

સ્વોપજ્ઞ સ્પષ્ટાર્થ સહિત

શ્રી દેશના ચિંતામણિ

ત્રીન્ન-ચોથો-પાંચમો ભાગ.

સ્ત્રોત :

શાસ્ત્રવિશારદ-કવિદિનાકર

આચાર્ય શ્રી વિજયપદમસૂરીશ્વરજી મહારાજ

॥ આર્થિક સહાયક ॥

શેઠ નેસંગભાઈ કાલીદાસ ચેરદવાલ

પ્રકાશક :

શ્રી જૈન ગ્રંથ પ્રકાશક સભા

મદીયાત્મોદ્ધારક, પરમોપકારી, પરમશુર, સુગૃહીતનામધેય,

॥ સ્વં શ્રી ગુરુ મહારાજના હસ્તકમલમાં સમર્પણ ॥

પૂજ્યપાદ પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રીગુરુ મહારાજ !

આપશ્રીજી મધુમતી (મહુવા) નગરીના રહીશ પિતાશ્રી દેવ ગુરુ ધર્માનુરાગી શેઠ લક્ષ્મીચંદ અને માતૃશ્રી દીવાલીબાઈના કુલદીપક પુત્ર હતા. અને વિં સં ૧૯૨૬ની કાર્તિક સુદ એકમના જન્મ દિનથી માંડીને લગભગ સોલ વર્ષની નાની ઉંમરે સંસારને કડવો ઝેર જેવો માનીને અગણ્ય સદ્ગુણ નિધાન પરમશુર શ્રીવૃદ્ધિવિજયજી (શ્રીવૃદ્ધિચંદ્રજી) મહારાજજીની પાસે ભાવનગરમાં વિં સં ૧૮૪૫ ના જેઠ સુદ સાતમે સિંહની પેઠે શૂરવીર બનીને પરમ કલ્યાણકારી અને હૃદયની ખરી બાદશાહીથી ભરેલી પ્રવળ્યા (દીક્ષા)ને પૂરેપૂરા ઉલ્લાસથી મહાશુ કરીને સિંહની પેઠે શૂરવીર બનીને સાધી હતી. અને આપશ્રીજીએ અગાધ બુદ્ધિબલથી જલદી સ્વપર સિદ્ધાંતોને ઉંઠા અભ્યાસ કર્યો હતો, તથા ન્યાય વ્યાકરણાદિ વિવિધ વિષયના પુષ્કલ વિશાલ ગ્રંથોની રચના કરીને સુંદર સાહિત્ય સેવા કરવા ઉપરાંત અપૂર્વ દેશના શક્તિના પ્રભાવે અલક્ષ્યરસિક, ઉન્માર્ગગામી અગણ્ય મહારાજાદિ ભવ્ય જીવોને સદ્ગર્ભના રસ્તે દોરીને હૃદયાર ઉપકાર કર્યો હતો. તેમજ આપશ્રીના અગણ્ય સદ્ગુણોને જોઈને મોટા ગુરુભાઈ, ગીતાર્થ શિરોમણિ, શ્રમજીકુલાવતંસક, પરમપૂજ્ય પંન્યાસજી મહારાજ શ્રીગણીરવિજયજી ગણિવરે તમામ સિદ્ધાંતોની યોગોદ્ગ્રહનાદિક ક્રિયા વગેરે યથાર્થ વિધાન કરાવીને મહાપ્રાચીન શ્રી વલ્લભીપુર (વળા) માં આપશ્રીજીને વિં સં ૧૯૬૦ ના કારતક વદી સાતમે ગણિપદથી અને માગશર સુદ ત્રીજે પંન્યાસપદથી વિભૂષિત કર્યા હતા. અને શ્રીભાવનગરમાં વિંસં ૧૯૬૪ ના જેઠ સુદ પાંચમે તપાગચ્છાધિપતિ ભદ્રારક આચાર્ય પદથી અલંકૃત કર્યા હતા. તેમજ આપશ્રીજી રત્નની ખાણ જેવા શ્રીસંઘની અને તીર્થાદિની સેવા પૂરેપૂરા ઉલ્લાસથી કરતા હતા. તેમજ આપશ્રીજીના અમોઘ ઉપદેશથી દેવગુરુ ધર્માનુરાગી સંઘવી શેઠ માણેકલાલ મનસુખભાઈભગુભાઈ વગેરે ઘણાંજે ભવ્ય જીવોએ છરી પાલતાં વિશાલ સંઘ સમુદાયસહિત તીર્થાધિરાજ શ્રી શત્રુજયાદિ મહાતીર્થની યાત્રા અંજનશલાકા વિગેરે ઉત્તમ ધાર્મિક ક્ષેત્રોમાં લક્ષ્મીને સદુપયોગ કર્યો હતો. તેમજ આપશ્રીજીએ મારા જેવા ઘણાંજે ભવ્ય જીવોની ઉપર શ્રી જૈનેન્દ્રી દીક્ષા દેશવિરતિ વગેરે મોક્ષના સાધનો દઈને કદી પણ ન ભૂલી શકાય તેવા અનહદ ઉપકારો કર્યા હતા. આવા લોકોત્તર ગુણોથી આકર્ષાઈ અને આપશ્રીજીએ મારી ઉપર કરેલા અનન્ત ઉપકારોને યાદ કરીને આપશ્રીના પસાયથી બનાવેલો આ શ્રી દેશના ચિંતામણિ નામના સાર્વજનિક સરલ મહાગ્રંથનો છદો લાગ પરમ કૃપાલુ આપશ્રીજીના કરકમલમાં સમર્પીને હું મારા આત્માને ધન્ય કૃતાર્થ માનું છું, અને નિરંતર એજ ચાહું છું કે આપશ્રીના પસાયથી (૧) પ્રાકૃત સંસ્કૃત ગુજરાતી વિગેરે ભાષામાં આવા સાર્વજનિક સરલ ગ્રંથોની રચના કરીને શ્રી સંઘાદિ પવિત્ર ક્ષેત્રોની ભક્તિ કરવાને શુભ અવસર (૨) આપશ્રીજી જેવા ગુરુદેવ (૩) શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનની સેવા (૪) નિર્મલ નિરબિલાષ સંયમ જીવન (૫) પરોપકાર વિગેરે સંપૂર્ણ આત્મરમણતાના સાધનો મને ભવે ભવ મળે. ॥ નિવેદક : આપશ્રીજીના ચરણક્રિકર નિર્ગુણ વિનેયાણ પદ્મની વંદના. ॥

॥ आत्मशिक्षा-ष्टकम् ॥

कर्ता-आचार्य महाराज श्रीविजयपद्ममुरिजी

(आर्यावृत्तम्)

अइसयपुण्णुदयाओ, जीवे लद्धं तए मणुस्सत्तं ॥
जिणवयणसुई तत्थ वि, संपण्णा कम्मविवरेहि ॥ १ ॥
उत्तमसुराहिलासा साहल्लं नरभवस्स चारित्ता ॥
आसण्णसिद्धिभव्वा लहिज्ज चारित्तसंपत्ति ॥ २ ॥
वरदंसणनाणगुणा, देवाइभवेसु सम्भवंति तहिं ॥
चरणं न तं नरभवे, तम्हा तस्सेव पाहण्णं ॥ ३ ॥
चउगइभमणं नियमा, पुग्गलरमणत्तमोहभावाओ ॥
नियगुणरइवुड्ढीए, पुग्गलरइदोसपरिहाणी ॥ ४ ॥
नियगुणरइलाहट्ठं, भाविज्जा नियसरूवतत्तत्थं ॥
कोऽहं मे को धम्मो, देवगुरू के तहा मज्झं ॥ ५ ॥
सइढाइभावजुत्तो, अप्पा णिच्चो मईयवत्थूहं ॥
पासे महं विहावे, तत्तो जुग्गो न रइभावो ॥ ६ ॥
जह रागदोसहाणी, पयट्ठिअन्वं तहा तए जीवे ॥
साहावियपुण्णत्तं, एवं सइ होज्ज नियमाओ ॥ ७ ॥
गुणरयण रोहणगिरी, पणट्ठरागाइभावरिउसेदी ॥
साहियकेवलसिद्धी, कयपुण्णे ते नमंतामि ॥ ८ ॥

॥ ओं नमः श्रीशङ्खेश्वरपार्वनाथाय ॥

॥ श्रीनिभिपद ग्रंथमाला पुष्प-१४८-१५०-१५१

तपोगच्छाधिपति-शासनसम्राट्-सूरियकुम्भकवर्ति-जगद्गुरु
आचार्य महाराज श्री विजयनेमिसूरीश्वर अरक्षुकिंकर-
विनेयालु-शास्त्रविशारद-कविदिवाकर-आचार्य श्री विजय-
पदसूरीश्वर प्रणीत-स्वोपज्ञ रूपद्वय संहित

श्री देशना चिंतामणि

भाग

३-४-५ भा.

(श्रीसंववनाथ, श्रीअभिनंदनस्वामी जिन श्रीसुमतिनाथनी देशना)

आधिक सहायक

शेठ जेसंगबाई काळीदास शेरदहास
चेरीटी ट्रस्ट तरुथी जेट.

सं. १६५२

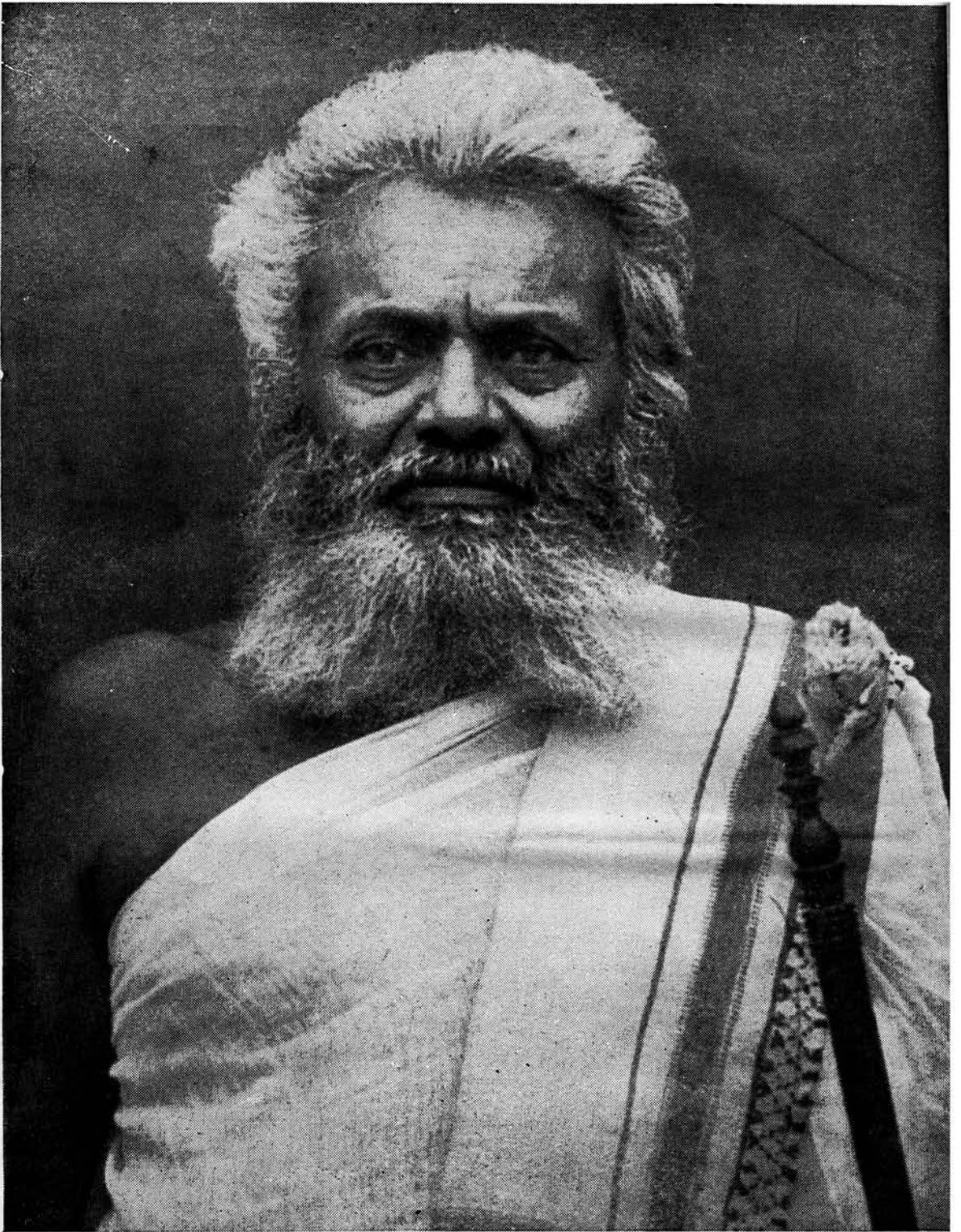
वि. सं. २००८

॥ प्रकाशक ॥

श्री जैन ग्रंथ प्रकाशक सभाना कार्यवाहक

शेठ धर्मदास भूलयंद. अमदावाद

મુદ્રક : મણીલાલ જગનલાલ શાહ, ધી નવખબાત પ્રીન્ટિંગ પ્રેસ
ઘીફાંટા રોડ, નોવેલ્ટી સીનેમાની બાજુમાં :: અમદાવાદ

શાસનસમ્રાટ્-સૂરિચક્રવર્તિ-તપોગચ્છાધિપતિ-કહમ્ભગિરિપ્રમુખતીર્થોદ્ધારક-
પૂજ્યપાદ-આચાર્ય-મહારાજધિરાજશ્રીમદ્ વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજ.

॥ ॐ नमः ॥

॥ स्व० श्रीगुरु महाराजના હસ્તક્રમલમાં સમર્પણ ॥

મદીયાત્મોદ્ધારક, પરમોપકારી, પરમગુરુ, સુગૃહીતનામધેય,

પૂજ્યપાદ, પ્રાતઃસ્મરણીય, શ્રીગુરુ મહારાજ !

આપશ્રીજી મધુમતી (મહુવા) નગરીના રહીશ પિતાશ્રી દેવ ગુરુ ધર્માનુરાગી શેઠ લક્ષ્મીચંદ અને માતૃશ્રી દીવાલીબાઈના કુલદીપક પુત્ર હતા. અને આપશ્રીજીને વિં સં ૧૯૨૯ ના કાર્તિક સુદ એકમના જન્મ દિનથી માંડીને લગભગ સોલ વર્ષની નાની ઉંમરે સંસારને કડવો ઝેર જેવો માનીને અગણ્ય સફળુષ્ણ નિધાન પરમગુરુ શ્રીવૃદ્ધિવિજયજી (શ્રીવૃદ્ધિચંદ્રજી) મહારાજજીની પાસે ભાવનગરમાં વિં સં ૧૯૪૫ ના જેઠ સુદ સાતમે સિંહની પેઠે શૂરવીર બનીને પરમ કલ્યાણકારી અને હૃદયની ખરી આદ્યાહીથી ભરેલી પ્રવળ્યા (દીક્ષા) ને પૂરેપૂરા ઉલ્લાસથી ગ્રહણ કરીને સિંહની પેઠે શૂરવીર બનીને સાધી હતી. અને આપશ્રીજીએ અગાધ બુદ્ધિબલથી જલદી સ્વપર સિદ્ધાંતનો ઉંડો અભ્યાસ કર્યો, તથા ન્યાય વ્યાકરણાદિ વિવિધ વિષયના પુષ્કલ વિશાલ ગ્રંથોની રચના કરીને સુંદર સાહિત્ય સેવા કરવા ઉપરાંત અપૂર્વ દેશના શક્તિના પ્રભાવે અભક્ષ્યરસિક, ઉન્માર્ગગામી અગણ્ય મહારાજાદિ ભવ્ય જીવોને સદ્ધર્મના રસ્તે દોરીને હૃદયાર ઉપકારો કર્યો તેમજ આપશ્રીના અગણ્ય સફળુષ્ણને જોઈને મોટા ગુરુભાઈ, ગીતાર્થ શિરોમણિ, શ્રમણકુલાવતંસક, પરમપૂજ્ય, પંચાસજી મહારાજ શ્રીગંભીરવિજયજી ગણિવરે તમામ સિદ્ધાંતોની યોગોદ્ધનાદિક ક્રિયા વગેરે યથાર્થ વિધાન કરાવીને મહા પ્રાચીન શ્રી વલ્લભીપુર (વળા) માં આપશ્રીજીને વિં સં ૧૯૬૦ ના કારતક વદી સાતમે ગણિપદથી અને માગશર સુદ ત્રીજે પંચાસપદથી વિભૂષિત કર્યો. અને શ્રીભાવનગરમાં વિં સં ૧૯૬૪ ના જેઠ સુદ પાંચમે તપાગચ્છાધિપતિ ભટ્ટારક આચાર્ય પદથી અલંકૃત કર્યો. તેમજ આપશ્રીજીએ રત્નની ખાણ જેવા શ્રીસંઘની અને તીર્થાદિની સેવા પૂરેપૂરા ઉલ્લાસથી કરી હતી. તથા આપશ્રીજીના અમોઘ ઉપદેશથી દેવ ગુરુ ધર્માનુરાગી સંઘવી શેઠ ભણેકલાલ મનસુખભાઈ ભગુભાઈ વિગેરે ધણીએ ભવ્ય જીવોએ છરી પાલતાં વિશાલ સંઘ સમુદાય સહિત તીર્થાધરાજ શ્રી શત્રુંજીજી મહાતીર્થોની યાત્રા અંજનશલાકા વગેરે ઉત્તમ ધાર્મિક ક્ષેત્રોમાં લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કર્યો હતો. તેમજ આપશ્રીજીએ મારા જેવા ધણીએ ભવ્ય જીવોની ઉપર શ્રી જૈનેન્દ્રી દીક્ષા, દેશવિરતિ વગેરે મોક્ષના સાધનો આપીને કદી પણ ન ભૂલી શકાય તેવા અનહદ ઉપકારો કર્યા છે વગેરે લોકોત્તર ગુણોથી આકર્ષાઈને અને આપશ્રીજીએ મારી ઉપર કરેલા અનન્ત ઉપકારોને યાદ કરીને આપશ્રીના પસાયથી બનાવેલા આ શ્રી દેશનાચિંતામાણુ નામના સાર્વજનિક સરલ મહાગ્રંથના ત્રીજા ચોથા પાંચમા ભાગ રૂપ ત્રણે ગ્રંથો—પરમ કૃપાલુ આપશ્રીજીના કરકમલમાં સમર્પાને હું મારા આત્માને ધન્ય કૃતાર્થ માનું છું, અને નિરંતર એજ આહું છું કે આપશ્રીજીના પસાયથી (૧) પ્રાકૃત સંસ્કૃત ગુજરાતી વગેરે ભાષામાં આવા સાર્વજનિક સરલ ગ્રંથોની રચના કરીને શ્રી સંઘાદિ પવિત્ર ક્ષેત્રોની ભક્તિ કરવાનો શુભ અવસર (૨) આપશ્રીજી જેવા ગુરુદેવ (૩) શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનની સેવા (૪) નિર્મલ નિરભિલાષ સંઘમ જીવન (૫) પરોપકાર વગેરે સંપૂર્ણ આત્મરમણતાના સાધનો મને ભવોભવ મળે. ॥ નિવેદક : આપશ્રીજીના ચરણક્રિકર નિશુંજી વિનેચાણુ પદની વંદના. ॥

॥ ॐ नमः श्रीसिद्धलकाय ॥

॥ ॐ नमो बालबंभयारि-परमोवयारि-सुगहियनामधिज्ज-
परमप्पहावग-परमगुरु-विजयनेमिसुरीणं ॥

॥ प्रस्तावना ॥

॥ भुजંગप्रयातम् ॥

પસળાસસ પુણ્ણપ્પહાવિપ્પહાણં । સયાળંદમગ્ગિકસંસાહગમ્ ॥

સિયાવાયસદ્દેસણાદાણદક્કલં । નમેમો સયા સમ્મુરુ નેમિસૂરિ ॥ ૧ ॥

શ્રીજૈનેન્દ્રશાસન રસિક ધર્મવીર બંધુઓ ! પરમ કૃપાળુ પ્રાતઃસ્મરણીય દેવાધિદેવ શ્રીતીર્થંકર દેવોએ મોક્ષના અવ્યાબાધ શાશ્વતા સુખોને મેળવવાના ચાર પરમ અંગો (અસાધારણ કારણો)માં મનુષ્યપણાને ઉદેશીને ફરમાવ્યું છે કે—પ્રબલ પુણ્યોદયે આ મહાહુલ્લ મનુષ્યપણાને પામીને એક સમય માત્ર પણ પ્રમાદ કરશો નહીં, કારણ કે જે પ્રમાદી થઈને એક વાર માનવ જીવનને હારી જઈએ, તો લાંબે કાળે પણ તે ફરી મળી શકતું નથી. કારણ કે બાંધેલાં કર્મોના વિપાકો (ઉદય, ફળ) એવા બહુજ ગાઢ આકરા હોય છે કે જેમની હયાતિમાં સંસારી જીવોને માનુષ્યાદિ શુભ સામગ્રી મહાપ્રયત્નો કરતાં છતાં પણ મળી શકતી નથી. આ મુદ્દાને લક્ષ્યમાં રાખીને અપ્રમત્ત ભાવે મોક્ષમાર્ગની પરમ ઉલ્લાસથી સાર્વિકી આરાધના કરીને પરમાત્મ સ્વરૂપને પામેલા અનંતા શ્રીતીર્થંકર દેવોમાંના વર્તમાન ચોવીશીના પહેલા બે તીર્થંકરોની અપૂર્વ આત્મિક બોધને દેનારી દેશના બે ભાગોમાં જણાવીને હવે આ ત્રીજા ચોથા ને પાંચમા ભાગમાં અનુક્રમે ત્રીજા ચોથા ને પાંચમા તીર્થંકર ઉશ્રોસંભવનાથ, ૪ શ્રી અભિનંદન સ્વામી ને ૫ શ્રીસુમતિનાથની દેશના વિસ્તારથી જણાવી છે. તેમાં ત્રીજા ભાગના ૨૮૮ શ્લોકો છે. અહીં શરૂઆતમાં અવશ્ય પાળવા લાયક શિષ્ટાચારની પદ્ધતિને અનુસરીને મંગલાચરણ તથા ચાર અનુબંધોની જે હકીકત કહી છે, તેમાંથી બોધ એ મળે છે કે શિષ્ટ પુરૂષોના માર્ગે ચાલનારા બન્ય જીવોજ શિષ્ટ બની શકે છે. માટેજ કહ્યું છે કે—જેઓ વડા (જે ‘વડુ’ એવા નામથી લોકમાં બોલાય છે)ના દષ્ટાંતે અનેક મુશ્કેલીઓના વિકટ પંથને સમતા સહનશીલતા ધૈર્ય ક્ષમાદિ સદ્ગુણોના પ્રતાપે બોળાંત્રીને પરમ ઉલ્લાસથી મોક્ષ માર્ગની સાર્વિકી આરાધના કરવા રૂપ શિષ્ટ માર્ગને આરાધે, તે મહાપુરૂષ શિષ્ટ કહેવાય છે.

તે પછી પ્રભુશ્રી સંભવનાથના કયા ભવથી કેટલા ભવો થયા ? વગેરે પ્રશ્નોના સ્પષ્ટ ઉત્તરો દેવા રૂપે જરૂરી બીના જણાવીને વિપુલવાહન રાજના ચથાર્થ દાનાદિ ગુણો વર્ણવ્યા છે. તેમાંથી રાજાઓને ચથાર્થ રાજધર્મનું અપૂર્વ શિક્ષણ મળી શકશે. (૧-૫)

છઠ્ઠા શ્લોકથી નવમા શ્લોક સુધીના ૪ શ્લોકોમાં વિપુલવાહન રાજના રાજ્યકાલમાં પડેલા ભયંકર હુકાળનું વર્ણન કર્યું છે. તેમાંથી હુકાળના ચિન્હો, તેનું સ્વરૂપ, દેશના

જીવોની ભાવનાદિ પ્રવૃત્તિ, વિપુલવાહન રાજની નિર્મલ ભાવના વગેરે પદ્ધતિઓનો અપૂર્વ બોધ મળે છે. ૧૦ માં શ્લોકથી ૧૮ માં શ્લોક સુધીના ૯ શ્લોકોમાં વિપુલવાહન રાજ્યે વિચારેલ સંઘના ગુણ સ્વરૂપ મહિમાદિને વર્ણવ્યા છે. પછી સાધુ સાધવી વગેરેની ભક્તિ શા માટે કરવી જોઈએ? વગેરે પ્રશ્નોના ઉત્તર રૂપે સાધર્મિક ભક્તિના ફલ વગેરે હકીકત પણ દર્શાવેલા આપીને વિસ્તારથી સમજાવી છે. (૧૯-૩૨) તે વાચકોને શ્રીસંઘની ઉપર બહુમાન કરાવીને શ્રીસંઘની ભક્તિ કરવાના માર્ગે દોરનારી છે. પછી વિપુલવાહન રાજ્યે કરેલ શ્રીસંઘની નિર્દોષ ભક્તિ, અને તેજ નિમિત્તે કરેલ જિનનામ કર્મનો બંધ, વગેરે બીના જણાવવાના પ્રસંગે સ્પષ્ટાર્થમાં સંઘભક્તિ કરનાર પુણ્યશાલી જીવોના દર્શાવેલા સાધર્મિક ભક્તિનો અપૂર્વ બોધ દેનારા છે, એમ સમજીને ટૂંકામાં વર્ણવ્યા છે. એમાં સમયનો વિચાર કરાયજ નહીં. કારણ કે વિવરણમાં પ્રભુદેવના પછીના સમયમાં પણ બનેલી બીના ચાલુ પ્રસંગને યથાર્થ સમજાવવા માટે કહી શકાય છે. (૩૩-૩૬) એક વખત વિપુલવાહન રાજ્યે અગાશીમાં ફરતાં જ્યારે આકાશ તરફ નજર કરી, ત્યારે વાદળાંના (ક્ષણવારમાં વિખરાઈ જવા રૂપ) સ્વરૂપને જોઈને વૈરાગ્ય પામ્યા. તેથી પુત્રને રાજ્ય સોંપીને દીક્ષા લેવાનો નિર્ણય કર્યો. વિનીત પુત્ર પિતાની દીક્ષાનો મહોત્સવ પરમ ઉદલાસથી કરે છે. આમાંથી સમજવાનું એ મળે છે કે - જેમ શ્રીઅજિતનાથ તીર્થંકરે પોતાના છેલ્લા ભવમાં પિતાનો દીક્ષા મહોત્સવ કર્યો હતો, તેમ વિમલકીર્તિ રાજ્યે પણ પોતાના પિતાશ્રીનો પરમ ઉદલાસથી દીક્ષા મહોત્સવ કર્યો હતો. અહીં પ્રભુશ્રી સંભવનાથના છેલ્લા ભવની અપેક્ષાએ પાછલા ત્રીજા ભવમાં આ બીના બની હતી, અને પૂર્વે કહેલ શ્રીઅજિતનાથ પ્રભુએ પોતાના પિતાશ્રીના કરેલ દીક્ષા મહોત્સવની બીના છેલ્લા ભવમાં બની હતી, એમ સમજવું. વિપુલવાહન રાજ્યે વાદળાંને જોઈને વૈરાગ્ય ગર્ભિત શુભ ભાવના ભાવીને દીક્ષા લેવાનો નિર્ણય કર્યો બાદ પુત્રને બોલાવીને જે વચનો કહ્યા, તે પ્રસંગે વિનીત પુત્ર પિતાની પાસે ઉચ્ચારેલા નમ્ર વચનો, પુત્રનું ધાર્મિક વિનયદિ શુભોચી શોભિત જીવન, વિપુલવાહન રાજની ઉત્તમ ચાદ રાખવા લાયક વૈરાગ્ય ભાવના વગેરે સુદૃઢ બાસ બોધદાયક છે. (૩૭-૪૫) વિપુલવાહન રાજ પુત્રે કરેલા મહોત્સવ સાથે શુદ્ધી પાસે આવીને શું કહે છે? મહારાજ તેનો ઉત્તર શો આપે છે? તે સમયે વિપુલવાહન રાજની વર્ત્તી નિર્મલ ભાવના, શુદ્ધ દીક્ષાવિધિ પૂર્ણ થયા બાદ અંતે આપેલી હિતશિક્ષા વગેરે હકીકતો સંચમી જીવન રૂપ કમલને વિકસાવનાર સૂર્ય જેવી હોવાથી નિરંતર ચાદ કરવા લાયક છે. (૪૬-૬૦) અહીં ૬૦ માં શ્લોકના સ્પષ્ટાર્થમાં આત્માનું હિત કરનાર ૮ ગુણોનું, અને ખાર ભાવનાનું વર્ણન બહુજ મનન કરવા લાયક, અને માનવ જીવનને નિર્મલ કરનાર છે, તેમજ શાંતિથી ધર્મારાધન કરવામાં પણ મદદગાર બને તેવું છે.

શ્રીવિપુલવાહન રાજર્ષિ પૂર્ણ ઉદલાસથી સંચમની અને વીશસ્થાનક વગેરે તપશ્ચર્યાદિની સાર્વિકી આરાધના કરી જિનનામ કર્મનો નિકાચિત બંધ, અંત સમયની આરાધના વગેરે મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરીને વૈમાનિક દેવપણું પામ્યા. અહીં સાધુ જીવનની પૂર્ણતા થયા

પછી તરતજ દેવ ભવની શરૂઆત થાય છે. આ દેવભવમાં પણ ભાવી તીર્થંકર જીવની (જે હાલ દેવ રૂપે વર્તે છે તેની) ખીબ સામાન્ય દેવોથી વિશિષ્ટતા અપૂર્વ હોય છે. કારણ કે પુણ્યવંત જીવની ભવના ભાષા અને પ્રવૃત્તિ વૈરાગ્યના રંગથી રંગાયેલી હોય છે. આજ મુદ્દાથી તેમને દેવભવની સાહિબી વિગેરે પણ રૂચતા નથી, ને તેઓ તીર્થંકર દેવોના કલ્યાણકોના મહોત્સવ વગેરે ધાર્મિક વિધાનોની પરમ ઉલ્લાસથી આરાધના કરતાં એવા અપૂર્વ સુખ શાંતિ ને આનંદને પામે છે, કે જેની આગળ દેવતાઈ સુખ વગેરેને ઘાસ કરતાં પણ હલકાં (તુચ્છ) માને છે. આવા નિર્મલ વિચારાદિ સ્વરૂપ લક્ષણોથી તેમનું સમ્યગ્દર્શન ઉચ્ચ કોટીનું છે, એવો નિર્ણય જરૂર થઈ શકે છે. આવા દ્રવ્ય તીર્થંકરો ચાહુ દેવ ભવમાં પણ જિનનામ કર્મના પ્રદેશોદય વગેરે અસાધારણ કારણોના આલંબનથી જલદી મનુષ્ય ભવ સંયમાદિ શુભ સામગ્રીને પામી મોક્ષને મેળવવા ચાહેજ એમાં નવાઈ શી ? આ પ્રસંગે ખાસ જાણવા જેવી નવમા દેવલોકાદિના દેવોની ભવસ્થિતિ વગેરેની ખીના પણ સમજાવી છે. (૬૧-૬૫)

પ્રભુશ્રી સંભવનાથના આ બે ભવના વર્ણનમાંથી એ પણ સ્હેજે સમજાય છે કે પ્રભુ જે (વિપુલવાહન રાજાના) ભવમાં સમ્યક્ત્વ પામ્યા, તેજ ભવમાં તેમણે જિનનામ કર્મનો બન્ને પ્રકારનો (અનિકાચિત અને નિકાચિત) બંધ કર્યો અને જેથી અવશ્ય ભાવ તીર્થંકરપણું પમાય છે એ જિનનામ કર્મનો નિકાચિત બંધ સર્વવિરતિ ચારિત્રની આરાધના સહિત કરેલ વીશસ્થાનકાદિ તપ આદિથી થાય છે. તેમાં પણ અસાધારણ કારણ વીશસ્થાનક તપની આરાધના તો જરૂર થવીજ જોઈએ. કારણ કે વર્તમાન ચોવીશીના દરેક તીર્થંકરે કરેલ જિનનામ કર્મના નિકાચિત બંધના વર્ણનમાં તે (વીશસ્થાનક) ની આરાધનાથી જિનનામ કર્મનો નિકાચિત બંધ કર્યો એમ કહ્યું છે. આ રીતે જણાવવાનું રહસ્ય એ છે કે—ભાવી તીર્થંકરનો જીવ સિંહનિષ્કીડિત તપ આદિ તપશ્ચર્યાદિની આરાધના કરે, અથવા ન પણ કરે પણ વીશસ્થાનક તપની આરાધના તો જરૂર કરેજ. કારણ કે તે વિના નિકાચિત બંધ થાયજ નહિ. આ બાબતમાં ખીજો વિચાર એ પણ ઉદ્ભવે છે કે—ચૌદ પૂર્વોના સાર રૂપ નમસ્કાર મહામંત્ર (પંચમંગલ મહાશ્રત સ્કંધ) નો સમાવેશ (અંતર્ભાવ) શ્રી સિદ્ધચક્રમાં થાય છે, ને શ્રીસિદ્ધચક્રનો સમાવેશ શ્રીવીશસ્થાનક તપમાં થાય છે. એટલે વીશસ્થાનક તપની આરાધનામાં તે બંને (નવકાર અને સિદ્ધચક્ર) ની આરાધના સમાય છે. આવા અનેક મુદ્દાઓને લક્ષ્યમાં લઈને જણાવ્યું છે કે—જિનનામ કર્મનો નિકાચિત બંધ થવામાં અસાધારણ કારણ એ (વીશસ્થાનક) તપની આરાધના છે.

૬૬ થી ૭૦ માં શ્લોક સુધીના પાંચ શ્લોકોમાં પ્રભુશ્રી સંભવનાથના વ્યવન કલ્યાણકની હકીકત છે. અને ૭૧-૭૪ સુધીના ૪ શ્લોકોમાં જન્મની ખીના, તથા ૭૫-૭૬ સુધીના પાંચ શ્લોકોમાં પ્રભુની સૌધર્મેન્દ્રે કરેલી સ્તવના જણાવીને ૮૦-૮૫ સુધીના ૬ શ્લોકોમાં પ્રભુના પિતા જિતારિ રાજાએ કરેલા જન્મોત્સવ તથા બાલ્યાવસ્થા વગેરેનું સ્વરૂપ જણાવ્યું

છે. પછી ૮૬-૯૦ સુધીના પાંચ શ્લોકોમાં પ્રભુની યુવાવસ્થા અને લગ્નાદિની ખીના કહીને ૯૧-૯૩ સુધીના ત્રણ શ્લોકોમાં રાજ્યાવસ્થાની હકીકત જણાવી છે. તથા ૯૪-૧૦૬ સુધીના ૧૩ શ્લોકોમાં દીક્ષા કલ્યાણકતું વર્ણન કરીને ૧૦૭ થી ૧૧૧ સુધીના પાંચ શ્લોકોમાં પ્રભુની છદ્મસ્થાવસ્થાની ખીના જણાવી છે. અને ૧૧૨ થી ૧૧૯ સુધીના ૮ શ્લોકોમાં કેવલજ્ઞાનની ખીના જણાવીને ૧૨૦ થી ૧૨૩ સુધીના ૪ શ્લોકોમાં સૌધર્મેન્દ્રે કરેલી સુંદર સ્તુતિનું વર્ણન કર્યું છે, તે સૌધર્મેન્દ્રના સમ્યક્દર્શનની નિર્મલતાદિને સમજાવનારું, ને બહુમાન સહિત ભક્તિ ભાવને પ્રકટાવનારું છે. પછી ૧૨૪-૧૨૮ સુધીના ૫ શ્લોકોમાં મનુષ્ય ભવની દુર્લભતા વગેરે ખીના વિસ્તારથી જણાવીને સંસારી જીવોની વિપરીત સમજણ અને કર્મોના અંધકાલે જીવને સાવચેતી રાખવાની સૂચના, શ્રમણભદ્રમુનિ વગેરેના દષ્ટાંત સહિત વિવેક ગુણનું યથાર્થ રહસ્ય, ધર્મરાધનની જરૂરિયાત, મમતાનો ત્યાગ, સાંસારિક પદાર્થોની ક્ષણિકતા, આત્માનું વિવિધ પ્રકારે એકપણું, ધનની ચંચળતા, ધનની ત્રણ અવસ્થાઓ, ધનના મોઢે ભોગવવાં પડતાં દુઃખો, વગેરે ખીના ૧૨૯ થી ૧૪૦ સુધીના ૧૧ શ્લોકોમાં વિસ્તારથી વર્ણવી છે. પછી ૧૪૧-૧૪૨ માં શ્લોકમાં પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યને બાંધવાના ૭ કારણોને વિસ્તારથી સમજાવવાના પ્રસંગે દ્રવ્ય દ્વયા તથા ભાવ દ્વયાનું યથાર્થ સ્વરૂપ અને વૈરાગ્યની ખીના ઉન્નિજતમુનિના દષ્ટાંત સાથે તથા શીલનું વર્ણન ભવદેવ વગેરેના ઉદાહરણ સાથે કહીને શ્રીજિનેશ્વર દેવની પૂજનું સ્વરૂપ, અવસરે જિનપ્રતિમાની જરૂરિયાત, મહિમા વગેરેને વિસ્તારથી સમજાવવા પૂર્વક વર્ણવ્યું છે. અને પરોપકાર ગુણના વર્ણનમાં પરોપકારનું સ્વરૂપ, મહિમા વગેરે સાર પંચકતું સ્પષ્ટ સ્વરૂપ પણ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. તથા યોગ્ય પ્રસંગે વિક્રજનનગોષ્ઠી વગેરે પદાર્થોની હકીકત પણ વિસ્તારથી જણાવી છે. પછી ૧૪૩ થી ૧૫૧ સુધીના ૯ શ્લોકોમાં પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યની લક્ષ્મી, લોભીનું ધન, સંતોષવંત જીવોનું જીવન વગેરે ખીના જણાવીને ધનની અનિત્યતાને જણાવનાર અધિકાર પૂરો કર્યો છે.

હવે ૧૫૨ થી ૧૬૫ સુધીના ૧૪ શ્લોકોમાં શરીરની અનિત્યતાને જણાવનારા બીજા અધિકારની શરૂઆત કરતાં સાંસારિક સુખનું ક્ષણભંગુરપણું, તેવા સુખમાં આસક્ત થનારા જીવોને ભોગવવાં પડતાં દુઃખો, શરીરની અસ્થિરતા, કાલની (મરણની) ભયંકરતા, ત્રણ રાક્ષસો તથા આયુષ્યના ભેદાદિનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવ્યું છે. પછી ૧૬૬-૧૭૩ સુધીના ૮ શ્લોકોમાં જીવોની જતાં વાર લાગતીજ નથી, જેનો સંયોગ તેનો વિયોગ જરૂર થાયજ, ઈષ્ટ પદાર્થોને પામવાનું કારણ, અનિત્ય પદાર્થોને 'નિત્ય છે' એમ માનતાં થતી હાનિ, નિત્ય સુખનાં સ્થાન સ્વરૂપ વગેરે, સ્વપરનો વિવેક, આત્માના ત્રણ પ્રકારો, રાગ દ્રેષથી થતાં દુઃખો, વગેરે ખીના સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી છે. તથા અનિત્યભાવનાનું સ્વરૂપ જણાવવાના અવસરે શ્રીમરત ચક્રવર્તીએ ભાવેલી કેવલજ્ઞાનને દેનારી અનિત્યભાવનાનો હેવાલ, દષ્ટાંત સહિત પૂર્ણતા ગુણનું સ્પષ્ટ સ્વરૂપ વગેરે ખીના ૧૭૪-૧૮૨ સુધીના ૯ શ્લોકોમાં વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી ૧૮૩-૧૮૮ સુધીના ૬ શ્લોકોમાં પ્રભુ શ્રીસંભવનાથની

દેશના પૂર્ણ થયા પછીનો શેષ વિધિ કહીને શ્રીચારૂ ગણધર મહારાજે બીજી પોરિષીમાં આપેલી દેશનાતું વર્ણન (૧૮૯ થી ૧૯૭ સુધીના ૮ શ્લોકોમાં) કરતાં પ્રસંગાનુપ્રસંગે શ્રીજિનધર્મની પરમ ઉદ્ધાસથી આરાધના કરનારા પુણ્યશાલી જીવોને થતી સાત પ્રકારની વૃદ્ધિનું સ્વરૂપ, સ્થિરતાથી ધર્મારાધન કરવાથી થતા લાભનું વર્ણન કરતાં રતિસુંદરીનું દૃષ્ટાંત, તૃપ્ત જીવનનું સ્વરૂપ વર્ણવતાં બુદ્ધિસુંદરીનું દૃષ્ટાંત, ગુણસુંદરીના દૃષ્ટાંત સાથે લિપ્ત અલિપ્ત જીવાદિનું સ્વરૂપ, ધર્મના પ્રભાવાદિને જણાવતાં મંગળકુંભનું દૃષ્ટાંત, અજયજ્વાલિનું વર્ણન કરતાં સુજ્જસિરિનું તથા લક્ષ્મણ સાધવીનું ઉદાહરણ, આદોયનાની દુર્લભતા અને સ્વરૂપ જણાવવાના પ્રસંગે દુર્લભ પંચકનું રહસ્ય, પંચાખ્ય લારવાહકના અને અરણિક મુનિના દૃષ્ટાંત સાથે વિનય વગેરે ગુણોનું ચથાર્થ સ્વરૂપ, પાંચ મહાવ્રતોની રપ ભાવનાઓ, અમરદત્ત મિત્રાનંદની બીના સહિત ક્રોધના કડવા ફેલોનું, અને ક્ષમા ગુણના પ્રભાવાદિનું સ્વરૂપ, મૃગાપુત્રના દૃષ્ટાંત સહિત ઉપશમ ગુણનું સ્વરૂપ, અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી ત્રિકાલાભાધિત શ્રીજેનેન્દ્ર શાસનના પ્રભાવાદિનું વર્ણન, શૈલક રાજર્ષિના દૃષ્ટાંત સહિત પ્રમાદી જીવનનું અને અપ્રમાદી જીવનનું વર્ણન કરતાં કાર્તિકી પૂતમના મહિમા ગર્ભિત દ્રાવિડાદિનું જીવન, અનંત તીર્થંકર ગણધર સમલકૃત શ્રીસિદ્ધાયલ તીર્થનું વર્ણન, આદોયક જીવાદિનું સ્વરૂપ જણાવતાં જ્ઞાનાચારાદિ પાંચે આચારોની આરાધના કરતાં અનાભોગાદિ કારણે લાગતા પ્રાયશ્ચિત્તાદિનું સ્વરૂપ વગેરે, પ્રસંગે માતાંગ પુત્રનું દૃષ્ટાંત, વિષુધસિંહસૂરિના દૃષ્ટાંતે પ્રાયશ્ચિત્તાદિ સહિત અણુમત્તાદિનું સ્વરૂપ, રજ્જ સાધવીના ઉદાહરણ સહિત મૃષાવાદનું સ્પષ્ટ વર્ણન, દૃષ્ટાંત સહિત સ્વાધ્યાયનું ચથાર્થ સ્વરૂપ, વગેરે હકીકત પણ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી છે. પછી ૧૯૮ થી ૨૭૧ સુધીના ૭૩ શ્લોકોમાં શ્રીઋષભદેવાદિ ત્રણ તીર્થંકરોના ૧૭૦ દ્વારો વર્ણવીને ૨૭૨ માં શ્લોકમાં ૬ દૃષ્ટાંતોથી મહાપ્રભાવિક, પંચમંગલ મહાશ્રુત સ્કંધ, ચૈદ પૂર્વોના સાર શ્રીનમસ્કાર મહામંત્રનું ટૂંક સ્વરૂપ પ્રભાવ બાપવિધિ વગેરે બીના બહુજ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી છે. પછી ૨૭૩-૨૭૬ સુધીના શ્લોકોમાં શ્રીચારૂ ગણધરની દેશના પૂરી કરીને ૨૭૭-૨૭૮ શ્લોકોમાં પ્રભુશ્રી સંભવનાથના નિર્વાણની બીના જણાવી છે. પછી ૨૭૯ થી ૨૮૨ સુધીના ૪ શ્લોકોમાં શ્રીતીર્થંકર દેવોના જીવનનું અપૂર્વ રહસ્ય જણાવીને ૨૮૩ માં શ્લોકમાં લવ્ય જીવોને હિત શિક્ષા દઇને ૨૮૪ થી ૨૮૮ સુધીના પાંચ શ્લોકોમાં અંધની પૂર્ણતા, રત્નની ખાણ જેવા શ્રીસંઘના કલ્યાણને સૂચવનારી શુભ ભાવના, અંધરચનાની તિથિ વગેરે અંતિમ વર્ણન કરવા સાથે ત્રીજો ભાગ પૂરો થાય છે.

હવે ચોથા ભાગના ૧૩૨ શ્લોકોમાંના શરૂઆતના પહેલા શ્લોકમાં મંગલ, ચાર અનુબંધ વગેરે બીના કહીને બીજા શ્લોકમાં ચોથા તીર્થંકર શ્રીઅભિનંદન સ્વામીના સમ્યક્ત્વ લાભથી ત્રણ લવો જણાવ્યા છે. તેમાં પશ્ચાત્તુપૂર્વીના ક્રમે આ શ્રીઅભિનંદન સ્વામી ત્રીજા લવમાં મહાબલ નામના રાજા હતા. ૩-૧૦ સુધીના ૮ શ્લોકોમાં આ શ્રીમહાબલ રાજાનું વર્ણન કરતાં અનુક્રમે રોહક અને રત્નચૂડના દૃષ્ટાંત સહિત શ્રાવક

જીવનની અને સુસ્થિત મુનિ વગેરેના દ્વંદ્વ સહિત સાધુ જીવનની ખીના કહી છે. તેમાં પ્રસંગાનુપ્રસંગે કાર્યોત્સર્ગાદિની પણ ખાસ જરૂરી હકીકતો વર્ણવી છે. અને શ્રીમહાબલ રાજર્ષિએ અંત સમયે કરેલી આરાધના વિસ્તારથી સમજાવીને કહ્યું કે-તે રાજર્ષિ સાધુ જીવનમાં વીશસ્થાનકાદિ તપશ્ચર્યાની સાત્ત્વિકી આરાધના કરીને વિજયવિમાન (જયંતવિમાન) નામના અનુત્તર વિમાનમાં મહદ્દિક દેવ થયા. આ રીતે ૧૩ સ્થાનકો (દ્વારો) ગેઠવીને બે ભવોની હકીકત જણાવ્યા બાદ ૧૫૭ દ્વારોથી અંતિમ તીર્થંકરના ભવની શરૂઆત થાય છે. તેમાં ૧૧ થી ૨૩ માં શ્લોક સુધીના ૧૩ શ્લોકોમાં અયોધ્યા નગરી, સંવર રાજ, સિદ્ધાર્થ રાણી, શુભ અશુભ સ્વપ્નેના શુભ-અશુભ ફલો વગેરે હકીકતો ચચવન કલ્યાણકતું વર્ણન કરતાં જણાવી છે. પછી ૨૪ થી ૩૬ માં સુધીના ૧૩ શ્લોકોમાં જન્મની ખીના જણાવવાના પ્રસંગે પ્રભુશ્રી અભિનંદન સ્વામીની દિકકુમારિકા-ઇંદ્રાદિ-સંવર રાજ્યે કરેલ ભક્તિભાવ ગર્ભિત સૂતિકર્મ-જન્મમહોત્સવ-૨૫૦ અભિષેક-૧ કરોડ ૬૦ લાખ કલશોની સંખ્યા લાવવાનો ઉપાય, પ્રભુનું ‘શ્રીઅભિનંદન સ્વામી’ નામ પાડવાનાં બે કારણો તથા વંશ ગોત્રાદિની ખીના સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી છે. પછી ૩૭ માં શ્લોકથી ૪૨ માં શ્લોક સુધીના ૬ શ્લોકોમાં પ્રભુ શ્રીઅભિનંદન સ્વામીની ખાલ્યાવસ્થા, યુવાવસ્થા, રાજ્યકાલ, તથા લોકાંતિક દેવોની વિનંતિનું વર્ણન કરીને ૪૩ માં થી ૪૬ માં શ્લોક સુધીના ૭ શ્લોકોમાં પ્રભુની દીક્ષા, છદ્મસ્થાવસ્થા વગેરે હકીકતો સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી છે. ૫૦ માં શ્લોક થી ૫૭ સુધીના ૮ શ્લોકોમાં પ્રભુને પ્રકટ થયેલ કેવલજ્ઞાન, ઇંદ્રે કરેલી સ્તુતિ વગેરે હકીકતો સમજાવીને ૫૮ માં શ્લોકથી ૧૦૧ માં શ્લોક સુધીના ૪૪ શ્લોકોમાં કેવલજ્ઞાની પ્રભુની અભિનંદન સ્વામીની પ્રથમ દેશનાની શરૂઆતથી માંડીને અંતે બલિ વિધાન સુધીનું વર્ણન સ્પષ્ટ રીતે કર્યું છે. તેમાં યોગ્ય પ્રસંગાનુપ્રસંગે વિવિધ દ્વંદ્વો સાથે આયુષ્યના ભેદ, આયુષ્ય ઘટવાનાં કારણો, શ્રીદત્ત શેઠના દ્વંદ્વ સહિત સંસારની અસારતા, સગર ચક્રવર્તિના પુત્રોના ઉદ્ધારણ સહિત અશરણ ભાવનાનું યથાર્થ સ્વરૂપ, સત્ય શરીરનું સ્વરૂપ વગેરે હકીકતો વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી ૧૦૨ શ્લોકથી ૧૦૭ માં શ્લોક સુધીના ૬ શ્લોકોમાં શ્રીવજ્રનાભ ગણધરની દેશના, અને ૧૦૮ માં શ્લોકથી ૧૧૮ માં શ્લોક સુધીના ૧૧ શ્લોકોમાં પ્રભુશ્રી અભિનંદન સ્વામીના અતિશય, યક્ષાદિ પરિવાર, નિર્વાણદિન વગેરે ખીના જણાવીને, ૧૧૯-૧૨૨ સુધીના ૪ શ્લોકોમાં શ્રીઅભિનંદન સ્વામીના કુમારાવસ્થાદિનો કાળ, સંપૂર્ણાયુષ્ય, આંતરૂં વગેરે ૧૭૦ માં સ્થાનક સુધીની ખીના સ્પષ્ટ રીતે વર્ણવી છે. પછી ૧૨૩-૧૨૬ સુધીના ૪ શ્લોકોમાં તીર્થંકર દેવોના જીવન-દેશના વગેરેનું અલૌકિક તત્ત્વ વગેરે હકીકતો વર્ણવીને ૧૨૭-૧૩૨ સુધીના ૬ શ્લોકોમાં હિતશિક્ષા, અંધરચનાના દિન, સ્થાન, ભાવિ ભાવના વગેરે ખીના જણાવવા પૂર્વક ચોથો ભાગ પૂર્ણ કર્યો છે.

પાંચમા ભાગમાં શ્રીસુમતિનાથ તીર્થંકરની દેશના વગેરે અપૂર્વ હકીકતોને જણાવનારા મૂલ ૧૬૫ શ્લોકો છે. તેમાંના શરૂઆતના ૧૪ શ્લોકોમાં કમસર મંગલ, ચાર અનુબંધ, શ્રીસુમતિનાથ પ્રભુના ત્રણ ભવોમાંના પહેલા ભવમાં પ્રભુશ્રી સુમતિનાથ તીર્થંકર પુરૂષસિદ્ધ

નામના સજકુંવર હતા. તેમના પિતા વિજયસેન રાજા, ને માતા સુદર્શના રાણી હતા. તેણીએ જોએલી એક સ્ત્રીની ખીના સાંભળીને કરેલી પુત્રની વિચારણા, તેથી થયેલ ઉદાસીનતા, રાજાને તે વાતની ખબર પડતાં તેણે રાણીને કહેલા આશ્વાસન ગર્ભિત હિતકારી વચનો, કુલદેવીની આરાધનાથી મળેલ વરદાનના પ્રભાવે પુત્રનો લાભ, તેનું ‘પુરુષસિંહ’ નામકરણ, જન્મોત્સવ, બાલ્યાવસ્થા વગેરે ખીના વિસ્તારથી સમજાવીને ૧૫ માં શ્લોકથી ૨૬ માં શ્લોક સુધીના ૧૨ શ્લોકોમાં કુમારના લગ્ન, ઉદ્યાનમાં તેને થયેલ વિનયનંદન સૂરિમહારાજના દર્શનથી મનમાં પ્રકટેલી વિચારણા, છેવટે કરેલ નિર્ણયના પરિણામે શુરની પાસે આવીને તેણે કરેલી વંદના, શુરએ તેને આપેલા ધર્મલાભનું ખર્ચ રહસ્ય, કુંવરના પૂછવાથી આચાર્ય મહારાજે જવાબમાં ભવ સમુદ્રને તરવાનું અપૂર્વ સાધન-દશવિધ મુનિ ધર્મની આરાધના કહી. તેનું સ્પષ્ટ માહાત્મ્ય, તે સાંભળીને કુંવરે જણાવેલ દીક્ષા શ્રદ્ધાના દૃઢ વિચારો, આ બાબતમાં શુર મહારાજે અનુમોદના કરવા પૂર્વક આપેલી હિતશિક્ષા વગેરે હકીકતો વિસ્તારથી સમજાવી છે. પછી ૨૭ માં શ્લોકથી ૩૮ શ્લોક સુધીના ૧૨ શ્લોકોમાં અનુક્રમે પુરુષસિંહ કુમારે માતા પિતાને જણાવેલ દીક્ષા લેવાના વિચારો અને જ્યારે તેણે આજ્ઞા માગી, ત્યારે માતા પિતાએ કહેલ ચારિત્રની કઠિનતા, કુંવરે તેનો કરેલ ખુલાસો સાંભળીને માતા પિતાએ આપેલ રજા, શુરની પાસે થયેલ દીક્ષા, શુરની હિતશિક્ષા, પુરુષસિંહ મુનિરાજે પાળેલ નિર્મલ ચારિત્ર, વીશસ્થાનક તપ વગેરેની આરાધના, જિનનામ કર્મને નિકાચિત બંધ, અંતિમ આરાધના કરીને તે મુનિ વૈજયંત (જયંત) નામના અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ થયા, આ તમામ હકીકતો ૧૩ સ્થાનકો ગોઠવીને વિસ્તારથી વર્ણવી છે. અહીં ત્રણ ભવોમાંના શરૂઆતના બે ભવોની ખીના પૂર્ણ થાય છે. હવે ૩૮મા શ્લોકથી છેલ્લા તીર્થંકરના ભવનું વર્ણન શરૂ થાય છે. તેમાં ૩૯મા શ્લોકથી ૪૬ શ્લોક સુધીના ૭ શ્લોકોમાં ચ્યવન કલ્યાણકના વર્ણન પ્રસંગે પ્રભુ શ્રીસુમતિનાથના પિતા મેઘરાજા અને માતા મંગલા રાણીની ખીના, તીર્થંકરની માતાની વિશિષ્ટતા, દેવભવમાં રહેલ દ્રવ્ય તીર્થંકરની ભાવના, ચ્યવન દિન ને રાશિ નક્ષત્રાદિનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. પછી ૪૬મા શ્લોકથી ૬૦મા શ્લોક સુધીના ૧૫ શ્લોકોમાં પ્રભુની શ્રીમંગલા માતાએ ગર્ભના પ્રભાવે ઉપજેલી સદ્બુદ્ધિના પ્રતાપે બે સ્ત્રીના (પુત્રના) ઝગડાનો સાચો ચુકાદો (ઇન્સાફ) આપ્યો હતો, તે ખીના સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી છે. અને ૬૧મા શ્લોકથી ૭૧મા શ્લોક સુધીના ૧૨ શ્લોકોમાં પ્રભુશ્રી સુમતિનાથ તીર્થંકરના જન્મદિન, રાશિ, નક્ષત્ર, દિકકુમારિકાના ૮ કાર્યો, ઇંદ્રના ૧૦ કાર્યો, સ્નાત્ર મહોત્સવના અંતે સૌધર્મેન્દ્રે કરેલી સ્તુતિ વગેરેને વર્ણવીને જન્મ કલ્યાણકનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. તથા ૭૨-૭૮ સુધીના ૭ શ્લોકોમાં પ્રભુની બાલ્યાવસ્થા, યુવાવસ્થા, પાણિયદ્રવ્ય, રાજ્યકાલ, લોકાન્તિક દેવોએ કરેલી વિનંતિ, ઇંદ્રાદિની ભક્તિ, દીક્ષા દિન, રાશિ વગેરેનું વર્ણન કરીને સંક્ષેપમાં દીક્ષા કલ્યાણકની હકીકત કહી છે. અને ૭૯મા શ્લોકથી ૯૧મા શ્લોક સુધીના ૧૩ શ્લોકોમાં દીક્ષા પછી પ્રભુ શ્રીસુમતિનાથના પ્રથમ પારણાની ખીના, તેમાં પ્રભુને પારણું કરાવનાર પદ્મ રાજાને થયેલ લાભ, પાંચ દિવ્યનું

પ્રકટ થતું, પ્રભુની છદ્મસ્થાવસ્થા, કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થવાના દિન, નક્ષત્ર, રાશિ વગેરેના વર્ણન સાથે કેવલજ્ઞાન કલ્યાણકની ટૂંક બીના, ચૈત્યવૃક્ષનું પ્રમાણ વગેરે પદાર્થોનું સ્વરૂપ જણાવીને સૌધર્મેન્દ્ર કરેલી પ્રભુ શ્રીસુમતિનાથની સ્તુતિ વગેરે હકીકતો સ્પષ્ટ રીતે વર્ણવી છે. તથા દરમા શ્લોકથી ૧૩૨મા શ્લોક સુધીના ૪૧ શ્લોકોમાં કેવલજ્ઞાની શ્રીસુમતિનાથ તીર્થંકરે આપેલી એકત્વ ભાવના ગર્ભિત ભવ્ય દેશનાનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવતાં અનુક્રમે ઉચિત પ્રસંગાનુપ્રસંગે શ્રીનમિરાજર્ષિની ટૂંક બીના, આત્માના ત્રણ ભેદોનું સ્વરૂપ સહિત રહસ્ય, આત્મતત્ત્વની યથાર્થ વિચારણા, પ્રશસ્ત આલંબનો, પરમાત્મ દશાને યમાડનાર મોહ ત્યાગનું સ્વરૂપ જણાવતાં અર્હતની ટૂંક બીના, સ્વપરના વિવેકનું યથાર્થ સ્વરૂપ વગેરે હકીકતો સરલ ભાષામાં સમજાવી છે. અને ૧૩૩મા શ્લોકમાં ગણધરાદિની હકીકત કહીને ૧૩૪મા શ્લોકથી ૧૭૪ સુધીના શ્લોકોમાં શ્રીચરમ નામના ગણધરની દેશનાને જણાવતાં પ્રસંગાનુપ્રસંગે સુભદ્રામુનિ, બે ઠાચબા, સુકુમારિકા સાધવી, કેદમાં રહેલા દીવાન વગેરેની બીના વર્ણવવા પૂર્વક પાંચે ઇંદ્રિયોનું યથાર્થ સ્વરૂપ, ઇંદ્રિય દમનમાં વૈરાગ્ય એ અસાધારણ કારણ છે, વગેરે અપૂર્વ હિતશિક્ષા વગેરે આત્મદષ્ટિને સતેજ કરનાર પદાર્થોનું પણ સ્પષ્ટ સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે. અને ૧૭૫ મા શ્લોકથી ૧૮૨મા શ્લોક સુધીના ૮ શ્લોકોમાં પ્રભુ શ્રીસુમતિનાથ તીર્થંકરના શાસન રક્ષક દેવ દેવી વગેરેનું તથા તેમના પરિવાર, પ્રત્યેક બુદ્ધ, કેવલિ પર્વાય, નિર્વાણસ્થાન, કાલ, તિથિ, રાશિ, નક્ષત્ર, મોક્ષગમન કાલે પ્રભુની સાથે મોક્ષે જનારા જીવોની સંખ્યા, પ્રભુની મોક્ષમાં અવગાહના વગેરે હકીકતો વિસ્તારથી વર્ણવી છે. અને ૧૮૩મા શ્લોકથી ૧૯૫મા શ્લોક સુધીના ૧૩ શ્લોકોમાં બાકીના ૧૬ દ્વારે તથા વિસ્તારથી કાલનું સ્વરૂપ જણાવતાં ભાવી ચોવીશ તીર્થંકર વગેરેની ટૂંક બીના તેમજ તીર્થંકર દેવોના પવિત્ર જીવનનું રહસ્ય, ભવ્ય જીવોને હિતશિક્ષા, પ્રાર્થના આ ગ્રંથરચનાના વર્ષ માસ દિન સ્થલ વગેરે હકીકતો, હવે પછીના છઠ્ઠા ભાગ વગેરેને અંગે જરૂરી ભાવનાનો નિર્દેશ, વગેરે બીનાઓ વિસ્તારથી સમજાવી છે. અહીં પાંચમા ભાગનું દિગ્દર્શન પૂર્ણ થતાં ત્રણે ભાગોનો સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂર્ણ થાય છે. આ રીતે ત્રણ ગ્રંથોમાં કહેલી હકીકતોને ટૂંકામાં જણાવવાના અનેક કારણોમાંનું મુખ્ય કારણ એ પણ છે કે- ભવ્ય જીવો પ્રભુ શ્રીતીર્થંકર દેવે આરાધેલા મોક્ષ માર્ગની સાત્ત્વિકી આરાધના કરીને મુક્તિપદને પામે.

પરોપકારી શ્રીગુરૂ મહારાજના પસાયથી મેં રચેલા-પ્રાકૃત ભાષામય કદંબગિરિ બૃહત્કલ્પ, શ્રીપ્રવચન કિરણાવલી, શ્રીનેમિસૌભાગ્ય વગેરે, અને સંસ્કૃત ભાષામય તત્ત્વામૃત ભાવના, વિષાકશ્રુતાદિ પાંચ ગ્રંથો વગેરેની પ્રાકૃતાંશની વિશેષતાવાળી વૃત્તિઓ, વગેરે ગ્રંથોની રચનાની માફક પ્રાકૃત ભાષામાં આ ત્રણે મૂલ ગ્રંથોની રચના, અને સંસ્કૃત ભાષામાં વૃત્તિઓની રચના પણ કરી છે. તે નહિ પ્રસિદ્ધ કરતાં આ પદ્ધતિએ પ્રસ્તુત ત્રણે ગ્રંથોને છપાવવાનું કારણ એ પણ છે કે ‘પ્રસિદ્ધ ગુજરાતી ભાષામાં બાલ જીવો પણ સમજી શકે.’ આ પ્રસંગે મારે સ્પષ્ટ સમજાવવું જોઈએ કે આર્થિક સહાયકાદિની અનુકૂળતા બળવવા ખાતર ઘણાં

સ્થલોમાં મેં વિવક્ષિત પદાર્થોનું વર્ણન બહુજ દુઃખમાં કર્યું છે. ભાવના છે કે-અવસરે તેવા પ્રસંગોને વિસ્તારીને યથાર્થ સંપૂર્ણ સ્વરૂપે ગોઠવીને સ્વપર લાભદાયક બનાવવા. હાલની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે આ ત્રણે અંશોને છપાવવાનું કાર્ય બહુજ મુશ્કેલી ભરેલું જરૂર જણાયજ. તે છતાં દેવગુરૂ ભક્તિકારક સુશ્રાવક શેરદલાલ જેસંગભાઈ કાલીદાસની અપૂર્વ જ્ઞાનભક્તિ સહિત ઉદારતા અને શા. ઇશ્વરદાસ મૂલચંદ તથા શેરદલાલ સારાભાઈ જેસંગભાઈની તીવ્ર લાગણીથીજ ત્રણે અંશો તે બંનેની દેખરેખમાં છપાયા છે.

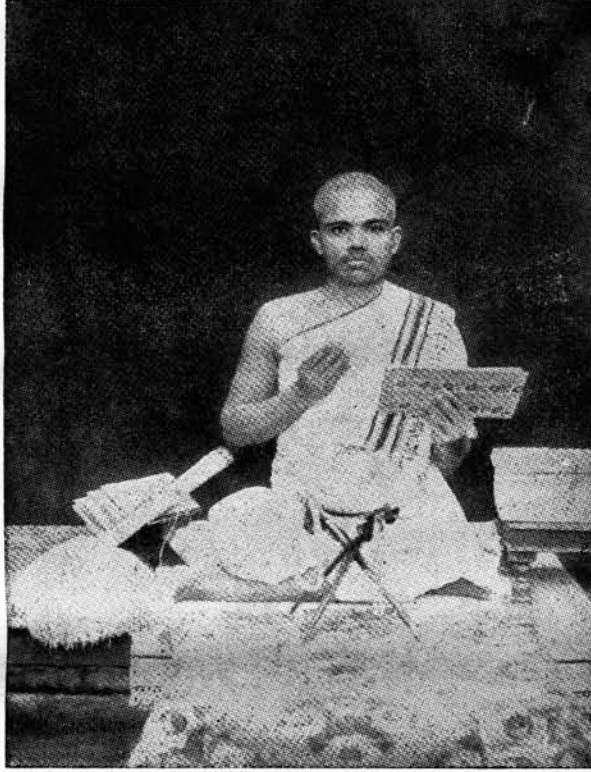
છેવટે નમ્ર નિવેદન એજ કરૂં છું કે-ભવ્ય જીવો આ ત્રણે અંશોના પઠન પાઠન તથા અર્થની ચિંતવના કરીને ત્રણે તીર્થંકર દેવોની અનિત્ય ભાવનાદિ ગર્ભિત અપૂર્વ દેશનાદિના યથાર્થ તત્ત્વને સમજીને સન્માર્ગમાં આવે, અને તેની પરમ ઉદલાસથી સાત્ત્વિકી આરાધના કરીને મોહ રાજને હરાવવા પૂર્વક નિજ ગુણ રમણતામય મુક્તિપદને પામે. એમ હાર્દિક નિવેદન કરીને હવે હું આ પ્રસ્તાવનાને સંક્ષેપી લઉં છું. તથા છદ્મસ્થ જીવોને જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોના પ્રતાપે અનાભોગાદિ કારણોમાંના કોઈ પણ કારણથી ભૂલ થવાનો સંભવ છે. તેથી આ સ્વોપજ્ઞ સ્પષ્ટાર્થ સહિત શ્રીદેશના ચિંતામણિના ત્રીજા ચોથા પાંચમા ભાગોની રચના સુદ્રઘ સંશોધન વગેરેમાં ગુણગ્રાહી મધ્યસ્થ ખુદ્ધિશાલી વાચક વર્ગોદિને જે કંઈ યોગ્ય ભૂલ જણાય, તેને મહાશયો સુધારીને વાંચશે ને કૃપા કરીને જણાવશે તો ખીજી આવૃત્તિમાં યોગ્ય સુધારો થઈ શકશે.

નિવેદક:—

પરમોપકારી-પરમગુરૂ-સુગૃહીતનામધેય-
આચાર્ય મહારાજ શ્રીવિજયનેમિસૂરી^૧વર-ચરણકિંકર-વિનેયાશ્રુ
વિજયપદ્મસૂરિ

તપોગન્ધાધિપતિ-શાસનસમ્રાટ-સુરિયકચકવર્તિ જગદ્ગુરુ-આચાર્ય
મહારાજશ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વર ચરણકિંકર વિનેયાલુ-શાસ્ત્રવિશારદ
કવિદિવાકર-આચાર્યશ્રી

વિજયપદ્મસૂરીશ્વરજી મહારાજ

જન્મ-વિં સં ૧૯૫૫ વૈશાખ સુદ ૩ અમદાવાદ.
દીક્ષા-વિં સં ૧૯૭૧ માગશર વદ ૨ તલાળ (શોભાવડ)
વહીદીક્ષા-વિં સં ૧૯૭૧ વૈશાખ સુદ ૩ ગોરખડી (જામનગરપુર)
ગણિપદ-વિં સં ૧૯૮૨ ફાગણ વદ ૫ પાટણ
પન્થાસપદ-વિં સં ૧૯૮૨ ફાગણ વદ ૧૨ પાટણ
ઉપાધ્યાયપદ-વિં સં ૧૯૮૮ મહા સુદ ૫ સેરીસા મહાતીર્થ
આચાર્યપદ-વિં સં ૧૯૯૨ વૈશાખ સુદ ૪ અમદાવાદ

શ્રી કીશ્ના પ્રિન્ટરી, રતનપોળ, અમદાવાદ

અનુક્રમણિકા.

સ્રોતક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠક્રમાંક
૧	મંગલાચરણ તથા અનુબંધ ચતુષ્ઠય	૧-૨
૨	પ્રભુને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ પછી થયેલા બેવો તથા જિનનામનો બંધ શાથી થયો તે જણાવે છે.	૨-૩
૩-૫	વિપુલવાહન રાજનું વર્ણન.	૩-૪
૬-૯	વિપુલવાહન રાજના રાજ્યમાં પડેલા દુકાળનું વર્ણન.	૪-૬
૧૦-૧૮	સંધ રક્ષા શા માટે કરવી તે સાથે સંધનું સ્વરૂપ.	૬-૯
૧૯	સાધુની ભક્તિ ઉપર ધન શેઠ તથા જીવાનંદ વૈદ્યનું દર્શાવ.	૯-૧૦
૨૦-૨૧	સાધુને ઔષધાદિકનું દાન કરવા ઉપર બાહુ સુબાહુનું દર્શાવ.	૧૦
૨૨-૨૩	સાધીની ભક્તિ શા માટે કરવી.	૧૧
૨૩-૨૫	સાધર્મિકની ભક્તિનું રૂપ જણાવે છે.	૧૨
૨૬-૨૮	આવિકાની ભક્તિનું રૂપ જણાવે છે.	૧૨-૧૩
૨૯-૩૧	સંધ ભક્તિ કરનારને કેવાં ફળ મળે તે જણાવે છે.	૧૪-૧૫
૩૨	વિપુલવાહન રાજનો સંધભક્તિનો નિર્ણય.	૧૫
૩૩-૩૪	વિપુલવાહન રાજએ કરેલી સંધભક્તિ.	૧૫-૧૬
૩૫-૩૬	વિપુલવાહન રાજએ જિનનામ કર્મ શાથી આંધ્યું, તે જણાવવા સાથે સાધર્મિક ભક્તિનું સ્વરૂપ જણાવતાં કુમારપાળ રાજની સાધર્મિક ભક્તિ, જગદુશાહની સાધર્મિક ભક્તિ, ચંદ્રાવતી નગરીના આવકોની અપૂર્વ સાધર્મિક ભક્તિ વગેરેનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે.	૧૬-૩૩
૩૭	વિપુલવાહન રાજને સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય જગવાનું કારણ.	૩૪
૩૮	કયા કયા કારણોથી આયુષ્ય ઘટે તે જણાવે છે.	૩૪
૩૯-૪૧	મોહથી જીવના કેવા પરિણામ થાય છે તે સમજાવે છે.	૩૫-૩૬
૪૨-૪૩	વિપુલવાહન રાજ પોતાના પુત્ર વિમલકીર્તિને રાજ્ય સોંપે છે.	૩૬-૩૭
૪૪	વિપુલકીર્તિ રાજએ કરેલો પિતાનો દીક્ષા મહોત્સવ.	૩૭
૪૫	કયા જીવો દીક્ષા લઈ શકે તે જણાવે છે.	૩૭-૩૮
૪૬-૬૦	સ્વયંપ્રભુ ગુરૂએ વિપુલવાહન રાજર્ષિને આપેલો ઉપદેશ તેમાં વિસ્તારથી જણાવેલું બાર ભાવનાઓનું સ્વરૂપ.	૩૮-૬૩
૬૧	વિપુલવાહન રાજર્ષિ જિનનામનો નિકાચિત બંધ કરે છે.	૬૩-૬૪
૬૨	વિપુલવાહન રાજર્ષિનું આનંદ દેવલોકમાં ગમન.	૬૪
૬૩-૬૪	આનંદ દેવલોકનું સ્વરૂપ જણાવે છે.	૬૪-૬૫
૬૫	દેવલોકમાં કેવી રીતે કાળ ગાળે છે તે કહે છે.	૬૫-૬૬
૬૬	આનંદ દેવલોકથી અવીને પ્રભુ સંભવનાથ સેના રાણીની કૃપામાં ઉપજે છે તે જણાવે છે.	૬૬

શ્લોકાંક

વિષય

પૃષ્ઠાંક

૬૩-૬૯	માતાએ જ્ઞેએકાં ચૌદ મહાસ્વપ્નોનું વર્ણન.	૬૬-૬૭
૭૦	સ્વપ્નનું કૃત્ત્વ જાણીને માતાને થએલો હર્ષ.	૬૭
૭૧-૭૪	પ્રભુના જન્મ કલ્યાણનું વર્ણન.	૬૮-૬૯
૭૫-૭૬	તે પ્રસંગે ઇન્દ્ર મહારાજે કરેલી પ્રભુની સ્તુતિ.	૬૯-૭૧
૮૦-૮૧	આ પ્રસંગે ઇન્દ્રાદિ૬ક દેવો નાંદીશ્વર દ્વીપે અદ્વાઇત મહોત્સવ કરે છે તેનું વર્ણન.	૭૧-૭૨
૮૨	સંભવનાથ નામ પડવાનું કારણ જણાવે છે.	૭૨
૮૩-૮૫	પ્રભુની આલ્યાવસ્થાનું સ્વરૂપ.	૭૨-૭૩
૮૬-૮૮	યુવાવસ્થા પામેલા પ્રભુના શરીરના અવયવોનું વર્ણન.	૭૩-૭૪
૮૯-૯૦	પ્રભુના લગ્નની હકીકત જણાવે છે.	૭૪-૭૫
૯૧	પ્રભુના માતા પિતાની ગતિ જણાવે છે.	૭૫
૯૨	પ્રભુએ કેવી રીતે રાજ્ય ચલાવ્યું તે કહે છે.	૭૫-૭૬
૯૩	પ્રભુ સંસારનું સ્વરૂપ વિચારે છે અને દીક્ષા સમય જાણીને લોકાતિક દેવોનું આગમન જણાવે છે.	
૯૪-૯૫	પ્રભુના સાંવત્સરિક દાનનું સ્વરૂપ જણાવે છે.	૭૬-૭૭
૯૬-૧૦૦	પ્રભુના દીક્ષા મહોત્સવનું વર્ણન.	૭૭-૭૮
૧૦૧-૧૦૬	આ પ્રસંગે ઇન્દ્ર મહારાજે કરેલી પ્રભુની સ્તુતિ.	૭૯-૮૧
૧૦૭-૧૦૮	પ્રભુ સુરેન્દ્રદત્ત રાજાને ત્યાં જઈને પારણું કરે છે તેનું સ્વરૂપ.	૮૧-૮૨
૧૦૯	પ્રભુના શરીરની ઉંચાઈ જણાવે છે.	૮૨
૧૧૦-૧૧૧	જીવસાવસ્થામાં રહેલા પ્રભુ કેવી રીતે વિચરે છે તે જણાવે છે.	૮૨-૮૩
૧૧૨-૧૧૩	પ્રભુને કેવલજ્ઞાન ઉપજે છે તેનું સ્વરૂપ જણાવે છે.	૮૩-૮૪
૧૧૪-૧૧૭	દેવો સમવસરણની રચના કેવી રીતે કરે છે તે સમજાવે છે.	૮૪-૮૫
૧૧૮	બાર પર્વદા ક્યાં બેસે છે તે કહે છે.	૮૬
૧૧૯	ક્યા ગદમાં કોણ રહે છે તે જણાવે છે.	૮૬
૧૨૦-૧૨૩	ઇન્દ્ર મહારાજ પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે.	૮૭-૮૯
૧૨૪	પ્રભુની દેશના કેવી છે તે કહે છે.	૯૦
૧૨૫-૧૨૮	પ્રભુ દેશનાની શરૂઆતમાં મનુષ્ય ભવનું દુર્લભપણું જણાવે છે.	૯૦-૯૧
૧૨૯	આ જીવને દુઃખમાં પણ સુખનો આભાસ થાય છે.	૯૧-૯૨
૧૩૦	જીવે કર્મ બાંધતી વખતે સાવચેત રહેવાની જરૂર જણાવે છે.	૯૨
૧૩૧-૧૩૨	વિવેકનું પ્રધાનપણું સમજાવે છે. તેમાં વિવેક તથા અવિવેકનું સ્વરૂપ જણાવતાં શ્રમણભદ્રની તથા સ્વયંભુદ્ધ કપિલ કેવલીની કથા કહે છે.	૯૩-૧૦૦
૧૩૩	ધર્મની આરાધના અને મમતાનો ત્યાગ કરવાનું જણાવે છે.	૧૦૦
૧૩૪	સંસારના પદાર્થો નાશવંત છે તે કહે છે.	૧૦૦-૧૦૧
૧૩૫	આત્માની એકત્વ દશા સમજાવે છે.	૧૦૧

સોપાંક

વિષય

૧૩૬-૧૩૭	ધનની ચંચળતા જણાવે છે.
૧૩૮	ધનની ત્રણ અવસ્થાઓ.
૧૩૯-૧૪૦	ધન કેવી રીતે દુઃખ આપે છે તે સમજાવે છે.
૧૪૧-૧૪૨	પુણ્યાનુબંધી પુણ્યધના સાત હેતુઓ જણાવે છે. તેની અંદર ઉગ્નિજાત મુનિની કથા, ભવદેવની કથા, જંબૂસ્વામીની કથા, શ્રી આરિહંત દેવની પૂજા, દેવ પૂજાની રીત, દ્રવ્ય પૂજા તથા ભાવ પૂજા, પરાપકાર સંબંધી ઉપમા, ઉત્પ્રેક્ષા તથા અન્યોક્તિઓ, ધનાદિના પાંચ સાર વગેરે.
૧૪૩	પુણ્યાનુબંધી પુણ્યવાળા ધનને કેવું ગણે છે અને તેનો કેવો ઉપયોગ કરે છે તે જણાવે છે.
૧૪૪-૧૪૬	ધનના લોભી પુરુષોનું સ્વરૂપ જણાવે છે.
૧૫૦-૧૫૧	સંતોષી જનોનું સ્વરૂપ સમજાવે છે.
૧૫૨	શરીરની અનિત્યતા જણાવે છે.
૧૫૩-૧૫૪	સંસારનાં મુખોમાં આસક્તિ રાખનારને આવતી વિપત્તિઓ જણાવે છે.
૧૫૫	આ શરીરને કાઈ રીતે સ્થિર રાખી શકાતું નથી.
૧૫૬	મરણ ક્યારે થશે તે જાણી શકતા નથી.
૧૫૭-૧૫૮	સંસારી જીવોની પાછળ પડેલા ત્રણ રાક્ષસોનું સ્વરૂપ સમજાવે છે.
૧૫૯	જ-મેલો અવશ્ય મરે છે.
૧૬૦	ક્યા જીવો પૂરું આયુષ્ય ભોગવીને મરે ને ક્યા જીવો વહેલા મરે તે કહે છે.
૧૬૧-૧૬૨	નાશવંત શરીરાદિને માટે પાપ ન કરવું તે જણાવે છે.
૧૬૩-૧૬૪	સર્વે સંસારી જીવોને કાળચક્રનો ભય એક સરખો છે.
૧૬૫	ધન્દાદિક સમર્થ પુરુષો કાળથી પોતાનું તેમજ પરનું રક્ષણ કરી શકતા નથી તે કહે છે.
૧૬૬-૧૬૭	યૌવનની અનિત્યતા બે ગાથામાં જણાવે છે.
૧૬૮	ધન તથા સ્વજનાદિનો સંયોગ નાશવંત છે.
૧૬૯	ઇષ્ટ પદાર્થોના સંયોગમાં કારણ રૂપ પુણ્યાર્થ છે.
૧૭૦	અનિત્ય પદાર્થોમાં નિત્યતાનો મોહ રાખનારને અતિ શોક થાય છે.
૧૭૧	નિત્ય સુખ ક્યાં છે અને કેવું છે.
૧૭૨	અનિત્ય પદાર્થોના મોહ તજીને તમારું શું છે તેનો વિચાર કરવાનું જણાવે છે.
૧૭૩	દુઃખો આપનાર રાગ દ્વેષ છે તે જણાવે છે.
૧૭૪	શરીરનો મોહ તજી અનિત્ય ભાવના ભાવવાનું જણાવે છે.
૧૭૫-૧૮૧	ભરત ચક્રવર્તીએ ભાવેલી અનિત્ય ભાવનાનું સ્વરૂપ જણાવતાં તે સાથે પૂર્ણતાનું સ્વરૂપ સમજાવે છે. જ્યઘૈષ દિનની કથા.

પૃષ્ઠાંક

૧૦૧-૧૦૨
૧૦૨-૧૦૩
૧૦૩-૧૦૪
૧૦૪-૧૪૫
૧૪૫-૧૪૬
૧૪૬-૧૪૮
૧૪૮-૧૪૯
૧૪૯-૧૫૦
૧૫૦
૧૫૧
૧૫૧
૧૫૧-૧૫૨
૧૫૨-૧૫૩
૧૫૩
૧૫૩-૧૫૪
૧૫૪-૧૫૫
૧૫૫-૧૫૬
૧૫૬-૧૫૭
૧૫૭
૧૫૭-૧૫૮
૧૫૮
૧૫૮-૧૫૯
૧૫૯-૧૬૦
૧૬૦
૧૬૦-૧૬૧
૧૬૧-૧૬૬

શ્લોકાંક

વિષય

પૃષ્ઠાંક

૧૮૨	અનિત્ય ભાવના ભાવીને અનંતા જીવો સિદ્ધિને પામ્યા છે.	૧૭૦
૧૮૩	પ્રભુ અનિત્ય ભાવનાની દેશના પૂરી કરે છે.	૧૭૦
૧૮૪	પ્રભુના એક સો ને બે ગણધરો થયા તે કહે છે.	૧૭૦-૧૭૧
૧૮૫	પ્રભુ ગણધરોના મસ્તક ઉપર વાસક્ષેપ નાખે છે.	૧૭૧
૧૮૬-૧૮૭	ગણધરો પ્રભુની દેશના ઉભા રહીને સાંભળે છે તથા ઈન્દ્રાદિક દેવો બલિ પ્રહાર કરે છે.	૧૭૧-૧૭૨
૧૮૮	પ્રભુ દેશના પૂરી કરે છે તે પછી ચાર ગણધર દેશના આપે છે.	૧૭૨
૧૮૯-૧૯૭	ચાર ગણધરની દેશના:-તેમાં સાત પ્રકારની વૃદ્ધિ. જ્ઞાનયુક્ત ક્રિયાની સફલતા, તૃપ્ત ને અતૃપ્તનું સ્વરૂપ, રતિસુંદરીની કથા, શુદ્ધિસુંદરીની કથા, ક્ષિપ્ત અક્ષિપ્તનું સ્વરૂપ, ગુણસુંદરીની કથા, મંગળકુંભનું દર્શાવ, સુબ્જસિરિની કથા, દુર્લભ પંચક, શત્રુજ્ય ગિરિરાજની હકીકત, સિદ્ધ ભગવંતનું દ્રુકું સ્વરૂપ, સુપાત્ર દાનનું સ્વરૂપ, દાયક (આવક)ના ગુણો, સુપાત્ર દાનનું ફળ, પંચાખ્ય ભારવાહક કથા, પાંચ મહાવ્રતોની પાંચ પાંચ ભાવનાઓ, અર્હજક (અરણિક) સુનિની કથા, વિપુલમતિની ખીના, અમરદત્ત ને મિત્રાનંદની ખીના, ઉપશમ ગુણનું સ્વરૂપ, સેલકસુરિના શિષ્યો, દ્રાવિક ને વાલ્મિકિસ્થની ખીના, સિદ્ધાયજી તીર્થરાજની સ્તવના, પાંચ શિખામણો, માતંગ પુત્રની હકીકત, પાંચ અણુવ્રતોના પ્રાયશ્ચિત્તનું સ્વરૂપ, વિશુદ્ધિસિદ્ધસરિનું દર્શાવ, ત્રણ ગુણુવ્રતો તથા ચાર શિક્ષાવ્રતોના પ્રાયશ્ચિત્તનું સ્વરૂપ, મુખરતા દોષ ઉપર રજ્જા સાધવીનું દર્શાવ, સ્વાધ્યાયનું સ્વરૂપ, ગુણુવંત ગુરૂના ગુણો વગરે.	૧૭૨-૨૮૨
૧૯૮-૨૨૬	શ્રીઋષભદેવ સંબંધી ઉપયોગી ૧૭૦ બાબતો જણાવે છે.	૨૮૨-૨૯૬
૨૨૭-૨૪૭	શ્રીઅન્જિતનાથ સંબંધી ઉપયોગી ૧૭૦ બાબતો જણાવે છે.	૨૯૬-૩૦૫
૨૪૮-૨૭૧	શ્રીસંભવનાથ સંબંધી ઉપયોગી ૧૭૦ બાબતો જણાવે છે.	૩૦૫-૩૧૪
૨૭૨	નવકાર મંત્રનું માહાત્મ્ય. તે વિષે શિવકુમારનું દર્શાવ, ચોરનું દર્શાવ, શ્રીમતીની કથા, ગોવાળની કથા, હુંડિક યક્ષની કથા.	૩૧૪-૩૨૩
૨૭૩-૨૭૫	ચાર ગણધરનો દ્વિતોપદેશ.	૩૨૩-૩૨૫
૨૭૬	શ્રીસંભવનાથ પ્રભુનો વિહાર કાલ.	૩૨૫
૨૭૭	શ્રીસંભવનાથની સમેતશિખર ઉપર નિર્વાણની ખીના.	૩૨૫-૩૨૬
૨૭૮	પ્રભુના નિર્વાણ અંગે દેવોનો નંદીશ્વર દ્વીપમાં અષ્ટાલિકા મહોત્સવ.	૩૨૬-૩૨૭
૨૭૯	તીર્થકરોનું સ્વરૂપ શા માટે જાણવું તે જણાવે છે.	૩૨૭
૨૮૦	કઈ ભાવનાથી તીર્થકર ગોત્ર બાધે તે કહે છે.	૩૨૭
૨૮૧-૨૮૨	તીર્થકરોનું છેલ્લા ભવનું સ્વરૂપ.	૩૨૮
૨૮૩	પ્રભુનું જીવન વાંચી તેમાંથી સાર લેવાનું જણાવે છે.	૩૨૮-૩૨૯
૨૮૪	દેશના ચિતામણિના ત્રીજા ભાગની પૂર્ણતા જણાવે છે.	૩૨૯

શ્લોકાંક

વિષય

પૃષ્ઠાંક

૨૮૫-૨૮૬	અંધની રચના ક્યારે કરી તથા શાથી કરી તે કહે છે	૩૨૯-૩૩૦
૨૮૭	આ અંધની રચનાનું ફળ.	૩૧૦
૨૮૮	હવે એથા ભાગમાં કેાનું સ્વરૂપ આવશે તે કહે છે. શ્રીહિતોપદેશ દ્વારિશિકા પ્રાકૃતમાં. શ્રીસિદ્ધચક્ર દ્વારિશિકા પ્રાકૃતમાં.	૩૩૦ ૩૩૧-૩૩૩ ૩૩૩-૩૩૬

ભાગ એથા.

૧	મંગલાચરણ તથા અનુબંધ ચતુષ્ટય	૧-૨
૨-૩	શ્રીઅભિનંદન સ્વામીની સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિનું સ્વરૂપ.	૨-૩
૪-૧	મહાઅલ રાજનું સ્વરૂપ જણાવે છે. તે સાથે ઔત્પતિટી યુદ્ધિ ઉપર રોહકનું દષ્ટાન્ત જણાવે છે, તેમજ રત્નચૂડી કથા મે.હાદિકમાં નહિ મુંઝાવા ઉપર કહે છે	૩-૧૪ ૧૪
૬	મહાઅલ રાજ સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય આવવાથી ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે.	૧૪-૩૪
૭-૧૧	મહાઅલ રાજર્ષિ ચારિત્રનું પાલન કેવી રીતે કરે છે તે જણાવે છે. તે સાથે સુસ્થિત મુનિનું દષ્ટાન્ત તેમજ શુભ ધ્યાન ઉપર વસુભૂતિની કથા, તથા ચાર ગતિના જીવોને ખામણી	૩૪-૩૬ ૩૬-૩૭ ૩૭-૩૮ ૩૮-૪૦
૧૨-૧૩	મહાઅલના જીવ અથોધ્યા નગરીમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે અથોધ્યા નગરીનું વર્ણન.	૪૦-૪૨ ૪૨-૪૩ ૪૩-૪૪
૧૪-૧૧	અથોધ્યા નગરીમાં રાજ્ય કરતા સંવર રાજનું વર્ણન.	૪૪-૪૫
૧૭-૧૯	સંવર રાજની સિદ્ધાર્થી રાણીનું સ્વરૂપ જણાવે છે.	૪૫-૪૬
૨૦	મહાઅલ રાજનો જીવ સિદ્ધાર્થી રાણીની કુક્ષિમાં એથા શ્રી અભિનંદન સ્વામી તરીકે ઉપજે છે.	૪૬-૪૮
૨૧-૨૨	તે વખતે સિદ્ધાર્થી માતાએ ચૌદ મોટા સ્વપ્નો જોયા તેનાં નામ જણાવે છે.	૪૮-૪૯
૨૩	ઈન્દ્ર મહારાજ સ્વપ્નનું ફલ જણાવે છે. તે સાથે સ્વપ્નો સંબંધી કાંઈકે સ્વરૂપ જણાવાય છે.	૪૯-૫૦
૨૪-૨૫	પ્રભુનો જન્મ ક્યારે થયો તે જણાવે છે.	૫૦-૫૨
૨૬	પ્રભુના જન્મ વખતે એથા આરો કેટલો આકી હતો તે જણાવે છે.	૫૨-૫૩
૨૭	દિશા કુંભારિકાઓનું સ્તિકર્મ માટે આવવું તેમજ તે પછી શકેન્દ્રનું આગમન જણાવે છે.	૫૩-૫૪
૨૮-૨૯	મેરૂ પર્વત ઉપર પ્રભુનો સ્નાત્ર મહોત્સવ ઈન્દ્રો કેવી રીતે કરે છે તે જણાવે છે.	૫૪-૫૫
૩૦-૩૩	તે વખતે ઈન્દ્ર મહારાજે કરેલી પ્રભુની સ્તુતિ.	૫૫-૫૬

૩૪	સ્તુતિ કરીને પ્રભુને માતા પાસે મૂકીને નંદીશ્વરે જઈ ઇન્દ્ર મહારાજ અદાર્ધ મહોત્સવ કરે છે. તે સાથે એક કોડ આડ લાખ કળશના અધિકાર કેવી રીતે થાય તે જણાવે છે.	૪૬-૪૮
૩૫-૩૬	પ્રભુનું અભિનંદન નામ શાથી પડ્યું તે જણાવે છે.	૪૮
૩૭	પ્રભુની બાહ્યાવસ્થા કેવી રીતે બધે છે.	૪૮-૪૯
૩૮-૩૯	પ્રભુના શરીરની ઉંચાઈ તથા અવયવોનું વર્ણન.	૪૯
૪૦	પ્રભુએ પાણિગ્રહણ સ્વીકારવાનું કારણ.	૫૦
૪૧	શ્રી અભિનંદન સ્વામી રાગ ક્યારે થયા તથા તેમના માતાપિતાની ગતિ જણાવે છે.	૫૦
૪૨	પ્રભુનો રાગપણનો કાળ કહે છે.	૫૦-૫૧
૪૩-૪૫	પ્રભુનું વાર્ષિક દાન તથા દીક્ષા વિધિ.	૫૧-૫૨
૪૬	પ્રભુને દીક્ષા વખતે મનઃપર્યાવ ગાન ઉપજે છે તથા દેવો નંદીશ્વર દ્વીપે જઈ અષ્ટાન્દિકા મહોત્સવ કરે છે.	૫૨
૪૭	પ્રભુના પારણા વખતે પ્રકટેલા પાંચ દીવ્યો.	૫૨-૫૩
૪૮-૫૦	પ્રભુના વિહાર વગેરેનું વર્ણન તથા કેવલજ્ઞાનનું ઉપજનું.	૫૩-૫૪
૫૧-૫૨	પ્રભુના કેવલજ્ઞાન વખતે નારકોને પણ ઉપજતું સુખ જણાવી દેવો સમવસરણી રચના કરે છે. પછી પ્રભુ સમસવરણીમાં પૂર્વ દ્વારથી પ્રવેશ કરે છે અને બાર પર્વદા યોગ્ય સ્થાને બેસે છે, તેનું સ્વરૂપ જણાવે છે.	૫૪-૫૫
૫૩-૫૭	તે પ્રસંગે સૌધર્મેન્દ્રે કરેલી પ્રભુની સ્તુતિ.	૫૫-૫૭
૫૮-૬૦	પ્રભુની દેશનાની શરૂઆતમાં ચાર પ્રકારનાં શરણુ જણાવે છે.	૫૭-૫૮
૬૧-૭૧	બાવ શરણુ સંહિત જીવો કેવી રીતે મરણુને શરણુ આપે છે તે સમજાવે છે. તે પ્રસંગે આયુષ્યના બે પ્રકારનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ વગેરે જણાવે છે.	૫૮-૭૭
૭૨-૭૬	ધડપણમાં જીવની કેવી દશા થાય છે તેનું સ્વરૂપ જણાવે છે.	૭૭-૭૮
૭૭	મરણુ કોને કહેવાય તે જણાવે છે.	૮૦
૭૮	કોઈને મરણુ ગમતું નથી તે સમજાવે છે.	૮૦-૮૧
૭૯-૮૫	પુણ્યવંત જીવની જન્મથી મરણુ પર્યાંતની સ્થિતિ જણાવે છે.	૮૧-૮૫
૮૬-૮૮	પુણ્યવંતના મરણુ પાછળ લોકો શું કહે છે તે જણાવે છે.	૮૫-૮૬
૮૯	પુણ્યવંત જીવો હસતાં હસતાં અને પાપી જીવો રીંચાઈને મરે છે.	૮૬-૮૭
૯૦-૯૪	ચાર શરણુના સ્વીકારથી કોણુ કોણુ તરી ગયા વગેરે બીના દષ્ટાંતપૂર્વક જણાવે છે.	૮૭-૯૫
૯૫-૯૯	સાચા શરણુ રૂપ જિનેશ્વરનાં વચન સાંભળવાથી થતા લાભ જણાવે છે.	૯૫-૯૮
૧૦૦-૧૦૧	પ્રભુની દેશનાનું ફળ જણાવી પ્રભુ તીર્થની સ્થાપના કરે છે તે જણાવે છે.	૯૮-૯૯

શ્લોકાંક

વિષય

પૃષ્ઠાંક

૧૦૨-૧૦૭	પ્રભુના પ્રથમ ગણધર શ્રીવજ્રનાભની દેશના.	૯૬-૧૦૨
૧૦૮	પ્રભુના અતિશય વગેરે જણાવે છે.	૧૦૨-૧૦૩
૧૦૯	પ્રભુના યક્ષનું સ્વરૂપ.	૧૦૩
૧૧૦	કાલિકા યક્ષિણીનું સ્વરૂપ.	૧૦૩
૧૧૧-૧૧૫	પ્રભુના પરિવાર વગેરેનું સ્વરૂપ.	૧૦૩-૧૦૫
૧૧૬-૧૧૭	પ્રભુનો કેવલી પર્યાય તથા પ્રભુનું સમ્મેતશિખર ઉપર નિર્વાણ થયું તે જણાવે છે.	૧૦૫-૧૦૬
૧૧૮	ધન્દ્રાદ્રિક દેવો પ્રભુના મોક્ષ કલ્યાણક્રમો મહોત્સવ કરે છે.	૧૦૬-૧૦૭
૧૧૯	શ્રીઅભિનંદન સ્વામીનો કુમારાવસ્થા તથા ગૃહસ્થાવસ્થાનો કાળ જણાવે છે.	૧૦૭
૧૨૦	પ્રભુનો દીક્ષા કાલ	૧૦૭
૧૨૧-૧૨૨	પ્રભુ મોક્ષે ગયા ત્યારે ચોથા આરાનો કેટલો કાળ બાકી હતો તે જણાવી પ્રભુના ૧૭૦ દાર પૂરાં જણાવે છે.	૧૦૭-૧૦૮
૧૨૩-૧૨૬	પ્રભુના જીવનને જાણવાથી શા શા લાભ થાય તે જણાવે છે.	૧૦૮-૧૧૧
૧૨૭	અન્યકારની શિખામણ.	૧૧૧
૧૨૮	અન્યની સમાપ્તિ.	૧૧૧
૧૨૯	અન્યની પૂર્ણતા ક્યારે થઈ તે જણાવે છે.	૧૧૧-૧૧૨
૧૩૦	અન્યકાર પોતાની બૂલચૂકથી ક્ષમા માગે છે.	૧૧૨
૧૩૧	અન્યકાર અન્ય રમનાના ફલની ઇચ્છા જણાવે છે.	૧૧૨-૧૧૩
૧૩૨	દેશના ચિંતામણિના બાકીના ભાગોની રચના કરવાની અન્યકારની ભાવના.	૧૧૩
	શ્રી સતંબન પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર પ્રાકૃતમાં.	૧૧૪-૧૧૬

ભાગ પાંચમો.

૧	મંગળાચરણ તથા અનુબંધ ચતુષ્ઠયનું સ્વરૂપ.	૧-૨
૨-૩	વિજયસેન રાજાનું સ્વરૂપ.	૨-૩
૪-૫	સુદર્શના રાણી આઠ નારીથી સેવા કરાતી સ્ત્રીને જીવે છે.	૩-૪
૬-૯	સુદર્શના રાણીને પુત્ર નહિ હોવાથી થતો ખેદ.	૪-૫
૧૦	વિજયસેન રાજા સુદર્શના રાણીને આશ્વાસન આપે છે.	૫-૬
૧૧	કુલદેવીએ પુત્ર લાભનું વરદાન આપવાથી રાણીને થયેલો હર્ષ.	૬
૧૨-૧૩	ઉત્તમ ગર્ભથી થતા ઉત્તમ દોહલાનું સ્વરૂપ.	૬-૭
૧૪	વિજયસેન રાજાએ કરેલ પુત્રના જન્મોત્સવની ખીના.	૭
૧૫	પુરુષસિંહ કુમારનાં લગ્નની હકીકત.	૭-૮
૧૬-૧૮	કીડા કરતા પુરુષસિંહ કુમારને સુરિ મહારાજને જોવાથી આવેલા વિચારો.	૮-૯

શ્લોકાંક

વિષય

પૃષ્ઠાંક

૧૬	ગુરુએ આપેલા ધર્મ લાભનું સ્વરૂપ સમજાવે છે.	૬
૨૦-૨૧	કુમાર મુનિરાજને સંસાર સંસુદ્ર તરવાનું કારણ પૂછે છે.	૬-૧૦
૨૨-૨૫	ગુરુ મહારાજ દશ પ્રકારનો સાધુ ધર્મ વગેરે સમજાવે છે.	૧૦-૧૨
૨૬	પુરુષસિંહ કુમાર ગુરુને પોતાની દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા જણાવે છે.	૧૨-૧૩
૨૭	ગુરુ મહારાજ કુમારને માતાપિતાની રજા મેળવી લાવવાનું કહે છે.	૧૩
૨૮-૩૧	માતાપિતા કુમારને ચારિત્ર પાલનની દુષ્કરતા સમજાવે છે.	૧૩-૧૫
૩૨-૩૩	માતાપિતાને રાજકુંવર આ સંસારમાં ભોગવવાં પડતાં દુઃખો સમજાવે છે.	૧૫-૧૭
૩૪-૩૫	રાજકુમાર માતાપિતાને કર્મબંધના તથા કર્મથી છુટવાના કારણો સમજાવે છે.	૧૭-૨૦
૩૬-૩૭	રાજકુમારે માતાપિતાની રજા મેળવી લીધેલી દીક્ષા.	૨૦
૩૮	રાજકુમારનું ચારિત્ર પાળીને વૈજયંત વિમાનમાં ઉપજવું.	૨૧
૩૯-૪૦	મેઘરાજનું વર્ણન.	૨૧-૨૨
૪૧-૪૨	મંગલા રાણીનું વર્ણન.	૨૨-૨૩
૪૩-૪૪	તીર્થંકરની માતાની વિશેષતા જણાવતાં વૈજયંત વિમાનમાં ઉપજેલા બાવી તીર્થંકરના જીવની બાવના જણાવે છે.	૨૩
૪૫	તીર્થંકરના જીવનું વૈજયંત વિમાનથી ચાલીને મંગલા રાણીની કુક્ષીમાં ઉપજવું.	૨૪
૪૬-૫૦	પ્રભુ ગર્ભમાં હતા ત્યારે મંગલા માતાને ઉપજેલી સારી બુદ્ધિનો પ્રસંગ સમજાવે છે.	૨૪-૨૬
૫૧-૫૨	પાંચમા તીર્થંકરના જન્મની ખીના.	૨૬-૩૦
૫૩-૫૫	દિક્કુમારિકાએ કરેલ સૂતિકર્મ તેમજ ઇન્દ્રોએ કરેલા પ્રભુનો રનાત્ર મહોત્સવ.	૩૦-૩૧
૫૬-૭૧	ઇન્દ્ર મહારાજે કરેલી પ્રભુની સ્તુતિ.	૩૧-૩૪
૭૨-૭૩	પ્રભુનું સુમતિનાથ નામ પડવાનું કારણ.	૩૪-૩૫
૭૪-૭૫	પ્રભુની બાલ્યાવસ્થા તથા યુવાવસ્થાની ખીના.	૩૫-૩૬
૭૬-૭૮	પ્રભુના માતા પિતાની ગતિ, વાર્ષિક દાન, દીક્ષા વગેરેની ખીના.	૩૬-૩૭
૭૯	પ્રભુનું પ્રથમ પારણું થયું તે સ્થલનો મહિમા.	૩૭-૩૮
૮૦	પ્રભુને દાન આપનાર પદ્મ રાજની મુક્તિ તથા પ્રભુની છદ્મસ્થાવસ્થા જણાવે છે.	૩૮
૮૧	પ્રભુને કેવલજ્ઞાન કર્ષ અવસ્થામાં થાય છે તે કહે છે.	૩૮-૩૯
૮૨-૮૩	પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયા પછી દેવોએ કરેલ સમવસરણી રચના.	૩૯-૪૦
૮૪-૮૫	ઇન્દ્ર મહારાજએ કરેલી પ્રભુની સ્તુતિ.	૪૦-૪૩
૮૬-૧૩૧	શ્રીસુમતિનાથ તીર્થંકરની દેશના વિસ્તારથી જણાવે છે. તેમાં મનુષ્ય બાવ પામીને પ્રમાદ કરેલો નહિ, આત્મહિત સાધવાનો શિખામણ, પરકાર્ય કોને કહેવાય, એકતાની બાવના, શરીરાદિ આત્માથી જુદા છે, શુભાશુભ કર્મ જીવ એકલોજ ભોગવે છે, પરબાવનો ત્યાગ,	

શ્લોકાંક

વિષય

પૃષ્ઠાંક

	આત્મ સ્વરૂપની વિચારણા, નમિ રાજર્ષિની ખીના, આત્માનું મૂલ્ય	
	સ્વરૂપ, આત્મ સ્વરૂપની વિચારણા કેવી રીતે કરવી, આત્માના ત્રણ	
	બેઠાનું સ્વરૂપ, અર્હતની કથા વગેરે.	
૧૩૨	પ્રભુની દેશનાનું કૃપા જણાવે છે.	૪૩-૬૭
૧૩૩	સુમતિનાથ પ્રભુના ગણધરો.	૬૮
૧૩૪	સુમતિનાથ પ્રભુના ચરમ નામના પ્રથમ ગણધરની દેશનાની શરૂઆત.	૬૮
૧૩૫	જગતમાં આશ્ચર્ય રૂપે શું જણાય છે તે કહે છે.	૬૮-૬૯
૧૩૬	સંસારી જીવોનું કર્મધીનપણું જણાવે છે.	૬૯-૭૦
૧૩૭-૧૪૦	જીવના કદા શત્રુ રાગ તથા દ્વેષનું સ્વરૂપ.	૭૦-૭૨
૧૪૧-૧૪૩	રાગી તથા વૈરાગી જીવોના આનંદનો તફાવત જણાવે છે, તેમાં	
	સુભદ્રની કથા, બે કવચાનો કથા, સુકુમારિકા સાખીની કથા વગેરે.	૭૨-૮૪
૧૪૪-૧૪૬	પૂર્વ કાલના શ્રાવકોની ભાવના જણાવે છે, તેમાં “ઐ દીન ખી	
	વીત બયગા”નું સ્વરૂપ વગેરે જણાવે છે, તે સાથે ખીજો ઉપદેશ.	૮૪-૮૬
૧૫૦-૧૫૧	સમભાવ ક્યારે આવશે વગેરે ખીના જણાવે છે.	૮૬-૮૭
૧૫૨-૧૫૮	રાજ્યે યોગીને પૂછેલો પ્રશ્ન તથા તેનો ઉત્તર.	૮૭-૮૮
૧૫૯-૧૬૫	આત્માને પૂછવા લાયક પ્રશ્નોની ખીના.	૮૮-૮૯
૧૬૬	આ જીવે રાગદ્વેષથી કેવાં આકરાં દુઃખો ભોગવ્યાં તે જણાવે છે.	૮૯-૯૦
૧૬૭-૧૭૦	આત્મા તથા પુદ્ગલ જુદા છે વગેરે સ્વરૂપ જણાવે છે.	૯૦-૯૧
૧૭૧-૧૭૨	પાપકર્મથી જીવની કેવી હાલત થાય તે સમજાવે છે.	૯૧-૯૨
૧૭૩-૧૭૪	મનુષ્ય ભવની દુર્લભતા જણાવી ગણધર મહારાજ દેશના પૂરી કરે છે.	૯૨-૯૩
૧૭૫	તુંબરૂ યક્ષનું સ્વરૂપ.	૯૩-૯૪
૧૭૬-૧૭૭	મહાકાલી નામની શાસનદેવીનું સ્વરૂપ વગેરે કહે છે.	૯૪-૯૫
૧૭૮-૧૮૦	પ્રભુના પરિવારનું સ્વરૂપ કહે છે.	૯૫-૯૬
૧૮૧	પ્રભુનો કેવલી પર્વાય તથા સમેતશિખરને વિષે ગમન.	૯૬-૯૭
૧૮૨	પ્રભુનું મોક્ષ ગમન ક્યારે થયું.	૯૭-૯૮
૧૮૩	પ્રભુનું કુલ આયુષ્ય વગેરે જણાવે છે.	૯૮-૯૯
૧૮૪	અભિનંદન પ્રભુ તથા સુમતિનાથના કથા કાષા દ્વારા સરખાં છે	૯૯-૧૦૦
	તે કહે છે.	૧૦૦-૧૦૧
૧૮૫	પ્રભુના મોક્ષ ગમન વખતે યોથો આરો કેટલો ખાકી હતો તે	૧૦૧-૧૦૨
	જણાવવા સાથે ઉત્સર્પિણી તથા અવસર્પિણી કાળનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી	૧૦૨
	જણાવે છે. તેમાં ઉત્સર્પિણીના ૬ આરાનું સ્વરૂપ તથા તેમાં ઉત્પન્ન	૧૦૩-૧૦૪
	થનારા ૨૪ તીર્થંકરો, ચક્રીઓ, વાસુદેવો વગેરેની હકીકત તથા	૧૦૪
	યુગલીયાઓનું સ્વરૂપ, ચંદ્રગુપ્ત રાજાના ૧૬ સ્વપ્નોનું સ્વરૂપ,	૧૦૪-૧૦૫
	કલ્કી રાજનું સ્વરૂપ, ભાવી ચોવીસીના જીવોની હકીકત વગેરે	૧૦૫
	જણાવે છે.	૧૦૫
૧૮૬-૧૮૭	પ્રભુનાં પાંચે કલ્યાણકો સાથી પૂજનીય છે તે કહે છે.	૧૦૬-૧૦૭
૧૮૮	પાંચમા ભાગની પૂર્ણતા જણાવે છે.	૧૦૭-૧૦૮
૧૮૯	અંધની રચના ક્યારે કરી તે કહે છે.	૧૦૮
૧૯૦-૧૯૪	અંધની રચના ક્યાં કરી વગેરે જણાવે છે.	૧૦૮-૧૦૯
૧૯૫	અંધકાર પોતાની ભાવના જણાવે છે.	૧૦૯
	તત્વામૃત ભાવના. (સંસ્કૃતમાં)	૧૧૦-૧૧૧

॥જેમણે આ શ્રોદેશના ચિંતામણિ ગ્રંથના પ્રથમના પાંચ ભાગ રૂપ પાંચ ગ્રંથો છપાવ્યાતે॥

શેરદલાલ શેઠ જેસીંગભાઈ કાલીદાસ.

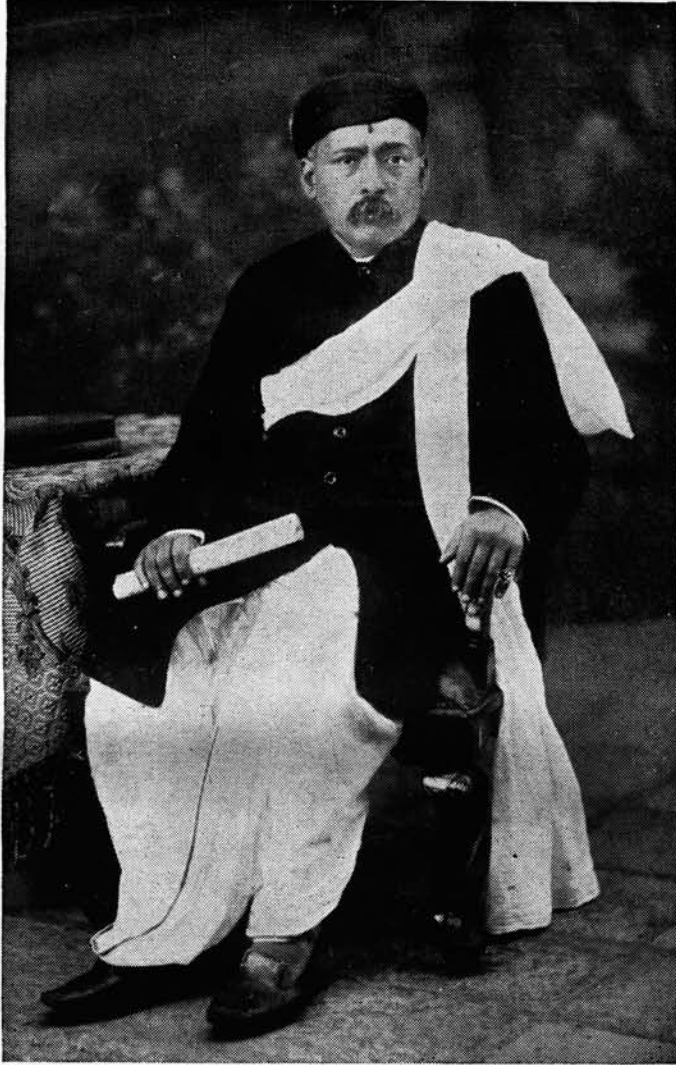
શ્રી જૈન શાસનરસિક શ્રમણોપાસકાદિ જૈનોના વિશાળ સમુદાયથી અને સંખ્યાબંધ ભવ્ય જિનાલયાદિ ધાર્મિક સ્થાનોથી તથા દાનાદિ ચતુર્વિધ ધર્મોપદેશક ધર્મવીર દયાવીર દાનવીર વિગેરે હજારો નરરત્નોથી શોભાયમાન જૈનપુરી રાજનગર (અમદાવાદ)ના ભવ્ય ઇતિહાસે ઘણાં જ ઐતિહાસિક મહાગ્રંથોનું અપૂર્વ ગૌરવ વધાર્યું છે, કારણ કે અહિંના નગરશેઠ વિગેરે જૈનોએ જેમ ભૂતકાલમાં મહા સાર્વજનિક અને મહા ધાર્મિક કાર્યો કર્યાં છે, તેમ તેઓ હાલ પણ કરે છે, એમ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. તે ઉપરાંત શ્રી સિદ્ધાચલાદિ મહાતીર્થોના અને વિશાળ જીવદયા વિગેરેનાં ઘણાં કાર્યો પણ અહીંના જ જૈનોએ કર્યાં છે. અને તેઓ હાલ પણ કરે છે. આજ સુદાયથી પૂર્વના જૈનોએ મહા ધાર્મિક સંસ્થાઓને પણ અહીં જ ઉત્પન્ન કરી છે. બીજી રીતે એમ પણ જરૂર કહી શકાય કે અમદાવાદ એ રત્નોની ખાણ જેવું છે. જેમ રત્નોનું ઉત્પત્તિ સ્થાન રત્નની ખાણ ગણાય છે, તેમ આ રાજનગર પણ હજારો આદર્શ જીવન ગુજારનારા શ્રી જૈન શાસનના સ્તંભ સમાન-પ્રાકૃત વગેરે વિવિધ ભાષામય મહાગંભીર અર્થવાલા મહાશાસ્ત્ર કાવ્યાદિને બનાવનાર મહાપ્રતિભાશાલી પવિત્ર સંયમી સૂરિપુંગવો અને મહોપાધ્યાયો તથા પંચાસ ¹શ્રી જૈનવિજયજી ²ઉત્તમવિજયજી ³પદ્મવિજયજી ⁴વીરવિજયજી વિગેરે મહાપુરુષોની અને ઉદાર આશયવંત દાનવીર સ્વપરહિતેચ્છુ રાજમાન્ય નગરશેઠ શાંતિદાસ હેમાભાઈ પ્રેમાભાઈ, શેઠ હઠીસીંહ કેસરીસિંહ, શેઠ મનસુખભાઈ ભગુભાઈ, શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈ, શેઠ

૧. શ્રીમાલીવંશ, પિતા ધર્મદાસ, માતા લાડકુંવર, જન્મ રાજનગરમાં વિ. સં. ૧૭૫૨ માં, નામ ખુશાલચંદ, દીક્ષા અમદાવાદમાં સં. ૧૭૭૦, કા. વ. ૬ બુધ, ગુરૂ ક્ષમાવિજયજી, સ્વર્ગવાસ પાદરામાં સં. ૧૭૬૯ આ. સુ. ૧૦, કૃતિ-જૈન સ્તવન ચોવીશી, જ્ઞાનપંચમી, મૌન એકાદશી, સ્તવન વગેરે.

૨. જન્મ રાજનગર શામલાની પોળમાં સં. ૧૭૬૦ માં. પિતા લાલચંદ, માતામાણિક સ્વનામ પુંજશા, દીક્ષા સં. ૧૭૯૬ વૈ. સુ. ૬, શામલાની પોળમાં. સ્વર્ગવાસ સં. ૧૮૨૭ માહ સુ. ૮ રવિ, ઉંમર ૬૭ વર્ષ, ગૃહસ્થપર્યાય ૩૮વર્ષ; દીક્ષાપર્યાય ૨૯ વર્ષ, કૃતિ-શ્રી જૈનચિંતન રાસ, અષ્ટ પ્રકારી પૂજા વગેરે.

૩. જન્મસ્થલ રાજનગર શામલાની પોળ, માતિ, વીશાશ્રીમાણિક, પિતાનું નામ ગણેશ, માતાનું નામ હમકું, જન્મતિથિ સં. ૧૭૯૨ ભા. સુ. ૨, નામ પાનાચંદ, દીક્ષા સં. ૧૮૦૫ મહા સુદ ૫ રાજનગર પાંચજાવાડી (શાહીબાગ) માં, શ્રી વિજયધર્મ સૂરિએ સં. ૧૮૧૦ માં પંડિત પદ આપ્યું. સ્વર્ગવાસ તિથિ-રાજનગરમાં સં. ૧૮૬૨ ચૈ. સુ. ૪, કવિ હતા. ૪૫૦૦૦ નવા શ્લોક બનાવ્યા, ગૃહવાસ વર્ષ

શેર દલાલ જેસીંગભાઈ કાળીદાસ

જન્મ : વિ. સંવત ૧૮૨૯ ના ચૈત્ર વદ ૮

શ્રી કીશ્વ પ્રિન્ટરી, રતનપોળ, અમદાવાદ

માણેકઝાત્ર મનસુખભાઈ વિગેરે નરરત્નોની પણ જન્મભૂમિ છે. એટલું જ નહિ પણ હજારો મહા પુરૂષોની ચરણચર્યા પવિત્ર બનેલી આ ભૂમિ છે. એમ ઐતિહાસિક ગ્રંથોના તલસ્પર્શી અનુભવથી બહુ શકાય છે. તથા અહીંના શેઠ ધનશાએ ન્યાયાચાર્ય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજને કાશીના અભ્યાસકાલમાં શાસ્ત્રીને પગાર દેવાની બાબતમાં બે હજાર સોના મહેર ખરચી હતી. ત્યાં ન્યાયશાસ્ત્રનો તથા તત્ત્વચિંતામણિ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ ત્રણ વર્ષ સુધી કરીને પંડિતોની સભામાં એક વાદી સંન્યાસીને વાદમાં જીત્યો. આથી પ્રસન્ન થઈને પંડિત વર્ગે ન્યાય યશોવિજયજી મહારાજને ન્યાયવિશારદ પદથી વિભૂષિત કર્યા. તે પછી આગ્રા શહેરમાં ચાર વર્ષ સુધી રહીને બાકીના તાર્કિક ગ્રંથાદિનો અભ્યાસ કર્યો અને બનારસીદાસના શિષ્ય કુંવરજીને શાસ્ત્ર ચર્ચામાં હરાવ્યો. ત્યાર બાદ વિહાર કરીને અહીં રાજનગરની નાગેરીશાલામાં પધાર્યા. અહીં મોખતખાન નામે સૂબો હતો, તેણે શ્રી યશોવિજયજીની વિદ્વતા સંભળીને બહુ માનપૂર્વક સભામાં બોલાવ્યા. અહીં ઉપાધ્યક્ષ યશોવિજયજીએ ૧૮ અવધાન કર્યાં. આવા બુદ્ધિચાતુર્યોદિ ગુણોને જોઈને તે સૂબો ઘણા ખુશી થયો, અને તેણે માન સહિત ઉપાધ્યાયજીને સ્વસ્થાને પહોંચાડયા. આથી જિન શાસનની ઘણી પ્રભાવના થઈ. વિ. સં. ૧૭૧૮ માં અહીંના સંઘની વિનંતિથી અને શ્રીદેવસૂરિજી મહારાજની આજ્ઞાથી શ્રીવિજયપ્રભુસૂરિજીએ શ્રીયશોવિજયજીને ઉપાધ્યાય પદથી વિભૂષિત કર્યાં. આવા ઘણાં મહાપુરૂષોના વિહારથી પવિત્ર બનેલી આ (રાજનગરની) ભૂમિ છે, તેમજ ઘણાં મહાપુરૂષોએ પુષ્કલ ગ્રંથોની રચના પણ અહીં કરી છે, એમ તે ગ્રંથોના અંતિમ ભાગની પ્રશસ્તિ ઉપરથી બહુ શકાય છે. આ રાજનગરનાં ઝવેરીવાડે દહેરીયા પોળના રહીશ (હાલ ઘીકાંટા સિવીલ ઇન્સિપતાલની સામે રહેતા) શેરદલાલ જેસંગભાઈ કાલીદાસનો જન્મ વિ. સં. ૧૮૨૬ ચૈત્ર વદ આઠમે થયો હતો, તેમના ધર્મિષ્ઠ પિતાશ્રીનું નામ શા. કાલીદાસ ભીખાભાઈ, અને માતૃશ્રીનું નામ જેકારબાઈ હતું. જૈન ધર્મના દૃઢ સંસ્કાર વાસિત કુટુંબમાં જન્મેલા લગ્ન જીવેના ધર્મસંસ્કાર સ્વભાવથી તેવા જણાય છે. અને વિ. સં. ૧૮૫૨ થી સ્વ. પરમ પૂજ્ય પરમોપકારી ગુરૂદેવ આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજના સમાગમ બ્યાખ્યાન શ્રવણાદિ શુભ નિમિત્તોને લઈને તેમનામાં દેવ ગુરૂ ધર્મ પ્રત્યે તીવ્ર લાગણી અને પ્રભુપૂજા તીર્થયાત્રા સામાયિક પ્રતિક્રમણ પૌષધ દાન તપશ્ચર્યા વિગેરે ધર્મ ક્રિયાની આરાધના વિગેરે ગુણો વિશેષ પ્રમાણમાં દિન પ્રતિદિન વધતા જણાય છે. યોગ્ય ઉંમરે વ્યવહારિકાદિ શિક્ષણ લીધા બાદ તેઓ શેર દલાલના ધંધામાં જોડાયા, પરિણામે દેવ ગુરૂ ધર્મના પસાએ આર્થિક સ્થિતિમાં પણ સારો વધારો કરી શક્યા. તેમનામાં રહેલા દાનાદિ ગુણોને લઈને રાજનગરની અગ્રગણ્ય વ્યક્તિઓમાં તેઓ ગણવા લાયક છે. શેરદલાલ જેસંગભાઈ પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી ત્રિકાલાબાધિત પ્રભુ શ્રીતીર્થંકર દેવે

૧૪ માસ ૬, દીક્ષાપર્યાય ૫૭ વર્ષ, કૃતિ જ્યાનંદ કેવલી ચરિત્ર, ચૌમાસી દેવનંદન, જિનસ્તવન ચોવીશી, નવપદ પૂજ, ઉ. શ્રી યશો. કૃત ૧૫૦-૧૦ ધાયાના સ્તવનો બાલાં વિગેરે

પ્રકાશેલા લોકોત્તર કલ્પવૃક્ષ સમાન શ્રીજૈન ધર્મના અનન્ય ઉપાસક છે, અને તેમણે શ્રીજિન મંદિર વગેરે ધાર્મિક ક્ષેત્રોમાં તથા તીર્થ યાત્રા, જ્ઞાન પંચમીનું ઉજમણું, તેમજ શ્રીકલંબગિરિમાં ખાવન જિનાલય શ્રીમહાવીર સ્વામીના પ્રાસાદની ભક્તિમાં મોટી દેરી બનાવવામાં અને અહીં ડુંગરની ઉપર શ્રીઆદીશ્વર ભગવંતને પધરાવવામાં તથા ગિરિરાજ શ્રીસિદ્ધાચલની શીતલ છાયામાં નવાણુ યાત્રા ચાતુર્માસ વગેરે ઉત્તમ ધાર્મિક પ્રસંગોમાં, તેમજ રોહીશાળામાં અંજનશલાકા પ્રતિષ્ઠા મૂલનાયક પ્રભુની બાબુની પ્રતિમાની અને બહાર શ્રીસીમંધર સ્વામી વગેરે ત્રણ પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવવામાં તથા વર્તમાન ચોવીશીના શ્રીજિન બિંબો ભરાવવામાં અને તે બધા બિંબોની પ્રતિષ્ઠાના અવસરે સાધ્ધર્મિક વાતસલ્ય વગેરે ધાર્મિક પ્રસંગોમાં પણ પૂર્ણ ઉદ્ઘાસથી ચપલ લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કર્યો છે અને હાલ પણ કરે છે. અને તેઓ અહીંની શ્રીતત્ત્વ વિવેચક સભાના માનનીય પ્રેસીડેન્ટ છે. વિ. સં. ૨૦૦૨ માં પરમ પૂજ્ય ગુરુમહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજ સપરિવાર અહીં ચાતુર્માસ રહ્યા હતા, તે વખતે આસો વદિ ધનતેરસે જેસીંગલાઈએ પોતાના વિનિત ચિરંજીવી સારાભાઈ તથા મનુભાઈની સાથે શ્રી ગુરુમહારાજ તથા પરમ પૂજ્ય વિજયોદયસૂરીશ્વરજી મહારાજની પાસે વાસક્ષેપ નખાવીને શુભેચ્છા જણાવી કે “હું મારી મીલકતમાંથી એવી એક રકમ ગુલ ખાતે અલગ કાઢવા આહું છું કે-જેના વ્યાજની રકમનો સદુપયોગ અનુકુલતા પ્રમાણે સાધુ સાધ્વી શ્રાવક શ્રાવિકા જિનાગમ જિનમંદિરને જિનબિંબ રૂપ સાત ક્ષેત્રોમાં- અને અન્ય કોમમાં પણ થાય.” આ વચનો સાંભળી શ્રીગુરુ મહારાજે આ રીતે અનુમોદના કરી કે, “તમારા જેવા ધાર્મિક જીવોને પોતાની હયાતિમાં આ રીતે કરવું ઉચિત જ છે. હું ઈચ્છું છું કે, ખીજાઓ પણ આ રીતે અનુકરણ કરે, તો જરૂર તેવી રકમના તેવા સદુપયોગથી થર્તા લાભના ભાગીદાર થાય. સ્વાધીન લક્ષ્મીનો સંતોષ જનક સદુપયોગ કરવાની આ એક આખાદ પદ્ધતિ છે. તેમાં પણ પુત્રાદિ પરિવારની સહાનુભૂતિ હોવાથી ભવિષ્યમાં પણ તેઓ સંપીને આ વ્યવસ્થા બળવી રાખશે.” આવાં શ્રીગુરુ મહારાજના આશીર્વાદ ગર્ભિત અનુમોદનાના વચનો સાંભળીને ઘણાં ઉત્સાહી બનેલા જેસંગલાઈએ તરત જ ઉપર જણાવ્યા મુજબ પદ્ધતિસર વ્યવસ્થા કરી દીધી. તે પ્રમાણે હાલ પણ તેમની ભાવના મુજબ વ્યાજની રકમ વપરાય છે. તેમજ અહીં શ્રીગુરુમહારાજના ઉપદેશથી પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવના પાંચે કલ્યાણકોના પાંચ વરઘોડા ૩૭ વર્ષોથી નીકળે છે. તેમાં યૈત્ર સુદ તેરશે જન્મ કલ્યાણકોને વરઘોડો પૂજા વગેરે તેમના તરફથી થાય છે. ને શરૂઆતથી જ તેઓ આ કલ્યાણકોના વરઘોડા પૂજા પ્રભાવનાદિની વ્યવસ્થાનું કામ લાગણીથી કરતા આવ્યા છે, ને હાલ પણ કરે છે. તથા તેમણે જે મહામંત્ર કલિ કાલમાં પણ લોકોત્તર કલ્પવૃક્ષ જેવો છે, અને તમામ વિઘ્નોપદ્રવોનો

૧ અવન-અષાઢ સુદિ ૬-વાડીલાલ લલ્લુભાઈ. ૬૦ ચંચલબેન દીક્ષા કાર્તિક વદ. ૧૦ શેઠ દલપતભાઈ મગનભાઈ. ૬૦ લક્ષ્મીબાબુ-કેવલરાન વૈશાખ સુદ. ૧૦, શેઠ માણેકલાલ મનસુખભાઈ, નિર્વાણ આસો વદ ૬)) શેઠ. શેઠ દલપતભાઈ ભણુભાઈ, ૬૦ ગંગામા

નાશ કરનાર છે, તથા સર્વ વાંછિતોને પૂર્ણ કરે છે, તે પરમ મંગલિક, ચૌદ પૂર્વોના સાર રૂપ પરમ શાંતિદાયક નમસ્કાર મંત્રના નવ લાખ બપ ૮ માસ ને ૨૫ દિવસમાં કર્યા હતા. ને છેવટે કરવા યોગ્ય કાયોત્સર્ગીદિ વિધિ, અને શ્રીસિદ્ધચક્ર પૂજા પ્રભાવનાદિ અંતિમ મંગલવિધિ પણ પરમોપકારી પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્રીવિજયોદયસૂરીશ્વરજી મહારાજના કહ્યા મુજબ ઉદારતાથી ને ઉદ્ધાસથી ઉજવ્યો હતો. આ રીતે બીજા લગ્ન જીવો પણ આ મહામંત્રની પૂર્ણ ઉદ્ધાસથી આરાધના કરે છે. આ પ્રસંગ ઉપરથી સૌ કોઈ એ તો જરૂર નિર્ણય કરશે જ કે હાલની વિષમ પરિસ્થિતિમાં પણ પ્રશાંત સુખમય જીવન ગુજારવાના અનેક સાધનોમાં સુલભ અને અસાધારણ કારણ-મહાપ્રભાવશાલી શ્રીસિદ્ધચક્રની તથા પંચમંગલ મહાશ્રુત સ્કંધ નવકાર મહામંત્રની આરાધના છે. એમ આપણે પ્રત્યક્ષ-પણે જોઈએ છીએ. તેમજ તેમના સધર્મચારિણી ધર્મારાધક રસિક વીજકેરભાઈ પણ વર્ષોત્તર, ઉપધાન તપ વગેરે ધર્મારાધન તીવ્ર લાગણીથી કરતા હતા. તેમના ૧ સારાભાઈ, ૨ રતીભાઈ, ૩ મનુભાઈ, આ ત્રણ ધર્મરસિક પુત્રોમાંથી રતિભાઈ સિવાયના બે પુત્રો હયાત છે. તેઓ બંને પણ શ્રીદેવ ગુરૂ ધર્મના તીવ્ર અનુરાગી અને શ્રીસિદ્ધચક્રારાધન તપશ્ચર્યા દાન શીલ વગેરે ધર્મક્રિયાની આરાધના કરવામાં પૂર્ણ ઉત્સાહી છે. અને ત્રીજા પુત્ર મહુમ રતીલાલ પણ તીવ્ર બુદ્ધિશાલી અને ધર્મિષ્ઠ હતા. તે બંધાની અસર તેમના વિશાલ પૌત્રાદિ પરિવારમાં થયેલી હોવાથી તેઓ પણ પૂર્ણ ઉત્સાહથી ધર્મારાધન કરે છે. બ્યાજબીજ છે કે જેવા ઘરના નાયકો હોય, તેવોજ તેમનો પરિવાર પણ હોય.

શેરદલાલ જેસંગભાઈએ જ્ઞાન દાનના અપૂર્વ પ્રેમને લઈને અત્યાર સુધીમાં સિંદૂર પ્રકર, પદ્મતરંગિણી, શ્રાવક ધર્મ જાગરિકા, દેશના ચિંતામણીના ૨૪ ભાગોમાંના શરૂઆતના પાંચ ભાગ, સિદ્ધહેમ (હજારી) વ્યાકરણ વગેરે ઘણાં ઉપયોગી ગ્રંથો પોતાના સંપૂર્ણ ખર્ચે શ્રીજૈન ગ્રંથ પ્રકાશક સભાના કાર્યવાહક દેવ ગુરૂ ધર્મારાધક શા. ઈશ્વરદાસ મૂલચંદની દેખરેખમાં છપાવીને લગ્ન જીવોને ભેટ આપ્યાં છે. તેમજ શ્રીકર્પૂર પ્રકર, પ્રાકૃત વિજ્ઞાન પાઠમાલાદિ છપાવવામાં પણ ઈચ્છાનુસાર ઉદારતાથી લાભ લીધો છે. આવા કાર્યની અનુમોદના કરીને બીજા પણ લગ્ન જીવો આવા ગ્રંથો છપાવી સ્વાધીન લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરી માનવ જન્મ સફલ કરે એજ હાર્દિક ભાવના.

લિ૦ જૈન ગ્રંથ પ્રકાશક સભા.

॥ श्रीविघ्नहरस्तोत्रम् ॥

[आर्याच्छंदः]

वंदिय वीरजिणिदं, गुरुवरसिरिणेमिसूरिचरणकयं ॥	
सिरिविघ्नहरत्थुत्तं, पणेमि पुज्जणपसायाओ	॥ १ ॥
तिहुयणविक्खवायमहं, अचित्तमाहप्पमणहसिद्धियरं ॥	
सिरिसिद्धचक्रमणिसं, थुणंतु भव्वा ! अविघ्नद्वं	॥ २ ॥
सिरिसिद्धचक्र ! भते ! तुह निच्चलबुद्धिविहियसरणस्त ॥	
महकल्लाणं होही, नियमा बहुभाणकलियस्स	॥ ३ ॥
तं विण्णवेमि हरिस्ता, भवे भवे साहणा मिलउ तुज्जं ॥	
अनियाणा विहिजोगा, निहिलिदुपयाणकप्पयरू	॥ ४ ॥
सिरिथंभणपास ! सया, तुह नामं रोगविघ्ननासयरं ॥	
संपत्तिकरी पूया, समाहिबोहिप्पयं सरणं	॥ ५ ॥
निम्मलचारित्तयरं, तुह वयणंभोयदंसणं हिअयं ॥	
पणिवाओ दुक्खहरो, थवणं घणकम्मणिज्जरणं	॥ ६ ॥
तेसि जम्मं सहलं, अच्चंति पमोयपुण्णचित्ता जे ॥	
सुमरंति पलोए ति, त्थुणंति वंदंति पइदियहं	॥ ७ ॥
पवरधुलेवानयरे, विहियनिवासं पणहुभवपासं ॥	
नासियकम्मविलासं, नाभिसुयं पूअणिज्जपयं	॥ ८ ॥
भवजलहिजाणवत्तं, महप्पद्दावणिणयं पसण्णमुहं ॥	
भविरक्खमहागोवं, सुभावणालद्धमुत्तिपयं	॥ ९ ॥
सुमरंताण जणाणं, पूअंताणं थवं कुणंताणं ॥	
पासंताणमणुदिणं, मंगलमाला हविज्ज परा	॥ १० ॥
विग्घाइमसुहकम्मो-दण्ण तच्चंघओ मलिणभावी ॥	
तव्विलओ जिणथवणा-सुहभावविसिद्धसामत्था	॥ ११ ॥
चित्तामणिदिदंता, समिद्धसंपायणं सभावाओ ॥	
जिणसासणम्मि भावो, पहाणभावेण निहिद्धो	॥ १२ ॥
सिरिसिद्धचक्रथंभण-केसरीयातिथनाहतितयमिणं ॥	
विघ्नहरं सिद्धियरं, हरेउ विग्घाइ सव्वेसि	॥ १३ ॥
निसुणंति सरंति सया, जे णिच्चं सव्वविघ्नहरत्थुत्तं ॥	
अंसाओऽवि न विघ्नं, तेसि कल्लाणसंपत्ती	॥ १४ ॥
नहसुण्णजुगक्खिमीए, वरिसे सिरिनेमिनाहजम्मदिणे ॥	
सिरिसूरिमंतसरणं, किच्चा सव्वोवसग्गहरं	॥ १५ ॥
पवरम्मि थंभतित्थे, अहुणा खंभायनामसुपसिद्धे ॥	
भव्वजिणालयकलीए, पलरायरियाइजम्मथले	॥ १६ ॥
तवगच्छंवरदिणयर-लुगवरसिरीनेमिसूरिसीसेणं ॥	
पउमेणायरिणं, सुहयं सिरिविघ्नहरत्थुत्तं	॥ १७ ॥
चउविहसंघहियत्थं, रइयं लच्छीणहस्स पढणद्वं ॥	
भव्वा पढीय पमोया, लहह परमनिव्वुइसुहाइ	॥ १८ ॥

॥ ॐ नमः श्रीसिद्धचक्राय ॥

॥ भावस्तनत्रयीदायक-मदीयात्मोद्धारक-परमोपकारिचिरोमणि
परमगुरु-आचार्य महाराज श्रीविजयनेमिसूरीश्वरेभ्यो
नमो नमः ॥

सुगुह्यतनामधेय सहगुरु तपोगच्छाधीश आचार्य महाराज
श्री विजयनेमिसूरीश्वर चरणकुंडिकर विनेयास्तु
“आचार्य श्रीविजयपद्मसूरि” विरचित

श्री देशना चिंतामणि

भाग त्रीजे.

अंथनी शङ्खातमां अंथकार भंगलाचरणु तथा अनुबंध अनुष्टुप जल्लावे छे:—

॥ भंगलाचरणु ॥

॥ हरिगीत छंद ॥

प्रभुभी प्रभुयथी पार्श्व प्रभु गुरु नेमिसूरीशचरणुने,
देशना चिंतामणिना विरच्युं त्रीज लागने;
प्रभुलवनना ओधवयनो मन धरी संक्षेपथी,
देशना संलव प्रभुनी सांलणो विस्तारथी.

१

स्पष्टार्थः—हरेश्वर सवार जेइर याद करवा लायक पुइपाहानीय अकट प्रलावी
तेवीशमा तीर्थंकर वामानंदन श्रीपार्श्वनाथ प्रभुने, तथा सहशुषुनिधान परमोपकारी
पूज्यपाद सहगुरु आचार्य श्रीविजयनेमि सूरीश्वर महाराजना चरणकुंभजने नमस्कार
करीने श्री देशना चिंतामणि महाअंथना त्रीज लागनी हुं रचना कइं छुं. छे लव्य लवो !
श्री संलवनाथ प्रभुनुं टूंक लवन अने तेमांथी लवनमां उतारवा लायक ओधदायक
वयनोने संक्षेपथी मनमां धारणु करीने आ श्री संलवनाथ प्रभुनी देशनाने विस्तारथी
सांलणो. अही अंथनी शङ्खातमां (१) अधिकारी (२) प्रयोजन, (३) अलिधेय, (४)
संबंध—आ चार अनुबंधनी पीना जेइर जल्लाववी जेईये. ते टूंकामां आ प्रभावे

જાણવી—અહીં શરૂઆતમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુ વગેરેને નમસ્કાર કરવા રૂપ મંગલાચરણ કયું છે એમ સમજવું. (૧) અધિકારી—સ્વપર તારક પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રીતીર્થંકર દેવોની દેશના વગેરેના શ્રવણાદિની (સંભળવું, વાંચવું, વગેરેની) તીવ્ર રૂચિવાળા ભવ્ય જીવો આ ગ્રંથના અધિકારી જાણવા. કારણકે તેઓ પ્રભુશ્રી તીર્થંકર દેવોની દેશના વગેરેને સંભળીને, મનન કરીને, પ્રભુદેવે આરાધેલા મોક્ષમાર્ગને પરમ ઉદ્ધાસથી સાધીને સ્વપર તારક જરૂર બની શકે છે. (૨) પ્રયોજન—તેના બે ભેદ છે. અનંતર પ્રયોજન, ને પરંપર પ્રયોજન. આ દરેક ભેદના પણ ગ્રંથકર્તાની ને શ્રોતા વગેરેની અપેક્ષાએ બે બે પ્રભેદો પડે છે. તેમાં ગ્રંથના રચનાર આચાર્યદિતું અનંતર પ્રયોજન—ભવ્ય જીવોને શ્રી સંભવનાથની દેશના સમજાવવા રૂપ ઉપકાર કરવો, એ છે. અને શ્રોતાને આ દેશના સંભળીને, તેનું યથાર્થ રહસ્ય સમજવું, એ અનંતર પ્રયોજન છે. તથા આ ગ્રંથના રચનારનું ને શ્રોતાનું (બંનેનું) પરંપર પ્રયોજન મોક્ષના સુખને મેળવવું, એ છે. (૩) અભિધેય—આ ગ્રંથમાં કહેલી દેવાધિદેવ પ્રભુ શ્રીસંભવનાથની દેશના, એ અભિધેય છે. કારણકે તેનું જ સ્વરૂપ અહીં વિસ્તારથી જણાવ્યું છે. ગ્રંથમાં જે બીના કહેવાની હોય, તે અભિધેય કહેવાય. એમ ‘અભિધાતું યોગ્યમભિધેયમ’ આ તેની વ્યુત્પત્તિના આધારે પણ સ્પષ્ટ સમજાય છે. (૪) સંબંધ—તેના ત્રણ ભેદ છે. (૧) વાચ્ય વાચક સંબંધ. (૨) કાર્ય કારણ સંબંધ. (૩) ગુરૂપર્વકમ સંબંધ પણ કહેવાય છે. અહીં (૧) આ દેશના ચિંતામણિનો ત્રીજો ભાગ શ્રી સંભવનાથની દેશના વગેરેનું સ્વરૂપ અર્થને કહેનાર છે, તેથી તે વાચક કહેવાય. અને વાચક ગ્રંથથી જે કહેવાય, તે દેશનાદિ રૂપ અર્થ વાચ્ય કહેવાય. આ રીતે વાચ્ય વાચક સંબંધ ઘટાવવો. (૨) જે વાચક છે, તે કારણ (સાધન) પણ કહી શકાય. કારણકે દેશનાદિરૂપ અર્થ તેનાથી (આ ગ્રંથથી) જાણી શકાય છે, અને આ ગ્રંથદ્વારા અર્થ જણાય છે માટે તે (અર્થ) કાર્ય કહેવાય. એમ કાર્ય કારણ સંબંધ ઘટાવવો. તથા શ્રી તીર્થંકરદેવ, ગણધર મહારાજ, તેમની પરંપરામાં થયેલા શ્રી આચાર્ય ભગવંતોની પરંપરાએ કરીને મેળવેલી આ દેશનાના ગ્રંથની રચના છે. આ રીતે ગુરૂપર્વકમ સંબંધ ઘટાવવો. વિશેષ બીના શ્રી દેશના ચિંતામણિ મહાગ્રંથના પહેલા ભાગથી જાણવી. ૧.

પ્રભુને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થયા પછીના ભવો તથા જિનનામનો બંધ શાથી થયો ? તે જણાવે છે :—

સમ્યક્ત્વને પામ્યા પછીના ત્રણ ભવો તે નાથના,
 વિપુલવાહન આનંદે સુર તીર્થપતિ પ્રભુ જગતના;
 ભૂપગુણ શ્રીસંઘભક્તિ બંધ દૃઢ જિનનામનો,
 મેઘથી વૈરાગ્ય સંયમ સાર એ નૃપભવતણો. ૨

સ્પષ્ટાર્થ:—આ ત્રીજા તીર્થંકરનો જીવ સમ્યક્ત્વ પામ્યા પછી ત્રીજો ભવે શ્રી

સંભવનાથ નામના તીર્થ કરે થયા. તેમાં પ્રથમ ભવને વિષે વિપુલવાહન નામના રાજા હતા (તેમની વિશેષ હકીકત આગળ જણાવવામાં આવશે.) તે ભવમાં તેમને સમ્યક્ત્વ વગેરેનો લાભ થયો. ત્યાંથી મરણ પામીને આનંદ નામના નવમા દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. તે બીજે ભવ જાણવો. ત્રીજા ભવમાં ત્રણ જગતના સ્વામી સંભવનાથ નામના ત્રીજા તીર્થપતિ અથવા તીર્થ કરે થયા. સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિના પ્રથમ ભવમાં તે વિમલ વાહન રાજાએ શ્રી સંઘની દુષ્કાલના વખતમાં ભાવપૂર્વક ભક્તિ કરી, તેથી તેમણે જિન-નામકર્મનો નિકાચિત બંધ કર્યો. અને મેઘ જોઈને એટલે વાદળોને ક્ષણ માત્રમાં વિખરાઈ ગયેલાં જોઈને સંસારના પદાર્થોની અનિત્યતા જાણીને સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય આવવાથી રાજ્યનો ત્યાગ કરીને ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. એ વિપુલવાહન રાજાના પ્રથમ ભવનો ટૂંક સાર જાણવો. ૨.

વિપુલવાહન રાજાનું વર્ણન ત્રણ શ્લોકમાં કરે છે :—

ધાતક્રીખંડેજ ક્ષેમપરા પુરી ઐરાવતે,
વિપુલવાહન નૃપ વિભૂષિત સત્ય નીતિ દયા વ્રતે;
બાગના જેવી પ્રજાને બાગના રક્ષક સમો,
પાલતો અપરાધિને ઘે હંડ જિમ નહિ અણુગમે. ૩

સ્પષ્ટાર્થ:—આપણા જંબુક્રીપને ફરતો લવણ સમુદ્ર એ લાખ યોજન પ્રમાણ વિસ્તારવાળો ચૂડીના આકારે ગોળ છે. અને તે લવણ સમુદ્રને ફરતો બીજે ધાતક્રી ખંડ આવેલો છે. તે ધાતક્રીખંડ ચાર લાખ યોજન પ્રમાણ વિસ્તારવાળો ચૂડીના આકારે (ગોળાકારે) રહેલો છે. તેમાં આવેલા ઐરાવત નામના ક્ષેત્રમાં ક્ષેમપરા નામની વિશાળ અને રમણીય નગરી છે. તે નગરીમાં વિપુલવાહન નામે રાજા રાજ્ય કરે છે. તે રાજા સત્ય, નીતિ અને દયાના ગુણો વડે શોભાયમાન છે. જેમ બાગનો-બગીચાનો રક્ષક માળી બગીચાનું રક્ષણ કરે તેમ માળી સમાન આ રાજા બાગ જેવી પ્રજાનું રક્ષણ કરે છે. અને જે અપરાધી હોય તેને ઉચિત શિક્ષા પણ કરે છે, તેથી આ રાજા તરફ કોઈને અણુગમે નથી. પરંતુ હરેક પ્રજાજનની તેમના ઉપર ઘણી પ્રીતિ છે. ૩

ગુણિજનોને પૂજતો થઈ નમ્ર સ્મરતો નાથને,
જિનગુણ પ્રશંસે દેવ ગુરૂ વિણ નમત ના તે અન્યને;
ધ્યાનથી મનને તથા સ્વાધ્યાય કરીને જીભને,
કરત પાવન પૂજના પ્રભુની કરી નિજ દેહને. ૪

સ્પષ્ટાર્થ:—આ રાજા ગુણવાન પુરૂષોની પૂજા કરે છે એટલે કે ગુણવાન લાયક માણસોની યોગ્ય કહર કરે છે. વળી નમ્રતાપૂર્વક નાથનું એટલે શ્રીજિનેશ્વર દેવનું

હંમેશાં સ્મરણ કરે છે. શ્રી જિનેશ્વરદેવના ગુણોની પ્રશંસા કરે છે. વળી જિનેશ્વરદેવને તથા પંચમહાવ્રતધારી સાધુ મુનિરાજને જ આ રાજ પોતાનું મસ્તક નમાવે છે. પરંતુ બીજા કોઈની આગળ આ રાજ પોતાનું માથું નમાવતો નથી. આ રાજ આર્ત તથા રોદ્ર ધ્યાનનો ત્યાગ કરીને ધર્મ ધ્યાન તથા શુક્લ ધ્યાનની ભાવના વડે મનને પવિત્ર કરે છે. વળી સ્વાધ્યાય કરીને પોતાની જાણને પવિત્ર કરે છે. તેમજ શ્રી જિનરાજની પૂજા ભક્તિ કરીને પોતાના શરીરને પવિત્ર બનાવે છે. ૪.

જાગતા રહી સાધવો વ્રત બાર ક્ષેત્રે દ્રવ્યને,
વાવતો ને શરણુ દેતો તે કૃપાળુ અનાથને;
ખાલી જતો ના કોઈ યાચક આવતો તેની કને,
દાન કલ્પતરૂ નૃપતિ સુખિયા બનાવે સર્વને. ૫

સ્પષ્ટાર્થ:—આ શ્રી વિપુલવાહન રાજ આવકના બાર વ્રતો એટલે પાંચ ગાળુ-વ્રતો ત્રણ ગુણુવ્રતો તથા ચાર શિક્ષાવ્રતો સાવધાન થઈને પાળે છે. તેમજ પોતાના દ્રવ્યને સાત^૧ ક્ષેત્રોમાં વાપરે છે. દુઃખી જીવો ઉપર દયાભાવ રાખનાર તે રાજ દીન તેમજ અનાથ જીવોને આશરો આપે છે તેમનું પાલન કરે છે. આ રાજની પાસે કોઈ પણ માગણી કરનાર યાચકો ખાલી જતા નથી. એટલે તે રાજ તે યાચકોની ઇચ્છા પૂર્ણ કરે છે. આ દાન ગુણુને લીધે વાંછિત પૂર્ણ કરનાર કલ્પવૃક્ષ સમાન આ રાજ સર્વ જીવોને સુખી કરે છે, તેથી આ રાજના રાજ્યમાં કોઈ દુઃખી માણસ જણાતો નથી. ૫

વિપુલવાહન રાજના રાજ્યમાં પડેલા દુકાળનું વર્ણન ચાર શ્લોકમાં કરતાં ચોથા શ્લોકમાં રાજને થએલી ભાવના પણ જણાવે છે :—

એકદા તસ રાજ્ય સમય પ્રકટતી શાંતિ હરી,
સર્વને દુઃખ આપતી દુષ્કાળ પીડા આકરી;
વર્ષા સમય પણ ગ્રીષ્મ જોવો બહુ ભયાનક લાગતો,
કલ્પાંત વાયુ જોહવો નૈઋત્યવાયુ કનડતો. ૬

સ્પષ્ટાર્થ:—એ પ્રમાણે ન્યાય નીતિ ને શાંતિપૂર્વક રાજ્ય કરતાં વિપુલવાહનને કેટલોક કાળ આલ્થો ગયો. એક વખતે તે રાજ્યની શાંતિને હરણ કરનારી અને સર્વ જીવોને દુઃખ આપનારી ભયંકર દુષ્કાળની પીડા અચાનક આવી પડી. તેથી ચોમાસાનો કાળ હતો તે છતાં બહુ ઉનાળો હોય તેવો બહુ ભયંકર તે કાળ જણાવા લાગ્યો. તેમજ કલ્પાંત કાળનો વાયરો હોય તેવો નૈઋત્ય દિશાનો આકરો પવન સર્વ જીવોને હેરાન કરવા લાગ્યો. ૬.

૧. સાધુ, સાધ્વી, આવક, આવિકા, જિનમંદિર, જિનમંત્રિમા, શ્રુતગાન. આ સાત ક્ષેત્રો જાણવાં.

કાંસાતણી યાળી સમો રવિ વાહળાં કાળાં વળી,
અન્નવિરહે ખાય જન ફલ આદિ ન ધરાએ વળી;
તાપસ બની ભીખ માગતાં સંબંધિઓ છંડી ભમે,
રેતાં તનયને અવગણીને ખાપ બહુ ભૂખ્યો જમે. ૭

સ્પષ્ટાર્થ:—તે દુષ્કાળના વખતે સૂર્ય કાંસાની યાળી જેવો લાગતો હતો. વળી વાહળાં પણ કાળાં જણાતાં હતાં. તે કાળાં વાહળામાંથી પાણી વરસતું નથી. તે વખતે ખાવાનું અનાજ ન મળવાથી લોકો ફળ, મૂળ, કંદ વગેરે વનસ્પતિને ખાઈને શુભરાત ચલાવવા લાગ્યા. પરંતુ તે ખાવાથી લોકોને તૃપ્તિ થતી નથી. જેઓ ખુલ્લી રીતે ભીખ માગી શકતા નહોતા તેઓ તાપસ બનીને ભીખ માગવા લાગ્યા. પોતાનાં સગાં બહાલાંનો ત્યાગ કરીને કેટલાંક લોકો પોતાનું પેટ ભરવા માટે રખડવા લાગ્યા. વળી આ દુષ્કાળમાં લોકો એવી અધમ દશામાં આવી પડ્યા કે જેથી ભૂખને લીધે રેતાં પુત્ર વગેરેની દરકાર રાખ્યા સિવાય કશું ભૂખ્યા થયેલા ખાપ વગેરે એકલા જમવા લાગ્યા. ૭.

પસલી ચણાં દેનારને માતા તનયને વેચતી,
રંક પારેવા પરે કણ વીણતાં ને લૂંટતી;
દુર્જન પ્રભ કંદોઈને ઠગી કોળિયો પણ જે દિને,
મળતો ગણે દિન તેહ ઉત્તમ રાજમાર્ગો પણ અને. ૮

લાગે ખરાબ થલે થલે કોલાહલે રકોતણાં,
સુજન કેરાં કાન પણ તે કાલ પીડાતાં ઘણાં;
નૃપ વિચારે લોકરક્ષણ ઉચિત પણ ન બની શકે,
જરૂર કરવી સંધરક્ષા તીર્થ જેનાથી ટકે. ૯

સ્પષ્ટાર્થ:—તે દુષ્કાળના વખતમાં માતા વગેરે પણ એક પસલી ચણા આપનારને પોતાના પુત્ર વગેરેને વેચતા હતા. કોઈ પૈસાદારે પોતાના આંગણમાં નાંખેલા અનાજના દાણાને રંક લોકો પારેવા-કપૂતરની જેમ વીણી લેતા હતા. વળી દુષ્ટ લોકો કંદોઈની દુકાનો લૂંટી લેતા હતા. જે દિવસે એક કોળિયો અનાજ પણ ખાવાનું મળે તે દિવસને લોકો ઉત્તમ ગણતા હતા. વળી રાજમાર્ગો અથવા મોટા ધોરી રસ્તાઓ પણ ઠેકાણે ઠેકાણે ગરીબ લોકોના કોલાહલના શબ્દવડે ખરાબ અશાંતિમય લાગતા હતા અથવા બિહામણા લાગતા હતા. વળી રંકોના કોલાહલ સાંભળીને સન્ન જન લોકોના કાન પણ તે વખતે ઘણા પીડાતા હતા. ભાવાર્થ એ છે કે ગરીબ ભૂખ્યાં લોકોના શબ્દ સાંભળીને સન્ન જન લોકોને પણ મનમાં ઘણું દુઃખ થતું હતું. આવા દુષ્કાળને લીધે વિપુલવાહન રાજા પણ વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ દુષ્કાળના પ્રસંગે લોકોનું રક્ષણ કરવું યોગ્ય છે,

પરંતુ જે તે ન બની શકે તો રત્નની ખાણ જેવા શ્રી સંઘનું એટલે સર્વ સાધુ સાધ્વી શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓનું રક્ષણ જરૂર કરવું જોઈએ. કારણ કે જે સંઘનું રક્ષણ થાય તો જ તીર્થ એટલે જિન શાસન ટકી શકે. તાત્પર્ય એ કે તીર્થને ટકાવનાર સંઘ છે. ૮-૯.

સંઘ રક્ષા શા માટે કરવી તે તથા સંઘનું સ્વરૂપ નવ ગાથામાં વિસ્તારથી જણાવે છે:-

જિમ હાણુ રોહણુગિરિ રયણુનું ગગન તારાઓ તણું,
વળી કલ્પવૃક્ષોનું સુરાલય જિમ સરોવર કમલનું;
જલધિ જલનું તેજ કેરું ચંદ્ર જિમ સવિ ગુણતણો,
આધાર તિમ આ સંઘ અવસર ભક્તિનો રણિયામણો. ૧૦

સ્પષ્ટાર્થ:-સંઘનું સ્વરૂપ જણાવતાં કહે છે કે જેમ રોહણાચલ રત્નોની ઉત્પત્તિનું સ્થાન છે અથવા રોહણાચલ વિના રત્નોની ઉત્પત્તિ સંભવતી નથી. અને જેમ તારાઓનું સ્થાન આકાશ છે. વળી જેમ સુરાલય એટલે દેવોના વિમાન વગેરે કલ્પવૃક્ષોનાં સ્થાન છે. તેમજ કમલોનું સ્થાન જેમ સરોવર છે. અને સમુદ્ર જેમ પાણીનું સ્થાન છે. વળી જેમ તેજનું સ્થાનક (આશ્રય) ચંદ્ર છે. તેવી જ રીતે સઘના ગુણોનો આધાર આ સંઘ છે. એટલે સંઘમાં બધા જ્ઞાનાદિ ગુણો રહેલા છે. તેથી મને સંઘની ભક્તિ કરવાનો આ સુંદર અવસર પ્રાપ્ત થયો છે માટે મારે સંઘના રક્ષણ માટે જરૂર ઉપાય કરવો જોઈએ. આવો વિપુલવાહન રાજા વિચાર કરે છે. ૧૦.

જે સંઘ ભવ છોડાવનારી આહનાવાળી મતિ,
ધારણુ કરી તત્પર રહે શિવ સાધવાને નિત અતિ;
નિર્મલપણાંના ગુણ થકી બુધ તીર્થ બોલે જેહને,
જેના સરીખો અવર નહીં તીર્થેશ નમતાં જેહને. ૧૧

સ્પષ્ટાર્થ:-વળી સંઘનું સ્વરૂપ જણાવતાં કહે છે કે જે સંઘ ભવ એટલે સંસાર માંથી ક્યારે છુટી શકાય એવી ઇચ્છાવાળી મતિને ધારણુ કરે છે અને તેથી હંમેશાં મોક્ષ સાધવાને માટે ઘણો તત્પર રહે છે અથવા મોક્ષ મેળવવાને માટે હંમેશાં પ્રયત્ન કરે છે. વળી તે સંઘના નિર્મળ ગુણને લીધે બુધ એટલે પંડિત પુરૂષો જેને તીર્થ કહે છે. વળી તીર્થેશ પણુ 'નમો તિથ્યસ્સ' એ પ્રમાણે બોલીને સંઘને નમસ્કાર કરે છે. માટે આ સંઘની સાથે સરખામણી કરી શકાય તેવો બીજો કોઈ ઉત્તમ પદાર્થ આ જગતમાં નથી. ૧૧.

આરાધનાથી જેહની કલ્યાણ સાધે ગુણિજના,
ઉત્કૃષ્ટ મહિમા જેહનો જેમાં રહે ગુણ નિર્મલા;

હે જીવ કર તે સંઘ કેરી ભક્તિ ભાવ વિમલ ધરી,
સત્કાર ને સન્માન હોંશે સમય નાવે ફરી ફરી. ૧૨

સ્પષ્ટાર્થ:—જે સંઘની આરાધના એટલે સેવા ભક્તિ કરીને ગુણવાન માણસો પોતાનું કલ્યાણ સાધે છે. અથવા આત્મહિત કરે છે. વળી જે સંઘનો આ જગતમાં સૌથી મોટો મહિમા કહેલો છે, કારણ કે તેમાં ઘણા નિર્મલ ગુણો રહેલા છે. વિપુલવાહન રાજા પોતાને સંઘોષીને કહે છે કે હે જીવ ! આવા સંઘની ભક્તિ નિર્મળ ભાવપૂર્વક તું કર. કારણ કે આ સંઘની ભક્તિ કરવાથી સત્કાર તેમજ સન્માન મળે છે. તેમજ સંઘ ભક્તિ કરવાનો આવો અવસર ફરી ફરીને મળતો નથી માટે આ પ્રસંગે સંઘની ભક્તિ શુદ્ધ ભાવપૂર્વક કરી લે. ૧૨.

આ સંઘ કીડા ધર સરીખો ગુણ સમૂહ તણા કલી,
કલ્યાણમાં રચિવંત સેવે જેહ તેને રીત ભલી;
તેહની સામે જ આવે સકલ સંપત્તિ મલી,
કીર્તિ ભેટે તેહને તિમ સેવતી પ્રીતિ વલી. ૧૩

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી સંઘના વિશેષ ગુણોનું વર્ણન કરતાં જણાવે છે કે આ સંઘ ગુણોના સમૂહને કીડા કરવાને માટે કીડાધર સન્માન છે, એવું જાણીને પોતાનું કલ્યાણ કરવાની ઇચ્છાવાળા જે લગ્ય જીવો તેને સારી રીતે સેવે છે એટલે સંઘની ઉત્તમ પ્રકારે ભક્તિ કરે છે, તેમની પાસે સઘળી સંપત્તિઓ એકઠી થઈને આવે છે અથવા તેમને દરેક પ્રકારની સંપત્તિઓ મળે છે. વળી તેમને કીર્તિ ભેટે છે એટલે જગતમાં તેમને જશ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમજ વળી પ્રીતિ તેમની સેવા કરે છે અથવા જગતના લોકોનો તેમના તરફ સ્નેહ ભાવ પ્રગટ થાય છે. ૧૩.

વર બુદ્ધિ ઉત્સુકતા ધરી કરે યતન તેને પામવા,
ચાહેજ વારંવાર લક્ષ્મી સ્વર્ગ કેરી ભેટવા;
જોવેજ વારંવાર નેહ મુકિત રમણી તેહને,
રોમાંચ થાય વિકસ્વરા શ્રીસંઘ દેખીને મને. ૧૪

સ્પષ્ટાર્થ:—સંઘની સેવા કરનારને બીજા કયા ગુણો પ્રાપ્ત થાય છે? તે જણાવતાં કહે છે કે તે સંઘની સેવા કરનાર લગ્ય જીવોને વરબુદ્ધિ એટલે શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિ આતુરતા પૂર્વક પામવાને યતન કરે છે અથવા સંઘની સેવા કરનાર લગ્ય જીવોને ઉત્તમ પ્રકારની બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. વળી સ્વર્ગની લક્ષ્મી તે ભાગ્યશાળી પુરૂષને પ્રાપ્ત કરવાને વારંવાર ચાહના રાખે છે એટલે તે સંઘની ભક્તિ કરનાર લગ્યજીવોને દેવલોકના સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. અને મુક્તિ રમણી એટલે મોક્ષ રૂપી સ્નેહ પૂર્વક તેના તરફ જુએ છે

અથવા તે સંઘની ભક્તિ કરનાર ભવ્ય જીવોને મોક્ષનાં સુખ પણ મળે છે. આવા સંઘને જોઈને મારી રોમરાજી વિકસ્વર થાય છે અથવા આવા સંઘના દર્શનથી મને ધણોજ આનંદ થાય છે. ૧૪

ખેતી તણું ફલ ધાન્ય જિમ તિમ ભકિતનું ફલ જેહની,
પદવી જિનેશાદિકતાણી ફલ અંત્ય વાણી પ્રભુ તાણી;
વચમાં અમરપતિ ચક્રી પદવી પ્રમુખ વિણ મહેનત મલે,
જિમ વાવતાં કણ ધાસ નિપજે તે અનાયાસે ફલે. ૧૫

સ્પષ્ટાર્થ:—સંઘની ભક્તિનું ફળ જણાવતાં જિનેશ્વર ભગવંતોએ કહ્યું છે કે જેમ ખેતી કરનારને તેના ફળ રૂપે ધાન્યની પ્રાપ્તિ થાય છે તેમ સંઘની ભક્તિ કરનારને છેવટના ફળરૂપે જિનેશાદિકની પદવી એટલે તીર્થંકરપણું વગેરે પદવીની પ્રાપ્તિ થાય છે. વળી ખેતી કરનારને અનાજ વાવ્યા પછી ધાસ તો અનાયાસે એટલે સહેજે મળે છે તેવી રીતે શ્રી સંઘની ભક્તિ કરનાર ભવ્ય જીવોને અમરપતિની એટલે ઈન્દ્રની પદવી તેમજ ચક્રવર્તીની પદવી વગેરે તો વચલા ભવોમાં વગર મહેનતે મળે છે. આમ કહેવાનું રહસ્ય એ છે કે શ્રી સંઘની ભક્તિ કરનાર ભવ્ય જીવોને છેવટે મોક્ષની પદવી તો મળે છે પરંતુ વચમાં વચમાં તે જીવને ચક્રવર્તીપણું ઈન્દ્રપણું વગેરેના સુખો પણ સહેજે જ પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૫

મહિમા તણા વર્ણુન વિષે જસ વાણી વાયરપતિ તણી,
પણુ ના સમર્થ બને દુરિત હરનાર તે શ્રીસંઘની;
આગલ વદે ઉત્તમ જનો પગલા કરી મુજ ગેહને,
પાવન કરે પાવન કરે શિવદાયિ સમકિતને મને. ૧૬

સ્પષ્ટાર્થ:—જે શ્રી સંઘના મહિમાનું વર્ણન કરવાને દેવોના ગુરૂ શ્રીવાચરપતિની અથવા બૃહસ્પતિની વાણી પણ સમર્થ થઈ શકતી નથી એટલે બૃહસ્પતિ જેવા પણ જેમના માહાત્મ્યનું વર્ણન કરી શકતા નથી તેવા પાપનો નાશ કરનાર સંઘની આગળ ઉત્તમ મનુષ્યો જે હાથ જોડીને કહે છે કે હે શ્રી સંઘ! મારા ઘર પધારીને મારા ઘરને મને અને મોક્ષને દેનાર સમકિતને પવિત્ર બનાવો પવિત્ર બનાવો. ૧૬.

લોકથી રાજ પ્રવર ચક્રીશ તેથી ઇંદ્રને,
શ્રેષ્ઠ જાણો સર્વથી અધિકા ગણો જિનરાજને;
જ્ઞાન સિંધુ તેહ પણ સ્તવતા સદા શ્રીસંઘને,
ભરતાદિની જિમ જે કરે ઉન્નત વખાણું તેહને. ૧૭

સ્પષ્ટાર્થ:—લોકોની અંદર રાજા પ્રવર એટલે ઉત્તમ ગણાય છે. રાજા કરતાં ચક્રવર્તી ઉત્તમ ગણાય છે કારણ કે તે રાજાઓનો પણ રાજા છે. અથવા બધા રાજાઓ પણ તેની સેવા કરે છે. ચક્રવર્તી કરતાં ઇન્દ્ર શ્રેષ્ઠ છે. કારણ કે તે દેવોના પણ રાજા છે. આ બધાના કરતાં જિનરાજ એટલે તીર્થંકર મહારાજ શ્રેષ્ઠ છે. કારણ કે ચક્રવર્તીઓ અને ઇન્દ્રો પણ તે તીર્થંકરને સેવે છે. આવા જ્ઞાનસિંધુ એટલે જ્ઞાનના દરિયા અથવા ત્રિકાળજ્ઞાની—કેવલજ્ઞાની તે તીર્થંકર દેવો પણ તે શ્રીસંઘને હંમેશાં ભરતચક્રી વગેરેની માફક પ્રણામ કરે છે. વળી જે શ્રીસંઘને ઉન્નત (આબાદીવાળો) કરે છે તે ભવ્ય જીવો નાં હું વખાણ કરું છું. ૧૭.

વિવિધ ઉપમા યોગ્ય છે શ્રીસંઘ ભક્તિ તેહની,
તીર્થંકરિતા આપતી સંહારતી તતિ પાપની;

રત્ન ખાણુ સમાન તેમાં ભાવિ જિનવર ગણુધરા,
મણુનાણુ અવધિ જ્ઞાનવંતા પ્રમુખ ત્યાં રત્નો ખરા. ૧૮

સ્પષ્ટાર્થ:—ઉપરના શ્લોકોમાં જેમનું વર્ણન કર્યું છે તેવા અનેક પ્રકારની ઉત્તમ ઉપમાવાળા પૂજ્ય શ્રીસંઘની ભક્તિ તીર્થંકરિતા એટલે તીર્થંકરની પદવી પણ આપે છે. કારણ કે તીર્થંકર પદની પ્રાપ્તિ માટે જે વીસ સ્થાનકો (ભેદો) ગણાવ્યા છે તેમાં શ્રીસંઘની ભક્તિ પણ એક સ્થાન રૂપે ગણાવી છે. વળી સંઘની ભક્તિ પાપની તતિ એટલે પાપના સમૂહનો નાશ કરે છે. તેમજ સંઘને રત્નની ખાણુની ઉપમા આપી છે. કારણ કે તે સંઘની અંદર ભવિષ્યમાં થનારા અનેક તીર્થંકરો, ગણુધરો, મન:પર્વવજ્ઞાનીઓ, અવધિજ્ઞાનીઓ વગેરે અનેક પ્રકારનાં સાચાં રત્નો રહેલાં છે. ૧૮.

સાધુની ભક્તિ ઉપર ધન શેઠ તથા જીવાનંદ વૈદ્યનું દષ્ટાંત કહે છે:—

ધન શેઠ જીવાનંદ વૈદ્ય સાધુની ભક્તિ કરી,
સંસાર સાગરને તર્યો તિમ સાધુની ભક્તિ કરી;
પામજે ભવ જલધિ તીરને જેમ ઉત્તમ બહાણુથી,
જલધિતીરે જાય તમમય માર્ગ કાપે દીપથી. ૧૯

સ્પષ્ટાર્થ:—ધન શેઠના જીવ જે જીવાનંદ નામે વૈદ્યપણે ઉત્પન્ન થયા હતા. તેમણે સાધુની ભક્તિ કરી એટલે સાધુ મુનિરાજની દ્રવ્ય કરીને તેમના શરીરમાંથી ક્રીડા કાઢીને સારવાર કરી હતી તેથી તે સંસારસમુદ્રને તરી ગયા. કારણ કે તે જીવાનંદ વૈદ્યનો જીવ તેજ પ્રથમ તીર્થંકર ઋષભદેવ ભગવાન થયા અને મોક્ષે ગયા. (વિશેષ હકીકત માટે દેશના ચિંતામણી પહેલો ભાગ જુઓ) હે જીવ ! તેમની પેઠે સાધુની ભક્તિ કરીને આ સંસાર રૂપી સમુદ્રના કાંઠાને તું મેળવ. જેમ ઉત્તમ વહાણુની સહાયથી સમુદ્રના

સામા કાંઈ પહોંચાય છે અને જેમ અંધકારવાળો માર્ગ દીવાના પ્રકાશની સહાયથી ઓળંગાય છે તેમ વહાણ અને દીપક સમાન સાધુભક્તિથી આ સંસાર રૂપી સમુદ્રને જરૂર ઓળંગી શકાય છે.

સાધુને ઔષધાદિકનું દાન કરવા વિષે બાહુ સુબાહુનું દૃષ્ટાંત બે શ્લોકમાં જણાવે છે:-

અચિત્ત ભોજન પાન વસ્ત્રો સ્થાન ઔષધ આદિને,
આપતા મુનિને કરતા તાસ વૈયાટ્યને;

આશ્ચર્યકારક ભોગ પણ પામે અલૌકિક શક્તિને,
દૃષ્ટાંત બાહુ સુબાહુનું જિમ કામધેનુ પણ અને. ૨૦

સ્પષ્ટાર્થ:—જે ભવ્ય જીવો સાધુ મુનિરાજને અચિત્ત અને દોષ રહિત ભોજન, પીવાને પાણી, પહેરવાને વસ્ત્રો, તથા રહેવાને સ્થાન આપે છે તેમજ ઔષધ વગેરે જરૂરી વસ્તુઓ આપે છે. તેમજ તેમની વૈયાવચ્ચ એટલે એવા ભક્તિ કરે છે તેઓ ખીજ જીવોને આશ્ચર્ય પમાડે તેવા ભોગ સુખોને પણ પામે છે, તેમજ અલૌકિક એટલે ખીજ સામાન્ય જીવોમાં ન હોય તેવા ભુજ્યોના બલને (શક્તિને) પામે છે. આ પ્રસંગે ઉત્તમ ભાવથી મુનિવરોની ભક્તિ કરનાર બાહુ અને સુબાહુ નામના બે મુનિવરોનું અને કામધેનુનું પણ દૃષ્ટાન્ત જણવું. ૨૦.

જલ પાન ચારો નાંખતા કોમલ કરે પંપાળતા,

ઇષ્ટાર્થ દે તેથી અધિક મુનિભક્તિ પ્રભુ ઈમ ભાષતા;

ઔષધાદિક દેઈ મુનિને બાહુ ભરત નૃપતિ થયા,

વિશ્રામણાદિકથી સુબાહુ બાહુબલી અતિબલી થયા. ૨૧

સ્પષ્ટાર્થ:—તે ત્રણ દૃષ્ટાંતોની ખીના ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જણાવી—શ્રી બાહુમુનિએ સાર્વિક ભાવે મુનિઓને અન્નપાનાદિ લાવી આપ્યા હતા. આવી ભક્તિના પ્રભાવે તે શ્રી ભરત ચક્રવર્તી થયા. ને સુબાહુમુનિ મુનિઓની વૈયાવચ્ચ વગેરે પ્રકારે ભક્તિ કરવાથી બાહુબલી નામે પ્રભુશ્રી ઋષભદેવના પુત્ર થયા. તે ચક્રવર્તી હતા નહીં, છતાં પણ તેને હંકારે એવા બાહુના બલને ધારણ કરતા હતા. તથા જેમ કામધેનુ ગાયને પણ આપણે ચાર નાંખીએ, ચોખ્ખું પાણી પાઈએ, ને કોમલ હાથે પંપાળીએ, તો આ લોકના સર્વ વાંછિતો ક્ષણે છે. તેમ સાધુઓની ભક્તિ પણ આ ભવમાં તમામ વાંછિતોને પૂર્ણ તો કરે જ છે. તે ઉપરાંત પરલવમાં પણ સ્વર્ગના ને મોક્ષના સુખ જરૂર આપે છે. આ અપેક્ષાએ પૂજ્ય મુનિવરોની ભક્તિ કામધેનુથી પણ વધારે ચઢી જાય એટલે કામધેનુ વગેરે પદાર્થો પરલવમાં મેળવવા લાયક સ્વર્ગ મોક્ષના સુખોને દઈ શકતા નથી. ૨૧.

બે શ્લોકમાં સાધવીની ભક્તિ શા માટે કરવી ? તે જણાવે છે :-

ધર્મની ઉત્પત્તિ હોવે પુરૂષથી તે સત્ય છે,
પણ જરૂર છે પૂજ્ય સાધ્વી તાસ શક્તિ અપૂર્વ છે;
લાભ ઉત્તમ આપતી તે ગુરૂજનોને જોઈએ,
બાહુબલિને મુક્તિ કારણ જહેન બ્રાહ્મી માનીએ. ૨૨

સ્પષ્ટાર્થ:—સાધ્વીજીની ભક્તિ શા માટે કરવી? તેનું કારણ જણાવતાં કહે છે કે જો કે ધર્મની ઉત્પત્તિ પુરૂષથી થાય છે તે વાત સાચી છે, કેમકે તીર્થંકરોથી ધર્મની ઉત્પત્તિ કહેલી છે, તે તીર્થંકરો પુરૂષો હોય છે. અહીં મહત્ત્વીનાથ અપવાદ રૂપે જણાવ્યા—કારણ કે તેઓ સ્ત્રીવેદે તીર્થંકર રૂપે ઉત્પન્ન થયા તે અચ્છેરા (આશ્ચર્ય)માં ગણાય છે. તે છતાં પણ સાધ્વીજી મહારાજ પણ જરૂર પૂજનિક—ભક્તિ કરવા લાયક છે જ. કારણ કે તેમનામાં પણ અપૂર્વ શક્તિ રહેલી છે. કારણ કે પ્રસંગ આવે તેઓ એટલે સાધ્વીઓ પણ ગુરૂજનોને ઉત્તમ લાભ આપતી જોવામાં આવે છે. આ બાબતમાં દૃષ્ટાન્ત આપતાં જણાવે છે કે—પ્રભુશ્રી ઋષભદેવની પુત્રીઓ બ્રાહ્મી અને સુંદરી એ બે સાધ્વીઓ બાહુબલિને મોક્ષની પ્રાપ્તિમાં કારણ રૂપ થયા છે. તે બીના ટૂંકામાં આ પ્રમાણે—શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુના કહેવાથી આ બંને જોડેનો—જેઓ દીક્ષા લઈને કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહ્યા છે અને જ્યાં સુધી કેવલ જ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી ઋષભદેવ પ્રભુની પાસે જવું નહિ એવા અભિમાનમાં રહેલા હોવાથી જે મને કેવલજ્ઞાન થતું નથી એવા—બાહુબલીની પાસે આવીને ‘હે વીરા ગજ થકી હેઠા ઉતરો’ એવું કહીને આલ્યા ગયા. પરંતુ આ વચનોનો વિચાર કરતાં બાહુબલિનું અભિમાન જતું રહેવાથી તેમને તરત કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ૨૨.

શ્રમણી તણા ગણુને તથા નિત શ્રાવિકાના વર્ગને,
મુક્તિ માર્ગારાધનામાં સાધ્વીઓ કરે મદદને;
પાપનો ભય રાખનારી પાપ કરતાં વારતી,
તેહવી સાધ્વી તણી શુભભક્તિ શિવસુખ આપતી. ૨૩

સ્પષ્ટાર્થ:—સાધ્વીઓની સેવાભક્તિ કરવાનું વિશેષ કારણ જણાવતાં કહે છે કે તે સાધ્વીઓ શ્રમણી એટલે સાધ્વીઓના સમૂહને તથા શ્રાવિકાઓના સમૂહને મોક્ષ માર્ગની આરાધના કરવામાં હંમેશાં સહાય કરે છે. કારણ કે તે સાધ્વીઓ અન્ય સાધ્વીઓને તથા શ્રાવિકાઓને ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે. તે સાધ્વીઓ પાપનો ભય રાખે છે તેમજ બીજા પાપ કરનારાઓને ઉપદેશ આપીને પાપ કરતાં રોકે છે, માટે આવી સાધ્વીઓની જેઓ સારી ભક્તિ કરે છે તેઓ પણ તે ભક્તિ કરવાના પ્રતાપે મોક્ષના સુખને મેળવે છે. માટે સાધ્વીજીની ભક્તિ પણ અવશ્ય કરવી જોઈએ. ૨૩.

સાધર્મિકની ભક્તિનું ફળ બે સ્ત્રોકોમાં જણાવે છે:—

સર્વ સાધર્મિક તણી ભકિત ભરત ચક્રી કરે,
 તે સુણીને હાલના પણ શ્રાવકો તે નિત કરે;
 પણ “શક્તિને અનુસાર ભક્તિ” એ વચન ના વિસ્મરે,
 ભરત મેઘ સમા લતા ને રેંટ સમ શ્રાવક ખરે. ૨૪

સર્વ પૃથ્વી તૃપ્ત કરતો મેઘ ખેતર માત્રને,
 રેંટ કરતો તૃપ્ત ધરજે ચિત્તમાં દૃષ્ટાંતને;
 સાધર્મિની બહુમાનથી સાધેલ ભકિત પોષતી,
 સાત ક્ષેત્રોને સમયને ઉચિત ભકિત દીપતી. ૨૫

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રથમ ચક્રવર્તી શ્રી ભરત મહારાજએ સર્વ સાધર્મિકોની ભક્તિ કરી હતી તે વાત સાંભળીને હાલના શ્રાવકો પણ તે સાધર્મિકોની ભક્તિ હંમેશાં કરે છે. પરંતુ ‘શક્તિ પ્રમાણે ભક્તિ કરવી’ એ વચનને વિસારવું નહિ. કારણ કે શક્તિ પ્રમાણે કરેલી ભક્તિ જ શોભાને પામે છે. અહીં ભરત મહારાજ મેઘ જેવા બહુવા ને શ્રાવકો રેંટ સમાન બહુવા. જેમ મેઘ એટલે વરસાદ સર્વ પૃથ્વીને તૃપ્ત કરે છે એટલે પાણી નાંખીને સર્વ પૃથ્વીને ભીંજવે છે. કારણ કે મેઘમાં સર્વ પૃથ્વીને તૃપ્ત કરવાની શક્તિ છે. તેમજ રેંટ સર્વ ખેતરોને પાણી વડે તૃપ્ત કરે છે. એટલે રેંટની શક્તિ ખેતરોને જ પાણી પૂરૂં પાડવાની છે, તેથી તે ખેતરોને જ તૃપ્ત કરે છે. માટે આ દૃષ્ટાંતને ધ્યાનમાં લઈને શક્તિ પ્રમાણે ભક્તિ કરવાની જણાવી છે. બહુ માન પૂર્વક કરેલી સાધર્મિકની ભક્તિ સાત ક્ષેત્રોને પોષણ આપે છે. કારણ કે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, જિનખંખ, જિનચૈત્ય અને આગમ એ સાત ક્ષેત્રોને પોષનારા શ્રાવક વગેરે છે, માટે સાધર્મિક શ્રાવકાદિની ભક્તિ કરવાની જણાવી છે. વળી શક્તિ પ્રમાણે ભક્તિ કરવી તે પણ જે સમયે જે ક્ષેત્રની ભક્તિ કરવા યોગ્ય હોય તેજ ક્ષેત્રની ભક્તિ કરવી જોઈએ. આ રીતે શક્તિ પ્રમાણે અને સમયને ઓળખીને સાધર્મિકોની ભક્તિ કરવાથી અનંતા જીવો ભવસમુદ્રને તરી ગયા છે, હાલ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ભવસમુદ્રને તરે છે, ને ભવિષ્યમાં પણ ભવસમુદ્રને તરશે. ૨૪--૨૫.

શ્રાવિકાની ભક્તિનું કૃણ ત્રણ શ્લોકમાં જણાવે છે:—

ત્રણ પક્ષ નિર્મલ જેહના જે શ્રાવિકા નરરત્નને,
 જન્મ આપે તેહથી તે અધિક નરથી પણ અને;
 પુત્ર જેનો તીર્થપતિ તિમ પૌત્ર ચક્રી પણ હતા,
 પુત્રની પહેલાં પ્રથમ જે મોક્ષના મુખ પામતા. ૨૬

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે સંઘમાં ચોથું અંગ જે શ્રાવિકા તેની ભક્તિ શા માટે કરવી

જોઈએ ? તે જણાવતાં કહે છે કે—જે શ્રાવિકાના ત્રણ પક્ષો એટલે માતા, પિતા તથા શ્વસુર એ ત્રણે નિર્મલ હોય એટલે કોઈ પણ જાતના કલંક રહિત હોય એવી શ્રાવિકા પુરૂષોમાં રત્ન જેવા શ્રી તીર્થંકરાદિ મહાપુરૂષને જન્મ આપે છે, માટે તે સ્ત્રી પુરૂષથી પણ ચઢિઆતી છે. આ જાગૃતમાં દૃષ્ટાન્ત આપતાં જણાવે છે કે મરૂદેવી માતા ઉત્તમ શ્રાવિકા હતા. કારણ કે તેમણે તે ઋષભદેવ સમાન પુત્રને જન્મ આપ્યો કે જેઓ પ્રથમ તીર્થપતિ અથવા તીર્થંકર થયા. વળી જેમના પુત્રના પુત્ર પ્રથમ ચક્રવર્તી (ભરત ચક્રવર્તી થયા. વળી જેમણે પુત્રના પહેલાં મોક્ષનું સુખ મેળવ્યું. અંતગડ કેવલી થઈ મોક્ષે ગયા. ૨૬.

તે મરૂદેવા સમી નારી ન થઈ હોશે નહી,
જિનધર્મને દીપાવનારી શ્રાવિકા પુષ્કળ સહી;
બુધ તણો મદ ટાળતી ને ધર્મ પથે જોડતી,
શ્રાવિકાની ભકિતનો કરનાર પામે સદ્ગતિ. ૨૭

સ્પષ્ટાર્થ:—આગલી ગાથામાં જણાવેલા સ્વરૂપરાળી મરૂદેવા માતા સમાન કોઈ સ્ત્રી—શ્રાવિકા થઈ નથી અને થશે પણ નહિ. ભૂતકાલમાં બીજી પણ જૈન ધર્મને શોભાવનારી ઘણી શ્રાવિકાઓ થઈ ગયેલ છે. જે શ્રાવિકાઓએ પંડિત પુરૂષોના અભિમાનને દૂર કર્યો છે. અનેક જીવોને ધર્મ માર્ગમાં જોડયા છે. ઉપદેશ આપીને મોક્ષનો સાચો માર્ગ બતાવ્યો છે આવા ઉત્તમ ગુણવાળી શ્રાવિકાઓની ભકિત કરનાર જીવ દેવાદિક શુભ ગતિને પામે છે. માટે શ્રાવિકાઓની ભકિત જરૂર કરવા યોગ્ય છે. ૨૭

શુદ્ધ શીલ ટકાવનારી શ્રાવિકા ત્રણ ભુવનમાં,
વખણાય ઉપસર્ગો હરંતી બોધ કરતી લોકમાં;
મુનિરાજને પણ સંયમે સ્થિરતા કરાવે શ્રાવિકા,
દ્વિવિધ ધર્મરાધને પણ મદદ કરતી શ્રાવિકા. ૨૮

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી જે શ્રાવિકાઓએ સંકટના સમયમાં પણ પોતાના શીલનું રક્ષણ કર્યું છે, તેથી તેઓ સતીઓ તરીકે પૂજાયેલ છે અને જેઓની કીર્તિ ત્રણે જગતમાં ગવાયેલી છે. તથા સતી સ્ત્રીઓએ અનેક પ્રકારના ઉપસર્ગોને દૂર કર્યા છે. અને લોકોને બોધ એટલે સારો ઉપદેશ આપીને ધર્મમાં સ્થિર બનાવ્યા છે. તથા જે શ્રાવિકાઓએ મુનિરાજ જેવાઓને પણ ચારિત્રમાં સ્થિર બનાવ્યા છે. તથા દ્વિવિધ ધર્મરાધન એટલે સર્વવિરતિ ધર્મની તથા દેશવિરતિ ધર્મની અથવા સાધુ ધર્મની અને શ્રાવક ધર્મની આરાધનામાં અનેક જીવોને મદદ કરી છે. માટે તે શ્રાવિકાઓ અવશ્ય ભકિત કરવા લાયક છે. ૨૮

સંબંધિત કરનારને કેવાં કેવાં ફળ મળે તે ત્રણ પ્રલોકોમાં જણાવે છે:—

જે સંઘની ભકિત કરે તે જાતિ કુળ નિર્મલ કરે,
 છેદેજ દુર્ગતિ દોરડા નિજ નામને શશિમંડળે;
 લખતો જલાંજલિ દેજ દુઃખને સ્વર્ગ શિવપદ સંપદા,
 ટાળેજ તે જન અલ્પકાળે આધિ વ્યાધિ આપદા. ૨૯

સ્પષ્ટાર્થ:—ઉપર જેમનું સ્વરૂપ જણાવ્યું તેવા સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, અને શ્રાવિકા રૂપી શ્રીસંઘ તીર્થંકરને પણ પૂજનીય છે, તે શ્રી ચતુર્વિંશ સંઘની જે પુણ્યશાક્ષી જીવો શુદ્ધ ભાવના પૂર્વક ભકિત કરે છે તેઓ પોતાની જાતિને એટલે માતૃ પક્ષને તથા કુલને એટલે પિતૃપક્ષને નિર્માણ કરે છે તથા તેઓ દુર્ગતિ એટલે નરકાદિ ખરાબ ગતિ રૂપી દોરડાને છેદી નાંખે છે અથવા તેઓ દુર્ગતિમાં જતા નથી, વળી તેઓ પોતાનું નામ ચંદ્રમંડળમાં લખાવે છે અથવા તેઓનું નામ અમર જની બાંધે છે. તેમજ તેઓ દુઃખોને જલાંજલિ આપે છે એટલે તેઓને દુઃખ ભોગવવાં પડતાં નથી અને તેમને સ્વર્ગની અથવા મોક્ષની સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. વળી તેઓ આધિ એટલે મનની પીડા તથા વ્યાધિ એટલે શરીરની પીડાને જલદી દૂર કરે છે. ૨૯

ઘર આંગણે તેના જ હોવે વૃષ્ટિ સૌનૈયા તણી,
 ઘરમાંય દાખલ થાય રત્નનિધાન વર રણિયામણી;
 આ સુરલતા તેના ઘરે ઊગે જ ઘર પાવન કરે,
 જે જનતણું શ્રીસંઘ તેને લાલ બોલેલા મળે. ૩૦

સ્પષ્ટાર્થ:—પૂજ્ય સંઘ જે ભવ્ય જીવના ઘરને પવિત્ર કરે છે અથવા જેના ઘરમાં સંઘના પવિત્ર પગલાં થાય છે તેના આંગણમાં સોના મહોરોનો વરસાદ વરસે છે. વળી તે જીવના ઘરને વિષે રત્નના ભંડારો થાય છે અથવા તેના ઘરમાં ઘણું ધન એકઠું થાય છે. તેમજ તેના ઘરના આંગણમાં સુરલતા એટલે સર્વ વાંછિતોને પૂરનારી કલ્પવેલડી વૃદ્ધિને પામે છે. એ પ્રમાણે પવિત્ર સંઘના પગલાંનું માહાત્મ્ય જાણવું. ૩૦

મહિમા ઘણો શ્રીસંઘનો વાચસ્પતિ કહી ના શકે,
 ભંડાર ગુણનો સંઘ જાણો ભકિતથી ભવ તરી શકે;
 મુનિ આદિની સાપેક્ષતા એ ધર્મ કેરી સાધના,
 મોર પીંછે મોરથી પીંછા સદા રણિયામણા. ૩૧

સ્પષ્ટાર્થ:—આ શ્રી સંઘનો ઘણો મહિમા છે. તે મહિમાને સંપૂર્ણપણે તો બૃહ-સ્પતિ પણ કહી શકતા નથી તો બીજા માણસો તો કયાંથી જ કહી શકે? કહેવાનો સાર એ છે કે આ પૂજ્ય શ્રી સંઘ સઘળા જીવોના ભંડાર જેવા છે. આવા સંઘની

લકિત કરનાર ભવ્ય જીવો આ સંસાર સમુદ્રને તરી જાય છે. તથા ધર્મની સાધના પણ મુનિ વગેરેની સાપેક્ષતાએ જ થઈ શકે છે. એટલે સાધુઓ-સાધુ આદિ ચારેને મોક્ષ માર્ગની આરાધના કરાવે છે. ને સાધ્વીઓ-સાધ્વી આદિ ત્રણેને મોક્ષ માર્ગની આરાધના કરાવે છે, તથા શ્રાવક શ્રાવિકાઓ-સાધુ સાધ્વીઓને સંયમની આરાધનામાં મદદગાર છે. આ રીતે માંહોમાંહે સાપેક્ષતાએ ચતુર્વિધ સંઘ ધર્મની આરાધના કરીને ભવસમુદ્રને તરે છે. માટે કહ્યું છે કે જેમ મોરની શોભા પીંછા વડે છે તેમજ પીંછાની શોભા મોરને લીધે છે. તેમ ચતુર્વિધ સંઘમાં પણ સાધુ સાધ્વીઓથી શ્રાવક શ્રાવિકા વર્ગ શોભે છે, ને શ્રાવક શ્રાવિકાઓથી સાધુ સાધ્વીઓની શોભા વધે છે. ૩૧.

વિપુલવાહન રાજા શ્રીસંઘની લકિત કરવાનો નિર્ણય કરે છે :-

આ વિશ્વ રૂપ સરોવરે જિનધર્મ રૂપ કમળ વિષે,
શ્રીસંઘ જાણે હંસ ઉત્તમ હોય ઈમ મુજ મન દીસે;
અવસરે વરસેલ વૃષ્ટિ સર્વને સંતોષતી,
અવસરે શ્રીસંઘ લકિત વિધન હરી સુખ આપતી. ૩૨

સ્પષ્ટાર્થ :- વિપુલવાહન રાજા વિચાર કરે છે કે-મને આ વિશ્વ (જગત્) એક સરોવર જેવું જણાય છે. સરોવર જેમ કમળથી શોભે છે તેમ આ વિશ્વ રૂપ સરોવર પણ જિન ધર્મરૂપી કમળથી શોભે છે. વળી કમળને વિષે જેમ હંસ શોભે છે તેમ આ જિનધર્મ રૂપી કમળને વિષે સંઘ રૂપી ઉત્તમ હંસ શોભી રહ્યો છે એ પ્રમાણે મારા મનમાં જણાય છે. અને જેમ યોગ્ય અવસરે અથવા જ્યારે જરૂર હોય ત્યારે થએલી વૃષ્ટિ સર્વને સંતોષ આપે છે તેમ ઉચિત પ્રસંગે શ્રીસંઘની કરેલી લકિત પણ વિધનોને ફર કરીને સુખને આપનારી થાય છે. આથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે મારે માટે પણ શ્રી સંઘની લકિત કરવાનો આ ઉચિત કાલ છે. તેથી મારે પણ અવશ્ય શ્રી સંઘની લકિત કરવી જોઈએ. ૩૨.

વિપુલવાહન રાજાએ કરેલી સંઘલકિત બે શ્લોકમાં જણાવે છે :-

હુકમ કરત રસોઈયાને કાજ મુજ જે અન્નને,
રાંધો તમે બહોરાવજો તે સાધુ સાધ્વી વર્ગને;
શ્રાવકાદિ જમાડજો રાંધેલ બીજા અન્નથી,
સંઘભોજનશેષ અન્ન જમીશ નિયમે આજથી. ૩૩

સ્પષ્ટાર્થ :- વિપુલવાહન રાજાએ શ્રી સંઘની લકિત કરવાનો નિશ્ચય કરીને રસોઈયાને બાલાવીને હુકમ કર્યો કે તમે મારે માટે જે જે રસોઈ બનાવો તે તમો જે કોઈ સાધુ મહારાજ કે સાધ્વીજી મહારાજ પધારે તેમને બહોરાવજો. અને રાંધેલી બીજા

રસોઈમાંથી શ્રાવકાદિક એટલે શ્રાવક શ્રાવિકાઓને જમારજો. એ પ્રમાણે શ્રાવક તથા શ્રાવિકા રૂપે સંઘને જમારયા પછી બાકી વધેલો આહાર હું ખાઈશ એવો મેં આજથી નિર્ણય કર્યો છે, માટે તમારે આ પ્રમાણે મારી આજ્ઞાનો આજથી જરૂર અમલ કરવો. ૩૩.

તિમ કરંત રસોઈઆઓ ભૂપ તે નજરે જુએ,

નિત્ય શ્રાવક શ્રાવિકાઓ શાલિ મગ શાકાદિને;

લાડવાં ખાજાં વડાં પરમાન્ન દહીં આદિક જમે,

ભૂપ સાધુ સાધ્વીઓને શુદ્ધ ળોરાવી જમે. ૩૪

સ્પષ્ટાર્થ—રસોઈઆઓ પણ રાજના હુકમ પ્રમાણે કરવા લાગ્યા અને રાજ તેને પોતાની નજરે જોવા લાગ્યા એટલે રાજ પણ રસોઈઆઓ પોતાની આજ્ઞા બરાબર પાળે છે કે કેમ તેની બરાબર ખબર રાખવા લાગ્યા. આથી કરીને શ્રાવક શ્રાવિકાઓને હંમેશાં શાલિ એટલે ચોખા તથા મગ વગેરે કઠોળ તેમજ શાક વગેરે રોજ જમવા મળે છે તે સાથે ખાજાં, લાડવાં, વડાં, દૂધપાક, દહીં વગેરેનું ઉત્તમ ભોજન મળવા લાગ્યું. રાજ પોતે પણ સાધુ સાધ્વીઓને શુદ્ધ આહાર ળોરાવે છે અને ળોરાવ્યા પછી બાકી વધેલી રસોઈમાંથી પોતે જમે છે. ૩૪

સંઘભક્તિ કરત નૃપતિ ઇમિ તે દુકાળ જતાં સુધી,

જિનનામકર્મ ઉપાર્જતા શુભ ભાવના ભાવી બધી;

સંઘભક્તિમાં સમાયે ભક્તિ જિનખિંબાદિની,

સંઘને આધીન સત્તાદિ જિનપ્રતિમાદિકતણી. ૩૫

સ્પષ્ટાર્થ—એ પ્રમાણે રાજએ દુકાળ પૂરો થયો ત્યાં સુધી શ્રી સંઘની અન્ન પાન વગેરે વડે સેવા ભક્તિ કરી. આ પ્રમાણે સંઘની સેવા ભક્તિ કરતાં વિપુલવાહન રાજએ શુભ ભાવનાદિ કારણોના પ્રતાપે જિન નામ કર્મ એટલે તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધ્યું. જિનખિંબાદિ એટલે જિન પ્રતિમા વગેરેની ભક્તિનો સમાવેશ પણ સંઘ ભક્તિની અંદર થઈ જાય છે. કારણ કે જિન પ્રતિમાદિક એટલે જિનેશ્વરની પ્રતિમા તથા આદિ શબ્દથી જિન ચૈત્ય-જિન મંદિર-જ્ઞાનભંડારની સત્તાદિ એટલે હયાતિ, ભક્તિ, સાર સંભાળ રાખવી વગેરે કાર્યો શ્રી સંઘને જ આધીન હોય છે. ૩૫

સંઘવૈયાવૃત્ય તિમ તેને સમાધિ પમાડવી,

એ કારણે જિનનામ બાંધે વિપુલ વાહન રાજવી;

નૃપ અગાશીમાં ફરંતા એકદા આકાશમાં,

મેઘનો વિસ્તાર તિમ તસ વાયુથી ક્ષણવારમાં. ૩૬

સ્પષ્ટાર્થ:—વિપુલવાહન રાજાએ ઉપર જણાવેલા પૂજનીય શ્રી ચતુર્વિધ સંઘની ભાવ પૂર્વક વૈયાવચ્ચ કરી એટલે સેવા ભક્તિ કરી તેથી, તથા તે સંઘને સમાધિ પમાડી એટલે સુખ શાંતિમાં રાખ્યો અથવા દુકાળના વખતમાં સંઘનું રક્ષણ કરી તેને શાંતિ આપી. આ બે કારણથી જિન નામ કર્મનો નિકાચિત બંધ કર્યો. વિપુલવાહન રાજાએ યોગ્ય અવસરે કરેલી આ સાધર્મિક ભક્તિના દષ્ટાંતમાંથી અપૂર્વ બોધ એ મળે છે કે—શ્રી ભરતચક્રી, સૂર્ય-ચંદ્ર, દંડવીર્ય વગેરે પૂર્વેના (વિપુલવાહન રાજાની પહેલાના કાલમાં થયેલા રાજાઓએ કરેલી શ્રી સંઘની ભક્તિને ધ્યાનમાં લઈને જેમ વિપુલવાહન રાજાએ શ્રી સંઘની ભક્તિ પૂર્ણ ઉલ્લાસથી કરીને જિન નામ કર્મનો નિકાચિત બંધ કર્યો, તેમ હાલના જૈનેન્દ્ર શાસન રસિક ભવ્ય જીવોએ પણ પોતાના સમયથી પહેલાંના સમયમાં થઈ ગયેલા કુમારપાલ રાજા, જગદુશાહ, ચંદ્રાવતી નગરીના શ્રાવકો, ચાંપાનેરના રહીશ શ્રાવક જેમો હડાળો વગેરે વગેરે પુણ્યશાલી ભવ્ય જીવોએ ખરે અવસરે ઉલ્લાસથી કરેલી શ્રી સંઘની ભક્તિનું વર્ણન સાંભળીને, વિચારીને શ્રી સંઘની ભક્તિ જરૂર કરવી જોઈએ. આ મુદ્દાથી પ્રભુશ્રી સંભવતાથના સમયની પછી બનેલા એવા પણ અપૂર્વ બોધદાયક કેટલાએક દષ્ટાંતોની ખીના કહેવી ઉચિત લાગે છે. તે ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી—

પરમાર્હત શ્રીકુમારપાલ રાજાએ કરેલી સાધર્મિક ભક્તિનું ટૂંક વર્ણન—

જિનૈઃ સમાનધર્માણુઃ, સાધર્મિકા ઉદાહૃતાઃ ।

દ્વિધાપિ તેષાં વાત્સલ્યં, કાર્યં તદ્વિતિ સપ્તમઃ ॥ ૧ ॥

સમાનધર્મિકાન્ વીક્ષ્ય, વાત્સલ્યં સ્નેહનિર્ભરમ્ ।

માત્રાદિસ્વજનાદિભ્યોઽધ્યધિકં ક્રિયતે મુદ્દા ॥ ૨ ॥

સ્પષ્ટાર્થ:—“ શ્રી જિનેશ્વર દેવોએ સમાન ધર્મવાળાને સાધર્મિક કહેલા છે. તે સાધર્મિકનું દ્રવ્ય અને ભાવ એ બંને પ્રકારે વાત્સલ્ય કરવું તે વાત્સલ્ય નામનો સાતમો દર્શનાચાર કહેવાય છે (૧). સમાન ધર્મવાળાને જોઈને માતા પિતા વગેરે સ્વજનોનું જે વાત્સલ્ય કરીએ તે કરતાં પણ અધિક, ગાઢ સ્નેહપૂર્વક હર્ષથી તેમનું વાત્સલ્ય કરવું (૨).

આ બે શ્લોકનું તાત્પર્ય એવું છે કે, જેઓ સમાન ધર્મવાળા હોય તેઓ સાધર્મિક કહેવાય છે. તેમાં પ્રવચન (શાસન) અને લિંગ એ બન્નેવડે સાધુ સાધ્વીઓ તથા કેવળ પ્રવચનવડે શ્રાવક શ્રાવિકા સાધર્મિક કહેવાય છે. તેમાં સાધુ, સાધ્વીઓ, આચાર્ય, ગ્લાન, પ્રાધુર્ણિક (પ્રાહુણ મુનિ), તપસ્વી, બાલ, વૃદ્ધ, નવદીક્ષિત શિષ્ય વિગેરેનું વિશેષ કરીને વાત્સલ્ય કરવું. તેમજ પુષ્ટાલંબનાદિ કારણે શ્રાવક શ્રાવિકાઓનું પણ સર્વ શક્તિવડે દ્રવ્ય ભાવ બંને પ્રકારનું વાત્સલ્ય તેમનો ઉપકારાદિ કરવાવડે કરવું. શ્રાવકોએ શ્રાવક શ્રાવિકાઓનું કુમારપાળ રાજાની જેમ યોગ્ય વાત્સલ્ય કરવું.

॥ કુમારપાલ રાજનું દષ્ટાંત. ॥

શ્રી પાટણમાં પરમ શ્રાદ્ધ શ્રી કુમારપાળ રાજા જ્યારે સ્નાત્રપૂજા તથા પૌષ્ઠ વિગેરે ધર્મકાર્ય કરતા હતા ત્યારે એક હબ્બર ને આઠસો શ્રેષ્ઠીઓ તેમની સાથે સહાયમાં રહેતા હતા. તેઓને રાજાએ સુખી કરેલા હતા. શ્રાવકની પાસેથી દર વર્ષે આવતો ખાંતેર લાખ રૂપીયાનો કર માફ કરેલો હતો, તેમજ નખળી સ્થિતિમાં આવી પડેલો કોઈ પણ સાધર્મિક બાંધુ વગેરે-રાજાને ઘેર જતો તો તેને રાજા એક હબ્બર દીનાર આપતા હતા. એ પ્રમાણે કરવામાં કુલ મળીને એક વર્ષે એક કરોડ રૂપીયાનો વ્યય થતો હતો. તેવી રીતે ચૌદ વર્ષમાં ચૌદ કરોડ દ્રવ્યનો વ્યય કર્યો. એકદા કોઈ મહેશ્વરી (મેસરી) વાણીયાએ દાણચોરી કરી. તે દાણ લેનાર અધિકારીના બાણવામાં આવ્યું, તેથી તે વણિકને દોરડાથી બાંધીને માર મારતાં રાજાની પાસે લઈ ગયા. તે વણિકને બીજો કોઈ જીવિતનો ઉપાય નહીં સૂઝવાથી અવસર બાણીને તેણે, “શ્રાવકો જિનેશ્વરની પૂજા સમયે ઉદર, ઉરસ્થળ, કંઠ અને કપાળ એ ચાર સ્થાને જેવાં તિલકો કરે છે” તેવાં કેસરમિશ્રિત ચંદનનાં ચાર તિલકો રાજા પાસે જતી વખત કરી લીધાં. પછી રાજાસેવકોએ રાજાને કહ્યું કે “હે પૃથ્વીપતિ ! આ વણિકે આપની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીને દાણચોરી કરી છે, તેને શો દંડ કરવો ?” તે સાંભળીને રાજાએ ભયથી કંપતા એવા તે વણિકની સામું જોયું, તો તેના કપાળમાં તિલક જોઈને રાજાએ વિચાર્યું કે “ખરેખર આ તો શ્રી વીતરાગની ભક્તિ કરનારો શ્રાવક જણાય છે, અને શ્રાવકનો કર લેવાનું તો મારે પ્રત્યાખ્યાન છે, માટે આ નિરપરાધી છે.” એમ વિચારીને રાજાએ તેને બંધનથી મુક્ત કરાવ્યો. તે જોઈને રાજાસેવકો બોલ્યા કે “હે સ્વામી ! આ શ્રાવક નથી, આ તો અભક્ત્યાદિકનું ભક્ષણ કરનાર મહેશ્વરી ધર્મમાં આસક્ત (મેસરી) છે, પણ આજે કપટથી ઉત્તરાસણ તથા કપાળમાં તિલક વિગેરે કરીને ખોટો શ્રાવકનો વેષ ધારીને આવી રહ્યો છે.” રાજાએ કહ્યું કે “એ વણિક તર્જના કરવા યોગ્ય નથી. તે ધન્ય અને કૃતપુણ્ય છે, નહીં તો તેના ભાલમાં તિલક જોઈને મારા મનમાં ‘આ શ્રી જિનેશ્વરનો ભક્ત છે’ એમ કેમ આવત ? માટે મેં તેને મુક્ત કર્યો છે, સુખેથી તેને પોતાને ઘેર જવા દ્યો.” પછી તે મહેશ્વરી (મેસરી) વાણીયો પણ શ્રાવકના વેષની પ્રશંસા કરતો જૈન રાજાને નમીને પોતાને ઘેર ગયો. આ હકીકત ઉપર કહ્યું છે કે—

સાધર્મિકસ્વરૂપં યત્, વ્યલીકમપિ ભૂભૂતા ।

સન્માનિતં સભાયાં તત્, તર્હિ સત્યસ્ય કા કથા ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ:—“અસત્ય એવા સાધર્મિકના સ્વરૂપને પણ રાજાએ સભામાં માન આપ્યું, તો પછી તે રાજા સાધર્મિકના સત્ય સ્વરૂપને માન આપે તેમાં શું કહેવું !”

આ દષ્ટાંત સાંભળીને સર્વ શક્તિથી અવશ્ય સાધર્મિકનું વાત્સલ્ય કરવું.

પૂર્વે ઉદાસી રાજ્યે પણ ચંડપ્રધોત રાજ્યને તેના કપાળમાં “ આ દાસીનો પતિ છે ” એવા અક્ષરો લખીને કારાગૃહમાં નાંખ્યો હતો. પરંતુ પછી સેવકના મુખથી તેને સાધર્મિક જાણીને તરતજ તેનું બહુમાન કર્યું હતું. તેથી સાધર્મિકનું સ્વજનથી પણ અધિક સન્માન કરવું. કહ્યું છે કે—

સુહિ સયણુમાઠઆણું, ઉવયરણું ભવપખંધવુઠ્ઠિકરં ।

જિણુધમ્મપવન્નાણું, તં ચિય ભવભંગમુવણેઠ્ઠ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ:—“ મિત્ર સ્વજનાદિકનું બહુમાનાદિ કરવાથી ભવપરંપરા વૃદ્ધિ પામે છે, અને જિન ધર્મમાં પ્રવર્તતા સાધર્મિકની ભક્તિ કરવાથી તો ભવપરંપરાનો નાશ થાય છે. ”

અહીં સાધુએ સાધર્મિકનું વાતસલ્ય કરવાના સંબંધમાં શ્રી વજ્રસ્વામીનું દર્શાવેલું છે કે—મહા ઉચ્ચ દુષ્ટાળને લીધે સર્વ દેશના માર્ગો જ્યારે બંધ પડી ગયા હતા ત્યારે શ્રી વજ્રસ્વામી પદવિદ્યાએ કરીને સકળ સંધને સુકાળવાળી સુલિક્ષાપુરીમાં લઈ ગયા હતા. તેવીજ રીતે વિષ્ણુકુમાર વિગેરેનાં દૃષ્ટાન્તો પણ વાંચનારે કુમારપાલ પ્રતિબોધાદિ ગ્રંથોમાંથી જાણી લેવાં.

કોઈ પતિવ્રતા શ્રાવિકા પણ પોતાના પતિનું લોકોત્તર ભાવ વાતસલ્ય કરી શકે છે. તે બીના દૂકામાં આ પ્રમાણે જાણવી—

પૃથ્વીપુર નામના નગરમાં એક સુભદ્ર નામે બાર વ્રતધારી શ્રાવક રહેતો હતો. તે એકદા વેપારને માટે રાજપુર નગરે ગયો. તે નગરમાં એક જિનદાસ નામે શ્રાવક રહેતો હતો. તેણે પોતાની કન્યાને સાધર્મિક વિના બીજા કોઈને નહીં આપવાનો નિયમ ગ્રહણ કરેલો હતો. અન્યદા તે સુભદ્રને ભોજન, શયન, આસન, જલપન, ચંક્રમણ, વાર્તાલાપ વિગેરે ચેષ્ટાઓવડે સાધર્મિક જાણીને તેણે પોતાની પુત્રી મોટા ઉત્સવથી પરણાવી. તે સુશીલા પુત્રી ઘરનું કામકાજ કરવા ઉપરાંત પ્રભુના માર્ગને જાણનારી તેમજ નિર્મળ અન્તઃકરણવાળી હોવાથી નિરંતર પતિની ભક્તિ પણ કરતી હતી. એકદા તેના પતિ સુભદ્રે અતિ સ્વરૂપવતી અને ઉદ્ભટ શૃંગાર ધારણ કરેલી પોતાની સ્ત્રીની સખીને જોઈ. તેને જોવાથી સુભદ્રને તેણીના ઉપર ગાઢ રાગ ઉત્પન્ન થયો. પરંતુ લજ્જાદિકથી કાંઈ પણ બોલી શક્યો નહીં. તે સ્ત્રીને મેળવવાની ચિન્તાથી તેને પ્રતિદિન દુર્બળ થતો જોઈને તેની પત્નીએ તેને આગ્રહ પૂર્વક દુર્બળ થવાનું કારણ પૂછ્યું, એટલે મહાકષ્ટે સુભદ્રે તે કારણ જણાવ્યું. તે સ્ત્રી અતિ ચતુર હોવાથી તેણે તેને પ્રતિબોધ કરવાનો બીજો કોઈ ઉપાય નહીં જાણીને કહ્યું કે “ હે સ્વામી ! આવા કાર્યને માટે તમે આટલો બધો ખેદ કેમ પામ્યા ? મને પ્રથમથીજ કેમ કહ્યું નહીં ? કેમકે તે મારી સખી મારે આધીન જ છે, તેને હું જલદી

લાવી આપીશ.” પછી અન્ય દિવસે તેણે પોતાના પતિને કહ્યું કે “તે મારી સખીએ તમારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાનું હર્ષથી અંગીકાર કર્યું છે, તેથી તે આજ સાંજે અહીં આવશે. પરંતુ તે અતિ લજ્જાળુ હોવાથી શયનગૃહમાં પ્રવેશ કરશે કે તરતજ દીવો જુગવી નાખશે.” સુભદ્રા બોલ્યો કે “ભલે તેમ કરે, તેમાં શી હરકત છે?” પછી તે સુભદ્રાની સ્ત્રીએ વિચાર્યું કે “ખરેખર વિષયરૂપ મહાપ્રેતના આવેશવાળો જીવ દીનપણું ધારણ કરતું, બગાસાં ખાવાં, નિઃશ્વાસ મૂકવો, તથા પરસ્ત્રી સંબંધી વિચારમાંજ તદ્દિન થવું વિગેરે શું શું આપદ્ય (ચાળા) કરતો નથી? અર્થાત્ સર્વ આપદ્ય કરે છે. અહા! અનંત સુખને આપનાર એવા વ્રતની પણ ઉપેક્ષા કરે છે. જ્યારે આવો સુજ્ઞ અને સુશીલ માણસ પણ વિષયમાંજ પરાધીન થઈ ગયો તો ખીજનો શી વાત? માટે વિષયદશને અને અન્યની આશાને ધિક્કાર છે. પરંતુ આ મારો સ્વામી ગ્રહણ કરેલા વ્રતને ભંગ કરવાથી નરકાદિક દુઃખનું ભાજન થશે માટે હુંજ મારી સખીનું રૂપ ધારણ કરીને તેનું વાંછિત પૂર્ણ કરું. જો કે તેમ કરવાથી ભાવથી તો તેના વ્રતનો ભંગ થશે, પણ દ્રવ્યથી ભંગ નહીં થાય. તો એક પક્ષનું ‘દ્રવ્યથી વ્રત રક્ષણના ભાગેનું’ પાલન કરવાથી પણ કોઈ વખત લજ્જાવાન પુરુષને લાલ થઈ શકે છે.” આ પ્રમાણે ભવિષ્યમાં વિવિધ પ્રકારના લાલ થવાનો વિચાર કરીને તેણે પોતાની સખી પાસેથી કાંઈ બહાનું જણાવીને પોતાના પતિએ જોયેલાં તેનાં ઉત્તમ વસ્ત્રો તથા અલંકારો માગી લીધાં. પછી ગુટિકાના પ્રયોગથી સખીના જેવોજ સ્વર તથા સ્વરૂપાદિ કરીને તેજ પ્રમાણે વસ્ત્ર તથા આભૂષણો ધારણ કરી તે સખીની જેવાજ સુંદર વિલાસ (હાવ ભાવ વિગેરે) કરતી તે સુભદ્રાની જ પત્નીએ (પોતેજ ઉત્તમ સુગંધી પુષ્પ, તાંબુલ, ચંદન, અગરુ, કપૂર, કસ્તુરી વિગેરે સમગ્ર ભોગની સામગ્રી વડે તથા નિર્મળ દીપકવડે અલંકૃત કરેલા સુંદર શયનગૃહમાં (સૂવાના હોલમાં) હર્ષથી પ્રવેશ કર્યો. તે વખતે ગંગા નદીના પુલિનની સ્પર્ધા કરનારા પલંગપર ઉત્કંઠાથી વિકસ્વર દ્વિધારણ કરીને બેઠેલા સુભદ્રે નેત્ર અને મનથી જાણે અમૃતમય દ્વિષ્ટને ધારણ કરતી હોય તેવી તેને જોઈ. તરતજ તેણે દીપકને જુગવી દીધો. પછી તે પલંગ ઉપર ગઈ. અને વિવિધ પ્રકારની ગોષ્ઠી કરવા પૂર્વક આનંદથી તે સુભદ્રે તેની સાથે કીડા કરી. પ્રાતઃકાળે તેના ગયા પછી સુભદ્રાને વિચાર થયો કે—

સયલસુરાસુરપણુભિય-ચલણેહિં જિણેહિં જં હિયં ભણિયં ।

તં પરલવસંભલયં, અહહ મએ હારિયં સીલં ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ:—“સકલ સુર અને અસુરોએ જેના ચરણકમળને પ્રણામ કર્યા છે એવા જિનેશ્વરોએ જે હિતકારી કહ્યું છે તે પરલવમાં પાથેય (ભાતા) સમાન શીલ મેં આજે શુભાવું.”

મનસ્યન્યદ્વયસ્યન્યત્, ક્રિયાયામન્યદેવ ચ ।

યસ્યાસ્તામપિ લોલાક્ષીં, સાધ્વીં વેત્તિ મમત્વવાન્ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“જે સ્ત્રીના મનમાં કાંઈક હોય છે, વચનમાં કાંઈક હોય છે, અને ક્રિયામાં તેથી પણ કાંઈ બીજું જ હોય છે, એવી ચપલ નેત્રવાળી સ્ત્રીને મમતાવાદો પુરુષ શ્રેષ્ઠ માને છે.”

ચર્માચ્છાદિતમાંસાસ્થિ, વિષ્ણુમૂત્રપિહરીષ્વપિ ।

વનિતાસુ પ્રિયત્વં યત્, તન્મમત્વવિઘ્નંભિતમ્ ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ—“જેણીનાં માંસ તથા હાડકાં ચર્મથી આચ્છાદિત કરેલાં (ઢાંકેલાં) છે એવી વિદ્યા અને મૂત્રની ઢાંડી (ઢાંકેલી) સમાન સ્ત્રીઓમાં જે પ્રિયત્વ છે તે માત્ર મમતાથીજ ઉત્પન્ન થયેલું છે.”

ગણ્યન્તિ જનુઃ સમર્થવત્, સુરતોક્ષાસસુખેન ભોગિનઃ ॥

મહનાહિવિષેઞ્ચમૂર્છનામયતુલ્યં તુ તદેવ યોગિનઃ ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થ—“કામી પુરુષો જે ભોગવિદ્યાસના સુખથી પોતાનો જન્મ સફલ માને છે તેજ સુખને યોગી પુરુષો કામદેવરૂપી સર્પના વિષથી થયેલી ઉચ્ચ મૂર્છારૂપ મહા વ્યાધિ સમાન માને છે.”

દરેક પદાર્થમાં પ્રિય અને અપ્રિયપણું સ્વમનકલ્પિતજ હોય છે. ખરેખરી રીતે તો કોઈ પણ વસ્તુ ઇષ્ટ અનિષ્ટ છેજ નહીં. કેમકે સમગ્ર વિકલ્પનો ઉપરમ થવાથી મતિનો ભેદ રહેતોજ નથી. કહ્યું છે કે—

સમતાપરિપાકે, સ્યાદિષયગ્રહશૂન્યતા ।

યયા વિશદયોગાનાં, વાસીચન્દનતુલ્યતા ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“સમતા યુક્ત પરિપક્વ થાય, ત્યારે વિષયગ્રહ શૂન્ય થઈ જાય છે. (વિષયેચ્છા નાશ પામે છે); અને તેથી નિર્મળ યોગવાળા તે આત્માને વાસી (ફરસી) અને ચંદનમાં તુલ્યતા થઈ જાય છે, અર્થાત્ તે બન્નેમાં ભેદ જણાતો નથી.”

આ પ્રમાણે સવેગના વશથી ઉત્પન્ન થયેલા પશ્ચાત્તાપ રૂપી અગ્નિથી તેનું અંતઃકરણ બળવા લાગ્યું, અને હમેશાં પોતાની પત્નીને જોતાંજ તે પોતાનું સુખ નીચું કરવા લાગ્યો. તે જોઈને તેની ભાર્યાએ વિચાર્યું કે “આ મારા પતિ હજુ સુધી લજ્જા છોડતા નથી, તેથી તે જલદીથી ધર્મ પામશે; સર્વથા નિર્લજ્જ અને વાચાલ માણસ ધર્મને અયોગ્ય હોય છે, પણ આ મારા સ્વામી તેવા નથી.” પછી તે સ્ત્રી હમેશાં સામાયિકને વખતે તથા પઠન પાઠનને વખતે સર્વ સ્થાને વ્રત ભંગ કરવાનું ફલ વારંવાર કહેવા લાગી. “વ્રત ગ્રહણ કરવું સહેલું છે, પણ તેનું પાલન કરવું દુષ્કર છે. તેના ચાર લાંગા થાય

(૧) વ્રત ગ્રહણ કરવું સહેલું તે પાળવું દુષ્કર (૨) ગ્રહણ કરવું મુશ્કેલ પણ પાળવું સુકર, (૩) ગ્રહણ કરવું પણ સહેલું અને પાળવું પણ સહેલું અને (૪) ગ્રહણ કરવું પણ મુશ્કેલ તે પાળવું પણ મુશ્કેલ આ પ્રમાણે ચોક્કસ થાય છે. તેમાં ત્રીજો ભાગો શ્રેષ્ઠ છે, ચોથો કનિષ્ઠ છે.

છે.” ઇત્યાદિ વચનો સાંભળીને સુભદ્ર પોતાની સ્ત્રીના સ્વભાવની રતુતિ કરવા લાગ્યો, પણ તેના મનમાં પ્રતલંગનું દુઃખ હૃદયમાં વાગેલા શબ્દની જેમ નિરંતર ખટકતું હતું. તે પ્રતિદિન અધિક અધિક દુર્બળ થવા લાગ્યો. તે જોઈને તેની પત્નીએ આશ્વહથી દુર્બલ થવાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તે નિઃશ્વાસ નાંખીને ખેદ પૂર્વક બોલ્યો કે “હિ પ્રિયા! જે મોક્ષ-સુખના હેતુભૂત વ્રત મેં ચિરકાળથી પાલન કર્યું હતું તે વ્રતનો ક્ષણિક સ્થિતિવાળા મનકલ્પિત સુખને માટે ભંગ કરીને મૂર્ખ પણ ન કરે તેવું અકાર્ય મેં કર્યું છે તેની ચિંતાથી હું દુર્બલ થાઉં છું. હવે મને જાણ થયેલાને એનું પ્રાયશ્ચિત્ત કોણ આપશે? મારી ભાવનાનો વૃત્તાંત તો કુંભારના હાંદલાં ફેડનાર મિથ્યા દુષ્કૃત આપનાર ક્ષુદ્ધક મુનિ-ના જેવો થયો છે. જીવોને હણીને પછી ‘મેં મોટું દુષ્કૃત કર્યું, મેં મોટું દુષ્કૃત કર્યું’ એમ કંઈવું ને ધ્યાન વૈરાગ્ય ધારણ કરવા તે વ્યર્થ અને વાંધ્ય છે.” આ પ્રમાણે શુભ પરિણામથી બોલતા તેને અંતઃકરણથી શુદ્ધ બાણીને તથા “સ્ત્રીના સન્મુખ માત્ર દાક્ષિણ્યતા સામ્યવવા માટે આ બહારનો દેખાવ નથી” એવી સંપૂર્ણ પરીક્ષા કરીને તેમજ ‘સંયોગને વશ થયેલું તેનું ચિત્ત ઇન્દ્રની અપ્સરાઓથી પણ પરાભવ પામે તેવું નથી’ એવો નિશ્ચય કરીને તેણે નિશાની સહિત સર્વ હંવાલ સત્ય રીતે કહી આપ્યો. તેથી વિશ્વાસ પામીને તે સુભદ્ર શાંત થઈ વિચારવા લાગ્યો કે “લોકોત્તર ધર્મમાં કુશળ એવી આ મારી ભાણીને ધન્ય છે કે ‘જેણે મારો સ્વામી પરસ્ત્રીના સંગથી નરક રૂપી સાગરમાં ન પડો’ એમ ધારીને મને તેમાંથી ઉગાર્યો. મને અન્તઃકરણથી મારી ચિંતા ધરાવનારી સુશીલ સ્ત્રી મળી છે. તેની સ્થિરતા અને ગાંભીર્ય વાણીના વિષયની બહાર છે. અર્થાત્ વાણીથી કહી શકાય તેવું નથી.” ઇત્યાદિ સ્ત્રીની પ્રશંસા કરીને તેનીજ આજ્ઞાથી શુરુ પાસે જઈ પરસ્ત્રીજમનનું સર્વથા પ્રત્યાગ્ચાન કરીને કરેલા પાપની આલોચના કરી. પછી અનુક્રમે પોતાના પુત્રને ધરનો કાર્યભાર (બોજો) સોંપીને ચારિત્ર તપાદિવડે તે સ્ત્રી પુરુષ અલ્પકાળેજ મોક્ષસુખને પામ્યા.

જગત્પિતા જગદુશાહ અને સાધર્મિક ભક્તિ સહિત અનુકંપાદાન.

અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી ત્રિકાલાભાષિત શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસન અનુપમ લોકોત્તર છે. કારણ તેનો પ્રભાવ હાલ પણ સર્વત્ર અસ્ખલિતપણે પ્રસરી રહ્યો છે. પરમ પુણ્યોદય હોય તો જ તે મળી શકે છે. તેમાં પણ પરમ ઉદ્ધાસથી તેની નિર્મલ આરાધના કરનાર પ્રબલ પુણ્યશાલી ભવ્ય જીવો વિરલા જ હોય છે. દાન-શીલ-તપ વગેરેની આરાધના કરનારા ભવ્ય જીવોમાં અનુકંપાદાનના પ્રસંગે શ્રી ઉપદેશસાર વગેરે ગ્રંથોમાં જગદુ શ્રાવકનું દષ્ટાંત

જણાવ્યું છે. જો કે ઉપદેશતરંગિણી, ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધ, ઉપદેશપ્રાસાદ, પ્રબંધચિંતામણિ વગેરે ગ્રંથોમાં અનુકંપાદાનના પ્રસંગે જગડુ શ્રાવક સિવાયના ખીબ પણુ ઘણાં દષ્ટાંતો વર્ણવ્યા છે; છતાં પ્રતિકૂલ સંજોગોમાં પૂર્વ ભવની પુણ્યાદિથી મળેલી લક્ષ્મીની મોહ જળમાં ન ફસાતાં ભયંકર દુકાળ જેવા પ્રસંગે તેણે ઉદારતા વાપરી જે અનુકંપા દાન દીધું તે ઘણીજ હદ કરી કહેવાય. જગદુશાહ જ્યારે પૂર્વે સાધારણ સ્થિતિમાં હતા ત્યારે ન મુંઝાતા ધૈર્ય રાખી નિર્મલ ભાવે કાયાથી ધર્મરાધન કરતા હતા. જ્યારે ધનવંત થયા ત્યારે અહંકારી ન થતાં લક્ષ્મીની ચપલતા સમજીને છૂટે હાથે સુપાત્રદાનની માફક અનુકંપાદાન તરફ દ્રવ્યાદિનો વિચાર કરી વધારે લક્ષ્ય રાખતા હતા. તેથી તેમનું જીવનચરિત્ર વાંચતાં કેટલીક જાણુવા જેવી ખીના ભવ્ય જીવેને બોધદાયક જાણી, નીચે પ્રમાણે જણાવું છું.

૧-જગડુ શ્રાવકે દુકાળમાં જુદા જુદા સ્થળે ૧૧૨ સદાવત માંડયાં, તેમાં પાંચ લાખ માણસો જમતા હતા.

૨-તેણે તે જ દુકાળમાં પાટણના રાજા વિસલદેવને ૮૦૦૦ હજાર મૂંડા ધાન્ય અને સિંધના રાજા હમીરને ૧૨૦૦૦ હજાર મૂંડા અનાજ આપ્યું.

૩-ગિજનીનો સુલતાન જગડુ પાસે માગવા આવતાં જગદુશાહ તેની સામે ગયા. તેને સુલતાને પૂછ્યું કે-તું કોણ? જવાબમાં જગદુએ કહ્યું કે હું જગડુ. સુલતાને કહ્યું કે-તું દાન આપે છે, તેથી ખરેખર જગત્પિતા કહેવાય છે, તે બ્યાજખી છે, અવસરે તેણે અનાજ માગ્યું ત્યારે જગડુએ કહ્યું કે-ડીક. પણ અનાજના કોઠાર ઉપર લખ્યું હતું કે-આ અનાજ રંકને (નિર્ધનને) આપવું. આ અકરો વાંચીને સુલતાને કહ્યું કે-હું જાઉં છું, કારણ કે રંકને દેવા માટે જે અનાજ હોય, તે લેવાની મારી ઈચ્છા થતી નથી. સુલતાનના આવા વેણુ સાંભળીને રંકને દાન દેવાના કોઠાર સિવાયના ખીબ કોઠારોમાંથી ૨૧૦૦૦ હજાર મૂંડા અનાજ આપ્યું. કહ્યું છે કે—

આઠ હજાર જ વિશલને. ખાર હજાર હમીર ॥

એકવીશ સુલતાનને, આપે જગડુવીર ॥ ૧ ॥

ઉજ્જૈનના રાજા મહનવર્માને ૧૮ હજાર મૂંડા, દિલ્હીના રાજા મોજહીનને ૨૧૦૦૦ મૂંડા, કાઠીનરેશ પ્રતાપસિંહને ૩૨ હજાર મૂંડા, કંધાર દેશના રાજાને ૧૨ હજાર મૂંડા અનાજ જગડુ દાનવીરે આપ્યું. એકંદરે ૬ લાખ ૬૬ હજાર મૂંડા અનાજ આપ્યું, ને તેણે ચાચકેને અઠાર કરોડ દ્રવ્યનું દાન કર્યું.

૪. કામન્દકીય નીતિસારમાં નીતિના પાંચ અંગ આ રીતે જણાવ્યા છે.

સહાયા: સાધનોપાયા, વિભાગો દેશકાલયો: ।

વિનિપાતપ્રતીકાર:, સિદ્ધિ: પંચાંગમિખ્યતે ॥ ૧ ॥

૧. મિત્રરાજઓ, ૨. કાર્ય સાધવાના ઉપાયો, ૩. દેશ અને કાળને અનુસરતી વ્યવ-

સ્થા, ૪ આપત્તિ ટાળવાનો ઈલાજ (તેનું જ્ઞાન અને તેની યોજના), ૫ કાર્યસિદ્ધિ. નીતિના એ પાંચ અંગોના જાણકાર જગડુશાહ હતા.

૫. જેમ સૂર્યકાંતમણિમાં સૂર્યના કિરણો પડે તો અગ્નિ ઉત્પન્ન થતો મનાય છે, તેમ અંદ્રકાંતમણિ માટે પણ કહેવાય છે કે તેની ઉપર અંદ્રના કિરણો પડે ત્યારે તેમાંથી પાણી ઝરે.

૬. વીસ કોડીની એક કાકિણી થાય, ૪ કાકિણીનો એક પૈસો, ને ૧૬ પૈસાનો દ્રમ્મ (પા રૂપિયો, પાવલી) થાય. કહ્યું છે કે-**વરાટકાયાં વચ્ચદ્વયં યન્, સા કાકિણી તાશ્ચ પચ્ચત્તસ્રઃ ॥** તે બોડશ દ્રમ્મ રૂપ્યાદિ.

૭. દાન, માન, વિવેક, સુવાણી, સુનીતિ, સાહસ, કીર્તિ, ધૈર્ય, સહ્યતા, લજ્જા, વડીલો પ્રત્યે નમ્રતાવાળું વર્તન, દયા, યોગ્યતા, સહભાવના, હિંમત, વગેરે ગુણોને ધારણ કરનારા જગડુશાશ્રાવક વીશાશ્રીમાલી જ્ઞાતિના સોઢા શેઠના પુત્ર હતા. ને તે પંચાલ દેશના ભદ્રેશ્વર ગામમાં રહેતા હતા. કયો વિવેકી પુરૂષ ગુણી જનના ગુણો સાંભળી રાજી ન થાય ?

૮. જગડુશ્રાવકે ૧૦૮ જિનાલયો નવાં કરાવ્યા, ને સંઘ કાઢી ગિરિરાજ શ્રી શત્રુંજયતીર્થની ચતુર્વિંધ સંઘ સાથે ત્રણ વાર યાત્રા કરી.

૯. સાધર્મિક ખંધુઓ, શ્રીદાતા છતાં પણ ખાનદાનીને આંચ આવવાનો ભય, શરમ વગેરે કારણોથી દાન લઈ શકે નહિ. આ ઈરાદાથી જગડુશાહ લાડવાની અંદર ગીનીઓ ગોઠવીને કરોડો મોદકો તૈયાર કરાવી દાન દેતા હતા. વ્યાખ્યાનાદિ પ્રસંગે પ્રભાવના પણ કરતા હતા. કોઈને વિશેષ આપવા જેવું લાગે તો તેવી વ્યક્તિઓને વધારે ગીનીઓવાળા મોદકો દેવાની સૂચના પણ પ્રભાવના બહેચનાર માણસને કરતા હતા. આવી પ્રભાવના સૌ કોઈ લઈ શકે, આવી જાતના મોદકો લજ્જાપિંડ કહેવાય. કીર્તિની ઈચ્છા રાખ્યા વગર લેનારની આબરૂને આંચ ન આવે, લેતાં સંકોચ પણ ન થાય, આ વસ્તુ તરફ ધ્યાન રાખી જગડુનીદાન દેવાની આ સુક્તિ હાલના જૈનેન્દ્રશાસનના પરમારાધક, લક્ષ્મીની ચપલતાને યથાર્થ સ્વરૂપે સમજનાર ધર્મિષ્ઠ ધનવાંત શ્રમણોપાસકોએ (શ્રાવકોએ) યાદ રાખી જરૂર અમલમાં મૂકવી જોઈએ. જગડુશ્રાવક હુકાળમાં દાન દેતી વખતે આડો પડદો રાખતા હતા ને વચમાં પડદાની બહાર રહેલ લેનાર ખાનદાન માણસનો હાથ પોતાની પાસે આવી શકે, તેવું મોદું છિદ્ર રખાવી દાન દેતા હતા. હાથની રેખા તપાસતાં કોઈ દાન લેવા આવનાર ખાનદાન માણસ વધારે ઠુપ્પી જણાય તો તેને બહુ કીંમતી રત્ન વગેરે પણ દેતાં અચકાતા ન હતા.

૧૦. ક્ષીનારમાં ૩૨ રતિભાર સોનું આવે છે.

૧૧. સૂંઠ, મરી, ને પીંપર એ ત્રિકટું કહેવાય.

૧૨. વરાહમિહિરે અં. ૫૯૪માં પંચસિદ્ધાંતિકા નામનો ગ્રંથ રચ્યો.

૧૩. કાલિદાસ નામના કવિ-એ થઈ ગયા. એક વિક્રમ રાજાના રાજ્યકાલે ને બીજો કાલિદાસ ભોજ રાજાના રાજ્યસમયે થયો.

૧૪. સિદ્ધગિરિ, સમુદ્રની સપાટીથી ૧૬૭૭ ફુટ ઉંચો છે.

૧૫. પૂર્વે હરિવંશ કુલના ચંદ્રરાજ મથુરા નગરીમાં રાજ્ય કરતા હતા. તેને સૂર-કુમાર નામે પુત્ર હતો, તેના બે પુત્ર ૧ શૌરિકુમાર. ૨ સુવીરકુમાર. સૂરરાજના મરણ પામ્યા બાદ શૌરિકુમાર મથુરાનો રાજા થયો. તેણે આ રાજ્ય નાનાભાઈ સુવીરકુમારને આપીને કુશાવર્ત દેશમાં જઈ શૌર્ય (સૌરિ) પુર વસાવી, રાજ્ય કર્યું. રાજા શૌરિને અધઃકવૃણિ નામે, ને સુવીર રાજાને લોઝવૃણિ નામે કુંવર હતો. અધઃકવૃણિને સમુદ્રવિજય વગેરે દશ કુંવરો હતાં, તેમાં મોટા સમુદ્રવિજય, તે શ્રી નેમિનાથના પિતા થાય. ને નાના વસુદેવના બે પુત્ર. ૧. કૃણુ વાસુદેવ ૨. બલરામ (બલદેવ) તથા લોઝવૃણિને ઉચ્ચસેન નામે પુત્ર હતો, તે મથુરાનો રાજા હતો. તેને કંસકુમાર નામે પુત્ર હતો.

૧૬. જગદૂશાહ પરમોપકારી શ્રી ગુરુ મહારાજના દર્શન કરીને બહુ જ ખુશી ખુશી થઈ જતા હતા. તેના ચરિત્રમાં આ બીના દષ્ટાંતો દ્વંદ્વે સરસ રીતે સમજાવી છે. તે આ પ્રમાણે—

જેમ મોર મેઘને જોઈને, ચક્રવાક પક્ષી સૂર્યને જોઈને, ચકોર પક્ષી ચંદ્રને જોઈને રાજી રાજી થઈ જાય, તેમ જગદૂશાહ શ્રી ગુરુમહારાજને જોઈને રાજી રાજી થઈ ગયા.

૧૭. અષ્ટાપદ પર્વતને અંગે જગદૂ ચરિત્રની ટિપણીમાં જણાવ્યું છે કે અયોધ્યાથી ૧૬૨૦૦ કોસ ઉપર ઈશાન ખૂણામાં હિમાલય પર્વતની પેલી મેર રહેલ ઉત્તરા ખંડમાં અષ્ટાપદ પર્વતની ઉપર ભરતચક્રીએ જિનાલયો બંધાવ્યા. તે પર્વત ઉંચાઈમાં ૩૨ ગાઉ છે ને ચાર ચાર ગાઉને આંતરે એકેક પગથિયું હોવાથી તે અષ્ટાપદ (આઠ પગથિયાવાળો પર્વત) કહેવાય છે.

આ રીતે બહુ જ સંક્ષેપે (ટૂંકમાં) આ જગદૂ શેઠની બીના જણાવવાનો ખરો મુદ્દો એ છે કે—પરમ પુણ્યોદયે શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનને પામેલા શ્રદ્ધાળુ ધનવંત શ્રમણોપાસક વગેરે ભવ્ય જીવો પરમ પૂજ્ય પરમોપકારી શ્રી આચાર્ય ભગવંત વગેરે મહાપુરુષોના ઉપદેશથી કે પોતાના ક્ષાયોપશમિક બુદ્ધિબલથી દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવ તરફ લક્ષ્ય રાખીને હાલ સાધર્મિક ભક્તિ તરફ તીવ્ર ઉત્કંઠા ધરાવે, એ શ્રી જિનશાસનની અપૂર્વ છાયાનો જ પ્રભાવ છે. તથા એમ પણ જણાવવું વ્યાજબી જ છે કે હાલનો ટાઈમ, બીજા તો એક બાબુ રહ્યા પણ બુદ્ધિશાલી વિચારક મધ્યસ્થ પુરુષોને ખરી ચેતવણી આપનારો છે તેમજ અનિત્યતાનો સત્ય જોધ દેનારો, શાંતિનો તથા સંપનો સત્ય પાઠ શીખવનારો, તેમજ આત્મદષ્ટિને સતેજ કરનારો, વળી જૂના વેર-ઝેરને ભૂલાવનારો, નવા વેર-ઝેરના કારણો પ્રત્યે તિરસ્કાર ઉપજાવનારો, તથા માનસિક વાચિક કાચિક પ્રવૃત્તિને નિયમિત બનાવનારો, તેમજ મોક્ષના પંથે વધારે પ્રયાણ કરાવનારો છે એમ સૌ કોઈ જરૂર કબૂલ કરશે જ.

વળી એ વાત પણ ધ્યાન બહાર નથી જ કે—હાલ પણ સમયને સૂક્ષ્મ દષ્ટિથી તપાસીને

જૈનો સાધર્મિક ભક્તિ પ્રત્યે જેટલી લાગણી દર્શાવે છે, ને તેને અમલમાં મૂકી શક્તિ ને ભાવ પ્રમાણે સાધર્મિક ભક્તિનો જે લાભ લે છે ને દેવાની પ્રેરણા કરે છે, તેવું કામ અન્યત્ર અંશે પણ થતું હોય તેમ જણાતું નથી; માટે જ ત્યાગી મહાત્માઓ પણ હાલ શ્રમણો-પાસકાદિકે ભવ્ય જીવોને સાધર્મિક ભક્તિનો લાભ લેવા સચોટ સવિશેષ ઉપદેશ આપવાનું ઉચિત માને છે. તેમ કરવામાં સાત ક્ષેત્રોમાંથી એક પણ ક્ષેત્રને પોષણ કરાવવાનું કામ બાકી રહેતું જ નથી, કારણ કે નિશ્ચયે કરીને સમજવું કે સાધર્મિક બંધુને ટકાવવાથી સાતે ક્ષેત્રો ટકશે. સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકા-જિનમંદિર-જ્ઞાનભંડારની પણ તે સાધર્મી બંધુ ખબર રાખશે, ટકાવશે, મદદ કરશે. તે જે સીદાતો હશે, તેા છએ ક્ષેત્રોને ધક્કો પહોંચશે. આવા અનેક મુદ્દાઓને લક્ષ્યમાં રાખીને પ્રભુ શ્રી તીર્થંકરદેવે કરમાવ્યું છે કે- ‘સાત્ત્વિક ભાવે જ્ઞાન અને વિધિપૂર્વક સાધર્મિક ભક્તિને કરનારા ભવ્ય જીવો નિકાચિત તીર્થંકર નામકર્મ બાંધી ભવિષ્યમાં તીર્થંકર પદવીને ભોગવી, મુક્તિના અવ્યાબાધ સુખ જરૂર પામે છે.’ આમ કહેવાનું બંધ રહસ્ય એ છે કે-સાતે ક્ષેત્રોમાંના કોઈ પણ ક્ષેત્રની આરાધના કરવામાં ગાહરિયા પ્રવાહ જેવી પ્રવૃત્તિ ન જ કરવી જોઈએ. કયા ટાઈમે કયા ક્ષેત્ર તરફ વધારે ધ્યાન આપવાની જરૂર છે? આ વિચાર કાયમ જરૂર કરવો જ જોઈએ. આ નિયમ પ્રમાણે જેને એક રૂપિયો સાતે ક્ષેત્રોમાં વાપરવાની ઈચ્છા હોય, તે ભવ્ય જીવ જે હાલના વખત પ્રમાણે દશ આના સાધર્મિક ભક્તિમાં, ને ૬ આના બાકીના ક્ષેત્રોમાં વાપરે, તેા તેમાં લગાર પણ અનુચિતપણું છે જ નહિ, એમ કરવામાં શ્રી જિનશાસનની અવિચ્છિન્ન મર્યાદાનું પાલન થાય છે, ને એક પણ ક્ષેત્રને આંચ પણ આવતી નથી. સાધર્મિક વાત્સલ્યના આવા સૂક્ષ્મ રહસ્યને જાણનારા ભવ્ય જીવો શ્રી જૈનન્દ્ર શાસનમાં પૂર્વે ઘણાં થઈ ગયાં, તેમાંના આ જગદૂશાહ હતા. તે સમયે વર્તમાન આચાર્યોદિ મહાપુરુષોએ તેના દાનાદિ ગુણો ઉપર રહેલા અતુરાગથી ‘જગદૂ ચરિત્ર’ વગેરે નામથી તેનાં ચરિત્રોની રચના કરી હતી. તેમાંના કેટલાએક ચરિત્રો હાલ પણ મળી શકે છે. તેમાં જણાવેલી બીનાનો સાર એ છે કે-જગદૂશાહ પોતાની પૂર્વાવસ્થામાં સામાન્ય સ્થિતિના એક શ્રાવક હતા. તે વખતે દુઃખના પ્રસંગે મુંઝાતા ન હતા, કારણ કે તે સમજતા હતા કે આ દુઃખનો પ્રસંગ પાપરૂપી કચરાને દૂર કરનાર છે, માટે સમતાભાવે સહનશીલતા વાપરી મનથી ને કાયાથી વધારે ધર્મોપાધન કરવામાં જ લાલ છે. હાંકેલા કર્મની કેઈ પણ છદ્મસ્થ આત્માને પ્રાપ્તિ ખબર હોતી નથી, માટે જ કયું કર્મ (પુણ્ય કે પાપ) કયા ક્ષેત્રમાં કયા નિમિત્તે કયા ટાઈમે ઉદયમાં આવી ચાલુ સ્થિતિમાં કેવો ફેરફાર કરશે? તે વસ્તુને જાણી શકતો નથી. જગદૂશાહની બાબતમાં તેવો જ બનાવ બને છે. લક્ષ્મી માગી મળતી નથી પણ ભાગ્યેદય અચાનક થઈ જાય, તેા વગર માગી ધરને આંગણે પગમાં પડતી આવે છે. આયતનની સેવા, સત્પુરુષોની સોબત, ખરા દિલથી દાનાદિ ધર્મની સાત્ત્વિકી આરાધના વગેરે કારણોથી ભાગ્યેદય થાય છે. તેવા સાધનોની સેવનાથી બાંધેલ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનો ઉદય થતાં જગદૂશાહને અનાયાસે લક્ષ્મી મળે છે. તે બીના દૂકામાં આ પ્રમાણે જાણવી.—

એક વખત જગદૂશાહ સાંજનું પ્રતિક્રમણ કરી રાતે અંધારામાં નવકાર ગણતા હતા. તે કોઈ પણ બાબતું નથી. આ અવસરે સાધુઓએ એક પહોર રાત ગયા બાદ આકાશમાં જોયું, તો જણાયું કે ચંદ્ર રોડિણી શકતને લેદી રહ્યો છે. તે જોઈને તેમણે ગુરુને આ બીના જણાવતાં ગુરુમહારાજે ખાત્રી કરીને તેનું રહસ્ય સમજાવતાં પહેલાં પૂછ્યું કે અહીંં અત્યારે આપણા સિવાય બીજા કોઈ છે કે નહિ ? જવાબમાં સાધુઓએ કહ્યું કે અહીંં તેવો કોઈ નથી. કારણકે તેમને અહીંં જગદૂશા છે, એની ખબર ન હતી. ગુરુએ સાધુઓને કહ્યું કે હાલ આકાશમાં જે યોગ વર્તે છે, તેનું ફલ વિ. સં. ૧૩૧૫ની સાલમાં ભંચકર દુકાળ પડશે તે છે. તે સાંભળી સાધુઓએ ગુરુને પૂછ્યું કે—તે વખતે દુઃખી જગતનો ઉદ્ધાર કરનાર કોઈ થશે ? જવાબમાં ગુરુએ જણાવ્યું કે સૂરિમંત્રના અધિષ્ઠાયક દેવે મને પહેલેથી જ જણાવ્યું છે કે—“ આ ભદ્રેશ્વર ગામનો રહીશ જગદૂશાહ દાનશાલાઓ ખૂલ્લી મૂકી યાચકોને જમાડવા, દુકાલમાં રીખાતાં ઘણાં રાજાઓને મૂંઝા પ્રમાણે અનાજ આપવું, જરૂરિયાત જણાતાં રોકડ નાણાંનું પણ દાન, વગેરે પ્રકારે જગતમાં રહેલા દુકાલમાં પીડાતા લાખો માણસોના દુઃખને દૂર કરશે. ” આ સાંભળી સાધુઓએ ગુરુને કહ્યું કે તેની ખાસે એટલું ધન ક્યાં છે ? કે જેથી આપના કહ્યા ગુજળ કામ કરી શકે. જવાબમાં ગુરુએ જણાવ્યું કે એના ઘરના વાડામાં ઘોળા આકડાની નીચે જમીનમાં ત્રણ કરોડ રૂપિયાથી ભરેલો ચરુ દાટયો છે. વગેરે વચનો સાંભળીને ત્યાં રહેલા જગદૂશાહે વિચાર્યું કે ગુરુ મહારાજ મારે માટે આવી બીના જણાવે છે તેથી માનું છું કે હજી પણ મારું ભાગ્ય ચળકતું છે. આ રીતે વિચારી તે રાતે મૌનપણે ત્યાં રહી સવારે ઘેર જઈ તપાસ કરી તો, તે જ પ્રમાણે ત્રણ કરોડ રૂપિયાનો ચરુ મળ્યો. તેને ખહાર કાઢી, ગામે ગામે તેણે ધાન્યનો સંગ્રહ કરાવવાનો વિચાર નક્કી કર્યો. જમીનમાંથી નીકળેલા દ્રવ્યથી મલખાર વગેરે સ્થળે લાકડાની વખારો ભરાવી, સારા નોકરો મારફત વહેપાર કરાવ્યો. ત્યાંથી પોતાના નોકરે ૨૫૦૦ સ્પર્ધકો દઈને મેળવેલા પાપાણમાં સ્પર્શપાપાણના પાંચ ટૂકડા છે એમ યોગિના કહેવાથી જાણી તેમાંથી તે પાંચે પાપાણ ખંડ ખહાર કાઢ્યા. આ સ્પર્શપાપાણનો પ્રભાવ એવો છે કે તેને લોહું અડે તો સોનું થઈ જાય. આ સ્પર્શપાપાણની બીના શ્રી ઉપદેશસારાદિમાં આ પ્રમાણે જણાવી છે—જગદૂશાહના નોકરો મલખારમાં અનાજની વખારો ભરવાનું કામ કરતા હતા. ત્યાં નજીક નજીકમાં બીજી પણ વ્યાપારીઓની વખારો હતી. જગદૂશાહની વખારની અને બીજા વહેપારીની વખારની વચ્ચે એક પત્થરની શિલા પડી છે. બંને વખારના માલીકોમાંથી જુદા જુદા ટાઈમે કોઈપણ માલીક તેની ઉપર બેસીને સવારે દાતણ કરે છે. એક વખત એક બન્યું કે એક જ ટાઈમે બંને જણાં ત્યાં દાતણ કરવા આવ્યા. શિલા ન્હાની હોવાથી તેની ઉપર બંને જણાં એક સાથે બેસીને દાતણ કરી શકે નહિ. તેથી તે બંને જણાં માંહોમાંહે ઝઘડો કરતાં બોલવા લાગ્યા કે—હું પહેલાં અહીંં બેસીને દાતણ કરીશ, તું પછી દાતણ કરજે. આ રીતે બીજા માલીકે પણ સામા માલીકને કહ્યું. એમ બોલતાં બોલતાં બંને હડીલા ને

અહંકારી હોવાથી કોઈ કોઈનું સાંભળતું પણ નથી. છેવટે બંને જણાનો ઝઘડો કોરો ગયો. ત્યાંનો ચૂકાદો પણ તેમણે માન્યો નહીં. ત્યારે ન્યાયાધીશ વગેરે રાજપુરોએ તે બંનેને કહ્યું કે-જે માલીક રાજને ૬૦૦ સ્પર્દકો આપશે, તે અહીં બેસીને દાતણ કરી શકશે. આ બીના સાંભળી બંને જણ ચડસમાં આવીને ૬૦૦ સ્પર્દકોથી આગળ વધતાં વધતાં છેવટે જગદુશાહના નોકરે રાજને ૨૫૦૦ સ્પર્દકો આપવાનું કબૂલ કરીને બીજી વખતના માલીકને હરાવ્યો, ને પોતાના શેઠની આબરૂ વધારી. તેણે આ વાત પોતાના શેઠને જણાવી, તો તેણે પણ નોકરને શાખાશી આપીને તે શિલા પોતાને ઘર મંગાવી. તેની ઉપર બેસીને જગદુશાહ દરરોજ દાતણ કરે છે. એક વખત બંપારના ટાઈમ જગદુશાહ જમતા હતા, તે અવસરે એક મહાયોગી તેના ઘરના આંગણે આવીને ઉભો રહ્યો. તેને જોઈને જગદુશાહે પોતાની પત્નીને કહ્યું કે-“ આ યોગિરાજને જેવી રસોઈ હું વાપડું છું તેવી, અને એક પુરૂષને જેટલો આહાર જોઈએ, તેટલી રસોઈ (ભોજન સામગ્રી) આપજે.” પતિના વચનને સ્વીકારીને તેણીએ તે પ્રમાણે ભોજન દેવા માંડ્યું, પણ જ્યારે તે લેતો નથી, ત્યારે તેણીએ જગદુશાહને આ વાત કરી. તે સાંભળીને શેઠ ફરી કહ્યું કે-રૂપાની થાળી, ને રૂપાની વાટકી સહિત ભોજન આપજે. આ રીતે દેતાં સંતુષ્ટ થયેલા તે મહા-યોગિરાજે કહ્યું કે-“ હે મહાદાનેશ્વરી ! હું તારી ભિક્ષા લેવા માટે આવ્યો નથી, પણ તારી પરીક્ષા કરવા માટે અહીં આવ્યો છું. એટલે એક વખત મને વિચાર આવ્યો કે દુનિયામાં જગતનો ઉદ્ધાર કરી શકે, એવો દાનેશ્વરી કોણ છે ? તેની ખાત્રી કરવા ૬ મહિના સુધી જુદા જુદા નગર વગેરેમાં ફરતાં ફરતાં થાકીને જ્યારે છેવટે અહીં આવ્યો, ત્યારે તેવા ગુણવંત જગદુદ્ધારક એવા તને મેં આજે જોયો.”

મહાયોગીરાજના આવા વચનો સાંભળીને જગદુશાહે તેમને (યોગિરાજને) પૂછ્યું કે-હે મહાયોગિરાજ ! જેથી આખા જગતનો ઉદ્ધાર થઈ શકે, તેટલું ધન મારી પાસે ક્યાં છે ? અર્થાત્-હાલ મારી સ્થિતિ સામાન્ય છે, તેથી આપ કહો કે-હું આખા જગતનો ઉદ્ધાર કઈ રીતે કરી શકું ? આ પ્રશ્નના જવાબમાં યોગિરાજે કહ્યું કે-“ હે જગદુશાહ ! તેની તારે લગાર પણ ચિંતા કરવી નહીં. હવે તારે જલ્દી પ્રબલ ભાગ્યોદય થવાનો છે. ચોક્કસ સમજી લેજે કે-તું જે શિલા ઉપર બેસીને દરરોજ દાતણ કરે છે, તે શિલા પોલી છે. તેની વચમાં તડ છે, તે કોઈને ખબર ન પડે, તે રીતે સાંધેલી છે. તેની અંદર અખૂટ ધન છે. તેનાથી તું જરૂર જગતનો ઉદ્ધાર કરી શકીશ. આટલું કહી તે મૌન રહ્યા.” યોગિ-રાજના આ વચનો સાંભળીને મનમાં રાજી રાજી થયેલા જગદુશાહ તેમનો ઉત્તમ વસ્ત્રાદિના દાનથી સત્કાર કરવા માટે જેટલામાં તે વસ્ત્રાદિને લેવા ઘરમાં બંધ છે, તેટલામાં તો તે યોગિરાજ અદશ્ય થઈ ગયા. ઘણાં સ્થળે તપાસ કરી, તોયે તે જોવામાં આવ્યા નહીં, ત્યારે જગદુશાહને નિર્ણય થયો કે-“ ચોક્કસ આ પુરૂષ યોગિરાજ હતો જ નહીં, પણ મારા પૂર્વ ભવનો સંબંધી કોઈ મિત્ર દેવજ હતો. તે મારા પુણ્યોદયથી ખેંચાઈને મારા શુભ ભવિષ્યને કહેવા જ મારી પાસે આવ્યો હતો. તેનું કહેવું સાચું જ પડશે, ને મારા

પ્રબલ પુણ્યોદયે જગતમાં મારી યશઃકીર્તિ ફેલાશે.” એમ વિચારીને જગડુશાહે તે શિલાને તપાસી, તો યોગિના કહ્યા મુજબ તેમાંથી પાંચ સ્પર્શ પાપાણુના ટુકડા નીકળ્યા. જે પાપાણુના અડવાથી લોહું સોનું બને, તે સ્પર્શ પાપાણુ કહેવાય. જગડુશાહ આ બીના બાણુતા હતા, તેથી તેમણે ગુરૂ મહારાજના વચનને સાચું માન્યું, ને હું જગતનો ઉદ્ધાર કરી શકીશ. એવી પણ ખાત્રી તેમને થઈ ગઈ.

શ્રી ગુરૂ મહારાજના કહ્યા મુજબ જ્યારે ભયંકર ટુકડા પડ્યો, ત્યારે તેમણે તમામ દેશોમાં પોતાના નોકરોની મારફત ધાન્ય (અનાજ) એકઠું કરાવ્યું, ને દીલ્હી-સ્તંભપુર-ધોળકા-અણુહિલપુરપત્તન (પાટણ) વગેરે મોટા મોટા શહેરોમાં ને બીજા પણ ગ્રામ વગેરેમાં ૧૧૨ દાન શાલાઓ ખુલ્લી મૂકાવી. તે દરેક દાનશાલામાં લોકોને તૃપ્તિ થાય એટલું ભોજન થી સાથે આપાતું હતું. અને તેણે દરેક કોઠારની ઉપર ‘રંક (ગરીબો)ને લાયક આ કોઠાર છે’ એટલે આ કોઠારમાં ભરેલું અનાજ ગરીબોને જ અપાય છે. આ રીતે લખાવ્યું હતું. તેમાં ગુરૂ એ હતો કે-એ લખાણ વાંચીને દુષ્ટ રાજાઓ પણ તેમાંનું અનાજ લઈ શકે જ નહીં. જગડુશાહે આ રીતે વ્યસ્થા કરી હતી, છતાં ક્રુધા (ભૂખ) ના દુઃખથી ઘેરાયેલા ઘણાં સુલ્તાન વગેરે પણ ‘અમે રંક (ગરીબ) છીએ’ એમ કહીને જગડુશાહની પાસેથી અનાજ લેતા હતા. આ બાબતમાં વિવિધ પ્રબંધોદ્ધિ ગ્રંથોમાં કહ્યું છે કે-જગડુશાહે ટુકાળના પ્રસંગે વીસલરાજ નામના રાજાને ૮૦૦૦ મૂંડા, હમ્મીર (રાજા કે બાદશાહ) ને ૧૨૦૦૦ મૂંડા અને સુરત્રાણ (સુલતાન, બાદશાહ) ને ૨૧૦૦૦ મૂંડા પ્રમાણુ અનાજ આપ્યું. આથી જગડુશાહની કીર્તિ દશે દિશામાં ફેલાઈ. તે જોઈને વિશલરાજાએ સ્પર્ધાથી પોતાના વીશલ નગરમાં દાનશાલા શરૂ કરી. પણ તેમાં બધા લોકોને થી સાથે ભોજન આપવામાં મુશ્કેલી પડવાથી તેલ પીરસવામાં આવતું હતું. આ રીતે પણ થોડા દિવસો સુધી ચાલ્યું. છેવટે તેલ પીરસવાનું પણ અંધ કરવું પડ્યું.

એક વખત વીશલ રાજાએ ખાસ કામને અંગે જગડુશાહને પોતાની પાસે બોલાવ્યા. તેથી જગડુશાહ વીશલરાજાને નમીને ઉચિત સ્થાને બેઠા. વીસલરાજા જગડુશાહને જે કંઈ કહે, ત્યારે જગડુશાહ ‘જી-જી’ કહે છે. તે સાંભળીને નજીકમાં ઉભેલા એક ચારણે રાજાને કહ્યું કે-“ હે રાજા! તમે જગડુશાહની પાસે ‘જી-જી’ કહેવરાવો છો, તે બાજબી નથી. કારણકે તમે એક દાનશાલામાં પણ લોકોને તેલ સાથે ભોજન દેવામાં થાકી ગયા, ને આ જગડુશાહ તો હાલ પણ ૧૧૨ દાનશાલાઓમાં પણ લોકોને થી સાથે ભોજન આપે છે. માટે તમારે તેની સ્પર્ધા કરવાનું અભિમાન ન કરવું જોઈએ.” ચારણના આ વચનોની અસર એ થઈ કે રાજાએ મત્સર ભાવને દૂર કરીને જગડુશાહને કહ્યું કે-તમે જ્યારે મારી પાસે આવો, ત્યારે મને નમસ્કાર કર્યા વિના બેસવું. એટલે તમે નમ્રતા, વિવેક, ઉદારતા વગેરે ગુણોને યથાર્થ રીતે ધારણ કરો છો, માટે જગતભરના સાચા જગત્પિતા એક તમે

જ. છો. અમે તો નામના જ જગત્પિતા કહેવાઈએ છીએ. આ કારણથી તમે મારી પ્રબ્ધ છતાં નમસ્કાર કરવા લાયક છો. એમ કહીને જરૂરી કામ પતાવીને સત્કારાદિ માન સાચવવા પૂર્વક જગદુશાહને સ્વસ્થાને જવાની રબ્બ આપી. આ રીતે સ્પર્શ પાષાણની બીના પૂરી કરીને જગદુશાહની દાન દેવાની શ્રેષ્ઠ પદ્ધતિ ટૂંકામાં જણાવે છે-જગદુશાહ દરરોજ સવારે જે માંડવી (વિશાલ ચોક)માં બેઠીને દાન આપે છે, ત્યાં પોતાની અને દાન લેનાર પુરુષાદિની વચમાં પડદો બંધાવે છે, ને મધ્ય ભાગમાં (દાન લેનાર પુરુષાદિનો હાથ પોતાની નજીકમાં આવી શકે, એવું જેમ હાલ ટીકીટ ઓફીસમાં ટીકીટ લેનાર પુરુષાદિ નાની બારીમાં પોતાનો હાથ નાંખીને ટીકીટ લે છે તેવું.) છિદ્ર રખાવે છે. આ રીતે કરવાથી લબ્બજી કુલવાન (ખાનદાન) માણસો પણ નિઃસંકોચ ભાવે દાન લઈ શકે. કારણકે પડદો ન હોય તો પરિચિત લોકો પ્રકટપણે દાન લઈ શકે જ નહી. અને છિદ્રવાળો પડદો હોવાથી લબ્બજી ખાનદાન લોકોનું સુખ દાન દેનાર અને દાન દેનારનું સુખ દાનના લેનારા પુરુષાદિ-પણ જોઈ શકતા નથી. તેથી છિદ્રમાં હાથ લાંબો કરે, કે તરતજ જગદુશાહ તેના (ગ્રાહકના) ભાગ્ય પ્રમાણે સોનેચા વગેરેનું દાન આપતા હતા. આ બીના સાંભળીને વિશલરાજએ પોતાના ભાગ્યની પરીક્ષા કરવાના મુદ્દાથી વસ્ત્રાદિ વેચને બદલીને પડદાની પાસે આવી જમણો હાથ છિદ્રમાં લાંબાવ્યો. જગદુશાહે તેના હાથમાં વિવિધ પ્રકારના વિશિષ્ટ લક્ષણો લાલાશ, કઠિનતા, ઉત્તમવર્ણ, ભાગ્યરેખા, વિદ્યારેખા, સૌખ્યરેખાદિ ઘણી ઉત્તમ રેખાઓ જોઈને વિચાર્યું કે-“ જગતના જીવોને માનવા લાયક કોઈ મોટા રાજાનો આ હાથ છે. એમ તેની રેખા વગેરે ઉપરથી જાણી શકાય છે. તે રાજા અશુભોદયથી હાલ દુઃખમય હાલત ભોગવતો હોય, એમ લાગે છે. મારી ફરજ એ છે કે-હું તેને બહુજ વધારે દઉં, જેથી તે જીવે ત્યાં સુધી સુખી રહે ” આવા વિચાર કરીને જગદુશાહે મહા કીંમતી મણિથી જડેલી એક વીંટી તેના હાથમાં મૂકી, કે તરતજ રાજાએ હાથ ખેંચી લીધો. ફરી પણ તેણે કૌતુક જોવાની ભાવનાથી ડાબો હાથ છિદ્રમાં લાંબાવ્યો. ત્યારે જગદુશાહે તેવી (બહુ જ કીંમતી) બીજી વીંટી તેના હાથમાં મૂકી. આ રીતે એ વીંટી લઈને રાજા પોતાના મહેલમાં ગયો.

વિશલદેવ રાજાએ બીજે દિવસે જગદુશાહને પોતાની પાસે બોલાવીને ‘ આ શું છે એમ કહીને તે એ વીંટી દેખાડી. તે જોઈને ખરા રહસ્યને સમજી ગયેલા મહાગંભીર દાનેશ્વરી તે જગદુશાહે વિશલદેવ રાજાને કહ્યું કે-“ સિંહ ગમે ત્યાં જાય, પણ તે ખેતી કરવા હળ સાથે જોડી શકતો નથી, ને પાડો જ્યાં જાય ત્યાં પાણીને (પાણીની ભરેલી પગાલને) ઉપાડે છે-એટલે ભાગ્યની ખલિહારી છે. ” જગદુશાહના આ વેણે સાંભળીને બહુજ રાજી થયેલા ગુણાનુરાગી વિશલદેવ રાજાએ બહુજ સન્માન કરવા પૂર્વક વસ્ત્રાદિને ભેટમાં આપીને હાથી ઉપર બેસાડીને જગદુશાહને સ્વસ્થાને ખેંચાડયા. જગદુશાહ બાર મતધારી પરમ શ્રાવક હતા. તેમણે દાન, શીલ, તપની પૂર્ણ ઉલ્લાસથી આરાધના કરી, અતે સમાધિ મરણ પામી મહર્દિક દેવપણું મેળવ્યું. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહમાં મોક્ષે જશે. ઘણા

મહાપુરુષોએ આ જગડુશાહના નાના મોટા ચરિત્રો રચેલા છે. તેમાંથી ઉધ્ધરીને ટુંકમાં કહેલી ખીના ઉપરથી આપણને ઘણો બોધ મળે છે. તે વાત જ્યાં જ્યાં કહેવી ઉચિત જણાય, ત્યાં કહી દીધી છે.

હવે જગડુશાહની માફક ચાંપાનેરના રહીશ ખેમા હડાળાએ પણ દુકાળમાં બહુ જ ઉદારતા વાપરીને પૂર્ણ ઉલ્લાસથી શ્રી સંઘની ભક્તિ કરી હતી. તે ખીના ટુંકમાં આ પ્રમાણે જાણવી—

એક વખત બાદશાહની કચેરીમાં પાદશાહ અને શાહ શબ્દની ચર્ચા ચાલતાં જૈનોએ કહ્યું કે પૂરેપૂરા શાહ શબ્દની ઉપમાને લાયક અમે જૈનોજ છીએ. પણ ખીજાએ નહિ; ‘પાદશાહ’ આ શબ્દ ઉપરથી પણ જાણી શકાય છે. જુઓ. “પાદ-શાહ” અહીં પાદ શબ્દનો અર્થ ‘આખા પદાર્થનો ચોથો ભાગ’ એમ થાય છે. એટલે જૈનોએ પાદશાહને કહ્યું કે—તમે પૂરેપૂરા ‘શાહ’ નથી, પણ ચોથા ભાગના શાહ છો. સંપૂર્ણ રીતે શાહ તરીકે ઓળખાવવા લાયક અમેજ છીએ. આ વચ્ચેનો સાંભળીને પાદશાહના વજરને બહુજ ખોટું લાગ્યું. તેથી જૈનોની ઉપર તે ઇર્ષ્યા લાવ રાખતા હતા. કેટલોક કાળ વીત્યા બાદ દુકાળ પડ્યો, ત્યારે ઇર્ષ્યાથી વજરે બાદશાહને કહ્યું કે—પેલા શાહને બોલાવો ને તેની પરીક્ષા કરવા માટે ફરમાવો કે—“તમે આ દુકાળમાં પ્રજાનું અન્નાદિ દઇને રક્ષણ કરો. કારણ કે ‘પૂરેપૂરા શાહ અમે જ છીએ’ એમ તમે જે પહેલાં કહ્યું હતું, તે આજે સાચું કરી દેખાડો.” જૈનોએ પાદશાહના આ વચ્ચનો વિનયપૂર્વક સ્વીકારીને સંઘના આગેવાન શેઠીઆ—આ નિભાવકાર્યને અંગે ગામોગામ ફરતા ફરતા ચાંપાનેરના પાદરમાં વિસાસો લેવા એક ઝાડની નીચે બેઠા હતા. ખેમા હડાળાના મોટા દીકરાએ તેમને બોધ્યા, કે તરતજ બહુજ આચ્છથી વિનંતિ કરીને તે તેમને પોતાના ઘેરજમવા લઇ ગયો. સારી રીતે બાદર સત્કાર કરવા પૂર્વક જમાડ્યા. ત્યાર બાદ હકીકત પૂછતાં તેમણે ખેમા શેઠના દીકરાને જણાવ્યું કે—ખીજા નગર વગેરેમાં ફરતાં ફરતાં આપણા જૈન બંધુઓએ દુકાળમાં પ્રજાને નભાવવાને અંગે આટલા મહિના સુધીનો ખર્ચ આપવા ઉદારતા દર્શાવી છે. હવે જો આ કાર્યમાં લાભ લેવાની આપની ઇચ્છા હોય, તો કૃપા કરીને જણાવશો. આ ખીના સાંભળીને ખેમા હડાળાએ બહુજ દીર્ઘદષ્ટિથી વિચાર કરીને કહ્યું કે—મારી આ બાબતમાં સંપૂર્ણ લાભ લેવાની ભાવના છે. હું આપ શ્રીમાનોને હાથ જોડીને વિનંતિ કરું છું કે—“મને સંપૂર્ણ આદેશ આપો, ને અત્યાર સુધીમાં ખીજા નગર વગેરેના આગેવાનોએ જે ઉદારતા બતાવી છે, તેની નોંધ રદ કરો. એટલે દુકાળમાં પ્રજાને નભાવવાનો સંપૂર્ણ ખર્ચ હુંજ આપીશ. ખેમા હડાળાની આવી આશ્ચર્યકારી ઉદારતા સાંભળીને બહુજ રાજ થયેલા તે પરાણા તરીકે પધારેલા આગેવાનોએ ખેમા હડાળાના દીકરાને બાદશાહની કચેરીમાં લઇ જઈને તમામ હકીકત જણાવી. ને સચોટ સાબીત કરી આપ્યું કે—અમેજ શાહ તે શાહ જ છીએ. બાદશાહ પણ આ હકીકત સાંભળીને આશ્ચર્ય પામ્યો.

ખેમા હડાળાએ હુકાળમાં અનર્ગલ લક્ષ્મીને વાપરીને શ્રી સંઘની ભક્તિ કરવા ઉપરાંત પ્રબળો નિર્વાહ કરીને શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનની અપૂર્વ પ્રભાવના કરી હતી. બાદશાહ પણ આ વખતે પ્રબળો નિર્વાહ કરતાં થાકી ગયો. તેણે પણ જૈનોની સાથે સંપ્રીને વર્તવાની પ્રતિજ્ઞા કરી. આ બીનામાંથી સમજવાનું એ મળે છે કે-જે અવસરે સાત ક્ષેત્રોમાંના જે ક્ષેત્રને પોષવાની જરૂરિયાત જણાય, તે અવસરે તેજ ક્ષેત્રને બીજા ક્ષેત્રોને બાધા ન પહોંચે, તેજ રીતે પોષવું જોઈએ. કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજ પણ આવાજ રહસ્યને યથાર્થ રીતે સમજતા હતા. તેથી જ તેમણે પરમાર્હત કુમારપાલ મહારાજને યોગ્ય અવસરે ટકોર કરી સાધર્મિક ભક્તિ કરવાનો આબાદ ઉપદેશ આપ્યો હતો. તે બીના ટૂંકામાં આ પ્રમાણે બાણવી:—

॥ શ્રી કુમારપાલ મહારાજએ કરેલી સાત્ત્વિક સાધર્મિકભક્તિ ॥

પાટણમાં પૂજ્યપાદ શ્રી હેમચંદ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજની પાસે એક સાધારણ સ્થિતિના શ્રાવકે આવીને વંદના કરી વિનંતિ કરી કે—“ હે ગુરુમહારાજ ! આપને એક કપડો બોરાવવાની મારી ઇચ્છા છે. તે આપ કૃપા કરીને બોરો. મને પામરને આટલો લાભ જરૂર આપશે. ” શ્રાવકના આ વચ્ચેના સાંભળીને ગુરુમહારાજે તેની આકૃતિ ઉપરથી બાણી લીધું કે આ એક સાધારણ સ્થિતિનો ભાવિક શ્રાવક છે. તેથી કહ્યું કે-હે શ્રાવક ! હાલ અમારે કપડાની જરૂરિયાત જણાતી નથી. છતાં બહુજ બોરાવાનો આગ્રહ કર્યો, ત્યારે ગુરુમહારાજે કહ્યું કે-એક મુહુર્ત નેટલું વસ્ત્ર બોરાવો. તે સાંભળી શ્રાવકે કપડો બોરાવવા બહુજ વિનંતિ કરી, તેથી ગુરુમહારાજે તેના ઉત્તમ ભાવ બાણીને કપડો બોર્યો. ને તેજ વખતે પહેલાં બોરેલા કપડો બદલીને તેજ કપડો બોર્યો. કુમારપાલ રાજાને ગુરુવંદન કરવા આવવાનો પણ આજ ટાઈમ હતો.

હંમેશના નિયમ પ્રમાણે કુમારપાલ મહારાજ હાથી ઉપર બેઝીને રસ્તામાં દાન દેતાં દેતાં અહીં આવીને વિધિપૂર્વક ગુરુવંદન કરીને બેઠા. ત્યારે સૌથી પહેલાં તેમની નજર ગુરુમહારાજે બોરેલા કપડા ઉપર જ ગઈ. આશ્ચર્ય પામીને રાજાએ શ્રી ગુરુમહારાજને પૂછ્યું કે-પાટણમાં મારા જેવા શ્રીમંત ભક્તો શું બોલ્યા છે, કે જેથી આને આપે સાધારણ કપડો બોર્યો છે. એટલે આપને જે જોઈએ તે મલી શકે તેમ છે, તો પછી આવો સ્થૂલ (સાધારણ) કપડો બોરવાનું કારણ શું ? ગુરુભક્તિના અર્થાંત રાગથી ભરેલા હૃદયવાળા મહારાજ કુમારપાલે કરેલા આ પ્રશ્નના જવાબમાં શ્રી ગુરુ મહારાજે રાજાની વિવેક દષ્ટિ ખુલ્લી કરવાના ઇરાદાથી સ્પષ્ટ જણાવ્યું કે—“ તુજ જેવા શાસનના થંભ, શ્રાવક નિર્ધન એહિ અચંબ ” જેમાં શ્રી જૈનેન્દ્રશાસન રૂપી મહેલના થાંભલા જેવા તારા સરખા ઘણાં મહાપુણ્યશાલી શ્રમણોપાસકો હાલ પણ હયાત છે, તેવા આ પાટણ શહેરમાં શ્રાવકો નિર્ધન છે, એટલે દારિદ્ર્યાદિના દુઃખોને ભોગવે છે, ને તમે તે બાબતમાં લગાર પણ ધ્યાન આપો નહી, એ મને બહુજ આશ્ચર્ય લાગે છે.

અમારે મન તેા જાડો કપડો કે ઝીણો કપડો ખંને સરખાજ હોય, પણ એક શ્રાવકે ગરીબ છતાં ઉત્તમ ભાવનાથી ઘણેજ આગ્રહ કરવા પૂર્વક આ કપડો બોરાવ્યો, તે તમારા આવ્યા પહેલાં તમને સાધર્મિકભક્તિ કરવાનો ઉપદેશ દેવાના ઇરાદાથી બોલ્યો છે, અમને કે તમને દેવ ગુરુ ધર્મના પસાયથી કોઈ પણ ખાબતની લગાર પણ બોલાશ છેજ નહિ. પણ શ્રાવકોની પરિસ્થિતિનો દીર્ઘદષ્ટિથી વિચાર કરતાં જણાય છે કે હાલ તમારે સાધર્મિક ભક્તિ કરવા તરફ બહુજ લક્ષ્ય રાખવાની જરૂરિયાત છે. કે-તે એક ક્ષેત્રને ટકાવનાર ભવ્ય જીવો નિશ્ચે સાતે ક્ષેત્રોને પોષે છે. એમાં તલભાર પણ અતિશયોક્તિ છેજ નહી. પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યના ઉદયથી મળેલી લક્ષ્મીને સાધર્મિક બંધુઓની ભક્તિ કરવામાં એટલે સાધર્મિક બંધુઓને રહેવાની, ખાવાની, પહેરવાના વસ્ત્રાદિની કે ઔષધાદિમાંની કોઈ પણ જાતની મુશ્કેલી કે બોલાશ હોય, તેને તેની આખર સચવાય, ને કોઈ ન જાણે, તે રીતે દૂર કરવામાં વાપરનારા ભવ્ય જીવો, અને બીજાને ઉપદેશ દઈને દૂર કરાવવામાં તેવી લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરાવનારા, ને તેની અનુમોદના કરનારા ભવ્ય જીવો, -ભરત મહારાજ, સૂર્યચંદ્ર, હંડવીર્ય, વિપુલવાહન રાજા વગેરેની માફક જરૂર મોક્ષ લક્ષ્મીને પામે છે. આ રીતે શ્રી ગુરુ મહારાજના કદા પ્રમાણે કુમારપાલ મહારાજએ ઉદાયન મંત્રીની મારફત દરેક સ્થલે ખાનગી તપાસ કરાવીને ઉદારતાથી સાધર્મિકભક્તિ કરવામાં બહુજ દ્રવ્યનો સદુપયોગ કર્યો ને કરાવ્યો. આવી રીતે સાધર્મિક ભક્તિનો લાભ લેનારા પુણ્યશાલી ભવ્ય જીવો તીર્થંકરપણું, ગણધરપણું વિગેરે વિગેરેનો અનુભવ કરીને અંતે મોક્ષનાં સુખને પામે છે. આજુ ગુરુમહારાજનું વચન સાચું પડયું. સાધર્મિક ભક્તિ, દેશવિરતિ વગેરે ધર્મની આરાધનાના પ્રતાપે જ કુમારપાલ રાજા આવતી ચોવીશીમાં પહેલા તીર્થંકર (શ્રેણિકના જીવ) ના ગણધર બનીને સિદ્ધ થશે. વિશેષ બીના શ્રી કુમારપાલ પ્રતિબોધાદિ ગ્રંથોથી જાણવી.

॥ ચંદ્રાવતી નગરીના શ્રાવકોએ કરેલી અપૂર્વ સાધર્મિક ભક્તિ ॥

અહીં ૩૬૦ કરોડાધિપતિ શ્રાવકો રહેતા હતા. તે બધા શ્રાવકો કમસર એકજ રસોડે જમતા હતા. એટલે આજ જેના રસોડે જમ્યા, ફરી ખાર મહિના વીત્યા બાદ તેના રસોડે જમવાનો વારો આવે. આ પદ્ધતિ તે વખતની શ્રાવક વર્ગમાં રહેલી એકતાનો અનુભવ કરાવે છે, ને આપણને તે રીતે વર્તવાનો બોધપાઠ શીખવે છે. અહીં તેવા (સીદ્ધાતા) શ્રાવકો આવે, તેને અહીંના રહીશ દરેક શ્રાવક એકેક દિવસ જમવાનું આમંત્રણ કરે, ને બધા એકઠા મળીને પોતાની શક્તિને લાવ સાચવીને શુભ મહદ તેના માન આખર સચવાય તે રીતે કરતા હતા. અનુપમાદેવી પણ અહીંના જ રહીશ હોવાથી સાધર્મિક ભક્તિ આદિ ધર્મની આરાધના કરીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્તમ કુલમાં જન્મ પામી અવસરે ચારિત્રને આરાધતાં કેવલજ્ઞાનને પામીને હાલ કેવલીપણે વિચરે છે. સાધર્મિક ભક્તિને અંગે બીજા પણ ઘણાં દષ્ટાંતો ભાવના કલ્પલતા વગેરે ગ્રંથોથી જાણવા. અહીં ખાસ જરૂરી જ બીના જણાવી છે. ૩૬

વિખરાવવું ઇમ ખેડ દેખી ભવસ્વરૂપ વિચારતા,
 વાયુથી જિમ મેઘ આ તિમ ભવપદાર્થ અનિત્યતા;
 આ જીવ નિત મરણ પ્રમાણે ભાષણાદિ ક્રિયા કરે,
 વિવિધ હેતુક નિજ મરણનો ખ્યાલ પણ કદિ ના કરે. ૩૭

સ્પષ્ટાર્થ:—એક વાર વિપુલવાહન રાજા મહેલની અગાશીમાં ફરી રહ્યા હતા તે વખતે આકાશમાં એકદમ વરસાદનાં વાદળાં ચઢી આવ્યાં. વાદળાં ચારે તરફ ફેલાયાં છે, પરંતુ તેટલામાં પવનનો સપાટો આવ્યો તેથી ક્ષણવારમાં તે વાદળાં વિખરાઈ ગયાં. એ પ્રમાણે નિર્મલ આકાશમાં વાદળાંનું ચઢી આવવું, તેમજ ક્ષણવારમાં પવનને લીધે વાદળાંનું વિખરાઈ જવું, આ બે બાતના બનાવ જોઈને રાજા સંસારના સ્વરૂપને વિચારવા લાગ્યા. જેમ વાયરને લીધે મેઘ વિખરાઈ જાય છે અથવા નાશ પામી જાય છે તેમ આ સંસારના પદાર્થો પણ પુણ્યપાપની હાનિ વગેરે કારણોથી નાશ પામે છે. આ રીતે સંસારના પદાર્થો પણ વાદળાંની જેમ ક્ષણભંગુર છે. આ જીવ હંમેશાં પોતાની મરણ પ્રમાણે ભાષણાદિક એટલે બોલવું તેમજ ખાવું પીવું વગેરે અનેક ક્રિયાઓ કરે છે. પરંતુ આ જીવના આયુષ્યનો જુદાં જુદાં અનેક કારણોથી નાશ થાય છે તેનો વિચાર તે કદાપિ કરતો નથી. ૩૬-૩૭

કયા કયા કારણોથી આયુષ્ય ઘટે (ઓછું થાય) છે તે જણાવે છે:—

કેઈ જન સર્પાદિ દંશે કેઈ પડતા વીજળી,
 કેઈ હાથી આદિથી તૂટી પડતાં ભાંત વળી;
 વિવિધ રોગે કેઈ સરિતા પૂર આદિક કારણે,
 જીવો અચાનક મરત દેખે તોય ન કરે ધર્મને. ૩૮

સ્પષ્ટાર્થ:—કેટલાક માણસોને અચાનક સર્પ કરડે છે અને તેથી તેમનું મરણ થાય છે, કેટલાક મનુષ્યોના ઉપર અણુધારી વિજળી પડે છે અને તેથી બળીને મરણ પામે છે. કેટલાક મનુષ્યો હાથી, વાઘ, સિંહ વગેરેથી મરણ પામે છે. કેટલાક મનુષ્યોના ઉપર મકાનની ભીંત અચાનક પડે ને મરણ પામે છે. કેટલાક મનુષ્યો જુદા જુદા પ્રકારના ક્ષય, ન્યુમોનીયા, સંઘ્રહણી વગેરે રોગોને લીધે મરણ પામે છે. તેમજ કેટલાક મનુષ્યો નદી વગેરેમાં પૂર આવવાથી તેમાં તણાઈ જઈને ડૂબીને મરણ પામે છે. આ પ્રમાણે જીવો અનેક રીતે હૃદયબંધ થઈ જવું વગેરે કારણોથી અચાનક મરતાં જોવામાં આવે છે, તે છતાં પણ આ જીવને ધર્મ કરવાની ઈચ્છા થતી નથી તે આશ્ચર્યની વાત છે. ૩૮

મોહથી જીવના કેવા પરિણામ થાય છે તે ત્રણ શ્લોકમાં જણાવે છે:—

મોહથી પરિવાર કેરી વિવિધ ચિંતા સાગરે,
 ડૂબકી માર્યા કરે સમજે ન નિજ સ્થિતિ વિસ્મરે;
 અંતકાલે બાહ્ય ચિંતા કરત પણ નિજ ચિંતાના,
 રજ કરે ન વિચારતો ન બનાવ વિષમા ભવતાણા. ૩૯

રૂપાર્થ:—આ જીવ મોહને લીધે પોતાના સ્ત્રી પુત્ર પુત્રાદિક પરિવારની વિવિધ પ્રકારની ચિંતાઓ કર્યા કરે છે. સ્ત્રીને માટે સારાં સારાં ઘરેણાં બનાવું, સારાં સારાં વસ્ત્રો લાવું, મોટાં મોટાં બંગલા બંધાવું, મોટરગાડી લાવું, તથા પુત્ર પુત્રી વગેરે માટે પણ તેમને પરણાવવા વગેરેની અનેક પ્રકારની ચિંતામાં ડૂબ્યો રહે છે. પરંતુ પોતાની શી સ્થિતિ છે અથવા પોતાનું શું થશે, તેનો વિચાર ન કરતાં કુટુંબ પરિવારને માટે અનેક પ્રકારનાં પાપ કાર્યો કરે છે, પરંતુ પોતાનું આત્મસ્વરૂપ ભૂલી જાય છે. પોતે કોણ છે, કુટુંબ સાથે પોતાનો કેવો સંબંધ છે વગેરેનો વિચાર કરતો નથી અને છેવટે મરણ વખતે પણ મોહને લીધે બાહ્ય ચિંતા કરે એટલે મરણનું નજીકમાં છે એવું બાહ્ય છતાં પણ અમુક કામ કરવાનું બાકી રહ્યું, અમુક પુત્રાદિકને પરણાવવાના રહી ગયા. મારાં મરણ પછી એમનું શું થશે એમ પોતા સિવાય બીજાની ચિંતા કર્યા કરે છે. પરંતુ મરણ પછી પોતાની શી ગતિ થશે, પોતે બાકી હાથે આવ્યો ને બાકી હાથે જવાનો છે, પરભવમાં જરૂરી કંઈ પણ આત્માને હિતકારી કાર્યો કર્યાં કે નહિ? વિગેરે વિચારણા કરે નહિ. છેવટે આત્મધ્યાનમાં મરણ પામીને દુર્ગતિમાં જાય છે. ને ત્યાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખો ભોગવે છે. ૩૯

દુઃખ દેતા સાધનોને સર્મહાયક માનતો,
 વૈરાગ્યને ના ધારતો મૃત્યુ અચાનક પામતો;
 જેમ ભોજન અન્નનું ફલ તેમ ફલ આ દેહનું,
 ધર્મ સાધન નિત્યમુક્તિ શ્રેષ્ઠ ફલ આ દેહનું. ૪૦

રૂપાર્થ:—આ જીવ શરૂઆતમાં સુખકારી જણાતાં પરંતુ પરિણામે દુઃખ આપનારાં સાધનોને એટલે ધન વિષય વગેરેને તથા વિષય ભોગોના સાધનોને મોહને લીધે સુખકારી—સુખના આપનાર માને છે. સંસારના પદાર્થોની અનિત્યતા જોવા છતાં પણ વૈરાગ્ય આવતો નથી. તેમાંજ રચ્યો પચ્યો રહે છે અને અંતે અચાનક મરણ પામે છે. જેમ ભોજન એ અન્નનું ફળ છે અથવા અન્ન ભોજનના કામમાં આવે છે તેમ આ શરીરનું ફળ ધર્મ સાધના છે અથવા આ નાશવંત શરીર વડે ધર્મની સાધના કરવી તેમાં જ શરીરની સાર્થકતા છે. કારણ કે ધર્મ સાધના કરવાથી સર્વોત્તમ ફલરૂપ મોક્ષ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. માટે આ નાશવંત શરીર વડે મોક્ષ રૂપી શાશ્વત ફળ મેળવવાનો યત્ન દરેક જણે કરવો જોઈએ. ૪૦

તે છતાં ના મૂઠ જીવો મુક્તિસાધન સેવતા,
 પણ હવે હું જરૂર સેવીશ તેહને રાજ થતા;
 રાજ્યને સોંપીશ સુતને ઈમ વિચારી પુત્રને,
 બોલાવતા તે વિમલકીર્તિ આવતો નૃપની કને. ૪૧

સ્પષ્ટાર્થ:—આ પ્રમાણે આયુધ્યની ક્ષણભંગુરતા અને કુટુંબી જનોની સ્વાર્થપરાયણતા જોયા અને જાણ્યા છતાં પણ મોહમાં આસક્ત થએલા જીવો મોક્ષના સાધનો જે દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્ર તેની સેવના કરતા નથી એ ઘણી દીલગીરીની વાત છે. આ પ્રમાણે સંસારના પદાર્થોની અનિત્ય ભાવના ભાવતા રાજ્યએ વિચાર કર્યો કે હવે હું રાજ થઈને એટલે પોતાની ઈચ્છાથી શુદ્ધ ભાવ પૂર્વક ધર્મની આરાધના કરીશ. આ રાજ્ય ચલાવવાની ચિંતા પુત્રને સોંપીશ. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને વિપુલવાહન રાજ પોતાના પુત્ર વિમલકીર્તિને પોતાની પાસે બોલાવે છે અને તેથી તે પુત્ર રાજ પાસે આવે છે. ૪૧

વિપુલવાહન રાજ્યએ પોતાના પુત્ર વિમલકીર્તિને રાજ્ય અહણુ કરવાની આજ્ઞા કરી તે બીના બે શ્લોકમાં જણાવે છે:—

તાતને પ્રણામી કહે હે તાત! આજ્ઞા આપની,
 હું ચહું શો હુકમ! વાણી સાંભળીને પુત્રની;
 ભૂપ બોલે રાજ્યને સ્વીકાર તું મુજ હુકમ એ,
 તાત આણા પાલીએ મુજ ભાવના અનુભોદીએ. ૪૨

સ્પષ્ટાર્થ:—વિમલકીર્તિ રાજકુમાર પિતાને પ્રણામ કરીને કહે છે કે હે પિતાશ! આપનો શો હુકમ છે તે મને જણાવો. કારણ કે પિતાની આજ્ઞાનું પાલન કરવું એ પુત્રની ફરજ છે. આ પ્રમાણેનું પુત્રનું વચન સાંભળીને રાજ પુત્રને કહે છે કે હે પુત્ર! તું હવે આ રાજ્યનો સ્વીકાર કર એવી મારી આજ્ઞા છે. કારણ કે પુત્રે પિતાની આજ્ઞા માનવી જોઈએ અને મારી ભાવના એટલે હું રાજ્ય તને શાથી સોંપવા ઈચ્છું છું તે જાણીને તારે તેમાં અનુભોદન આપવું જોઈએ. ૪૨

ભવવાસ લાગે શલ્ય જેવો શીઘ્ર છંડી તેહને,
 પ્રત્રજ્યા લેવા ચહું હું એમ બોલી તનયને;
 નિજ હાથ ઓચ્છવ સાથ રાજ સિંહાસને બેસારીને,
 હિત વેણુ બોલી રાજ્ય સોંપી દેઘ શિક્ષા સર્વને. ૪૩

સ્પષ્ટાર્થ:—વિપુલવાહન રાજ પોતાના વિમલકીર્તિ પુત્રને કહે છે કે હે પુત્ર! આ ભવવાસ એટલે સંસારમાં રહેવાનું હવે મને શલ્ય જેવું લાગે છે. જેમ શરીરમાં કાંઈ શલ્ય હોય અથવા કાંટો વાગ્યો હોય તે જ્યાં સુધી નીકળે નહિ ત્યાં સુધી જેમ એન

પડે નહિ તેમ મને પણ હવે આ સંસારમાં ચેન પડતું નથી, તેથી હવે હું આ રાજપાટને તરતજ છોડી દેવા માગું છું. અને પ્રમુખ્યા એટલે દીક્ષા લેવા આહું છું. આ પ્રમાણે બોલીને રાજાએ પોતાના હાથે જ પુત્રને મોટા ઓચ્છવ પૂર્વક રાજ્યાભિષેક કરીને રાજ-સિંહાસન ઉપર બેસાડયો, પછી જેવી રીતે પોતે ન્યાય નીતિપૂર્વક રાજ્યનું પાલન કર્યું છે તેવી રીતે રાજ્યનું—પ્રબનું પાલન કરવાનું જણાવીને તથા બીજાં પણ હિતનાં એટલે લાભદાયી ઉપદેશ વચનો કહીને પુત્રને રાજ્ય સોંપ્યું. તેમજ બીજા મંત્રી સામંતો વગેરેને પણ “તેઓ પોતાની સાથે જેવી રીતે વર્તતા હતા તેવી રીતે બાલ રાજની સાથે હવેથી વર્તવું” એવી શિખામણ આપી. ૪૩

વિમલકીર્તિ રાજા પિતાનો દીક્ષા મહોત્સવ કરે છે તે જણાવે છે:—

દીક્ષાભિષેક કરેલ જેનો વિમલકીર્તિ નરેશ્વરે,
તે વિપુલબલ ઉત્સવે ચારિત્ર લેવા સંચરે;
પાલખીમાં બેસતા બહુ દાન રંગે આપતા,
સ્વયંપ્રભુ ગુરૂની કને દીક્ષા વિચાર જણાવતા. ૪૪

સ્પષ્ટાર્થ:—ત્યાર પછી રાજા બનેલા વિમલકીર્તિ રાજાએ પિતાનો દીક્ષાભિષેક કર્યો. એટલે આ રીતે મોટા ઓચ્છવ પૂર્વક વિપુલવાહન રાજા મોટા સૈન્યના પરિવાર સાથે ગાજતે વાજતે ચારિત્ર લેવાને નીકળ્યા. તે વખતે પાલખીમાં બેસીને હર્ષ પૂર્વક અનેક જીવોને દાન આપવા લાગ્યા. ત્યાર પછી તેઓ ત્યાં ઉદ્યાનમાં પધારેલા સ્વયંપ્રભુ નામના ગુરૂની પાસે આવી પહોંચ્યા અને ગુરૂની પાસે જઈને તેમને વંદન કરીને પોતાનો વિચાર જણાવ્યો. બીજા અંશમાં વિપુલવાહન રાજાનું બીજું નામ ‘વિપુલબલ’ પણ જણાવ્યું છે. ૪૪.

કયા જીવો દીક્ષા લઈ શકે તે જણાવે છે:—

બહુ કર્મ લાઘવતા બલે તિમ પ્રબલ પુણ્યોદય થતાં,
દીક્ષા વિચારે પ્રકટતા સંસ્કાર શુભ જન્યુત થતાં;
સ્વાધીન ધન આદિક તજી વૈરાગ્ય રંગે મ્હાલતા,
વિરલા જનો ઊભા પગે ભવવાસમાંથી નીકળતા. ૪૫

સ્પષ્ટાર્થ:—જ્યારે જીવને કર્મની લઘુતા થાય એટલે જે જીવને કર્મોનાં ઘણાં ફલિયાં તથા કર્મોની ઘણી લાંબી સ્થિતિઓ ઓછી થઈ ગઈ હોય, અને થોડા વખતમાં જે જીવ મોક્ષે જવાનો હોય તેવો લઘુકર્મી આત્મા દીક્ષા લેવાને તૈયાર થાય છે. લઘુકર્મી હોવા છતાં પાપનો ઉદય ચાલતો હોય તો જીવ દીક્ષા લઈ શકતો નથી. માટે જ્યારે જેને પ્રબલ પુણ્યનો ઉદય થાય છે, ત્યારે તે જીવને પાછલા ભવના સારા સારા ધર્મના સંસ્કારો

અહીં જાગૃત થાય છે. આવા જીવો પોતાની પાસે જે ધન વગેરે હોય તે પણ દાનમાં આપી દે છે અને વૈરાગ્ય ભાવનામાં રાચે છે. પરંતુ આવા જીવો ઘણા થોડા હોય છે અને તેવા જીવોજ આ સંસારમાંથી ઉભા પગે ઘરવાસ છોડીને નીકળે છે, એમ કહી શકાય. બાકીના જીવો તો મરતી વખતે આડા પગે જવાના જ છે. ૪૫.

સ્વયંપ્રભુ ગુરુ નવદીક્ષિત રાજર્ષિને પંદર શ્લોકો વડે ઉપદેશ આપે છે:—

નૃપભાવના અનુમોદતા ગુરુરાજ વિધિ પૂર્વક દર્શ,
દીક્ષા વિપુલવાહન શ્રમણને દેશના ઘે હિતકરી;
હે નવીન રાજર્ષિ! પુણ્યે જેહ દીક્ષા નિર્મલા,
આજ પામ્યા છો તમે તે પાલજો થઈ નિશ્ચલા. ૪૬

સ્પષ્ટાર્થ:—વિપુલવાહન રાજાએ ગુરુ પાસે જઈને પોતાની દીક્ષા લેવાની ભાવના જણાવી. તે વખતે ગુરુ મહારાજે રાજાને અનુમોદન આપ્યું. પછી ગુરુ મહારાજે રાજાને વિધિ પૂર્વક દીક્ષા આપી. દીક્ષા આપ્યા પછી ગુરુ મહારાજ વિપુલવાહન રાજર્ષિને હિતકારી શીખામણ આપતાં જણાવે છે કે હે નવીન રાજર્ષિ! પ્રબલ પુણ્યના ઉદયથી આજે તમે જે નિર્મલ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે તે દીક્ષાને તમે નિશ્ચલ મન પૂર્વક ખરા શુભ ભાવપૂર્વક પાલજો. કારણકે દીક્ષા લઈને તેનું નિરતિચારપણે પાલન કરવાનું કાર્ય ઘણું કઠીન છે. માટે સાવધાનતાથી ચારિત્રનું પાલન કરજો. ૪૬

કાયરોને ભવવિષે દુર્લભ પ્રવ્રજ્યા હોય છે,
પ્રબલ દુઃખ હઠાવતી તે પુણ્યથી જ પમાય છે;
રાગાદિના તોફાનને પણ શાંત કરનારીજ એ,
જન્મ મૃત્યુ પરંપરા ભય ટાળનારી છેજ એ. ૪૭

સ્પષ્ટાર્થ:—કાયર પુરૂષો એટલે જેઓ દુઃખને સહન કરી શક્તા નથી તેવા પુરૂષોને આ ભવને વિષે પ્રવ્રજ્યા એટલે ચારિત્ર લઈને તેનું પાલન કરવું કઠીન છે અથવા કાયરોને ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થવી મુશ્કેલ છે. આકરાં દુઃખને હઠાવનારી તે દીક્ષા પ્રબળ પુણ્યનો ઉદય થાય ત્યારે જ પ્રાપ્ત થાય છે. આ દીક્ષા રાગાદિ એટલે રાગ, મોહ, દ્રેષ વગેરેના તોફાનને પણ શાંત કરે છે. ભાવાર્થ એ છે કે ભાવ ચારિત્ર આગળ જીવના મોટા શત્રુ સરખા રાગ દ્રેષ દીક્ષા પડી જાય છે. કારણ કે ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે અનંતાનુબંધી કષાયની ચોકડીના, અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાયની ચોકડીના તથા પ્રત્યાખ્યાનીય કષાયની ચોકડીના એટલે ક્રોધ, માન, માયા, લોભના ઉદય બંધ થઈ જાય છે. ક્રૂપા અલ્પ કષાયરૂપ સંજવલન ચોકડીનો ઉદય હોય છે. વળી દીક્ષા લેનાર પુણ્યશાલી ભગ્ય જીવોને જન્મની પરંપરાનો તથા મૃત્યુની પરંપરાનો ભય પણ દૂર થાય છે. કારણ કે દીક્ષા લેનાર તે જીવોને થોડાજ

ભવો કરવાના હોય છે. કોઈ તો તેજ ભવમાં મોક્ષે જાય છે. કેટલાક એક બે વગેરે ભવ કરીને પણ મોક્ષે જાય છે. ૪૭

આપદા સંહારનારી તેમ સર્વ વિડંબના,
વિવિધ રોગ હરિદ્રતા ભવ ભ્રમણ નારો એહના;
યોગેજ સિંહસમા થઈને જિમ તમે દીક્ષા ગ્રહી,
આરાધ્યો તેવા થઈને શ્રમણ ગુણમાં સ્થિર રહી. ૪૮

સ્પષ્ટાર્થ:—આ દીક્ષા આપદા એટલે અનેક પ્રકારનાં સંકટોને દૂર કરનારી છે. વળી તેનાથી સઘળી વિડંબનાઓ એટલે હેરાનગતિઓનો પણ નાશ થાય છે. તેમજ દીક્ષા લેનાર ભગ્ય જીવોના અનેક પ્રકારના રોગો, હરિદ્રતા એટલે ગરીબાઈ તથા ભવ ભ્રમણ એટલે સંસારની રખડપટ્ટી વગેરે દુઃખો નાશ પામે છે. હે રાજર્ષિ ! જેમ પુણ્યના યોગે તમે સિંહ સમા થઈને એટલે હિંમત પૂર્વક દીક્ષા લીધી છે અને રાજપાટ છોડી દીધાં છે. તેવી જ રીતે પ્રમાદી બન્યા સિવાય સાધુના ગુણોમાં સ્થિરતા રાખીને તમે તે દીક્ષાની આરાધના કરજો. ચારિત્રનું પાલન કરવામાં આજસુ થશો નહિ. પરંતુ ચારિત્ર લેવામાં જેવો તમારો ઉત્સાહ છે, તેવોજ ઉત્સાહ ચારિત્રનું પાલન કરવામાં રાખજો. ૪૮

દીક્ષા પ્રતાપે મુનિવરો ટાળે ઉપદ્રવ સાર્થને,
પાપમલ વૈરાગ્યકતકે ધોઈ સાધે મુક્તિને;
અનંતાનંદે ભરેલી કલેશ વર્જિત મુક્તિ એ,
પાંચે સકારો સેવીએ તો મુક્તિ પદને પામીએ. ૪૯

સ્પષ્ટાર્થ:—આ દીક્ષાના પ્રભાવથી મુનિરાજો ઉપદ્રવ સાર્થને એટલે અનેક જાતના સંકટોના સમૂહને દૂર કરે છે. તેમજ વૈરાગ્ય રૂપી કતકચૂર્ણ વડે પાપ રૂપી મલને ધોઈ નાંખીને એટલે દૂર કરીને મોક્ષને મેળવે છે. જેમ મેલાં પાણીમાં કતક જાતના ફળનું ચૂર્ણ નાંખવાથી તેમાંનો મેલ અથવા કચરો નીચે ભરી જાય છે અને પાણી સ્વચ્છ બને છે તેમ વૈરાગ્ય રૂપી કતક ફળના ભૂકાથી પાપ રૂપી મેલ સાફ થઈ જાય છે અથવા પાપનો નાશ થાય છે તેથી પાણીની જેમ આત્માની નિર્મળ દશા પ્રગટ થાય છે અને તેથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ મુક્તિ અથવા મોક્ષ અનંત આનંદથી ભરેલ છે એટલે મોક્ષમાં હંમેશાં આનંદ હોય છે. કારણ કે ત્યાં કલેશનો—રાગાદિના ઉપદ્રવનો અભાવ છે. એટલે મોક્ષમાં જીવોને રોગ દ્રવ્ય હોતા નથી માટે તેમનામાં કલુષા કંકાસ પણ હોતા નથી. પાંચ સકારોને સેવીએ તો મુક્તિ પદ પામીએ છીએ. ૪૯

શીલ તિમ સંતોષ તિમ સાદાઈ સમતા સંયમે,
નિજગુણાનંદી મુનીશ્વર મુક્તિ ઉઘાને રમે;

રાગ મદ ને મોહ હીન મુનિ ધાસના સંધારમાં,

ખેડાં છતાં જે શાંતિ પામે તે ન ચક્રી રાજ્યમાં. ૫૦

રૂપકાર્થ:—નિજગુણાનંદી એટલે પોતાના જ્ઞાન દર્શનાદિ ગુણોમાં રમણતા કરવામાં આનંદ પામનારા સાધુ મહારાજઓ નિર્મલ શીથલ ગુણ, સંતોષ એટલે કોઈ પણ જાતના હોલ રહિત, તેમજ સાદાઈ એટલે છળ પ્રપંચ અથવા માયા કપટ શરીરની શોભા વગેરેથી રહિતપણું તથા સમતા એટલે રાગ દ્વેષ રહિતપણું જ્યાં છે તેવા ચારિત્રતું પાલન કરતા મુક્તિ (પ્રશાંતિ) રૂપી ઉદ્યાનમાં રમે છે. ભાવાર્થ એ છે કે નિજગુણાનંદી મુનિરાજોને મોક્ષનાં સુખ મળે છે. આવા ગુણવાળા એટલે રાગ, અભિમાન, તથા મોહાદિ દોષોથી રહિત સાધુઓ ધાસના સંધારમાં ખેડેલા હોય તે છતાં જેવી શાંતિને ભોગવે છે તેવી શાંતિ ચક્રવર્તીને રાજ્યના સુખોથી હોતી નથી. કારણકે તે ચક્રીના રાજ્યમાં અશાંતિના કારણો અને શાંતિના શત્રુઓ રાગ દ્વેષાદિના કારણો ઘણાં પ્રમાણમાં રહેલા છે માટે તેવા રાજ્યમાં શાંતિ ક્યાંથી હોય ? ૫૦

ઈન્દ્રને પણ તે નથી સુખ જે મુનિને સંયમે,

તેહ સુખ સ્વાધીન અક્ષય વિષય કાંક્ષા ના દમે;

લેશથી પણ ભય નથી ત્યાં તેહ આધ્યાત્મિક સુખી,

મુનિરાજ છે આધાર તેને જેહ કર્મોદય દુઃખી. ૫૧

રૂપકાર્થ:—સાધુ મુનિરાજને ચારિત્રની અંદર જે સુખ છે તે સુખ ઈન્દ્રને પણ નથી. કારણ કે ઈન્દ્ર, ચક્રવર્તી વગેરેને સુખનાં જે સાધનો છે તે પૌંદ્રગલિક સુખનાં સાધનો ક્ષણભંશુર અને દુઃખના કારણ હોવાથી ખરાં સુખરૂપ નથી પરંતુ સુખ ભાસન કરાવનારાં છે. તેથી જ બીજા અજ્ઞાની મૂઠ સંસારી જીવોને ઈન્દ્ર અને ચક્રવર્તીનાં સુખો મેળવવાની ઇચ્છા રહે છે. વળી તે સુખ પણ નાશવંત છે. કારણ કે ઈન્દ્રપણું કે ચક્રીપણું કાયમ રહેતું નથી. તે તો અમુક મુહૂર્ત સુધી જ ટકે છે. તેજ સુખ ખરું સુખ છે કે જે સુખ સ્વાધીન હોય છે અથવા આત્મામાંથી જ ઉત્પન્ન થએલું હોય છે. વળી જે અક્ષય એટલે નાશ પામનારું નથી. એટલે એક વાર મળ્યા પછી કોઈ વાર પણ જતું રહેવાનું નથી. વળી તે ચારિત્રમાં વિષયકાંક્ષા એટલે ઈન્દ્રિયોના વિષય ભોગવવાની ઇચ્છાને દબાવેલી છે તેથી તે ચારિત્રવંત જીવને સંસારિક સુખોને ભોગવવાની લેશ પણ ઇચ્છા હોતી નથી. વળી જેને કોઈ પણ જાતનો જરા પણ ભય નથી તેથી તેજ જીવ આધ્યાત્મિક સુખી એટલે આત્માના ગુણોની રમણતાનો આનંદ ભોગવનાર પરમ સુખી છે. આવા મુનિરાજ જે જીવો પાપકર્મોના ઉદયથી દુઃખી છે તે જીવોના આધાર રૂપ છે. અથવા દુઃખી જીવોને આ સાધુ મુનિરાજજ ખરા આધાર રૂપ છે. કારણકે તેઓ ભાવદયાના ગુણે કરીને દુઃખને નાશ કરવાનો ને સુખી થવાનો ખરા રસ્તો બતાવે છે, ને તે રસ્તે દુઃખી જીવોને પ્રયાણ કરાવીને સુખિયા બનાવે છે. ૫૧.

મદ મદનને જીતનારા મન વચન ને કાયના,
જે વિકારો તે રહિત જે નિઃસ્પૃહી પરવસ્તુના;
મોક્ષસુખની વાનગીને તે શ્રમણ અહીં અનુભવે,
ભાવનિમિત્તોને તજે જે તે ભમે ન કદી ભવે. * પર

સ્પષ્ટાર્થ:—આ મુનિરાજે મદ એટલે અભિમાનને તથા મદન એટલે કામદેવને જીતનારા છે. મન વચન અને કાયના વિકારોથી રહિત છે એટલે મનથી અનેક જાતની સારી સારી વસ્તુઓ મેળવવાની, ખાવાની વગેરે જે ઇચ્છાઓ તે મનના વિકારો, સારાં સુંદર અને મધુર ગાયનો સાંભળવા વગેરે વચનના વિકારો, અને સુંદર સ્પર્શાદિક લોગવવા વિગેરે કાયના વિકારો કહેવાય છે. આવા વિકારોથી મુનિરાજ રહિત છે. વળી તે મુનિરાજને પારકાની વસ્તુ લેવાની ખીલકુલ ઇચ્છા હોતી નથી, કારણકે તેઓ નિઃસ્પૃહી એટલે કોઈ પણ જાતની સ્પૃહા વિનાના છે. આવા નિર્મલ ચારિત્રનો અનુભવ કરવો તે આ ભવમાંજ મોક્ષ સુખની વાનગી રૂપ છે. અથવા મોક્ષનું સુખ કેવું છે તેનો ખ્યાલ ઉત્તમ પ્રકારે પાળેલા ચારિત્રવડે આવી શકે છે, માટે તે ચારિત્રને મોક્ષની વાનગી સમાન કહેલ છે. વળી ભવનિમિત્તો એટલે સંસારમાં રખડાવનારાં જે કારણો રાગ દ્વેષાદિ તેનો જેઓ ત્યાગ કરે છે તેઓ આ સંસારમાં કદાપિ ભમતા નથી, માટે હે રાજર્ષિ! તમારે આવા ઉત્તમ ચારિત્રનું અવશ્ય રક્ષણ કરવું જોઈએ. પર

પ્રશમ અમૃતપાન લીના પ્રવ્રજ્યાગ્રાહી મુનિ,
રાજર્ષિ! તમને તે મળી આજે નિશાની પુણ્યની;
ભવસાગરે ખડું પામવાનું જેહ તે પામ્યા તમે,
કરજો નિરંતર ચત્ત રંગે ચેતતાં કહીએ અમે. પ૩

સ્પષ્ટાર્થ:—આ દીક્ષાના ગ્રહણ કરનારા મુનિરાજે પ્રશમ એટલે જેમના રાગ દ્વેષ શાંત થઈ ગયા છે તેથી ઉત્તમ પ્રકારની જે શાંતિ તે રૂપી અમૃતના પાનમાં લીન એટલે આસક્ત હોય છે. હે રાજર્ષિ! આજે તમને મળેલી દીક્ષા પ્રબલ પુણ્યની નિશાની રૂપ સમજાવે. આ સંસાર રૂપી સમુદ્રમાં જે ખડું પામવાનું છે તે દીક્ષા લઈને તમે મેળવ્યું છે. માટે કોઈક વીરલા જીવનેજ પ્રાપ્ત થતી તે દીક્ષાને પામીને તમે તેની આરાધના આનંદપૂર્વક કરજો. અને તેનું પાલન કરતાં ચેતતા રહેજો. એટલે તે ચારિત્રનું પાલન કરતાં સાવધાની રાખજો અથવા હંમેશાં આળસનો ત્યાગ કરજો. પ૩

પાર દીક્ષાનો ન પામે અધમ પુરૂષો પારને,
પામેજ ઉત્તમ ધન્ય પુરૂષો હવે કહું મુનિધર્મને;
આહ્ય આંતર શત્રુઓના સંગ છંડી સર્વથા,
પરહત ભોજન ભાવ મુનિતા ધારજો હરી પરબથા. પ૪

સ્પષ્ટાર્થ:—અધમ પુરૂષો અથવા નીચ સ્વભાવવાળા મનુષ્યો આવી ઉત્તમ પ્રકારની દીક્ષા કદાચ ગ્રહણ કરે તો પણ તેનો પાર પામી શકતા નથી અથવા તેઓ દીક્ષાનું સારી રીતે પાલન કરતા નથી. કેટલાક તો આશ્વિ લઈને વચ્ચે જ તેનો ત્યાગ કરે છે, પરંતુ જે ઉત્તમ પુણ્યશાળી ધન્ય પુરૂષો હોય છે તેઓજ આ દીક્ષાનો પાર પામે છે અથવા તો દીક્ષા લઈને ઉમંગથી જીવનપર્યંત તેનું પાલન કરે છે. એ પ્રમાણે દીક્ષાનું સ્વરૂપ કહ્યું. હવે હું તમને દીક્ષા લેનાર મુનિના ધર્મોનું સ્વરૂપ સમજાવું છું. બાહ્ય શત્રુ એટલે જે જીવની સાથે વૈર ભાવ થયો હોય તેનો તથા આંતર શત્રુ જે રાગ દ્વેષ એમ બંને પ્રકારના શત્રુઓનો સંપૂર્ણપણે ત્યાગ કરજો. વળી પરબ્યથા એટલે બીજા જીવોને પીડા કરવાની ભાવનાનો ત્યાગ કરીને અથવા પારકાની પીડાઓને દૂર કરીને તેમજ પરદત્ત ભોજન એટલે પારકાએ પોતાના માટે તૈયાર કરેલી રસોઈમાંથી માધુકરી વૃત્તિએ મળેલ આહારાદિકનું ભોજન કરીને તમે ભાવમુનિપણું ધારણ કરજો. ૫૪

દ્વિવિધ શિક્ષા શીખજો ને વસ્તુ તત્ત્વ પિછાણજો,

સંબંધ ગુરૂની સાથ રાખી મુક્તિ મારગ સાધજો;

સ્વપર શાસ્ત્રજ્ઞાન પરહિત અન્ય આશય વેદિતા,

ધર્મસાધન સામ્યથી ઉપદેશ પણ ગુણ ગુરૂતણા. ૫૫

સ્પષ્ટાર્થ:—હે રાજર્ષિ ! તમે દ્વિવિધ એટલે એક ગ્રહણ શિક્ષા અને બીજી આ-સેવન શિક્ષા ૨ આ બંને પ્રકારની શિક્ષાનું સ્વરૂપ શીખી લેજો. વળી તમે વસ્તુતત્ત્વને એટલે જીવાજીવાદિ પદાર્થોના સારને પિછાણજો એટલે સ્વાદ્વાદ શૈલીથી જાણજો. તથા તમે ગુરૂની સાથે સંબંધ રાખીને એટલે ગુરૂના કહ્યા પ્રમાણે વર્તીને મોક્ષ માર્ગની સાધના કરજો અથવા મોક્ષ માર્ગમાં કારણ રૂપ જ્ઞાન, દર્શન, આશ્વિને પરમ ઉદ્ધાસથી ભાવપૂર્વક સાધજો. તેમજ તમે સ્વશાસ્ત્રોનું એટલે આગમાદિનું તથા પરશાસ્ત્રોનું એટલે અન્ય દર્શનીઓના શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન મેળવજો. વળી ભવ્ય જીવોનું હિત (ભલું) કરજો. અને અન્ય એટલે તમારી સાથે વાત કરનાર ભવ્ય જીવોનો શો આશય અથવા ધરાદો છે તે જાણીને ઉત્તર આપજો. કારણ કે સામા માણસના અભિપ્રાયને જાણ્યા વિના બોલવાથી બીજા મહા-વ્રતનો ભંગ થવાનો સંભવ છે. અને ક્ષમાદિ દશ પ્રકારના ધર્મોને સાધજો, તથા ધનવંત વગેરેમાં ને ગરીબ વગેરેમાં ભેદ ભાવ રાખ્યા વગર સમાન ભાવે ભવ્ય જીવોને ઉપદેશ આપજો, તેમજ ગુરૂના જ્ઞાનાચારાદિ પાંચ આચારની આરાધના કરવા રૂપ પાંચ ગુણોને ધારણ કરજો. ૫૫.

ગુરૂવિનય ના ભૂલજો બાહુ સુબાહુને સ્મરી,

વિધિરંગ હૃદયે ધારજો ને જયેષ્ઠક્રમને આદરી;

શુદ્ધ તપ આરાધને આહાર શુદ્ધિ પાલને,

વિકથાદિ વર્ણ ચરણને ઉપયોગપૂર્વક સાધને.

૫૬

સ્પષ્ટાર્થ :—તમે શુદ્ધના એટલે શ્રી આચાર્ય લગવંત વગેરે મહાપુરુષોના વિનયને ભૂલશો નહિ. કારણ કે દીક્ષાના આપનાર આચાર્યોદિ શુદ્ધઓનો વિનય કરતાં વિદ્યા જલદી આવડે છે અને કર્મની નિર્જરા વગેરે જરૂર થાય છે. પરંતુ જેઓ તેમનો અવિનય કરે છે તેઓ પાપ કર્મોને બાંધે છે. આ પ્રસંગે શુદ્ધ વગેરેનો વિનય કરતાં બાહ્ય તથા સુબાહ્યને યાદ કરને એટલે બાહ્ય સુબાહ્યની પેઠે શુદ્ધનો વિનય ઉમંગ પૂર્વક કરને. વળી હૃદયમાં વિધિ તરફ ભાવ રાખને. જ્યેષ્ઠ કર્મને આદરીને એટલે જેઓ પોતાથી દીક્ષા પર્યાયે મોટા હોય તેમના કર્મ પ્રમાણે તેમને વંદનાદિક કરને. અને શુદ્ધ તપની આરાધના કરને એટલે વિધિપૂર્વક શુભ તપ કરને, કારણ કે નિર્દોષ તપ વડે નિકાચિત કર્મોનો પણ નાશ થાય છે. વળી આહાર શુદ્ધિનું પાલન કરને. એટલે જેતાલીશ દોષ રહિત આહાર પાણી ગ્રહણ કરને અર્થાત્ કોઈ પણ જાતના દોષ રહિત શુદ્ધ આહારાદિને વાપરને. તેમજ વિકથા એટલે અત્યની નિંદા કરવી તેનો અથવા દેશકથા, રાજકથા, ઐકથા ને ભક્તકથા એ ચાર પ્રકારની વિકથાનો ત્યાગ કરને. અંતે ઉપયોગ પૂર્વક એટલે અતિચારાદિક ન લાગે તેવી રીતે મોક્ષના પરમ કારણ રૂપ ચારિત્ર ધર્મનું અપ્રમત્ત ભાવે પાલન કરને. ૫૬.

સાચવી જયણા ક્ષણે ક્ષણે શયન ભોજન આદિને,

કરને તમે શ્રુતશ્રવણ વિધિને શીખને ધરી હર્ષને;

સ્વાધ્યાય કરને ને ભણેલું યાદ કરને ચિત્તની,

સ્થિરતા ધરીને વર્જને હાંસીજ અદ્વજ્ઞાનીની.

૫૭

સ્પષ્ટાર્થ :—તમે ક્ષણે ક્ષણે જયણા સાચવને એટલે ઉપયોગ પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરને. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે કોઈ જીવની હિંસા ન થઈ જાય તેનું ખરોખર ધ્યાન રાખને. શયન કરતાં એટલે સૂતી વખતે તથા ભોજન વગેરે કરતાં અવશ્ય જયણા રાખને. કહ્યું છે કે ‘જયણાએ ધર્મો’ જયણાથી જ ધર્મ સચવાય છે. અથવા જ્યાં જયણા નથી ત્યાં ધર્મ નથી, કારણ કે જયણા એજ ધર્મનું મૂલ છે. માટે જયણા સાચવીને દરેક ક્રિયા કરને. વળી શ્રુત શ્રવણવિધિ એટલે શ્રુતજ્ઞાન જે આગમો તેને સાંભળવાની વિધિને મનમાં રાજી થઈને શીખને. વળી તમે સ્વાધ્યાય કરને એટલે વાચનાદિ પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાયને કરને. અથવા સૂત્રાદિનું ભણવું, પાંચવું, પૂછવું, અનુપ્રેક્ષા એટલે ભણેલાનું સંભારવું ધર્મકથા એમ પાંચ પ્રકારનો સ્વાધ્યાય કરને. વળી ચિત્તની સ્થિરતા રાખવા પૂર્વક જે સૂત્રાર્થો ભણી ગએલા હો તેને વારંવાર યાદ કરને અથવા સંભાળને. કારણ કે જે ભણેલું સંભારવામાં આવે નહિ તો ભૂલી જવાય છે. વળી પોતાથી અદ્વજ્ઞાનવાળા એટલે જેઓ ઓછા જ્ઞાનવાળા હોય તેમની મરકરી કરશો નહિ. કારણ કે જીવો કર્મોધીન છે તેથી જેવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષયોપશમ હોય તે પ્રમાણે જીવો ભણી શકે છે. ૫૭

છંડોળેજ વિવાહને ના અબુદ્ધ બુદ્ધિ ભેદને,
 કરજો ન શાસ્ત્ર લણાવજો વિનયાદિ હીન કુપાત્રને;
 મૂલ ઉત્તર ગુણ બધાં આરાધજો ધરી હર્ષને,
 પાલજો બહુ રંગથી નિત આઠ પ્રવચન માતને. ૫૮

સ્પષ્ટાર્થ:—વિવાહને એટલે શાબ્દિક (ખરાડ પાડીને) ઝગડા કરવાનો ત્યાગ કરજો; અને અબુદ્ધ જીવોના બુદ્ધિ ભેદને કરવો નહીં એટલે અજ્ઞાની જીવોને તું બુદ્ધિહીન છું, ને હું બુદ્ધિશાલી છું, એવા બુદ્ધિ ભેદ કરવો નહીં, કારણકે તેમ કરવાથી કષાયાદિ પ્રકટે છે અને વિનય વગેરે સદ્ગુણોથી રહિત કુપાત્રને જિનગમે લણાવશો નહિ. કારણ કે જેમ સર્પને પાએણું દૂધ પણ ઝેર રૂપ બને છે, તેમ કુપાત્રને આપેલી વિદ્યા લાભને બદલે નુકશાન કરે છે. વળી મૂલ ગુણો એટલે પાંચ મહાવ્રતો તથા ઉત્તરગુણો એટલે રાત્રી ભોજન વિરમણ, પિંડ વિશુદ્ધિ વગેરે બધા ગુણોની હર્ષ પૂર્વક અથવા આનંદથી આરાધના કરજો. વળી પાંચ સમિતિ તથા ત્રણ ગુણો એમ આઠ પ્રવચન માતાને હંમેશાં બહુમાનથી આરાધજો. અહીં સમિતિ વગેરે ૮ ગુણો ચારિત્ર રૂપી બાલકનું રક્ષણ કરવાને માતા સમાન હોવાથી આઠ પ્રવચન માતા કહેવાય છે. ૫૮

ક્રોધને ક્ષાંતિગુણે તિમ નમ્રતાએ માનને,
 સરલતાથી કુટિલતાને તોષ ગુણથી લોભને;
 વૈરાગ્યરંગે રાગ હણજો પૂર્ણતા ગુણ ધારજો,
 કલેશહીન મન મુક્તિ છે ઇમ ચિત્તમાં અવધારજો. ૫૯

સ્પષ્ટાર્થ:—હે રાજર્ષિ! તમે ક્રોધને ક્ષમા ગુણને ધારીને હણજો એટલે નાશ કરજો અથવા ક્રોધ કરવાનો પ્રસંગ આવે અથવા જ્યારે બીજા જીવની ઉપર ગુસ્સો થઈ જાય તે વખતે સામાનો અપરાધ હોય તો તેની ક્ષમા કરજો. એ પ્રમાણે ક્ષમા રાખવાથી ક્રોધને જીતાય છે. માણસ માત્ર જૂલને પાત્ર છે એવું વિચારીને તેના ઉપર ક્રોધ કરશો નહિ. વળી માનને એટલે ગર્વ અથવા અભિમાનને નમ્રતા ગુણથી એટલે નરમાશથી જીતજો. હું બીજા કરતાં ચઢિઆતો છું, મારા જેવો કોઈ નથી એવા પ્રકારનું અભિમાન કરવું નહિ. કારણ કે અભિમાન કરનાર જીવોના ગુણો નાશ પામે છે. વળી કુટિલતાને એટલે કપટ-માયા પ્રવચને સરલતા ગુણથી દૂર કરજો અથવા તો તમે કોઈની સાથે કપટ ભાવ રાખશો નહિ. ક્રોધને છેતરશો નહિ. પરંતુ વિચાર વાણી તેમજ વર્તનમાં સરલ થજો. જેવા ભાવ હોય, તેવું બોલો, ને તેવું જ વર્તન રાખજો. તથા લાભને તોષ ગુણથી એટલે સંતોષ રાખીને દૂર કરજો. કારણ કે જ્યાં સુધી લોભ દૂર થતો નથી ત્યાં સુધી જીવને ખરી શાંતિ મળતી નથી. વળી રાગને એટલે પદાર્થોની પ્રીતિને વૈરાગ્ય ભાવથી દૂર કરજો. કારણ કે જ્યાં સુધી રાગ દૂર થતો નથી ત્યાં સુધી નિજ ગુણરમણતા નિર્મળ ભાવે થતી

નથી. તેમજ સ્વાભાવિક પૂર્ણતા ગુણને ધારણ કરજો. કલેશ વિનાનું એટલે વિષય કષાયાદિની ભાવના રૂપ આર્તધ્યાનાદિથી રહિત એવું જે મન તેજ મુક્તિ છે એવું મનમાં અવધારજો એટલે નક્કી કરજો. ૫૯.

દિવસચર્યા રાત્રિચર્યા પાલજો અપ્રમત્તતા,

ધારજો ગુણ આઠ હિતકર આત્મગુણગણરમણતા;

શુભ ભાવનાઓ ભાવજો દીપાવવા નિજ સાધુતા,

રાજર્ષિ ઇમ ગુરૂ દેશના અવધારતા રાજી થતા.

૬૦

સ્પષ્ટાર્થ :—દિવસ ચર્યા એટલે દિવસે કરવાની પ્રતિક્રમણાદિ તથા સૂત્રપૌરૂષી આદિના સમુદાયરૂપ ક્રિયા અથવા જ્ઞાનાચાર વગેરે પાંચ આચારો તેમજ રાત્રિચર્યા એટલે રાત્રે પાળવાના આચારોનું અપ્રમત્તપણું પાલન કરજો. અને હિતકારી એટલે આત્માને મોક્ષ માર્ગની આરાધનામાં ટકાવનારા આઠ ગુણોને તથા આત્મ ગુણ ગણ રમણતાને એટલે પોતાના જ્ઞાનાદિક ગુણોમાં રમણ કરવા રૂપ ગુણને ધારણ કરજો. તેમજ અનિત્ય ભાવના વગેરે સારી સારી ૧૬ ભાવનાઓને ભાવજો. કારણ કે સારી ભાવનાઓ ભાવવાથી પોતાનું સાધુપણું શોભે છે. આ પ્રમાણે ગુરૂએ વિપુલવાહન રાજર્ષિને દીક્ષા લીધી ત્યારે ઉપદેશ આપ્યો. ગુરૂ મહારાજનો આ ઉપદેશ રાજર્ષિએ એકાગ્રતાથી સાંભળ્યો અને તે સાંભળીને તેઓ આનંદ પામ્યા. આ શ્લોકમાં જણાવેલા—આત્માને હિતકારી ૮ ગુણોની ખીના ટૂંકમાં આ પ્રમાણે જણાવી—૧ ખાસ જરૂરી જ વિચારો કરવા—ખીન જરૂરી વિલાવ દશાના વિચારોથી કર્મબંધ થાય છે, એમ સમજીને અહિતના કરનાર અશુભ વિચારો નજ કરવા જોઈએ. જે વિચારોનું ભાવિ પરિણામ (ફલ) આત્મતત્ત્વને અથવા મોક્ષમાર્ગને પોષે, તેવા જ વિચારો કરવા જોઈએ. અત્યાર સુધીમાં આ આત્માએ ખીન જરૂરી વિચારો કરવાથી ઘણુંજ નુકશાન ભોગવ્યું છે. માટે કદાચ અશુભ વિચારો અશુભ નિમિત્તાદિના સંસર્ગથી આવી જાય, તો તરતજ સાવધાન થઈને શુભ વિચારો કરવા જોઈએ.

૨. ખાસ જરૂરી બોલવું—જેમ આરંભ સમારંભાદિ નિમિત્તે ગૃહસ્થ શ્રાવિકાને ઘણી વાર બોલવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય છે, તેમ મુનિવરોને હોતું નથી. કારણકે મુનિ જીવનમાં આરંભ સમારંભાદિ કરાય જ નહીં. માટે મુનિવરો જ્યારે અભ્યાસ કરવાનો, ધર્મોપદેશ દેવાનો, કે ધાર્મિક પ્રશ્નાદિને પૂછવાનો, કે સમજાવવાનો પ્રસંગ જણાય, ત્યારે જ હિત—મિત—પ્રિય—અને સત્ય વચનો બોલે છે, ને તે સિવાયના ટાઈમમાં મૌન ધારણ કરે છે. પણ તેઓ ખીન જરૂરી વાતો કે ગપ્પા ઠકા મશકરી કરતાજ નથી. જે બોલવાનું હોય, તેના ભાવિ શુભ પરિણામનો નિર્ણય કરીને જ કુશલ મુનિવરો ગાઢ કર્મ બંધાદિથી જરૂર બચી શકે છે, ને બહુજ કર્મનિર્જરાદિ વિશિષ્ટ લાભને જરૂર પામી શકે છે, ને મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરવા રૂપ પોતાના સાધ્ય

ખિંદુને જરૂર સાચવે છે. સમજી આત્મા શાંતિથી વિચારશે, તો જરૂર જણાશે કે—ખીન જરૂરી બોલવામાં અમૂલ્ય ટાઈમનો દુરૂપયોગ જરૂર થાય છે, ને રાગ દ્રેષાદિ કારણોની પણ ઉત્પત્તિ થતાં મોક્ષમાર્ગની આરાધનામાં પણ અનહદ નુકશાન લોગવવું પડે છે. એમ સમજીને ખાસ કારણેજ મુનિવરો દ્રવ્ય ક્ષેત્રાદિની વિચારણા કરીને બોલે છે. બે ભાષા ઉપર કાબૂ રખાય, તો મુનિવરો જરૂર પ્રશાંતિમય શ્રમણી જીવનરૂપી નંદનવનમાં વિચરીને નિજશુભરમણતા રૂપી ફૂલની સુગંધિનો અનુભવ કરે છે.

૩. ખાસ જરૂરી પ્રવૃત્તિ કરવી—અહીં જે એક સ્થાનકેથી બીજે સ્થાનકે જવું, આવવું વગેરે ક્રિયાઓ તે પ્રવૃત્તિ કહેવાય. મુનિવરોએ દેવવંદન, ગુરૂવંદન, વૈયાવૃત્યાદિ ખાસ કારણે જ તેવી પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. જો તે પ્રમાણે વર્તે નહીં, તો જરૂર તેઓ સંયમાદિની આરાધના પરમ ઉલ્લાસથી કરી શકતા નથી. એમ સમજીને નિષ્કારણે પ્રવૃત્તિ કરવીજ નહીં.

૪. ખાસ જરૂરી જોવું—સ્ત્રી આદિના રૂપને જોવું એ ભયંકર દુઃખનું કારણ છે, તેવા રાગ દ્રેષના કારણોથી દૂર રહીને દેવ ગુરૂ પ્રવચનાદિના દર્શન કરવામાં આત્માનું હિત જરૂર થાય છે. કારણ કે જેમણે, (અરિહંતોએ) રાગાદિ ભાવ શત્રુઓનો નાશ કર્યો છે, ને જેઓ (ગુરૂમહારાજોએ) રાગાદિનો નાશ કરનાર નિર્મળ મોક્ષ માર્ગની આરાધના પરમ ઉલ્લાસથી કરી રહ્યા છે, તથા જે અશાંતિના પરમ કારણ રાગાદિને દૂર કરવાનો આખાદ માર્ગ ખતાવે છે. તે દેવાદિને જોવાથી તેમના શુદ્ધ સ્વરૂપનો બોધ થતાં તે માર્ગે પ્રવૃત્તિ કરનારા મુનિવરો જરૂર અરિહંતાદિ સ્વરૂપ બને છે. એમ સમજીને હે રાજર્ષિ! તમે અશુભ રૂપને જોશો નહીં. કારણકે ખીન જરૂરી અશુભ રૂપાદિને જોવાથી આ આત્માએ ભૂતકાલમાં ઘણુંજ નુકશાન લોગવ્યું.

૫. ખાસ જરૂરી સાંભળવું—ખીન જરૂરી વચનો સાંભળવાથી મનની અસ્થિરતા, રાગાદિની ઉત્પત્તિ, ઝઘડા વગેરે અનિષ્ટ પ્રસંગો ઉપસ્થિત થાય છે, ને તેથી પરિણામે ચીકણાં કર્મો બંધાય, ભવ જન્મણાદિના દુઃખો લોગવવા પડે માટે ખીન જરૂરી શબ્દો સાંભળવા જ નહીં. એટલે તે તરફ ઉપયોગ રાખવો નહીં. ને જિનોપદેશાદિ સાંભળવામાં લીન થવું જોઈએ.

૬ જૂના વૈર ઝેર ભૂલી જવા, ને નવાં વૈર ઝેર ઉત્પન્ન કરવા નહીં. દીક્ષા લીધા પહેલાં કોઈના પ્રત્યે વૈરભાવ રાખ્યો હોય, તે ભૂલી જવો, ને હવે પછી તેવું વૈર ન બંધાય તે રીતે સાવધાન રહીને સંયમાદિની ઉલ્લાસથી આરાધના કરવી જોઈએ.

૭ કર્મબંધના કારણોથી બચવું—મુનિવરો કયા કારણથી કયું કર્મ બંધાય છે, તે કર્મબંધના કારણોને સમજીને લક્ષ્યમાં રાખીને કર્મ ન બંધાય, તે રીતે વિચાર કરે છે. વચનો બોલે છે, તથા પ્રવૃત્તિ કરે છે. કર્મનો બંધકાલ એ સ્વાધીન કાલ છે, ને ઉદયકાલ

એ પરાધીન કાલ છે, એમ સમજીને કષાયાદિને સેવવા નહી, આ રીતે વતૈવાથી કર્મનાં કડવાં ફલ ભોગવવાં પડતાં નથી.

૮ જિનેશ્વર દેવતા સ્વરૂપની ભાવના સહિત આત્મિક લાભાલાભનું સરવૈયું-હે રાજર્ષિ ! આજે તમે જે નિર્મલ દર્શન જ્ઞાન સહિત સંયમની આરાધના પામ્યા છો, તેનું અંતિમ ફલ એજ છે કે-પ્રભુ જિનેશ્વર દેવે જે માર્ગને આરાધી મોક્ષના અવ્યા. બાધ સુખો મેળવ્યા, તે માર્ગને યથાર્થ સ્વરૂપે ઓળખી, તેની નિરંતર ભાવના કરવા પૂર્વક ચારિત્રને સાત્ત્વિક ભાવે આરાધી અરિહંત સ્વરૂપ બનીને સિદ્ધિ પદને પામવું. એમ વિચારીને જિનેશ્વર દેવે આરાધેલા મોક્ષમાર્ગના સ્વરૂપની નિરંતર જરૂર ચિંતવના કરવી. તથા મેં દરરોજ આત્મિક ગુણોની આરાધના કેટલી કરી ? ને પ્રમાદાદિ નિમિત્તે તેમાં વિરાધના દોષ કયા કયા લાગ્યા છે ? તે વિચારી દોષોને દૂર કરી અપ્રમત્તભાવે સંય-માદિની આરાધના કરજો. આ પ્રસંગે જે જે અંશે નિરૂપાધિક સ્વભાવે પરમ ઉદલાસથી મોક્ષમાર્ગની આરાધના થાય, તે તે અંશે (તેટલો) લાભ સમજવો. અને વિરાધનાના કષાયાદિ નિમિત્તોમાંના કેઈ પણ નિમિત્તથી આરાધનામાં અતિક્રમાદિ દોષોમાંનો કેઈ પણ દોષ લાગે, તે વિરાધનારૂપ અલાભ સમજવો. મુનિવરોએ ઉચિત સમયે વિચારવું જોઈ એ કે આજે દિવસમાં ને રાતમાં કેટલી આરાધના થઈ ને કેટલી વિરાધના થઈ ? જે આત્મા આરાધનાના પંથે અપ્રમત્તભાવે વિચરતો હોય, ને વિરાધના ન થતી હોય, તો સમજવું કે આજે હું ધન્ય છું, કૃતાર્થ છું. અને જે વિરાધના થતી જણાય, તો તેના કારણે નિશ્ચિત કરીને તે દરેક કારણના પ્રસંગથી દૂર રહેવા નિરંતર સાવચેત રહેજો. આ રીતે હંમેશાં સરવૈયું કાઢનારા મુનિવરો મોક્ષમાર્ગની આરાધના સાત્ત્વિક ભાવે કરે છે. ને વિરાધનાથી જરૂર બચી શકે છે. કાપડ વગેરેના બહેપારીઓ પણ દરરોજ લાભા-લાભનું સરવૈયું કાઢી લાભનો ને તોટાનો નિર્ણય કરી વિશેષ લાભ તરફ લક્ષ્ય રાખીને નુકશાન આવવાના કારણોથી બચીને વાર્ષિક લાભાદિમાં વધતાં પોતાનું જીવન સુખ શાંતિમાં ગુજારે છે. આ દૃષ્ટાંતથી સચોટ સમજાય છે કે-દરરોજ આરાધનાનું સરવૈયું કાઢવાની પદ્ધતિ સાધુ જીવનમાં બહુ જ લાભદાયક છે. આ આઠે ગુણોમાં આઠ પ્રવચન માતાઓનું રહસ્ય સમાયેલું છે. હે રાજર્ષિ ! શુભ ભાવનાને આધારે જ આરાધના થતી હોવાથી અનિત્યભાવના, અશરણુ ભાવના વગેરે ૧૬ ભાવનાઓ પણ કુરસદે જરૂર ભાવજો. આ ભાવના શબ્દના અર્થ અને ભેદ, વગેરેનું સ્વરૂપ ટૂંકામાં આ રીતે વિચારજો-ભાવના શબ્દની વ્યુત્પત્તિ “ભાગતે” इति भावना” આ રીતે થાય છે. જે વિચારાય તે ભાવના કહેવાય. શુભ-અશુભ વિચારો હોવાથી તેના શુભ ભાવના, અને અશુભ ભાવના એમ બે ભેદો જણાવા. શુભ ભાવનાનાં ઘણાં ભેદોનો ૧૬ ભેદોમાં સમાવેશ કરીને અનિત્યભાવના વગેરેને જાણીને વારંવાર વિચારવી જોઈએ. તેજ પ્રમાણે અશુભ ભાવનાનાં ઘણાં ભેદોનો કાંદર્પી ભાવના વગેરે પાંચ ભેદોમાં સમાવેશ કર્યો છે. (૧) કાંદર્પી ભાવના, (૨) કૈદિબી ભાવના, (૩) આભિયોગિકી ભાવના, (૪) દાનવી ભાવના, (૫) સંમોહી ભાવના. આ

રીતે પાંચ લેહો જાણીને ત્યાગ કરવા લાયક છે. અશુભ ભાવનાનું સ્વરૂપ સમજીને તેથી આત્મા દૂર રહીને પરમ શાંતિથી શુભ ભાવનાઓ ભાવીને નિજ ગુણ રમણતાનો અપૂર્વ આનંદ અનુભવે છે. માટે શુભ ભાવનાઓને સમજતાં પહેલાં તે પાંચ અશુભ ભાવનાઓને જરૂર જાણવી જોઈએ. આ મુદ્દાથી ટૂંકામાં તે પાંચ લેહોનું સ્વરૂપ જણાવું છું:—

૧ કાંદર્પી ભાવના—શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ. આ પાંચ કામ ગુણોની વિચારણા.

૨ કૈલિબધી ભાવના—દ્વેષાદિ નિમિત્તે કલેશાદિ કરવાની વિચારણા.

૩ આલિયોગીકી ભાવના—યુદ્ધાદિની વિચારણા.

૪ દાનવી ભાવના (આસુરી ભાવના)—મોહ મદ મત્સરાદિની વિચારણા.

૫ સંમોહી ભાવના—કુટુંબાદિમાં મમતા વગેરે પોષનારી વિચારણા.

આ પાંચ અશુભ ભાવનાઓમાં વિષય કષાયોદિને પોષનારી તમામ અશુભ ભાવનાઓનો સમાવેશ કર્યો છે એમ સમજીને ચિત્ત રૂપી જલને (પાણીને) નિર્મલ બનાવવાને માટે કતક ફલના ચૂર્ણ જેવી શુભ ભાવનાઓ નિરંતર જરૂર ભાવજો. આ શુભ ભાવનાઓમાં એક પણ શુભ ભાવનામાં લીન બનેલા આત્માઓ ઘણાં ચીકણાં કર્મોરૂપી કાષ્ટને બાળી કેવલજ્ઞાની થઈને સિદ્ધિ પદને પામ્યા છે, પામે છે, ને પામશે. તેથી હે રાજર્ષિ! તમે તે ૧૬ ભાવનાઓનું સ્વરૂપ ટૂંકામાં આ પ્રમાણે વિચારજો—

૧ અનિત્ય ભાવના, ૨ અશરણ ભાવના, ૩ સંસાર ભાવના, ૪ એકેત્વ ભાવના, ૫ અન્યત્વ ભાવના, ૬ અશુચિત્વ ભાવના, ૭ આશ્રવ ભાવના, ૮ સંવરભાવના, ૯ કર્મ-નિર્જરા ભાવના, ૧૦ લોક સ્વભાવ ભાવના, ૧૧ યોધિ દુર્લભત્વ ભાવના, ૧૨ ધર્મભાવના સહિત તે ધર્મના કહેનાર શ્રી અરિહંત પ્રભુના સ્વરૂપની ભાવના. ૧૩ મૈત્રી ભાવના, ૧૪ પ્રમોદ ભાવના, ૧૫ કરુણા ભાવના, ૧૬ માધ્યસ્થ્ય ભાવના. આ રીતે તે ૧૬ ભાવનાનાં નામ જાણવા. તે દરેક ભાવનાનું સ્વરૂપ ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવું—

૧ અનિત્ય ભાવના—હે જીવ ! આ અનિત્યત્વ રૂપ (અનિત્યપણા રૂપી) રાક્ષસ જે વજ્ર જેવા મજબૂત શરીરને ધારણ કરનારા શ્રી તીર્થંકર ગણધર વગેરે લોકોત્તમ મહાપુરુષોને તથા ૩૩ સાગરોપમ પ્રમાણ દીર્ઘ આયુષ્યવાળા અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ વગેરે શ્રેષ્ઠ દેવોને પણ ગળી જાય છે, તો પછી કેળના ગર્ભની જેવા તુચ્છ (દુર્બલ) શરીરને ધારણ કરનારા તારા જેવા જીવોને ગળી જાય, એમાં નવાઈ શી ? આ રીતે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—૬ સંઘયણોમાં વજ્રર્ષભ નારાય સંઘયણ ઉત્તમ કહ્યું છે. કારણ કે તે બહુ જ મજબૂત હોય છે. તેવા સંઘયણવાળા જીવો પણ ચાલુ ભવન આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં મોક્ષમાં કે દેવ ગતિ આદિમાં જાય છે. તેઓ પણ અહીં કાયમ રહી શક્તા નથી, તો પછી સેવાર્ત્ત (છેવટ) જેવા હલકા સંઘયણને ધારણ કરનારા જીવો આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં દેહાદિને તજીને આદ્યા જાય, એમાં લગાર પણ આશ્ચર્ય પામવા જેવું છેજ નહિ. સંસારી જીવ ચાર ગતિ-

માંની કોઈ પણ ગતિમાં ચાલુ ભવના આયુષ્યની સ્થિતિ પ્રમાણે જ રહી શકે છે. ને તે સ્થિતિ પૂરી થાય, ત્યારે તે સ્થાનનું (ગતિનું) જરૂર પરિવર્તન કરે છે. જ્યારે જન્મ થવાના સમયથી માંડીને જીવનના છેડા સુધી સાથે રહેલું શરીર પણ પોતાનું થતું નથી. એટલે જે શરીરના પોષણ વગેરેને માટે અનીતિ આદિ સેવીને પણ મેળવેલા ધન વગેરેનો ઘણીવાર દુરુપયોગ કર્યો, ને તે અનીતિ આદિથી બાંધેલા કર્મોના ફલ તો પોતાને જ ભોગવવા પડશે. આવા સ્થૂલ શરીરને પણ પરભવમાં જવાના ટાઇમે કોઈ પણ સંસારી જીવ સાથે લઈ જતો જ નથી. ફક્ત બહુજ સૂક્ષ્મ એવા તેજસ કાર્મણુ શરીરથી વીંટાયેલો જ તે (જીવ) પરભવમાં જાય છે. આ રીતે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—આ ભવમાં બાંધેલા શુભાશુભ કર્મોને જ સાથે લઈને સંસારી જીવ પરભવમાં જાય છે. આ વખતે અજ્ઞાન મોહાદિથી પોતે બહાલામાં બહાલું માનેલું તે શરીર પરભવમાં સાથે જતું નથી. આ જીવ તેની ઉપરના મોહને લઈને મોક્ષ માર્ગની આરાધના કરી શક્યો નથી. માટે કણ્ણભંશુર દેહનો મોહ તજીને મોક્ષમાર્ગની આરાધના અપ્રમત્તભાવે કરી સિદ્ધિના સુખ મેળવવામાં જ માનવ જન્મની સાર્થકતા છે. આ જીવને ઢાંક્યા કર્મોની ખખર ન હોવાથી અચાનક અશાતા વેદનીયાદિ કર્મોદયે રોગાદિની અસહ્ય પીડા ભોગવવાના ટાઇમે તે (જીવ) આ રીતે પસ્તાવો કરે છે કે—અરેરે ! મેં જ્યારે શરીર નીરોગી હતું, ત્યારે ધર્મારાધન કર્યું નહિ, ને અનેક પાપ કર્મો કરવામાં લીન બન્યો. હવે માફ શું થશે ? ભવિષ્યમાં આવો પસ્તાવો કરવો ન પડે, માટે ચેતીને હે જીવ ! જ્યાં સુધી આ શરીર નીરોગી (રોગ રહિત) હોય, જરા (ઘડપણ) થી જર્જરિત થયું ન હોય, ઇન્દ્રિયોની સ્વસ્થતા હોય, જીવનદોરી નિરૂપદ્રવ હોય, ત્યાં સુધીમાં મોક્ષ માર્ગની આરાધના જરૂર કરવી જોઈએ. શ્રીમદ્દેવા માતા જેવા અનંતા જીવોને અંતર્મુહૂર્તમાં પણ કેવલજ્ઞાનને પમાડનારા આ મનુષ્ય ભવની દુર્લભતાને સમજનારા સંસારી ભવ્ય જીવોને મોક્ષ માર્ગની સાત્ત્વિક આરાધના કરવામાં પરમ વિઘ્નરૂપ શરીરની મમતાની માફક વિષય સુખ પણ પરમ વિઘ્ન રૂપ જ છે. તે પરમ વિઘ્નથી કાયમ દૂર રહેવાની ભાવનાવાળા પુણ્યશાલી ભવ્ય જીવોએ તેના સંબંધમાં પોતાના આત્માને આ રીતે સમજાવવો જોઈએ કે—હે જીવ ! વિષય ભોગથી માનેલું સુખ, એ સાચું સુખ છેજ નહિ. કારણ કે તે સુખ સ્ત્રી આદિ દુર્ગતિ દ્વાયક પર સાધનોથી ઉત્પન્ન થાય છે. આવું પરાધીન સુખ નિશ્ચયે ક્ષણિક જ હોય છે. એટલે તે વધારે કાલ સુધી ટકતું નથી. વળી તે સુખ વિષયની કાંક્ષા (ઇચ્છા) રૂપ ક્રીચડથી મેલું બનેલું છે, ને આ સંસારમાં તે મહાભયનું કારણ છે. આ જીવ એવું જાણે છે. છતાં તે દુષ્ટ બુદ્ધિથી પ્રેરાઈને વિષય સુખમાં જ રાગ્યો માગ્યો રહે છે. પરંતુ ડાહ્યા પુરૂષો તો તદ્દન ભય વગરના ને સ્વાધીન એવા આધ્યાત્મિક સુખ (નિજ ગુણોમાં રમણતા કરવાથી પ્રાપ્ત થતા સુખ, મોક્ષ માર્ગની પરમ ઉલ્લાસથી આરાધના કરવાથી મળતા આત્મિકાનંદના અનુભવરૂપ સુખ) માંજ લીન બને છે. કારણકે તે આધ્યાત્મિક સુખ શાશ્વત છે, ને ઇન્દ્રિયોના ઔત્સુક્ય (તોફાન, સ્વછંદતા ભરેલા વર્તન) થી રહિત છે. જેમ બિલાડો

ધરમાં પેસીને હ્રદ્ય પીએ, ત્યારે તે તેને મારવા માટે લાકડી ઉગામીને ઉભેલા ધરના માલીક તરફ નજર પાડી કરતો નથી, ને લાકડીનો માર સહન કરે છે. તેમ આ અજ્ઞાની મૂઠ વિષયાનુરાગી જીવ પણ વિષય સુખને (વિષય સુખ રૂપી હ્રદ્યને) લોગવતાં ચમ રાજથી લગાર પણ પહોંતો નથી. અહીં ચમ શબ્દથી આયુષ્યનો છેડો સમજવો. આનું ખર્ચ રહસ્ય એ છે કે દુનિયામાં રહેનારા તમામ સંસારી જીવોને જે મરણનો ભય, તે મોટામાં મોટો ભય છે. કારણ કે સૌને જીવવું જ ગમે છે. મારે અચાનક મરવાનું છે. આવાં મરણનો ભય જેને હોય, તેને 'વિષય' એવો શબ્દ સાંભળતાં કંપારી છટે છે. એટલે તેઓ સ્વપ્ને પણ વિષયોની વિચારણા પણ કરતા જ નથી.

હવે શરીરાદિની અનિત્યતાને દષ્ટાંત આપીને સમજાવે છે-હે જીવ ! શરીરનું નિશ્ચયપણું પર્વતમાંથી નીકળેલી નદીના પૂર જેવું છે વગેરે બીના પહેલાં જે વિસ્તારથી કહી છે, તેને ધ્યાનમાં રાખીને જેવો શરીરમાં મોહ રાખે છે, તેને પટ્ટાવીને, તેવો મોહ મોક્ષ માર્ગની આરાધના કરવામાં રાખજે. વળી હે જીવ ! તારું આયુષ્ય વાયરાથી હાલતી ધબ્બના જેવું વિનિશ્ચય છે, એમ ચોક્કસ સમજજે. શરીરનું તેજ-સ્ત્રીઓની આંખોનું જે ઘડી ઘડીમાં ઉઘડવું, ને બંધ થવું, તેના જેવું વિનિશ્ચય છે. એટલે તે પણ કાયમ એક સરખું રહેતું જ નથી. એમ માંદા લોકને કે વૃદ્ધોને જોવાથી ખત્રી થાય છે. અને આ તારી જીવાની તે પણ જરૂર જવાની જ છે, કારણકે જેમ દીવાની ન્યોતનો રંગ કણે કણે બદલાય છે, તેમ જીવાનીના રંગ પણ કણે કણે બદલાતા હોવાથી તે મહોન્મત્ત હાથીના કણે કણે હાલતા મોટા કાનના જેવું અસ્થિર છે. માટે જીવાનીનો મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરવામાં ઉપયોગ કરવો જોઈએ. તથા સ્વામીપણું (શેઠાઈ, અધિકારિપણું) ઉંઘમાં ઉપરા ઉપરી આવતા સ્વપ્નની શ્રેણિ જેવું અસ્થિર છે, તેમજ લક્ષ્મી વીજળીના જેવી ચપલ વિનિશ્ચય છે. અને પુત્રાદિનો પ્રેમ કાયમ એક સરખો રહેતો નથી એમ નજરે નજર જોઈએ છીએ. તે પ્રેમ સ્વાર્થ પૂરતો જ છે. સ્વાર્થ સર્થ પછી પહેલાં જેવો પ્રેમ દેખાતો જ નથી. ને રૂઢન વગેરે પણ સ્વાર્થની દોરી તૂટી જવાથી જ કરાય છે. માટે પુત્રાદિની ઉપર જેવો પ્રેમ રાખીએ છીએ, તેવા પ્રેમથી ધર્મારાધન કરી મોક્ષના સુખ મેળવવામાં જ માનવ-જન્મની ખરી સાચીકતા છે. હે જીવ ! આ રીતે દુનિયામાં દેખાતા દેહ-સ્ત્રી ધન વગેરે તમામ પદાર્થો અનિત્યજ છે. એમ જો તારા હ્રદયમાં ઠસાવીશ, તો બહાલામાં બહાલી કે સારામાં સારી કોઈ પણ વસ્તુનો (પુત્રાદિનો પણ) નાશ થતાં તને લગાર પણ ફીલગીરી થશે જ નહીં. કારણ કે જે વિનિશ્ચય છે, એટલે જે વસ્તુનો સ્વભાવ જ નાશ પામવાનો છે, તે યોગ્ય સમયે કે કોઈ પણ કાલે નાશ પામે જ. એમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું છેજ નહિ. પરંતુ જેમના મનમાં એમજ ઠસેલું છે કે આ સ્ત્રી ધન શરીર વગેરે પદાર્થો નાશ પામેજ નહિ. એવા મૂઠ જીવો તો એક ઘણાં વખતની જૂની ઘાસની ઝુંપડી નાશ પામે, તો પણ હંમેશ રોયાજ કરે છે. તેવા મૂઠ જીવોનું પણ કડયાણ કરવાની અખૂટ ભાવ દયાના ભંડાર જેવા શ્રી તીર્થંકર પ્રભુએ કરમાવ્યું છે કે હે ભવ્યજીવો ! આ સ્વાર્થી સંસારમાં

કોઈ કોઈનું છેજ નહી, એટલે તમારું કોઈ નથી, ને તમે પણ કોઈના નથી જ. આ રીતે હીનતાનો ત્યાગ કરીને દરરોજ આત્માને શીખામણ આપજો. ને સમજી લેજો કે એક મારો આત્મા જ શાશ્વત છે, ને તે ઉત્તમ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર ગુણોને ધારણ કરનાર છે. તે સિવાયના જે બીજા તમામ પદાર્થો દેખાય છે, તે સર્વે આત્મકલ્યાણને બગાડનારા ક્ષણ ભંગુર બાહ્ય પદાર્થો જ છે. એટલે તે સર્વે પદાર્થો દુઃખના જ કારણ છે એમ સમજી લેજો.

ચાહ રાખજો કે સંજોગના નિમિત્તેજ એટલે અનિત્ય પદાર્થોના ખોટા મોહને લઈને જ આ તમામ જીવો દુઃખની પરંપરા ભોગવી રહ્યા છે. માટે તમે ભોગ તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરજો, ને હંમેશાં શુદ્ધ ચિત્ત મમતાનો નાશ કરાવવામાં અસાધારણ કારણ એવી આ અનિત્ય ભાવનાને ભાવજો. અહીં આરીસા ભુવનમાં અનિત્ય ભાવના ભાવતાં કેવલ જ્ઞાનને પામેલા શ્રી ભરત ચક્રવર્તીનું દ્વંદ્વંત શ્રીભાવના કલ્પલતા વગેરે ગ્રંથોમાં વિસ્તારથી જણાવ્યું છે. તે વારંવાર વિચારવું જોઈએ.

૨. અશરણુ ભાવના—આ જીવ અશાતા વેદનીપાદિ કર્મોનો અચાનક ઉદય થાય, ત્યારે ઘણી આધિ વ્યાધિની પીડા રીબાઈ રીબાઈને ભોગવે છે. તે વખતે ત્યાં તેના માતા, પિતા, ભાઈ, દીકરા, સ્ત્રી વગેરે પણ હાજર હોય છે. ને નજરો નજર તેની દયામણી દુઃખમય પરિસ્થિતિને જુઓ છે. છતાં તે હાજર રહેલામાંનો કોઈપણ આત્મા તેનું દુઃખ બહેંચીને લઈ શકતો નથી. જ્યારે તેનું મરણ નજીક આવે, ત્યારે શરણુ વિનાનો તે જીવ રોતાં રોતાં અહીંના તમામ સગાં સંબંધિ, ધન, દેહ વગેરેને તજીને બાંધેલાં આયુષ્ય કર્મને અનુસારે ચાર ગતિમાંથી કોઈ પણ ગતિમાં જાય છે. શ્રી જિનભાષિત ધર્મનું જ જે શરણું, તેજ સાચું શરણું છે. આ ધર્મનું શરણુ જેણે સ્વીકાર્યું નથી, તે જીવ શરણુ રહિત કહેવાય છે. અને જે જીવો ન્યાય શાસ્ત્રાદિને જાણે છે, તથા જેઓ મંત્ર તંત્રની પ્રક્રિયાના, ને જ્યોતિષ શાસ્ત્રોના બળુકાર છે, તેઓ પણ ત્રણ ઢોકના સંસારી જીવોને હજીવામાં હોંશિયાર એવા ચમરાજને હરાવવાને સમર્થ થઈ શકતા નથી.

તથા જે ઈંદ્ર ચક્રી વાસુદેવાદિની આબુબાબુ શસ્ત્રધારી મહાસુભટો વીંટાએલા છે, ને સેંકડો મહોન્મત્ત હાથીઓ આડા ઉભા રહેલા હોવાથી જેમની પાસે જવું પણ બહુજ મુશ્કેલી ભરેલું છે, તેવા મહાસમર્થ ઈંદ્ર વગેરે સંસારી જીવો પણ મહાસુભટ હાથી વગેરેની મદદ છતાં પણ આવતા મરણને રોકી શકતા નથી. આ રીતે જીવોને પોતાના માનેલા પદાર્થોમાંથી કોઈ પણ પદાર્થ મરણથી બચાવી શકતું નથી. માટે તેઓ અશરણુ કહેવાય છે. વળી જેઓ લગાર પણ તકલીફ ભોગવ્યા વિના મેરૂ પર્વતને દંડ જેવો કરવાને ને પૃથ્વીને છત્ર જેવી બનાવવાને સમર્થ છે, તેવા શ્રી તીર્થંકર દેવો પણ મરણને રોકી શકતા નથી. એટલે તેમનું જીવન પણ આયુષ્ય કર્મની સ્થિતિને આધીન જ હોય છે. એટલે તેવા મહાસમર્થ આત્માઓ પણ આયુષ્યને વધારી શકતા નથી. જે જેનો નાયક હોય,

તેના જન્મ નક્ષત્રમાં ભસ્મચંદ્રની છાયા પડે, તો તેણે પ્રવર્તીવેલા કાર્યમાં જરૂર વિઘ્ન આવ્યા વિના રહેજ નહીં. તે પ્રબલ પુણ્યશાલી મહાપુરૂષના અભાવમાં તેવું બને, પણ તેની હયાતિમાં તેના પુણ્યના પ્રભાવે તેવું વિઘ્ન આવેજ નહીં. આવી સચોટ હકીકતને અવધિજ્ઞાનથી જાણનારા શકેન્દ્રે પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવને થોડું આયુષ્ય વધારવાની વિનંતિ કરી. તેના જવાબમાં પ્રભુએ એજ જણાવ્યું કે અમારા જેવા તીર્થંકરો પણ આયુષ્યને વધારવાને સમર્થ નથી. કારણ કે તેનો તેવો (વધવાનો) સ્વભાવ છેજ નહીં. માટે દરેક જીવને મરવાનો ભય એક સરખોજ રહ્યો છે. આ બાબતમાં એક દષ્ટાંત સમજવા જેવું છે. તે ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવું—રાજાએ એક ભયંકર ગુન્હો કરનાર માણસને ફાંસીનો હુકમ ફરમાવ્યો. ત્યાં કચેરીમાં બેઠેલા ઘણાં દયાળુ જીવોની ભાવના તેને બચાવવાની થઈ, તેથી તેમણે રાજાને વિનંતિ કરી કે—હે રાજા! આપ મહાદયાળુ છો. કૃપા કરીને આ માણસને ફાંસીએ ચઢાવીને મારવાનો હુકમ ફરમાવ્યો છે, તે રદ કરો. રાજાએ શરૂઆતમાં તો તેમ કરવાની ના કહી. પણ બહુજ વિનંતિ કરવાથી છેવટે રાજાએ ફરમાવ્યું કે—જો આ ભયંકર ગુન્હો કરનાર માણસ ઠસો ઠસ કાંઠા સુધી ભરેલી તેલની તપેલી ઉપાડીને બજારમાં તેમાંથી એક પણ ટીપું નીચે ન પડે, તોમ ફરીને અહીં આવે, તોજ ફાંસીનો હુકમ રદ કરીશ. તે માણસ તેજ પ્રમાણે કરીને રાજાની પાસે આવ્યો, ને તેમ કરવાથી તે બચી ગયો. આ દષ્ટાંતમાંથી સમજવાનું એ છે કે—આ માણસે મરણથી બચવા માટે જેવી તીવ્ર કાળજી રાખીને તપેલીમાંથી એક ઝિંદુ પણ પડવા દીધું નહીં, તેવી કાળજી રાખીને આપણે સ્ત્રી આદિના અંજવાના નીર જેવા ખોટા મોહમાં ન ફસાઈએ, ને પરમ ઉદ્ધાસથી મોક્ષ માર્ગને આરાધીએ, તો જરૂર મરણના ભય વિનાના સિદ્ધ સ્થાનને અદ્ય કાળમાંજ પામી શકીએ. જેના હૃદયમાં આવી નિર્મલ ભાવના ઠસો ઠસ ભરેલી છે એવા એક રાજકુંવરને જ્ઞાન દૃષ્ટિથી જણાયું કે—આ હું આંખની તીવ્ર વેદના ભોગવું છું. તેને સ્ત્રી આદિ કે ઔષધાદિ કોઈ પણ મટાડી શકે તેમ જણાતું નથી. મને ખત્રી થઈ કે—સંસારમાં કોઈ કોઈવું શરણુ (દુઃખમાંથી બચાવનાર) છેજ નહીં. હવે કદાચ મારા ભાગ્યોદયે આ વેદના શાંત થઈ બચ, તો સવારે જરૂર હું દીક્ષા લઈશ. આ રીતે વિચારતાં ઉંઘ આવતાં વેદના શાંત થઈ ગઈ. ને સવારે તેણે માતૃપિતાની આરા લઈને દીક્ષા લીધી. તે ‘અનાથી મુનિ’ નામે ઓળખાયા. તેમણે સંયમને સાધીને આત્મહિત સાધ્યું. અશરણુ ભાવનાના પ્રસંગે બહુજ ટૂંકામાં જણાવેલું આ દષ્ટાંત જો કે તે વખતનું નથી, તો પણ અશરણુ ભાવનાને પોષનારું હોવાથીજ જણાવ્યું છે. ખરી રીતે શરણુ તરીકે માનવા લાયક અરિહંત સિદ્ધ અને જિનધર્મજ છે. કારણ કે ‘જેનાથી સાચું અને સ્થિર સુખ મળે, તેજ શરણુ કહેવાય.’ શ્રી અરિહંત વગેરેની આરાધના કરવાથી તેવું સુખ જરૂર મળે છે. હે જીવ ! સ્ત્રી આદિના ખોટા મોહને નાશ કરનારી આ અશરણુ ભાવનાને તું દરરોજ ભાવજે. એથી તારો આત્મા પરમ શાંતિથી મોક્ષ માર્ગની આરાધના કરીને જરૂર સિદ્ધિપદને પામશે.

૩. સંસાર ભાવના—સંસારણ એટલે ભટકવું કે ફરવું, તેનું નામ ‘સંસાર’ કહેવાય. આમ કહેવાનું રહસ્ય એ છે કે-કર્માનુસારે સંસારી જીવ એક ગતિમાંથી બીજી ગતિમાં જાય, તે જવાનું નામજ સંસાર કહેવાય. સિદ્ધોને કર્મો નથી, તેથી તેમને સંસાર (એક ગતિમાંથી બીજી ગતિમાં જવા રૂપ) હોય જ નહિ. જેમ લીંબડાના ઝાડમાં ઉત્પન્ન થયેલો કીડો તે (લીંબડો) કડવો છતાં તેને તે અજ્ઞાનાદિ કારણે મીઠો માને છે, તેમ આ જ્ઞાનાદિથી ઘેરાયેલો સંસારી જીવ સંસાર અપાર દુઃખથી ભરેલો છે છતાં તેમાં તે સુખ માનીને રખડી રહ્યો છે.

તથા જેમ મસાણીયા લાડવામાં એલચીનો સ્વાદ ન હોય, તેમ સંસારમાં ખરી સુખ શાંતિનો લગાર પણ સ્વાદ છે જ નહિ. ઘણાં શહેર વગેરેમાં એવો સિવાજ હોય છે કે કોઈ મરી જાય, ત્યારે કુતરાને તુ-તુ કહીને ભેગાં કરી લાકડશી (લાકડાના જેવા સ્વાદ વગરના) લાડવા નાંખે છે. તે મસાણીયા લાડવા કહેવાય છે. તે બીજા સારા (સ્વાદિષ્ટ) લાડવાની અપેક્ષાએ તદ્દન સ્વાદ વગરના હોય છે. કારણ કે તે ઘણું ઓછું ઘી વગેરે નાંખીને બનાવાય છે. માટે અહીં ‘સંસારનું’ સ્વરૂપ સમજાવવાને માટે મસાણીયા લાડવાનું દષ્ટાંત આપ્યું છે. આ સંસાર થીએટરના જેવો છે ને તેમાં રહેલા સંસારી જીવો નટ જેવા છે. નૃત્ય કલાનો સારામાં સારો જાણકાર, ને દરેક નટને નૃત્ય કલા શીખવનાર તમામ નટોનો એક ઉપરી નટ હોય છે, તે નાયક કહેવાય છે. સંસારમાં આ નાયકના જેવા આઠ કર્મો રહ્યા છે. જેમ નાયકના કહ્યા પ્રમાણે નટો નાચ કરે છે, તેમ સંસારી જીવો કરેલા કર્મોને અનુસારે દેવ મનુષ્ય તિર્યંચ વગેરે સ્વરૂપે નાચ કરી રહ્યા છે. એટલે એક ગતિમાં ને અન્યેક ગતિમાં પણ વિવિધ રૂપે પરિવ્રમણ કરે છે. તે આ રીતે-મનુષ્યોમાં પણ કોઈ મનુષ્ય બહુ જ સાદી બુદ્ધિવાલો હોય છે, તો કોઈ મનુષ્ય જડ બુદ્ધિવાળો દેખાય છે, ૧ લક્ષ્મીવાળા, ને નિર્ધન, ૨ સુખી, ને દુઃખી ૩ નીરોગી, ને રોગી. ૪ સુંદર આકૃતિ (દેખાવ) વાળા, ને ઊંડોળ આકૃતિવાળા. ૫ શેઠ કે નોકર. ૫ બહાલો કે અળખામણો ૭ રાજા કે પ્રજા. ૮ દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ, નારક. આ જણાવેલા સ્વરૂપોમાંના કોઈપણ સ્વરૂપે સંસાર રૂપી થીએટરમાં સંસારી જીવો નાચી રહ્યા છે. એટલે કેટલાએક મનુષ્યો મહારંભાદિ કારણોને સેવવાથી જ્યાં ઘણું અધિકાર હોવાથી રસ્તાઓ પણ દેખાતા નથી એવા નરક સ્થાનોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાં તેમને પરમાધ્યાત્મીઓ શરીરનું છેદન લેદન બાળવું વગેરેમાંના કોઈ પણ પ્રકારે એવા તીવ્ર દુઃખો ઉપજાવે છે, કે તે દુઃખોને કહેતાં બ્રહ્મા (મહાજ્ઞાની) પણ થાકી જાય. ને કેટલાએક જીવો કપટ, બોજને દુઃખ દેવું, વગેરેમાંના કોઈપણ કારણથી જ્યારે તિર્યંચ ગતિમાં જાય છે, ત્યાં પણ સિંહ વાઘ હાથી હરણ બગદા બોકડો વડ વગેરે સ્વરૂપે ભૂખ તરસ વધ બંધન (પાંજરામાં પૂરાવું, વગેરે) તાડન તળના, વાહનાદિમાં જોડાવવું, વગેરે જે દુઃખો સહન કરે છે, તેને કહેવાને કોઈપણ સમર્થ નથી. તથા દાનરૂચિ આદિકારણોથી મનુષ્ય ગતિને પામેલા મનુષ્યોમાં પણ અનાર્થ મનુષ્યોને લક્ષ્ય-અલક્ષ્ય સેવ્ય-અસેવ્યનો વિવેક લગાર

પણ હોતો નથી. ને લાજ, શરમ, દયા વગેરે પણ હોતા નથી. તેથી તેઓ હંમેશાં મહારંભાદિ કરવામાં જ લીન બનીને ઘણાં ચીકણાં કર્મો બાંધે છે કે જેથી તેમને ફરી પણ ઘણાં આકરાં દુઃખો ભોગવવાં જ પડે છે. તેમજ આર્ય દેશમાં જન્મેલા ક્ષત્રિય બ્રાહ્મણ વગેરે આર્ય મનુષ્યો પણ અજ્ઞાન નિર્ધનપણું, દૌર્ભાગ્ય, બ્યસન, વિવિધ રોગ, બીજાનો હુકમ સ્વીકારવો, અપમાન અવજ્ઞાદિને સહન કરવા, વગેરે પ્રકારોમાંના કોઈ પણ પ્રકારે એવાં તીવ્ર દુઃખો સહન કરે છે કે જે દુઃખો ઘણાં લાંબા કાલે પણ કહી શકાય નહીં.

॥ જન્મ કાલની વેદના ॥

એક માણસ કેળના ગર્ભ જેવી કોમળ કાયાવાળો ભરબુવાન ને સુખી છે. તેની કાયાના રોમ રોમ અગ્નિમાં તપાવેલી લાલચોળ સાંચો ભાંકવાથી તેને જે દુઃખ સહન કરવું પડે, તેનાથી આઠગુણું આકર્ષે દુઃખ સ્ત્રીના ગર્ભમાં રહેલા જીવને હોય છે. ને તેનાથી અનંત ગુણું દુઃખ જ્યારે જીવ જન્મે, ત્યારે હોય છે.

સંસારી જીવને બધાંપણમાં મૂત્ર, વિષા, ધૂળમાં આળાટવું, અજ્ઞાન, પરાધીનતા વગેરે દુઃખો ભોગવવાં પડે છે, ને જીવાનીમાં ધનને કમાવવું, માતાપિતા વગેરેનો વિરહ (મરણ, અભાવ), અનિદ્ર રોગ, દ્રવ્ય નાશાદિની આકરી પીડા ભોગવવી પડે છે, તથા ઘડપણમાં શરીરમાં ધૂળરો થાય, આંખમાં ઝાંખાશ, શ્વાસ દમ વગેરેના નિમિત્તે અશાંતિ ભોગવવી પડે છે. આ રીતે બાહ્યાદિ ત્રણે અવસ્થાઓ આકરા દુઃખોથી જ ભરેલી છે. હવે તમે કહો કે જેમાં આ જીવ સુખે રહી શકે, એવી અવસ્થા કઈ છે ? જવાબમાં એજ સમજવું કે—ચાથી અવસ્થા છે જ નહીં. તથા કેટલાએક જીવો સમ્યક્ત્વ, સંયમાદિની આરાધના કરીને દેવગતિમાં જાય છે. ત્યાં પણ શોક, ખેદ, અદેખાઈ, ભય, આંછી ઋદ્ધિવાળાપણું, ઈર્ષ્યા, ભોગ તૃષ્ણા વગેરેની વેદનાથી પીડાએલા ને દીનતાને ધારણ કરનારા દેવો બહુજ કલેશ ભોગવતાં ભોગવતાં પાતાતું લાંબું આયુષ્ય પૂર્ણ કરે છે. આ રીતે સંસાર ભાવના ભાવવાથી સંસાર ઉપરનો મોહ દૂર થતાં જરૂર વૈરાગ્યભાવ પ્રકટે છે. માટે હે ભવ્ય જીવો ! તમે વૈરાગ્ય રૂપી વેલડીને સિંચવા માટે અમૃતની વૃદ્ધિ જેવી આ સંસાર ભાવનાને નિરંતર ભાવજો. તેથી કાયમ વૈરાગ્ય ભાવ ટકાવશો, ને મોક્ષમાર્ગની આરાધના પણ પરમ શાંતિથી કરી જરૂર મોક્ષના અવ્યાબાધ સુખો ભોગવશો.

૪. એકત્વભાવના—આ જીવ અહીં એકલો જ જન્મે છે, ને મરતી વખતે તે દુઃખી જીવ એકલો જ મરણ પામે છે, તથા એકલો જ કર્મ બંધ કરે છે, ને તે બાંધેલા કર્મોના ફલોને પણ એકલો જ ભોગવે છે. તેમજ આ જીવ ઘણાં મહારંભાદિના દુઃખો વેડીને જે ધન મેળવે છે, તેને જો કે પુત્રાદિ ભોગ મળીને ભોગવે છે ખરા, પણ તે અશુભાદિ કર્મો રૂપે નરકાદિમાં તો આ જીવ એકલો જ જઈને ઘણાં દુઃખો ભોગવે છે. પરંતુ ધનને ભોગવનારા પુત્ર વગેરેમાંથી કોઈ પણ તેની સાથે દુઃખમાં ભાગ લેવા જતું

નથી. વળી જે આ જીવ જે શરીરના પોષણ અને રક્ષણાદિ નિમિત્તે દીનતાને ધારણ કરી ચારે દિશામાં ભટકે છે, ને ધર્મારાધન પણ કરતો નથી, તથા પોતાના અતિશય હિતકારી જીવોને પણ હગે છે, તેમજ ન્યાયમાર્ગને પણ ભૂલી જાય છે. જે આ શરીર પણ પરભવમાં જતા આ જીવની સાથે જતું નથી. તો પછી તમે કહો કે આ શરીરને કઈ રીતે મહદગાર માની શકાય ? કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે-શરીર પરનો જે મોહ છે, તે ખોટો મોહ છે. તેને તજીને તેનાથી મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરવામાંજ દેહની સાર્થકતા એમજ છે. હે ભગ્ય જીવો ! સ્વજન વગેરે તો કેવલ મતલબિયાજ છે. સ્વાર્થ હશે તો તેઓ તમારો જરૂર ભાવ પૂછશે. પણ સ્વાર્થ સચી પછી તો તમારા સામું પણ જોશે નહીં. એમ સમજીને મોક્ષ મેળવવામાં ખરા મહદગાર જૈનધર્મની પરમ ઉદ્ધાસથી આરાધના કરી સિદ્ધિના સુખને મેળવજો.

૫. અન્યત્વ ભાવના—આ જીવ પરભવમાં જતી વખતે અતિ પ્રિય આ શરીરને પણ તજીને શુભાશુભ ગતિમાં જાય છે, તો પછી પુત્રાદિની તો વાતજ શી ? એટલે અહીંથી જતી વખતે એકલોજ જીવ પરભવમાં જાય છે. આથી સાબીત થાય છે કે-શરીરાદિનું સ્વરૂપ ને આત્માનું સ્વરૂપ જુદું જુદું છે. માટે શરીર વગેરેથી આત્મા અન્ય છે, ને આત્માથી શરીરાદિ પદાર્થો અન્ય છે. એમ સમજીને હે જીવ ! તારા શરીરે સુખડ ચોપડનાર માણસની ઉપર રાગ કરીશ નહીં ને લાકડી વગેરેથી તાડનાદિ કરનાર માણસની ઉપર દ્રેષ પણ કરીશ નહીં. ખંતેની ઉપર સમતા ભાવ રાખજો. અને ધનાદિને પોષનાર માણસની ઉપર તથા તેને હરનાર માણસની ઉપર પણ જરૂર સમતા ભાવ રાખજો. આ રીતે સ્વપર પદાર્થોને યથાર્થ રીતે યોગ્યખનાર ભગ્ય જીવને તમામ પર પદાર્થોના નાશ થતાં પણ લગાર પણ દીલગીરી થતી નથી, તે તો એમજ સમજે છે કે-જવાના સ્વભાવવાળા પર પદાર્થો જાય જ એમાં નવાઈ શી ? એ જાય એમાં માડું કંઈ પણ જતું નથી. જે માડું છે, તે હું જાણું છું ને તે મારી પાસે જ છે, ને તે સમ્યક્ત્વાદિ ત્રણે ગુણે કાયમ રહેવાના સ્વભાવવાળાજ છે. હવે હું મોક્ષમાર્ગને આરાધી સિદ્ધસ્વરૂપને જરૂર પ્રકટ કરીશ.

૬. અશુચિત્વ ભાવના—હે જીવ ! જેમ લવણ (મીઠા)ની ખાણમાં મીઠાં સાકર જેવા સ્વાદિષ્ટ પદાર્થો નાંખીએ, તો તે નાંખેલા સ્વાદિષ્ટ પદાર્થો પણ ખારા ખારા થઈ જાય છે, તેમ અશુચિ પદાર્થોથી ભરેલી આ કાયમાં નાંખેલા સારા પવિત્ર પદાર્થો પણ દુર્ગંધ મારે તેવા અશુચિ થઈ જાય છે. માટે આ શરીર અશુચિ છે. એટલે વિષ્ણુ મૂત્ર વગેરે ખરાબ પદાર્થોથી ભરેલું છે એમ સમજજો. ॥ ૧. ॥

॥ ઔદારિક શરીરની રચના ॥

માતાના ગર્ભમાં આવીને આ જીવ પિતાના શુક્ર અને માતાના લોહીનો સંયોગ થતાંની સાથે શરીર બનાવવાની શરૂઆત કરે છે. અનુક્રમે (૧) રસવિભાગ, ને બળ

વિભાગ (૨) રસ વિભાગમાંથી ઇન્દ્રિયાદિનું અનાવવું વગેરે પદ્ધતિએ અંતે મનઃપર્યાપ્તિથી મનની રચના થાય, ત્યારે સંપૂર્ણ બનેલું તે શરીર જરાયુથી વીંટાયેલું હોય છે, ને અનુક્રમે તે માતાએ આધેલા આહારાદિને આધને વધવા માંડે છે. એટલે શરીર મોટું બને છે. તેથી દુર્ગંધમય, અપવિત્ર અને ઝરતી રૂધિરાદિ ધાતુઓથી ભરેલું, તથા કરમીયા રોગ ગંડોળા વગેરેનું ઘર કહેવાય છે. આવા ઘણાં મલિન પદાર્થોથી ભરેલા શરીરને કોઈ પણ સમન્નુ માણસ પવિત્ર છે, એમ જોલેજ નહીં. ૧૨। આધેલા સ્વાદિષ્ટ સુગંધિદાર લાડવા, દૂધ, દહીં, શેલડીનો રસ, ધરાખ, ઘેખર, કેરીનો રસ વગેરે પણ જે શરીરમાં ભળતાંની સાથેજ દુર્ગંધમય મળરૂપ થઈ જાય છે. આ રીતે અપવિત્ર એવા શરીરને પણ મોહી જીવો પવિત્ર માને છે એ બહુજ શોચનીય છે. ૧૩। આ ત્રણ પ્રલોકોથી શરીરની અંદરના ભાગની અપવિત્રતા જણાવીને હવે શરીરની પહારના ભાગોની અપવિત્રતા જણાવે છે:— આ શરીરની કાંતિ જોઈને મુંઝાએલા હે બહિર્બુદ્ધ આત્માઓ ! તમે નહાતી વખતે આ શરીરને સેંકડો ઘડાનું પાણી નાંખીને સાફ કરશો, તો પણ તે સફાઈ (ચોખ્ખાશ) લાંબા ટાઈમ સુધી રહેતીજ નથી. અને શરીરની ઉપર સુખડ ખરાશ વગેરે ચોપડશો, તો પણ તે બધા સુગંધિ પદાર્થો પરસેવો ધૂળ વગેરેની સાથે ભળતાં થોડીવારમાં બગડી જાય છે એટલે શરીરના સંબંધથી દુર્ગંધ મારે છે. કહેવત છે કે—“ જેવો સંગ, તેવો રંગ ” સારાના સંગે સારો બને, ને ખૂરાના સંગે ખૂરો બને. આ કહેવતને અનુસારે પણ સમજાય છે કે—આ શરીર વિષ્ઠાની કોહી જેવું છે. તેથી પહાર ને અંદર અપવિત્ર જ છે. તેને સુગંધિ પદાર્થો ચોપડીને સુગંધમય બનાવીએ, તો પણ તે સુગંધિ લાંબા કાળ સુધી ટકતી નથી. ૧૪। હે ભવ્ય જીવો ! તમે સમન્નુ ગણાતા એવા મોહવાસિત જીવોની પણ વિપર્યાસ ભાવના (જે પદાર્થનું જેવું સ્વરૂપ હોય, તેથી ઉલટી વિચારણા) તો જુઓ કે જે પદાર્થો દશે દિશાઓમાં રહેલા પદાર્થોને પણ પોતાની સુગંધિથી સુગંધમય બનાવે છે, તેવા સુખડ ખરાસ વગેરે પદાર્થો પણ જે શરીરના સ્પર્શ માત્રથી પણ દુર્ગંધમય મલિન બને છે. તેવા શરીરને પણ તે કહેવાતા સમન્નુ છતાં પણ મોહ-વાસનાથી ઘેરાયેલા ને ચતાર્થ જ્ઞાન વિનાના જીવો પવિત્ર માને છે. પણ જે અપવિત્ર જ છે તે શરીર કોઈ પણ ઉપાયે પવિત્ર બનીશકે જ નહિ. માટે તેનો મોહ તજીને મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરીને સુક્રિતા સુખો મેળવવામાં જ માનવ જન્મની ખરી સાર્થકતા છે. એમ વારંવાર વિચારજો.

૭. આશ્રવ ભાવના—જેનાથી કર્મો આવે એટલે આ આત્માને કર્મો બંધાય તે આશ્રવ કહેવાય. ૧ પાંચે ઇન્દ્રિયોની સ્વચ્છંદી પ્રવૃત્તિ, ૨ કષાયનો સંગ, ૩ વ્રત વિનાનું જીવન, ૪ મન વચન કાયાના વિવિધ વ્યાપારો, ૫ કાચિકી વગેરે ૨૫ ક્રિયાઓ. આ બધા આશ્રવો કહેવાય. જે પુણ્યશાલી ભવ્ય જીવો જગતના તમામ જીવોની ઉપર મૈત્રીભાવ રાખે છે, ને પોતાથી ગુણાધિક પુરૂષોને જોઈને રાજી થાય છે, તથા અવિનીત જીવોને જોઈને મધ્યસ્થપણું (રાગ દેષ રહિતપણું) ધારણ કરે છે, તેમજ બીજા દુઃખી

જીવોની ઉપર દયાલાવ રાખી તેમના દુઃખો દૂર કરવા પ્રયત્ન કરે છે, તેઓ બેંતાલીશ પ્રકારે શુભ કર્મોને બાંધે છે. તે બેંતાલીશ પ્રકારે આ પ્રમાણે જાણવા-સાતા વેદનીય, ઉચ્ચગોત્ર, મનુષ્ય દ્વિક (મનુષ્યગતિ, મનુષ્યાનુપૂર્વી), દેવદ્વિક (દેવગતિ, દેવાનુપૂર્વી), પંચેન્દ્રિય જાતિ, ઔદારિક શરીરાદિ પાંચે શરીરો, પહેલા ત્રણ શરીરોના અંગોપાંગો, વજ્રપાંચ નારાય સંઘયણ, સમચતુરસ સંસ્થાન, શુભ વર્ણ ગંધ રસ સ્પર્શો, અશુદ્ધધુ નામ કર્મ, પરા-ઘાત નામ કર્મ, ઉચ્છ્વાસ નામ કર્મ, આતપ નામ કર્મ, ઉદ્યોત નામ કર્મ, શુભવિહારો ગતિ, નિર્માણ નામ કર્મ, ત્રસદશક (ત્રસ-આદર-પર્યાપ્ત-પ્રત્યેક-સ્થિર-શુભ-સૌભાગ્ય-સુસ્વર-આદેય-જશ નામકર્મ) સુરાયુ, મનુષ્યાયુ, તિર્યંચાયુ, જિન નામ કર્મ-આ બેંતાલીશ ભેદે શુભ કર્મ બંધાય છે.૧-૨-૩.

આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન, મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, વિષય, કષાયની ભાવનાથી કે તેમાંના કોઈ પણ કારણને સેવવાથી બચાવી પ્રકારે અશુભ કર્મો બંધાય છે. તે નરકત્રિક, અશાતા વેદનીય, નીચ ગોત્ર, સ્થાવર દશક, તિર્યંચદ્વિક, એકેન્દ્રિય જાતિ આદિ ૪ જાતિઓ, પહેલા સંઘયણ અને પહેલા સંસ્થાન વિનાના પાંચ સંઘયણો, ને પાંચ સંસ્થાનો, અશુભ વર્ણાદિ ૪, અશુભવિહારો ગતિ વગેરે બચાવી ભેદો નવતત્ત્વ વિસ્તારાર્થથી જાણવા. ॥ ૪ ॥ સર્વજ્ઞ શ્રી અરિહંત પ્રભુ, તેમના સિદ્ધાંતો, અને શ્રી સંઘના ગુણોની પ્રશંસા કરવાથી, ને સામાને હિતકારી પ્રમાણોપેત સાચા વચનો બોલવાથી શાતાવેદનીય વગેરે શુભકર્મો બંધાય છે, તથા તેનાથી વિપરીત ભાવનાથી એટલે દેવ શુદ્ધ કર્મ અને શ્રી સંઘની નિંદા કરવાથી, ને ઉન્માર્ગે (અવળા માર્ગે, દુર્ગતિમાં) લઈ જનારી દેશના દેવાથી અશાતા વેદનીયાદિ અશુભ કર્મો બંધાય છે. ॥૫-૬॥ શ્રી અરિહંતદેવ, શુદ્ધ, તથા તપસ્વી મુનિવરોની ભક્તિ કરવાથી ને મનોગુપ્તિ આદિ ત્રણ ગુપ્તિ અને પાંચ સમિતિની આરાધના કરવાથી શાતાવેદનીયાદિ શુભ કર્મો બંધાય છે. ॥ ૭ ॥ તથા હિંસા-જૂઠ વચન-ચોરી-પરચી ગમન-માંસ ભક્ષણ, દારૂનું પીવું, વગેરે પાપ સ્થાનકોને સેવવાથી અશાતા વેદનીયાદિ અશુભ કર્મો બંધાય છે. ॥૮॥ જે ભવ્ય જીવો આ રીતે નિર્મલ ચિત્તે દરરોજ આશ્રવ ભાવનાને ભાવે છે, તેમનું મન ઘણું દુઃખોને આપનાર અશુભ આશ્રવોથી ખસીને તમામ દુઃખરૂપી દાવાનલને શમાવવાને માટે મેઘ જેવા, અને મોક્ષના ઉત્તમ સ્થિર અને નિત્ય સુખોને આપનાર એવા શુભાશ્રવોને સેવવામાં બહુ જ લીન બને છે.

૮. સંવર ભાવના—પૂર્વે જણાવેલા આશ્રવોને જે રોકવા, તે સંવર કહેવાય. તેના ૧. સર્વ સંવર, ૨. ને દેશસંવર એમ બે ભેદો જાણવા. ॥ ૧ ॥ પરમ પૂજ્ય અયોગી કેવલી ભગવંતોને જ સર્વસંવર (પૂરેપૂરો સંવરભાવ) હોય છે, એક બે વગેરે આશ્રવોને રોકનારા જીવોને દેશસંવર હોય છે. તે બંને ભેદોના પણ દ્રવ્ય સંવર ને ભાવસંવર. આ રીતે બે પ્રભેદો જાણવા. સંસારી જીવો પૂર્વે જણાવેલા આશ્રવો દ્વારા જે કર્મોને ગ્રહણ કરે છે, તેનું જે બંધ થવું, એટલે એ આવતા કર્મોનું સર્વથા કે દેશથી જે રોકાવું, તે દ્રવ્યસંવર કહેવાય. અને સંસારના કારણભૂત ક્રિયાઓનો જે ત્યાગ કરવો, તે ભાવસંવર

કહેવાય. ॥ ૨-૩-૪ ॥ બુદ્ધિમાન લબ્ધ જીવોએ મિથ્યાત્વાદિ આશ્રવોને રોકવા માટે તેના વિરોધિ ઉપાયો જરૂર સેવવા જોઈએ. ॥ ૫ ॥ નિર્મલ દર્શન ગુણની સેવનાથી મિથ્યાત્વનો નિરોધ થઈ શકે છે, ને ધર્મધ્યાનાદિ શુભ ધ્યાનને ધ્યાવવાથી અશુભ આર્તધ્યાન રૌદ્ર-ધ્યાનનો નિરોધ કરાય છે. ॥ ૬ ॥ ક્ષમાથી ક્રોધને, ને નમ્રતા ગુણથી માનને જીતાય છે, તથા સરલતાથી માયાને, અને સંતોષ ગુણથી લોભને જીતાય છે. ॥ ૭ ॥ હે લબ્ધ જીવો, તમે ઇષ્ટ કે અનિષ્ટ શબ્દાદિ વિષયોને ઝેર કરતાં પણ વધારે દુઃખના કારણો. માનીને ઇષ્ટ શબ્દાદિ વિષયોમાં રાગ કરશો નહી, અનિષ્ટ શબ્દાદિ વિષયોમાં દ્વેષ પણ કરશો નહી, આ રીતે સંવર લાવનાને નિરંતર લાવનારા લબ્ધ જીવો મોક્ષની લક્ષ્મીને કે સ્વર્ગની લક્ષ્મીને જરૂર વશ કરે છે.

૯. નિર્જરાલાવના:—સંસારમાં રખડાવનારી કર્મોની શ્રેણીનો (જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોનો) ધીમે ધીમે કે અમુક અંશે જે ક્ષય થાય, તે નિર્જરા કહેવાય. તેના (૧) સકામ નિર્જરા, (૨) અકામનિર્જરા આવા બે ભેદ કહ્યા છે. ૧૧ સાધુઓને સકામનિર્જરા હોય, ને તે સિવાયના જીવોને અકામનિર્જરા હોય છે. જેમ કેરી સ્વભાવે પણ પાકી થઈ જાય છે, ને ઘાસમાં નાંખીને પણ તે પકાવાય છે, તેમ કર્મોનો પણ પરિપાક (ઉદય; અનુભવ; ભોગવવું) અબાધાકાલ પૂર્ણ થયા બાદ સ્વભાવે (કમસર) ને ઉદીરણાદિ ઉપાયોથી પણ થઈ શકે છે. ॥ ૨ ॥ ‘આથી (સંયમોદ્ધાની આરાધનાથી) અમારા કર્મોનો ક્ષય થાવ’ આ ધરિદાથી સાધુઓ સંયમ તપ વગેરેની આરાધના કરીને ઘણાં કર્મોને ખપાવે છે. આ મુદ્દાથી સાધુઓ જે કર્મોની નિર્જરા કરે, તે સકામ નિર્જરા કહેવાય. એમ પહેલાં જણાવ્યું છે. ॥ ૩ ॥

એકેન્દ્રિયાદિ જીવોને ઉત્તમ જ્ઞાન હોતું નથી. તેવા અજ્ઞાની જીવો ઠંડી, ગરમી, વરસાદ, બળવું, છેઢાવું, ભેઢાવું વગેરે સ્વરૂપે કષ્ટને (વેદનાને) સહન કરવાથી જે કર્મોનો ક્ષય કરે, તે અકામનિર્જરા કહેવાય. ॥ ૪-૫ ॥ મમતાનો નાશ કરવાથી કર્મોનો નાશ કરી શકાય છે, ને કર્મોનો નાશ કરવાથી જ સંસારની રખડપટ્ટી અંધ થઈ જાય છે. આ મુદ્દાને લક્ષ્યમાં રાખીને હે લબ્ધ જીવો! મમતાનો નાશ કરાવનારી નિર્જરા લાવના નિરંતર લાવીને ખાર ભેદે તપશ્ચર્યાની આરાધના કરજો. કારણ કે નિકાચિત કર્મોને પણ નષ્ટ કરનારી એ તપશ્ચર્યા નિર્જરાને વધારનારી છે.

૧૦. લોકસ્વભાવ લાવના :—બંને પગ પહોળા કરીને, બે હાથ કેડ ઉપર ગોઠવીને ઉભા રહેલા પુરૂષના આકારની જેવો લોકનો આકાર જણવો. તે લોક ઉત્પાદ વ્યય અને ધ્રોવ્યરૂપ ત્રણ ધર્મોવાળા ધર્મોસ્તિકાયાદિ દ્રવ્યોથી ભરેલો છે. ॥ ૧ ॥

મેરૂ પર્વતના મધ્ય ભાગમાં રહેલા આઠ રૂચક (ગાયના ચાર આંચળની માફક ઉપર ચાર પ્રદેશો, ને નીચે ચાર) પ્રદેશોથી વિચારતાં તે લોકના ૧. ઉર્ધ્વલોક, ૨. તિર્યક્લોક, ૩. અધોલોક. આ પ્રમાણે ત્રણ ભેદો કહ્યા છે. ॥ ૨ ॥ પૂર્વે જણાવેલા પુરૂષની કેડના

ભાગમાં (વચમાં) ઉપરના ૬૦૦ ચોજનો, ને નીચેના ભાગના ૬૦૦ ચોજનો ગણતાં ૧૮૦૦ ચોજન પ્રમાણુ તિર્છાલોક જાણવો. તે વિવિધ પદાર્થોનો આધાર છે. ॥ ૩ ॥ રૂચક પ્રદેશોથી ઉપરના ૬૦૦ ચોજન સુધીનો ભાગ તિર્છાલોકમાં ગણ્યો છે, તેથી તેની ઉપરના ભાગથી માંડીને ૭ રાજલોક પ્રમાણુ ઉર્ધ્વલોક જાણવો, ને નીચેના ૬૦૦ ચોજન પણ તિર્છાલોકમાં ગણેલા હાંવાથી તેની નીચે ૭ રાજલોક પ્રમાણુ અર્ધલોક જાણવો. ॥ ૪ ॥ અર્ધલોકમાં આવેલી-ગાઠ અધકારમય-સ્તનપ્રભા વગેરે ૭ (નારકોને રહેવાના સ્થાન રૂપ) પૃથ્વીઓ ધનોદધિ ધનવાત અને તનવાતથી વીંટાયેલી છે. ॥ ૫ ॥ ત્યાં રહેલા નારક જીવો તરસ, ભૂખ, વધ, આઘાત (પછડાવવું વગેરે), છેદન, ભેદન વગેરે પ્રકારેમાંના કોઈ પણ પ્રકારે કે અનેક પ્રકારે નિરંતર વિવિધ દુઃખો ભોગવી રહ્યા છે. ॥ ૬ ॥ સ્તનપ્રભા પૃથ્વી જડાઈમાં ૧૮૦૦૦૦ ચોજન પ્રમાણુ છે. તેમાંથી ઉપરના ભાગના ૧૦૦૦ ચોજનો, ને નીચેના ભાગના ૧૦૦૦ ચોજનો છોડીને બાકીના ૧૭૮૦૦૦ ચોજનોમાં દશ પ્રકારના ભવનપતિ દેવોના ભવનો રહેલા છે. એમ શ્રી તીર્થંકર દેવોએ કહ્યું છે. ॥૭-૮॥ ૧. અસુર કુમાર નિકાય, ૨. નાગકુમારનિકાય, ૩. તટિકુમારનિકાય, ૪. સુપર્ણકુમારનિકાય, ૫. અશ્વિકુમારનિકાય, ૬. અનિલકુમારનિકાય, ૭. સ્તનિતકુમારનિકાય, ૮. ઉદધિકુમારનિકાય, ૯. દ્રીપકુમારનિકાય, ૧૦. દ્વિશિકુમારનિકાય-આ રીતે ભુવનપતિના ૧૦ ભેદો જાણવા. ॥ ૯ ॥ તે દરેક નિકાયના દેવો એ વિભાગમાં બહેંચાએલા છે. તેથી અસુરકુમારનિકાયાદિમાં સમજી લેવું કે કેટલાએક દેવો ઉત્તર દિશામાં, ને કેટલાએક દેવો દક્ષિણ દિશામાં રહે છે. તેમાં દક્ષિણ દિશાના અસુરકુમાર દેવોનો ચમરેન્દ્ર નાયક જાણવો, ને ઉત્તર દિશાના તે દેવોનો નાયક બલીન્દ્ર છે એમ જાણવું. આજ કાલે બાકીની નવ નિકાયોના ઇંદ્રોનાં નામ ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવા. નાગકુમાર નિકાયના ધરણેન્દ્ર અને ભૂતાનેન્દ્ર, આ ઇંદ્રો જાણવા. અને તટિકુમારનિકાયના હરિ અને હરિસહ નામે એ ઇંદ્રો, સુપર્ણકુમારનિકાયના વેણુદેવ ને વેણુદાસી ઇંદ્રો, અશ્વિકુમારનિકાયના અશ્વિશિખ અને અશ્વિમાણુવ ઇંદ્રો, અનિલકુમારનિકાયના વેલંબ ને પ્રજંજન ઇંદ્રો, સ્તનિત (મેઘ) કુમારનિકાયના સુઘોષ અને મહાઘોષ નામે ઇંદ્રો, ઉદધિકુમાર નિકાયના જલકાંત અને જલપ્રભ ઇંદ્રો, દ્રીપકુમારનિકાયના પૂર્ણેન્દ્ર, અને વિશિષ્ટેન્દ્ર, દ્વિશિકુમારનિકાયના અમિતેન્દ્ર, અને મિતવાહનેન્દ્ર આ એ ઇંદ્રો જાણવા. આ રીતે દરેક નિકાયમાં દક્ષિણ દિશાના ને ઉત્તર દિશાના ઇંદ્રો ૨૦ કહ્યા છે. ॥૧૦-૧૧-૧૨-૧૩॥ સ્તનપ્રભા નરકના પિંડ સંબંધી-ઉપરના ભાગના જે હજાર ચોજનો તજેલા છે, તેમાંથી ઉપર નીચે સો સો (૧૦૦-૧૦૦) ચોજન છોડીને બાકીના ૮૦૦ ચોજનોમાં દક્ષિણ દિશામાં. ને ઉત્તર દિશામાં પિશાચ વગેરે ૮ પ્રકારના વ્યંતર દેવોના નગરો છે, એમ જાણવું. ॥૧૪॥ ॥૧૫॥ વ્યંતર દેવોના ૮ ભેદો આ પ્રમાણે જાણવા. ૧. પિશાચ. ૨. ભૂત ૩. ચક્ષ. ૪. રાક્ષસ. ૫. કિંનર. ૬. કિંપુરૂષ. ૭. મહોરગ. ૮. ગંધર્વો. ॥ ૧૬ ॥ પિશાચોના કાલ અને મહાકાલ ઇંદ્રો, ભૂતનિકાયના દેવોના સુર્યેન્દ્ર અને પ્રતિરૂપેન્દ્ર, ચક્ષોના પૂર્ણભદ્ર અને માણિભદ્ર ઇંદ્રો, રાક્ષસોના ભીમેન્દ્ર અને મહાભીમેન્દ્ર, કિંનરોના કિંનરેન્દ્ર અને કિંપુરૂષેન્દ્ર, કિંપુરૂષદેવોના સત્પુરૂષેન્દ્ર અને મહાપુરૂષેન્દ્ર, મહોરગ દેવોના અતિકાયેન્દ્ર અને મહાકાયેન્દ્ર,

ગંધર્વદેવોના ગીતરતિ અને ગીતયશા નામે બે ઇંદ્રો જાણવા. કુલ ૧૬ ઇંદ્રો થયા. ૧૭-૧૮-૧૯ પહેલાં વ્યંતરોના સ્થાન જણાવવાના પ્રસંગે હજાર યોજનોમાંથી તનેલા ઉપરના ભાગના ૧૦૦ યોજનોમાંથી ઉપર નીચે દશ દશ યોજનો છેડીને બાકીના ૮૦ યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં અપ્રશસ્તિક નિકાય વગેરે ૮ નિકાયોની કંઈક ઓછી ઋદ્ધિવાળા વાણવ્યંતર દેવોના નગરો જણાવ્યા છે. અહીં પણ દરેક નિકાયમાં દક્ષિણનો, ને ઉત્તરનો એકેક ઇંદ્ર ગણતાં વાણવ્યંતર દેવોના કુલ. ૧૬ ઇંદ્રો કહ્યા છે. ॥ ૨૦-૨૧-૨૨ ॥

આ જંબૂદ્વીપના મધ્ય ભાગે રહેલો સુવર્ણમય મેરૂ પર્વત લાખ યોજન ઉંચો છે. ॥ ૨૩ ॥ અને અહીં (જંબૂદ્વીપમાં) ભરત ક્ષેત્ર વગેરે સાત ક્ષેત્રો, તથા જેઓની ઉપર શાશ્વતા જિનાલયો આવેલા છે એવા હિમવાન વગેરે ૬ વર્ષધર પર્વતો પણ છે. ॥ ૨૪ ॥ લાખ યોજન લાંબા પહોળા જંબૂદ્વીપથી આગળ લવણ સમુદ્ર ગોળાકારે તેને (જંબૂદ્વીપને) વીંટાઈને રહ્યો છે. તે બે લાખ યોજન પ્રમાણ લાંબા પહોળો છે. એજ પ્રમાણે તેનાથી આગળ ક્રમસર બમણાં બમણાં લાંબા પહોળા ધાતકીખંડ, કાલોદધિ સમુદ્ર વગેરે અસંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્રો છે, ને છેવટે સ્વયંભૂ રમણ સમુદ્ર છે. એમ પ્રભુએ કહ્યું છે. ॥ ૨૫-૨૬ ॥ તેમાંના ચાર સમુદ્રો જુદા જુદા સ્વાદવાળા જલથી ભરેલા છે, તથા ત્રણ સમુદ્રોનું પાણી એક સરખા સ્વાદવાળું છે. ને બાકીના સમુદ્રોનાં પાણીનો સ્વાદ શેલડીના રસ જેવો કહ્યો છે. ॥ ૨૭ ॥ વાઙ્ણીવર સમુદ્રના પાણીનો સ્વાદ ઉત્તમ દ્રવ્યો નાંખીને બનાવેલા દારૂના સ્વાદ જેવો હોય છે. અને ક્ષીરોદ સમુદ્રના પાણીનો સ્વાદ સાકર વગેરે નાંખીને સ્વાદિષ્ટ બનાવેલ દૂધના સ્વાદ જેવો હોય છે, તથા ધૃતવર સમુદ્રના પાણીનો સ્વાદ ઉકાળેલા તાજા ગાયના ઘી જેવો હોય છે ॥ ૨૮-૨૯ ॥ તેમજ લવણ સમુદ્રના પાણીનો સ્વાદ લવણ (મીઠા) જેવો હોય છે. વળી કાલોદ સમુદ્ર, પુષ્કરવર સમુદ્ર, અને સ્વયંભૂ રમણ સમુદ્રના પાણીનો સ્વાદ મેઘના પાણી જેવો હોય છે. પરંતુ કાલોદ સમુદ્રનું પાણી રંગે કાળું ને પચવામાં ભારે હોય છે. ને પુષ્કરોદ સમુદ્રનું પાણી તેવું હોતું નથી. કારણકે તે પચવામાં હળવું હોય છે, તેથી (તે પીવાથી) શરીરનું આરોગ્ય સચવાય છે. વળી સ્ફટિકના જેવું સ્વરંજ હોય છે. એજ પ્રમાણે સ્વયંભૂ રમણનું પાણી પણ તેવું જ હોય છે. એમ આ પ્રભુએ કહ્યું છે. ॥ ૩૦-૩૧-૩૨ ॥ તે સિવાયના બાકીના અસંખ્યાતા સમુદ્રોના પાણીનો સ્વાદ સારી રીતે ઉકાળેલા સ્વાદિષ્ટ શેલડીના રસ જેવો હોય છે. ॥ ૩૩ ॥ સરખા ભૂમિતલથી (સંભૂતલા પૃથ્વીથી) ઉપર ૭૬૦ યોજન સુધી ગયા પછી જ્યોતિશ્ચક્રનું નીચેનું તળીયું દેખાય, ત્યાંથી ઉંચે દશ યોજન છેટે સૂર્યના વિમાનો, અને ત્યાંથી ઉપર ૮૦ યોજન છેટે ચંદ્રના વિમાનો શોભી રહ્યા છે. ત્યાંથી ઉપર વીસ યોજન દૂર અહ નક્ષત્ર તારાના વિમાનો ચળકી રહ્યા છે. આ રીતે સૂર્યાદિ પાંચેના વિમાનો ૧૧૦ યોજનોમાં રહ્યા છે. અહીં (૬૦૦ યોજનોમાં) તિર્છાલોકની હદ પૂરી થાય છે, ॥ ૩૪-૩૫-૩૬ ॥ જંબૂદ્વીપના બે સૂર્ય ને બે ચંદ્રમા તથા લવણ સમુદ્રના ૪ સૂર્ય ને ૪ ચંદ્રમા, તેમજ ધાતકી ખંડના ૧૨ સૂર્ય ને ૧૨ ચંદ્રમા. વળી કાલોદધિ સમુદ્રમાં

રહેલા ૪૨ સૂર્યો ને ૪૨ ચંદ્રો અને પુષ્કરવર દ્વીપાર્ધના ૭૨ સૂર્યો ને ૭૨ ચંદ્રમા. સર્વ મળીને અદ્વીદ્વીપમાં ૧૩૨ સૂર્યો, ને ૧૩૨ ચંદ્રો હોય છે. અદ્વી દ્વીપની બહારના સૂર્યો ને ચંદ્રો સ્થિર હોય છે. ॥ ૩૭-૩૮-૩૯-૪૦-૪૧-૪૨ ॥ સમભૂમિતલથી ઉપર દોઢ રાજલોક છેટે દક્ષિણમાં સૌધર્મ અને ઉત્તરમાં ઇશાન દેવલોક સામ સામી રહ્યા છે. ને અદ્વી રજ્જુ (રાજલોક) છેટે સનતકુમાર ને માહેન્દ્ર દેવલોક સામ સામી શાશ્વત ભાવે રહ્યા છે. ત્યાંથી ઉપર ઉર્ધ્વલોકના બેરોબર મધ્યભાગમાં ગ્રહ દેવલોક કહ્યો છે. તેની ઉપર અનુક્રમે એક બીજાની ઉપરના ભાગમાં લાંતક, મહાશુક, ને સહસ્રાર દેવલોક કહ્યા છે. એટલે લાંતકની ઉપર મહાશુક ને તેની ઉપર સહસ્રાર દેવલોક છે એમ જાણવું.

સમભૂમિ તલથી ઉપર આ સહસ્રાર દેવલોક પાંચ રજ્જુ ફર છે. તેની ઉપર અનુક્રમે દક્ષિણમાં ને ઉત્તરમાં સામસામી ચંદ્રની જેવા ગોળ આનંત, પ્રાણુત દેવલોક રહ્યા છે. અને તેની ઉપર એજ પ્રમાણે સામસામી ચંદ્રની જેવા ગોળ આરણુ અચ્યુત દેવલોક રહ્યા છે. અહીં ૬ રજ્જુની હદ પૂરી થાય છે. આ રીતે બાર દેવલોકના ૧૦ ઇંદ્રો હોય છે. કારણ કે આનંત પ્રાણુત દેવલોકનો એક ઇંદ્ર, ને આરણુ અચ્યુત દેવલોકનો પણ એક ઇંદ્ર હોય છે. એટલે છેલ્લા ચાર દેવલોકમાંના બે બે દેવલોકનો સ્વામી એકેક ઇંદ્ર હોવાથી બાર દેવલોકના ૧૦ ઇંદ્રો જાણવા- ॥૪૩-૪૪-૪૫-૪૬-૪૭॥ બાર દેવલોકની ઉપર નવ ટ્રેવેયક દેવોના વિમાનો રહ્યા છે. ને તેની ઉપર પૂર્વમાં વિજય વિમાન, દક્ષિણમાં વૈજયંત, પશ્ચિમમાં જયંત, ને ઉત્તરે અપરાજિત, તથા મધ્યમાં સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન રહ્યું છે. આ રીતે પાંચ અનુત્તર વિમાનો સર્વ દેવલોકોની ઉપર રહ્યા છે એમ સમજવું. ॥ ૪૮-૪૯-૫૦ ॥ સૌધર્મ દેવલોકના દેવોથી માંડીને ઉપર ઉપરના દેવલોકના દેવોના સ્થિતિ-પ્રભાવ-લેશ્યા-વિશુદ્ધિ, અવધિજ્ઞાનને તેજ તથા સુખ વગેરે અનુક્રમે વધતા વધતા હોય છે. પણ શરીરની ઉંચાઈ, ગતિ, ગર્વ અને પરિગ્રહ તો ઘટતા ઘટતા (ઓછા ઓછાજ) હોય છે. ॥ ૫૧-૫૨ ॥ બાર દેવલોકમાંના પહેલા બે દેવલોક ધનોદધિના આધારે, ને ત્રીજા ચોથા પાંચમા દેવલોકના વિમાનો વાયુના આધારે રહ્યા છે. તથા છઠ્ઠા સાતમા આઠમા દેવલોકના વિમાનો વાયુ અને ધનોદધિના આધારે રહ્યા છે. તેમજ-તેની (સહસ્રાર દેવલોકની) ઉપરના તમામ વિમાનો આકાશ પ્રતિષ્ઠિત છે. ॥ ૫૩-૫૪ ॥ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી ઉંચે બાર યોજન ફર જે સિદ્ધશિલા રહી છે, તે હિમના જેવી સફેદ ને સ્ફટિક જેવી નિર્મલ છે, તથા ૪૫ લાખ યોજન પ્રમાણે લાંબી પહોળી છે. તેમજ તેની મધ્ય ભાગે જાડાઈ ૮ યોજન પ્રમાણ છે. તેનું બીજું નામ ઇષ્ટપ્રાગ્ભારા પણ છે. અહીં ઉપરના છેલ્લા એક ગાઉના છઠ્ઠા ભાગમાં લોકાંતને સ્પર્શીને શાશ્વતા અનંત જ્ઞાનાદિ શુભોને ધારણ કરનારા સિદ્ધ ભગવંતો રહે છે. ॥ ૫૫-૫૬-૫૭-૫૮ ॥

હે ભગ્ય જીવો! જો તમે આ લોક સ્વભાવ ભાવનાને નિરંતર સ્થિર ચિત્તે ભાવશો, તો તમારું મન સંસારને વધારનાર વિષય કષાયાદિની ભાવનાથી ખસીને વિવિધ પદાર્થોના

જ્ઞાનને મેળવવામાં લીન થશે, ને ધર્મ ધ્યાન પણ ધ્યાવીને આત્માને પણ જરૂર નિર્મલ બનાવશે.

૧૧. બોધિ દુર્લભત્વ ભાવના—બોધિ એટલે સમ્યક્ત્વ અથવા અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી ત્રિકાલાબાધિત શ્રી જિનેશ્વર દેવે કહેલો જિન ધર્મ પણ બોધિ શબ્દના અર્થ તરીકે લઈ શકાય. આ સંસારી જીવ અહીં (ભયંકર સંસાર રૂપી અટવીમાં) પૃથ્વી-કાયાદિ પાંચ સ્થાવરોમાં ચીકણાં કમોના ઉદયને અનુસારે અનંતા પુણ્યલપરાવર્તો સુધી ભમતાં ભમતાં સ્વભાવાદિ કારણોમાંના કોઈ પણ કારણથી થયેલી અકામ નિર્જરાતા યોગે પુણ્યકર્મોના ઉદય થતાં બેઈદ્રિય આદિ સ્વરૂપ ત્રસપાણું પામે છે. આ રીતે ક્રમસર પુણ્યોદય વધતાં લઘુકર્મો તેજ જીવ જો કે આર્થ ક્ષેત્ર, ઉત્તમ ભતિ, કુલ, શરીર, આરોગ્ય, ધન તથા સંપત્તિ, રાજ્ય, સારા સુખના સાધનો પામે છે. પણ સર્વજ પ્રભુએ કહેલ તત્ત્વ અને અતત્ત્વભૂત પદાર્થોનું વિવેચન કરાવનાર તથા મોક્ષના સુખને પમાડનાર ઉત્તમ બોધિ ગુણને તો પામ્યો જ નથી. આ જીવ જો તે ગુણ પામ્યો હોત, તો તેને અત્યાર સુધી જે સંસારમાં ભટકવું પડે છે, તે હોય જ નહી. એવો બોધિ ગુણનો પ્રભાવ છે કે જેના પ્રતાપે આ જીવને લાંબા કાળ સંસારમાં ભમવું પડેજ નહી. એજ પ્રમાણે આ જીવ દ્રવ્યચારિત્રને પણ ઘણીવાર પામ્યો છે, પણ નિર્મલ જ્ઞાન ગુણને પ્રકટ કરાવનાર બોધિગુણને તો ક્યારે પણ પામ્યો નથી. કારણ કે તે બોધિગુણને ધારણ કરનારા જીવો અદ્ય કાળમાં જરૂર સિદ્ધપદને પામે છે. માટે જ કહ્યું છે કે—જેઓ સિદ્ધપદને પામ્યા છે, પામે છે, ને પામશે, તેમાં અસાધારણ કારણ આ બોધિ ગુણની આરાધના જ છે. એમ સમજીને હે જીવ! આ બોધિ ગુણની જરૂર આરાધના કરજે અને તેને ટકાવજે કે જેના પરિણામે તને સિદ્ધિના સુખ જરૂર મળશે.

૧૨. દયામય ધર્મના કહેનાર અરિહંત પ્રભુની ભાવના—જેઓ કેવલ જ્ઞાન રૂપ પ્રકાશથી ચૌદરાજ લોકમાં ને અલોકમાં રહેલા તમામ દ્રવ્ય ગુણ પર્ચાયોને બાળે છે, તેજ અરિહંત દેવો સાચા ધર્મને કહેવાને સમર્થ છે. કારણ કે તે વીતરાગ દેવો જ્યાં જ્યાં વિચરે છે, ત્યાં સર્વ સ્થલે પરોપકારનેજ કરવામાં પ્રયત્નશીલ હોય છે. એટલે ધર્મોપદેશ દઈને ભવ્ય જીવોને મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરાવી મુક્તિના સુખો પમાડે છે, માટે અસત્ય બોલવાના ક્રોધ લોભ ભય હાસ્યાદિ કારણોનો નાશ કરનારાં તે અરિહંતદેવો બહુ બોલેજ નહી. આજ કારણથી તેમણે કહેલો ધર્મ સાચોજ છે. એમ આપણે શ્રદ્ધાપૂર્વક માનવું જોઈએ. ॥ ૧-૨ ॥ ક્ષમા, નમ્રતા, સરલતા, સંતોષ, તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ, અક્રિયનપણું, બ્રહ્મચર્ય આ રીતે દશ પ્રકારે ધર્મની સાત્ત્વિકી આરાધના કરવાથી જરૂર સંસારરૂપ સમુદ્રને તરી જવાય છે. ॥ ૩ ॥ અન્ય ધર્મો આ ઇચ્છાનુસારે જે વિચિત્ર પ્રકારના વચનો બોલે છે, તે વચનો પૂર્વાપર વિરૂદ્ધ અને હિંસાદિને કરાવનારા છે. એટલે ભવબ્રમણ કરાવનારા છે. આવા મિથ્યાદષ્ટિ જીવોએ કહેલો દુર્ગતિને દેનાર

એવો જે ધર્મ, તે સારી રીતે કહેલો ધર્મ છે, એમ મનાય જ નહીં. જે કે તેમના શાસ્ત્રોમાં કોઈ કોઈ સ્થલે દયાસત્યાદિ ગુણોની પુષ્ટિ (પોષણ) દેખાય છે, તે માત્ર કહેવા રૂપ જ પણ વાસ્તવિક છે જ નહીં. એટલે તેઓ દયાદિને કહે ખરા, પણ પાલતા જ નથી.
॥ ૪-૫-૬ ॥

॥ શ્રી જિન ધર્મનો પ્રભાવ ॥

શ્રી અરિહંત પ્રભુએ કહેલા ધર્મની સાત્ત્વિકી આરાધના કરવાથી મહોન્મત્ત હાથી-એની લાઈનથી શોભતા મહારાજ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે, ને તમામ જીવોને હર્ષ ઉપજવનાર વૈભવ તથા ચંદ્રના જેવા ઉજ્જ્વલ ગુણોનો સમુદાય તેમજ સૌભાગ્ય વગેરે પણ મળે છે.
॥ ૭ ॥ આવા શ્રી જિનધર્મના પ્રભાવે જ ઉછળતા પાણીના કલ્લોલવાળો સમુદ્ર પૃથ્વીને પાણીમય કરી (લિંબવી) શકતો નથી. અને મેઘ પાણીની ધાર વડે (જલવૃષ્ટિ કરીને) તમામ પૃથ્વીને લીલીછમ બનાવે છે. એટલે તેમાં અનાજ વાવી શકાય, એવી બનાવે છે, તથા ચંદ્ર સૂર્ય તમામ અધિકારને દૂર કરવા માટે જગતમાં ઉદય પામે છે (ઉગે છે)
॥ ૮ ॥ જે જીવોને અંધુ (ભાઈ) ન હોય, તેમને ખરા અંધુ જેવો (ભાઈના જેવો મહદગાર) આ શ્રી જિનધર્મ છે. ને તેજ શ્રી જિનધર્મ મિત્ર વગરના જીવોનો ખરા મિત્ર છે. એટલે ખરા અણીના વખતે દુઃખના સમયે મદદ કરે છે. તથા રોગની પીડાથી પીડાયેલા જીવોને રોગને મટાડનાર રામબાણ દવા જેવો આ શ્રી જૈનધર્મ છે. તેમજ નિર્ધનતાના (ગરીબાઈના) દુઃખોથી ઘેરાયેલા જીવોને સાચા ધન સંપત્તિ જેવો આ શ્રી જૈનધર્મ છે. વળી નાથ (સ્વામી, માલીક) વિનાના જીવોનો ખરા નાથ, અને ગુણ વિનાના જીવોને ગુણના ભંડાર જેવો તથા સંપૂર્ણ પ્રકારે આત્મહિત (મુક્તિના સુખનો લાલ) કરવાનું અસાધારણ કારણ આ શ્રી જિનધર્મ છે. તેના કહેનારા શ્રી અરિહંત પ્રભુ હોવાથી તેજ શ્રી જૈનધર્મ, એ સાચો ધર્મ છે, એમ સમજીને હે ભવ્ય જીવો ! સર્વ સંપત્તિને દેનાર આ શ્રી જિન ધર્મની શ્રદ્ધાપૂર્વક ઉલ્લાસથી આરાધના કરીને માનવ જન્મના ફલરૂપે મોક્ષના અવ્યાબાધ સુખોને પામજો. અહીં ખારમી ભાવના પૂરી થાય છે. જે ભવ્ય જીવો આ ખાર ભાવનાઓમાંથી એક ભાવનાને હંમેશાં શુદ્ધ ચિત્તે ભાવે છે, તેમના દુઃખને દેનારા અશુભ (પાપ) કર્મો જરૂર નાશ પામે છે. તો પછી તમામ જૈનાગમેના જાણકાર ભવ્યજીવો ખારે ભાવનાઓને શુદ્ધ મને ભાવીને મોક્ષના સુખોને પામે એમાં નવાઈ શી ? આ રીતે આત્મહિતકર ૮ ગુણોને ધારણ કરનારા, ને ખારે ભાવનાઓને ભાવનારા નવા દીક્ષિત થયેલા વિપુલવાહન રાજર્ષિને ગુરૂમહારાજે દીક્ષા પ્રકરણને અંતે આપેલી હિત શિક્ષાની ખીના અહીં પૂર્ણ થાય છે. હવે આગળ દીક્ષા લીધા પછીની ખીના કહેવાશે. ૬૦

વિપુલવાહન રાજર્ષિ જિનનામ કર્મનો નિકાચિત અંધ કરે છે:—

ગુરૂઆદિને વંદન કરી નૃપ આદિ નિજસ્થાનક જતા,
રાજર્ષિ જીતી શત્રુને દીક્ષા ઉમંગે પાલતા;

એકાદશાંગી શ્રુતધરા એકાદિ સ્થાનક સાધતા,
જિનનામ કર્મ નિકાચતા ઉપસર્ગ પરીષદ જીતતા. ૬૧

સ્પષ્ટાર્થ:—ત્યાર પછી વિમલકીર્તિ રાજ વગેરે ગુરૂ મહારાજ તથા નવા દીક્ષિત આદિ અન્ય સાધુ મહારાજઓને વંદન કરીને પોતપોતાના સ્થાનકે ગયા. હવે વિપુલ-વાહન રાજર્ષિ રાગદ્વેષાદિ શત્રુઓને જીતીને દીક્ષાને ઘણા આનંદથી પાલવા લાગ્યા. વિહારાદિના અનુક્રમે અભ્યાસ કરીને તેઓએ અગિયાર અંગ સુધી અભ્યાસ કર્યો. ત્યાર પછી તેઓએ વીસ સ્થાનકોમાંથી એક જે સ્થાનકોની ભાવપૂર્વક સાધના કરી તે ભવમાં જિન નામ કર્મનો એટલે તીર્થંકર નામ કર્મનો નિકાચિત અંધ કર્યો. અને તેમણે ઉપસર્ગોને તથા પરીષદોને જીત્યા. ચારિત્રનું પાલન કરવામાં દેવ, મનુષ્ય અગર તિર્થંક તરફથી જે વિદ્ધ કરવામાં આવે તે ઉપસર્ગો કહેવાય છે. અને ચારિત્રમાં ભૂખ, તરસ, ટાઢ, તડકો વગેરે સહન કરવા પડે તે પરીષદો કહેવાય છે. મુખ્યપણે બાવીસ પરીષદો કહેલા છે. ૬૧.

વિપુલવાહન રાજર્ષિનું આનંદ દેવલોકમાં ગમન જણાવે છે:—

બહુ કાલ દીક્ષા પાલતા અનશન ગ્રહી અંતિમ ક્ષણે,
આરાધના રંગે કરત પામ્યાજ આનંદ સ્વર્ગને;
દેહ કર ત્રણ વર્ણ ધોળો સર્પ મુકુટે ચિહ્નને,
ઓગણીશ અદાર સાગર જાણુ ગુરૂ લધુ આયુને. ૬૨

સ્પષ્ટાર્થ:—ગુરૂની સાથે રહીને વિપુલવાહન રાજર્ષિએ ઘણા કાલ સુધી સુંદર રીતે ચારિત્રનું પાલન કર્યું. અંતિમ ક્ષણ એટલે મરણ વખત નજીક આવ્યો ત્યારે તેમણે અનશન કર્યું. તેમાં હર્ષ પૂર્વક આરાધના કરીને આનંદ નામના દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં વૈકિય તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીર હોય છે. તેમજ તેમના શરીરનું પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ હાથનું હોય છે. વળી તેમના મુગુટને વિષે સર્પનું ચિહ્ન હોય છે. આ દેવલોકમાં જન્મન્યથી અદાર સાગરોપમનું ને ઉત્કૃષ્ટથી ઓગણીસ સાગરોપમ પ્રમાણ આયુષ્ય હોય છે. આ દેવલોકનું વિશેષ સ્વરૂપ આગળની જે ગાથામાં જણાવે છે. ૬૨.

આનંદ દેવલોકનું સ્વરૂપ જે ગાથામાં જણાવે છે:—

નવમા દશમા સ્વર્ગના શત ચઉ વિમાનો જાણીએ,
બેડિના એંશી સહસ સુર આત્મરક્ષક ધારીએ;
વીશ સહસ સામાનિકામર સમ્પતિશતસ્થાનકે,
ધમિ કહ્યું તે મુનિ થયા સુર સાતમા ગ્રેવેયકે. ૬૩

સ્પષ્ટાર્થ:—વૈમાનિક દેવોના મુખ્ય બે લેદ છે. પહેલા કલ્પોપપન્ન એટલે સ્વામી સેવક ભાવવાળા, તથા બીજા કલ્પાત્મી એટલે સ્વામી સેવક ભાવ વિનાના દેવો અથવા

અહમિન્દ્ર દેવો. પહેલા પ્રકારમાં બાર દેવલોકના દેવો ગણાય છે, અને બીજા પ્રકારમાં નવ ઐવેયક તથા પાંચ અનુત્તરવાસી દેવો ગણ્યા છે. બાર દેવલોકની અંદર નવમો આનંત નામે દેવલોક છે અને દશમો પ્રાણુત નામે દેવલોક છે. આ બંને દેવલોકનાં કુલ ચારસો વિમાનો છે. આ બે દેવલોકના ઇંદ્રને એંસી હજાર આત્મરક્ષક દેવો હોય છે. જે દેવો મુખ્ય દેવની એટલે ઇન્દ્રની રક્ષા કરે છે તે આત્મરક્ષક દેવો કહેવાય છે. તથા તે ઇંદ્રને વીસ હજાર સામાનિક દેવો હોય છે. જે દેવો ઇન્દ્ર નથી પરંતુ જેમની ઇન્દ્ર સરખી ઋદ્ધિ છે તે સામાનિક દેવો કહેવાય છે. આ પ્રમાણે ત્રિષષ્ટિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્રમાં કહ્યું છે. પરંતુ સપ્તતિશત સ્થાનક નામના ગ્રંથમાં તે વિપુલવાહન રાજર્ષિ નવ ઐવેયકમાંના સાતમા ઐવેયકમાં દેવ થયા એ પ્રમાણે કહ્યું છે. ૬૩

બે હાથ તનુ તે શ્વેત ઓગણત્રીસ અઠ્યાવીશ એ,

આયુ સાગર અદ્ય ફલ એ મોક્ષ ફલ ગુરૂ માનીએ;

સ્વર્ગમાં પણ પર સુરેથી શ્રેષ્ઠતા તે સુરતણી,

જિનપૂજનાદિક રંગ યોગે નિર્જરા કરતા ઘણી.

૬૪

સ્પષ્ટાર્થ:—આ સાતમા ઐવેયકના દેવોના શરીરનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ બે હાથનું કહેલું છે. તેઓના શ્વેત વર્ણ હોય છે. અહીં આ દેવોનું જઘન્યથી અઠ્યાવીસ સાગરોપમનું આયુષ્ય હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી ઓગણત્રીસ સાગરોપમનું આયુષ્ય હોય છે. આ દેવતાઈ સુખ તો ચારિત્રનું અદ્ય ફળ સમજવું. એટલે ઉત્કૃષ્ટ ફલરૂપ મોક્ષમાં જતાં વિસામા સમાન આ દેવલવ છે એમ જાણવું. સ્વર્ગની અંદર પણ બીજા દેવોની અપેક્ષાએ આ દેવની એટલે તીર્થંકર થનારા દેવોની મનોભાવનાદિની બાબતમાં શ્રેષ્ઠતા અથવા ઉત્તમતા હોય છે. આ દેવો જિનેશ્વરની પૂજા વગેરે ધાર્મિક કાર્યો ભાવપૂર્વક કરીને કર્મની ઘણી નિર્જરા કરે છે એટલે ઘણાં કર્મોને બાપાવે છે. ૬૪

દેવલોકમાં તે કેવી રીતે કાળ ગાળે છે તે જણાવે છે:—

ક્યારે લહી હું મનુજ ભવને સાધતા ચારિત્રને,

સ્વ પર તારક થઇ લહીશ નિર્વાણ એવા ભાવને,

રાખતા આનંદમાં દેવાયુને પૂરણ કરી,

ઉદયથી મનુજાયુના સુરઋદ્ધિ આદિક પરિહરી.

૬૫

સ્પષ્ટાર્થ:—આનંત દેવલોકની અંદર રહેલ તે વિપુલવાહન રાજનો (ભાવી ત્રીજા શ્રી સંભવનાથનો) જીવ દેવલોકમાં એવી ભાવના ભાવે છે કે હું ક્યારે મનુષ્ય ભવ પામીશ ને તે મનુષ્ય ભવમાં ચારિત્ર લઈને સ્વપર તારક એટલે પોતાને તથા પરને ક્યારે તારનારો થઇશ ને ક્યારે નિર્વાણ એટલે મોક્ષને પામીશ ? આવી ભાવના પૂર્વક આનંદથી વર્તમાન દેવભવનું આયુષ્ય પૂરું કર્યું. ત્યાર પછી તે દેવ મનુષ્ય આયુષ્યનો ઉદય થવાથી દેવતાની

ઋદ્ધિ વગેરેનો ત્યાગ કરીને દેવલોકમાંથી રચવીને કયાં ઉત્પન્ન થયો? તે આગળના શ્લોકમાં જણાવે છે. ૬૫

આનન્દ દેવલોકથી રચવીને પ્રભુ સેના રાણીની કુક્ષિમાં અવતરે છે.:-

શ્રાવસ્તી નગરી નૃપ જિતારી તાસ સેના રાણીની,
કુક્ષીમાં ત્રણ જ્ઞાનવાળા અવતર્યા કાલ્પગુન તણી;
સુદ આઠમે મૃગશિર શશિના યોગ રાશિ મિથુન છતાં,
અર્ધરાતે રચવન સમયે નારકો સુખિયા થતાં. ૬૬

સ્પષ્ટાર્થ:-આ ભરતદેવમાં શ્રાવસ્તી નામની સુંદર નગરીમાં જિતારી નામના રાજા હતા. તે રાજાને સેના નામની રાણી હતી. તે રાણીની કુક્ષિ (કૂખ)ને વિષે તે વિપુલવાહન રાજર્ષિનો જીવ દેવલોકમાંથી રચવીને પૂર્વભવના મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાન સાથે કાળજી સુદ આઠમના દિવસે દાખલ થયો. આ વખતે મૃગશિર નક્ષત્રનો અને મિથુન રાશિનો ચંદ્રમા (વર્ત્તો) હતો. આવા અર્ધરાત્રીના સમયે પ્રભુ માતાની કુખને વિષે આવ્યા. આ પ્રભુના રચવન કલ્યાણક વખતે નારકીના જીવોને પણ થોડી વાર સુખનો અનુભવ થયો. ૬૬

તે વખતે માતાએ જોએલાં ચૌદ સ્વપ્નોનું વર્ણન ત્રણ શ્લોકમાં કરે છે:-

ત્રિભુવને વિજળી સમે ઉદ્યોત પ્રસર્યો જનનીએ,
રાત્રિના અવશેષ ભાગે સ્વપ્ન જોયાં અનુક્રમે;
હોય શારદ મેઘ જાણે તેમ કરતો ગર્જના,
ગુરૂ સંકેદ ગજેન્દ્ર નિર્મલ વૃષભ દર્શન સિંહના. ૬૭

સ્પષ્ટાર્થ:-તે વખતે સ્વર્ગ મૃત્યુ અને પાતાળ એ ત્રણે લોકને વિષે વિજળીના જોવો પ્રકાશ થયો. અથવા ત્રણે લોકમાં અજવાળું થયું. આ પ્રસંગે માતાએ રાત્રીના પાછલા ભાગમાં અનુક્રમે ચૌદ મોટાં સ્વપ્નો જોયાં. તે આ પ્રમાણે-પહેલા સ્વપ્નમાં શરદ ઋતુનો મેઘ હોય તેવો ગર્જના કરતો, મોટો, પ્રવેત વર્ણવાળો ગજેન્દ્ર એટલે ઉત્તમ હાથી જોયો. તેમજ યીજ સ્વપ્નને વિષે નિર્મળ વૃષભ એટલે બળદ જોયો અને ત્રીજા સ્વપ્નને વિષે સિંહના દર્શન થયા એટલે કેસરીસિંહ જોયો. ૬૭

એ હાથીઓ જેને કરે અભિષેક તે લક્ષ્મીસુરી,
પુષ્પમાલા આટલા સમ ચંદ્ર રવિમંડળ વળી;
ધુધરી પતાકાએ વિભૂષિત ઈંદ્રવજ્ર જલકુંભ એ,
કુંભને તિમ પદ્મસરને દેખતાં ક્ષીરાબ્ધિને. ૬૮

સ્પષ્ટાર્થ:—ચોથા સ્વપ્નને વિષે જે હાથીઓ જે દેવીનો અભિષેક કરે છે એવા લક્ષ્મી દેવીને જોયા. પાંચમા સ્વપ્નમાં સુંદર કૂલોની માળા જોઈ. છઠ્ઠા સ્વપ્નમાં ચાટલા એટલે આરિયા સમાન ચંદ્રને જોયા. અને સાતમા સ્વપ્નમાં તેજસ્વી રવિમંડળ એટલે સૂર્યને જોયા. ત્યાર પછી આઠમા સ્વપ્નમાં ધુધરીઓ તથા પતાકા એટલે નાની ધન્યઓથી શોભતો ઇન્દ્રધ્વજ જોયા. નવમા સ્વપ્નને વિષે પાણીથી ભરેલા કળશના જેવો ફુલ જોયા. દશમા સ્વપ્નમાં કમલોથી સુશોભિત પદ્મ સરોવર જોયું. અને અગિયારમા સ્વપ્નમાં ક્ષીરાગ્ધિ એટલે ક્ષીર સમુદ્રને જોયા. ૬૮

વિમાન ઢગલો રત્નનો નિર્ધૂમ અગ્નિ જોઈને,

જાગતા નૃપને કહે તે ભાષતા ફલ તનયને;

વ્યવન જાણી વાસવો આવી અહીં પ્રભુ મહતને,

પ્રભુમી કહત સ્વપ્નાર્થ ત્રીજા જિનપ હોશે સુત તને. ૬૯.

સ્પષ્ટાર્થ:—ત્યાર પછી સેનારાણીએ બારમા સ્વપ્નને વિષે ઉત્તમ વિમાન જોયું. તેરમા સ્વપ્નમાં રત્નનો ઢગલો જોયા અને છેડલા ચૌદમા સ્વપ્નમાં નિર્ધૂમ એટલે ધૂમાડા વિનાનો અગ્નિ જોયા. આ પ્રમાણેના ચૌદ સ્વપ્નો જોઈને સેના રાણી જાગ્યા. સ્વપ્ન જોઈને હર્ષિત થયેલા રાણીએ તે સ્વપ્નો રાજાને કહ્યાં. રાજાએ તે સાંભળીને તમને આ સ્વપ્નના ફળરૂપે ઉત્તમ પુત્ર થશે એ પ્રમાણે જણાવ્યું. ત્યાર પછી પ્રભુનું વ્યવન જાણીને ઇન્દ્રો આવીને પ્રભુની માતાને સ્વપ્નનો અર્થ કહે છે અને જણાવે છે કે હે માતા! તમારી કુખને વિષે ત્રીજા તીર્થંકર પુત્ર રૂપે આવ્યા છે. ૬૯.

સ્વપ્નનું ફળ જાણીને માતાને થયેલો હર્ષ જણાવે છે :—

જિમ મયૂરી મેઘ કેરી ગર્જનાને નિસુણતા,

હર્ષ પામે તેમ માતા શેષ રાતે જાગતા;

આ દિવસથી ગર્ભ ધારણ વંચત કમસર તે બલે,

હોય દૃષ્ટિ વિકાશ લાવણ્યાદિથી અંગો ખીલે. ૭૦

સ્પષ્ટાર્થ:—જેમ મયૂરી (મોરની માદા-સ્ત્રી) મેઘની ગર્જના સાંભળીને હર્ષ પામે છે તેમ સ્વપ્નનું ફળ જાણીને સેના રાણીને ઘણો હર્ષ થયો. સ્વપ્નને જોઈને માતા બાકીની રાત્રી જાગતાં જ પૂરી કરે છે. તે દિવસે સેના રાણીએ ગર્ભ ધારણ કર્યો. ત્યાર પછી અનુક્રમે દિવસે દિવસે તે ગર્ભ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. તે ગર્ભના પ્રભાવથી માતાની અંગો વિકાશ પામી એટલે ચક્ષુઓનું તેજ વધવા માંડ્યું અને લાવણ્યમાં વૃદ્ધિ થવાથી માતાના અંગો સુંદરતાથી ખીલી ઉઠ્યાં. એ પ્રમાણે ધીમે ધીમે ગર્ભ વૃદ્ધિ પામે છે. ૭૦

પ્રભુના જન્મ કલ્યાણકનું વર્ણન ચાર શ્લોકો વડે જણાવે છે :—

નવ માસ સાડીસાત દિવસે માગશર સુદ ચૌદશે,
 મિથુન મૃગશિર ચંદ્ર યોગે જન્મ આપીને હસે,
 અશ્વ ચિહ્ન સુવર્ણવર્ણી કાય ગર્ભ સ્થિતિ કહી,
 સમતિશત સ્થાનકે નવ માસ દિવસો પટ અહીં.

૭૧

સ્પષ્ટાર્થ :—જ્યારે પ્રભુને ગર્ભમાં આવ્યાને નવ મહિના ને સાડી સાત દિવસ થયા ત્યારે માગસર સુદ ચૌદશનો દિવસ હતો. તે દિવસે મિથુન રાશિ અને મૃગશિર નક્ષત્રનો ચંદ્ર સાથે યોગ આવતો હતો ત્યારે સેના રાણીએ પ્રભુને જન્મ આપ્યો. અશ્વ એટલે ઘોડાના લંછનવાળા અને સેના સમાન પીળા વર્ણવાળી કાયાવાળા પ્રભુ શ્રી સંભવનાથ હતા. અહીં ગર્ભ સ્થિતિને અંગે સમતિશતક સ્થાનક ગ્રંથમાં પ્રભુની ગર્ભ સ્થિતિ નવ માસ ને સાડી સાત દિવસને બદલે નવ માસ અને છ દિવસની કહેલી છે. ૭૧.

જન્મકાલે નારકો પાણુ શર્મ પામે ત્રિભુવને,
 ઉધોત પ્રકટે પામતા સર્વે ગ્રહો ઉચ્ચત્વને;
 પ્રસન્ન હોત દિશા સવે સુખકારી વાયુ તિમ પ્રજા,
 કીડા કરંતી વૃષ્ટિ જલની હુંદુભિ નાદે મઝા.

૭૨

સ્પષ્ટાર્થ :—પ્રભુના જન્મ વખતે નારકીના જીવો પણ સુખ પામે છે. વળી ત્રણ ભુવનને વિષે તે વખતે અજવાળું પ્રગટ થાય છે. વળી સર્વે ગ્રહો પણ ઉચ્ચ સ્થાને વર્તતા હોય છે. તે પ્રસંગે સર્વે દિશાઓ પ્રસન્ન-પ્રકુલિત દેખાય છે. વાયુ પણ મંદ મંદ સર્વ જીવોને પ્રિય લાગે તેવો વાય છે. પ્રજાઓ આનંદ પામે છે ને ઉત્સવ કરે છે. તે વખતે જલની વૃષ્ટિ થાય છે. તેમજ હુંદુભિ નાદ એટલે આકાશમાં દેવતાઈ વાજિત્રોના આનંદકારી શબ્દો સંભળાય છે. ૭૨

ફર કરે રજ પવન તિમ ઉછવાસ પામે મેહિની,
 છપ્પન દિશિકુમરી કરે વિધિ સૂતિકર્માદિતણી;
 ઈદ્રાદિ મેરૂ પર્વતે અભિષેક અઢીસો પણ કરે,
 દેશના ચિંતામણિના પ્રથમ ભાગે વિસ્તરે.

૭૩

સ્પષ્ટાર્થ :—પ્રભુનો જન્મ થાય ત્યારે પવન પૃથ્વી ઉપરથી રજને-ધૂળને-કચરાને ફર કરે છે. પૃથ્વી પણ ઉચ્છ્વાસ પામે છે એટલે બાણે વિકસ્વર બની હોય, તેવી દેખાય છે. વળી છપ્પન દિશિકુમરીઓ પ્રભુની માતાની તથા પ્રભુની સૂતિકર્મ વગેરેની સંપૂર્ણ વિધિ કરે છે. ત્યાર બાદ ચૌસક ઇન્દ્રો તથા દેવો પ્રભુને મેરૂ પર્વત ઉપર લઈ જઈને ત્યાં પાંડુક વનમાં આવેલી શિલા ઉપર રહેલા સિંહાસન ઉપર બેસાડીને પ્રભુની ઉપર અઢીસો અભિષેક કરે છે. આ છપ્પન કુમરીઓ કયાં કયાંથી આવે છે. કઈ કઈ વિધિ કરે છે.

તથા અહીંસા અભિષેકો કેવી રીતે દેવો કરે છે તે બધાનું વિસ્તારથી વર્ણન દેશના ચિંતામણીના પહેલા ભાગમાં કરેલું હોવાથી અહીં ફરીથી કહ્યું નથી. ૭૩

અન્યુતેન્દ્રાદિક ક્રમે અભિષેક છેલ્લો શકનો,

અભિષેક કારક લાભ પામે આત્મ નિર્મલતાદિનો;

શકેન્દ્ર વિસ્તારે કરી અભિષેક સાથે નિર્જરા,

પ્રભુને સ્તવે ઈમિ તે વિભાસે પ્રચુર કર્મો આકરા.

૭૪

સ્પષ્ટાર્થ :—પ્રથમ બારમા દેવલોકના અધિપતિ અન્યુતેન્દ્ર પ્રભુને અભિષેક કરે છે અને અનુક્રમે બીજા બાસઠ ઇંદ્રોના અભિષેક થયા પછી સૌધર્મેન્દ્ર છેલ્લો અભિષેક કરે છે. પ્રભુને અભિષેક કરનાર દેવોને એટલે સ્નાત્ર કરનારા દેવોને આત્માના ગુણોની નિર્મળતા વગેરે ઘણાં લાભો થાય છે. શકેન્દ્ર એટલે સૌધર્મેન્દ્ર વિસ્તારપૂર્વક પ્રભુનો અભિષેક કરીને નિર્જરા એટલે ઘણાં કર્મો નાશ કરે છે. સ્નાત્ર કરીને તે શકેન્દ્ર પ્રભુની આગળની ગાથામાં જણાવે છે તે પ્રમાણે સ્તુતિ કરે છે અને તેથી ઘણાં આકરાં કર્મોને પણ બચાવે છે. ૭૪

ઈન્દ્ર મહારાજ પાંચ શ્લોકો વડે પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે :—

હે વિશ્વના પાલક પ્રભો ! ધરનાર ! સત્ય સમૃદ્ધિના,

ત્રીજા જિનેશ્વર ! હું નમું છો આપ હાતા મુક્તિના;

જગમાં વિલક્ષણુ આપ છો આ જન્મસિદ્ધ ત્રણુ જ્ઞાનથી,

તેમ ચારે અતિશયોથી તુજ સમો પર કો નથી.

૭૫

સ્પષ્ટાર્થ :—હે પ્રભુ ! આપ વિશ્વનું પાલન કરનારા એટલે રક્ષણુ કરનારા છો. વળી આપ સત્ય સમૃદ્ધિ એટલે સાચી ઋદ્ધિ જે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર તેને ધારણુ કરનારા છો. વાસ્તવિક રીતે આત્માની જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર એજ સાચી ઋદ્ધિ છે એ ભૂલવું ન જોઈએ, કારણ કે આત્માની આ જ્ઞાનાદિ ઋદ્ધિનો કદાપિ નાશ થતો નથી. હીરા, માણેક, ઝવેરાત વગેરે નાશવંત હોવાથી પરલવમાં જતાં પણ આત્માની સાથે નહિ આવતા હોવાથી તે તો કહેવાની (નામની) ઋદ્ધિ છે અથવા ખોટી ઋદ્ધિ છે. આપની જ્ઞાનાદિની ઋદ્ધિ તેવી નથી, માટે હે ત્રીજા જિનેશ્વર દેવ ! હું તમોને નમસ્કાર કરું છું. કારણ કે તમે મોક્ષના સાચા સુખના આપનારા છો. અને તમે જગતની અંદર વિલક્ષણુ છો એટલે બીજા બધા જીવો કરતાં ચઢિયાતા છો. મને અહીં તમારા સરખા બીજો કોઈ દેખાતો નથી. કારણ કે તમે જન્મથી મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અને અવધિજ્ઞાનથી રહિત છો. તેમજ ૧ પ્રભુનું શરીર પરસેવા રહિત હોય છે. ૨ મુખનો શ્વાસ સુગંધિ હોય છે. ૩ લોહી માંસ દૂધ જેવા સફેદ હોય છે. ૪ ચર્મ ચક્ષુવાળા જીવોને પ્રભુનો આહાર નીહાર (વહી-નીતિ) અદૃશ્ય હોય છે. આ ચાર અતિશયો જન્મથી તમારામાં રહેલા છે. આવા ૩ જ્ઞાન

અને અતિશયો તીર્થંકર સિવાયના જીવોને ન હોય. મારે હું આપને ખીજ સામાન્ય જીવોથી વિલક્ષણ માનું છું. ૭૫

હાં સહસ્રને આઠ લક્ષણ ધારનારા આપ છો,
જન્મ કલ્યાણક બલે કલ્યાણકારક આપ છો;
જીવનમાં અપ્રમત્તતા દેનાર પણ પ્રભુ આપ છો,
કલ્યાણ જેવા તેજને વિસ્તારનારા આપ છો. ૭૬.

સ્પષ્ટાર્થ:—હે પ્રભુ! તમે ગણાની નીચેના ભાગથી નાલિ (ડુંટી) સુધીમાં એક હજાર ને આઠ ઉત્તમ લક્ષણોને ધારણ કરનારા છો, તેમજ જન્મ કલ્યાણકના શુભ અવસરે તમે સર્વ જીવોના કલ્યાણ (હિત, ભલું) કરનારા પણ છો. વળી હે પ્રભુ! જીવનમાં અપ્રમત્ત ભાવને એટલે પ્રમાદ રહિતપણાને આપનારા પણ તમે છો. વળી કલ્યાણ એટલે આત્માને લાભદાયી હિત કરનારા એના જેવા ચગકતા આત્મિક તેજને ફેલાવનારા પણ તમે છો. ૭૬

અકલંક ચંદ્ર સમા પ્રભુ જ્યાં આપ પુણ્ય પ્રકટતા,
તે રાત આખી છે પ્રશસ્ત્યા પુણ્યવંતા દેખતા;
આપ પ્રભુને વાંદવાને આવતા વંદન કરી,
પાછા જતા દેવાદિથી નરલોક આ નિયમે કરી. ૭૭

હાલ સ્વર્ગતણા સમોજ જણાય પ્રભુજી આપના,
દર્શનામૃત પાનથી સંતુષ્ટ દેવો સ્વર્ગના;
આહે ન જીર્ણ થયેલ અમૃત ભરતક્ષેત્ર સરોવરે,
કમલ જેવા આપના ધ્યાને પરમ લય માહરે. ૭૮

ભમરા પરે થઈ જાવ જેઓ આપનું દર્શન કરે,
ધન્ય તેઓ સ્વર્ગ કેરા રાજ્યથી અધિકો ખરે,
આપના દર્શન તણા ઉત્સવ સુખદ દર્શન બલે,
દર્શન નણું પામે ઘણાં જીવ લખ્ય દર્શન થીર કરે. ૭૯

સ્પષ્ટાર્થ:—હે પ્રભુ! કલંક રહિત ચંદ્રમા સરખા તમે જે રાત્રિમાં અમારા પુણ્યના ઉદયથી પ્રગટ થયા એટલે જન્મ ધારણ કરો છો તે આખી રાત્રી પણ પ્રશસ્ત્યા એટલે વખાણવા લાયક છે. આ અવસરે પ્રભુના જન્મ કલ્યાણકનો ઉત્સવ તથા દર્શન તેમજ વંદન કરવાને આવતા જતા દેવો તથા ધન્દ્રો વગેરે જીવોથી આ મનુષ્યલોક છતાં પણ હાલમાં દેવલોક જેવો તે (મનુષ્યલોક) દેખાય છે. વળી હે પ્રભુજી! આપના દર્શનરૂપી અમૃતના પાનથી બહુ જ સંતોષ પામેલા દેવો સ્વર્ગના જીર્ણ એટલે જુના થઈ ગયેલા

અમૃતને પીવાને ઇચ્છતા નથી. અથવા રોજ ને રોજ એકજ અમૃતનું પાન કરનારા દેવો તમારા દર્શન રૂપી નવા અમૃતને પીવાને વધારે ચાહે છે. અને હે પ્રભુ ! હું ચાહું છું કે—ભરતક્ષેત્ર રૂપી સરોવરને વિષે કમલ સરખા શોભતા એવા આપના ધ્યાનમાં ભમરાની જેમ મને પરમ લય પ્રાપ્ત થાઓ એટલે આપના સ્વરૂપની ચિંતવના કરવામાં મારું મન લીન જ અને એમ હું ચાહું છું. હે પ્રભુ ! હાલ કે દરરોજ જેઓ આપનું દર્શન કરે છે તેઓ ધન્ય છે, વળાણવા લાયક છે. વળી આપના દર્શનનો ઉત્સવ ખરેખર સ્વર્ગનું રાજ્ય લોગવતાં થયેલ આનંદથી પણ અધિક આનંદને કરનાર છે, એમ હું માનું છું એમ મને લાગે છે. કારણ કે તમારા દર્શનના બલથી એટલે તમારું દર્શન કરનારા જીવો તમારા દર્શનના પ્રભાવથી નવું દર્શન એટલે નવું સમકિત પામે છે. એટલે તમારા દર્શનથી તે જીવોને શુદ્ધ દેવ વગેરે તત્ત્વોનું સ્વરૂપ સમજાય છે અને તેથી તેમને નવું સમકિત પ્રાપ્ત થાય છે. વળી જે જીવો સમકિત પામેલા છે તે સમ્યક્દષ્ટિ જીવો પણ આપના દર્શનના પ્રભાવે સમ્યક્ત્વને સ્થિર કરે છે. ૭૭-૭૮-૭૯.

ઈન્દ્રાદિક દેવો પ્રભુને સ્તવીને નંદીશ્વર દ્વીપે જઈને અદ્વાઈ મહોત્સવ કરે છે તે બે શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

ઈમ સ્તવીને ઈંદ્ર સેના માતની પાસે ઠવી,
સંહરી પ્રતિગિંબને ઉદ્ધોષણાદિક વિધિ સવી;
પૂરી કરી નંદીશ્વરે સૌધર્મ વાસવ આવતા,
શેષ ઈંદ્રો મેરૂથી ત્યાં આવતાં ભેગાં થતા. ૮૦

સ્પષ્ટાર્થ:—એ પ્રમાણે પ્રભુની સ્તુતિ કરી સૌધર્મેન્દ્ર અહીં આવી પ્રભુને સેના માતાની પાસે મૂકે છે. અને પ્રભુને સ્નાત્ર કરવા મેરૂ ગિરિ પર લઈ જતાં જે પ્રતિગિંબ મૂક્યું હતું તેને સંહરી લે છે. ત્યાર પછી ઉદ્ધોષણાદિક વિધિ એટલે જે કોઈ પ્રભુની માતાનું અકલ્યાણ (અનિષ્ટ-ખૂંટ) કરવાની ઇચ્છા કરશે તેના મસ્તકનો છેદ થઈ જશે વગેરે મોટેથી જણાવીને અને બાકીનો તમામ વિધિ પૂરો કરીને સૌધર્મ ઈન્દ્ર નંદીશ્વર દ્વીપે જાય છે. બાકીના ત્રેસડ ઈન્દ્રો મેરૂ પર્વત ઉપરથી ત્રીધા-બારોબાર તે નંદીશ્વર નામના આઠમા દ્વીપને વિષે જાય છે. ૮૦

અદ્વાઈ ઓચ્છવ વિસ્તરે કરીને નિજસ્થાનક જતા,
પુત્ર જન્મ વધામણી રાજ સુણી રાજ થતા;
ભવ્ય જન્મોત્સવ કરે તેણું જ નગરીમાં બને,
નામ સંભવ જનક જનની ડાવતા બે કારણે: ૮૧

સ્પષ્ટાર્થ:—ત્યાં આગળ ૬૪ ઈન્દ્રો એકઠા મળીને વિસ્તાર પૂર્વક ઘણી ધામધૂમથી અદ્વાઈ મહોત્સવ કરીને પોતપોતાના સ્થાનકે જાય છે. અહીં ઈન્દ્રાદિકે કરેલ ઉત્સવનો

અધિકાર પૂર્ણ થાય છે. હવે જિતારી રાજા પુત્રના જન્મની વધામણી સાંભળીને ઘણા રાજ થયા. અને તેમણે પુત્ર જન્મનો સુંદર મહોત્સવ ઉજવ્યો. (કથો) તં વખતે આખી નગરીમાં પણ ઘેર ઘેર ઓઝવ થયો. ત્યાર પછી પ્રભુના માતા તથા પિતા પ્રભુનું ‘સંભવ’ એવું નામ પાડે છે. સંભવ એવું નામ પાડવામાં બે કારણો હતા. તે આગળની ગાથામાં જણાવે છે. ૮૧

શ્રેષ્ઠ અતિશય સંભવે ને સંભવે શંખાદિના,
નામ સંભવ તેમ સંભવ પ્રસિદ્ધ બે જિનરાજના;
નૃપતિ વારંવાર દેખી પુત્રને રાજ થતા,
રનેહથી ઉત્સંગ આદિક અંગમાં સુત ધારતા. ૮૨

સ્પષ્ટાર્થ:—સંભવનાથ નામ પાડવાનું કારણ જણાવતાં કહે છે કે પ્રભુમાં શ્રેષ્ઠ અતિ-શયોનો સંભવ હતો, તેથી માત પિતાએ સંભવનાથ નામ પાડ્યું. બીજું કારણ એ હતું કે માતાના ગર્ભમાં રહેલા પ્રભુના પ્રભાવે જે પહેલાં દુકાળ હતો, તે મટીને સુકાળ થયો, શંખા (શીંગ) નામનું ધાન્ય ઘણું સંભવ્યું (પાક્યું) હતું તેથી માતા પિતાએ પ્રભુનું ‘સંભવ’ નામ પાડ્યું. જિતારી રાજા પુત્રને વારંવાર જોઈને રાજ થાય છે. વળી પુત્રને પોતાની પાસે લઈને પોતાના ખોળામાં વગેરે બેસાડતા હતા એટલે પુત્રને અનેક પ્રકારે રમાડતા હતા. ૮૨.

પ્રભુની બાલ્ય અવસ્થા કેવી રીતે પસાર થાય છે તે ત્રણ શ્લોકમાં જણાવે છે:—

ઈંદ્રના હુકમે રહેલી અપ્સરાઓ પાંચ એ,
ધાવ્ય કર્મ કરંત પ્રભુની પાસ તનુ છાયા પરે;
સમીપ રહેતી બાળ સિંહ જિમ સિંહણને હંફાવતા,
પ્રભુ પકડવા આવતી તે ધાત્રીને હંફાવતા. ૮૩

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુનું પાલન કરવાને માટે ઈન્દ્ર મહારાજની આજ્ઞાથી પાંચ અપ્સરાઓ પ્રભુની આગળ શરીરના પડછાયાની જેમ રહીને ધાવનું કામ (રમાડવા-નવરાવવા વગેરે) કરતી હતી. જેમ સિંહનું બચ્ચું તેને પકડવા આવનાર સિંહણને હંફાવે તેમ બાળપ્રભુ ધાવની પાસેથી નામી જતા હતા અને પકડવા આવનાર ધાત્રીને થકવી નાખતા હતા. ૮૩

જ્ઞાની છતાં દેખાડવાને બાળયેષ્ઠા ભૂમિની,
ઉપરના ઈંદુ તણા પ્રતિબિંબ સેવા કર તણી;
કિરિયા કરે પ્રભુ નર થયેલા દેવગણ સાથે રમે,
આગળ પ્રભુની દોડતા દેવો બધાને મન ગમે. ૮૪

રમત રમતાં પ્રભુ સુરોને શીઘ્ર પાડી નાંખતા,
 રક્ષા કરો રક્ષા કરો ઇમિ તે સમય સુર બોલતા;
 તેમની પર પ્રભુ કૃપા વિસ્તારતા કીડાદિથી,
 ચંદ્ર જેમ પ્રદોષને તિમ બાલ્યવય આનંદથી.

૮૫

સ્પષ્ટાર્થ :—દેવોની સાથે અનેક પ્રકારની રમત રમતા પ્રભુ દેવોને જલદીથી પાડી નાંખતા હતા એટલે રમતમાં પ્રભુ દેવોને હરાવતા હતા. તે વખતે દેવો અમારું રક્ષણ કરો રક્ષણ કરો એ પ્રમાણે બોલતા હતા. પ્રભુ પણ દેવોના ઉપર કૃપા વિસ્તારતા એટલે હથા લાવ રાખીને છૂટા મુકતા હતા. જેમ ફરતો ચંદ્ર રાત્રીના પ્રદોષકાળને પૂરો કરે તેમ પ્રભુ આનંદ પૂર્વક પોતાની બાલ્ય અવસ્થા પૂરી કરીને યુવાવસ્થા પામ્યા. ૮૫

યુવાવસ્થાને પામેલા પ્રભુના શરીરના અવયવોનું વર્ણન ત્રણ શ્લોકોમાં કરે છે:—

ત્રીજા પ્રભુ ઉલ્લંઘતા ને ભરજીવાની પામતા,
 ધનુષ ચઉ શત દેહ કંચન કાંતિ સુરગિરિ શોભતા;
 શીર્ષ વચ્ચે ભાગ ઉન્નત છત્ર જેવો દીપતો,
 કેશ સ્નિગ્ધ શ્યામ શ્રેષ્ઠ લલાટ લોચન દીર્ઘ તો.

૮૬

સ્પષ્ટાર્થ :—એ પ્રમાણે દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ પામતા પ્રભુ શ્રી સંભવનાથ બાળ અવસ્થા પૂરી કરીને ભર યુવાવસ્થાને પામ્યા. પ્રભુનું શરીરનું પ્રમાણ ચારસો ધનુષ્ય પ્રમાણનું હતું. તેમના શરીરનો વર્ણ સુવર્ણ સમાન પીળો હતો. તેથી પ્રભુ શ્રી સંભવનાથ સુવર્ણમય મેરૂ પર્વતની જેવા શોભતા હતા. યુવાવસ્થાની અંદર પ્રભુની કાંતિ સંપૂર્ણપણે ખીલી ઉઠી હતી. પ્રભુના મસ્તકનો વચ્ચે ભાગ ઉંચો હોવાથી તે છત્રની પેઠે શોભતો હતો. અને પ્રભુના વાળ સ્નિગ્ધ એટલે ચીકાશવાળા અને શ્યામ એટલે કાળા વર્ણના હતા. પ્રભુનું લલાટ એટલે કપાલ ઉત્તમ રેખાવાળું સુશોભિત હતું. અને લોચન (આંખો) લાંબાં અને તેજસ્વી હતાં. ૮૬

કાન સ્કંધ સુધી લટકતા સ્કંધ વૃષભસ્કંધ એ,
 મોટી ભુજ છાતી વિશાલા ઉદર કૃશ અવધારીએ;
 સાથળો કરિસૂંઠ જેવા નાંધ હરિણી નાંધ એ,
 ગુહ્ન નાનાં ચરણ ઉન્નત કૂર્મ પૃષ્ઠ સમાજ એ.

૮૭

સ્પષ્ટાર્થ :—પ્રભુના કાન ખલા ઉપર લટકતા હતા. વળી પ્રભુના ખલા વૃષભસ્કંધ એટલે બળદના ખલાની જેવા વિશાળ હતા. પ્રભુની બે ભુજઓ લાંબી હોવાથી ઢીંચણ સુધી પહોંચતી હતી. પ્રભુની છાતી વિશાળ એટલે પહોળી હતી. અને ઉદર એટલે પેટ

કૃશ-પાતળું હતું. વળી પ્રભુની સાથળો તો હાથીની સુંઠ જેવી શોભતી હતી. અને પ્રભુની બે જાંઘો હરણની જાંઘોની જેવી દીપતી હતી. પ્રભુના ગુદકે એટલે ઘુંટણ નાનાં હતાં. પ્રભુના બે ચરણો (પગ) કૂર્મ પૃષ્ઠ સમા એટલે કાચબાની પીઠની જેવા ઉચ્ચ (મધ્યમાં ઉંચાં) હતા. ૮૭.

આંગળીઓ સરલ કાળી સ્નિગ્ધ રાજી રોમની,
શ્વાસ મુખનો કમળ જેવો દીપ્તિ સુંદર દેહની;
શરદ ઋતુએ પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર જિમ તિમ યૌવને,
દીપતા પુણ્યાનુબંધ પુણ્ય સદ્ગુણથી અને. ૮૮

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુના હાથની આંગળીઓ સરલ એટલે સીધી હતી. વળી રોમરાજી એટલે શરીરની રૂવાંટી કાળા વર્ણની અને સ્નિગ્ધ-સુંવાળી હતી. અને પ્રભુના મુખમાંથી નીકળતો શ્વાસોશ્વાસ કમળના જેવો સુંગધીદાર હતો. તથા પ્રભુના શરીરની કાંતિ અતિશય શોભતી હતી. શરદ ઋતુની અંદર જેમ પુનમનો ચંદ્ર પૂર્ણ કળાએ ખીલી ઉઠે છે તેમ પ્રભુ પણ યુવાનીની અંદર કાંતિ ગુણે કરીને સંપૂર્ણપણે ખીલ્યા હતા. વળી પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય રૂપી સદ્ગુણ વહે કરીને પણ પ્રભુ અતિશય શોભતા હતા. ૮૮

ઉત્સવ થકી ન ધરાયલા માતપિતાના વચનથી,
પાણિગ્રહણ કરવા કબૂલે ભોગ શ્રેણિ કર્મથી;
જનક હરિ ઉત્સવ કરે ગંધર્વ ગાતા ગાનને,
વાળાં વગારે અપ્સરાઓ નાચતી ધરી હર્ષને. ૮૯

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુને યુવાવસ્થામાં આવેલા જોઈને જન્મદાતા ઉત્સવથી પૂર્ણ સંતોષ નહિ પામેલા માતા પિતાએ પ્રભુને પાણિગ્રહણ કરવાનું એટલે લગ્ન કરવાનું કહ્યું. તે વખતે ભોગાવલિ કર્મ હજી ભોગવવાના બાકી છે એવું જાણનાર ભગવંતે તે વાત કબુલ રાખી. તે વખતે (લગ્ન પ્રસંગે) ઇન્દ્રાદિ દેવો પણ પધાર્યા. પ્રભુના પિતાએ તથા ઇન્દ્રાદિ દેવોએ પ્રભુના લગ્નનો મહોત્સવ કર્યો. તે વખતે ગંધર્વ જાતિના દેવો લગ્નના ગીત ગાતા હતા. અને અનેક પ્રકારના મંગળ વાજિત્રો વગાડતા હતા. અને અપ્સરાઓ ઉમંગથી નૃત્ય કરતી (નાચતી) હતી. ૮૯.

કુલિન નારી ધવલ મંગલ બોલતી બહુ રંગથી,
પૂર્ણ આનંદે મહોત્સવ પૂર્ણતા વિસ્તારથી;
સ્તનની જિમ નિર્વિકારી ભોગ્ય કર્મ અપાવતા,
ત્રીજા પ્રભુને એમ પંદર લાખ પૂર્વો વીતતા. ૯૦

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી આ લગ્નના પ્રસંગે સૌભાગ્યવંતી કુલાંગનાઓ ધવલ મંગલ એટલે લગ્નનાં માંગલિક ગીતો ઘણા આનંદપૂર્વક ગાતી હતી. એ પ્રમાણે ઘણા આનંદપૂર્વક લગ્નનો મહોત્સવ વિસ્તારથી સંપૂર્ણ થયો એટલે પ્રભુનું યાજ્ઞગ્રહણ થયું. તે વખતે પ્રભુ જો કે રત્નની જેમ નિર્વિકારી એટલે વિકાર અથવા વિષયવાસનાથી રહિત હતા તો પણ વ્યાવહારિક સુખ ભોગવીને ભોગાવલિ કંમોને ખપાવતા હતા. એ પ્રમાણે ગૃહસ્થભાવે સુખ ભોગવતા પ્રભુના પંદર લાખ પૂર્વ વર્ષો પસાર થયા. ચોરાત્રી લાખ વર્ષો એક પૂર્વાંગ થાય છે. તેવા ચોરાત્રી લાખ પૂર્વાંગે એક પૂર્વ થાય છે માટે ૮૪૦૦૦૦૦ ને ૮૪૦૦૦૦૦ સાથે ગુણીએ ત્યારે ૭૦૫૬૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ વર્ષો એક પૂર્વ થાય છે. પ્રભુશ્રી સંભવનાથ આવા ૧૫ લાખ પૂર્વ સુધી કુમાર અવસ્થામાં (રાજ થયાની પૂર્વની અવસ્થામાં) રહ્યા. તેથી તેજ પ્રભુનો કુમારકાલ પણ કહી શકાય. ૯૦.

નૃપ જિતારિ ચરણ લેવા પુત્રને રાજ કરે,
ચારિત્રને આરાધતા ઇશાન કદપે સંચરે;
માતા લહે શિવસંપદા પ્રભુ પુષ્પ માલાની પરે,
પાલન કરે પૃથ્વીતણું લોકે પ્રશાંતિમાં ફરે.

૯૧

સ્પષ્ટાર્થ:—જિતારિ રાજને ચારિત્ર લેવાની ભાવના થઈ તેથી પોતાના પુત્ર (શ્રી સંભવનાથ કુમાર) ને રાજ બનાવ્યો. પછી જિતારિ રાજએ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. ચારિત્રની આરાધના કરીને તેઓ બીજા ઇશાન દેવલોકમાં ગયા. પ્રભુની માતા સેનારાણી પણ ચારિત્ર લઈ તેની આરાધના કરીને મોક્ષે ગયા. રાજ બન્યા પછી પ્રભુ કૂલની માળાની જેમ પૃથ્વીનું પાલન કરતા હતા. તેથી લોકો ઘણા સુખી હતા અને ઇચ્છા સુખ શાંતિથી એટલે કોઈ પણ જાતના ભય વગર ફરતા હતા. ૯૧.

કોઈની પર બ્રહ્મટી પણ ન ચઢાવતા પ્રભુ રાજ્યમાં,
લાખ ચુમ્માલીસ પૂર્વો ચાર પૂર્વાંગ હર્ષમાં;
વીતાવતા પ્રભુ એકદા સંસાર સ્થિતિ ઇમ ચિંતવે,
ઝેરવાળા અન્ન જેવું વિષય સુખ દુઃખ વે ભવે.

૯૨

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ રાજ્ય કરતા હતા ત્યારે કોઈના ઉપર બ્રહ્મટી પણ ચઢાવતા નહોતા અથવા કોઈના ઉપર સ્કેજ પણ ગુસ્સો લાવતા નહોતા. એ પ્રમાણે રાજ્ય કરતાં પ્રભુને ચુમ્માલીસ લાખ પૂર્વો ને ઉપર ચાર પૂર્વાંગ આનંદ પૂર્વક પસાર થઈ ગયા. એક વખત પ્રભુ શ્રી સંભવનાથ આ રીતે સંસારનું સ્વરૂપ વિચારતા હતા—કે આ સંસારમાં વિષય સુખો એટલે પાંચ ઇન્દ્રિયો દ્વારા ભોગવાતા વિષયો ઝેર ભોગવેલા અન્નની જેવા છે. જેમ ઝેરવાળું અન્ન ખાતી વખતે મીઠું લાગે છે, પરંતુ પછી તરત ખાનારનું મરણ થાય

છે. તેવી રીતે જીવને વિષય સુખો ભોગવતાં કાવ્યનિક સુખ લાગે છે, પરંતુ અંતે તો તે સુખ જીવને દુર્ગતિમાં જ લઈ જાય છે અને સંસારમાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખો આપે છે. ૬૨

પ્રભુ સંસારનું સ્વરૂપ વિચારે છે અને દીક્ષા સમય જાણી લોકાંતિક દેવો આવે છે તે બીના જણાવે છે—

ઉપર ભૂમાં મિષ્ટ જલના સમ મનુજ ભવ પામતા,
પણ મૂઠ જીવો વિષયસેવી વ્યર્થ તેહ ગુમાવતા;
અવધિ નાણે જાણતા લોકાંતિકામર આવતા,
તીર્થ પ્રવર્તાવો જિનેશ્વર ! એમ જિનને વિનવતા. ૬૩

સ્પષ્ટાર્થ:—ઉપર ભૂ એટલે ખારી જમીનમાં મીઠું પાણી મળવું દુર્લભ છે તેની જેમ આ સંસારમાં મનુષ્ય ભવ પામવો ઘણો દુર્લભ છે. તેવો દુર્લભ મનુષ્ય ભવ પામ્યા છતાં પણ મોહમાં મુંઝાએલા મૂર્ખ જીવો વિષયમાં આસક્ત બનીને તે મનુષ્ય ભવ ફોગટ ગુમાવે છે અને આત્માને હિતકારી કોઈ પણ ધર્મકાર્ય કરતા નથી, એ પ્રમાણે સંસારનું સ્વરૂપ પ્રભુ વિચારે છે. તે વખતે લોકાંતિક દેવો પ્રભુને દીક્ષા લેવાનો સમય અવધિજ્ઞાનથી નજીક છે એમ જાણીને પોતાનો આચાર હોવાથી પ્રભુ પાસે આવીને નમીને, બે હાથ જોડીને પ્રભુને વિનંતિ કરતાં કહે છે કે ‘હે જિનેશ્વર ! આપશ્રી ધર્મતીર્થ પ્રવર્તાવો. એ પ્રમાણે વિનંતિ કરીને દેવો સ્વસ્થાને જાય છે. ૬૩

પ્રભુએ કરેલા સાંવત્સરિક દાનનું વર્ણન બે શ્લોકોમાં કરે છે:—

દીક્ષા દિવસથી વર્ષ પૂર્વે વર્ષિદાન શરૂ કરે,
દેવજંભક ગિરિ પ્રમુખના દ્રવ્યને સ્થાપન કરે;
નગરી તણા ત્રિક આદિમાં કનકાદિના ઢગલા કરે,
દાનની ઉદ્ધોષણા પ્રભુદાસ નગરીમાં કરે. ૬૪

સ્પષ્ટાર્થ:—દીક્ષા લેતાં પહેલાં પ્રભુ એક વર્ષ સુધી દાન આપે છે તે વર્ષિદાન અથવા સાંવત્સરિક દાન કહેવાય છે. તે વખતે પ્રભુને દાન આપવા સારૂ જંભક જાતિના દેવો પર્વત વગેરે સ્થળે રહેલું દ્રવ્ય લાવીને નગરના ત્રણ રસ્તા જ્યાં ભોગ થતા હોય તે ત્રિક વગેરે અને જ્યાં ચાર રસ્તા ભોગ થતા હોય તે ચોક વગેરે મુખ્ય મુખ્ય સ્થળોમાં સોનેયા વગેરેના ઢગલા કરે છે. ત્યાર પછી પ્રભુના સેવકો નગરીમાં “પ્રભુ દેવ જેમને જેટલું ધન જોઈશે તેટલું ધન આપશે” એવી ઉદ્ધોષણા મોટા સ્વરથી કરે છે. ૬૪

એક કોડી આઠ લખનું દાન પ્રભુ પ્રતિદિન કરે,
ત્રણસેં અઠ્યાશી કોડ એંશી લાખ વર્ષે વિસ્તરે;

સિંહાસનો નિશ્ચલ છતાં પ્રભુદેવના પુણ્યે કરી,
ચલિત હોતાં ઇંદ્ર સવિ દેવાદિ પરિવારે કરી.

૯૫

સ્પષ્ટાર્થ :—દીક્ષાની ભાવનાવાળા પ્રભુ દરરોજ સવારથી બપોર સુધીમાં એક કોડ ને આઠ લાખ સોનેયાનું દાન કરે છે. એ પ્રમાણે દરરોજ આપતાં એક વર્ષ સુધીમાં ત્રણસો અઠ્યાસી કોડ ને એસી લાખ સોનેયાનું દાન આપે છે. દાન આપતાં એક વર્ષ પૂરું થાય છે. તે વખતે ઇન્દ્રોના આસનો નિશ્ચલ હોય છે છતાં પણ પ્રભુના પુણ્યની પ્રબળતાથી ચલાયમાન થાય છે. તેથી બધા ઇન્દ્રો પોત પોતાના પરિવાર સાથે પ્રભુનો દીક્ષા મહોત્સવ કરવા માટે આવે છે. ૯૫

પ્રભુના દીક્ષા મહોત્સવનું વર્ણન પાંચ શ્લોકોમાં કરે છે :—

પરિવરીને આવતા પ્રભુને નમંતા ભક્તિએ,
જન્માભિષેક તણી પરે અભિષેક દીક્ષાનો કરે;
અન્ય રાજાદિ પણ ઇમ જિનરાજને નહવરાવતા,
શરીર લુંછન કરી વિલેપન વર વસન પહેરાવતા.

૯૬

સ્પષ્ટાર્થ :—ઇન્દ્રો પોત પોતાના પરિવાર સાથે આવીને પ્રભુને ભક્તિપૂર્વક નમસ્કાર કરે છે. ત્યાર પછી તેઓ જેમ પ્રભુનો જન્માભિષેક કર્યો હતો તે પ્રમાણે પ્રભુનો દીક્ષાભિષેક કરે છે. ઇન્દ્રોનો અભિષેક પૂર્ણ થયા પછી બીજા રાજાઓ પણ પ્રભુને નહવરાવે છે. ત્યાર પછી પ્રભુના શરીરને સાફ કરીને સુગંધિદાર સુખડ બરાસ આદિનું તેઓ વિલેપન કરે છે. પછી તેઓ પ્રભુને ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેરાવે છે. ૯૬

પહેરાવતા મુકુટાદિ ભૂષણ કલ્પતરૂ સમ શોભતા,
નૃપતિ સિદ્ધાર્થાભિધાને પાલખી વિરચાવતા;
અચ્યુતેન્દ્રે પણ કરાવી તેહમાં દાખલ કરી,
તેહથી તે અધિક દીપે નાથ આદિ ક્રમે કરી.

૯૭

સ્પષ્ટાર્થ :—તે પછી ઇન્દ્રો પ્રભુના શરીરે સુગટ વગેરે આભૂષણો પહેરાવે છે. તે વખતે પ્રભુ કલ્પવૃક્ષની જેવા શોભાયમાન જણાય છે. તાબેદાર સામંત રાજાઓ સિદ્ધાર્થા નામની પાલખી બનાવરાવે છે. તે વખતે અચ્યુતેન્દ્રે પણ પાલખી બનાવીને તેમાં દાખલ કરી. તેથી કરીને તે પાલખી વધારે શોભે છે. પ્રભુ શ્રી સંભવનાથ તે પાલખીમાં બેસવાને પાલખીની નજીક આવે છે અને તેમાં પ્રભુ વગેરે ક્રમસર બેસે છે. ૯૭

બેસતા શિખિકા વિષે નર દેવ ગણ ઉપાડતા,
વાજિંત્ર ગાયન નાચ સ્તુતિ ને મંગલાદિક પણ થતા;

લોક પ્રભુને દેખતા ને અન્યને દેખાડતા,

હર્ષ પામે નમત જનને નાથ બહુ આનંદતા.

૯૮

સ્પષ્ટાર્થ :—તે પાલખીને દેવો તથા મનુષ્યો ઉપાડે છે. તે વખતે અનેક પ્રકારનાં માંગલિક વાજાં વાગે છે, કેટલાક લોકો ગાયનો ગાય છે. કેટલાક લોકો નૃત્ય કરે છે. કેટલાક માણસો પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે અને મંગલ ગીતા ગાય છે. એ પ્રમાણે પ્રભુની દીક્ષાનો વરઘોડો રસ્તા ઉપર થઈને જાય છે. તે વખતે રસ્તાની બંને બાજુ લોકો પ્રભુને જોવાને લેગા થાય છે. પાલખી નજીક આવે છે ત્યારે લોકો પ્રભુને જુવે છે અને બીજાને પાલખીમાં બેઠેલા પ્રભુ દેખાડે છે. પ્રભુને જોઈને લોકો નમસ્કાર કરે છે. અને ઘણા હર્ષ પામે છે. ૯૮

એમ નગરીમાં ફરી સહસ્રાન્ન વનમાં આવતા,

પાલખીમાંથી ઉતરતા ભૂષણાદિક છંડતા;

વસ્ત્ર ખંભે ધારતા પ્રભુ છડું તપને સાધતા,

માગશરની પૂર્ણિમાએ મિથુન મૃગશીર્ષી થતા.

૯૯

સ્પષ્ટાર્થ :—એ પ્રમાણે પ્રભુનો દીક્ષાનો વરઘોડો આખી નગરીમાં ફરીને નગરીની બહાર આવેલા સહસ્રાન્ન નામના વનમાં આવી પહોંચે. ત્યાર પછી પ્રભુ પાલખીમાંથી નીચે ઉતર્યા, તે પછી પ્રભુ શરીર ઉપર પહેરેલા વસ્ત્ર તથા આભૂષણોનો ત્યાગ કરીને એક દેવદ્રૂધ વસ્ત્ર ખંભા ઉપર ધારણ કરે છે. આ રીતે છડું તપવાળા પ્રભુ શ્રી સંભવનાથ જ્યારે મિથુન રાશિ અને મૃગશીર્ષ નક્ષત્રનો ચંદ્રની સાથે યોગ વર્તતા હતાં, તેવા શુભ દિવસે સંયમ ગ્રહણ કરે છે. વગેરે આગળના શ્લોકમાં જણાવે છે. ૯૯.

દિવસ અંતિમભાગમાં પશ્ચિમ વયે જિમ કલેશને,

તિમ પાંચ મુઠ્ઠી લોચ કરતા ક્ષીર જલધિમાં તેહને;

ઈંદ્ર ઈર્વાને આવતા ધોંધાટને અટકાવતા,

સહસ્ર નૃપ યુત નાથજી ચારિત્રને સ્વીકારતા.

૧૦૦

સ્પષ્ટાર્થ :—તે માગસર સુદ પૂનમના દિવસના પાછલા ભાગમાં પાછલી વયમાં જેમ કલેશનો ત્યાગ કરે તેમ પ્રભુ પોતાના હાથે પાંચ મુઠ્ઠી લોચ કરે છે. તે પ્રભુના કેશને ઈન્દ્ર મહારાજ પોતાના ઉત્તરાસંગના છેડામાં ગ્રહણ કરીને ક્ષીર સમુદ્રમાં પધરાવીને આવે છે. પછી તે (ઈંદ્ર) લોકોના કોલાહલને શાંત કરે છે. તે વખતે પ્રભુ પોતાના હાથે વિધિ-પૂર્વક દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે. તેમની સાથે હજાર રાજાઓ પણ ચારિત્રને ગ્રહણ કરે છે. ૧૦૦

હવે ૬ શ્લોકોમાં ઈન્દ્ર મહારાજ પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે તેનું વર્ણન કરે છે:—

નાણુ ચોથું પામતા ક્ષણવાર નારક સુખ લહે,
 ઈંદ્ર જોડી હાથ સ્તવતા નાથ આગળ ધમિ કહે;
 જ્ઞાન ચારે ધારતા ચઉ ભેદ ધર્મ બતાવતા,
 હે નાથ ! જય પામે તમે સવિ જીવને સુખ આપતા. ૧૦૧

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ જે વખતે દીક્ષા લે છે તે વખતે તેમને ચોથું મનઃપર્યવ જ્ઞાન પ્રકટ થાય છે. પ્રભુ શ્રીસંભવનાથ મતિ શુદ્ધ અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન સાથે લઈને જન્મ્યા હતા. અને જ્યારે દીક્ષા લે છે, ત્યારે ચોથું મનઃપર્યવજ્ઞાન પામે છે. આ નિયમ બધા તીર્થંકરોને સરખો બાણવો. આ મનઃપર્યવજ્ઞાનથી અઢી દ્વીપમાં રહેલા સંજી પંચેદ્રિય જીવોના મનના વિચાર બાણી શકાય છે. તે વખતે (દીક્ષા કલ્યાણકના પ્રસંગે) નારકીના જીવોને પણ ચોડી વાર સુખ ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રભુનું ત્રીજું દીક્ષા કલ્યાણક બાણવું. તે વખતે ઈંદ્ર મહારાજ પ્રભુની આગળ બે હાથ જોડીને આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરે છે— હે ચાર જ્ઞાનને ધારણ કરનારા પ્રભુ ! આપ દાન, શીલ, તપ અને ભાવ એમ ચાર પ્રકારના ધર્મને બતાવનાર છો. હે સર્વ જીવોને સુખ આપનાર પ્રભુ ! તમે વારંવાર જય પામે. ૧૦૧

આપ જંગમ તીર્થ જેવા વિચરશો વૈરાગ્યથી,
 જેહમાં તે ધન્ય ભારત ક્ષેત્ર ભૂમિ નિયમથી;
 પંકથી પ્રકટેલ પંકજ પંકથી લેપાય ના,
 તિમ ભવે વસતા છતાં પ્રભુ આપ લેપાયોજ ના. ૧૦૨

સ્પષ્ટાર્થ:—હે વૈરાગ્યવાન પ્રભુ ! જંગમ તીર્થ સરખા આપ જે ભરત ભૂમિમાં વિચરશો તે ભરતભૂમિ નક્કી ધન્ય છે. જેવી રીતે કાદવમાંથી ઉત્પન્ન થએલું કમલ કાદવમાં લેપાતું નથી, પરંતુ કાદવથી અધ્ધર રહે છે તેવી રીતે હે પ્રભુ ! તમે જે કે સંસાર (રૂપ કાદવ)માં રહેલા છો તો પણ તેના વડે આપ લેપાતા નથી. કારણ કે સંસારમાં રહેલા પ્રભુની સઘળી પ્રવૃત્તિઓ રાગ દ્વેષ વિનાની હોય છે. જેમનામાં રાગ દ્વેષ હોય છે તેઓ સંસારમાં લેપાય છે. ૧૦૨

મહાવ્રત જે આપનું તે કર્મ રૂપી પર્ણને,
 છેદવાને ખર્જ જેવું નિત લહે તે વિજયને;
 છો આપ નિર્મમ તે છતાં નિઃસ્પૃહી કૃપાલુ આપ છો,
 છો આપ નિર્ગ્રંથ તે છતાં ગુરૂ નહિવાળા આપ છો. ૧૦૩

સ્પષ્ટાર્થ:—આપના ચાર મહાવ્રતો છે તે કર્મરૂપી પાંદડાંને છેદવાને માટે ખર્જ એટલે તરવાર જેવા છે. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે જેમ તરવાર વડે વૃક્ષનાં પાંદડાં છેદી શકાય છે તેવી રીતે આ મહાવ્રત રૂપી તરવાર વડે એટલે મહાવ્રતનું પાલન કરવાથી

ધણાં કર્મોની નિર્જરા થાય છે. તે મહાવ્રતો હંમેશાં કર્મશત્રુને જીતાવનારા હોવાથી વિજયવંત વર્તે છે. હે પ્રભુ! જો કે તમે નિર્મમ એટલે મમતા ભાવથી રહિત છો તે છતાં પણ આપ કોઈ જાતની સ્પૃહા એટલે બદલાની ઈચ્છા રાખ્યા વિના અન્ય પ્રાણીઓ ઉપર ભાવદયાદિ સ્વરૂપે અનહદ ઉપકાર કરનારા છો. વળી જો કે આપ નિર્ઘ્રંથ છો એટલે આપે બાહ્ય અને અભ્યંતર એમ બંને પ્રકારની ગ્રંથિનો ત્યાગ કર્યો છે તે છતાં આપ મોટી ઋદ્ધિવાળા છો. કહેવાનો સાર એ છે કે જે ધન ધાન્યાદિક પરિગ્રહ છે એ બાહ્ય ગ્રંથિ છે અને જે રાગ દ્વેષાદિક તે અભ્યંતર ગ્રંથિ છે. તે બંનેનો તો તમે ત્યાગ કર્યો છે. છતાં તમારામાં ઉત્તમ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રૂપી મોટી ઋદ્ધિઓ રહેલી છે. ૧૦૩

સૌમ્ય તેજસ્વી છતાં ભવથી ડરેલા ધીર છતાં,

દેવને પણ પૂજ્ય છો પ્રભુ આપ નર રૂપે છતાં;

આપ વિચરી મહીયલે જગતારનારૂં પારણું,

કરશે કરે ભવિ જીવના દર્શન જિનેશ્વર ! આપનું. ૧૦૪

સ્પષ્ટાર્થ:—હે પ્રભુ! તમે મહા તેજસ્વી છતાં શાંતિને ધારણ કરનાર છો, તેમજ ધીરતાવાળા છો તે છતાં ભવથી ડર પામેલા છો. અહીં વિરોધાભાસ અલંકાર દ્વારા પ્રભુની સ્તુતિ કરી છે. વળી હે પ્રભુ! તમે મનુષ્ય છો તે છતાં દેવોને પણ પૂજનીય છો. બીજા મનુષ્યો તો દેવોને પૂજે છે, પરંતુ તમને તો તે દેવો પણ પૂજે છે. હે પ્રભુ! પૃથ્વી ઉપર વિચરીને આપ આસન્નસિદ્ધિ લવ્ય જીવના હાથે જગતને તારનારૂં પારણું કરશે તે વખતે તે પારણું કરાવનારા અને બીજા પણ લવ્ય જીવો નિર્મલ સમ્યક્ત્વાદિથી માંડીને મોક્ષ સુધીના પણ ઉત્તમ ફલો પામે છે. ૧૦૪

રોગીને ઔષધ પરે કરનાર બહુ ઉપકારને,

અવિરતિ એવા મને પણ દેખતાં પ્રભુ! આપને;

આત્મદૃષ્ટિ સતેજ બનતી તેમ પુદ્ગલરમણતા,

ઘટતી એમ સુરશર્મને પણ તુચ્છ આજે માનતા. ૧૦૫

સ્પષ્ટાર્થ:—જેમ ઔષધ(દવા) રોગી માણસને ઉપકાર કરનાર થાય છે એટલે ઔષધથી રોગીનો રોગ નાશ પામે છે તેવી રીતે આપનું દર્શન પણ લવ્ય જીવોને બહુજ ઉપકારક નીવડે છે. હું અવિરત છું (કારણકે દેવો હંમેશાં અવિરતિજ હોય છે) માટે રોગી જેવો છું, તોપણ આપના દર્શનના પ્રતાપે મારી આત્મદૃષ્ટિ તેજસ્વી બને છે. એટલે પુદ્ગલ રમણતા અથવા પૌદ્ગલિક વિષયોને વિષે રાચનારો મારો જીવ આત્માના ગુણોમાં રમણતા કરનારો થાય છે. અને અમે આ તમારા દર્શનથી થતા અપૂર્વ સુખની આગળ દેવોના સુખોને પણ તુચ્છ એટલે હલકા માનીએ છીએ. ૧૦૫

તુજ સ્વરૂપની ચિંતનામાં લીન મન મુજ નિત રહે,
એજ સાચી માગણી મુજ એમ હરિ પ્રભુને કહે;
પ્રભુ તણા સાન્નિધ્યને સ્મરતા સુરેશો સ્વર્ગમાં,
સંચર્યા બીજે દિને નૃપ સુરેન્દ્રદત્તના મહેલમાં. ૧૦૬

સ્પષ્ટાર્થ:—મારું મન હંમેશાં તમારા સ્વરૂપની વિચારણામાં લીન રહે અથવા આસક્ત રહે એટલે હું તમારા ગુણો સંભાળ્યા કરું એવી મારી ખરા હૃદયની આપની પાસે માગણી છે. એ પ્રમાણે ઇન્દ્ર મહારાજે પ્રભુની આગળ સ્તુતિ કરીને માગણી કરી. ત્યાર પછી પ્રભુના સાન્નિધ્યને સ્મરણ કરતા એટલે પ્રભુની પાસે રહીને મેળવેલા અપૂર્વ આત્મિકાનંદને યાદ કરતા બધા ઇંદ્રો સ્વર્ગમાં પોત પોતાના સ્થાનકે ગયા. એ પ્રમાણે દીક્ષા મહોત્સવ પૂરો થયો. ત્યાર પછી બીજે દિવસે શ્રીસંભવનાથ પ્રભુ સુરેન્દ્રદત્ત રાજાના મહેલમાં ગયા. ૧૦૬

પ્રભુ સુરેન્દ્રદત્ત રાજાના ઘેર છઠ્ઠું તપનું પારણું કરે છે તે વાત એ શ્લોકમાં જણાવે છે:—

છઠ્ઠું તપના પારણે પ્રભુજી જતા નૃપ દેખતા,
ખૂશી થતા ઉભા થઈને નાથપદને વંદતા;
હે પ્રભો! પરમાત્મ લઈ તારો મને ઇમ બોલતા,
નાથ જાણી શુદ્ધ તેને હસ્તપાત્રે ઓઢારતા. ૧૦૭

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ છઠ્ઠું તપનું પારણું કરવાને માટે સુરેન્દ્રદત્તના મહેલમાં ગયા. તે વખતે પ્રભુને આવતા દેખીને તે રાજા ઘણા ખુશી થયા ને ઉભા થઈને સામે જઈને પ્રભુને વંદન કર્યું. ત્યાર પછી રાજાએ પ્રભુને વિનંતિ કરી કે હે સ્વામી! આ પરમાત્મ એટલે ખીર ઓઢારીને (લઈને) મારો ઉદ્ધાર કરો. તે વખતે સ્વામીએ તે શુદ્ધ આહાર છે એવું જાણીને પોતાના હસ્ત એટલે હાથ રૂપી પાત્રમાં તે ખીર ગ્રહણ કરી. તીર્થંકર દેવો પાત્રા રાખતા નથી. પરંતુ જ્યારે ભિક્ષા ગ્રહણ કરે ત્યારે પોતાના હાથમાં જ ભિક્ષા ગ્રહણ કરે છે. ૧૦૭

દેનારને કલ્યાણ કરણ પ્રાણધારણ પારણું,
કરતા જિનેશ્વર દિવ્ય પાંચે થાય પ્રભુપુણ્યે ગણું;
ભૂપ પીઠ બનાવતા તે સ્થાનકે ત્રણ કાલમાં,
પૂજા કરે તે ચાલુ ભવમાં મહાલતા શિવ મહેલમાં. ૧૦૮

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુને પારણું કરાવનાર એટલે સુપાત્રદાન દેનારને તે પારણું કલ્યાણકારી થાય છે. અથવા પ્રભુ જેને ત્યાં પારણું કરે તે આત્માનું પણ કલ્યાણ થાય છે. પ્રભુએ

જ્યારે ખીર ંહોરીને પ્રાણુ ધારણુ એટલે પ્રાણુને ટકાવનારું એવું પારણું કર્યું, તે વખતે તે સ્થલે પ્રભુદેવના પ્રબલ પુણ્યના પ્રતાપે પાંચ દીવ્યો પ્રકટ થયા. એટલે દેવોએ એનૈયાની વૃદ્ધિ, વસ્ત્રની વૃદ્ધિ વગેરે પાંચ વાનાં કર્યાં. પ્રભુએ જે સ્થાનકે ઉભા રહીને પારણું કર્યું તે સ્થાનકે સુરેન્દ્રદત્ત રાજાએ એક પીઠ બનાવરાવ્યો એટલે એટલો બનાવ્યો. અને તેની ત્રણ કાલ એટલે સવારે બપોરે તથા સાંજે પૂજા કરવા લાગ્યા. તેથી તે રાજા તેજ ભવમાં મોક્ષ રૂપી મહેલમાં કાયમ રહેનારા થયા અથવા તે સુરેન્દ્રદત્ત રાજા તેજ ભવમાં મોક્ષે ગયા. ૧૦૮

પ્રભુના શરીરની ઉંચાઈ જણાવે છે:—

એકસો ને વીસ અંગુલની ઉંચાઈ જેહની,
આત્માંગુલે તિમ છત્રુ અંગુલની ઉંચાઈ જેહની;
પ્રમાણાંગુલથી કહી તે તીર્થપતિ સંભવ જિના,
એકાગ્ર દષ્ટિ રાખતા ધરનાર મૌનવ્રતતણા. ૧૦૯

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુની એકસો ને વીસ આંગુલ પ્રમાણુ શરીરની ઉંચાઈ હતી. આ ઉંચાઈ આત્માંગુલના માપથી સમજવી. ત્રણ પ્રકારના આંગુલ આગમને વિષે કહ્યા છે. ૧ ઉત્સેધાંગુલ, ૨ આત્માંગુલ, ૩ પ્રમાણાંગુલ. તેમાં અનંતા પરમાણુનો એક વ્યાવહારિક પરમાણુ થાય છે તે વ્યાવહારિક પરમાણુને આઠ આઠ ગુણા સાત વખત કરીએ ત્યારે એક ઉત્સેધાંગુલ થાય છે. જે કાળે જે તીર્થંકર હોય તેમનો જે આંગુલ તે તે કાળે આત્માંગુલ કહેવાય છે. આ આત્માંગુલ જુદા જુદા પ્રમાણુવાળો હોય છે. જે કાળે જે તીર્થંકર હોય તે દરેક પ્રભુની ઉંચાઈ તેમના આત્માંગુલ વડે ૧૨૦ આંગળ (જેટલી) હોય છે. ત્રીજું પ્રમાણાંગુલ ઉત્સેધાંગુલથી ચારસો ગણું લાંબું ને અઢી ગણું પહોળું હોય છે. આ પ્રમાણાંગુલના માપથી પ્રભુના શરીરની ઉંચાઈ છત્રુ પ્રમાણાંગુલની કહેલી છે. માટે ૬૬ પ્રમાણાંગુલને ચારસોએ ગુણીએ ત્યારે ૩૮૪૦૦ ઉત્સેધાંગુલ આવે. ૬૬ આંગળનો એક ધનુષ્ય થાય છે, માટે તે સંખ્યાને (૩૮૪૦૦ને) ૬૬ વડે ભાગીએ ત્યારે ૪૦૦ ધનુષ્ય આવે છે. માટે ઉત્સેધાંગુલના માપથી પ્રભુના શરીરની ઉંચાઈ ચારસો ધનુષ્ય પ્રમાણુ હતી. આવી ઉંચાઈવાળા ત્રીજા તીર્થંકર શ્રી સંભવજિન એકાગ્રદષ્ટિ રાખતા એટલે એકાગ્રતાથી ધ્યાન કરતા હતા અને મૌનવ્રતને ધારણુ કરતા હતા. કારણકે જ્યાં સુધી તીર્થંકરોને કેવલજ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી છદ્મસ્થ તીર્થંકરો પ્રાપ્તે મૌન જ ધારણુ કરે છે. ૧૦૯

છદ્મસ્થપણામાં પ્રભુ કેવી રીતે વિચરતા હતા તે બે શ્લોકમાં જણાવે છે:—

સમિતિ ગુપ્તિ પ્રમુખ ગુણોદયિ પ્રશમ નિધિ નિર્ભયપણે,
છદ્મસ્થભાવે ચૌદ વર્ષો વિચરતા નગરાદિને;

પાવન કરે ન અનાય દેશે વિચરતા દ્રવ્યાદિથી,
અભિગ્રહોને ધારતા ડરતા નહીજ પ્રમાદથી.

૧૧૦

સ્પષ્ટાર્થ:—પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ વગેરે ગુણો રૂપી અમૃતના સસુદ્ર સમાન તથા પ્રશમનિધિ એટલે શાંત રસના ભંડાર જેવા શ્રી સંભવનાથ પ્રભુ ભય રહિતપણે છદ્મસ્થ અવસ્થામાં ચૌદ વરસ સુધી આ પૃથ્વી ઉપર વિચર્યા તે દરમિયાન તેમણે અનેક નગરો, શહેરો તથા ગામોને પોતાના ચરણ વડે પવિત્ર કર્યા. પરંતુ પ્રભુએ અનાય દેશોમાં વિહાર કર્યો નહોતો. વળી પ્રભુએ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવથી અનેક પ્રકારના અભિગ્રહોને ધારણ કર્યા. એટલે છદ્મસ્થ અવસ્થાના ચૌદ વર્ષો દરમિયાન તેમણે ઘણા અભિગ્રહો ધારણ કરવા પૂર્વક તપશ્ચર્યા કરી હતી. વળી તેઓ પ્રમાદથી ડરતા નહોતા એટલે આ છદ્મસ્થ અવસ્થા દરમિયાન પ્રભુ શ્રીસંભવનાથ અપ્રમત્ત ભાવે વિચર્યા હતા. ૧૧૦

પ્રભુ પાર્શ્વ વીરને જિમ થયા ઉપસર્ગ તિમ આ નાથને,
ન થયા હતા ઉપસર્ગ તેવા નાથ ત્રીજ સ્થેર્યને;
ધરતા નિરંતર નિજગુણાનંદી જિનેશ્વર વિચરતા,
આવતા સહસ્રાવ્રવન તરૂંશાળ નીચે ધ્યાવતા.

૧૧૧

સ્પષ્ટાર્થ:—જેવી રીતે પાર્શ્વ પ્રભુને કમઠાસુર તરફથી ઉપસર્ગો કરવામાં આવ્યા હતા, તેમજ છેલ્લા તીર્થપતિ શ્રી મહાવીર પ્રભુને સંગમદેવ વગેરે તરફથી અનેક પ્રકારના ઘોર ઉપસર્ગો થયા હતા, તેવી રીતે આ ત્રીજ તીર્થપતિ શ્રી સંભવજિનને ઉપસર્ગો થયા નથી. પરંતુ પ્રભુ સ્થિરતા પૂર્વક ચારિત્રનું પાલન કરતા હતા, ને હંમેશા પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણોની ભાવનાથી પ્રકટ થતા આનંદમાં જ લીન થઈને વિચરતા હતા. એ પ્રમાણે ચારિત્રનું પાલન કરતા ચૌદ વર્ષ પસાર થઈ ગયા બાદ આ પ્રભુ શ્રી સંભવનાથ સહસ્રાવ્રવનને વિષે આવ્યા ને ત્યાં આમ્ર વૃક્ષની નીચે ધ્યાનમાં રહ્યા છે. ૧૧૧

પ્રભુને કેવલજ્ઞાન ઉપજે છે તે બે શ્લોકમાં જણાવે છે:—

ધ્યાન ચોથું તાસ પહેલા ભેદ બે પૂરા થતા,
આડથી જિમ જીર્ણ પત્રા ધાતિકર્મ ખરી જતાં;
કાર્તિકે વદ પાંચમે મૃગશીર્ષ શશિયોગે અને
મિથુનમાંહી પછ તપ કરનાર પાંચમ નાણને.

૧૧૨

સ્પષ્ટાર્થ:—તે વખતે પ્રભુને ચોથા એટલે શુકલ ધ્યાનના પ્રથમના બે પાયા ધ્યાવતા ધ્યાવતા પૂરા થયા હતા. ધ્યાનના ચાર ભેદ છે. તેમાંના આત્મધ્યાન તથા રૌદ્રધ્યાન એ બે પ્રથમ ભેદ અશુભ હોવાથી ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. ત્રીજું ધર્મધ્યાન અને ચોથું શુકલધ્યાન બે શુભ ધ્યાન છે. આ ચારે ધ્યાનના ચાર ચાર પાયા કહેલા છે. આ

બધા ધ્યાનના ભેદોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી દેશનાચિતામણિના બીજા ભાગમાં આપેલું છે. પ્રભુ શ્રી સંભવનાથ એ શુકલ ધ્યાનના બે ભેદ ધ્યાઈ રહ્યા, તે વખતે ઝાડ ઉપરથી જૂનાં પાંદડાં જેમ ખરી પડે તેવી રીતે ઘાતી કર્મો આત્મ પ્રદેશથી ખરી પડ્યા. આત્માના કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણોનો ઘાત કરનારા જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય એ ચાર કર્મો છે. તેમાંથી મોહનીય કર્મનો દશમા સૂક્ષ્મસંપદાય ગુણકાણાના અંતે નાશ કરીને ખાકીના ત્રણ ઘાતી કર્મોનો ખારમા ક્ષીણમોહ વીતરાગ છદ્મસ્થ ગુણકાણાના અંતે નાશ કરે છે. એમ ચારે ઘાતી કર્મોનો નાશ કરીને કાર્તિક વદ પાંચમે મિથુન રાશિ ને મૃગશીર્ષ નક્ષત્રનો અંદ્ર હોતે છતે લોકાલોકના સ્વરૂપને જણાવનાર કેવલજ્ઞાનને પામે છે. તે વખતે પ્રભુને ષષ્ઠ તપ એટલે બે ઉપવાસનો તપ હતો. ૧૧૨

પૂર્વાર્હ કાલે પામતા સંભવ જિનેશ્વર કેવલી,
જ્ઞાનતરૂ તે ચૈત્યતરૂ પ્રભુ જસ નીચે કેવલી;
નાથથી ઉંચાઈમાં તે ખારગુણું અવધારીએ,
આ પ્રસંગે નારકો કાણુ વાર સુખિયા જાણીએ. ૧૧૩

સ્પષ્ટાર્થ:—તે કારતક વદ પાંચમના દિવસે પૂર્વાર્હ કાલે એટલે પહેલા પહોરે સંભવ જિનેશ્વર કેવલી થયા. કેવલજ્ઞાન પામ્યા તેથી છદ્મસ્થ અવસ્થા તે વખતે પૂરી થઈ. જે વૃક્ષની નીચે પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયું તે જ્ઞાનતરૂ અથવા ચૈત્યતરૂ કહેવાય છે. પ્રભુની જેટલી ઉંચાઈ હતી તેથી ખાર ગણી ઉંચાઈ તે તરૂ એટલે વૃક્ષની જાણવી. આ વખતે પણ નારકના જીવોને થોડીવાર સુખનો અનુભવ થયો. આ પ્રભુનું કેવલજ્ઞાન નામનું ચોથું કલ્યાણક જાણવું. ૧૧૩

દેવો સમવસરણી રચના કરે છે તે હકીકત ચાર શ્લોકોમાં જણાવે છે:—
નિજ સિંહાસન કંપથી ઈંદ્રો બધા આ વાતને,
જાણતા રાજ થતા સાથે લઈ પરિવારને;
ભક્તિભાવે જ્ઞાનનો મહિમા ઉજવવા આવતા,
એક યોજન મેદિનીમાં સમવસરણુ બનાવતા. ૧૧૪

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયું તે વખતે ઈન્દ્રોના સિંહાસન કંપાયમાન થયા. ઉપયોગ વડે પ્રભુના કેવલજ્ઞાનને જાણીને ઈન્દ્રો રાજ થયા. તે પછી સુધોષા ઘંટા વગાડીને દેવોને આ હકીકત જણાવી. પછી બધા પરિવાર સાથે ભક્તિ ભાવ પૂર્વક કેવલજ્ઞાનનો મહોત્સવ કરવાને માટે ઈન્દ્રો ત્યાં આવીને દેવોની પાસે એક યોજન પ્રમાણ પૃથ્વીને વિષે સમવસરણી રચના કરાવે છે. ૧૧૪

ભૂશુદ્ધિ વાયુકુમાર દેવો વૃષ્ટિ મેઘસુરો કરે,
વ્યંતરો કંચન રચણ પાષાણુમય પૃથ્વી કરે;

વેરતા ત્યાં પંચરંગી ફૂલ તિમ છત્રાદિને,

ચારે દિશાએ વિરચતા તિમ રત્નમય વર પીઠને. ૧૧૫

સ્પષ્ટાર્થ:—તે વખતે વાયુકુમાર દેવો ભૂશુદ્ધિ એટલે જમીનનો કચરો વગેરે દૂર કરીને પૃથ્વીને સ્વચ્છ બનાવે છે. ત્યાર પછી ધૂળ ઉડે નહિ તે માટે મેઘકુમાર દેવો તે જમીન ઉપર વૃષ્ટિ કરે છે એટલે વરસાદ વરસાવે છે. ત્યાર પછી વ્યંતર જાતિના દેવો તે પૃથ્વી ઉપર કંચન એટલે સોનાની, રચણ એટલે રત્નની અને પાપાણુમય એટલે પથ્થરની ફરસબાંધી કરે છે. ત્યાર પછી તે પૃથ્વી ઉપર પાંચ વર્ણનાં ફૂલોની વૃષ્ટિ દેવો કરે છે. વળી ચારે દિશામાં છત્ર ચામર વગેરેની રચના કરે છે અને મધ્યભાગમાં રત્નમય ઉત્તમ પીઠની એટલે મોટા ઓટલાની રચના કરે છે. ૧૧૫

મધ્ય ભાગે ભુવનપતિ સુર ગોઠવી રૂપાતણો,

કિલ્સો રચે જ્યોતિષ્કદેવોં વિરચતા કંચનતણો;

વૈમાનિકો વર રત્ન કિલ્સો દ્વાર ચઉ પ્રત્યેકના,

દેવચંદ્ર સુરો રચે ને દેવગણુ વ્યંતરતણા. ૧૧૬

ચૈત્ય વૃક્ષ બનાવતા મણિપીઠ આસન વિરચતા,

દેવચંદ્ર તણી ઉપર છત્રાદિને પણ વિરચતા;

સમવસરણે અગ્ર ભાગે ધર્મચક્રજ સ્થાપતા,

પૂર્વ દ્વારે પેસતા જિનવર સિંહાસન બેસતા. ૧૧૭

સ્પષ્ટાર્થ:—ત્યાર પછી ભુવનપતિ દેવો બહારનો રૂપાનો ગઢ બનાવે છે અને તેના ઉપર સોનાના કાંગરાની રચના કરે છે. જ્યોતિષ્ક દેવો વચલો સોનાનો ગઢ રચે છે અને તેના ઉપર રત્નના કાંગરા બનાવે છે. ત્યાર પછી સૌથી અંદરનો ત્રીજો ગઢ વૈમાનિક દેવો રત્નોનો બનાવે છે અને તેના ઉપર મણિમય કાંગરાની રચના કરે છે. દરેક ગઢના પૂર્વાદિક ચારે દિશાઓમાં ચાર ચાર દ્વારો હોય છે. અને તે બરોબર સરખા હોય છે. ત્યાર પછી દેવતાઓ દેવચંદ્રની રચના કરે છે. તે દેવચંદ્ર બીજા ગઢને વિષે અગ્નિપૂણામાં બનાવે છે. આ દેવચંદ્રમાં તીર્થંકર ભગવાન દેશના આખા પછી આરામ લે છે. ત્યાર પછી વ્યંતર જાતિના દેવો ચૈત્યવૃક્ષની રચના કરે છે. પછી મણિમય પીઠિકાની રચના કરીને તેના ઉપર આસનની રચના કરે છે. તેમજ તે દેવો દેવચંદ્રને વિષે પણ છત્ર વગેરેની રચના કરે છે. આ પ્રમાણે સમોસરણની રચના કરીને તે સમોસરણના આગલા ભાગમાં ધર્મચક્રની સ્થાપના કરે છે. ત્યાર પછી શ્રીસંભવનાથ જિનેશ્વર તે સમોસરણના પૂર્વ દિશાના દ્વારથી તેમાં પ્રવેશ કરે છે. અને સૌથી અંદરના ગઢના મધ્યભાગમાં આવેલા સિંહાસન ઉપર પ્રભુ બેસે છે. ૧૧૬-૧૧૭

બાર પ્રકારની પર્ષદા કયાં બેસે છે તે જણાવે છે.

પ્રતિબિંબ ત્રણ વ્યંતર કેવે ભામંડલાદિક દીપતા,
 વાજ્રંત્ર વાગે અગ્નિ ખૂણે સાધુ આદિક શોભતા;
 નૈઋત્યમાંહી ત્રિવિધ દેવી ત્રિવિધ સુર વાયવ્યમાં,
 વૈમાનિકામર આદિ ત્રણ પણુ પર્ષદા ઇશાનમાં. ૧૧૮

સ્વપ્તાર્થ:—તે સિંહાસન ઉપર પ્રભુ પૂર્વ દિશા સન્મુખ મુખ રાખીને બેસે છે. તે વખતે વ્યંતર દેવતાઓ બાકીની પશ્ચિમ, ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશાઓમાં પ્રભુના ત્રણ પ્રતિબિંબને સ્થાપન કરે છે. તેથી પ્રભુ ચારે દિશામાં ઉપદેશ આપતા હોય તેમ જણાય છે. વળી પ્રભુની પાછળ ભામંડલ શોભે છે. પ્રભુની આગળ અને બાજુ બે બે દેવો ચામર ઢાળે છે. આ પ્રસંગે દેવતાઈ વાજિંત્રો વાગે છે. સૌથી અંદરના ગઢના અગ્નિ ખૂણામાં સાધુ વગેરે બેસે છે. એટલે અગ્નિખૂણામાં પ્રથમ સાધુ બેસે છે. તેમની પાછળ વૈમાનિક દેવીઓ ઉભી રહે છે અને તેમની પાછળ સાધ્વીઓ ઉભી રહે છે. નૈઋત્ય ખૂણામાં ત્રિવિધ દેવીઓ એટલે ત્રણ પ્રકારના દેવોની દેવીઓ બેસે છે. તેમાં પ્રથમ ભવનપતિની દેવીઓ, તેમની પાછળ વ્યંતરની દેવીઓ અને તેમની પાછળ જ્યોતિષીની દેવીઓ બેસે છે. ત્રણ પ્રકારના દેવો વાયવ્ય ખૂણામાં બેસે છે. તેમાં પ્રથમ ભવનપતિ દેવો, પછી વ્યંતર દેવો અને તેમની પછી જ્યોતિષી દેવો બેસે છે. તથા ઇશાન ખૂણામાં વૈમાનિક દેવ વગેરે ત્રણ પર્ષદાઓ બેસે છે. તેમાં પ્રથમ વૈમાનિક દેવો, તેમની પાછળ મનુષ્યો અને તેમની પાછળ મનુષ્યની સ્ત્રીઓ બેસે છે. એ પ્રમાણે કુલ બાર પર્ષદા જાણવી. ૧૧૮

ત્રણ ગઢને વિષે કેણુ કેણુ રહે છે તે કહે છે:—

પ્રથમ ગઢમાં સંઘ તિમ તિર્યચ બીજ ગઢવિષે,
 વાહનો ત્રીજ ગઢે તિમ હરિ સ્તવે ભક્તિવશે;
 પ્રભુ! સકલને મદદ કરતા આપ તિમ નિષ્કારણે,
 વાત્સલ્ય ધરતા સર્વની પર તિણ નમુંછું આપને. ૧૧૯

સ્વપ્તાર્થ:—એ પ્રમાણે સૌથી અંદરના પ્રથમ ગઢને વિષે બાર પર્ષદાઓ બેસે છે. બીજા ગઢની અંદર હાથી, ઘોડા, સિંહ, વાઘ વગેરે તિર્યચો પરસ્પરના વૈરભાવને તણ દઈને શાંતિ પૂર્વક બેસે છે. તથા ત્રીજા ગઢને વિષે વાહનો એટલે દેવોના વિમાન વગેરે તથા રથ વગેરે રહે છે. જ્યારે પ્રભુ સિંહાસન ઉપર બેસે છે, તે અવસરે ઇન્દ્ર મહારાજ ઉભા થઈને ભક્તિ પૂર્વક પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે. તે સ્તુતિ આ પ્રમાણે:—હે પ્રભુ આપને જગતના સઘળા જીવો ઉપર દયા ભાવ હોવાથી તમે તેમને મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરવામાં મદદ કરો છો. તેમજ તમે સઘળા જીવો ઉપર બદલો લેવાનું કારણ નહિ છતાં પણ વાત્સલ્ય એટલે સ્નેહભાવ ધારણ કરો છો. આવા શુભવાળા હે પ્રભુ! હું આપને નમસ્કાર કરું છું. ૧૧૯.

ઈન્દ્ર મહારાજ ચાર શ્લોકમાં પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે :—

વિનવ્યા વિણ પરતણા ઉપકાર કરનાર તમે,
સંબંધ વિણ બાંધવ સમા છો સર્વના જિનજી તમે;
વિમલ વાણી શીલવંતા શરણુને લાયક તમે,
તુજ ચરણનું શરણુ હોજે પ્રતિભવે કહીએ અમે. ૧૨૦

સ્પષ્ટાર્થ :—હે જિનજી ! તમે વિનંતિ કર્યા સિવાય તમામ જીવોની ઉપર ઉપકાર કરનારા છો. વળી તમે કોઈ પણ જાતની સગાઈ ન હોવા છતાં પણ સર્વના બાંધવ સમાન એટલે ભાઈ જેવા છો. હે શીલ ગુણવાળા પ્રભુજી ! તમારી વાણી સ્પષ્ટ અને નિર્મલ છે, માટે સર્વે જીવો પોત પોતાની ભાષામાં સમજી જાય છે. આવા ગુણવાળા હે પ્રભુજી ! તમેજ અમોને શરણુ કરવા લાયક છો. અથવા આશ્રય કરવા યોગ્ય છો. માટે જ અમે કહીએ છીએ કે હે પ્રભુજી ! અમને ભવો ભવને વિષે આપના ચરણ કમળનું શરણું મળજો. ૧૨૦

આપ છો પ્રભુ શાંત તોપણ વીર વ્રતધારી તમે;
કર્મ કાંટા કૂટનારા સામ્ય શમધારી તમે;
છો મહેશ અભવ છતાં ને નરક છેદી અગદ છો,
છો અરાજસ તે છતાં પણ બ્રહ્મરૂપ પ્રભુ આપ છો. ૧૨૧

સ્પષ્ટાર્થ :—હે ઈન્દ્ર મહારાજ વિરોધાભાસ નામના અંલકારને ગોઠવીને આ રીતે પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે કે—હે પ્રભુ ! આપ સ્વભાવે શાંત છતાં વીર પુરૂષોજ (તેજ સ્વભાવવાળા જીવો) જે મહાવ્રતોની આરાધના કરી શકે, તેવા મહાવ્રતોને ધારણ કરનારા છો. અહીં પ્રભુએ ઘણી વાર બહુજ અશાંતિને દેનારા વિષય કષાયાદિ અંતરંગ શત્રુઓનો સર્વથા નાશ કર્યો છે, તેથી પ્રભુ સંભવનાથને શાંત કહ્યા છે. ને કાયર પુરૂષો મહાવ્રતો જેવા આકરા વ્રતોની આરાધના (પાલન) કરી શકે જ નહી. પણ સહનશીલતા શીલ ક્ષમાદિ ગુણને ધારણ કરનારા વીર પુરૂષોજ ને મહાવ્રતોની આરાધના કરવાને સમર્થ હોય છે. આ સીધી રીતે જણાવેલા અર્થમાં લગભગ પણ વિરોધ અર્થની અપેક્ષાએ જણાતો નથી. પણ મહા-યુદ્ધાદિ પ્રસંગે એવું દેખાય છે કે—જે પુરૂષ શાંત હોય એટલે શત્રુઓને વીરતા (કૂરતા) દેખાડીને હંફાવે નહી, ને લડાઈમાં વિજયને પામતો નથી. એટલે શાંતિ ગુણ અને વીરતા ગુણ માંડોમાંડે વિરોધી ગુણો છે. જ્યાં શાંતિ હોય, ત્યાં વીરતા ન હોય. ને જ્યાં વીરતા હોય, ત્યાં શાંતિ એટલે ક્રોધાદિનો અભાવ જણાતો નથી. આપણે નજરે નજર બેઠાંએ છીએ કે જેઓ સ્વભાવે શાંત હોય તે જીવો વીરતા એટલે લડાઈમાં વિજય પમાડનારા શૌર્યને ધારણ કરનારા હોતા નથી. કારણ કે કૂરતા દેખાડ્યા વિના બાહ્ય શત્રુઓને

જીતી શકાય જ નહીં અને વીર પુરૂષોમાં શાંતિ દેખાતી નથી. માટે જે શાંત હોય તે વીર કઈ રીતે હોય ? ને જે વીર હોય તે શાંત કેમ હોય ? આ રીતે વ્યવહાર દૃષ્ટિથી જણાતા વિરોધને દૂર કરવા માટે શાંત શબ્દના (૧) વિષય કષાયોદ્ધિને દૂર કરનારા (૨) શાંતિને ધારણ કરનાર આ બે અર્થો અને વીર શબ્દના (૧) આત્મિક વીર્યોદ્ધાસને ધારણ કરનાર (૨) શૌર્યોદ્ધિને ધારણ કરનાર આ બે અર્થો લક્ષ્યમાં રાખીને ઈંદ્રે સ્તુતિ કરતાં જણાવ્યું કે હે પ્રભુ ! આપ શાંત છતાં વીરવ્રતને ધારણ કરનારા છો. વળી હે પ્રભુ ! આપ સમતા અને પ્રશમ ગુણને ધારણ કરનારા છતાં કર્મો રૂપી કાંટાઓને (કંટકો) કુટી નાખનારા છો. અહીં પણ વિરોધાલંકાર જણાવ્યો છે, એટલે જે પુરૂષ સમતા અને પ્રશમ ગુણવાળો હોય, તે પુરૂષ કોઈને પણ કઈ રીતે કુટી (મારી) શકે ? કારણ કે કોઈ માણસ જ સામા માણસને કુટે છે એટલે કોઈમાં આવીને જોરથી માર મારે છે. આ રીતે કોઈને સમતા સહિત પ્રશમ ગુણની સાથે વિરોધ જણવો. હવે તેનો પરિહાર આ રીતે કરવો-પ્રભુ પ્રશમ અથવા સમતા ભાવથી કર્મોનો નાશ કરે છે. અને હે પ્રભુ ! તમે અભવ છતાં મહેશ છો. અહીં પણ વિરોધાભાસ અલંકાર સમજવો. તે આ રીતે (૧) અભવ-શંકર નહિ, (૨) ને ભવ એટલે સંસાર રહિત. અન્ય ધર્મોને માનનારા બીજાઓ એમ માને છે કે ભવ એટલે શંકરનું બીજું નામ મહેશ (મહાદેવ) છે. આથી અર્થનો વિરોધ એ આવ્યો કે-ભવ (શંકર) એ મહેશ (મહાદેવ) કહેવાય, પણ જે અભવ (શંકરથી ભિન્ન) હોય, તે મહાદેવ કઈ રીતે કહેવાય ? આ વિરોધનો પરિહાર કરનાર-ઉપર જણાવેલા અભવ શબ્દના બે અર્થો લક્ષ્યમાં રાખીને ઈંદ્રે કહે છે કે-હે પ્રભુ ! તમે સંસારની રખડપટ્ટીનો નાશ કરનારા મહાદેવ એટલે દેવાધિદેવ છો. તથા હે પ્રભુ ! આપ અગદ છતાં નરકને છેદનાર છો. અહીં પણ વિરોધાભાસ અલંકાર જણાવ્યો છે. તેથી અગદ શબ્દના (૧) ગદા નામના શસ્ત્રને નહિ ધારણ કરનારા ગદાને પાસે નહિ રાખનારા, (૨) ગદા (રોગ) રહિત. આ બે અર્થો યાદ રાખવા જોઈએ. અન્ય ધર્મીઓ એમ માને છે કે-ગદાને ધારણ કરનારા વિષ્ણુ ભગવાન લોકોને નરકના બંધનો છેદીને સ્વર્ગમાં લઈ જાય છે. તેથી કૃષ્ણના ગદાધારી અને નરકચ્છેદી નામો સુપ્રસિદ્ધ છે. આથી અર્થને સમજવામાં વિરોધ એ આવ્યો કે-જે ગદાધારી હોય તે તો નરકના બંધનો છેદી શકે, પણ જે અગદ એટલે ગદા વિનાના છે, તે નરકચ્છેદી કઈ રીતે કહેવાય ? આવા વિરોધનો પરિહાર કરવાના ઇરાદાથી સ્તુતિ કરતાં ઈંદ્રે જણાવ્યું કે હે પ્રભુ ! આપ રોગ રહિત છો, ને નરકચ્છેદી એટલે આપની આજ્ઞા પ્રમાણે મોક્ષ માર્ગની આરાધના કરનારા ભવ્ય જીવોને નરકમાં જવા દેતા નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-તે ભવ્ય જીવો આપના કહ્યા સુજળ મોક્ષ માર્ગનેજ આરાધે છે, તેથી સ્વર્ગમાં કે મોક્ષમાં જાય છે. તેમજ હે પ્રભુ ! આપ અરાજસ છતાં પ્રહરૂપ છે. અહીં પણ વિરોધાભાસ અલંકાર જણાવ્યો છે. તે સમજતાં પહેલાં અરાજસ શબ્દના (૧) રજો ગુણ રહિત (૨) અને ધૂળના સમૂહ વિનાના. આ બે અર્થો, તથા પ્રહરૂપ શબ્દના (૧) પ્રહ્લા (અન્ય ધર્મીઓએ માનેલા દેવ) જેવા, (૨)

શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ એટલે નિજ ગુણાનંદી. આ જે અર્થો જરૂર યાદ રાખવા જોઈએ. તથા અન્ય ધર્મીઓ એમ માને છે કે-બ્રહ્મા રજો ગુણી હોવાથી જગતને ઉત્પન્ન કરે છે. હે પ્રભુ ! આપ તો અરાજસ એટલે રજોગુણી નથી, તો યજ્ઞી તમને બ્રહ્મા જેવા કંઈ રીતે માનવા ? આવા વિરોધને દૂર કરવાના અભિપ્રાયથીજ ઈંદ્રે સ્તુતિ કરતાં જણાવ્યું કે-હે પ્રભુ ! આપ અરાજસ છો એટલે રજોગુણી નથી, અથવા કર્મરૂપી ધૂળને નાશ કરનારા છો, અને બ્રહ્મરૂપ છો એટલે આત્મ સ્વરૂપમાં રમણ કરનારા છો. ૧૨૧

યુગલિયાના ક્ષેત્ર કેરા કલ્પવૃક્ષો મોક્ષને,
ના કદી આપી શકે તે મોક્ષ દાયક આપને;
તેથી અધિક લોકોત્તરામર વૃક્ષ માનું દાસને,
મોક્ષ ફલ ઝટ આપજો તસ હેતુ માનવભાવને. ૧૨૨

સ્પષ્ટાર્થ:—દેવકુલ ઉત્તરકુલ વગેરે યુગલિયાના ૩૦ ક્ષેત્રો છે. જે ત્રીસ અકર્મભૂમિ કહેવાય છે. જે ક્ષેત્રોમાં આવેલા દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષો તે યુગલિકોને અનેક પ્રકારની ઇચ્છેલી લોગની સામગ્રીને આપે છે. પરંતુ તે કલ્પવૃક્ષો મોક્ષને કદાપિ આપી શકતા નથી, ને તમે તો મોક્ષ સુખને પણ આપવાને સમર્થ છો. તેથી હું આપને તે કલ્પવૃક્ષથી પણ અધિક એટલે લોકોત્તર કલ્પવૃક્ષ જેવા માનું છું. તેથી આપની પાસે માંગણી કરું છું કે હે પ્રભુ ! આ તમારા દાસને તે મોક્ષ ફલ જલદી આપજો. અને હું ચાહું છું કે આપના પસાયથી તે મોક્ષ ફળ મેળવવામાં કારણરૂપ મનુષ્ય ભવને પામું. કારણકે મનુષ્ય ભવ સિવાય બીજા કોઈ ભવમાંથી સીધું મોક્ષમાં જવાતું નથી. ૧૨૨

નિઃસંગ નિર્મમ વિશ્વપાલક દેવના પણ દેવ છો,
મધ્યસ્થ કરૂણાવંત પ્રભુ ! આ દાસને આધાર છો;
આજનો દિન ધન્ય માનું ધન્ય ક્ષણ પણ આજનો,
ભવસિંધુ પાર પમાડજો હમિ ભાવ નિશ્ચલ દાસનો. ૧૨૩

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી હે પ્રભુ ! આપે સર્વ પ્રકારના સંગનો ત્યાગ કર્યો છે માટે આપ નિઃસંગ અથવા સંગ રહિત છો. તથા વિશ્વપાલક એટલે જગતના જીવોનું રક્ષણ કરનાર છો. વળી તમે દેવોના પણ દેવ છો, કારણકે ઇન્દ્રો પણ તમને નમસ્કાર કરે છે. વળી તમે માધ્યસ્થ ભાવને ધારણ કરો છો અને કરૂણાવંત એટલે દયાવાળા છો. હે પ્રભુ ! હું જે આપનો દાસ છું તેને તમે આધાર રૂપ છો. મારો આજનો દિવસ હું ધન્ય માનું છું. તેમજ આ ક્ષણ પણ ધન્ય છે કે જે દિવસે અને જે ક્ષણે આપનું દર્શન થયું છે. આ આપના દાસની એવી નિશ્ચલ ભાવના છે કે તમે મને આ સંસાર સમુદ્રનો પાર પમાડજો. ૧૨૩

પ્રભુની દેશના કેવી છે તે જણાવે છે:—

ઈમિ સ્તવી હરિ વિરમતા પ્રભુ વિશ્વના ઉપકારની,
શુભ ભાવનાથી આપતા વરદેશના હિતકારિણી;
આત્મરૂપ દેખાડવા આદર્શ જેવી દેશના,
સ્વાભાવિકી ગુણપૂર્ણતા દેનાર પ્રભુની દેશના. ૧૨૪

સ્પષ્ટાર્થ:—એ પ્રમાણે શ્રી સંભવનાથ પ્રભુની સ્તુતિ ઈન્દ્ર મહારાજે પૂરી કરી. ત્યાર પછી પ્રભુએ વિશ્વના જીવોને ઉપકાર કરવાની શુભ ભાવનાથી પ્રાણીઓને હિત કરનારી ઉત્તમ દેશના આપી. પ્રભુની દેશના કેવી છે તે જણાવતાં કહે છે કે આત્માનું સ્વરૂપ કેવું છે ? તે નિત્ય છે કે અનિત્ય છે ? રૂપી છે કે અરૂપી છે ? વગેરે પદાર્થોને જણાવવાને માટે આદર્શ એટલે ચાટલા જેવી પ્રભુની દેશના છે. જેમ ચાટલામાં વસ્તુનું જેવું હોય તેવું સ્વરૂપ જણાય છે તેવી રીતે આ દેશનાથી પણ જીવાદિકનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાય છે. વળી પ્રભુની દેશના સ્વભાવિકી એટલે આત્મામાં સ્વભાવથી રહેલા ગુણોની પૂર્ણતાને કરાવનારી હોય છે. ૧૨૪

દેશનાની શરૂઆતમાં મનુષ્ય ભવનું દુર્લભપણું ચાર સ્લોકમાં જણાવે છે:—

હે ભવ્ય જીવો ! બહુજ દુર્લભ ભવ મનુષ્યનો જાણીએ,
પ્રખલ પુણ્યે પામીએ તે ન પ્રમાદે હારીએ;
દીર્ઘ કાલે પણ ફરી મળવોજ દુર્લભ એહ છે,
એળે મયેસો એક ક્ષણ પાછો કદી ન પમાય છે. ૧૨૫

સ્પષ્ટાર્થ:—હે ભવ્ય જીવો ! આ મનુષ્યનો ભવ મેળવવો ઘણો જ દુર્લભ છે એમ જાણજો. કારણ કે જ્યારે ઘણાં પ્રખલ પુણ્યનો ઉદય થાય છે ત્યારેજ આ મનુષ્ય ભવ મળે છે. માટે ઘણી મહેનત મળેલ આ મનુષ્ય ભવને પ્રમાદ એટલે આગસુ બનીને નકામો હારી જશે નહિ. આ મનુષ્ય ભવ ઘણા લાંબા કાળે પણ ફરીથી મેળવવો ઘણો મુશ્કેલ છે. અને આ મનુષ્ય ભવની નકામી ગુમાવેલ એક પણ પાછી મેળવી શકાતી નથી. કારણ કે કાળ તો તેના સ્વભાવ પ્રમાણે ચાલ્યો જાય છે. એવું જાણીને આ મનુષ્ય ભવને તમે ફોગટ ગુમાવી દેશો નહિ. ૧૨૫

કોડ રત્નોથીય દુર્લભ અતિશયે નરભવતણો,
એક પણ ક્ષણ આ વિષે કરજો વિચાર તમે ઘણો;
અન્યને દઈ કોડ રત્નો કોઈ 'મુજ ગતસમયને,
લાવી આપો' ઈમિ કહે શું લાવી દેશે સમયને? ૧૨૬

સ્પષ્ટાર્થ:—આ મનુષ્ય ભવની એક ક્ષણ પણ (બદલામાં) કોડો રત્નોને આપવા છતાં પાછી મેળવવી દુર્લભ છે. માટે તમે આ મનુષ્ય ભવની બાબતમાં ઘણો વિચાર

કરી જોને. આપણે કોઈ મહાશક્તિશાળી પુરૂષને કહીએ કે તમે જે મારા ગએલ આયુષ્યના સમયને પાછો લાવી આપો તો હું તમને કોઠ રત્નો આપીશ, તો શું તે આપણને આપણો ગએલો આયુષ્યનો સમય કદી પણ પાછો લાવી આપશે ? કહેવાનો અર્થ એ છે કે ગમે તેટલા ઉપાય કરવામાં આવે છતાં પણ ગએલી એક ક્ષણ પણ કોઈનાથી પાછી લાવી શકાય તેમ નથી જ. ૧૨૬

તિમ બનેજ નહી કદી મારેજ માનવ જીંદગી,
હારી જશે ના થઈ પ્રમાદી આયુના છેડા લગી;
હારી ગયા જે તો ન મળવી સહેલ ફરી ઇમિ જાણુને,
વિચિત્ર ગતિ છે કર્મની એ પ્રતિસમય સંભારજે. ૧૨૭

સ્પષ્ટાર્થ:—ગએલા મનુષ્ય ભવનો એક ક્ષણ પણ કોઈનાથી પાછો લાવી શકાય તેમ નથી. આવું બની શકે તેમ નથી જ. મારે કહીએ છીએ કે અતિ કિંમતી અને ઘણી મહેનતે મળેલ આ મનુષ્યની જે જીંદગી તેનો છેડો આવી જાય ત્યાં સુધી પ્રમાદી બનીને માનવ ભવને ફેગટ ગુમાવી દેશે નહિ. કારણકે કોઈ પણ જાતની આત્માને હિતકારી ધર્મ કરણી કર્યા સિવાય આ મળેલી મનુષ્યની જીંદગી એક વાર હારી ગયા તો ફરીથી તે મેળવવી સહેલી નથી. એ વાત નહી જાણુને. કારણ કે કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે. તે આ જીવને ક્યારે કેવી સ્થિતિમાં લાવી મૂકશે તે કોઈનાથી જાણી શકાતું નથી. મારે આ વાત તમે ફરેક ક્ષણે યાદ રાખજો. ૧૨૭

કુશલ સોની કનક કુલડી ચુર્ણરૂપે પણ કરી,
કનક રજકણ મેળવે ઇમિ યોધ આ વચને કરી;
સોનીને સોનાતણી ક્રીંમત અહીં છે જેહવી,
તેહથી પણ અધિક ક્રીંમત સમયની ગણે ગુણી ભવી. ૧૨૮

સ્પષ્ટાર્થ:—આ બાબતમાં દૃષ્ટાન્ત આપતાં જણાવે છે કે જેમ હોંશિયાર સોની કનકકુલડી એટલે જે કુલડીમાં સોનું ગાળવામાં આવે છે તે કુલડીમાં વળગી રહેલ કનકરજ એટલે સોનાની એક રજકણને મારે તે કુલડીને ભાગી નાખીને તેનો ચૂરો કરી નાંખે છે અને તેમાંથી સોનાની રજને મેળવે છે. આના ઉપરથી એ યોધ લેવાનો છે કે જેમ સોનીને સોનાના રજકણની જેટલી કિંમત છે, તેના કરતાં પણ શુભ્રવંત ભવ્ય જીવ પોતાના આયુષ્યના રજકણ સમાન ક્ષણની કિંમત હંમેશાં વધારે માને છે. ૧૨૮

આ જીવને દુઃખમાં પણ સુખનો આભાસ થાય છે તે જણાવે છે:—
હીંબડાના ઝાડમાં જન્મેલ કીડો તેહને,
કડવો છતાં મીઠો ગણે જિમ તેમ ભવના સૌખ્યને;

મૂઠ જીવ કડવું છતાં મીઠુંજ માને તેહથી,
પસ્તાય બહુ કર્મે રીખાતાં પણ છૂટે ન વિપાકથી. ૧૨૯

સ્પષ્ટાર્થ:—જેવી રીતે લીંબડાના ઝાડમાં જન્મેલો કીડો તે લીંબડાને રસ કડવો છે છતાં પણ તેને મીઠો ગણે છે. તેવી રીતે લીંબડામાં ઉપજેલા કીડા સમાન મૂઠ એટલે મૂર્ખ અથવા મોહમાં મુગ્ધાએલા સંસારી જીવો આ સંસારના સુખ કડવાં છે એટલે તે સુખો પરિણામે દુઃખ આપનારાં છે છતાં પણ તેને મીઠાં માને છે. પછી જ્યારે અશુભ કર્મોનો ઉદય થવાથી તીવ્ર દુઃખો લોગવવાનો વખત આવે છે ત્યારે રીખાઈ રીખાઈને તે લોગવવાં પડે છે પણ પછીથી તે કર્મોનાં કડવા ક્ષણ લોગવ્યા સિવાય છુટકો થતો નથી. ૧૨૯

જીવે કર્મ બાંધતી વખતે સાવચેત રહેવું જોઈએ તે સમજાવે છે:—
માટેજ પરિણતિ નિર્ણયે શરૂઆત કરવી કાર્યની,
તે વિચાર કર્યા વિના શરૂઆત કરતાં કાર્યની;
તેહના ફલરૂપ દુઃખને અનુભવે તે જ્યાં સુધી
'ભાન ભૂલી આ કર્યું' પસ્તાય ખેદે ત્યાં સુધી. ૧૩૦

સ્પષ્ટાર્થ:—માટે જ કહ્યું છે કે કોઈ પણ કાર્યની શરૂઆત કરતાં તેનું પરિણામ (ભાવીફલ, અંતિમફલ) શું આવશે! તેનો પ્રથમ વિચાર કરવો જોઈએ. કારણ કે વિચાર કર્યા વિના શરૂ કરેલ કાર્યના ફલને તે જીવ જ્યાં સુધી અનુભવે એટલે લોગવે છે ત્યાં સુધી “મેં ભાન ભૂલીને એટલે વગર વિચારે આ કામ કર્યું, હવે આમાંથી ક્યારે છૂટાશે” એવો પસ્તાવો તેને નિરંતર થવા કરે છે. અને દુઃખમાં ને દુઃખમાં તે રીખાયા કરે છે. માટે અશુભ કર્મ કરતાં પહેલાં વિચાર કરવો જોઈએ. અને જે જીવ તે પ્રમાણે વિચાર કરે છે તેને પસ્તાવાનો પ્રસંગ આવતો નથી. ૧૩૦

સર્વ ગુણોમાં વિવેકની પ્રધાનતા બે શ્લોકોમાં જણાવે છે:—
આત્મદેહાદિક તણોજ વિવેક કરતાં શાંતિથી,
મોહજન્ય પ્રવૃત્તિ ટળતાં સંપદા સુખ નિયમથી;
સ્થિરતા થકીજ વિવેકની નિજ ગુણ રમણતાનંદમાં,
મ્હાલીએ એ દશમ નિધિ છે એમ માનો ચિત્તમાં. ૧૩૧

સ્પષ્ટાર્થ:—આ આત્મા કોણ છે, તેનું સ્વરૂપ કેવું છે, તેનો તથા આ શરીર વગેરે એટલે ધન, સ્વજન, કુટુંબીઓ વગેરે પદાર્થો કેવા છે? તેનો શાંતિથી વિચાર કરનાર ભવ્ય જીવોને મોહજન્ય પ્રવૃત્તિ ટળી જાય છે. કહેવાનો અર્થ એ છે કે આત્મા તથા શરીર વગેરેનું ખરું સ્વરૂપ સમજનાર ભવ્ય જીવોનો શરીર ઉપરનો મોહ જરૂર ફર થાય છે, તેથી તે આત્મા હિતકારી કાર્યો કરવામાં જ સાવધાન રહે છે. તેથી તેને સંપત્તિ અને

સુખની નક્કી પ્રાપ્તિ થાય છે. તેથી વિવેકની સ્થિરતા થવાથી નિજ ગુણ રમણુતાનંદમાં એટલે આત્માના જ્ઞાનાદિક જે સ્વાભાવિક ગુણો તેની રમણુતા એટલે તેમાં તન્મયપણું થવાથી જે ખરા આનંદની પ્રાપ્તિ થાય તેથી તે જીવ સુખમાં મહાલે છે એટલે સુખનો ભોગવનારો થાય છે. માટે જેમ નવ નિધાનો સુખને આપનારાં ગણાવ્યાં છે તેનાથી પણ ચઢિઆતો આ વિવેક અથવા નિજ ગુણ રમણુતાનો આનંદ દશમે નિધિ છે એમ તમે ચિત્તમાં વિચારજો. ૧૩૧

મોક્ષમાર્ગારાધનામાં એહની છે મુખ્યતા,
એહનાજ અભાવથી દુઃખ દુર્ગતિના પામતા;
અનુભાવથીજ વિવેકના બીજ ગુણો પણ ખીલતા,
દોષ દષ્ટિ વિનાશ વીર્યોદ્ધાસ સિદ્ધિ પામતા. ૧૩૨

સ્પષ્ટાર્થ:—મોક્ષ માર્ગની આરાધના કરવામાં આ વિવેક ગુણની મુખ્યતા છે. કારણ કે જ્યારે તે વિવેક ગુણ પ્રકટ થાય છે ત્યારે જીવ ઉંચી હદે ચઢતો જાય છે અને અંતે મોક્ષને મેળવે છે. અને જ્યાં સુધી તે વિવેકગુણ પ્રાપ્ત થતો નથી ત્યાં સુધી જીવો નરકાદિ દુર્ગતિનાં દુઃખો ભોગવે છે. વિવેકના પ્રભાવથી બીજ ગુણો પણ ખીલે છે. કારણ કે વિવેકથી આત્માને હિતકારી ને અહિતકારી શું શું છે? તે સમજાય છે. અને તેથી જે આત્માને હિતકારી હોય તેની આરાધના કરવાથી ગુણોની વૃદ્ધિ થાય છે. અને તેજ વિવેકના પ્રતાપે દોષદષ્ટિ (બીજના દોષોને જોનારી દષ્ટિનો) અથવા મોહની જે દષ્ટિ એટલે દુઃખનાં સાધનોને સુખકારી મનાવનારી દષ્ટિનો નાશ થાય છે. તેમજ વીર્યોદ્ધાસ એટલે આત્માની શક્તિઓનો વિકાસ થાય છે. તેથી તે જીવ સઘળાં કર્મોનો નાશ કરી છેવટે મોક્ષ સુખને અવશ્ય મેળવે છે. આ પ્રસંગે દષ્ટાંત સાથે વિવેક ગુણનું સ્વરૂપ અને વિવેક ગુણને ધારણ કરનારા આસન્નસિદ્ધિક જીવોનું સ્વરૂપ સમજવાથી લગ્ય જીવો જરૂર વિવેક ગુણને ધારણ કરતાં તેના પ્રતાપે બીજ પણ ગુણોને પામીને વિવેકી બની શકે છે. તેથી તે બંનેની (વિવેક અને વિવેકી જીવોની) બીના ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી—

કર્મ જીવં ચ સંસ્પૃષ્ટં, સર્વદા ક્ષીરનીરવત્ ।
વિભિન્નીકુરુતે યોઽસૌ, મુનિહંસો વિવેકવાન્ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ:—“કાયમ દૂધમાં ભળેલા પાણીની જેમ એકરૂપ થઈ ગયેલા કર્મને અને જીવને આ વિવેકી મુનિ રૂપી હંસ જૂદા કરે છે.” હંસની જીભમાં સ્વાભાવિક ખટાશ હોવાથી તેમાં (દૂધ પાણીમાં) જીભ યોગતાની (અડતાની) સાથે જ દૂધના કૂચા થઈ જાય છે, તે વખતે હંસ કૂચા ખાઈ જાય, ત્યારે પાણી તદ્દન જૂદું દેખાય છે. માટે મુનિને હંસની ઉપમા આપી છે—

જ્ઞાનાવરણી આદિક કર્મો અને સમ્યક્દાનંદ સ્વરૂપ જીવ તે હંમેશાં દૂધ મિશ્રિત

પાણીની જેમ એકીભૂત થયેલા છે. તેને લક્ષણાદિ ભેદ કરીને જે પૃથક કરે છે એટલે ભિન્ન સ્વરૂપે સમજે છે તે મુનિહંસ વિવેકવાળા કહેવાય છે. જે વિવેચન કરવું તે વિવેક કહેવાય. એટલે હેય (ત્યાગ કરવા લાયક) અને ઉપાદેય (ગ્રહણ કરવા લાયક) ની જે પરીક્ષા કરવી તે વિવેક કહેવાય છે. તેમાં ધન ઉપાર્જન કરવામાં, રાજનીતિમાં અને કુળનીતિ વિગેરેમાં જે હોંશિયારી બતાવીએ, તે લૌકિક વિવેક—દ્રવ્યવિવેક કહેવાય છે, અને લોકોત્તર એવો ભાવવિવેક તો ધર્મનીતિ જાણનારને જ હોય છે. તેમાં પણ સ્વજન, દ્રવ્ય અને પોતાના દેહાદિકમાં જે રાગ-તેની વહેંચણુ કરવી એટલે તેવો રાગ કરવા યોગ્ય નથી એમ વિચારવું, તે બાહ્ય વિવેક કહેવાય છે, અને અશુદ્ધ ચેતનાથી બંધાયેલા જ્ઞાનાવરણાદિક દ્રવ્યકર્મ તથા વિભાવાદિક ભાવકર્મ—તેની જે વહેંચણુ કરવી—વિભાગ કરવો તે અભ્યંતર વિવેક કહેવાય છે. કહ્યું છે કે—

દેહાત્માવિવેકોઽયં, સર્વહા સુલભો ભવેત્ ।

ભવકોટ્યાપિ તદ્ભેદે, વિવેકસ્ત્વતિદુર્લભઃ ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થઃ—“દેહ એજ આત્મા છે ઈત્યાદિ જે અવિવેક તે તો હંમેશાં હોઈ શકે છે; પણ તે બન્નેના ભેદમાં (ભેદ સંબંધી) જે વિવેક શુણુ પ્રકટ થાય, તે તો કોટી ભવે પણ અતિ દુર્લભ છે.”

સ્પષ્ટાર્થઃ—“આત્માના ત્રણ ભેદ છે. (૧) બાહ્યાત્મા, (૨) અન્તરાત્મા અને (૩) પરમાત્મા. (૧) જેને દેહ, મન, વાણી વિગેરેમાં આત્મત્વ બુદ્ધિ છે, એટલે દેહજ આત્મા છે વિગેરે. એ પ્રમાણે સર્વ પૌંદ્રગલિક પદાર્થોમાં જેને આત્મત્વ બુદ્ધિ છે તે બાહ્યાત્મા કહેવાય છે. તે મિથ્યાદષ્ટિ છે. (૨) કર્મ સંહિત અવસ્થામાં પણ જ્ઞાનાદિ ઉપયોગ લક્ષણવાળા, નિર્વિકાર, અમર, અવ્યાબાધ અને સમગ્ર પરભાવથી મુક્ત એવા આત્માને વિષેજ જેને આત્મત્વ બુદ્ધિ છે તે અન્તરાત્મા કહેવાય છે. અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ (ચોથા) શુણુસ્થાનકથી માંડીને બારમા ક્ષીણભોહ શુણુસ્થાનક સુધી અંતરાત્મા કહેવાય છે, અને જે કેવળજ્ઞાન તથા કેવળદર્શનના ઉપયોગવાળા છે તે કેવલજ્ઞાની ભગવંતો પરમાત્મા કહેવાય છે. તે તેરમા ચૌદમા શુણુસ્થાનકે હોય છે. આવા ભેદના વિવેકે કરીને મોક્ષના સુખો પણ મેળવી શકાય છે.

દેહ તે શરીર અને આદિ શબ્દથી મન વાણી ને કાયા તેને વિષે ‘આજ આત્મા છે’ એમ જે માનવું તે અવિવેક કહેવાય છે. તે અવિવેક સંસારમાં સર્વહા સુલભ છે ને શરીર અને આત્માની ભિન્નતાનું જે વિવેચન કરવું તે વિવેક કહેવાય છે. તેવો વિવેક કોટીભવે પણ અતિ દુર્લભ છે. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવનેજ તેવું ભેદ જ્ઞાન હોય છે.”

સંયમાસ્ત્રં વિવેકેન, શાણેનોત્તેજિતં મુનેઃ ।

ધૃતિધારોદ્ભવ્યં કર્મ—શત્રુચ્છેદક્રમં ભવેત્ ॥ ૧ ॥

ભારાથઃ—“વિવેકરૂપી શરાણે કરીને તેજસ્વી કરેલું અને ધૃતિ (સંતોષ) રૂપ તીક્ષ્ણ ધારવાળું પરભાવ નિવૃત્તિરૂપ જે સંયમરૂપી શસ્ત્ર તે જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મરૂપી શત્રુનો નાશ કરવાને જરૂર સમર્થ થાય છે.”

આ જીવ અનાદિ કાળથી મિથ્યાત્વ, અસંયમ અને અજ્ઞાન વગેરે દોષોથી વીંટાયેલો હોવાથી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. તેજ જીવ ત્રિલોકના વતસલ એવા જિનેશ્વરે કહેલા શ્રેષ્ઠ આગમના તત્ત્વરસનું પાન કરીને સ્વ-પરના વિવેકને પામીને પરભાવ અથવા વિભાવથી ખસીને પરમાત્મ સ્વરૂપનો સાધક થાય છે. આ સંયમમાં શ્રમણબદ્ધ મુનિનું દષ્ટાંત ટૂંકામાં આ પ્રમાણે—

શ્રમણબદ્ધની કથા.

ચંપાનગરીમાં જિતશત્રુ રાજાને શ્રમણબદ્ધ નામે પુત્ર હતો. તેણે એક દિવસ ધર્મ-ધોષ નામના ગુરુ મહારાજ પાસે ધર્મોપદેશ સાંભળ્યો કે—

યથા યોધૈઃ કૃતં યુદ્ધં, સ્વામિન્યેવોપચર્યતે ।

શુદ્ધાત્મન્યવિવેકેન, કર્મસ્કન્ધોર્જિતં તથા ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—“જેમ સુલટોએ કરેલા યુદ્ધનો રાજાને વિષે ઉપચાર કરાય છે, એટલે યુદ્ધનું જય પરાજય રૂપી ફલ રાજામાં આરોપણ કરાય છે એટલે આ રાજા હત્યો ને આ રાજા હાથો એમ કહેવાય છે, તેમ અવિવેક અને અસંયમે કરીને બંધાયેલા કર્મસ્કન્ધોના બંધનો આરોપ પણ શુદ્ધ આત્માને વિષેજ કરાય છે.”

ઈત્યાદિ ધર્મોપદેશ સાંભળીને કામભોગથી વિરક્ત થયેલા તે મહાત્માએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ગુરુની કૃપાથી તે શ્રમણબદ્ધ મુનિ શ્રુતસાગરનો પાર પામ્યા અને ગુરુની આજ્ઞાથી એકલવિહાર પ્રતિમા સ્વીકારી. તે મુનિ નીચી ભૂમિવાળા પ્રદેશોમાં વિહાર કરતાં શરદ્ઋતુને સમયે કોઈ મોટા અરણ્યમાં રાત્રીને વિષે પ્રતિમા (કાયોત્સર્ગ, કાઉત્સર્ગને) ધારણ કરીને રહ્યા. ત્યાં સોયની જેવા તીક્ષ્ણ મુખવાળા હબરો ડાંસો તે મુનિના કેમળ શરીર ઉપર લાગીને તેમનું લોહી પીવા લાગ્યા. ડંખવામાં તત્પર નિરંતર વળગી રહેલા તે ડાંસોને લીધે સોનાના રંગ જેવા તે મુનિ જાણે લોહના વર્ણ જેવા હોય તેમ શ્યામવર્ણ થઈ ગયા. તે ડાંસોના ડંખથી મુનિના શરીરમાં મહા વેદના થતી હતી તોપણ ક્ષમાધારી તે મુનિ તેને સહન કરતા હતા, અને તે ડાંસોને ઉડાડતા પણ નહોતા. ઉલટો તે એવો વિચાર કરતા હતા કે “આ વ્યથા મારે શી ગણત્રીમાં છે? આથી અનન્તગણી વેદના નરકમાં મેં અનન્તીવાર સહન કરી છે. કેમકે—

પરમાધાર્મિકોત્પન્ના, મિથોજ્ઞઃ ક્ષેત્રજ્ઞસ્તથા ।

નારકાણાં વ્યથા વક્તું, પાર્યતે જ્ઞાનિનાપિ ન ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“નારકીઓની પરમાધાર્મિકોએ ઉત્પન્ન કરેલી, પરસ્પરની કરેલી તથા ક્ષેત્રથી ઉત્પન્ન થયેલી પીડાતું સંપૂર્ણ વર્ણન કરવાને જ્ઞાનીઓ પણ સમર્થ નથી.” વળી

અન્યદ્વપુરિહં જીવાન્જીવશ્ચાન્યઃ શરીરતઃ ।

જનનમપીતિ કે દક્ષઃ કરોતિ મમતાં તનો ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ—“આ શરીર જીવથી ભિન્ન છે, અને આ જીવ શરીરથી જૂદો છે. એ પ્રમાણે જાણતા છતાં પણ કયો ડાહ્યો માણસ શરીર પર મમતા કરે ?”

“દેહ એ પુદ્ગલનો પિંડ છે, અને તે અનિત્ય છે. જીવ અમૃત અને અચળ (નિત્ય) છે. તે જીવ અનન્ત જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ધર્મવાળો છે, ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે, સ્વ (પોતાના) રૂપનો કર્તા છે, સ્વ-રૂપનો લોકતા છે, સ્વ-રૂપમાં જ રમણ કરનાર છે, ભવબ્રમણથી શ્રાન્ત થયેલો છે અને પૌદ્ગલિક પરભાવના કર્તૃત્વાદિ ધર્મોથી રહિત છે.”

ઇત્યાદિ વિવેકને વિચારીને શુભ ભાવના ભાવતા છતાં તે મુનિ તે આકરી પીડાને સહન કરતા હતા. તે ડાંસોથી તેમના શરીરનું સઘળું લોહી સૂકાઈ ગયું, તેથી તેજ રાત્રીએ તે મુનિ કાળ કરીને સ્વર્ગે ગયા. અને કાલકર્મે મોક્ષના સુખો પણ પામ્યા.

“આ પ્રમાણે વિવેક ગુણને હૃદયમાં ધારણ કરવાથી શ્રમણબદ્ર મુનિ સ્વર્ગોદિના સુખને પામ્યા. તેજ પ્રમાણે બીજા પણ બંધ જીવોએ આ વિવેક ગુણને ધારણ કરી જરૂર મોક્ષ-માર્ગની આરાધના કરીને સિદ્ધિના સુખો મેળવવા જોઈએ.

હવે ધર્મનું મથર્થ રહસ્ય સમજવામાં, ને તે ધર્મને સાધીને કેવલજ્ઞાનને પ્રકટ કરવામાં અસાધારણ કારણ વિવેક જ છે તે બીના દષ્ટાંત સાથે ટૂંકામાં આ રીતે જાણવી.

વિવેકવાત્તરઃ કશ્ચિત્, ધર્મતત્ત્વં સ્વભાવતઃ ।

શીઘ્રં વિજ્ઞાય ગૃહ્ણતિ, કપિલો ગુરોરિવ ॥

સ્પષ્ટાર્થ :—“કોઈક વિવેકી પુરૂષ સ્વભાવથી જ ધર્મનું તત્ત્વ જાણીને કપિલ નામના ગુરૂની જેમ તત્કાળ તેને ગ્રહણ કરે છે.”

સ્વયંબુદ્ધ શ્રીકપિલ કેવલીની કથા.

કૌશાંબી નામની નગરીમાં જિતશત્રુ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને ચૌદ વિદ્યાનો પારગામી કાશ્યપ નામનો બ્રાહ્મણ પુરોહિત હતો. તેને યશા નામની પત્ની હતી, અને કપિલ નામે પુત્ર હતો. તે પુત્રની બાલ્યાવસ્થામાં જ તેનો પિતા મરણ પામ્યો. એટલે કપિલને બાળક તથા અજ્ઞાની જાણીને રાજાએ તેના બાપને સ્થાને બીજા કોઈ યોગ્ય બ્રાહ્મણને પુરોહિત પદે સ્થાપન કર્યો. તે હમેશાં ઘોડા પર બેસી માથે છત્ર ધરાવી ઘણા સેવકો સહિત રાજદ્વારમાં જતો. ત્યારે તેને જોઈને કપિલની માતા રુદન કરતી હતી. એકદા પોતાની માતાને રોતી જોઈને કપિલે તેનું કારણ પૂછ્યું કે—“હે માતા ! તું આ

બ્રાહ્મણને જોઈને કેમ રૂવે છે ? મારી પાસે તેનું ખરેખરું કારણ કહે.” ત્યારે તેની માતાએ કહ્યું કે—“ હે પુત્ર ! તારા પિતાને સ્થાને રાજાએ આ બ્રાહ્મણને રાખ્યો છે. અત્યારે જેવો આ સંપત્તિવાળો દેખાય છે, તેવાજ તારા પિતા પણ પ્રથમ હતા. તેથી આને જોઈ તારા પિતાનું સ્મરણ થવાથી ખેદ થવાને લીધે હું રોઉં છું. તું અલણ હોવાથી આ તારા પિતાની લક્ષ્મી પામ્યો છે.” કપિલ બોલ્યો કે—“ હે માતા ! મારા પિતાનું સ્થાન મને શી રીતે મળે ? ” તે બોલી કે—“ તું વિદ્યાભ્યાસ કર, તો પછી રાજા તને તારા પિતાને સ્થાને સ્થાપન કરશે.” તે બોલ્યો કે—“ હે માતા ! હું કોની પાસે અભ્યાસ કરું ? ” ત્યારે તેણે કહ્યું કે—“ આ નગરીમાં તો સર્વ તારા દ્રેષી છે, તેથી તું શ્રાવસ્તી નગરીએ જા. ત્યાં તારા પિતાનો મિત્ર ઇંદ્રહત્ત નામનો પંડિત બ્રાહ્મણ રહે છે. તે તને સમય કળામાં નિપુણ કરશે.” તે સાંભળીને કપિલ શ્રાવસ્તી નગરીએ ગયો. ત્યાં ઇંદ્રહત્તના ચરણને નમીને તેણે નમ્રતાથી વિનંતિ કરી કે—“ હે પૂજ્ય કાકા ! મારી માતાએ મને તમારી પાસે મોકલ્યો છે, તેથી હું અભ્યાસ કરવા આવ્યો છું.” તે સાંભળી ઇંદ્રહત્તે તેને પુત્રની જેમ ખોળામાં ખસાડી ખુશી ખબર પૂછ્યા. પછી તેને જમાંડીને કહ્યું કે—“ હું તને વિદ્યાભ્યાસ કરાવીશ, પણ તારા લોજનને માટે શું થશે ? કેમકે મારા ઘરની સ્થિતિ એવી નથી કે હું તને જમાંડી શકું.” ત્યારે કપિલ બોલ્યો કે—“ હું ભિક્ષાવૃત્તિ કરીને નિર્વાહ ચલાવીશ.” ઇંદ્રહત્તે કહ્યું કે—“ હે વત્સ ! ભિક્ષા માટે ભમવાથી વિદ્યાભ્યાસ થઈ શકે નહીં અને લોજન વિના પણ અભ્યાસ બની શકે નહીં; કેમકે લોજન વિના મૃદંગ પણ વાગતું નથી. માટે પ્રથમ લોજન માટે વિચાર કરીએ.” એમ કહીને તે બાળકને લઈ ઇંદ્રહત્ત શાલિભદ્ર નામના કોઈ શેઠને ઘર ગયો. તેના ઘર પાસે ઉભો રહીને માટે સ્વરે ગાયત્રી મંત્ર બોલીને પોતે બ્રાહ્મણ છે એમ જણાવ્યું. એટલે શાલિભદ્ર શ્રેષ્ઠીએ તેને બોલાવીને પૂછ્યું કે—“ હે બ્રાહ્મણ ! તમારે શું જોઈએ છે ? જે ઇચ્છા હોય તે માગો.” ઇંદ્રહત્તે કહ્યું કે—“ આ બ્રાહ્મણનો પુત્ર વિદ્યાનો અર્થી છે, તેને હંમેશાં આપ લોજન આપો, એટલે એને હું ભણાવીશ. મારી પાસે ધન નથી, માટે હું આપની પાસે તેનું હંમેશનું લોજન માંશું છું.” આ પ્રમાણે સાંભળીને શ્રેષ્ઠીએ તેને હંમેશાં લોજન કરાવવાનું અંગીકાર કર્યું. પછી તે દિવસથી કપિલ ઇંદ્રહત્તની પાસે અભ્યાસ કરવા લાગ્યો, અને શાલિભદ્રને ઘર જમવા જવા લાગ્યો.

શાલિભદ્ર શેઠને ઘરે કપિલ જ્યારે જમવા બેસતો, ત્યારે તેને પીરસવા એક દાસી આવતી, તેની સાથે હાથ વિનોદ કરતાં અનુક્રમે તે દાસી ઉપર આસક્ત થયો અને દાસી પણ તેના પર આસક્ત થઈ. પછી તે બંને સ્ત્રી પુરુષની જેમ કીડા કરવા લાગ્યા. “ અહો ! વિષયને ધિક્કાર છે ! કેમકે વિષયમાં આસક્ત થયેલો પુરુષ કાંઈ પણ કૃત્યાકૃત્યને ભણતો નથી.” હવે એ પ્રમાણે કીડા કરતાં તેમને કેટલાક દિવસો વ્યતીત થયા. એકદા

૧ મૃદંગ ઉપર આટો પલાળીને ચોંટાડે છે ત્યારે તે બરાબર અવાજ કરે છે

દાસીએ કપિલને કહ્યું કે—“મારા સ્વામી તરીકે તો તમે જ છો. પરંતુ તમે ધનરહિત છો, તેથી મારા નિર્વાહને માટે હું બીજા પુરુષને સેવું ? પતિબુદ્ધિથી નહી.” કપિલે તે વાત અંગીકાર કરી નહી, ત્યાર પછી એક દિવસ તે નગરમાં સર્વ દાસીઓનો કાંઈક ઉત્સવ હતો, ત્યારે તે દાસી પુષ્પની માળા વગેરે લેવા માટે કાંઈ પણ દ્રવ્ય નહી હોવાથી ઉદાસ થઈ ગઈ. તેને ઉદાસ જોઈને કપિલે પૂછ્યું કે—“હે પ્રિયા ! તું આજ ઉદાસ કેમ જણાય છે ?” તે બોલી કે—“આજે સર્વ દાસીઓનો ઉત્સવ છે તેથી પુષ્પ પત્ર વિગેરેની જરૂર છે. જો મારી પાસે પુષ્પમાલાદિ ન હોય તો બીજા દાસીઓમાં મારી મશ્કરી થાય.” આ પ્રમાણે તેનું વચન સાંભળીને તેના હુંખે હુંખી થયેલો કપિલ પણ ઉદાસ થઈ ગયો, અને કાંઈ પણ બોલી શક્યો નહી, તેને તેવી રીતે ખેદ પામેલો જોઈને દાસી બોલી કે—“હે સ્વામી ! તમે ખેદ ન કરો. આ નગરમાં ધનો કરીને એક શ્રેષ્ઠી રહે છે. તેને પ્રાતઃકાળે જો જાગૃત કરે તેને તે શ્રેષ્ઠી બે માસા સુવર્ણ આપે છે, માટે તમે ત્યાં જઈને તેને પ્રથમ જગાડશો તો તે તમને બે માસા સોનું આપશે. તે મને આપજો, જેથી મારું અને તમારું કાર્ય થઈ રહેશે.” કપિલે તે અંગીકાર કર્યું.

પછી કપિલ તે દિવસની રાત્રે “બીજો કોઈ જઈને જગાડશે” એવા ભયથી મધ્ય-રાત્રિએ જાગ્યો. રાત્રિ ચંદ્રવતી હોવાથી કેટલી રાત્રિ બાકી છે તે જાણ્યા વિનાજ તે ચાલ્યો. રસ્તામાં જતાં કોટવાળે પકડયો, અને ચોર ધારીને બાંધ્યો. કેમકે “ચોરના આચરણ તેવાંજ હોય છે.” પછી સવારે સિપાઈઓ તેને પ્રસેનજિત રાજા પાસે લઈ ગયા. રાજાએ તેને પૂછ્યું કે—“હે બ્રાહ્મણ ! તું કોણ છે ? ક્યાં રહે છે ? અને શા માટે આ નગરીમાં આવ્યો છે ?” ત્યારે કપિલે પાછલી સર્વ વાત કહી બતાવી. તે સાંભળીને રાજાને દયા આવવાથી તેને કહ્યું કે—“હે મહાત્મા ! તારી જે ઇચ્છા હોય તે માગ, હું તારી ઇચ્છા પ્રમાણે તને આપીશ.” કપિલ બોલ્યો કે—“હે રાજા ! હું વિચાર કરીને પછી માશું.” એમ કહીને તે અશોક વનમાં જઈ વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“જો માસા સુવર્ણ માગવાથી તો વચ્ચે વિગેરે કાંઈ આવે નહી, માટે સો મહોર માશું. સો મહોરથી પણ ઘર ઘરેણાં વિગેરે થાય નહી. ત્યારે હજાર માશું ? હજારથી પણ પુત્રના વિવાહ વિગેરે ઉત્સવો થાય નહી, ત્યારે એક લાખ મહોર માશું ? લાખથી પણ દાન, માન પૂર્વક મિત્ર, બાંધવ, ગરીબ વિગેરેનો ઉદ્ધાર થઈ શકે નહી, માટે કરોડ માશું ? સો કરોડ માશું ?” આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં કરતાં તેને શુભ કર્મનો ઉદય થવાથી આવી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ કે—

જહા લાહો તહા લોહો, લાહા લોહો પવદ્ધા ।

દો માસા કણ્ય કજ્જ, કોડીઓ વિ ન નિદ્ધિયં ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“જેમ જેમ લાલ થાય છે તેમ તેમ લોલ થાય છે. લાલથી લોલ વૃદ્ધિ પામે છે; કેમકે બે માસા સુવર્ણનું કામ હતું તે કરોડ સોનામહોરથી પણ પૂરું થયું નહી.”

“અહો ! લોલરૂપી સાગર દુધર છે, તેને પૂર્ણ કરવાને કોઈ પણ સમર્થ નથી.

હું વિદ્યા માટે અહીં આવ્યો, ઘર તજીને પરદેશમાં પરવેર આવ્યો. ઇંદ્રદત્ત મને ધર્માર્થેજ વિદ્યા આપે છે, અને શાલિભદ્ર શેઠ ભોજન આપે છે, તો પણ અદ્યપ્ત બુદ્ધિવાળા મેં યૌવનના મદથી દાસી સાથે ગમન કર્યું. મારા નિર્માળ કુળને કલંક લગાડ્યું. માટે વિષયોનેજ ધિક્કાર છે કે જેથી જીવો આવી રીતે વિડંબના પામે છે.” ઈત્યાદિ વિચાર કરતાં કરતાં તે વિષયો થકી વિરક્ત થયો. તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું, તેથી તે સ્વયંબુદ્ધ થયો. એટલે મસ્તક પરના કેશ પોતાને હાથે ઉખેડીને દેવતાએ આપેલા રજોહરણ, મુખવસ્ત્રીકા વિગેરે મુનિવેશને તેણે ગ્રહણ કર્યો. પછી કપિલ મુનિ પ્રસેનજિત રાજાની પાસે ગયા. રાજાએ પૂછ્યું કે—“આ શું કર્યું ?” તેણે “જહા લાહો તહા લોહો” એ ગાથા કહીને પોતાના વિચાર જણાવ્યા. રાજાએ કહ્યું કે—“મારી આજ્ઞા છે, તું સુખેથી સાંસારિક ભોગ ભોગવ અને દુષ્કર વ્રત મૂકી દે.” કપિલ મુનિએ કહ્યું કે—“ગ્રહણ કરેલું વ્રત પ્રાણ્તિ પણ હું મૂકીશ નહીં. હું હવે નિર્ગ્રંથ થયો છું. તેથી હે રાજા! તમને ધર્મલાભ હો.” આ પ્રમાણે કહી કપિલમુનિ ત્યાંથી નીકળીને મમતા રહિત, અહંકાર રહિત અને ઈચ્છા રહિતપણે પૃથ્વીપર વિહાર કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે વ્રતનું પાલન કરતાં કપિલ મુનિને છ માસ વ્યતીત થયા એટલે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

રાજગૃહી નગરીની પાસે અઢાર યોજન વિસ્તારવાળી અતિ ભયંકર અટવી છે. તેમાં બલભદ્ર વિગેરે પાંચસો ચોર વસે છે. તેઓ બોધને યોગ્ય છે એમ જાણીને કપિલ મુનિ તે અટવીમાં ગયા. એટલે પેલા ચોર તેમની પાસે આવ્યા. પલ્લિપતિએ મુનિને કહ્યું કે—“તમને નૃત્ય આવડે છે ?” લાભ ધારીને મુનિ બોલ્યા કે—“વાજાંત્ર વગાડનાર વિના નૃત્ય થાય નહીં.” ચોરો બોલ્યા કે—“અમે હાથની તાળીઓ વગાડશું, તમે નાચ કરો.” એટલે કપિલ મુનિ જતનાપૂર્વક નૃત્ય કરવા લાગ્યા. અને ચોરો ચારે બાજુ ફરતાં ફરતાં તાળીઓ પાડવા લાગ્યા. પછી નાચ કરતાં કરતાં મુનિ પ્રાકૃત ભાષામાં આ પ્રમાણેની ગાથા બોલવા લાગ્યા—

અધ્રુવે અસાસયંમિ, સંસારંમિ ય દુકખપઉરમ્મિ ।

કિં નામ હુજ્જં તં કમ્મં, જોશાહં દુગ્ગઈ ન ગચ્છેજ્જ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“અધ્રુવ, અશાશ્વત અને દુઃખથી પૂર્ણ એવા સંસારમાં એવું કયું કમં છે કે જેથી જીવ દુર્ગતિમાં ન જાય ?”

આ વિગેરે પાંચસો ગાથા કપિલ મુનિએ કહી. તે સાંભળીને તે પાંચસો ચોર પ્રતિબોધ પામ્યા. તેઓને શુરુએ ચારિત્ર આપ્યું અને દેવતાએ મુનિવેશ આપ્યો. તે ધારણ કરીને તેઓ મહર્ષિ થયા. પછી તે સર્વે મુનિ શુરુની સાથે પૃથ્વીપર વિહાર કરવા લાગ્યા. કેટલાક વર્ષ સુધી વિહાર કરીને કપિલ કેવળી મોક્ષે પધાયા.

“આ પ્રમાણે જેમ કપિલ મુનિ ઉત્તમ વિવેકથી કેવળજ્ઞાન પામ્યા, અને બલભદ્ર આદિ ચોરોને પ્રતિબોધ પમાડીને સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત થયા.” તેમ ભવ્ય જીવોએ પણ વિવેકી

થઈને મોક્ષમાર્ગને આરાધી સિદ્ધિના સુખો મેળવવા, એમાંજ માનવ જન્મની ખરી સફલતા છે. ૧૩૨

ધર્મની આરાધના અને મમતાનો ત્યાગ કરવાનું જણાવે છે:—

જે રાત દિવસો જાય કરતાં ધર્મની આરાધના,
તેહીજ સફલા જાણજો ના રાખજો તેમાં મણા;
સ્ત્રી કુટુંબ ધનાદિમાંથી એક પણ પરભવ જતાં,
આવે નહી સાથે તમારી કિમ કરો? મમતા છતાં. ૧૩૩

સ્પષ્ટાર્થ:—હે ભવ્ય જીવો ! આ કાલમાં મનુષ્યના ઉત્કૃષ્ટ ગણ્યતા સો વર્ષના આયુષ્ય-માંથી જે દિવસો અને રાતો ધર્મની આરાધના કરતાં જાય છે તેજ દિવસ રાત્રિઓ સફળ છે એમ નિશ્ચયે જાણજો. બાકીના ધર્મકરણી વિનાના પ્રમાદમાં ગએલા રાત દિવસો ફોગટ ગએલા જાણવા. માટે ધર્મ કરણી કરવામાં કોઈ જતની કયાશ રાખશો નહિ. જેના ઉપરની મમતાને લીધે તમે જાંઘળી ધર્મ કાર્ય કયાં સિવાય ફોગટ ગુમાવી દો છો તે સ્ત્રી, કુટુંબ, ધન, બંગલા, મોટરો વગેરેમાંથી કોઈ એક પણ મરણ પછી પરભવમાં જતાં કોઈની સાથે જતું નથી તે પ્રત્યક્ષ જુઓ છો, છતાં તમે તે પદાર્થોની ઉપર ફોગટ મમત્વ (મારાપણું) કેમ રાખો છો ? તે મમત્વજ તમને દુર્ગતિમાં લઈ જાય છે. માટે જે વસ્તુ તમારી નથી તે વસ્તુ પરના ખોટા મમત્વ ભાવને દૂર કરીને આત્મશુદ્ધો જે પરભવમાં સાથે આવનારા છે તે શુદ્ધોની આરાધના કરવામાંજ મમતાભાવ રાખવો વ્યાજબી છે. આવી ભાવનાથી ભૂત કાલમાં અનંતા જીવો પરમ ઉલ્લાસથી મોક્ષ માર્ગને આરાધીને સિદ્ધિપદને પામ્યા છે, હાલ અહીં તથા મહાવિદેહમાં મોક્ષને પામે છે અને ભવિષ્યમાં પણ અનંતા જીવો મોક્ષને પામશે. ૧૩૩

સંસારના પદાર્થો નાશવંત છે તે જણાવે છે:—

સંસારમાં સઘળા પદાર્થ અનિત્ય દુઃખના કારણો,
ધન શરીર નારી સગાં સૌ ક્ષણિક મેળો પાંખીનો;
એ બધી પર વસ્તુઓ છે તેહના સંયોગથી,
હોય દુઃખ પરંપરા તિણુ અલગ રહેજો તેહથી. ૧૩૪

સ્પષ્ટાર્થ:—આ સંસારની અંદર સઘળા પદાર્થો અનિત્ય એટલે નાશવંત છે. વળી ધન, શરીર, સ્ત્રી તથા સગાં સખાંધીઓ એ બધાંએ દુઃખનાં કારણો છે. આ સ્ત્રી, પુત્ર, પરિવાર વગેરેનો સંયોગ (મેળાપ) પક્ષીઓના મેળા જેવો છે. જેમ કોઈ ઝાડની ઉપર સંઘ્યા સમયે દિશાઓમાંથી અનેક પક્ષીઓ આવીને એકઠા થાય છે. રાત્રીવાસો રહીને સવારમાં પાછાં બધા વીખરાઈ જાય છે. તેવી રીતે પોતે માનેલાં સગાંઓનો મેળો પણ

અનિત્ય સ્વરૂપે બાણી દેવો. ધન, કુટુંબ વગેરે જેને તું મોહથી પોતાનાં માને છે તે તો પર વસ્તુઓ છે. કારણકે આત્માને તેમની સાથે કોઈ પણ જાતનો સંબંધ નથી. જ્ઞાનાદિક જે સહજ ગુણો છે તેજ આત્માના વાસ્તવિક સત્ય ગુણો હોવાથી પોતાના બાણવા. આ પર વસ્તુઓનો જે સંયોગ, તે તો જીવને દુઃખની પરંપરાનું કારણ બને છે. જેમ કે ધન મેળવવા માટે જીવ અનેક પ્રકારના દુઃખો સહન કરે છે. અને તેને મેળવ્યા પછી તેને કોઈ ચારી ન બચ તેની ચિંતા કર્યા કરે છે તથા તેને સાચવવા માટે અનેક પ્રકારના ઉપાયો થોજે છે. અને જો કોઈ લઈ જાય તો તેથી પણ ચિંતા થાય છે. આમ ધન બધી રીતે દુઃખનું કારણ થાય છે. તેવી રીતે પુત્રાદિક પણ અનેક પ્રકારનાં દુઃખનું કારણ થાય છે. માટે તમે તે દુઃખદાયી કારણોમાં મમતા ભાવ રાખવાની ટેવ છોડી દેજો, ને જિનધર્મની આરાધના કરજો. ૧૩૪

આત્માની એકત્વ દશા જણાવે છે:—

હું એકલો છું કોઈનો ના હું ન મારો કોઈના,
જન્મકાલે એકલો હું તેમ સમયે મરણના;

આત્મા મુજ શાશ્વતો જ્ઞાનાદિ ગુણવંતો અને,
સંયોગ લક્ષણ બાહ્ય ભાવો શેષ ધારો ધમિ મને. ૧૩૫

સ્પષ્ટાર્થ:—હું એકલો છું વળી હું પણ કોઈનો નથી. તેમજ પુત્રાદિમાંનું કોઈ પણ માંડું નથી. આ જીવ માંડું ધન મારો બંગલો વગેરે જે મારાપણું માને છે તે તો મોહને લીધેજ છે. હું જન્મ્યો ત્યારે એકલો જ આવ્યો હતો, તેવી જ રીતે મરણ વખતે પણ હું એકલોજ પરલવમાં જવાનો છું. ધનાદિકમાંનું કોઈ સાથે આવનાર નથી. મારો આત્મા શાશ્વતો છે એટલે સદા કાળ રહેનારો છે. જે મરણ કહેવાય છે તે તો જીવને ઇન્દ્રિયાદિક દ્રવ્ય પ્રાણોના વિયોગ રૂપે એક શરીરને છોડીને બીજા શરીરને ગ્રહણ કરવા રૂપ છે. એટલે શરીરનો નાશ થાય છે, પરંતુ આત્મા તો તેનો તેજ છે ક્ષત કર્મને વશ હોવાથી ખોળીડું બદલે છે. વળી મારો આત્મા જ્ઞાનાદિ એટલે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર વગેરે ગુણોવાળો છે. આવા આત્માને શરીરનો, કર્મનો, સગાં સંબંધીઓનો જે સંયોગ છે તે તો બાહ્ય ભાવો છે અથવા ઉપાધિથી થએલી અવસ્થાઓ છે. આ પ્રમાણે હે ભવ્ય જીવો! તમે મનમાં વિચારીને શરીરાદિનો મોહ તજીને શ્રીજિનધર્મની આરાધના કરજો. ૧૩૫

ધનની ચંચળતા બે શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

ભર ઉન્હાળે જીભ સિંહની ને ગળું પંખીતણું,
ચંચળ જણાએ તાસ જેવું સ્વરૂપ બાણો ધનતણું;

ઈંદ્રિજલતણી પરે આશ્ચર્ય દેખાડી થણું,

વિભ્રમ પમાડે ધન કાણે કાણુ બુદ્ધ્યુદો જિમ વારિના. ૧૩૬

સ્પષ્ટાર્થ:—જ્યારે ભર ઉનાળો હોય છે એટલે સખત તાપ પડતો હોય છે ત્યારે સિંહની જીભ ચંચળ જણાય છે એટલે સિંહ જીભને હલાવ્યા કરે છે અથવા તાપને લીધે તેની જીભ હાલ્યા કરે છે. સ્થિર રહી શકતી નથી. તેમજ તાપને લીધે પક્ષીનું ગળું હાલ્યા કરે છે એટલે તે પણ ચંચળ જણાય છે. તેવી રીતે ધનનું સ્વરૂપ પણ ચંચળ બાબતું. એટલે ધન વગેરે જે પદાર્થો છે તે પણ નાશવંત હોવાથી ચંચળ જણાય છે. ઇન્દ્રજાળ કરનાર મનુષ્ય અનેક પ્રકારનાં સ્વરૂપો દેખાડે છે પણ તેમાં કાંઈ ખરું સ્વરૂપ તો હોતું નથી. ખોટી જામણા માત્ર હોય છે તેવી જ રીતે ધન પણ અનેક પ્રકારનાં આશ્ચર્ય દેખાડે છે અને મારા જેવો કોઈ સુખી નથી વગેરે જામણા જીવમાં ઉત્પન્ન કરે છે. જેવી રીતે પાણીમાં કણે કણે પરપોટા ઉત્પન્ન થાય છે અને નાશ પામે છે, તેની પેઠે ધનને લીધે પણ સંસારી જીવને અનેક પ્રકારના મનોરથો ઉત્પન્ન થાય છે, અને નાશ પામે છે. આવા નાશવંત ધનનો મોહ તજીને શ્રી જિનધર્મની આરાધના કરવામાં જ માનવ જન્મની ખરી સફલતા છે એ તમે જુલશો નહી. ૧૩૬

આવે કણે કણમાં વિનાશી ધન નિબંધન ભયતાણું,
અગ્નિ નૃપ તસ્કર પ્રમુખથી નષ્ટ હોવે ધન ધણું;
ધર્મ અગ્નિ ભૂપ તસ્કર ચાર બાંધવ ધન તણા,
ગુરૂ ભાઈના અપમાનથી ત્રણ બંધુ કોપાયે ધણાં. ૧૩૭

સ્પષ્ટાર્થ:—આ સંસારી જીવને પુણ્યનો ઉદય થાય, ત્યારે ક્ષણવારમાં લક્ષ્મી આવે છે એટલે ધણું ધન મળે છે. તેવીજ રીતે પાપનો ઉદય બગવાથી ક્ષણવારમાં એટલે જોત જોતામાં તે લક્ષ્મી ચાલી જાય છે. વળી ધન તે ભયનું કારણ છે. કારણ કે જેની પાસે ધન હોય છે તેને તે ધન બીજે કોઈ લઈ લેશે તેવો ભય રહ્યા કરે છે. આવું ધન અનેક રીતે નાશ પામે છે. કારણ કે અગ્નિ તેને બાળી નાખે છે. રાજા તેને હરી લે છે. અથવા ચોરા તેને ચોરી જાય છે. પાણીની રેલ આવે, તો તેને ખેંચી જાય છે ને ઘરખાર વગરનો કરી મૂકે છે. આ બધું પાપનો ઉદય જાગે ત્યારે થાય છે. ધનના ચાર બાંધવો કહ્યા છે. ૧ ધર્મ, ૨ અગ્નિ, ૩ રાજા અને ચોરો ચાર. તેમાં સૌથી મોટો બાંધવ જે ધર્મ છે તેનું જો અપમાન કરે એટલે લક્ષ્મીને ધર્મકાર્યમાં વાપરે નહિ તો બાકીના અગ્નિ રાજા અને ચોર રૂપ ત્રણ નાના બંધુઓ તેના ઉપર કોપાયમાન થાય છે. તેથી તેઓ તેની લક્ષ્મીનો નાશ કરે છે. ૧૩૭

ધનની ત્રણ અવસ્થાનું સ્વરૂપ કહે છે:—

દાન ભોગ વિનાશ ગતિ ત્રણ ધનતણી અવધારીએ,
નષ્ટ હોવે તેહનું ધન જે દીએ ના ભોગવે;
ધનથીજ દુઃખ ત્રણ કાલમાં બહુ દુઃખ તેહ ઉપાર્જતા,
રક્ષતા આણું જતાં તેને તજી માલીક જતાં. ૧૩૮

સ્પષ્ટાર્થ:—ધનની ત્રણ અવસ્થા કહેલી છે. તેમાં પ્રથમ દાન છે એટલે ધન વડે દાનાદિક અનેક શુભ કાર્યો કરી શકાય છે અને તે પ્રમાણે ધનનો ઉપયોગ કરનારા ભવ્ય જીવો સાતાવેદનીયાદિ પુણ્ય કર્મોને બાંધીને પરિણામે બહુજ સુખી થાય છે. તેથી જ દાનને ધનનો સદુપયોગ કહેવામાં આવે છે. ધનની બીજી અવસ્થા ભોગ છે એટલે તે દ્રવ્ય જીવ અનેક પ્રકારનાં ભોગોમાં વાપરી શકે છે. અથવા તે ધન પોતાના અનેક પ્રકારના ધરકાર્યોમાં અને ભોગાદિના સાધનો મેળવવામાં પણ વાપરી શકાય છે. આ રીતે જે આત્મા પોતાની પાસે ધન હોવા છતાં દાન કરતો નથી અથવા પોતાના કાર્યોમાં તેનો ઉપયોગ નથી કરતો (વાપરતો નથી) તેના ધનની ત્રીજી અવસ્થા એટલે નાશ થાય છે. કારણ કે તે ભેણું કરેલું ધન પાપનો ઉદય થાય ત્યારે અગ્નિ, ચોર વગેરેથી નાશ પામે છે. વળી ધનના નિમિત્તે ત્રણે કાળમાં ચિંતા રહ્યા કરે છે. કારણ કે તે ધન-પૈસો પેદા કરતાં જીવ અનેક પ્રકારનાં દુઃખ ભોગવે છે. એટલે દુઃખ ભોગવ્યા વિના ધન પેદા થતું નથી. અને ધન કમાયા પછી તેનું રક્ષણ કરવામાં એટલે તેને કેવી રીતે સાચવવું તેની ચિંતાથી અથવા તો ધન ચાલ્યું જાય તેથી પણ જીવ દુઃખી થાય છે, અથવા મરણ વખત આવે ત્યારે ધનને મૂકીને જડું પડે તેથી પણ જીવને દુઃખ થાય છે. ૧૩૮

ધન કેવી રીતે દુઃખ આપે છે તે બે શ્લોકમાં જણાવે છે:—

સ્વપ્નમાં પણ આવતાં ધન પ્રશ્રવણ ઝાડો અરે,

ઝટ કરાવે તો ખરું ધન સ્વામીને શું ના કરે?

ધન નાશથી સ્વામી ગણે ના કુલ કમાદિક પદ્ધતિ,

ધનમદે ધનિકો કરોડ વિકાર કરત હરી મતિ.

૧૩૯

સ્પષ્ટાર્થ:—સ્વપ્નની અંદર ધન મેળવનાર માણસને તે ધન ઝાડો તથા પેશાબ કરાવે છે. એક માણસને ઉંઘતાં એવું સ્વપ્ન આવ્યું કે—હું એક તળાવની પાળ ઉપર લોટે (કળશે) ગયો છું. ત્યાં જમીન ખોતરતાં ખોતરતાં અખૂટ ધનથી ભરેલો ચરૂ નીકળ્યો. તે જોઈને તે બહુજ રાજરાજ થઈ ગયો. તે ચરૂને જમીનમાંથી ખૂદાર કાઢીને સાફ કરવાને તળાવની પાસે ગયો, નજીકના બીજા સિપાઈઓ તે જોઈ ગયા. તેથી તેમણે તેની પાસે થોડું ધન માંગ્યું, પણ બચારે તેણે તેમને ધન આપ્યું નહીં, ને રગઝક કરવા માંડી, ત્યારે તે સિપાઈઓએ તેને માર મારવા માંડ્યો, તેથી પથારીમાં ઝાડો, પેશાબ થઈ ગયો. ને ચરૂ તળાવમાં “એ ગઈ એ ગઈ” એમ બોલતાં બોલતાં તેની આંખો ઉઘડી ગઈ. (જાગી ગયો) ત્યારે તેણે પથારીમાં ઝાડો પેશાબ જોયો. એ ગઈ એ ગઈ એમ વારંવાર બોલતાં બોલતાં તે ગાંડા જેવો થઈ ગયો. ને સ્વપ્નમાં જોયેલું ધન જાગ્યા પછી સ્વપ્નાની માફક જોવામાં પણ આવ્યું નહીં. આ ટૂંકા દૃષ્ટાંતથી સાબીત થાય છે કે સ્વપ્નમાં જોયેલું કે મેળવેલું ધન ઝાડો પેશાબ કરાવે છે, ને જીવને લચ્છીત બનાવે છે. તથા તાડના તર્જનાદિ પણ કરાવે છે. આ તો સ્વપ્નમાં મેળવેલા ખોટા ધનને લીધે જીવ ઉપર જે

અસર થાય છે તે જણાવી તો જે ખર્ચ ધન છે તે તો અજ્ઞાની-મૂઠા જીવને શું ન કરે ? અથવા તેનાથી અજ્ઞાની અને મોહી જીવને ઘણા પ્રકારનાં દુઃખો થાય જ છે. ધનનો નાશ થાય ત્યારે તેનું સ્વામીપણું રહેતું નથી. ધનનો નાશ થવાથી મુંઝાયેલો તે જીવ કુલ ક્રમાદિક પદ્ધતિ એટલે પોતાના કુલના આચાર વિચારને ગણતો નથી. એટલે ધનનો નાશ થવાથી તે ધન મેળવવાને અનેક પ્રકારનાં કૂડ કપરો કરે છે. વળી જેની પાસે ધન હોય છે તે ધનિદો ધનને લીધે અભિમાની બની જાય છે અને તે ધન તે ધનિકમાં વ્યસન વગેરે કરોડો વિકારો ઉત્પન્ન કરે છે. ધન જેમ વધતું જાય છે તેમ લોભ પણ વધતો જાય છે તેથી વધારે ધન મેળવવાને માટે નવા નવા વિચારો કર્યા કરે છે. ધનને લીધે બુદ્ધિનો પણ નાશ થાય છે. ધનના મદથી અંધ બનેલા જીવોને સારી બુદ્ધિ સુઝતી નથી. આ પ્રમાણે વર્તમાન કાળમાં ધન દુઃખદાયી થાય છે તે જણાવ્યું. ૧૩૯

પરલોકમાં પણ આજ ધનથી હોય દુઃખપરંપરા,

આર્ત રૌદ્ર ધ્યાન કારણ ધન તણા મોહે નરા;

વર્તમાને ધર્મ ચૂકી દુર્ગતિને પામતા,

પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યથી ધનવર્ધનાદિક સાધતા.

૧૪૦

સ્પષ્ટાર્થ:—આ ધનને લીધે પરલોકમાં પણ દુઃખની પરંપરા પ્રાપ્ત થાય છે કારણ કે આ લોકમાં જ્યારે ધન હોય છે ત્યારે તેના રક્ષણ વગેરેના મોહના પરિણામથી જીવને આર્તધ્યાન રૌદ્રધ્યાન નામના બે અશુભ ધ્યાનો થયા કરે છે અને તેથી ધર્મ કાર્યો કર્યા સિવાય અથવા ધર્મ ચૂકીને મનુષ્યો નરકાદિ દુર્ગતિ પામે છે. માટે પરભવમાં પણ ધન દુઃખ આપનારું કહ્યું. પરંતુ જે જીવો તે ધનને દાનાદિક શુભ કાર્યોમાં વાપરે છે તેઓ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના ઉદયથી ધનવર્ધનાદિક એટલે ધનની વૃદ્ધિ સદુપયોગ વગેરેને કરી શકે છે. કારણ કે જેઓ પ્રબલ પુણ્યોદયવાળા છે તેઓ લાભાન્તરાચાદિ કર્મોના ક્ષયોપશમથી ધન પામે છે અને તે ધનનો સુપાત્ર દાનાદિક સારાં કાર્યોમાં ઉપયોગ કરે છે, તેથી નવાં પુણ્યાનુબંધી પુણ્યાદિ શુભ કર્મો બાંધે છે. આવા પુણ્યાનુબંધી પુણ્યવંત આત્માઓને ત્યાં લક્ષ્મી દિનપ્રતિદિન વધ્યાજ કરે છે. માટે જે ધન સુપાત્રદાન વગેરેમાં વપરાય, તેજ સાચું ધન સદ્ગતિનું કારણ પણ નીવડે છે, આ બીના ધનિક ભવ્ય જીવોએ નિરંતર જરૂર વિચારવી જોઈએ. ૧૪૦

હવે જે શ્લોકોમાં પુણ્યને બાંધવાના સાત હેતુઓને જણાવે છે:—

વિરલ જીવો તેજ પુણ્યે ધન વધારે સ્થિર કરે,

શુભવિપાકી તેહથી કલ્યાણમાલા વિસ્તરે;

પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય કરા સાત કારણ જાણીએ,

કરૂણા તથા વૈરાગ્ય નિર્મલ શીલ વૃત્તિ માનીએ. ૧૪૧

વિધિયોગે ગુરૂપૂજનં અવરઉપતાપવિરતિં ધરીએ,

પરતણે ઉપકારં નિજમનદમનં હેતુ વિચારીએ;

પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બાંધે કેઈ પૂર્વ ભવે અહીં,

તેમનું ધન સ્થિરજ હોવે મેરૂ શિખર પરે સહી. ૧૪૨

સ્પષ્ટાર્થ :—કેટલાક વિરલ (ગણત્રીના; ગણ્યા ગાંઠ્યા) આત્માઓ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના તેજથી એટલે પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના પ્રભાવથી ધનમાં વૃદ્ધિ કરે છે એટલે જે ધન હયાત હોય, તેમાં પણ વધારો થાય છે. તેમજ ધનને સ્થિર કરે છે એટલે પુણ્યવંત જીવનેજ લક્ષ્મીમાં વૃદ્ધિ અને લક્ષ્મીનું સ્થિરપણું પ્રાપ્ત થાય છે. આવા શુભવિચારી એટલે પુણ્યના ઉદયવાળા જીવોને તેનાથી (ઉત્તમ ફલદાયક ધનથી) કલ્યાણ માલા એટલે કલ્યાણની અથવા સુખની પરંપરા વિસ્તાર પામે છે. આ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યને બાંધવાનાં સાત કારણો આ પ્રમાણે જાણવા—૧ કરૂણા એટલે દુઃખી અને ધર્મ કરવામાં પ્રમાદી જીવોની ઉપર બે પ્રકારે દયાભાવને અનુકૂલ પ્રવૃત્તિ કરવી. ૨ વૈરાગ્ય એટલે સંસારના પદાર્થોમાં રાગરહિતપણું. ૩ નિર્મલ શીલવૃત્તિ એટલે શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યનું પાળવું અથવા દોષ રહિત સદાચાર (મોક્ષ માર્ગની આરાધના) ૪ વિધિયોગ એટલે વિધિપૂર્વક ગુરૂપૂજન એટલે શ્રી અરિહંત પ્રભુની પૂજા અને પાંચ મહાવ્રતધારી ગુરૂ મહારાજની ભક્તિ કરવી. ૫ અવર ઉપતાપ વિરતિ એટલે બીજા જીવોને ઉપતાપ એટલે દુઃખ દેવું નહીં. ૬ બીજા જીવો ઉપર ઉપકાર કરવો તથા ૭ નિજ મન દમન એટલે પોતાના મનને ખરાબ વિચારો કરતાં અટકાવીને કાબૂમાં રાખવું, વિષય વાસના તથા આર્ત રોદ્ર ધ્યાનમાંથી રોકવું. એમ સાત પ્રકારના હેતુ વડે પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બાંધાય છે. જેણે પૂર્વ ભવમાં આવું પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બાંધ્યું હોય તેવા જીવોનું ધન મેરૂ પર્વતના શિખરની જેમ સ્થિર રહે છે. એટલે તેવા જીવોને “પુણ્યશાલી જીવોને પગલે પગલે નિધાન” આ કહેવત પ્રમાણે જેમ જેમ લક્ષ્મી વપરાય, તેમ તેમ નિરંતર લક્ષ્મી વધતી જ જાય છે. કારણ કે દાનાદિ સત્કૃત્યો કરીને બાંધેલા નવા નવા પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય કર્મોનો પણ ક્રમસર ઉદય થાય છે તેથી તેમના ઘરમાં લક્ષ્મી ખૂટતી જ નથી.

આ બે શ્લોકોમાં જણાવેલા પુણ્યાનુબંધી પુણ્યને બાંધવાના સાત કારણોમાં કહેલા પહેલા દયા રૂપ કારણને અંગે ખાસ સમજવા જેવીને સમજીને નિરંતર યાદ રાખવા જેવી બીના ટુંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી—દુનિયામાં સર્વ જીવોને પોતાના પ્રાણ વહાલા હોય છે, કોઈને પણ મરણ ગમતું નથી. એક માંકડ જેવા જંતુને પકડવા જતાં તે જલદી ભાગી જાય છે. હિંસાનો ત્યાગ કરવો એ જીવ દયા કહેવાય. તેના બે ભેદ છે. (૧) દ્રવ્ય દયા અને (૨) ભાવ દયા. તેમાં દ્રવ્યના ભોગે પણ સામા દુઃખી જીવોના પ્રાણ બચાવવા એ

દ્રવ્ય દયા કહેવાય. અને સ્મારણાદિ સાધનોથી કોઈને ધર્મના રસ્તે દોરવો એ ભાવ દયા કહેવાય. એમ સંક્ષેપથી જાણવું. વિસ્તારથી અહીંજ આગળ જણાવીશ.

દયા ગુણના સંબંધમાં વિક્રમ રાજની ધિના જાણવા જેવી છે, તે ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી:—વિક્રમ રાજને જે સુવર્ણ પુરુષ સિદ્ધ થયા હતા. તેના પ્રતાપે તેણે પ્રજાને દેવાથી મુક્ત કરી, આથી તેના નામનો સંવત્સર પ્રવત્યો. રાજા વિક્રમ એક વખત રજવાડીએ નીકળ્યા ત્યારે તેમણે જમીન ઉપર પડેલા ડાંગરના દાણા જોયા. આ જોઈને રાજા એકદમ હાથીના સ્કંધ ઉપરથી નીચે ઉતર્યા, અને તેમણે તે દાણા મસ્તકની ઉપર ધારણ કર્યા. આ અવસરે અનાજની અધિષ્ઠાત્રિકા લક્ષ્મી દેવીએ પ્રસન્ન થઈને રાજાને કહ્યું કે—‘હે રાજન્ ! તારે જે જોઈએ તે વરદાન માગી લે.’ દેવીનું આ વચન સાંભળીને દયાળુ રાજાએ વરદાન માંગતા જણાવ્યું કે—‘હે માતાજી ! જે આપ મારી ઉપર પ્રસન્ન થયા હો, તો હું આપની પાસે એ જ માગું છું કે—આપના પસાયથી મારા માલવ દેશમાં કદાપિ દુકાળ પડે નહિ.’ દેવીએ કહ્યું “હે રાજન્ ! એ પ્રમાણે થશે.” ત્યારથી માંડીને આ વરદાનના પ્રભાવે માલવ દેશમાં દુકાળ પડતો નથી અને જ્યારે બીજા દેશમાં દુકાળ હોય ત્યારે ત્યાંના લોકો માલવ દેશનો આશરો લઈને સ્વસ્થ જીવન ગુજારે છે.

આ પ્રસંગે એ ધિના ન ભૂલવી જોઈએ કે—દરેક દર્શનના નેતાઓએ, પોતે પ્રવર્તી વેલા દર્શનને વધારવા માટે જુદા જુદા સ્વરૂપે દયાને માન આપ્યું જ છે. એટલે તેઓ મા દિવ્યાત્ સર્વભૂતાનિ (કોઈ પણ જીવોને હણવા નહિ), આત્મવત્સર્વભૂતાનિ (બધા જીવોને પોતાની જેવા જાણવા) વગેરે વચનો જણાવીને પોતાના મતના અનુયાયીઓને દયા ધર્મને સાધવાને ફરમાવે છે. પરંતુ તેઓ સંપૂર્ણ રીતે દયાને અમલમાં મૂકી શકતા નથી, એમ નીચેના શ્લોક ઉપરથી જાણી શકાય છે.

એવ્યર્થેષુ પશૂન્ હિંસન્, વેદતત્ત્વાર્થવિદ્ દ્વિજઃ ॥

આત્માનાં ચ પશું ચૈવ, ગમયત્યુત્તમાં ગતિં ॥૧૥

અર્થ—મધુપક વગેરે જણાવેલા પ્રસંગોમાં વેદના રહસ્યને જાણનાર બ્રાહ્મણ પશુઓને હણતાં પોતાના આત્માને અને (તે બ્રાહ્મણ દ્વારા જે હણાય તે) પશુઓને ઉત્તમ ગતિ પમાડે છે, એટલે સદ્ગતિમાં લઈ જાય છે.

પ્રશ્ન—કદાચ કોઈ એમ પૂછે કે “તે વખતે માંસાહાર પૂરજોશમાં વધતો હતો, તેને અટકાવવાને ઉપરનો શ્લોક જણાવ્યો છે. આ ઉપરથી એમ મનાવવામાં શું કારણ છે કે—આ શ્લોકમાં હિંસાનું વિધાન કર્યું છે ?

ઉત્તર—એ પ્રમાણે કહેવું એ સાચું નથી, એ નીચેના શ્લોક ઉપરથી સાબીત થાય છે.

નિયુક્તસ્તુ યથાન્યાયં, યો માંસં નાતિ માનવઃ ।
સ પ્રેત્ય પશુતાં યાતિ, સંભવાનેકવિંશતિભૂ ॥૧૧॥

આ શ્લોકમાંથી ભાવાર્થ એ નીકળે છે કે-જે નિયુક્ત (મધુપકાંદિમાં જોડાયેલ) મનુષ્ય માંસ ન ખાય, તે મરીને પર ભવમાં ૨૧ વાર પશુપણાને પામે છે. જો માંસાહારને નિયમિત કરવાનો કે અટકાવવાનો ખાસ મુદ્દો હોત તો ‘જે માંસ ન ખાય તેને પશુ-પણું પ્રાપ્ત થાય’ એમ કહેવું એ જરા પણ ઉચિત કહેવાય જ નહિ. એ તો હીવા જેવું સ્પષ્ટ છે કે ‘શ્રી ગણેશાય નમઃ’ આમ શરૂઆતમાં લખીને નીચે કંકોત્રી લખાય, પણ ‘લુગડાં ઉતારીને વાંચજો’ એમ મરણના સમાચાર લખાય નહિ.

દયાધર્મની ખાખતમાં જૈન દર્શન (૧) દ્રવ્યદયા અને (૨) ભાવદયા એમ દયાના બે ભેદ જણાવે છે. તેનું સ્વરૂપ ટુંકામાં આ પ્રમાણે જાણવું-રોગાદિથી પીડાતા જીવોને જોઈને દ્રવ્યના ભોગે પણ દુઃખથી મુક્ત કરવા તે દ્રવ્ય દયા કહેવાય. (૨) જે જીવો જિન ધર્મને પામ્યા નથી, તેમને હિત વચનો સંભળાવીને ધર્મના રસ્તે દોરવા અને ધર્મની સાધના કરવામાં આજ્ઞાતા જીવોને સ્મારણાદિ સાધનોથી ધર્મમાં સ્થિર કરવા તે ભાવદયા કહેવાય. શ્રી તીર્થંકર દેવતા આવા ઉપદેશને ધ્યાનમાં લઈને નિર્ગ્રંથ મુનિવરો વગેરે મહાપુરુષો સંપૂર્ણ દયા પાળે છે. અને તેમ કરવાને અસમર્થ શ્રમણોપાસકો મુનિરાજની સંપૂર્ણ દયાની અનુમોદના કરીને થઈ શકે તેવા આરંભમાં નિયમ (પચ્ચખખાણુ) કરે છે, અને જેમાં નિયમ ન કરી શકાય તેમ હોય, ત્યાં જયણા પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરે છે.

દયા ધર્મની સાધના કરવાથી પરિણામે આ ભવમાં હીર્ષાધુખ્ય, આજેશ્વરપણું, આરો-ગ્ય વગેરે અને પરભવમાં ઇંદ્રાદિ દેવપણું, સુલભભોધિપણું, મોક્ષસુખ વગેરે વિશિષ્ટ વિવિધ લાભ મળે છે. આ ખિના ધ્યાનમાં રાખીને જે ભવ્ય જીવો પરમ ઉલ્લાસપૂર્વક દયાધર્મની સાધના કરે તેમને અંતિમ સમયે મનમાં ખડું જ આનંદ વર્તે છે. અને સમાધિમરણ પામીને પૂર્વની સ્થિતિ કરતાં વધુ સારી સ્થિતિને પામે છે. જેઓ તે પ્રમાણે દયાધર્મને સાધતા નથી તેમને અંતિમ ઘડીએ આ પ્રમાણે પસ્તાવો કરવો પડે છે :

નારાઢ્ઢં નિજપૂજ્યપાદકમલં સમ્યક્ ન ધર્મઃ શ્રુતઃ,
સત્ત્વં નો વિહિતં ન ચેન્દ્રિયહમો નો તે કપાયા જીતાઃ ।
ન ધ્યાનં ન કૃપા ન હાનતપસી નાન્યોપકારઃ કૃતઃ,
તીર્થો ન દ્રવિણુવ્યયો મમ મુધા ગચ્છંતિ વૈ વાસરાઃ ॥૧૧॥

સ્પષ્ટાર્થ :—અરેરે, અમે (છતે અવસરે, છતી સામગ્રીએ) અમારા પૂજ્ય પુરુષોના ચરણકમલની આરાધના કરી નહિ. અને પરમ ઉલ્લાસથી વિધિપૂર્વક ધર્મનું સ્વરૂપ પણ સાંભળ્યું નહિ. તથા ધર્મારાધન કાલમાં આત્મિક વીર્યને ફેરવ્યું નહિ, તેમજ ઇંદ્રિયોને

વશ રાખી શક્યા નહિ. વળી ચારે કષાયેને છુટ્યા નહિ, ધ્યાન દયા દાન અને તપની પણ સાધના કરી નહિ, અને પરોપકાર પણ કર્યો નહિ, તથા તીર્થસ્થાને લક્ષ્મીને વાપરી નહિ. અરેરે, અમારા દિવસો ફોગટ ચાલ્યા જાય છે. આ રીતે તેઓ પરતાવો કરતાં કરતાં દુર્ગતિમાં ચાલ્યા જાય છે એમ સમજીને દયાની આરાધના કરનારા ભવ્ય જીવો પુણ્યાનુ-બંધી પુણ્યને બાંધીને તેના ફોલો ભોગવતાં ભોગવતાં અંતે મોક્ષને પણ પામે છે.

આ દયા ગુણના વર્ણનમાં પ્રભુશ્રી સંભવનાથે દેશનામાં નહિ કહેલી એવી પણ “વિક્રમ રાજનું દષ્ટાંત વગેરે” બીના કહેલી છે, તે હાલના ભવ્ય જીવોને દયાને સમજવામાં પરમ ઉપકારક બાણીને કહી છે એમ સમજવું.

પુણ્યાનુબંધી પુણ્યને બાંધવાના બીજા કારણ તરીકે જણાવેલ વૈરાગ્યના સંબંધમાં સમજવા લાયક જરૂરી બીના એ છે કે-જે જીવને રાગ ન હોય, તે વિરાગ કહેવાય. તેની જે ભાવના તે વૈરાગ્ય કહેવાય. જ્યાં રાગ હોય, ત્યાં આગ જરૂર સળગી ઊઠે છે. એટલે પૌદ્ગલિક પદાર્થોના રાગી જીવોને જ્યાં સુધી તે ઇષ્ટ પદાર્થો ન મળે, ત્યાં સુધી તેમના હૃદયમાં આર્ત ધ્યાનાદિ રૂપ અગ્નિ બળતો જ રહે છે. તેથી તેઓ પરમ અશાંતિને ભોગવતાં ધર્મારાધન ચૂકીને દુર્ગતિમાં જાય એમાં નવાઈ શી? આવી ભાવનાથી મન વચન કાયાના યોગોની ચપલતા દૂર કરીને મોક્ષને આપનારા વૈરાગ્ય ભાવનાદિ યોગોને આરાધીને ફોણે મોક્ષના સુખો મેળવ્યા? તે સંબંધમાં ઉન્નિઝત મુનિનું દષ્ટાંત ખાસ સમજવા જેવું છે. તે ટૂંકામાં આ પ્રમાણે બાણવું—

મનોવાક્ષાયયોગાનાં, આપલ્યં દુઃખહં મતમ્ ॥
તત્ત્યાગાન્મોક્ષયોગાનાં, પ્રાપ્તિઃ સ્યાદુન્નિઝતાદિવત્ ॥૧૧॥

ભાવાર્થ:—“મન વચન અને કાયાની ચપલતા દુઃખદાયક કહેલી છે. તે ચપલતાનો ત્યાગ કરવાથી ઉન્નિઝત મુનિ વિગેરેની જેમ વૈરાગ્યાદિને પ્રકટાવનાર મોક્ષયોગની પ્રાપ્તિ થાય છે.”

ઉન્નિઝત મુનિની કથા.

નંદિપુરમાં રત્નશેખર નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને રત્નમતી વિગેરે રાણીઓ હતી. તેમને^૧ મૃતવત્સાનાં દોષને લીધે જેટલાં બાળકો થતાં તે સર્વ મરી જતાં હતાં. તે દોષના નિવારણ માટે તેણે અનેક ઉપાયો કર્યા, પણ તે સર્વ નિષ્ફળ ગયા. એકદા રાણીને એક પુત્રનો પ્રસવ થયો. તે પુત્રને મરણ પામેલોજ ધારીને ઉકરડામાં નાંખી દીધો. દૈવવશે તે પુત્ર મરણ પામ્યો નહિ તેથી તેને ઉકરડામાંથી પાછો લઈ લીધો. તેથી તેનું નામ ઉન્નિઝત કુમાર પાડયું. અનુક્રમે તે યુવાવસ્થા પામ્યો, પરંતુ સ્વભાવેજ મનમાં અત્યંત અહંકારી

૧ મરેલા બાળક અવતરે તેવો દોષ.

થયો. શરીરવડે પણ તે એવો અહંકારી થયો કે કોઈને મસ્તક પણ નમાવે નહિ. તેમ વાણીથી પણ દુર્વચન બોલનારો થયો. આખા જગતને તૃણ સમાન ગણતો તે સ્તંભની જેમ અક્કડ રહીને પોતાના માતાપિતાને પણ નમે નહી. એકદા તે લેખશાળામાં ગયો, ત્યાં લણ્ણાવનાર ગુરુને ઉચે આસને બેઠેલા જોઈને તેણે કહ્યું કે “તું અમારા અને અમારી રૈયતના આપેલા દાણાનો ખાનાર થઈને ઉંચા આસનપર બેસે છે, અને મને નીચે બેસાડે છે.” એમ કહીને ગુરુને લાત મારી નીચે પાડી દીધા. તે વાત સાંભળીને ‘આ કુપુત્ર છે’ એમ બાણી રાજાએ તેને પોતાના દેશમાંથી દૂર કર્યો.

ઉન્નિજત કુમાર ચાલતો ચાલતો એક તાપસના આશ્રમમાં ગયો. ત્યાં પગ ઉપર પગ ચઢાવીને તે તાપસોની સામે બેઠો. એટલે તાપસોએ તેને શિખામણ આપી કે “હે ભાગ્યશાળી ! વિનય રાખ.” તે બોલ્યો કે “મસ્તક પર જટાભુટ રાખનારા અને આખે શરીરે ભસ્મ ઝાળનારા નમ્ર બાવાઓને વિષે વિનય શો ?” તેનું તેવું ગર્વિષ્ઠ વચન સાંભળીને તાપસોએ તેને તરત ત્યાંથી કાઢી મૂક્યો; એટલે તે ક્રોધથી બોલ્યો કે “અરે ! મારા પિતાનું હું રાજ્ય પામીશ ત્યારે તમારો નિગ્રહ કરીશ.” એમ કહીને બડબડતો બડબડતો આગળ ચાલ્યો. માર્ગમાં તેને એક સિંહ મળ્યો. તેને જોઈને હાથમાં તીક્ષ્ણ ખડ્ગ લઈ અહંકારથી તેની સન્મુખ ચાલ્યો. સિંહની સાથે યુદ્ધ થતાં સિંહ તેને ખાઈ ગયો. તે મરીને ગર્દભ થયો. ત્યાંથી મરીને ઉઠ થયો. ત્યાંથી મરીને ફરીથી નંદિપુરમાં જ પુરોહિતનો પુત્ર થયો. બાલ્યાવસ્થામાં જ તે ચૌદ વિદ્યાનો પારગામી થયો. ત્યાં પણ અહંકારથી જ મૃત્યુ પામીને તેજ નંદીપુરમાં ગાયન કરનારો ડુંબ^૧ થયો. તેને જોઈને પુરોહિતને તેના પર ઘણો સ્નેહ થવા લાગ્યો. એવામાં કોઈ કેવળજ્ઞાની તે ગામે પધાર્યા. તેમને પુરોહિતે નમ્રતાથી પૂછ્યું કે “હે પૂજ્ય ! આ ડુંબના પર મને ઘણો પ્રેમ થાય છે તેનું શું કારણ ?” ત્યારે કેવળીએ તેના પૂર્વ ભવનું સર્વ વૃત્તાન્ત કહ્યું. તે સાંભળીને તે ગાયકને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું; તેથી તે કેવળી પરમાત્માનાં વચન સાંભળવાનો રસિક થયો. પછી ગાયકે પોતાના ઉદ્ધારનો ઉપાય પૂછ્યો; ત્યારે શ્રી કેવળીએ અનેક સ્વાદ્વાદ પક્ષથી યુક્ત એવું મન, વચન અને કાયા રૂપ ત્રણ યોગની શુદ્ધિનું સ્વરૂપ પ્રકાશિત કર્યું, તથા મોક્ષના હેતુ રૂપ પાંચ યોગના સ્વરૂપનું પણ નિરૂપણ કર્યું. તે આ પ્રમાણે—

મોક્ષેણુ યોજનાઘોગ,, સર્વોડ્યાચાર ઇષ્યતે ॥

વિશિષ્ય સ્થાનવર્ણાર્થા-લંબનૈકાગ્રગોચરઃ ॥૧॥

ભાવાર્થ:—“સર્વ આચાર મોક્ષની સાથે યોગ કરનાર હોવાથી યોગરૂપ કહેલા છે. તેમાં પણ સ્થાન, વર્ણ, અર્થ, આલંબન અને એકાગ્રતા એ પાંચને વિશેષે કરીને યોગરૂપ માનેલા છે.”

અહીં મિથ્યાત્વાદિકના કારણભૂત એવા મન, વચન, કાયાના યોગ કર્મવૃદ્ધિ કરવાના

૧. ડુંબ ઢેઝની એક જાતિ છે.

હેતુભૂત હોવાથી અહણ કરવા નહીં; પણ મોક્ષ સાધનના હેતુભૂત યોગનુંજ અહણ કરવું. સમગ્ર કર્મનો જે ક્ષય તે મોક્ષ છે. મોક્ષની સાથે જોડનાર હોવાથી તે યોગ કહેવાય છે. જિનશાસનમાં કહેલો ચરણ સમતિ, કરણ સમતિ રૂપ સર્વ આચાર મોક્ષના ઉપાયભૂત હોવાથી યોગ છે. તેમાં પણ સ્થાન, વર્ણ, અર્થ, આલંબન અને એકાગ્રતા એ પાંચ પ્રકારના યોગને વિશેષે કરીને મોક્ષ સાધનના ઉપાયમાં હેતુ માનેલા છે. અનાદિ કાળથી પરભાવમાં આસક્ત થયેલા પ્રાણીઓ ભવજ્રમણ કરનારા હોવાથી પુણ્યગના ભોગવિલાસમાં મગ્ન થયેલા હોય છે. તેમને આ યોગ પ્રાપ્ત થતા નથી. પરંતુ અમારે તો એક મોક્ષજ સાધ્ય છે એમ ધારીને જે પ્રાણી ગુરુસ્મરણ તથા તત્ત્વજ્ઞાના વિગેરે યોગવડે નિર્મળ, નિઃસંગ અને પરમાનંદમય આત્મસ્વરૂપને સંભારીને તેની જ કથા સાંભળવામાં પ્રીતિ રાખે છે તે પ્રાણીને પરંપરાએ આ યોગ સિદ્ધ થાય છે; પણ મરુદેવા માતાને તો આશા-તનાદિક દોષ અત્યંત અદ્ય હતા, તેથી તેમને પ્રયાત્ર વિનાજ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ હતી; અને બીજા જીવોને તો આશાતનાદિ દોષ અત્યંત હોય છે, તથા ગાઢ કર્મના બંધનવાળા હોવાને લીધે તેમને તો સ્થાનાદિક ક્રમે કરીનેજ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

તેમાં સ્થાન એટલે વંદના કરવી, કાયેત્સર્ગે ઉભા રહેવું, વીરાદિક આસન વાળવા તથા મુદ્રાઓ કરવી વિગેરે. વર્ણ એટલે અક્ષરોના શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરવા. અર્થ એટલે વાક્યનો ભાવાર્થ ચિંતવવો. આલંબન એટલે અર્હતસ્વરૂપવાચ્ય પદાર્થમાંજ ઉપયોગ રાખવો, અને એકાગ્રતા એટલે શુદ્ધ સ્વરૂપમાં નિશ્ચિન્તા થવી. જ્યાં સુધી ધ્યાનની એકતા ન થાય ત્યાંસુધી અંગન્યાસ (આસન), મુદ્રા અને વર્ણની શુદ્ધિપૂર્વક આવશ્યક, ચૈત્ય-વંદન, પદિલેહણ વિગેરે ક્રિયાઓ ઉપયોગની અપગતના નિવારણ માટે અવશ્ય કરવી; કેમકે તે સર્વ જીવોને અતિશય હિતકારી છે, અને સ્થાન, વર્ણના ક્રમથીજ તત્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે.

હવે તે પાંચે યોગમાં બાહ્ય અને અભ્યંતર સાધકપણું બતાવે છે. યોગપંચકમાં સ્થાન અને વર્ણ એ બે બાહ્ય કર્મયોગ છે, અને બાકીના ત્રણ જ્ઞાનયોગ તે અભ્યંતર કર્મયોગ છે. આ પાંચે પ્રકારના યોગ દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિને વિષે અવશ્ય હોય છે. આ પાંચ યોગ અપગતની નિવૃત્તિમાં કારણરૂપ છે. માર્ગાનુસારી વિગેરેમાં આ યોગ બીજા માત્ર હોય છે.”

આ પ્રમાણે કેવળીના મુખથી ધર્મોપદેશ સાંભળીને સંસારની અનિત્યતા જાણી પુરોહિત અને હુંબ બન્ને શુદ્ધ ધર્મને અંગીકાર કરી પાળીને સ્વર્ગે ગયા. ત્યાંથી ચ્યવીને અનુક્રમે મુક્તિને પામશે.

‘ સ્થાન વિગેરે પાંચ પ્રકારના ઉત્તમ યોગો મોક્ષની પ્રાપ્તિમાં કારણરૂપ છે. તે યોગને મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિપૂર્વક ઉજ્જિગ્રત સાધુએ ધારણ કર્યા, તે પ્રમાણે બીજા ભવ્ય

જીવોએ પણ આ વૈરાગ્યાદિને પોષનારા નિર્મલ (ચારિત્રાદિ) યોગોને આરાધીને સિદ્ધિના સુખ મેળવવા, એમાંજ માનવ જન્મની ખરી સફલતા છે. ૨

પુણ્યાનુબંધી પુણ્યને બાંધવાનું ત્રીજું કારણ ‘નિર્મલ શીલવૃત્તિ’ જણાવ્યું. તેનું અર્થસ્વરૂપ સમજવાને માટે પૂર્વભવાદિની ખીના સાથે શ્રીજંબૂસ્વામીનું દષ્ટાંત બહુજ ઉપયોગી છે. તે ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવું—(૧) ભવદેવ, (૨) સૌધર્મ દેવલોકે દેવ, (૩) શિવકુમાર (૪) વિદ્યુન્માલી દેવ, (૫) જંબૂકુમાર—આ ક્રમે કરીને પાછલા ચાર ભવોની ખીના સહિત શ્રી જંબૂસ્વામીનું ચરિત્ર જણાવીશ. તેમાં ભવદેવનું વર્ણન ટૂંકામાં આ પ્રમાણે—

કેટલાક લજ્જતથી પણ ગ્રહણ કરેલા વ્રતને તજતા નથી તે વિષે—

લજ્જતો ગૃહીતાં દીક્ષાં, નિર્વહતિ યદા નરઃ ।

તદા સત્ત્વેષુ યોગ્યાત્મા, લક્ષ્યતે ભવદેવવત્ ॥૧૧॥

ભાવાર્થ—“જ્યારે માણસ લજ્જતથી પણ ગ્રહણ કરેલી દીક્ષાનું પાલન કરે છે, ત્યારે તે ભવદેવની જેમ ધૈર્યવાન પુરુષોમાં યોગ્ય આત્મા જણાય છે.” આ અર્થનું સમર્થન કરવા માટે સંપ્રદાયાગત ભવદેવનો સંબંધ કહેવામાં આવે છે.

ભવદેવની કથા.

સુગ્રામ નામના ગામમાં રોકોડવંશી આર્યવાન્ નામનો એક કૌટુંબિક (કણબી) રહેતો હતો. તેને રેવતી નામે સ્ત્રી હતી, અને ભવદત્ત તથા ભવદેવ નામે બે પુત્રો હતા. તેમાંના ભવદત્તે સંસારથી વિરક્ત થઈને વૈરાગ્યથી સુસ્થિત નામના આચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી. ગુરુની સાથે વિહાર કરતાં તે ભવદત્ત મુનિ ગીતાર્થ થયા.

એકદા કોઈ સાધુ ગુરુની રજા લઈને પોતાને ગામ પોતાના નાના ભાઈને પ્રતિબોધ આપવા માટે ગયા, પણ ત્યાં તેનો ભાઈ તો વિવાહના કાર્યમાં વ્યગ્ર હતો, તેથી તેણે પોતાના મોટા ભાઈ મુનિને આવેલા પણ જાણ્યા નહીં; એટલે ખેદયુક્ત થઈને તે મુનિએ શુરુ પાસે પાછા આવીને સર્વ વૃત્તાંત કહ્યું. તે સાંભળીને ભવદત્ત મુનિ બોલ્યા કે “અહો ! તમારા ભાઈનું હૃદય તો બહુ કઠણ લાગે છે કે જેથી તમારો સત્કાર પણ તેણે કર્યો નહીં.” ત્યારે તે મુનિ બોલ્યા કે “ત્યારે તમારા નાના ભાઈને દીક્ષા અપાવો.” તે સાંભળી ભવદત્ત બોલ્યા કે “જ્યારે શુરુ તે દેશ તરફ વિહાર કરશે ત્યારે તે કૌતુક તમને બતાવીશ.”

અન્યદા શુરુ મહારાજ વિહાર કરતાં કરતાં ભવદત્તના ગામ તરફ ગયા; ત્યારે શુરુની આજ્ઞા લઈને ભવદત્ત પોતાને ઘેર ગયા. તે વખતે ભવદેવ નાગદત્તની નાગિલા નામની કન્યાને તરતમાંજ પરણ્યો હતો. ભવદત્ત મુનિએ ઘેર જઈ ધર્મલાભ આપ્યો ત્યારે તેના સ્વજનોએ તેમને પ્રાસુક અન્નથી પ્રતિલાભ્યા. તે સમયે કુલાચારને લીધે ભવદેવ પોતાની

શ્રીને શણગારવાના પ્રારંભમાં તેના વક્ષઃસ્થલ પર ચંદનના રસથી અંગરાગ કરતો હતો, ત્યાં તેણે મોટા ભાઈને આવેલા સાંભળ્યા એટલે તેને અર્ધી શણગારેલી પડતી મૂકીને તરતજ તે મુનિને વાંદવા આવ્યો. પછી ભવદત્ત મુનિએ ત્યાંથી પાછા વળી ગુરુ પાસે આવતાં નાના ભાઈના હાથમાં ધીનું પાત્ર આપ્યું. તેમને વળાવવા માટે આવેલા સર્વ સ્વજનો થોડે દૂર જઈને અનુક્રમે પાછા વળ્યા; પણ ભવદેવ તો ભવદત્ત મુનિએ કરવા માંડેલી બાલ્યક્રીડાની વાતો સાંભળતો ભાઈની (મુનિની) સાથેજ ચાલ્યો. અનુક્રમે પોતાના ભાઈ સહિત ભવદત્ત મુનિને આવતા જોઈને સર્વ સાધુઓ બહુ આશ્ચર્ય પામ્યા, અને તેમની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા કે “અહો ! આ ભવદેવ શું બાલ્યવયમાંજ દીક્ષા લેશે ?” પછી ભવદત્ત મુનિ ગુરુને નમીને બોલ્યા કે “આ મારો ભાઈ આપની પાસે દીક્ષા લેવા આવ્યો છે.” ત્યારે ગુરુએ ભવદેવને પૂછ્યું કે “તારે દીક્ષા લેવી છે ?” તે સાંભળી ભવદેવે વિચાર્યું કે “મારા મોટા ભાઈનું વચન મિથ્યા ન થાયો.” એમ વિચારીને તે બોલ્યા કે “હે ગુરુ ! હું દીક્ષા લેવા માટેજ આવ્યો છું.” તે સાંભળીને ગુરુએ તેને દીક્ષા આપી. અનુક્રમે તે વૃત્તાંત તેના સ્વજનોએ જાણ્યો, એટલે તેઓ ત્યાં આવ્યા, પણ તેણે દીક્ષા લીધેલી દેખીને પાછા ગયા.

હવે ભવદેવ મુનિ મોટા ભાઈ (ભવદત્ત મુનિ)ના આગ્રહથી વ્રતનું પાલન કરતો હતો, પણ યોગીના હૃદયમાં પરમાત્માની જેમ તેના હૃદયમાં નાગિલાનું ચિંતન થયા કરતું હતું. કેટલાક વર્ષો પછી ભવદત્ત મુનિ અનશન ગ્રહણ કરીને સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયા. ત્યારે ભવદેવે વિચાર્યું કે “અહો ભવદત્ત તો સ્વર્ગે ગયા; હવે મારે વ્રતને પાલવા પરિશ્રમ શા માટે કરવો ? મારા જીવિતને ધિઃક્ષાર છે ! કેમકે હું અર્ધી શણગારેલી પ્રાણુપ્રિયાનો ત્યાગ કરીને અહીં આવ્યો છું, માટે હવે તો ઘેર પાછો જઈ.” એમ વિચારીને સંયમથી બ્રહ્મ મનવાળો થઈ તે પોતાના નગર તરફ ચાલ્યો. ત્યાં નગરની બહારના બગીચામાં એક વૃદ્ધ શ્રીને બીજી કાંઈક જરા (ઘડપણ) પામેલી સ્ત્રી સાથે જોઈને તેણે પૂછ્યું કે “હે ડોશી ! આ ગામમાં ભવદેવની સ્ત્રી નાગિલા રહે છે તે કુશળ છે ?” તે સાંભળીને કાંઈક જરા આવેલી (ઘડપણને પામેલી) સ્ત્રી નાગિલાજ પોતે હતી. તેથી તેણે ભવદેવને ઓળખીને પૂછ્યું કે “મુનિ ! શું તમેજ નાગિલાના પતિ છો ?” ભવદેવ બોલ્યો કે “હા, તેજ હું છું. મારા મોટા ભાઈ કાલ કરી સ્વર્ગે જવાથી ભોગમાં ઉત્સુક એવો હું અહીં આવ્યો છું, માટે તું મને નાગિલાના ખખર આપ.” તે સાંભળી નાગિલા બોલી કે “હે મહાત્મા ! હુંજ તે નાગિલા છું. મારા દેહમાં તમે શું લાવણ્ય જુઓ છો ?” ઈત્યાદિ ઘણી સારી રીતે તેને ઉપદેશ કર્યો, તોપણ ભવદેવની આસક્તિ ઓછી થઈ નહી, તેવામાં નાગિલાની સાથે જે વૃદ્ધ સ્ત્રી (સખી) હતી તેના પુત્રે ત્યાં આવીને કહ્યું કે “હે માતા ! એક વાસણ લાવો, એટલે મેં પ્રથમ ખાધેલી ખીર હું તેમાં ઓકી કાઢું. મારે આજ જમવાનું નોતરું આવ્યું છે, માટે હું ત્યાં જઈને જમી આવીશ. પછી જ્યારે મને ભૂખ લાગશે ત્યારે હું ઓકી કાઢેલી ખીર ફરી ખાઈશ.” તે સાંભળીને તે

વૃદ્ધા બોલી કે “હે પુત્ર ! શ્વાનથી પણ અધિક જીવુપ્પા કરવા લાયક આ કાર્ય કરવું તે તને યોગ્ય નથી.” ભવદેવ પણ બોલ્યો કે “હે બાળક ! વમન કરેલા અનાજને ખાવાની ઈચ્છા કરવાથી તું શ્વાનથી હલકો ગણાઈશ.” ત્યારે નાગિલા બોલી કે “હે મહાત્મા ! તમે એવું બોલો છો, છતાં પ્રથમ વમન (ત્યાગ) કરેલી એવી જે હું તેને હવે પાછા તમે કેમ ચાહો છો ? લાજતા નથી ? દુર્ગંધી એવા મારા દેહમાં સારું શું જીવ્યો છો ?” ઈત્યાદિ નાગિલાની યુક્તિયુક્ત વાણીથી પ્રતિજોષ પામેલો ભવદેવ ફરીથી શુરુ પાસે ગયો, અને ફરીથી ચારિત્ર ગ્રહણ કરી શુરુએ કહેલા તપનો સ્વીકાર કરી છેવટે અનશનથી કાળ કરીને સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો.

શ્રીજંબૂસ્વામીની કથા.

ગણાધિપેઽથ સંપ્રાપ્તે, પંચમે પંચમીગતિમ્ ।

જંબૂવિકાસયામાસ, શાસનં પાપનાશનમ્ ॥૧૧॥

ભાવાર્થ—“પાંચમા ગણધર સુધર્માસ્વામી પાંચમી ગતિ (મોક્ષ) પામે છતે શ્રીજંબૂસ્વામીએ પાપને નાશ કરનારા જૈનશાસનનો વિકાસ કર્યો.”

શ્રીજંબૂસ્વામીની કથા.

એકદા વૈભારગિરિ ઉપર શ્રીમહાવીરસ્વામી સમવસર્યા. તે સાંભળીને શ્રેણિક રાજા સર્વ સમૃદ્ધિથી ત્યાં જઈ પ્રભુને વાંદી દેશના સાંભળવા બેઠા. તે સભામાં ચાર દેવીઓ સહિત બેઠેલા કેઈ અતિ દેહીખ્યમાન કાંતિવાળા દેવને જોઈને રાજાએ પ્રભુને પૂછ્યું કે “હે સ્વામી ! સર્વ દેવોમાં આ દેવ અતિ કાંતિમાન છે તેનું શું કારણ ?” ત્યારે પ્રભુ બોલ્યા કે “પૂર્વે તમારાજ દેશમાં ભવદત્ત અને ભવદેવ નામના બે ભાઈઓ હતા. તેમાં મોટા ભાઈ ભવદત્તે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું હતું. પછી કેટલેક કાળે ભવદત્તના આયહથી ભવદેવે પણ અર્ધી શણગારેલી નાગિલા નામની પત્નીને ત્યાગ કરીને ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. કેટલેક વર્ષે ભવદત્ત મુનિ સ્વર્ગે ગયા પછી ભવદેવ ચારિત્રથી ભગ્ન પરિણામવાળો થયો, તેને ફરીથી નાગિલાએજ સ્થિર કર્યો. તે ભવદેવ મૃત્યુ પામીને સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતા થયો.

ભવદત્તનો જીવ સ્વર્ગથી ચ્યવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં પુંડરીકિણી નામની પુરીમાં વજ્રદત્ત નામના ચક્રીની યશોધરા નામની રાણીથી પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. તે કુમાર અનુક્રમે યુવાવસ્થા પામ્યો, ત્યારે પિતાએ તેને ઘણી કન્યાઓ પરણાવી. એકદા તે રાજકુમાર પોતાની સ્ત્રીઓ સહિત મહેલની અગાશીમાં બેઠો હતો તે વખતે આકાશમાં વિચિત્ર વર્ણ-વાળાં વાદળાંઓ તથા મેઘ જોઈને આનંદ પામ્યો. ક્ષણવારમાં પ્રચંડ વાયુ વાવા લાગ્યો, એટલે સર્વ વાદળાંઓ અને મેઘ વીખરાઈને જતાં રહ્યાં. તે જોઈને રાજકુમારે વિચાર્યું કે

“આ વાદળાંઓની જેમ ચૈવન, ધન, સૌન્દર્ય વિગેરે અનિત્ય છે.” એમ નિશ્ચય કરીને શુરુ પાસે જઈ તેણે દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે અવધિજ્ઞાન પામી પૃથ્વીપર વિહાર લાગ્યા.

તેજ વિદેહ ક્ષેત્રમાં વીતશોક નામના પુરમાં ભવદેવનો જીવ સૌધર્મ દેવલોકમાંથી ચ્યવીને શિવકુમાર નામે રાજપુત્ર થયો. તે એકદા પોતાના મહેલના ગવાક્ષમાં બેઠો હતો, તેવામાં તે મુનિ કે જે પોતાના પૂર્વભવના ભાઈ હતા તે ત્યાંથી નીકળ્યા. તેને જોઈને શિવકુમાર અતિ હર્ષ પામ્યો. પછી મુનિ પાસે જઈ વંદના કરીને તેણે પોતાના સ્નેહલુપ્ત કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તે જ્ઞાની મુનિએ પૂર્વની સર્વ વાત કહી સાંભળાવી. તે સાંભળીને તે દીક્ષા લેવા ઉત્સુક થયો; પરંતુ માતાપિતાની આજ્ઞા નહીં મળવાથી તે ખેદ પામીને પૌષધશાળામાં જઈ નિરંતર છઠ્ઠ તપ કરી પારણાને દિવસે આચાર્ય ત્ર્યંબક કરવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે બાર વર્ષ સુધી તપ કરી ભાવયતિપણું સ્વીકારી ત્યાંથી કાલ કરીને બદ્ધ દેવલોકમાં આ વિદ્યુન્માલી નામે દેવ થયો છે.” તે સાંભળીને શ્રેણિક રાજાએ તેનું ભાવિ વૃત્તાંત પૂછ્યું, ત્યારે શ્રી જિનેશ્વર બોલ્યા કે “આજથી સાતમે દિવસે આ દેવ ચ્યવીને આજ નગરીમાં ઋષભ નામના શ્રેણીની ધારિણી નામની સ્ત્રીના ગર્ભથી જન્મ્યું નામે પુત્ર થશે. તે આ અવસર્પિણીમાં છેલ્લા કેવલી થશે.” આ પ્રમાણે ભગવાનની દેશના સાંભળી સર્વ જનો સ્વસ્થાને ગયા.

પછી સાતમે દિવસે તે દેવ સ્વર્ગથી ચ્યવી ધારિણીની કુક્ષિથી પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયો. તેનું માતાપિતાએ જન્મ નામ પાડ્યું. તે અનુક્રમે યુવાવસ્થા પામ્યા. એકદા વૈભારગિરિ ઉપર શ્રીસુધર્મા સ્વામી સમવસર્યા. તેને નમવા માટે જન્મકુમાર ગયા. સુધર્મા સ્વામીને વાંદીને યોગ્ય સ્થાને બેઠી અમૃત જેવી ઉજ્જ્વલ દેશના સાંભળીને તે પોતાના ઘર તરફ પાછા વળ્યા. ગામના દરવાજા પાસે આવતાં તે દરવાજે શત્રુને મારવા માટે ચક્ર વિગેરે ગોઠવેલાં હતાં તે જોઈ જન્મકુમારે વિચાર્યું કે “કદાચ આ મારણ્યકાદિક મારા ઉપર પડે, તો હું ધર્મ કયાં વિના કેવી ગતિ પામું? માટે હું પાછો વળીને ગણધર પાસે જઈ જીવન પચૈત બ્રહ્મચર્યનું પરચક્રખાણુ લઈ આવું.” એમ વિચારી ગણધર પાસે જઈ બ્રહ્મચર્યનું પરચક્રખાણુ લઈને તે ઘેર આવ્યો. પછી માતાપિતાને તેણે કહ્યું કે “હું આપની આજ્ઞાથી શ્રીસુધર્મા સ્વામી પાસે દીક્ષા લેવા ઈચ્છું છું.” આ પ્રમાણેનું કાલ-કૂટના જેવું તેનું વચન સાંભળીને માતાપિતાએ પુત્ર પરન સ્નેહથી મોહ પામીને સંયમની હુબકરતા વિગેરેનું વર્ણન કર્યું. તેના અનેક ઉત્તરે આપીને જન્મકુમારે માતાપિતાને નિરુત્તર કર્યા; એટલે ફરીથી તે બોલ્યા કે “હે વત્સ! તારે માટે પ્રથમથી નક્કી કરી રાખેલી આઠ કન્યાઓને પરણીને અમારા મનોરથ પૂર્ણ કર, પછી તારે ગમે તે કરજે.” આ પ્રમાણે કહેવામાં તેના માતાપિતાએ “સ્ત્રીઓના પ્રેમમાં પડવાથી પછી એ જઈ શકશે નહીં” એવો નિશ્ચય કરીને તેને પરણવાનો આગ્રહ કર્યો. પછી મોટા ઉત્સવથી જન્મકુમારે આઠ કન્યાઓ સાથે પાણિયહણ કર્યું. જન્મકુમારે પરણ્યા પહેલાં તે આઠેને પોતાનો મનોરથ

કહેવરાવ્યો હતો. ત્યારે તે આઠેએ કહ્યું હતું કે “આ લોકમાં અથવા તો પરલોકમાં પણ અમારે તો જંબૂકુમારજી સ્વામી છે. શું કુમુદિની ચંદ્ર વિના બીજા વરને કદાચ ઇચ્છે છે ?” એમ કહીને તેઓ જંબૂકુમારને પરણી હતી. લગ્ન થયા પછી સ્પૃહા રહિત જંબૂકુમાર વાસગૃહ (શયનગૃહ)માં ગયો. ત્યાં કામદેવથી પીડાતી તે સ્ત્રીઓ સાથે વિકાર રહિત કુમાર વાતો કરવા લાગ્યો. તે વખતે તે સ્ત્રીઓએ સ્નેહ વૃદ્ધિ પામે તેવી આઠ વાર્તાઓ કહી. તેના ઉત્તરમાં કુમારે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય તેવી સામી આઠ વાર્તાઓ કહી. હવે તે ઉપદેશને સમયેજ પાંચસો ચોરો સહિત પ્રભવ નામનો રાજપુત્ર અવસ્થાપિની અને તાલોદ્ધાટિની (તાળાં ઉઘાડે તેવી) વિદ્યાના પ્રભાવથી જંબૂકુમારના ઘરમાં આવીને ચોરી કરવા લાગ્યો હતો. તે વખતે કોઈ દેવતાએ તે સર્વને સ્તંભિત કર્યા; એટલે પ્રભવે વિચાર્યું કે “આ મહાત્માથીજ હું પરિવાર સહિત સ્તંભિત થયો છું.” એમ વિચારીને સર્વ સ્ત્રીઓને ઉત્તર પ્રત્યુત્તર આપીને સમજાવતા જંબૂકુમારને તેણે કહ્યું કે “હે મહાત્મા ! હું આ દુષ્ટ વ્યાપાર-ચૌર્યકર્મથી નિવૃત્ત થયો છું, માટે મારી પાસેથી આ વિદ્યા લ્યો અને તમારી સ્તંભિની વિદ્યા મને આપો.” તે સાંભળીને જંબૂકુમાર બોલ્યા કે “હું તો પ્રાતઃકાલમાંજ આ ગૃહાદિકના બંધનનો ત્યાગ કરીને શ્રોતુધર્મસ્વામી પાસે દીક્ષા લેવાનો છું, મારે તારી વિદ્યાની કાંઈ પણ જરૂર નથી. વળી હે ભદ્ર ! મેં કાંઈ તને સ્તંભિત કર્યો નથી, પણ કોઈ દેવતાએ મારા પરની ભક્તિથી તને સ્તંભિત કર્યો હશે. તેમજ ભવની વૃદ્ધિ કરે તેવી વિદ્યાઓ હું લેતો કે દેતો નથી; પણ સમસ્ત અર્થને સાધી આપનારી શ્રી સર્વજ્ઞભાષિત જ્ઞાનાદિક વિદ્યાનેજ ગ્રહણ કરવાને હું ઇચ્છું છું.” એમ કહીને તેણે ચમત્કાર પામે તેવી ધર્મકથાઓ તેને વિસ્તારથી કહી. તે સાંભળીને પ્રભવ બોલ્યો કે “હે ભદ્ર ! પુણ્યથી પ્રાપ્ત થયેલા ભોગોને તમે શા માટે ભોગવતા નથી ?” જંબૂકુમારે જવાબ આપ્યો કે “ક્રિપાક વૃક્ષના ફલની જેમ અંતે દારુણ કષ્ટને આપનારા અને દેખીતાજ માત્ર મનોહર એવા વિષયોને કયો ડાહ્યો માણસ ભોગવે ? કોઈ ન ભોગવે.” એમ કહી તેણે પ્રથમ મધુબિહનું દષ્ટાંત કહ્યું. ફરીથી પ્રભવે કહ્યું કે “તમારે પુત્ર થાય ત્યાર પછી દીક્ષા લેવી યોગ્ય છે, કેમકે પિંડ આપનાર પુત્રરહિતને સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થતી નથી.” તે સાંભળીને જંબૂકુમારે હાસ્ય કરીને કહ્યું કે “જો એમ હોય તો સૂકર, સર્પ, શ્વાન, ગોધા વિગેરેને ઘણા પુત્રો હોય છે, તેથી તેઓજ સ્વર્ગે જશે, અને બાલ્યાવસ્થાથીજ બ્રહ્મચર્ય પાળનારા સ્વર્ગે નહીં જાય.” આ પ્રસંગ ઉપર મહેશ્વર વણિકનું દષ્ટાંત કહી બતાવ્યું. પછી જંબૂકુમારની આઠ સ્ત્રીઓ અનુક્રમે બોલી. તેમાં પ્રથમ મોટી સમુદ્રશ્રી બોલી કે “હે સ્વામી ! પુણ્યથી પ્રાપ્ત થયેલી આ લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરીને તમે કેમ ચારિત્ર લેવા ઇચ્છો છો ?” જંબૂકુમારે જવાબ આપ્યો કે “વીજળીની જેવી અપજા લક્ષ્મીનો શો વિશ્વાસ ? માટે હે પ્રિયે ! તે લક્ષ્મીને મૂકીને હું દીક્ષા ગ્રહણ કરવા ઇચ્છું છું.” પછી બીજી પદ્મશ્રી બોલી કે “જો દર્શનનો મત એવો છે કે દાનાદિક ધર્મથી ઉપકારી હોવાને લીધે ગૃહસ્થાશ્રમીનો ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે. કહ્યું છે કે—

હિતં ભવદ્વયસ્યાપિ, ધર્મમેતમગારિણામ્ ।

પાલયન્તિ તરા ધીરાસ્ત્યજન્તિ તુ તતઃ પરે ॥૧૧॥

ભાવાર્થ—“આ દાતાદિક ગૃહસ્થીઓનો ધર્મ બન્ને ભવમાં હિતકારી હોવાથી તેનું ધીર પુરુષો પાલન કરે છે, અને કાયર મનુષ્યો તેને તજ દે છે.”

જંબૂએ કહ્યું કે “સાવધનું—પાપયુક્ત ક્રિયાઓનું સેવન કરવાથી ગૃહીધર્મ શી રીતે શ્રેષ્ઠ કહેવાય ? કેમકે ગૃહી અને મુનિના ધર્મમાં મેરુ અને સરસવ તથા સૂર્ય અને ખગોતના જેટલું અંતર છે.” પછી ત્રીજી પદ્મસેના બોલી કે “કદલીના ગર્ભ જેવું કોમળ તમારું શરીર સંયમનાં કષ્ટો સહન કરવાને યોગ્ય નથી.” જંબૂએ કહ્યું કે “અરે ! કૃતક્ષી અને ક્ષણભંજુર એવા આ દેહ ઉપર બુદ્ધિમાન પુરુષ શી રીતે પ્રીતિ કરે ?” પછી ચોથી કનકસેના બોલી કે “પૂર્વે જિનેશ્વરોએ પણ પ્રથમ રાજ્યનું પાલન કરી સંસારના ભોગ ભોગવીને પછી વ્રત અંગીકાર કર્યું હતું, તો તમે શું કોઈ નવા મોક્ષની ઇચ્છાવાળા થયા છો ?” જંબૂએ કહ્યું “જીનેશ્વરો અવધિજ્ઞાનવાળા હોવાથી તેઓ પોતાના વ્રતયોગ્ય સમયને જાણી શકે છે, માટે હાથી સાથે ગધેડાની જેમ તેમની સાથે આપણી જેવા સામાન્ય મનુષ્યોની શી સ્પર્ધા ? પ્રાણીઓના જીવિતરુપી મહા અમૂલ્ય રત્નને કામરૂપ તસ્કર અચિંત્યો આવીને મૂળમાંથી ચોરી લે છે, તેથી ડાહ્યા પુરુષો સંયમરૂપી પાથેય લઈને તેનાવડે મોક્ષપુરને પામે છે કે જ્યાં આ કાળરૂપ ચોરનો જરા પણ ભય હોતો નથી.” પછી પાંચમી નલસેના બોલી કે “હે પ્રાણુનાથ ! આ પ્રત્યક્ષ અને સ્વાધીન એવું કુટુંબનું સુખ પ્રાપ્ત થયું છે, તેને છોડીને દેહ વિનાના સુખની (મોક્ષસુખની) શા માટે ઇચ્છા કરો છો ?” જંબૂએ જવાબ આપ્યો કે “હે પ્રિયા ! લુપ્તા, તૃષ્ણા, મૂઢ, પુરીષ અને રોગાદિકથી પીડા પામતા આ મનુષ્યદેહમાં ઇષ્ટ વસ્તુના સમાગમથી પણ શું સુખ છે ? કાંઈ નથી.” પછી છઠી કનકશ્રી બોલી કે “પ્રત્યક્ષ સુખ પામ્યા છતાં તેને તજીને પરોક્ષ સુખની વાતો કરવી તે ફોગટ છે. ભોગની પ્રાપ્તિ માટે વ્રત ગ્રહણ કરવું, તો જ્યારે તે ભોગજ પ્રાપ્ત થયા હોય ત્યારે વ્રતના આચરણથી શું ? ખેતરમાં વૃદ્ધિથી જ અન્ન પાક્યું હોય તો પછી કુવામાંથી પાણી ખેંચીને પાવાનો પ્રયાસ કોણ કરે ?” કુમારે તેને જવાબ આપ્યો કે “હે પ્રિયા ! તારી બુદ્ધિ બરોબર રુડી રીતે ચાલતી નથી. વળી આણું બોલવાથી તારું અદીર્ઘદર્શિપણું પ્રગટ થાય છે, અને તે અન્ય જનને હિતકારી થતું નથી; કેમકે સ્વર્ગ તથા મોક્ષને આપનાર એવા આ મનુષ્યદેહને જે માણસો ભોગસુખમાં ગુમાવે છે, તેઓ મૂલધન ખાનારની જેમ પરિણામે અતિશય દુઃખને પ્રાપ્ત થાય છે, માટે હે પ્રિયા ! જલદીથી નાશ પામનારા એવા આ મનુષ્ય જન્મને પામીને હું એવી રીતે કરીશ કે જેથી કોઈ પણ વખત પશ્ચાત્તાપ કરવો ન પડે.” પછી સાતમી કનકવતી બોલી કે “હે નાથ ! હાથમાં રહેલા રસને ઢોળી નાખીને પાત્રના કાંઠા આટવા’ એ કહેવતને તમે સત્ય

કરી બતાવે છે.” જખૂએ કહ્યું કે “હે ગૌર અંગવાળી પ્રિયા ! ભોગો હાથમાં આવ્યા છતાં પણ નાશ પામી જાય છે, તેથી તેમાં મનુષ્યોનું સ્વાધીનપણું છેજ નહીં; છતાં તેને હાથમાં આવેલા માને છે તેઓને ભૂતની જેવો જ્ઞાન થયેલ છે એમ સમજવું. વિવેકી પુરુષો પોતેજ ભોગના સંયોગોનો ત્યાગ કરે છે, અને જે અવિવેકી પુરુષો તેનો ત્યાગ કરતા નથી તેઓનો તે ભોગો જ ત્યાગ કરે છે.” પછી છેલ્લી (આઠમી) જ્યશ્રી બોલી કે “હે સ્વામી ! તમે સત્ય કહો છો, પરંતુ તમે પરોપકાર રૂપ ઉત્તમ ધર્મને અંગીકાર કરનારા છો, માટે ભોગને ઇચ્છ્યા વિના પણ અમારા પર ઉપકાર કરવા માટે અમને સેવો. વૃક્ષો મનુષ્યોના તાપને દૂર કરવા રૂપ ઉપકારને માટે પોતે તાપને સહન કરે છે. વળી આરાસમુદ્રનું પાણી પણ મેઘના સંયોગથી અમૃત સમાન થાય છે, તેવી રીતે તમારા સંયોગથી પ્રાપ્ત થયેલા ભોગ પણ અમને સુખને માટે થશે.” કુમારે કહ્યું કે “હે પ્રિયા ! ભોગોથી ક્ષણ માત્ર સુખ થાય છે, પણ ચિરકાળ સુખી દુઃખ થાય છે” એવા પરમાત્માના વચનથી મારું મન તેનાથી નિવૃત્તિ પામ્યું છે, અને તેમાં તમારું પણ કાંઈ કલ્યાણ હોય એમ મને ભાસતું નથી. માટે હે કમળના જેવા નેત્રવાળી પ્રિયા ! તેવા પ્રાંતે અહિતકારી ભોગમાં આગ્રહ કરવો તે કલ્યાણને માટે નથી. કુમનુષ્યોમાં, કુદેવોમાં તિર્યચોમાં અને નરકમાં ભોગી જનો જે દુઃખ પામે છે તે સર્વ જ્ઞાનીજ જાણે છે.”

આ પ્રમાણેથી કુમારની વાણી સાંભળીને તે આઠે સ્ત્રીઓ વૈરાગ્ય પામી, એટલે તત્કાળ હાથ ભેડીને બોલી કે “હે પ્રાણનાથ ! તમે જે માર્ગનો આશ્રય કરો તેજ માર્ગ અમારે પણ સેવ્ય છે.”

તે વખતે પ્રલવ વિચાર કરવા લાગ્યો કે “અહો ! આ મહાત્માનું વિવેકીપણું તથા પરોપકારીપણું કેવું છે ? અને મારું પાપિષ્ઠપણું તથા મૂર્ખપણું કેવું છે ? આ મહાત્મા પોતાને આધીન એવી પણ લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરે છે અને નિર્લજ્જ એવો હું તેજ લક્ષ્મીની અભિલાષા કરું છું પણ તે પ્રાપ્ત થતી નથી. માટે હું અત્યંત નિંદ્ય છું. મને અધર્મીને ધિક્કાર છે !” આવા વિચારથી પરિવાર સહિત વૈરાગ્ય પામેલો પ્રલવ બોલ્યો કે “હે મહાત્મા ! મને આજ્ઞા આપો. મારે શું કરવું ?” જખૂ કુમારે જવાબ આપ્યો કે “જે હું કરું તે તું પણ કર.”

પછી પ્રાતઃકાળે સંઘ તથા ચૈત્યનું પૂજન કરીને સ્વજનોનું સન્માન કરીને કુમારે સ્નાન કરી અંદનનું વિલેપન કર્યું. પછી શ્વેત વસ્ત્રો તથા સર્વ અંગે અલંકારો ધારણ કરીને હજાર પુરુષોએ વહન કરાતી શિબિકામાં આરુઢ થયા. માર્ગમાં દીન પુરુષોને દાન આપી રંજન કરતા હતા, વાણંત્રોથી આકાશ શબ્દિત થતું હતું, અને અનાદત દેવતાએ તેનો નિષ્કમણોત્સવ કર્યો હતો. એવી રીતે પોતાની આઠ પત્નીઓ, તેમના મા આપો, પોતાના માબાપ અને પાંચસો ચોરો સહિત પ્રલવ રાજપુત્ર—એ સર્વની સાથે જખૂકુમાર સુધર્માસ્વામીએ પવિત્ર કરેલા ઉપવનમાં આવ્યા. ત્યાં શિબિકાથી ઉતરીને ચુરુને નમસ્કાર

કરી જંબુકુમારે વિસર્પિ કરી કે “કુટુંબ સહિત અમને પાંચસો સત્તાવીશ જણને દીક્ષા તથા તપસ્યા આવીને અનુગ્રહ કરો.” એટલે સુધર્માસ્વામીએ પોતાના હાથથી તેને પરિવાર સહિત દીક્ષા આપી, અને પ્રભવમુનિ જંબુમુનિને શિષ્ય તરીકે આપ્યા.

શ્રીવીરસ્વામીના નિર્વાણ પછી દશ વર્ષે સુધર્માસ્વામીએ જંબુસ્વામીને ગચ્છ નાયક બનાવ્યા અને શ્રી મહાવીરના નિર્વાણ પછી ચોસઠ વર્ષે જંબુસ્વામીએ પ્રભવસ્વામીને ગચ્છ નાયક બનાવ્યા. આ શ્રીજંબુસ્વામી પ્રબલ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યશાલી હતા. તેમાં પૂર્વ લવમાં અને આ લવમાં કરેલી નિર્મલ શીલની આરાધનાજ મુખ્ય કારણ તરીકે હતી. એમ સમજીને જે લવ્ય જીવો શીલની નિર્મલ આરાધના કરશે, તેઓ જરૂર પુણ્યાનુબંધી પુણ્યની વિશિષ્ટ સંપદાઓ ભોગવીને પરિણામે સિદ્ધિના સુખો પણ પામશે. ૩.

પુણ્યાનુબંધી પુણ્યને બાંધવાના ચોથા કારણ તરીકે પ્રભુશ્રી અરિહંતની પૂજા અને ગુરૂ મહારાજની ભક્તિ કરવાનું કહ્યું તેમાં શ્રીઅરિહંત પરમાત્માની પૂજાને અંગે તેમની પ્રતિમાની જરૂરિયાત, ને પ્રતિમાનું માહાત્મ્ય તથા તેની પૂજા કરવાની રીત વગેરે ખાસ જાણવા જેવી બીના ટૂંકામાં આ રીતે જાણવી:—

॥ શ્રી અરિહંત દેવની પૂજા ॥

[તેની જરૂરિયાત અને મહિમા]

અહીં ‘દેવ’ શબ્દથી શ્રી જિનેશ્વર દેવો જ લેવા, બીજા નહિ, કારણ કે જેઓ નિર્મળ સ્વરૂપને એટલે સ્વાભાવિક પૂર્ણતાને પામ્યા હોય, તે જ પુરૂષો બીજા જીવોને નિર્મલ સ્વરૂપી બનાવી શકે છે, એટલે કે સ્વાભાવિક પૂર્ણતા રૂપ જીવોને પમાડી શકે છે. આ વાત અનુભવસિદ્ધ છે, કારણ કે પોતે દરિદ્ર હોય તે બીજાને કંઈ રીતે ધનવંત બનાવી શકે ?

જેમ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં હંમેશાં તીર્થંકરો વિચરે છે તેમ અત્યારે અહીં તીર્થંકરો વિચરતા નથી, માટે તેમના ચિરહકાલમાં (૧) પ્રભુદેવના આગમ અને (૨) પ્રભુ પ્રતિમા, આ બેના આલંબનથી સંસાર સમુદ્રનો પાર પામી શકાય છે. અહીં જે જે આલંબનો બતાવ્યાં તેમાં પ્રભુદેવના આગમથી શ્રી જિન પ્રતિમા મોક્ષ માર્ગ વગેરેની બીના જાણી શકાય છે અને એ જાણીને નિર્દોષ સાધના કરી આત્મસહિત સાધી શકાય છે. આ મુદ્દાથી પ્રભુ દેવના આગમને જિનપ્રતિમાની પહેલાં કહ્યો છે.

દરેક ક્રિયા વિધિપૂર્વક કરવાથી યથાર્થ અને સંપૂર્ણ ફળ આપી શકે છે. જેમ મંત્ર સિદ્ધિમાં મંત્ર મહાપ્રભાવક હોય, પણ જે વિધિની ખામી હોય તો મંત્રસિદ્ધિ થાય જ

નહિ, એમ પ્રભુ દેવની પૂજા કરવામાં પણ વિધિ જાળવવી જ જોઈએ. આ બાબતમાં સૌથી પહેલાં પ્રતિમાની જરૂરિયાત ખાસ કરીને જણાવવી જોઈએ, એટલે તે બીના ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી :

પ્રશ્ન—પ્રતિમા શું ચીજ છે ?

ઉત્તર—તીર્થંકર દેવને ઓળખવાનું અપૂર્વ સાધન પ્રભુદેવની પ્રતિમા છે. એટલે જે તીર્થંકર પ્રભુની પ્રતિમા હોય, તેમણે સાધેલા મોક્ષમાર્ગની અને તેમના આદર્શ જીવનની વિચારણા કરવામાં પ્રભુદેવની પ્રતિમા એ પ્રશસ્ત આલંબન ગણાય છે. પૂજા કર્યા પહેલાં પણ પ્રભુ પ્રતિમાના દર્શન કરનારા લવ્ય જીવોને હૃદયમાં વીતરાગની ભાવના જાગે છે, અને પરમ સાત્ત્વિક આનંદનો અનુભવ થાય છે. એટલું જ નહિ પણ તેઓ અંતરંગ શત્રુઓને જીતવામાં પણ અમુક અંશે સફલ થાય છે. એટલું જરૂર યાદ રાખવું કે વીતરાગની પૂજા કરાય છે, પણ આરસના પત્થર તરફ કે તેની કારીગરી તરફ લક્ષ્ય રાખીને પૂજા કરવામાં આવતી નથી.

પ્રશ્ન—પ્રતિમાની જરૂરિયાત માનવામાં વિશિષ્ટ કારણો કયા કયા છે ?

ઉત્તર—સમજણની કોટીમાં રહેલા આત્મહિતેચ્છુ દરેક મનુષ્યની દ્રશ્ય છે કે માનવ જીવંતીના ધ્યેય તરફ લક્ષ્ય રાખીને શુભ પ્રવૃત્તિ કરવી. માનવ જીવંતીનું ધ્યેય એ છે કે મોક્ષમાર્ગની સાધના કરીને પોતાના આત્માને નિજ ગુણ રમણતામય બનાવવો. જો કે સ્વર્ગમાં રહેનારા દેવો વ્યાવહારિક દૃષ્ટિએ વિશિષ્ટ શક્તિને ધારણ કરે છે, છતાં તેઓ માનવ જીવંતીનું ધ્યેય સાધી શકતા નથી. પણ મનુષ્ય ધારે તો તે અવશ્ય સાધી શકે છે. આવા આવા અનેક મુદ્દાઓથી માનવ જીવંતી ઉત્તમમાં ઉત્તમ ગણાય એમાં નવાઈ શી ? તે ધ્યેય ધ્યાન (આત્મતત્ત્વની વિચારણા)ને આધીન છે. ધ્યાનમાં ટકવા માટે પ્રશસ્ત (કર્મ નિર્જરાના સાધનરૂપ) આલંબનની સેવના કરવી જોઈએ. શ્રીવીતરાગ શાસનમાં ઘણાં પ્રકારનાં પ્રશસ્ત આલંબનો જણાવ્યાં છે, તેમાં પ્રભુ પ્રતિમાની પૂજાને પણ જણાવી છે. આમ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—જ્યાં સુધી જીવ નિરાલંબન સ્થિતિને યોગ્ય થયો નથી, ત્યાં સુધી પ્રભુ પ્રતિમાની પૂજા વગેરે ઉત્તમ આલંબનોની સેવના કરવી જ પડે છે. આમાંથી એમ પણ સમજવાનું મળે છે કે—નિરાલંબન સ્થિતિને પમાડનારી પ્રતિમા છે. અને ઉત્તમ સંસ્કારની જમાવટ કરવાને માટે પ્રતિમાની જરૂરિયાત બહુ જ છે. કારણ કે ઉત્તમ સંસ્કાર અહીં જો પડ્યા હોય તો તેવા સંસ્કાર આવતા લવમાં ઉદય આવે છે. એમ થતાં અનુક્રમે આત્મોન્નતિના માર્ગે ચાલીને નિર્મળ સાધ્ય સિદ્ધિ કરી શકાય છે. સૂક્ષ્મબિંદુ [Point] અને બાદબાકીનાં દૃષ્ટાંતો પણ ચાલુ પ્રસંગને બહુ જ ટેકો આપે છે. સૂક્ષ્મબિંદુ [Point]ની વ્યાખ્યા કરતાં જણાવ્યું છે કે—તેને લંબાઈ પહોળાઈ ન હોય છતાં સૂક્ષ્મદર્શક ચંત્રથી તે મોટા સ્વરૂપે પણ દેખી શકાય છે. એ પ્રમાણે

નિશાળમાં અભ્યાસ કરતાં બાળકને હિસાબ લખાવતાં માસ્તરે કહ્યું કે—પચીસમાંથી પચીસ બાદ કરો તો તે જવાબમાં ૨૫-૨૫=૦૦ એ પ્રમાણે લખીને બાલક શિક્ષકને જણાવે છે કે ૨૫માંથી ૨૫ બાદ કરતાં કંઈ ન રહે.

શિક્ષક—‘કંઈ ન રહે’ એમ કહે છે, ને આ બે મીઠાં કેમ મૂક્યાં છે ?

બાળક—એ તો ‘કંઈ ન રહે’ એમ જણાવવાને બે મીઠાં મૂક્યાં છે.

આ બે દષ્ટાંતોમાંથી સમજવાનું એ મલે છે કે—‘જે વસ્તુ નથી’ તેને (અભાવને) પણ જણાવવાને માટે આકૃતિની જરૂરિયાત છે, તો પછી તીર્થંકરદેવો થઈ ગયા છે, તેમની આકૃતિ (પ્રતિમા) તો જરૂર જોઈએ જ. તીર્થંકર દેવો થયા નથી એમ તો કહેવાય જ નહિ, કારણ કે તેમના જીવનચરિત્રને જણાવનાર ઘણાં ગ્રંથો હાલ પણ હયાત છે.

પ્રશ્ન—પ્રતિમા તો એક જાતનો પત્થર છે, તેની પૂજા કરવાથી શો લાભ થાય ?

ઉત્તર—જો કે પત્થરપણું ઉપરની દૃષ્ટિએ બંનેમાં સરખું દેખાય છે, છતાં ઘણી અપેક્ષાએ બંનેમાં જૂદાશ પણ જણાય છે. એક સાધારણ પત્થરને જોઈને વીતરાગ આકૃતિની ભાવના જાગતી નથી, અને પ્રભુની પ્રતિમાને દેખતાં મન સ્વસ્થ અને છે, કષાય પાતળા પડે છે, અને આ પ્રમાણે ભાવના પ્રકટે છે કે—“પ્રભો, આપના અવન કલ્યાણકના પ્રસંગે ઇન્દ્ર મહારાજે બહુમાનથી શકસ્તવે કરીને આપની સ્તુતિ કરી, તથા જન્મ-કલ્યાણકના પ્રસંગે મેરૂ પર્વતની ઉપર ચોસઠ ઇન્દ્ર વગેરે દેવોએ એક કરોડ સાઠ લાખ કલશો વડે પરમ ઉલ્લાસથી ૨૫૦ અભિષેક કર્યા, ત્યાર બાદ અનુક્રમે મોટી ઉંમરે રાજ્યાદિ અવસ્થાને પામ્યા તોપણ આપે તેની સાહ્યબીમાં આસક્તિભાવ રાખ્યો નહિ, અને સંયમમાં પ્રેમ ધારણ કરીને પરમ ઉલ્લાસથી આપે સંયમને ગ્રહણ કરીને અને તેની નિર્મલ સાધના કરીને દુનિયાના જીવોને એવો બોધપાઠ શીખવ્યો કે—“અરૂં સુખ ત્યાગ ધર્મની સાધના કરવાથી જ મળી શકે છે, અને લોગમાં સુખ છે જ નહિ, એથી તો ભયંકર રોગની પીડા લોગવવી પડે છે. પરોપાધિની પૂર્ણતા, બીજાની પાસેથી માગી લાવેલા ઘરેણાંના જેવી છે. જેમ માગી લાવેલાં ઘરેણાં પોતાની પાસે હોય, છતાં તે તો પારકાં જ ગણાય, એમ પરોપાધિની પૂર્ણતા પણ ખરી રીતે પોતાની કહેવાય જ નહિ અને તે લાંબા કાળ સુધી ટકતી પણ નથી.” તથા ભયંકર ઉપસર્ગના પ્રસંગે પણ ધૈર્ય રાખીને શુકલ ધ્યાનના લેહોને ધ્યાવીને આપ કેવલજ્ઞાન પામ્યા. સમવસરણમાં વિરાજમાન થઈને ચાર મુખે મધુરી દેશના દહને ઘણાં જીવોને મુક્તિમાર્ગના મુસાફર બનાવ્યા. છેવટે યોગનિરોધ કરીને મુક્તિના સુખ પામ્યા. ધન્ય છે આપના આદર્શ જીવનને ! હે જીવ ! પ્રભુદેવ જે રસ્તે મુક્તિપદ પામ્યા તે રસ્તે તું પણ જલદી જરૂર પ્રયાણ કરજે.”

પ્રતિમામાં અને પત્થરમાં આટલો જ ફરક છે, એમ નહિ, પરંતુ વિચાર કરતાં

ખીજી રીતે પણ બહુ જ તકાવત જણાશે. એક સાદા કાગળમાં અને સરકારી નોટનાં કાગળમાં કાગળપણું સરખું છતાં સાદા કાગળની કંઈ પણ કીંમત ઉપજતી નથી, અને સરકારી છાપવાળા નોટના કાગળની હબરો કે તેથી પણ વધુ રૂપિયા જેટલી કીંમત ઉપજે છે. એ પ્રમાણે હીરા માણેક વગેરે ઝવેરાતમાં પણ સમજી લેવું. તેમજ માતામાં અને પોતાની પરણેલી સ્ત્રીમાં સ્ત્રીપણું સરખું છતાં દરેકના પ્રત્યે જુદી જુદી ભાવના ગર્ભિત પ્રવૃત્તિ થાય છે. એટલે માતામાં પૂજ્યપણાની અને યેનમાં કે પુત્રીમાં અનુક્રમે યેન-પણાની તથા પુત્રી તરીકેની લાગણી હોય છે. સ્ત્રીમાં પ્રેમવૃત્તિને અનુસરતી લાગણી વગેરે હોય છે. આ ખીના ધ્યાનમાં રાખનાર સમજી લગ્ય જીવો પત્થર અને મૂર્તિને એક કહેશે જ નહિ.

આ પ્રસંગે યાદ રાખવા જેવું પત્થરની ગાયનું દષ્ટાંત એ છે કે—એક માણસ જંગલમાં ચાલ્યો જતો હતો. રસ્તામાં ચાલતાં ચાલતાં તેણે જોયું કે એક ખેડૂતને જમીન ખોદતાં ખોદતાં પત્થરની ગાય મળી. તે જોઈને એ મુસાફર પૂછ્યું “આ શું છે ?” ત્યારે પેલા ખેડૂતે કહ્યું ‘આ પત્થરની ગાય છે. જેમ આ ગાયને ચાર પગ, આંચળ, બે શિંગડાં વગેરે હોય છે, તેમ સાચી ગાયને પણ એ બધું હોય છે. આંચળમાંથી દૂધ નીકળે, તે પીવાથી ભૂખ અને તરસ મટે છે. આ પ્રમાણે કહેલી ખીના યાદ રાખીને તે મુસાફર ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો. બહુ દૂર જતાં જતાં રસ્તામાં તેને ભૂખ અને તરસ લાગી. આનુબાનુ તપાસ કરતાં તેને ભાગ્યયોગે સાચી ગાય મળી. આ મુસાફરે પહેલાં પત્થરની ગાય જોઈ હતી તેથી તેણે સાચી ગાયને તરત ઓળખી લીધી. અને દોહીને દૂધ પી લીધું. જેથી ભૂખ અને તરસને મટાડી દીધી. અને તે ઈંટ નગરે જલદી પહોંચી ગયો. અહીં દષ્ટાંત પૂરું થયું. તેની ઘટના (સમજૂતી) ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી—પૂજક લગ્ય જીવો મુસાફરની જેવા જાણવા અને પત્થરની ગાય જેવી જિનપ્રતિમા જાણવી. મુસાફર જેમ જંગલમાં ફરે છે તેમ સંસારી જીવો સંસારમાં રખડે છે. જેમ મુસાફરનું ધ્યેય ઈંટ નગરે જવાનું છે તેમ લગ્ય જીવોનું ધ્યેય મોક્ષ નગરે પહોંચવાનું હોય છે. જેમ જંગલમાં ફરનારા માણસને ભૂખ તરસની પીડા હતી અને તેણે દૂધ પીને શમાવી દીધી, એટલે તે મુસાફર પત્થરની ગાયને જોઈને સાચી ગાયને પારખીને ભૂખ તરસની પીડાને શમાવનારા દૂધને પામ્યો, એ પ્રમાણે સંસારી જીવોને કર્મની પીડા રહેલી છે. અને લગ્ય જીવો (દૂધ જેવી) ભાવ તીર્થંકર પ્રભુની દેશનાને સાંભળીને પીડાને દૂર કરી (ઈંટ નગરના જેવા) મોક્ષ રૂપી ઈંટ સ્થાનને પામે છે.

આમ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—જંગલમાં ફરનાર મુસાફરને પત્થરની ગાય (ગાયની આકૃતિ) જોવાથી સાચી ગાયનું જ્ઞાન થયું, તેમ દ્રવ્યથી અને ભાવથી પ્રભુ દેવની પ્રતિમાની પૂજા કરવાથી અને ત્રિકાલ દર્શન કરવાથી સારા સંસ્કારની જમાવટ થાય છે. જેથી ભવાંતરમાં પણ (સાચા) તીર્થંકરનું દર્શન થતાં તરતજ પૂર્વાના સંસ્કાર

જન્યૂત થાય છે, તેમની ઓળખાણ પડે છે. તે પ્રભુની દેશના સાંભળીને તે પ્રમાણે વર્તન રાખતાં મુક્તિનાં સુખ પામી શકાય છે. જો તે મુસાફરે ગાયનો આકાર જોયો ન હોત તો તે સાચી ગાયને જોવા છતાં તેને ઓળખત ખરે કે ? ન જ ઓળખત. સાબીત થાય છે કે—જેમ તે મુસાફરને ગાયની આકૃતિ સાચી ગાયને ઓળખવામાં કારણ થઈ, તેમ પ્રભુ દેવની પ્રતિમા પણ પૂજાદિ ભક્તિ કરનારા ભવ્ય જીવોને સાચા શ્રીતીર્થંકર દેવને ઓળખવાનું કારણ બને છે. હવે પ્રભુ પૂજા કઈ રીતે કરવી ? તથા તે કરતી વખતે કેવી ભાવના ભાવવી ? વગેરે બીના ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી—

॥ દેવપૂજની રીત ॥

શુભાધિક પુરૂષોને પૂજ્ય માનીને જે બહુ માન સહિત તેમની સેવા કરવી તે પૂજા કહેવાય. તેના બે ભેદ છે: તે આ પ્રમાણે—(૧) દ્રવ્યપૂજા અને (૨) ભાવપૂજા. તેમાં જલ, ચંદન, ફલ, ફૂલ, ધૂપ, દીપ, અક્ષત, નૈવેદ્યથી જે પૂજા કરવી તે દ્રવ્યપૂજા કહેવાય. ભવ્ય જીવોએ આનો ક્રમ સમજવાને માટે નીચે જણાવેલ નિયમો યાદ રાખવા જોઈએ.

૧ પરિમિત જલથી સ્નાન કરવું. અશુચિ અવસ્થામાં પૂજા કરવાથી આશાતના દોષ લાગે. આ મુદ્દાથી એટલે અશુચિને દૂર કરવા માટે સ્નાન કરવું. સ્નાન કરવાના પ્રસંગે શરૂઆતમાં નિર્જલ સ્થાનની તપાસ કરવી. ત્યારબાદ ખપ પૂરતા પાણીથી પરનાળવાળા બાજે ઉપર બેસીને સ્નાન કરવું. પરનાળની નીચે રહેલી કુંડીમાં સ્નાનનું પાણી પડે તે સ્નાન કરીને જયણા પૂર્વક તડકે નિર્જલ સ્થલે છુટું છુટું નાંખવું.

૨ પૂજનાં વસ્ત્રો ફાટેલાં ન હોય, તેમજ અશુદ્ધ પણ ન હોવાં જોઈએ. એટલે નહાઈને અખંડ ચોખ્ખાં વસ્ત્ર પહેરીને દહેરે જવું. રસ્તામાં અશુદ્ધિ જણાતી હોય તો જલથી પગને શુદ્ધ કરીને મંદિરમાં નિગ્રીહી કહી દાખલ થવું. જિનમંદિરના જરૂરી કાર્ય તરફ લક્ષ્ય દઈને તેની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરીને બીજી નિસીહી કહીને ગભારામાં દાખલ થાય, અને દ્રવ્યપૂજા શરૂ કરે. મોર પીંછીથી નિર્માલ્ય પુષ્પ વિગેરેને દૂર કરીને વિધિપૂર્વક અભિષેક કરે, ત્યારે જન્માવસ્થાની વિચારણા કરે. પછી અખંડ શુદ્ધ અંગલૂહણથી પ્રભુના શરીરને સાફ કરીને નવ અંગ પૂજના હુલા બોલીને અનુક્રમે (૧) જમણે અંગુઠો, ડાબે અંગુઠો (૨) એ પ્રમાણે બંને હાથે (૩) કાંડે (૪) ખભે (૫) મસ્તકે (૬) કપાલે (૭) ગળે (૮) હૃદયે (૯) નાભિએ પૂજા કરવી. એમ ક્રમસર પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ અષ્ટપ્રકારી પૂજા વગેરે કરીને ત્રીજી નિસીહી કહીને ચૈત્યવંદન કરવા રૂપ ભાવપૂજા કરવી. અહીં દશ-ત્રિક વગેરેની બીના ખાસ યાદ રાખવી જોઈએ. તે શ્રીચૈત્યવંદન ભાષ્ય વગેરેમાંથી જોઈ લેવી. આ પૂજના જેવી રીતે (૧) દ્રવ્યપૂજા (૨) ભાવપૂજા એમ બે ભેદો છે, તેમ અપેક્ષાએ (૧) અંગપૂજા (૨) અગ્રપૂજા (૩) ભાવપૂજા એમ ત્રણ ભેદો પણ શ્રી ધર્મસંગ્રહ વગેરે ગ્રંથોમાં જણાવ્યા છે. તેમાં પ્રભુદેવની પ્રતિમાની ઉપર જે પુષ્પો ચઢાવવા, ધૂપ

ઉખેવવો, ચંદનાદિ પદાર્થોનું વિલેપન કરવું, આભરણ પહેરાવી આંગી રચવી, એ અંગપૂજા કહેવાય, અને પ્રભુની આગળ સાથિયો કરવો, નૈવેદ્ય ફલ વગેરે મૂકવાં, એ અથપૂજા કહેવાય. તથા પ્રભુશુભોની સ્તુતિ કરવી, સ્મરણ ચિંતવના કરવી, એ ભાવપૂજા કહેવાય. આ સંબંધી વધુ બીના શ્રી શ્રાદ્ધવિધિ ઉપદેશતરંગિણી વગેરે ગ્રંથોમાંથી જોઈ લેવી.

॥ પૂજનું ફલ ॥

પ્રભુની પૂજા કરવાથી પાપનો નાશ થાય છે, દુર્ગતિનાં દુઃખો ભોગવવા પડતાં નથી, આપત્તિનો નાશ અને પુણ્યનો વધારો થાય છે, લક્ષ્મી વધે છે, આરોગ્ય મળે છે, લોકમાં જશકીર્તિ પ્રશંસા વધે છે, અને દેવગતિના અને મોક્ષનાં સુખ પણ મળે છે. આ વાત ધ્યાનમાં રાખીને ભવ્ય જીવોએ ત્રિકાલ પૂજા કરી માનવ ભવ સફલ કરવો. હવે બીજી રીતે પૂજનું સ્વરૂપ ધનસાર શેઠના દૃષ્ટાંત સાથે ટૂંકામાં આ રીતે જાણવું—

દ્રવ્યપૂજા-ભાવપૂજા.

સ્વાદ્ભેદોપાસનારૂપા, દ્રવ્યાર્યા ગૃહમેધિનામ્ ।

અભેદોપાસના રૂપા, સાધૂનાં ભાવપૂજના ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ:—“ગૃહસ્થીઓને ભેદઉપાસના રૂપ દ્રવ્યપૂજા હોય છે, અને સાધુઓને અભેદઉપાસનારૂપ ભાવપૂજા હોય છે.”

ભેદઉપાસના રૂપ એટલે મારા આત્માથી અહીંનું પરમેશ્વર જુદા છે, પ્રાપ્ત થયેલા આત્માનંદના વિલાસી છે. તેની ઉપાસના એટલે નિમિત્ત આલંબન રૂપ સેવા તે રૂપ દ્રવ્યપૂજા ગૃહસ્થીઓને કરવા યોગ્ય છે, અને સાધુઓને તો અભેદ ઉપાસના એટલે પરમાત્માથકી પોતાનો આત્મા અભિન્ન છે એવા પ્રકારની ભાવપૂજા જ કરવા યોગ્ય છે. જો કે અહીંનું ભગવાનના ગુણનું સ્મરણ કરવું, તેમનું બહુમાન કરવું, એવા ઉપયોગરૂપ સવિકલ્પ ભાવપૂજા ગૃહસ્થીઓને પણ કરવા યોગ્ય છે, તોપણ ઉપયોગવાળી આત્મસ્વરૂપના એકત્વરૂપ ભાવપૂજા તો મુનિઓનેજ યોગ્ય છે. આ પ્રસંગને યથાર્થ સમજાવનાર ધનસારનું દૃષ્ટાંત ટૂંકામાં આ રીતે જાણવું—

શ્રીપુર નગરમાં જિતારી નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે નગરમાં ધનસાર નામનો એક વાણિયો રહેતો હતો. તે અત્યંત દરિદ્રી હોવાથી કોઈ પણ સ્થાને આદર પામતો નહીં, પરંતુ તે સ્વભાવે સરળ હતો, અને હમેશાં સદ્ગુરુની પાસે ધર્મોપદેશ સાંભળતો હતો. એક વખતે તેણે વિનયપૂર્વક દીન વાણીથી ગુરુને પૂછ્યું કે “હે સ્વામી ! હું દરિદ્રી, દુઃખી અને નિર્ધન કેમ થયો ?” ગુરુએ કહ્યું કે “તેં પૂર્વ ભવે શ્રીજિનેશ્વરની પૂજા કરી નથી, તેથી તું દુઃખી થયો છું. હવે આ જન્મમાં તું દ્રવ્યપૂજા તથા ભાવપૂજા કર, જેથી તારા દુઃખનો ક્ષય થાય. તેમાં ભાવપૂજનું સ્વરૂપ પૂર્વાચાર્યોએ એવું કહ્યું છે કે—

દયાંભસા કૃતસ્નાનઃ, સન્તોષશુભવસ્થભૂત ।
વિવેકતિલકશાલી, ભાવનાપાવનાશયઃ ॥ ૧ ॥

ભક્તિશ્રદ્ધાનધુસ્રોતો—ન્મિશ્રપારટીરજદ્રવૈઃ ।
નવપ્રહ્લાંગયુગ્દેવં, શુદ્ધમાત્માનમર્યય ॥ ૨ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—“હે ભવ્ય જીવ ! દ્રવ્ય અને ભાવથી સ્વપરના પ્રાણુરક્ષણરૂપ દયા રૂપી જળવડે સ્નાન કરીને પોદ્ગલિક સુખની ઈચ્છાના અભાવરૂપ જે સંતોષ તે રૂપી વસ્ત્રને ધારણ કરીને, સ્વપરના વિભાગનું જે જ્ઞાન—તે રૂપ વિવેકનું તિલક કરીને તથા અરિહંતના શુભગાનમાં એકાગ્રતારૂપ ભાવનાવડે કરીને પવિત્ર અંતઃકરણવાળો થઈ, ભક્તિ અને શ્રદ્ધારૂપ અંદનથી મિશ્ર એવા કેસરના દ્રવે (ઘોળે કરીને) કરીને નવ પ્રકારના પ્રહ્લાચર્ય રૂપ નવ અંગોને ધારણ કરનાર અનંત જ્ઞાનાદિ પર્વાયવાળા શુદ્ધ આત્મારૂપ દેવની પૂજા કર.”

પછી ક્ષમારૂપી પુષ્પની માળા અર્પણ કર, જે પ્રકારના ધર્મરૂપ જે અંગલુહણ આગળ ધર, ધ્યાનરૂપી ઉત્તમ અંલકારોને તેના શરીરપર પહેરાવ, આઠ મદસ્થાનના ત્યાગરૂપી અષ્ટમંગળ તેની પાસે આવેળ, જ્ઞાન રૂપી અગ્નિમાં શુભ સંકલ્પ રૂપી કાકતુંડ (અગર) નો ધૂપ કર, અને પછી આત્મસામર્થ્ય રૂપ આરતિ ઉતાર.

ઇત્યાદિ ભાવપૂજનું સ્વરૂપ બીજા અંથોથી જાણી લેવું.

જિનેશ્વરની પૂજા, સ્નાત્ર, શુભસમૂહની સ્તુતિ અને સ્તવના વિગેરે કરવાથી દર્શન રહિત (મિથ્યાત્વી) જીવોને દર્શન (સમકિત)ની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને જેને દર્શન શુભ પ્રાપ્ત થયા હોય છે તેને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વાદિ ગુણોનો લાભ થાય છે, તથા જિનપૂજા રત્નત્રયીની પ્રાપ્તિનું કારણ થાય છે. એક શિષ્યે ગુરૂને પૂછ્યું છે કે “હે ગુરૂદેવ ! જિનેશ્વરની સ્તુતિ, સ્તવન અને મંગળ લણવાથી જીવોને શું થાય ? ” ગુરૂદેવે કહ્યું કે “સ્તુતિ, સ્તવન અને મંગળથી જીવોને જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રનો લાભ થાય.” વળી જિનેશ્વરની પૂજા કરવાથી પોદ્ગલિક સંપત્તિ વગેરેનો પણ લાભ થાય છે. ધન, ધાન્ય, રાજ્ય, ચક્રવર્તીપણું તથા ઈન્દ્રપણી લક્ષ્મી પણ પ્રાપ્ત થાય છે અને છેવટે ચિદાનંદ સંપત્તિ (મુક્તિ) પણ પ્રાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે શ્રી જિનેશ્વરની સેવા બન્ને પ્રકારની લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિમાં કારણભૂત છે.”

ઇત્યાદિ ગુરુમુખથી ધર્મદેશના સાંભળીને ધનસારે ગુરુને પૂછીને “આજથી શ્રી અરિહંતની પૂજા કર્યા વિના સુખમાં પાણી પણ નાંખવું નહી.” એવો અભિચંદ્ર ગ્રહણ કર્યો. તે દિવસથીજ આરંભીને તે શ્રેષ્ઠી હંમેશાં જિનપ્રતિમાની કેસર, અંદન, કપૂર (બરાસ) વિગેરે સુગંધી દ્રવ્યોથી અને સુગંધી એવા બાઈ, પદ્મ, ચંપો, કેતકી, માલતી, મયકુંદ વિગેરેનાં તાબાં પુષ્પોથી પૂજા કરવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે ત્રિકરણ શુદ્ધિવડે નિરંતર બહુ-માનથી શ્રી જિનેન્દ્રની પ્રભુતાને જ્ઞાન દષ્ટિરૂપ માર્ગમાં ઉતારીને પૂજા કરતાં તે ધનસારે

ઘણું પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું. તે પુણ્યના તાત્કાલિક ઉદયથી તેના ઘરમાં અનેક પ્રકારની લક્ષ્મી પ્રગટ થઈ; એટલે વિશેષે કરીને જિનભક્તિ કરતા એવા તે શ્રેષ્ઠીએ જિનચૈત્ય, જિનખિંચ, પુસ્તક અને ચતુર્વિધ સંઘ એ સાતે ક્ષેત્રમાં ઘણું ધન ખરચ્યું. એ પ્રમાણે હંમેશાં દ્રવ્યપૂજા તથા ભાવપૂજા કરતાં શ્રેષ્ઠી સમકિત પામી, દેવ ભવનું આયુષ્ય બાંધી મનુષ્ય ભવનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં પ્રથમ સૌધર્મ સ્વર્ગમાં દેવતા થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્તમ કુળને વિષે ઉત્પન્ન થઈ સદ્ગુરુ સમીપે દીક્ષા લઈ મુક્તિસ્થળને પામશે.

“આ શ્રાવક ધનસાર શ્રેષ્ઠીએ જિનેશ્વરની પૂજાનું ફળ શીઘ્રપણે આ ભવમાંજ મેળવ્યું, અને પછીના ભવમાં ચારિત્ર લઈને ભાવપૂજાની વિશુદ્ધિવડે તે મુક્તિ પામ્યો. તેનું દૃષ્ટાંત સાંભળીને બીજા ભવ્ય જીવોએ પણ દ્રવ્ય તથા ભાવ એ બન્ને પ્રકારની પૂજા કરીને બાંધેલા પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના ઉત્કૃષ્ટ ફલરૂપે મુક્તિના સુખ મેળવવા જોઈએ. એજ પ્રમાણે શ્રીઆચાર્ય ભગવંત વગેરે ગુરૂઓની સાત્વિકી ભક્તિ કરવાથી પણ પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બંધાય છે. ૪

પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના પાંચમા કારણને જણાવતાં કહ્યું કે જે જીવો બીજાને લગાર પણ હુઁખ થાય તેવું કામ કરવાનો વિચાર પણ કરે નહીં તે જીવો પુણ્યાનુબંધી પુણ્યને બાંધે છે. ૫ અને પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના છઠ્ઠા કારણ પરોપકારને અંગે જરૂરી બીના આ રીતે જણાવી—

પરોપકાર સંબંધી ઉપમા, ઉત્પ્રેક્ષા તથા અન્યોક્તિઓ.

૧. બુદ્ધિમાન પુરૂષો સન્માર્ગને સાધવાને માટે અને બીજા જીવોને બોધ પમાડવા માટે શાસ્ત્રને, અને જ્ઞાન દેવા માટે ધનને તથા ધર્મની સાધના કરવા માટે જીવિતને તેમજ પરોપકાર કરવાને માટે શરીરને ધારણ કરે છે.

૨. જેઓનું મન ઉદારતા ગુણરૂપી કમલની સુવાસથી ભરેલું છે, તેમને પરોપકારને માટે પાંચ હજાર, લાખ, કરોડ પ્રમાણ ધનનું કે રત્નોથી ભરેલું પૃથ્વીનું જ્ઞાન દેતાં લગાર પણ સંકેત થતો નથી.

૩. ચંચા (ક્ષેત્રને સાચવવા માટે ખેતરમાં ઉભો કરેલો ચાડીયો) ખેતરનું, ફરકતી ધબ મહેલનું, રાખ અનાજનું અને દાંતમાં ગ્રહણ કરેલું ઘાસ શત્રુના પ્રાણોનું રક્ષણ કરે છે. આ વાતને ધ્યાનમાં રાખીને ઉત્તમ મનુષ્યોએ જરૂર પરોપકાર કરવો જ જોઈએ. કારણ કે પરોપકાર ગુણ વગરનો માનવ તદ્દન નકામો જ કહેવાય છે.

૪. જો કે સમુદ્ર મોટો છે, પણ તે શા કામનો ? કારણ કે તેનું પાણી ખાઈ છે. તે તો મીઠાં પાણીને પણ ખાઈ કરી નાંખે છે. એના કરતાં તો ભલેને કુવો નાનો હોય, છતાં પણ તે સારો ગણાય. કારણ કે ત્યાં જઈને તરસ્યા જીવો ધરાઈને પાણી પીએ છે.

૫. એક કવિએ સસુદ્રની હાંસી કરતાં જણાવ્યું છે કે-હે સસુદ્ર ! હું તારા વધારે વખાણું શું કરું ? દુઃકામાં કહું છું કે બીજાનું ભલું કરવામાં તારા જેવી લાગણી બીજા કોઈની પણ દેખાતી નથી. મરૂ (મારવાડ) દેશમાં પાણીની ખેંચ હોવાને લીધે એવી પ્રસિદ્ધિ છે કે મારવાડમાં ગયેલા માણસની તરસ છીપે નહિ. આવો અપજ્જશનો પોટલો ઉપાડીને મરૂદેશ થાકી જતો હતો. આ જોઈને હે સસુદ્ર ! તેં દયાની લાગણીથી તેનો ભાર ઓછો કર્યો. માટે તારા જેવો પરતું હિત કરનાર બીજો કોણ છે ? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-તરસ છીપાવાની બાબતમાં મરૂદેશ જેવો અપજ્જશ ધારણ કરે છે, તેવો અપજ્જશ તું પણ ધારણ કરે છે. (આ તો પ્રાચીન કાલની બીના ધ્યાનનાં લઈને કવિએ કહ્યું છે. પણ મરૂદેશમાં અધે સ્થલે હાલ તેવું છે નહિ.)

૬. મેરૂ પર્વતની ઉપર કલ્પવૃક્ષો ઘણાં છે, પણ તે શા કામનાં ? કારણ કે તેનો લાભ અહીંના કોઈને મલતો નથી. આના કરતાં તો મારવાડમાં રસ્તા ઉપર ઊગેલાં કેરડાનાં ઝાડ સારાં, કે જેની છાયામાં ખેસીને મુસાફરો વિસામો લઈ શકે છે અને સ્વસ્થ બને છે.

૭. હે અર્ક (આકાશ)નાં વૃક્ષો ! તમારાં ફળો અને નવાં ફૂલો વગેરે શા કામનાં છે ? અર્કનો બીજો અર્થ સૂર્ય પણ થાય છે. આવું ઉત્તમ નામ તારું છે. પણ નામ પ્રમાણે ગુણો તો દેખાતા જ નથી. જે વૃક્ષોમાંથી એક પણ વૃક્ષ એવું હોય કે જેની છાયામાં ખેસીને તેના ફૂલો ખાઈને મુસાફરો તૃપ્તિ પામે, તેવાં જ વૃક્ષો ખરી રીતે ઉત્તમ ગણાય. હે આકાશ ! તારી જાતિમાં એવું એક પણ ઝાડ દેખાતું નથી. માટે તમે પરોપકાર ગુણ વિનાના હોવાથી શા કામના ? અહીં અન્યોક્તિદ્વારા કવિએ પરોપકાર કરવામાં બેદરકારી રાખનારા જીવોને શીખામણ આપી છે કે-હે પરોપકાર ગુણ વિનાના ધનિક જીવો ! ફૂલાદિના જેવી તમારી પાસે લક્ષ્મી વગેરે સુખ સામગ્રી હોય પણ તે બીજા જીવોના કામમાં આવતી નથી, માટે તે તદ્દન નકામી છે. ભલેને તમને દુનિયા મોટામાં મોટાં ઉપનામ આપીને ઓલાવતી હોય પણ પરોપકાર વિનાનું જીવતર સાવ નકામું છે.

૮. વિદ્વાનો, યોગીઓ, પરોપકાર વિદ્યા સિવાયના ગુણોને ધારણ કરનારા ભવ્ય જીવો અને મહોન્મત્ત હાથીઓના કુંભસ્થલને ભેદવાનું પરાક્રમ ધરાવનારા વીર પુરૂષો તથા સુંદર આકૃતિવાળા પુરૂષો તેમજ ઉત્તમ આચાર ધર્મને પાલનારા અને ઘણી યશ કીર્તિને ધારણ કરનારા જીવો દુનિયામાં ઘણાં મલી શકે છે. પણ જેઓ હંમેશાં પરોપકારમય જીવન ગુજરતા હોય એવા જીવો તો વિરલા જ હોય છે.

૯. વિવિધ પ્રકૃતિવાળા પુરૂષોમાં જેઓ પોતાના સ્વાર્થને એક બાળુ રાખીને પરોપકાર કરે, તે ડાહ્યા સમજી ઉત્તમ પુરૂષો કહેવાય છે. અને જેઓ સ્વાર્થને અને પરાર્થને એમ બંનેને સાધે, તેઓ મધ્યમ પુરૂષોની કોટીમાં ગણાય. તથા જેઓ સ્વાર્થને બાળ-

વવાની ખાતર સામાના હિતને બગાડે તેઓ મનુષ્ય જાતિમાં રાક્ષસ જેવા કહેવાય. તેમજ જેઓ નાહક (કંઈપણ સ્વાર્થ ન હોય છતાં) સામાનું હિત બગાડે તેઓને કયા નામથી બોલાવવા ? આ બાબતમાં કવિઓ કહે છે કે—અમે તેવું નામ બાણતા નથી. એટલે તેઓ અધમમાં પણ અધમ કહી શકાય.

૧૦. સત્પુરૂષો બીજાનું ભડું કરે એમાં નવાઈ શી ? કારણ કે ચંદનનાં વૃક્ષો પોતાના દેહની શાંતિને માટે ઊગતા નથી. એટલે ચંદન જેમ સ્વભાવે કરીને બીજાને સુગંધી વગેરેનો લાભ આપે છે, તેમ સત્પુરૂષોનો એવો સ્વભાવ જ હોય છે કે—તેઓ નિરંતર પરોપકાર કરીને રાજી થાય.

૧૧. જો કે ચંદનના ઝાડને પુષ્પાદિ હોતા નથી તો પણ તે પોતાના દેહ (લાકડા) થી જ (સુખડ) બીજાના તાપને દૂર કરે છે. (આમાંથી બાધ એ મળે છે કે—દેહના ભોગે પણ ચંદનની જેમ પરોપકાર કરવો જોઈએ.)

૧૨. કુસુદ એ ચંદ્ર વિકાસી કમલ વિશેષ છે. ચંદ્ર “ એ મને બદલો આપશે ! ” આ ઇચ્છાથી કુસુદને વિકસ્વર કરતો નથી. એનો તો એવો સ્વભાવ જ છે કે પ્રત્યુપકાર તરફ લક્ષ્ય રાખ્યા વિના પરોપકાર કરવો જ. એ પ્રમાણે ઉદાર દિલ ધનિકો પરોપકાર કરતી વખતે બદલાની ઇચ્છા તલભાર પણ રાખતા નથી. બીજા અજ્ઞાની જીવોનું જીવન વ્યસન મય હોય છે, પણ આ ઉદાર દિલના ધનિકોના જીવનનું ધ્યેય એક જ હોય છે, કે કોઈ પણ હિસાબે પરોપકાર કરવો જ એટલે તેમનું પરોપકાર રૂપ વ્યસનમય જીવન હોય છે.

૧૩. એક કવિ વિચાર કરે છે કે—આ ચંદ્રમા તો દૂર રહ્યો છે. છતાં પણ એણે સમુદ્રની ઉપર શો ઉપકાર કર્યો ? કે જેથી ચંદ્રની કલા વધે ત્યારે તે વધે છે, અને ઘટે ત્યારે તે ઘટે છે ? આ પ્રશ્નનો વિચાર કરતાં છેવટે કવિ કહે છે કે—અહો ! મેં બાણ્યું કે—પરોપકાર રસિક જીવોનો એવો એક અલૌકિક સ્વભાવ જ હોય છે કે જેથી સામાને દુઃખી જોઈને પોતે ક્ષીણ (પાતળા) બને. અહીં પરદુઃખલંબન સત્પુરૂષો ચંદ્રની જેવા કહ્યા એમ સમજવું.

૧૪. આ દાંત અનાજ વગેરે પદાર્થોને ચાવે, અને તેઓનો સ્વાદ જીભ ભોગવે છે. આમાંથી સમજવાનું મલે છે કે—દાંતની જેવા ધવલ પુરૂષો મુશ્કેલી વેડીને પણ બીજાનું કામ બજાવવામાં તીવ્ર ઉત્સાહ રાખે છે. ‘ આ મારો અને આ બીજાનો ’ એવી ભાવના તુચ્છ હૃદયવાળા જીવોને જ હોય છે. પણ ઉદાર દીલના માણસો તો આખી પૃથ્વીને પોતાના કુટુંબ જેવી ગણે છે.

૧૫. બીજા લોકના ભલાને માટે મેઘ પાણીનો ભાર સહન કરે છે, જીવનને ઉલ્લંઘે છે, અને સમુદ્રની મધ્યે પ્રવેશ કરે છે. આ મેઘના દષ્ટાંતે પર હિત બુદ્ધિવાળા જીવો બીજાના ભલાને માટે શું કરતા નથી ?

૧૬. જે અગર (સુગંધી દ્રવ્ય વિશેષ) બીજને ખુશ કરવાને બળી મરે છે, તે અગરને વિવેકી એવા વિદ્યાતાએ અગર કયો એટલે નાનો બનાવ્યો. અહીં અગરનો બીજો અર્થ ગુરુ (મોટો) નહિ એટલે નાનો એમ અર્થ કરવો. જે પરોપકાર કરે એને મોટો બનાવવો જોઈએ એટલે ‘ગુરુ’ એમ કહીને બોલાવવો જોઈએ. અગર (અગર) પણ તેવું જ કામ કરે છે, છતાં વિદ્યાતાએ એનું ‘ગુરુ’ એવું નામ નહિ પાડતાં ‘અગર’ એવું નામ પાડ્યું, એ આશ્ચર્યની વાત છે.

૧૭. નદીઓ પાણીથી ભરેલી હોય છે. ઝાડ ફલોથી ભરેલાં હોય છે. તથા મેઘ પાણીથી ભરેલો હોય છે, છતાં તે ત્રણે પોતાની વસ્તુ પરોપકારને માટે આપે છે. વ્યાજબી જ છે કે સત્પુરુષોની વિભૂતિ પરોપકારમાં જ વપરાય.

૧૮. ચંદ્રમા પોતાના પ્રકાશથી તમામ જીવલોકને ધવલ (સફેદ) બનાવે છે. પણ પોતાનું કલંકે ભૂંસતો નથી. આતું કારણ એ કે પરોપકાર કરવામાં આદરભાવ રાખવા-વાળા ઉત્તમ જીવોને બીજાનું કામ બળવવાના પ્રસંગે પોતાના કાર્યની લગાર પણ પરવા હોતી નથી, તેઓ એમ સમજે છે કે પરનું કાર્ય બળવવામાં જ અમારું કાર્ય સમાયેલું છે. અથવા પરોપકારના પ્રતાપે જ અવસરે અમારું કામ પણ જરૂર થઈ જશે.

૧૯. તમે કહો તો ખરા કે સૂર્ય કોના હુકમથી અંધકારને દૂર કરે છે ? છાંયડો કરવાને માટે ઝાડની આગળ વિનંતિ કરવા કોણે હાથ જોડ્યાં ? મેઘની આગળ વરસાદને માટે કોણે પ્રાર્થના કરી ? આમાં કહેવાતું એ છે કે-સૂર્યને કોઈએ હુકમ કયો નથી. ઝાડની આગળ કોઈએ હાથ જોડ્યા નથી અને મેઘની પાસે કોઈએ માગણી કરી નથી; પણ સૂર્યાદિની એ પ્રવૃત્તિ જગતના જીવોને એ બોધપાઠ શીખવે છે કે અમારા જેવા સાધુ પુરુષો સ્વભાવેજ સામાનું ભલું કરવામાં નિરંતર તત્પર રહે છે.

૨૦. એક કવિ શેષનાગને ઉદ્દેશીને પરોપકારનો બોધ આ પ્રમાણે આપે છે. હે શેષનાગ ! આખી પૃથ્વીના ભારથી અકળાઈને તું ડોક વાંકી કરીશ નહિ ! કારણ કે તું જો આટલું દુઃખ સહન કરીશ તો તેથી જગતના તમામ જીવો સુખમાં રહેશે. (શેષનાગ પૃથ્વીને ધારણ કરે છે આવી લૌકિક માન્યતાને અનુસારે ઉપરની બીના કહી છે. તેમાંથી પણ સમજવાનું એ મત્તે છે કે-જે લગાર દુઃખ સહન કરવામાં ઘણાં જીવોનું હિત જળવાય, તેવા દુઃખને પરોપકાર રસિક જીવો જરૂર આનંદથી સહન કરે છે.)

૨૧. પરોપકારના પ્રભાવને સમજીને પરોપકાર કરવાની ઈચ્છાવાળા લવ્ય જીવોએ એ વાત જરૂર યાદ રાખવી જ જોઈએ કે જ્યાં સુધી સારી સ્થિતિ ટકે, તેટલામાં પરોપકારના કાર્યો જલદી કરી લેવાં, કારણકે વિપત્તિના અવસરે પરોપકાર થવો પ્રાયઃ મુશ્કેલ છે.

૨૨. જેમ પારો મારનારનું પણ કલ્યાણ કરે છે એટલે સોનું આપે છે, એમ ઉદાર દિલના માણસો સામાએ કરેલા ગુના તરફ લક્ષ્ય રાખ્યા વગર ગુનેગારનું પણ ભલું કરે છે.

૨૩. જેમ કેતકીનું ફૂલ દોરાથી બાંધ્યું હોય, તે પણ બાંધનારને સુગંધી આપે છે, એમ નિર્મલ મનવાળા મહાપુરૂષો દુઃખ દેનારનું પણ જરૂર ભણું જ કરે છે.

૨૪. જેમ કુમારપાલ રાજાએ વિકટ સમયમાં કરંબનું લોજન કરાવનાર સ્ત્રીનો ઉપકાર યાદ કરીને પ્રત્યુપકાર કર્યો, એમ ઉત્તમ પુરૂષો બીજાએ કરેલા નાના ઉપકારને પણ બિલકુલ ભૂલતા નથી.

૨૫. ઉપકારીની ઉપર ઉપકાર કરનારા જીવો પૃથ્વીમાં ઘણાં મળે છે, પણ અપકારીની ઉપર ઉપકાર કરનારા તે જગતભરમાં બહુ જ થોડા જીવો હોય છે.

૨૬. આપણે પ્રત્યુપકાર ઘણો કરીએ, તોપણ શરૂઆતમાં જેણે બદલો લેવાની ઇચ્છા રાખ્યા વગર આપણા ઉપર ઉપકાર કર્યો, તેના ઉપકાર તેટલો તે (પ્રત્યુપકાર) ન જ કરી શકાય. કારણ કે આપણે કંઈ વધારે કરતા નથી. કર્યા ઉપર કરવાનું છે. અને સામા માણસે તો નિરભિલાષ વૃત્તિથી આપણું ભણું કર્યું છે.

૨૭. જે ગુરૂઆ એટલે ગુણવંત છે, તે તો સ્વભાવે જ સામાને ગુણ કરશે. જુઓ મેઘ ખેતીના કામમાં મદદ કરે છે, જળાશય ભરી દે છે, તોપણ કંઈ દાણ (હાંસલ) માગતો નથી.

૨૮. જેઓ હૃદયમાં પરોપકાર કરવાની વિચારણા કરે છે, અને જેઓ કૃતજ્ઞ એટલે કરેલા ઉપકારને યાદ રાખે છે, તે બંને પુરૂષો પૃથ્વીને ધારણ કરે છે. અથવા તેવા પુરૂષો વડે કરીને પૃથ્વી ભાગ્યવંતી ગણાય છે.

૨૯. પૃથ્વીના શણગારરૂપ ત્રણ પુરૂષો ગણાય છે. તે આ પ્રમાણે-૧ જે ગભરાએલા માણસને હિંમત આપે, ૨ જે સામાની આપત્તિને દૂર કરે અને ૩ જે શરણાગતને અથાવે.

૩૦. દીર્ઘદષ્ટિથી વિચાર કરીશું તો જરૂર જણાશે કે-કરેલા ઉપકારની ઉપર અપકાર કરનારા જીવો અસંખ્ય છે, અને ઉપકારને જાણનારા અસંખ્યાતા તથા ઉપકારની ઉપર પ્રત્યુપકાર કરનારા થોડા હોય છે. અને પ્રત્યુપકારની ચાહના રાખ્યા વગર દેહના ભોગે પણ ઉપકાર કરનારા મહાપુરૂષો તો વિરલા જ (બહુ જ થોડા) હોય છે.

૩૧. પૃથ્વી એમ કહે છે કે-મને પર્વતોનો અને સમુદ્રોનો ભાર લાગતો નથી. પણ વિશ્વાસઘાતી જનો મને ભારભૂત લાગે છે અને કૃતઘ્ન પુરૂષો મને મહાભારભૂત લાગે છે.

આ ક્ષણભંશુર કાચાથી પણ પરોપકાર રૂપ સાર લઈ શકાય છે. આ વાતને વિસ્તારથી સમજવાની ઇચ્છાવાળા ભવ્ય જીવોએ ‘સાર પંચક’ની બીના જરૂર વિચારવી જોઈએ. તે દૂકામાં આ પ્રમાણે જાણવી—

(૧) દાનં વિત્તાદ્ (૨) ક્રત્તં વાચઃ (૩-૪) કીર્ત્તિઘર્મો તથાઽઽયુષઃ ॥

(૫) પપોપકરણં કાયાદસારાત્ સારમુદ્ધરેત્ ॥ ૧ ॥

(૧) પૈસાથી દાન આપવું, (૨) વાણીથી સત્ય બોલવું, (૩-૪) જીવનથી કીર્તિ અને

ધર્મ મેળવવાં અને (૫) શરીરથી પરોપકાર કરવો. આ રીતે કરીને અસારમાં પણ સાર અહણુ કરવો જોઈએ.

(૧) ધનનો સાર: દાન.

શ્રી તીર્થંકર ભગવંતે કહ્યું છે કે લક્ષ્મીનો સાર દાન જ છે. પાછલા ભવની પુણ્ય-ઈથી જે જીવો લક્ષ્મી પામ્યા હોય તેમણે સાવચેત થઈને યથાશક્તિ શ્રી જિન મંદિર વગેરે સાત ક્ષેત્રોમાં તેને જરૂર વાપરવી જોઈએ. આ પ્રમાણે કરનારા ભવ્ય જીવો લક્ષ્મીનો સાર (લ્હાવો) લઈ શકે છે. લક્ષ્મીની અનિત્યતાને લક્ષ્યમાં રાખીને કયા કયા ધનિક ભવ્ય જીવોએ (૧) શ્રી જિનમંદિર, (૨) જિનપ્રતિમા, (૩) જ્ઞાનભંડાર, (૪) સાધુ (૫) સાધ્વી (૬) શ્રાવક, (૭) શ્રાવિકા, આ સાત ક્ષેત્રોમાં કઈ રીતે ઉદારતાથી ધનનો સદુપયોગ કર્યો તે બીના મેં ‘શ્રી ભાવના કલ્પલતા’ નામના ગ્રંથમાં વિસ્તારથી જણાવી છે, તે ત્યાંથી જોઈ લેવી. જેઓ ધનવંત છતાં કંજૂસાઈને લીધે ધર્મ માગે લક્ષ્મીને ન વાપરે તેઓની લક્ષ્મી નિષ્કલ સમજવી.

આ પ્રસંગે ભોજ રાજાની બીના જાણુવા જેવી છે, તે ટૂંકામાં આ પ્રમાણે છે:—એક વખત ભોજરાજા રથવાડીએ નીકળ્યા. તે વખતે રાજશેખર નામના મહા ધુરંધર કવિ હુકાળના કારણે ચૌટામાં જમીન ઉપર પડેલા અનાજના દાણા વીણી રહ્યા હતા. આ બનાવ જોઈને રાજા ભોજે અડધી ગાથામાં કહ્યું કે જેઓ એક પોતાનું પણ પેટ ભરી શકતા નથી તેઓનો જન્મારો નકામો સમજવો. નિઝડઅત્પૂરણેડવિ હુ. અસમત્થા તેહિં કિપિ જાણહિં. આ સાંભળીને કવિરાજે ગાથાના છેલ્લા બે પાદ પૂરા કરીને કહ્યું કે—સુસમત્થા જે ન પરોવનારિણો તેહિવિ ન કિપિ ॥૧॥ જેઓ ધનવંતે પારકાનું દુઃખ દૂર કરવાને સમર્થ છે, છતાં તેવો પરોપકાર કરતા નથી, તેઓને પણ જન્મારો શા કામનો છે? કવિનાં આ વચ્ચેના સાંભળીને સામું ભોજરાજાએ પણ કહ્યું કે—પરપત્થણાવવણં મા જળજિ. જણેસિ પરિસં પુત્તં ॥ ૨ ॥ હે માતા! જે બીજાની આગળ માગતો ફરતો હોય, તેવા પુત્રને તું જણીશ નહિ. આ સાંભળી કવિએ કહ્યું કે—મા કમરેવિ ધરિજજલુ. પરિષમ્રંગો કઓ જેણં ॥૩॥ હે માતા! સામો માણસ માગે છતાં જે ન આપે તેવા પુત્રને તું ઉદરમાં પણ રાખીશ નહિ. કવિનાં આ વચ્ચેના સાંભળીને દાનવીર ભોજ રાજા મૌન રહ્યો અને કવિને સો ગામ અને કરોડ સૈન્યાનું દાન દીધું.

આ દષ્ટાંતમાંથી એ બોધ લેવો કે તે જેમ દાનેશ્વરી હતો, તેથી તેને પ્રજા ચાહતી હતી, તેમ ધનિક ભવ્ય જીવો પણ તે પ્રમાણે જો ધાર્મિક ક્ષેત્રોમાં લક્ષ્મી વાપરે, તો તેઓને પણ બીજા જીવો જરૂર ચાહે છે. અને પરભવમાં તેઓ આત્મહિતના સાધનો જરૂર પામી શકે છે. દુનિયામાં પણ દેખાય છે કે દાનશુણને લઈને જ લોકો મેઘને ચાહે છે, પણ સમુદ્રને કોઈ ચાહતું નથી. કારણ કે સમુદ્રને સંઘરવાની ટેવ પડી છે. કુદરત પણ એમ જ બોધ આપે છે કે જ્યાં મધ હોય, ત્યાં માખી જાય છે. એમ દાની તરફ લોકોની

લાગણી વધારે ખેંચાય છે. ખરેખર દાન એવી ઉત્તમ ચીજ છે કે જે આપનાર, લેનાર અને અતુમોદના કરનાર એ ત્રણેને તારે છે. વર્તમાન આખાદીને ટકાવવા માટે અને ભવિષ્યમાં તેવી આખાદી મેળવવા માટે દરેક સમજી જીવેએ યથાશક્તિ દાન દઈને જ ભોજન વગેરે ક્રિયા કરવી જોઈએ. કાકડીનું પતીકું કાપીને દૂર કરીએ તો તે ખાનારને મીઠી લાગે છે, એમ પેદાશની મીઠાશ જાળવવાને માટે તેમાંથી અમુક ભાગ ધાર્મિક કાર્યોમાં જરૂર વાપરવો જોઈએ. એ પ્રમાણે ‘ધનનો સાર દાન’ આ પહેલા સારની બીના જણાવી.

(૨) વાણીનો સાર: સત્ય.

વાણીનો સાર સત્ય (સાચું બોલવું) એ છે. જીવને જીભની પ્રાપ્તિ મહાપુણ્યોદયે થાય છે. સત્ય વચન બોલીએ તો જ જીભની પવિત્રતા જળવાય છે. જૂઠું બોલવાથી એ અપવિત્ર બને છે. આ પ્રસંગે શિક્ષા શાસ્ત્રમાં પણ શીખામણ દીધી છે કે—

સત્યપૂતં વદેદ્ વાક્યં, વસ્ત્રપૂતં પિખેજ્જલં ।

દષ્ટિપૂતં ન્યસેત્ પાદં, મનઃપૂતં સમાચરેત્ ॥ ૧ ॥

સાચું બોલવું, પાણી ગળીને પીવું, જોઈને ચાલવું તથા સફલાવના રાખીને નિર્દોષ પ્રવૃત્તિ કરવી. જે માણસ સાચું વચન બોલે છે, તેની આગળ અગ્નિ જલ જેવો, સમુદ્ર સ્થલ જેવો, શત્રુઓ મિત્ર જેવા, અને દેવો દાસ જેવા બની જાય છે. આ બાબતમાં શેઠ મુહુર્ણસિંહની બીના જરૂર યાદ રાખવા જેવી છે. તે ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જણાવી:—દીલ્હી શહેરમાં મુહુર્ણસિંહ નામે એક શેઠ રહેતા હતા, તે સત્યવાદી હતા. આથી લોક વ્યવહારમાં તેમની આબરૂ પણ સારી ફેલાઈ હતી. તેમના પિતાનું નામ જગસિંહ હતું. એક વખત બાદશાહ પિરોજની આગળ કોઈ ચાડીયાએ કહ્યું કે “આ મુહુર્ણસિંહની પાસે ૫૦ લાખ પ્રમાણ ધન છે. તે મહા ધનવાન હોવાથી તેને ગુનામાં લેવા જેવો છે” આથી બાદશાહે શેઠ મુહુર્ણસિંહને બોલાવ્યા, અને પૂછ્યું કે તમારી પાસે કેટલું ધન છે? જવાબમાં શેઠે નમ્રતાથી જણાવ્યું કે હું તપાસીને આવતી કાલે જવાબ આપીશ. પછી શેઠે ઘેર જઈને તમામ ધનની ગણતરી કરી અને તેની કાગળ ઉપર નોંધ લઈને બીજે દિવસ બાદશાહની પાસે આવીને સત્ય બીના બહાર કરી કે—હે સ્વામી! મારી પાસે ૮૪ લાખ જુલ્હાંક પ્રમાણ મીઠકત છે. આવી સત્ય બીના સાંભળીને ખુશી થયેલા બાદશાહે બીજા ૧૬ લાખ ટાંક આપીને તેને કેટીશ્વર (કરોડાધિપતિ) બનાવ્યો. શેઠ મુહુર્ણસિંહે પોતાની ખ્યાતિ પ્રમાણે દાનાદિ ધાર્મિક કાર્યોમાં ઉલ્લાસથી લક્ષ્મીને વાપરીને પોતાનું (કેટીશ્વર) નામ સાર્થક કર્યું. આમાંથી બોધ એ લેવો કે સત્ય વચન બોલવાથી અનેક બીજાનો લાભ મળે છે અને સત્પુરુષોની લક્ષ્મી જગતભરના જીવોના કામમાં આવે છે. કહ્યું છે કે—

મેહાણુ જલં ચંદ્રાણુ ચંદ્રિમા તરવરાણુ ફલનિવહો ॥

સુપુરિસાણુ વિદત્તાં સામણ્યં સયલલોચસ્સ ॥ ૧ ॥

મેઘનું પાણી, ચંદ્રમાનો પ્રકાશ, ઝાડનાં ફલો અને સત્પુરુષોની લક્ષ્મી (કમાણી) આ ચાર વાનાં સર્વ લોકને સામાન્ય હોય છે. એટલે તે તમામ લોકોના કામમાં આવે છે. ઉપરની બીના લક્ષ્યમાં લઈને સમગ્ર જીવોએ જરૂર સત્ય બોલવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. એ પ્રમાણે ‘સાચું બોલવું એ વાણીનો સાર છે’ આ બીજા ‘સાર’ની બીના બાણવી.

(૩-૪) આયુષ્યનો સાર: કીર્તિ અને ધર્મ.

આયુષ્યનો સાર કીર્તિ અને ધર્મ છે. આખરૂં અને ધર્મ વિનાનું જીવન નકાસું ગણાય છે. શ્રી તીર્થંકર લગવંતે (૧) મનુષ્યાયુ (૨) દેવાયુ (૩) તીર્થંચાયુ (૪) અને નરકાયુ એમ ગતિની અપેક્ષાએ ચાર પ્રકારનું આયુષ્ય કહ્યું છે. તેમાં મનુષ્યનું આયુષ્ય ઉત્તમ કહ્યું છે, તેમાં મુદો એ છે કે માનવ જાત વિનય વિવેકથી અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી ત્રિકાલાભાષિત શ્રી જિનધર્મની આરાધના કરીને આ લોકમાં કીર્તિમય જીવન ગુજરીને પરલોકમાં પણ આત્મહિત સાધી શકે છે. મોતીનું પાણી ઉતર્યા પછી તેની સારી કીર્તિ ઉપજે જ નહિ, કારણ કે તે નિસ્તેજ થઈ ગયું. એમ માનવ જાત આખરૂંને લઈને સતેજ દેખાય છે. પરોપકાર, દાન, શીલ, તપ, ભાવનાદિમય ધર્મસાધના કરવાથી આખરૂં મેળવી શકાય છે. દાનગુણને લઈને કર્ણરાજા, કુમારપાલ, મંત્રી વસ્તુપાલ તેજપાલ વગેરેની કીર્તિ હાલ પણ ગવાય છે શીલગુણને લઈને પ્રભુ શ્રી મલ્લિનાથ, શ્રીનેમિનાથ પ્રભુ, શ્રીજંબૂસ્વામી, શ્રીસ્થૂલભદ્ર, ચંદનબાલા, રાજમતી વગેરેની કીર્તિ અનેક ઐશ્વર્યમાં ગવાઈ છે. તપગુણને લઈને પ્રભુ શ્રી ઋષભદેવ, ચરમ તીર્થંકર પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવ, ગૌતમસ્વામી, ધન્ય અણુગાર વગેરેની કીર્તિ ફેલાઈ છે અને ભાવના ગુણને લઈને શ્રી-ભરત મહારાજા, શ્રી કુર્માપુત્ર વગેરેની ચારે દિશામાં કીર્તિ ફેલાઈ છે. આ ઉપરથી હવે સહજ સમજશે કે માનવ ભવ પામીને ભવ્ય જીવોએ આખરૂં કીર્તિ આદિ સદ્ગુણોને પમાડનાર એવા શ્રીતીર્થંકર ભાષિત ધર્મોપદેશમાં જરૂર ઉચ્ચમશીલ બનવું જોઈએ. જેઓ અપ્રમાદી જીવન રાખે, એટલે કે એક પણ સમય નકામો ન ગાળે, તેઓ જ ઉપર જણાવ્યા મુજબ ધર્મોપદેશ કરીને જીવંતીને સફલ કરે છે. જીવનદોરી તૂટ્યા પછી કોઈ પણ ઉપાયે સાંધી શકાતી નથી. આ બાબતમાં નિરૂપકમ આયુષ્યવાળા જીવોનું પણ કંઈ ચાલતું નથી એટલે તેઓ પણ જીવન દોરીને સાંધી શકતા નથી. આ જ મુદાથી પ્રભુ શ્રીમહાવીર દેવે અંતિમ દેશના દેતાં જણાવ્યું કે હે ભવ્ય જીવો ! તમે લગાર પણ પ્રમાદ કરશો નહિ, કારણકે જીવનનો અંત ક્યારે આવશે તેની કોઈને ખબર નથી. યાદ રાખવું જોઈએ કે ઘડપણમાં પુત્રાદિમાંના કોઈનું પણ શરણ હોતું નથી. એમ સમજતાં છતાં કુટુંબાદિના મોહને લઈને આરંભ સમારંભ કરનારા પ્રમાદી જીવોનું શું થશે ? તેઓ દુર્ગતિનાં દુઃખ ભોગવશે, એમ બાણીને મને ખેદ થાય છે. શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-

૧ જેટલું આયુષ્ય આંધું હોય તેટલું ભોગવાય, એ, નિરૂપકમ આજીવું કહેવાય. સોપકમ આજીવું આનાથી ઉલટું હોય.

અસંખ્યં જીવિય મા પમાયએ, જરોવણીયસ્સ હુ નત્થિ તાણું ।

એવં વિચાણુહિ જજે પમત્તે, કણ્ણુ વિહિંસા અજ્યા ગિહિંતિ ॥૧॥

જે અજ્ઞાની જીવો અનેક જાતનાં પાપકર્મો કરીને ધનને પેદા કરે છે, તેઓ ધણા જીવોની સાથે વેર બાંધીને મરતી વળતે તે ધનનો ત્યાગ કરીને નરકમાં જાય છે. ત્યાં પણ તેઓ પાછલા ભવના વેરને લઈને માંહોમાંહે યુદ્ધ કરી લોહીલોહાણ થાય છે.

આમાંથી સમજવાતું એ કે, લક્ષ્મીને મેળવનાર જીવ જ કર્મનાં ફળ લોગવે છે. જેઓના પોષણને માટે પોતે પાપકર્મ કરી રહ્યો છે, તે પુત્ર વગેરે સ્નેહીઓ પાપ કર્મના ફલનો ભાગ લેવાને ચાહતા પણ નથી. અને લક્ષ્મીનો ભાગ લેવાની પૂરેપૂરી ઈચ્છા કરે છે.

જે પાવકમ્મેહિ ધણું મણુસ્સા, સમાયયંતે અમઈ ગહાય ।

પહાય તે પાસપયદ્ધિએ છુરે, વેરાણુબદ્ધા નિરયં ઉવેંતિ ॥ ૧ ॥

ધર્મને ચાહનાર જીવોએ ભારંડપક્ષીની માફક જીવનમાં લગાર પણ પ્રમાદને સેવવો નહિ. ભારંડપક્ષીને પેટ એક હોય, ડોક જુદી જુદી હોય, પગ ત્રણ હોય, ભાષા મનુષ્યના જેવી હોય, જે જીવનું એક શરીર હોય. બંનેને જે ટાઈમે જુદાં જુદાં ફળ ખાવાની ઈચ્છા થાય, તેજ ટાઈમે તેનું મરણ થાય. આ ખાખતમાં એ પક્ષી બહુ જ સાવચેત રહે છે. આ પ્રસંગે નીચેના બે શ્લોકો જરૂર યાદ રાખવા—

સુત્તેસુ યાવિ પડિબુદ્ધજીવી, ન વીસસે પંડિય આસુપણ્ણે ॥

ધોરા મુહુત્તા અખલં સરીરં, ભારંડપક્ષીવ ચરંપમત્તે ॥ ૧ ॥

(ઉત્તરાધ્યયન)

એકોદરાઃ પૃથગ્ગ્રીવાસ્ત્રિપદા મર્ત્યભાષિણુઃ ॥

ભારંડપક્ષિણુસ્તે સ્યુ-મૃતિર્ભિન્નફલેચ્છયા ॥ ૨ ॥

(કલ્પસૂત્ર ટીકા)

જ્યાં સુધી શરીર નીરોગી હોય, અથવા ઘડપણ ન આવે, અને ઈંદ્રિયો સાજી હોય એટલે પોતપોતાના વિષય (બાણવા લાયક પદાર્થ) ને ગ્રહણ કરવાને શક્તિ ધરાવતી હોય, અને આયુષ્યને ઉપક્રમ ન લાગે, ત્યાં સુધીમાં હાથા પુરૂષોએ જલદી ચેતીને આત્મ-હિતનાં સાધનોની જરૂર સેવના કરી લેવી જોઈએ. કારણ કે તેમ ન કરે તો પાછળથી પસ્તાવો થાય. ઘરમાં લાઘ્ય લાગે તે વખતે કુવો જોદાવવા માટે ચેતવું અથવા તળાવ કૂટયા પછી પાળ બાંધવાને ચેતવું એ શા કામનું? પહેલેથી જ ચેતનારા જીવો વિકટ પ્રસંગને અટકાવી શકે છે. કહ્યું છે કે—

યાવદ્દેહમિદં ગદૈર્ન મૃદિતં નો વા જરાજર્જરં ।

યાવત્તત્વક્ષકદંબકં સ્વવિષયજ્ઞાનાવગાહક્ષમમ્ ॥

યાવચ્ચાયુરભંગુરં નિજહિતે તાવદ્ બુધૈર્યત્યતાં ।

કાસારે સ્ફુટિતે જલે પ્રચલિતે પાણિઃ કથં બંધ્યતે ? ॥ ૨ ॥

ઉપરની બીના ધ્યાનમાં લઈને સાધના કરનારા ભવ્ય જીવો શ્રી ભરતચક્રી આદિની માફક રાજ્યાદિ સુખસંપદાને પામે છે, તથા કીર્તિને પણ પામે છે. આયુષ્યની ક્ષણભંગુરતા ધ્યાનમાં લઈને નિર્મલ ધર્મની સાધના કરવી એ આ ત્રીજા અને ચોથા સારનું રહસ્ય છે.

(૫) શરીરનો સાર : પરોપકાર.

શરીરનો સાર પરોપકાર છે. તેના બે ભેદ આ પ્રમાણે જાણવા—(૧) દ્રવ્ય પરોપકાર અને (૨) ભાવ પરોપકાર. ધર્મિષ્ઠ જીવો સ્વભાવે કરીને સામાને દુઃખી જોઈને દુઃખી થાય છે અને સુખી જોઈને રાજી થાય છે. કોઈ માણસ સાધનોના અભાવે દુઃખી અવસ્થા ભોગવતો હોય, તો તેને જોઈતાં સાધનો પૂરા પાડવાં, એટલે કે દ્રવ્યાદિના ભોગે પણ સામા માણસની વિપત્તિ દૂર કરવી તે દ્રવ્ય પરોપકાર કહેવાય.

બીજો ભાવ પરોપકાર—જે જીવો પ્રમાદને લઈને આરાધના કરવામાં બેદરકારી રાખતા હોય, તેમને શાંતિ અને પ્રેમ ભરેલાં વચનોથી સારણુ, વારણુ, ચોચણુ, પડિ-ચોચણુ કરીને ધર્મના રસ્તે દોરવા અને જેઓ ધર્મની સાધના કરતા હોય, તેમને ધર્મ-ક્રિયાના દંઢરાગી બનાવવા તે ભાવ પરોપકાર કહેવાય. આ બાબતમાં પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવે મેઘકુમારને હિતશિક્ષા દઈને ચારિત્ર ધર્મમાં સ્થિર કર્યો વગેરે દષ્ટાંતો “શ્રી ઉપદેશપ્રાસાદ” વગેરેમાંથી જોઈ લેવા.

પરોપકાર એ પુણ્ય કર્મને બાંધવાનું અદ્વિતીય કારણ છે. તથા જેમ રેશમી વસ્ત્ર શરીરને શોભાવે છે, તેમ પરોપકાર લક્ષ્મીને શોભાવે છે. અને કહ્યું છે કે—

પરોપકારઃ સુકૃતૈકમૂલં, પરોપકારઃ કમલાદુક્કલં ॥

પરોપકારઃ પ્રભુતાવિદ્યાતા, પરોપકારઃ શિવસૌખ્યદાતા ॥ ૧ ॥

આ બાબતમાં એક માછલાનું દષ્ટાંત જાણવા જેવું છે, તે ટૂંકામાં આ પ્રમાણે છેઃ પ્રતિષ્ઠાન પુરમાં એક ધનવાન શેઠ કંબુસાર્થ વગેરે દોષને લઈને દાનાદિ ધર્મની કંઈ પણ સાધના કરતો ન હતો. છેવટે તે આર્ત ધ્યાનમાં મરણ પામી તે જ નગરની સામેના તળાવમાં માછલો થયો. અહીં તળાવની પાળ ઉપર (શાલિવાહન રાજાનો જીવ) એક શેઠ સુપાત્ર દાન આપતો હતો. આ બનાવ જોઈને માછલાને બતિસ્મરણુ જ્ઞાન થયું. તે દાનેશ્વરી શેઠ મુનિદાનના પ્રભાવે પ્રતિષ્ઠાન પુરમાં શાલિવાહન નામે રાજા થયો. તે રથવાડીએ ફરવા નીકળ્યો. ફરતાં ફરતાં તળાવની પાળ ઉપર આવ્યો. ત્યારે તે મોટા માછલાએ રાજાને જોયો, અને વિચાર્યું કે આ રાજાને જે રાજ્યઋદ્ધિ વગેરે સાંકેબી મળી છે તે પાછલા ભવમાં દીધેલા સુપાત્ર દાનનો જ પ્રભાવ છે. એમ જાણીને લોકોને આ

બાબતનો બોધ દેવા માટે પાણીમાં રહીને તેણે મનુષ્યના જેવી ભાષામાં કહ્યું કે “કોણુ જીવે છે? કોણુ જીવે છે? કોણુ જીવે છે?” એમ ત્રણ વાર કહેલાં મત્સ્યનાં વચનને સાંભળીને રાજા વગેરેને મોટું આશ્ચર્ય લાગ્યું. પોતાની સભાના પંડિતોને આ બાબતનો ખૂલાસો પૂછતાં રાજાને સંતોષકારક જવાબ ન મળ્યો. તથા આચાર્ય મહારાજ શ્રી કાલિક-સૂરિજી મહારાજે જ્ઞાનથી માછલાનો અભિપ્રયાય બાણીને રાજાની આગળ કહ્યું કે કોણુ જીવે છે? આ પ્રથમ વાક્યનો અર્થ આ પ્રમાણે છે:—જે ભવ્ય જીવ ઉત્તમ ગુણોને ધારણ કરવા પૂર્વક ધર્મારાધન ઉદ્દેશથી કરે છે તે શાસ્ત્રીય દષ્ટિએ જીવે છે, એમ કહી શકાય. માછલું બીજી વાર કોણુ જીવે છે એમ બોલે છે તેનું રહસ્ય આ છે:—જેના જીવતાં છતાં મુનિવરો અને સન્નજન પુરુષો જીવે છે, એટલે જે ભવ્ય જીવ મુનિવરોને અને સન્નજનોને આલંબનરૂપ છે, અને પરોપકાર કરે છે, તે ખરી રીતે ‘જન્મ્યો’ અને તે જ જીવે છે, એમ કહી શકાય. અને માછલું ત્રીજી વાર ‘કોણુ જીવે છે એમ બોલે છે. તેનો પરમાર્થ આ પ્રમાણે સમજવો:—જે અપ્રમાદી ધર્મરસિક જીવો પાંચમે અથવા છઠ્ઠે દિવસે નિરવધ (નિર્દોષ) ભોજન કરે છે તે જીવે છે.

સૂરિજી મહારાજનાં આ વચન સાંભળીને માછલું મૌન રહ્યું. રાજા વગેરે પણ બહુ આશ્ચર્ય પામીને બોલવા લાગ્યા કે અહો! જલચર જીવ પણ ધર્મ કરવાની ચાહના કરે છે!

આચાર્ય મહારાજે કહ્યું કે—નિર્ગુણ અધર્મી જીવોનો માનવ ભવ બહુ જ હલકો ગણાય છે. આ બાબતમાં વિસ્તારથી બાણવાની ઇચ્છાવાળા ભવ્ય જીવોએ વિદ્વન્નજનગોષ્ઠી જરૂર સમજવા લાયક છે. તે દૂકામાં આ પ્રમાણે બાણવી:—

સદ્ગુણોના વિચારની પણ દુર્લભતા.

યઃ પ્રાપ્ય માનુષં જન્મ, દુર્લભં ભવકોટિભિઃ ।

ધર્મ શર્મકરં કુર્યાત્, સદ્સં તસ્ય જીવિતમ્ ॥ ૧ ॥

રૂપદ્રાર્થ—“જે પ્રાણી કોટી ભવે કરીને પણ પામવો દુર્લભ એવો મનુષ્ય ભવ પામીને કદ્યાણુ કરનાર એવા ધર્મને કરે છે તેનું જીવિત સદ્સં છે.”

દુઃપ્રાપ્યં પ્રાપ્ય માનુષ્યં, કાર્ય તત્ કિંચિદુત્તમૈઃ ।

મુહૂર્તમેકમખ્યસ્ય, નૈવ યાતિ યથા વૃથા ॥ ૨ ॥

રૂપદ્રાર્થ—“દુઃખે પામવા લાયક મનુષ્ય જન્મ પામીને ઉત્તમ પુરુષોએ કાંઈક એવું કામ કરવું બોધ્યે કે જેથી તેનો (માનવ જન્મનો) એક મુહૂર્ત પણ વૃથા ન બય.”

આ હકીકતને દઢ કરવા માટે પહેલાં સંક્ષેપે કહેલું છતાં વિસ્તારથી તે દૃષ્ટાંત આ રીતે બાણવું—

પૂર્વે પ્રતિષ્ઠાન નગરમાં કોઈક ધનવાન શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તે મુહૂર્ત ઘડી, પહોર, દિવસ વગેરે સર્વ કાલ ધર્મક્રિયા દાન વિગેરે ધર્મકાર્ય કર્યા વિનાજ વૃથા નિર્ગમન કરતો હતો. અનુક્રમે તે આર્તધ્યાનથી મૃત્યુ પામીને તેજ પુરની સમીપે એક સરોવરમાં માછલો થયો.

તેજ નગરમાં શાલિવાહન રાજાનો પૂર્વ ભવનો જીવ એક શ્રેષ્ઠી હતો. તે શ્રેષ્ઠી તેજ સરોવરને કાંઠે બેસીને સુપાત્ર દાન આપતો હતો. કહ્યું છે કે—

ધર્મકીર્તિવિહીનસ્ય, જીવિતેન નરસ્ય કિમ્ ।

યો ધર્મકીર્તિવાન્ દાની, તસ્ય જીવિતમુચ્યતે ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—“ધર્મ અને કીર્તિથી રહિત મનુષ્યના જીવિતથી શું ? પણ જે ધર્મ અને કીર્તિવાળો હોવા સાથે દાતાર છે તેનું જીવિત સફળ છે.”

અન્યદા સરોવરની પાળ ઉપર મુનિને દાન આપતાં શ્રેષ્ઠીને પેલા માછલાએ બોલ્યો; એટલે (પૂર્વ ભવોની થીનાને જણાવનાર) જાતિસ્મરણજ્ઞાન થયું. અનુક્રમે શ્રેષ્ઠીનો જીવ મરીને પ્રતિષ્ઠાનનગરમાં શાલિવાહન નામે રાજા થયો.

એકદા શાલિવાહન રાજા ઉદ્યાનમાં ફરતો ફરતો તેજ સરોવરને કાંઠે વૃક્ષની છાયામાં આવીને બેઠો. તેને મોટો સમુદ્ધિવાન બેઠાને “પૂર્વ ભવના દાનનું આ ફલ છે.” એમ પેલા માછલાએ બોલ્યું. પછી લોકને બોધ કરવા માટે માછલું મનુષ્યભાષાથી બોલ્યું કે—

કો જીવતિ, કો જીવતિ, કો જીવતિ વહતિ વારિમધ્યસ્યઃ ।

મત્સ્યઃ પ્રબોધવિધયે, લોકાનાં લલિતવચનતતિમ્ ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—“કોણ જીવે છે ? કોણ જીવે છે ? કોણ જીવે છે ? એ પ્રમાણે ત્રણ વખત જલમાં રહેલો મત્સ્ય લોકોને બોધ કરવા માટે સુંદર વચનો બોલે છે.”

આ પ્રમાણે મત્સ્યનું વાક્ય સાંભળીને રાજા વિગેરે સર્વ લોકોને મોટું આશ્ચર્ય થયું. પછી રાજાએ સભામાં આવી પોતાના પંડિતોને તે મત્સ્યના વચનનું સ્વરૂપ પૂછ્યું, પરંતુ ચિત્તને ચમત્કાર કરનારાં તેનાં વચનોનું તાત્પર્ય કોઈ કહી શક્યું નહીં. પછી શ્રીકાલિકાચાર્યે તે મત્સ્યના મનનો ભાવ બાણીને તેની સમક્ષ રાજાને કહ્યું કે—

કો જીવતિ ગુણા યસ્ય, યસ્ય ધર્મઃ સ જીવતિ ।

ગુણધર્મવિહીનસ્ય, નિષ્ફલં તસ્ય જીવિતમ્ ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—“કોણ જીવે છે ? જેનામાં ગુણો અને ધર્મ રહેલા છે તેજ જીવે છે. ગુણ અને ધર્મથી જે રહિત હોય તેનું જીવિત નિષ્ફલ છે.” વળી—

યસ્મિં જીવતિ જીવતિ, સજ્જના મુનયસ્તથા ।

સદા પરોપકારી ચ, સ જાતઃ સ ચ જીવતિ ॥ ૨ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—“જેના જીવવાથી સજ્જન પુરુષો તથા મુનિઓ જીવે છે અને જે સદા પરાપકારી છે તેનો જન્મ સફલ છે, અને તેજ જીવે છે.”

પંચમેઽહનિ પષ્ઠે વા, ભુંક્તેઽનવદ્યમેવ યઃ ।

ધર્મર્થી આપ્રમાદી ચ, સ વારિચર જીવતિ ॥ ૩ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—“હે જલચર પ્રાણી ! જે પાંચમે અથવા છઠ્ઠે દિવસે નિર્દોષ ભોજન કરે છે, જે ધર્મના અર્થી છે અને અપ્રમાદી છે, તેજ પુરુષ જીવે છે.”

આચાર્યે આમાનો પહેલો શ્લોક કહ્યો, ત્યારે મત્સ્ય જે વખત “કે જીવતિ” એ પદ જોલવા લાગ્યો. અને જ્યારે આચાર્ય બીજો શ્લોક જોલ્યા, ત્યારે એક વખત ઉપરનું પદ જોલવા લાગ્યો અને જ્યારે ત્રીજો શ્લોક જોલ્યો, ત્યારે તે મૌન ધરીને રહ્યો. પછી રાજાએ સૂરિમહારાજને કહ્યું કે—“હે સ્વામી ! જલચર પ્રાણી પણ ધર્મક્રિયાની ઇચ્છા કરે છે, તે મોટું આશ્ચર્ય છે.” શુરુ જોલ્યા કે—“હે રાજા ! ધર્મ હીન અને શુભહીન મનુષ્યનો ભવ સર્વ જીવો કરતાં અતિ નીચ છે. તે વિષે વિદ્વાનની વાણીના વિલાસી કવિઓનાં વચનો સાંભળો—

યેષાં ન વિદ્યા ન તપો ન દાનં, ન યાપિ શીલં ન ગુણો ન ધર્મઃ ।

તે મર્ત્યલોકે ભુવિ ભારભૂતા, મનુષ્યરુપેણ મૃગાશ્વરન્તિ ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—“જે મનુષ્યોમાં વિદ્યા, તપ, દાન, શીલ, ગુણ અને ધર્મ નથી તેઓ આ મૃત્યુલોકમાં પૃથ્વીના ભારરુપ થઈને મનુષ્યને રૂપે મૃગ (હરણિયા) ચરે છે એમ સમજવું.”

આ પ્રમાણે વિદ્વાનના મુખથી નીકળેલાં વચન સાંભળીને એક મૃગ ગર્વ સહિત જોલ્યો કે—“નિર્દિત મનુષ્યને અમારી ઉપમા કેમ આપો છો ? કેમકે અમે તો ઘણા શુભવાન છીએ.

ગીતે શીર્ષં જને માંસં, ત્વચં ચ બ્રહ્મચારિણે ।

શ્રૃંગં યોગીશ્વરે દદ્મો, મૃગસ્ત્રીષુ સુલોચને ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—“ગીતને માટે માથું, માણસને માંસ, બ્રહ્મચારીને ચર્મ, યોગીને શીંગડાં અને સ્ત્રીઓને માટે નેત્ર અમે આપીએ છીએ.” વળી—

દુર્વાકુરતૃણાહારા, ધન્યાસ્તે ચ વને મૃગાઃ ।

વિભવોન્મત્તમૂર્ખાણાં, ન પશ્યન્તિ મુખાનિ યત્ ॥ ૨ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—“દૂર્વા (ધરો)ના અંકુર અને તૃણ (ઘાસ)નું ભક્ષણ કરનારા મૃગો વનમાં રહેતા હોવાથી વૈભવથી ઉન્મત્ત થયેલા મૂર્ખોનાં મુખ જોતા નથી, માટે તેમને ધન્ય છે.”

અયિ કુરંગ કુરંગમવિક્રમે, ત્યજ વનં જવનં ગમનં કુર ।

હિ વને હિ વનેચરનાયકાઃ, સુરભિલોહિતલોહિતસાયકાઃ ॥ ૩ ॥

સ્પષ્ટાર્થ :—“ હે હરિણ ! આ વનને તું તજ દે, અને શીઘ્રતાથી અન્યત્ર ગમન કર, કેમકે આ વનમાં ગાયોના લોહીથી જેમણે પોતાનાં બાણોને રક્ત (લાલ રંગના) કર્યા છે એવા મોટા પારધીઓ આવેલા છે. ”

વસંત્યરણ્યેષુ ચરંતિ દુર્વાં, પિબંતિ તોયાન્યપરિગ્રહાણિ ।

તથાપિ વધ્યા હરિણા નરાણાં, કો મૂર્ખમારાધયિતું સમર્થઃ ॥ ૪ ॥

સ્પષ્ટાર્થ :—“ હરણો વનમાં વસે છે, દુર્વા (ઘરો) ખાય છે, અને કોઈની માલેકી વિનાના જળનું પાન કરે છે, તો પણ તેને જે માણસો મારી નાંખે છે તેવા મૂર્ખને સમજાવવાને કોણ સમર્થ છે ?

માટે નિર્જુણ મનુષ્યને અમારી ઉપમા આપવી યોગ્ય નથી. એટલે સૂરિ ફરીથી બોલ્યા કે—

યેષાં ન વિદ્યા ન તપો ન દાનં, ન ચાપિ શીલં ન ગુણો ન ધર્મઃ

તે મર્ત્યલોકે ભુવિ ભારભૂતા, મનુષ્યરૂપાઃ પશવશ્ચરંતિ ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ :—“ જે મનુષ્યોમાં વિદ્યા, તપ, દાન, શીલ, ગુણ અને ધર્મ નથી તેઓ મૃત્યુલોકમાં પૃથ્વીના ભારરૂપ થઈને મનુષ્યનું રૂપ ધારણ કરનારા પશુઓ ફરે છે. ”

આ પ્રમાણે સાંભળીને કોઈ ગાય બોલી કે—

તૃણમન્નિ ધવલ દુગ્ધં, છગણું ગેહસ્યં મંડનં ભવતિ ।

રોગાપહારિ મૂત્રં, પુચ્છં સુરકોટિસંસ્થાનમ્ ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ :—“ હું ઘાસ ખાઉં છું, પણ શ્વેત દૂધ આપું છું, માફ છાણ ધરતું ભૂષણ થાય છે, મારું મૂત્ર પીળીયા વગેરે રોગનો નાશ કરે છે અને અન્ય ધર્મીઓની માન્યતાનુસારે મારા પૂંછડામાં કોટી દેવતાઓનું સ્થાન છે. ”

માટે નિર્જુણ મનુષ્યને મારા જેવા ગુણીનું ઉપમાન (સાદૃશ્ય) દેવું યોગ્ય નથી. પછી કોઈ બળદ બોલ્યો કે—

નાસ્ય ભારગ્રહે શક્તિર્ન ચ વાહગુણક્રિયા ॥

દેવાગારબલીવર્હસ્તથાપ્યશ્રાતિ ભોજનમ્ ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ :—“ તમે કહ્યા તેવા નિર્જુણ મનુષ્યમાં મારા જેવી ભાર ઉપાડનારી શક્તિ

નથી, અને તે ભાર ઉપાડીને વહન કરવાનો કાંઈ શુભ નથી, તો પણ મહાદેવના પોઠી-આની જેમ તે બેઠો બેઠો ભોજન કરે છે,” અને હું તો

ગુરુશકટધુરધરસ્તૃણાશી, સમવિષમેષુ ચ લાંગલાપકર્ષી ।

જગદુપકરણં પવિત્રયોનિર્નરપશુના કથમુપમીયતે ગવેન્દ્રઃ ॥ ૨ ॥

સ્પષ્ટાર્થ :—“ મોટા ગાડાની ધૂંસરીને ધારણ કરું છું, હું ઘાસ ખાઈને જીવું છું, અને સમ વિષમ સ્થાનમાં હજી ખેંચુ છું, એવી રીતે જગતનો ઉપકાર કરું છું. વળી મારું ઉત્પત્તિસ્થાન પવિત્ર ગાય છે. માટે નરપશુની સાથે મારી બળદની ઉપમા (સરખામણી) કેમ આપો (કરો) છો ? ”

આ પ્રમાણે હોવાથી તેવા મનુષ્યોને પશુની ઉપમા પણ દેવા યોગ્ય નથી.

પછી આચાર્ય “યેષાં ન વિદ્યાઃ” એ શ્લોક બોલતાં ચોથા પદમાં “મનુષ્યરૂપેષુ તૃણોપમાનાઃ” એટલે “તૃણ જેવા છે” એમ બોલ્યા. તે સાંભળીને તૃણ બોલ્યું કે—

ગવિ દુગ્ધકરં ગ્રીષ્મે, વર્ષાહિમંતયોરપિ ।

તૃણાં ત્રાણમહં કુર્વે, તત્સામ્યં ચ કથં મમ ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ :—“હું ગાયને વિષે દૂધ ઉત્પન્ન કરું છું, અને શિયાળામાં, ઉનાળામાં ચોમાસામાં સર્વ ઋતુમાં મનુષ્યોનું રક્ષણ કરું છું, તો મને નિર્ગુણ પુરુષની સરખું કેમ કહો છો ? ” વળી—

રુદ્રસ્ય સિંધુતટમનુગતસ્ય તૃણુસ્યાપિ જન્મ કલ્યાણમ્ ।

તત્સલિલમજ્જદાકુલજનહસ્તાવલંબનં ભવતિ ॥ ૨ ॥

સ્પષ્ટાર્થ :—“સમુદ્રને કાંઠે ઉગેલા અને નીચે નમેલા તૃણનો જન્મ પણ કલ્યાણકારી છે, કેમકે જલમાં ડુબવાથી વ્યાકુળ થયેલા માણસોને તે હાથના ટેકારૂપ થાય છે.” એટલે તે ઘાસને પકડીને તેઓ સમુદ્રમાંથી બહાર નીકળી જાય છે.

તથા સમરાંગણ (મહાયુદ્ધાદિ)માં મુખને વિષે તૃણ રાખવાથી તે માણસને કોઈ પણ હાણતું નથી. વળી—

॥ સગ્ધરાવૃત્તમ્ ॥

યસ્યૈવાહારયોગાજ્જગતિ સુરભયોડ્ભવિકા વા મહિષ્યઃ,

સર્વાઃ સંપ્રાપ્તભૂયો વપુરુપચિતિકા આજ્યહન્નો નિદાનમ્ ।

ક્ષીરં લોકાય દધુઃ સકલરસમહાયોનિભૂતં તૃણં ત-

જ્જનનેડ્ભનંત એતે ધિગખિલકવયો નીરસં વર્ણયંતિ ॥૩॥

સ્પષ્ટાર્થ :—“જે તૃણનું ભક્ષણ કરવાથી જગતમાં ગાયો, બકરી, ઘેટી, ભેંસો વિગેરે સર્વે શરીરમાં અતિપુષ્ટિ પામીને ધી અને દહીં વિગેરેના કારણરૂપ દૂધ સર્વ

માણસોને આપે છે, તેવા સમગ્ર રસના મોટા કારણરૂપ ઘાસને બાણે પોતે તેના (ઘાસના) ગુણોથી અબાણ્યા હોય તેમ કવિએ નીરસ તરીકે વર્ણવે છે; માટે તેવા કવિઓને ધિક્કાર હો ! ”

પછી ફરીથી સૂરિ તેજ શ્લોક બોલ્યા અને છેવટમાં-મનુષ્યરૂપાસ્તરવો ભવંતિ “ મનુષ્ય રૂપે કરીને વૃક્ષો રહેલા છે ” એમ બોલ્યા. ત્યારે કોઈ વૃક્ષ મનુષ્ય ભાષાએ બોલ્યું કે—

છાયાં કુર્મો વયં લોકે, ફલપુષ્પાણિ હમ્ભહે ।

પક્ષિણાં ચ સહાધારં, ગૃહાદીનાં ચ હેતવે ॥ ૨ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—“અમે સર્વને છાયા કરીએ છીએ. ફલ, ફૂલ વિગેરે આપીએ છીએ, અને પક્ષીઓને ઘર કરવા માટે નિરંતર આધાર આપીએ છીએ.” (આશ્રયરૂપ બનીએ છીએ)

વળી ફરીથી એક કવિ-આડને ઉદેશીને યુક્તિપૂર્વક કહે છે—

છાયામન્યસ્ય કુર્વતિ, સ્વયં તિષ્ઠતિ ચાતપે ।

ફલંતિ ચ પરાર્થે ચ, નાત્મહેતોર્મહાદુભાઃ ॥ ૨ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—“મહાવૃક્ષો અન્યને છાયા કરે છે (પોતાની છાયામાં બીજા જીવોને રાખે છે) અને પોતે તાપમાં રહે છે; તથા પરોપકારને માટેજ ફળે છે પણ પોતાને માટે ફલતા નથી.” એટલે પોતાને માટે ફલોને ધારણ કરતા નથી.

॥ શાર્દૂલવિકીરિતવૃત્ત ॥

ભાષમગ્રીષ્મખરાંશુતાપમસમં વર્ષાપ્રિતાપક્લમં,

ભેદચ્છેદમુખં કદર્થનમલં મત્યાદિભિનિર્મિતમ્ ।

સર્વગ્રાસિદવાનલપ્રસૂમરજ્જ્વાલોત્કરાલિંગનં,

હંહો વૃક્ષ ! સહસ્વ જૈનમુનિવચત્ત્વં ક્ષમૈકાશ્રયઃ ॥ ૩ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—એક કવિએ વૃક્ષને જૈનમુનિનું દષ્ટાંત દઈને આ રીતે હિત શિક્ષા આપી છે કે—હો વૃક્ષ ! તું જૈન સાધુની જેમ ક્ષમાગુણનો અદ્વિતીય આશ્રય (આધાર) છે, માટે ગ્રીષ્મ ઋતુ (ઉન્હાળા)ના અત્યંત કઠોર સૂર્યનાં કિરણો સહન કર, અને વર્ષા ઋતુ (ચોમાસા)ના જળથી ઉત્પન્ન થતા કલેશને સહન કર, તથા મનુષ્યાદિ જીવોએ ભેદન, છેદન વગેરે વિવિધ પ્રકારે કરેલી કદર્થના સહન કર, તથા સર્વનું ભક્ષણ કરનારા દાવાનળની આરે બાળુ ફેલાતી જ્વાળાના સમૂહને આલિંગન કરવાનું (ભેટવાનું) દુઃખ પણ સહન કર.”

વૃક્ષનો આવો ઉત્તર સાંભળીને સૂરિએ કહ્યું કે—મનુષ્યરૂપેણ હિ ધૂલિપુંજઃ— ગુણરહિત મનુષ્યો “ મનુષ્યના રૂપે કરીને ધૂળના ઢગલા જેવા છે. ” તે સાંભળીને ધૂળી (ધૂળ) બોલી કે—

કારયામિ શિશુકીડાં, પંકનાશં કરોમિ ચ ।

મત્તોઽજ્જનિ રજઃપર્વ, ક્ષેત્રે ક્ષિપ્તં ફલપ્રદમ્ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“હું બાળકને કીડા કરાવું છું, પંકનો નાશ કરું છું, મારાથીજ હોળીનું પર્વ થયું છે, અને મને ખેતરમાં નાંખવાથી સારા પાક થાય છે.”

॥ શાર્દૂલવિકીરિતવૃત્તમ્ ॥

ધલિર્મૂલપદાર્થસાર્થજનની સ્તંભાવવષ્ટભદ્રા,

લૈખાન્દેષકરી કરીશ્વરકરાસંગિન્યવશ્યં પ્રિયા ।

ગંધં દૂરકરી શિશોઃ સુખકરી કાલત્રયેઽપિ સ્થિરા,

તસ્માદ્દલિસમં ન ચાસ્તિ કિમપિ ક્ષેપ્યા મુખે પાપિનામ્ ॥ ૨ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—“ધૂળ સર્વ મૂળ પદાર્થોના સમૂહને ઉત્પન્ન કરનારી છે. થાંભલા વિગેરેને આધાર આપનારી છે, લખેલા લેખને સૂકવવા માટે તેનો આશ્લેષ કરનાર છે, એટલે લેખની સાથે ચોટી જાય છે. હાથીની સુંઠનો સંગ કરનારી હોવાથી તેને તે અતિ પ્રિય છે, દુર્ગંધને દૂર કરનારી છે, બાળકને સુખ કરનારી છે. ત્રણે કાળને વિષે સ્થિર રહેનારી છે. માટે ધૂલિ સમાન કેઈ પણ નથી. તે પાપીઓના મુખપર નાંખવા યોગ્ય છે.”

સૂરિએ ફરીથી તેજ શ્લોકના ચોથા પાદમાં કહ્યું કે—મનુષ્યરૂપા ભવણસ્વરૂપાઃ । “તેઓ મનુષ્ય રૂપે કરીને કૂતરા જેવા છે.” આ સાંભળીને કૂતરા બોલ્યો કે—

સ્વામિભક્તઃ સુચૈતન્યઃ, સ્વદ્યપનિદ્રઃ સદોદ્યમી ।

અદ્યપસંતોષવાનસ્મિ, તસ્માત્તત્તુલ્યતા કથમ્ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“હું સ્વામીની ભક્તિવાળો, સારી ચેતનાવાળો, (બહુજ સાવધાન રહેનારો) સ્વદ્યપ નિદ્રાવાળો, નિરંતર ઉદ્યમી અને થોડાથી સંતોષી છું, તેથી તેવા નિર્ણય મનુષ્યના જેવો હું શી રીતે કહેવાઉં ?” એની ઉપર એક દષ્ટાંત કહે છે કે—

અયોધ્યા નગરીમાં ગોવિંદચંદ્ર નામે રાજા હતો, તેનો આનંદ નામનો મંત્રી હતો, તે અતિ પાપીષ્ઠ હતો. તે લોકોને ઘણી પીડા કરતો હતો, તેથી રાજાએ તેને મારીને ઉકરડામાં ફટાવ્યો. તેને ખાવા માટે બે કૂતરાએ આવી બોલીને કાઢ્યો. પછી તેમાંથી મોટા કૂતરાએ નાનાને કહ્યું કે “હે ભાઈ ! તું એને ખાઈશ નહીં ” કેમકે—

હસ્તૌ દાનવિવર્જિતૌ શ્રુતિપુટૌ સારશ્રુતેર્દ્રોહિણૌ,

ચક્ષુઃ સાધુવિલોકનેન રહિતં પાદૌ ન તીર્થાધ્વજૌ ।

લંચાલુચિતવિત્તપૂર્ણમુદરં ગર્વેણ તુંગં શિરો,

ભ્રાતઃ કુર્કર મુચ્ય મુચ્ય સહસા નિઘં વપુઃ સર્વદા ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—“તેના હાથ દાનથી રહિત છે, તેના કાન ઉત્તમ વચ્ચનો સાંભળવામાં દેખી છે, તેનાં નેત્રો સાધુ પુરુષના દર્શન કરતા નથી, તેના ચરણ (પગ) તીર્થના માર્ગે ગયા નથી, તેનું પેટ લાંચથી લુંટી ધીધેલા દ્રવ્યથી ભરેલું છે, અને તેનું મસ્તક ગર્વથી અછકડ (ટટાર) છે, માટે હે ભાઈ કુર્કુર (કુતરા) ! સર્વદા નિહવા લાયક આ શરીરને તું જલદી મૂકી દે, મૂકી દે. એટલે તે શરીરને ખાવાનું છોડી દે.”

આવી પરીક્ષા કરવામાં ચતુર જે કૂતરો તે નિર્જીણ પુરુષની જેવો શી રીતે કહેવાય ?

પછી પ્રવીણ સૂરિએ તે શ્લોકના ચોથા પાદમાં કહ્યું કે—મનુષ્યરૂપેષુ ખરાશ્વરંતિ ।
“તેઓ મનુષ્યરૂપે ગયેલા જેવા ફેરે છે.” તે સાંભળીને ગર્દભ બોલ્યો કે—

શીતોષ્ણં નૈવ જનામિ, ભારં સર્વં વહામિ ચ ।

તૃણભક્ષણસંતુષ્ટઃ, પ્રત્યહં ભદ્રકામૃતિઃ ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—“હું ઠંડી કે ગરમી કાંઈ જાણતો નથી, સર્વ પ્રકારનો ભાર ઉપાડું છું, તૃણના ભક્ષણથી સંતોષી છું, અને નિરંતર (ભદ્રક) લોળી આકૃતિવાળો છું.”

“માટે મારી ઉપમા નિર્જીણ પુરુષને ઘટે નહી.”

ફરીથી સૂરિએ કહ્યું કે—મનુષ્યરૂપેષુ ભવંતિ કાકાઃ । “તેઓ મનુષ્યરૂપે કાગડા જેવા છે.” ત્યારે કાગડો બોલ્યો કે—

પ્રિયં દૂરં ગતં ગેહે, પ્રાપ્તં જનામિ તત્ક્ષણાત્ ।

ન વિશ્વસામિ કસ્યાપિ, કાલે ચાલયકારકઃ ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—“દૂર દેશ ગયેલા પતિને ઘેર આવતો જાણીને (તેની સ્ત્રીને) હું તુરત કહું છું, કોઈનો વિશ્વાસ કરતો નથી, અને વર્ષાકાલમાં માળો બાંધીને રહું છું.”

કોઈ સ્ત્રીએ કાગડાને સોનાના પાંજરામાં રાખેલો જોઈ તેની સખીએ પૂછ્યું કે, પોપટને તો સૌ પાંજરામાં રાખે છે, પણ તે આવા કાગડાને કેમ રાખ્યો છે ? એટલે તે બોલી—

અત્રસ્થઃ સખિ લક્ષ્યોજનગતસ્યાપિ પ્રિયસ્યાગમં,

વેત્યાખ્યાતિ ચ ધિક્ શુકાદય ઇમે સર્વે પઠંતઃ શકાઃ ।

મત્કાંતસ્ય વિયોગતાપદહનજ્વાલાવલીચંદનં,

કાકસ્તેન ગુણેન મયા સંરક્ષિતઃ પંજરે ॥ ૨ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—“હે સખી ! કાગડો લાખ યોજન દૂર રહેલા પતિનું આગમન અહીં બેઠાં બેઠો છે, અને કહે છે. આ પોપટ વિગેરે સર્વે મળ્યા છે, પણ શક છે; અને આ કાગડો

તો મારા પતિના વિયોગથી થયેલા તાપરૂપી અગ્નિની જ્વાળાવલિને ઠારનાર સુખડ ચંદન સમાન છે, માટે તે ગુણને લીધે મેં સુવર્ણના પાંજરામાં તેને રાખ્યો છે.”

ફરીથી સૂરિ કહે છે કે—મનુષ્યરૂપેણ હિ તામ્રચૂડાઃ । “તેઓ મનુષ્યરૂપે કરીને કૂકડા જેવા છે” તે સાંભળીને કુકડો કહે છે કે—મારા ગુણો સાંભળો. એક કવિએ મારા વિષે કહ્યું છે કે—

ભો લોકાઃ સુકૃતોઘતા ભવત તં લખ્ઠ્વા ભવં માનુષં,
મોહાંધાઃ પ્રસરત્પ્રમાદવશતો માહાર્યમાહાર્યથા ।
ઈત્યં સર્વજનપ્રબોધમધુરો યામેર્ધ્યાયામે સદા,
કૃત્વોર્ધ્વ નિજકંધરં પ્રતિદિનં કોકયતે કુર્કુટઃ ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—“હે લોકો ! મનુષ્ય ભવ પામીને તમે દાનાદિ સત્કૃત્ય કરવામાં ઉઘમી થાઓ, પણ ફેલાતા પ્રમાદના વશથી મોહાંધ થઈને મનુષ્ય ભવને ફેગટ હારી જશો નહીં. આ પ્રમાણે સર્વ લોકને પ્રબોધ કરવામાં નિપુણ એવો કુકડો હમેશાં પહોરે ને અડધે પહોરે પોતાનું મસ્તક ઉંચું રાખીને બોલે છે.”

મેં કુ કહેતાં પૃથ્વીમાં કુ કહેતાં ખરાખ (કુત્સિત) કુ કહેતાં કર્યું તેથી હું પક્ષી થયો, તેના નિવારણ માટે હું પ્રાતઃકાળે “કુ કુ કુ” એવો શબ્દ કરીને સર્વને સુકૃત્ય (સારા કાર્યો) કરવા જાગૃત કરું છું, તો નિર્ગુણ માણસ મારા જેવો શી રીતે કહેવાય ?

ફરીથી પંડિતે કહ્યું કે—મનુષ્યરૂપા કરભાશ્ચરંતિ । “તેઓ મનુષ્યરૂપે ઉંટ જેવા છે.” ત્યારે ઉંટ બોલ્યો કે—મારે માટે એક કવિએ કહ્યું છે કે—

વપુર્વિષમસંસ્થાનં, કર્ણજ્વરકરો રવઃ ।
કરભસ્યાશુ ગત્યેવ, છાદિતા દોષસંતતિઃ ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—“ઉંટનું શરીર વિષમ આકારવાળું છે, તેનો શબ્દ કર્ણને કઠોર લાગે તેવો છે, તો પણ ઉંટની ગતિ શીઘ્ર હોવાથી તેના દોષનો સમૂહ ઢંકાઈ જાય છે.”

માટે હું ચંદનની જેમ એક શીઘ્રગતિરૂપ ગુણથીજ રાજાને પણ માન્ય છું.

તે સાંભળી પંડિતે ફરીથી કહ્યું કે—મનુષ્યરૂપેણ ચ ભસ્મતુલ્યાઃ “તેઓ મનુષ્યરૂપે રાખ સમાન છે.” તે સાંભળીને રાખ બોલી કે—

મૂઠકમધ્યે ક્ષિપ્તા, કરોમ્યહં સકલધાન્યરક્ષાં દ્રાક્ ।
માનં દદતે મનુજા, મુખશુદ્ધિકરી સુગંધા ચ ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—“મને ધાન્યના મોટા સમૂહમાં નાંખી હોય, તો હું સર્વ ધાન્યને સડી જવા દેતી નથી, વળી હું મુખને સાફ કરું છું તથા સુગંધી છું, માટે મનુષ્યો મને માન આપે છે.”

ફરીથી પંડિત બોલ્યા કે-મનુષ્યરૂપાઃ ખલુ મક્ષિકાઃ સ્યુઃ “તેઓ મનુષ્યરૂપે કરીને માખી જેવા છે.” તે સાંભળીને માખી કહે છે કે-

સર્વેષાં હસ્તયુક્ત્યાહં, બોધયામિ નિરંતરમ્ ।

યે ધર્મ નો કરિષ્યંતિ, તે હસ્તૌ ધર્ષયંતિ વૈ ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ-“હું મારા આગળના હાથ ઘસવાની યુક્તિ (નિશાની) વડે માણસોને હંમેશાં બોધ આપું છું કે-જેઓ ધર્મને પામ્યા છતાં ધર્મ કરશે નહીં તેઓ મારી પેઠે હાથ ઘસતા રહેશે.”

એકદા ભોજરાજાએ સભામાં વિક્રાનોને પૂછ્યું કે-“માખી પોતાના આગળના બે હાથ શા માટે ઘસે છે ?” ત્યારે પંડિત બોલ્યા કે-

॥ શાર્દૂલવિકીડિતવૃત્તમ્ ॥

દેયં ભોજ ધનં ધનં સુવિધિના નો સંચિતવ્યં કદા,

શ્રીકર્ણસ્ય બલસ્ય વિક્રમનૃપસ્યાઘાપિ કીર્તિર્યતઃ ।

એનેહં બહુ પાણિપાદયુગલં ધૃવ્યંતિ ભો મક્ષિકાઃ,

અસ્માકં મધુ દાનભોગરહિતં નષ્ટં ચિરાત્ સંચિતમ્ ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ-“હે ભોજ રાજા ! મળેલા દ્રવ્યનું વિધિપૂર્વક નિરંતર દાન દેવું, પણ કદાચ દ્રવ્યનો સંગ્રહ કરવો નહીં. દાનના પ્રભાવથી કર્ણ, બલ અને વિક્રમ રાજાની કીર્તિ હેતુ સુધી જગતમાં જાગતી રહી છે. આ પ્રમાણે કહેતી એવી માખીઓ પોતાના હાથ-પગ ઘસવાના બહાને જણાવે છે કે-“અહો ! અમે ઘણા કાળથી સંગ્રહ કરેલા મધનો દાન ભોગ ન કર્યો તો તે પરિણામે નાશ પામ્યું.”

ઈત્યાદિ યુક્તિથી શ્રીકાલિકાચાર્યે પ્રતિબોધ પમાડેલા શાલિવાહન રાજા વિગેરે લોકો દાન શીલાદિકે ધર્મમાં તત્પર થયા.

ઉપરની ખીનામાંથી જાણવાનું મળે છે કે પરોપકારી જીવો ખરી રીતે જીવતા ગણાય છે.

“સર્વ ભવમાં મનુષ્ય ભવ દુર્લભ છે. તેમાં પણ ધર્મ તથા શુભ વિગેરેની પ્રાપ્તિ અતિ દુર્લભ છે. આ પ્રમાણેના શ્રી કાલિકાચાર્યના ઉપદેશથી પ્રતિબોધ પામીને શાલિવાહન રાજા દાનાદિકે શુભોને જાણી, તેને ધારણ કરીને શોભતો થયો.”

‘ઉપમિતિભવ પ્રપંચા કથા’માં પ્રશસ્તા મોહાંઘાઃ ની ખીના જણાવતાં પૂજ્ય શ્રી સિદ્ધર્ષિગણિ મહારાજે સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે. “તૃણ્યન્તિ પરોપકારકરણેષુ” એટલે ભવ્ય જીવો પરોપકાર કરવામાં તરસ્થા રહે છે. એટલે હંમેશાં પરોપકાર કરતા રહે છે. પરોપકાર શુભનો પ્રભાવ એવો છે કે તે બે નિરભિલાષ ભાવે કરવામાં આવે તો ધૈર્ય શુભને

વધારે છે, દીનતાને દૂર કરીને ચિત્તની ઉદારતામાં વધારો કરે છે, પેટ ભરવા રૂપ દુર્ગુણનો નાશ કરે છે, મનને નિર્મલ બનાવે છે, પ્રભુતાને પ્રકટ કરે છે, આત્મિક વીર્યોલ્લાસને વધારે છે. મોહનો નાશ કરવામાં પણ સારામાં સારી મદદ કરે છે. પરોપકારી પુરૂષો આ ભવમાં ઉત્તમ સુખનાં સાધનો પામે, એમાં નવાઈ શી ? પણ તેઓ એ કરતાં પણ સારી સ્થિતિને ભવાંતરમાં પણ પામીને મુક્તિના સુખો અલ્પ કાલમાં મેળવે છે. પરોપકારને અંગે જણાવેલી બીના ચાદ રાખી જે ભવ્ય જીવો પરોપકારના પંથે ઉલ્લાસથી પ્રયાણ કરશે, તે જરૂર કાયાનો સાર મેલવશે અને માનવ દેહને સફલ કરશે. એ પ્રમાણે 'દેહનો સાર-પરોપકાર' આ પાંચમા (સાર)ની બીના ટૂંકામાં જણાવી. આવા પરોપકાર ગુણને ધારણ કરનારા જીવો પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બાંધે છે. અને પરિણામે મોક્ષમાર્ગને આરાધીને જરૂર મોક્ષના સુખ પામે છે.

૭ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનો અંધ કરાવનારા સાત કારણોમાં મનને વશ કરવા રૂપ છેલ્લા કારણનું રહસ્ય એ છે કે દાનાદિ ધર્મની કે મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરવામાં અસાધારણ કારણ શુભ મન છે. એટલે શુભ ભાવનાથી કરેલી ધર્મની આરાધના પરિણામે મોક્ષના સુખોને પણ જરૂર પમાડે છે. જેટલે અંશે મનની સ્થિરતા હોય, તેટલે અંશે શુભ ભાવના ટકે છે. અને જિનવચનોના શ્રવણ મનન નિદિધ્યાસનાદિ ને પરમાત્મ સ્વરૂપની ચિંતવનાથી મનને જરૂર સ્થિર કરી શકાય છે. આ વાતને લક્ષ્યમાં રાખીને અશુભ વિચારો દૂર કરીને શુભ ભાવનાને ભાવવામાં મનને લીન બનાવનારા ભવ્ય જીવો જરૂર મનને વશ કરી શકે છે. ને તે નિમિત્તે બાંધેલા પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના વિશિષ્ટ ફલરૂપ મોક્ષના અવ્યાબાધ સુખો પણ જરૂર મેળવે છે. સૌ કોઈએ સમજવું જોઈએ કે અત્યાર સુધીમાં ભોગવેલા જે ચાર ગતિના દુઃખ વગેરે વિચિત્રતા એ મનને વશ નહિ કરવાના જ પરિણામ (ફલો) છે. આ રીતે પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના સાત કારણોની બીના સમજીને નિર્મલ ધાર્મિક જીવન ગુજરનારા પુણ્યશાલી ભવ્ય જીવો ઉદારતાથી લક્ષ્મીને સાતે ક્ષેત્રોમાં વાપરે છે, છતાં ખૂટતી જ નથી. કારણ કે જેમ કૂવામાંથી પાણી વપરાતું બય, તેમ નવું પાણી ભરાતું બય છે, તેમ તેમની લક્ષ્મી પણ જેમ જેમ વપરાય, તેમ તેમ વધતીજ બય છે. ૧૪૧-૧૪૨

પુણ્યાનુબંધી પુણ્યવાળા ધનને કેવું ગણે છે અને તેનો કેવો ઉપયોગ કરે છે તે જણાવે છે:—

તેહ ધનિકો તેહ ધનને ક્ષણિક મલ સમ માનતા,

તેમ તુચ્છ પિછાણતાં શુભ સ્થાનમાં પણ ચોજતા;

નિજ કાર્યમાં પણ વાપરે મૂર્છા ન ધનની રાખતા,

પુણ્ય બુદ્ધિધરા સ્વધન શુભ હેતુ એમ બનાવતા. ૧૪૩

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી પુણ્યાનુબંધી પુણ્યવાળા તે ધનવાન પુરૂષો ધનને નાશવંત તેમજ

મલ સમાન એટલે ત્યાગ કરવા યોગ્ય માને છે. તેમને ધન ઉપર મમત્વ હોતો નથી. વળી તેઓ તેને તુચ્છ એટલે સાર વિનાનું સમજે છે. તેથી તે ધનનો તેઓ શુભ સ્થાન એટલે સાત ક્ષેત્રોમાં ઉપયોગ કરે છે. જરૂર પ્રમાણે પોતાના કામમાં પણ તે લક્ષ્મીને વાપરે છે. પણ ધન ઉપર તેમને મૂર્છા હોતી નથી. એટલે ધન ઉપર તેમને આસક્તિ હોતી નથી. આ રીતે પવિત્ર બુદ્ધિવાળા તે ભાગ્યવંત જીવો પોતાના ધનને શુભનું હેતુ એટલે ઉત્તરોત્તર પુણ્યનું કારણ બનાવે છે. ૧૪૩

ધનના લોભી મનુષ્યોનું સ્વરૂપ છ શ્લોકમાં જણાવે છે:—

નિંદા બાહ્ય અનર્થ કારણ ધન વિષે મૂર્છિત જના,
દાન ભોગ નહી કરતા ચિત્ત સંતાપે ધણાં;
કષ્ટો નિરંતર ભોગવે તિણ પુણ્યથી ધન પામતા,
ગર્વ મૂર્છા છંડતા ધન દાન ભોગે યોજતા. ૧૪૪

સ્પષ્ટાર્થ:—નિંદાવા યોગ્ય અને બાહ્ય અનેક પ્રકારના અનર્થ એટલે તુકસાનના કારણ રૂપ ધનને વિષે મૂર્છા રાખનારા નિર્ભાગી જીવો પૂર્વના પુણ્યના યોગે ધન પામ્યા છતાં તે ધનનો દાન કરવામાં સદુપયોગ કરી શકતા નથી. તેમજ ભોગ એટલે પોતાને માટે પણ ઉપયોગ કરી શકતા નથી. વળી તેવા જીવો બીજા ધણાં જીવોને પણ દુઃખનું કારણ થાય છે. તેમજ તેઓ હિંમેશાં ધનને માટે કષ્ટો ભોગવે છે અથવા દુઃખોને સહન કરે છે. તેથી કરીને સમજી જીવો પુણ્યના ઉદ્ધયથી ધન પામ્યા છતાં તે ધનનો ગર્વ રાખતા નથી એટલે ધનને મેળવીને અભિમાની બની જતા નથી. તેમજ લક્ષ્મી નાશવંત છે એવું સમજીને તેની મૂર્છા રાખતા નથી આ માફ ધન છે એવો મમત્વ ભાવ રાખતા નથી. અને તે ધનનો ઉપયોગ સુપાત્ર દાનાદિમાં જરૂર કરે છે. ૧૪૪

જે કરે ના એમ તે નોકર ખરો લક્ષ્મીતણો,
ન પગાર લેતો મોહથી પરિતાપ પામે પણ ધણો;
ધનકારણે ના સ્નેહ દુર્નય લેશ પણ કરીએ સહી,
અન્યથા લહેશો તમે દુઃખ પરભવે ને પણ અહીં. ૧૪૫

સ્પષ્ટાર્થ:—જે જીવ એ રીતે લક્ષ્મીનો ઉપયોગ કરતો નથી, તે ખરેખર લક્ષ્મીના નોકર જેવોજ જાણવો. બીજા નોકરને તો પગાર આપવો પડે છે પણ આ તો પગાર વિનાનો નોકર જાણવો. કારણ કે તે પગાર લેતો નથી. વળી ધનના મોહને લીધે તે ધણો પરિતાપ પામે છે એટલે અનેક પ્રકારનાં દુઃખો સહન કરે છે. માટે હે ભવ્યજીવો! તમે ધનના કારણથી એટલે ધનના લોભે સંગાં સ્નેહીને ઠગવા રૂપ અન્યાય લગાર પણ કરશો નહિ. અને જે તે પ્રમાણે લોભી થઈ અન્યાય કરશો તો તે અન્યાયના ફળ રૂપે તમે પરભવમાં દુઃખી થશો તેમજ આ ભવમાં પણ દુઃખી થશો. ૧૪૫

ધન તેજ જગમાં સાર સુખની ખાણ પણ ધન એજ છે,
 ગુણાધિક જનશ્લાઘ્ય વંદનીય તત્ત્વ ઉત્તમ તેજ છે;
 લોભિ જન પરમાત્મા પણ તેજ ધનને માનતા,
 ધનમાં રહું છે સર્વ નિર્ધન ભસ્મ જેવા ધારતા. ૧૪૬

સ્પષ્ટાર્થ :—લોભી મનુષ્યો ધનને કેવું માને છે તે જણાવતાં કહે છે કે તેઓ જગતમાં એક ધનનેજ સાર રૂપ માને છે. ધનને જ સુખની ખાણ એટલે ભંડાર રૂપ માને છે. ધનવાનને તે ગુણ વિનાનો હોય છતાં અધિક ગુણવાળો માને છે. વળી જેની પાસે ધન છે તેજ જનશ્લાઘ્ય એટલે મનુષ્યોમાં વખાણવા લાયક તેમજ વંદનીય એટલે વાંદવા લાયક ગણે છે. જગતમાં ધન એજ ઉત્તમ તત્ત્વ છે. લોભી મનુષ્યો ધનને જ પરમાત્મા એટલે ઈશ્વર માને છે. તેઓ ધનમાંજ સઘળું રહેલું છે એમ માને છે. તેમજ તેઓ સઘળા નિર્ધન એટલે ધન વિનાના જીવોને ભસ્મ એટલે રાખ જેવા માને છે. ૧૪૬.

અન્યર્થી અધિકા જણાએ એહર્થી હરિ નરપતિ,
 નરપણું સરણું છતાં છે એક સેવક શ્રીપતિ;
 એક દાતા તેમ અર્થી ધનપ્રભાવે ભેદ એ,
 લોભિયાના ભાવ એ પરમાર્થ ધનના માનીએ. ૧૪૭

સ્પષ્ટાર્થ :—વળી હે ભગ્ય જીવો ! આ ધનને લીધે હરિ એટલે વાસુદેવ તથા નરપતિ એટલે રાજા બીજા સામાન્ય મનુષ્યો કરતાં ચઢિયાતા ગણાય છે. મનુષ્યપણું બનેમાં સરણું હોવા છતાં તેમાંનો એક સેવક કહેવાય છે અને બીજો ધનપતિ એટલે પૈસાદાર કહેવાય છે તે પણ ધનને લીધે જ બાણુવું. વળી એક દાતા એટલે ધનનો આપનારો કહેવાય છે અને બીજો અર્થી એટલે ધનનો માગનારો ગણાય છે આ ભેદ પણ ધનના પ્રભાવથી છે. જો કે લોભી જીવોની ભાવના એવી હોય છે, તો પણ તમે ‘ધન તેજ પરમાર્થ છે’ એમ માનશો નહીં. કારણ કે સત્ય પરમાર્થ મોક્ષ માર્ગ જ છે. ૧૪૭

મનોરથ કલ્લોલ વાધે ધર્મબુદ્ધિ પણ ટળે,
 લોભથી કરૂણા ખસે દાક્ષિણ્ય સરલપણું ટળે;
 ધનનેજ માને તત્ત્વ તિમ સંતોષ પણ લોભે ટળે,
 ધાન્યાદિને પણ સંગ્રહે મતિ ન્યાય કેરી પણ ટળે. ૧૪૮

સ્પષ્ટાર્થ :—ધનને લીધે મનોરથ કલ્લોલ એટલે મનની અંદર આવતા વિચાર રૂપી તરંગો વધે છે. એટલે ધનવાળો મનુષ્ય તે ધનને કેમ સાચવવું, કેમ વધારવું, તેનું શું કરવું વગેરે બાબતના વિચારો કર્યા કરે છે. ધનના લોભે ધર્મ બુદ્ધિ પણ ટળે એટલે આલી જાય છે. વળી લોભને લીધે કરૂણા એટલે દયા ભાવ જતો રહે છે. અને દાક્ષિણ્ય

એટલે ડહાપણ અથવા કયા પ્રસંગે કેવી રીતે વર્તવું તેની સમજણ રહેતી નથી. તથા લોભને લીધે સરલપણું પણ રહેતું નથી, કારણ કે લોભને લીધે અનેક જાતના છળ પ્રપંચ કરવાની ભાવના થાય છે તેથી તે માણસમાં સરલતા રહી શકતી નથી. લોભી માણસ ધનનેજ તત્ત્વ એટલે સાર રૂપ માને છે. તેમજ લોભને લીધે સંતોષ ગુણ ટકતો નથી. કારણ કે લોભનો થોભ નથી એટલે લોભી માણસને ગમે તેટલું ધન મળે તો પણ તેને તેથી વધારે વધારે ધન મેળવવાની ઇચ્છા રહ્યા કરે છે. લોભને લીધે તે ધાન્ય વગેરેનો સંગ્રહ કરે છે. નફાખોરી કરે છે. અને ન્યાયની બુદ્ધિ પણ નાશ પામે છે. બીજાઓને પોતાની આવી સંગ્રહખોરીથી તથા નફાખોરીથી કેટલું દુઃખ ખમવું પડે છે તેનો તેને વિચાર પણ આવતો નથી. ૧૪૮.

લાક્ષા ગળી તલ આદિના સાવધ વ્યાપારો કરે,
અંગારકર્માદિક કરે ભોળા જનોને છેતરે;
જૂઠ બોલે તિમ ડગે વિશ્વાસુને લોભી ખરે,
કૂટ માયાં માનથી વ્યાપાર ઉંધા પણ કરે. ૧૪૯

સ્પષ્ટાર્થ:—ધનના લોભી જીવો ધન મેળવવાને લાખનો વ્યાપાર, ગળીનો વ્યાપાર, તલનો વ્યાપાર વગેરે સાવધ એટલે યાપવાળા વેપારો કરે છે. તેમાં કેટલી જીવ હિંસા થાય છે અને તેથી પોતાને કેવાં પાપ કર્યો અંધાય છે તેનો તેને વિચાર આવતો નથી. અંગારકર્મ એટલે કોલસા પાડીને વેચવા વગેરે મહા આરંભના કાર્યો કે જેમાં ઘણી જીવહિંસા થાય છે અને જે અનર્થદંડ તરીકે ઓળખાય છે તેવા ધંધા કરતાં પણ તે અચકાતો નથી. અને તે લોભિયા જીવો જે લોકો ભોળા એટલે સરલતાથી સીધે માર્ગે ચાલનારા છે તેવા મનુષ્યોને છેતરે છે. એટલે ભોળા લોકોને ઠગીને તેમની પાસેથી વધારે પૈસા પડાવે છે. વળી આ લોભી માણસો જૂઠું પણ બોલે છે અને તેમનો વિશ્વાસ કરનારને પણ ઠગે છે. વળી તે લોભી માણસો કૂટ માયાં માન એટલે ખોટાં માયાં-માપવાના સાધનો રાખે છે તથા તોલ એટલે કાટલાં તેમજ માન એટલે ગજ વાર વગેરે ખોટાં રાખે છે. આ રીતે તેઓ અનેક પ્રકારના ખોટા ધંધાઓ કરે છે. ૧૪૯

સંતોષી જનો ધન મળે કે ન મળે છતાં કેવી રીતે વર્તે છે તે બે શ્લોકોમાં જણાવે છે :—

ધન લોભ એવાં જાણનારા ધર્મિ જન નિર્ધન છતાં,
સંતોષ ગુણુને ધારતાં જિન ધર્મથી સુખિયા થતાં;
પુણ્યયોગે ધન લહતાં ના કદી માની બને,
સાવધાન બની વિચારી શાંતિથી દ્રવ્યાદિને. ૧૫૦

સ્પષ્ટાર્થ :—ઉપરના શ્લોકોમાં જેનું સ્વરૂપ જણાવ્યું તે ધનના લોભને હેય (ત્યાગ કરવા લાયક) તરીકે સમજનારા ધર્મી મનુષ્યો કદાચ નિર્ધન એટલે ધન વગરના હોય, તે છતાં પણ સંતોષ ગુણને ધારણ કરે છે. અથવા જેટલું દ્રવ્ય મળે તેટલા દ્રવ્યથી સંતોષ માને છે અને શ્રી જિન ધર્મનું યથાર્થ પાલન કરીને સુખી થાય છે. આ સંતોષી જીવો ભાગ્યના શુભ ઉદયથી ધનને મેળવે તો પણ તેનો અભિમાન કરતા નથી. કારણ કે તેઓ જાણે છે કે ધન અચળ છે. એક ઠેકાણે સ્થિર થઈને રહેતું નથી. પુણ્યાનુસારે દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે માટે તેનો ગર્વ કરવો તે તો મૂર્ખાઈ છે એ વાત તેઓ સારી રીતે સમજે છે. આ રીતે સાવધાન બનીને શાંતિથી તેઓ વિચાર કરે છે. ૧૫૦

સફલતા જેમાં જણાવ્યે ત્યાંજ ધનને વાપરે,
નિયાણાંની ભાવનાને અંશથી પણ પરિહરે;
અધિક ધનને જોધને તે પુણ્ય ફલને માનતા,
ધર્મ્યા તજીને ગુણ લહે ગુણવંત જનને દેખતા. ૧૫૧

સ્પષ્ટાર્થ :—વળી આ સંતોષી ભવ્ય જીવો જે કાર્યમાં પોતાના ધનની સફળતા જુએ છે તે કાર્યોમાં ધનને વાપરે છે અથવા તેઓ પોતાના ધનને જેમ તેમ વેડફી નાખતા નથી, પરંતુ જેમાં વાપરવાથી તે ધનની સાર્થકતા જણાય તેમાં તેનો ઉપયોગ કરે છે. વળી નિયાણાની ભાવના એટલે મેં કરેલા આ દાનાદિકનું આવતા ભવમાં અમુક ફળ મળજો એવી જરા પણ ભાવના તેઓ રાખતા નથી. એટલે ફળની ઈચ્છા કર્યા વિનાજ તેઓની સાધના કરે છે. અને પોતાના કરતાં વધારે ધનવાળા જીવોને જે ધનની અધિકતા, એ પુણ્યનું ફળ છે અથવા પોતાના કરતાં અધિક પુણ્યવાળો તે જીવ છે એમ માને છે. પરંતુ તેના ઉપર ઈર્ષ્યા રાખતા નથી. વળી પોતાથી અધિક ગુણવાળા જીવોને જોધને તેમના ગુણોને અહંભુ કરે છે પરંતુ તેમની ઉપર ઈર્ષ્યા ભાવ રાખતો નથી. ૧૫૧.

હવે શરીરની અનિત્યતા જણાવે છે :—

ધનની પરે આ દેહને પણ અનિત્ય જરૂર વિચારજો,
તાસ મોહે ધર્મકેરી સાધના ના હારજો;
એમ સાંસારિક પદાર્થો ક્ષણિક દુઃખકર માનજો,
સત્ય સુખ પ્રત્યેકથી પણ ના કદી અવધારજો. ૧૫૨

સ્પષ્ટાર્થ :—હે ભવ્ય જીવો! તમે જેવી રીતે ઉપર ધનનું અનિત્યપણું જણાવ્યું તેવી રીતે આ શરીર પણ અનિત્ય છે એટલે અવશ્ય નાશ પામવાનું છે, એવું વિચારજો. કારણ કે ‘શીર્ષતે તત્ શરીરમ્’ જેનો નાશ પામવાનો સ્વભાવ છે તે શરીર કહેવાય છે. માટે નાશવંત શરીરના મોહને લીધે ધર્મની સાધના હારી જશે નહિ. આ રીતે

કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે આ નાશવંત શરીરને સાચવીને અથવા તપશ્ચર્યાદિક ધર્મ-કાર્ય કરવાથી શરીરને નુકશાન થશે એવા વિચારથી ધર્મની આરાધના ચૂકશે નહિ. એ પ્રમાણે આ સંસારના પદાર્થો ક્ષણિક એટલે નાશવંત છે તેમજ પરિણામે દુઃખ આપનારા છે એમ નંકરી માનજો. આ લક્ષ્મી શરીર વગેરેથી કદાપિ પણ સાચું સુખ મળવાનું નથી એમ તમે નિશ્ચયે સમજજો. કારણ કે ધન કે શરીરથી મળતાં સુખો કાયમ રહેતાં નથી. તે દુઃખદાયી હોવા છતાં તેમાં સુખનો આભાસ થાય છે માટે જ તેથી સત્ય એટલે સાચું સુખ મળતું નથી એમ જણાવ્યું એ વ્યાજબી છે. ૧૫૨

સંસારના સુખમાં આસક્તિ રાખનાર જીવોને આપત્તિઓ આવે છે તે બે શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

મમતા અને અજ્ઞાનથી સંસારના સુખ લેશમાં,

મૂઠ જન મૂર્છા કરે રાગી થશે ના તેહમાં;

ચારે તરફથી જેમને નિજ પર નિમિત્તે આપદા,

આવ્યાજ કરતી જીવનક્ષયનો ભય રહ્યો છે સર્વદા. ૧૫૩

વાત દુઃખની એહ કે તેવા જનો નિર્ભયપણે,

પાપમાં મશગુલ બનીને આચરે ના ધર્મને;

વજ્ર જેવા દેહમાં પણ જો જણાય અનિત્યતા,

કેળ ગર્ભ સમા શરીરે તો વિશેષ અનિત્યતા. ૧૫૪

સ્પષ્ટાર્થ:—સંસારના સુખલેશ એટલે જેમાં પોતે માનેલું સુખ ઘણું થોડું છે ને દુઃખ બહુજ છતાં સુખ માનવામાં આવે છે તેમાં મૂઠ મનુષ્યો એટલે અણુસમન્નુ જીવો મમતાને લીધે તથા અજ્ઞાનને લીધે મૂર્છા કરે છે અથવા તેવા ક્ષણિક સુખમાં આસક્તિ રાખે છે. પરંતુ તે સાચું સુખ નથી એમ સમજીને તમે તેમાં રાગ કરશો નહિ. કારણ કે આ સુખમાં રાગ કરનારા જીવોને પોતાના કારણે અથવા પરના કારણે ચારે બાજુથી આપદા એટલે આક્રોશ આવ્યા કરે છે અને તેથી તેઓને હિંમેશાં જીવન ક્ષયનો એટલે આયુષ્યના નાશનો ભય રહેલો છે, તે છતાં દુઃખની વાત એ છે કે આ અણુ-સમન્નુ જીવો બાહ્ય સુખને માટે પાપ કરીને કરવામાં મશગુલ બને છે એટલે પાપનાં કાર્યો કરતાં પાછું વાળીને જોતા નથી અને ધર્મની આરાધના કરતા નથી. જેઓનાં વજ્ર જેવાં મજબૂત એટલે પ્રથમ વજ્ર ઋષભ નારાય સંઘયજીવાળા શરીર હોય છે તેમના શરીરની પણ અનિત્યતા જણાય છે એટલે આવા મજબૂત શરીરો પણ નાશ પામી જાય છે તો પછી કેળના ગર્ભ જેવા અત્યંત કોમળ જેમનાં શરીર હોય તેમાં વિશેષ અનિત્યતા એટલે જલદી નાશ પામવાપણું હોય તેમાં નવાઈ શી? ૧૫૩-૧૫૪

આ શરીર કોઈ રીતે સ્થિર રાખી શકાતું નથી તે જણાવે છે:—

ક્ષેત્રમાં રાખેલ અંચાપુરૂષ થીર કરાય ના,
તેમ કોઈ ઉપાયથી પણ દેહ થીર કરાય ના;
જે વિનશ્વર તેહ વિણશે પ્રકૃતિ તેવી તેહની,
સમજે ન ઇમ અજ્ઞાનથી ઉપયોગિતા તિણ જ્ઞાનની. ૧૫૫

સ્પષ્ટ — ખેતરમાં પક્ષીઓથી પાકેલા અનાજનું રક્ષણ કરવા માટે લોકો જેને ‘ચાડીયો’ ના નામે જાણે છે—ને તેનો મનુષ્યના આકાર જેવો દેખાવ કરીને ખેતરની વચ્ચે મૂકે છે તે અંચા પુરૂષ જેમ સ્થિર રહેતો નથી તેવી રીતે ગમે તેટલા ઉપાય કરવાથી પણ આ શરીર સ્થિર બનાવી શકાતું નથી. કારણ કે જે પદાર્થ વિનશ્વર એટલે નાશવંત છે તેનો નાશ થવાનો જ છે. તેની પ્રકૃતિ એટલે સ્વભાવ નાશવંત છે તેથી તે અવશ્ય નાશ પામે છે. તે છતાં અજ્ઞાની જીવ અજ્ઞાનને લીધે આ હકીકત સમજી શકતો નથી. માટેજ મોક્ષમાર્ગની આરાધના વિગેરે કાર્યોમાં પણ સત્ય જ્ઞાનની જરૂરિયાત જણાવી છે. ૧૫૫

હવે કોનું મરણ ક્યારે થશે તે હકસ્થ જીવોથી જાણી શકાતું નથી તે વાત જણાવે છે—

વાધના મુખ રૂપ ગુફા સમ મરણ ત્યાં વસનારને,
મંત્રાદિ પણ તેથી બચાવી ના શકે આ વચનને;
ચિત્તમાં અવધારજો કોનું મરણ ક્યારે કિહાં,
હોશે કયા કારણથી જાણી શકો ન તમે ઇહાં. ૧૫૬

સ્પષ્ટાર્થ:—આ સંસારમાં રહેલા જીવનું મરણ અવશ્ય થાય છે. તે મરણ વાધના મુખરૂપી ગુફાની જેવું છે. તેમજ આ મરણ આવે ત્યારે મંત્ર, ઠાકતર વગેરે કોઈ પણ બચાવી શકતું નથી. માટે જ કહીએ છીએ કે તમે આ હિત શિક્ષાના વચનને તમારા હિલમાં અવશ્ય ધારી રાખજો. કોનું મરણ ક્યારે એટલે કયા ટાઇમે, કયાં એટલે કયા સ્થળે, અને કયા કારણથી થશે ? તે તમે આહીં જાણી શકતા નથી. માટે અમુક વખતે ધર્મ કરીશું એવો વિચાર કરીને ધર્મની આરાધના કરવામાં ઢીલ (વિલંબ) કરશો નહીં. ૧૫૬

સંસારી જીવની પાછળ ત્રણ રાક્ષસો પડેલા છે તે બે શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

સંસારીની પાછળ પડ્યા ત્રણ રાક્ષસો ભય તેહનો,
તેને નિરંતર તોય કરતા પાપને પામર જનો;
પાપના સંસ્કાર લાગ્યા જીવને બહુ કાલથી,
તેથી કરે તે તેજ દુષ્કર જેહ બચવું પાપથી. ૧૫૭

પદ્યાર્થ:—આ સંસારી જીવની પાછળ ત્રણ રાક્ષસો પડેલા છે. તેથી જીવને તે ત્રણેનો હંમેશનો ભય રહેલો છે. તે છતાં પણ તે પામર મનુષ્યો પાપ કરે છે. કારણ કે આ જીવને સંસારમાં રખડપટ્ટી કરતાં ઘણો કાળ ચાલ્યો ગયો છે. તે રખડપટ્ટીમાં જીવને જે પાપ કરવાના ખરાબ સંસ્કારો પડેલા છે તેથી તે પાપ કાર્યો કરે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં તે પાપના કામોથી બચવું એ મોટું દુષ્કર કાર્ય છે. આવા પાપના કાર્યો કરતાં અટકવાનું કામ મુશ્કેલ છે. ૧૫૭

જન્મ તેમ જરા મરણ ત્રણ રાક્ષસો કેડે પડ્યા,
સર્વ સંસારી જનોની ચેતનાર તરી ગયા;

ભગવાનો આ સમય ઉંઘતા જનો ડૂબી ગયા,
જિન વચનના આલંબને જન સાધ્યને સાધી ગયા. ૧૫૮

સ્પષ્ટાર્થ:—દરેક સંસારી જીવની પાછળ ત્રણ રાક્ષસો પડ્યા છે એમ જે ૧૫૭ માં શ્લોકમાં જણાવ્યું તે ત્રણ રાક્ષસો આ પ્રમાણે જાણવા—૧ જન્મ (રાક્ષસ) જ્યાં સુધી આ જીવના આયુષ્ય કર્મનો નાશ થતો નથી ત્યાં સુધી દરેક જીવને તે ભોગવવાને માટે નવા નવા જન્મ લેવા પડે છે. ૨ બીજો રાક્ષસ જરા એટલે ઘડપણ નામનો જાણવો. કારણ કે દરેક જન્મેલા જીવોને ઘડપણનો ભય પણ રહેલો છે. તથા ૩ ત્રીજો મરણ નામનો રાક્ષસ જાણવો. દરેક જન્મેલા જીવને મરણ અવશ્ય આવવાનું છેજ, માટે આ મરણને ત્રીજો રાક્ષસ કહ્યો છે. જેઓ આ ત્રણ રાક્ષસોથી ચેતી ગયા તેઓ આ સંસારને તરી ગયા છે. હે ભવ્ય જીવો! તમે યાદ રાખજો કે આ સમય ભગવાનો છે એટલે પોતે કોણ છે (હું કોણ છું) તે સમજીને ધર્મની સાધના કરનારા જીવો જાગેલા જાણવા. અને ઉંઘનારા જીવો ડૂબી ગયા છે એટલે જેઓ આજસુ થઈને ધર્મને કરતા નથી તેઓ સંસારમાં રખડે છે માટે તે ડૂબ્યા જાણવા. આ રીતે કહેવાનું રહસ્ય એ છે કે જે જીવો-એ જિનેશ્વર ભગવાંતે કહેલાં વચનનું આલંબન લીધું છે તેઓ સાધ્ય એટલે મોક્ષને સાધી ગયા છે અથવા આ સંસાર સમુદ્રને તર્યો છે. ૧૫૮

જન્મેલા અવશ્ય મરે છે તે જાણાવે છે—

વયમાં વધેલાને પ્રથમ ઘડપણ કનડગત બહુ કરે,
તે પછી યમરાજ તેને કાજ ઉતાવળ કરે;

ભાવાર્થ આનો એજ જે જન્મ્યા જરૂર તેઓ મરે,
દીર્ઘજીવનવંત કેઈ વૃદ્ધ થઈને પણ મરે. ૧૫૯

સ્પષ્ટાર્થ:—જે જીવો વય (ઉંમર)માં વધેલા છે એટલે જીવની ભોગવી રહ્યા છે તેવા જીવોને ઘડપણ એટલે વૃદ્ધ અવસ્થા અનેક પ્રકારે સતાવે છે, એટલે તેનો મરણ

કાલ નજીક આવે છે. આ રીતે કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે જેઓ જન્મેલા છે તેઓ જરૂર મરે છે. જો કે જેટલા જન્મે છે તે બધા લાંબું આયુષ્ય લોગવતા નથી, પરંતુ તેમાંના કેટલાક લાંબું આયુષ્ય લોગવીને પણ મરે છે. આ રીતે કહેવાનો સાર એ છે કે જે જન્મ્યા છે તેઓ લાંબું અગર ટૂંકું આયુષ્ય લોગવાને અવશ્ય મરણ પામે છે. ૧૫૮.

હવે કયા જીવો આયુષ્ય પૂરું લોગવીને મરે ને કયા જીવો વહેલા મરે તે વાત જણાવે છે—

નિરૂપકમાયુ જેમનું તેઓ જીવન પૂરું કરી,
મરણ પામે શેષ જીવો છેજ બે ભેદે કરી;
કેઈ આયુ પૂર્ણ કરતા જેમને ઉપક્રમ નહી,
કેઈ આયુ પૂર્ણ કરે ન ઉપક્રમ યોગથી જાણો સહી.

૧૬૦

સ્પષ્ટાર્થ :—જે જીવોનું નિરૂપકમાયુ હોય છે એટલે જેમને કોઈ પણ જાતના ઉપક્રમો લાગતા નથી, અને તેથી જેમનું આયુષ્ય કોઈ પણ રીતે તૂટતું નથી, તેવા જીવો તેમનું સંપૂર્ણ આયુષ્ય લોગવીને મરણ પામે છે. આવા આયુષ્યવાળા જીવો નિરૂપકમી કહેવાય છે. બાકીના સોપક્રમ આયુષ્યવાળા જીવો સોપક્રમાયુષ્ક કહેવાય છે. એટલે આ આયુષ્યવાળા જીવોને ઉપક્રમ લાગે તો તેઓનું આયુષ્ય ઘટે છે. તેથી આ સોપક્રમી આયુષ્યવાળા જીવોના બે ભેદ છે. જે સોપક્રમી આયુષ્યવાળા જીવોને ઉપક્રમ લાગતું નથી તેઓ આયુષ્ય પૂરેપૂરું લોગવીને મરે છે, એ પ્રથમ ભેદ જાણવો. અને જે સોપક્રમી જીવોને ઉપક્રમ લાગે છે તે જીવો પોતાનું આયુષ્ય જલદી લોગવી લેતા હોવાથી તેઓ આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યા પહેલાં મરે છે. દરેક જીવો આયુષ્ય કર્મનાં દળીયાં તો સંપૂર્ણ લોગવીને જ મરે છે. ફેર એટલો છે કે કેટલાક જીવો તે આયુષ્યનાં દળીયાં ઉપક્રમ લાગવાથી જલદી લોગવી લે છે માટે જલદી મરણ પામે છે અને જે જીવોને ઉપક્રમ લાગતું નથી તે જીવો તે આયુષ્ય કર્મનાં દલિયાં સ્વભાવિક રીતે ક્રમસર લોગવે છે, તેથી તેઓ પોતાનું આયુષ્ય પૂરેપૂરું લોગવે છે. જેમ એક દોરડીને લાંબી રાખીને તેના એક છેડાથી સળગાવીએ તો તે ધીમે ધીમે બળતી હોવાથી પૂરેપૂરી બળી રહેતાં વાર લાગે છે અને તેજ દોરડીનું શુંછળું વાળીને સળગાવીએ તો થોડા વખતમાં બળી જાય છે. બંને પ્રકારે તે દોરડી બળે છે, ફક્ત બળવાના ટાઈમમાં ફેર પડે છે. તે પ્રમાણે આયુષ્ય કર્મને લોગવવાની બાબતમાં પણ સમજવું. ૧૬૦.

નાશવંત શરીરાદિને માટે પાપ કરવું જોઈએ તે વાત બે શ્લોકોમાં જણાવે છે :—

યમરાજને વશ દેહ આ છે જો ખરેખર જાણતા,
ભાવે ન ખાવું લેશથી પણ તો રહસ્ય વિચારતા;

જીવો લગારે પાપ ન કરે જરૂર મરણભયે કરી,
માટેજ બહુ ફલ અભયદાને હોય જિનવાણી ખરી. ૧૬૧

સ્પષ્ટાર્થ :—આ શરીર ચમરાજને વશ છે. એટલે આ શરીરનો ક્યારે નાશ થશે તે આપણે જાણી શકતા નથી. આ વાતને જોયો ખરાબર સમજો છે તેઓને ખાવું પણ ખરાબર ભાવતું નથી. અને જે જીવો આવા જિનવચનના રહસ્યનો વિચાર કરે છે તેઓ જરા પણ પાપ કરતા નથી, કારણ કે તેઓને મરણનો ભય રહેલો છે. આજ કારણથી અભયદાનનું એટલે જીવને મરણમાંથી બચાવવામાં મોટું ફલ રહેલું છે એવી જિનેશ્વરની વાણી સાચી જ છે. ૧૬૧.

પાપ કરતાં પૂર્વ કાલે જરૂર એમ વિચારજો,
મરણ જરૂર તો પાપ કોને કાળ એ ના ભૂલજો;
પાપ કરનારાજ ફલ તમ લોગવે બીજા નહી,
આત્મતનુ સંબંધનો જ વિયોગ તેહ મરણ સહી. ૧૬૨

સ્પષ્ટાર્થ :—હે ભવ્ય જીવો ! તમે પાપ કરતાં પહેલાં જરૂર આ બાબતનો વિચાર કરજો કે હું કોના માટે પાપ કરું છું. જ્યારે મરવાનું નક્કી છે તો કોના માટે પાપ કરવું એ વાત ભૂલશો નહિ. અથવા પાપ કરીને જે ધનાદિક લેશું કર્યું હશે તેના લોગવનારા બીજા થશે અને પોતે તો તેનો ત્યાગ કરીને ચાલ્યો જશે એ વાત ભૂલવી નહિ. જેઓ પાપ કરનારા છે તેઓ તે પાપનું ફલ લોગવે છે. પરંતુ તે પાપના ફલને બીજા જીવો લોગવતા નથી. આ વાતનો દીર્ઘ દૃષ્ટિથી બહુજ વિચાર કરીને જીવોએ પાપ કાર્ય કરતાં અવશ્ય વિચાર કરવો જોઈએ. અહીં મરણની બાબતમાં સમજી લેવું કે—આત્મા અને શરીરનો જે વિયોગ થાય તે મરણ કહેવાય છે. કારણ કે આત્મા દ્રવ્ય રૂપે નિત્ય હોવાથી તેનો દ્રવ્યાર્થિક નયના વિચારે નાશ કદાપિ થતો નથી. અથવા આત્મા મરણ પામતો જ નથી. ૧૬૨.

હવે સર્વ સંસારી જીવોને કાળચક્રનો ભય એક સરખો રહેલો છે, વગેરે બીના એ શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

જેમ જલમાં બુદ્ધબુદ્ધો ઉપજે અને વિણસે અહીં,
તેમ ભવિના દેહ ઉપજે ને જરૂર વિણસે સહી;
નિર્ધન અને ધનિકાદિ ઉપરે દૃષ્ટિ સરખી જેહની,
સર્વને સંહારતો તે કાળ વાણી જિનતણી. ૧૬૩

સ્પષ્ટાર્થ :—જેવી રીતે પાણીમાં બુદ્ધિ હોય એટલે પરપોટા ઉત્પન્ન થાય છે અને

સ્પષ્ટાર્થ :—જેવી રીતે પાણીમાં બુદ્ધિ હોય એટલે પરપોટા ઉત્પન્ન થાય છે અને પાછા તે પાણીમાં જ નાશ પામે છે, તેવી રીતે આ સંસારમાં લભ્ય જીવોના શરીરો ઉપજે છે અને પાછા નાશ પામે છે. અથવા સંસારમાં જીવોના જન્મ મરણ પરપોટાની પેઠે થયા જ કરે છે. આ કાળ અથવા મરણની નિર્ધન ઉપર એટલે ધન વિનાના જીવોની ઉપર તેમજ ધનિકાદિક એટલે ધનવાન વગેરેની ઉપર સરખી નજર હોય છે. આ રીતે કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે મરણ નિર્ધનનો અથવા ધનવાનનો ભેદ કે શરમ રાખતું નથી. પરંતુ જ્યારે જેનું આયુષ્ય પૂરું થાય, ત્યારે તે જીવ તરતજ મરણ પામે છે. માટે જ જિનેશ્વરે આ કાળને સર્વનો નાશ કરનારો કહ્યો છે. તે વ્યાજબીજ છે. ૧૬૩.

દાક્ષિણ્યતા ગુણમાં ન તેને દોષ દોષોમાં નહીં,

જેમ દાવાનળ તથા તે સર્વ સંહારે અહીં;

મુજ દેહ નિરૂપદ્રવ થશે એવું કદી ના માનજો,

નહિ સ્વભાવે તર્કનો અવકાશ એહ વિચારજો. ૧૬૪

સ્પષ્ટાર્થ :—જેમ દાવાનળને ગુણવાન જીવોની ઉપર દાક્ષિણ્યતા નથી અથવા આ જીવ ગુણવાળો છે એમ જાણીને તેને તે જતો કરતો નથી. એટલે ખાળેજ છે. તેમજ દોષવાળા જીવોની ઉપર દોષ નથી અથવા દોષવાળા જીવોને પણ તે ખાળ્યા વિના મૂકતો નથી. જેમ દાવાનળ ગુણવાળા જીવોનો તેમજ દોષવાળા જીવોનો એમ તમામ જીવોનો નાશ કરે છે તેમ કામ પણ સર્વ જીવોનો નાશ કરે છે. વળી હે લભ્ય જીવો ! આ મારું શરીર ઉપદ્રવ વિનાનું થશે અથવા મારા શરીરને કોઈ જાતનો ઉપદ્રવ થશે નહિ એવું તમે કદી પણ માનશો નહિ. કારણ કે જે ખીના સ્વાભાવિક અને છે તેમાં તર્કને અવકાશ નથી એટલે ત્યાં કોઈ પણ જાતનો તર્ક ચાલી શકતો નથી. અને તેમાં કોઈ પણ જાતની યુક્તિ પણ કામ લાગતી નથી. એમ અવશ્ય વિચાર કરજો. ૧૬૪

હવે ઈન્દ્રાદિક સમર્થ પુરૂષો પણ કાળથી પોતાનું કે પરનું રક્ષણ કરી શકતા નથી તે વાત જણાવે છે:—

જેઓ સમર્થ બનાવવાને દંડ જેવો મેરૂને,

છત્ર જેવી મેદિની તેઓ ન નિજને અન્યને;

મરણથી ન બચાવવાજ સમર્થ હોવે ક્રીટથી,

હરિ સુધી ચમરાજ શાસન સમ પ્રવર્તે નિયમથી. ૧૬૫

સ્પષ્ટાર્થ :—જે શ્રીતીર્થંકરાદિ મહાપુરૂષો મેરૂ પર્વતને દંડ જેવો બનાવવાને સમર્થ હતા, તેમજ આ પૃથ્વીને છત્રના જેવી બનાવવાને સમર્થ હતા, તેઓ પણ મરણ આવે

તે વખતે પોતાને તેમજ અન્યને એટલે બીજા જીવોને પણ બચાવવાને કોઈ પણ રીતે સમર્થ થઈ શકતા નથી. અથવા ગમે તેવો બળવાન જીવ હોય તો પણ મરણ આગળ તેનું કોઈ પણ ચાલી શકતું નથી. તેથી તે પોતાને તથા પરને પણ કોઈ રીતે બચાવી શકતો નથી. તેથીજ ચમરાજ (મરણ)નું શાસન (સામ્રાજ્ય) ક્રીટ એટલે ક્રીડાથી માંડીને હરિ સુધી એટલે ઈન્દ્ર મહારાજ વગેરે જીવો સુધીના તમામ સંસારી જીવોમાં સરખી રીતેજ નિશ્ચયે ચાલે છે તેમાં જરા પણ ફેરકાર નથી. ૧૬૫

ચૌવનની અનિત્યતા બે ગાથામાં જણાવે છે:—

ડાહ્યો ન બોલે વાત કદિ પણ કાળને ઠગવાતણી,
પૂર્વજે જીવતા જણાયે કોઈ ના સમજે ગુણી;
બલ રૂપને હરનાર છે ચૌવન નજરથી દેખીએ,
ખાત્રી કરી લેજે સમજીજન ન પ્રમાણ વિમાસીએ; ૧૬૬

રૂપશ્રી:—ડાહ્યો માણસ કદાપિ પણ કાલને ઠગવાની વાત બોલતો નથી. કારણ કે તે જાણે છે કે કાલની આગળ કોઈનું કોઈ પણ ચાલી શકતું નથી. જો કાળ આગળ કોઈનું ચાલતું હોત તો અત્યારે કોઈ પણ મનુષ્યાદિ જીવોના પૂર્વજે જીવતા જણાતા હોત, પરંતુ કોઈના પણ પૂર્વજે જીવતા જણાતા નથી માટે સાબીત થાય છે કે—કાળ આગળ કોઈનું લગાર પણ ચાલતું નથી. વળી ચૌવન એટલે જીવાની અથવા યુવાવસ્થા બલને તથા રૂપને હરણ કરનાર (નાશ) છે એ તો નજરે દેખાય છે માટે સમજી માણસને આ બાબતમાં પ્રમાણ આપીને ખાત્રી કરાવવાની જરૂર જ રહેતી નથી, કારણ કે સમજી માણસ આ વાતને તો તરત સમજી લે છે. માટે તેને પ્રમાણ દઈને સચોટ સમજાવવાની જરૂરિયાત હોય જ નહીં. ૧૬૬

ચૌવને સ્ત્રી જોહની ઈચ્છા કરે તસ ઘડપણે,
જોધને બહુવાર થૂંકતી બહુ વિચાર કરે મને;
બહુ કલેશથી જે મેળવ્યું ધન તે કદી ના વાવર્યું,
સાયવી રાખ્યું છતાં કાણમાં વિનાશ લહી ગયું. ૧૬૭

રૂપશ્રી:—જ્યારે પુરૂષ ખીલતી જીવાનીમાં હોય છે ત્યારે તેને જોધને સ્ત્રી તેની સાથે વિષય સુખ ભોગવવાની ઈચ્છા રાખે છે. તેજ પુરૂષ જ્યારે ઘડપણને પામે છે ત્યારે તેનું રૂપ વગેરે બદલાઈ જવાથી સ્ત્રી તેના તરફ નજર કરવાને બદલે તેને જોધને ઘણી-વાર થૂંકે છે અથવા તેનો તિરસ્કાર કરે છે. કારણ કે પુરૂષની યુવાની ચાલી બંધ છે ત્યારે તેનું રૂપ બલ વગેરે પણ ચાલ્યા બંધ છે. માટે આ બાબતનો હે સમજી લવ્ય-

જીવો ! તમે ખૂબ વિચાર કરજો. વળી ધનનો મદ કરનારા યુવાનોને ઉદેશીને ફરી પણ કહે છે કે ઘણા પ્રકારનાં કલેશથી એટલે કષ્ટોને સહન કરીને જે ધન એકઠું કર્યું તેને કદાપિ વાપર્યું નહિ એટલે તેનો ધર્મકાર્યોદિમાં ઉપયોગ કર્યો નહિ અને ઘણી કાળજી રાખીને તેને સાચવી રાખવામાં આવ્યું. તે ધન પણ પુણ્યોદય નાશ પામે ત્યારે ક્ષણ વારમાં નાશ પામી જાય છે. આ વાત તો આપણે હાલમાં પ્રત્યક્ષ નજરે જોઈએ છીએ. કારણ કે જીવ બચાવવાને પોતાનું ઘરબાર, માલ મિલકત તમામ છોડીને જેઓ પહેરે લુગડે નાશી છૂટ્યા છે એવા હજારો નિરાધાર બનેલા જીવોને આપણે નજરે જોઈએ છીએ. જેઓ હાલ લક્ષાધિપતિ મટીને તદ્દન લીખારી જેવા દેખાય છે અને પોતાની આજીવિકા પણ મહા મુસીબતે ચલાવે છે. આવી દશા થવામાં મુખ્ય કારણ પુણ્યોદયનો નાશ બજીવો. માટે જીવાનીયાને મહોન્મત્ત બનાવનારી લક્ષ્મી પણ ક્ષણ વારમાં નાશ પામી જાય છે એમ કહેવામાં જરા પણ ખોટું નથી. ૧૬૭

ધન તથા સ્વજનાદિનો સંયોગ પણ નાશવંત છે તે જણાવે છે:—

ધનવાનનું ધન નાશ પામે એમ નજરે જોઈએ,
માટેજ તે ધન ફીણ પરપોટા વિજળી સમ માનીએ;
મેળાપ સંબંધિ જનોનો ક્ષણિક મિત્રાદિક તણો,
જરૂર હોય વિયોગ નાશાદિક થતાં એકાદિનો. ૧૬૮

સ્પષ્ટાર્થ:—ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જેઓ ધનવાળા છે તેઓનું ધન પણ પુણ્યોદય બંધ પડે ત્યારે ક્ષણ વારમાં નાશ પામે છે એ નજરે પ્રત્યક્ષ જણાતું હોવાથી સમજી પડે તે ધનને ફીણના જેવું અથવા પાણીના પરપોટા જેવું કે વિજળી જેવું (ક્ષણમાં નાશ પામનારું) માને છે. વળી સગાં સંબંધીઓનો તેમજ મિત્ર વગેરેનો જે સંબંધ (મેળો) છે તે પણ ક્ષણિક એટલે ક્ષણવારમાં નાશ પામે તેવો છે. કારણ કે તે સગાં સંબંધીઓમાંથી અથવા મિત્રાદિકમાંથી જ્યારે એક બે વગેરે જીવોનો મરણાદિ કારણથી નાશ થાય છે ત્યારે તેમનો જરૂર વિયોગ થાય છે. આ વાત પણ પ્રત્યક્ષ જણાય છે. માટે બધા પર પદાર્થોના સંબંધો પણ નાશવંત જણવા. ૧૬૮

ઈષ્ટ પદાર્થોના સંયોગમાં પુણ્યાર્થ કારણ છે તે જણાવે છે:—

ઈષ્ટના સંયોગમાં પુણ્યાર્થ તાસ વિયોગમાં,
પાપ કારણ માનીએ ઈમ ખૂબ વિચારો ચિત્તમાં;
આ ભાવનાના યોગથી સમજી જનો પુત્રાદિના,
વિરહમાં પણ શોક ન કરે બોધથી જિન વચનના. ૧૬૯

સ્પષ્ટાર્થ:—તથા હે ભવ્યજીવો ! પોતાને મનપસંદ જે જે વસ્તુઓ હોય તેનો સંયોગ થવામાં અથવા તે તે ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થવામાં તે જીવને પૂર્વ ભવની પુણ્યાર્થ અથવા પૂર્વે ખાંધેલા પુણ્ય કર્મનો ઉદય કારણ રૂપ બન્યો. તેમજ મળેલી ઇષ્ટ વસ્તુનો વિયોગ થવામાં અથવા તે વસ્તુઓ નહિ પ્રાપ્ત થવામાં પાપનો ઉદય કારણ રૂપ છે એમ સમજાવે. આ વાતનો તમારા મનમાં ખૂબ વિચાર કરજો. આવા પ્રકારની ભાવનાના યોગથી એટલે આ અનિત્ય ભાવનાને ધરોળર સમજનાર સમજી માણસો પુત્રાદિકના એટલે પોતાના પ્રિય દીકરા સગાં વહાલાં વગેરેનો વિરહ પ્રાપ્ત થાય તો પણ શોક કરતા નથી. કારણ કે તેઓ જિનેશ્વરના વચનને ધરાબર સમજતા હોય છે. વ્યાજબીજ છે કે પુત્રાદિકના સંયોગ કે વિયોગ કર્મોધીન છે માટે તેમાં હર્ષ કે શોક કરવો નકામો છે. ૧૬૬

અનિત્ય પદાર્થોમાં નિત્યતાનો મોહ રાખનાર જીવોને અંતે શોક થાય છે:—

અજ્ઞાનથી જે સર્વ માને નિત્ય તે મોહીજનો,
જીર્ણ ભીંત પડી જતાં પણ ખેદ મન ધારી ધણો;
રૂઢન કરતાં જિનવચનથી તે જનો પણ સમજતા,
દેહાદિની જેવા પદાર્થો સર્વ જગમાં દીસતા. ૧૭૦

સ્પષ્ટાર્થ:—અજ્ઞાનને લીધે જે મોહીજનો એટલે સંસારના નાશવંત પદાર્થો ઉપર પણ મમત્વ રાખનારા જીવો સર્વ પદાર્થોને નિત્ય માને છે એટલે સદાકાળ રહેનારા અથવા નાશ ન પામનાર માને છે તેઓ એક જીર્ણ ભીંત એટલે જુની પડું પડું થઈ રહેલી ભીંતને પડી ગયેલી જોઈને પણ મનમાં ધણો ખેદ પામે છે. અને તેની પાછળ રૂઢન કરે છે એટલે રડવા માંડે છે. આવા મનુષ્યો પણ જ્યારે જિનેશ્વર ભગવંતની હિતશિક્ષાનું રહસ્ય સમજે છે ત્યારે તેઓને પણ આ જગતના તમામ પદાર્થો દેહાદિની જેવા જ જણાય છે એટલે શરીર વગેરે જેમ નાશ પામે છે તેમ આ ભીંત વગેરે પદાર્થો પણ નાશ પામવાના સ્વભાવવાળા છે એમ સમજે છે અને તે પ્રમાણે માને છે. આ રીતે આ જગતના પદાર્થો નાશ પામનારા છે એમ તેઓને ખાતરી થાય છે. ૧૭૦

નિત્ય સુખ ક્યાં છે? અને તે કેવું છે? તે જણાવે છે:—

એહ તત્ત્વ અનિત્યતાનું દૂકમાં અવધારજો,
પરિગ્રહાદિકને તજી નિર્વાણ પદને ચાહજો;
નિત્યસુખથી તે ભરેલું મોક્ષમાર્ગે તે મળે,
જ્ઞાન દર્શન ચરણ સાધો ભવભ્રમણ જેથી ટળે. ૧૭૧

સ્પષ્ટાર્થ:—હે ભવ્ય જીવો ! તમે દંકામાં આ પ્રમાણે ક્ષણવાર જણાય અને ક્ષણ-

વારમાં ન જાણાય એવા સ્વભાવવાળા જે પદાર્થો હોય તે અનિત્ય કહેવાય, આપું અનિત્યતાનું રહસ્ય જાણજો. અને પરિશ્રદ્ધાદિક એટલે દ્રવ્યાદિકની ઉપરનાં મૂર્છાં ભાવને તજીને નિર્વાણ પદની એટલે મોક્ષ પદને મેળવવાની ચાહના રાખજો. આ મોક્ષપદ એવું છે કે જે નિત્ય સુખથી ભરેલું છે. અહીં સમજવાનું એ કે જે સુખ કાયમ રહેનારું હોય તે નિત્ય સુખ કહેવાય. સંસારી જીવોએ માનેલાં સુખ સદા કાયમ રહેતા નથી માટે તે અનિત્ય જાણવાં. ક્રૂર આ મોક્ષનું સુખ જ એવું છે કે જે હંમેશાં કાયમ રહે છે. આ મોક્ષ સુખ મોક્ષના માર્ગે જનારા જીવોને મળે છે. આ રીતે કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે મોક્ષ સુખ મેળવવાની ઇચ્છા રાખનારા ભવ્ય જીવોએ મોક્ષના માર્ગની આરાધના જરૂર કરવી જોઈએ. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની જે સમુદ્ધિ (એકઠી) આરાધના કરવી તે મોક્ષ માર્ગ કહેવાય છે. કારણ કે આ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની આરાધના કરવાથી મોક્ષના નિત્ય સુખોને પામી શકાય છે. આ રીતે મોક્ષને પામેલા ભવ્ય જીવોનું ભવ ભ્રમણ ટળી જાય છે એટલે તેમને આ સંસારમાં રખડપટ્ટી કરવી પડતી નથી. આ પ્રભુદેવતા વચ્ચેનાં રહસ્ય એ છે કે—આ મોક્ષ સ્થાન મેળવનાર જીવને ફરીને સંસારમાં આવવું પડતું નથી. કારણ કે તે જીવે સંસારમાં લાવનાર રાગ દ્વેષાદિકનો જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્રની આરાધના કરીને નાશ કરેલો છે. ૧૭૧.

અનિત્ય પદાર્થોનો મોહ તજીને તમારું શું છે ? તેનો વિચાર કરવાને હિત શિક્ષા આપે છે :—

અનિત્ય ભાવોમાં મુંઝાઈ છે ગુમાયું બહુ તમે,
આત્મતત્ત્વ વિવેકને ભૂલી ગયા છો પણ તમે;
જે તમારું તે તમારી પાસ ના બીજા કને,
મગ્ન રહેજો નિજ સ્વભાવે છંડજેજ વિભાવને. ૧૭૨

સ્પષ્ટાર્થ :—વળી હે ભવ્ય જીવો ! તમે અનિત્ય ભાવોમાં એટલે નાશવંત પદાર્થોમાં મુંઝાઈને ઘણું ગુમાવ્યું છે. કારણ કે તે નાશવંત પદાર્થોને મેળવીને તેમાં રાગ કરવાથી તમે ઘણાં સ્ત્રીકણાં કર્મો બાંધ્યા છે. અને તે અનિત્ય પદાર્થો નાશ પામવાના સ્વભાવવાળા હોવાથી જ્યારે નાશ પામે છે, ત્યારે તેની પાછળ શોક, રૂદન વગેરે કરીને પણ તમે કર્મ બાંધ્યાં કર્યાં છે. એમ તે પદાર્થો મેળવીને તેમજ ગુમાવીને બંને રીતે તમે અશુભ કર્મોને બાંધ્યા છે. અને તેથી કરીને આત્મ તત્ત્વ વિવેક એટલે આત્માના જ્ઞાનાદિ શુદ્ધ સ્વરૂપનો વિચાર તમે ભૂલી ગયા છો. હું કોણ છું ? ક્યાંથી આવ્યો છું ? ક્યાં જવાનો છું ? મારામાં કયા ગુણો રહેલા છે ? આ બાહ્ય પદાર્થો મારાથી જુદા છે, તે મારા નથી. આ બાબતનો તમે જરા પણ વિચાર કર્યો નથી. યાદ રાખજો કે—જે તમારું છે તે તમારો પાસે જ છે, કારણ કે આ આત્માના (પોતાના, તમારા) જ્ઞાન દર્શનાદિ ગુણો બીજા કોઈ

જીવમાં જતા નથી અથવા બીજા કોઈનાથી લઈ શકાતા નથી. માટે જે તમારા ગુણો છે તે કદાપિ પણ બીજાના થતા નથી એવું જાણીને વિભાવ દશા એટલે પુણ્યલ રમણતાનો ત્યાગ કરીને નિજ સ્વભાવમાં મગ્ન રહેજો એટલે પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણોની વિચારણા કરવામાં લીન બનજો. ૧૭૨.

હુઃખો આપનાર રાગ દ્વેષ છે તે જણાવે છે—

અંતરાત્મ દશા લહી પરમાત્મ ભાવે થીર થજો,
કર્મને આધીન સર્વે ત્યાં ન અચરિજ માનજો;

હુઃખને દેનાર રાગ દ્વેષ એ ના ભૂલજો,
ભાવ બંધન એહ છંડી શાંતિ સુખમાં મહાલજો. ૧૭૩

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી હે ભગ્ય જીવો ! તમે અંતરાત્મ દશા પામીને છેવટે પરમાત્મ ભાવમાં સ્થિરતા કરજો. આત્માની ત્રણ પ્રકારની દશા કહેલી છે—૧ પહેલી બહિરાત્મ દશા એટલે આત્માથી જુદા જે ધન, શરીર વગેરે પદાર્થોને (તે પદાર્થોની ઉપરના) મોહ ભાવને લીધે પોતાના માની તેમાં આસક્તિ રાખવી તે બહિરાત્મદશા કહેવાય. ૨ બીજી અંતરાત્મ દશા એટલે બાહ્ય ભાવોનો ત્યાગ કરીને આત્માના સ્વરૂપની વિચારણા કરવી તે અંતરાત્મદશા કહેવાય. ૩ ત્રીજી પરમાત્મ દશા એટલે આ મારો નિર્મલ આત્મા પોતેજ પરમાત્મા છે, હાલ આ જણાતું સ્વરૂપ તો કર્મની ઉપાધિથી થએલું છે એમ નિશ્ચય પૂર્વક આત્માને યોગ્યની કેવલજ્ઞાની થઈ સ્વપરતારક બનવું તે પરમાત્મદશા કહેવાય. આ ત્રીજી દશાને પામનારા કેવલી ભગવતો મોક્ષના શાશ્વતા સુખોને જરૂર મેળવે છે. વળી તમે જરૂર વિચાર કરજો કે આ સંસારના સર્વે જીવો કર્મોને આધીન છે માટે તેમના દેખાતા વિચિત્ર સ્વભાવાદિમાં કાંઈ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. જીવોને ભયંકર હુઃખ આપનાર રાગ અને દ્વેષ છે. કારણ કે રાગદ્વેષને લીધે જીવો નિરંતર વશાં નવાં નવાં ચીકણાં કર્મો બાંધે છે. અને બાંધેલા કર્મોના ઉદયને અનુસારે સુખ હુઃખ પામે છે. તેથી જ રાગ દ્વેષને ભાવ બંધન કહેવામાં આવે છે. આ રીતે જીવના ખરા શત્રુ રૂપ રાગ દ્વેષનો ત્યાગ કરીને શાંતિ સુખમાં મહાલજો એટલે ખરા શાંતિના સુખને મેળવજો ૧૭૩.

શરીરનો મોહ તજી અનિત્ય ભાવના ભાવવાનું જણાવે છે:—

તન વિનશ્વર છે તમારું તેહથી વિપરીત તમે,
તે છતાં તનનાજ મોહે બહુ બગાડો છો તમે;

આસક્તિ તનની દૂર થતાં સિદ્ધસ્વરૂપ થશો તમે,
આ પ્રસંગે ભરત કેરી ભાવના ભાવો તમે. ૧૭૪

સ્પષ્ટાર્થ:—તમારૂં શરીર વિનશ્વર એટલે નાશવંત અથવા નાશ પામનારૂં છે. તમે તો તેનાથી વિપરીત છો એટલે નાશ નહિ પામવાના સ્વભાવવાળા છો. કારણ કે સંસારી જીવો અનેક પ્રકારની ગતિમાં કર્મોના ઉદયને અનુસારે ભમે છે ખરા, પરંતુ તેમના આત્મત્વનો (આત્મપણાનો) નાશ કદાપિ થતો નથી. સત્ય પરિસ્થિતિ આવી જ છે, છતાં પણ તમે શરીરના મોહને લીધે ઘણું (આત્મહિત) બગાડો છો એટલે પોતાના આત્મ સ્વરૂપને ભૂલીને અનેક પ્રકારની ઉપાધિમાં પડો છો, માટે આ શરીર ઉપરની આસક્તિ એટલે આ શરીર મારૂં છે અથવા હુંજ આ શરીર રૂપ છું એવી ભાવના બ્યારે ફર થશે ત્યારે તમે મોક્ષમાર્ગને આરાધીને જરૂર સિદ્ધ સ્વરૂપ થશો એટલે કર્મ રહિત બનીને સિદ્ધપણાને પામશો. આવી સિદ્ધ દશાને પામવાને માટે તમે પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવના પુત્ર શ્રીભરત ચક્રવર્તીના જેવી અનિત્ય ભાવના ભાવજો. ૧૭૪

ભરત ચક્રવર્તીએ ભાવેલી અનિત્ય ભાવવાની ખીના ૬ શ્લોકમાં જણાવે છે:—

ધન્ય એ શ્રીભરત ચક્રી પુત્ર આદિ જિનેશના,
આરિસા ભુવને નિરખતાં રૂપને પોતા તણાં;
વીંટી વગરની આંગળી નિસ્તેજ દેખી ભાવના,
આજ પહેલી ભાવતા હે જીવ! રાગી દેહના. ૧૭૫

જેમ વિરહે વીંટીના નિસ્તેજ લાગે આંગળી,
શેષ અંગોપાંગ વિરહે ભૂષણોના તિમ વળી;
પરથી જ શોભા દેહની નૈસર્ગિકી શોભા નહી,
કાઢ્યા નકામા પૂર્વ આશી લાખ મેં મોહે સહી. ૧૭૬

સ્પષ્ટાર્થ:—આદિ જિનેશ્વર એટલે આ વર્તમાન ચોવીસીના પહેલા તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના પુત્ર શ્રીભરત ચક્રવર્તીને ધન્ય છે. કારણ કે તેમણે પોતાના આરીસા ભુવનમાં પોતાનું રૂપ ભેતાં (પોતાના) શરીરના બધા અવયવો આભૂષણોથી શણગારેલા હોવાથી સારાં લાગતાં હતાં. આ અવસરે એક આંગળી જે વીંટી નીચે પડી જવાથી વીંટી વગરની હતી તે નિસ્તેજ એટલે તેજ વિનાની ભેદને તેમણે આ પહેલી અનિત્ય ભાવના ભાવવા માંડી. તે આ પ્રમાણે:—હે શરીર વગેરેની ઉપર તીવ્રરાગી બનેલા જીવ! જેમ આ આંગળી વીંટીના વિરહે એટલે વીંટી નીકળી જવાથી તેજ વિનાની શોભા રહિત લાગે છે તેવીજ રીતે બાકીના અંગોપાંગ એટલે કાંડું, ભુજ, મસ્તક, કાન વિગેરે પણ આભૂષણ વિનાના હોય ત્યારે શોભા વિનાના લાગે છે. માટે આ શરીરની શોભા પર પદાર્થો એટલે આભૂષણ વગેરેને લઈને જ છે, પરંતુ તે બધા પદાર્થોમાં નૈસર્ગિકી એટલે સ્વાભાવિક શોભા તો દેખાતી જ નથી. માટે આવી કૃત્રિમ શોભા આત્મકલ્યાણના માર્ગમાં

કાંઈ કામની નથી. હવે મને ખાત્રી થઈ કે મેં આવા શોભા રહિત શરીર (વગેરે પદાર્થોની) ઉપરના મોહને લીધે ત્રાસી લાખ પૂર્વ જેટલો દીર્ઘકાલ નકામો ગુમાવ્યો એ ઘણા ખેદની વાત છે. ૧૭૫-૧૭૬

પર ઉપાધિ પૂર્ણતા એ પૂર્ણતા શા કામની ?,

યાચેલ ભૂષણ જેહવી તે માહરે શા કામની ?;

સ્વાભાવિકી નિજ ગુણ ગણોની પૂર્ણતા એ પૂર્ણતા,

જત્ય રત્ન પ્રભા સમી હિતકારિણી એ પૂર્ણતા. ૧૭૭

સ્પષ્ટાર્થ:—જે શરીર વગેરે પદાર્થોની પૂર્ણતા પરની એટલે બીજા પદાર્થોની ઉપાધિથી એટલે ઘરેણાં વગેરે પદાર્થોના સંયોગાદિથી બનેલી છે તે પૂર્ણતા શા કામની ? એટલે તે પૂર્ણતા આત્માથી જીવેને કાંઈ કામની નથી. કારણ કે આ પૂર્ણતા ઓળખીતા વગેરે બીજા માણસની પાસેથી માગી લાવેલા ભૂષણ સરખી હોવાથી મારા જેવા આત્મહિતેચ્છુ જીવેને કાંઈ કામની નથી. પરંતુ જે (ઉત્તમ જ્ઞાનાદિ ગુણોની) પૂર્ણતા સ્વાભાવિકી હોય એટલે સ્વભાવથી પોતામાં જ રહેલી હોય તે પૂર્ણતા જ સાચી પૂર્ણતા કહેવાય. અને એવી પૂર્ણતા આત્માને વિષે પોતાના જ્ઞાનાદિક ગુણોના સમૂહ એટલે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર વગેરે ગુણોની સંપૂર્ણતા પ્રગટ થાય તેજ સમજવી. કારણ કે આજ પૂર્ણતા આત્માને હિતકારી એટલે મોક્ષને દેનારી છે. માટે જ તે સ્વાભાવિકી પૂર્ણતાને જાતિવંત રત્નની પ્રભાની ઉપમા આપવામાં આવેલી છે. જેમ જાતિવંત રત્ન સ્વયં પ્રકાશ કરે છે તેને પ્રકાશિત કરવાને બીજા કોઈ પદાર્થના પ્રકાશની જરૂર પડતી નથી તેમ જ્યારે આત્મા પોતાના અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણો વડે સંપૂર્ણતાને પામે છે ત્યારે તેની સાચી પૂર્ણતા ચળકી રહે છે. માટે તેજ સાચી પૂર્ણતા કહેવાય એમ કહેવામાં તલભાર પણ અતિશયોક્તિ છે જ નહીં. આ પૂર્ણતા ગુણના સંક્ષિપ્ત વર્ણનના પ્રસંગે તે બીજા વિસ્તારથી સમજાવવાની બહુજ આવશ્યકતા છે. આ મુદ્દાથી દૃષ્ટાન્ત સાથે તે આ પ્રમાણે બજાવી—

પૂર્ણતાગુણસંપૃક્ત, વાયંયમમહામુનિમ્ ।

જયધોષો દ્વિજઃ પ્રેક્ષ્ય, પૂર્ણાનન્દમયોડભવત્ ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ:—“ વાણીને નિયમમાં રાખનાર એવા મહામુનિને પૂર્ણતા ગુણથી સુક્રત જોઈને જયધોષ નામનો બ્રાહ્મણ પૂર્ણ આનંદમય થયો હતો. ”

પૂર્ણતા ગુણવું વર્ણન આ પ્રમાણે બજાવું—

પૂર્ણતા યા પરોપાધેઃ, સા યાયિતકમંડનમ્ ।

યા તુ સ્વાભાવિકી સૈવ, જત્યરત્નવિભાનિભા ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ:—“ જે પરઉપાધિથી પૂર્ણતા થયેલી છે તે લગ્નાદિ પ્રસંગે બીજાની

પાસેથી માગેલા અલંકાર જેવી છે, અને જે સ્વાભાવિક પૂર્ણતા છે તે જાતિવાંત રત્નની પ્રભા જેવી છે. ”

આ પ્રલોકનું તાત્પર્ય એ છે કે ઇદ્રો અને ચક્રવર્તી વગેરે—“ પરઉપાધિ એટલે પુફ્ફલના સંબંધથી ઉત્પન્ન થયેલ શરીર, ધન, સ્ત્રી, કીર્તિ વિગેરે ઉપાધિથી જે પૂર્ણતા માને છે તે માગીને પહેરેલા અલંકારાદિક જેમ થોડો વખત શોભા આપે છે તેમ થોડા વખતની શોભા છે, અનંતકાળ પર્યંત તે શોભા રહેતી નથી; કેમકે તેવા અલંકારાદિકથી જે ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત થાય છે તે ઐશ્વર્ય તો આ વિશ્વવાસી ધણા જીવોએ અનન્તવાર ભોગવીને એકું કરેલું છે, તેથી તે સંસારી જીવોને અશુદ્ધતાના કારણભૂત છે. આવી રીતે સમજીને જે આત્મસ્વરૂપના અનુભવની શોભા ધારણ કરે તે શોભા જ નિર્મલ રત્નની કાન્તિ જેવી શુદ્ધ છે એમ જાણવું. ”

આ પૂર્ણતા જેને સમ્યક્ત્વાદિ પ્રાપ્ત થયું હોય તેને જ હોય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—

કૃષ્ણપક્ષે પરિક્ષીણે, શુક્લે ચ સમુદ્ગમ્યતિ ।

ઘોતતે સકલાધ્યક્ષા, પૂર્ણાનન્દવિધોઃ કલા ॥ ૨ ॥

શબ્દાર્થ—“ કૃષ્ણપક્ષ ક્ષીણ થાય અને શુક્લપક્ષનો ઉદય થાય, ત્યારે જ પૂર્ણાનન્દ રૂપી ચન્દ્રની કળા સમગ્ર લોકની સમક્ષ પ્રકાશમાન થાય છે. ”

સ્પષ્ટાર્થ—“ કૃષ્ણપક્ષ ક્ષય પામે અને શુક્લપક્ષ ઉદય પામે, ત્યારે સમસ્ત લોકને પ્રત્યક્ષ એવી ચન્દ્રની કળા પ્રકાશે છે એ લોકસિદ્ધ રીતિ છે; તેવી જ રીતે કૃષ્ણપક્ષ રૂપી અર્ધ પુફ્ફલ પરવર્ત ઉપરાંત તમામ સંસાર ક્ષય પામે, અને શુક્લપક્ષ રૂપી અર્ધ પુફ્ફલ પરવર્તની અંદર રહેલો સંસાર પ્રવર્તમાન થાય ત્યારે પૂર્ણાનન્દ (આત્મા) રૂપી ચન્દ્રની સ્વરૂપાનુયાયી ચૈતન્ય પર્યાય પ્રગટ થવા રૂપ કળા પ્રત્યક્ષ થાય છે (શોભે છે). કૃષ્ણપક્ષમાં તો અનાદિ ક્ષયોપશમીભૂત ચેતના વીર્યોદિ પરિણામ મિથ્યાત્વ અવિરતિમય હોવાથી સંસારના હેતુભૂત હોય છે તેથી તે શોભતા નથી. ”

આ પૂર્ણતાને સ્વમતિ કલ્પનાથી અનેક પ્રકારે કહેલી છે, પરંતુ સ્વાદ્રાઢ રીતે તો જે આત્મસ્વરૂપની સાધના કરવાની અવસ્થા તેજ પૂર્ણતા પ્રશસ્ત છે.

પૂર્ણતાના ચાર પ્રકાર છે—નામ પૂર્ણતા, સ્થાપના પૂર્ણતા, દ્રવ્ય પૂર્ણતા અને ભાવ પૂર્ણતા. તેમાં નામ પૂર્ણ એટલે કેઈ પદાર્થનું નામ પૂર્ણ એવું પાડયું હોય તે, જેમકે પૂર્ણપોળી. કાષ્ઠ અથવા પાષાણાદિકમાં જે પૂર્ણની આકૃતિ કરીએ તે સ્થાપના પૂર્ણ. દ્રવ્ય પૂર્ણના ધણા અર્થો થાય છે, તેમાં દ્રવ્યમાં પૂર્ણ-ધનાદમ માણસ; દ્રવ્યે કરીને પૂર્ણ-જળ વિગેરે, દ્રવ્યે કરીને પૂર્ણ થડો વિગેરે; દ્રવ્યથી પૂર્ણ-પોતાના કાર્યથી પૂર્ણ થયેલો. (અહીં

દ્રવ્ય એટલે “ અર્થ ક્રિયા કરનાર ” એવું દ્રવ્યનું લક્ષણ સમજવું). દ્રવ્યોને વિષે પૂર્ણ -ધર્મોસ્તિકાચ સ્કન્ધ વિગેરે. (અહીં અણુવ્યોગો દંબ ’ ‘ જેનામાં ઉપયોગશૂન્યતા હોય તે દ્રવ્ય ’ એવું વચન કહેલું છે.) જે પૂર્ણ પદના અર્થને જાણનાર છતાં ઉપયોગ રહિત હોય તે આગમથી દ્રવ્ય કહેવાય છે, અને સશરીર, ભવ્ય શરીર તથા તેથી વ્યતિરિક્ત એ ત્રણે પ્રકારે કરીને નોઆગમથી દ્રવ્ય કહેવાય છે. તેમાં પૂર્ણ પદના અર્થને જાણનાર જીવનું જે શરીર છે તે સશરીર કહેવાય છે, અને પૂર્ણાનંદના અર્થને જાણનાર થવાનો હોય એવો જે લઘુ શિષ્યાદિક તે ભવ્ય શરીર કહેવાય છે, તે બન્નેથી વ્યતિરિક્ત એટલે શુદ્ધાદિકની સત્તા વડે પૂર્ણ હોય, તો પણ તેની પ્રવૃત્તિઓ રહિત અને કર્મથી આવરણ પામેલા એવો આત્મારૂપી દ્રવ્ય તે તદ્વ્યતિરિક્ત કહેવાય છે. અહીં તેના ભાવ સ્વભાવની વિવક્ષા કરી નધો; કેમકે દ્રવ્ય કોઈ પણ વખતે પર્યાય વિનાનું હોતુંજ નથી. પરંતુ અહીં તો દ્રવ્ય નિષ્કેપાના પ્રતિપાદનને માટે પર્યાય રહિત માત્ર દ્રવ્યનીજ વિવક્ષા કરેલી છે. પૂર્ણતા તો જીવના ગુણરૂપ છે. તે ગુણ ગુણી વિના રહી શકે નહી. તેથી તેમાં દ્રવ્યનું પ્રાધાન્ય રાખવાથી દ્રવ્યજીવ કહેવાય છે. ભાવપૂર્ણ એટલે આગમથી પૂર્ણ-પદાર્થના સમગ્ર ઉપયોગવાળો અને નોઆગમથી જ્ઞાનાદિ ગુણો વડે સંપૂર્ણ.

સંગ્રહ નયને આધારે સર્વે જીવો પૂર્ણતા ગુણે કરીને યુક્ત છે. નૈગમનયને આધારે આસન્નસિદ્ધિવાળા ભવ્ય જીવો જેઓ પૂર્ણતા ગુણના અભિલાષી હોય તે પૂર્ણતા ગુણથી યુક્ત કહેવાય છે. વ્યવહાર નયને આધારે પૂર્ણતા ગુણ પ્રાપ્ત કરવા માટે તેનો અભ્યાસ કરનારા જીવો પૂર્ણ છે. ઋણુસૂત્રના મતમાં પૂર્ણતા ગુણનો વર્તમાન સમયમાં વિચાર કરનારા જીવો પૂર્ણ છે. શબ્દનયના મતમાં સમ્યક્ દર્શનાદિ સાધક ગુણોના આનંદથી પૂર્ણ થયેલા જીવો પૂર્ણ છે. સમભિરુદ નયનો આશ્રય કરીએ તો અરિહન્ટ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને મુનિઓ આત્મસ્વભાવના સુખનો આસ્વાદ કરીને સંસારમાં ઉદ્દેગ પામેલા હોવાથી પૂર્ણતા ગુણથી યુક્ત છે; અને એવંભૂત નયને આધારે સિદ્ધના જીવો અનન્ત ગુણવાળા અવ્યાબાધ આનંદથી પૂર્ણ થયેલા હોવાથી પૂર્ણતા ગુણે યુક્ત છે. અહીં ભાવપૂર્ણતા એટલે ત્રણે કાળમાં જે પરપુદ્ગળના સંયોગથી ઉત્પન્ન થતા સુખની વાંછાથી રહિત થવું તે. તેવા પૂર્ણતા ગુણે કરીને યુક્ત એવા સાધુને જોઈને જયઘોષ નામનો પ્રાદાણ પૂર્ણ આનંદમય થયો હતો. તેની કથા આ પ્રમાણે—

જયઘોષ દિજની કથા.

વાણ્ણરસી નગરીમાં સાથે જન્મેલા જયઘોષ અને વિજયઘોષ નામના બે ભાઈઓ કાશ્યપ ગોત્રી હતા. એકદા જયઘોષ સ્નાન કરવા ગંગાને કિનારે ગયો. ત્યાં મુખમાં શબ્દ કરતા દેડકાને લઈને ખાતો એક સર્પ તેણે જોયો. તે સર્પને પણ એક કુરર પક્ષીએ ઉપાડીને ઉંચો ઉડાડી પૃથ્વીપર નાંખી ખાવા માંડયો. તે પક્ષીથી લક્ષણ કરાતાં છતાં પણ

તે સર્વ પેલા શબ્દ કરતા દેડકાને તોડીતોડીને ખાતો હતો. આ પ્રમાણે પરસ્પર ભક્ષણ કરતા તે પ્રાણીઓને જોઈને જયઘોષે વિચાર્યું કે “અહો ! સંસારનું સ્વરૂપ કેવું છે ?”

યો હિ યસ્મૈ પ્રભવતિ, પ્રસતે તં સ મીનવત્ ।

ન તુ ગોપયતિ સ્વીયશક્તિં કોઽપિ ન દીનવત્ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“જે જેના કરતાં વધારે સમર્થ છે, તે તેને મત્સ્યની પેઠે પ્રસન કરે છે. કોઈ પણ દીનની જેમ પોતાની શક્તિને ગોપવતા નથી.” અને

કૃતાન્તસ્તુ મહાશક્તિરિતિ સ પ્રસતેઽખિલમ્ ।

તદસારેઽત્ર સંસારે, કા નામાસ્થા મનીષિણામ્ ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ—“યમરાજ તો મહાશક્તિમાન છે, તેથી તે સમગ્ર પ્રાણીને ગળી ભય છે; તો આવા અસાર સંસારમાં બુદ્ધિમાન પુરુષોની કેમ આસ્થા હોય ? નજ હોય.”

પરંતુ આ સંસારનાં માત્ર એક ધર્મજ યમરાજની શક્તિને કુંઠિત કરવા સમર્થ છે, તેથી હું તેનોજ આશ્રય કરું.

આ પ્રમાણે ચિત્તમાં નિશ્ચય કરીને તે ગંગાનદીને સામે તીર ગયો. ત્યાં તેણે પૂર્વે કહેલા પૂર્ણતા ગુણથી યુક્ત એવા સાધુઓને જોયા. એટલે તેમની વાણીથી જૈન-ધર્મનું રહસ્ય જાણીને તેમની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી પૃથ્વીપર વિહાર કરવા લાગ્યો. અનુક્રમે વિહાર કરતાં તે જયઘોષ સુનિ વાણારમ્ની નગરીના ઉદ્યાનમાં આવ્યા. તે પુરીમાં વિજયઘોષે યજ્ઞ કરવા માંડ્યો હતો, ત્યાં જયઘોષ સુનિ માસક્ષપણને પારણે ભિક્ષા માટે ગયા. તેને યજ્ઞ કરનાર વિજયઘોષે ઓળખ્યા નહી, તેથી પોતેજ તેને ભિક્ષાનો નિષેધ કરી કહ્યું કે “હે ભિક્ષુક ! તને હું ભિક્ષા આપીશ નહી, ખીજે ઠેકાણે યાચના કર; કેમકે વેદ જાણનારા બ્રાહ્મણોજ યજ્ઞમંડપમાં નિષ્પત્ત થયેલું અન્ન ખાવાને યોગ્ય છે.” આ પ્રમાણે તે યાજકે (યજ્ઞ કરનારાએ) નિષેધ કર્યા છતાં પણ તે સુનિ સમતા ધારણ કરીને રહ્યા. પછી અન્નની ઇચ્છાથી નહી, પણ તેને તારવાની બુદ્ધિથી તે બોલ્યા કે “હે બ્રાહ્મણ ! વેદમુખ એટલે વેદમાં મુખ્ય ધર્મ શો કહ્યો છે ? યજ્ઞમુખ એટલે મુખ્ય યજ્ઞ કયો છે ? નક્ષત્રમુખ એટલે નક્ષત્રોમાં મુખ્ય કોણ છે ? અને ધર્મમુખ એટલે ધર્મને શરૂ કરનાર કોણ છે ? તે તું કાંઈ પણ જાણતો નથી.” તે સાંભળીને યાજક બોલ્યો કે “ત્યારે તમેજ તે સર્વ કહો.” સુનિ બોલ્યા કે “વેદમાં અહિંસા ધર્મ જ સર્વ ધર્મમાં મુખ્ય કહેલો છે. સર્વ યજ્ઞોમાં ભાવયજ્ઞ મુખ્ય છે. નક્ષત્રોમાં મુખ્ય ચંદ્રમા છે અને ધર્મમુખ કાશ્યપગોત્રી ઋષભદેવ જ છે. કેમકે તેમણેજ ધર્મનો પ્રથમ ઉપદેશ કરેલો છે અને તેમણે પ્રરૂપેલા ધર્મનું આરાધન કરનારાજ બ્રાહ્મણ કહેવાય છે.” તે વિષે શ્રી ઉત્તરાધ્યયનના પચ્ચીશમા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—

જહા પોમ્મં જલે જયં, નો વિલિપ્પઈ વારિણા ।
એવં અલિત્તકામેહિં, તં વયં ખંભમાહણું ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ :—“ જેમ જળમાં ઉત્પન્ન થયેલું કમળ જળથી લેપાતું નથી, તેવીજ રીતે જેઓ કામલોગથી લેપાતા નથી, તેને જ અમે પ્રાદક્ષણ કહીએ છીએ. ” વળી—

ન વિ મુંડિએણુ સમણો, ન ઝાંકારેણુ ખંભણો ।
ન મુણી રણુવાસેણુ, કુસચીરેણુ ન તાવસો ॥ ૨ ॥

સ્પષ્ટાર્થ :—“ માત્ર મુંડન કરાવવાથી (લોચ કર્યાથી) કાંઈ સાધુ કહેવાય નહી, માત્ર ઝાંકાર (ઈં ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ ઇત્યાદિ ગાયત્રી મંત્ર) બોલવાથી પ્રાદક્ષણ કહેવાય નહી, માત્ર અરણ્યમાં રહેવાથી મુનિ કહેવાય નહી અને માત્ર દર્ભ અથવા વલ્કલનાં વસ્ત્ર ધારણ કરવાથી તાપસ કહેવાય નહી. ”

સમયાએ સમણો હોઈ, ખંભચેરેણુ ખંભણો ।
નાણેણુ ય મુણી હોઈ, તવેણુ હોઈ તાવસો ॥ ૩ ॥

સ્પષ્ટાર્થ :—“ સમતા ગુણ ધારણ કરવાથી શ્રમણ (સાધુ) કહેવાય છે, પ્રદક્ષણ પાળવાથી પ્રાદક્ષણ કહેવાય છે, જ્ઞાનથી મુનિ કહેવાય છે, અને તપ કરવાથી તાપસ કહેવાય છે. ” વળી—

કમ્મુણા ખંભણો હોઈ, કમ્મુણા હોઈ ખત્તિઓ ।
કમ્મુણા વઈસો હોઈ, સુદ્ધો હવઈ કમ્મુણા ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ :—“ કર્મે (ક્રિયાવડે) કરીનેજ પ્રાદક્ષણ કહેવાય છે, કર્મે કરીનેજ ક્ષત્રિય કહેવાય છે, કર્મે કરીને જ વૈશ્ય કહેવાય છે, અને કર્મે કરીને જ શુદ્ર કહેવાય છે. ”

કર્મે કરીને જ પ્રાદક્ષણ કહેવાય છે, તે વિષે કહ્યું છે કે—

ક્ષમા દાનં તપો ધ્યાનં, સત્યં શૌચં ધૃતિઃ ક્ષમા ।
જ્ઞાનં વિજ્ઞાનમાસ્તિકય-મેતદ્ પ્રાદક્ષણલક્ષણમ્ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“ ક્ષમા, દાન, તપ, ધ્યાન, સત્ય, શૌચ, ધૃતિ, ક્ષમા, જ્ઞાન, વિજ્ઞાન અને આસ્તિકપણું એ પ્રાદક્ષણનાં લક્ષણ છે. ”

કર્મે કરીને ક્ષત્રિય કહેવાય છે, એટલે કયથી રક્ષણ કરવારૂપ કર્મે કરીને ક્ષત્રિય કહેવાય છે, કૃષિ તથા પશુપાલન વિગેરે કરવાથી વૈશ્ય કહેવાય છે, અને કાસઢીયું, નોકરી

વિગેરે કર્મ કરવાથી શુદ્ધ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે પોતપોતાને યોગ્ય કર્મ ન કરે તો તે પ્રાણશુદ્ધિ જાતિથી ને તેવી સંજ્ઞાથી પણ બ્રહ્મ થયેલા જાણવા. અહિંસાદિક ગુણોથી યુક્ત એવા શ્રેષ્ઠ પ્રાણશુદ્ધ તરવા અને તારવામાં સમર્થ હોય છે.

આ આપણે તે મુનિનાં ધર્મવાક્યો સાંભળીને વિજયઘોષ સંશય રહિત થઈ “જરૂર આ મુનિ મારા ભાઈ છે.” એમ જાણીને પ્રસન્ન થઈ બોલ્યો કે—“ હે મુનિ! તમે જ ખરા ભેદને જાણનારા છો. હે યથાસ્થિત વસ્તુતત્ત્વને જાણનાર! તમેજ યજ્ઞ કરનારા છો. ભાવયજ્ઞ કરીને તમેજ પોતાને અને પરને તારવાને સમર્થ છો. માટે હે ઉત્તમ ભિક્ષુ! આ ભિક્ષા ગ્રહણ કરીને તમે મારાપર અનુગ્રહ કરો.” મુનિ બોલ્યા કે “હે પ્રાણશુ! મારે ભિક્ષાની કાંઈ જરૂર નથી; પરંતુ જલદીથી તું આ કૃત્યથી નિવૃત્તિ પામી પ્રવજ્યા ગ્રહણ કર. ભયના આવર્તવાળા આ સંસારસાગરમાં ભટક નહિ. જેમ એક લીલો તથા એક સૂકો એવા માટીના બે ગોળાને ભીંતપર ફેંકીએ, તો આદ્ર ગોળો ભીંત સાથે ચોટી જશે અને સૂકો ગોળો નીચે પડશે, અર્થાત્ તે ચોંટશે નહી, તેમ જે દુર્બુદ્ધિ માણસો કામની લાલસાવાળા હોય છે તેઓજ સંસારમાં લીન થાય છે, અને જેઓ તે લાલસાથી વિરક્ત છે તેઓ લીન થતા નથી.” કહ્યું છે કે—

એવં લગ્મંતિ દુર્મ્મેહા, જે નરા કામલાલસા ।

વિરક્તા ઉ ન લગ્મંતિ, જહા સુકકે ઉ ગોલએ ॥ ૧ ॥

(આ ગાથાનો અર્થ ઉપર આવી ગયેલો છે.)

ઈત્યાદિ ઉપદેશ સાંભળીને તે વિજયઘોષે સર્વ સંગ તજીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પછી બન્ને ભાઈઓ અનુક્રમે પૂર્વ કર્મનો ક્ષય કરીને મોક્ષસુખને પામ્યા.

કલ્પના રહિત અને આત્મગુણ સાધન કરવામાં તત્પર એવી વાસ્તવિક પૂર્ણતા તે જ્ઞાનદષ્ટિ રૂપ પોતાનીજ કાંતિ છે. માટે હે જીવ ! તું તેને અનુસરનારી (તારી) ચેતના કરજે. આ રીતે શ્રીભરતચક્રી વિચાર કરતાં આગળ કઈ ભાવના ભાવે છે? તે ૧૭૮માં શ્લોકમાં જણાવે છે. ૧૭૭.

ભોગ તૃષ્ણાનાજ પાપે ભવ અશુચિગર્તા વિષે,

ભૂંડની જિમ હું રહ્યો તે ઉચિત રજ ન મને દીસે;

ભૂલ્યા તિહાં અટકી જઈ તે ભૂલ વિબુધ સુધારતા,

માર્ગને આરાધતા પરમાત્મપદને પામતા.

૧૭૮

સ્પષ્ટાર્થ:—ભોગ તૃષ્ણા એટલે ધનિદ્ર્યોના વિષયને સેવવાની ઈચ્છાને લીધે આ સંસારરૂપી અપવિત્ર વિષ્ટાદિથી ભરેલા ખાડાને વિષે હું ભૂંડની જેમ પડી રહ્યો તે મને જરા

પણ ઉચિત લાગતું નથી. આ રીતે કહેવાતું તાત્પર્ય એ છે કે જેમ જૂંડ કાઢવ કીચડથી ભરેલા અશુચિ દુર્ગંધવાળા અપવિત્ર ખાડામાં સુખ માનીને પડી રહે છે, તેમ આ જીવ પણ કાઢવ કીચડ સરખા અશુચિ વિષયોમાં સુખ માનતો સંસાર રુપી ખાડામાં પડ્યો રહે છે. પરંતુ આ પ્રમાણે આ સંસારમાં આસક્ત થઈને પડ્યા રહેલું, એ મારા જેવાને લગાર પણ થોડું નથી. વળી જેમ વિષુધ એટલે ડાહ્યા પુરુષો પોતાની જૂલ જાણે ત્યારે ત્યાં અટકી જાય છે અને તે પોતાની જૂલને સુધારે છે. અને મોક્ષ માર્ગનું આરાધન કરીને પરમાત્મપદ એટલે મોક્ષને પણ પામે છે. આ રીતે મારે પણ હવે ચેતીને મોક્ષ-માર્ગને આરાધવામાં તત્પર થવું, એ જ વ્યાજબી છે. ૧૭૮

બાહ્ય ચક્રે બાહ્ય રિપુને જીતતા ચક્રી ઘણાં,
ભાવ ચક્રે ભાવ રિપુને વિરલ જીતનારા જના;
એમ આંતર શત્રુવિજયી સત્યચક્રી શુભગતિ,
મોક્ષને કે દેવગતિને પામતા ચરણે રતિ. ૧૭૯

સ્પષ્ટાર્થ :—ઘણાંએ ચક્રવર્તીઓએ બાહ્ય ચક્ર વડે બાહ્ય શત્રુઓને જિત્યા છે. કહેવાનો સાર એ છે કે ચક્રવર્તીઓ ચક્રની સહાય વડે બાહ્ય શત્રુઓ એટલે દુશ્મન રાજા-દિકને જીતે એ કાંઈ મહાભારત કામ નથી. પરંતુ જેઓ ભાવરિપુ એટલે અનાદિકાલથી આત્માની સાથેજ રહેલા રાગ દ્વેષાદિ કે ખરા શત્રુઓને ભાવચક્ર વડે એટલે શીલ, સમતા, સંયમ, સરલતા, સાદાઈ વગેરે રૂપી ચક્ર વડે જીતે છે તેવા પુરુષો તો વિરલાજ હોય છે અથવા ભાવ શત્રુઓને જીતવાનું કાર્ય કરનારા ભવ્ય જીવો ચક્રવર્તી કરતાં ઘણાં ચઢિયાતા બળવાળા કહેવાય છે. આ રીતે આ આંતર શત્રુ રૂપી રાગદ્વેષનો જય કરનારા જ સાચા ચક્રવર્તી બાણવા. માટે જેઓને ચરણે એટલે ચારિત્રને વિષે પ્રીતિ હોય છે તેજ સાચા ચક્રવર્તીઓ દેવાદિક શુભ ગતિને અથવા પરમાનંદ રૂપ મોક્ષ પદને જરૂર પામે છે. બીજા સંસારમાં આસક્તિવાળા કહેવાતા ચક્રવર્તીઓ તો મરીને નરકમાં જાય છે અને ત્યાં આગળ અનેક પ્રકારની વેદના ભોગવતા અતિદુઃખી થાય છે. માટે સમતાદિક ગુણો રૂપી ઉત્તમ ચક્રથી ભાવ શત્રુઓને જીતીને વિજયવંત સાચા ચક્રવર્તી થવું એમાંજ ખરી ખડાદુરી કહી શકાય. આ રીતે ભાવના ભાવીને આગળ ભરતચક્રી શું વિચારે છે ? તે હવે પછીના ૧૮૦મા શ્લોકમાં જણાવે છે. ૧૭૯.

તાતના ઉપદેશથી પ્રતિબોધ પામી સંયમી,
મુજ આંધવાદિક ધન્ય માનું તેમના ચરણો નમી;
ત્યાગમાંજ ખરીજ શાંતિ સત્ય સુખ ત્યાગે કરી,
સંચરીશ હું એજ માર્ગે મોહને ઝટ પરિહરી. ૧૮૦

સ્પષ્ટાર્થ:—જેઓ પિતાના ઉપદેશથી પ્રતિબોધ પામ્યા એટલે પોતાને મળેલા પિતાના રાજ્યનો ભાગ છોડીને ચારિત્ર ગ્રહણ કરીને સંયમી અથવા સાધુ બન્યા છે તે મારા નાના ભાઈઓને હું ધન્ય માતું છું. અને હું તેઓના ચરણમાં નમસ્કાર કરું છું. ખરી શાંતિ ત્યાગમાં જ રહેલી છે, કારણ કે પૈસા વગેરે સાધનોથી મેળવેલી જે શાંતિ તે ખરી શાંતિ નથી, પરંતુ માત્ર ક્ષણિક શાંતિનો આભાસ અથવા દેખાવ માત્ર છે. કારણ કે તે શાંતિ કાયમ ટકતીજ નથી અને તેનો ક્યારે નાશ થશે તે પણ જાણી કે કહી શકાતું નથી. માટે ત્યાગ ધર્મને સાધીને મેળવેલી શાંતિ તેજ ખરી શાંતિ છે. આ મુદ્દાને લક્ષ્યમાં રાખીને હું પણ તે સત્ય શાંતિજન્ય સુખ મેળવવા માટે મોહનો ત્યાગ કરીને મારા પિતાએ કહેલા માર્ગમાં જલદી વિચરીશ. આતું રહસ્ય એ છે કે-હવે હું પણ જલદી ચારિત્રને ગ્રહણ કરીશ. આવી રીતે ચારિત્રને ગ્રહણ કરવાની તીવ્ર ઈચ્છાવાળા તે ભરત ચક્રવર્તી ભાવ ચારિત્રી અથવા ભાવસાધુ બન્યા. ૧૮૦.

એહવી શુભ ભાવનામાં ક્ષપક શ્રેણી શરૂ કરી,
ઘાતી કર્મોને હણી અતિ થયા તે કેવલી;
શેષ આયુ દીર્ઘ જાણી વેષ મુનિનો ધારતા,
વસુધાતલે વિચરી ઘણાંએ ભવ્યગણને તારતા. ૧૮૧

સ્પષ્ટાર્થ:—આ પ્રમાણે એક વીંટી વિનાની આંગળી રૂપી બાહ્ય આલંબન પામીને તેનાથી અનિત્ય ભાવના ભાવતાં શુભ ભાવની વૃદ્ધિ થવાથી તે ભરત ચક્રવર્તીએ ક્ષપક શ્રેણી શરૂ કરી. તે ક્ષપક શ્રેણીમાં પ્રથમ તો કર્મોની જડ સમાન મોહનીય કર્મોનો સંપૂર્ણ રીતે નાશ કર્યો. આ ક્ષપક શ્રેણીમાં પ્રથમ અનંતાનુબંધી કષાયની ચોકડી એટલે ક્રોધ માન માયા અને લોભ તથા મિથ્યાત્વ મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય અને સમકિત મોહનીય એ સાત પ્રકૃતિનો ક્ષય કરે છે. આ સાત પ્રકૃતિનો ક્ષય થવાથી અતિ નિર્મલ ક્ષાયિક સમકિત પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યાર પછી ક્ષપક શ્રેણીમાં આગળ વધતા અપ્રત્યાજ્યાનીય તથા પ્રત્યાજ્યાનીય એ બે કષાયની ચોકડી એટલે આઠ કષાયનો ક્ષય એકી સાથે કરે છે. ત્યાર પછી હાસ્યાદિ ષટ્ક ત્રણ વેદ અને સંજ્વલન કષાયની ચોકડીનો સંપૂર્ણ ક્ષય કરે છે. આ મોહનીય કર્મોનો સંપૂર્ણ ક્ષય થાય ત્યારે તે ભરતચક્રી બારમા ક્ષીણ મોહ વીતરાગ છદ્મસ્થ નામના ગુણસ્થાનકને પામે છે. આ બારમા ગુણગણના છેલ્લા સમયે બાકી રહેલા જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય તથા અંતરાય એ નામના ત્રણ ઘાતી કર્મોનો ક્ષય કરે. ઘાતી કર્મોનો ક્ષય કરીને તે કેવલ જ્ઞાનને પામે છે. આ રીતે ભરત ચક્રવર્તીને આરિસા ભુવનમાં કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું. તે વખતે “મારું આયુષ્ય એક લાખ પૂર્વ પ્રમાણ બાકી છે” એવું જાણીને તે કેવલી રાજર્ષિએ મુનિ વેષને ધારણ કર્યો. ત્યાર પછી એક લાખ પૂર્વો સુધી પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરીને આ સંસાર સમુદ્રમાં ડૂબતા ઘણા ભવ્ય જીવોને તાર્યા છે. ૧૮૧

હવે ભૂતકાલમાં આ અનિત્ય ભાવવાને ભાવીને ખીબા અનંતાં જીવો પણ સિદ્ધિ પદને પામ્યા છે તે જણાવે છે:—

લાભ પૂરવ સાધતા ચારિત્રને નિજ પરતણા,
તારક બની સંહારથી ચારે અઘાતી કર્મના;
સિદ્ધિપદને પામતા ધર્મ ભાવતાજ અનિત્યતા,
મોક્ષ સાધન સેવતા પૂર્વે અનંતાં સિદ્ધ થતા. ૧૮૨

રૂપાર્થ:—એ પ્રમાણે રાજર્ષિ ભરત કેવલી મહારાજા કેવલજ્ઞાન પામ્યા પછી ચારિત્ર (સાધુવેશ) લઈને એક લાખ પૂર્વો સુધી આ પૃથ્વી ઉપર વિચરીને નિજ પરતણા એટલે પોતાના તથા પરના એટલે ખીબા અનેક જીવોના તારક-તારનાર બન્યા. ત્યાર પછી આયુષ્ય પુર્ણ થવા આયુષ્ય ત્યારે બાકીના વેદનીય આયુષ્ય નામ અને ગોત્ર કર્મ એ ચાર અઘાતી કર્મોનો સંપૂર્ણ રીતે નાશ કરીને સિદ્ધિપદને એટલે મોક્ષને પામ્યા. આ રીતે શ્રીભરતચક્રીની માફક અનિત્ય ભાવના ભાવતા અને તે ભાવનાથી વેરાગ્ય પામી નિર્મલ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રૂપ સમુદિત મોક્ષ માર્ગને સાધીને પૂર્વે (અતીત કાલમાં) પણ અનંતાં જીવો સિદ્ધિ પદને પામ્યા છે. ૧૮૨

શ્રી સંભવનાથ પ્રભુ ચાહુ અનિત્ય ભાવનાની દેશનાને પૂરી કરે છે:—
હાલ પણ પામેજ સિદ્ધિ મહાવિદેહ પામશે,
ભાવિ કાલે સિદ્ધિપદને ધર્મ ઠસાવી મનવિષે;
કામ ક્રોધાદિક તણ જિનધર્મને આરાધતા,
મુક્તિના સુખ પામજો પ્રભુ દેશનાથી વિરમતા. ૧૮૩

રૂપાર્થ:—ત્રીજા તીર્થપતિ શ્રીસંભવનાથ ભગવાન છેવટે જણાવે છે કે આ અનિત્ય ભાવનાને ભાવતાં ભાવતાં હાલમાં પણ ઘણાં લબ્ધ જીવો સિદ્ધિપદને પામે છે. તેમ જ ભવિષ્યમાં ત્યારે આ ભરત ક્ષેત્રમાં મોક્ષ માર્ગ ખંધ થશે ત્યારે પણ મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે સિદ્ધિપદને પામશે. એ વાત મનમાં ઠસાવીને એટલે બરાબર સમજીને કામ ક્રોધ વગેરે અંતર શત્રુઓનો ત્યાગ કરીને જે લબ્ધ જીવો મહાપ્રભાવશાલી આ જિન ધર્મની આરાધના કરશે તેઓ મોક્ષના અનંત સુખને પામશે. આ પ્રમાણે અનિત્યભાવનાદિનો ઉપદેશ આપીને પ્રભુ દેશનાથી વિરમ્યા એટલે પ્રભુ શ્રીસંભવનાથે દેશના પૂરી કરી. ૧૮૩

પ્રભુના એક સો ને બે ગણધરો થયા તે જણાવે છે:—
પ્રભુદેશનાને સાંભળી નર નાર પુષ્કલ પ્રભુ કરે,
દીક્ષા મહી આરાધતા વ્રત આદિને કેઇક ધરે;

પ્રભુમુખે ત્રિપદી મુણીને ચાર આદિક ગણધરા,
દ્વાદશાંગી વિરચતા શત એક તિમ એ ગણધરા. ૧૮૪

રૂપાર્થ:—ત્રીજા તીર્થંકર સંભવનાથ પ્રભુની વૈરાગ્ય ભાવનાને પ્રકટાવનારી દેશનાને સાંભળીને ઘણાં લબ્ધી અને પુરૂષોએ પ્રભુના હાથે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તેમજ જેઓ દીક્ષા ન લઈ શક્યા તેવા અનેક જીવો શક્તિને ભાવ પ્રમાણે દેશવિરતિ લઈને શ્રાવક ધર્મના મતોને આરાધવા લાગ્યા. પ્રભુના મુખથી ત્રિપદીને એટલે ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવ સ્વભાવ-વાળાં આ જગતનાં તમામ દ્રવ્યો છે, એ ત્રણ પદોને સાંભળીને ચાર ગણધર વગેરે એકસો ને બે ગણધરોએ દ્વાદશાંગી એટલે આચારાંગ વગેરે ખાર અંગોની રચના કરી. ૧૮૪

પ્રભુ ગણધરોના મસ્તક ઉપર વાસક્ષેપ નાખે છે:—

ઉભા થઈ પ્રભુ તેમના શીર્ષેજ વાસક્ષેપને,
નાંખી કરે પ્રત્યેકને દ્રવ્યાદિકે અનુયોગને;
આપતા ગણની અનુજ્ઞા દેવવાળાં વાગતા,
દેવાદિ વાસક્ષેપ ગણધર શીર્ષ પર ધમિ નાંખતા. ૧૮૫

રૂપાર્થ:—તે વખતે પ્રભુએ ઉભા થઈને તે ગણધરોના મસ્તક ઉપર વાસક્ષેપ નાખ્યો. ત્યાર પછી દરેક ગણધરને ઉદેશીને દ્રવ્યાદિકથી અનુયોગ કર્યો એટલે દ્રવ્ય, શુભ અને પર્યાયથી તીર્થની અનુજ્ઞા કરી. પછી તેમને ગણની અનુજ્ઞા આપી, તે વખતે દેવ-વાળાં એટલે દુઢુભિ વગેરે વાંઞિત્રો વાગવા લાગ્યા. પ્રભુએ ગણધરોના મસ્તક ઉપર વાસક્ષેપ નાખ્યા પછી દેવાદિ એટલે દેવ વગેરે લબ્ધી જીવો પણ તે ગણધરોના મસ્તક ઉપર વાસક્ષેપ નાખતા હતા. ૧૮૫

ગણધરો પ્રભુની દેશના ઉભા રહીને સાંભળે છે તથા ઈન્દ્રાદિક દેવો બલિ ગ્રહણ કરે છે તે બે ગાથામાં જણાવે છે:—

વિધિ પૂર્ણ હોતાં અંતમાં હિતદેશના પ્રભુદેવની,
સુણવા રહ્યાં ઊભા ગણધરો નાથ સન્મુખ પૂર્વની;
એસી સિંહાસન દેશના તે આપતા ધુર પૌરૂષી,
પૂરી થતાં નૃપ મહેલથી આઠક બળિ મન ઉલ્લસી. ૧૮૬

રાજપુરૂષો લાવતા ને ગગનમાંહી ઉછાળતા,
નીચે પડેલો ભાગ અર્ધો દેવ સઘળા રાખતા;
શેષ અર્ધો ભાગ સરખે અંશ નૃપ આદિક લીએ,
દેવચ્છદે પ્રભુ પધારે જીત પ્રભુનો બાણિએ. ૧૮૭

સ્પષ્ટાર્થ:—એ પ્રમાણે ગણધર પદનો અને તીર્થની સ્થાપનાનો વિધિ પૂરો થયા બાદ છેવટે પ્રભુની હિતશિક્ષા સહિત દેશનાને સાંભળવા માટે તે બધા ગણધરો પ્રભુની સામે બે હાથ જોડીને ઉભા રહ્યા. તે વખતે પ્રભુ શ્રીસંભવનાથે પણ પૂર્વ દિશા સન્મુખ મુખ રાખીને સિંહાસન ઉપર બેસીને ગણધરપદના પ્રભાવાદિને સમજાવનારી દેશના આપી. તે પૂર્ણ થતાં પહેલી પોરિસી પૂરી થઈ. તે વખતે રાજાના મહેલમાંથી રાજપુરૂષો હોંશથી આઠક (અમુક પ્રકારનું માપ વિશેષ) બલિ લાવીને તેને આકાશમાં ઉછાળવા લાગ્યા. તે વખતે તે બલિનો નીચે પડતો અર્ધો ભાગ સઘળા દેવોએ મળીને ગ્રહણ કર્યો. બાકી રહેલો અર્ધો ભાગ રાજા વગેરે સઘળા લોકોએ સરખે ભાગે ગ્રહણ કર્યો. ત્યાર પછી એટલે આ બલિનો વિધિ પૂરો થઈ રહ્યો ત્યારે પ્રભુ દેવચંદ્રમાં પધાર્યો. આ દેવચંદ્ર બીજા ગદના ઇશાન ખૂણામાં પ્રભુને વિસામો લેવા માટે દેવો રચે છે. આ પ્રમાણે પ્રભુનો જીત એટલે કેવલી થયા પછી દેશના તીર્થસ્થાપનાદિ સ્વરૂપ આચાર જાણવો. ૧૮૬-૧૮૭

પ્રભુએ દેશના પૂરી કર્યા પછી પ્રથમ ચાડ ગણધર દેશના આપવા માંડે છે:—

પર પોરૂષીએ નાથ કેરા મુખ્ય ગણધર ચાડ્યે,
પ્રભુચરણપીઠે જ બેસી તીર્થલક્ષિ તણા રસે,
પ્રભુ પ્રભાવે સર્વ સંશય છેદનારી દેશના,
આ પ્રમાણે આપતા તે સાંભળો હે ભવિજના ! ૧૮૮

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ પ્રથમ પહોર સુધી દેશના આપીને દેવચંદ્રમાં ગયા ત્યાર પછી પ્રભુ શ્રીસંભવનાથના શ્રીચાડ નામના મુખ્ય ગણધરે પ્રભુના પાદપીઠ ઉપર બેસી તીર્થલક્ષિના અપૂર્વ રંગથી દેશના આપવા માંડી. પ્રભુના પ્રભાવથી આ ગણધરની દેશના પણ સર્વ પ્રકારના સંશયોને છેદનારી હતી. હે ભવ્ય જીવો ! તમે ગણધર મહારાજે જે દેશના આપી તે દેશનાને એકાગ્ર ચિત્તે સાંભળજો. ૧૮૮

ચાડ ગણધર ઉપદેશ આપે છે તે આઠ શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

હે ભવ્ય જીવો ! સર્વ તત્ત્વો જ્ઞાનથી સમજાય છે,
માટે સમજજો એ પ્રકાશક ભાનુ દીપક ચંદ્ર છે;
કર્મ બાંધ્યા જેહ પૂર્વે તપ થકી તે સવિ ટળે,
સંયમે બંધાય ન નવા કર્મ ત્રણથી શિવ મળે. ૧૮૯

સ્પષ્ટાર્થ:—હે ભવ્ય જીવો ! અનેકાંત દૃષ્ટિવાળા ઉત્તમ જ્ઞાનથી જીવ અજીવ વગેરે સઘળાં તત્ત્વોનું સ્વરૂપ જાણી શકાય છે, માટે એ જ્ઞાનને સૂર્ય, દીપક અને ચંદ્ર સમાન પ્રકાશક કહેલ છે. જેમ સૂર્યના દીવાના અથવા ચંદ્રના પ્રકાશથી ઘટાદિક પદાર્થો જોઈ

શકાય છે, તેમ સ્યાદાદિ જ્ઞાન વડે પણ જીવાજીવાદિ તત્ત્વો જાણી શકાય છે અથવા તેમનું સ્વરૂપ સમજી શકાય છે. વળી પૂર્વે જે કર્મો ખાંધ્યા હોય તે સઘળાં કર્મો શુદ્ધ તપ કરવાથી નાશ પામે છે. કારણ કે જે નિકાચિત કર્મો ખાંધ્યા હોય તેનો પણ નાશ કરનાર નિર્મલ તપશ્ચર્યાજ છે. તથા સંયમ એટલે ચારિત્રના પ્રભાવથી નવાં કર્મો ખંધાતા નથી એટલે સંયમથી આવતાં (નવાં ખંધાતાં) કર્મો રોકાય છે. આ રીતે જ્ઞાન, તપ અને સંયમની એકઠી આરાધના કરવાથી મોક્ષપદને જરૂર મેળવી શકાય છે. ૧૮૬

અથવા સુદર્શન જ્ઞાન ચરણે મોક્ષ જિનશાસન વિષે,
જ્ઞાન ક્રિયાથી મોક્ષ અથવા ઇમ અપેક્ષા બહુ દીસે;
દેવ તીર્થંકર સમા વાણી અપૂર્વ તેમની,
શ્રેષ્ઠ શાસન તેમનું પામ્યા નિશાની પુણ્યની. ૧૮૭

સ્પષ્ટાર્થ:—અથવા બીજી રીતે સુદર્શન એટલે સમકિત, જ્ઞાન અને ચારિત્ર એ ત્રણ સાધનોની સમુદ્ધિત આરાધના કરવાથી મોક્ષના સુખો મળે, એમ શ્રી જિનેશ્વર દેવે કહ્યું છે. જુઓ “જ્ઞાનદર્શનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ:” જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રની આરાધનાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. અથવા અપેક્ષાએ જ્ઞાન અને ક્રિયાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, એમ પણ કહી શકાય. જુઓ “જ્ઞાનક્રિયાભ્યાં મોક્ષ:” અહીં ક્રિયામાં ચારિત્રનો સમાવેશ થઈ જાય છે અને જ્ઞાનમાં દર્શનનો સમાવેશ થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે મોક્ષ માર્ગને જણાવનારા વાક્યો અર્થની દૃષ્ટિએ એકજ અર્થને જણાવનારાં છે એમ સમજવું. વળી હે ભગ્ય જીવો ! તમે ત્રીજા તીર્થંકર શ્રી સંભવનાથ જેવા દેવ પામ્યા છો, અને તેમની વાણી સાંભળવાનો પણ અપૂર્વ અવસર પામ્યા છો. વળી તેમના શાસનને (તેમણે કહેલા ધર્મને) પણ પામ્યા છો, એ તમારા પ્રબલ પુણ્યોદયની નિશાની સમજવી. કારણ કે પ્રબલ પુણ્યનો ઉદય હોય તોજ આવા દેવ, વાણી અને ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે. અને તેમાં પણ જ્ઞાનાદિક આત્મિક ધર્મોની આરાધના કરવાનો શુભ અવસર તો મહાપુણ્યનો ઉદય વર્તતો હોય તોજ પ્રાપ્ત થાય છે અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી ત્રિકાલાબાધિત શ્રી જિન ધર્મની પરમ ઉદ્ધાસથી આરાધના કરતાં આરોગ્યાદિ સહિત શુભ ગતિના આયુષ્યની વૃદ્ધિ એટલે લાંબું આયુષ્ય મળે અને યશ પ્રજ્ઞા સુખ લક્ષ્મી ધર્મ તથા સંતાનાદિની પણ વૃદ્ધિ થાય છે એટલે આયુષ્યાદિ સાત પદાર્થોની વૃદ્ધિ થવામાં અસાધારણ કારણ શ્રી જિન ધર્મજ છે. આ પ્રસંગે આ સાત પદાર્થોની વૃદ્ધિનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવવું, એ હાલના ભગ્ય જીવોની ધર્મની શ્રદ્ધાને જરૂર બહુજ વધારનાર છે. આ સુધાથી હું બીજા ગ્રંથોમાંથી શ્રી ચારંગજીવરના સમયથી પછી બનેલી કેટલીક હકીકતો સાથે તે સાત પ્રકારની વૃદ્ધિનું સ્વરૂપ આ રીતે જણાવું છું.

॥ શ્રી જિન ધર્મના પ્રભાવે થતી સાત પ્રકારની વૃદ્ધિ ॥

આયુર્વૃદ્ધિર્યશોર્વૃદ્ધિઃ પ્રજ્ઞાસુખશ્રિયામ્ ।

ધર્મસંતાનવૃદ્ધિશ્ચ, ધર્માત્ સપ્તાપિ વૃદ્ધયઃ ॥ ૧ ॥

આ જીવ અનાદિ કાલનો છે એટલે તેને બનાવનાર કોઈ છે જ નહિ અને જેમ ઘટ વગેરે પદાર્થો અમુક કાલે ઉપજ્યા એમ કહેવાય છે, તેમ જીવ પણ અમુક વખતે ઉપજ્યો એમ ન કહી શકાય. આવા અનાદિ જીવને નારક તિર્યચ મનુષ્ય દેવ ગતિરૂપ સંસારમાં જે ભટકવું પડે છે તે પણ અનાદિ કાલથી. એટલે પહેલાં આ જીવને રખડપટ્ટી હતી નહિ અને અમુક કાલે તે શરૂ થઈ એમ નથી. આ સંસારને શાસ્ત્રકાર ભગવંતે બીજા કોઈ શબ્દથી ન ઓળખાવતાં ‘ભવ’ શબ્દથી સ્પષ્ટ ઓળખાવ્યો છે, તેનું રહસ્ય એ છે કે જેમાં જીવો દેવરૂપે, મનુષ્યરૂપે, તિર્યચરૂપે અથવા નરક રૂપે ઉપજે તે ભવ કહેવાય.

આ ભવ (સંસાર) દુઃખ સ્વરૂપ છે. એમાં આસક્તિ રાખનાર જીવોને દુઃખ સિવાય બીજું ક્ષણ મલતું જ નથી અને જ્યાં સુધી એને છોડવાનો પ્રયત્ન ન કરે ત્યાં સુધી દુઃખની જ પરંપરા વેઠવી પડે છે. આવા સંસારના નાશનો ઉપાય એ છે કે નિયાણીનો ત્યાગ કરીને વિધિ પૂર્વક પરમ ઉલ્લાસથી નિર્મલ ધર્મની આરાધના કરવી. એમ કરાય તો સંસારનો નાશ જરૂર થઈ શકે. આ ધર્મની આરાધના કરવાથી સાત પ્રકારની વૃદ્ધિ થાય છે, તે આ પ્રમાણે :—

૧. આયુષ્યની વૃદ્ધિ શ્રી જિનેશ્વર દેવે કહેલ પવિત્ર ધર્મની આરાધના કરવાથી લાંબું આયુષ્ય મળે છે. જુઓ આ ચાલુ ચોવીસીમાં થયેલા પહેલા તીર્થંકર શ્રી આદી-શ્વર ભગવંતને ૮૪ લાખ પૂર્વજાં આયુષ્ય મળ્યું હતું એ ધર્મનો જ પ્રતાપ હતો. આ લાંબા આયુષ્યની સાથે સાથે નીરોગી જીવન હોય તો જ તે લાંબુ આયુષ્ય મળ્યું વ્યા-જબી ગણાય. પ્રજુ ઋષભદેવને ધર્મોરાધનથી મળેલા એટલા લાંબા આઉખામાં પ્રયત્ન પુણ્યના પ્રતાપે કોઈપણ રોગાદિની પણ પીડા ભોગવવી પડી ન હતી. વળી સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે તપના પારણે હલકો પદાર્થ પચી શકે છતાં શ્રી ઋષભદેવે સાંવત્સરિક જેવા લાંબા તપના પારણાના પ્રસંગે ઈક્ષુરસને પચાવ્યો. એ પણ ધર્મોરાધનથી પેદા કરેલા પુણ્યના પ્રભાવથી જ થઈ શકે.

૨. યશની વૃદ્ધિ—દશરથ રાજાના વિનીત પુત્ર શ્રી રામચંદ્રજી કે જે ન્યાયનિષ્ઠ હતા તેમણે પિતાની આજ્ઞાને શિરસાવંધ ગણીને વનવાસ પણ પસંદ કર્યો હતો. તેમને થઈ ગયે અત્યાર સુધીમાં ૧૧ લાખ વર્ષો થઈ ગયાં તો પણ તેમણે જે રીતે ન્યાયધર્મથી રાજ્યનું પાલન કર્યું, અને પ્રજાનો પ્રેમ પણ મેળવ્યો, એથી તેમની ફેલાયેલી કીર્તિ હજી સુધી પણ બાણે નવી જ હોય તેવી લોકોમાં ગવાય છે. આ પણ ધર્મનો જ પ્રભાવ સમજવો.

૩. **બુદ્ધિની વૃદ્ધિ**—જે દ્વારા પદાર્થ તત્ત્વનો ખરો મુદ્દો જણાય તે બુદ્ધિ કહેવાય. આવી વિશાલ નિર્મલ બુદ્ધિ ધર્મારાધનથી મળી શકે છે. લહે ને મોટો રાજા હોય, તો પણ જો તેનામાં વિદ્યા-બુદ્ધિની ખામી હોય તો તે હાંસી પાત્ર બને છે. આ બાબતમાં જુઓ એક દષ્ટાંત :—

પ્રતિષ્ઠાનપુર નગરમાં શાલિવાહન રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને ચંદ્રલેખા વગેરે પાંચ સો રાણીઓ હતી. તમામ રાણીઓ સંસ્કૃતાદિ છએ ભાષાની જાણકાર હતી, પણ રાજા વ્યાકરણ ભણ્યો ન હતો. ભાષા શુદ્ધિને માટે અને પદાર્થનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજવાને માટે વ્યાકરણ જાણવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. એક વખત ગ્રીષ્મ ઋતુમાં રાજાએ રાણીઓની સાથે જલકીડા શરૂ કરી. ચંદ્રલેખા રાણી શરીર કેમળ હોવાથી, ઠંડી સહન કરી શકતી ન હતી. અને રાજા તો પહેલાંની માફક પાણી છાંટ્યા જ કરતો હતો. આ બાબતનો નિષેધ કરવા રાણીએ સંસ્કૃત ભાષામાં રાજાને કહ્યું કે—“ દેવ ! માં મોક્ષેઃ સિદ્ધય ” (આનો અર્થ આ છે કે હે રાજાન્ મને પાણી છાંટો તદિ “ મા-ઉદકૈઃ=નહિ-ઉદક વડે. અહીં વ્યાકરણના નિયમ પ્રમાણે આનંદ નો ‘ ઓ ’ થાય) એમ વારંવાર રાણીએ કહ્યું તો પણ વ્યાકરણનો બોધ ન હોવાથી રાજા શાલિવાહન રાણીને કહેવાનો મુદ્દો સમજી શક્યો નહીં. એ તો ‘ મોદક ’ આવો શબ્દ સાંભળીને ઉલટું એમ સમજ્યો કે રાણી લાડવા માગે છે. જેથી દાસીને લાડવાની છાળડી લાવવા ફરમાવ્યું. દાસી તે લાવી. આ બનાવ જોઈને રાણી હસી પડી. અને વિચારવા લાગી કે ‘ રાજા આવી બીના પણ સમજતો નથી. હસતી એવી રાણીને જોઈને રાજાએ હસવાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે રાણીએ કહ્યું કે—હું મહું છું કંઈ ને તમે સમજો છો કંઈ, તેથી મને હસવું આવ્યું. રાણીનાં આ વચન સાંભળીને રાજા શરમાઈ ગયો. પછી તેણે વિદ્યા (બુદ્ધિ) મેળવવા માટે ત્રણ ઉપવાસ કરીને સરસ્વતી દેવીની આરાધના કરી. દેવીએ પ્રત્યક્ષ દર્શન દઈને વરદાન દીધું. જેથી રાજા કાવ્ય રચનામાં કુશળ કવિ થયો. અને તેણે સારસ્વત નામનું વ્યાકરણ પણ બનાવ્યું.

ધર્મના પસાચે પ્રજ્ઞા (વિદ્યા)નો વધારો થઈ શકે છે. આ ત્રીજી વૃદ્ધિ જણાવી.

૪. **સુખની વૃદ્ધિ**—કહ્યું છે કે વધારે પ્રમાણમાં ધર્મારાધન કરવાથી મન ગમતાં ભોજન, સુખ સાહિબી, દાન દેવાનું સામર્થ્ય વગેરે મળે છે. યાદ રાખવું કે સુખનું ખરૂં સાધન ધર્મારાધન છે. જેમ જેમ પુણ્યલક્ષમણતા ઓછી થાય તેમ તેમ ધર્મક્રિયા તરફ લક્ષ્ય જરૂર રહે છે. મોહ રાજના પંખામાં સપડાયેલા જીવો પોતાની ફરજ સાધવામાં જરૂર મુંઝાય છે.

૧—ત્રણ ઉપવાસ એ અક્રમ કહેવાય, આ તપનો પ્રભાવ એવો અલૌકિક છે કે જેથી કઠિન એવા કાર્યો પણ સહેલ બને છે છ ખંડ સાધતી વખતે ચક્રવર્તીઓ પણ જુદા જુદા સ્થાને ૧૩ અક્રમ કરે છે

૨—આપભદ્રિસૂત્ર હેમચંદ્રસૂત્ર વગેરે મહાપુરુષોએ પણ સરસ્વતીની આરાધના કરી છે.

ધર્મસ્ય ફલમિચ્છન્તિ, ધર્મં નેચ્છન્તિ માનવાઃ ।

ફલં નેચ્છન્તિ પાપસ્ય, પાપં કુર્વન્તિ સાદરાઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—મૂઠ મનુષ્યો ધર્મના ફલને ચાહે છે, પણ ધર્મ કરવાને ચાહતા નથી ને પાપના ફલને ઇચ્છતા નથી, પણ આરંભાદિ પાપો તો રાચી માચીને કરે છે. એ કેવી ખેદની વાત છે ?

૫ લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ—ધર્મના પ્રતાપે લક્ષ્મીની પણ વૃદ્ધિ થાય છે. આ બાબતને સ્પષ્ટ સમજવા માટે પેથડની બીના ઉપયોગી થઈ પડશે. તે આ પ્રમાણે બાણવી:—

વિદ્યાપુર નગરના રહીશ પેથડ (મંત્રી) પહેલાં જ્યારે સામાન્ય સ્થિતિમાં હતા, ત્યારે પૂજ્યપાદ આચાર્ય મહારાજશ્રી ધર્મધોષસૂરિજીની પાસે પરિચ્છેદનો નિયમ લેવા ઉત્કંઠિત થયા. તે વખતે પેથડે શ્રી ગુરુમહારાજને કહ્યું કે—“હું પરિચ્છેદની બાબતમાં પાંચ સો દ્રમ્મનો નિયમ કરું છું તે ઉપરાંત કમાઉં તો ધર્મમાર્ગે વાપડું.” આવી હકીકત સાંભળીને જ્ઞાની ગુરુએ તેનું ભવિષ્ય સાડું પારખીને સમજાવીને પાંચ લાખનો નિયમ કરાવ્યો. તે પછી એક વખત દુકાલના પ્રસંગે પેથડ માલવદેશ તરફ ગયો ત્યારે મંડપદુર્ગ (માંડવગઢ) ની ઉપર ચઢતાં દરવાજાની ડાબી બાજુએ, સર્પના માથા ઉપર ચઢી બેઠેલી બેઠને આગળ જતાં પેથડ અટકી ગયો. આ બનાવ બેઠને એક બેશીએ પેથડને કહ્યું કે—“ખર ડાબા વિષહર જમણા” આ કહેવત પ્રમાણે તમને ઉત્તમ શકુન મળ્યા તોએ તમે આગળ કેમ ન ચાલ્યા ? બે તમે શકુનના વખતે આગળ ચાલ્યા હોત તો વિશેષ લાભ થાત. હજુ પણ આગળ ચાલશો તો ભવિષ્યમાં તમે મંત્રી થશો. બેશીનાં આવાં વેણુ સાંભળીને પેથડ આગળ ચાલ્યા. ઉત્તમ શકુનનું ફલ એ મળ્યું કે—પૂર્વાવસ્થામાં જે પોતે લૂણ વેચતા હતા તે થોડા વખતમાં સારંગદેવ નામના રાજાના મંત્રી થયા. પેથડને પ્રથમાદે (વી) નામની ગુણવંતી સી હતી, અને અંજણદે (વ) નામનો પુત્ર હતો. આ પુત્રના લગ્ન પ્રસંગે સૈન્યાદિ પરિવારથી પરવરેલા સારંગદેવ રાજાને નમંદા નદીના કાંઠે ઉત્તમ ભોજન જમાડી પેથડે તેમનો સારો સત્કાર કર્યો. લગ્ન બાદ રાજાએ પેથડની પુત્ર-વધુને કંચુલિકા દાનમાં (કાપડામાં) દર વર્ષે માટે પોતાના એક લાખ દર હજાર ગામથી શોભાયમાન માલવ દેશના દરેક ગામ દીઠ એક ગદ્દીયાણા પ્રમાણે સોનાનું દાન કર્યું. આ નિમિત્તે પેથડને દર વર્ષે ૮૪૬ મણ સોનાની આવક થતી હતી. મંત્રી પેથડ તે તમામ મીલકત ધર્મકાર્યમાં વાપરતા હતા. તેમણે કોટા કોટિ મહાપ્રાસાદ વગેરે ૮૪ આવન જિનાલય દેહરાસરો બંધાવ્યા. તેમજ ભરૂચ વગેરેમાં ૭ જ્ઞાન ભંડાર કરાવ્યા હતા. તથા અનંત તીર્થંકર ગણધરાદિ મહાપુરૂષ સમલંકૃત તીર્થાધિરાજ શ્રીશત્રુઙ્ગય ગિરિરાજની ઉપર ૨૧ ધડી પ્રમાણે સોનું વાપરીને સુખ્ય પ્રસાદને સોનાની ખેલીથી સુશોભિત બનાવ્યો હતો. તેમજ અઢાર ભાર સોનું ખરચીને તે પ્રાસાદના શિખર ઉપર સોનાના દંડ કલશ ચઢાવ્યા

હતા. એ પ્રમાણે તેમણે માંડવગઢના ત્રણ સો જિનપ્રાસાદોની ઉપર દંડ કલશ ચઢાવી સ્વલક્ષ્મીનો સદુપયોગ કર્યો હતો.

પોતાને પરિચિત્તો નિર્મલ નિયમ કરાવનારા પરમોપકારી શ્રી ધર્મધોષસૂરિ મહારાજ સપરિવાર ગ્રામાનુગ્રામ વિચરતા જ્યારે પોતાના ગામમાં પધાર્યા ત્યારે પેથડે પ્રવેશમહોત્સવમાં (સામૈયામાં) ૭૨ હજાર ટાંક વાપર્યા હતા. શ્રીગિરનાર મહાતીર્થમાં જ્યારે એક સાથે શ્રવેતાંબર અને દિગંબરનો ઝગડો ઉભો થયો, ત્યારે ડાહ્યા સમજી માણસોએ એક પતામણીનો રસ્તો કાઢી આપ્યો કે—“બંને (શ્રવે ૦ દિ ૦) સંઘવીમાંથી જે ઇંદ્રમાલ પહેરશે તેનું આ તીર્થ ગણાયે.

આવો નિર્ણય સાંભળીને મહાઉત્સાહી મંત્રી પેથડે ઇંદ્રમાળની ઉછામણીમાં પદ ધરી સોનું બોલીને ઇંદ્રમાલ પહેરી અને તીર્થ પોતાનું (શ્રવેતાંબરનું) બનાવ્યું. છેવટે પેથડે બ્રહ્મચારી શ્રી નેમિનાથ, જંબૂસ્વામી, સ્થૂલિભદ્ર મહારાજ, વજ્રસ્વામી આદિના પવિત્ર જીવન ચરિત્રો વિચારીને બત્રીશ વરસની ઉંમરે મહાપ્રભાવશાલી શિયલમત અંગીકાર કર્યું હતું. મંત્રી પેથડેને પ્રતિકમણની બાબતમાં એવો નિયમ હતો કે જો જો ગાઉ છેટે અમુક સ્થલે સાધુ મુનિરાજ છે એવી ખબર મલે તો ત્યાં જઈને મુનિરાજની પાસે જ દેવસી આદિ પ્રતિકમણ કરે. અને પાક્ષિક પ્રતિકમણ માટે એવો નિયમ હતો કે ચાર ચોળન છેટે જઈને પણ મુનિરાજની પાસે જ પાક્ષિક પ્રતિકમણ કરે. જેમ મંત્રી પેથડે લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કર્યો, તેમ આ પ્રસંગે મંત્રી વસ્તુપાલ, વિક્રમરાજ આદિની બીના પણ ભૂલવા જેવી નથી. તે સૌને આવી રીતે લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ અને વૃદ્ધિ થઈ તે ધર્મનો જ પ્રતાપ સમજવો.

૬ ધર્મની વૃદ્ધિ—જેમ એક બીજમાંથી ઘણાં બીજ અને એક દીવામાંથી અનેક દીવા પ્રકટે, તેમ શ્રી સિદ્ધચક્રારાધનાદિ ધર્મક્રિયાના પ્રતાપે પુણ્ય વધે છે કે જેથી ભવાંતરે ઉત્તમ ધર્મ સામગ્રી મલી શકે.

૭ સંતાનવૃદ્ધિ—અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી ત્રિકાલાબાધિત શ્રી પ્રભુદેવ ભાષિત ધર્મની નિર્મલ આરાધના કરવાથી પુણ્યશાલી ભવ્ય જીવોને, જે ઘડપણ માંદગી આદિ પ્રસંગે પોતાનો ઉચિત વિનય બળવે, એવો વિનીત પુત્રાદિ પરિવાર સાંપડે છે.

ત્રીજા તીર્થંકર દેવાધિદેવ પ્રભુ શ્રીસંભવનાથના શાસનના રંગી હે ભવ્ય જીવો ! તમે એ પ્રમાણે સાત પ્રકારની વૃદ્ધિનું સ્વરૂપ બાણીને તમારું જીવન ધર્મમય બનાવજો અને છેવટે કર્મ મળને દૂર કરી સ્થિર સાત્ત્વિક આનંદમય પરમ પદને પામજો. આ પરમપદ (મોક્ષ)ને પમાડનાર જ્ઞાન અને ક્રિયાની બીના દષ્ટાંત સાથે આ પ્રમાણે બાણવી:—

જ્ઞાનયુક્ત ક્રિયા ફલદાયી છે.

જિતાક્ષઃ સામ્યશુદ્ધાત્મા, તત્ત્વબોધી ક્રિયાપરઃ ।

વિશ્વાંભોધેઃ સ્વયં તીર્ણઃ, અન્યાહ્યુત્તારણે ક્ષમઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ સમતા ગુણે કરીને જેનો આત્મા શુદ્ધ છે, અને જેણે ઇન્દ્રિયોનો નય કરેલો છે અને શુદ્ધ મોક્ષમાર્ગની આરાધના રૂપ ક્રિયામાં તત્પર છે, તે ભવ્ય જીવ પોતે સંસાર સાગરને તરે છે અને બીજા જીવોને તારવાને સમર્થ થાય છે.”

વિશેષાર્થ—તત્ત્વબોધી એટલે યથાર્થ સ્વરૂપને બાજીનાર, અને ક્રિયાપર એટલે આત્મસાધનના કારણને અનુસરનારી યોગપ્રવૃત્તિ રૂપ અથવા આત્મગુણને અનુસરનારી આત્મવીર્યની પ્રવૃત્તિરૂપ એવી જે ક્રિયા તેમાં તત્પર થયેલો જીવ સ્વપરતારક થાય છે. જે કરાય તે ક્રિયા કહીએ. તે ક્રિયા સાધક અને બાધક એવા ભેદે કરીને બે પ્રકારની છે. તેમાં આ અનાદિ સંસારમાં અશુદ્ધ કાયા વિગેરેના વ્યાપારથી ઉત્પન્ન થયેલી જે ક્રિયા તે બાધક ક્રિયા કહેવાય છે, અને શુદ્ધ એવી શુભિ વિગેરેથી ઉત્પન્ન થયેલી કાયાદિકની ક્રિયા તે સાધક ક્રિયા કહેવાય છે. આ શુદ્ધ ક્રિયા અશુદ્ધ ક્રિયાને દૂર કરે છે. સંસારનો નાશ કરવા સારું સંવર અને નિર્જરારૂપ ક્રિયા કરવી તે ભાવ ક્રિયા કહેવાય છે. બીજી નામ ક્રિયા, સ્થાપના ક્રિયા અને દ્રવ્ય ક્રિયા પૂર્વની જેમ બાણી લેવી.

૧. નૈગમ નય—ક્રિયા કરવાના સંકલ્પનેજ ક્રિયા કહે છે. ૨. સંગ્રહ નય—સર્વે સંસારી જીવોને સક્રિય (ક્રિયાને કરનાર) કહે છે. ૩. વ્યવહાર નય—શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પછીની ક્રિયાને ક્રિયા કહે છે. ૪ ઋણસૂત્ર નય—કાર્યનું સાધન કરવા માટે યોગવીર્યની પ્રવૃત્તિના પરિણામ રૂપ ક્રિયાને ક્રિયા કહે છે. ૫. શબ્દ નય—આત્મવીર્યની સ્ફુરણારૂપ ક્રિયાને ક્રિયા કહે છે. ૬ સમભિરૂઢ નય—આત્મગુણની સાધના કરવા માટે કરાતી બધી કરવા લાયક વ્યાપારરૂપ ક્રિયાને ક્રિયા કહે છે; અને ૭ એવંભૂત નય—આત્મતત્ત્વના એકત્વપણા રૂપ વીર્યની તીક્ષ્ણતાને ઉત્પન્ન કરવામાં એકાંત સહાયકારક જ્ઞાનાદિ, ગુણપરિણામન રૂપ ક્રિયાનેજ ક્રિયા કહે છે. અહીં સ્વભાવનું ગ્રહણ અને પરભાવના ત્યાગ રૂપ ક્રિયા જ મોક્ષને પમાડનારી છે. માટે જ્ઞાનતત્ત્વવડે કરીને આત્મતત્ત્વને (નિજગુણમણ્ણુતાને) સાધવા માટે નિર્મલ ક્રિયા કરવી જોઈ એ. કહ્યું છે કે—

“ જ્ઞાનાચારાદયોઽપીષ્ઠાઃ શુદ્ધસ્વસ્વપદાવાધ ” પોતપોતાનું શુદ્ધ સ્થાન પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી જ્ઞાનાચાર વગેરે પણ ઇષ્ટ માનેલા છે. આ વચ્ચેનાનું તાત્પર્ય એ છે કે—ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય, ત્યાં સુધી નિરંતર નિઃશંકતા વિગેરે આઠ ભેદે દર્શનાચારનું સેવન કરવું અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી કાળ વિનય વિગેરે આઠ પ્રકારના જ્ઞાનાચારનું નિરંતર સેવન કરવું. યથાખ્યાત ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી સમિતિ શુભિ રૂપ આઠ ભેદે ચારિત્રાચારનું સેવન કરવું. શુક્લધ્યાન પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી ખાર પ્રકારના તપાચારનું સેવન કરવું અને સર્વ સંવર પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી વીર્યાચારનું સેવન કરવું. આ પાંચ આચારનું પાલન કર્યા પિતા મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી. માટે જ્ઞાનપૂર્વક ક્રિયામાં તત્પર થયેલો અને સમતાએ કરીને શુદ્ધ સ્વરૂપવાળો તથા જીતેન્દ્રિય પુરુષ ભવસમુદ્રથી પોતે

તરી બચ છે, અને પોતાને શરણે આવેલા બીજાઓને પણ ઉપદેશ આપીને તારવા સમર્થ થાય છે. તે આત્મારામી કહેવાય છે.

જ્ઞાન બે ક્રિયાયુક્ત હોય તોજ મોક્ષદાયક થાય છે, એકલું જ્ઞાન કાંઈ પણ હિત કરી શકતું નથી. કહ્યું છે કે —

ક્રિયાવિરહિતં હન્ત, જ્ઞાનમાત્રમનર્થકમ્ ।

ગતિં વિના પથજોડપિ, નાપ્નોતિ પુરમોક્ષિતમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ ક્રિયા રહિત એવું માત્ર બાણવા રૂપ સંવેદન જ્ઞાન કે જે વાણીના વ્યાપાર રૂપ અને મનના વિકલ્પ રૂપ છે તે અનર્થક છે, વધ્ય છે, એટલે મુક્તિને દેનારું નથી; કેમકે (પુરના) માર્ગને બાણનારો માણસ પણ ગતિરૂપ ક્રિયા કર્યા વિના કદી પણ ઇચ્છિત પુરને પામતો નથી. ”

તેજ વાતને દઢ કરવા માટે કહે છે—

સ્વાનુકૂલાં ક્રિયાં કાલે, જ્ઞાનપૂર્ણોડ્યપેક્ષતે ।

પ્રદીપઃ સ્વપ્રકાશોડપિ, તૈલપૂર્ત્યાદિકં યથા ॥ ૨ ॥

અર્થ—“ તત્ત્વગોધની પ્રાપ્તિ રૂપ સ્પર્શજ્ઞાને કરીને પૂર્ણ છતાં પણ કાર્યને કરવાના સમયે સ્વકાર્યને અનુકૂળ એવી ક્રિયાની તે અપેક્ષા રાખે છે; તે માટે જ મુનિ મહારાજ આવશ્યકાદિ ક્રિયા શાસ્ત્રોક્ત કાળે કરે છે. કેમકે દીવો પોતે પ્રકાશમાન છતાં પણ તેલ પૂરવા વિગેરેની અપેક્ષા રાખે છે. અર્થાત્ સ્વયંપ્રકાશો છતાં તેલ, વાટ, પવનથી રક્ષણ વિગેરેની અપેક્ષા રહે છે.

ક્રિયા કરવાનું ફળ આ પ્રમાણે કહ્યું છે—

ગુણવદ્બહુમાનાઘૈર્નિત્યસ્મૃત્યા ચ સત્ક્રિયા ।

જાતં ન પાતયેદ્ભાવ-મજ્જતં જનયેદ્દપિ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ સંયમાદિક ગુણવાળા ભવ્ય જીવેાનું બહુમાન કરવાવડે, આદિ શબ્દે કરીને પાપની દુર્ગન્ધા (નિંદા) કરવા વડે અને અતિચારની આલોચનાદિ કરવા વડે, વળી પૂર્વે ગ્રહણ કરેલા વ્રતનું નિરંતર સ્મરણ કરવા વડે થયેલી જે સત્ ક્રિયા, અર્થાત્ તે તે ગુણયુક્ત થતી શુભ ક્રિયા તે ઉત્પન્ન થયેલા શુભ ભાવનો નાશ થવા દેતી નથી, અને જહી ઉત્પન્ન થયેલા શુભ ધ્યાનાદિક ભાવને ઉત્પન્ન કરે છે. ”

શ્રેણિક રાજાને તથા કૃષ્ણ વાસુદેવ વિગેરેને ગુણીના બહુમાનથી અને મૃગાવતીને પાપના પશ્ચાતાપથી, અતિમુક્ત મુનિને અતિચારની આલોચના કરવાથી અને રતિસુંદરીને

ધર્મમાં સ્થિરતા રાખવાથી મોક્ષના સુખો મળ્યા છે. આ રીતે અનેક શુભ કારણોથી અનેક ભવ્ય જનોને પરમાનંદ પદની પ્રાપ્તિ થઈ છે. અહીં પ્રસંગોચિત રતિસુંદરીની કથા ટુંકામાં આ પ્રમાણે—

॥ રતિસુંદરીની કથા ॥

સાકેતપુરમાં જિતશત્રુ રાજાને રતિસુંદરી નામે પુત્રી હતી. તેજ નગરમાં શ્રેષ્ઠીની પુત્રી ઋદ્ધિસુંદરી, મંત્રીની પુત્રી યુદ્ધિસુંદરી અને પુરોહિતની પુત્રી શુભસુંદરી નામે હતી. એ ચારે સખીઓ સુંદર રૂપવાળી, શ્રાવક ધર્મને પાળનારી અને પરસ્પર પ્રેમવાળી હતી. તથા દેવ શુરના સ્થળમાં (દેરાસરે ને ઉપાશ્રયમાં) એકઠી મળીને ધર્મગોષ્ઠી કરતી હતી. તેઓએ ધર્મક્રિયા કરતાં પરપુરુષનો નિયમ લીધેલો હતો.

હવે નંદપુરનો રાજા ચાર સખીઓ પૈકી રાજપુત્રી રતિસુંદરીને પરણ્યો. તેનું રૂપ અને લાવણ્ય સર્વત્ર શ્લોકા પામ્યું; તેથી હસ્તિનાપુરના રાજાએ એક દિવસ દ્વેષ મોકલીને રતિસુંદરીની માગણી કરી. તે સાંભળીને નંદપુરના રાજાએ દ્વેષને કહ્યું કે “ એક સામાન્ય માણસ પણ પોતાની પત્નીને આપતો નથી તો હું શી રીતે મારી પત્નીને આપીશ ? માટે તું તારે સ્થાને પાછો ચાલ્યો જા.” તે સાંભળીને દ્વેષે જઈને પોતાના રાજાને સર્વ વાત કહી, તેથી રાજાએ નંદપુર પર ચડાઈ કરી. બન્ને રાજાનું યુદ્ધ થતાં હસ્તિનાપુરના રાજાનો જય થયો. તે રતિસુંદરીને બળાત્કારથી લઈને પોતાના નગરમાં આવ્યો. પછી તેણે રતિસુંદરીની પ્રાર્થના કરી. ત્યારે તે બોલી કે “ મારે ચાર માસ સુધી શીલવત પાળવાનો નિયમ છે.” તે સાંભળીને રાજાએ વિચાર્યું કે “ ચાર માસ પછી પણ તે મારેજ આધીન છે. ક્યાં જવાની છે ? ” એમ વિચારી દિવસો વીતાવવા લાગ્યો. રતિસુંદરી હંમેશાં તેને પ્રતિબોધ આપવા લાગી, પણ રાજાનો રાગ તેના પરથી જરા પણ ઓછો થયો નહીં. એકદા રાજા બોલ્યો કે “ હે ભદ્રે ! તું હંમેશાં મને ઉપદેશ આપે છે, તું તપવડે અતિ કૃશ થઈ ગઈ છે, તેમજ શરીર પરથી સર્વ ધૂંગાર કાઢી નાંખ્યા છે, તોપણ મારું મન તારામાં અતિ આસક્ત છે. તારાં બીજાં શરીરના અવયવોના તો હું શું વખાણ કરું ? પરંતુ આંખનું પણ વર્ણન હું કરી શકતો નથી.” તે સાંભળીને રતિસુંદરીએ પોતાની આંખોનેજ શીલલોપનું કારણ બાણી રાજાની સમક્ષ તત્કાળ છરીવડે બંને નેત્રો કાઢીને રાજાના હાથમાં આપ્યાં. તે જોઈ રાજાને અત્યંત ખેદ થયો. તેને રતિસુંદરીએ સારી રીતે ધર્મોપદેશ આપ્યો. રાજાએ પ્રતિબોધ પાત્રીને તેને ખમાવી; અને મારે માટે આ સ્ત્રીએ પોતાનાં નેત્રો કાઢી નાંખ્યા એમ બાણીને મનમાં અતિ દુઃખી થયો. રાજાનું દુઃખ નિવારણ કરવા માટે રતિસુંદરીએ દેવતાનું આરાધન કર્યું. તત્કાળ દેવતાએ રતિસુંદરીને નવાં નેત્ર (આંખ) આપ્યાં. પછી રાજાના આગ્રહથી કેટલાક દિવસ રોકાઈને રતિસુંદરીએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

બીજી શ્રેણીની પુત્રી જે ઋદ્ધિસુંદરી નામે હતી, તે તામ્રલિપ્તી નગરીમાં શ્રીવણિક નામના ધનાઢયને પરણી હતી. તે વણિક તેને સાથે લઈને વેપાર માટે સમુદ્રરસ્તે ચાલ્યો. માર્ગમાં વહાણુ ભાંગવાથી તે દંપતી એક પાટિયાનું અવલંબન કરીને તરતાં તરતાં કોઈ એક દ્વીપે નીકળ્યા. ત્યાં તેમણે એક ધ્વજા ઉંચી કરી રાખી. તે જોઈને કોઈ બીજા વણિકે પોતાનું વહાણુ તે દ્વીપે લઈ જઈને તે બંનેને તેમાં લઈ લીધા. તે બીજો વણિક ઋદ્ધિ-સુંદરીને જોઈને તેના પર મોહ પામ્યો, તેથી ઋદ્ધિસુંદરીના પતિને તેણે શુભ રીતે સમુદ્રમાં નાંખી દીધો. પછી તેણે ઋદ્ધિસુંદરીની પ્રાર્થના કરી. ત્યારે તેણે તેને સમજાવવા માટે ઘણું ઉપદેશ કર્યો, તોપણ તે વણિકનો મોહ ઓછો થયો નહી. તે બોલ્યો કે “ તારે માટે તો તારા પતિને મેં સમુદ્રમાં નાંખી દીધો છે.” એ વાત જાણીને તેણે કાળ વીતાવવા માટે કાંઈક બહાનું બતાવ્યું. આગળ ચાલતાં તે વહાણુ પણ ભાંગ્યું. ઋદ્ધિસુંદરી દેવયોગે મળેલા એક પાટિયાથી તરીને સોપારક નામના નગરમાં આવી. તેજ નગરમાં તેનો પતિ પણ પાટિયાથી તરીને પહોંચેથી આવેલો હતો. તેની સાથે તેનો મેળાપ થયો. પેલો બીજો વણિક પણ પાટિયું મગવાથી તરીને તેજ નગરમાં આવ્યો. તેને પોતાના પાપને લીધે કુષ્ઠનો વ્યાધિ થયો. એકદા તે પેલા દંપતીની નજરે પડ્યો; એટલે તેને વ્યાધિથી પીડાયેલો જોઈને તેનો પૂર્વ ઉપકાર સ્મરણ કરી તે દંપતીએ ઔષધ વગેરેથી તેને નીરોગી કર્યો. તે વણિકે તે દંપતી પાસે પોતાના પાપની ક્ષમા માગી; ત્યારે તે દંપતીએ તેને ઉપદેશ કરીને ધર્મ પમાડ્યો. પછી તે બંને વણિકે વ્યાપાર કરી ધન ઉપાર્જન કરીને પોતપોતાના નગરમાં ગયા. પછી કેટલાક વર્ષો સુખમાં વીતાવીને ઋદ્ધિસુંદરીએ દીક્ષા લઈ આત્મસાધન કર્યું.

આ બે સખીઓની કથા કહી. હવે બીજી બે સખીની કથા આગળ કહેવામાં આવશે.

“ પ્રશાંત ચિત્તવડે સમ્યક્જ્ઞાનના પ્રભાવે ઇન્દ્રિયોનો જય કરવા પૂર્વક કરેલી ક્રિયાજ સફલ થાય છે, તેથી રતિસુંદરીની જેમ કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય છતાં પણ સુશીલ સ્ત્રીઓ પોતાના કર્તવ્યને તજતી નથી. અને પરમ ઉદ્ધાસથી મોક્ષમાર્ગની સાત્ત્વકી આરાધના કરીને સિદ્ધિના સુખો મેળવે છે.”

તૃપ્ત ને અતૃપ્તનું સ્વરૂપ.

વિષયોર્ભિવિષોદ્ગારઃ, સ્યાદત્પ્તસ્ય પુદ્ગલૈઃ ।

જ્ઞાનતૃપ્તસ્ય તુ ધ્યાન-સુધોદ્ગારપરંપરા ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—“ પૌદ્ગલિક સુખથી અતૃપ્ત એવા મનુષ્યને પુદ્ગલોએ કરીને વિષયની ઊર્ભિરૂપી વિષના ઉદ્ગાર પ્રાપ્ત થાય છે (ઓડકાર આવે છે), અને જ્ઞાનથી તૃપ્ત થયેલાને તો ધ્યાનરૂપી અમૃતના ઉદ્ગારની પરંપરા પ્રાપ્ત થાય છે.”

આત્મસ્વરૂપના સ્વાદથી રહિત-જેણે તેનો સ્વાદ લીધો નથી એવા પુરુષને અંગરાગ, શ્રીઓનું આલિંગન વિગેરે પુદ્ગલોએ કરીને ઇન્દ્રિયવિલાસ રૂપ વિષના ઉદ્દગાર પ્રાપ્ત થાય છે; (ઓડકાર આવે છે) અને આત્મતત્ત્વના અવખોધથી તૃપ્ત એટલે પૂર્ણ થયેલા પુરુષને તો શુભ ધ્યાન રૂપી અમૃતના ઉદ્દગારની પરંપરા પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રસંગ ઉપર બુદ્ધિ-સુંદરીની કથા છે તે આ પ્રમાણે—

બુદ્ધિસુંદરીની કથા.

ત્રીજી જે બુદ્ધિસુંદરી નામે પ્રધાનપુત્રી હતી તે રૂપવતી હતી. તેને એકદા રાજાએ જોઈ, તેથી તેના પર મોહ પામીને દ્વતી મોકલી તેની પ્રાર્થના કરી; પણ બુદ્ધિસુંદરી ખીબા પુરુષને ઈચ્છતી નહોતી, એટલે રાજાની માગણી તેણે કબૂલ કરી નહિ, તેથી ક્રોધ પામેલા રાજાએ કાંઈક પ્રપંચ કરીને પ્રધાનને તેના કુટુંબ સહિત કેદ કર્યો. પછી રાજાએ પ્રધાનને કહ્યું કે “જ્યારે તું મારી આજ્ઞા કબૂલ કરીશ ત્યારે તને હું છોડીશ.” પ્રધાને કહ્યું કે “હે સ્વામી ! આપ આજ્ઞા કરો, તે મારે પ્રમાણ છે.” તે સાંભળીને રાજાએ સર્વને છોડી દીધા ને બુદ્ધિસુંદરીને અન્તઃપુરમાં રાખી તેની પ્રાર્થના કરી. બુદ્ધિસુંદરી રાજાને ખીલકુલ ઈચ્છતી નહોતી. તેણે રાજાને ઉપદેશ આપ્યો કે—

સંસારે સ્વપ્નવન્મિથ્યા, તૃપ્તિઃ સ્યાદભિમાનિકી ।

તથ્યા તુ બ્રાન્તિશૂન્યસ્ય, સ્વાત્મવીર્યવિપાકકૃત્ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ:—આ સંસારમાં અભિમાનથી ઉત્પન્ન થયેલી તૃપ્તિ સ્વપ્ન જેવી મિથ્યા છે, પણ બ્રાન્તિ રહિત પુરુષને આત્મવીર્યનો વિપાક કરનારી જે તૃપ્તિ તેજ સત્ય તૃપ્તિ છે.

સ્પષ્ટાર્થ:—હે રાજા ! દ્રવ્યથી ચાર ગતિરૂપ અને ભાવથી મિથ્યાત્વાદિક ભાવવાળા આ સંસારમાં “મેં છળ-બળ કરીને આ કાર્ય કર્યું, મારા જેવો જગતમાં કોઈ નથી.” એવા અભિમાનથી ઉત્પન્ન થયેલી તૃપ્તિ સ્વપ્નની જેમ મિથ્યા એટલે માત્ર કલ્પના રૂપજ છે, કેમકે તે તૃપ્તિ વિનશ્વર છે, પરવસ્તુ છે તથા આત્મસત્તાનો રોધ કરનાર આઠ પ્રકારના કર્મના બંધમાં કારણભૂત એવા રાગ દ્વેષને ઉત્પન્ન કરનાર છે. માટે તે મૃગતૃષ્ણા જેવી તૃપ્તિ સુખનો હેતુ નથી. પરંતુ બ્રાન્તિ રહિત એટલે સમ્યગ્જ્ઞાને કરીને સહિત પુરુષને સ્વભાવ ને વિભાવના અનુભવવાળી જે તૃપ્તિ છે તેજ સત્ય સુખનો હેતુ છે કેમકે તે તૃપ્તિ આત્મવીર્યનો વિપાક જે પુદ્ગલોને કરનાર છે.

સુખિનો વિષયાતૃપ્તાઃ, નેન્દ્રોપેન્દ્રાદ્યોઽપ્યહો ।

ભિક્ષુરેકઃ સુખી લોકે, જ્ઞાનતૃપ્તો નિરંજનઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ:—“અહો ! આ જગતમાં વિષયોથી અતૃપ્ત એવા ઈન્દ્ર, ચક્રવર્તી વિગેરે સુખી નથી; માત્ર જ્ઞાનથી તૃપ્ત થયેલા નિરંજન એવા એક ભિક્ષુજ સુખી છે.”

વિરતરાર્થ:—“ અહો ! દેવોના સ્વામી ઇંદ્રો અને ઉપેન્દ્ર તે ચક્રવર્તી વાસુદેવો વિગેરે તે બધામાંનો કોઈ પણ આ જગતમાં સુખી નથી; કેમકે તેઓ મનોહર ઇન્દ્રિયોના વિષયને સેવતા છતાં નિરંતર અતૃપ્ત રહે છે. (ધરાતા નથી) અનેક સ્ત્રીઓના વિલાસથી, ષડ્રસ લોજનને ખાવાથી, સુગંધી કુસુમોને સૂંઘવાથી અને રહેવાના સુંદર મહેલો, તેમજ મૃદુ શબ્દના શ્રવણથી અને સુંદર સ્વરૂપોને જોવાથી અસંખ્ય કાળ સુધી ઇંદ્રિયોના વિષયોનો અનુભવ કરતાં છતાં પણ તેઓ તૃપ્ત થતા નથી; તેઓ તૃપ્ત થાયજ કેમ ? કારણ કે સર્વ વિષયો તૃપ્તિના હેતુજ નથી. માત્ર તેમાં સુખાદિકનો ખોટો આરોપ કરેલો (ઝાંઝવાના નીર જેવો—આભાસ—દેખાવ) છે. આ ચૌદ રજ્જુ (રાજલોક) પ્રમાણુ લોકમાં માત્ર એક બિંદુઓજ કે જે આહારાદિકમાં લુબ્ધ નથી, સંયમયાત્રા માટેજ તીક્ષ્ણ શીલનું પાલન કરે છે, અને સર્વ પરિગ્રહનો ત્યાગ કરે છે, તેઓજ સુખી છે; કેમકે તેઓ જ્ઞાન જે આત્મસ્વરૂપનો અવબોધ તેના આસ્વાદનવડે તૃપ્ત થયેલ છે. વળી તે રાગાદિક અંજન (મેંશ)ની શ્યામતા રહિત છે, અને આત્મધર્મોનાજ લોકતા છે.

આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારે ઉપદેશ આપ્યો, તો પણ રાજા બોધ પામ્યો નહી. ત્યારે તે બુદ્ધિસુંદરીએ પોતાના જેવીજ એક પોલી પુતળી કરાવીને તેમાં મદિરા ભરી. પછી ઘણે દિવસે જ્યારે રાજા આસક્તિનાં વચનોથી તેને બોલાવવા લાગ્યો, ત્યારે બુદ્ધિસુંદરીએ પાછળથી શુભ રીતે તે પુતળીનું મુખ ઉઘાડયું. તરતજ તેમાંથી અત્યંત દુર્ગન્ધ નીકળ્યો. તે જોઈ રાજા બોલ્યો કે “ શું આ શરીર આવું દુર્ગન્ધવાળું છે ? ” તોપણ રાજાનો મોઢ તેના પરથી ઓછો થયો નહી. ત્યારે બુદ્ધિસુંદરીએ મહેલની ઉંચી બારીએથી પોતાનો દેહ પડતો મૂક્યો, તેથી તે મૂર્છા પામી. તે જોઈને રાજા અતિ ખેદ પામી તેની આસના-વાસના કરવા લાગ્યો. અનુક્રમે બુદ્ધિસુંદરી સાવધ થઈ, એટલે રાજાએ પરચી ગમનનો નિયમ કર્યો. કેટલેક કાળે બુદ્ધિસુંદરી દીક્ષા લઈ આત્મજ્ઞાન વડે થતી સત્ય તૃપ્તિને પ્રાપ્ત કરી મોક્ષપદ પામી.

સંપૂર્ણ ભાવ તૃપ્તિથીજ શીલ વિગેરે સર્વ સફળતા જે શુદ્ધ આત્મામાં શોભાને પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી બુદ્ધિસુંદરીની જેમ તેની પ્રશંસા આખા જગતમાં થાય છે, અને છેવટ તે મોક્ષપદને પામે છે. ” એમ સમજીને લબ્ધ જીવોએ મોક્ષમાર્ગની સાર્વિકી આરાધના કરીને સુક્તિના અવ્યાબાધ સુખો મેળવવા જોઈએ.

॥ લિપ્ત અને અલિપ્તનું સ્વરૂપ (ગુણસુંદરીની કથા સાથે) ॥

સંસારે નિવસન્ સ્વાર્થ—સન્નઃ કન્નલવેશમનિ ।

લિપ્યતે નિપિલો લોકો, જ્ઞાનસિદ્ધો ન લિપ્યતે ॥ ૧ ॥

અર્થ:—“ સ્વાર્થમાં આસક્ત થયેલો સમગ્ર લોક કાળજના ઘર જેવા આ સંસાર-

રમાં વસતો છતો (કર્મવડે) લેપાય છે, પણ જ્ઞાનથી સિદ્ધ થયેલો (યથાર્થ તત્ત્વજ્ઞાની) મનુષ્ય લેપાતો નથી. ”

રાગાદિક પાપસ્થાનક રૂપ કાળજના ગૃહમાં અને તે રાગાદિકના નિમિત્તભૂત ધન સ્વજનાદિકને ગ્રહણ કરવારૂપ (પોતાના માનવારૂપ) સંસારમાં વસવાથી અહંકારાદિક સ્વાર્થમાં સજ્જ (તત્પર) થયેલો માણસ કર્મોથી લેપાય છે, પણ હેય અને ઉપાદેયની પરીક્ષાએ કરીને વસ્તુસ્વરૂપને જાણનારો જ્ઞાની લેપાતો નથી. આ સંબંધમાં ગુણસુંદરીની કથા ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી—

ગુણસુંદરીની કથા.

ચોથી પુરોહિતની પુત્રી જે ગુણસુંદરી હતી, તેને શ્રાવસ્તી નગરીના રાજાના પુરોહિતનો પુત્ર પરણ્યો હતો. તે ગુણસુંદરી ઉપર સાકેતપુરનો રહેવાસી કોઈ બ્રાહ્મણ મોહ પામ્યો હતો; તેથી તે બ્રાહ્મણે ભિલ્લીની પદ્ધતિમાં જઈને પદ્ધતિપતિને કહ્યું કે “તમે શ્રાવસ્તી નગરીમાં લૂંટ કરો, હું તમને મદદ કરીશ, તેમાં જેટલું ધન આવે તે બધું ધન તમારે રાખવું અને એક ગુણસુંદરીને મને આપવી.” એમ કહીને તે બ્રાહ્મણ પદ્ધતિપતિને તેના અનુચરો સહિત શ્રાવસ્તી લઈ ગયો. ત્યાં લૂંટ કરી, તેમાંથી તે બ્રાહ્મણ ગુણસુંદરીને લઈને કોઈક નગરમાં ગયો. ત્યાં તેણે ગુણસુંદરીને પોતાની સ્ત્રી થવા કહ્યું. ત્યારે તે બોલી કે “હાલ મારે નિયમ છે.” એમ કહીને કેટલાક દિવસો વીતાવ્યા. પછી ઔષધના પ્રયોગથી તે તદ્દન અશુચિ શરીર રાખવા લાગી. તેનું તેણે દુર્ગન્ધયુક્ત શરીર જોઈને બ્રાહ્મણને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. તે જાણીને ગુણસુંદરીએ તેને કહ્યું કે “ મને મારા પિતાને ઘેર લઈ જા.” ત્યારે તે બ્રાહ્મણે તેને તેના પિતાને ઘેર પહોંચાડી. એકદા તે બ્રાહ્મણને સર્પ ઉસ્યો. તે વખતે ગુણસુંદરીએ તેને સજ્જ કર્યો. પછી તેને શુરુ પાસે લઈ જઈને ધર્મદેશના સંભળાવી. શુરુ બોલ્યા કે “ નિર્લેપ ગુણ યુક્ત એવો જીવ અનેક ગુણોને પામે છે. ચૈતન્યનું સમગ્ર પરભાવના સંયોગના અભાવે કરીને સ્વભાવમાં અવસ્થિત રહેવાપણું તે નિર્લેપ ગુણ કહેવાય છે. કહ્યું છે કે—

લિપ્યતે પુદ્ગલસ્કન્ધો, ન લિપ્યે પુદ્ગલૈરહમ્ ।

ચિત્રૈર્વ્યોમાંજનૈર્નૈવ, ધ્યાયન્નિતિ ન લિપ્યતે ॥ ૧ ॥

અર્થ:—“ પુદ્ગલોથી સ્કન્ધો લેપાય છે, પણ જેમ વિચિત્ર પ્રકારના અંજનોવડે પણ આકાશ લેપાતું નથી તેમ હું લેપાતો નથી. આ પ્રમાણે વિચારનાર બ્રાહ્મી (કર્મથી) લેપાતો નથી.”

સ્પષ્ટાર્થ:—પરસ્પર એકઠા મળવાથી આશ્લેષ અને સંક્રમાદિવડે પુદ્ગલના સ્કન્ધો

લેપાય છે, એટલે અન્ય પુણ્યલોના ભળવાથી ઉપચય(વૃદ્ધિ)ને પામે છે; પરંતુ હું નિર્મળ ચિત્ત સ્વરૂપ આત્મા પુણ્યલના આશ્લેષવાળો નથી. વાસ્તવિક રીતે જીવને અને પુણ્યલને તાદાત્મ્ય સંબંધ છેજ નહી, માત્ર સંયોગ સંબંધ છે, તે પણ ઉપાધિજન્ય છે. જેમ આકાશ વિચિત્ર અંજનથી લેખ્યા છતાં પણ લેપાતું નથી, તેમ અમૂર્ત આત્મસ્વભાવવાળો હું એક ક્ષેત્રમાં રહેલા પુણ્યલોથી પણ લેપાતો નથી. આ પ્રમાણે ધ્યાન કરતો જીવ કદાપિ લેપાતો નથી.”

જે આત્મસ્વભાવને જાણનાર આત્મા આત્મવીર્યની શક્તિને આત્મામાં વાપરે છે, તે નવાં કર્મોથી લેપાતો નથી, કેમકે જ્યાંસુધી આત્મશક્તિ પરાનુયાયિની-વિભાવને અનુસરનારી હોય છે ત્યાં સુધી આશ્રવ થાય છે, અને જ્યારે આત્મશક્તિ સ્વરૂપાનુયાયિની (નિજ-ગુણ રમણતાને અનુસરનારી) થાય છે ત્યારે સંવર થાય છે. કહ્યું છે કે—

તપઃશ્રુતાદિના મત્તઃ, ક્રિયાવાનપિ લિપ્યતે ।

ભાવનાજ્ઞાનસંપન્નો, નિઃક્રિયોઽપિ ન લિપ્યતે ॥ ૨ ॥

અર્થ—“ તપ અને શ્રુતાદિકથી અભિમાની થયેલો મનુષ્ય ક્રિયાવાન હોય તોપણ તે લેપાય છે, અને ભાવનાજ્ઞાનથી યુક્ત મનુષ્ય ક્રિયા ન કરે તો પણ લેપાતો નથી. ”

જિનકલ્પી સાધુ વિગેરેના જેવી ક્રિયાનો અભ્યાસી છતાં પણ તપ અને શ્રુતાદિકનો અભિમાની હોય છે તો તે નવાં કર્મ ગ્રહણ કરવાવડે લેપાય છે; કેમકે આહારાદિકની લાલચથી ધર્મના અભ્યાસમાં જે પ્રવૃત્તિ કરવી તે ધર્મ નથી, તેમાં શુભ ભાવનાની અપેક્ષા છે. તેથી જ તેવા શુભ ભાવનાજ્ઞાનથી સંપન્ન મનુષ્ય ક્રિયા ન કરે તોપણ કર્મથી લેપાતો નથી. કહ્યું છે કે—

ન કમ્મુણા કમ્મ ખવંતિ બાલા, અકમ્મુણા કમ્મ ખવંતિ વીરા ।

મેહાવિણો લોભમયાવતીતા, સંતોસિણો નો પકરંતિ પાવં ॥ ૧ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—“ અજ્ઞાની માણસો કર્મ કરીને (શુભ ક્રિયા કરવા વડે કરીને પણ) કર્મને ખપાવતા ભાવનાજ્ઞાનવાળા નથી. વીર પુરુષો કર્મ (શુભ ક્રિયા) નહીં કર્યો છતાં પણ કર્મને ખપાવે છે. બુદ્ધિવાળા માણસો લોભ ને મદથી રહિત હોય છે, તેવા સંતોષી જીવો પાપકર્મ કરતાજ નથી. ”

જહા કુમ્મો સચંગાર્થ, સચ્ચે દેહે સમાહરે ।

એવં પાવાઇ મેહાવી, અજઝપ્પેણુ સમાહરે ॥ ૨ ॥

અર્થ—“ જેમ કાચબો પોતાના અંગોને પોતાના દેહમાંજ સંકેચી લે છે, તેમ બુદ્ધિશાળી માણસો શુભ અધ્યાત્મવડે પાપનો સંહાર (નાશ) કરે છે. ”

આ પ્રમાણે ગુરુએ ધર્મોપદેશ આપ્યો, તે સાંભળીને તે બ્રાહ્મણે પ્રતિજ્ઞા પાત્રી પરશ્વીગમનના નિષેધનો નિયમ લીધો. શુભસુંદરી પોતાના સ્વપને અને સૌન્દર્યને કૃશ કરવા માટે ચારિત્ર લઈ તપ કરવા લાગી. તે અનુક્રમે સ્વર્ગના સુખને પામી.

આ પ્રમાણે પૂર્વે વર્ણન કરેલી રતિસુંદરી વિગેરે ચારે સખીઓ સ્વર્ગે ગઈ. ત્યાંથી ચ્યવીને ચંપાનગરીમાં ચાર જૂઠા જૂઠા શ્રીમંત ગૃહસ્થની પુત્રીઓ થઈ. તે ચારે વિનયધર નામના શ્રેષ્ઠી પુત્રની સાથે પરણી. એકઠા રાજાએ તે ચારેને સમાન સ્વસ્વયવાળી જોઈ. જાણે એકજ માતાથી ઉત્પન્ન થયેલી હોય તેવી સમાન લાવણ્યવાળી જોઈને તેમના પર રાજા મોહિત થયો, તેથી રાજાએ વિનયધર શ્રેષ્ઠીની સાથે કપટ મૈત્રી કરી. વિનયધર રાજાનો માનીતો થવાથી રાજાના અન્તઃપુરમાં પણ સ્વેચ્છાએ ગમનાગમન કરવા લાગ્યો. એકઠા રાજાએ વિનયધરના હાથથી નીચેની ગાથા કાગળ પર લખાવી.

એસચ્છેર વિચકખણિ, અજજ ઉ ભચ્ચસ્સ તુહ વિચોઅમ્મિ ।

સા રયણી અઉજમા, જમસહસ્સં વ વોલીણા ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“વિચક્ષણ શ્રી ! આ આશ્ચર્ય છે કે આજે આ ભૂત્યને તારા વિચોગથી ચાર પ્રહરવાળી રાત્રી પણ હજાર પ્રહર જેટલી લાંબી થઈ.”

આ ગાથા લખાવીને રાજાએ પોતાની પાસે રાખી. કેટલાક દિવસો ગયા પછી વિનયધર તો તે વાત પણ ભૂલી ગયો. પછી રાજાએ તે ગાથા સલામાં બતાવીને કહ્યું કે “આ ગાથા વિનયધરે મારા અન્તઃપુરમાં મોકલી છે.” આ પ્રમાણે તે શ્રેષ્ઠીની ચાર સ્ત્રીઓને શ્રદ્ધણ કરવા માટે રાજાએ તેના પર ખોટું કલંક મૂકી તેને કારાગૃહમાં નાંખ્યો, અને તેની ચારે સ્ત્રીઓને પકડી લાવીને અન્તઃપુરમાં રાખી. ત્યાં તે ચારે સ્ત્રીઓ બે ભવમાં પાળેલા શીલવ્રતના પ્રભાવથી તથા પતિવ્રતનો લોપ ન કરવાથી અત્યંત કઠરૂપી થઈ ગઈ. તે જોઈને રાજાએ ભય પામીને શ્રેષ્ઠીને છોડી દીધો તથા તે સ્ત્રીઓને શીલપ્રભાવ પૃથ્વીપર વિસ્તાર પામ્યો. અને તેઓ અવસરે નિર્મલ જ્ઞાન ક્રિયારૂપ મોક્ષ માર્ગને આરાધી સ્વર્ગોદ્ધિના સુખોને લોગવીને મોક્ષના અવ્યાભાધ સુખોને પામી. આ ચાર સ્ત્રીઓની માફક જે ભવ્ય જીવો પરમ ઉદ્ધાસથી મોક્ષ માર્ગને આરાધશે, તેઓ પણ મોક્ષના સુખો જરૂર પામશે. ૧૯૦

આ ધર્મ જિનનો કેવલિ પ્રજ્ઞ તેમ અનાદિ છે,

અહિંસા રૂપ લક્ષણે ઉપલક્ષ્ય તસ મૂલ વિનય છે:

સત્ય પ્રતિષ્ઠિત એહમાં ખંતિ તણી છે મુખ્યતા,

કંચનાદિક ત્યાગમય ઉપશમ પ્રભવ પ્રભુ ભાષતા.

૧૯૧

સહિત શીલની ગુપ્તિએ મુનિધર્મ આરંભાદિકથી,
રહિત જ્યાં મુનિ દેહનો નિર્વાહ ભિક્ષાવૃત્તિથી;
કુક્ષિસંબલ શુદ્ધ ધર્મે દીસતી ગુણગ્રાહિતા,
નિર્વૃત્તિ લક્ષણ નિર્વિકારી ધર્મમાં અવિરોધિતા.

૧૯૨

સ્પષ્ટાર્થ:—આ જનેશ્વર ભગવંતે કહેલો ધર્મ અનાદિ કાલનો છે. કારણ કે અનાદિ કાલથી અનંતી ચોવીસીઓ થઈ ગઈ. તેમાં દરેક તીર્થંકર પોતાના તીર્થની સ્થાપના કરે ત્યારે પ્રરૂપણા તો ત્રિપદીની જ કરે છે એટલે દરેક તીર્થંકર એકજ પ્રકારના ધર્મની પ્રરૂપણા કરે છે. તે ધર્મનો મૂલ પાયો અહિંસા (સંયમ અને તપ) છે. કારણ કે આ ધર્મનું મૂલ અહિંસા કહેવાય છે. અથવા પાંચ મહાવ્રત રૂપ આ ધર્મમાં પહેલું મહાવ્રત સર્વ પ્રકારે પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રત કહેવાય છે. અને બાકીના મહાવ્રતો તેને જ ટકાવનારા (ક્ષેત્રની વાડ જેવા) છે. માટે આ ધર્મ અહિંસા રૂપી લક્ષણથી ઉપલક્ષ્ય એટલે ઓળખવા લાયક છે. તથા આ ધર્મમાં વિનયની મુખ્યતા હોવાથી તે ધર્મ વિનયમૂલ પણ કહેવાય છે. વળી સત્ય દયાદિ તત્ત્વોના પાયા ઉપર આ ધર્મરૂપી મહેત્વનું મંડાણ છે. તેમાં ખંતી એટલે ક્ષમા ધર્મની મુખ્યતા છે. અહીં ક્રોધના અભાવ રૂપ ક્ષમા જાણવી. અથવા ક્રોધએ પોતાનો અપરાધ કયો હોય તે છતાં પણ તેના ઉપર ક્રોધ ન કરતાં આ સંસારી જીવો કર્મને વશ પડેલા છે માટે ભૂલને પાત્ર છે એમ જાણી તેના ઉપર શેષ કરે નહિ. આ રીતે ક્ષમા ગુણને ધારણ કરવાનું અહીં કહેલું છે. વળી આ ધર્મમાં કંચનાદિકને ત્યાગ કરવાનો કહ્યો છે. એટલે કોઈ પણ જાતનો પરિચ્છેદ રાખવાનો નિષેધ છે. તેમજ આ ધર્મ ઉપશમ છે પ્રભવ (નિમિત્ત કારણ) જેમાં એવો છે, એટલે ઉપશમ ભાવથી પ્રકટ થવાના સ્વભાવવાળો આ ધર્મ કહેલો છે, આ પ્રમાણે પ્રભુશ્રી તીર્થંકર દેવોએ કહ્યું છે.

વળી અહીં કહ્યું છે કે—નવ પ્રકારની શીયલ વ્રતની ગુપ્તિ અથવા વાડ સાચવવા પૂર્વક મુનિ ધર્મનું પાલન થાય છે. વળી આ મુનિ ધર્મ આરંભાદિકથી રહિત છે એટલે આ મુનિ ધર્મમાં પૃથ્વીકાય, અપકાય, તેઉકાય, વાઉકાય, વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય એમ છ પ્રકારની કાયનો જેમાં ઘાત થાય તેવા કાર્યોને આરંભ કહેવાય છે, તે આરંભ વગેરેનો ત્યાગ કરવાનું કહ્યું છે. વળી આ ધર્મમાં કહ્યું છે કે મુનિ ભિક્ષાવૃત્તિથી શરીરનો નિર્વાહ ચલાવે છે. એટલે માધુકરી વૃત્તિના સ્વરૂપને જાણનાર મુનિ ઘેર ઘેર ફરીને નિર્દોષ અને એષણીય આહાર લાવીને શરીર ટકાવવાને માટે વાપરે છે, પણ તેમાં આસક્તિ રાખતા નથી. તેથી જ આ મુનિ ધર્મને કુક્ષિ સંબલ કહે છે એટલે પેટને ભરવાને માટે નહિ પરંતુ મુનિવરો સંયમ ધર્મની સાધના કરી શકાય તે મુદ્દાથી આહાર ગ્રહણ કરે છે, વળી આ શુદ્ધ ધર્મમાં ગુણગ્રાહિતા એટલે ગુણને ગ્રહણ કરવાપણું જણાય છે. આ ધર્મ નિર્વૃત્તિ લક્ષણ એટલે જેમાં શાંતિ અથવા પાપ કાર્યોથી પાછા ફરવું તે રૂપ લક્ષણવાળો છે, તેમજ નિર્વિકારી એટલે વિકાર રહિત આ ધર્મમાં કોઈ પણ પ્રકારનો વિરોધ નથી. આવા મહા

પ્રભાવશાલી જિન ધર્મનું માહાત્મ્ય દર્શાત સાથે ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવું—

ધર્મના માહાત્મ્ય વિષે.

જિનધર્મ સમારાધ્ય, ભૂત્વા વિભવભાજનમ્ ।

પ્રાપ્તાઃ સિદ્ધિસુખં યે તે, શ્લાઘ્યા મંગલકુંભવત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ:—“જિનધર્મનું આરાધન કરીને સર્વ સંપત્તિનું સ્થાન થઈ જેઓ સિદ્ધિ-સુખને પામ્યા છે તેઓ મંગલકળશની જેમ પ્રશંસા કરવાને યોગ્ય છે.”

॥ મંગળકુંભનું દર્શાત ॥

ઉજ્જયિની નગરીમાં વૈરિસિંહ નામે રાજા હતો. તે નગરીમાં ધનદત્ત નામે ધર્મની રચિવાળો એક શેઠ હતો. તેને પુત્ર રહિત સત્યભામા નામની સ્ત્રી હતી. એકદા પુત્રની ચિંતાથી મ્હાન મુખવાળા શેઠને ભેઈને સત્યભામાએ તેને પૂછ્યું કે “હે નાથ ! તમારે ચિંતાતુર થવાનું શું કારણ છે ? તે કહો.” ત્યારે શેઠે પુત્ર ચિંતાની વાત કહી. તે સાંભળીને તે બાલી કે “હે સ્વામી ! સુખને ઇચ્છનાર માણસે એવી ચિંતા શા માટે કરવી ? તેણે તો આ ઢોકમાં તથા પરઢોકમાં સુખને આપનાર ધર્મનીજ સેવા કરવી.” આ પ્રમાણેના પ્રિયાનો ઉપદેશ સાંભળીને તેને સત્ય માનીને હર્ષ પામેલો શ્રેષ્ઠ પુણ્યપાદિકવડે દેવ-પૂજા કરવી વિગેરે અનેક ધર્મકાર્યો કરવા લાગ્યો. ધર્મના પ્રભાવથી તુષ્ટમાન થયેલી શાસન-દેવીએ તેને ઇચ્છિત વરદાન આપ્યું, તેથી સત્યભામાએ ગર્ભ ધારણ કર્યો. અનુક્રમે સમય પૂર્ણ થતાં તેણે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે પુત્રનું સ્વપ્નને અનુસારે મંગળકુંભ એવું નામ પાડ્યું. તે પુત્ર અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામી કળાભ્યાસ કરવામાં તત્પર થયો. તેના પિતા હમેશાં દેવપૂજાને માટે પુણ્યપાદિક લેવા ઉદ્યાનમાં જતા, તેના નિષેધ કરીને મંગળકુંભ હમેશાં પુષ્પો લાવીને પિતાને આપવા લાગ્યો. તે પુષ્પોથી પિતા અને પુત્ર બન્ને પૂજા કરતા હતા. આ પ્રમાણે ધર્માભ્યાસ કરતા હતા તેવામાં જ બન્યું તે સાંભળો—

અંપાપુરીમાં મહાબાહુ નામે રાજા હતો. તેને શુભાવળી નામે રાણી હતી. તે રાણીથી ઉત્પન્ન થયેલી લાવણ્યના રસની જાણે પેટી હોય તેવી સ્વરૂપવાન ત્રૈલોક્યસુંદરી નામે તેને પુત્રી હતી. તે યુવાવસ્થા પામી ત્યારે રાજાએ વિચાર્યું કે “મારી પુત્રીને યોગ્ય વર કોણ મળશે ?” પછી રાજાએ પોતાના સુખુદ્ધિ નામના પ્રધાનને બોલાવીને કહ્યું કે “મેં તારા પુત્રને મારી ત્રૈલોક્યસુંદરી આપી છે તેમાં તારે કાંઈ પણ બોલવું નહિ.” તે સાંભળી પ્રધાને ઘેર જઈ વિચાર કર્યો કે “રાજાની પુત્રી તો સાક્ષાત્ રતિ જેવી છે, અને મારો પુત્ર તો ક્રુષ્ણ વ્યાધિવાળો છે. તે જાણતાં છતાં હું તે બન્નેનો યોગ શી રીતે કરું ?” પછી પોતાની બુદ્ધિથીજ ઉપાય શોધીને પ્રધાને ગોત્રદેવીની આરાધના કરી. ત્યારે દેવી

પણ પ્રત્યક્ષ થઈને બોલી કે “ હે પ્રધાન ! તારા પુત્રને કર્મના વિપાકથી કુદ્દ રોગ થયો છે, તેથી તે મટી શકે તેમ નથી; કેમકે ભોગ્ય કર્મ અવશ્ય ભોગવવું પડે છે; તોપણ તારા કાર્યની સિદ્ધિ માટે તારી ભક્તિથી પ્રસન્ન થયેલી હું આ પુરીને દરવાજો રહેનાર અશ્વરક્ષકની પાસે ટાઢથી પીડા પામતો અને અગ્નિની ઇચ્છાવાળો કોઈક બાળક લાવીને મૂકીશ. તે બાળકને તારે ગ્રહણ કરવો.” એમ કહીને દેવી અન્તર્ધાન થઈ. પછી મંત્રીએ વિવાહની સામગ્રી તૈયાર કરવા માંડી, અને તે અશ્વરક્ષકને બોલાવીને કહ્યું કે “ અસુક દિવસે જે બાળક તારી પાસે આવે તેને શુભ રીતે મારી પાસે લાવજો.” એમ કહીને અશ્વરક્ષકને રજા આપી.

હવે તે ગોત્રદેવીએ પણ ઉજ્જયિની નગરીમાં જઈને પુષ્પો લઈને ઘર તરફ જતા તે મંગળકુંભને ઉદેશીને આકાશવાણીથી કહ્યું કે “ આ બાળક રાજાની કન્યાને ભાડે પરણશે.” તે સાંભળીને મંગળકુંભ વિસ્મય પામી ઘેર આવ્યો. બીજે દિવસે પણ તેજ પ્રમાણે સાંભળ્યું. ત્યારે તેણે વિચાર કર્યો કે “ આજે ઘેર જઈને આ આકાશવાણીની વાત પિતાને કહીશ.” આમ વિચાર કરે છે તેટલામાં તો તેને તે દેવીએ અંપાપુરીની પાસેના વનમાં મૂક્યો, એટલે તે ભમતો ભમતો અશ્વપાળની પાસે ગયો. અશ્વપાળે તેને શુભ રીતે લઈ જઈને મંત્રીને સોંપ્યો. મંત્રીએ તેને દેવકુમાર જેવો રૂપવાન બેઈને હર્ષ પામી એકાંતમાં રાખ્યો. એકદા મંગળકુંભે સચિવને પૂછ્યું કે “ હે પિતા ! મને પરદેશીને શા માટે શુભ સ્થાને રાખ્યો છે ? ” મંત્રીએ તેને કપટથી કહ્યું કે “ તને રાજાની પુત્રી ત્રૈલોક્ય-સુંદરી સાથે પરણાવવો છે; તેને પરણીને પછી તું મારા કુદ્દના વ્યાધિવાળા પુત્રને તે રાજપુત્રી આપજે. આ કાર્ય માટે તને અહીં લાવવામાં આવ્યો છે.” તે સાંભળીને મંગળકુંભ બોલ્યો કે “ કુળને કલંક લગાડનાર અકૃત્ય હું શી રીતે કરું ? મુગ્ધ જનને કૂવામાં ઉતારીને દોરડું કાપી નાખવા જેવું એ અકાર્ય હું તો નહીં કરું.” મંત્રીએ કહ્યું કે “ રે મૂર્ખ ! જો આ કામ તું નહીં કરે તો હું મારા હાથથીજ તને મારી નાંખીશ.” તે બાળક બુદ્ધિરૂપ નેત્રથી વિચારીને બોલ્યો કે “ હું તમારા કહેવા પ્રમાણે કરું, પણ રાજા હસ્તમેળાપ વખતે જે વસ્તુ આપે તે બધી તમારે મને આપવી.” મંત્રીએ તે વાત કબૂલ રાખી. પછી લગ્ન દિવસે શુભ સમયે મોટા આડંબરથી મંગળકુંભ રાજપુત્રી સાથે પરણ્યો. તેના હસ્તમેળાપ સમયે રાજાએ ભતિવંત પાંચ અશ્વો વિગેરે પહેરામણીમાં તેને આપ્યા.

વિવાહ થઈ રહ્યા પછી મંત્રી રાજપુત્રીને તથા મંગળકુંભને ઘેર લઈ ગયો. થોડી વારે મંગળકુંભ દેહચિંતાએ જવાનું મિષ કરીને શયનગૃહથી બહાર નીકળ્યો. તેનું ચપળ ચિત્ત બાણીને રાજપુત્રી પણ જળપાત્ર લઈને તેની પાછળ ગઈ. દેહચિંતાથી આવ્યા પછી મંગળકુંભને આમણદુમણો-અળયિત્ત બેઈને રાજપુત્રીએ પૂછ્યું કે “ હે નાથ ! શું તમને ક્ષુધા બાધા કરે છે ? ” તેણે હા કહી; એટલે રાજપુત્રીએ દાસી પાસે પોતાના ઘેરથી મોઢક મંગાવીને તેને આપ્યા. તે ખાતાં ખાતાં પોતાનું સ્થાન જણાવવા મંગળકુંભે

બોલ્યો કે “ ઉજ્જયિની નગરીના જળ વિના આ મોઢક સ્વાદિષ્ટ લાગતા નથી. ” તે સાંભળીને રાજપુત્રીએ આશ્ચર્ય પામીને વિચાર્યું કે “ અહો ! આ અઘટનામય (અસંગત) વાક્ય કેમ બોલે છે ? ” એમ વિચારીને તેણે પતિને સુગંધી તાંબૂલ આપ્યું. પછી ફરીથી તે દેહચિંતાના મિથે બહાર નીકળીને અશ્વો વિગેરે લઈ અવંતી તરફ ચાલ્યો. અનુક્રમે અવંતી પહોંચ્યો. તેના માળાપ તેને આવેલો જોઈ શોકરહિત થયા. પછી તેણે પોતાના માતૃપિતાને પોતાનું સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું.

અહીં મંત્રીએ મંગળકુંભનો વેષ પહેરાવીને પોતાના પુત્રને રાજપુત્રી પાસે મોકલ્યો. તે કોઢીએ આવાસ ભુવનમાં જઈને શરૂ થયે પર ચઢી રાજપુત્રીને સ્પર્શ કરવા લાગ્યો. તેને જોઈને તત્કાળ તે રાજપુત્રી શયનગૃહમાંથી બહાર નીકળીને દાસીઓ પાસે બેઠી, અને આખી રાત્રી ખેદયુક્ત ચિત્તે ત્યાંજ નિર્ગમન કરી. પ્રાતઃકાળે મંત્રીએ રાજ પાસે જઈને કહ્યું કે “ હે સ્વામી ! મારો પુત્ર આપની પુત્રીના સ્પર્શથી કુદી થયો હોય એમ જણાય છે. હવે શું કરવું ? ” તે સાંભળીને રાજ બોલ્યો કે કર્મની વિચિત્ર ગતિ છે. કહ્યું છે કે—

ચિન્તયત્યન્યથા જીવો, હર્ષપૂરિતમાનસઃ ।

વિધિસ્તવેષ મહાવૈરી, કુરૂતે કાર્યમન્યથા ॥ ૯ ॥

ભાવાર્થ—“ હર્ષથી પૂર્ણ મનવાળો થઈને જીવ જે કાર્ય કરવાનું ચિંતવે છે તે આ મહાશત્રુ રૂપ વિધિ અન્યથા કરે છે. ”

“ હે મંત્રી ! આમાં મારી પુત્રીનોજ દોષ છે, તારા પુત્રનો દોષ નથી. ” એવી રીતે રાજાએ આશ્વાસન આપેલો મંત્રી પોતાને ઘેર ગયો. રાજાએ પુત્રીના દોષને લીધે ક્રોધથી તેને પોતાની પાસે આવવાનો નિષેધ કર્યો.

એકદા પિતાનો ક્રોધ શાંત થયો, ત્યારે તે પિતાની પાસે જઈને બોલી કે “ હે પિતા ! મને પુરુષનો વેષ આપો. હું ઉજ્જયિની ગયેલા મારા પતિને મળીને માઈ કલંક દૂર કરીશ. ” રાજાએ તેને અનુમતિ આપી, એટલે તે કેટલાક સૈન્ય સહિત સિંહ નામના સામંતની સાથે ઉજ્જયિની ગઈ. ઉજ્જયિનીના રાજાએ અંપાપુરીનો રાજપુત્ર આવ્યાના સમાચાર જાણી તેને રહેવા માટે મહેલ વિગેરે આપી તેનો સત્કાર કર્યો. એકદા પોતાના ઉતારા પાસેની પાણી પીવા જતા પોતાના પિતાના નામાંકિત અશ્વો જોઈને તેણે પોતાના સેવકોને તેની પાછળ મોકલી તે અશ્વના સ્વામીનું ઠામ વિગેરે પૂછાવ્યું. તે માણસોના મુખથી તેને હજી જ્ઞાનનો અભ્યાસી જાણીને તેણે સર્વ છાત્રો સહિત તેના અધ્યાપકને જમવાનું નિમંત્રણ કર્યું, એટલે અધ્યાપક સર્વ છાત્રો લઈને જમવા આવ્યા. તેની અંદર પોતાના ભત્તારને જોઈને તે રાજપુત્રી બહુ હર્ષ પામી. પછી સર્વનું અશન વસનાદિવડે સન્માન કરીને તે કુમારરૂપ રાજપુત્રીએ અધ્યાપકને કહ્યું કે “ આ છાત્રોમાં કોઈ પણ માઈ

વૃત્તાંત જાણતો હોય તે તમારી આજ્ઞાથી કહી બતાવે તેમ કરો.” તે સાંભળીને અધ્યાપકે તેનું વૃત્તાંત જે જાણતો હોય તેને કહેવાની આજ્ઞા આપી; એટલે મંગળકુંભે તે પુરૂષવેષને ધારણ કરનાર પોતાની પ્રિયા છે, એમ જાણીને સિંહ સામંત વિગેરે સર્વના સાંભળતાં પોતાના વિવાહ વિગેરેનું પૂર્વ વૃત્તાંત કહ્યું. તે સાંભળીને રાજપુત્રીએ સિંહસામંતને કહ્યું કે “આજ મારો પતિ છે, અને તેને શોધવા માટે જ હું પુરૂષને વેષ ધારણ કરીને અહીં આવી છું.” સિંહ સામંતે કહ્યું કે “જે તેજ તારો પતિ હોય તો તું નિઃશંક-પણે તેની સેવા કર.” પછી એ વાત રાજાને જણાવીને તેની આજ્ઞાથી ત્રૈલોક્યસુંદરી સ્ત્રીને વેષ ધારણ કરી પોતાને સાસરે ગઈ, અને તેની સાથે મંગળકુંભ વિલાસ કરવા લાગ્યો.

એકદા ત્રૈલોક્યસુંદરીની પ્રેરણાથી મંગળકળશ રાજાની આજ્ઞા લઈને ચંપાનગરીએ ગયો. ત્યાંનો રાજા પણ પોતાની પુત્રીના મુખથી તેનું સર્વ વૃત્તાંત સાંભળીને હર્ષિત થઈ બોલ્યો કે ‘હે પુત્રી ! તેં તારું કલંક દૂર કર્યું.’ પછી રાજાએ પેલા દુષ્ટ કાર્ય કરનાર મંત્રીને મારવાનો હુકમ કર્યો. તે વખતે મંગળકળશે વિનંતિ કરીને તેને છોડાવ્યો. પછી પુત્રરહિત એવા તે રાજાએ મંગળકળશને રાજ્ય પર બેસાડી પોતે ચશોભદ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

મંગળકળશને રાજ્યનું પ્રતિપાલન કરતાં જયશેખર નામનો પુત્ર થયો. એકદા જયસિંહ નામના આચાર્યને ઉદ્યાનમાં આવેલા સાંભળીને મંગળકળશે પ્રિયા સહિત ગુરુ પાસે જઈ તેમને વંદના કરી. તેમની દેશના સાંભળ્યા પછી મંગળકળશે પૂછ્યું કે “ગુરુ ! હું કયા કર્મથી આવા પ્રકારની વિવાહવિંડબના પામ્યો ? તથા કયા કર્મથી મારી પ્રિયાને દૂષણ પ્રાપ્ત થયું ?” સૂરિએ કહ્યું કે “પૂર્વે ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠ પુરમાં સોમચંદ્ર નામે એક કુળ-પુત્ર રહેતો હતો. તેને શ્રીદેવી નામની પત્ની હતી, અને જિનદેવ નામનો એક શ્રાવક મિત્ર હતો. એકદા ધનકાંક્ષી જિનદેવ ધન ઉપાર્જન કરવાના હેતુથી દેશાંતર જવા તૈયાર થયો; તે વખતે તેણે પોતાના મિત્ર સોમચંદ્રને પોતાનું ધન સાત ક્ષેત્રમાં વાપરવા માટે આપ્યું. તેના ગયા પછી સોમચંદ્રે મિત્રના કહેવા પ્રમાણે તેનું દ્રવ્ય સાત ક્ષેત્રમાં ખર્ચ્યું. તેજ પુરમાં શ્રીદેવીની એક બહેનપણી ભદ્રા નામની હતી. તેનો પતિ કોઈક કર્મથી કુટ્ટી થયો. તે વાત ભદ્રાએ એક વખત પોતાની સખી શ્રીદેવીને કહી. ત્યારે શ્રીદેવીએ હાસ્ય કરીને કહ્યું કે “હે સખી ! તારા સંગથી તારો પતિ કુટ્ટી થયો.” તે સાંભળીને ભદ્રા પોતાના મનમાં અતિ દુઃખી થઈ. તે જાણીને થોડી વારે શ્રીદેવી બોલી કે “હે સખી ! ખેદ ન કરીશ, મેં તો તને મશ્કરીમાં કહ્યું છે.” એમ કહીને તેણે ભદ્રાને આનંદિત કરી. પછી સાધુના સંગથી તમે દંપતી શ્રાદ્ધધર્મ પામી તેનું પાલન કરી સમાધિવડે કાળ કરીને સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં ત્યહીને સોમચંદ્રનો જીવ તું રાજ થયો, અને શ્રીદેવીનો જીવ ત્રૈલોક્યસુંદરી થયો. તેં પૂર્વભવે પરદ્રવ્યથી પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું હતું તેથી આ ભવમાં ભાડાવડે તું રાજપુત્રીને પરણ્યો, અને આ ત્રૈલોક્યસુંદરીએ હાસ્યથી પણ સખીને કલંક આપ્યું હતું, તેથી આ ભવે કલંક પ્રાપ્ત થયું.

આ પ્રમાણે ગુરુના મુખથી પોતાનો પૂર્વ ભવ સાંભળીને વિરક્ત થયેલા તે દંપતીએ પોતાના પુત્રને રાજ્ય સોંપીને ગુરુ પાસે દીક્ષા લીધી. પછી અતિચાર રહિત ચારિત્ર્ય પાલન કરીને અંતે તે ઘસ્ટે કાલ કરીને બ્રહ્મ દેવલોકમાં દેવતા થયા. ત્યાંથી ચ્યવીને અનુક્રમે અબ્ધય, અજર, અભય અને સમગ્ર આત્મસંપત્તિના આવિર્ભાવરૂપ મોક્ષપદને પામશે. આ રીતે શ્રી જિનધર્મનું મહાત્મ્ય નિરંતર ચાદ કરીને પરમ ઉલ્લાસથી તેની સાત્ત્વિકી આરાધના કરનારા સરલ અને ચતના પાલક ભવ્ય જીવો જરૂર સિદ્ધિપદને પામે છે.

॥ ધર્મકર્મમાં અચતના (અજયણ)નો અને દંભનો ત્યાગ કરવાની
ખીના દર્શાવે સાથે ॥

દંભતો નન્વયત્નેન, તપોઽનુષ્ઠાનમાદતમ્ ।

તત્સર્વં નિષ્ફલં જ્ઞેય-મૂષરક્ષેત્રવર્ષણમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ તપ અનુષ્ઠાનાદિ નિશ્ચયે જે અચતનાવડે અને દંભથી કરવામાં આવે તો તે સર્વ ઉપર (ખારી) જમીનમાં વૃષ્ટિની જેમ નિષ્ફળ બાજુવાં.” તે ઉપર સુજ્જસિરિની કથા છે તે આ પ્રમાણે—

સુજ્જસિરિની કથા.

અવન્તી નગરી પાસે શંખુક નામના ખેટને વિષે સુજ્જશિવ નામે એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે દરિદ્રી અને નિર્દય હતો. તેની સ્ત્રી ચત્રયશા અન્યદા ગર્ભવતી થઈ. પ્રસૂતિ સમયે પ્રસવની વેદનાથી તે મરી ગઈ. તેણે એક કન્યાને જન્મ આપ્યો હતો. તેનું નામ સુજ્જસિરિ રાખ્યું હતું. આ સુજ્જસિરિને જીવ પૂર્વ ભવે કોઈ રાજની રાણી હતો. તે રાણીએ પોતાની શોકના પુત્રને મારી નાંખવાનો વિચાર કર્યો હતો, તેથી આ ભવે તેની માતા જન્મતાંજ મૃત્યુ પામી. અનુક્રમે તે પુત્રી આઠ વર્ષની થઈ તેવામાં ખાર વર્ષનો દુષ્કાળ પડ્યો; એટલે આજીવિકા માટે તે સુજ્જશિવ બ્રાહ્મણ ‘પુત્રીને લઈને’ પરદેશ ચાલ્યો. માર્ગે જતાં કોઈ ગામમાં ગોવિંદ નામે એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને ઘર તેણે સુજ્જસિરિ વેચી. અનુક્રમે તે ગોવિંદ પણ નિર્ધન થયો. એકદા તેને ઘર કોઈ મહિયારી ગોરસ વેચવા આવી. તેની પાસેથી ગોવિંદની સ્ત્રીએ ચોખાને બદલે ગોરસ લીધું. અને ચોખા લાવવાને માટે સુજ્જસિરિને ઘરમાં મોકલી. તે ઘરમાં જઈ આમ તેમ જોઈને પાછી આવી અને બોલી કે ‘ચોખા ક્યાં છે? મેં તો ક્યાંઈ જોયા નહીં.’ તે સાંભળીને ગોવિંદની સ્ત્રી પોતે ઘરમાં ગઈ, તો ઘરના એક ખુણામાં તેના મોટા પુત્રને કોઈ વેશ્યા સાથે કીડા કરતાં જોયો. તે પુત્રે તેને આવતી જોઈને તિરસ્કાર કર્યો, તેથી તે મૂર્છા પામી ગઈ. ગોવિંદને તેની ખબર પડતાં તેણે શીત ઉપચારથી તેને સજ્જ (સાવધાન) કરી.

એટલે તે સ્ત્રીને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન થવાથી તેણે પોતાનો પૂર્વભવ જાણીને કહી બતાવ્યો. તે સાંભળીને ગોવિંદે પોતાની સ્ત્રી સહિત દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

આ સમયે શ્રી ગૌતમસ્વામીએ શ્રી મહાવીરસ્વામીને પ્રશ્ન કરીને પૂછ્યું કે “ હે ભગવંત ! તેણે પોતાનો પૂર્વભવ શો કહી બતાવ્યો કે જેથી ગોવિંદને પણ વૈરાગ્ય ઉપજ્યો ? ” એટલે ભગવાન બોલ્યા કે “ તે સ્ત્રીએ લાખ ભવોની ખેલોના ભવમાં ધર્મ કરતાં ઠંભ કર્યો હતો. પૂર્વે તે ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠ નગરના રાજાની રૂપી નામની પુત્રી હતી. તે પુત્રીનું પાણિગ્રહણ થયું કે તરતજ તેનો પતિ મૃત્યુ પામ્યો; એટલે તે રૂપી વિધવા થવાથી તેણે શીલના રક્ષણ માટે ચિંતામાં પ્રવેશ કરવા પોતાના પિતાની પાસે રજા માગી. રાજાએ કહ્યું કે “ હે પુત્રી ! ચિંતામાં પ્રવેશ કરવાથી પતંગના મૃત્યુની જેમ નિષ્ફળ મરવાપણું છે, તેથી તું તે વાત છોડી દઈને જૈનધર્મમાં રક્ત થઈ શીલવ્રતનું પાલન કર. ” તે સાંભળીને રૂપીએ ભાવથી શીલ અંગીકાર કર્યું. અન્યથા તે રાજા પુત્ર રહિત મરણ પામ્યો, એટલે પ્રધાનોએ તે પુત્રીનેજ ગાદી પર બેસાડી, અને તેને રૂપીરાજાના નામથી બોલાવવા લાગ્યા. અનુક્રમે રૂપી યુવાવસ્થા પામી. તેના શરીરમાં કામદેવે પ્રવેશ કર્યો. એકદા સભાને વિષે શીલસન્નાહે મંત્રી બેઠો હતો તેની સામું રૂપીએ સરાગ દષ્ટિએ જોયું. તે મંત્રીએ પણ તેના ચિત્તનો અભિપ્રાય જાણી લીધો. એટલે શીલભંગથી ભીરુ મંત્રી ગુપ્ત રીતે નગરની બહાર નીકળી ગયો અને વિચારસાર નામના કોઈ બીજા રાજાનો સેવક થઈને રહ્યો. એકદા તે રાજાએ મંત્રીને પૂછ્યું કે “ તે પ્રથમ જે રાજાની સેવા કરી હતી તેનું નામ તથા તારું કુળ, જાતિ, નગર વિગેરે કહે. ” મંત્રીએ કહ્યું કે “ મેં જે રાજાની પ્રથમ સેવા કરી હતી તેની આ મુદ્રા જુઓ. બાકી તેનું નામ તો ભોજન કર્યા પહેલાં લેવું યોગ્ય નથી; કેમકે જો ભોજન અગાઉ તેનું નામ લેવામાં આવે તો તે દિવસ અન્ન વિનાનો બચે છે. ” તે સાંભળીને રાજા વિસ્મય પામ્યો, એટલે તરતજ સભામાં ભોજનસામગ્રી મંગાવી, હાથમાં કવળ લઈને મંત્રીને કહ્યું કે “ હવે તે રાજાનું નામ લે. ” જ્યારે મંત્રીએ ‘ રૂપીરાજા ’ એ પ્રમાણે નામ કહ્યું કે તરતજ “ શત્રુ-રાજાએ આપના નગરને ઘેરા દાદ્યો છે ” એ વાક્ય રાજાએ સાંભળ્યું. તત્કાલ કવળ નાખી દઈને રાજા યુદ્ધ કરવા ગયો. પરસ્પર મોટું યુદ્ધ ચાલ્યું. તે વખતે યુદ્ધનું નિવારણ કરવા માટે શીલસન્નાહ પણ ત્યાં ગયો. તેને મારવા માટે શત્રુના સુભટો તેની સન્મુખ આવ્યા. તેમને શાસનદેવીએ સ્તંભિત કર્યા, અને આકાશવાણી કરી કે ‘ નમોસ્તુ શીલસન્નાહાય બ્રહ્મચર્યરક્તાય ’ “ બ્રહ્મચર્યમાં આસક્ત એવા શીલસન્નાહને નમસ્કાર છે ” એમ બોલી દેવતાઓએ શીલસન્નાહ ઉપર પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી. શીલસન્નાહ તે વાક્ય સાંભળીને વિચાર કરવા લાગ્યો. એટલે તરતજ તેને જાતિસ્મરણ થયું. અને અવધિજ્ઞાન પણ પ્રાપ્ત થયું. તત્કાળ તેણે પંચમુષ્ટિ લોચ કરી ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. પછી તે મુનિના ઉપદેશથી તે બન્ને રાજાઓ બોધ પામી યુદ્ધથી નિવૃત્ત થયા. પૂર્વભવમાં શીલસન્નાહ મુનિ સાવધ વચન બોલ્યા

હતા, તેથી તેના પ્રાયશ્ચિત્ત માટે તેમણે મૌનવ્રત^૧ ધારણ કર્યું.

શીલસન્નાહ મુનિ વિહાર કરતાં કરતાં એકદા રુપી રાજના નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં આવ્યા. તેમને વાંદવા માટે રુપી રાજ સામન્તાદિક સહિત ઉદ્યાનમાં આવ્યો. ત્યાં શુરની દેશના સાંભળીને રુપીરાજએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. અનુક્રમે શીલસન્નાહ મુનિ સમેતશિખર ગયા. ત્યાં જિનેશ્વરોને વંદના કરીને એક શિલાપટ્ટ ઉપર સંતારો કરી સંલેખના કરવા તૈયાર થયા. તે વખતે રુપી સાધ્વી બોલ્યા કે “હે શુર! મને પણ સંલેખના કરાવો.” શુર બોલ્યા કે “ભવસંખંધી સર્વ પાપોની આલોચના લઈને શલ્ય રહિત થયા પછી ઇચ્છિતકાર્ય કરો, કેમકે જ્યાં સુધી શલ્ય ગયું ન હોય ત્યાં સુધી બહુ ભવ ભ્રમણ કરવું પડે છે. અહીં એક દૃષ્ટાંત કહું તે સાંભળો—“કોઈક રાજના અશ્વના પગમાં ખીલો વાગ્યો હતો, તેનો નાનો સરખો કુકડો અંદર ભરાઈ રહ્યો હતો, તેથી તે અશ્વ અતિ કૃશ થવા લાગ્યો. રાજએ તેને માટે અનેક ઉપચારો કર્યા પણ તે નિષ્ફળ ગયા. પછી એક કુશળ પુરુષે તે અશ્વના આખા શરીરે આછો આછો કાદવ ચોપડ્યો એટલે જે ઠેકાણે શલ્ય હતું તે ભાગ ઉપસી આવ્યો. તે જોઈને તે પુરુષે તેમાંથી રત્નખડ્ગરણીવતી તે શલ્ય કાઢી નાખ્યું. એટલે તે અશ્વ સ્વસ્થ થયો.” વળી હે સાધ્વી! ખીલું દૃષ્ટાંત કહું તે સાંભળો—“એક તાપસ હતો. તેણે એકદા અન્નભયું ફળ ખાધું, તેથી તે રોગગ્રસ્ત થયો. પછી દવા માટે વૈદ્ય પાસે ગયો. વૈદ્યે શું ખાધું છે? એમ પૂછ્યું ત્યારે તાપસે સત્ય વાત કહી દીધી; તેથી તે વૈદ્યે તેને વમન તથા વિરચન આપીને સાજો કર્યો.” આ પ્રમાણે સાંભળીને તે રુપી સાધ્વીએ માત્ર એક દૃષ્ટિકાર (શિલસન્નાહ સામું) વિકાર દૃષ્ટિએ જોયું હતું તે) વિના ખીજાં સર્વ પાપની આલોચના લીધી. શુરએ કહ્યું કે “પ્રથમ સભામાં તેં મારી સામું સરાગ દૃષ્ટિએ જોયું હતું તેની આલોચના કર.” તે બોલી કે “તે તો મેં સહજ નિર્દોષપણે જોયું હતું” તે સાંભળીને શુરએ તેને ઉપદેશ આપવા માટે લક્ષમણા રાજપુત્રીનું દૃષ્ટાંત આ રીતે કહી સંભળાવ્યું કે—

“ગઈ ઉત્સર્પિણીમાં ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠ નામના નગરને વિષે જંબુદાડિમ નામના રાજની લક્ષમણા નામે યુવાન પુત્રી હતી. તે સ્વયંવર મંડપમાં એક યોગ્ય પતિને વરી. તેના પાણિ-ગ્રહણ વખતે ચોરીમાંજ તેનો પતિ અકસ્માત્ મરણ પામ્યો; તેથી લક્ષમણા અતિ દુઃખથી વિલાપ કરવા લાગી. તેના પિતાએ તેને શિખામણ આપી કે ‘હે પુત્રી! કર્મની વિચિત્ર ગતિ છે, માટે વિલાપ કરવાથી શું મળવાનું છે? તેથી તું શુભિત પત્યત શીલનું પાલન કર.’ ઇત્યાદિ કહીને રાજએ તેને શાંત કરી. એકદા શ્રીજિનેશ્વરે રાજના ઉદ્યાનમાં સમવસ્યા. ભગવાનની દેશનાથી બોધ પામીને રાજએ પુત્રી સહિત દીક્ષા ગ્રહણ કરી. લક્ષમણા સાધ્વી પોતાની શુરણી (પ્રવર્તિની) પાસે રહીને સંયમ પાળવા લાગી. એકદા શુરણીશ (મહત્તર) ના કહેવાથી તે વસતિ શોધવા ગઈ. ત્યાં ચકલાના મિથુનને ચુંબનાદિ પૂર્વક કામકીડા કરતું જોઈને તેણે વિચાર્યું કે ‘પતિથી વિયોગ પામેલી મને ધિક્કાર છે! અહો! આ પક્ષીઓ પણ પ્રશંસા કરવા લાયક છે કે જેઓ સાથે રહીને નિરંતર કીડા કરે છે.

૧ ધર્મદેશનાદિ શુભ નિમિત્ત વિના ન બોલવું એ પ્રમાણેનું મૌનવ્રત જાણવું.

૨ બાપામાં ‘નરેણી’ કહેવામાં આવે છે.

અહો ! શ્રી જિનેશ્વરોએ આને સર્વથા નિષેધ કેમ કર્યો હશે ? જરૂર શ્રી જિનેન્દ્રો અવેદી હોવાથી વેદોદયના વિપાકથી અબળુયા હોવા જોઈએ. ' આવા વિચારથી તેણે જિનેશ્વરમાં અજ્ઞાનદોષ પ્રગટ કર્યો અને દાંપત્યસુખની પ્રશંસા કરી. પછી તરતજ પોતાનું સાધ્વીપણું યાદ આવવાથી તે પોતાને નિંદવા લાગી કે ' અરેરે ! મેં મારું મત ફેગટ ખંડિત કર્યું ! આ પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત શુરુ પાસે જઈને લઉં. ' એમ નિર્ણય કરતાં વળી વિચાર આવ્યો કે ' હું બાદચાવસ્થાથીજ શીલવ્રતને પાળનારી રાજપુત્રી છું, તેથી સર્વ લોકની સમક્ષ આ નિંદવા લાયક દુષ્કર્મનું શી રીતે પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ શકું ? તેમ કરવાથી તો મારી આજ સુધીની જે શીળપ્રશંસા છે તે નષ્ટ થાય, માટે અન્યની સાક્ષીનું શું કામ છે ? આત્માની સાક્ષીએ જે કરવું તેજ પ્રમાણુ છે. ' ઇત્યાદિ વિચાર કરીને તે સાધ્વીએ શુરુ પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લીધા સિવાય પોતાની મેળેજ પ્રાયશ્ચિત્ત છઠ્ઠું, અઠ્ઠમ, દશમ, આંબિલ, નીવી વિગેરે અનેક તપસ્યાઓ ચૌદ વર્ષ પર્યંત કરી; સોળ વર્ષ સુધી માસકષપણુ કર્યા અને વીશ વર્ષ સુધી નિરંતર આંબિલ કર્યા. એકદા તેણે વિચાર્યું કે ' મેં આટલી બધી તપસ્યા કરી, પણ તેનું સાક્ષાત્ ફળ તો મેં કાંઈ પણ જોયું નહીં, ' ઇત્યાદિ આત્મધ્યાન કરતાં તે મૃત્યુ પામીને એક વેશ્યાને ઘેર અતિ રુપવતી દાસી થઈ. તેનું રુપ જોઈને સર્વ કામી પુરુષો તેનેજ ઈચ્છવા લાગ્યા. પોતાની પુત્રીને જોયાં છતાં પણ તેની કોઈ ઈચ્છા કરતું નથી, એમ જોઈને અક્ષા રોષ પામીને વિચારવા લાગી કે ' આ રુપવતી દાસીનાં કાન, નાક અને હોઠ કાપી નાખવા યોગ્ય છે. ' તેજ રાત્રિએ કોઈ વ્યંતર દેવતાએ તે દાસીને ઊંઘમાં અક્ષાના વિચારનું સ્વપ્ન આપ્યું, તેથી ભય પામીને તે દાસી પ્રાતઃકાળે ત્યાંથી લાગી. ભમતાં ભમતાં છ માસ વ્યતીત થયા ત્યારે કોઈ ગૃહસ્થના પુત્રે તેને પોતાના ઘરમાં રાખી. એકદા તે શ્રેષ્ઠીની પત્નીને ઈર્ષ્યા આવવાથી તેણે ક્રોધવડે તે દાસી ઉંઘી ગઈ હતી ત્યારે તેના શુદ્ધ સ્થાનમાં લોઠાની કોશ નાંખી, તેથી તે દાસી મૃત્યુ પામી. શેઠાણીએ તેના શરીરના ટુકડે ટુકડા કરીને ગીધ વિગેરે પક્ષીઓને ખવરાવી દીધા. શ્રેષ્ઠીએ તે વૃત્તાંત જાણ્યું એટલે વૈરાગ્ય પામીને તરતજ ચારિત્ર લીધું. તે દાસી ઘણા ભવમાં જામણુ કરીને નરદેવ (ચક્રવર્તી)નું સ્ત્રીરત્ન થઈ, ત્યાંથી મરીને છઠ્ઠી નરકમાં ગઈ, ત્યાંથી ચ્વાન-યોનિમાં ઉપજી. અનેક વાર મરણુ પામીને નિર્ધન બ્રાહ્મણપણું પામી. પછી અનુ-ક્રમે વ્યંતરપણું, બ્રાહ્મણપણું, નરક ગમન, સાત ભવ સુધી પીડા, મનુષ્ય, માછલી અને અનાર્ચ દેશમાં સ્ત્રીપણું પામી, મરીને છઠ્ઠી નરકે ગઈ. ત્યાંથી નીકળી કુષ્ઠિ મનુષ્ય થઈ. પછી પશુ અને સર્પ યોનિમાં ઉત્પન્ન થઈ, મરીને પાંચમી નરકે ગઈ. ઇત્યાદિ ચારે ગતિમાં પરિબ્રમણુ કરીને તે લક્ષમણાનો જીવ પદ્મનાભ સ્વામીના વારામાં કોઈક ગામમાં કુળડી સ્ત્રી થશે. તેને તેના માખાપ અવિનીતપણાને લીધે ઘરમાંથી કાઢી મૂકશે. પછી તેને અરણ્યમાં જામણુ કરતાં કાંઈક પુણ્યોદયથી શ્રી પદ્મનાભ પ્રભુના દર્શન થશે. ત્યાં તે પોતાના કર્મ વિપાકનો પ્રશ્ન કરશે, ત્યારે પ્રભુ સર્વ વૃત્તાન્ત કહેશે. તે સાંભળીને તે કુળ્લા વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા લેશે. પછી પૂર્વનાં સર્વ દુષ્કૃતોની આલોચના પ્રતિક્રમણુ કરીને સમ્માધિવડે કેવળજ્ઞાન પામી સિદ્ધિપદને પામશે. " ઇતિ લક્ષમણા સાધ્વી પ્રજાપ્તઃ

આ પ્રમાણે શીલસન્નાહ મુનિએ કહેલો વૃત્તાંત સાંભળ્યા છતાં પણ રૂપી સાધ્વી બોલી કે “હે ગુરુ ! મારામાં કાંઈ પણ શક્ય નથી.” આ પ્રમાણે કહેવાથી તેણે માયાવડે કરીને પણ સ્ત્રીપણું ઉપાર્જન કર્યું. ગુરુએ તેને અયોગ્ય જાણીને સંલેખના ન કરાવી અને પોતે એક માસની સંલેખના કરી, કેવળજ્ઞાન પામીને મોક્ષે ગયા.

રૂપી સાધ્વી વિરાધક ભાવે મૃત્યુ પામી વિદ્યુત્કુમાર નીકાયમાં દેવી થઈ, ત્યાંથી વ્યવીને શ્યામ અંગવાળી અને કામવાસનાથી વિલ્લભ એવી કોઈ બ્રાહ્મણની પુત્રી થઈ, ત્યાંથી નરકમાં ગઈ, ત્યાંથી નીકળી તિથેય થઈ. એવી રીતે ત્રણે ઉણા લાખ ભવ સુધી પરિભ્રમણ કરીને મનુષ્ય ભવ પામી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી સાધુપણના ગુણને પામી, પરંતુ પૂર્વની માયાને લીધે ત્યાંથી કાળ કરીને ઈન્દ્રની અગ્રમહિષી (ઇંદ્રાણી) થઈ, ત્યાંથી વ્યવીને જોવિંદની સ્ત્રી થઈ, અને આ ભવમાં ચારિત્ર પામીને મોક્ષે ગઈ. ” ઇતિ રૂપી અમણી સંબંધ.

હવે પેલી સુજ્ઞસિરિ જોવિંદના ઘરમાં રહેતી, ત્યાંથી તેને લોભ પમાડીને એક આભીરી પોતાને ઘેર લઈ ગઈ. ત્યાં દૂધ દહીં વિગેરે ખાઈને તે મનોહર રૂપવાળી થઈ. તેનો પિતા જે સુજ્ઞશિવ હતો તે મનુષ્ય અને પશુનો કય વિક્રય કરવાવડે પાંચ મહોર મેળવી ફરતો ફરતો એકદા રાત્રિ રહેવા માટે આભીરીને ઘેર આવ્યો. ત્યાં પોતાની પુત્રી સુજ્ઞસિરિના રૂપથી મોહ પામીને ઘણાં દ્રવ્યનો વ્યય કરી તેને પરણ્યો. એકદા જે સાધુને જોઈને સુજ્ઞસિરિનાં નેત્રમાં જલ ભરાયું. તેનું કારણ તેના પતિએ પૂછ્યું ત્યારે તે બોલી કે “મારા સ્વામી જોવિંદની પત્ની આવા ઘણા સાધુઓને પ્રતિલાભીને પંચાંગ નમસ્કાર કરતી હતી, તેનું સ્મરણ થવાથી મને શોક થાય છે.” તે સાંભળીને સુજ્ઞશિવે તેને પોતાની પુત્રી તરીકે ઓળખી અને તેણે પણ પોતાના પિતા તરીકે સુજ્ઞશિવને ઓળખ્યો; તેથી તે બન્ને લલ્લિજત થયા. પછી તે બન્ને અગ્નિમાં બળી મરવાનો નિશ્ચય કરી ચિતા ખડકીને તેમાં પેઠા, પણ કાષ્ઠ નિર્દોહક* જાતિનાં હોવાથી અગ્નિ પણ ખુઝાઈ ગયો. લોકોએ તેમનો અત્યંત તિરસ્કાર કર્યો, એટલે તેઓ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા. અનુક્રમે એક મુનિ મળ્યા, એટલે તેમની પાસે સુજ્ઞશિવે દીક્ષા લીધી. સુજ્ઞસિરિ ગર્ભવંતી હતી, તેથી તેને દીક્ષા આપી નહી. પછી તે ગર્ભના દુઃખથી વિચાર કરવા લાગી કે “આ ગર્ભને વિવિધ પ્રકારના ક્ષારાદિકના ઉપાયથી પાડી નાખું.” ઇત્યાદિ રૌદ્રધ્યાન કરતી સતી પ્રસવની વેદનાથી મરણ પામીને છઠ્ઠી નરકે ગઈ.

તેના ગર્ભથી નવા જન્મેલા પુત્રને કોઈ કૂતરાએ મુખમાં લઈને એક કુંભારના ચક્ર ઉપર મૂક્યો. કુંભારે તેને પુત્ર તરીકે રાખ્યો. તેનું નામ સુસઢ પાડ્યું. અનુક્રમે તે યુવાવસ્થા પામ્યો. એકદા તે સુસઢ મુનિના ઉપદેશથી બોધ પામી દીક્ષા ગ્રહણ કરી; પરંતુ તપશ્ચર્યાદિમાં તેમજ વ્રતનું આચરણ કરવામાં ને ક્રિયામાં તે શિથિલાચારી થયો. ગુરુએ તેને ઘણો ઉપદેશ આપ્યો, તોપણ તેણે શિથિલચાલું છોડ્યું નહી. છેવટે તે કાળ

* બળે-સળગે નહીં એવો જાતનાં.

કરીને પહેલા દેવલોકમાં સામાનિક દેવતા થયો. ત્યાંથી અવોને તે ભરતક્ષેત્રમાં વાસુદેવ થશે, ત્યાંથી સાતમી નરકે જઈને હાથી થશે, ત્યાંથી અનન્તકાયમાં ઉત્પન્ન થશે. ઇત્યાદિ બહુ કાળ સુધી ભમીને અન્તે તે સિદ્ધપદને પામશે.” આ સુસઠની કથા નિશીથ સૂત્રમાં કહેલી છે, તે અહીં દુકામાં પ્રસંગે કહેવામાં આવી છે.

“ઉત્તમ જીવે આલોચના લેતી વખતે નિરંતર કુટિલપણાનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો. આગમના અર્થને બળુનાર પુરુષોએ આલોચના દેવી તેમજ લેવી, કેમકે આલોચનાની ઈચ્છા માત્ર પણ શુભ ફલદાયક છે.” આ હકીકતને લક્ષ્યમાં રાખીને જયણા વગેરે સાધનો સહિત ધર્મની આરાધના કરનાર સરલ ભવ્યાત્માઓ જરૂર શિવપુર (મોક્ષ) ના અવ્યાબાધ સુખોને પામે છે. અહીં મોક્ષનગરનું બીજું નામ શિવપુર પણ કહ્યું છે. જેમ શ્રીતીર્થંકર દેવોએ મનુષ્ય ભવાદિની દુર્લભતા કહી છે, તેમ પાંચ ‘શકારની’ પણ દુર્લભતા જણાવી છે. તેમાં શિવપુરને પણ ગણ્યું છે. તે પાંચ શકારની બીના શ્રીગણધરે કહેલી નથી છતાં ભવ્ય જીવોને બહુજ હિત કરનારી છે. તેથી દુકામાં આ પ્રમાણે જણાવું છું—

॥ દુર્લભ પંચક ॥

(૧) શ્રી શત્રુંજય મહા તીર્થ, (૨) શિવપુર—મોક્ષ, (૩) શેત્રુંજી નદી,
(૪) શાંતિનાથ જિન અને (૫) શમિદાન—મુનિદાનનું વિવરણ.

શત્રુંજયઃ શિવપુરં, નદી શત્રુંજયાલિધા ॥

શ્રીશાંતિઃ શમિનાં દાનં, શકારાઃ પંચ દુર્લભાઃ ॥ ૧ ॥

પરમ તારક પૂજ્ય શ્રીતીર્થંકર દેવોએ આરંભ સમારંભમય વિવિધ પ્રવૃત્તિઓથી ભરેલા પ્રવૃત્તિમય જીવન કરતાં નિવૃત્તિમય જીવનને મુક્તિપદ મેળવવાનાં અનેક સાધનોમાં ઉત્તમ સાધન તરીકે દર્શાવ્યું છે. એ તો અનુભવ સિદ્ધ છે કે પ્રવૃત્તિનાં લોભાદિ સાધનોને દૂર કરીએ અને પરમ પ્રભાવશાલી શ્રીતીર્થસેવાદિ ઉત્તમ સાધનો સેવીએ તો જ નિવૃત્તિમય જીવન પામી શકાય. આવા અનેક મુદ્દાઓને ધ્યાનમાં રાખી પૂર્વાચાર્ય ભગવંતોએ જેમ દશ દષ્ટાંતે મનુષ્ય ભવની અને તેમાં પણ અતુકમે-ધર્મશ્રવણ, શ્રદ્ધા, સંયમ, અને તેની સાધનામાં આત્મિક વીર્થ ફેરવવું—આ ચારની દુર્લભતા જણાવી છે, તેવી જ રીતે પાંચ શકાર (જે પદાર્થવાચક શબ્દની શરૂઆતમાં ‘શ’ આવે તેવા પાંચ પદાર્થો)ની દુર્લભતા જણાવી છે. સમજવાનું એમ છે કે—મહાભાગ્યેદયે કાયમની નિવૃત્તિને આપનાર આ પાંચ મળી શકે છે. તે પાંચ અને તેમનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે સમજવું:—

૧ શત્રુંજય, ૨ શિવપુર—મોક્ષ, ૩ શત્રુંજયા નદી, ૪ શાંતિનાથ પ્રભુનું પૂજન અને ૫ શમિઓને—મુનીઓને દાન.

૧-શત્રુંજય તીર્થ—જે દ્વારા સંસારસમુદ્ર તરી શકાય તે તીર્થ કહેવાય. તેના ચાર ભેદ આ પ્રમાણે સમજવા:—

(૧) નામ તીર્થ—કેઈનું તીર્થ એહું નામ પાડીએ તે પુરુષ, નામ નિક્ષેપાની અપેક્ષાએ (નામનું) તીર્થ કહેવાય.

(૨) સ્થાપના તીર્થ—તીર્થનો નકશો, જેમ શ્રીશત્રુઙ્ગ્યાદિ તીર્થનો પદ્મ છબી વગેરે.

(૩) દ્રવ્ય તીર્થ—ખીબઓ (અન્ય ધાર્મિક) જેને તીર્થ તરીકે સ્વીકારે છે, એવા લૌકિક તીર્થો, કે જેઓ બાહ્ય મલને દૂર કરે પણ આંતર મેલ (કર્મથી થયેલી જીવની મલિનતા)ને દૂર કરી શકે નહિ.

(૪) ભાવ તીર્થ—જે સકલ કર્મમલને દૂર કરી ઠેઠ મુક્તિ સુધીના પણ લાભ આપવાને સમર્થ હોય એવા અનંત તીર્થ કર ગણુધર સમલકૃત શ્રીશત્રુઙ્ગ્ય વગેરે પવિત્ર તીર્થ, કલ્યાણભૂમિ વગેરે પવિત્ર સ્થળો.

શ્રુતકેવલી ભદ્રબાહુ સ્વામી તથા પૂજ્ય શ્રીજિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણ મહારાજે આ બાબત સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે કર્મોનાં ક્ષય, ઉપશમ, ક્ષયોપશમ જેમ દ્રવ્ય, કાલ, ભવ, ભાવ નિમિત્તે થાય છે, તેમ ઉત્તમ ક્ષેત્રના નિમિત્તે પણ થઈ શકે છે. વળી એ પણ જગબહેર છે કે શારીરિક સુધારણાને માટે જેમ દવાખાના વગેરે સાધન છે તેમ માનસિક સુધારણાને માટે એટલે મનને નિર્મલ બનાવવા માટે અને શાંતિમય જીવન ગુજારવા માટે શ્રીશત્રુઙ્ગ્યાદિ તીર્થભૂમિ આદિ પવિત્ર સ્થળો વિશિષ્ટ સાધન છે.

આઠમા અંગ તરીકે પ્રસિદ્ધ એવા શ્રી અંતકૃદશાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—ઘણાએ મુનિવરો વગેરે 'જાવ સેતુજે સિદ્ધા' એટલે સંયમાદિની સાધના કરી આ તીર્થ ભૂમિનાં સ્પર્શન, દર્શન, ધ્યાનાદિથી સકલ કર્મસમૂહ દૂર કરી મુક્તિપદને પામ્યા. શૈલક રાજર્ષિ, અને જેઓને બાલબ્રહ્મચારી શ્રીનેમિનાથ પ્રભુને વાંદીને આહાર કરવાનો નિયમ હતો એવા પાંચ પાંડવોએ જ્યારે શ્રી દૈવતાચલના રસ્તામાં સાંભળ્યું કે શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ નિર્વાણપદ પામ્યા ત્યારે વીસ કોડ મુનિવરો અને કુંતી માતાની સાથે તે યુધિષ્ઠિર, ભીમ, અર્જુન, સહદેવ અને નકુલ એ તીર્થોદ્ધારક પાંચે પાંડવો, આ શ્રીશત્રુઙ્ગ્ય ગિરિની ઉપર મહાલાભદ્રાચી અણુશણુ કરી, ક્ષપક શ્રેણિમાં આરૂઢ થઈ, ચારે ઘાતી કર્મોને અપાવી, કેવલી થઈને, યોગ નિરોધ કરી શૈલેશી અવસ્થામાં અઘાતી કર્મપુંજને બાળી સિદ્ધિપદને પામ્યા, એમ શ્રી જ્ઞાતાસૂત્રમાં કહ્યું છે. ચૈત્રી પૂનમે પાંચ કોડ મુનિવરોની સાથે શ્રીપુન્ડરિક ગણુધર તથા ત્રણ કોડ મુનિવરોની સાથે (મહાસતી સીતાજીની પછી દીક્ષા ગ્રહણ કરનાર) શ્રી રામચંદ્રજી વગેરે ઘણાંએ ભવ્ય જીવો આ શ્રી શત્રુઙ્ગ્ય તીર્થમાં સિદ્ધિપદ પામ્યા.

૧. એમનું ખીજું નામ ઋષભસેન છે, તે શ્રી ભરતરાજના પહેલા પુત્ર અને શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના પહેલા ગણુધર બાણવા.

આ તીર્થનાં ૨૧ નામે આ પ્રમાણે અતિમુક્ત મુનિએ નારદ ઋષિની આગળ કહ્યાં છે:—૧ સિદ્ધક્ષેત્ર, ૨ તીર્થરાજ, ૩ મરૂદેવ, ૪ ભગીરથ, ૫ વિમલાદ્રિ, ૬ બાહુબલિ, ૭ સહસ્ર કમલ, ૮ તાલધ્વજ, ૯ કદંબ, ૧૦ શતપત્ર, ૧૧ નગાધિરાજ, ૧૨ અષ્ટોત્તરશતક્રૂટ, ૧૩ સહસ્રપત્ર, ૧૪ ઢંક, ૧૫ લૌહિત્ય, ૧૬ કપર્દિ નિવાસ, ૧૭ સિદ્ધિશેખર, ૧૮ શત્રુજય ૧૯ મુક્તિનિલય, ૨૦ સિદ્ધિપર્વત અને ૨૧ પુંડરીક.

આ શ્રીસિદ્ધગિરિમાં પાંચ સજીવન કૂટો છે, જ્યાં રસકૃપિકા (કૂઈ) રત્નની ખાણ, દિવ્ય ઔષધિ, કલ્પવૃક્ષ વગેરે દિવ્ય પદાર્થો રહેલા છે, તેમનાં નામ આ પ્રમાણે જાણવાં:— ૧. ઢંક, ૨. કદંબ, ૩. કોટી (કપર્દિ) નિવાસ, ૪. લૌહિત્ય અને ૫. તાલધ્વજ.

આ શ્રી સિદ્ધગિરિ અવસર્પિણીના પહેલા આરામાં ૮૦ યોજન પ્રમાણ, બીજા આરામાં ૭૦ યોજન પ્રમાણ, ત્રીજા આરામાં ૬૦ યોજન પ્રમાણ, ચોથા આરામાં ૫૦ યોજન પ્રમાણ હતો અને હાલ પાંચમા આરામાં ૧૨ યોજન પ્રમાણ છે. તે પછી વિસ્તારમાં ઘટતો ઘટતો છઠ્ઠા આરામાં ૭ હાથ પ્રમાણ રહેશે.

યુગાદીશ પ્રભુ શ્રી આદિદેવના સમયમાં આ શ્રી સિદ્ધગિરિને વિસ્તાર મૂલના ભાગમાં ૫૦ યોજન પ્રમાણ અને ઉપરના ભાગમાં દશ યોજન પ્રમાણ હતો. અને આ ગિરિરાજ ૮ યોજન પ્રમાણ ઉંચો હતો. આવતી ચોવીશીમાં શ્રી શ્રેણિકરાજ^૧ વગેરેના જીવો પન્નનાભ આદિ નામે તીર્થંકરો થશે. તેઓ પછી અહીં સમવસરશે (પધારશે). તેમજ વર્તમાન ચોવીશીના ચોવીશ તીર્થંકરો પૈકી શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ સિવાયના તેવીસે તીર્થંકરો અહીં પધાર્યા હતા.

અહિંયા આ અવસર્પિણીમાં શ્રીઋષભદેવ પ્રભુની કેવલી અવસ્થામાં આરીસા જીવનમાં અનિત્ય ભાવના ભાવી કેવલી ધનાર ' જિતો મવાન્ વર્ધતે મયં ' એમ સુણી સાવચેત રહેનાર, ચોરાસી લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળા અને એજ ભવે મુક્તિપદ પામનારા, શ્રી ભરત ચક્રવર્તીએ અહીં એક યોજન પ્રમાણ રત્નમય વિશાલ મંદિર બંધાવ્યું હતું. તેમાં સોનાની તથા રૂપાની બાવીસ પ્રતિમાઓ હતી. મૂળ નાયક તરીકે રત્નમય શ્રી ઋષભદેવ ભગવંતની પ્રતિમા હતી. અને તે મંદિરને ફરતી બાવીશ દેવકુલિકા (દેવડીઓ) હતી. પહેલાં અહીં બીજાં પછી તેવાં ઘણાં દહેરાં હતાં, જેઓમાં બાવીશ તીર્થંકર દેવોની લેખ્યમય પ્રતિમાઓ અને પાટુકાઓ હતી. મહારાજ શ્રી ભરતની જેમ અહીં શ્રી બાહુબલિજીએ પછી સમવસરણના દેખાવ સહિત ' શ્રીમરૂદેવી પ્રસાદ ' નામનું દહેરાસર બંધાવ્યું હતું. તેમ કરવામાં છેટેથી શ્રી મરૂદેવી માતાજી હાથીની અંબાડી ઉપર બેઠા બેઠા સમવ-

૧—રાજા શ્રેણિક પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવના પરમભક્ત હતા. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામ્યા પહેલાં ગર્ભિણી હરિણીનો શિકાર કરવાથી રાજા શ્રેણિકે નરકાયુષ્યનો બંધ પાડ્યો; જેથી હાલ તે પહેલી નરકમાં છે. ૮૪ હજાર વર્ષનું જીવન પૂરું કરી તે તીર્થંકર થશે.

સરણુની ઋદ્ધિ જોઈને ત્યાં જ કઈ રીતે ઉત્તમ ભાવના ભાવી કેવલી થઈ સુક્રિતપદ પામ્યા ?
-આ હકીકત જણાવવાનો મુદ્દો હતો.

આત્મિક વીર્યોદ્ધાસ વધારનાર, પરમ પ્રભાવક આ તીર્થની ભૂમિમાં બે કરોડ મુનિવરોની સાથે વિદ્યાધર રાજર્ષિ-શ્રી નમિ અને વિનમિ મુનિરાજ તથા દ્રવિડ અને વારિખિલી^૧ (દલ) મુનિવરો દશ કરોડ મુનિરાજના પરિવારથી પરિવરીને સિદ્ધિપદ પામ્યા. શ્રી નારદ મુનિરાજ અહીં ૯૧ લાખ મુનિવરોના સાથે અને સાડી ત્રણ કરોડ મુનિવરોના પરિવાર સાથે શ્રીશાંખ અને પ્રમુખ મુનિરાજ વગેરે ભવ્ય જીવો અહીં સિદ્ધિપદ પામ્યા.

આ જ ગિરિરાજની આરાધના કરીને શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુના વંશના સૂર્યયશાથી માંડીને સગર ચક્રવર્તી સુધીના ઘણાએ રાજ વગેરે આંતરે આંતરે સર્વાર્થસિદ્ધિમાં જાય, એ ક્રમે સિદ્ધિપદ પામ્યા હતા. તેમજ શુકરાજ વગેરે અસંખ્યાતી કોડાકોડી પ્રમાણુ ભવ્ય જીવો પણ આ જ તીર્થની સાધનાથી પરમપદ પામ્યા હતા. શ્રીઅન્જિતનાથ અને શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુ અહીં ચોમાસું રહ્યા હતા. પ્રભુ શ્રી નેમિનાથના વચનથી શ્રી નંદિષેણ નામના મુનીશ્વર યાત્રા કરવા અહીં આવ્યા હતા. તેમણે મહાભયંકર રોગની પીડાને હરનાર શ્રી અન્જિતશાંતિ નામનું પ્રાકૃત સ્તોત્ર બનાવ્યું હતું. અહીં શ્રી ભરતમહારાજએ નાના તળાવના સ્થળે અને શુક્રાઓમાં પધરાવેલી મહાપ્રભાવશાળી પ્રતિમાઓને નમસ્કાર કરનારા ભવ્ય જીવો એકાવતારી બને છે.

આ શ્રી શત્રુઞ્જય તીર્થનો તીર્થોત્સવશી શ્રી સંપ્રતિ, વિક્રમાદિત્ય, સાલવાહન રાજ, વાગ્બટ મંત્રી, પાદલિપ્ત, આમરાજ વગેરે ઘણા પુણ્યશાલી જીવોએ ઉદ્ધાર કર્યો છે.

શકેન્દ્રે શ્રી કાલિકાચાર્ય મહારાજની આગળ કહ્યું હતું કે-શ્રી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં પણ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવો આ શ્રી શત્રુઞ્જયનું સ્મરણ કરે છે. તેમજ કલિકરાજનો પ્રયોત્ર મેઘઘોષ નામનો રાજ ભવિષ્યમાં અહીં રહેલા શ્રી મરૂદેવી પ્રાસાદનો અને શ્રી શાંતિનાથના પ્રાસાદનો ઉદ્ધાર કરાવશે, અને છેલ્લો ઉદ્ધાર શ્રીદુષ્પસહ સૂરિજીના ઉપદેશથી રાજ વિમલ-વાહન કરાવશે અને તીર્થના વિચ્છેદ કાલમાં પણ ભાવી શ્રી પદ્મનાથ પ્રભુના તીર્થ સુધી દેવતાઓ આની પૂજા કરશે. આ તીર્થના પ્રભાવે પુણ્યશાલી એવાં તીર્થો પણ સદ્ગતિ પામ્યા છે પામે છે અને પામશે. તેમજ ચિત્તની એકાગ્રતાથી આ તીર્થનું ધ્યાન કરવાથી સિંહ, અગ્નિ, સમુદ્ર, સર્પ, વાઘ, રાજ, ઝેર, યુદ્ધ, ચોર, શત્રુ, મરફી આદિનો ભય જરૂર નાશ પામે. વળી બીજા સ્થલે કરેલા, ઉગ્ર તપ અને ઉગ્ર બ્રહ્મચર્યથી જે લાભ થાય, તે લાભ અહીં વિધિપૂર્વક ચોમાસું, નવાણું યાત્રા વગેરે નિમિત્તે રહેવાથી મલી શકે એવો

૧-રામાયણમાં કહ્યું છે કે-રાવણ આ મુનિ ઉપર દ્રેષ રાખતો હતો. “અષ્ટાપદની નીચે પેસી પર્વત સહિત આ મુનિને સમુદ્રમાં ફેંક.” આ ઇરાદાથી રાવણ નીચે ગયો. મુનિને ખજર પડતાં ચમત્કાર બતાવ્યો એટલે અંગુઠાથી પર્વતને દબાવ્યો, ત્યારે રાડ પાડી તેથી તેનું રાવણ નામ પ્રસિદ્ધ થયું.

આ તીર્થનો અલૌકિક પ્રભાવ છે. એક માણસ સુપાત્ર દાનાદિમાં કરોડો રૂપિયાના ખર્ચે બીજા સ્થલે ઇચ્છત સુંદર આહારનું દાન કરવાથી જે લાભ પામે તે લાભ અહીં વિધિપૂર્વક એક ઉપવાસ કરવાથી મેળવી શકે છે. આ શ્રી વિમલગિરિને દેખવાથી, ત્રણે લોકના તીર્થોના દર્શનનો લાભ મલે છે. અને આ તીર્થભૂમિમાં લોજનશાલા દાનશાલાદિની હયાતી છતાં (તેવા ઉપદ્રવ સિવાયના કાળમાં) કાગડાનો ઉપદ્રવ પ્રકટતો નથી. અને સિદ્ધગિરિની યાત્રા કર્યા પહેલાં યાત્રાળુઓને લોજનદાન કરાવવાથી (ભાતું દેવાથી) કરોડ ગુણો લાભ થાય, અને જ્યારે યાત્રા કરીને નીચે ઉતરે ત્યારે ભાતું આપવાથી અનંતગુણ ફલ મળી શકે છે. વળી આ તીર્થની યાત્રાનો લાભ લેવા માટે સંઘપતિ વગેરે ચતુર્વિધ સંઘ સાથે અહીં આવે, તેમાં ગિરિરાજને જોવા પહેલાં સંઘને જમાડવાથી કરોડગુણ ફલ અને જોવા બાદ જમાડવાથી અનંતગુણ ફલ મલે એમ કહ્યું છે.

તેમજ અપેક્ષાએ કલ્યાણક ભૂમિઓના વંદનનું ફલ પણ આ તીર્થની વંદનાથી મલી શકે છે. અયોધ્યા, મિથિલા, ચંપાનગરી, શ્રાવસ્તિનગરી, હસ્તિનાગપુર, કૌશાંબી, કાશી, કાકંદી, કાંપિલ્યપુર, ભદ્રિલાનગરી, રત્નવાહ નગર, શૌર્યપુર, કુંડામ, અપાપાપુરી, ચંદ્રાનનાપુરી, સિંહપુર, રાજગૃહ, શ્રી ગિરનાર, સમેતશિખર, વૈભારગિરિ, અષ્ટાપદ પર્વત વગેરે તીર્થોની યાત્રા કરવાથી જે ફલ મલે તેથી સોગણું ફલ આ શ્રી તીર્થાધિરાજની યાત્રા કરવાથી મળે છે. તેમજ અહીં રહેલા પ્રભુ ળિંગોના પૂજનથી જે કર્મનિર્જરાદિ લાભ થાય, તેથી સો ગુણો લાભ આ તીર્થમાં ળિંબ ભરાવી (પ્રતિષ્ઠા)-અંજનશલાકા પ્રતિષ્ઠા કરાવીને પધરાવવાથી મળે છે. અને મંદિર બંધાવવાથી હજાર ગુણો અને તેના રક્ષણનો પ્રબંધ કરવાથી અનંત ગુણો લાભ મલે છે. જે ભવ્ય પુરૂષો આ ગિરિરાજના શિખર ઉપર પ્રતિમા પધરાવે અથવા મંદિર બંધાવે તેઓ અહીં વિશિષ્ટ ઋદ્ધિ આદિના સુખ લોગવીને જરૂર ઉત્તમ દેવલોકની ને મોક્ષની ઋદ્ધિ પામે છે. તથા આ શ્રી પુંડરીકગિરિનું સ્મરણ કરી નવકારશી આદિ પરચક્રબાણ કરનાર પુણ્યશાલી જીવોને અનુક્રમે કરેલ તપથી આગળના અધિક મોટા તપનું ફલ મલે છે. આ પ્રમાણે આ ગિરિરાજનો અલૌકિક પ્રભાવ શત્રુંજય માહાત્મ્યાદિ ગ્રંથોમાં જણાવ્યો છે.

બીજા ગ્રંથોમાં એમ પણ કહ્યું છે કે, આ ગિરિરાજનું સ્મરણ કરતી વખતે જેવી જેવી મન વચન કાયાની એકાગ્રતા હોય તેને અનુસારે છઠ્ઠી માંડીને માસખમણ સુધીના તપનો લાભ મળે છે; તેમજ શીલ વિહુણા જીવો પણ અહીં અણુશણુ કરતાં આનંદથી દેવલોકાદિની સંપદા પામે છે.

અહીં છત્ર, ચામર, ઝારી, ધ્વજ, તથા થાલનું દાન કરનારા ભવ્ય જીવો વિદ્યાધરની ઋદ્ધિને અને રથનું દાન કરનારા જીવો ચક્રવર્તિપણાની ઋદ્ધિ પામે છે. વળી કારણસર તપશ્ચર્યા કરવામાં અસમર્થ એવા ભવ્ય જીવો પણ અહીં પ્રભુદેવના પૂજનકાલે દશ ફૂલની માળા ચઢાવવાથી ઉપવાસનું, ૨૦ પુષ્પમાલા ચઢાવવાથી છઠ્ઠનું, ૩૦ પુષ્પમાલાઓ ચઢાવવાથી

અદ્ભુતનું, ૪૦ માલાઓ ચઢાવવાથી ચાર ઉપવાસનું અને ૫૦ માલાઓ ચઢાવવાથી પાંચ ઉપવાસનું ફલ પામે છે. આ તીર્થમાં પૂજા અને સ્નાત્ર મહોત્સવ કરવાથી પણ જે પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બંધાય તેવું પુણ્ય બીજા તીર્થોમાં સોનીયા, ભૂમિ, આભૂષણ વગેરેનું દાન કરવાથી પણ બંધાતું નથી.

આ તીર્થની નજીકમાં વસેલા શ્રી પાદલિપ્તપુરી (પાલીતાણા)માં શ્રીપાર્શ્વનાથ અને શ્રીમહાવીરસ્વામીના સુંદર દેવાલયો શોભે છે. આ ગિરિરાજની નીચેના ભાગમાં શ્રી નેમિનાથનું વિશાળ ભવ્ય મંદિર દીપે છે. અને મહામંત્રી ઉદાયનના પુત્ર વાગ્બટ મંત્રીએ ૨ કોડ ૬૭ લાખ દ્રવ્યનો વ્યય કરી ગિરિરાજની ઉપર રહેલા શ્રી આદીશ્વર ભગવંતના મુખ્ય પ્રાસાદનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો હતો. અહીંના મૂળનાયક પ્રભુ શ્રીઆદિદેવની ભવ્ય મૂર્તિના જ્યારે ભવ્ય જીવો દર્શન કરે છે, ત્યારે તેઓનાં નેત્રો જાણે અમૃતથી સિંચાયાં હોય તેવી અપૂર્વ શાંતિનો અનુભવ કરે છે.

વિ. સં. ૧૦૮માં ઘણું દ્રવ્ય ખર્ચીને જાવડ શેઠે શ્રી રૂપલદેવનું બિંબ સ્થાપન કર્યું. તે બિંબ તેજસ્વી મમ્માણુ નામના મણિશૈલમાંથી નીકળેલા જ્યોતીરસ નામના રત્નનું બનાવ્યું હતું. તે જાવડ (ડિ) શેઠનો દુકો અહેવાલ આ પ્રમાણે સમજવો:—

આ શેઠ મધુમતી (મહુવા બંદર)ના રહીશ હતા. તેમણે શ્રીવજ્રસ્વામીજી મહારાજની પાસે શ્રી શત્રુજય (નું) માહાત્મ્ય સાંભળ્યું. ત્યાર બાદ તીર્થલક્ષિતથી અહીં આવ્યા. સુગંધિ જલથી સ્નાત્ર કરવાની ઇચ્છા થઈ, પણ મૂલનાયકનું લેખ્યમય બિંબ હતું, જેથી સ્નાત્રનું જલ પડવાથી બિંબને નુકશાન પહોંચે, આથી શેઠ નાખુશ થયા. તેમણે ચક્રેશ્વરીની આરાધના કરી. દેવીએ શેઠને મમ્માણુ પત્થરની ખાણ દેખાડી. શેઠે ત્યાં રત્નમય મૂર્તિ તૈયાર કરાવી રથમાં પધરાવી, તીર્થોધિરાજ ઉપર લાવવા લાગ્યા. પોતાની સ્ત્રીસહિત શેઠ રથની સાથે ગિરિરાજ ઉપર, દિવસે સાંજ સુધીમાં જેટલો માર્ગ ચાલે, ત્યાં રાતે પાછો તે રથ પાછો હટી સવારે જ્યાં હોય ત્યાં થંભાય. આ હકીકતથી શેઠ ઉદાસ થયા. કપર્દિયક્ષની આરાધના કરવાથી તેનું મૂળ કારણ જાણવામાં આવ્યું. ત્યારબાદ રથને ચાલવાના રસ્તામાં સ્ત્રીસહિત શેઠ, સાહસ કરી આડા પડયા (સૂઈ રહ્યા). આવી શેઠની હિંમત જોઈને સંતુષ્ટ થયેલા અધિષ્ઠાયક દેવે બિંબસહિત રથને ગિરિરાજના શિખર ઉપર સ્થાપન કર્યો. વ્યાજબી જ છે કે સાત્ત્વિક પુરુષો અશક્ય કાર્ય પણ સહેલાઈથી સાધી શકે છે. ત્યાર બાદ મૂલ નાયકને બદલીને જાવડ શેઠે નવીન રત્નમય બિંબ સ્થાપન કર્યું. એમ આ મહાકાર્યમાં ક્ષેત્રમંદ નીવડવાથી સ્ત્રીસહિત શેઠે ચૈત્યના શિખર ઉપર ચઢી ઘણા ખૂશી થઈને નાચવા માંડ્યું. આ ઉપરાંત તેમણે શ્રીપુરોક ગણધરની અને કપર્દિયક્ષની મૂર્તિઓ સ્થાપન કરી. ન્યાયોપાર્જિત લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરી, નિર્મલ ધર્મારાધન કરી, સ્વર્ગની સંપદા મેળવી. આ શ્રીગિરિરાજની ઉપર ઈક્ષ્વાકુ વંશના તથા વૃષ્ણિ વંશના અસંખ્યાતી કોડાકોડી પ્રમાણ ભવ્ય જીવો સિદ્ધિપદ પામ્યા, તેથી આનું નામ 'કોડાકોડી

તિલક' કહેવાય છે. અહીં સિદ્ધિપદ પામેલા પાંચે પાંડવોની અને કુંતી માતાની લેખ્યમય મૂર્તિઓ તથા રાયણ વૃક્ષ દીપી રહ્યાં છે. અહીં રહેલી શ્રીઋષભદેવની પાદુકાઓને મોર-વાઘણ આદિ ઘણાં તિર્યંચો પણ નમીને અણસણ કરીને દેવઋદ્ધિ પામ્યાં છે. અહીં મૂલ પ્રાસાદની ડાબી બાજુએ સત્યપુરાવતાર નામનો પ્રાસાદ અને જમણી બાજુએ એટલે શકુની ચૈત્યની પાછળના ભાગમાં અષ્ટાષ્ટ નામનો પ્રાસાદ આવ્યો છે. શ્રીનંદીશ્વરાદિ અવતાર નામના લવ્ય પ્રાસાદો પણ દર્શક લવ્ય જીવોને અપૂર્વ આનંદ આપે છે. અહીં શ્રીસ્વર્ગારોહણ નામના ચૈત્યમાં, આબુબાબુ નમિ-વિનમિ જેની સેવા કરી રહ્યા હોય, એવી શ્રીઋષભદેવ પ્રભુની દિવ્ય પ્રતિમા ઝગમગી રહી છે. આ ગિરિરાજના બીજા ઉંચા શિખરની ઉપરના ભાગમાં ત્રેયાંસ કુમાર, શ્રીશાંતિનાથ તથા નેમિનાથ અને બીજા પણ શ્રીઋષભદેવ મરૂદેવી અને શ્રીમહાવીરસ્વામી આદિનાં સુંદર બિંબો રહેલાં છે. અહીં ચક્ષરાજ કપર્દિની પ્રતિમા છે. તે નમનાર લવ્ય જીવોના અને યાત્રિક સંઘનાં વિવિધ વિઘ્નોને જરૂર દૂર કરે છે. શ્રીનેમિનાથ પ્રભુના કહેવા પ્રમાણે કૃષ્ણ વાસુદેવે અહીં રહીને આઠ ઉપવાસ કરી કપર્દિચક્ષની આરાધના કરી, જેથી ચક્ષાધિરાજે પર્વતની શુકાની અંદર રહેલી શકેન્દ્રથી પૂજાયેલી ત્રણ પ્રતિમાઓ ખતાવી, તે શુભ રાખી. સંભળાય છે કે હાલ પણ તે સ્થલે શકેન્દ્ર ઘણી વાર આવે છે. પાંડવોએ થાપેલ શ્રીઋષભદેવના બિંબની ઉત્તર દિશામાં ઠેક કુલ્લક તલાવડી સુધી લાંબી તે શુકા આવેલી છે.

આ ચક્ષની આરાધના કરનાર લવ્ય જીવો પ્રતિમાનાં દર્શન પામે છે. ત્યાં શ્રી અજિતનાથ અને શ્રી શાંતિનાથ ચોમાસું રહ્યા હતા. અહીં મરૂદેવી પ્રાસાદની નજીકમાં શ્રી શાંતિનાથનો લવ્ય પ્રાસાદ આવ્યો છે. તે દર્શન કરનારા લવ્ય જીવોને અપૂર્વ આનંદ-દાયક-સંસારના તાપનો ઠારનારો માલુમ પડે છે. શ્રી શાંતિનાથના ચૈત્યની આગળ થોડેક છેટે સોનાની અને રૂપાની બે બાજુ આવેલ છે, ત્યાંથી સો હાથ દૂર જતાં પૂર્વ દિશાએ આઠ હાથ નીચે સિદ્ધરસથી ભરેલી રસકુપિકા (કુંડ) રહેલી છે. અને શ્રી ઋષભદેવની પ્રતિમાની નીચે ઋષભકૂટથી આગળ ત્રીશ ધનુષ પ્રમાણે ભૂમિ વલોટીએ ત્યારે એક (બારણાં જેવી) શિલા આવે છે, ત્યાં જે લવ્ય જીવ ત્રણ ઉપવાસ કરવા પૂર્વક બલિ વિધાન કરે, તેને વૈરાટ્યાદેવી દર્શન દે છે. તે દેવીના કહેવા પ્રમાણે શિલાને ઉઘાડી રાતે જે પુણ્ય-શાલો પુરૂષો અંદર દાખલ થાય, અને એક ઉપવાસથી આરાધના કરે તેમને વિશિષ્ટ-વિવિધ પ્રકારની ઘણી સિદ્ધિઓ મળે છે. તે સ્થલે પ્રભુ શ્રીઆદિદેવતા બિંબને ભાવથી વિધિ પૂર્વક નમસ્કાર કરનારા ઉત્તમ જીવો ચતુર્વિધ સંસારની કર્મજનિત ઘણી રખડપટ્ટી ટાલીને એક છેલ્લો મનુષ્ય ભવ પામી જરૂર મુક્તિના સુખ પામે છે. ત્યાંથી આગળ પાંચસો ધનુષ્ય (પ્રમાણ ભૂમિ) વળોટીએ ત્યારે એક લવ્ય પાષાણ (મથ) કુંડિકા (કુંડી) આવે છે. તેથી આગળ સાત ડગલા જઈને જે પુણ્યશાલો સમજી લવ્ય જીવો બલિ (બલિ બાકળા)નો વિધિ બળવી શિલા ઉઘાડી અંદર જઈ બે ઉપવાસથી આરાધના કરે, તેમને હાથમાં રહેલા આમળાની માફક રસકૂપિકાનું દર્શન થાય છે.

ગિરિરાજના ઉદ્ધારની ખાખતમાં ભવિષ્યની હકીકત.

ભવિષ્યમાં કલિક રાજને ધર્મહત્ત નામનો જિનધર્માનુરાગી પુત્ર થશે. તે દરરોજ બિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યા બાદ લોજન કરશે. તેનો જિતશત્રુ રાજ પુત્ર થશે. તે શત્રુજય મહાતીર્થનો ઉદ્ધાર કરશે અને બત્રીશ વર્ષ સુધી રાજગાદી લોગવશે. આ જિતશત્રુ રાજને મેઘઘોષ નામે પુત્ર થશે, તે કપર્દિ ચક્ષના કહેવાથી શ્રીશાંતિનાથના અને શ્રીમરૂ-દેવી માતાજીના ચૈત્યનો ઉદ્ધાર કરશે. આચાર્યદેવ શ્રી દુષ્પ્રસહસૂરિજી મહારાજની પહેલાંના આ મહાતીર્થના આઠ ઉદ્ધારક પુરૂષો આ પ્રમાણે જાણવા :- ૧ શ્રીનંદિસૂરિ, ૨ આચાર્ય શ્રીપ્રભ, ૩ માણિભદ્રક, ૪ યશોમિત્ર, ૫ ધનમિત્ર, ૬ વિકટધર્મક, ૭ સુમંગલ અને ૮ સૂરસેન. અને છેવટે દુષ્પ્રસહસૂરિજીના ઉપદેશથી રાજ વિમલવાહન આ મહાતીર્થનો ઉદ્ધાર કરશે.

આ તીર્થના અલૌકિક ગુણોને યાદ કરી દૂર દૂરના પુણ્યશાલી ભવ્ય જીવો યાત્રાને લાભ લેઈ જન્મ પાવન કરવા અહીં આવે છે. તેઓને જોઈને મહામંત્રી વસ્તુપાલ જેવા ભાગ્યશાલી જીવો તો એમ વિચારે છે કે-આ યાત્રાગુ સંઘના ચરણકમલની રજથી મારા ઘરનું આંગણું કયારે પવિત્ર થશે ? કહ્યું છે કે-

કદા કિલ ભવિષ્યતિ, મદ્ગૃહાડગણુભુમયઃ ।

શ્રીસંઘચરણામ્ભોજ-રજોરાજ પવિત્રિતાઃ ॥ ૧ ॥

જેઓ અહીંના યાત્રાગુઓને કનડે, અને તેઓનું દ્રવ્યાદિ ચોરે, તે જીવો ભયંકર પાપ કર્મોને બાંધે છે, અને તેથી નરકની આકરી-ક્ષેત્ર યુદ્ધ શસ્ત્રાદિની ને પરમાધામિની વેદના લોગવે છે. યાત્રાગુઓની રક્ષા સત્કાર બહુમાનાદિ ગર્ભિત ભક્તિ કરનાર ભવ્ય જીવો સ્વર્ગથી માંડી મોક્ષ સુધીનાં સુખો પામે છે. અહીં પેથડ મંત્રી તથા વસ્તુપાલ વગેરે ઘણાંચ આસન્નસિદ્ધિક ભવ્ય જીવોએ ધર્મશાલા, જિન પ્રાસાદાદિ ધર્મસ્થાનો બંધાવવા ઉપરાંત સાતે ક્ષેત્રમાં સ્વજીવોપાર્જિત ન્યાયસંપન્ન અનર્ગલ લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરી બંને ભવ સફલ કર્યા છે. આ બીના ઉપરથી આધુનિક ધનવાનોને ઘણું સમજવાનું મળી શકે છે.

તેજપાલના મોટાભાઈ મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલે દુષ્પ્રમકાલના પ્રભાવે મ્લેચ્છોના ભાવી ઉપ-દ્રવોને ધ્યાનમાં લઈ ને મમ્માણુ પાપાણુની રત્નમય શ્રીઆદિનાથની અને પુંડરીક ગણધરની બંને પ્રતિમાઓ તૈયાર કરાવી ભોંયરામાં સ્થાપન કરી હતી. પૂર્વે વિં સં ૧૦૮માં જાવડશાહે આદિ પ્રભુનું જે બિંબ સ્થાપન કર્યું હતું, તેને જ્યારે કલિકાલની છાયા વધવાથી મ્લેચ્છોએ વિં સં ૧૩૬૬માં ખંડિત કર્યું, ત્યારે વિં સં ૧૩૭૧માં ઓસવાલ સાતીય સમરાશાહે શ્રીમૂલનાયકના બિંબનો ઉદ્ધાર કર્યો.

શ્રી કલ્પપાહુડામાં પૂજ્ય શ્રીગણધર ભગવંતોએ આ તીર્થોધિરાજનો વિસ્તારથી મહિમા વર્ણવ્યો હતો. તેમાંથી સાર ઉદ્ધરીને શ્રી ભદ્રપાહુસ્વામીજીએ પ્રાકૃતમાં રચના

કરી. ત્યાર બાદ શ્રીવજ્રસ્વામીજીએ વિવિધ પ્રકારે ટૂંકામાં વર્ણવ્યો. તે પછી શ્રી પાદલિ-
પ્તાચાર્યે લબ્ધ જીવોના ઉપકારાર્થે ટૂંકી રચના કરી. તેમાંથી ઉદ્ધાર કરી શ્રીધનેશ્વર-
સૂરિજીએ શત્રુજય માહાત્મ્ય રચ્યું અને શ્રી જિનપ્રભસૂરિજીએ વિવિધ તીર્થકલ્પ બનાવતી
વખતે ‘શત્રુજયતીર્થકલ્પ’ આ નામે અલગ રચના કરી. અપૂર્વ ભક્તિભાવ ધારણ કરીને
જે લબ્ધ જીવો આ કલ્પને વાંચે, ભણે, ધ્યાવે, સાંભળે, વ્યાખ્યાનમાં વાંચે (તીર્થનો
મહિમા બીજાને સમજાવે) તેઓ ત્રીજે ભવે મુક્તિપદ પામે છે. હે શત્રુજય ગિરિરાજ !
ભલેને તારા ગુણોત્તમ વર્ણન કરનારો સમર્થ વિદ્વાન હોય, તો પણ તે પુરૂષ તારા થોડા
ગુણોને પણ સર્વોંશે ન જ વર્ણવી શકે. હે ગિરિરાજ ! તારી યાત્રા કરવા માટે આવેલા
પુણ્યશાલી જીવોને આ પવિત્ર તીર્થભૂમિના પ્રતાપે હૃદયમાં સારી ભાવના પ્રકટે છે. હે
ગિરિરાજ ! તારી યાત્રાનો લાભ લેવા માટે આલતા સંઘ, રથ, ઘોડા, ઊંટ વગેરેના પગની
રજ જેઓના શરીરે લાગે, તેમનાં નિખિડ પાપો જરૂર નાશ પામે છે. હે ગિરિરાજ ! બીજા
સ્થળે માસખમણ કરવાથી જેટલાં કર્મો ખપે, તેટલાં કર્મો લબ્ધ જીવો તારી છાયામાં
રહીને પૂજા દર્શનાદિ કરનારા-નવકારશી આદિ પરચખાણુ કરીને જલદી ખપાવે છે. હે
ગિરિરાજ ! એકાંત સમ્યગ્દષ્ટિ ઇંદ્ર મહારાજ પણ સ્વર્ગમાં તારો વૈભવ વખાણે છે, ને તને
નમસ્કાર કરે છે. માટે આદીશ્વર પ્રભુથી શોભાયમાન એવા તને અમે વારંવાર નમસ્કાર
કરીએ છીએ. હે ગિરિરાજ ! આ પ્રમાણે તારા ગુણુ વર્ણવતાં મેં જે પુણ્ય પેદા કર્યું તેના
ફળરૂપે હું એ જ આહું છું કે-સર્વ જીવો તારી છાયામાં નિવાસ પામી દર્શનાદિ ભક્તિનો
લાભ મેળવી નિરંજન નિરાકાર સિદ્ધ સ્વરૂપ પામે. રાજપ્રસાદ (એવા બીજા) નામવાળા
આ કલ્પને પૂજવાથી, જરૂર મનોવાંછિત ફળે છે. શ્રીજિનપ્રભસૂરિજીએ આ કલ્પની વિં
સં ૧૩૮૫માં રચના કરી.

સંઘપતિ શ્રીવસ્તુપાલે ગિરિરાજની કરેલી યાત્રાઓ.

પરમ પ્રભાવિક આ શ્રીસિદ્ધગિરિરાજની ઉપર મંત્રી વસ્તુપાલને અડગ શ્રદ્ધા હતી.
આખી જિંદગીમાં તેમણે સાડીબાર યાત્રાઓ કરી. તેમાં વિં સં ૧૨૮૫માં પહેલી સંઘ
સહિત વિધિપૂર્વક યાત્રા કરી, તેની બીના આ પ્રમાણે સમજવી. એ સંઘમાં ૧૪૪ દેવાલય
હતાં, તેમાં દાંતના ચોવીસ દહેરાસરો અને બાકીનાં ૧૨૦ કાષ્ઠમય (લાકડાનાં) હતાં.
૪૫૦૦ ગાડાં, ૧૮૦૦ ગાડી, ૭૦૦ પાલખી, સંઘમાં ૭૦૦ આચાર્ય ભગવંતો અને ૨૦૦૦
શ્વેતાંબર સાધુઓ, ૧૧૦૦ દિગંબર સાધુઓ, ૪૦૦૦ ઘોડા, ૨૦૦૦ ઊંટ, અને ૭ લાખ
યાત્રાળુ મનુષ્યો હતા. એમ એ પછી આગળ આગળની યાત્રાઓમાં પૂર્વ પ્રમાણ કરતાં અધિક
પ્રમાણ હતું. ઉંચ કોટીના ભાગ્યશાળી ઉદાર લબ્ધ જીવો જ તીર્થ યાત્રાદિમાં લક્ષ્મીનો
સદુપયોગ કરે છે. પ્રાચીન મહર્ષિ ભગવંતોએ કહ્યું છે કે ઘણું કરીને ક્ષત્રિયોની લક્ષ્મી ઘોડા,
શસ્ત્ર, સૈન્યાદિને સંઘરવામાં; વેશ્યાની લક્ષ્મી શૃંગારરસને પોષવામાં; વેપારીઓની લક્ષ્મી
વ્યાપારમાં; ખેડૂતની લક્ષ્મી ખેતીમાં; પાપી જીવોની લક્ષ્મી દારૂ તથા માંસભક્ષણાદિમાં અને

વ્યસની જનોની લક્ષ્મી સાતે વ્યસન સેવવામાં ખલાસ થાય છે અને કંબુસ માણસ લક્ષ્મીને જમીનમાં દાટીને રાજ થાય છે. પણ પુણ્યશાળી ભવ્ય જીવો તીર્થયાત્રાદિ ઉત્તમ કાર્યમાં લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરી રાજ થાય છે. આ હકીકતમાંથી એ પણ રહસ્ય નીકળે છે કે-જેવા વાતાવરણમાં જીવન પસાર થયું હોય તેવી જ ભાવના અંતિમ સમયે થાય છે. મંત્રી વસ્તુપાલના સંબંધમાં પણ તેમ અન્યું છે. તે બીના ટૂંકામાં આ પ્રમાણે છે-વિં સં ૧૨૮૭માં જે જ્યોતિઃશાસ્ત્રાદિના પ્રખર પંડિત આચાર્યશ્રી 'નરચંદ્રસૂરિજી મહારાજને મંત્રી વસ્તુપાલ શુરૂ તરીકે માનતા હતા તે શુરૂ મહારાજની અંતિમ સમયની માંદગીના પ્રસંગે મંત્રીજી શુરૂની પાસે બેઠા હતા. ઉપકાર અને શુરૂશુભને યાદ કરતાં તેઓ રૂદન કરવા લાગ્યા. ત્યારે શ્રી શુરૂમહારાજે મંત્રી વસ્તુપાલને સમજાવ્યું કે-જેઓ જન્મ્યા તેમનું મરણુ તો છે જ. સમજી માનવોને એ પ્રસંગ અપૂર્વ સાવધાની રાખવાનો બોધ આપે છે- “સામા મળનાર મનુષ્યાદિની માફક સર્વને મોડા વહેલા જરૂર ચાલ્યા જવાનું છે. મનના મનોરથ મનમાં ન રહે, માટે પ્રમાદ દૂર કરી ધર્મકાર્યો જલ્દી સાધવા કટિબદ્ધ થવું એ વ્યાજબી છે.” આવું વિચારી કયો ડાહ્યો માણસ મૃત્યુના પ્રસંગે શોક કરે? હે મંત્રી! હાલ વિં સં ૧૨૮૭ની સાલ વર્તે છે. આજથી અગીઆરમા વર્ષે ૧૨૬૮ના ભાદરવા સુદ દશમ^૨ તમારી સ્વર્ગ ગમનની તિથિ સમજવી. એમ જ્યોતિઃશાસ્ત્રના અનુભવથી જાણી શકાય^૩ છે. જેથી તમને અંતિમ હિતશિક્ષા તરીકે જણાવું છું કે-ભવિષ્યમાં કરવા ધારેલાં

૧. શ્રી નરચંદ્રસૂરિજી મહારાજ જ્યોતિઃશાસ્ત્રના પ્રખર વિદ્વાન હતા. તેમણે જ્યોતિઃસાર (નારચંદ્ર-જ્યોતિષ) નામનો ગ્રંથ બનાવ્યો છે. તે ઉપરાંત મુરારિએ બનાવેલાં ‘અનર્ધરાધવ’ નામના ગ્રંથની ઉપર (૨૩૫૦ શ્લોક પ્રમાણ) ટિપ્પણ રચ્યું શ્રીવિમલસૂરિજીની સહાયથી શ્રીધરે બનાવેલ ન્યાયકંઠલી નામક ન્યાયના ગ્રંથ ઉપર ટીકા રચી. તથા જેમાં શ્રીહેમચંદ્રસૂરિકૃત પ્રાકૃત આઠમા અધ્યાયના રૂપા-ખ્યાનની સિદ્ધિ જણાવી છે, એવો પ્રાકૃત દીપિકાપ્રબોધ નામનો ગ્રંથ, ચતુર્વિંશતિજિનસ્તોત્ર વગેરે ગ્રંથો બનાવ્યા છે. તેમના શુરૂ શ્રી દેવપ્રસૂરિજી મહારાજ હતા. તેમણે બનાવેલ પાંડવ ચરિત્રના અને શ્રી ઉદયપ્રસૂરિકૃત ધર્માબિયુદ્ધ કાવ્યના સંશોધક-શ્રીનરચંદ્રસૂરિજી હતા. તેમની આજ્ઞાથી વિં સં ૧૨૭૧માં ગુણવદ્ધભે વ્યાકરણ ચતુષ્કાવચૂરે બનાવી. શ્રીનરચંદ્રસૂરિજીએ ૧૨૮૮માં રચેલા વસ્તુપાલની પ્રશસ્તિરૂપ રતુતિકાવ્યો-ગિરનાર શિક્ષા લેખમાંથી મળી શકે છે. (સમરાદિત્ય સંક્ષેપના કર્તા) શ્રી પ્રદ્યુમ્નસૂરિજી મહારાજને આ સૂરિજી મહારાજે શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની વાચના આપી હતી. મંત્રી વસ્તુપાલની અપૂર્વ કાવ્યગ્રંથને બનાવવા માટે આચલહરી પિનતિ થઈ ત્યારે સૂરિજીની આજ્ઞાથી તેમના શિષ્ય નરેન્દ્રપ્રસૂરિજીએ ‘અલંકાર મહોદધિ’ નામનો અપૂર્વ કાવ્યગ્રંથ બનાવી મંત્રીની ભાવના પૂર્ણ કરી. તે મંત્રી વસ્તુપાલના ધર્મશુરૂ હતા વગેરે બીના અનેક ઐતિહાસિક ગ્રંથોમાંથી મળી શકે છે.

૨. ‘જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ’ આમાં ૧૨૬૬ મહા સુદ ૧૦ સંવતાર કહ્યો છે.

૩. આવી હકીકત બીજાની આગળ કહેતાં આવતાનું કારણ થાય, પણ શુરૂજી મંત્રીના સંપૂર્ણ પરિચયમાં આવેલા હોવાથી ધર્મકાર્ય કરવામાં સંબવતા પ્રમાદને હટાવવા તેમણે આ બીના પ્રાપ્ત મંત્રીને કહી છે. સમજીને તો આથી લાભજ થાય.

ધાર્મિક કાર્યો અવિલંબે પૂરાં કરજો. તીર્થાધિરાજ શ્રીસિદ્ધગિરિ ભગવંતની પરમ શીતલ છાયામાં અંતિમ સમયે સમાધિમરણ સાધનારા પુણ્યશાળી ભવ્ય જીવો જરૂર આસન્ન સિદ્ધિક હોવાથી થોડા કાળમાં પરમ પદના સાત્ત્વિક, આત્યંતિક, એકાંતિક સુખને પામી શકે છે. ”

આ શ્રીખામણુ આખ્યા બાદ શ્રીગુરૂ મહારાજ અપૂર્વ સમાધિ મરણને સાધી ઉત્તમ સ્વર્ગની સંપદા પામ્યા. ત્યાર બાદ મંત્રીજીએ પણ ગુરૂ શિક્ષાને અનુસારે જલદી સાવધાન થઈને તીર્થયાત્રા, જીર્ણોદ્ધાર, નવીન મંદિર બંધાવવા, અંજનશલાકા, ઉપાશ્રય, સાધર્મિક વાત્સલ્ય, સંઘપૂજન, જ્ઞાનભંડાર વગેરે ધર્મ કાર્યો લગભગ પ્રાયે વિં સં ૧૨૬૭ની સાલ સુધીમાં પૂર્ણ કરી લીધાં. મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલને ૧૨૬૮ના ભાદરવા સુદમાં તાવ આવ્યો, ત્યારે તેમણે ગુરૂવચન યાદ કરી અંતિમ સમય બાણી લઈને શ્રીસિદ્ધગિરિની છાયામાં જવા માટે લઘુ બાંધવ શ્રીતેજપાલને ઈચ્છા જણાવી. ભાઈએ તે પ્રમાણે તૈયારી કરી પ્રયાણ કર્યું. અનુક્રમે સિદ્ધગિરિની નજીકમાં રહેલ અકેવાળિયા ગામમાં વિશેષ માંદગી થવાથી તેમણે બાણ્યું કે ઠેક પહોંચાય તેટલો સમય નથી. તેથી ગિરિરાજની સન્મુખ હાથ જોડી ચાર શરણને અંગીકાર કરીને, દુષ્ટતની ગહો અને સુકૃતની અનુમોદના કરીને આત્મભાવના ભાવી, આત્મસ્વરૂપની હરધડી વિચારણા કરી, સર્વ જીવોને ખમાવી અને ચતુર્વિધ સંઘને વિશેષે ખમાવી ગિરિરાજના નિશ્ચલ ધ્યાનમાં મંત્રી વસ્તુપાલ સ્વર્ગના દિવ્ય સુખ પામ્યા. સમાધિમરણના અભિલાષી ભવ્ય જીવોએ ઉપર જણાવેલ મંત્રીની બીના જરૂર યાદ રાખવી અને મંત્રી વસ્તુપાલ વગેરેની માફક, ચતુર્વિધ સંઘ સહિત વિધિપૂર્વક ઉલ્લાસથી સંઘપતિ થઈને શ્રીગિરિરાજની યાત્રા કરી જન્મ સફળ કરવો.

૨-શિવપુર. દુર્લભ પંચકમાં બીજી ‘શિવપુર’ કહ્યું તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે સમજવું -જ્યાં ગયા પછી નિરંજન શુદ્ધસ્વરૂપી ભવ્યાત્માઓને થોડા અંશે પણ ઉપદ્રવની પીડા હોય જ નહિ તે શિવપુર કહેવાય. તેનાં મુક્તિ, મોક્ષ, નિર્વાણ, પરમપદ, શિવ, સિદ્ધિ, સિદ્ધસ્થાન, સિદ્ધશિલા વગેરે અનેક નામો જુદા જુદા અંશોમાં જણાવ્યાં છે. અહીં દેખાતાં નગરો જેમ ઉપદ્રવવાળા હોય છે, ચલ હોય છે, અને જ્યાં રોગથી હેરાન થવું પડતું હોય તેવા પણ હોય છે તથા આબાદી વસ્તી વગેરેની અપેક્ષાએ નાશવાળાં હોય છે, અને અમુક કાળે નાશ પામવાના સ્વભાવવાળાં હોય છે, તેવું આ નગર નથી, પણ તેથી ઉલટું (આ શિવપુર) છે. એટલે શિવ અચલ અરોગ અનંત અક્ષય સ્વરૂપવાળું શિવપુર છે. ગોળાકાર વિસ્તારની અપેક્ષાએ ઈપ લાખ યોજન પ્રમાણ મનુષ્ય ક્ષેત્ર છે, તેટલું જ શિવપુર છે, કારણ કે મનુષ્ય ક્ષેત્રમાંથી જ મોક્ષ ગમન થાય છે. સિદ્ધિસ્થાનને એકદેશીય પુરની ઉપમા આપવાનો મુદ્દો એ છે, કે-પુરમાં જેમ મનુષ્યાદિ સંસારી જીવો હોય છે, તેમ અહીં મુક્ત જીવો ઉપરના એક યોજનના છટ્ટા ભાગમાં અથવા એક ગાઉના ચોવીશમા ભાગમાં રહે છે. વગેરે અમુક અમુક સરખામણી રહી છે. પણ સર્વોંશે પુર (નગર) ના ગુણો ન ઘટી શકે. આ શિવપુરમાં સહજનંદી શ્રી સિદ્ધ ભગવંતો રહે છે.

સિદ્ધભગવંતનું ટૂંકમાં સ્વરૂપ.

અહીં શરૂઆતમાં એ સમજવું જરૂરી છે કે—જ્યારે સિદ્ધ ભગવંતો જીવ (સ્વરૂપ) છે તો જીવનું સર્વવ્યાપી લક્ષણ શું ? આનો ઉત્તર આ પ્રમાણે સમજવો—જેનું ચેતના સ્વરૂપ હોય તે જીવ કહેવાય. એટલે એાછા વધતા પ્રમાણમાં જેની અંદર જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય, ઉપયોગ હોય તે જીવ કહેવાય. કહ્યું છે કે—

નાણું ચ હંસાણું ચેવ, ચરિત્તં ચ તવો તહા ।

વીરિયં ઉવઓગો ય, એયં જીવસ્સ લકખણું ॥ ૧ ॥

ચેતના સ્વરૂપ એ જીવનું સામાન્ય લક્ષણ કહેવાય એટલે તમામ જીવોમાં એાછા વધતા પ્રમાણમાં ચેતના તો હોય જ. અને ૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન, ૩ અવધિ જ્ઞાન, ૪ મનઃપર્યવજ્ઞાન, ૫ કેવલજ્ઞાન, ૬ મતિ અજ્ઞાન ૭ શ્રુત અજ્ઞાન, ૮ વિભાંગ જ્ઞાન, ૯ અશ્લુદ્ધર્શન ૧૦ અચ્છુદ્ધર્શન, ૧૧ અવધિ દર્શન અને ૧૨ કેવલદર્શન; એમ બાર ઉપયોગ એ જીવનું વિશેષ લક્ષણ કહેવાય.

દુનિયામાં તમામ જીવો ઉપયોગવાળા હોય છે, કારણ કે લબ્ધિઅપચીત્તા સૂક્ષ્મ સાધારણ વનસ્પતિના જીવને ઉપજવાનાં પહેલે સમયે પણ અક્ષર (જ્ઞાન)નો અનંત-મો ભાગ ઉઘાડો રહે છે. તે (અક્ષરના અનંતમા ભાગ જેટલા) અદ્ય જ્ઞાનને કર્મ સ્વરૂપને પામેલા એવા ત્રણે લોકના (કાર્મણ વર્ગણના) કોઈ પણ પુદ્ગલો ઢાંકી શકે જ નહિ. અને જે તેમ અને તો જીવ અજીવમાં કોઈ પણ તફાવત રહે જ નહિ. આ બાબત શ્રી નંદીસૂત્રની ચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે—“ સઘ્વજીવાણં મ્બક્ષરસ્સ અણંતભાગો નિચ્ચુગ્ગા ઢિઓ ચિદ્દર, જ્ઞ પુણ સોવિ આવરિજ્ઞા તો ણં જીવો અજીવત્તણં પાવિજ્ઞત્તિ । ચાહુ પ્રસંગે દષ્ટાંત એ છે કે—જેમ સૂર્ય પુષ્કલ ગાઢ વાદળોના સમૂહથી ઢાંકાયો હોય તો પણ તેનો કંઈક પ્રકાશ તો ખુલ્લો હોય જ છે કે જે દ્વારા દિવસની ખાત્રી થઈ શકે છે. એમ ન હોય તો રાત દિવસનો તફાવત જાણી શકાય નહિ. તેમ અહીં તમામ જીવોને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ખુલ્લો હોય છે. ઉપર કહેવામાં આવ્યું તેમ સહુથી થોડામાં થોડો જ્ઞાનનો

૧ જે દ્વારા પદાર્થનું સ્વરૂપ જણાય તે લક્ષણ કહેવાય, કહ્યું છે કે—

“ લક્ષ્યતે વસ્તુતત્ત્વં અનેનેતિ લક્ષણમસાધારણધર્મ ”

જે ધર્મ અલક્ષ્યમાં (જેનું લક્ષણ બાંધવું હોય તે લક્ષ્ય કહેવાય. તે સિવાયના પદાર્થો અલક્ષ્ય કહેવાય.) ન રહે તે અસાધારણ ધર્મ કહેવાય. તેના બે ભેદ છે—૧ સામાન્ય ધર્મ (ગુણ), ૨ વિશેષ ધર્મ (પર્વાય). જેમ પુદ્ગલનો વર્ણ એ સામાન્ય ધર્મ (સામાન્ય લક્ષણ) કહેવાય, અને તે જ વર્ણના પીત વગેરે જે ભેદ, તે વિશેષ ધર્મ (વિશેષ લક્ષણ) કહેવાય, તેમ ચેતન્ય એ જીવનું સામાન્ય લક્ષણ અને ઉપયોગ એ વિશેષ લક્ષણ કહેવાય.

૨ અક્ષર એટલે સાકાર (જ્ઞાન) ઉપયોગ અને અનાકાર એટલે દર્શન ઉપયોગ.

અંશ નિગોઠના જીવને ઉત્પત્તિસ્થાનમાં પહેલે સમયે હોય છે. તે પછીના સમયમાં તે જ્ઞાનાંશ વધતો જાય છે. એમ ઠેક બાકીના એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જીવોમાં પણ જેમ જેમ ઇન્દ્રિયલબ્ધિ અને યોગલબ્ધિ વધતી જાય, તેમ તેમ જુદી જુદી જાતના ક્ષયોપશમને અનુસારે અનુક્રમે જ્ઞાનાંશ વધતા વધતા ઘાતી કર્મો હઠે ત્યારે સંપૂર્ણ જ્ઞાન થાય છે.

પ્રશ્ન—આત્માનું લક્ષણ ‘જ્ઞાન’ કહ્યું તેથી એમ સાબીત થાય છે કે સાસ્ના (ગળકંબલ) અને બળદની પેઠે આત્માથી જ્ઞાન અલગ ન જ મનાય. અને જો તેમ માનીએ તો આત્માને સર્વ પદાર્થોનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન હોવું જોઈએ તે કેમ હોતું નથી? વળી જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા અમુક બાબત જાણતો નથી એ પણ ન જ કહી શકાય. તેમજ જ્ઞાનસ્વરૂપી આત્માને (૧) સંશય, (૨) અવ્યક્ત (અસ્પષ્ટ) બોધ, (૩) અબોધ (નહિ જાણવાપણું), (૪) અને વિપરીત બોધ (ગેરસમજણ) કઈ રીતે ઘટે?

ઉત્તર—જો કે આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે તો પણ જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મરાબના પંખામાં સપડાયેલ હોવાથી તેનો એક પદાર્થમાં નિરંતર ઉપયોગ ટકતો નથી. આમ કહેવામાં ખરું રહસ્ય એ છે કે જેટલા લોકાકાશના, ધર્મોસ્તિકાયના, અધર્મોસ્તિકાયના પ્રદેશો છે તેટલા જ એક આત્માના પ્રદેશો છે. તેમાં મધ્યભાગે આઠ પ્રદેશો ગાયના આંચળની માફક ઉપર નીચે જો વિભાગમાં ચાર-ચાર પ્રદેશો રહેલા હોવાથી તે રૂચક^૧ પ્રદેશ કહેવાય છે. તે સિવાયના તમામ આત્મપ્રદેશો ઉકળતા પાણીની માફક ઉપર નીચે આદિ સ્થલે ફર્યા કરે છે. એટલે જ્યારે પાણી ઉકળતું હોય ત્યારે તે જેમ ખદખદે છે, (ચારે બાજુ ફરે છે) તેમ મન, વચન, કાયાના વ્યાપારવાળા આત્માના દરેક પ્રદેશો જ્યાં સુધી તેરમા શુણસ્થાનકથી આગળ ન જાય એટલે યોગપ્રવૃત્તિ ચાલુ રહે, ત્યાં સુધી દરેક સમયે સાંકળની કડી(ઓ)ની માફક સંબદ્ધ રહેલા આત્મપ્રદેશો ઉપરથી નીચે અને નીચેથી ઉપર આવે છે. એટલે માથાના આત્મ પ્રદેશો પગે આવે અને પગના આત્મપ્રદેશો માથાના ભાગમાં આવે. એમ દરેક સમયે થાય. સત્ય પરિસ્થિતિ (બીના) આવી છતાં પણ એક પણ પ્રદેશ આત્માથી અલગ થતો જ નથી. જેમ પવનથી જલાશયનું પાણી હાલે, તેથી પાણીના કણિયા પણ હાલે છે, પણ તેથી તે કણિયા જલથી જૂદા પડતા નથી, તેમ આત્મપ્રદેશો દરેક સમયે હાલે તો પણ આત્માથી કોઈ પણ પ્રદેશ જૂદો પડતો નથી.^૨ પરંતુ ઘણાં (નાના અસંખ્યાતા પ્રમાણ) પ્રદેશો માંહે માંહે છુટા પડી જાય. આમ કહે-

૧ ગાયના આંચળ.

૨ આ જ ધરાદાથી જીવાસ્તિકાયના રકંધ, દેશ, પ્રદેશ એમ ત્રણ મેદો જ કલા છે. પુદ્ગલાસ્તિકાયમાં તો રકંધથી એક પ્રદેશ જૂદો પડે છે. માટે રકંધ, દેશ, પ્રદેશ, પરમાણુ એમ ચાર મેદ કલા છે.

વાનો આશય એ છે કે—કોઈ વખત એમ જોવામાં આવે છે કે બારીના બારણાં આદિની વચમાં ગિરોલીની પૂંછડી આવતાં કપાઈને, અલગ પડે, અમુક ટાઈમ સુધી તરફડે, પછી ન હાલે. ત્યારે અહીં શું સમજવું ? આવો કેટલીકવાર પ્રશ્ન થાય છે. તેનો ખુલાસો એ છે કે પૂંછડી અલગ પડ્યા બાદ જે પૂંછડી સિવાયના શરીરની બાબત આત્મપ્રદેશો વધારે પ્રમાણમાં રહેલા છે તેઓનો અને પૂંછડીના નાના અસંખ્યાત પ્રમાણ પ્રદેશોનો સાંકળની કડીઓના જેવો સંબંધ રહેલો છે. જ્યાં સુધી પૂંછડીના આત્મપ્રદેશોને શેષ શરીરના આત્મપ્રદેશો ખેંચી રહે નહિ, ત્યાં સુધી તે હાલે છે, એમ અનંતજ્ઞાની ભગવંતે કહ્યું છે. આવા આવા અનેક ખાસ કારણને લઈને એક પદાર્થમાં આત્માનો ઘણા કાલ સુધી સ્થિર (ચાલુ) ઉપયોગ રહેતો નથી. આ પ્રસંગે જરૂર યાદ રાખવું કે—તમામ સંસારી જીવોનો આત્મા કાકીડાની? ડોકની જેમ ચપલ છે. તેથી બીજા બીજા પદાર્થમાં તેનો ઉપયોગ બદલાયા કરે છે. એક પદાર્થમાં આત્માનો ઉપયોગ વધારેમાં વધારે અંતર્મુદૂર્ત સુધી જ રહે છે. ત્યાર બાદ સ્વભાવથી તેવો ઉપયોગ રહેતો નથી.

હવે આત્મા તમામ પદાર્થોને કેમ જાણતો નથી ? આ પ્રશ્નનો ખુલાસો આ પ્રમાણે છે. જેમ સૂર્યનો પ્રકાશ એ સ્વાભાવિક ગુણ છે, તેમ આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણો સ્વાભાવિક છે. જેમ સૂર્યની આડા વધારે પ્રમાણમાં વાદળાં આવવાથી તે જગતમાં પૂર્ણ પ્રકાશ ફેંકી શકતો નથી, તેમ આત્માની આડા ઘણાં કર્મો (રૂપી વાદળાં) પડેલા હોવાથી તે સંપૂર્ણ જ્ઞાન-પ્રકાશ ફેંકી શકતો નથી, એટલે તમામ પદાર્થોનું જ્ઞાન મેળવી શકતો નથી. જેમ પવનના ઝપાટાથી વાદળાં વિખરાય, ત્યારે સૂરજ સંપૂર્ણ પ્રકાશે છે, તેમ સંસારી આત્મા નિર્મલ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રની આરાધના રૂપી પવનના ઝપાટાથી સર્વ કર્મો રૂપી વાદળાંને વિખેરે ત્યારે કેવલજ્ઞાન પામે, અને તમામ પદાર્થોની પૂરેપૂરી બીના જાણે.

પ્રશ્ન—ત્યારે જીવને સંશયાદિ ચાર વાનાં કેમ થાય છે ?

ઉત્તર—કર્મોનો ક્ષયોપશમર જુદા જુદા નિમિત્તને લઈને જુદી જુદી જાતનો થાય છે અને તેથી જુદા જુદા પ્રકારનું જ્ઞાન થાય એમાં નવાઈ શી ? માટે જ સંશયાદિ (સંશય, અવ્યક્ત યોધ, અબોધ, વિપરીત યોધ) ચાર વાનાં થઈ શકે. તેમ જ એ પણ યાદ રાખવું કે—આત્મિક વીર્ય જે પ્રકારનું છે—૧ અલિસંધિજ વીર્ય, ૨ અનલિસંધિજ વીર્ય. તેમાં જે વિચાર પૂર્વક પ્રવૃત્તિમાં વપરાય તે અલિસંધિજ (આલોગિક) વીર્ય કહેવાય અને વિચારશૂન્ય પ્રવૃત્તિમાં વપરાય તે અનલિસંધિજ (અનાલોગિક) વીર્ય કહેવાય. સંજી જીવોને

૧ કાકીડો—એ પંચેન્દ્રિય ભુજપરિ સર્પ જીવ છે, તે ઘણી વાર શરીરનો રંગ પલટાવે છે. તેની ડોક હરબડી ઉંચી નીચી થયા કરે છે. આને કાચડો પણ કહે છે.

૨ ઉદયમાં આવેલા કર્મદલિકોને ભોગવી ક્ષય કરે, અને તે સિવાયના (ઉદયમાં નહિ આવેલા) કર્મ દલિકોને જે દબાવવા (ભવિષ્યમાં હુમલો કરી, પામેલા ગુણને ન બગાડે તેવી સ્થિતિવાળા કરવા) તે ક્ષયોપશમ કહેવાય.

જ પહેલું વીર્ય હોય. અને અનભિસંધિજ વીર્ય તમામ જીવોને હોય છે. આવા વીર્ય-
વાળા આત્માને જ્યારે કર્મદલિકોને ક્ષયોપશમ થાય, ત્યારે લગ્નિષ એટલે ક્ષયોપશમ
અને કરણ (ઇંદ્રિયો)ને અનુસારે જ્ઞાન પ્રકટે છે. જ્યારે જ્યારે તે વીર્યનો (ઓછા વધતા
પ્રમાણમાં) નાશ (ઘટાડો) થાય, ત્યારે તે જ કર્મ પુણ્યો દ્વારા આત્માને ઢાંકે છે. જેમ
દૂર કરેલો સેવાળનો જત્યો પાણીને ઢાંકે, અને સ્વચ્છ આટલાને કાદવ ઢાંકે, (મલિન
કરે) તેમ અહીં આત્માના સંબંધમાં પણ સમજી લેવું. આવા અનેક કારણોને લઈને
સંશય વગેરે થાય છે.

પ્રશ્ન—જીવને શિવપુર કઈ રીતે મલે ?

ઉત્તર—સમ્યક્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ (તત્ત્વાર્થ સૂત્ર)। પૂર્વે કહ્યા મુજબ
અનાદિ જીવ અનાદિ કર્મોથી વીંટાયેલો હોય છે. જ્યારે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલાદિ કારણોને
લઈને અનંતાનુબંધી કષાય વગેરે સાત પ્રકૃતિના ક્ષયોપશમ કરે ત્યારે સમ્યક્ (નિર્મલ)
દર્શન શુષ્ક પામે છે. એથી તેને એવી ખાત્રી થાય છે કે શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતે કહેલું
પદાર્થનું સ્વરૂપ સાચું છે. અને શ્રી જિનધર્મ એ જ મહાકલ્યાણકારી વસ્તુ છે. બીજા
સાંસારિક પદાર્થો દુઃખદાયી છે. ત્યારબાદ જ્ઞાનાવરણીય કર્મોને ક્ષયોપશમ થવાથી નિર્મલ
જ્ઞાન શુષ્ક પ્રકટ થાય છે. એથી એમ સમજે છે કે હિંસા વગેરે ત્યાગ કરવા લાયક છે.
અને જીવાદિ પદાર્થો બાણવા લાયક છે. તથા પવિત્ર ચારિત્રાદિ ગ્રહણ કરવા લાયક છે.
પછી ‘બાણ્યું તો તે તો ખરું કે મોઢે નવિ લેપાય’ આવી ભાવનાથી ચારિત્ર મોઢના
ક્ષયોપશમે જ્ઞાનનું ફલ વિરતિ શુષ્ક અંગીકારે. એમ નિર્મલ દર્શનાદિ ત્રણેની મદદથી આ
જીવ શિવપુર પામે છે. ત્રણમાંથી એકલા દર્શનથી શિવપુર ન મલી શકે. જો તેમ થતું
હોય તો સમ્યગ્દષ્ટિ દેવાદિની મુક્તિ થવી જોઈએ. તથા એ જ કારણથી એકલા જ્ઞાનથી તેમજ
એકલા ચારિત્રથી પણ મુક્તિ થઈ શકે નહિ. માટેજ ત્રણેની લેખી આરાધના કરનાર મનુષ્ય
આઠે કર્મ દૂર કરી શિવપુર પામે. સિદ્ધ પરમાત્મા જ્ઞાનાદિ ભાવ પ્રાણોને ધારણ કરે છે.
અને તેમને નિજ શુણ્ણમાં સ્થિરતા રૂપ ચારિત્ર હોય છે. તથા સકલ કર્મના અભાવે તેમને
શરીર વગેરે હોય નહિ. લોજન વગેરે દ્વારા ક્ષણિક શાંતિ મળે છે. સિદ્ધ ભગવંતોને સાદિ
અનંત ભાંગે કાયમ શાંતિ હોય છે. સિદ્ધના પંદર ભેદ વગેરે વિશાલ સ્વરૂપ લોકપ્રકાશ
વગેરે થયેથી બાણ્યું. પ્રખલ પુણ્યવંતને જ આ શિવપુરનો લાભ થાય, માટે તેને ફલભ
કહ્યું છે. એ પ્રમાણે બીજા શકાર (શિવપુર) નું ઢુંકામાં સ્વરૂપ જણાવ્યું.

૩ શત્રુજયનદી—મહાપ્રભાવક તીર્થાધિરાજ શ્રી શત્રુજયની નજીક રહેલી પરમ-
પાવન આ નદી છે. તેમાં સ્નાન કરવાનો અપૂર્વ મહિમા શ્રી શત્રુજય માહાત્મ્યાદિમાં વર્ણ-
વ્યો છે. ઘણાં ભવ્ય જીવોના આ નદીના સ્પર્શથી વિકટ રોગો નાશ પામ્યા છે. અહીં
આવનારા જીવો અપૂર્વ શાંતિનો અનુભવ કરી કર્મનિર્જરાનો વિશેષ લાભ મેળવે છે.
તેમ જ અદ્ય સંસારી ભવ્ય જીવો જ શત્રુજી નદીની સ્પર્શના કરી શકે છે. માટે ત્રીજો
શકાર શત્રુજય નદી ફલભ કહી છે.

૪. શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુ—જે પ્રભુના નામસ્મરણથી પણ અનેક વિદ્ય નાશ પામે છે, તેમની પૂજા ભક્તિ કરવાથી વિશેષ લાભ થાય એમાં શી નવાઈ ? પ્રભુ શ્રી શાંતિનાથ પાછલે ભવે મેઘરથ રાજા હતા, તે વખતે તેમણે પ્રાણના ભોગે પણ કબૂતરનું રક્ષણ કરી જગતના જીવોને દયાવીર થવાનો અપૂર્વ ઓઘ આપ્યો હતો. આગમ ગ્રંથોમાં વર્ણવેલ ધર્મવીર, દાનવીર, દયાવીર, તપોવીર, યુદ્ધવીર, એમ અનેક જાતના વીર પુરૂષોમાં પ્રભુ શ્રી શાંતિનાથને આપણે દયાવીર તરીકે ગણવા જોઈએ.

આ પ્રભુની જન્મભૂમિ ગજપુર નગર હતું. તેમના પિતા *વિશ્વસેન રાજા અને માતા અચિરા રાણી હતાં. તે દેશમાં પૂર્વે મરકીનો ઉપદ્રવ ચાલતો હતો. માતાના ગર્ભે પ્રભુ આવ્યા બાદ રાણીએ અમૃત છાંટ્યું, તેથી ઉપદ્રવની શાંતિ થઈ. આથી માતા પિતાએ તેમનું શાંતિનાથ નામ પાડ્યું. પ્રભુની ૪૦ ધનુષ્ય પ્રમાણ કંચનવર્ણી કાચા હતી. અહીંથી પાછલા ભવે તેઓ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ૩૩ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા દેવ હતા. તેઓ ભાદરવા વદ સાતમની મધ્યરાત્રે મેઘરાશિ તથા ભરણિ નક્ષત્રમાં અચિરા રાણીની કુક્ષિમાં પધાર્યા. પ્રભુજી એકજ ભવમાં ચક્રવર્તીપણું લોગવીને તીર્થંકર પદવી લોગવશે, માટે માતાએ પહેલાં ચક્રવર્તીપણાને સૂચવનારાં ચૌદ સ્વપ્ને જોયાં. એમ અચિરાની માફક કુંથનાથની શ્રીમાતાએ અને અરનાથની દેવી માતાએ પણ બે વાર સ્વપ્ને જોયાં હતાં. આ રીતે આ ચોવીશીમાં (ચક્રવર્તી-તીર્થંકરની) બે પદવીના લોગવનારા ૧૬-૧૭-૧૮મા તીર્થંકર થયા.

કુરૂ દેશના ગજપુરમાં નવ માસ ઉપરાંત ૬ દિવસ વીત્યા બાદ ચોથા આરાના ઉત્તરાર્ધમાં જેઠ વદ તેરશે મેઘરાશિ ને ભરણિ નક્ષત્રમાં પ્રભુ જન્મ્યા. x તેઓ ૧૦૦૮ લક્ષણના ધારક અને જન્મથી જ મતિ, શ્રુત, અવધિ જ્ઞાનવાળા અને મૃગલંછન યુક્ત હતા. તેઓ સર્વોત્કૃષ્ટ સુંદર સ્વરૂપી અને અનંત બલી હતા. તેમનું શરીર ઉત્સેધાંગુલની અપેક્ષાએ ૪૦ ધનુષ્ય ઊંચું હતું (એટલે કે આત્માંગુલે કરી ૧૨૦ આંગળા ઊંચું અને પ્રમાણાંગુલની અપેક્ષાએ ૬ અંગુલ અને ૩૦ અંશ પ્રમાણ ઊંચું હતું). તેમને ૬૪ હજાર અંતેઉર આદિ ચક્રવર્તિપણાને ઉચિત પરિવાર હતો. તેમના કુમાર અવસ્થાના પચ્વીસ હજાર વર્ષ + વીત્યા બાદ ૧૩ અકૂમ કરી (એટલી ઊંમરે) છ ખંડને સાધી ચક્રવર્તી થયા. તે સ્થિતિમાં ૨૫ હજાર વર્ષ સુધી ચક્રીની ઋદ્ધિ લોગવી પ્રભુદેવે અવધિજ્ઞાનથી સંચમનો સમય નજીક જણ્યો. લોકાંતિકદેવોએ શાશ્વત આચાર પ્રમાણે વિનાંતિ કરી. એટલે નિર્મલ લેશ્યાવંત પ્રભુએ દરરોજના ૧ કોડ આઠ લાખ સોનૈયા ગણતાં એક વર્ષમાં ૩૮૮ કોડ ૮૦ લાખ સોનૈયાનું દાન કર્યું. પછી ગજપુર નગરમાંજ પાછલી વયે ૫૦ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય વીત્યું અને

* આ બંને અહીંથી કાલધર્મ પામી સનતકુમાર નામના ત્રીજા દેવલોકે ગયાં છે.

x ૦૧૧૧ પલ્યોપમ, ૬૬ લાખ, ૪૮ હજાર વર્ષ, અને ૮૬ પખવાડીયા એટલો ચોથો આરા બાકી રહ્યો હતો.

+ આગળ ગૃહસ્થકાલ પોણો લાખ વર્ષો જણાવે છે, એ અપેક્ષાએ અહીં ફરફાર સંભવે છે. એટલે અહીં એકમાં પચીસ હજાર અને બીજામાં (ચક્રીત્વમાં) કુમારપણામાં ૫૦ હજાર વર્ષ સંભવે છે.

તેટલું જ ખાટી રહ્યું ત્યારે) છકુ તપ કરી જેઠ વદ ચૌદશે મેષરાશિ અને ભરણી નક્ષત્રમાં સર્વાર્થો નામની શિખિકામાં એસી ધામધૂમથી સહસ્ત્રાશ્રવન નામના બગીચામાં અશોક વૃક્ષની નીચે આવી ઘરેણાં વગેરે દૂર કરી પંચમુષ્ટિ દોચ કરી હબર પુરૂષોના પરિવાર સહિત પ્રભુદેવે પાછલે પહોરે અપૂર્વ શાંતિદાયક સંયમ ગ્રહણ કર્યું. તે જ વખતે તેમને મનઃ પર્યવજ્ઞાન પ્રકટ થયું. પ્રભુદેવને (ઈંદ્રે ઠવેલું) દેવદૂત્ય વચ્ચે ઠેઠ (જાવજીવ) સુધી રહ્યું છે. છકુના પારણે સુમિત્રરાજાએ મંદિરપુરમાં ખીજ પહોરે પરમાત્મ વહોરાવી સંસાર-સાગર પાર કર્યો. ત્યાં પંચદિવ્ય પ્રકટ થયાં. પ્રથમ પારણાનો પ્રસંગ હોવાથી ૧૨૧૧ કોઠ સોનેયાની વૃષ્ટિ થઈ. દાન આપનાર (પારણું કરાવનાર) ભવ્ય જીવ મોડામાં મોડા ત્રીજે ભવે તો જરૂર મુક્તિપદ પામે. પ્રભુ શ્રીશાંતિનાથના વખતમાં ઉત્કૃષ્ટ તપ આઠ મહિના સુધીનું હતું. પ્રભુદેવ દીક્ષા લીધા બાદ એક વર્ષ સુધી દ્રવ્યાદિ ચતુર્વિધ અભિગ્રહ ધારણ કરી આર્યભૂમિમાં વિચર્યા. એક વર્ષનો છદ્મસ્થ કાલ વીત્યા બાદ ગજપુર નગરમાં સહસ્ત્રાશ્રવનમાં નદી વૃક્ષની નીચે પોષ સુદ નોમે મેષ રાશિ ને ભરણી નક્ષત્રમાં પ્રભુદેવ ક્ષપકશ્રેણીમાં આરૂઢ થયા, અને ઘાતી કર્મો ખાળી પહેલા પહોરે કેવલજ્ઞાન પામ્યા. આ વખતે છકુ તપ હતો. હવે તો પ્રભુ ૧૮ દોષના ટાલનારા, ૩૪ અતિશય અને ૮ મહાપ્રાતિહાર્યના ધારક તેમ જ ૩૫ ગુણવાળી વાણીના બોલનારા થયા. પહેલાજ સમવસરણમાં પ્રભુએ તીર્થ (ચતુર્વિધ સંઘ) ની સ્થાપના કરી. તે તીર્થ પ્રભુ શ્રીકૃત્યુનાથના તીર્થોત્પત્તિ કાલ સુધી ચાલ્યું. આથી વચમાં તીર્થ વિચ્છેદ કાલ નથી. પ્રભુદેવના ચક્રાયુધાદિ ૩૬ ગણધર અને ૩૬ ગણ (ગચ્છ) હતા. તેમનો પરિવાર આ પ્રમાણે છે :—

સાધુ-૬૨૦૦૦.	મનઃપર્યવજ્ઞાની-૪૦૦૦	સામાન્યમુનિ-૪૧૪૬૪
સાધ્વી-શ્રુતિ વગેરે ૬૧૬૦૦	અવધિજ્ઞાની-૩૦૦૦	
શ્રાવક-૨૯૦૦૦૦	ચઉદ પૂર્વી-૮૦૦	
શ્રાવિકા-૩૬૩૦૦૦	વૈકિંચલબિંધવાળા મુનિ-૬૦૦૦	પ્રત્યેક બુદ્ધ- ૬૨૦૦૦
કેવલી-૪૩૦૦	વાદિમુનિ-૨૪૦૦	પ્રકીર્ણ ૬૨૦૦૦

પ્રભુદેવના કૌણ્ડાલ વગેરે અનેક ભક્ત રાજાઓ હતા. સાધુઓનાં મહાવ્રત ૪ અને શ્રાવકનાં વ્રતો બાર હતાં. આ શ્રી શાંતિપ્રભુના તીર્થમાં જિનકલ્પ હતો. ૧૨ ઉપકરણ રાખનાર સ્થવિર કલ્પિક સાધુઓ અને ૧૪ ઉપકરણ રાખનાર સાધ્વીઓ હતી. ત્રણ અથવા ચાર ચારિત્ર, નવ અથવા ત્રણ તત્ત્વો અને ચાર સામાયિક હતા. પહેલાં બે પ્રતિકમણ હતાં, અને ઉત્તર ગુણમાં રાત્રિભોજન ગણાય. સ્થિત કલ્પ ચાર પ્રકારનો, અને અસ્થિત કલ્પ ૬ પ્રકારનો જાણવો. કલ્પ (આચાર) ની પાલના સુકર હોય, કારણે પ્રતિકમણ હોય, સંયમધારી મુનિવરો ઋજુપ્રાણ હોય, ૧૭ લેહે સંયમ, ચાર લેહે અથવા બે લેહે ધર્મ હોય, વચ્ચના વર્ણનો નિયમ નહિ.

પ્રભુદેવ ગૃહસ્થપણમાં પહેલાં કહ્યા મુજબ ૭૫ હબર (૫૦ હબર પણ) વર્ષો સુધી રહ્યા. અને વ્રત પર્યાયમાં-૨૫ હબર વર્ષો અને કેવલિ પર્યાયમાં એક વર્ષ જિણ

* સર્વતીતશત સ્થાનક પ્રકરણમાં-‘જિન ગૃહસ્થકાલ’ આ ખાનામાં ૭૫ હબર વર્ષ કહ્યાં છે.

૨૫ હજાર વર્ષ સફલ કર્યાં. જો ગૃહસ્થપણાનો કાલ ૭૫ હજાર વર્ષ ગણીએ તો લાખ વર્ષની ઘટના આ પ્રમાણે—

૭૫૦૦૦ ગૃહસ્થપણામાં
૧ છદ્ધસ્થપણામાં
૨૪૯૯૯ કેવલિપણામાં
૧૦૦૦૦૦

ગૃહસ્થત્વકાલ-૫૦ હજાર ગણીએ તો
આ રીતે એક લાખ વર્ષ થાય
૫૦ હજાર-ગૃહસ્થપણામાં
૧ વર્ષ-છદ્ધસ્થપણામાં
૪૯૯૯૯ કેવલિપણામાં

પ્રભુશ્રી શાંતિનાથ અંતિમ ક્ષણે શ્રીસમ્મેતશિખર (શિખરજી)માં પધાર્યાં. ત્યાં માસખમણુ કર્યું અને કાઉસંગ્ગ આસને શુકલ ધ્યાનારૂઢ થયા. છેવટે યોગ નિરોધ કરી શૈલેશી અવસ્થામાં અઘાતી ક્રોધોને ખપાવી, જેઠ વદિ તેરશે મેશ રાશિને ભરણી નક્ષત્રમાં રાત્રિના પૂર્વ ભાગમાં નવસો મુનિવરોની સાથે પરમ પદ-મુક્તિ સ્થાનને પામ્યા. તે વખતે પૂર્વ અવગાહના કરતાં કે શરીરની અવગાહના થઈ. એથા આરાના ઉત્તરાર્ધમાં પ્રભુદેવનું પાંચમું નિર્વાણ કલ્યાણક સમજવું. એટલે-પ્રભુના નિર્વાણ પછી એથા આરો પોણું પદ્યોપમ, ૬૫ લાખ, ૮૪ હજાર વર્ષ ૮૯ અને પખવાડીયા જેટલો ખાકી હતો. યુગાંતકૃદ્ ભૂમિ સંજ્યાતા પુરૂષો સુધી ચાલુ રહી. આ તીર્થમાં-અસંજ્યાતા કાલ સુધી પૂર્વ શ્રુતની પ્રવૃત્તિ ચાલી. ત્યાર બાદ અસંજ્યાત કાલ સુધી પૂર્વ વિચ્છેદ રહ્યો. શ્રુત પ્રવૃત્તિ સ્વતીર્થની હયાતી સુધી જાણવી. શ્રી ધર્મનાથના નિર્વાણથી ત્રણ પદ્યોપમ જેમાં એછા છે એવા તે ત્રણ સાગરોપમ વીત્યા બાદ શ્રી શાંતિનાથનું નિર્વાણ થયું અને શ્રી શાંતિ પ્રભુના નિર્વાણ સમયથી અડધા પદ્યોપમ પ્રમાણ સમય વીત્યા બાદ શ્રી કુંથુનાથ નિર્વાણ પામ્યા. અહીં ભાવી તીર્થકર થનારા કોઈ થયા નથી. તેમ કોઈ દર્શન (મત)ની ઉત્પત્તિ થઈ નથી. તથા પોતાના સિવાય અન્ય કોઈ ચક્રી વાસુદેવાદિની પણ ઉત્પત્તિ થઈ નથી. આ શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુના નામનો આદિ અક્ષર 'શ' કાર છે, તેથી તેમને એથા 'શ' કાર તરીકે જણાવ્યા. શ્રી શાંતિપ્રભુની સેવા ભક્તિ આદિથી જરૂર ઉપદ્રવાદિ જલદી નાશ પામે છે, એજ ઇરાદાથી માનવદેવસૂરિજી મહારાજે લઘુશાંતિ રચી સંઘને નિરૂપદ્રવ બનાવ્યો. પ્રબલ પુણ્યોદયે જ આ પ્રભુની પૂજાદિ ભક્તિ મલી શકે માટે એથા શકાર ('શ્રી શાંતિ પ્રભુ') દુર્લભ કહ્યો.

૫-શમિ (મુનિ)ને દાન-અહીં શમિ શબ્દની શરૂઆતમાં 'શ' હોવાથી પાંચમા શકાર તરીકે 'શમિદાન' જણાવ્યું છે. શમિ પદે કરી ઉત્તમ શમ (શાંત સ્વભાવ) ગુણ-નિધાન શ્રી તીર્થકરદેવ, ગણધરાદિ ગુણવંત મહાપુરૂષો લેવા. તેમને દાન દેવાનો પ્રસંગ પૂરેપૂરા પ્રબલ પુણ્યે જ આસન્નસિદ્ધિક ભવ્ય જીવે પામી શકે, આવા આવા અનેક મુદ્દાઓને ધ્યાનમાં લઈને શમિદાન દુર્લભ કહ્યું છે. આમાં દાયકાદિ ત્રણપદાર્થની ખીના ઉપર ખાસ લક્ષ્ય રાખવાની જરૂર છે: (૧) દાયક, (૨) ગ્રાહક અને (૩) દેવા લાયક પદાર્થ.

શ્રી તીર્થંકર દેવે દાન, શીલ, તપ અને ભાવ એમ ચાર પ્રકારે ધર્મ કહ્યો છે તેમાં દાન-ને શીલાદિની પહેલાં લેવાનું કારણ એ છે કે-દાનધર્મ દાયક, ગ્રાહક અને અનુમોદક એ ત્રણેને તારે છે. તે ઉપર સંક્ષિપ્ત દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે જાણવું:—

ભવ્ય રૂપવંત અને મહાતપસ્વી મહાત્મા બલભદ્રજી જંગલમાં આકરી તપસ્યા કરી જ્યારે પારણાના પ્રસંગે નગરાદિમાં ગોચરી આવ્યા ત્યારે કૂવા કાંઠે પાણી ભરવા આવેલ નારીઓ એ મહાત્માનું રૂપ જોવામાં એવી મગ્ન થઈ ગઈ કે તેમને પોતાના કામનો ખ્યાલ જ ન રહ્યો. પોતાના ભવ્ય રૂપ નિમિત્તે થતો આ અનર્થ જોઈને એ મહા-ત્માએ અભિશ્રદ્ધ લીધી કે “જંગલમાં જે મળે તેથી નિર્વાહ કરવો ઉચિત છે. આવા સ્થલે આવવું ઉચિત નથી.” ત્યારથી તેઓ એ પ્રમાણે કરવા લાગ્યા. એક વખત હરણના સંકેત પ્રમાણે જ્યાં રથકાર જમવાની તૈયારી કરતો હતો ત્યાં મુનિરાજ પધાર્યા. રથકારે મુનિને જોઈને વિચાર્યું કે મારી પહેલાં જ ભાવના હતી કે કોઈ તપસ્વીને વહોરાવ્યા બાદ જમું. ભાગ્યોદયથી એ ભાવના સફલ થઈ. પછી જ્યારે રથકાર પૂર્ણ ઉલ્લાસથી મુનિને વહોરાવતો હતો, અને મુનિ તે આહારને લઈ રહ્યા હતા, તે પ્રસંગ જોઈને પડખે ઉભેલા હરિણે આ પ્રમાણે અનુમોદના કરી કે-ધન્ય છે આ રથકારને કે જે આવું ઉત્તમ દાન દે છે. હું ક્યારે મનુષ્ય ભવ પામી આવો દહાવો લઈશ. એટલામાં ખીજી બાજુ ત્રણેના આયુષ્યનો અંત આવ્યો, અને એ ત્રણે (રથકાર, બલભદ્ર, હરિણ)ની ઉપર મોટી ડાલ પડી. તેથી કાલધર્મ પામી (દાયક-ગ્રાહક-અનુમોદક એમ) ત્રણે જણા પાંચમા બ્રહ્મ દેવલોકમાં દેવપણે ઉપન્યા. આ રીતે દાનથી એ ત્રણેનો ઉદ્ધાર થયો.

અત્રે એ પણ જરૂર સમજવું જોઈએ કે-આરંભ સમારંભ રૂપી કરોળીયાના જાળામાં શું થાયેલા ભવ્ય શ્રાવક વગેરે જેઓ વિજયશેઠ વિજયારાણી આદિના જેવું શીલ પાક્કી શકતા નથી; અને શિવકુમાર, પાંડવ, દ્રૌપદી, ચંદ્રરાજર્ષિ આદિના જેવું તપ કરી શકતા નથી તથા શ્રી ભરતચક્રવર્તી, કુર્માપુત્રાદિની માફક અનિત્યાદિ ભાવના ભાવી શકતા નથી તેમને આ સંસાર સમુદ્ર તરવા માટે દાન રૂપી પાટીયું જ અવલંબન સમાન (તરવાનું અપૂર્વ સાધન) છે. આ દાનની બાબતમાં કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રીહિમચંદ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજે શ્રીયોગશાસ્ત્રમાં અને પૂર્વાચાર્ય ભગવંતે શ્રીશ્રાદ્ધહિનકૃત્ય વગેરે ગ્રંથોમાં શ્રાવકને ઉદ્દેશીને કહ્યું છે કે-ભવ્ય શ્રાવકો બપોરના ભોજનના અવસરે દહોરાસરમાં પ્રભુજીની આગળ નૈવેદ્ય ધર્યા બાદ મુનિરાજને આહાર પાણી વહોરવા માટે ઘણા વિનય અને આદરભાવ પૂર્વક અવશ્ય નિમંત્રણ કરી તેડી લાવે. પછી તેમને નિદોષ આસન ઉપર બેસવા માટે વિનંતિ કરે. પરિવાર સહિત વિધિપૂર્વક વંદન કરે. પછી વૈદ્યના દૃષ્ટાંતથી દેશ કાલ વગેરેનો વિચાર કરી દાનના પાંચ ભૂષણ સાચવીને અશન વગેરે ચાર પ્રકારનો આહાર વહોરાવે.

ગુરૂને વહોરાવતી વખતે દાયક (વહોરાવનાર) પોતે તથા ગ્રાહક એટલે વહોરનાર મુનિરાજ એ બંનેને જેવી રીતે દોષ ન લાગે, તેવી રીતે વહોરાવવું. વહોરાવનાર શ્રાવકે

પોતાના નિમિત્તે લાગતા દોષોને ગુરૂગમથી જરૂર જાણવા જોઈએ. આ બીના શ્રુતકેવલી શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીજીએ શ્રીષ્ટિનિર્ણયક્રિતમાં વિસ્તારથી જણાવી છે. આ બીનાને જે યથાર્થ સમજે તે શ્રાવક અમુક અંશે ગીતાર્થ કહેવાય.

ગ્રાહક-સુપાત્ર-ના ચાર ભેદ.

૧ રત્નપાત્ર સમાન—આવા સુપાત્ર શ્રીતીર્થંકર મહારાજ જેવા મહાપુરૂષો જાણવા. આવા સુપાત્રને પ્રથમ કહેવાનું કારણ એ કે તેઓ નિરભિલાષ હોય છે એટલે “અલઘ્ને તપોદૃઢિઃ, લઘ્ને દેહસ્ય ધારણ” એટલે તેઓ વિશિષ્ટ સંઘયણ, ધૈર્ય તથા આત્મલક્ષ્યાદિ સાધનોના બદે એમ દૃઢ નિર્ણય કરે છે કે-ગોચરી નહિ મળે તો અધિક તપશ્ચર્યાનો લાભ મળશે, ને મળશે તો તે દ્વારાએ ધર્મધ્યાનાદિ સાધવામાં મદદ મળશે. આથી તેમને નિરભિલાષ કહ્યા.

૨ સુવર્ણપાત્ર સમાન—અષ્ટપ્રવચન માતાના પાલક મુનિરાજ જાણવા, કારણકે તેઓને વિશિષ્ટ સંહનનાદિના અભાવે અમુક ટાઈમે પણ આહારાદિની ઈચ્છા થાય છે.

૩ રૂપ્યપાત્ર સમાન—ઉત્તમ દેશવિરતિને ધારણ કરનારા શ્રાવકો રૂપાના વાસણ જેવા જાણવા.

૪ તામ્રપાત્ર સમાન—જિનેશ્વર દેવે કહેલી પદાર્થોની બીના સાચી જ છે, શ્રી વીતરાગનું શાસન એ જ પરમાર્થ છે. આ શાસનમાં તીવ્ર લાગણી ધરાવનારા પ્રમાદી જીવો પણ માર્ગ પામીને સંસારને તરી જાય છે. આવી લાગણી મને ભવોભવ થજો, એવી દૃઢ શ્રદ્ધાવાળા શ્રાવકો તાંબાના વાસણ જેવા કહ્યા છે. તીવ્ર કર્મોના ક્ષયોપશમથી પરલોકમાં પણ હિતકારી એવા જિન વચનને વિધિપૂર્વક સાંભળે તે શુકલપાશ્વિક શ્રાવક અથવા ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવક કહેવાય. આ બાબત પંચાશકમાં કહ્યું છે કે:—

પરલોચહિયં સમ્મં, જો જિણવયણું મુણેઈ ઉવઉત્તો ।

અધતિવ્વકમ્મવિગમા, સુક્કોસો સાવગો એત્થ ॥ ૧ ॥

આ શ્રાવકના ૧ આરવતધારી (દેશવિરતિ) શ્રાવક અને ૨ સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રાવક, એમ બે ભેદ છે. તેમાં આનંદ વગેરે પહેલા નંબરના શ્રાવક કહેવાય, અને કૃષ્ણ શ્રેણિક રાજા વગેરે બીજા નંબરના શ્રાવકો જાણવા. જ્યારે શ્રી ઋષભાદિ તીર્થંકર દેવ વિચરતા હોય ત્યારે શ્રેયાંસ કુમાર જેવા લઘ્ય જીવોને રત્નપાત્રને દાન દેવાના પ્રસંગ મળે. તે સિવાયના કાલમાં પણ શાલિભદ્રાદિકે પૂર્વમાં માસખમણના પારણાવાલા બીજા નંબરના મુનિરાજને સુપાત્ર દાન દઈ આત્મોત્તતિ સાધી, તેમજ રથકારે બલભદ્રજીને વહોરાવી પાંચમા બ્રહ્મદેવલોકની દૈવિક ઋદ્ધિ સાધી, તેવો જોગ ન મળે ત્યારે વ્રતધારી શ્રાવકને જમાડે, તે ન હોય ત્યારે શ્રદ્ધાળુ શ્રાવકને જમાડ્યા બાદ ઉત્તમ શ્રાવકો ભોજન કરે.

એ પ્રમાણે ચાર પ્રકારના આહકના ક્રમ પ્રમાણે ફલમાં પણ તરતમતા પડે છે. એટલે પ્રથમ નંબરના શ્રીતીર્થકરને દાન દેતાં સંવોત્તમ અધિક લાભ થાય. આ સ્થળે યાદ રાખવું કે—લબ્ધ જીવોને જ આવો દાનનો પ્રસંગ મળી શકે છે. કારણ કે આત્મપ્રજોધી અનેક ગ્રંથોમાં કહ્યું છે કે અલબ્ધ જીવોને સુપાત્રદાન, ઇંદ્રિયપણું વગેરે સાડત્રીશ પ્રકારના લાભ મળી શકતા નથી. આવું દાન દેનાર મોડામાં મોડા ત્રીજે ભવે અને વહેલામાં વહેલાં શ્રેયાંસ કુમાર વગેરેની જેમ તે જ ભવમાં પણ મુક્તિ પદ પામે છે. મુનિરાજ વગેરેને દાન દેતાં તેથી ઉતરતું ફલ જાણવું. સમ્યક્તવધારી જીવોને દાન દેતાં જે લાભ થાય, તેથી વ્રતધારી શ્રાવકને દાન દેવામાં વધારે લાભ થાય. અને તેથી અનુક્રમે મુનિરાજ અને શ્રીતીર્થકર દેવને વહોરાવવામાં અધિક લાભ જાણવો.

દાયક(શ્રાવક)ના ગુણો.

સુપાત્ર દાનના દેનારા લબ્ધ જીવોએ સુપાત્રના ગુણોમાં અને દાનના ગુણોમાં બહુમાન ધારણ કરવું જોઈએ. અને “દાન દેવાથી મને ધન પુત્રાદિ સાંસારિક પદાર્થો મળે” એવું નિયાણું ન જ કરવું જોઈએ. અને આ સિવાયના બીજા ગુણોએ કરીને સહિત થઈને મુનિને દોષ રહિત અશન પાનાદિ વહોરાવવું જોઈએ. શાસ્ત્રકારોએ દાયક અને આહકના જાણપણા અને અજાણપણાના સંબંધમાં ચઉભાંગી (ચાર ભાંગા) આ પ્રમાણે કહેલ છે— ૧ દાયક અને આહક બંને દેવા કે લેવા લાયક પદાર્થનું સ્વરૂપ જાણતા હોય. (આ ભાંગો ઉત્તમ જાણવો.) ૨ આહક જાણકાર હોય પણ દાયક જાણકાર ન હોય. ૩ આહક અજાણ હોય અને દાયક જાણ હોય. (આ બે ભાંગા મધ્યમ છે,) ૪ આહક અને દાયક બંને અજાણ. (આ ભાંગો નિષિદ્ધ છે.)

સુપાત્ર દાનનું ફળ.

જે લબ્ધ જીવો સુપાત્રને શુદ્ધ દાન આપે છે તેમનાં કર્મોની એકાંતે નિર્જરા (ધીમે ધીમે કર્મોનો ક્ષય) થાય છે. એટલે તેવું દાન બંનેને લાભદાયી છે. અને (૧) ઉનાળો હોય, (૨) વિશાલ અટવી આદિના પ્રસંગે ગોચરીની દુર્લભતા (મુશ્કેલી) હોય અને (૩) દુકાળ જેવો પ્રસંગ હોય, આ ત્રણમાંના કેઈ પણ કારણથી ઉત્તમ શ્રાવકો (તીર્થકર, મુનિરાજાદિ) સુપાત્રના ધર્મધાર શરીરના ટકાવ વગેરે ઇરાદાથી ઇતર (કાંઈક સદોષ) આપે તો પણ ઘણી નિર્જરાનો લાભ પામે. જો કે અહીં સુપાત્રના નિમિત્તે થતા આરંભાદિના કારણે શ્રાવકને કિંચિત્ દોષ લાગે, તો પણ ઘણા લાભની અપેક્ષાએ તે શાહિસાબમાં ? કહ્યું છે કે—આયં વયં તુલ્લિજ્જા લાહાકં સ્વલ્લ વાણિમો । આ વિચાર સર્વાનુયોગમય પંચમાંગ શ્રી ભગવતી સૂત્રના આધારે વર્ણવ્યો છે. આ બીના શ્રાવકાદિ દાયકોને એમ પણ સમજાવે છે કે શ્રાવકોએ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવના જાણકાર થવું જોઈએ.

વ્યાખ્યાન શ્રવણાદિકથી જરૂર તેવા થઈ શકાય. ખાસ પ્રયોજન^૧ સિવાય શ્રાવક કદી પણ સુપાત્રને ઈતર (સદોષ) આહાર આપે જ નહીં. તેમજ મુનિરાજ આદિ સુપાત્ર પણ પૂછવું વગેરે સાધનો દ્વારા આહારાદિ નિર્દોષ છે એમ જાણ્યા બાદ ગ્રહણ કરે. ત્યાં જો તે વસ્તુના નિર્દોષપણામાં લગાર પણ શંકા પડે તો તે પદાર્થ ગ્રહણ કરશે જ નહિ. અને વધુમાં એવા પ્રસંગે સંયમરાગી થઈ જરા પણ કથવાયા સિવાય આનંદથી એમ માને કે મને તપનો લાભ થયો. વળી ઉત્તમ શ્રાવકોએ મુનિરાજને ઈતર (સદોષ) આહાર દેવાના પ્રસંગે આ વાત જરૂર ધ્યાનમાં રાખવી કે ગીતાર્થ આચાર્યોદિની સલાહથી ગ્લાનાદિ સાધુની સંયમ ભાવનાના ટકાવ વગેરેમાં પોતે નિમિત્ત રૂપ થાય છે. ગ્રાહક સુપાત્ર પણ પોતાનો દીવા જેવો ઉત્સર્ગ^૨ માર્ગ ન જ ભૂલે. જ્યારે શુદ્ધ ગોચરી મળતી હોય, ત્યારે તો સુપાત્ર મુનિરાજ વગેરે સંયમી આત્માઓએ પ્રમાદ રહિત થઈને અમુક સ્થલે શુદ્ધ ગોચરી ન મલી તો બીજા સ્થલે મળશે, ત્યાં કદાચ ન મલી તો ત્રીજા સ્થલે મળશે, એ પ્રમાણે માધુકરી ભિક્ષાનો વ્યવહાર ચાલ કરી વહોરવા જવામાં લગાર પણ આગસ ન કરવી જોઈએ. એ પ્રમાણે વર્તવામાં જ એષણ સમિતિ જળવાય છે. વળી અબાણ શ્રાવક ન કદપે તેવો પદાર્થ આપે તો તેને શાંતિપૂર્વક કહેવું કે-આ પદાર્થ અકલ્પ્ય હોવાથી અમે ન લઈ શકીએ અને તમારે પણ ન દેવો જોઈએ, એમ સવિસ્તર સમજાવે, પણ તેના ઉપર જરા પણ ગુસ્સે ન થાય. આ રીતે કહેવાતું ખરું તાત્પર્ય એ છે કે નિર્મલ શીલ વ્રતની આરાધના કે જેમાં ગમે તેવા વિકટ કારણે પણ અપવાદ પ્રવૃત્તિ હોઈ શકે જ નહિ, તે (શીલની આરાધના) સિવાયની મહાવ્રતાદિની આરાધનામાં અધિક લાભની અપેક્ષાએ યથાર્થ ગીતાર્થ ભાવાચાર્યોદિક પૂજ્ય પુરુષોની યોગ્ય સૂચનાથી શ્રાવક સુપાત્રની ભક્તિ કરતાં 'આ મારા ઔષધાદિથી મુનિનો દેહ ટકશે. અને તેથી આ હજારો જીવોના ઉદ્ધારક મહાપુરુષ સંયમ સાધી બીજાને સધાવશે,' એમ ભાવના રાખવાથી જરૂર વિશેષ લાભ મેળવે છે. અપવાદ સેવનાર સાધુ મહાત્માની પણ ઉત્સર્ગ માર્ગ તરફ જ દષ્ટિ હોવી જોઈએ. જેથી તે એમ વિચારે કે- 'મેં અપવાદ સેવ્યો તે ઠીક નહિ, સાજો થઈશ ત્યારે અવસરે શ્રી ગુરુમહારાજની પાસે તેનું (ઈતર ગ્રહણનું) યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત જરૂર લઈશ ને નિર્મલ બનીશ.' અહીં એ ધ્યાનમાં રાખવું કે આજ્ઞા આપનાર ગુરુવર્યોદિ ગીતાર્થ મહાપુરુષો દીર્ઘદષ્ટિવાળા હોય છે. સ્વચ્છંદપણે અપવાદ સેવનારને આરાધકપણું નથી જ હોતું, કેમકે ઉત્સર્ગ માર્ગને ટકાવવા માટે જ આપવાદિક પ્રવૃત્તિ સંભવે છે. એટલે કે સુપાત્ર મુનિરાજ વગેરે મહાપુરુષોએ ઉત્સર્ગ માર્ગ તરફ જરૂર દૃઢ આદરભાવ રાખવો

૧. અહીં ખાસ પ્રયોજન શબ્દથી સાધુ મુનિરાજ ગ્લાન, બાલ, વૃદ્ધ, નવદીક્ષિત વગેરે હોય તેવાં કાનણો લઈ શકાય. તેમાં પણ અનુભવી વૈદ્યાદિક અને ગીતાર્થ આચાર્ય વગેરે ગુરુવર્યોની અંતરંગ સત્ય સંમતિ જરૂર હોવી જ જોઈએ. કારણસર થતી પ્રવૃત્તિમાં પણ સ્વેચ્છાનો ઉપયોગ કરાય જ નહિ. આ બધી બીના વિશિષ્ટ ગુરુમંથી ઉત્તમ શ્રાવકે જરૂર જાણવી જોઈએ. અને જો શ્રાવક તેમ કરે તો જ સાધુના સંયમની આરાધનામાં શ્રાવકો ખરી રીતે મદદગાર કહી શકાય.

જોઈએ. કારણ કે ગીતાર્થ ગુરુવર્ગે જણાવેલો જે અપવાદ માર્ગ તે તો દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ ને ભાવને આધીન છે. એટલે-દ્રવ્યથી જે સાધુ માંદા હોય, ક્ષેત્રથી જે ક્ષેત્રમાં શુદ્ધ ગોચરી મળી શકતી ન હોય, કાલથી ઉનાળો હુકાળ વગેરે પ્રસંગ હોય, અને ભાવથી હાચક (વહોરાવનાર)ના ઓછા ભાવ વગેરે હોય. આ કારણોએ ગીતાર્થની આજ્ઞાનુસાર અપવાદ માર્ગ કહ્યો છે. એવું ગૂઢ રહસ્ય ગીતાર્થ જ જાણી શકે. માટે જ જે મુનિઓ ગીતાર્થ છે, તથા ગીતાર્થની નિશ્રાએ રહેનારા છે, તે બંનેને જ પવિત્ર આગમોમાં આરાધક કહ્યા છે. તે સિવાયના અગીતાર્થ-મરણ મુજબ સ્વચ્છંદે વર્તનારા જીવો આરાધક કોટીમાં દાખલ થઈ શકે જ નહિ.

પ્રશ્ન—ગુરુ તરીકે માનીને અપાત્રને દાન દેવામાં લાભ ખરો કે નહિ ?

ઉત્તર—જે શ્રાવક અપાત્ર (લાચકાત વિનાના)ને ગુરુ બુદ્ધિથી દાન આપે, તે એકાંત પાપને બાંધનારો થાય છે. કારણ કે તેણે અપાત્રને તેવી રીતે આપેલું તે દાન તેના અપાત્રપણાને પોષે છે અને તેથી તે (દેનાર) શ્રાવકને લગારપણુ નિર્જરનો લાભ મળતો નથી. માટે શ્રાવકે ગુરુબુદ્ધિથી સુપાત્ર દાન દેતી વખતે પાત્ર-અપાત્રનો જરૂર વિચાર કરવો જોઈએ. બાકી અનુકંપા દાનમાં આવો વિચાર કરવો જરૂરી નથી.

પ્રશ્ન—સુપાત્ર અને કુપાત્ર કોને કહીએ ?

ઉત્તર—ઉત્તમ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, તપ, ક્ષમા વગેરે ગુણોને ધારણ કરે તે સુપાત્ર કહેવાય. આવા ઉત્તમ ગુણોના નિધાન મહાત્માઓ જ ખરી રીતે સંસાર સમુદ્રને તરેલા અથવા તરવા માટે પ્રયત્ન કરનારા કહી શકાય. અને તેઓજ પાપથી બચીને બીજા લભ્ય જીવોને પાપથી બચાવે છે. પાત્ર શબ્દનો અર્થ કરતાં કહ્યું છે કે—

પાકારેણોચ્યતે પાપં, ત્રકારસ્ત્રાણુવાચકઃ ॥

અક્ષરદ્વયસંયોગે, પાત્રમાહુર્મનીષિણુઃ ॥ ૧ ॥

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે મોક્ષમાર્ગે ચાલનારા મહાત્માઓ સુપાત્ર કહેવાય.

આ પ્રમાણે હાચક વગેરેની બીના ધ્યાનમાં રાખીને લભ્ય જીવોએ મુનિવરોને નિર્દોષ દાન દઈને માનવ ભવ સફલ કરવો.

હે લભ્ય જીવો ! તમે આ રીતે આ હૃલ્લપંચકનું સ્વરૂપ પોતાના જીવનમાં ઉતારી તીર્થ સેવા દાનાદિ ધર્મને સાધીને મુક્તિના મુખને પામજો તથા શ્રીચારુ ગણધરે જે વિનય-ગુણને જિન ધર્મના મૂલભૂત જણાવ્યો, તે અપ્રતિપાતી વિનય ગુણનું સ્વરૂપ દષ્ટાંત સાથે દૂકામાં આ પ્રમાણે જાણવું:—

ચતુર્ધા વિનયઃ પ્રોક્તઃ, સમ્યગ્જ્ઞાનાદિભેદતઃ ॥

ધર્મકાર્યે નરઃ સૌજ્ઞઃ, વિનયાખ્યગુણુચ્ચિન્તતઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—નિર્મલ જ્ઞાન વિનયાદિ ભેદે કરીને ચાર પ્રકારનો વિનયધર્મ કહેલો છે. તે વિનયને ધારણ કરનાર પુરુષ ધર્મકાર્યને લાયક કહ્યો છે. જ્ઞાનાદિ ભેદે કરીને ચાર પ્રકારનો વિનય જાણવો. તેમાં-બહુમાન પૂર્વક નવો પાઠ લેવો, અભ્યાસ સ્મરણાદિ કરવું વગેરે જ્ઞાન વિનય કહેવાય. તથા આહારાદિ કરતાં મૌન રહેવું, તે પણ જ્ઞાન વિનય કહેવાય છે. (૧) સામાયિકાદિ સકળ પ્રવચન જિનભાષિત હોવાથી તેમાં કોઈ પણ જાતનો વિસંવાદ નથી, તેથી યથાર્થ વસ્તુતત્ત્વની પ્રતીતિમાં નિઃશંક થવું તે દર્શનવિનય કહેવાય છે. (૨) ચારિત્રનું શ્રદ્ધાન કરવું, તેનું સમ્યક્ પ્રકારે આરાધન કરવું, અન્યની પાસે ચારિત્રના ગુણોની સ્તવના કરવી અને ચારિત્રનું સ્વરૂપ કહી બતાવવું, એ વિગેરે ચારિત્રવિનય કહેવાય છે. (૩) આચાર્ય વિગેરે ગુરુનું પ્રત્યક્ષ દર્શન થાય એટલે તરતજ ઉભા થવું, તેમની સન્મુખ જવું, હાથ જોડવા વિગેરે વિનય કરવો અને તેમની ગેરહાજરી હોય ત્યારે પણ મન વચન અને કાયાના યોગે કરીને તેમના ગુણનું કીર્તન તથા વારંવાર સ્મરણાદિ કરવું તે ઉપચારવિનય કહેવાય છે (૪). આ સંબંધમાં પાંચ કળશી ભારવાહકની કથા છે, તે આ પ્રમાણે—

પંચાખ્ય ભારવાહક કથા.

કોઈ એક ગામમાં ભાર વહન કરનારા પાંચસો મનુર રહેતા હતા. તેઓમાં એક મુખ્ય હતો, તે પાંચ કળશી અનાજનો ભાર ઉપાડતો હતો. તેનામાં એવો લોકોત્તર ગુણ જોઈને રાજાએ તેના પર કૃપા કરીને વર આપ્યો કે “જ્યારે તું ભાર ઉપાડીને માર્ગમાં ચાલે ત્યારે તારી સામે જો રથ, ઘોડા, ગાડાં, સૈન્ય અને હાથી વિગેરે આવતાં હોય તો તેને જોઈને તારે સ્વીકાર કરેલો માર્ગ છોડીને આધું પાછું જવું નહી, કેમકે ભારથી પીડાયેલા પ્રાણીને ચાલતો માર્ગ છોડવો અતિ દુષ્કર છે. હું પણ તને દ્વંદ્વથી જોઈને માર્ગ આપીશ, તેથી તારે મારો પણ ભય રાખવો નહી, તો પછી ખીજનો ભય તો શા માટેજ હોય? આ મારી આજ્ઞાનો કોઈ લોપ કરશે તેને હું શિક્ષા કરીશ.” આ પ્રમાણે આજ્ઞા મળવાથી તે મનુર ઈચ્છા મુજબ માર્ગમાં ચાલતો હતો. તેને આવતો જોઈને સર્વ કોઈ તેને માર્ગ આપતા હતા, પણ તેના પર કોઈ રોષ કરતું નહોતું. એકદા તે ભાર ઉપાડીને માર્ગમાં જતો હતો, તેવામાં તેની સામે કોઈ સાધુને આવતાં તેણે જોયા. તેને જોઈને તે મનુરે વિચાર કર્યો કે “મારો ભાર તો ગમે તેટલો પણ પરિમિત છે, અને આ મુનિએ ધારણ કરેલ પાંચ મહાવ્રત રૂપી ભાર તો અપરિમિત છે, તે કોઈનાથી કળી શકાતો નથી; તેટલો બધો ભાર ઉપાડીને તે ચાલે છે, તેથી એમની પાસે મારું પરાક્રમ નિરર્થક છે.” એમ વિચારીને તેણે મુનિને રસ્તો આપ્યો. તે આઘો ખસ્યો એટલે તેની પાછળના સર્વ મનુરોને પણ ખસવું પડ્યું, તેથી તેઓ રોષ પામીને બોલ્યો કે “તે રાજાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કર્યું.” પછી તેઓએ રાજાને જાહેર કર્યું. રાજાએ તેને બોલાવીને પૂછ્યું, ત્યારે તે બોલ્યો કે “હે દેવ! મેં આપની આજ્ઞા જરા પણ ખંડિત કરી નથી.” રાજાએ તેનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તે ફરીથી બોલ્યો કે “હે

રાજા ! મારા કરતાં આ મુનિનો ભાર અધિક છે, તેથી હું બાબુ પર ખસ્યો છું.” રાજાએ પૂછ્યું કે “તેના પર શો ભાર છે ?” તે બોલ્યો કે “હે સ્વામી ! મેરુ પર્વત કરતાં પણ અધિક ભારવાળાં પાંચ મહાવ્રતો કે જેને વહન કરવાને હું અસમર્થ છું અને આ મુનિ તો તે ભારને વહન કરે છે, અને તેમાં નેત્રસ્કુરણ જેટલો કાળ પણ પ્રમાદ કરતા નથી. હું તો માત્ર બહારનો ભાર ઉપાડું છું અને ઈર્ષ્યાદિ સમિતિ રહિત હોવાથી અનેક જીવોની હિંસા કરીને અનેક ભવો કરીને ભોગવતાં પણ જેનો નાશ ન કરી શકાય, એવા વધારે પાપ કર્મોના સમૂહને આંધી રહ્યો છું. પ્રથમ મેં પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી હતી, પરંતુ પાંચ મહાવ્રતના ભારને વહન કરવામાં અશક્ત થવાથી મેં પ્રવ્રજ્યાનો ત્યાગ કર્યો. આ પાંચ કળશીનો ભાર તો હું સહેજે ઉપાડી શકું છું, પણ પ્રથમ સ્વીકાર કરેલા મહાવ્રતરૂપી અભ્યંતર ભારને ઉપાડી શકતો નથી, માટે હું માર્ગમાંથી આઘો ખસ્યો, તે મેં વ્યાજબી કયું છે.”

ભક્તિભરા નમસ્યન્તિ, ઇન્દ્રાદ્યો ગતસ્મયાઃ ।

મહાવ્રતભરાકીર્ણાન્, તદ્વ્યેઽહં કિયન્મિતઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“હે રાજા ! મહાવ્રતરૂપી ભારને વહન કરનાર મુનિઓને ભક્તિથી ભરપૂર ઇન્દ્રાદિક પણ ગર્વ રહિત થઈને નમસ્કાર કરે છે, તો તેવા મુનિની પાસે હું કેાણુ માત્ર છું ?”

વળી હે રાજા ! આ મુનિ પાંચ મહાવ્રતોમાંના દરેકને પાંચ પાંચ ભાવના વડે નિરંતર નિર્મળ કરે છે. તેમાં પહેલા પ્રાણાતિપાત વિરમણ નામના વ્રતની પાંચ ભાવનાઓ આ પ્રમાણે છે—

ઈરિયાસમિએ તહા સયા જએ, ઉવેહ ભુંજેજ્જ વ પાણુભોયણું ।

આયાણુનિકપેવ દુગુંઅછ સંજએ, સમાહિએ સંજયએ મણોવઈ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ઈર્ષ્યાસમિતિવાળા, તથા સર્વદા જોઈને પાન ભોજન કરનારા (એષણુ સમિતિવાળા), આદાન નિષેપ અને જુશુપ્સા કરનારા, તથા સાવધાન થઈને મનને અને વચનને નિયમમાં રાખનારા મુનિરાજ પહેલા વ્રતની પાંચ ભાવના ભાવે છે.”

[વશેષાર્થ—ઈર્ષ્યા એટલે ગમન કરવું તે, તેમાં સમિત એટલે ઉપયોગ રાખનાર, સમસ્ત જીવોની હિંસાના ત્યાગને માટે ઈર્ષ્યાસમિત થવું તે પહેલી ભાવના, તથા સર્વદા સારી રીતે ઉપયોગ રાખીને ઈક્ષણુ પૂર્વક (જોઈને) પાન અને ભોજન ગ્રહણ કરવું અથવા વાપરવું એ બીજી ભાવના; આદાન નિષેપ એટલે પાત્રાદિક પ્રમાર્જના પૂર્વક ગ્રહણ કરવાં અથવા મૂકવાં તે, તથા આગમમાં જેનો નિષેધ કર્યો હોય તેની જુશુપ્સા (નિંદા) કરે-પોતે ન આચરે તે ત્રીજી ભાવના તથા સાધુ સમાહિત એટલે સાવધાન થઈને મનને દ્વષણ રહિત પ્રવર્તાવે, કેમકે મન દ્વષણવાળું (મલિન) હોય તો કાયસંલીનતા વિગેરે કયાં છતાં પણ તે કર્મબંધ માટે થાય છે. પ્રસન્નચંદ્ર નામના રાજર્ષિએ મનોશુષ્કિ રાખી નહી તેથી કાયાવડે હિંસા નહી કયાં છતાં પણ મનથી સાતમી નરકને યોગ્ય કર્મ આંધું હતું

એમ સંભળાય છે, માટે મનને નિયમમાં રાખવું એ ચોથી ભાવના. તેવીજ રીતે વાણી પણ દ્વષણ રહિત બોલવી કે જેથી હિંસા થાય નહીં તે પાંચમી ભાવના.

બીજા અસત્યવિરમણ વ્રતની પાંચ ભાવના આ પ્રમાણે છે—

અહસ્સ સચ્ચે અણુવીચ ભાસચ્ચે, જે કોઈ લોહં ભયમેવ વજ્જચ્ચે ।

સે દીહરાયં સમુપેહિયા સયા, મુણી હુ મોસં પરિવજ્જચ્ચે સિયા ॥ ૨ ॥

અર્થ—“ જે હાસ્ય રહિત સત્ય બોલે, વિચારીને બોલે તથા ક્રોધ લોભ અને ભયનો ત્યાગ કરે તે મુનિ દીર્ઘરાત્રને સદા જીએ છે, માટે મુનિએ સર્વદા અસત્યનો ત્યાગ કરવો.”

(વિશેષાર્થ—હાસ્યનો ત્યાગ કરીને સત્ય વાણી બોલવી, કેમકે હાસ્યથી કદાચ અસત્ય પણ બોલાય છે તે પહેલી ભાવના. ૧. વિચારીને એટલે સમ્યગ્ જ્ઞાનપૂર્વક વિચાર કરીને બોલવું; વગર વિચારે બોલનાર કોઈ વાર અસત્ય પણ બોલી જાય છે અને તેથી પોતાને વૈર, પીડા વિગેરે પ્રાપ્ત થાય છે, તથા જીવહિંસા પણ થાય છે તે બીજી ભાવના. ૨. તથા જે ક્રોધ^૧, લોભ અને ભયનો ત્યાગ કરે તે મુનિ દીર્ઘરાત્ર એટલે મોક્ષને પોતાની સમીપે જીએ છે; માટે હંમેશાં અસત્યનો ત્યાગ કરવો. ક્રોધાદિક ત્યાગ કરવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—ક્રોધને આધીન થયેલો માણસ જ્યારે બોલે છે ત્યારે તેને સ્વપરની અપેક્ષા (પરવા) રહેતી નથી, તેથી તે જેમ તેમ બોલતાં અસત્ય પણ બોલે છે, માટે તેનો ત્યાગ કરવો શ્રેષ્ઠ છે. ૩ લોભને આધીન થયેલો માણસ પણ ધનના અત્યંત લોભથી બોટી સાક્ષી પૂરવી વિગેરે અસત્ય બોલે છે, માટે તેનો ત્યાગ કરવો. ૪. તથા ભયભીત માણસ પોતાના પ્રાણાદિકનું રક્ષણ કરવા ઈચ્છાથી સત્યવાદીપણુનો ત્યાગ કરે છે, માટે મુનિવરો નિર્ભય થઈને મોક્ષમાર્ગને આરાધે છે. ૫.

ત્રીજા અહત્તાદાન વિરમણ વ્રતની પાંચ ભાવના આ પ્રમાણે છે—

સયમેવ ઉગ્ગહ જાયચ્ચે ઘટે, મધમિં નિસમ્મ સ લિકખુ ઉગ્ગહં ।

અણુન્નવિય ભુજિય પાણુભોયણું, જાઠત્તા સાહમિયાણુ ઉગ્ગહં ॥ ૩ ॥

અર્થ—“ સાધુ પોતાની જાતે જ અવગ્રહની યાચના કરે, પછી મતિમાન એવો તે સાધુ [યોગ્ય] ચેષ્ટા (પ્રયત્ન) કરે, અવગ્રહની આજ્ઞા સાંભળીને તેમાં રહે, પાન અને લોજન આજ્ઞા લઈને કરે, તથા સાધાર્મિક પાસે અવગ્રહની યાચના કરીને નિવાસ કરે.”

(વિશેષાર્થ—બીજાની સાથે કહેવડાવ્યા વિના સાધુ (પોતેજ) ભગવંતની આજ્ઞા પ્રમાણે ઈન્દ્ર, રાજા, ગૃહપતિ, શર્યાતર અને સાધર્મિકના લેદવાળા પાંચ પ્રકારના અવગ્રહની યાચના કરે; અન્ય માણસ પાસે યાચના ન કરાવે, કારણકે જે સ્વામી ન હોય

૧ ક્રોધાદિકના ત્યાગની ત્રણ ભાવના મળીને પાંચ થાય છે.

૨ ઉપાશ્રય ધમેક્કેતી.

તેની પાસે યાચના કરી હોય ને ખરા સ્વામી પાસે યાચના ન કરી હોય તો પરસ્પર વિરોધાદિક દોષો પ્રાપ્ત થાય છે (૨). પછી તે આજ્ઞા લીધેલા અવગ્રહમાં તૃણાદિક ગ્રહણ કરવા માટે મતિમાન સાધુ એટલે ચત્તન કરે, અર્થાત્ અવગ્રહ આપનારનું આજ્ઞાવચન સાંભળીને તૃણાદિક પણ વાપરે; આજ્ઞા વિના વાપરે તો અદત્તનું ગ્રહણ કયું કહેવાય (૨). તથા સાધુ સર્વદા અવગ્રહની સ્પષ્ટ મર્યાદા પૂર્વક યાચના કરે, અર્થાત્ સ્વામીએ એકવાર અવગ્રહ આપ્યા છતાં પણ વારંવાર માતૃનું વિગેરે પરડવવાના કાર્યમાં અવગ્રહની યાચના કરે (૩). શુરુ વિગેરેની આજ્ઞા લઈને પાન ભોજન વિગેરે વાપરે, અર્થાત્ જે કાંઈ ચીજ વાપરવી તે સર્વ શુરુની આજ્ઞા પૂર્વકજ વાપરવી જોઈએ, નહીં તો અદત્ત ભોગવ્યાનો દોષ લાગે છે (૪). સરખા ધર્મનું જે આચરણ કરે તે સાધર્મિક કહેવાય છે, અર્થાત્ એકજ શાસનમાં વર્તનારા સંવેગી સાધુઓએ પ્રથમથી તે સ્થાન યાચનાપૂર્વક ગ્રહણ કરેલું હોય તે તેમની પાસેથી માસ વિગેરે અવધિતું તથા પંચકોશાદિ ક્ષેત્રનું માન કરીને રહેવા માટે માગી લેવું, તેમની આજ્ઞાથીજ ઉપાશ્રય વિગેરે સર્વ ગ્રહણ કરવું, નહીં તો અદત્તનો ભાગો લાગે છે. (૫)

હવે ચોથા બ્રહ્મચર્ય વ્રતની ભાવના આ પ્રમાણે છે :—

આહારગુપ્તે અવિભૂસિયપ્પા, ઇત્થિ ન નિજ્ઞાપ્ય ન સંથવેજ્જા ।

બુદ્ધે મુણી બુદ્ધકલ્હં ન કુજ્જા, ધમ્માણુપેહી ખંભચેર સંધએ ॥ ૪ ॥

અર્થ—“ આહારની ગુપ્તિ કરે, પોતાના દેહને અવિભૂષિત રાખે. સ્ત્રીને જુએ નહી, સ્ત્રીની પ્રશંસા અથવા પરિચય કરે નહી, અને બુદ્ધિમાન મુનિ કથા (ચાર વિકથા વગેરે) કરે નહી, તો તે ધર્માનુપ્રેક્ષી મુનિ બ્રહ્મચર્યને ખરોખર ધારણ કરે છે એમ જાણવું. ”

વિશેષાર્થ—આહારની ગુપ્તિ રાખવી, એટલે સ્નિગ્ધ ભોજન કરવું નહી, તેમજ અતિમાત્ર ભોજન કરવું નહી; કેમકે તેથી ધાતુ પુષ્ટ થવાથી વેદનો ઉદય થાય અને તેથી કરીને કદાચ બ્રહ્મચર્યનું ખંડન પણ થાય. (૧) અવિભૂષિતાત્મા એટલે શરીરને સ્નાન વિલેપન વિગેરે વિવિધ પ્રકારની વિભૂષાથી રહિત રાખવું (૨) સ્ત્રીને અને તેના અંગો-પાંગોને પણ જોવાં નહી (૩) સ્ત્રીની પ્રશંસા કરવી નહી, તથા તેનો પરિચય પણ કરવો નહી (૪) તથા બુદ્ધિમાન એટલે તત્ત્વને જાણનાર મુનિએ ક્ષુદ્ર એટલે અપ્રશસ્ય એવી શીકથા કરવી નહી (૫) આ પાંચ ભાવનાથી જેવું અંતઃકરણ ભાવિત થયું છે, એવો ધર્માનુપ્રેક્ષી એટલે ધર્મના આસેવનમાં તત્પર સાધુ બ્રહ્મચર્યને ધારણ કરે છે, અર્થાત્ તે વ્રતને પુષ્ટ કરે છે.

પાંચમા મહાવ્રતની ભાવના આ પ્રમાણે છે :—

જે સદ્ગુણસગંધમાયએ, ફાસે ય સંપપ્પમણુણપાવએ ।

ગેહી પડિસં ન કરેજ્જ પંડિએ, સે હોઈ દંતે વિરએ અકિંચણે ॥ ૫ ॥

અર્થ—“જે સાધુ મનોરૂ ને અમનોરૂ એવા આંગતુક શબ્દ, રૂપ, રસ અને ગન્ધ એ ચાર તથા સ્પર્શ મળી પાંચ પ્રકારના ઈન્દ્રિયના વિષયોને પામીને તેના પર આસક્તિ કે પ્રદેશ કરે નહી તે પડિત, જિતેન્દ્રિય ને સર્વ સાવધ કર્મથી વિરક્ત એવો સાધુ અકિંચન એટલે પરિશ્રુ રહિત કહેવાય છે.”

વિશેષાર્થ—“જે સાધુ મનોરૂ (ઈષ્ટ) શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ એ ચાર પ્રકારના ભાવતા એવા ઈન્દ્રિયના વિષયો પ્રત્યે તેમજ સ્પર્શ પ્રત્યે એટલે મનોરૂ અને અમનોરૂ (ઈષ્ટ અને અનિષ્ટ) એવા વિષયોને પામીને અનુક્રમે તેના પર ગૃહિ તે મૂછાં અને પ્રદેશ એટલે દ્વેષ અનુક્રમે ન કરે, એટલે ઈષ્ટ વિષયોને પામીને ગૃહિ ન કરે અને અનિષ્ટ વિષયોને પામીને દ્વેષ ન કરે તે મુનિ દાંત, જિતેન્દ્રિય, સર્વ સાવધ યોગથી વિરત અને અકિંચન-નિઃપરિશ્રુ થાય છે. પાંચ પ્રકારના વિષયો સંબંધી રાગ અને દ્વેષ તથા દેવો એ પાંચમા વ્રતની પાંચ ભાવના બાબતી.

આ પ્રમાણે દરેક વ્રતની પાંચ પાંચ ભાવનાઓ મળીને પચીસ ભાવના બાબતી. ઇત્યાદિ અનેક યુક્તિથી મહાવ્રતનો ભાર ઉપાડવો હુબ્બર છે.

પંચાખ્ય નામના મજુર પાસેથી આ પ્રમાણેની હકીકત સાંભળીને રાજા બોલ્યા કે “હે પંચાખ્ય! તું મહા પરાક્રમી છે. આટલો પાંચ કળશીનો મોટો ભાર વહન કરે છે, મહાકષ્ટનો અનુભવ કરે છે, છતાં તે પંચમહાવ્રતનો ત્યાગ શા માટે કર્યો? કેમકે તેમાં કાંઈ ભાર નથી, આ મહાવ્રતો તો સુખેથી નિર્વાહ થઈ શકે (પાળીશકાય) તેવાં છે, મને તો તેમાં કાંઈ પણ હુબ્બર જણાતું નથી.” તે સાંભળીને પંચાખ્ય બોલ્યો કે “હે સ્વામી! આપે ઘણીવાર ઈન્દ્રિયોને યોગ્ય એવા વિષયો લોગવ્યા છે, હવે આપના પુત્રને રાજ્ય સોંપીને મુનિને યોગ્ય એવું સંયમ એક જ દિવસને માટે અંગીકાર કરો, અને તેને યોગ્ય ક્રિયાનુષ્ઠાન કરો.” આ પ્રમાણેનાં પંચાખ્યના વચનથી તે અભિમાની રાજા વ્રતને માટે ઉદ્યમી થયો. તે વાત બાણીને તેની રાણીઓ બોલી કે “હે પ્રાણનાથ! અમે તમારું પડખું એક ક્ષણ પણ છોડશું નહી, તમારા વિના અમે કેઈપણ વસ્તુથી રતિ (હર્ષ) પામશું નહી. વળી મનોહર-રમણિક કામિનીના લોગને યોગ્ય એવું આ તમારું શરીર અંત, પ્રાંત અને તુચ્છ આહારાદિક બાવીશ પ્રકારના પરિપક્ષો સેવવાથી નાશ પામશે. તે વખતે પછી તમને નિરંતર પશ્ચાત્તાપ થશે; કેમકે દુઃખ લોગવવું તે સહેલું નથી. હે નાથ! જો કે હમણાં તમે નિઃસ્પૃહ અને હંમેશાં પરવસ્તુને નહી ઈચ્છનારા એવા મુનિના ગુણોનો તિરસ્કાર કરવા માટે અહંકારને લીધે આ કાર્ય કરવા ઇચ્છો છો, પણ તે વ્યાજબી નથી; કેમકે તે કાર્ય તો સમય પ્રકારના દર્પ, દંભ અને ગર્વથી રહિત એવા પુરુષોજ કરી શકે છે.” ઇત્યાદિ સાંભળીને રાજા બોલ્યો કે “અહો! આ અતિ હુબ્બર કાર્ય મેં અજ્ઞાનથી જ ચિંતવ્યું, કેમકે જ્યારે સર્વથા નિરાશાભાવ પ્રાપ્ત થાય છે,

ત્યારેજ તે વ્રતને યોગ્ય સ્વભાવ (આત્મભાવ) પ્રગટ થાય છે.” પછી રાજાએ તે ભારવાહકોના નાયકને કહ્યું કે “ સમસ્ત પુણ્ડલની આશા રહિત એવું મુનિપણું અતૃપ્ત જીવોને એક દિવસ પણ ફરસી શકતું નથી.” પંચાખ્ય જોડ્યો કે “ હે રાજા ! તે મુનિ-એ ચૌવન અવસ્થા છતાં પણ પ્રત્યક્ષ પ્રાપ્ત થયેલું કાંચન, કામિની અને રાજ્યનું સુખ તુણ માત્રની જેમ છોડી દઈને જીવન પર્યંત સંયમનો ભાર વહન કરવાનું સ્વીકાર્યું છે, અને તેજ પ્રમાણે તે છેલ્લા આસોન્દ્રીસ સુધી પાલન કરશે. મેં પણ શ્રી મુમુક્ષુ (તીર્થંકર) ભાષિત સ્વાદ્વાદ્યુક્ત આગમનાં વચનોને સાંભળીને મહાવ્રત ગ્રહણ કર્યો હતો, પરંતુ હું તો તેમાં નપુંસક બળદ જેવો થઈ ગયો. હાથીનો ભાર તો હાથીજ ઉપાડી શકે, ગધેડો ઉપાડી શકે નહી. વળી વિશ્વમાં આ સમગ્ર પૃથ્વી, સમુદ્ર, પર્વત અને વૃક્ષો વિગેરેનો ભાર ઉપાડવામાં સમર્થ એવા કેટલાક પુરુષોને સાંભળીએ છીએ, પણ આ મહાવ્રતોના ભાર વહન કરવામાં તો તે ક્ષમાવાન મુનિજ સમર્થ છે એમ હું માનું છું; તે માટેજ હે રાજા ! હું માર્ગમાં તેમને વિનયથી નમ્યો છું, તથા તેમની પ્રશંસા પણ તેટલા માટેજ કરી છે.” આ પ્રમાણે પંચાખ્યનાં વચનો સાંભળીને રાજા વિગેરે તમામ ભવ્ય જીવો જૈન મુનિનો વિનય કરવામાં તત્પર થયા, અને પંચાખ્યની આવી બુદ્ધિથી રંજિત થયેલા રાજાએ તેને પોતાનો હબ્બુર સેવક કરીને રાખ્યો અને તેની પાસે નિરંતર ધર્મકથા શ્રવણ કરવા લાગ્યો.

“ આ ભારવાહકે જો કે દુઃખે ધારણ કરી શકાય તેવા ચારિત્રના ગુણોનો ત્યાગ કર્યો હતો, તોપણ તેણે રાજાદિકને ધર્મના રાગી કર્યા. તેનું કારણ એ કે સર્વ ગુણોના મોટા ભાઈ જેવા વિનય ગુણને તેણે છોડ્યો નહોતો અને તેજ ગુણથી તે પરિણામે સર્વોત્તમપણું પામશે.”

હવે વિનય ગુણના ભેદ પ્રભેદાદિનું સ્વરૂપ ટૂંકામાં દષ્ટાંત સાથે આ રીતે જણાવું—

આહ્યાભ્યન્તરભેદાભ્યાં, દ્વિવિધો વિનયઃ સ્મૃતઃ ।

તદેકૈકોઽપિ દ્વિભેદો, લોકલોકોત્તરાત્મકઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ આહ્યા તથા અભ્યન્તર ભેદવડે વિનય બે પ્રકારનો કહેલો છે. તે આહ્યા તથા અભ્યન્તરના પણ લૌકિક અને લોકોત્તર એવા બે બે ભેદ છે.”

વંદન કરવું, વચનથી સ્તુતિ કરવી, ઉમા થવું, સન્મુખ જવું, એ વિગેરે આહ્યા વિનય કહેવાય છે અને અન્તઃકરણથી વંદનાદિક કરવું, તે અભ્યન્તર વિનય કહેવાય છે. આ બે પ્રકારના વિનયના ચાર ભાંગા થઈ શકે છે. તે આ પ્રમાણે—કોઈકે પ્રાણી માત્ર આહ્યા વિનય દેખાડે છે, પણ તેને અભ્યન્તર વિનય હોતો નથી. શીતળાચાર્યની જેમ. (૧). કોઈ પ્રાણી અભ્યન્તર વિનય કરે છે, પણ આહ્યા વિનય કરતો નથી; સાતમા દેવ-લોકના દેવતાની જેમ. તે વિષે પાંચમા અંગમાં કહ્યું છે કે—સાતમા દેવલોકના દેવોએ શ્રીમહાવીરસ્વામીને ભાવથી વંદન કરીને મનવડેજ પ્રશ્ન કર્યો, તેથી પ્રભુએ પણ “ મારા

સાતસો શિષ્યો મોક્ષ પામશે” એવો ઉત્તર આપ્યો. તે વખતે સંદેહ ઉત્પન્ન થવાથી ગૌતમ વિગેરે મુનિઓએ સ્વામીને પૂછ્યું કે “હે ભગવન્! આ દેવોએ બાહ્ય વિનય કેમ ન કર્યો?” ત્યારે પ્રભુએ આંતર ભક્તિથી પૂછેલા પ્રશ્નાદિકનું સર્વ વૃત્તાન્ત કહ્યું, તે સાંભળીને તેઓ વિસ્મય પામ્યા (૨) કોઈક પ્રાણી અતિમુક્ત ઋષિની જેમ બન્ને પ્રકારનો વિનય કરે છે (૩). તથા કોઈ પ્રાણી ગોષ્ઠામાહિલ અને મંબલીપુત્ર વિગેરેની જેમ બેમાંથી એકે પ્રકારનો વિનય કરતા નથી (૪).

આ બન્ને પ્રકારના વિનય લૌકિક તથા લોકોત્તર ભેદ કરીને બે બે પ્રકારના છે. તેમાં પિતા વિગેરેને વિષે પ્રણામ વિગેરે બાહ્ય વિનય કરવો તે લૌકિક બાહ્ય વિનય કહેવાય છે, અને તે પિતા વિગેરેને વિષે આંતર પ્રીતિથી વંદન, અભ્યુત્થાનાદિક કરવાં તે લૌકિક અભ્યન્તર વિનય કહેવાય છે. લોકોત્તર એવા જૈન માર્ગમાં રહેલા આચાર્યદિકનો અભ્યુત્થાનાદિક બાહ્ય વિનય કરવો, તે લોકોત્તર બાહ્ય વિનય કહેવાય છે, તથા તે આચાર્યદિકની આંતરંગ પ્રીતિથી વિધિ વંદનાદિકવડે ભક્તિ કરવી, તે લોકોત્તર અભ્યન્તર વિનય કહેવાય છે.

બીજા સર્વ ગુણોથી બ્રહ્મ થયા છતાં પણ બે વિનયવાળો હોય તો તે શ્રી જિન ધર્મને પામી શકે છે. કહ્યું છે કે—

અન્યૈર્ગુણૈઃ પ્રભ્રષ્ટોઽપિ, યઘસ્તિ વિનયો દૃઢઃ ।

ભૂયો ગુણાનવાપ્નોતિ, અર્હન્નકનિર્દર્શનમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“બીજા ગુણોથી બ્રહ્મ થયા છતાં પણ બે વિનય ગુણ દૃઢ રહ્યો હોય તો તે ફરીથી પણ અર્હન્નકની જેમ ગુણને પામે છે.”

॥ આ અર્હન્નક (અરણિક) મુનિની બીના ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી ॥

તગરા નામની નગરીમાં દત્ત નામે શ્રાવક રહેતો હતો. તેને લદ્રા નામની પત્ની સાથે પાંચ ઈન્દ્રિય સંબંધી સુખ ભોગવતાં અર્હન્નક નામનો પુત્ર થયો. એકદા અર્હન્નિમ્ત્ર નામના સૂરિ પાસે શ્રીજિનધર્મનું સ્વરૂપ મહિમા વગેરે ઉપદેશ સાંભળીને વૈરાગ્ય પામેલા દત્તે પોતાની સ્ત્રી અને પુત્ર સહિત દીક્ષા ગ્રહણ કરી. દત્ત મુનિ સારી રીતે ક્રિયાયુક્ત છતાં પણ “આગળ જતાં મારો પુત્ર સંયમનું પાલન કરશે” એમ ધારીને તથા પુત્ર ઉપરના વાત્સલ્યને લીધે ઉત્તમ ભોજન લાવી લાવીને પુત્રનું પોષણ કરતા હતા, કોઈ પણ વખત પુત્રને ભિક્ષા લેવા મોકલતા નહી. તે જોઈને બીજા સાધુઓ “આ બાળ સાધુ સમર્થ છતાં પણ તેની પાસે શ્યા માટે ભિક્ષા મંગાવતા નથી?” ઈત્યાદિક મનમાં વિચાર કરતા, પણ તેને કાંઈ પણ કહી શકતા નહી. કેમકે પિતા પુત્રનું પાલન કરે તેમાં કોણ નિષેધ કરી શકે? પછી કેટલેક કાળે દત્ત મુનિ ઉન્હાળાના સમયમાં સમાધિથી મરણ પામ્યા. તેના વિયોગથી અર્હન્નક સાધુને મહા દુઃખ પ્રાપ્ત થયું. પિતાના વિરહથી

હુઃખી થયેલા તેને બીજા સાધુઓએ જે ત્રણ દિવસ સુધી તો આહાર લાવી આપ્યો. પછી તેઓએ અર્હનકને કહ્યું કે “હવે તું પોતેજ ભિક્ષા માટે ચટન કર. (લેવાને બા) તારા પિતાની જેમ હવે હમેશાં કોઈ લાવીને તને આહાર આપશે નહીં.” આ પ્રમાણે કર્ણમાં શ્રીસું રેડ્યા જેવું વચન સાંભળીને અર્હનક ખેદચુકત થઈ બીજા મુનિઓની સાથે ભિક્ષા માટે ચાલ્યા. પૂર્વે કોઈ પણ વખત તેણે જરા પણ શ્રમ લીધો નહોતો, અને શરીર અત્યંત સુકુમાર હતું, તેથી શ્રીષ્ઠ ઋતુના સૂર્યનાં ઉગ્ર કિરણોથી તપેલી ધૂળમાં ચાલવાથી તેના પગ દાઝવા લાગ્યા, માથું પણ સૂર્યનાં કિરણોથી તપી ગયું, અને તરસ લાગવાથી મુખ પણ સૂકાઈ ગયું. તેવી રીતે ચાલતાં તે અર્હનક મુનિ બીજા સાધુઓથી પાછળ રહી ગયા, એટલે વિસામો લેવા માટે કોઈ એક ગૃહસ્થના મહેલની છાયામાં ઉભા રહ્યા. ત્યાં ઉભા રહેલા કામદેવ સમાન આકૃતિવાળા તેને ચંદ્રના જેવા મુખવાળી અને જેનો પતિ પરદેશ ગયેલો હતો એવી તે ઘરની માલિક સ્ત્રીએ દીઠા. તે બાળ મુનિને જોઈને તેણે વિચાર્યું કે “અહો ! શું આતું અપૂર્વ સૌન્દર્ય છે કે જે જેવા માત્રથીજ મારા મનતું આકર્ષણ કરે છે ! માટે આ યુવાનની સાથે વિલાસ કરીને મારું યૌવન સંરક્ષણ કરું.” એમ વિચારીને તેણે તે સાધુને બોલાવવા માટે દાસીને મોકલી. દાસીએ તેને બોલાવ્યા, એટલે તે પણ તેના ઘરમાં ગયા. તેને આવતાં જોઈને હર્ષ પ્રકટવાથી જેના કુચકુંભ પ્રકુલિત થયા છે એવી તે સ્ત્રી તેની સામે આવી, અને હાસ્યથી ભિન્નિત થયેલા દાંતનાં કિરણોથી અધરોષને તેજસ્વી કરતી તથા નેત્રને નીચાં રાખીને વાંકી દૃષ્ટિથી કટાક્ષ કરતી તે સ્ત્રીએ તેને પૂછ્યું કે “હે પ્રાણુના જીવન સમાન ! તમે શું માગો છો ?” ત્યારે અર્હનક મુનિ બોલ્યા કે “હે સારા લોચનવાળી કામદેવની પ્રિયા ! હું ભિક્ષા માગું છું.” તે સાંભળીને તેણે વિચાર્યું કે “આ સાધુને હું કામદેવને ઉદ્દીપન કરનારાં ઔષધોથી ભિન્નિત, સ્નિગ્ધ, મધુર અને જેવા માત્રથીજ વિકાર ઉત્પન્ન કરે તેવો આહાર આપીને વશ કરું.” એમ વિચારીને તેણે મનોહર એવા ઘણા મોઢક તે મુનિને આપ્યા. તે પણ પર્યટન કરવાથી ગ્લાનિ પામ્યા હતા, તેથી આવા સુંદર મોઢક મળવાથી ઘણો હર્ષ પામ્યા. પછી તે સ્ત્રીએ સ્નેહચુકત દૃષ્ટિથી જોતાં જોતાં તેને પૂછ્યું કે “હે યુવાન ! મારા અંગમાં વ્યાપેલા કામવિકારના તાપસમૂહનું નિવારણ કરવામાં સમર્થ તથા કદલીના સ્તંભ જેવી કોમળ જંઘાવાળી અને માખણના જેવા સુકુમાર અંગવાળી કમનીય કામિનીઓએ સ્પૃહા કરવા યોગ્ય એવું આ યૌવન પામીને શા માટે પરીષદ રૂપી કુઠાર વડે વૃક્ષની જેમ આ પ્રકુલ યૌવનરૂપી વાડીનું ઉન્મૂલન કરો છો ? તત્ત્વ ગ્રહણ કરવાનો આ સમય નથી. કેટલાએક સ્ત્રીસુખની લાલસાવાળા જીવો ક્રુધા તૃષાદિક કષ્ટ સહન કરે છે, તો પણ તેઓને સ્વપ્ને પણ તેવા સુખની પ્રાપ્તિ હુલ્લ જણાય છે. તમને તો તેવું સુખ અત્યારે અનાયાસે પ્રાપ્ત થયું છે, માટે આટલા દિવસ પાલન કરેલા તત્ત્વનું આ ફલ પ્રાપ્ત થયું છે એમ જાણો. વળી,

કુરુપદુઃસ્થસ્થવિરકર્કશાંગજનોચિતામ્ ।

ઈમાં કષ્ટક્રિયાં મુચ્ય, મુધા સ્વં વચ્યસ્વ મા ॥ ૧ ॥

“કુરૂપ, દુઃખી, વૃદ્ધ અને કઠોર અંગવાળા જનોને યોગ્ય એવી આ કષ્ટકારી ક્રિયાને મૂકી દો; અને આ રીતે તમારા આત્માને ફાગટ છેતરો નહીં.

વળી આપણા બેઉનું રૂપ અને શરીર અન્યોન્યના સંગમથી આજે સફલપણાને પામેા. જો કદાચ તમને દીક્ષામાં અત્યંત આગ્રહજ હોય તો ભોગ ભોગવીને પછી વૃદ્ધાવસ્થામાં ફરીથી દીક્ષા ગ્રહણ કરજો.” આ પ્રમાણેનાં તેનાં વચનો સાંભળીને તથા તેના હાવભાવ જોઈને અર્હન્તકનું મન વ્રત ઉપરથી ભગ્ન (નિરાશ) થઈ ગયું. કહ્યું છે કે—

દૃષ્ટાશ્ચિત્રેઽપિ ચેતાંસિ, હરન્તિ હરિણીદશઃ ।

કિં પુનસ્તાઃ સ્મિતસ્મેરવિભ્રમભ્રમિતેક્ષણાઃ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“મૃગલીના સરખા નેત્રવાળી સ્ત્રીઓ માત્ર ચિત્રમાં જોઈ હોય તોપણ તે ચિત્તનું હરણ કરે છે, તો પછી હાસ્યથી પ્રકુલ્લિત અને વિલાસથી ભ્રમિત એવાં નેત્રોવાળી સ્ત્રીઓને સાક્ષાત્ જોવાથી ચિત્ત હરણ કરે તેમાં શું કહેવું ?”

પછી તેનું વચન અંગીકાર કરીને અર્હન્તક તેનાજ ઘરમાં રહ્યો, અને અત્યંત આસક્ત થયેલી તે સ્ત્રી સાથે સ્વેચ્છાપૂર્વક કામકીડા કરવા લાગ્યો.

અહીં સર્વે સાધુઓ ગોચરી જઈને ઉપાશ્રયે આવ્યા, અર્હન્તકને જોયો નહીં, તેથી તેમણે આખા શહેરમાં તેની તપાસ કરી પણ કોઈ ઠેકાણે તેનો પત્તો લાગ્યો નહીં; તેથી તેઓએ તે વૃત્તાંત સાંભળી થયેલી તેની માતાને કહ્યો. તે સાંભળીને સાધ્વી પુત્રપરના અતિ રાગાંધપણથી પુત્રશોક વડે જાણે તેના શરીરમાં ભૂત પેદાં હોય તેમ જોભાન જેવી અને ઉન્મત્ત જેવી થઈ ગઈ, અને “હે અર્હન્તક ! (અરણિક !) હે અર્હન્તક !” એમ ઉંચે સ્વરે ગફગફ કંઠે વિલાપ કરતી શહેરના સર્વ ચૌદા અને શેરીઓમાં ભ્રમવા લાગી. મોહથી ઘેલી બનેલી તે પગલે પગલે સખલના પામતી નયનમાંથી પડતાં આંસુની ધારાથી માર્ગની ધૂળને આર્દ્ર કરતી અને જે કોઈ સામું મળે તેને “મારા પ્રાણથી પણ પ્રિય પુત્ર અર્હન્તકને તમે કયાંઈ પણ જોયો છે ?” એમ વારંવાર પૂછતી તે આખા નગરમાં ફરવા લાગી. તેની આવી ઉન્મત્ત અવસ્થા જોઈને સજ્જન પુરુષોને અનુકંપા આવતી હતી અને દુર્જનો તેની મરકરી કરતા હતા.

એકદા મહેલની બારીમાં બેઠેલા અર્હન્તકે તેને દીડી. તેની તેવી ઉન્મત્ત સ્થિતિ જોઈ તેને ઝાળખીને અર્હન્તક વિચાર કરવા લાગ્યો કે “અહો ! મારું કેવું અવિનીતપણું ! અહો મેં કેવું મહાપાપ કર્યું ! ક્ષણિક સુખને માટે મેં આ સ્ત્રીનાં વચનથી મુક્તિના સુખને આપનારા મહાવ્રતોનો ત્યાગ કર્યો, અને આવા દુઃસહ કષ્ટમાં મારી માતાને નાંખી. લૌકિક શાસ્ત્રમાં અડસઠ તીથો કરતાં પણ માતાના વિનયનું ફલ અત્યંત કહેલું છે. તેમાં પણ આ મારી માતા તો જૈનધર્મજ હોવાથી અને ચારિત્રને પાલનારી સાધ્વી હોવાથી વિશેષે કરીને પૂજ્ય છે. હા ! હા ! ચારિત્રનો ભંગ કરીને મેં મારા આત્માને

ભવસાગરમાં નાંખ્યો, એટલુંજ નહીં પણ આ મારી માતાના મહાવ્રતનો દોષ થવામાં પણ હુંજ સહાયભૂત થયો. અહો ! પરંપરાથી મારા પાપમાં કેટલી બધી વૃદ્ધિ થઈ ? આ ચંદ્રવદના સ્ત્રીએ પ્રારંભમાં મિષ્ટ લાગે તેવું બહારથી સુંદર છતાં પણ પરિણામે અનન્ત દુઃખ આપનાર હાવલાવાદિ રૂપ વિષનું મને પાન કરાવ્યું. તેના લાવણ્યને સુંદર વેષને અને નિપુણતાને ધિક્કાર છે ! આની સર્વ ચતુરાઈ કેવળ નરકનેજ આપનારી છે. હે ચેતન ! હવે તારે માટે બે માર્ગ છે. એક તો આ ચંદ્રસુખીએ બતાવેલો પાપ માર્ગ અને બીજો આ આર્યાએ બતાવેલો પુન્ય માર્ગ. આ બે માર્ગમાંથી જે કલ્યાણકારી હોય તેનું આચરણ કર, પણ અત્યારે તો મારી દુઃખી માતાના શોકને નાશ કરવો જોઈએ.” એમ વિચારીને અર્હંતક એકદમ તે ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો. તેની પાછળ તે ચંદ્રસુખી પણ એકદમ આવીને વિરહના વિલાપ વિગેરે અનેક પ્રકારના અનુકૂળ ઉપસર્ગ કરતી બોલી કે “હે નિર્દય ! હમણાં તને સ્ત્રીહત્યાનું પાપ લાગશે, હે કઠોર ! શામાટે મને વૃક્ષના શંગ ઉપરથી પાડી નાખે છે ? શામાટે મને દુઃખરૂપી ચિતામાં હોમે છે ? શામાટે માલતીના પુષ્પની માલા જેવી કામળ, સુંદર અને અકુટિલ એવી મને તને છે ? મને રસીલી બનાવીને હવે વિરસ કેમ કરે છે !” આ પ્રમાણેનાં તેનાં વચનો સાંભળીને અર્હંતક બોલ્યો કે “હે પાપસમુદ્રે ! ક્ષણિક સુખને માટે આવા ફેગટ વિલાપો શામાટે કરે છે ? પહેલાં હું અજ્ઞાનચસ્ત હતો, તેથી તે મને વિલાસમાં પાડી નાંખ્યો, અને મેં ત્રણ લોકને અદ્વિતીય શરણુરૂપ પરમાત્માના ધર્મને દૂષિત કર્યો. હવે અહીં રહેવું મને યોગ્ય નથી. આ મારી માતાને ધન્ય છે કે જેણે મને વિવેકમાર્ગ દેખાડ્યો. સંસારમાં પડવાના માર્ગ બતાવનાર તો દુનિયામાં ઘણા દેખાય છે, પરંતુ ભવસાગરમાં પડેલાનો ઉદ્ધાર કરવામાં ને તેને પવિત્ર કરવામાં સમર્થ તો મારી માતા સમાન બીજું કોઈ નથી. હવે જીવિત પર્યન્ત ઇન્દ્રની અગ્રમહિપીનું સુખ મળે તો તેને પણ હું ઈચ્છતો નથી તો પછી મનુષ્યજાતિની સ્ત્રીના સુખની ઇચ્છા તો શેનીજ કરું ? મન વચન કાયાએ કરીને મેં સર્વ સંસારસુખનો ત્યાગ કર્યો છે.” વગેરે વચનો કહીને પછી લજ્જા સહિત વિનય-યુક્ત પોતાની માતાને નમીને તે બોલ્યો કે “હે માતા ! આ તમારા કુળમાં અંગારા જેવો અર્હંતક તમને નમે છે.” એમ કહીને નેત્રમાં અશ્રુ લાવીને તે માતાને નમ્યો. તેને જોઈને તે માતા સ્વસ્થ ચિત્તવાળી થઈને હર્ષથી બોલી કે “હે પુત્ર ! આટલા દિવસ તું ક્યાં રહ્યો હતો ?” ત્યારે અર્હંતકે દંભરહિતપણે પૂર્વે અભ્યાસ કરેલા પ્રશસ્ત ધર્મશાસ્ત્રી અનંતગણા શુભ વૈરાગ્યયુક્ત અધ્યવસાયવાળા થઈને પોતાનું સર્વ વૃત્તાન્ત ચથાર્થ કહી આપ્યું.” તે સાંભળીને માતા બોલી કે “હે વત્સ ! હવે તું ફરીથી ચારિત્ર ગ્રહણ કર.” તે બોલ્યો કે “હે માતા ! હમેશાં સંયમક્રિયાનું પાલન કરવું મને હુકમ લાગે છે. નિરંતર સુડતાલીશ દોષ રહિત આહાર ગ્રહણ કરવો, એક નિમેષ માત્ર પણ પ્રમાદ કરવો નહીં, ‘કરેમિ ભતે’ સૂત્રને બોલવાના ટાઈમથી આરંભીને પ્રાણાંત સમય સુધી અતિચાર રહિત ચારિત્રનું પાલન કરવું. વગેરે સાધુની સમગ્ર ક્રિયા

નિરંતર કરવા હું શક્તિમાન નથી. હું મહાપાપી છું, તેથી વ્રતનું પાલન કરી શકીશ નહીં, તેથી હે માતા ! જો તમારી આજ્ઞા હોય તો હું અનશન ગ્રહણ કરું.” તે સાંભળીને ભદ્રા સાધ્વી હર્ષ પામીને બોલી કે “હે ભદ્ર ! આ સમયે અનશન પણ તારે માટે યોગ્ય છે, પણ અનંત ભવબ્રમણ કરવામાં નિમિત્તરૂપ વ્રતભંગ યોગ્ય નથી, પરંતુ તું આવા સ્વલ્પ માત્ર પંચ મહાવ્રતોનું પાલન કરવામાં ઉદ્દેગ પામે છે, તો અનશનને પાળવું તે તો મહા દુષ્કર છે. યોગ્ય માણસો જ તે અનશનને પાળી શકે છે અને તું તો શુભ અને અશુભ પુણ્યલોને જોઈને રાગ અને વિરાગ ધારણ કરે છે, માટે હમણાં તો તને જ્ઞાનીના વચનથી વિશ્વાસ આવશે, તે વિના આવશે નહીં. (તારું મન સ્થિર થશે નહિ.) અહર્નક વિચારવા લાગ્યો કે “ખરેખર મારી માતાનો મારાપર અત્યંત રાગ છે.” પછી માતાની પરીક્ષા કરવા માટે તે બોલ્યો કે “હે માતા ! હમણાં થોડા દિવસના મારા વિરહથી તમે આવી દુઃખી અવસ્થા પામ્યા, તો અનશનથી તો મારા શરીરનો સર્વથા નાશ થશે, તે વ્યથા તમે શી રીતે સહન કરશો ?” ભદ્રા બોલી “હે પુત્ર ! તું સત્ય કહે છે, પરંતુ એક વાત કહું તે સાંભળ-તારા વિરહથી દુઃખ પામીને મેં વિચાર્યું હતું કે “મારો પુત્ર ધર્મ કર્યો વિના ઇન્દ્રાદિકને પણ દુર્લભ એવા સંયમરૂપી રત્નનો તૃણની માફક ત્યાગ કરશે તો સંસારનાં મહા દુઃખો પામશે; તેથી તેને હું તત્કાળ બાંધ કરું.” તે સાંભળીને અહર્નક બોલ્યો કે “હે માતા ! તમે આ લોકમાં અને પરલોકમાં બન્નેમાં સુખદાયી થયા છો. વધારે શું કહું ? તમે મારો સમ્યક્ પ્રકારે ઉદ્ધાર કર્યો છે. પ્રથમ તમે મને જન્મ આપનાર થયા, અને પછી અનંત જન્મનો નાશ કરનાર ધર્મ આપનાર થયા.” વગેરે પ્રકારે માતાની સ્તુતિ કરીને શુર પાસે જઈ તેણે ફરીથી ચારિત્ર લીધું. પછી જ્ઞાનીના વચનથી વિશ્વાસ પામીને માતાએ આજ્ઞા આપી એટલે તેણે સર્વ સાવધ યોગનું પ્રત્યાખ્યાન કરીને, પોતાના દુરિતની નિન્દા કરીને, સર્વ પ્રાણીઓને ખમાવીને, સૂર્યનાં કિરણોથી તપેલી બાહ્ય વનની શિલા ઉપર બેસીને ચાર શરણ અંગીકાર કરી પાદપોષગમન અનશન ગ્રહણ કર્યું. પછી અતિ દારૂણ ઉષ્ણ વેદનાને સમ્યક્ પ્રકારે સહન કરતાં તે અહર્નક મુનિ શરીરે અતિ કૌમલ હોવાથી માખણના પિંડની જેમ એક મુહૂર્ત માત્રમાં જ ગળી જઈ તત્કાળ સ્વર્ગ સુખ પામ્યા.

“ચંદ્રમુખી સ્ત્રીના રમેહ પાશમાં બંધાયા છતાં પણ અહર્નકે પોતાની માતાને જોઈને વિનય તબ્બો નહીં, અને તેથી જ તે ફરીને પોતાના દુષ્કૃતનો ત્યાગ કરીને, અને ચારિત્રને આરાધીને સ્વર્ગનું સુખ પામ્યો.” આ વિનય શુણ્ણના જેવા વૈયાટ્ટ્ય શુણ્ણનું સ્વરૂપ દષ્ટાંત સાથે દૂકામાં આ પ્રમાણે બાણ્ણુઃ—

યથાર્હે તત્પ્રતીકરો, વ્યાધિપરીપહાદિષુ ।

વૈયાટ્ટ્યં તદ્દુભાવ્યં, વિશ્વામણ્ણાશ્નાદિભિઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ વ્યાધિ ને પરીપહાદિકમાં જેમ ઘટે તેમ તેનો પ્રતીકાર (ઉપાય) કરવો, અને વિશ્રામણા તથા અશનાદિકે કરી વૈયાવૃત્ય કરવું.”

વિશ્રામણા એટલે ગ્લાન મુનિને અથવા માર્ગમાં અટન કરવાથી શ્રમિત થયેલા મુનિને નિવૃત્તિ માટે તેનાં હાથ, પગ, પૃષ્ઠ, બાંધ વિગેરે અવયવોને હાથની મુદ્રિથી દબાવવાં તે. તે વિશ્રામણા ગુરૂ વિગેરેની અવશ્ય નિરંતર કરવી જોઈએ. અશન એટલે આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર વિગેરે આપીને શક્તિ પ્રમાણે અનુકૂળ વર્તન કરવું તે. આ વિશ્રામણા કરવા વડે અને અશનાદિકે આપવા વડે વૈયાવૃત્ય કરી કહેવાય છે, આવું વૈયાવૃત્ય સર્વને અવશ્ય કરવા લાયક છે. આ વિષય ઉપર ઘણાં દૃષ્ટાંતો છે. તેમાં ભરત ચક્રી તથા બાહુબલિએ પોતાના પૂર્વ ભવમાં હમેશાં પાંચસો સાધુને અન્ન પાણી લાવી આપવાનો તથા વિશ્રામણા કરવાનો અભિગ્રહ લીધો હતો તેનાં, તથા વસુદેવના જીવં નંદીષેષ મહર્ષિએ રોગીનું વૈયાવૃત્ય કરવાનો અભિગ્રહ લીધો હતો તેનાં દૃષ્ટાંત બાણવાં. તથા પરીપહ—ઉપસર્ગ થાય ત્યારે તેનો પ્રતીકાર અવશ્ય કરવો, તે ઉપર હરિકેશી મુનિનું વૈયાવૃત્ય કરનાર તિલુક નામના ચક્ષુનું દૃષ્ટાંત છે, તે શ્રી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રથી બાણી લેવું.

આ વૈયાવૃત્યનું ક્ષણ સૂત્રમાં આ રીતે વર્ણવ્યું છે. ચતઃ—

“ વૈયાવચ્ચેણ ભતે જીવે કિં જજુઘ ? ગોયમા ! નિચ્ચગોયં કમ્મં ન બંધઘ ”

વૈયાવચ્ચં નિયયં કરેહ, ઉત્તમગુણે ધરંતાણું ॥

સઽવં કિર પડિવાઘ, વૈયાવચ્ચં અપડિવાઘ ॥ ૧ ॥

પડિભગ્ગસ્સ મયસ્સ વ, નાસઈ ચરણું સુઅં અગુણુણાએ ।

ન હુ વૈયાવચ્ચં ચિઅ, અસુહોદયં નાસએ કમ્મં ॥ ૨ ॥

અર્થ—ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે “ હે ભગવન્ ! વૈયાવૃત્ય કરવાથી જીવને શો લાભ થાય ? ” પ્રભુ કહે છે કે “ હે ગૌતમ ! વૈયાવચ્ચ કરનાર નીચ ગોત્રકર્મ બાંધે નહી. ” વળી “ નિરંતર વૈયાવૃત્ય કરવું, જો કે બીજા ઉત્તમ ગુણો કોઈ ધારણ કરે, પણ તે સર્વ ગુણો કોઈવાર પ્રતિપાતી થાય છે (જાદ થાય છે), પણ વૈયાવૃત્ય ગુણ અપ્રતિપાતી છે. તે ગુણના લાભથી પ્રાણી જાદ થતો નથી. ૧. મદે કરીને જાદ થયેલા માણસનું ચારિત્ર નષ્ટ થાય છે, અને આવૃત્તિ વિના (વારંવાર સંભાર્યા વિના) શ્રત નષ્ટ થાય છે. પણ વૈયાવૃત્ય ગુણ કદાપિ નાશ પામતો નથી, અને અશુભોદયવાળા કર્મોનો નાશ કરે છે. ૨.”

આ વૈયાવૃત્ય કરવાનું તથા ન કરવાનું ક્ષણ વિપુલમતિના દૃષ્ટાંતથી બાણવું. કહ્યું છે કે—

ગુરૂભત્તિં અકુણ્તો, કુગઈ જીવા લહંતિ બહુસોડવિ ।
તં ચ કુણ્તો સુગઈ, વિઉભમઈ ઇત્થ દિદુતો ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ગુરૂની ભક્તિ નહી કરવાથી જીવો કુગતિને પામે છે, અને પાછા ગુરૂભક્તિ કરવાથી સારી ગતિને પામે છે, તે ઉપર વિપુલમતિનું દષ્ટાંત છે.” તે આ પ્રમાણે—

॥ આ વિપુલમતિની બીના દૂકામાં આ રીતે જાણવી ॥

વિરાટ દેશમાં વિજયપુરી નામે નગરી છે. તેમાં શ્રીચૂડ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજાનો બહુ માનીતો જિનદત્ત નામે શ્રેષ્ઠી પરમ શ્રાવક હતો. તે શ્રેષ્ઠીને સદ્-બુદ્ધિવાળી વિપુલમતિ નામે પુત્રી હતી. તેજ નગરીમાં ધનમિત્ર નામે એક શ્રાવક રહેતો હતો. તે જિનદત્તનો મિત્ર હતો. તે બન્ને મિત્રો જૈનધર્મ પાળતા હતા. એકદા શિયાળાની ઋતુ આવી.

શીતઋતુનું વર્ણન કોઈ કવિએ લોજરાજાની પાસે આ રીતે કર્યું છે કે—

શીતે ત્રાણપટ્ટી ન આસ્તિ શકટી ભૂમૌ ચ વૃષ્ટા કટી,
નિર્વાતા ન કુટ્ટી ન તંડુલપુટ્ટી તુષિર્ન ચૈકા ઘટ્ટી ।
વૃત્તિર્નારભટ્ટી પ્રિયા ન ગુમટ્ટી તન્નાથ મે સંકટી,
શ્રીમન્ ભોજ તવ પ્રસાદકરટ્ટી ભક્ત્યા મમાપત્તટ્ટી ॥ ૧ ॥

અર્થ—“આ ટાઢની ઋતુમાં ભારી પાસે શીતથી રક્ષણ કરનારું વસ્ત્ર નથી, તાપવા માટે સગડી નથી, પૃથ્વીપર કટી ઘસવી પડે છે, અર્થાત્ ભૂમિપર પાથરવાનું પણ સાધન નથી, તેમાં વાયુનો સંચાર ન થાય એવી ઝુંપડી નથી, ખાવા માટે ચપટી ચોખા નથી, એક ઘડી પણ પ્રસન્નતા નથી, સારી રીતે વૃત્તિ થાય તેવું સાધન નથી અને સુંદર સ્ત્રી નથી. હે સ્વામી ! એ સર્વ પ્રકારનાં ભારે સંકટો છે. તો પણ હે લોજરાજા ! તમારા પ્રસાદરૂપ હાથીએ ભારી આપત્તિ રૂપ નહીને લાંગી નાંખી છે, અર્થાત્ સર્વ આપત્તિ મટાડી દીધી છે.”

રાત્રૌ જનુર્હિવા ભાનુઃ, કૃશાનુઃ સંઘ્યયોદ્ધયોઃ ।

રાજન્ શીતાં મયા નીતાં, જનુભાનુકૃશાનુભિઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—“રાત્રિએ જનુ, દિવસે ભાનુ (સૂર્ય) અને બન્ને સંઘ્યાસમયે કૃશાનુ (અગ્નિ) શીતની રક્ષા કરનાર છે, તેથી હે રાજા ! જનુ, ભાનુ અને કૃશાનુએ કરીને મેં શીતનો નાશ કર્યો છે.”

આવા ટાઢના વખતમાં એકદા ધનમિત્રે જિનદત્તને કૌતુકથી કહ્યું કે—

“કોઈ પણ માણસ ગામ બહારના ઉદ્યાનમાં ઠંડા જલથી ભરેલા તળાવમાં આ માઘ માસમાં આવાં સમયે રાત્રિ સુધી કંઈ પ્રમાણ જલમાં ઉભો રહે તો તેને હું એક લાખ

૧ પગ સંકેતીને સુવાથી ટાઢ થોડી લાગે છે.

દીનાર આપું.” તે સાંભળીને લોભી જિનહત્તે સર્વ લોકની સમક્ષ તેમ કરવાનું અંગીકાર કર્યું, અને આખી રાત્રિ તેવી જ રીતે નિર્ગમન (પસાર) કરી. (વીતાવી) પછી પ્રભાતે આવીને ધનમિત્રને કહ્યું કે “મને લાખ દીનાર આપ.” ધનમિત્ર બોલ્યો કે “તું આખી રાત્રિ તેવી જ રીતે રહ્યો છે તેની ખાત્રી શી?” જિનહત્ત બોલ્યો કે “તારા ઘરમાં આખી રાત્રિ દીવો બળતો હતો, તે નિશાનીથી તારે ખાત્રી માનવી.” ધનમિત્ર બોલ્યો કે “ત્યારે તો દીવો બેવાથી તારી ટાઢ જતી રહી, માટે હવે તને ધન નહીં આપું.” તે સાંભળીને જિનહત્ત ખેદચુક્ત ચિત્તે ઘેર ગયો. તેને ચિંતાતુર બેઠને વિપુલમતિ પુત્રી બોલી કે “હે પિતા! તમે ખેદ કરો મા, તમને જે રીતે ધનની પ્રાપ્તિ થશે તેમ હું કરીશ.” પછી પુત્રીના કહેવાથી જિનહત્તે ભર ઉનાળામાં ધનમિત્રને પોતાને ઘેર જમવાનું આમંત્રણ કર્યું. મધ્યાહ્ન સમયે તેને જમવા બેસાડ્યો. લોજનમાં મીઠાવાળો અને સ્નિગ્ધ પદાર્થ વિશેષ હતો, તેથી લોજન કરતાં ધનમિત્રે વચમાં પાણી પીવા માગ્યું. તે વખતે જિનહત્તે શીતળ જળથી ભરેલી ગાગર દેખાડીને કહ્યું કે “જેમ તે વખતે શિયાળામાં દીવો બેવાથી માસી ટાઢ નાશ પામી હતી, તેમ આજે આ પાણીની ગાગર બેવાથી તારી તરસ પણ નાશ પામે.” ધનમિત્ર આનો જવાબ આપી શક્યો નહીં, એટલે તે હારી ગયો; તેથી તેણે શરતમાં કરાવેલા લાખ દીનાર જિનહત્તને આપ્યા. પછી જિનહત્તે તેને જલ આપ્યું. લોજન કર્યા પછી ધનમિત્ર પોતાને ઘેર ગયો અને વિચારવા લાગ્યો કે “આ બુદ્ધિ કેાની?” તે વખતે કોઠણે કહ્યું કે “જિનહત્તની પુત્રી વિપુલમતિની,” તે સાંભળી ધનમિત્રે પરણવા માટે વિપુલમતિનું માગું કર્યું. પણ જિનહત્તે વિચાર્યું કે “મારી પુત્રી હું એને આપીશ તો તે કોઠણી તેનું અનિષ્ટ કરશે.” એમ ધારીને તેને આપી નહીં. ત્યારે વિપુલમતિ બોલી કે “હે પિતા! મને ધનમિત્ર સાથે પરણાવો. બુદ્ધિના પ્રસાદથી બધું સારું થશે.” કેમકે—

यस्य बुद्धिर्बलं तस्य, निर्बुद्धेश्च कुतो भलम् ।

બલ્લો બળે વને મત્તો, સૂપકૈઃ પરિભોજિતઃ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“જેને બુદ્ધિ છે તેને જ બળ છે, નિર્બુદ્ધિને બળ ક્યાંથી હોય? વનમાં મદોન્મત્ત હાથીને બાંધેલો હતો તેને બુદ્ધિમાન ઉંદરે મુક્ત કર્યો હતો.” (આ દષ્ટાંત પંચતંત્રમાંથી જાણી લેવું.)

પુત્રીનાં આવાં વચન સાંભળી જિનહત્તે ધનમિત્રની સાથે તેને પરણાવી. વિવાહ થયા પછી ઘેર લઈ જઈને ધનમિત્રે વિપુલમતિને પાણી વિનાના એક કૂવામાં નાંખી, અને તેને કહ્યું કે “તને પુત્ર થાય ત્યાં સુધી કપાસ કાંતતી અને કાંગના ચોખા ખાતી આમાં રહેજે. હું દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવા માટે પરદેશ જાઉં છું.” એમ કહીને ધનમિત્ર પરદેશ ગયો. પછી વિપુલમતિ તે કૂવાથી માંડીને પિતાના ઘર સુધી સુરંગ બોલાવીને તે રસ્તે પિતાને

ઘેર ગઈ. કુવામાં પોતાને ઠેકાણે એક આકરને રાખ્યો. તે હંમેશાં કાંગના ચોખા ગ્રહણ કરતો. કાંતવા આપેલો કપાસ પિતાને સોંપ્યો અને કંતાવી રાખવા કહ્યું. પછી “જ્યાં મારો પતિ છે ત્યાં હું જઈ છું.” એમ કહીને તે પતિવાળા ગામે ગઈ. ત્યાં વેશ્યાની વૃત્તિથી પતિને વશ કરી તેની સાથે કીડા કરવા લાગી. અનુક્રમે તેનાથી પુત્ર થયો. પછી પતિની પહેલાં જ તે પોતાને ઘેર આવી અને કૂવામાં રહી. કેટલેક દિવસે ધનમિત્ર ઘેર આવ્યો, તેને તેના આમજનોએ કહ્યું કે “તારી સ્ત્રીને કૂવામાંથી બહાર કાઢ.” ધનમિત્રે તેને બહાર કાઢી તો સૂત્ર અને પુત્ર સહિત તે બહાર નીકળી. ધનમિત્રે તેને ઝોળખી એટલે તે આશ્ચર્ય પામ્યો. પછી તેણે વિપુલમતિને ઘરની સ્વામિની કરી. લોકમાં વિપુલમતિની ઘણી પ્રતિષ્ઠા થઈ.

એકદા તે નગરીમાં ભવદેવ નામના સૂરિ આવ્યા. તેને વાંદવા માટે સ્ત્રી સહિત ધનદત્ત ગયો. શુરને વાંદીને તેણે પૂછ્યું કે “હે સ્વામી ! આ મારી સ્ત્રીએ પૂર્વ ભવમાં શું પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું છે કે જેના પ્રસાદથી તેની આવી તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ થઈ છે ?” શુર બોલ્યા કે “હે મહાભાગ્યવાન ! કુસુમપુર નામના નગરમાં ભાતુદેવને શેઠિણી નામે બાળવિધવા પુત્રી હતી. એકદા તેને ઘેર પરગામથી કોઈ ગૃહસ્થ વણિકનો પુત્ર આવ્યો. તેને જોઈને શેઠિણીને કામવિકાર ઉત્પન્ન થયો. તેથી તેણે તેના સાસુ કટાક્ષપૂર્વક અપજ દષ્ટિથી જોયું. તે વખતે આહાર લેવા આવેલા શીલસાર મુનિ તે સમજી ગયા. કહ્યું છે કે—

જઘવિ ન નારી નેચ્છધને વય ઝાએઈ હિઅયમજ્ઞમિ ।

મયણાઉરસ્સ દ્વિટ્ઠી, લકિખજ્ઞધ તહવિ લોએણુ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“જો કે પોતાને સ્ત્રી નથી, સ્ત્રીની ઇચ્છા નથી, તેને હૃદયમાં ધ્યાતા નથી, તો પણ બુદ્ધિમાન મુનિ જોવા માત્રથી મદનાતુરની દષ્ટિને સમજી શકે છે.”

પછી “અહો ! કામદેવનો પ્રચાર અતિ દુર્જય છે” એમ વિચારતાં તે મુનિ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. તે શીલસાર મુનિ અનુક્રમે સમગ્ર સૂત્ર અને અર્થનો અભ્યાસ કરી ગીતાર્થ થયા. તેથી શુરએ તેને આચાર્યપદે સ્થાપન કર્યો. અનુક્રમે વિહાર કરતાં એક વખત ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ કરવા માટે તે કુસુમપુરે પધાયો, ત્યાં દેશના આપી. તે સાંભળીને શેઠિણી પ્રતિબોધ પામી અને દીક્ષા લેવા તૈયાર થઈ. દીક્ષા લેવાને સમયે શુરએ કહ્યું કે—

જહ સુવિસુધ્ધે કુદે, લિહિઅં ચિત્તં વિહાધ રમણિજ્ઞં ।

તહ આણુધિયારણવે, સમ્મત્તં ગુણકરં હોઈ ॥ ૧ ॥

૧ ધનમિત્રે કહેલી હકીકતની જિનદત્તને ખબર પડ્યા પછી કોઈ માણસ દ્વારા વિપુલમતિએ કહેવાયેલી યુક્તિ પ્રમાણે આ સુરંગ ખોદાવી.

જહ કયલંધણમણુયસ્સ, રોગિણો ઓસહં ગુણાય ભવે ।

આલોચણા વિસુદ્ધસ્સ, ધમ્મકમ્મં તહા સયલં ॥ ૨ ॥

અર્થ—“જેમ શુદ્ધ કરેલી ભીંત ઉપર ચિત્રેલું ચિત્ર રમણીય લાગે છે, તેવીજ રીતે અતિચાર રહિત શુદ્ધ જીવોને વિષે રહેલું સમકિત અધિક ગુણકારી (લાભદાયક) થાય છે. જેમ લંધન કરેલા રોગીને ઔષધ ગુણકારી થાય છે, તેમ આલોચણુ રૂપી બંધનથી વિશુદ્ધ થયેલા જીવને સર્વ ધર્મકાર્ય ગુણકારી થાય છે.”

તે સાંભળીને રાહિણીએ સર્વ પાપની આલોચના લીધી, પણ પેલા દષ્ટિવિકારની આલોચના લીધી નહી. ત્યારે શુરુ બોલ્યા કે “હે પુણ્યશાલિ ! તે દિવસે હું તારે ઘેર આહાર લેવા આવ્યો હતો, તે વખતે મેં તારો દષ્ટિવિકાર સાક્ષાત્ જોયો હતો, તેની આલોચના કેમ કરતી નથી ?” રાહિણીએ જવાબ આપ્યો કે “તે વણિકપુત્રની સામું મેં માત્ર સ્વભાવે જ (રાગ વિના) જોયું હતું; પણ રાગથી જોયું નહોતું.” તે સાંભળીને શુરુએ તેને લક્ષમણા આચાર્યનું દષ્ટાંત આપીને ઘણું સમજાવી તોપણ તેણે માન્યું નહી, અને કહેવા લાગી કે “વારંવાર કહીને બોલું દૂષણ જ શા માટે બતાવો છો ? જો આપને બોલું દૂષણ જ આપણું હોય તો મારે ચારિત્રજ લેવું નથી.” એમ બોલીને સમ્યક્ત્વ શ્રદ્ધા કરેલી તે શુરુ ઉપર દ્વેષ કરીને પોતાને ઘેર ચાલી ગઈ. પછી પ્રતિસમયે ઉભરાતા દ્વેષથી તે નિરંતર શુરુની નિંદા કરવા લાગી.

અનુક્રમે તેવાજ દુઃખાંતમાં મૃત્યુ પામીને તે કુતરી થઈ, ઋતુ વખતે તેના શુદ્ધ-સ્થાનમાં અનેક કૃમિ ઉત્પન્ન થયા, તેની બધાથી ભરણ પામીને સર્પિણી (સાપણ) થઈ. ત્યાં દાવાનળથી બળી મરીને નરકે ગઈ. ત્યાંથી નીકળીને વાઘણ થઈ, ત્યાં પારધિના બાણ-થી મૃત્યુ પામીને પાછી નરકે ગઈ. વિગેરે પ્રકારે તિથિય તથા નરકમાં અસંખ્ય વાર ઉત્પન્ન થઈને અત્યંત દુઃસહ દુઃખો પામી. પછી મનુષ્યપણામાં બહુ વખત સ્ત્રીપણું પામીને દુર્ભાગ્ય, દારિદ્ર, બ્યાધિ, શોક, પતિવિયોગ વિગેરે અનેક પ્રકારનાં દુઃખો ભોગવીને અસંખ્ય કાળે ધન્ય નામના પુરમાં ગોવર્ધન શેઠની ધની નામે પુત્રી થઈ. તે યુવાવસ્થા પામી એટલે તેને નગરશેઠના પુત્રે જોઈ, અને તેના સ્વરૂપથી મોહિત થઈ તેની માગણી કરીને તેને પરણ્યો. પછી શયનગૃહમાં સુવા ગયો. તે વખતે તેના અંગનો સ્પર્શ થતાં જ તેને એવો તાપ લાગ્યો કે જાણે જાળવલ્લ્યમાન અગ્નિના તાપમાં પડ્યો હોય. આવો તાપ સહન નહી થવાથી તે (પુત્ર) રાત્રિમાં જ જતો રહ્યો. પ્રાતઃકાળે પુત્રીને રુદન કરતી જોઈને તેના પિતાએ તેને ધીરજ આપી. પછી પોતાના ઘરના ગોવાળને ઘરજમાઈ કરીને તેની સાથે પરણાવી. તે ગોવાળ પણ તેના સ્પર્શથી તાપ પામીને તેને મૂકીને નાસી ગયો. પછી શોકાતુર થયેલી પુત્રીને તેના પિતાએ કહ્યું કે “હે પુત્રી ! આપણા કુળને અયોગ્ય એવો તારો પુનર્વિવાહ પણ મેં કર્યો, તોપણ તારા પૂર્વ કર્મના પ્રભાવથી દુર્ભાગ્યજ આગ-

ળનું આગળ આવીને ઉભું રહે છે. હવે તું દાનાદિક ધર્મક્રિયામાં તત્પર થઈને મારા ઘરમાંજ રહે.” ધનીએ તે વાત કબુલ કરી, અને પિતાના કહેવા પ્રમાણે ધર્મક્રિયા કરવા માંડી. એકદા ત્યાં કોઈ સાધુઓ આવ્યા, તેમને વંદના કરીને ધનીએ પૂછ્યું કે “હે શુર ! એવો કોઈ મંત્ર, જંત્ર કે તંત્ર છે કે જેથી સૌભાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય, અને હું સુવાન પુરુષને સ્પૃહા કરવા લાયક થાઉં ?” મુનિએ જવાબ આપ્યો કે “અમે કાંઈ જાણતા નથી, પણ પુષ્પાકર ઉદ્યાનમાં અમારા શુર શીલાકર નામના આચાર્ય પદાર્થો છે તે બધું જાણે છે.” તે સાંભળીને ધની આચાર્ય મહારાજ પાસે ગઈ, અને વંદના કરીને તેમને પણ પ્રથમની જેમ સૌભાગ્યમંત્રાદિ માટે પૂછ્યું. આચાર્ય બોલ્યા કે—

તિલુકવસીકરણો, સમત્યમણચિંતિઅધ્યસંજણો ।

જિણુપન્નતો ધમ્મો, મંતો સો એવ ન હુ અન્નો ॥ ૧ ॥

જેહિં વિહિઓ ન ધમ્મો, પુઠ્ઠિં તે ઇત્ય દુખિખયા છવા ॥

કિં પસરઈ દારિદ્રં, ચિંતારયણે વિ સંપત્તે ॥ ૨ ॥

અર્થ—“ત્રણે લોકને વશ કરનાર અને સમગ્ર મનમાં ચાહેલા પદાર્થને આપનાર એવો એક જિનેશ્વરકથિત ધર્મ રૂપી મંત્ર જ એક છે; બીજો કોઈ મંત્ર તેવો નથી. જેણે પૂર્વ જન્મમાં ધર્મનું અનુષ્ઠાન કર્યું નથી તેઓ જ આ જન્મમાં દુઃખી થાય છે, બાકી જેને ચિંતામણિ રત્ન પ્રાપ્ત થયું હોય તેની પાસે શું દારિદ્ર્ય રહી શકે ?” તે સાંભળીને ગોવર્ધન શેઠે પૂછ્યું કે “હે શુર ! આ મારી પુત્રીએ પૂર્વ જન્મમાં કેવું પાપકર્મ કર્યું છે કે જેથી આ ભવમાં આવા દુર્ભાગ્યથી કલંકિત થઈ ?” આચાર્ય બોલ્યા કે “આ તારી પુત્રીએ પ્રથમ રોહિણીના ભવમાં શુરની અવજા કરી હતી; તેથી અસંખ્ય જન્મમાં અનેક દુઃખો અનુભવીને આ ભવે તારી પુત્રી થઈ છે. પૂર્વભવનું કર્મ લોગવનું કાંઈક બાકી રહ્યું છે, તેથી આ જન્મમાં પણ તેને આબું દુર્ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું છે.” આ પ્રમાણે સાંભળતાંજ ધનીને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું, તેથી તેણે પોતાનો પૂર્વભવ કીકો એટલે તે બાંલી કે “હે પૂજ્ય શુર ! આપનું કહેવું સત્ય છે.” શુર બોલ્યા કે—

ઇહલોઘએ વિ કન્નજે, સુશુરં પાણમંતિ માણવા નિચ્ચં ।

કિં પુણ પરલોઅપહે, ધમ્માયરિઅં પધવિસમં ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“મનુષ્યો આ લોકનાં વ્યાવહારિક કાર્યોમાં પણ સદ્શુરને હંમેશાં નમે છે, તો પછી પરલોકના માર્ગમાં પ્રદીપ સમાન આચાર્યને નમવું તેમાં તો શું કહેવું ?”

આ પ્રમાણે સાંભળીને ધની પૂર્વે કરેલાં પાપની આલોચના કરીને શુર પાસે ખાર પ્રત રૂપ મૂહસ્થપર્મ ગ્રહણ કરી ધર્મક્રિયામાં તત્પર થઈ તીવ્ર તપ કરવા લાગી. પારણાને દિવસે વજ્ર, અજ, પાત્ર, શય્યા વિગેરે જે જે જોને અનુકૂળ હોય તે તેમને (સાધુઓને)

પ્રાસુક અને એષણીય આપવા લાગી. પછી મનના ઉદ્ધાસ પૂર્વક શુભ પરિણામે કરીને તે ધનીએ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું, અને અતિચાર રહિત ચારિત્રની આરાધના કરીને સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ. ત્યાંથી ચ્યવીને આ તારી વિપુલમતિ નામે સ્ત્રી થઈ છે. ગુરૂની ભક્તિ કરવાથી તેની આવી નિર્મળ છુદ્ધ થઈ છે, અને લોગસંપત્તિ પણ પ્રાપ્ત થઈ છે.

આ પ્રમાણે પોતાના પૂર્વભવનું વૃત્તાંત ગુરુમુખથી સાંભળીને તે વિપુલમતિને જાતિસ્મરણ થયું, તેથી સંશય રહિત થઈને હર્ષથી તેણે ગુરૂને પૂછ્યું કે “હે સ્વામી ! વૈયાવૃત્યના કેટલા પ્રકાર છે ?” ગુરુ બોલ્યા કે “હે ભાવિક-સ્ત્રી ! વૈયાવૃત્યના દશ પ્રકાર છે—

આચરિય ઉવજ્જાએ, થેર તવસ્સી ગિલાણુ સેહે અ ।

સાહમ્મિય કુલ ગણુ, સંવસંગયં તમિહ કાયવ્વં ॥ ૧ ॥

અર્થ—“આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સ્થવિર, તપસ્વી, ગ્લાન (રોગી), નવદીક્ષિત શિષ્ય, સાધર્મિક, કુળ, ગણ અને સંઘ એ દશનું જે વૈયાવૃત્ય કરવું તે જ દશ લેહો વૈયાવૃત્યના સમજવા.

આ પ્રમાણે સાંભળીને વિપુલમતિ નિરંતર વૈયાવૃત્ય કરવામાં તત્પર થઈ. અનુક્રમે મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગે ગઈ. ત્યાંથી ચ્યવી થોડા કાળમાં સિદ્ધિના સુખને પામશે.

“આ વૈયાવૃત્યરૂપ અભ્યંતર તપનું નિરંતર આરાધન કરનાર ભવ્ય જીવો આહાર કરતાં છતાં પણ તપનું ફળ પામે છે. આ તપનું ફળ પ્રત્યક્ષ જોઈને વિપુલમતિએ તે તપ સ્વીકાર્યો અને તેથી બ્રુવ (મોક્ષ) પહોં પામી.” શ્રીજિનધર્મનું મૂલ-વિનય ગુણ છે. આ બીના જણાવીને શ્રીગણધરે દેશના દેતાં કહ્યું કે-જેમાં ક્ષમા ગુણની પ્રધાનતા છે, તેવો આ શ્રી જિનધર્મ છે. કોધનાં કડવાં ફલો કોને લોગવવા નથી પડ્યા ? વગેરે બીના સમજીને કોધનો ત્યાગ કરવાથી ક્ષમા ગુણને પામી શકાય છે.

આ હકીકત દર્શાવતે સાથે ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જણાવી—

ખદ્ધં યધેન કોધેન, વચ્ચસા પૂર્વજન્મનિ ।

રૂદ્ધભિર્વેધતેઽવશ્યં, તત્કર્મેહ શરીરિભિઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—સંસારી જીવોએ પૂર્વ જન્મમાં વચન વડે કરીને કોધથી જે કર્મ બાંધ્યું હોય તે કર્મ આ જન્મમાં તે જીવોને રોતાં રોતાં પણ અવશ્ય લોગવવું પડે છે.”

આ હકીકતને યથાર્થ સમજાવનારી અમરદત્ત ને મિત્રાનંદની બીના

ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જણાવી. ॥

અમરપુર નગરમાં મકરધ્વજ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને મદનસેના નામની

પટ્ટરાણી હતી. એકદા તેણે રાજના મસ્તકપર ઉગેલો એક પળી (ઘોળો વાળ) કાઢીને રાજને દેખાડ્યો. તે જોઈને રાજને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, તેથી રાણી સહિત તેણે તાપસી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. અન્યદા યુગ્મ 'ગર્ભવાળી રાણી તાપસીએ પુત્ર પ્રસવ્યો. પરંતુ અયોગ્ય આહારના પ્રભાવથી તે મૂર્છાગત થઈને મરણ પામી. તે જોઈને તે તાપસ ચિંતાતુર થયો. પછી તેણે પોતાના કોઈ રાગી શ્રેષ્ઠીને તે પુત્રને પાળવા આપ્યો. શ્રેષ્ઠીએ પોતાની સ્ત્રીને આપ્યો. તે પુત્રનું નામ અમરદત્ત રાખ્યું. અનુક્રમે તે યુવાવસ્થા પામ્યો. તેને મિત્રાનંદ નામે એક મિત્ર થયો. એકદા તે બંને મિત્રો સિપ્રા નદીને કાંઠે આવેલા એક વડની પાસે મોઈ દાંડીએ રમતા હતા. તે વખતે અમરદત્તે દાંડ વડે મોઈ ઉછાળી. તે વડ વૃક્ષે બાંધેલા કોઈ ચોરના મૃતકના સુખમાં પડી. તે જોઈને હસતાં હસતાં મિત્રાનંદે મિત્રને કહ્યું કે—“ આ અદ્ભુત બનાવ તો જુઓ !” ત્યારે તે ચોરનું શબ બોલ્યું કે— “ અરે તું કેમ હસે છે ? તારી પણ આવીજ દશા થશે, અને આજ પ્રમાણે તારા સુખમાં પણ મોઈ પડશે.” તે સાંભળીને મિત્રાનંદ ભય પામ્યો, અને કોઈ પણ ઠેકાણે રતિ પામ્યો નહી. તેને શાંત કરવા માટે અમરદત્ત શિખામણ દેવા લાગ્યો કે—“ હે મિત્ર ! મૃતકમાં પ્રવેશ કરેલા વ્યંતરના વચનથી કેમ ભય પામે છે ? તેણે તો તને મશ્કરીમાં કહ્યું હશે, તો પણ તું ઉદ્ધમ કર. કહ્યું છે કે—

આપન્નિમિત્તદષ્ટાપિ, જીવિતાંતવિધાયિની ।

શાંતા પુરૂષકરેણ, જ્ઞાનગર્ભસ્ય મંત્રિણઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ જ્ઞાનગર્ભ નામના મંત્રીની પ્રાણનો નાશ કરનારી આપત્તિ નિમિત્ત વડે બળ્યા છતાં પણ પુરૂષાર્થ વડે શાંત થઈ.”

“ માટે આપણે આ સ્થાન છોડીને બીજે ઠેકાણે જઈએ.” પછી તુલ્ય સુખ હુઃખવાળા તે બંને મિત્રો ત્યાંથી નીકળીને પાટલીપુરની નજીક જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં વૃક્ષ વિગેરેથી સુશોભિત એક બગીચામાં ઉંચા મહેલને જોઈને બાગની શોભા જોતાં જોતાં મહેલમાં ગયા. ત્યાં સાક્ષાત્ પ્રહ્લાએ બનાવી હોય તેવી એક રૂપવતી જુવાન સ્ત્રીની પુતળી જોવામાં આવી. તેનાં રૂપ તથા લાવણ્યને જોઈને અમરદત્ત મોહ પામી ગયો. તેથી તે ત્યાંથી આઘો પાછો પણ જાય નહી, ત્યાંજ સ્થિર થઈ ગયો. મિત્રાનંદ તેને વારંવાર ગામમાં જવાનું કહેતાં થાકી ગયો, છેવટ તે બોલ્યો કે—“ હે મિત્ર અમરદત્ત ! આ પથ્થરની પુતળી ઉપર પ્રીતિ બાંધીને શું ઉભો છે ? કેમકે આકાશને મંથન કરવાની જેમ તારી ઈચ્છા નિષ્ફળ છે.” અમરદત્તે કહ્યું કે—“ હે મિત્ર ! જો હું અહીંથી ચાલીશ તો જરૂર મારું મૃત્યુ થશે.” તે સાંભળીને મિત્રાનંદ અત્યંત રોવા લાગ્યો, એટલે અમરદત્ત

૧ જે ગર્ભનો દેખાવ ન જણાય તે ગ્રહગર્ભ કહેવાય છે. રાણીને પ્રથમ સંસારીપણામાં ગર્ભ રહેલો તે જણવામાં ન આવવાથી તે તાપસી થઈ હતી. નહીં તો ગર્ભિણી સ્ત્રીને તાપસી દીક્ષા પણ અપાય નહી.

પણ તે પુતળી વિના રહેવાને અશક્ત હોવાથી રોવા લાગ્યો. તેવામાં તે પ્રાસાદ કરાવનાર શ્રેષ્ઠી ત્યાં આવી ચડ્યો. તેણે બન્નેને રોતાં જોઈને પૂછ્યું કે—“હે ભાઈ! તમે બન્ને કેમ રડો છો?” ત્યારે મિત્રાનંદે સર્વ વૃત્તાંત કહી બતાવીને પૂછ્યું કે—“હે પિતા! આ સંકટમાં હવે શો ઉપાય કરવો?” શ્રેષ્ઠી બોલ્યો કે—“આ પુતળી બનાવનાર કારીગર સોપાર-કપુરમાં રહે છે તેને પૂછો, તે મર્મ બતાવશે.” મિત્રાનંદ બોલ્યો કે—“હે પિતા! જો તમે આ મારા મિત્રની સંભાળ રાખો તો હું સોપારકપુરે જઈને તે કારીગરને પૂછું કે—‘આ પુતળી તેણે સ્વભાવથીજ ઘડી છે કે કોઈ વર્તમાન સ્ત્રીનું રૂપ જોઈને ઘડી છે?’ જો કદાચ આવી કોઈ પણ કન્યા હશે, તો હું મારા મિત્રનો મનોરથ પૂર્ણ કરીશ.” તે સાંભળી શ્રેષ્ઠીએ અમરદત્તની સંભાળ રાખવાનું અંગીકાર કર્યું. ત્યારે અમરદત્ત બોલ્યો કે—“હે મિત્ર! તું જાણ છે, પણ જો હું તને આપત્તિ પ્રાપ્ત થવાનું સાંભળીશ તો મારા પ્રાણ નાશ પામશે.” મિત્રાનંદ બોલ્યો કે—“જો હું બે માસમાં પાછો ન આવું તો મિત્ર નથી એમ જાણજો.” આ પ્રમાણે તેને ધૈર્ય આપીને મિત્રાનંદ સોપારકપુરે પહોંચ્યો અને ઉત્તમ વેષ ધારણ કરીને તે કારીગરને ઘેર ગયો. કારીગરે તેનો સત્કાર કરી આવવાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે મિત્રાનંદે કહ્યું કે—“મારે એક દેવળ બંધાવવાની ઇચ્છા છે પરંતુ કોઈ પણ ઠેકાણે તમારું બાંધેલું દેવળ હોય તો દેખાડો.” કારીગર બોલ્યો કે—“પાટલી-પુરમાં મેં મારા હાથથી એક પ્રાસાદ કર્યો છે, તે તમે જોયો છે?” મિત્રાનંદે કહ્યું કે—“હા જોયો છે, પણ તે પ્રાસાદમાં એક પુતળી છે, તેનું રૂપ તમે તમારી બુદ્ધિકલ્પનાથી કયું છે? કે એવું રૂપ સાક્ષાત્ કોઈ ઠેકાણે જોઈને કયું છે?” કારીગરે કહ્યું કે—“અવન્તી નગરીના રાજાની પુત્રી રત્નમંજરીનું સ્વરૂપ જોઈને તે પુતળી મેં કરી છે.” ત્યારે મિત્રાનંદે તેને કહ્યું કે—“હીક ત્યારે હું સારું મુહૂર્ત જોઈને તમારી પાસે આવીશ, તમે તૈયાર થઈને રહેજો,” એમ કહીને તે અવન્તી નગરીએ ગયો અને ગામના દરવાજા પાસે એક દેવાલય હતું તેમાં તેણે નિવાસ કર્યો. તેવામાં તેણે કોઈ એક ગૃહસ્થે કરાવેલી ઉદ્ઘોષણા સાંભળી કે—“રાત્રિના ચાર પહોર સુધી આ મહદાનું જે રક્ષણ કરે તેને એક હજાર સોનામહોર હું આપીશ.” આ પ્રમાણે સાંભળીને મિત્રાનંદે શખને સાચવવાનું અંગીકાર કર્યું. તે વખતે તેને લોકોએ શીખામણ આપી કે—“આ નગરમાં મોડી રાતે ગામના દરવાજા બંધ થઈ ગયા પછી જે કોઈ મરી જાય તેના મૃતકને મારી ખાઈ જાય છે; માટે તારામાં તેનાથી રક્ષણ કરવાનું સામર્થ્ય હોય તો આ કાર્ય અંગીકાર કરજો.” મિત્રાનંદે કહ્યું કે—“વીર પુરુષોને આમાં મોટું કાર્ય શું છે?” પછી તે ગૃહસ્થે ઠરાવના અર્ધા રૂપીઆ તથા શખ સોખ્યું, અને બાકીના રૂપીઆ પ્રાતઃકાળે આપીશ, એમ કહીને તે પોતાને ઘેર ગયો. અહીં મિત્રાનંદે શખનું રક્ષણ કરવા રહ્યો છે, ત્યાં મધ્યરાત્રિએ ભૂત, પ્રેત વિગેરેના ઉપસર્ગો થવા લાગ્યા, પણ તેણે તે ધૈર્યથી દૂર કર્યા, અને આખી રાત્રિ શખનું રક્ષણ કર્યું. પ્રાતઃકાળે તે શખને લઈ જઈને તેના સ્વજનોએ અગ્નિદાહ કર્યો.

પછી મિત્રાનંદે શરત પ્રમાણે બાકીના રૂપીઆ માગ્યા, પણ શ્રેષ્ઠીએ આપ્યા નહી. ત્યારે તે બોલ્યો કે-“હવે તો તે દ્રવ્ય અહીંના રાજાની સમક્ષ લઉં તોજ હું વીરાગ્રણી ખરો.” પછી તે સુંદર વેષ ધારણ કરીને રાજાની માનીતી વેશ્યાને ઘેર ગયો. તે વેશ્યાએ તેનો સત્કાર કર્યો. મિત્રાનંદે રાત્રિ રહેવા માટે ચારસો સોનામહોર વેશ્યાની માતાને આપી. તેથી હર્ષ પામીને તે અક્કાએ પોતાની પુત્રી કે જે રાજાની વેશ્યા હતી તેને કહ્યું કે-“હે પુત્રી આ યુવકની ઉત્તમ સેવા બજાવજે.” પછી રાત્રે સર્વ લોગસામગ્રી તૈયાર કરી શૃંગાર સજ્જને વેશ્યા શયનગૃહમાં આવી. તે વખતે મિત્રાનંદે વિચાર્યું કે-“વિષયમાં આસક્ત થયેલા મનુષ્યોનાં કાર્ય સિદ્ધ થતાં નથી.” એમ નિશ્ચય કરીને તેણે વેશ્યાને કહ્યું કે-“હે કલ્યાણી ! એક પાટલો લાવ, જેથી હું ઇષ્ટ દેવતું સ્મરણ કરું.” એટલે તે તરતજ એક સુવર્ણનો પાટલો લાવી. તેના પર મિત્રાનંદે પદ્માસન વાળીને બેઠો. તેની સામે રહીને વેશ્યાએ અનેક હાવભાવ કર્યા; પરંતુ તેનું મન અલિપ્ત થયું નહી. આખી રાત્રિ એજ પ્રમાણે વીતાવીને પ્રભાતે ત્યાંથી નીકળી બીજે સ્થાને ગયો. બીજી રાત્રિ પણ તેણે તેજ પ્રમાણે વીતાવી. તે વૃત્તાંત સાંભળીને અક્કાએ તેને કહ્યું કે-“હે ભદ્ર ! આ મારી પુત્રી રાજાએને ફર્લાલ છે છતાં તું તેની કેમ અવગણના કરે છે ?” મિત્રાનંદે બોલ્યો કે-“સમય આવે હું સર્વ કરીશ; પરંતુ હું તને પૂછું છું કે-“રાજગૃહમાં તારો પ્રવેશ છે કે નહી ?” અક્કાએ જવાબ આપ્યો કે-“આ મારી પુત્રી રાજાની આમરધારિણી છે, અને રાજાની પુત્રી રત્નમંજરી મારી પુત્રીની સખી છે.” તે સાંભળી મિત્રાનંદે રાજા-વેશ્યાને કહ્યું કે-“હે ભદ્ર ! તું આજે રત્નમંજરીને કહેજે કે-“હે સખી ! જેના ગુણનો સમૂહ તેં સાંભળ્યો છે, અને તેથી રાગ ઉત્પન્ન થવાને લીધે તેં જેના પર પત્ર લખ્યો હતો તે અમરદત્તનેા મિત્ર તારા પ્રિયનો પત્ર લઈને અહીં આવ્યો છે.” પછી તે વેશ્યાએ રત્નમંજરી પાસે જઈને કહ્યું કે-“હે સખી ! આજે હું તારા પ્રિયના સમાચાર કહેવા આવી છું.” ત્યારે તે હસીને વિરમય પૂર્વક બોલી કે-“કોણ મારો પ્રિય છે ?” ત્યારે તે વેશ્યાએ તમામ સમાચાર કહ્યા. તે સાંભળીને રાજપુત્રીએ વિચાર્યું કે-“ખરેખર આ કોઈ અલૌકિક ધર્ત હોવો જોઈએ; કેમકે આજ સુધી મારો કોઈ પણ પ્રિય નથી. પરંતુ જેણે આવું કપટબળ રચ્યું છે તેને નજરે તો જોવોજ જોઈએ.” એમ વિચારીને તેણે વેશ્યાને કહ્યું કે-“હે સખી ! મારા પ્રિયનો સંદેશો લાવનાર તે માણસને મારા પ્રિયના પત્ર સહિત આજે આ બારીને રસ્તે અહીં લાવજે.” તે વેશ્યાએ ઘેર આવીને સર્વ વૃત્તાંત મિત્રાનંદને કહ્યો. પછી તે રાત્રે અક્કાએ બતાવેલા રસ્તાવડે સાત કિલ્લાતું ઉલ્લંઘન કરીને તે રાજકન્યાના નિવાસગૃહમાં ગયો, અક્કાએ પોતાની પુત્રી પાસે તેના ધૈર્યની પ્રશંસા કરી. અહીં રાજપુત્રી તેનું ધૈર્ય, પ્રિયના પત્રમાંહેનું લેખનચાતુર્ય, તેમજ તેનું રૂપ, લાવણ્ય અને વચનકળાનું કૌશલ્ય જોઈને જાણે સ્તબ્ધ થઈ ગઈ હોય તેમ એક અક્ષર પણ બોલ્યા વિના સ્થિર થઈ ગઈ. તે વખતે મિત્રાનંદે હિંમત કરીને તેણીના હાથમાંથી રાજાના નામવાળું કડું કાઢી લીધું, અને તેણીની જગ્યા ઉપર છરી વડે

ત્રિશૂલની આકૃતિ કરી, પછી ત્યાંથી નીકળી અઢ્ઢાને ઘેર ગયો. રાજકુમારી તેના ગુણોથી ખેંચાઈને વિચારવા લાગી કે—“ખરેખર તે સામાન્ય પુરુષ નહોતો, માટે મેં તેની સાથે સાંભાષણ પણ કર્યું નહીં તે સારું કર્યું નહીં.” વગેરે વિચાર કરતાં તે પાછલી રાતે નિદ્રાવશ થઈ. (ઉઘી ગઈ)

હવે પ્રાતઃકાળે મિત્રાનંદે રાજા પાસે જઈને ફરીયાદ કરી કે—“હે રાજા ! અખંડિત આજ્ઞાવાળા આપ રાજ્ય કરતાં છતાં અમુક શ્રેષ્ઠી મારું માગણું (લેણું) ધન આપતો નથી. આપ તો લોકપાળ છો, તેથી તેવા દુષ્ટનો નિગ્રહ કરવો જોઈએ.” તે સાંભળીને રાજાએ પોતાના સીપાઈઓ મોકલી તે શ્રેષ્ઠીને ઓલાવ્યો. શ્રેષ્ઠીએ બધો વ્યતિકર બણ્યો, એટલે રાજસભામાં આવતાંજ પ્રથમ મિત્રાનંદને તેનું આકી રહેલું દ્રવ્ય આપીને પ્રણામ-પૂર્વક રાજાને કહ્યું કે—“ પિતાની પાછળના લોકાચારમાં ગુંથાવાથી તથા પિતાના વિરહના શોકથી ધન આપવામાં વિલંબ થયો હતો.” રાજાએ તેની વાત સત્ય માનીને તેને રજા આપી. પછી રાજાએ મિત્રાનંદને પૂછ્યું કે—“ તેં રાત્રે મૃતકનું રક્ષણ શી રીતે કર્યું ? ” તે બોલ્યો કે—“ રાજા ! તે રાત્રિએ ભૂત, વેતાળ, રાક્ષસ, શાકિની, વ્યંતર વિગેરે અનેક પ્રકારના શસ્ત્રો સહિત આવ્યા હતા, તેઓની સાથે મેં રાત્રીના ત્રણ પહોર સુધી ઘણું યુદ્ધ કર્યું. છેવટે તે સર્વ શુરુએ આપેલા મંત્રના બળથી નાસી ગયા. પછી એથે પહોરે કોઈ એક અખસરા જેવી સ્ત્રી મારી પાસે આવી. તેણે દિવ્ય વસ્ત્ર ધારણ કર્યાં હતાં, વિવિધ પ્રકારનાં આભૂષણથી શોભિત હતી, કેશ છૂટા મુકેલા હોવાથી ભયંકર દાગતી હતી. મુખમાંથી અગ્નિની જ્વાળા કાઢતી હતી અને હાથમાં કર્ત્રીકા (મોટી કાતર; છરી) રાખેલી હતી. તે સ્ત્રીએ મને કહ્યું કે—“ હે દુષ્ટ ! આજે તનેજ ખાઈ જઈશ.” મેં તેને જોઈને વિચાર્યું કે—“લોકો કહેતા હતા તે મારી ખરેખર આજ છે.” તેથી હું તેની સાથે ભયંકર યુદ્ધ કરવા લાગ્યો અને અમત્કારથી તેનો હાથ મરડીને તેના હાથમાંથી સુવર્ણનું કંકણ કાઢી લીધું. છેવટે તે નાસવા લાગી એટલે મેં તેની જમણી જંઘામાં છરીવડે ત્રિશૂળનું ચિન્હ કર્યું.” આ પ્રમાણે સાંભળવાથી રાજા આશ્ચર્ય પામીને બોલ્યો કે—“ તેં મારીના હાથમાંથી ખેંચી લીધેલું કડું બતાવ.” મિત્રાનંદે તે કડું બતાવ્યું, એટલે રાજા પોતાનું નામાંકિત કડું જોઈને વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“ અહો ! શું મારીજ કન્યા મરકી ઠરી ? કેમકે આ ભૂષણ તેનું છે.” એમ વિચારીને તેની ખાત્રી કરવા માટે શૌચનું મિષ કરીને રાજા મહેલમાં ગયો. જઈને જુએ છે તો કન્યા સુતેલી હતી, તેના હાથમાં કંકણ નહોતું, અને જંઘાપર કરેલાં ચિન્હ ઉપર લગડાનો પાટો બાંધેલો હતો. તે જોઈને રાજા જાણે વળથી હણાયો હોય તેવો થયો, અને બોલ્યો કે—“ અહો ! આ પુત્રીએ મારા વંશમાં કલંક લગાડ્યું.” પછી રાજાએ સભામાં જઈને ગુસ્સે રીતે મિત્રાનંદને કહ્યું કે—“ હે ભદ્ર ! મારી પુત્રીજ મરકી ઠરે છે, તેમાં કાંઈ સંદેહ નથી; તેથી તેનો નિગ્રહ કર.” (તેને હરાવી દે) તે બોલ્યો કે—હે રાજા ! આપના કુળમાં એવું હોય નહીં.” રાજાએ કહ્યું કે—“ નહીં, હું સત્યજ્ઞ કહું છું. માટે તે સર્વ પ્રજાને મારી ન નાંખે, તેટ-

લામાં તું કેઈ પણ ઉપાયથી તેનો નિગ્રહ કર.” મિત્રાનંદે કહ્યું કે—“ પ્રથમ મને જોવા દો, કે તે મારાથી સાધ્ય છે કે નહીં ? ” રાજાએ કહ્યું કે—“ સ્વધર્મચાથી જઈને જો. ” એટલે મિત્રાનંદ રાજકન્યા પાસે ગયો. તેણીએ તેને ઓળખ્યો અને તેને બેસવા માટે આસન આપ્યું. પછી મિત્રાનંદ બોલ્યો કે “ હે સુખ ! મેં તને કલંક આપ્યું છે; માટે હવે તારે અહીં રહેવું યોગ્ય નથી. પરંતુ તું ચિંતા કરીશ નહીં, તને સારે સ્થાને લઈ જઈશ.” તે સાંભળીને તેના શુભોદ્ધિ આધીન થયેલી રાજકન્યા બોલી કે—“ આ મારા પ્રાણ પણ તમારે આધીન છે.” કહ્યું છે કે—

અધો નરપતેશ્વિત્તં, વ્યાખ્યાનં મહિલા જલમ્ ।

તત્રૈતાનિ હિ ગચ્છતિ, નીયંતે યત્ર શિક્ષકૈઃ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“ આંધળો, રાજાનું ચિત્ત, વ્યાખ્યાન (કથા), સ્ત્રી અને જળ એ પાંચ પદાર્થોને જ્યાં લઈ જઈએ ત્યાં તેઓ જાય છે. ” અર્થાત્ આંધળાને જેટલી પૃથ્વી ને જે બાળુ ચલાવો તેટલું ચાલે છે, રાજાનું ચિત્ત જે બાળુ વાળો તે બાળુ વળે છે, કથાનો પ્રવાહ જે બાળુ વહેવરાવો તે બાળુ વહે છે, સ્ત્રીને જ્યાં લઈ જાઓ કે મોકલો ત્યાં જાય છે અને જળ જે બાળુ નીક કરી આપો તે તરફ વહે છે.”

મિત્રાનંદે કહ્યું કે—“ રાજાની સમક્ષ તારા ઉપર હું સર્પવના દાણા નાંખું ત્યારે તારે કૂતકાર કરવા.” તે વાત રત્નમંજરીએ કબૂલ કરી. એટલે તેણે રાજા પાસે જઈને કહ્યું કે —“ હે રવાત્રી ! આપે કહ્યું તે સત્ય છે. પણ એક સાંઠ તૈયાર કરો, આજ રાત્રે મંત્રના બળથી તેને સાંઠ ઉપર બેસાડીને આપના દેશ બહાર હું લઈ જઈશ. પછી માર્ગમાં જ્યાં સૂર્યોદય થશે ત્યાં તે મારી રહેશે.” તે સાંભળીને બચ પામેલા રાજાએ એક વાયુના સરખી વેગવાળી સાંઠ મંગાવી તેને આપી. સંધ્યા સમયે તે રાજકુમારીના કેશ પકડી મિત્રાનંદે તેના ઉપર સર્પવના દાણા છાંટ્યા, એટલે તે કુંકાડા મારવા લાગી. પછી તેને સાંઠ ઉપર બેસાડીને તે ચાલતો થયો. રાજા ગામના દરવાજા બંધ કરાવીને પોતાના મહેલમાં ગયો. મિત્રાનંદ પણ મિત્રની પત્ની હોવાથી માતા પ્રમાણે તેની ભક્તિ કરવા લાગ્યો.

અહીં અમરદત્ત મિત્રને જે માસનો અવાધ (મર્યાદા, નક્કી કરેલો ટાઇમ) પૂર્ણ થવાથી ચિંતા કરીને તેમાં પ્રવેશ કરવાની તૈયારી કરતો હતો, તેવામાં કાકતાલીય ન્યાયની જેમ મિત્રાનંદ અને રત્નમંજરી આવીને તેને મળ્યા. તેજ વખતે ચિંતાના અગ્નિની તથા પુરના લોકોની સાક્ષીએ તેની સાથે પાણિયહણ કર્યું. નગરના લોકો તે સ્ત્રીના સ્વરૂપની, મિત્રાનંદના ધૈર્યની અને અમરદત્તના ભાગ્યની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.

હવે તેજ સમયે તે નગરનો રાજા ‘અપુત્રીઓ મરણ પામ્યો, તેથી બીજો રાજા મુકરર કરવા માટે પ્રધાનોએ મળીને રૂપંચ દિવ્ય કર્યો. તેમણે ફરતાં ફરતાં નગર બહાર

૧ પુત્ર વિનાનો, વાંકીયો. ૨ દાથી, ધોડો, કમજી, છત્ર અને ચામર એ પાંચ દિવ્ય કરવામાં આવે છે.

આવીને અમરહત્તાના ઉપર કળશ ઢાળ્યો, તેથી તેને મોટા ઉત્સવ પૂર્વક રાજ્યનો સ્વામી કર્યો, પછી તેણે મિત્રને મંત્રીપદ આપ્યું, અને રત્નસારને નગર શેઠ બનાવ્યો. આ પ્રમાણે તે અખંડિત આજ્ઞાથી રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યો.

મિત્રાનંદ રાજ્યકાર્યમાં શુદ્ધાયો હતો, તો પણ તેને શબ્દનું વચન કદી પણ વિસ્મરણ થતું નહોતું, તેથી તેણે અમરહત્ત રાજાને કહ્યું કે—“આપણું નગર અહીંથી નજીક છે, તેથી માફ મન ઘણું દુઃખી રહ્યા કરે છે, માટે મને દૂર દેશ જવાની રજા આપો.” રાજાએ કહ્યું કે—“હે મિત્ર ! જો એમ છે, તો આપણા નોકરાને સાથે લઈને વસંતપુરે જ, પરંતુ હમેશાં કુશળ સમાચાર મોકલ્યા કરજો.” પછી મિત્રાનંદે શુભ દિવસે ત્યાંથી પ્રયાણ કર્યું. તેના જવાથી તેના વિયોગે કરીને પીડા પામતો રાજા તેના કુશળ સમાચાર નિરંતર ઇચ્છતો હતો, પણ દિવસો ગયા છતાં તેનું કાંઈ પણ વૃત્તાંત તેના જાણવામાં આવ્યું નહીં. તેથી ગભરાયેલા ચિત્તે તેણે રાણીને કહ્યું કે—“અરે મિત્રાનંદની કાંઈ પણ વાર્તા સંભળાતી નથી.” રાણી બોલી કે—“હે પ્રાણનાથ ! જ્ઞાની શુરુ વિના સંશય નાશ પામે તેમ નથી.” અન્યદા વનપાળે આવીને રાજાને વિનંતિ કરી કે—“હે સ્વામી ! આજે આપના ઉદ્યાનમાં જ્ઞાનભાનુ નામના શુરૂમહારાજ પધાર્યા છે.” તે સાંભળીને રાજાએ વન-પાળને વધામણી આપી, અને રાણીને સાથે લઈને મોટા ઉત્સવ પૂર્વક તે શુરુ પાસે ગયો; શુરુને વાંદીને યોગ્ય આસને બેઠો. શુરુએ અનેક જનોએ પૂછેલા સંશયના ખુલાસા આપ્યા, તે સાંભળીને રાજાએ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનવાળા શુરુને પોતાના મિત્રની હકીકત પૂછી. તેથી શુરુએ કહ્યું કે—“હે રાજન્ તારો મિત્ર અહીંથી આલીને ઘણે દૂર પહોંચ્યા પછી એક પર્વતની પાસે નદીને કાંઠે પડાવ કરીને રહ્યો હતો, અને તારા સેવકો જમવામાં રોકાયા હતા, તે વખતે ઓચિંતી ચોરની ધાડ પડી, તેઓએ તારા સર્વ સેવકોનો પરાજય કર્યો, અને મિત્રા-નંદ એકલો ત્યાંથી નાસી ગયો. તે કોઈક વડના ઝાડની નીચે સૂતો હતો, તેવામાં સપે તેને ડસ્યો. તે સમયે કોઈ તપસ્વી ત્યાં આવ્યા તેણે તેનું વિષ ઉતાર્યું. ત્યાંથી મિત્રાનંદ તારી પાસે આવતો હતો, તેટલામાં માર્ગમાં ચોર લોકોએ તેને પકડ્યો, અને એક વાણીઆને ત્યાં વેચ્યો. તે વણિકે પારસકુલ તરફ જતાં રસ્તામાં અવંતી નગરીની બહાર પડાવ કર્યો. રાત્રિએ સમય જોઈને તારો મિત્ર બાંધન તોડીને નાઠો. ગામના બાળને રસ્તે તે ગામમાં પેસવા જતો હતો, એટલામાં રાજાના સીપાઈઓએ તેને ઢીઠો, એટલે ચોર જાણી ચોરની જેમ પકડીને બાંધ્યો. પ્રાતઃકાળ થતાં રાજાના હુકમથી તેને પૂર્વોક્ત વટ વૃક્ષ ઉપરજ ભારી નાખવા માટે બાંધવામાં આવ્યો. તે વખતે તારો મિત્ર વિચાર કરવા લાગ્યો કે—અહો શબ્દનું કહેડું વાક્ય સાચું થયું. કહ્યું છે કે—

યત્ર વા તત્ર વા યાતુ, યદ્વા તદ્વા કરોત્વસૌ ।

તથાપિ મુચ્યતે પ્રાણી, ન પૂર્વકૃતકર્મણઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“પ્રાણી ગમે ત્યાં જાયો અથવા ગમે તે ઉપાય કરો, પરંતુ પૂર્વે કરેલાં કર્મોથી કોઈ પણ પ્રકારે મુક્ત થતો નથી.

ત્યાં મિત્રાનંદ મરણ પામ્યો. પછી એક દિવસ ગોવાળિયાના બાળકો તે વડની પાસે રમતા હતા, તેની મોઢ ઉછળીને તેના મુખમાં પડી.” આ પ્રમાણે ગુરૂના મુખથી સાંભળીને રાજ બહુજ રોવા લાગ્યો. રાણી પણ વિલાપ કરતાં બોલી કે—

યદાહં ભવતાઽઽનીતા, તદ્દાઽનેકે વિનિર્મિતાઃ ।

ઉપાયાઃ સ્વવિપતૌ તે, ક્વ ગતા હા મહામતે ॥ ૧ ॥

અર્થ—“હે દીયર ! જ્યારે તમે મને અહીં લાવ્યા તે વખતે ઘણા ઉપાયો કર્યા હતા, છતાં હે બુદ્ધિશાળી ! આજે તમારી વિપત્તિમાં તે સર્વ ઉપાયો ક્યાં ગયા ? ”

ગુરૂએ રાજને તથા રાણીને કહ્યું કે—

શોકોઽવશ્યં પરિત્યજ્ય, રાજન્ ધર્મોદ્ધમં કુર ।

યેનેદ્દશાનાં દુઃખાનાં, ભાજનં નોપજયતે ॥ ૧ ॥

અર્થ—“હે રાજન્ ! શોકનો ત્યાગ કરીને ધર્મમાં ઉદ્યમ કરો; જેથી ફરીથી આવા દુઃખોતું સ્થાન થવાય નહી, અર્થાત્ આવાં દુઃખો ફરીથી આવે નહી.”

રાજાએ ગુરૂને ફરીથી પૂછ્યું કે—“હે સ્વામી ! તે મારો મિત્ર મરીને ક્યાં ઉત્પન્ન થયો ? ” ગુરૂએ કહ્યું કે—“હે રાજ ! તારી રાણીની કુક્ષિમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો છે, તે અનુક્રમે રાજ થશે.” ફરીને રાજાએ પોતાના રાણીના અને મિત્રના પૂર્વ ભવ પૂછ્યા. ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું કે—“હે રાજ ! તું આજથી ત્રીજે ભવે ક્ષેમંકર નામે કણ્ણી હતો. સત્યશ્રી નામે તારે પત્ની હતી અને ચંદ્રસેન નામનો ચાકર હતો. તે ચાકર એકદા તારા ખેતરમાં કામ કરતો હતો, તે વખતે તેણે બીજાના ખેતરમાંથી કોઈક મુસાફરને ધાન્યની શીંગો લેતા જોયો. તે જોઈને ચંદ્રસેન બોલ્યો કે—“આ મહાચોરને ઉંચો બાંધીને લટકાવો.” આવા વચનથી તેણે મહા આકરું કર્મ બાંધ્યું. સત્યશ્રીએ પણ કોઈ વખત પોતાના પુત્રની વહુને કહ્યું કે—“હાકણની જેમ ઉતાવળી ઉતાવળી શું ખાય છે ? ધીરે ધીરે કેમ ખાતી નથી ? કે જેથી ગળું તો રુંધાય નહી.” એમ કહેવાથી તેણે પણ કર્મ બાંધ્યું. એકદા ક્ષેમંકરે નોકરને કહ્યું કે “આજે અમુક ગામ જવાનું છે, માટે જા.” ત્યારે ચાકર બોલ્યો કે—“આજે હું મારા સ્વજનોને મળવા સારું જવાનો છું, તેથી નહી જઈ શકું.” ક્ષેમંકરે કોપથી કહ્યું કે—“ભલે તારા સ્વજનોને મેળાપ ન થાય, પણ જવું પડશે.” એવામાં કોઈ બે મુનિ ગોચરી માટે પધાર્યા. તેને જોઈને ક્ષેમંકરે પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું કે—“આ મહર્ષિઓને મોટા હર્ષ પૂર્વક પ્રાસુક અને એવણીય અન્ન વહોરાવ.” તે વખતે પેલા ચાકરે મનમાં વિચાર કર્યો કે—“આ ઇંપતીને ધન્ય છે કે જેઓ સંપૂર્ણ બક્ષિતપૂર્વક મુનિને દાન આપે છે.” તેવામાં

તે ત્રણેના ઉપર અકસ્માત વિજળી પડવાથી તે ત્રણે એકી વખતે મરણ પામ્યા. તેમાં ક્ષેમ કરેના જીવ તું અમરદત્ત થયો, સત્યશ્રીનો જીવ તારી પટ્ટરાણી થયો, તારો ચાકર ચંદ્રસેન તે મિત્રાનંદ થયો. તે ચાકરે જે મુસાફરને શીંગો લેતાં બાંધવાનું કહ્યું હતું, તેજ મરીને પેલા વટ વૃક્ષ ઉપર વ્યંતર થયો. તે મિત્રાનંદને જોઈને પોતાના પૂર્વ જન્મનું વૈર યાદ આવવાથી શબદારા બોલ્યો હતો. ”

આ પ્રમાણે ગુરુનું વચન સાંભળીને રાજા તથા રાણીને જાતિસ્મરણ થયું. ગુરુનું વચન સત્ય માનીને ઘેર આવ્યા. પછી અતુકમે રાણીને પુત્ર થયો. તે સુવાવસ્થા પામ્યો. ત્યારે તેને રાજ્ય સોંપીને તે ઠંપતીએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી, અને કમે કરીને તેઓ મોક્ષે ગયા.

આ દષ્ટાંતનું તાત્પર્ય એ છે કે-જેમ પાછલા ભવે કરેલા ક્રોધના ફલરૂપે અમરદત્ત બહુજ દુઃખી થયો, તેમ થોડો પણ ક્રોધ મોટા દુઃખનું કારણ થાય છે. માટે ભવ્ય જીવોએ ક્રોધના અભાવ રૂપ ક્ષમા ગુણને ધારણ કરીનેજ શ્રીજિનધર્મને આરાધવો જોઈએ. કારણકે શ્રીજિનધર્મની સાત્વિકી આરાધના કરવામાં ક્ષમાગુણની મુખ્યતા છે. વળી શ્રીચારંગગુણધરે જણાવ્યું કે-ઉપશમ ગુણને ધારણ કરવાથી શ્રીજિનધર્મને પામી શકાય છે. તેથી તે ઉપશમ ગુણનું સ્વરૂપ દષ્ટાંત સાથે ટૂંકામાં આ રીતે જાણવું—

ઉપશમ ગુણ વિષે.

વિકલ્પવિષયોત્તીર્ણઃ, સ્વભાવાલંબનઃ સદા ।

જ્ઞાનસ્ય પરિપાકો યઃ, ઉપશમઃ પરિકીર્તિતઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ સંકલ્પ વિકલ્પ (ચિત્તવિભ્રમ)ના વિષયથી (વિસ્તારથી) નિવર્તેલો અને સમ્યગ્ રત્નત્રય સ્વરૂપ જે આત્માનો સ્વભાવ તેનું (ગુણ પર્યાયનું) નિરંતર આલંબન કરનાર એવો આત્માના ઉપયોગ લક્ષણવાળા જ્ઞાનનો જે પરિપાક તે ઉપશમ કહેલો છે. ”

ઉપશમના ચાર નિક્ષેપા આ પ્રમાણે—નામ ઉપશમ અને સ્થાપના ઉપશમ તે પૂર્વની પેઠે જાણવા. આગમથી દ્રવ્ય ઉપશમ તે ઉપશમના સ્વરૂપને જાણનાર જ્ઞાની જે તેના ઉપયોગમાં વર્તતા ન હોય તે. નોઆગમથી દ્રવ્ય ઉપશમ તે માયાએ કરીને લબ્ધિની સિદ્ધિને માટે અથવા દેવગતિની પ્રાપ્તિ વિગેરે માટે ઉપકાર અપકારના વિપાકને શમન કરવાના હેતુથી ક્રોધાદિકનો ઉપશમ કરે તે અને ભાવ ઉપશમ તે આત્મસ્વરૂપમાં ઉપયોગવાળા. તેમાં આગમથી મિથ્યાત્વને તજીને યથાર્થ વસ્તુના ભાસન પૂર્વક ચારિત્રમોહનીય કર્મના ઉદયનો અભાવ હોવાથી ક્ષમાદિક ગુણની જે પરિણતિ તે ઉપશમ કહેવાય છે. તે ઉપશમ પણ લૌકિક અને લોકોત્તર ભેદે કરીને બે પ્રકારનો છે. તેમાં વેદાંત મતવાળાનો જે ઉપશમ ગુણ છે તે લૌકિક છે, અને જૈન પ્રવચનને અનુસરનાર ભવ્ય જીવોમાં જે ઉપશમ હોય છે તે લોકોત્તર છે. તે લોકોત્તર ગુણ જ ખરેખરો શુદ્ધ છે, આ ઉપશમ

શુભ્રતું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજવા માટે ખાસ જરૂરી શ્રી મૃગાપુત્રની ખીના ટૂંકામાં આ પ્રમાણે બાણવી—

સુગ્રીવપુરના રાજાનો પુત્ર મૃગાપુત્ર નામે હતો. તે એકદા મહેલના ગોખમાં બેસીને નગરનું સ્વરૂપ જોતો હતો, તેવામાં ઉપશમશુભ્રના ભંડાર જેવા એક મુનિને નિમેષ રહિત દષ્ટિથી પ્રીતિપૂર્વક જોતાં તેને અતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. એટલે પૂર્વ ભવે પોતે ચારિત્ર ચક્રણ કર્યું હતું તેનું તેને સ્મરણ થયું. પછી તે મૃગાપુત્ર પોતાના માતાપિતા પાસે જઈને બોલ્યો કે—

મુગાણિ મે પંચ મહાવ્યાણિ, નરએસુ દુકખં ચ તિરિકખજેણિસુ ।

નિવિણ્ણકામે મિહ મહણ્ણવાએ, આણ્ણાણ્ણ પવ્વઠ્ઠિસામિ અમ્મે ॥૧॥

અર્થ—“હે માતાપિતા ! મેં પાંચ મહાવ્રતને સાંભળ્યાં છે, તથા નરકને વિષે અને તિર્યચ્ચોાનિને વિષે જે દુઃખ પડે છે તે પણ મેં જાણ્યું છે; તેથી હું સંસારરૂપ મહાભૂવથી નિર્વૈદ્ય (વૈરાગ્ય) પામ્યો છું; માટે મને અનુજ્ઞા આપો કે જેથી હું પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરું.”

વગેરે વાક્યોવડે દેહના લોગોપલોગાદિકનું અનિત્યપણું કહીને તેણે પ્રવ્રજ્યા લેવાની અનુજ્ઞા માગી. તે સાંભળીને માતાપિતાએ અનેક યુક્તિઓવડે જીવન પર્યંત ચારિત્રનું પાલન અતિ દુષ્કર બતાવીને કહ્યું કે “હે પુત્ર ! તારું શરીર અતિ સુકોમળ છે, તું ચારિત્ર પાળવાને સમર્થ નથી; કેમકે પાંચ ઇન્દ્રિયો તથા મન જીતવા મુશ્કેલ છે. લોહાના ચણા ચાવવાની જેવું ચારિત્ર પાળવું દુષ્કર છે. દેહીખ્યમાન અગ્નિની જ્વાળાનું પાન કરવાની જેમ અથવા મન્દરાચળ પર્વતને તોળવાની જેમ યુવાવસ્થામાં ચારિત્રનું પાલન કરવું અતિ દુષ્કર છે. માટે વૃદ્ધાવસ્થામાં દીક્ષા લેવા યોગ્ય છે.” તે સાંભળીને મૃગાપુત્ર બોલ્યો કે “હે માતાપિતા ! આ લોકમાં નિઃસ્પૃહ થયેલા માણસને કાંઈ પણ દુષ્કર નથી. કેમકે મેં ચારે ગતિમાં વાણીથી કહી ન શકાય તેવી અનેક વેદનાઓ અનુભવી છે.

સંવલવેસુ અસાયા, વેઅણ્ણા વેઠઞ્ણિા મએ ।

નિમેસંતરમિત્તં પિ, જં સાયા નત્થિ વેઠઞ્ણિા ॥ ૨ ॥

અર્થ—“મેં સર્વ ભવોમાં અસાતાવેદની વેદી છે, એક નિમેષમાત્ર પણ સાતાવેદની વેદી નથી.”

મેં નરકાદિકની મહાપીડાઓ સહન કરી છે, તો પછી મારે દીક્ષાનું પાલન કરવું તેમાં શું મુશ્કેલ છે ? માટે મારે અવશ્ય દીક્ષા લેવીજ છે. સંયમનું પાલન કરતાં જે ઉપશમ શુભ્રના સુખનો આસ્વાદ મળે છે તેજ મોટું સુખ છે. ઉપશમ જન્ય સુખમાં

મમ થયેલો જીવ દેશે ઉણા કોટી પૂર્વના કાળને પણ સુખે સુખે દીનતા રહિત નિર્ગમન કરે છે, એક નિમેષમાત્ર પણ પ્રમાદમાં પડતો નથી. કહ્યું છે કે—

શમસૂક્તસુધાસિક્તં, યેષાં નક્તંહિનં મનઃ ।

કદાપિ તે ન હ્યન્તે, રાગોરગવિષોર્મિભિઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ જે મહાત્માઓનું મન રાત્રિ દિવસ ઉપશમ જે કષાયાભાવ તેનાં સૂક્ત એટલે આત્મસ્વરૂપ તત્ત્વનાં વચ્ચે તે રૂપી અમૃતથી સિંચન થયેલું હોય છે તેઓ રાગરૂપી સર્પના વિષોર્મિથી કદાપિ બળી શકતા નથી.

જગતના જીવો રાગાદિક સર્પથી ડસાયા સતા વિષયમાં ધૂર્ભિત થઈને પરિભ્રમણ કરે છે. ઈષ્ટ વસ્તુના સંયોગની અને અનિષ્ટ વસ્તુના વિયોગની ચિંતા અહર્નિશ કરીને અનેક પ્રકારના સંકલ્પ વિકલ્પ કરે છે, અને બહુ પ્રકારની અશ્વશૌચાદિ જે કલ્પના તેના કલ્પોલને ગ્રહણ કરે છે; તેમજ અનંત જીવોએ અનંતીવાર ભોગવીને મૂકી દીધેલા જગતના ઉચ્છિષ્ટ એવા અનેક પુદ્ગલ સ્કંધોની યાચના કરે છે. માટે કોઈ પણ પ્રકારે ઉપશમ શુભને પ્રગટ કરવો, એજ સુક્રિતનું પરમ કારણ છે. કહ્યું છે કે—

સ્વયંભૂરમણુસ્પદ્ધિં, વદ્ધિંષુસમતારસઃ ।

મુનિર્યેનોપમીયેત, કોઽપિ નાસૌ ચરાચરે ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રની સ્પર્ધા કરનાર એવો સમતા રસ ઉપશમ શુભ જેના હૃદયમાં વૃદ્ધિ પામ્યા કરે છે તેવા મુનિને જેનાવડે ઉપમા આપી શકાય એવો કોઈ પણ પદાર્થ આ ચરાચર જગતમાં નથી.”

[વશેષાર્થ— અર્ધ રજ્જુ પ્રમાણુ છેલ્લી સ્વયંભૂરમણુ નામનો જે સમુદ્ર તેના જલની સાથે સ્પર્ધા કરે તેટલો સમતા રસ (ઉપશમ) જેના આત્મામાં વૃદ્ધિ પામ્યા કરે છે એવા મુનિ ત્રણે કાલમાં પણ વિષયને ગ્રંહણ કરતા નથી. તેઓને અતીત કાળમાં ભોગવેલા ભોગના સ્મરણનો અભાવ છે, વર્તમાન કાળે ઇન્દ્રિયગોચર એવા વિષયોમાં રમણુતાનો અભાવ છે, અને અનાગત કાળે મનોરૂપ વિષયોની ઇચ્છાનો અભાવ છે, એવા મુનિને જે ઉપમાને કરીને ઉપમા આપાય એવો કોઈ પણ પદાર્થ આ ચરાચર જગતમાં નથી; કેમકે સર્વ પદાર્થ તો અચેતન પુદ્ગલ સ્કંધોથી ઉત્પન્ન થયેલ અને રૂપી છે અને સમતા રસ (ઉપશમ) તો સહજ, આત્યંતિક અને નિરુપમ અરૂપી આત્મસ્વભાવ છે, તો તેની સાથે તેની શી રીતે ઉપમા આપી શકાય ?”

વગેરે વિવિધ ઉપાયોવડે માતાપિતાને પ્રતિષ્ઠા પમાડીને તેમની અનુગ્રાહી સમગ્ર પરિવ્રહ્મનો ત્યાગ કરી મૃગાપુત્રે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. કહ્યું છે કે—

૧ દુઃખ આવી પડવાનો ભય ધરાવી પ્રથમથી જે શોકસંતાપ કરવો તે.

અણિરિસઓ ઇહલોઓ, પરલોઓ અણિરિસઓ ।

વાસિચંદણકપ્પો અ, અસણે અણુસણે તહા ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ આ લોકને વિષે ઇચ્છારહિત અને પરલોકને વિષે પણ ઇચ્છા રહિત તેમજ વાસી ને ચંદન અને અશન ને અનશન એ જેમને તુલ્ય છે એવા તે મુનિ થયા.” અર્થાત્ આ લોકના સુખને અર્થે કે પરલોકના સુખને અર્થે જે તપ તપતા નથી, વાંસ-લાથી છેદન કરનાર અને ચંદનથી વિલેપન કરનાર ઉપર જેમને સમભાવ છે અને અશન તે આહારનો સહભાવ અને અનશન તે તેનો અભાવ તેમાં જે તુલ્ય મનોવૃત્તિવાળા છે.

આ પ્રમાણે ઘણાં વર્ષો સુધી ચારિત્રતું પાલન કરીને મૃગાયુત્ર મુનિ એક માસનું અનશન કરી સર્વ કર્મને ખપાવીને સિદ્ધિપદને પામ્યા.

“જે ભવ્ય જીવોના હૃદયમાં આત્મિક ધ્યાનને વિશુદ્ધ કરનાર દેહીજ્યમાન ઉપશમાદિ ગુણો સ્વરૂપ સમતા ગુણ હોય છે, તે મૃગાયુત્ર મુનીન્દ્રની જેમ તત્કાળ શુભ જ્ઞાનાદિ રત્ન-ત્રયની નિર્મલ આરાધના કરીને મોક્ષપદને જરૂર પામે છે. આ રીતે ઉપશમ ગુણથી ધર્મની પ્રાપ્તિ વગેરે ઉત્તમ લાભ કહીને શ્રીચારંગણધર—૧૯૩મા શ્લોકમાં ધર્મના પ્રભાવાદિકનું વર્ણન કરે છે. ૧૯૧-૧૯૨

ભવસિંધુ પાર પમાડનારો મુક્તિ ફલ અંતિમ જિહાં,

આ ધર્મ જિનનો છે ત્રિપુટી શુદ્ધ ધરી શ્રદ્ધા ઇહાં;

સાત્ત્વિકી આરાધના ઉદ્ધાસથી કરતાં સદા,

ને નિયાણું છંડતા હરી આપદા લહો સંપદા. ૧૯૩

રૂપશ્રુતિ—આ જૈન ધર્મ ભવસિંધુ એટલે સંસાર રૂપી સમુદ્રના પારને પમાડનારો છે. કારણ કે આ ધર્મનું આરાધન કરીને અનંતા જીવો મોક્ષે ગયા છે. તેથી આ ધર્મની આરાધનાનું અંતિમ ફલ એટલે છેલ્લું ફળ મોક્ષ કહેલ છે. તથા જિનેશ્વર ભગવંતે કહેલો આ ધર્મ ત્રિપુટી શુદ્ધ છે. આ રીતે કહેવાનું રહસ્ય એ છે કે સોનાની ત્રણ રીતે પરીક્ષા થાય છે. તે આ રીતે—પ્રથમ સોનાને અગ્નિમાં તપાવવાથી શુદ્ધતાની ખાત્રી થાય છે. બીજું સોનાને ટીપવાથી તેની શુદ્ધતા જણાય છે તેમજ ત્રીજી રીતે તેને કસોટીના પથ્થર ઉપર ઘસવાથી તેની શુદ્ધતા જણાય છે. આ સોનાની માફક આ જિન ધર્મની પણ કષ તપ અને છેદ વડે પરીક્ષા કરાએલી છે માટે હે ભવ્ય જીવો ! તમે તેના ઉપર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખી દરરોજ ઉદ્ધાસ પૂર્વક તેની સાત્ત્વિકી આરાધના કરજો. વળી ધર્મની આરાધના કરતાં નિયાણુનો ત્યાગ કરજો એટલે મને આ ધર્મ કાર્યનું અમુક પ્રકારનું સ્વર્ગાદિ સાંસારિક ફળ મળજો એવી કોઈ જાતની ઇચ્છા રાખ્યા સિવાય આરાધના કરજો. કારણકે નિયાણુ વિના કરેલી ધર્મની સાધના મોક્ષના સુખોને આપે છે. એકચિત્તે

આવા પ્રકારના ધર્મનું આરાધન કરવાથી ચાલુ ભવમાં પણ આપત્તિઓનો નાશ થાય છે અને ઉત્તમ પ્રકારની સંપત્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૧૬૩

એ ચાર ભેદે તેહની આરાધના નિજ શક્તિને,
અનુસાર કરજો હોંશથી એથીજ લેશે મુક્તિને;
નિયમ આઠે ધારજો તે જાણવા ઇમ અનુક્રમે,
આત્મતત્ત્વ સ્વરૂપ કેરી ચિંતના કરજો તમે. ૧૬૪

સ્પષ્ટાર્થ—વળી હે ભવ્ય જીવો ! તમે શ્રી જૈન ધર્મની આરાધના એ પ્રકારે અથવા ચાર પ્રકારે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે કરજો. દેશવિરતિ (શ્રાવકનાં બાર વ્રતો) અથવા સર્વ વિરતિ (પાંચ મહાવ્રતનું પાલન) એમ એ પ્રકારે આ ધર્મની આરાધના થાય છે. દાન, શીયલ, તપ અને ભાવ એમ ચાર પ્રકારે પણ ધર્મની આરાધના થાય છે. એ પ્રમાણે શક્તિ અને ભાવ પ્રમાણે હોંશથી શ્રી જૈન ધર્મની આરાધના કરજો. આ પ્રમાણે આરાધના કરવાથી તમે અંતે મોક્ષનાં સુખને જરૂર મેળવશો. વળી આઠ પ્રવચન માતાની આરાધના કરવા રૂપ આઠ પ્રકારના નિયમોને ધારણ કરજો. અને આત્મ તત્ત્વના સ્વરૂપની ચિંતવના હંમેશાં કરજો. ૧૬૪

ન પ્રમાદ તણે કદી વિશ્વાસ કરશે ચેતતા,
મૈત્રી પ્રમુખ ચડે ભાવનાને ભાવજે રાજ થતા;
વાણી જિનેશ્વર દેવની સુણજો જેહથી,
આત્મ નિર્મલતાહિ લાભ વિશેષ હોવે નિયમથી. ૧૬૫

સ્પષ્ટાર્થ—હે ભવ્ય જીવો ! તમે ક્ષણે ક્ષણે ચેતતા રહીને ભયંકર દુઃખોને દેનાર પ્રમાદ રૂપી અંતરંગ કટ્ટા શત્રુનો લગાર પણ વિશ્વાસ કરશે નહીં. અને મનમાં રાજ થઈને નિરંતર (૧) મૈત્રી ભાવના, (૨) પ્રમાદ ભાવના, (૩) કાર્ણવ્ય ભાવના, (૪) માધ્યસ્થ્ય ભાવના, આ ચાર ભાવનાઓને ભાવજો. તથા જે જિનવાણીને સાંભળવાથી કર્મ મેલથી મલિન બનેલા આત્માઓ પણ નિર્મલ બનીને શુદ્ધ આત્મશુભ રમણતામય મોક્ષને પામે છે અને જેથી નિર્ભય શાંતિમય જીવન પણ પામી શકાય છે, તથા જેનાથી નિશ્ચયે પરોપકારાદિ ઘણાં લાભ પણ મેળવી શકાય છે. આવી તે મહાપ્રભાવશાલી શ્રી જિનેશ્વર દેવની વાણીને હંમેશાં સાંભળજો. આ શ્લોકમાં પ્રમાદનો વિશ્વાસ ન કરવો, એમ શ્રી ગણધર દેવે કહેલ હિત શિક્ષાનું ચથાર્થ રહસ્ય સમજાવવાને માટે તેઓશ્રીએ નહિ કહેલું છતાં ભવ્ય જીવોને અપ્રમાદ ભાવના અપૂર્વ બોધને દેનાર શ્રી સેલક સૂરિના સાધુઓનું દષ્ટાંત બહુજ ઉપયોગી છે તે ટૂંકમાં આ પ્રમાણે જાણવું—

પ્રમત્તાઃ સંયમે યોગે, ભૂત્વા વાણ્યાઽપ્રમાદિનઃ ।
ભવંતિ તેઽપિ ધન્યાઃ સ્યુ, યંથા સેલકસાધવઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“જેઓ ચારિત્ર યોગને વિષે પ્રમાદી થઈને પણ શ્રીજિનવાણીના પ્રતાપે ફરીથી અપ્રમાદી થાય છે, તેઓ પણ સેલક સૂરિના સાધુઓની જેમ ધન્ય પ્રશંસા કરવા લાયક છે.” તે ખીના આ પ્રમાણે જાણવી—

નવ યોજન વિસ્તારવાળી અને ખાર યોજન લાંબી દ્વારકા નગરીમાં કૃષ્ણ વાસુદેવ રાજ્ય કરતા હતા, તે વખતે સોળ હજાર રાજાઓ તેમની આજ્ઞા મસ્તક પર અડાવતા હતા. તેમને પ્રદુશ્ન વિગેરે સાડા ત્રણ કોડ પુત્રો હતા. તેમાં શાંખ વિગેરે પુત્રો કોઈથી દમન (વશ) કરાય તેવા નહોતા. તે નગરીમાં એક થાવડ્યાપુત્ર નામે ગૃહસ્થ કુમાર હતો. તેને તેના માળાપે એક દિવસે બત્રીશ કન્યાઓ પરણાવી હતી. તેમની સાથે તે પંચેન્દ્રિય સંબંધી વિષય સુખ ભોગવતો હતો. એક દિવસ દશ ધનુષની ઉંચી કાયાવાળા શ્રીનેમિનાથ તીર્થંકર અઢાર હજાર સાધુના પરિવાર સહિત સમવસર્યા. તે સમાચાર વનપાળના મુખથી સાંભળીને કૌમુદિકી નામની લેરીથી ઉદ્ઘોષણ કરાવી ચતુરંગ સેના સહિત શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુને વાંદવા ગયા. સર્વ પૌરજનો સાથે થાવડ્યાપુત્ર પણ વાંદવા ગયો. ત્યાં પ્રભુએ કહેલી ધર્મ-દેશના સાંભળીને બોધ પામેલા થાવડ્યાપુત્રે ઘેર આવી પોતાની માતાને કહ્યું કે “મને દીક્ષા અપાવો.” માતાએ સંસારના સુખનો ઘણો લોભ લગાડ્યો, પણ તે લોભાયો નહી. ત્યારે તેની માતાએ કૃષ્ણ પાસે જઈ બેઠણું મૂકીને વિનંતિ કરી કે “હે રાજન્ દીક્ષા લેવાને ઈચ્છતા મારા પુત્રને તમે શીખામણ આપો, જે મારો એકનો એક પુત્ર દીક્ષા લેશે તો હું નિરાધાર શી રીતે જીવીશ ?” કૃષ્ણ તેણીને ધીરજ આપીને સેના સહિત તેને ઘેર ગયા, અને થાવડ્યાપુત્રને કહ્યું કે—“હે વત્સ ! તું સંસારના વિલાસોને આનંદથી ભોગવ. અમારી છાયામાં રહેવાથી તારું કાંઈ પણ અહિત થશે નહી.” તે સાંભળીને થાવડ્યાપુત્ર હસીને બોલ્યો કે—“હે રાજન્ ! એક મૃત્યુએજ મને અનંતી વાર હેરાન કર્યો છે, તે મારા અહિતને તમે નિવારણ કરો તો તમે મારા ખરા હિતવાંછક છો એમ હું માનું.” કૃષ્ણે કહ્યું કે—“તે તો મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારેજ થાય તેમ છે,” ત્યારે થાવડ્યાપુત્ર બોલ્યો કે—“એટલા માટેજ મૃત્યુએ કરેલા અહિતનું નિવારણ કરવા સારુ શ્રીનેમિનાથના ચરણકમળને સેવવા હું ઈચ્છું છું.”

આ પ્રમાણે તેની સ્થિરતા જોઈને હર્ષ પામેલા કૃષ્ણે નગરમાં ઉદ્ઘોષણ કરાવી કે—“આ થાવડ્યાપુત્રની સાથે જે કોઈ દીક્ષા લેશે તેના કુટુંબનું ભરણપોષણ તથા દીક્ષાનો ઉત્સવ કૃષ્ણ જાતે કરશે.” આવી ઉદ્ઘોષણ થવાથી એક હજાર માણસો દીક્ષા લેવા તૈયાર થયા. તે બધાની સાથે થાવડ્યાપુત્રનો દીક્ષા મહોત્સવ શ્રીકૃષ્ણે કર્યો. હજાર પુરુષોથી વહન થઈ શકે એવી શિબિકામાં બેસીને હજાર દીક્ષાભિલાષી માણસો સહિત થાવડ્યાપુત્ર શ્રી-નેમિ જિનેશ્વર પાસે આવ્યો, તે વખતે તેની માતાએ પ્રભુને કહ્યું કે—“આ શિષ્યરૂપી ભિક્ષા ગ્રહણ કરો, અને તેને બંને પ્રકારની શિક્ષા (શીખામણ) આપો.” પછી તેણીએ આંખમાં અશ્રુ લાવીને પુત્રને કહ્યું કે—“હે પુત્ર ! આ ચારિત્ર પાળવામાં લગાર પણ પ્રમાદ

કરીશ નહીં.” પછી થાવચ્ચાપુત્રે હજાર માણસો સહિત પ્રભુ પાસે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી. અનુક્રમે સામાયિકથી આરંભીને ચૌદ પૂર્વોનો અભ્યાસ કરી એક હજાર શિષ્યોના આચાર્ય થયા.

એકદા જિનેશ્વરની આજ્ઞા લઈને વિહાર કરતાં કરતાં થાવચ્ચાપુત્ર આચાર્ય સેલકપુરે સમવસર્યા. તે પુરમાં પંથક વિગેરે પાંચસો મંત્રીનો સ્વામી સેલક નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેણે આચાર્ય પાસે મોટા ઉત્સવપૂર્વક આવીને ધર્મદેશના સાંભળી. પછી પાંચસો અમાત્ય સહિત તેણે શ્રાવકધર્મ અંગીકાર કર્યો.

હવે સૌગંધિક નામના નગરમાં એક સુદર્શન નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. એક વખત ચાર વેદને જાણનાર તથા શૌચ, સંતોષ, સ્વાધ્યાય, તપ તથા દેવતું ધ્યાન ઇત્યાદિ ધર્મના નિયમવાળો અને જેરુએ રંગેલા વસ્ત્રને ધારણ કરનાર શુક નામનો પરિવ્રાજક એક હજાર શિષ્યો (તાપસો) સહિત ત્યાં આવ્યો. તેનો શૌચમૂલક સાંખ્ય ધર્મ સાંભળીને સુદર્શને તે ગ્રહણ કર્યો. એક વખત વિહાર કરતાં કરતાં થાવચ્ચાપુત્ર આચાર્ય તે નગરમાં પધાર્યા. તે વાત સાંભળી સુદર્શને તેમની પરીક્ષા કરવા માટે તેની પાસે આવીને પૂછ્યું કે—“ તમારો શૌચમૂલક ધર્મ છે કે બીજો ધર્મ છે ? ” સૂરિએ કહ્યું કે—“ હે શ્રેષ્ઠી ! અમારો વિનયમૂલક ધર્મ છે. તે પણ સાધુ શ્રાવક ભેદે કરીને બે પ્રકારનો છે, અને બીજા તેના ક્ષાંત્યાદિ દશ પ્રકાર છે. ” વગેરે વાક્યોથી પ્રતિજોધ પામીને સુદર્શને શ્રાવકધર્મ ગ્રહણ કર્યો; અને જીવાદિ તત્ત્વોનું સ્વરૂપ જાણીને અસ્થિમજ્જાએ જૈનધર્મ ઉપર પ્રેમવાળો થયો. અન્યદા તેનો પૂર્વશુર શુક પરિવ્રાજક હજાર શિષ્યો સહિત તે નગરમાં આવ્યો. ત્યાં સુદર્શનને અન્ય ધર્મમાં આસક્ત થયેલો જોઈને “ અરે રે ! કયા પાપ-ડીથી તું છેતરયો ? ” એમ તેણે પૂછ્યું, એટલે શ્રેષ્ઠી જાલ્યો કે—“ મારા શુર ચાર જ્ઞાનને ધારણ કરનારા થાવચ્ચાપુત્ર નામના આચાર્ય છે તે અહીંજ છે; તેમણે મને વિનયમૂલક ધર્મ પમાડ્યો છે. ” પછી હજાર શિષ્યોને સાથે લઈને શુક પરિવ્રાજક તે શ્રેષ્ઠીની સાથે સૂરિ પાસે જઈને પ્રશ્નો પૂછવા લાગ્યા.

શુક—હે ભગવન્ ! તમારે યાત્રા, યાપનિકા, અવ્યાભાધા અને પ્રાસુક વિહાર છે ?

સૂરિ—હે શુક ! તે સર્વ અમારે છે.

શુક—હે ભગવન્ ! તમારે કઈ યાત્રા છે !

સૂરિ—હે શુક ! સાધુઓને જ્ઞાનાદિક ત્રણ રત્ન મેળવવામાં ચત્ન કરવો, તે યાત્રા હોય છે.

શુક—હે ભગવન્ ! તમારે યાપના શી છે ?

સૂરિ—હે શુક ! યાપના બે પ્રકારની હોય છે. ઈદ્રિય યાપના અને નોઈદ્રિય યાપના. તેમાં શુભ અને પ્રશસ્ત માર્ગને અનુસરવાથી પાંચ ઈદ્રિયો સંબંધી યાપના અમારે શુભ છે, અને કોધાદિ રહિત અતઃકરણ હોવાથી નોઈદ્રિય યાપના પણ અમારે પ્રશસ્ત છે.

શુક—હે ભગવન્ ! તમને અવ્યાબાધા શી રીતે છે ?

સૂરિ—હે શુક ! વિવિધ પ્રકારની વ્યાધિઓ અમને પીડા કરતી નથી, તે અવ્યાબાધા છે.

શુક—હે આચાર્ય ! તમારે પ્રાસુક વિહાર શી રીતે છે ?

સૂરિ—ઝી, પશુ અને નપુંસક રહિત વસતિમાં, જીવ રહિત સ્થાને, પાટ પાટલા, વિગેરેને યાચનાવિધિથી ગ્રહણ કરીને અમે વિચરીએ છીએ—રહીએ છીએ, તે અમારે પ્રાસુક વિહાર છે.

પછી શુક આચાર્યે “ સરિસવયા ભક્ષણ કરવા લાયક છે કે અભક્ષ્ય છે ? ” ઇત્યાદિ છઠ્ઠા અંગમાં વર્ણવેલા પ્રશ્નો પૂછ્યા; તેના યોગ્ય ઉત્તર સાંભળીને સુલભબોધિ હોવાથી તે પ્રતિબોધ પામ્યા. એટલે હજાર શિષ્યો સહિત તેમણે જેની દીક્ષા ગ્રહણ કરી. અનુક્રમે તે સૂરિપદ પામ્યા. પછી થાવચ્યાપુત્ર આચાર્ય પોતાનો નિર્વાણ સમય નજીક જાણી હજાર મુનિઓ સહિત શ્રીશત્રુંજય ગિરિએ પધાર્યા. ત્યાં એક માસનું અનશન ગ્રહણ કરી પ્રાંતે કેવલી થઈને મુક્તિપદને પામ્યા.

ત્યાર પછી ચૌદ પૂર્વોને જાણનાર શુક આચાર્ય વિહાર કરતાં અન્યદા સેલકપુરના ઉદ્યાનમાં સમવસ્યા. તે વાત જાણીને સેલક રાજા પાંચસો મંત્રી સહિત તેમને વાંદવા ગયો. શુરુને નમી ધર્મોપદેશ સાંભળીને સેલક રાજા વૈરાગ્ય પામી પોતાને ઘેર ગયો. ત્યાં પોતાની રાણી સાથે બેસીને પાંચસો મંત્રીને તેણે કહ્યું કે “ હે પ્રધાનો ! હું સમસ્ત પાપના નાશને કરનારી પ્રવ્રજ્યા લેવાનો છું, તમે શું કરશો ? ” તેઓ બોલ્યા—“ હે સ્વામિન્ ! અમે પણ સંયમમાં સુખની ઇચ્છાવાળા છીએ, તેથી તમારી સાથે વ્રત ગ્રહણ કરીશું. ” ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે—“ જો એમ જ છે તો તમે પોતપોતાને ઘેર જઈ પોતપોતાના પુત્રને ગૃહનો કારભાર સોંપીને હજાર પુરોધાથી વહન થાય તેવી શિબિકા ઉપર આરૂઢ થઈ અહીં જલદીથી આવો. ” તેઓને એ પ્રમાણે કહીને રાજાએ પોતાના મંડુકકુમારને રાજ્યાભિષેક કર્યો. પછી મંડુક રાજાએ જેનો નિષ્ક્રમણોત્સવ કર્યો છે એવા રાજાએ પાંચસો મંત્રી સહિત શુક આચાર્યની પાસે આવીને ત્રિવિધે ત્રિવિધે સર્વ સાવધ યોગનું પ્રત્યાખ્યાન કર્યું.

અનુક્રમે સેલક મુનિને બાર અંગને ધારણ કરનાર થયેલા જાણીને શુક સૂરિએ તેમને સૂરિપદ ઉપર સ્થાપન કર્યા. પછી શુકસૂરિ ચિરકાળ વિહાર કરીને હજાર મુનિઓ સહિત શ્રી શત્રુંજય ગિરિપર ગયા. ત્યાં એક માસનું અનશન કરીને મોક્ષપદને પામ્યા.

શ્રી સેલકાચાર્યનું શરીર લુપ્તું, સુકું, તુચ્છ અને કાળાતિકાંત^૧ લોજન કરવાથી કંડુ (ખરજ), દાહ તથા પીત જ્વરના વ્યાધિથી વ્યાપ્ત થયું. તેઓ વિહાર કરતાં કરતાં સેલકપુરે ગયા. ત્યાં તેમનો પુત્ર મંડુક રાજા તેમને વાંદવા આવ્યો. ધર્મદેશના સાંભળીને તેણે શ્રાવકધર્મ અંગીકાર કર્યો. પછી આચાર્યનો દેહ શુષ્ક તથા વ્યાધિગ્રસ્ત જાણીને

૧. બહુ વખત જવાથી અત્યંત દરી ગયેલું.

તેણે કહ્યું કે—“ હે શુરુ! મારી ચાનશાળામાં નિવાસ કરો.” એટલે સૂરિ પાંચસો શિષ્યો સહિત ત્યાં રહ્યા. પછી મંડુક રાજાએ શુરુની આજ્ઞા લઈને વૈદ્યને બોલાવ્યો; તેણે દવા કરવા માંડી. પરંતુ રોગોનો મૂલમાંથી નાશ કરવા માટે તેણે મધપાન કરાવ્યું; તેથી સૂરિ નીરોગી થયા; પરંતુ રસલોહપ થઈ ગયા. કહ્યું છે કે “ અલક્ષ્ય એવા મધપાનાદિક વડે સાધુ મૂર્છિત, ગૃહ, ઉસત્ર વિહારી, પાસથ્યા, કુશીળીઆ, પ્રમાદી અને સંસકતા થઈ જાય છે.” શુરુની એવી સ્થિતિ જોઈને એક પંથક વિના બીજા ચારસો નવાણું સાધુઓએ વિચાર કર્યો કે “ શુરુ તો પ્રમાદી અને એકસ્થાનનિવાસી થઈ ગયા છે, તેથી આપણે શુરુની આજ્ઞા લઈને વિહાર કરીએ.” આમ વિચારીને તેઓએ આજ્ઞા લઈને ત્યાંથી વિહાર કર્યો. માત્ર એક પંથક મુનિ તેમની વૈયાવચ્ચ કરવા રહ્યા.

અન્યદા ચાતુર્માસની ચતુર્દશીને દિવસે સૂરિ અત્યંત મધપાન કરીને સૂતા હતા. તે વખતે પંથક મુનિ દેવસી પ્રતિક્રમણ કરીને કાર્તિક ચોમાસીના ખામણા ખામવા માટે નિદ્રા પામેલા શુરુના ચરણમાં મસ્તક રાખીને “ અંબુદિઓહં ” ઇત્યાદિ બોલવા લાગ્યા. તે શબ્દ સાંભળવાથી તથા પોતાના પગને સ્પર્શ થવાથી શુરુની નિદ્રાનો ભંગ થયો. તેથી “ મને કોણ જગાડે છે ? ” એમ બોલતાં શુરુ ઉઠ્યા. ત્યારે પંથક વિનયથી નમ્ર થઈને બોલ્યો—“ હે સ્વામિન્! મને ધિક્કાર છે કે ચાતુર્માસીના ખામણા માટે મેં આપને જગાડ્યા. માટે મારો અપરાધ ક્ષમા કરો.” આ પ્રમાણેના તેના વિનય ભરેલા વાક્યથી લજ્જા પામીને સેલકાચાર્ય અનુમોદના કરવા લાગ્યા, અને પ્રમાદમાં આસક્ત થયેલા પોતાની અનેક પ્રકારે નિંદા કરવા લાગ્યા—“ અરેરે! મેં રસમાં ગૃહ થઈને ચારિત્રસ્તનને મલિન કર્યું; આ શિષ્યને ધન્ય છે કે તેણે મને બાહ્યથી તથા અભ્યંતરથી એમ બન્ને પ્રકારે જાગૃત કર્યો. અહો! હું કયાં અને શિષ્ય કયાં? મારામાં અને તેનામાં ઘણું અંતર છે. મારો શુરુ તો ખરેખરો એજ છે, કેમકે તે પંથકે મને ચારિત્રના રસ્તા ઉપર આણ્યો, માટે તેણે “ પંથક ” એટલે “ માર્ગ દેખાડનાર ” એવું પોતાનું નામ સાર્થક કર્યું. વળી નહીં વાંદવા યોગ્ય એવા મને દ્વાદશાવર્ત વંદન પૂર્વક વંદના કરી, અને મારા દોષ જાણતાં છતાં તેણે શુભ રાખ્યા.” વગેરે પ્રકારે તેની પ્રશંસા કરીને સૂરિએ વિચાર્યું કે—“ કાલે મંડુક રાજાની રજા લઈ અહીંથી વિહાર કરીને ફરીથી નિર્મળ સંયમને પાળું.” પછી તે પ્રમાણે કરીને આલોચણ વડે પોતાના આત્માની શુદ્ધિ કરી સેલક શુરુ ઘણા લગ્ય પ્રાણીઓને બોધ પમાડી છેવટે પાંચસો મુનિ સહિત શ્રી સિદ્ધાચળ ઉપર પધાર્યા. ત્યાં એક માસનું અનસન કરીને માસને અંતે પરમાનંદપદ (મોક્ષ)ને પામ્યા.

“ આચારથી બ્રહ્મ થયેલા એવા શુરુને પણ તજ્યા વિના ક્ષામણાદિ વિધિના બહાને પંથક સાધુએ તેમને માર્ગ પર આણ્યા, અને છેવટે શ્રી જિન વાણીની ભાવનાથી નિર્મલ ચારિત્રાદિને સાધીને તે સેલક સૂરિ સિદ્ધાચળ ઉપર સિદ્ધિપદને પામ્યા.” આ દૃષ્ટાંત વગેરેમાંથી સમજવાનું મળે છે કે—અનંતા જીવોને સિદ્ધિપદ પામવાનું પરમ પવિત્ર સ્થલ—

શ્રી સિદ્ધાચલ મહા તીર્થ છે. તેથી તેનું વર્ણન ટૂંકામાં કાર્તિક પુનમના મહિમા સાથે આ પ્રમાણે જાણવું—

કાર્તિકી પૂર્ણિમાનું માહાત્મ્ય.

યઃ કુર્યાત્ કાર્તિકીં રાકા-મત્રાર્હકંધ્યાનતત્પરઃ ।

સ ભુક્ત્વા સર્વસૌખ્યાનિ, નિર્વૃત્તિં લભતે તતઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ જે માણસ અહીં (સિદ્ધાચલની ઉપર) જિનેશ્વરના ધ્યાનમાં તત્પર થઈને કાર્તિકી પુનમની આરાધના કરે, તે આ લોકમાં સર્વ સુખો ભોગવીને પછી મોક્ષના સુખને પામે છે. ”

એકેના યુપવાસેન, કાર્તિક્યાં વિમલાચલે ।

ઋષિસ્ત્રીબાહુલ્યાદિ-પાતકાન્મુચ્યતે જનઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—“ યુગ્મજ્ય ગિરિ ઉપર કાર્તિકી પુનમને દિવસે માત્ર એક ઉપવાસ કરવાથી ભવ્ય જીવો ઋષિહત્યા, સ્ત્રીહત્યા અને બાળહત્યા વિગેરે પાપોથી મુક્ત થાય છે. ” આ પ્રસંગને અનુસરતી.

શ્રી દ્રાવિડ ને વાલિખિલ્લની બીના આ રીતે જાણવી.

ઋષભદેવનો પુત્ર દ્રાવિડ નામે હતો. તેને દ્રાવિડ અને વાલિખિલ્લ નામના બે પુત્રો થયા હતા. એક વખત દ્રાવિડને મિથિલાનું રાજ્ય અને વાલિખિલ્લને લાખ ગામો આપીને દ્રાવિડે પ્રભુની પાસે દ્વિદ્વા ગ્રહણ કરી. અન્યદા દ્રાવિડ પોતાના નાના ભાઈને અધિક સંપત્તિવાળો જોઈને તેની ઉન્નતિ નહીં સહન થવાથી તેના પર દ્વેષ કરવા લાગ્યો. વાલિખિલ્લ પણ તે વૃત્તાંત જાણીને મોટા ભાઈ પર દ્વેષ ધરવા લાગ્યો. એ રીતે પરસ્પર દ્વેષ થવાથી તેઓ એક બીજાના રાજ્ય ગ્રહણ કરવાને તત્પર થયા, અને પરસ્પરના છળ જોવા લાગ્યા. તેવામાં એક વખત વાલિખિલ્લ દ્રાવિડના નગરમાં આવતો હતો, ત્યારે દ્રાવિડે તેને નગરમાં આવતો અટકાવ્યો. તેથી વાલિખિલ્લને ક્રોધ થયો એટલે તેણે યુદ્ધ કરવા માટે પોતાનું સૈન્ય એકઠું કર્યું. દ્રાવિડ પણ યુદ્ધ માટે તૈયાર થઈ ગયો. બન્ને જણાં સામસામા આવ્યા. વચ્ચે પાંચ યોજન યુદ્ધભૂમિ રાખીને બંને જણાંએ સેનાનો પડાવ નાંખ્યો. બન્નેના સૈન્યમાં દશ દશ લાખ હાથી, ઘોડા અને રથો હતા, તથા દશ કોડ પત્તિ (પાયદળ) હતા. પછી નક્કી કરેલા દિવસે યુદ્ધ શરુ કર્યું. હાથીવાળા હાથીવાળા સાથે અને પત્તિ પત્તિની સાથે એવી રીતે સમાન યુદ્ધ થવા લાગ્યું. આ પ્રમાણે નિરંતર યુદ્ધ કરતાં સાત માસ વ્યતીત થઈ ગયા. તેમાં એકંદર દશ કોડ સુભટોનો નાશ થયો. તેવામાં વર્ષો ઋતુ આવવાથી યુદ્ધ બંધ રાખીને ઘાસ અને પાંદડાની ઝુંપડીઓ કરીને ત્યાંજ રહ્યા.

અનુક્રમે વર્ષા ઋતુ વ્યતીત થઈ, અને સર્વ ધાન્ય તથા ઔષધીઓ પાકી ગઈ. તે વખતે દ્રાવિડ પોતાના પરિવાર સહિત વનની સમૃદ્ધિ (શોભા) જોવા માટે નીકળ્યો. આગળ ચાલતાં પોતાના વિમલમતિ નામના પ્રધાનની પ્રેરણાથી કોઈ તાપસના આશ્રમમાં ગયો. ત્યાં જટાડૃપી મુકુટથી સુશોભિત, વલ્કલ વસ્ત્રને ધારણ કરનાર અને પર્યાકાસને બેઠેલા સુવલ્લુ નામના કુલપતિ (તાપસોના અધિપતિ)ને દીઠા. તેની ફરતા ઘણા તાપસો બેઠેલા હતા; અને તેની આકૃતિ શાંત તથા દયાળુ જણાતી હતી. એવા કુલપતિને જોઈને દ્રાવિડ રાજાએ તેને પ્રણામ કર્યા. મુનિએ પણ ધ્યાન તણ દઈ રાજાને આશીર્વાદનાં વચનોવડે હર્ષિત કર્યો. પછી કુલપતિ અનુગ્રહની ખુદ્ધિથી ધર્મદેશના આપવા લાગ્યા—“ હે રાજન્ ! આ સંસારરૂપી સાગર અનંત દુઃખરૂપી જળથી ભરેલો છે, કામક્રોધાદિક મકરના સમૂહથી તે અતિ ભયંકર છે. તેમાં આખા જગતને ગળી જવામાં લાલચુ એવો લોભરૂપી વડવાનળ રહેલો છે, અને તેમાં રહેલા વિષયોરૂપી આવર્તમાં નિમગ્ન થયેલા સુર, અસુર અને રાજાઓ વિગેરે કોઈ પણ પ્રકારે તેમાંથી નીકળી શકતા નથી. આ સંસારમાં જે રાજ્ય પામવું તે અતે નરકને આપનારૂં છે, માટે હે રાજન્ ! તમને એવા નરકરૂપી અનર્થને આપનારા રાજ્યના લોભથી ભાઈની સાથે મહા અનર્થકારી યુદ્ધ કરવું યોગ્ય નથી. જેઓ એક ખંડ માત્ર પૃથ્વીના લોભથી ખંધુ વિગેરેનો નાશ કરે છે તે અનંત દુઃખો પામે છે. માટે શ્રીઋષભપ્રભુના પૌત્રોને આવો કલેશ કરવો યોગ્ય નથી.

આ પ્રમાણેનાં કુલપતિનાં વચનો સાંભળીને દ્રાવિડ રાજા બોલ્યો કે—“ હે ભગવન્ ! પૂર્વે ભરત તથા બાહુબળી વિગેરે મહારાજાઓએ પણ તે કારણને લીધે પરસ્પર યુદ્ધ કર્યો હતાં, તો અમારો શો દોષ ? ” મુનિ બોલ્યા કે—“ હે રાજ ! ભરતે પૂર્વ જન્મમાં સાધુઓને આહાર દેવાની ભક્તિએ કરીને ચક્રવર્તિપણું ઉપાર્જન કર્યું હતું, અને બાહુબળીએ સાધુઓની વૈયાવચ્ચ કરીને બાહુતું બળ ઉપાર્જન કર્યું હતું. બન્ને પોતપોતાના શુભ કર્મનું ફળ પામ્યા હતા. ભરત ચક્રીએ ચક્રરત્ન આયુધશાળામાં ન પેસવાથી યુદ્ધ કર્યું, અને બાહુબળીએ એવો વિચાર કર્યો કે—“ પિતાએ મને રાજ્ય આપ્યું છે, તે ભરત લઈ લેવાને ઈચ્છે છે, તો શું હું નિર્ભંગ છું કે આપી દઉં ? એટલે તેની આજ્ઞા સ્વીકારું ? હું તો તાતના ચરણકમળ સિવાય બીજાને નમીશ નહીં. ” ઈત્યાદિ કારણથી તેમનું યુદ્ધ થયું હતું. તેમ છતાં પણ દેવતાઓના કહેવાથી તે બન્ને બોધ પામ્યા હતા, અને તેમણે પોતાના આત્માને ત્યાં હતા. માટે હે રાજન્ ! તમારે તેવા પુરુષસિંહોની સ્પર્ધા કરવી યોગ્ય નથી. ”

આ પ્રમાણેનાં કુલપતિનાં વચનો સાંભળીને દ્રાવિડ રાજા શરમાઈ ગયો, અને પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. તે બોલ્યો કે—“ હે મુનિ ! મેં મૂર્ખાએ અજ્ઞાનતાથી મારા કાકાની સમાનતા ગ્રહણ કરી; પરંતુ કાચ ચિંતામણીના પ્રભાવને કદિ પણ પામી શકતોજ નથી. આપે મને ઘેર નરકમાં પડતો બચાવ્યો; હવે મારાં વિવેકરૂપી નેત્ર ઉઘડ્યાં. ” આ

પ્રમાણે બોલીને તે બંતે પોતાના નાના ભાઈને ખમાવવા આવ્યો. વાલિખિલ પણ મોટા ભાઈને સન્મુખ આવતા બેઠને પોતેજ તેની સામે ગયો, અને તેના પગમાં પડ્યો, એટલે દ્રાવિડે તેને ઉભો કરી સ્નેહપૂર્વક આલિંગન કર્યું. વાલિખિલ બોલ્યો—“ હે ભાઈ! તમે મારા જ્યેષ્ઠ બંધુ છો, માટે મારું રાજ્ય ગ્રહણ કરો.” દ્રાવિડ પણ ગદગદ કંઠે બોલ્યો—“ હે ભાઈ! રાજ્યથી શું? આ સંસારના કામભોગ અનિત્ય છે, દુર્ગતિમાં પડતા પ્રાણીઓને ધર્મ વિના બીજી કંઈ પણ શરણભૂત નથી, માટે મારે તો વ્રત અંગીકાર કરવું છે, તેથી તને ખમાવવા આવ્યો છું.” નાનો ભાઈ બોલ્યો—“ હે ભાઈ! જો તમે સર્વ પ્રકારે કલ્યાણ કરનાર વ્રતને આદરવા ઇચ્છો છો, તો મારે પણ તેજ અંગીકાર કરવું છે ” એમ કહી બંને જણાએ પોતપોતાના પુત્રને રાજ્ય સોંપી પોતપોતાના મંત્રીઓ સહિત દશ કોડ પુરૂષો સાથે તેજ તાપસ પાસે જઈ તાપસવ્રત ગ્રહણ કર્યું. તે બધા કંઠમૂળનો આહાર કરતા, ગંગાજળમાં સ્નાન કરતા, અને અદ્ય કષાય તથા અદ્ય નિદ્રાવાળા થઈને જપ-માળાવડે શ્રી યુગાદીશ પ્રભુનું સ્મરણ કરતા તથા પરસ્પર ધર્મકથા કરતા હતા. એ પ્રમાણે તેમણે એક લાખ વર્ષ ત્યાંજ નિર્ગમન (પસાર) કર્યો.

એકદા નમિ વિનમિ નામના વિદ્યાધર રાજર્ષિના બે પ્રશિષ્યો? આકાશ માર્ગે ત્યાં આવ્યા. તેમને તે સર્વે તાપસોએ વાંદીને પૂછ્યું કે—“ તમે કયાં બંધો છો ? ” ત્યારે તે બંને મુનિઓ તેમને ધર્મલાભની આશીષ આપીને બોલ્યા કે—“ અમે પુંડરીકગિરિની યાત્રા કરવા જઈએ છીએ.” તાપસોએ પૂછ્યું કે—“ તે ગિરિનું માહાત્મ્ય (મહિમા) કેવું છે ? ” મુનિઓ જવાબ આપ્યો કે—

અનંતા મુક્તિમાસેદુરત્ર તીર્થપ્રભાવતઃ ।

સેત્સંયતિ બહવોડધ્યત્ર, શુદ્ધચારિત્રભૂષિતાઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ અહીં (સિદ્ધાચળ ઉપર) તીર્થના પ્રભાવથી શુદ્ધ ચારિત્રથી શોભતા એવા અનંત જીવો મુક્તિમાં ગયા છે, અને હજી પણ ઘણા જીવો અહીં સિદ્ધિપદને પામશે.”

આ પ્રમાણે લાખ વર્ષ સુધી કહીએ તોપણ તે તીર્થના મહિમાનો પાર આવે તેમ નથી. તે તીર્થમાં નમિ વિનમિ નામના મુનીંદ્ર બે કોડ મુનિઓ સહિત પુંડરીક ગણધરની જેમ દ્વાદશન સુદી દશમીને દિવસે મોક્ષે ગયા છે. પૂર્વે શ્રીમાન અનંત જ્ઞાનગુણના ભંડાર શ્રીઋષભદેવના ગણધરો વિગેરે કેવળીનાં વચનથી અમે સાંભળ્યું છે કે—“ આગામી કાળે આ તીર્થે ઘણા ઉત્તમ પુરુષો સિદ્ધિપદને પામશે. શ્રી રામચંદ્ર રાજર્ષિ ત્રણ કોડ મુનિ સહિત સિદ્ધિને પામશે, અને એકાણું લાખ મુનિઓ સહિત નારદજી મુક્તિ પામશે, સાડા આઠ કોડ મુનિઓ સહિત શાંખ અને પ્ર મ્ન સિદ્ધિને પામશે, વીશ કોડ મુનિ સહિત પાંડવો સિદ્ધિ પામશે, થાવચ્યાપુત્ર તથા શુક આચાર્ય વિગેરે હજાર હજાર સાધુઓ સહિત

મુક્તિપદને પામશે, પાંચસો સાધુ સહિત સેલક રાજર્ષિ સિદ્ધિને પામશે તથા શ્રીઋષભદેવ સ્વામીના શાસનમાં પણ અસંખ્ય કોટી લક્ષ સાધુઓ મુક્તિપદને પામશે. તેથી કેવળજ્ઞાની પણ એ તીર્થના મહિમાનું વર્ણન કરવાને શક્તિમાન નથી.” વગેરે માહાત્મ્ય સાંભળીને તે સર્વે તાપસો પુંડરીક તીર્થની યાત્રા કરવા ઉત્સુક થયા. એટલે તે મુનિની સાથે તે તરફ ભૂમિમાર્ગે પ્રયાણ કર્યું. માર્ગમાં તે વિદ્યાધર મુનિના ઉપદેશથી તે સર્વ તાપસોએ મિથ્યાત્વની ક્રિયાઓ છોડી દઈ દોષ કરીને સાધુધર્મને અંગીકાર કર્યો. અનુક્રમે દૂરથી સિદ્ધાચળને દૃષ્ટિવડે જોઈને તેમને અત્યંત હર્ષ ઉત્પન્ન થયો. પછી ત્યાં પહોંચી, ઉપર ચડીને શ્રી ભરતચક્રીના ખનાવેલા ચૈત્યોમાં યુગાદીશ પ્રભુને તેઓ ભક્તિપૂર્વક નમ્યા. ત્યાર પછી માસલક્ષમણને અંતે તે વિદ્યાધર મુનિઓએ તેમને કહ્યું કે—“હે મુનિઓ ! તમારા અનંત કાળથી સંચય કરેલાં પાપકર્મો આ તીર્થની સેવાવડે ક્ષય પામશે, માટે તમારે અહીંજ તપસંચયમાં તત્પર થઈને રહેવું.” એમ કહીને તે બન્ને મુનિ ત્યાંથી ખીબા સ્થળે વિહાર કરી ગયા.

પછી તે દ્રાવિડ, વાલિખિલ વિગેરે દશ કોડ સાધુઓ ત્યાંજ રહીને તપ કરવા લાગ્યા. અનુક્રમે એક મહિનાની સંલેખના કરીને તે સર્વે કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષે ગયા. તેમના પુત્રોએ ત્યાં આવી તેમના નિર્વાણસ્થાને પ્રાસાદો કરાવ્યા. શ્રીભરત ચક્રવર્તિના નિર્વાણથી પૂર્વ કોટી વર્ષો ગયા પછી દ્રાવિડ વિગેરે મુનિઓનું નિર્વાણ થયું. કાળના ક્રમે કરીને આ વૃત્તાંત નહી જાણનારા મિથ્યાત્વીઓ કાર્તિકી પુનમને દિવસે મિથ્યામોહથી શત્રુજયને છોડીને ખીબા સેંકડો ક્ષુદ્ર તીર્થોમાં ભટકે છે.

“જેઓ સંઘ સહિત શ્રીસિદ્ધાચલ ઉપર જઈને કાર્તિક તથા ચૈત્ર માસની પૂર્ણિમાને દિવસે આદરપૂર્વક દાન તથા તપ વગેરે કરે છે તેઓ મોક્ષસુખને ભોગવનાર થાય છે.” આ શ્રીસિદ્ધાચલતીર્થ વગેરે તીર્થોની સ્તવના પ્રભાવાદિકનું વર્ણન ટંકામાં આ રીતે જાણવું—

॥ શ્રી સિદ્ધાચલ તીર્થરાજ વગેરેની સ્તવના ॥

“જે સિદ્ધાચળ ઉપર રાચણના વૃક્ષ નીચે દેવેન્દ્રોએ વંદન કરેલું તથા ચક્રવર્તીએ પૂજેલું એવું યુગાદિદેવ શ્રી આદીશ્વરનું ચરણકમલરૂપ ખીડ રહેલું છે, તેનું હું અર્ચન કરું છું. ૧. જે શત્રુજય ગિરિપર આદીશ્વર પ્રભુની દક્ષિણ દિશામાં સહસ્ત્રકૂટની અંદર સૌમ્ય આકૃતિવાળી ૧૦૨૪ તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ રહેલી છે, તેનું હું પૂજન કરું છું. ૨. શ્રી ઋષભસ્વામીના મુખકમલથી નીકળેલી ત્રિપદીને પામીને જેમણે દ્વાદશાંગીની રચના કરી એવા શત્રુજય પર રહેલા શ્રી પુંડરીક ગણધર જયને પામો. ૩. જ્યાં (પ્રભુની ડાબી બાજુએ) ચૌદ સો ને બાવન ગણધરોની પાદુકાઓ વિરાજમાન છે તે શત્રુજય-ગિરિને હું નિત્ય પ્રણામ કરું છું. ૪. જે ગિરિપર સૂર્યદેવે નિર્માણ કરેલા સૂર્યકુંડના જળના પ્રભાવથી કુષ્ઠાદિક વ્યાધિઓનો સમૂહ નાશ પામે છે, તેમજ કુકડાપણું પામેલો

જીવ પાછો મનુષ્યપણાને પામે છે, (ચંદ્રરાજની જેમ) તે શત્રુજય ગિરિને હું પ્રણામ કરું છું. ૫. જે ગિરિ ઉપર ત્રણ વિશ્વમાં ઉદ્યોતને કરનારા, શુભોના સ્થાન રૂપ અને રત્ન (ઋષભદેવ) ને કુક્ષિમાં ધારણ કરનારા એવા હાથી પર બેઠેલા મરૂદેવી માતા વિરાજે છે તે ગિરિને હું નમન કરું છું. ૬. જે પર્વત પર જિતેન્દ્રિય એવા યુધિષ્ઠિર વિગેરે પાંચે પાંડવો કુંતા માતાની સાથે વીશ કરોડ સાધુઓ સહિત મુક્તિપદને પામ્યા છે તે પર્વતને હું નમું છું. ૭. જે ગિરિ ઉપર નમિ અને વિનમિ નામના મુનીન્દ્રો કે જેઓ વિદ્યાધરના રાજાઓ હતા તથા શ્રી આદિનાથની સેવા કરનારા હતા તેઓ બે કરોડ સાધુઓ સહિત મોક્ષની લક્ષ્મીને પામ્યા, તે વિમલગિરિ અમને વિમલ (નિર્મળ) બોધની પ્રાપ્તિ અને પુષ્ટિના હેતુ રૂપ થાઓ. ૮. જે ગિરિપર નિર્મળ શુભોના સમૃદ્ધથી જેનો આત્મા પરિપૂર્ણ થયો છે, અને જે નિરંતર આત્મિક સુખમાં રમણ કરનારા અને તેના ભોક્તા છે, અને જ્ઞાન દર્શનને ધારણ કરનારા છે તથા સમતા રૂપ ધનવાળા છે એવા રામચંદ્ર ત્રણ કરોડ મુનિઓની સાથે મોક્ષસ્થાનની સમૃદ્ધિને પામ્યા છે તે સિદ્ધાચલને હું વંદના કરું છું. ૯. સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં શત્રુજય અને ગિરિનાર એ બે તીર્થ અમૂલ્ય રત્ન તુલ્ય વર્તે છે, તેને હું બહુ માનપૂર્વક ભક્તિથી પ્રણામ કરું છું. ૧૦. જ્યાં અનંત જ્ઞાનવાળા, અનંત દર્શનવાળા, અનંત સુખવાળા અને અનંત વીર્યવાળા વીશ તીર્થકરો શિવપદને પામ્યા છે તે સમેતગિરિની હું સ્તુતિ કરું છું. ૧૧. નિરંતર પ્રાતઃકાળે દેવેન્દ્રીએ સ્તુતિ કરેલા, નાભિરાજના વંશના અલંકારરૂપ શ્રી ઋષભદેવ જે પર્વત પર સૌભાગ્ય લક્ષ્મીને આપનારા ઘોતિમાન પૂર્ણ આત્મતત્વને (સિદ્ધિપદને) પામ્યા છે તે અષ્ટાપદ પર્વતનો હું આશ્રય કરું છું. ૧૨. કલ્યાણરૂપ કંદને ઉત્પન્ન કરવામાં અદ્વિતીય મેઘ સમાન, સમસ્ત જીવોનો ઉદ્ધાર કરવામાં સમર્થ, સ્ફુરણાચમાન પ્રતાપવાળા અને પૂજ્ય મૂર્તિવાળા મરૂદેવીના પુત્ર શ્રી ઋષભસ્વામીને હું વંદના કરું છું.”

શત્રુજય તીર્થના પ્રભાવને જણાવનાર એક દષ્ટાંત દુકામાં આ રીતે બાજુવું—

ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠ નામના નગરમાં સાંતુ નામે મંત્રી હતો. તે એકદા હસ્તીપર બેસીને રચવાડીએ ગયો હતો. ત્યાંથી પાછા વળતાં પોતે કરાવેલી સાંતુવસહી નામના ચૈત્યમાં દેવને વાંદવા માટે હાથીપરથી નીચે ઉતરીને પ્રવેશ કરતાં તેણે તે ચૈત્યમાં રહેનારા એક શ્વેતાંબર સાધુને કેઈ વેશ્યાના સ્કન્ધ ઉપર હાથ રાખીને ઉભેલા દીઠા, તેમ છતાં પણ મંત્રીએ ઉત્તરાસંગ કરીને ગૌતમ ગણધરની જેમ પંચાંગ નમસ્કારપૂર્વક તેને વંદના કરી. પછી એક ક્ષણવાર રહીને ફરીથી નમન કરી મંત્રી પોતાના ઘર તરફ ગયો.

તેમના ગયા પછી તે સાધુ પોતાના દુરાચરણથી શરમાઈને બાજુ પાતાલમાં પેસવાની ઇચ્છા કરતા હોય તેમ અત્યંત ખિન્ન થઈ ગયા. પછી તેજ વખતે સર્વ વસ્તુ વિગેરેનો ત્યાગ કરીને શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ પાસે જઈ તેમણે ફરીથી દીક્ષા લીધી. પછી વૈરાગ્ય ભાવથી પૂર્ણ થયેલા તે સાધુએ શ્રીશત્રુજયગિરિ ઉપર જઈને બાર વર્ષ સુધી

તપ કર્યું. એકદા તે મંત્રી શત્રુજયની યાત્રા કરવા માટે ગયો. ત્યાં તે સાધુને જોઈને 'આપને મેં પૂર્વે કોઈ વખત જોયેલા છે' એમ કહીને વંદના કરી. પછી તેમના પવિત્ર આચરણથી પ્રસન્ન થયેલા મંત્રીએ તે મુનિને તેમના ગુરૂ, કુળ વિગેરે પૂછ્યું; એટલે તેમણે મંત્રીને કહ્યું કે "તત્ત્વથી તો તમેજ મારા ગુરુ છો." તે સાંભળીને અબળણે મંત્રી કાન આડા હાથ રાખીને બોલ્યો કે 'અરે પૂજ્ય! એવું ન બોલો.' મુનિ બોલ્યા કે—

જો જેણુ સુદ્ધધર્મમિ, ઠાવિઓ સંજયેણુ ગિહિણા વા ।

સો એવ તસ્સ જયઈ, ધર્મગુરૂ ધર્મદાણાઓ ॥ ૧ ॥

“ મુનિએ અથવા ગૃહસ્થીએ જેણે જેને શુદ્ધ ધર્મમાં સ્થાપન કર્યો હોય તેજ તેને ધર્મદાન આપવાથી તેનો ધર્મગુરુ જાણવો.” એમ કહીને તે મુનિએ પોતાનું મૂળ વૃત્તાંત કહી તેને ધર્મમાં દઢ કર્યો.

ચૈત્યના ભંગ કરનારે શું કરવું તે વિષે.

ચૈત્યભંગાન્ય યદ્દુઃખં, લખ્યં તસ્ય ક્ષયઃ કથમ્ ।

ભૂયશ્ચૈત્યવિધાનેન, તત્પાપં વિલયં વ્રજેત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ચૈત્યનો એટલે જિનપ્રતિમાનો અથવા જિનમંદિરનો ભંગ કરવાથી જે દુઃખ (પાપ) પ્રાપ્ત થાય તે શી રીતે ક્ષય પામે ? આ પ્રશ્નનો જવાબ એ છે કે તે પાપ કરીને ચૈત્ય કરાવવાથી નાશ પામે છે.” તે ઉપર એક દૃષ્ટાંત સંક્ષેપમાં આ રીતે જણાવું—

પ્રહ્લ્લાદનપુર (પાલનપુર)માં પ્રહ્લ્લાદન નામે રાજા હતો. તે એકદા અર્બુદાચળ (આબુપર્વત) જોવા ગયો. ત્યાં તેણે કુમારપાળ રાજાએ કરાવેલો શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામીનો પ્રાસાદ જોયો. તે પ્રસાદમાં શ્રી પાર્શ્વનાથસ્વામીની રૂપાની પ્રતિમા જોઈને રાજાએ તેને ભાંગી નખાવી મહાદેવનો પોડીયો કરાવીને શિવાલયમાં સ્થાપન કર્યો. ત્યાંથી રાજા પોતાને ઘેર આવ્યો કે તરતજ રાજાના શરીરમાં ગદ્ગદકૂષ્ઠ (ઝરતો કોઢ) નો વ્યાધિ ઉત્પન્ન થયો. તે વ્યાધિથી રાજાના દેહમાં ઘણી વેદના થવા લાગી. રાજાને ગંગા વિગેરેના તીર્થજળથી સ્નાન કરાવ્યું. તો પણ વ્યાધિ શાંત થયો નહી, તેથી તે બહુજ ગભરાઈ ગયો. એકદા રાજાએ કોઈ મુનિને રોગની શાંતિનો ઉપાય પૂછ્યો, ત્યારે મુનિએ કહ્યું કે—

સ્વસ્તિશ્રિયાં ધામ ગુણાભિરામં, સુત્રામસંતાનનતાંહિપદ્મં ।

જયતપ્રતાપં જગતીતલેઝ્ઞ, શ્રીપાર્શ્વદેવં સતતં શ્રય ત્વં ॥ ૧ ॥

યદીયમૂર્તિર્ભવિનો સમસ્તં, નિહંત્યયં દૃષ્ટિપથાવતીર્ણી ।

શૈલેઃપુદે સ્થાપિતતીર્થનાથઃ, શ્રીપાર્શ્વદેવો વિતનોતિ સૌખ્યં ॥ ૨ ॥

“ હે રાજન્ ! કલ્યાણ અને સંપત્તિના સ્થાનભૂત, સકળ ગુણોથી વિરાજમાન, અને જેના ચરણકમળને ઈન્દ્રોનો સમૂહ પણ પ્રણામ કરે છે, તથા જેનો પ્રતાપ જગતમાં

નિરંતર જાગૃત છે એવા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું તમે નિરંતર સેવન કરો. જેની મૂર્તિ માત્ર દક્ષિમાર્ગમાં આવવાથી (એકચિત્તે જોવાથી પણ) ભવ્ય પ્રાણીઓના સમગ્ર પાપને હણે છે, એવા આબુપર્વત પર સ્થાપન કરેલા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ સર્વ પ્રાણીઓને સુખના આપનારા છે.” હે રાજા ! તમે આ પુરમાંજ એક નવીન ચૈત્ય કરાવીને તેમાં શ્રી પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ સ્થાપન કરી હમેશાં દંભ રહિત નિર્મળ ભાવથી તેની પૂજા કરો, તેથી તમારા રોગની શાંતિ થશે.

આ પ્રમાણે મુનિએ કહેલો ઉત્તર સાંભળીને રાજાએ તરતજ શ્રી પાર્શ્વનાથનું ચૈત્ય કરાવી તેમાં શ્રી પાર્શ્વનાથસ્વામીની કાંચનમય મૂર્તિ સ્થાપન કરી અને હમેશાં તેની ભક્તિપૂર્વક પૂજા કરવા માંડી. તેના પ્રભાવથી અનુક્રમે રાજાનો સર્વ વ્યાધિ નષ્ટ થયો.

“ પાલણુપુરના પ્રહ્લાદન નામના રાજાએ ભક્તિવડે જે પાર્શ્વનાથની મૂર્તિનું નિર્માણ પણ કર્યું તે મૂર્તિના સ્નાત્રનું જળ અન્ય રાજાને પણ પામા (ખસ) વ્યાધિનો નાશ કરનાર થયું. પ્રહ્લાદનપુરમાં પ્રહ્લાદન નામના ચૈત્યમાં ખિરાજેલા પ્રહ્લાદન નામના પાર્શ્વનાથસ્વામી ચંદ્રની જેમ પ્રાણીઓને પ્રહ્લાદ (હર્ષ) કરનારા થવાથી જગતમાં સાર્થક નામવાળા છે.” આ રીતે પ્રમાદનો ત્યાગ કરવાની અને તે પ્રસંગે જણાવેલ શ્રી શત્રુંજયાદિની ખીના સમજીને ભવ્ય જીવોએ અપ્રમાદી થઈ તીર્થસેવાદિ કરવાપૂર્વક મોક્ષ માર્ગની સાત્ત્વિકી આરાધના કરી મોક્ષના સુખો મેળવવા, એમાંજ ખરી માનવજન્મની સાર્થકતા છે. ૧૬૫

પ્રમાદાદિ અશુભ નિમિત્તે ભૂલ જે હોવે કદી,

તાસ પ્રાયશ્ચિત્ત લેજો ગુરૂકને સાચું વદી;

લેજો ગુણો બીજા તણા નિંદા ન સુણજો કોઈની,

સ્વાધ્યાય કરજો ભાવજો હંમેશ લઘુતા આપની. ૧૬૬

સ્પષ્ટાર્થ—હે ભવ્ય જીવો ! તમે પ્રમાદ, મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય, ખરાબ વિચાર, વેષ અને પ્રવૃત્તિ (કાચાથી થતી ક્રિયા) વગેરે અશુભ નિમિત્તોમાંના કોઈ પણ કારણથી કદાચ કષાયાદિના સેવન રૂપ ભૂલ થઈ જાય, તો ગાંભીર્યદિ ગુણોને ધારણ કરનાર શ્રી આચાર્ય ભગવંત વગેરે સદ્ગુરુઓની પાસે સરસ સ્વભાવે તે ભૂલને (જે રીતે થઈ હોય તે પ્રમાણે) યથાર્થ સ્વરૂપે કહીને પ્રાયશ્ચિત્ત લેજો. અને બીજા જીવોના ગુણોને જરૂર અહણ કરજો. તથા તમારે કોઈની પણ નિંદા કરવી નહીં ને સાંભળવી પણ નહીં. તેમજ પાંચ પ્રકારે સ્વાધ્યાય કરજો, વળી તમે તમારી લઘુતા ભાવજો. એટલે અભિમાની અક્રુદ થશો નહીં. આ રીતે આ શ્લોકમાં શ્રીચારૂ ગણધરે આપેલ પાંચ હિત શિક્ષાઓમાંની (પ્રાયશ્ચિત્તના લેવા રૂપ) પહેલી શિખામણનું રહસ્ય ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જણાવું—

ગીતાર્થાદિગુણૈર્યુક્તં, લખંવાચાર્ય વિવેકિના ।

પ્રાયશ્ચિત્તં તપો ગ્રાહ્યં, પાપફલપ્રરોધકમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“વિવેકી પુરુષે ગીતાચોદિક ગુણોથી યુક્ત એવા આચાર્યને પામીને પાપના ફળને રોકનારું પ્રાયશ્ચિત્ત નામનું તપ અહણુ કરવું.”

ગીતાર્થ એટલે નિશીથ વિગેરે છેદસૂત્રાદિના ભાવાર્થને જાણનાર, આદિ શબ્દે કરીને કૃતયોગી (કરેલા છે યોગ જેણે) વિગેરે ગુણોથી યુક્ત શ્રી આચાર્ય ભગવંત આદિ જાણવા. કહ્યું છે કે—

ગીઅત્યો કડજેગી, ચારિતી તહ ગાહણાકુસલો ।

ખેઅન્નો અવિસાઈ, ભણિઓ આલોચણાયરિઓ ॥ ૧ ॥

અર્થ—(૧)“ગીતાર્થ એટલે સમગ્ર સિદ્ધાન્તના અર્થને જાણનાર, (૨) કૃતયોગી એટલે શ્રુતજ્ઞાનને જાણવા જાણાવવા નિમિત્તે વિવિધ પ્રકારનું તપ કરનાર, અને (૩) ચારિત્રી એટલે અતિચાર રહિત સંયમનું પાલન કરનાર, તથા (૪) ગાહણાકુશળ એટલે ઘણી યુક્તિથી આલોચના લેનારને વિવિધ પ્રકારનાં પ્રાયશ્ચિત્ત તપ અહણુ કરાવવામાં કુશળ, (૫) ખેદજ એટલે સમ્યક્ પ્રકારે પ્રાયશ્ચિત્ત લેતાં તથા કરતાં જે પરિશ્રમ થાય તેને જાણનાર, (૬) અવિવાદી એટલે પ્રાયશ્ચિત્ત લેનારના અનેક દોષો સાંભળ્યા છતાં ખેદ નહીં પામતાં ઉલટા પ્રાયશ્ચિત્ત લેનારને તેવા તેવા પ્રકારનાં દૃષ્ટાંતો કહેવાપૂર્વક વૈરાગ્યવાળાં વાક્યોથી ઉત્સાહ પમાડનાર એવા પ્રકારના આચાર્ય વગેરે ગીતાથી આલોચનાને માટે યોગ્ય કહેલા છે.”

માટે આલોચણુ લેનારે અવશ્ય ગીતાર્થ શુરુની શોધ કરવી. કહ્યું છે કે—

આલોચણાદિનિમિત્તં, ખિત્તાંમિ સત્તજેયણુસયાઈ ।

કાલે ખારસવાસા, ગીઅત્યગવેસણું કુજ્જ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“આલોચનાદિક લેવા માટે ક્ષેત્રથી સાતસો યોજન સુધી અને કાળથી ખાર વર્ષ સુધી ફરીને ગીતાર્થની શોધ કરવી.” ૧

અગ્ગીઓ ન વિજ્ઞણુઈ, સોહિં ચરણુસ દેઈ ઊણહિઅં ।

તો અખ્પાણું આલોઅગં ચ પાડેઈ સંસારે ॥ ૨ ॥

અર્થ—“અગ્ગીઓ—અગીતાર્થ આલોચણુ આપી જાણતા નથી તેથી તે જો ચારિત્ર સંબંધી અધિક અથવા ન્યૂન આલોચણુ આપે, તો તેથી પોતાને અને આલોચના લેનારને બન્નેને સંસારમાં પાડે.” માટે તેવાની પાસે આલોચણુ લેવી નહીં. ૨

અખંડિઅચારિત્તો, વયગહણુઓ હવિજ્જ જો નિચ્ચં ।

તસ્સ સગાસે દંસણુવયગહણું સોહિગહણું ચ ॥ ૩ ॥

અર્થ—“જે હમેશાં વ્રત (દીક્ષા) અહણુ કર્યા પછી અખંડ ચારિત્રવાળા હોય, તેની પાસે દર્શન (સમક્તિ) અને વ્રતનું અહણુ કરવું, તથા તેનીજ પાસે આલોચણુ લેવી, અથવા અનશન આદરવું.”

આવા પ્રકારના ગુરુને પામીને અવશ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત ગ્રહણ કરવું. કદાપિ આલોચના લેવા જતાં માર્ગમાંજ આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં મૃત્યુ પામે તો પણ તેને આરાધક બાણવો. કહ્યું છે કે—

આલોચણપરિણ્યો, સમ્મં સંપદ્ધિઓ ગુરુસગાસે ।

જઠ અંતરાવિ કાલં, કરિજ્જ આરાહ્યો તહવિ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“આલોચણપરિણ્ય (આલોચણ લેવાને તત્પર) થયો છતો, ગુરુ પાસે જવાને સમ્યક્ પ્રકારે સંપ્રસ્થિત થયો હોય એટલે માર્ગે પડ્યો હોય એવો મુનિ કદાપિ માર્ગમાં પણ કાળ કરે તો પણ તે (આલોચણ લીધા વિના પણ) આરાધક છે.”

જો કદાચિત્ આચાર્ય વિગેરેની જોગવાઈ ન મળે તો સિદ્ધની સાક્ષીએ પણ આલોચણ લેવી. કહ્યું છે કે—

આચરિઆધ સગચ્છે, સંભોધયિ ઇઅર ગીયત્થપાસત્થે ।

સારુવી પચ્છાકકડ, દેવ ય પડિમા અરિહસિધ્ધે ॥ ૧ ॥

અર્થ—“સ્વગચ્છના આચાર્યોદ્ધિક, સાંભોગિક, ઇતર, ગીતાર્થપાસત્થ સારુપિક, પશ્ચાત્કૃત, દેવ, પ્રતિમા, અહંન્ત, અને સિદ્ધની સાક્ષીએ ઉત્તરોત્તર અભાવે આલોચના લેવી.”

આ ગાથાનો વિસ્તારાર્થ એ છે કે—સાધુ અથવા શ્રાવકે અવશ્ય પ્રથમ પોતાનાં ગચ્છના આચાર્ય પાસે આલોચના લેવી, તેના અભાવે (તે જો ન મળે તો) ઉપાધ્યાય પાસે, તેના અભાવે પ્રવર્તક પાસે, તેના અભાવે સ્થવિર પાસે અને તેના અભાવે ગણાવ-ચ્છેદક પાસે (જે કેઈ ગચ્છમાં મોટા હોય તેની પાસે) આલોચના લેવી. પોતાના ગચ્છમાં ઉપરના પાંચેનો અભાવ હોય તો સાંભોગિક એટલે સમાન સમાચારીવાળા બીજા ગચ્છના આચાર્ય વિગેરે પાંચેની પાસે અનુક્રમે એક એકના અભાવે આલોચના લેવી. તેમના અભાવે ઇતર અસાંભોગિક એટલે બુદ્ધી સમાચારીવાળા સંવિગ્ન ગચ્છમાં તેજ ક્રમે આલોચના લેવી. તેમના પણ અભાવે ગીતાર્થપાસત્થ એટલે ગીતાર્થ થયા પછી પાસથ્યા થઈ ગયેલ હોય તેની પાસે, તેના અભાવે ગીતાર્થ સારુપિક એટલે શ્વેતવસ્ત્રધારી, મુંડ, બદ્ધકચ્છ રહિત, રજોહરણ રહિત, પ્રહ્મચર્ય સહિત, સ્ત્રીવર્જિત, ભિક્ષાવડે ભોજન કરનાર એવાની પાસે અથવા શિખા ધારણ કરનાર અને ભાર્યાવાળા સિદ્ધપુત્રની પાસે, તેના અભાવે ગીતાર્થ પશ્ચાત્કૃત એટલે ગીતાર્થ થયા પછી ચારિત્રના વેષને તણને સ્ત્રીવાળા થયેલા ગૃહસ્થ પાસે આલોચના લેવી.

આવા પાસત્યાદિકને પણ આલોચણ લેતી વખતે ગુરુની જેમ વંદનાદિક વિધિ કરવો; કેમકે ધર્મનું મૂળ વિનય છે. જો કદાચ પાસત્યાદિક પોતે પોતાને હીન ગુણવાળા સમજીને વંદનાદિક કરવાની ના કહે, તો તેને આસન ઉપર બેસાડી પ્રણામ માત્ર કરી આલો-

ચના લેવી. જેણે ચારિત્રનો વેષ તજી દીધો છે એવા પશ્ચાત્કૃત્ પાસે લેતાં તેને અદ્ય કાળનું સામાયિક ઉચ્ચરાવીને તથા વેષ ધારણ કરાવીને પછી વિધિપૂર્વક આલોચણા લેવી. તેવા પાસત્યાદિકના પણ અભાવે જે ઉદ્યાનાદિકમાં બેસીને અહિંતે અને ગણધરાદિકે ઘણી વાર આલોચના આપી હોય, અને તે જે દેવતાએ જોયું-સાંભળ્યું હોય, ત્યાં જઈ તે સમ્યગ્દષ્ટિ દેવતાની અદ્ભુત વગેરે તપથી આરાધના કરીને તેમને પ્રત્યક્ષ કરી તેમની પાસે આલોચના લેવી. જો કદાચ જેણે આલોચણ સાંભળેલ છે તે દેવતા સ્થવી ગયો હશે તો તેને સ્થાને ઉત્પન્ન થયેલો બીજો દેવતા મહાવિદેહમાં વિચરતા અરિહંતને પૂછીને આલોચના આપશે. (જણાવશે) તેના પણ અભાવે અરિહંતની પ્રતિમા પાસે આલોચીને પોતે જ યથાર્થ પ્રાયશ્ચિત્ત ગ્રહણ કરવું. તેના પણ અયોગે ઈશાન કૃણુ તરફ મુખ રાખી અહિંત સિદ્ધની સમક્ષ આલોચના કરવી, પણ આલોચના કર્યા વિના રહેવું નહી. કેમકે શદ્ય સહિત રહેવાથી વિરાધકપણું થાય છે.

આલોચનાના અનેક શુભો છે. કહ્યું છે કે—

લહુ આલહાયજણુણં, અપ્પપરનિવત્તિ અજ્જવં સોહી ।

દુક્કરકરણું આણા, નિસ્સક્કત્તં ચ સોહિગુણા ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ લઘુતા, આલહાદ ઉત્પન્ન થવો તે, સ્વપરની નિવૃત્તિ, આજર્વ, શુદ્ધતા, દુષ્કર કરવાપણું, આણા અને નિઃશદ્યત્વ—એ શોધી એટલે આલોચણના શુભો છે.”

[વશેપાર્થ—(૧) લઘુતા એટલે જેમ ભાર વહન કરનાર મજૂરનો ભાર લઈ લેવાથી તે લઘુ (હળવો) થાય, તેમ હૃદયમાંથી શદ્ય નાશ થવાથી આલોચણ લેનાર જીવોને લઘુતા (દોષ રૂપી ભારથી રહિતપણું) પ્રાપ્ત થાય છે, (૨) આલહાદ જનન એટલે પ્રમેદ (હર્ષ) ઉત્પન્ન થાય છે, (૩) સ્વપરનિવૃત્તિ એટલે પોતાની તથા અન્યની દોષથી નિવૃત્તિ થાય છે, અર્થાત્ આલોચના લેવાથી પોતાના દોષની નિવૃત્તિ થાય છે, એટલું જ નહી પણ તેને જોઈને બીજાઓ પણ પોતાના દોષની આલોચના લેવા તત્પર થાય છે, તેથી બીજા જીવોની પણ દોષથી નિવૃત્તિ થાય છે, (૪) આજર્વ એટલે સારી રીતે આલોચણ લેવાથી નિષ્કપટતા—સરલતા પ્રાપ્ત થાય છે, (૫) શોધ એટલે અતિચારરૂપ મળનો નાશ થવાથી શુદ્ધતા પ્રાપ્ત થાય છે, (૬) દુષ્કરકરણું—દુષ્કર કરવાપણું થાય છે, એટલે કે પાપકાર્યનું પ્રતિસેવન તે કાંઈ દુષ્કર નથી, તે તો અનાદિકાળથી પરિચિત છે, પરંતુ કાંઈ પણ દોષ થયો હોય તેની આલોચના લેવી તે દુષ્કર છે; કેમકે આલોચનાની ઇચ્છા તો જ્યારે મોક્ષના સન્મુખભાવે પ્રબળ વીર્યનો ઉદ્ઘાસ થાય ત્યારેજ થઈ શકે છે. તે વિષે શ્રી નિશીથ ચૂર્ણિમાં પણ કહ્યું છે કે—

“તં ન દુક્કરં જં પરિસેવિજ્જઈ, તં દુક્કરં જં સમ્મં આલોચિજ્જઈતિ ।”

“જે (અકાર્યનું) પ્રતિસેવન કરવું તે દુષ્કર નથી, પણ જે તેની સમ્યક્ પ્રકારે આલોચના લેવી તે દુષ્કર છે.”

આ કારણથીજ આ આલોચનાને અભ્યંતર તપમાં ગણેલ છે. સમ્યક્ આલોચન માસક્ષપણુદિક તપ કરતાં પણ હુબકર છે. અહીં લક્ષમણા સાધ્વીનું તથા ચંડકૌશિકના પૂર્વભવમાં દેડકીની હિંસા કરનાર તપસ્વી (મુનિ) નું દષ્ટાંત બાણુવું.

હવે જ્ઞાનાદિકની આલોચના કહે છે.

ત્રિવિધાશાતના જાતે, જ્ઞાનાદિનાં યથાક્રમમ્ ।

અતિચારવિશુદ્ધયર્થે, સૂત્રાક્રતં તત્તપશ્ચરેત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ જ્ઞાનાદિકની અનુક્રમે જઘન્યાદિ ત્રણ પ્રકારની આશાતના થયે છતે તેના અતિચારની વિશુદ્ધિ માટે સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે તપ કરવું.”

જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એમ ત્રણ પ્રકારની આશાતના બાણુવી, તેમાં જ્ઞાનાદિકનો અવિનય થાય, ત્યારે તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ ચલાયેગ્ય તપ કરવો જોઈએ. (૧) જિતકલ્પ અનુસારે “ કાલે વિણ્યે બહુમાણે ” ઇત્યાદિ આઠ પ્રકારના જ્ઞાનાચારની દેશ આશાતનામાં એક આંખિલ અને સર્વાશાતનામાં એક ઉપવાસ કરવો, અને સ્થાનાંગ સૂત્ર અનુસારે જઘન્ય આશાતનામાં પુરિમદ્દુ, મધ્યમ આશાતનામાં એકાસણું અને ઉત્કૃષ્ટમાં આંખિલ કરવું. (૨) આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પુસ્તક, પાટી, કેવળી, ઓળીયા, નવકારવાળી વિગેરે દરેકની આશાતનામાં જઘન્યથી એક આંખિલ આવે. નિંદા, પ્રદેશ, મત્સર, ઉપહાસ વિગેરે રૂપ દરેક આશાતનામાં એક એક ઉપવાસ આવે. (૩) ઈર્ષ્યાવહી પ્રતિક્રમ્યા વિના સ્વાધ્યાય વિગેરે કરે તો એક પુરિમદ્દુનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે. પોતાના પ્રમાદથી પુસ્તકાદિકનો અગ્નિથી દાહ થયો હોય, અથવા નષ્ટ થયાં હોય તો શક્તિ છતે તે પુસ્તકો ફરીથી નવાં લખાવવાં. (૪) અક્ષરોને પગ અડકે તો નીવી આવે, જ્ઞાન સમીપ છતાં (પાસે હોવા છતાં) આહાર-નીહાર કરવાથી નીવી આવે, થૂંક વડે અક્ષર કાઢે તો પુરિમદ્દુ આવે, (૫) જપમાળા (નવકારવાળી) તુટે અથવા તેને પગનો સ્પર્શ થાય કે ખોવાય તો નીવી આવે, (૬) કાગ વખતે સિદ્ધાન્ત ભણે ગણે અથવા કોઈને ભણવામાં અંતરાય કરે તો પુરિમદ્દુનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે. આ પ્રમાણે બાણીને જે માણસ જ્ઞાન સંબંધી પ્રાયશ્ચિત્ત ગ્રહણ કરે નહીં, આજોવે નહીં તે માણસ વરદત્તના જીવ વસુદેવ આચાર્યની જેમ અને પુસ્તક પાટી વિગેરેને બાળી નાખનાર ગુણમંજરીના જીવ સુંદરીની જેમ મહાન દુઃખ પામે છે. આ રીતે જ્ઞાનાચારની આલોચના ટૂંકમાં બાણુવી.

હવે (૧) ‘ નિરસંકિય નિક્કંખિય ’ ઇત્યાદિ આઠ પ્રકારના દર્શનાચારને વિષે દેશ-શંકામાં આંખિલનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે, સર્વ શંકા થાય તો ઉપવાસ આવે. (આ પ્રમાણે આઠેમાં સમજી લેવું.) સ્થાનાંગ સૂત્રમાં દર્શનાચારના અતિચાર સંબંધી જઘન્યથી પુરિમદ્દુ, મધ્યમથી એકાસણું અને ઉત્કૃષ્ટથી ઉપવાસ કહેલો છે. (૨) પ્રમાદથી દેવ ગુરૂને વંદના કરે તો પુરિમદ્દુ, (૩) પ્રતિમાની સાથે વાસકુંખી, ધૂપધાણું વિગેરે અથડાઈ જાય, પ્રતિમા પડી જાય, વગર ઘોચેલા વસ્ત્ર વડે પૂજા કરે તો પુરિમદ્દુ અને (૪) દેવ, ગુરૂ,

પુસ્તક, સંઘ, ચૈત્ય, તપ, સાધુ, શ્રાવક અને સમાચારીની દેશથી આશાતના કરે તો આંખિલ અને સર્વાશાતનામાં પ્રત્યેકે ઉપવાસ; (૫) દેરાસરની અંદર તંબોળ ખાલું, જલ પીલું, લોજન કરવું ઈત્યાદિ દશ પ્રકારની ચૈત્યની આશાતના દેશથી થાય તો આંખિલ, સર્વથી આશાતના થાય તો ઉપવાસ; (૬) સામાન્યે મિથ્યાત્વ ક્રિયા કરે તો પુરિમદ્, ઉત્કૃષ્ઠથી આંખિલ; અન્યતીર્થિકના દેવ શુરુતું વંદન પૂજન કરે, શ્રાદ્ધ સંવત્સરી કરે, માંડલા માંડે, ઉતાર મૂકે ઈત્યાદિ બાહર મિથ્યાત્વ એક વાર કરવાથી પ્રત્યેકે એક એક ઉપવાસ, વારંવાર તેવી કરણી કરે તો પ્રત્યેકે દશ દશ ઉપવાસ; (૭) સાધર્મિકની સાથે અપ્રીતિ કરે તો જઘન્યથી એકાસણું, મધ્યમથી આંખિલ અને ઉત્કૃષ્ઠથી ઉપવાસ; (૮) સ્થાપનાચાર્યની પડિલેહણ ન કરે તો પુરિમદ્, પડી જાય તો એકાસણું, ખોવાઈ જાય તો ઉપવાસ; (૯) પ્રતિમાની અંશુલી વગેરે પોતાના પ્રમાદથી નષ્ટ થાય તો દશ ઉપવાસ; (૧૦) સૂક્ષ્મપણે દેવદ્રવ્યનો ઉપલોગ થઈ જાય તો જઘન્યથી પુરિમદ્, મધ્યમથી ઉપવાસ અને પ્રમાદથી વારંવાર લોગમાં લે તો દશ ઉપવાસ. દેવદ્રવ્ય ભક્ષણ કરીને જે મનુષ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત ગ્રહણ કરે નહી તે સંકાશ શેઠ, સાગર શેઠ વિગેરેની જેમ અનેક દુઃખસંતતિને પામે છે. પૃથ્વી-પર પડી ગયેલાં પુષ્પ પ્રમાદથી પ્રભુને ચડાવે તો આંખિલતું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે. આ પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાથી થોડા તપવડે શુદ્ધિ થાય છે, અને જે શુરુ પાસે જઈ પ્રાયશ્ચિત્ત ન લે તો તે માતંગના પુત્રની જેમ ઘણું દુઃખ પામે છે.

॥ તે માતંગપુત્રની હકીકત ટૂંકામાં આ રીતે જાણવી ॥

કામરૂપપટ્ટણમાં કોઈ ચાંડાળને ઘેર દાંતવાળો પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. તે જોઈ તેની માતાએ ભય પામીને ગામ બહાર જઈ તે પુત્રને તણ દીધો. તેવામાં તે નગરનો રાજા ફરવા નીકળ્યો હતો તેણે તેને દીઠો, એટલે પરિજન દ્વારા પોતાના મહેલમાં લઈ જઈ તેને ઉછેર્યો. અનુક્રમે તે યુવાવસ્થા પામ્યો. પ્રાંતે રાજાએ તેનેજ ગાદીપર બેસાડીને દીક્ષા લીધી. તે રાજર્ષિ અનુક્રમે જ્ઞાની થયા, એટલે પુત્રને પ્રતિજ્ઞા કરવા ત્યાં આવ્યા. રાજાને ખબર થતાં તે મોટી સમૃદ્ધિથી શુરુને વાંદીને પાસે બેઠો. તેવામાં તે ચાંડાલની સ્ત્રી પણ ત્યાં આવી શુરુને વાંદીને બેઠી. તે માતંગીને જોઈને રાજા હર્ષ પામ્યો અને તે માતંગી પણ રાજાને જોઈને હર્ષ પામી. તેના રોમાંચ વિકસિત થયા અને તત્કાળ તેના બન્ને સ્તનમાંથી દૂધની ધારા નીકળી. તે જોઈને રાજાએ આશ્ચર્ય પામી શુરુને પૂછ્યું કે “હે સ્વામી ! મારા દર્શનથી આ માતંગીના સ્તનમાંથી દૂધ કેમ નીકળ્યું ?” મુનિ બોલ્યા કે “હે રાજા ! આ માતંગી તારી માતા છે. તેણે તને જન્મતાંજ ગામ બહાર તણ દીધો હતો, ત્યાંથી મેં લઈને તારું પાલન કર્યું હતું, અને મારે પુત્ર નહી હોવાથી તને રાજ્ય આપ્યું હતું.” તે સાંભળીને રાજાએ પૂછ્યું કે “હે શુરુ ! કયા કર્મથી માતંગ કુળમાં મારો જન્મ થયો ? અને કયા કર્મથી મને રાજ્ય મળ્યું ?” મુનિ બોલ્યા કે “તું પૂર્વ ભવે શ્રીમાન અને વિવેકી શ્રેષ્ઠી હતો. એકઠા જિનેન્દ્રની પૂજા કરતાં એક સુગંધી પુષ્પ પક્ષાસન

ઉપર પડ્યું. તે અતિ સુગંધી છે એમ જાણીને તેં ફરીથી તે પુષ્પ પ્રભુપર ચડાવ્યું. અવિધિએ સ્નાન કર્યા વિના એ પ્રમાણે કરવાથી તેં માલિન્યપણાતું પાપકર્મ અર્જિત કર્યું, (ખાંધ્યું) તે પાપની આલોચના કર્યા વિના મરણ પામી માતંગ કુલમાં તું ઉત્પન્ન થયો અને વિધિપૂર્વક પૂજા કરવાના પુણ્યથી તું રાજ્ય પામ્યો.” આ પ્રમાણે સાંભળીને તેને ભતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, એટલે તરતજ તેણે રાજ્ય તજી દઈને દીક્ષા લીધી. અતે સમય દુષ્કર્મ આલોચી પ્રતિક્રમીને સ્વર્ગે ગયો. આ હકીકતને લક્ષ્યમાં રાખીને હે ભગ્ય જીવો ! “ સિદ્ધાન્ત, સંઘ અને પ્રતિમાની અર્ચના વિગેરેમાં અવિવેકને લીધે જે આશાતના થઈ હોય તેની સહજરૂપાસે તત્કાળ આલોચના લઈ યોગ્ય તપ તપીને જરૂર આત્મશુદ્ધિ કરવી એમએ.”

॥ પાંચ અણુવ્રતોના પ્રાયશ્ચિત્તનું વર્ણન ટૂંકામાં આ રીતે જાણવું ॥

પંચાણુવ્રતસંખંધ્યતિચારશુદ્ધિહેતવે ।

પ્રાયશ્ચિત્તતપઃ કાર્ય, ગીતાર્થગુરુણોદિતમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ પાંચ અણુવ્રત સંખંધી અતિચારની શુદ્ધિને માટે ગીતાર્થ ગુરુએ કહેલું પ્રાયશ્ચિત્ત તપ કરવું.”

પાંચ અણુવ્રતો માંહેલા (૧) પહેલા વ્રતની આલોચના આ પ્રમાણે છે—શ્રાવકોને પૃથ્વીકાચાદ્રિક એકેન્દ્રિય જીવની વિરોધના ઘણું કરીને સામાયિક પૌષ્ઠ ઉપધાનાદિના અવસરે અથવા અભિગ્રહનું ઉલ્લંઘન કરતાં જાણવી. તેમાં પાંચે સ્થાવરનો કારણ વિના સંઘટ્ટ કરવાથી એક પુરિમટ્ટ, તેઓને થોડી પીડા કરી હોય તો એકાસણું, ગાઢ પીડા કરી હોય તો નીલી અને ઉપદ્રવ કર્યો હોય તો આંખિલ કરવું, (૨) અનન્તકાય ને વિકલેન્દ્રિયનો સંઘટ્ટ કરવાથી પુરિમટ્ટ, અદ્ય પીડા કરી હોય તો એકાસણું, અધિક પીડા કરી હોય તો આંખિલ અને ઉપદ્રવ કર્યો હોય તો ઉપવાસ, (૩) અહંકારથી પંચેન્દ્રિયનો વધ કર્યો હોય તો દશ ઉપવાસ, (૪) ઘણા એકેન્દ્રિય જીવોનો વધ કર્યો હોય તો દશ ઉપવાસ, (૫) ગળ્યા વિનાનું જળ એક વાર પીધું હોય તો બે ઉપવાસ, (૬) જળ ગળ્યા પછી તેનો સંખારો થોડો ઢોળાયો હોય તો બે ઉપવાસ, (૭) વારંવાર સંખારો ઢોળાયો હોય તો દશ ઉપવાસ, સંખારો સૂકાઈ ગયો હોય તો દશ ઉપવાસ, (૮) ખારો અને મીઠો (ખારા ને મીઠા પાણીનો) સંખારો એકત્ર કરવામાં આવ્યો હોય તો ત્રણ ઉપવાસ, (૯) ગળ્યા વિનાના જળથી સ્નાન કર્યું હોય અથવા તેને ઉતું કર્યું હોય તો ત્રણ ઉપવાસ, (૧૦) લીલ ફૂલનો સંઘટ્ટ કર્યો હોય તો એક ઉપવાસ, લીલા ઘાસ ઉપર ખેસવા કે ચાલવાથી એક ઉપવાસ, (૧૧) ગર્ભપાતે ૧૦૮ ઉપવાસ, (૧૨) કરોળીયાનાં પડ ઉખેડવાથી દશ ઉપવાસ, (૧૩) ઉઘર્ષનાં ઘર નષ્ટ કરવાથી દશ ઉપવાસ, (૧૪) ખાળકૂવામાં,

ક્રીડીઓના દરમાં તથા પોલાણવાળી જમીનમાં જળ જાય તેમ સ્નાન કરવાથી, અને ઉનું જળ અથવા ઓસામણ વગેરે તેવે સ્થાને ઢાળવાથી એક ઉપવાસ, (૧૫) પાણી ગળતાં ઢોળે, ફાટેલા ગળણથી પાણી ગળે, લાકડાં પુંજ્યા વિના અગ્નિમાં નાખે, સળેલું ધાન્ય ખાડે, દળે, શેકે, ભરડે કે તડકે મૂકે, ઉકરડો સળગાવે, ક્ષેત્રમાં સૂઢ કરે, વાસીદું અગ્નિમાં નાખે, કે.ઉ નાખે, ચોમાસામાં ઢાંક્યા વિના દિવો કરે, ખાટલા ગોદડાં તડકે નાખે, વાસી ગાર લીંપે, વાસી છાણાં થાપે, ચકલી વિગેરેના માળા ભાંગે, જીવ જોયા વિના વસ્ત્ર ધુએ, રાત્રિએ સ્નાન કરે; ઘાંટી, ખાંડણીયો, ચૂલો વિગેરે પુંજ્યા વિના ઉપયોગમાં લે, સોય ખુએ, ઇત્યાદિ કાર્ય નિર્ધર્સ (નિર્દય)પણે કરવાથી દરેક કાર્યમાં જઘન્યે એક ઉપવાસનું, મધ્યમથી ત્રણ ઉપવાસનું અને ઉત્કૃષ્ટ દશ ઉપવાસનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે, (૧૬) સુવાવડ કરવાથી બે અથવા ત્રણ ઉપવાસ, (૧૭) ઘણી સ્ત્રીઓની સુવાવડ કરવાથી દશ ઉપવાસ; (૧૮) જળો મૂકાવવાથી એક ઉપવાસ, (૧૯) કૃમિના નાશ માટે ઔષધ ખાધું હોય તો ઉત્કૃષ્ટ દશ ઉપવાસ; (૨૦) જળાશયમાં સ્નાન કરે, લૂગડાં કે ગોદડાં વિગેરે ધુએ તો દશ ઉપવાસ, અને (૨૧) કાંસકી વિગેરેથી કેશ ઓળીને જૂ લીખની વિરાધના કરે તો દશ ઉપવાસ.

આ પ્રમાણે આલોચના સાંભળીને જે કોઇ પાપની આલોચના ન કરે તે મોટું દુઃખ પામે છે.

ધર્મરાજએ પૂર્વે પોતાના દુભક્તના ભવમાં ઘણા સ્થાવર અને અનન્તકાયાદિકનો વધ કર્યો હતો, તેથી તેને ઘણું દુઃખ પ્રાપ્ત થયું હતું. પછી તેણે તે પાપની ગુરુ પાસે આલોચના કરી, અને ગુરુએ કહેલું પ્રાયશ્ચિત્ત અંગીકાર કર્યું, તેથી તેજ ભવમાં તે પાછો મોટો ધનવંત શેઠ થયો. લાખો સાધર્મિકોને અજ્ઞાન આપીને તેણે સુખી કર્યા. ત્યાર પછી બીજો મનુષ્ય જન્મ પામતી વખતે તેના પ્રભાવથી બાર વર્ષનો દુષ્કાળ પડવાનો હતો તે પડ્યો નહી, તેથી તેનું ધર્મરાજ નામ પડ્યું. એક ગોવાળે બાવળની સૂઈમાં જૂને પરેવીને મારી હતી, તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત ન કરવાથી તે એક સો ને આઠ ભવ સુધી શૂળીથી મરણ પામ્યો હતો. મહેશ્વર નામના શ્રેષ્ઠીની સ્ત્રીએ એક જૂ મારી હતી, તે જાણીને કુમારપાળ રાજાએ તેનું સર્વસ્વ લઈને તેનાવડે તે જૂના પ્રાયશ્ચિત્ત બદલ ચૂકાવિહાર નામનું ચૈત્ય કરાવ્યું હતું. શ્રી હરિભદ્રસૂરિએ પોતાના પ્રાયશ્ચિત્તને સ્થાને ચૌદસો ને ચુંમાલીશ ગ્રન્થો બનાવ્યા છે. આ વિગેરે દષ્ટાંતો પોતાની મેળે જાણી લેવાં.

(૨) હવે બીજા વ્રતનું પ્રાયશ્ચિત્ત આ પ્રમાણે છે—(૧) પાંચ મોટા અસત્ય છે, તે બોલવાથી જઘન્યે એક આંગિલ અને ઉત્કૃષ્ટે એક ઉપવાસનું પ્રાયશ્ચિત્ત. (૨) અહંકારથી અસત્ય બોલે તો દશ ઉપવાસ, (૨) કલહ કરતાં, ચાડી કરતાં ને ખોટું કલંક દેતાં એક આંગિલ, ધર્મનો લોપ થાય એવું બોલે તો દશ ઉપવાસ, (૩) શ્રાપ^૧ દેવાથી એક ઉપવાસ, (૪) દુષ્ટપણથી કોઈને મારવાનું કહે તો દશ ઉપવાસ, (૫) કોઈના પર

૧ તાર્ ભુકું થને ઇત્યાદિ બોલવું તે શ્રાપ.

કલંક ચડાવવા માટે તેને વ્યભિચારી કહેવો, શાકિની^૧ કહેવી અથવા કોઈને નિધિ મળ્યો છે-એ વિગેરે દોષ આપવો તેથી દશ ઉપવાસ. (૬) અક્ષર,^૨ મસિ^૩ (શાહી) અને ગુપ્તરાખવા કહેલ વાતનો ભેદ કરે તો એક આંખિલ, ખોટી રીતે કોઈનો દંડ કરાવે તો દશ ઉપવાસ. (૭) વચનદ્વારા કોઈને મારી નાંખે તો એક સો ને એંશી ઉપવાસ. (૮) એક પખવાડિયા સુધી ક્રોધ રહે તો એક ઉપવાસ, (૯) ચાર માસ સુધી ક્રોધ રહે તો બે ઉપવાસ, (૧૦) વર્ષ સુધી ક્રોધ રહે તો દશ ઉપવાસ. (આ પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્ત સમજવું). એક વર્ષથી વધારે મુદત ક્રોધ રહે તેની આલોચના છેજ નહી. અભિચિકુમારે પોતાના પિતા ઉઢાચી સુનિ ઉપર દ્રેષ રાખ્યો હતો. છેવટે મરણ સમયે પણ તેણે ઉઢાચી વિના બીજા સર્વ જીવોને ખમાવ્યા, અને ઉઢાચી પરના દ્રેષની આલોચના કરી નહી, તેથી તે ઋઘ્નોગામી દેવતા થયો હતો.

અસત્ય વાણી બોલવાના પાપની આલોચના નહી લેનારા રજ્જ સાધ્વી, કુવલય-પ્રભસૂરિ અને મરિચિ વિગેરેનાં દષ્ટાન્તો અહીં જાણવાં.

(૩) સ્થૂલ અદત્તાદાનમાં (૧) પ્રમાદથી ખોટાં તોલાં તથા માપ રાખવાં, રસ પદાર્થમાં બીજો રસ મેળવી વેચવો, દાણચોરી કરવી વગેરે આખતોમાં જઘન્યથો પુરિમકું, મધ્યમથી આંખિલ અને ઉત્કૃષ્ઠથી ઉપવાસ. અહંકારથી તે કાર્યો કરે તો દશ ઉપવાસ, (૨) વિશ્વાસઘાત કરવાથી એક ઉપવાસ. અદત્તાદાનની આ પ્રમાણેની આલોચણ નહી લેનાર અને અદત્ત ગ્રહણ કરવામાં આસક્ત ધવલ નામનો શ્રેષ્ઠી શ્રીપાલ રાજા ઉપર વિશ્વાસઘાતની સ્પૃહા રાખવાથી તેજ ભવમાં ખોટી વ્યથાને પામ્યો હતો; અને કેસરી, રૌહિણેય વિગેરે ચોરો ચોરીનો ત્યાગ કરીને જિનેશ્વરના માર્ગના રાગી (ભક્ત) થયા હતા.

(૪) મૈથુન વિરમણ નામના ચોથા વ્રતમાં (૧) પ્રમાદથી સ્વદ્વારા સંબંધી નિયમનો ભંગ થયો હોય તો એક ઉપવાસ, (૨) વેશ્યા સંબંધી નિયમનો ભંગ થયો હોય તો બે ઉપવાસ, (૩) અહંકારથી ભંગ કર્યો હોય તો દશ ઉપવાસ, (૪) હીન જાતિની પરસ્ત્રીને અજ્ઞાતપણે સેવવાથી દશ ઉપવાસ, જાણીને સેવવાથી લાખ સન્નિધાય સહિત દશ ઉપવાસ. આમ નામના રાજાએ ડુંગની સ્ત્રી સાથે ભોગ કરવાની ઈચ્છા કરી હતી તે વાત અપ્પ-ભટ્ટસૂરિના જાણવામાં આવી, તેથી રાજા લજ્જિત થયો. પછી ગ્રાહ્યણના કહેલા પ્રાયશ્ચિત્તથી રાજાએ તપાવેલી લોહાની પુતળીનું આલિંગન કરવાની ઈચ્છા કરી. તે જાણીને ગુરુએ રાજાને શીખામણ આપી કે “ હે રાજાન્ એમ કરવાથી પાપનો ક્ષય થતો નથી.” પછી રાજાના પૂછવાથી ગુરુએ સર્વજ્ઞ શાસ્ત્રને આધારે પ્રાયશ્ચિત્ત આપ્યું. તે પ્રાયશ્ચિત્ત તપ કર-

૧ આ સ્ત્રીજાતિ સંબંધી દોષ જાણવો. ૫૩૬ કહે છે તે.

૨ અક્ષર ફેરવવો તે. ૩ શાહી બદલાવવી. ૪ ભુવનપતિ વ્યંતરઆદિ.

૫ એક લાખ નવકાર ગણવા અથવા લાખ શ્લોક સંભારવા તે.

વાથી રાજ પાપ રહિત થઈને જૈનધર્મને પામ્યો હતો. ઉત્તમ જાતિની પરસ્ત્રીને અજાણતાં સેવવાથી એક લાખ ને એંશી હજાર સજ્જાય સહિત દશ ઉપવાસ, જાણીને સેવવાથી ૧૮૦ ઉપવાસ, તિર્થંચ સંબંધી નિયમનો ભંગ થયો હોય તો એક આંબિલ, સ્વપ્નમાં ભંગ થયો હોય તો ચાર લોગસ્સ ને એક નવકારનો કાર્યોત્સર્ગ, અથવા એકસો ને આઠ શ્વાસોશ્વાસ પ્રમાણુ, (૫) હસ્તક્રિયા કરવાથી ત્રણ ઉપવાસ, વારંવાર હસ્તક્રિયા કરવાથી દશ ઉપવાસ, (૬) પરસ્ત્રીના હૃદયનો સ્પર્શ કરવાથી એક ઉપવાસ, (૭) ઢીંગલા ઢીંગલીના વિચાહ કરવાથી એક પુરિમદ્દ. (૮) ઢીંગલા ગુંથવાથી એકાસણુ, અને તેની કીડા કરવાથી એક આંબિલ, (૯) પરસ્ત્રીને બળાત્કારે સેવવાથી એકસો એંશી ઉપવાસ, (૧૦) તેના પર ત્રીવ દષ્ટિરાગ રાખવાથી બે ઉપવાસ, અને તેની સાથે ત્રીવ પ્રેમપૂર્વક વાતચિત કે હસ્ત વિગેરેનો સ્પર્શ કરવાથી ત્રણ ઉપવાસની આલોચણુ આવે છે. રૂપી નામની રાજપુત્રી બાળવિધવા હતી. તેણે શીલસન્નાહ નામના અમાત્ય ઉપર દષ્ટિરાગ કર્યો હતો. અનુક્રમે તે બન્નેએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી. છેવટ સંલેખનાને સમયે ગુરુએ ઘણી રીતે બોધ કરી સમજાવી, તોપણ રૂપી સાધ્વીએ તે દષ્ટિરાગ સંબંધી પાપની આલોચના લીધી નહી; તે પાપ ગુપ્ત રાખવાથી (દંડ કરવાથી) તેણી અનન્ત ભવપરંપરા પામી. જો તે પાપની આલોચના લીધી હોત તો થોડા તપથીજ તેની કાર્યસિદ્ધિ થાત. (૧૧) કુમારિકા સાથે ભોગ કરવાથી અદ્ભુત, (૧૨) ઈત્વર પરિગ્રહિતા (અમુક મુદત સુધી રખાયત તરીકે કોઈએ રાખેલ) નો સમાગમ કરવાથી બે ઉપવાસ, (૧૩) મૈથુન સંબંધી અશુભ ચિંતવન કરવાથી એક ઉપવાસ. શ્રી લક્ષ્મણા નામની સાધ્વીએ ચકલાના મૈથુનની સ્તુતિ કરી હતી. તે પાપની આલોચણુ ગુરુ પાસે લીધી નહી, પણ પોતાની બુદ્ધિથીજ તે પાપના નાશને માટે પચાસ વર્ષ સુધી મહા ઉત્કટ તપ કર્યો, તો પણ તે પાપ નાશ પામ્યું નહી; ઉલટી અનેક ભવ સુધી વિડંબના પામી. પણ જો દંભનો ત્યાગ કરીને ગુરુએ આપેલા પ્રાયશ્ચિત્ત તપથી આલોચના કરી હોત તો થોડા કાળમાંજ શુદ્ધ થાત.

(૫) પાંચમા પરિગ્રહ પરિમાણુ નામના વ્રતમાં નવ પ્રકારના પરિગ્રહના નિયમનો ભંગ થાય તો જઘન્યે પુરિમદ્દ, મધ્યમથી આંબિલ અને ઉત્કૃષ્ટે એક ઉપવાસની આલોચણુ આવે છે; દર્પથી નિયમનો ભંગ કરે તો દશ ઉપવાસની આલોચણુ આવે છે. આ વ્રતનું પ્રાયશ્ચિત્ત તપ મહણસિંહ નામના શાવકની જેમ તત્કાળ સ્વીકારી લેવું. સાધુએ પણ પોતાના ઉપકરણાદિક અધિક રાખવાથી તત્કાળ આલોચણુ લેવી-તે પાપને આલોવણુ; નહી તો વિષુદ્ધસિંહસૂરિની જેમ અનાર્થ કુળમાં જન્મવું ચડે છે. તે ખીના ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી-

વિષુદ્ધસિંહસૂરિનું દષ્ટાંત.

શ્રીવિષુદ્ધસિંહ નામના સૂરિ પોતાના શિષ્યો સહિત સમસ્ત આસપ્રણીત ધર્મમાં

રક્ત હતા. પરંતુ એક યોગપદ્ધતિ ઉપર તેને ઘણી પ્રીતિ થઈ હતી. તે યોગપદ્ધતિ વિના કોઈ પણ સ્થાને તેને પ્રીતિ ઉપજતી નહોતી. યોગપદ્ધતિ એટલે ઉભી પલાંડી વાળીને કેડ તથા પગને સાથે બાંધવામાં આવતું સુતરનું વસ્ત્ર સમજવું. તે યોગપદ્ધતિ ઉપરની મૂર્છા તેણે તણ નહી. જિનેન્દ્રોએ તો મૂર્છાનેજ સમસ્ત પરિવ્રજનું મૂળ કારણ કહેલું છે. તે મૂર્છાનું પાપ તેણે મૃત્યુ વખતે પણ સમ્યક્ પ્રકારે આલોચ્યું નહી. તેથી તે સૂરિ કાળ કરીને અનાર્થ દેશમાં આરબના મ્લેચ્છ કુળમાં રાજપુત્ર થયા. ત્યાં તેના શરીરપર યોગપદ્ધતિ આકારનું ચિન્હ થયું. તલ, લાખુ' વિગેરે ચિન્હની જેમ તે ચિન્હ જોઈને સર્વે માણસો વિસ્મય પામ્યા; કારણ કે આવું ચિન્હ કોઈ વખત જોવામાં આવ્યું નહોતું, અને તેનું કારણ તો માત્ર જ્ઞાનીજ જાણે તેમ હતું. અહીં તેના શિષ્યોને સંયમ અને તપના બળથી અનુક્રમે અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્ચવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયાં. તે જ્ઞાનવડે 'પોતાના ગુરુની શી ગતિ થઈ છે?' તે જોતાં મ્લેચ્છ કુળમાં તેમની ઉત્પત્તિ જાણીને તે શિષ્યો વિચારવા લાગ્યા કે “અહો! ધનાદિક વિના માત્ર સ્વદેષ મૂર્છા પણ આ પ્રમાણે વ્રતભંગના કૃપાને આપનારી થઈ પડી, એવી મૂર્છાને ધિક્કાર છે, તેમજ તેવી મૂર્છાની અનાલોચના (આલોચના નહિ લેવી તે)ને પણ ધિક્કાર છે. પણ હવે આપણે તેમને સર્વજ્ઞ ધર્મ પમડાવે કરીને તેમનો ઉદ્ધાર કરી પ્રત્યુપકાર કરવો જોઈએ.

સ્થાનાંગ સૂત્રમાં પણ “તિણ્ડં દુષ્પડિચાર” ત્રણ પદાર્થોનો પ્રતિકાર થઈ શકે નહિ, ઈત્યાદિ કહેલું છે. એમ વિચારીને તે શિષ્યો તુરંતની વાણી તથા અરબ શાસ્ત્ર જાણવા લાગ્યા. પછી મ્લેચ્છ લોકોમાં માન્ય થાય એવો વેષ ધારણ કરીને અને પોતાનો ચતિ-વેષ ગોપવીને તે દેશ તરફ તેઓએ વિહાર કર્યો. અનુક્રમે અનાર્થ દેશ આવ્યો, ત્યાં સર્વ સ્થાને નિર્દોષ આહારાદિક મળશે નહી, એમ જાણીને તે સર્વેએ માસક્ષપણુ વિગેરે તપ અંગીકાર કર્યું. પછી જ્યાં પોતાના ગુરુ ઉત્પન્ન થયા હતા ત્યાં આવ્યા, અને કુરાનમાં જે જે નિર્દોષ વિષયો હતા તેનું આલંબન કરીને વૈરાગ્યની યુક્તિથી ઉપદેશ કરવા લાગ્યા, તેથી તેઓ ઘણા લોકોની સ્તુતિને યોગ્ય થયા. અનેક જનોનાં મુખથી તેમની પ્રશંસા સાંભળીને તે રાજપુત્ર પણ તેમની પાસે આવવા લાગ્યો. તે સાધુઓની વાણી સાંભળીને રાજપુત્રને ઘણો હર્ષ થયો. તે કોઈ કોઈ વાર એકલોજ ત્યાં આવતો, અને કોઈ કોઈ વાર પરિવાર સહિત આવતો. મુનિઓ પણ એકાંતમાં તે રાજપુત્રને પોતાનો સાધુવેશ દેખાડતા હતા. એકદા સાધુઓની ક્રિયા, વેષ, યોગપદ્ધતિ નિશાની, મુનિનાં વાક્ય અને પોતાના પૂર્વભવનો વૃત્તાંત સાંભળીને તેને જાતિસ્મરણ થયું; એટલે તેણે વિચાર્યું કે “અહો! મને ધિક્કાર છે કે મેં યોગપદ્ધતિ સંબંધી પ્રાચીન વ્રત લીધું નહી. તેથી હું ત્રણ રત્નો (સમક્રિત, જ્ઞાન ને ચારિત્ર) હારી ગયો અને માત્ર યોગપદ્ધતિ મૂર્છાથી પરમાત્માના ધર્મથી રહિત હીન જાતિમાં ઉત્પન્ન થયો. આ સર્વે મારા શિષ્યો છે, તેઓએ મારા પર ઘણો ઉપકાર કર્યો છે; કેમકે તેઓ આહારાદિકનો પણ ત્યાગ કરીને મારે માટે નિઃસ્પૃહપણે આવું ઉચ્ચ તપ કરે છે. તેમને અહીં આવ્યા ઘણા દિવસો થઈ ગયા છે,

માટે દેહના આધારભૂત આહારાદિક વિના તેઓ કેમ રહી શકશે ? માટે હું જલદીથી મારા સ્વજનોને છેતરીને એમની સાથે જઈ આર્ય દેશની સીમાએ પહોંચીને દીક્ષા ગ્રહણ કરું.” પછી અવસર જોઈને રાજપુત્રે તે શિષ્યો સાથે આર્ય દેશમાં આવી દીક્ષા લઈને પોતાનો જન્મ સફળ કર્યો.

“ નાના છિદ્રવાળું નાવ પણ જેમ સમુદ્રમાં ડૂબી જાય છે, તેમ અદ્ય મૂર્છાથી પણ સૂરિ અનાર્ય દેશમાં ઉત્પન્ન થયા; એમ સમજીને લબ્ય જીવોએ મૂર્છાનો ત્યાગ કરવા પૂર્વક આલોચના લઈને આત્મશુદ્ધિ જરૂર કરવી જોઈએ. આ રીતે પાંચ અણુવ્રતોના પ્રાયશ્ચિત્તનું વર્ણન જાણવું.

॥ હવે ૩ ગુણુવ્રતો તથા ૪ શિક્ષાવ્રતોના પ્રાયશ્ચિત્તનું વર્ણન આ રીતે જાણવું ॥

ત્રીણિ ગુણુવ્રતાનિ સ્યુઃ, સેવ્યાનિ પ્રત્યહં તથા ।

શિક્ષાવ્રતાનિ ચત્વાર્યેષામપિ તત્તપો ભવેત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ ત્રણ ગુણુવ્રત અને ચાર શિક્ષાવ્રત છે, તેમનું નિરંતર સેવન કરવું. તે બન્ને પ્રકારના વ્રતોના અતિચારની આલોચનારુપ તપ કહેલો છે.” તે આ પ્રમાણે—

પહેલા ગુણુવ્રતમાં તીર્થ જળમાં ને સ્થળમાં અને ઉંચે તથા નીચે નિયમ કરતાં અધિક ગમન થાય તો જઘન્યથી એક આંગિલનું પ્રાયશ્ચિત્ત સમજવું.

બીજા ગુણુવ્રતમાં અજાણતાં મધ માંસ ઉપહોગમાં આવે તો ત્રણ ઉપવાસ, અને દર્પથી અથવા આકુટીથી મધ માંસ વાપરવામાં આવે તો દશ ઉપવાસ. ગુણી માણસે મધ-માંસના સ્વાદની ઈચ્છા માત્ર પણ કરવી નહી. કદાચ ઈચ્છા થઈ જાય તો તેની પણ અવશ્ય આલોચના લેવી. એકદા શ્રીકુમારપાળ રાજાને કાંઈક સૂકું ઘેબર ખાતાં દાઢ મધ્યે ‘કરડ’ ‘કરડ’ શબ્દ થયો; તેથી પ્રથમ લક્ષણ કરેલા માંસનું સ્મરણ થઈ આવ્યું. તેણે તરતજ વિચાર્યું કે “ અહો ! મેં અયોગ્ય ધ્યાન કર્યું.” પછી તેના પ્રાયશ્ચિત્ત માટે પોતાના સર્વ દાંત પાડી નાંખવા તૈયાર થઈ ગયા. મંત્રીએ તેમ કરતાં અટકાવીને તે વૃત્તાન્ત શુભને જણાવ્યો, શુભે લાભ જોઈને તેના પ્રાયશ્ચિત્તને ઠેકાણે એક હજાર ને ચોવીશ સ્તંભવાળું આરસ પત્થરનું ચૈત્ય કરાવવાનો ઉપદેશ આપ્યો.

(૧) કેઈ વાર અનાહોગે માખણ ખાવામાં આવ્યું હોય તો એક ઉપવાસ. જાણીને (આકુટીથી) લક્ષણ કરે તો ત્રણ ઉપવાસ. (૨) અનન્તકાયનું એક વાર અનાહોગે લક્ષણ કરવાથી એક ઉપવાસ, અને જાણીને લક્ષણ કરવાથી ત્રણ ઉપવાસ. (૩) કેહી ગયેલી વનસ્પતિના લક્ષણથી એક આંગિલ, (૪) બોળ અથાણું લક્ષણ કરવાથી તથા ટાઢા દૂધ, દહીં અને છાશમાં દ્વિદળ કઠોળ ખાવાથી અને સોળ પ્રહર ઉપરાંતનું દહીં લક્ષણ કરવાથી તેમજ ખાવીશે અલક્ષ્યના લક્ષણથી એક એક ઉપવાસ. (૫) મધના લક્ષણમાં તેનો નિયમ છતાં ભંગ થાય તો બે ઉપવાસ, નિયમ ન હોય અને મધનું લક્ષણ કરે તો એક ઉપવાસ,

(૬) ચૌદ નિયમનો ભંગ થાય તો જઘન્યથી એક પુરિમદ્દ, અને ઉત્કર્ષથી એક ઉપવાસ. (૭) સૂક્ષ્મ કર્મોદ્ધાનમાં બે ઉપવાસ અને હુડારનો, વાડી વાવવાનો (માળીનો), રથ (ગાડાં વિગેરે) ઘડવાનો ધંધો કરવાથી તથા લાખ, ગળી, મણુશીલ, ધાવડી, સાણુ, ભાંગ, ચાર મહા વિગય, પશુ પક્ષીનાં અંગોપાંગ છેદન, અક્રીણુ, હુળ અને હથિયાર વિગેરેનો વેપાર કરવાથી દશ ઉપવાસ. (૮) વિષ આપીને અથવા અપાવીને પછીથી તેનું નિવારણ કર્યું હોય તો દશ ઉપવાસ, પણ નિવારણ કર્યું ન હોય તો એકસો ને એંશી ઉપવાસ. (૯) સુધ્ધ બનાવવાથી એક આંબિલ. છરી બનાવવાથી ત્રણ ઉપવાસ.

હથિયારનો વેપાર રાજ્યા વજ્યા શ્રાવકની જેમ શ્રાવકે નિષેધવો (ન કરવો.) તેની કથા એવી છે કે “ખંભાતમાં તપગચ્છી રાજ્યા અને વજ્યા નામના બે ભાઈઓ રહેતા હતા. તેમને ઘણા દૂર દેશથી જલમાર્ગે વહાણો આવ્યાં. તેમાં તરવાર, છરી, કટારી, સુડી, દાતરડાં, તીર, બંદુક, પીસ્તોલ અને બરછી વિગેરે લોઢાનાં બનાવેલાં ઘણાં હથિયારો મોટી કિંમતવાળાં હતાં. તે બેઠને તેણે વિચાર્યું કે ‘આ હથિયારોથી પરંપરાએ અનેક જીવોની હિંસા થશે, માટે તે સર્વને ભાંગીને ઝીણા ચૂરો કરી ખાડો ખેદી દાટી દેવાં બેઠએ.’ આ પ્રમાણે વિચારીને તેમણે પોતાના સેવકોને હથિયારોને તેવી રીતે દાટી દેવાનો હુકમ કર્યો. સેવકોએ ઘણા ધનનો લાભ દેખાડ્યો, તોપણ તેમણે તેમનું કહેવું કબૂલ રાખ્યું નહીં.”

(૧) રાત્રીભોજનના નિયમનો ભંગ થાય તો ત્રણ ઉપવાસ. રાત્રીએ ખીજને પીરસે તો એક પુરિમદ્દ, અને વારંવાર તેમ કરે તો દશ ઉપવાસ. અબ્બણતાં લગભગ વેળાએ જમવાથી એક આંબિલ. પ્રભાતે ઝલ ઝાંખલ સમયે ખવાય તો એક આંબિલ. સાધુઓને તો સર્વથા જીવનપર્યંત રાત્રીભોજનનો નિષેધ કરેલો હોય છે, તેથી તેમણે તો તેની ઈચ્છા માત્ર પણ કરવી નહીં. કેમકે ઈચ્છા કરવાથી પણ મોટો દોષ લાગે છે. તે ખીના દષ્ટાંત સાથે ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી—

શ્રીપુર નામના નગરમાં ધનેશ્વર નામના સૂરિ આતુર્ભોસ રહ્યા હતા. તેમનામાં ઉપવાસ કરવાની શક્તિ નહોતી. અન્યદા પર્યૂષણ પર્વ આવતાં ખીજ સાધુઓ તથા શ્રાવકો છટ્ટ, અટ્ટમ વિગેરે તપ કરવા લાગ્યા. તે વખતે સૂરિએ વિચાર્યું કે “હું ઉપવાસ કરી શકતો નથી, તો પણ આજે તો ઉપવાસ કરું.” એમ વિચારીને તેમણે પ્રથમ પોરસીતું પરચકખાણ કર્યું, પછી પુરિમદ્દનું કર્યું, પછી અવર્ટનું કર્યું, એમ વધતું પરચકખાણ કરવા લાગ્યા. ખીજ સાધુઓએ શુરુને કહ્યું કે “અમે આહાર લઈ આવીએ, તમે પરચકખાણ પારો.” શુરુ જોલ્યા કે “આજે તો ઉપવાસજ છે.” પછી સાચકાળતું પ્રતિક્રમણ કર્યું, સંધારાની વિધિ લખીને સંધારો કર્યો, પણ ભૂખને લીધે તેમને નિદ્રા આવી નહીં. મધ્યરાત્રિએ શુરુ જોલ્યા કે “હે સુનિઓ! અસુર થયું છે, માટે અન્ન લઈ આવો.” સાધુઓ જોલ્યા કે “હવે તો મધ્યરાત્રિનો સમય છે, સૂર્યોદય થયો નથી, શંખ વગાડ-

નારે હજી શંખ પણ વગાડ્યો નથી, કુકડાઓ પણ બોલતા નથી. આપેજ અમોને શીખવ્યું છે કે ‘રાત્રીભોજનથી મૂળ ગુણની હાનિ થાય છે’ માટે આ વખતે ભિક્ષા લેવા જવું યોગ્ય નથી. લોકો પણ હજી સુતા છે.” તે સાંભળીને સૂરિ બોલ્યા કે “હે શિષ્યો ! શંખ પોતાના પિતા સમુદ્રને મળવા ગયો છે, સૂર્યનો રથ ભાંગી ગયો છે, અને કુકડા પણ ઉડીને બીજે ઠેકાણે આકાશમાં ગયા છે. કહ્યું છે કે—

“ઉચ્છિં સરેવિણુ શંખ ગય, કુક્કડ ગયા નહંસિ ।

રહ ભગ્ગો સૂરય તણો, તેણુ ન વિહાઈ રત્તિ ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—“શંખ સમુદ્રને મળવા ગયો છે, કુકડા આકાશમાં ગયાં છે, અને સૂર્યનો રથ ભાંગી ગયો છે, તેથી રાત્રી વીતી ગઈ જણાતી નથી.”

આ પ્રમાણે સાંભળીને સંધુઓ બોલ્યા કે “આપ જે કહો છો તે સત્ય છે, પણ ક્ષુધાતુર માણસો શું શું કરતા નથી ? જુઓ !

પંચ નશ્યન્તિ પદ્માક્ષિ, ક્ષુધાર્તસ્ય ન સંશયઃ ।

તેજે લગ્ગત મતિજ્ઞાનં, મહનશ્વાપિ પંચમઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“હે કમળના સરખા નેત્રવાળી સ્ત્રી ! ક્ષુધાતુર માણસનું તેજ, લગ્ગત, ખુદ્ધિ, જ્ઞાન અને પાંચમો કામદેવ—એ પાંચે વાનાં નાશ પામે છે, એમાં કાંઈ સંદેહ નથી.”

તે સાંભળીને સૂરિ બોલ્યા કે “મેં ક્ષુધાની પીડાથી આવું કહ્યું છે, તેથી મને તેનો મિશ્ચાદુષ્કૃત હો.” એ પ્રમાણે નિષ્કપટપણે સર્વની સમક્ષ પોતાનું પાપ આલોચીને સૂરિ-એ ચિત્ત દઢ કર્યું. પછી પ્રાતઃકાળે પણ પોરિસીનું પચ્ચકખાણ કરીને ત્યાર પછી પારણું કર્યું.”

ત્રીજા ગુણવ્રતની આલોચના આ પ્રમાણે છે—શત્રુનો ઘાત, રાજાપણની પ્રાપ્તિ, ગામનો ઘાત, અગ્નિ લગાડવાની વૃત્તિ અને હું વિદ્યાધર થાઉં તો ઠીક એવી ઈચ્છા ઈત્યાદિ દુર્ધર્મ કર્યું હોય, “બળદોને દમન કરો, ખેતર ખેડો, થોડાઓને કેળવો, હાંકો” ઈત્યાદિ પાપકર્મનો ઉપદેશ કર્યો હોય તો જઘન્યથી એક ઉપવાસ, અને અહંકારથી તેમ કર્યું હોય તો દશ ઉપવાસ. ઢંઢણ ઋષિનો જીવ જે પૂર્વ ભવે પુરોહિત હતો, તેણે પોતાના ખેતરમાં ૫૦૦ હળવડે એકેક વાસ વધારે ખેડાવ્યો હતો અને તેથી દોઢ હજાર પ્રાણીઓને ભોજનનો અંતરાય થયો હતો. તે પાપની આલોચના કરી નહી, તેથી મુનિના ભવમાં તેમને છ મહિને નિર્દોષ આહાર મળ્યો હતો.

હળ, ચંત્ર, ઉબળ (ખાંડણીયો), મુશળ (સાંબેલું), ઘંટી, ઘાણી વિગેરે હિંસા થાય તેવી વસ્તુ આપવાથી તથા જિનચૈત્યમાં વિદ્યાસાદિક કરવાથી જઘન્યે એક ઉપવાસ અને

૧ પાંચસે હળ ખેડનારા ૧૦૦૦ બળદ ને તેને હાકનારા ૫૦૦ માણસો.

દર્પથી કરે તો દશ ઉપવાસ. કામણુ, વશીકરણુ વિગેરે કરવાથી દશ ઉપવાસ. સરોવર, દ્રઢ, તળાવ વિગેરે જળાશયોતું શોષણુ કરાવવાથી અને દાવાનળ લગાડવાથી દશ ઉપવાસ. કોઈ સ્થાનકે આ બાબતમાં એકસો ને આઠ ઉપવાસ પણ કહેલા છે.

પહેલા શિક્ષાવ્રતમાં સામાયિક કરવાનો નિયમ હોય અને ન કરે તો એક ઉપવાસ ગંઠિ સહિત, સામાયિકનો ભંગ થયો હોય તો એક નીવી, પર્વતિથિએ આરંભની જયણા ન કરે તો એક પુરિમદ્દ, સામાયિકમાં બાદર અપકાય પૃથ્વીકાય અને તેજસ્કાયનો સ્પર્શ થાય તો એક આંખિલ, સામાયિકમાં ભીના વસ્ત્રનો સ્પર્શ થાય તો એક પુરિમદ્દ, લીલાં તૃણાદિકતું તથા બીજોદિકતું મદન કરે તો એક આંખિલ, પુરુષને સ્ત્રીનો સ્પર્શ થાય અથવા સ્ત્રીને પુરુષનો સ્પર્શ થાય તો એક આંખિલ. આંતરા પૂર્વક સ્પર્શ થાય તો એક નીવી, તેમના વસ્ત્ર વિગેરેનો સ્પર્શ થાય તો એક પુરિમદ્દ, સુતાં સુતાં રાજકથા કરે તો એક પુરિમદ્દ, સાધુને સ્ત્રીનો સ્પર્શ થાય તો જઘન્યથી એક પુરિમદ્દ, મધ્યમ એકાસણું અને ઉત્કૃષ્ટ એક આંખિલ, સર્વ અંગનો સ્પર્શ થયો હોય તો દશ ઉપવાસની આલોચણુ આવે છે. સાવધ સૂરિએ સાધ્વીના વસ્ત્રનો સંઘટ્ટ ઘયા છતાં તે પાપની આલોચના કરી નહી, તેથી તે અનન્ત દુઃખ પામ્યા; માટે તત્કાળ તેની આલોચના કરવી કે જેથી અદ્ય તપવટે તે કર્મનો નાશ થાય.

દેશાવકાશિક નામના ઋશભા વ્રતનો ભંગ થાય અથવા તેમાં અતિચાર લાગે તો એક આંખિલની આલોચણુ આવે છે. કાકજંઘ રાજની જેમ અવશ્ય એતું પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ લેવું.

અગિયારમા વ્રતમાં લીધેલા નિયમનો ભંગ કરે અથવા બરાબર નિયમ પાળે નહી તો એક ઉપવાસ, અને અતિચાર લાગે તો એક આંખિલ. તેમજ આવસ્સહી નિસ્સહી બરાબર ન કહે, ઉચ્ચાર અને પ્રસવણુની ભૂમિને ન પ્રમાળે, પ્રમાળ્યાં વિના કાંઈ પણ વસ્તુ ગ્રહણુ કરે, અવિધિએ બારણું ઉઘાડે અથવા બંધ કરે, શરીરને પ્રમાળ્યાં વિના ખજવાળે, ભીંત પુજ્યા વિના તેને ટેકો દઈને બેસે, ગમનાગમન ન આળેવે, વસતિને પ્રમાળ્યાં વિના સભાચ કરે, કેવળ કામળીજ પહેરે, જળ અગ્નિ વિજળી અને પૃથ્વીકાયનો સંઘટ્ટ કરે, ઈત્યાદિકના પ્રાયશ્ચિત્ત બદલ પ્રત્યેકે જઘન્યથી પણ નીવીની આલોચણુ આવે છે. કાળે ઉદ્ધરે નહી અથવા બેઠા બેઠા પ્રતિક્રમણુ કરે તો જઘન્યે એક પુરિમદ્દ, અને ઉત્કૃષ્ટે એકાસણું. પૌષ્ઠમાં વમન થયું હોય, કારણુ વિના દિવસે શયન કર્યું હોય અને જમ્યા પછી વાંદણાં ન દીધાં હોય તો પ્રત્યેકે એક એક આંખિલ. મુખવસ્ત્રિકાના સંઘટ્ટમાં એક નીવી, મુખવસ્ત્રિકા ખોવાઈ ગઈ હોય તો એક ઉપવાસ, રજોહરણુના સંઘટ્ટમાં એક આંખિલ અને રજોહરણુ ખોવાઈ જાય તો એક અદ્દમ. આ પ્રમાણે પૌષ્ઠની આલોચના સાંભળીને ભલ્લ જીવોએ ઉનાળાની ઋતુમાં તૃષાથી પીડાયા છતાં પણ જળની ઇચ્છા માત્ર કરવી નહી. કદાચ ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ જાય તો તત્કાળ તેની આલોચના લેવી, નહી તો નંદ મણિકાર શ્રાવકની જેમ મોટું દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે.

અતિથિ સંવિભાગેનો નિયમ લીધો હોય તો તે નિયમ ન પાળવાથી અથવા ભાંગવાથી એક ઉપવાસ, અને તેના અતિથારમાં એક આંખિલ. સાધુને અશુદ્ધ આહાર આપીને તેની આલોચના ન કરે તો તે નાગશ્રી વિગેરેની જેમ ભવપરંપરાને પામે છે, માટે કદાચિત્ મુનિને અયોગ્ય આહાર અપાયો હોય તો તેની તરત જ આલોચણા લેવી. આ બાબતમાં તપસ્વી સાધુને દેશના ચોખાની રાંધેલી ખીર વહોરાવનાર શ્રીમંત શ્રાવકનું દષ્ટાંત સુપ્રસિદ્ધ છે.

હવે પ્રસંગોપાત બીજાં પણ કેટલાંક પ્રાયશ્ચિત્ત કહે છે.

આપઘાત કરવાનું ચિંતવન કર્યું હોય તો એક ઉપવાસ, નિયાણું કરે તો એક ઉપવાસ, કદાચ નિયાણું કર્યું હોય તો તરતજ તેની આલોચના લઈ લેવી. દ્રૌપદીના જીવે સુકુમાલિકાના ભવમાં પાંચ પુરુષોથી સેવાતી એક વેશ્યાને જોઈને નિયાણું કર્યું હતું, તે પાપની આલોચના કરી નહીં તો તેથી અનેક પ્રકારની વ્યથાને પામી હતી.

ગર્ભવતી સ્ત્રીને આઠ માસ થાય ત્યાં સુધી સાધુએ તેના હાથથી આહાર ગ્રહણ કરવો; જો નવમે માસે ગ્રહણ કરે તો તેને (સાધુને) એક આંખિલનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે. એકાસણા વિગેરે તપનો ભંગ થયો હોય તો તેના પ્રાયશ્ચિત્તમાં તેજ (એકાસણું વિગેરે) તપ આપવો, અથવા તે તપનો જેટલો સ્વાધ્યાય હોય તે આપવો.^૧ આ પ્રમાણે મેં આલોચના પ્રાયશ્ચિત્તાદિનું વર્ણન બહુજ ટૂંકામાં જણાવ્યું. તેના યથાર્થ રહસ્યને જાણનારા ભાવવૈદ્ય જેવા પરમ ગીતાર્થ આચાર્યોદિગ્ હોય છે. માટે તેઓજ પ્રાયશ્ચિત્ત દ્રવ્યાદિ ચાર પદાર્થોને અનુસારે આપી શકે છે. અને તપસ્વી ગ્લાન આદિને યોગ્ય પણ આપી શકે છે. વિગેરે બીના ગુરૂગમથીજ સમજવા લાયક છે. અહીં સ્થૂલ મૃષાવાદના પ્રાયશ્ચિત્તનું વર્ણન કરતાં છેવટે જણાવેલ રજ્જ સાધવીનું દષ્ટાંત આ રીતે જાણવું.

હિતં યત્સર્વજીવાનાં, ત્યક્તદોષં મિતં વચઃ ।

તદ્ધર્મહિતોર્વાક્તવ્યં, ભાષાસમિતિરિત્યસૌ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“જે સર્વ જીવોને હિતકારી અને દોષરહિત તેમજ મિત (માનવાણું—અદ્ય) વચન હોય તે ધર્મને માટે બોલવું, તેનું નામ ભાષાસમિતિ કહેવાય છે.”

અહીં દોષ રહિત જે વચન કહ્યું છે, તે દોષો ક્રોધાદિક આઠ છે. તે વિષે ઉત્તરાધ્યયનના ચોવીશમા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે—

કોહે માણે અ માયાઈ, લોભે અ ઉવઉત્તયા ।

હાસે ભયે મોહરીએ, વિગહાસુ તહેવ ય ॥ ૧ ॥

એઆઈ અકુ ડાણાઈ, પરિવન્નિજતુ સંજએ ।

અસાવન્જ મિઅં કાલે, ભાસં ભાસિન્જ પન્નવં ॥ ૨ ॥

૧ એક ઉપવાસના બદલામાં ૨૦૦૦ સ્વાધ્યાય અપાય છે તે પ્રમાણે સમજ લેવું.

અર્થ—“ બુદ્ધિશાલી સાધુ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હાસ્ય, ભય, મુખરતા, અને વિકથા એ આઠ સ્થાન વળીને અસાવધ એવા કાર્યમાં યથાયોગ્ય કાળે ભાષા બોલે.૧-૨

વિશેષાર્થ—કોઈ પિતા પોતાના પુત્ર ઉપર અતિ ક્રોધ કરીને તેને કહે કે ‘તું મારો પુત્ર નથી’ અથવા પાસે રહેનાર બીજા માણસોને કહે કે ‘આને બાંધો, બાંધો’ તે ક્રોધ દોષ બાણવો, તેના પર અમરદત્ત મિત્રાનંદ વિગેરેનાં દષ્ટાંતો છે (૧). કોઈ માણસ મરિચિની જેમ “અતિ વિગેરેના મદ્દથી મારા જેવો ઉચ્ચ કોઈ નથી” વગેરે વચન બોલે તે માન દોષ બાણવો (૨). મહિનાથ પ્રભુના પૂર્વ ભવની જેમ અથવા અભયકુમારને પકડી લાવવા માટે અંડપ્રહોત રાજાએ મોકલેલી વેશ્યાની જેમ જે અન્યને છેતરવા માટે કપટથી બોલે તે માયા દોષ બાણવો (૩). ધર્મબુદ્ધિ અને પાપબુદ્ધિ વિગેરેની જેમ અન્યના ભાંડાદિકને પોતાના કહેવા તે લોભ દોષ બાણવો (૪). “જો મહાવિદેહક્ષેત્રમાં વિહરમાન તીર્થંકરો વિચરે છે, તો તે ઉપકાર કરવાને માટે આ ભરતક્ષેત્રમાં કેમ આવતા નથી? અહીં ક્ષણવાર રહીને લોકના મનના સંદેહો દૂર કરીને પછી ચાલ્યા બય, તો બહુ સારું” એમ જે બોલવું તે હાસ્ય દોષ બાણવો (૫). કોઈ પણ અકાર્ય કરીને કોઈના પૂછવાથી ભયને લીધે “મેં આ કાર્ય કર્યું નથી, કોઈ બીજાએ કર્યું હશે” એમ જે બોલવું તે ભય દોષ બાણવો (૬). જેનું દષ્ટાંત આગળ કહેવામાં આવશે એવી રજ્જ સાધ્વીની જેમ મુખરતાથી (વાચાલપણાથી) વિચાર વિના પરના અવર્ણવાદ બોલવા તે મુખરતા દોષ બાણવો (૭). સ્ત્રીચાદિકની કથામાં ‘અહો! આ સ્ત્રીનાં કટાક્ષ વિક્ષેપ તથા લાવણ્યચાદિક કેવાં સુંદર છે?’ વગેરે વચનો બોલવા અથવા ભુવનભાતુ કેવલીના છવ રોહિણી સ્ત્રીની જેમ બોલવું તે વિકથા દોષ બાણવો (૮).

અહીં મુખરતા દોષ ઉપર રજ્જ સાધ્વીનું દષ્ટાંત ટૂંકામાં આ રીતે બાણવું—

શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે શ્રીમહાવીરસ્વામી એકદા દેશનામાં બોલ્યા કે “એકજ માત્ર કુવાકય બોલવાથી રજ્જ નામની આર્યો મહા દુઃખ પામી.” તે સાંભળીને ગૌતમ ગણધરે વિનંતિપૂર્વક પૂછ્યું કે “હે ભગવન્! તે રજ્જ સાધ્વી કોણ? અને તેણે ખરાબ બોલવાથી શું પાપ ઉપાર્જન કર્યું? કે જેનો આ પ્રમાણે ભયંકર વિપાક આપ વર્ણવો છો?” ભગવાન બોલ્યા કે “હે ગૌતમ! આ ભંરતક્ષેત્રમાં પૂર્વે ભદ્ર નામે એક આચાર્ય હતા. તેમના ગચ્છમાં પાંચસો સાધુઓ અને ખારસો સાધ્વીઓ હતી. તેમના ગચ્છમાં ત્રણ ઉછાળા આવેલું, આચાર્ય (ઓસામણ) અને સૌવીર (કાંછ) એ ત્રણ જાતનું જ જળ વપરાતું હતું. ચોથી જાતનું પાણી પીવાતું નહોતું. એકદા રજ્જ સાધ્વીના શરીરમાં પૂર્વ કર્મના ઉદયથી કોઠ વ્યાધિ ઉત્પન્ન થયો, તે જોઈને બીજા સાધ્વીઓએ તેને પૂછ્યું કે “હે દુષ્કર સંયમ પાળનારી ચુરુણીજી! આ તમને શું થયું?” તે સાંભળી પાપકર્મથી ઘેરાયેલી રજ્જ સાધ્વી બોલી કે “આ પ્રાસુક જળ પીવાથી માંડ શરીર નષ્ટ થયું.” તે સાંભળીને “આપણે પણ આ પ્રાસુક જળ પીવાતું તજી દઈએ”

એમ સર્વ સાધ્વીઓનાં હૃદયમાં વિચાર થઈ ગયો. તેમાંની એક સાધ્વીએ વિચાર્યું કે “જો કદાપિ મારું શરીર હમણાંજ આ મહાવ્યાધિથી નાશ પામે, તો પણ હું તો પ્રાસુક જળજ પીશ. ઉકાળેલું જળ વાપરવાનો અનાદિ અનંત ધર્મ કૃપાળુ જિનેશ્વરોએ કહેલો છે તે સાચો જ છે. આ રજ્જ સાધ્વીનું શરીર તો પૂર્વે ઉપાર્જન કરેલાં કર્મથી વિનષ્ટ થયું છે. અરે ! તે નહીં વિચારતાં આ રજ્જ સાધ્વી અનંત તીર્થકરોની આજ્ઞાનો લોપ કરનારું અને મહાધોર હુઃખ આપનારું કેવું દુષ્ટ વચન બોલી ? ” વગેરે સ્વરૂપે શુભ ધ્યાન કરતાં વિશેષ ભાવ શુદ્ધિના વશથી તે સાધ્વીને કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તરતજ દેવોએ કેવલી સાધ્વીનો મહિમા કર્યો. પછી ધર્મદેશનાને અતે રજ્જ સાધ્વીએ કેવલી સાધ્વીને પ્રણામ કરીને પૂછ્યું કે “હે ભગવન્ ! કયા કર્મથી હું કુષ્ઠાદિક વ્યાધિની ખીડા ભોગવું છું ? ” કેવલીએ કહ્યું કે “સાંભળ, તને રક્તાપીત્તનો દોષ છતાં તે સ્નિગ્ધ આહાર ગળા સુધી આપો. તે આહાર કરોળીઆની લાળથી મિશ્ર થયેલો હતો. વળી તે આજે એક શ્રાવકના છોકરાના મુખ ઉપર વળગેલી નાકની લીંટ મોહના વશથી સચિત્ત જળથી ધોઈ હતી. તે શાસનદેવીથી સહન થયું નહીં; તેથી તારી જેમ બીજા સાધુ સાધ્વીઓ પણ તેવું અકાર્ય ન કરે તેવા હેતુથી શાસનદેવીએ તને તે કર્મનું ક્ષણ તત્કાળ ખતાવ્યું, તેમાં પ્રાસુક જળનો દોષ લગાર પણ નથી.” તે સાંભળીને રજ્જાએ પૂછ્યું કે “હે ભગવન્ ! જો હું યથાવિધિ તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત લઉં, તો મારું શરીર સારું થાય કે નહિ ? ” કેવલીએ કહ્યું કે “જો કોઈ પ્રાયશ્ચિત્ત આપે તો સારું થાય.” રજ્જ સાધ્વી બોલી કે “તમેજ આપો. તમારા જેવો બીજો કોણ મહાત્મા છે ? ” કેવલીએ કહ્યું કે “તું બાહ્ય રોગની શાંતિ માટે ઇચ્છા કરે છે, પણ તારા આત્માના ભાવરોગ વૃદ્ધિ પામ્યા છે, તે શી રીતે જશે ? તોપણ હું તો તને પ્રાયશ્ચિત્ત આપું. પરંતુ તેવું કોઈ પ્રાયશ્ચિત્ત નથી કે જેથી તારી શુદ્ધિ થાય. કેમકે તે પૂર્વે સાધ્વીઓને કહ્યું છે કે ‘પ્રાસુક જળ પીવાથી મારું શરીર બગડ્યું.’ આપું મહા પાપી વાક્ય બોલીને તે સર્વ સાધ્વીઓના મનને ક્ષોભ પમાડ્યો છે, (અચિત્ત પાણી પીવાની ભાવના બગાડી છે) તેવા વચનથી તે મોટું પાપ ઉપાર્જન કર્યું છે. તેથી તારે કુષ્ઠ, ભગંદર, જળોદર, વાયુ, શુદ્ધ, શ્વાસનિરોધ, અર્શ, ગંડમાળ વિગેરે અનેક વ્યાધિવાળા દેહ વડે અનંત ભવોમાં દીર્ઘકાળ સુધી નિરંતર દારિદ્ર્ય, હુઃખ, દૌર્ગંધ, અપયશ, અભ્યાખ્યાન, સંતાપ અને ઉદ્વેગ વગેરેના હુઃખો ભોગવવા પડશે.” આ પ્રમાણે કેવલીનું વચન સાંભળીને બીજા સર્વ સાધ્વીઓએ મિથ્યા દુષ્કૃત આપીને પોતાનું પાપ તણ દીધું. માટે હે ગૌતમ ! જેઓ ભાષાસમિતિ વડે શુદ્ધ એવું વાક્ય બોલે છે તે કેવલજ્ઞાન પામે છે, અને જે ભાષાસમિતિ બળવ્યા સિવાય જેમ તેમ બોલી જાય છે તે આચારથી બ્રહ્મ થયેલી રજ્જ સાધ્વીની જેમ કુગતિઓમાં અનેક પ્રકારનાં હુઃખો રીબાઈ રીબાઈને ભોગવે છે, એમ સમજીને હે ભવ્ય જીવો ! તમે બહુ જ વિચારીને બોલજો. હવે ચોથી સ્વાધ્યાય કરવાની હિત શિક્ષાનું સ્વરૂપ ટૂંકામાં દષ્ટાંત સાથે આ રીતે બજાવું—

॥ સ્વાધ્યાયનું સ્વરૂપ ॥

સ્વાધ્યાયઃ પંચધા પ્રોક્તો, મહતીનિર્જરાકરઃ ।

તપોપૂર્તિરનેન સ્યાત-સર્વોત્કૃષ્ટસ્તતોઽર્હતા ॥ ૧ ॥

અર્થ—સ્વાધ્યાયના પાંચ પ્રકાર છે. તે કર્મની મોટી નિર્જરાના કરનારા છે. એના વડે તપની પૂર્ણતા થાય છે. માટે જ અરિહંતે તે સ્વાધ્યાય તપને સર્વોત્કૃષ્ટ તપ કહેલો છે. સ્વાધ્યાયના પાંચ ભેદો છે, તેમાં (૧) પહેલો ભેદ વાચના છે. વાચના એટલે સૂત્ર અને અર્થનો અભ્યાસ કરવો અને કરાવવો તે. તે પ્રકાર વજ્રસ્વામી અને ભદ્ર બાહુસ્વામી વિગેરેની જેમ નિરંતર કરવો. (૨) બીજો પૃચ્છના નામનો સ્વાધ્યાય છે. સૂત્ર તથા અર્થ સંબંધી સંદેહ દૂર કરવા માટે અને તેને હૃદયમાં દઢ કરવા માટે બીજા વિશેષજ્ઞાનીને પૂછવું તે પૃચ્છના કહેવાય છે. તે પૃચ્છના ચિલાતિપુત્ર, મહાબલનો જીવ, સુદર્શન શેઠ અને હરિ-ભદ્ર બ્રાહ્મણ વિગેરેની જેમ અવશ્ય કરવી. (૩) ત્રીજો પરાવર્તના નામનો સ્વાધ્યાય છે. ભણી ગયેલા સૂત્રાદિકે વિસરી ન જવાય માટે તેનું વારંવાર ગણવું આવૃત્તિ કરવી તે પરાવર્તના કહેવાય છે. તે અતિમુક્તક તથા ક્ષુલ્લક ઋષિની જેમ કરવું, તથા વણકરની જેમ વિસ્તારવું. કોઈ એક વણકર પાંજણી પાતાં તે તાંતુઓના પ્રાંત ભાગને પકડીને બંને છેડે ઉભી રહેલી પોતાની બે સ્ત્રીઓ પાસે જ્યારે જ્યારે જતો ત્યારે ત્યારે કુચમર્દન તથા અધરચુંબનાદિ કરતો હતો. તેની આ પ્રમાણેની ચેષ્ટાને માર્ગે જતા કોઈ મુનિએ જોઈ, એટલે તે ઉભા રહ્યા. તે વખતે વણકરે મુનિને કહ્યું કે “હે સાધુ! તમે શું જુઓ છો? આવું સુખ તમે ક્યાંઈ જોયું છે? તમારે તો સ્વપ્નમાં પણ આવું સુખ ક્યાંથી હોય?” આ પ્રમાણે અભિમાનવાળું તેનું વચન સાંભળીને મુનિએ અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ દીધો. તેથી તે વણકરનું માત્ર એક ક્ષણનું જ આયુષ્ય બાકી રહેલું જોઈને તેને પોતાની પાસે બોલાવીને કહ્યું કે “હે ભદ્ર! કેટલી વખત જીવવા માટે આવી કામચેષ્ટા કરે છે? તારું આયુષ્ય તો હમણાં જ પૂર્ણ થવાનું છે.” તે સાંભળીને વણકર ભય પામીને બોલ્યો કે “ત્યારે તમે મને કાંઈ પણ જીવવાનો ઉપાય કહો.” પછી મુનિએ તેને નવકાર મંત્ર આપ્યો. તે મંત્રને એક વાર ગણીને તેનું પરાવર્તન કરતે તે મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગે ગયો. પોતાના પતિનું અકસ્માત મૃત્યુ જોઈને તેની સ્ત્રીઓએ મુનિને કલંક ચડાવ્યું કે “તમે મારા સ્વામીને મૂઠ વિગેરે પ્રયોગથી મારો નાંખ્યો.” મુનિએ તેમને ઘણો ઉપદેશ તથા શિખામણ આપી, પણ તે સ્ત્રીઓએ પોતાનો કદાચહ છોડ્યો નહી, અને ગામના લોકોને લેળા કરી મુનિને કલંક આપવા લાગી. મુનિ પણ તે દેવના આગમનની રાહ જોતાં ત્યાં જ ઉભા રહ્યા. એટલામાં તે વણકર દેવ પોતાના શુરુના ઉપકારનું સ્મરણ થતાં તત્કાળ ત્યાં આવ્યો, અને ગામના લોકોને તથા પોતાની સ્ત્રીઓને સર્વ વૃત્તાંત કહીને તેમની શંકા દૂર કરી, શુરુને નમી તથા સ્ત્રીને સ્વર્ગે ગયો.

(૪) ચોથો અનુપ્રેક્ષા નામનો સ્વાધ્યાય છે. અનુપ્રેક્ષા એટલે સૂત્રાર્થનો મુખથી ઉચ્ચાર કર્યા વિના મનમાં ધ્યાન કરવું તે. કાયોત્સર્ગોદકમાં અને અસ્વાધ્યાય દિવસે મુખે પરાવર્તન થઈ શકે નહીં, માટે તે વખતે અનુપ્રેક્ષાવડે જ જ્ઞાનની સ્મૃતિ વિગેરે થાય છે. પરાવર્તન કરતાં અનુપ્રેક્ષા અધિક ફલદાયી છે; કેમકે અભ્યાસના વશથી મનનું શૂન્યપણું છતાં પણ મુખવડે પરાવર્તના થઈ શકે છે, અને અનુપ્રેક્ષા તો મન સાવધાન હોય ત્યારે જ થઈ શકે છે. મંત્રની આરાધના વિગેરેમાં સ્મરણ (અનુપ્રેક્ષા) થી જ વિશેષ સિદ્ધિ થાય છે. કહ્યું છે કે—

સંકુલાદિજને ભવ્યઃ, સશબ્દાન્મૌનવાન્ શુભઃ ।

મૌનજન્માનસઃ શ્રેષ્ઠો, જપઃ પ્રલાધ્યઃ પરઃ પરઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ઘણા માણસોમાં રહીને જપ કરવો તે કરતાં એકાંતે જપ કરવો તે શ્રેષ્ઠ છે, તેમાં પણ મુખથી બોલીને કરવા કરતાં મૌન ધારણ કરીને કરવો તે શ્રેષ્ઠ છે, મૌન જપ કરતાં પણ મનથી જપ કરવો તે શ્રેષ્ઠ છે. એવી રીતે ઉત્તરોત્તર જપ વખાણવા લાયક છે.”

વળી સંદેખના, અનશન વિગેરે કરવાથી બહુ ક્ષીણ શરીરવાળા થઈ જવાને લીધે પરાવર્તનાદિક કરવાની શક્તિ જ્યારે રહેતી નથી ત્યારે અનુપ્રેક્ષાએ કરીને જ પ્રતિકભણુ વિગેરે નિત્યક્રિયા થાય છે; અને તેથી જ ધાતીકર્મનો ક્ષય થઈને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે, ને પ્રાંતે સિદ્ધિપદ પ્રાપ્ત થાય છે. (૫) પાંચમો ધર્મકથા નામનો સ્વાધ્યાય છે. ધર્મકથા એટલે ધર્મનો ઉપદેશ અને સૂત્રાર્થની વ્યાખ્યા કરવી તથા સાંભળવી તે. તે ધર્મકથા નંદિપેણ ઋષિની જેમ કરવી.

આ પાંચે પ્રકારના સ્વાધ્યાયે કરીને તપની પૂર્તિ થાય છે. તે વિષે આલોચનાના ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે “એકાસણાનો ભંગ થાય તો પાંચસો નવકાર ગણવા. ઉપવાસનો ભંગ થાય તો એ હજાર નવકાર ગણવા. નીવીનો ભંગ થાય તો છસો ને સડસડ નવકાર ગણવા. આંખિલનો ભંગ થાય તો એક હજાર નવકાર ગણવા. ચોવિહારનો ભંગ થાય તો એક ઉપવાસ કરવો, તથા હમેશાં એકસો નવકાર ગણવાથી વર્ષે છત્રીશ હજાર નવકારનો સ્વાધ્યાય થાય છે. હમેશાં બસો નવકાર ગણવાથી એક વર્ષે બોતેર હજાર અને હમેશાં ત્રણસો ગણવાથી એક વર્ષે એક લાખ અને આઠ હજાર નવકારનો સ્વાધ્યાય થાય છે. ઈત્યાદિ પોતાની મેળે જાણી લેવું.”

આવી રીતના સ્વાધ્યાય તપને જિનેશ્વરે સર્વોત્તમ એટલે સર્વ તપમાં ઉત્તમ તપ કહેલો છે. શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

બારસવિહંમિ તવે, અપ્ભિંતરબાહિરે કુસર્તાદ્ધુ ।

ન વિ અત્થ ન વિ અ હોહિ, સન્નઝાયસમં તવો કમ્મં ॥૧॥

અર્થ—“ સર્વજ્ઞ ભગવંતે કહેલા અભ્યંતર અને બાહ્ય એવા બાર પ્રકારના તપમાં સ્વાધ્યાય જેવું તપકર્મ કોઈ છે પણ નહી, અને કોઈ થશે પણ નહી. ”

મણુવયણુકાયગુત્તો, નાણાવરણું ચ ખવઈ અણુસમયં ।

સન્નઝાયે વટ્ટંતો, ખણે ખણે જઈ વેરગ્ગં ॥ ૨ ॥

અર્થ—“ સ્વાધ્યાયમાં વર્તતો માણુસ મન, વચન અને કાયાની શુષ્કિએ કરીને પ્રતિ-સમયે જ્ઞાનાવરણીય કર્મને ક્ષય કરે છે, તથા તેને ક્ષણે ક્ષણે વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. ”

ઘગિ દુ તિ માસખવણું, સંવચ્છરમવિ અણુસિઓ હુજ્જન ।

સન્નઝાયન્નઝાણુરહિઓ, એગોવાસફલં પિ ન લાભેજ્જન ॥ ૩ ॥

અર્થ—“ એક માસ, બે માસ કે ત્રણ માસપણ કરે, અથવા એક વર્ષ સુધી અનશન (ઉપવાસ) કરે, પણ જો તે સ્વાધ્યાય ધ્યાન રહિત હોય, તો એક ઉપવાસનું પણ ફળ મેળવતો નથી. ”

ઉગ્ગમ ઉપાય એસણાહિં, સુદ્ધું ચ નિચ્ચ ભુજંતો ।

જઈ તિવિહેણાઉત્તો, અણુસમયં ભવિજ્જ સન્નઝાયે ॥ ૪ ॥

તા તં ગોયમ એગગ્ગ-માણુસં નેવ ઉવમિઉં સકકા ।

સંવચ્છરખવણેણુવિ, જેણુ તહિં નિજ્જરાણુંતા ॥ ૫ ॥

અર્થ—“ ઉગ્ગમ, ઉત્પાદ અને એષણના દોષ વિનાના શુદ્ધ આહારને દરરોજ ભોગવતો છતો પણ જો તે પ્રતિસમયે ત્રિવિધ યોગવડે સ્વાધ્યાયમાં આયુક્ત-તત્પર હોય તો હે ગૌતમ ! તે એકાગ્ર મનવાળાને સાંવત્સરિક તપ કરનારની સાથે પણ ઉપમી શક્તિએ નહિ, અર્થાત્ તેનો સાથે પણ સરખાવી શકીએ નહી; કારણ કે સાંવત્સરિક ઉપવાસ કરતાં તેને અનંતશુદ્ધિ નિર્જરા થાય છે. ” ૪-૫

હવે પ્રસંગાગત વ્યતિરેક ફળ (સ્વાધ્યાય નહિ કરવાથી થતા ગેરલાભ) આગળ કહેવાશે એવા સુભદ્રાના દૃષ્ટાંતથી જાણવું. તે આ પ્રમાણે—

વારાણસી પુરીમાં એક સાર્થવાહ હતો. તેને સુભદ્રા નામે સ્ત્રી હતી. તેને કાંઈ પણ સંતતિ થતી નહોતી, તેને માટે તે બહુ ચિંતા કરતી હતી. એકદા તેને ઘેર સાધ્વી-સંઘાટક (બે સાધ્વી) ગોચરી ળહારવા માટે આવ્યો. તેમને ળહારાવીને સુભદ્રાએ પૂછ્યું કે “ હે પૂજ્ય ! જે સ્ત્રીના પુત્રો આંગણમાં કીડા કરતા હોય તે સ્ત્રીને ધન્ય છે ! માટે મારે કાંઈ સંતતિ થશે કે નહી ? ” સાધ્વી બોલ્યા કે “ હે ભદ્રે ! અમે ધર્મ વિના

ખીબું કાંઈ બોલતા નથી.’ ત્યારે સુભદ્રા બોલી કે “ તો ધર્મ કહો.” ત્યારે તે સાધ્વી-
ઓએ સારી રીતે ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો. તે સાંભળીને સુભદ્રા બોધ પામી. પછી અપુત્ર-
પણાના દુઃખથી પીડાયેલી તે સુભદ્રાએ કેટલેક કાળે યતિની આરા લઈને દીક્ષા ગ્રહણ
કરી. ચારિત્રનું પાલન કરતાં તે સ્વાધ્યાયમાં તત્પર રહેતી, તોપણ રુપવંત એવાં બાળકોને
દેખીને મોહતા વશથી તે પોતાના ઉદર પર, બોળામાં, હૃદય ઉપર અને જંઘા ઉપર
તેમને બેસાડતી, તથા કેટલાંક બાળકોને આંગળીનો આધાર આપીને ભમાડતી અને
કેટલાંકને સુખડી વિગેરે ખાવાનું પણ આપતી. કહ્યું છે કે—

કેસિં પિ દેધ ખજ્જં, અન્નેસિં ભુજ્જમિમન્નેસિં ।

અખલંગમ ઉવ્વકુદ્ધ, પહાઈ ય તહ કાસુઅજ્જલેણુ ॥ ૧ ॥

ધાઈકમ્માઈઆ, જે દોસા જિણુવરેહિં ઇહ ભણિયા ।

ઇહલોઅ પારલોઈઅ, દુકખાણુ નિબંધણા એએ ॥ ૨ ॥

અર્થ—“ કોઈ બાળકને ખાવાનું આપે, કોઈને ખવરાવે, કોઈને અભ્યંગન (તૈલા-
દિનું ચોળવું) કરે, ઉવ્વકુદ્ધ કરે, તેમજ અચિત્ત જળવડે નહવરાવે, ઇત્યાદિ ધાતુકર્મ
(ધાવ્ય માતાએ કરાતાં કાર્ય)થી જે દોષો જિનેશ્વર ભગવતે કહેલા છે તે આ લોકમાં
ને પરલોકમાં દુઃખના નિબંધનભૂત (કારણભૂત) બાણવા.” ૧-૨

આ પ્રમાણે સુભદ્રા સાધ્વીની ચેષ્ટા જોઈને ખીજ વૃદ્ધા(સ્થવિર, ઘરડી)એ શિખામણ
આપી કે “ તને આમ કરવું ઘટતું નથી, સ્વાધ્યાયાદિક ક્રિયામાં તું કેમ પ્રમાદ કરે છે ?
મુનિઓ તો દ્રવ્ય અને ભાવથી બાળક સાથેની કીડા અથવા તેની (કીડાની) ઇચ્છાનો
ત્યાગ કરીને નિરંતર અધ્યાત્મ(મોક્ષમાર્ગની આરાધના)માંજ આસક્ત હોય છે.” તે
સાંભળીને સુભદ્રા અતિ ક્રોધ કરીને ખીજ ઉપાશ્રયમાં ગઈ, ત્યાં નિરંકુશ થઈને મરણ
પ્રમાણે બાળકોની સાથે કીડા કરવા લાગી. છેવટે પાક્ષિક અનશનથી કાળ કરીને પ્રથમ
સ્વર્ગમાં દેવીપણે ઉત્પન્ન થઈ.

એકદા તે સુભદ્રા દેવી શ્રી મહાવીરસ્વામીને વાંદવા માટે સર્વ સમૃદ્ધિ સહિત આવી,
ત્યાં પણ પૂર્વના અભ્યાસથી તેમજ બાલક પરના રાગથી ઘણાં બાળકો વિકુર્વીને નાટક
કરી તે પોતાના વિમાનમાં ગઈ. તેના ગયા પછી શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને પૂછ્યું કે
“ હે ભગવન્ ! આ દેવતાએ ઘણાં બાળકોને શા માટે વિકુર્વી ? ” જિનેશ્વરે કહ્યું કે “ હે
ગૌતમ ! એ બહુપુત્રિકા નામની દેવી છે. તેણે પૂર્વ ભવના (રાગના) અભ્યાસના વશથી
અહીં પણ બાળકો વિકુર્વી હતાં, શકેન્દ્રની સભામાં પણ તેણે નૃત્ય કરતી વખતે ઘણાં
બાળકો વિકુર્વી હતાં, તેથી તે દેવી બહુપુત્રિકા નામથી પ્રસિદ્ધ થઈ છે.” તે સાંભળીને
શ્રી ગૌતમસ્વામીએ તેનો પૂર્વ ભવ પૂછ્યો, એટલે સ્વામીએ સર્વ વૃત્તાન્ત (વર્ણન) કહ્યો. ગૌતમ-
સ્વામીએ “હવે પછી તે કયાં જશે ? ” એવો પ્રશ્ન કર્યો, ત્યારે પ્રભુ બોલ્યા કે “ એ દેવી ચાર

પદ્મોપમનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને વિધ્યાચલ પર્વતની સમીપે વેલેલ નામના ગામમાં સોમા નામે કોઈ બ્રાહ્મણની રૂપવતી પુત્રી થશે, તેને કોઈ રાષ્ટ્રકુટ નામનો બ્રાહ્મણ પરણશે, ત્યાં તેને યુગલ સંતાન ઉત્પન્ન થશે, એમ દર વર્ષે બંને સંતાતિ ઉત્પન્ન થતાં સોળ વર્ષમાં બત્રીસ પુત્ર પુત્રીનો સમુદાય થશે. બાળકોમાં કોઈ તેની પીઠ ઉપર અને કોઈ માથા ઉપર ચડી જશે, કોઈ પ્રહાર કરશે, કોઈ ખાવાનું માગશે, કોઈ ઉત્સંગમાં મૂત્રાદિક કરશે, એમ રાત્રી-દિવસ પુત્રોનાં હુઝારથી પીડા પામીને ઘણા ઉદ્વેગ પામી તે મનમાં વિચાર કરશે કે “મારા કરતાં વધ્યા સ્ત્રી સારી છે, કે જે સુખે રહે છે અને નિરાંતે જાય છે.” પછી એકદા સાધ્વીના સંઘાડાને અન્નાદિ બહારાવતાં તેને જાતિસ્મરણ ઉત્પન્ન થશે; તેથી પોતાનો પૂર્વ-ભવ બાણીને તે વૈરાગ્યથી દીક્ષા ગ્રહણ કરશે. પછી અગ્નીચાર અંગનો અભ્યાસ કરી સર્વ જનોની સમક્ષ પોતાના પૂર્વભવનું ચરિત્ર પ્રગટ કરી અંતે એક માસના અનશનથી કાળ-ધર્મ પામીને બે સાગરોપમના આયુષ્યવાળો દેવ થશે, ત્યાંથી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધિ-પદને પામશે.

“સુભદ્રા સાધ્વી સ્વાધ્યાયાદિક ક્રિયામાં પ્રવર્તતાં છતાં પણ બાળકોને જોઈને તેના પરના મેહથી સ્વાધ્યાયાદિક ક્રિયામાં શિથિલ થઈ, તો તેનું ખરાબ ફળ બીજા મનુષ્ય-ભવમાં ભોગવીને પછી તેની આલોચના કરી પ્રાંતે મુક્તિ પામી.” આ રીતે સ્વાધ્યાયાદિનું સ્વરૂપ સમજીને ભણવા વગેરેમાં જરૂર ઉદ્યમ કરવો. બાકીની બીજા સરલ છે. ૧૯૬.

શુભવંત ગુરુ છે વૈદ્ય ઔષધ જિનસ્વરૂપની ભાવના,

જીવ દયાદિક પથ્યભોજન સેવને ત્રણ હેતુના;

ભાવ રોગ ટળેજ એથી દ્રવ્ય રોગ પ્રશામીએ,

એહ રીતે વર્તીએ તો સિદ્ધિના સુખ પામીએ. ૧૯૭

સ્પષ્ટાર્થ—છત્રીસ વગેરે શુભોવાળા ગુરુઓ, તે વૈદ્ય જેવા છે. જેમ વૈદ્ય રોગીને ઔષધ આપે છે તેમ તેઓ જિન સ્વરૂપ એટલે જિનેશ્વર ભગવંતના સ્વરૂપની વિચારણા રૂપ હવા સંસારી જીવો રૂપી રોગી જનોને આપે છે. ઔષધની સાથે જેઓ પથ્ય ભોજનનું સેવન કરે તેમના રોગ જેમ નાશ પામે છે, તેવી રીતે આ સંસારરૂપી રોગને મટાડવાને માટે જીવદયાદિક એટલે અહિંસા, સત્ય વગેરેનું પાલન કરવું તે પથ્ય ભોજન બાણવું. એવી રીતે શુદ્ધ ગુરુ રૂપી વૈદ્ય, જિન સ્વરૂપની ભાવના વગેરે સ્વરૂપ ઔષધ અને જીવ-દયા રૂપ પથ્ય ભોજનના સેવનથી સંસારમાં રખડવા રૂપ ભાવ રોગોનો નાશ જરૂર થાય છે. ભાવરોગ ટળવાથી એટલે દૂર થવાથી દ્રવ્યરોગો પણ શાન્ત પડી જાય છે. આ પ્રમાણે શુભવંત ગુરુના વચન ઉપર શ્રદ્ધા રાખીને જિનસ્વરૂપની ભાવના કરવા પૂર્વક જીવ દયા વગેરેનું પાલન કરનાર ભવ્ય જીવો જરૂર સિદ્ધિના સુખને પામે છે. ૧૯૭

હવે ઋષભદેવ સંબંધી ઉપયોગી ૧૭૦ બાબતો ૨૮ શ્લોકમાં જણાવે છે:—

પ્રભુ જીવન ઉપયોગી બાબત એક સો સિત્તેર છે,
 ત્યાં પ્રથમ શ્રીઆદિ પ્રભુની જાણવાને યોગ્ય છે;
 પ્રથમ બાબત ભવ તણી ભવ તેર પ્રભુના આ ક્રમે,
 ધન સાર્થપતિ^૧ યુગલિકર અમર^૨ રાજ મહાબલ^૩ તિમ ક્રમે. ૧૯૮

સ્પષ્ટાર્થ—પ્રભુ જીવન એટલે ચાલુ ચોવીશીના દરેક તીર્થ^૪ કર ભગવંતના જીવન સંબંધી એકસો સિત્તેર બાબતો (૧૭૦) જાણવા યોગ્ય છે. તેમાં પ્રથમ તો પહેલાં તીર્થ^૫ કર શ્રીઋષભદેવ ભગવંત સંબંધી તે જાણવાય છે. તેમાં પ્રથમ બાબત ભવ સંબંધી જાણવી એટલે પ્રભુ જે ભવમાં પ્રથમ (પહેલી વાર) સમ્યક્ત્વ પામ્યા તે ભવથી માંડીને તેઓ તીર્થપતિ થઈને મોક્ષે ગયા ત્યાં સુધી વચમાં કેટલા ભવો થયા? તેની ગણતરી તે ભવ સંબંધી પ્રથમ બાબત જાણવી. તે આ પ્રમાણે—ઋષભદેવ ભગવંતને આવા કુલ તેર ભવો થયા છે. તેનો અનુક્રમ આ પ્રમાણે જાણવો—પ્રથમ ધન સાર્થવાહન ભવમાં મુનિના ઉપદેશ વગેરે સાધનોથી સમ્યક્ત્વ પામ્યા તે પહેલો ભવ જાણવો. ત્યાંથી મરણ પામીને યુગલિક મનુષ્ય થયા તે બીજો ભવ જાણવો. ત્યાર પછી ત્રીજા ભવમાં અમર એટલે દેવ થયા. તે પછી ત્યાંથી ચ્યવીને ચોથા ભવમાં તે (ઋષભપ્રભુના જીવ) મહાબલ નામે રાજ થયા. ૧૯૮

લલિતાંગ^૬ નૃપસુત વજ્રજંઘ નરેશ^૭ યુગલિક^૮ સોહમે,
 દેવ^૯ કેશવ વૈદ્ય^{૧૦} અચ્યુતદેવ^{૧૧} ચક્રી^{૧૨} વિદેહમે;
 સર્વાર્થસિદ્ધે^{૧૩} દેવ^{૧૪} તીર્થપ^{૧૫} ઋષભ ભવ અગિયારમે,
 દ્વીપ જંબૂ^{૧૬} તાસ પૂર્વવિદેહ^{૧૭} સીતા ઉત્તરે.^{૧૮} ૧૯૯

પુષ્કલાવતી^{૧૯} પુંડરીકિણી^{૨૦} વજ્રનાભ^{૨૧} મહાગુણી,
 ચક્રવર્તી^{૨૨} વજ્રસેન^{૨૩} કને થયા ત્યાગી મુનિ;
 દ્વાદશાંગીને^{૨૪} ભણી વીશ સ્થાનકો^{૨૫} આરાધિતા,
 સર્વાર્થસિદ્ધે^{૨૬} રામ^{૨૭} તેત્રીસ^{૨૮} સાગરાયુષ ધારતા. ૨૦૦

સ્પષ્ટાર્થ—પાંચમા ભવમાં લલિતાંગ નામે રાજના પુત્ર થયા. છઠ્ઠા ભવમાં વજ્રજંઘ નામે રાજ થયા. ત્યાંથી સાતમા ભવમાં યુગલિક મનુષ્ય થયા. ત્યાંથી આઠમા ભવે સૌધર્મ દેવલોકે દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવીને નવમા ભવે કેશવ નામના વૈદ્ય થયા. આ ભવમાં તેમણે મુનિની દ્વા કરીને તેમને નીરાગી બનાવ્યા હતા. ત્યાંથી મરીને અચ્યુત નામના બારમા દેવલોકમાં દેવ થયા. ત્યાર પછી અગિયારમા ભવમાં મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ચક્રવર્તી થયા. ત્યાં ચક્રવર્તીનાં સુખ ભોજનો બારમા ભવે સર્વાર્થસિદ્ધ નામના પાંચમા

અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ થયા. આ દેવો એકાવતારી હોય છે એટલે ત્યાંથી ચ્યવીને છેલ્લા ભવમાં મનુષ્ય થઈને તેઓ જરૂર મોક્ષે જાય છે. આ બારમો સર્વોત્કૃષ્ટ દેવનો ભવ પૂરો કરી તેરમા ભવે ઋષભદેવ તીર્થંકર થયા. એ પ્રમાણે સમકિત પ્રાપ્તિથી માંડીને મોક્ષે ગયા ત્યાં સુધીમાં પ્રથમ તીર્થંકરના તેર ભવો જાણવા. એ પ્રમાણે ભવ સંખ્યા પહેલી હકીકત પૂરી થઈ. (૧)

હવે બીજી બાબત જણાવતાં કહે છે કે અગિયારમા ચક્રવર્તીના ભવમાં તેઓ જંબૂ દ્વીપમાં (૨) આવેલા પૂર્વમહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં (૩) સીતા નામની નદીની ઉત્તર દિશામાં (૪) પુષ્કલાવતી નામની વિજયમાં (૫) પુંડરીકિણી નામની નગરીમાં (૬) વજ્રનાભ નામના (૭) મહાગુણુવંત ચક્રવર્તી (૮) થયા. ત્યાં છ ખંડ સાધીને છેવટે તે ચક્રવર્તી વજ્રસેન નામના (૯) મુનિરાજની પાસે દીક્ષા લઈને ત્યાગી મુનિ થયા. મુનિ થયા પછી આચારાંગ વગેરે બાર અંગોનો (૧૦) અભ્યાસ કરીને તેમણે વીસ સ્થાનકોની (૧૧) આરાધના કરીને તીર્થંકર નામ કર્મ ખાંધું. અતે સમાધમરણ પામીને તે રાજર્ષિ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનને (૧૨) વિષે તેત્રીસ સાગરોપમ (૧૩) પ્રમાણે આયુષ્યવાળા દેવ થયા. એટલે તેમણે તેટલા વખત સુધી દેવલોકનાં સુખો ભોગવ્યાં. ૧૯૯-૨૦૦

આષાઠ વદની ચોથા^{૧૪} ઉત્તરાષાઠા^{૧૫} ધનુ^{૧૬} અધરાતમાં,^{૧૭}

ચ્યવતા પ્રથમ પ્રભુ ચૌદ સ્વપ્ન^{૧૮} જુએજ માતા રાતમાં;

ઈંદ્ર નાભિ વિચારનારા^{૧૯} સ્વપ્ન કેરા અર્થને,

માસ નવ દિન ચાર જાણો ગર્ભ કેરા કાલને.^{૨૦}

૨૦૧

સ્પષ્ટાર્થ—એ પ્રમાણે ૨૦૦મા શ્લોકમાં ૧૩ બાબતો જણાવી હવે તે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાંથી અષાઠ (મહિનાની) વદ ચોથને દિવસે (૧૪) ઉત્તરાષાઠા નક્ષત્ર (૧૫) અને ધનુ (૧૬) રાશિના (ચંદ્રની સાથે) યોગમાં અર્ધરાત્રી (૧૭) થઈ ત્યારે પ્રથમ પ્રભુ (આદિનાથ) ચ્યવ્યા. તે વખતે મરૂદેવા માતા રાતમાં ચૌદ મહાસ્વપ્નો (૧૮) જુએ છે. તે સ્વપ્નોનો અર્થ ઈન્દ્ર મહારાજ તથા નાભિ રાજ (૧૯) વિચારે છે. કારણ કે તે વખતે સ્વપ્ન પાઠકો નહોતા. ત્યાર પછી પ્રભુ માતાની કુક્ષિમાં નવ મહિના ને ચાર દિવસ સુધી રહ્યા તે પ્રભુનો ગર્ભ કાલ (૨૦) જાણવો. એ પ્રમાણે આ શ્લોકમાં કહેલી ૭ બાબતો ૧૩માં ઉમેરતાં ૨૦ બાબતો પ્રથમ જિન સંખ્યા જણાવી. ૨૦૧

તૃતીયારક પ્રાંતમાં^{૨૧} ચોરાશી લખ પૂરવ અને,

ત્રણ વર્ષ સાડી આઠ મહિના શેષ કાલે^{૨૨} ધનુ^{૨૩} અને;

ઉત્તરાષાઠા^{૨૪} વદી આઠ દિને^{૨૫} ચૈતર તણી;

અધરાત^{૨૬} ઇક્ષ્વાકુ ધરણિમાં^{૨૭} કેશલા^{૨૮} જનપદ તણી.

૨૦૨

જન્મ આપે નાભિ^{૨૯} નૃપની શ્રીમદ્દેવી^{૩૦} મુદ્દા,
જનક નાગકુમાર સુર^{૩૧} જનની લહે શિવ સંપદા;^{૩૨}
મેરૂ વગેરે સ્થાન^{૩૩} છપ્પન દિક્કુમારીકા તણા,
આઠ^{૩૪} કૃત્યો તેમના દશ^{૩૫} સર્વ ચોસઠ^{૩૬} ઇંદ્રના.

૨૦૩

સ્પષ્ટાર્થ—આ વખતે અવસર્પિણી કાલના ત્રીજા આરાનો છેવટનો (૨૧) ભાગ હતો. તે વખતે ત્રીજો આરો પૂરો થવામાં ચોરાસી લાખ પૂર્વ ત્રણ વર્ષ અને સાડા આઠ મહિના જેટલો કાલ (૨૨) બાકી હતો. તે વખતે ધનુરાશિ (૨૩) અને ઉત્તરાષાઢા (૨૪) નક્ષત્રના ચંદ્ર યોગમાં ચૈત્ર મહિનાની વદી આઠમના દિવસે (૨૫) અર્ધરાત્રીના વખતે (૨૬) કોશલા દેશની (૨૭) ઇક્ષ્વાકુ નામની ભૂમિને વિષે (૨૮) નાભિ રાજની (૨૯) શ્રી મદ્દેવી નામે (૩૦) રાણીએ સુખ પૂર્વક પુત્રને જન્મ આપ્યો. આ પ્રથમ તીર્થંકર ઋષભદેવના પિતા નાભિ રાજ કાલધર્મ (મરણ) પામીને નાગકુમાર દેવ (૩૧) થયા અને પ્રભુ આદિનાથની માતા મદ્દેવા શિવસંપદા એટલે મોક્ષની લક્ષ્મીને પામ્યા. (૩૨) હવે જ્યારે પ્રથમ તીર્થંકરનો જન્મ થયો ત્યારે મેરૂ વગેરે સ્થાનમાં રહેનારી (૩૩) એટલે ઉર્ધ્વલોક વાસી અધોલોકવાસી તથા રૂચક દ્વીપમાં વસનારી એવી છપ્પન દિક્કુમારીકાઓ પ્રભુની માતાનું સૂતિકર્મ કરવાને આવે છે. તેમને મુખ્ય આઠ કર્તવ્યો (૩૪) કરવાના હોય છે. તે આઠ કર્તવ્યો આ શ્રીદેશના ચિંતામણિના બીજા ભાગના ૨૬મા પાને કહ્યા મુજબ જાણવા. એ પ્રમાણે દિક્કુમારીકાઓ પોતપોતાના ૮ કાર્યો કરીને જ્યારે પોતપોતાને સ્થાને (વિમાનાદિમાં) જાય છે ત્યારે પ્રભુનો સ્નાત્ર મહોત્સવ કરવાને ચોસઠ ઇન્દ્રો (૩૫) આવીને દશ કાર્યો (૩૬) કરે છે. તે દશ કાર્યો આ શ્રી દેશનાચિંતામણિના બીજા ભાગના ૨૭મા પાને કહ્યા મુજબ જાણવા. ૨૦૨-૨૦૩

એહ બાબત ચાર સરખી સર્વ તીર્થંકરોને,
ગોત્ર કાશ્યપ^{૩૭} વંશ ઇક્ષ્વાકુ^{૩૮} વૃષભ^{૩૯} અભિધાન એ;
ત્રણ કારણે પ્રભુ ત્રત ધુરાના વહનથી તિણ વૃષભ^{૪૦} એ,
દેખવાથી પ્રથમ સ્વપ્ને વૃષભને^{૪૧} તિણ વૃષભ એ.

૨૦૪

સ્પષ્ટાર્થ—આ ૩૩ થી ૩૬ સુધીની ચાર બાબતો સર્વ તીર્થંકરોમાં પણ સરખી જ જાણવી. ઋષભદેવ પ્રભુનું કાશ્યપ ગોત્ર (૩૭) હતું. તેમનો ઇક્ષ્વાકુ નામે વંશ (૩૮) હતો. તેમનું નામ વૃષભદેવ (૩૯) હતું. પ્રભુનું વૃષભ નામ પાડવાનાં ત્રણ કારણો હતાં. તેમાં પ્રથમ કારણ આ પ્રમાણે—જેમ વૃષભ ગાડાની ધુંસરીને વહન કરે છે (ઉપાડીને ચાલે છે) તેમ પ્રભુ શ્રીવૃષભદેવ મહાવ્રત રૂપી ધુરા એટલે ધુંસરીના ભારને વહન કરે છે એ કારણથી પ્રભુનું વૃષભ નામ પડ્યું. (૪૦) બીજું કારણ આ પ્રમાણે—પ્રભુ જ્યારે

દેવલોકથી ચ્યવીને માતાની કુક્ષીમાં ઉત્પન્ન થયા ત્યારે પ્રભુની માતાએ ચૌદ મોટા સ્વપ્નો જોયા. તેમાં પ્રથમ સ્વપ્નમાં વૃષભ એટલે બળદને જોયો તે કારણથી પ્રભુનું વૃષભ (૪૧) એવું નામ પાડયું. ૨૦૪

વૃષભ લાંછન^{૪૨} સાથળે તે કારણે પણ વૃષભ એ,
સામાન્યથી નામાર્થ એકવિધ બે પ્રકાર વિશેષ એ;
ન કૃણા^{૪૩} વૃષભને લક્ષણો^{૪૪} અડ અધિક સહસ વિચારીએ,
જ્ઞાન ત્રણ^{૪૫} મતિ જ્ઞાન આદિક ગૃહિણે ના ભૂલીએ. ૨૦૫

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુના સાથળને વિષે વૃષભનું લાંછન હતું તે કારણથી પ્રભુનું વૃષભ નામ પડયું એ ત્રીજું કારણ (૪૨) જાણવું. સામાન્ય રીતે નામનો અર્થ પ્રથમ ગણાવ્યો તે એક પ્રકારનો જાણવો. પરંતુ વિશેષતાથી જોઈએ તો પછીથી ગણાવેલા બે પ્રકાર જાણવા. જેમ પાર્શ્વનાથ ભગવાનની પ્રતિમાના મસ્તક ઉપર કૃણા એટલે સર્પની ફેણનો આકાર હોય છે તેમ વૃષભદેવના મસ્તક ઉપર કૃણા (૪૩) હોતી નથી. જિનેશ્વરના શરીરને વિષે ગણાની નીચેથી નાભિ સુધીમાં બધા મળીને એકસો ને આઠ લક્ષણો (૪૪) હોય છે. વળી પ્રભુ ગૃહસ્થપણમાં જ્યાં સુધી હોય છે ત્યાં સુધી તેમને મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એમ ત્રણ જ્ઞાનો (૪૫) હોય છે. દરેક તીર્થંકર પૂર્વ ભવમાંથી ત્રણ જ્ઞાન સાથે લઈને જ ઉત્પન્ન થાય છે. ૨૦૫

એ બેઉ ત્રેવીશ જિન વિષે પણ એક સરખા જાણીએ,
વર્ણ પીળો^{૪૬} સર્વથી ઉત્કૃષ્ટ રૂપ^{૪૭} બલ^{૪૮} અનંત એ;
શેષમાં એ બેઉ સમ ઉત્સેધથી^{૪૯} પણ સય ધનુ,
આત્મ^{૫૦} પ્રમાણું ગુલ^{૫૧} થકી શત વીસ આંગળ જિનતણુ. ૨૦૬

સ્પષ્ટાર્થ:—ઉપરની ગાથામાં કહેલ ૪૪મી તથા ૪૫મી એ બે બાબતો બાકીના ત્રેવીસ જિનેશ્વરોને વિષે પણ સરખી જાણવી. પ્રભુના શરીરનો વર્ણ પીળો (૪૬) હતો. તેમનું રૂપ સર્વથી શ્રેષ્ઠ (૪૭) હતું. વળી તેમનું બળ (૪૮) અનંત હતું. આ ૪૭મી તથા ૪૮મી. એ બે બાબતો પણ બાકીના ૨૩ જિનેશ્વરોને વિષે સરખી જાણવી. પ્રભુના શરીરની ઉંચાઈ પાંચસો ધનુષ્ય (૪૯) પ્રમાણ હતી. ચાર હાથનો ધનુષ્ય થાય છે અને બે હાથ ધનુષ્યનો એક ગાઉ થાય છે, એટલે પાંચસો ધનુષ્યનો બે ગાઉ થાય છે. તીર્થંકરના શરીરની પાંચસો ધનુષ્યની ઉંચાઈ ઉત્કૃષ્ટથી જાણવી. તેથી વધારે ઉંચાઈ તીર્થંકરના શરીરની હોતી નથી. આ પાંચસો ધનુષ્યની પ્રભુના શરીરની ઉંચાઈ ઉત્સેધાંગુલના માપથી જાણવી. આત્મમાંગુલની અપેક્ષાએ (૫૦) તથા પ્રમાણાંગુલની અપેક્ષાએ (૫૧) પ્રભુના શરીરની ઉંચાઈ એકસો વીસ આંગળ પ્રમાણ જાણવી. ઉત્સેધાંગુલ કરતાં પ્રમાણા-

શુદ્ધ ૪૦૦ શુભો લાંબો અને ચઢી શુભો પહોળો હોય છે. અને પ્રથમ પ્રભુના પોતાના આંગણનું પ્રમાણ પણ તેટલું જ (પ્રમાણાંશુદ્ધ જેટલું) હતું. માટે પ્રથમ તીર્થંકરની અપેક્ષાએ પ્રમાણાંશુદ્ધ અને આત્માંશુદ્ધ સરખા બાજુવા. આ આત્માંશુદ્ધનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ બાજુવું. આત્માંશુદ્ધના અનેક પ્રકાર કહ્યા છે. કારણ કે જે કાળે જે જિનેશ્વર વગેરે ઉત્તમ પુરૂષો હોય તેમનો જે આંગણ તે આત્માંશુદ્ધ કહેવાય છે. પહેલા તીર્થંકરના આત્માંશુદ્ધ પછી ધીમે ધીમે ઘટતો ઘટતો તે (આત્માંશુદ્ધ) ચોવીસમા મહાવીર સ્વામીનો આત્માંશુદ્ધ ઉત્સેધાંશુદ્ધથી ક્ષત બમણા પ્રમાણવાળો હતો. ૨૦૬

તન બાણીએ કલ્પદ્રુ ફલ આહારપર પૂર્વ વિવાહિતા,
વીશ લાખ પૂર્વ કુમારભાવેપર લાખ તેસઠ ભૂપતા;૫૫
ચકિત્વકાલ નથી૫૬ વૃષભને વિનવવાને આવતા,
લોકાન્તિકો નવ૫૭ એક વર્ષે દાન પ્રભુ આ આવતા. ૨૦૭

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ કલ્પદ્રુફળ એટલે કલ્પવૃક્ષના ફળનો આહાર (પર) કરતા હતા. વળી પ્રભુ પૂર્વ વિવાહિતા (૫૩) એટલે દીક્ષા લીધા પહેલાં પરણેલા હતા. પ્રભુ કુમાર ભાવમાં વીસ લાખ પૂર્વ (૫૪) સુધી રહ્યા હતા. અને ભૂપતા એટલે રાજપણે (૫૫) તેસઠ લાખ પૂર્વ સુધી રહ્યા. વૃષભદેવને ચકિત્વકાલ (૫૬) એટલે ચક્રવર્તીપણાનો કાલ નહોતો, કારણકે તેઓ ચક્રવર્તી નહોતા. પ્રભુને દીક્ષા લેવાનો કાલ નજીક આવે ત્યારે નવ લોકાન્તિક (૫૭) દેવો તેમની આગળ આવીને “હે પ્રભુ ! ધર્મ તીર્થ પ્રવર્તાવો” એ પ્રમાણે વિનવે છે, ત્યાર પછી પ્રભુ એક વર્ષ સુધી દાન આપે છે. આ સાંવત્સરી દાન કહેવાય છે. એક વર્ષમાં પ્રભુ કેટલું દાન આપે છે તે ૨૦૮મા શ્લોકમાં જણાવે છે. ૨૦૭

ત્રણસો અઠ્યાસી કોઠ એંસી લાખ સોનેયા૫૮ દીએ,
પશ્ચિમ૫૯ વયે ચૈતર તણી વદ આઠમે૬૦ ઇંમ બાણીએ,
ઉત્તરાષાઢા૬૧ અને ધનુર૬૨ રશિ દીક્ષા અવસરે,

છકુ૬૩ તેમ સુદર્શના૬૪ શિખિકા સહસ ચઉ૬૫ અનુસરે. ૨૦૮

સ્પષ્ટાર્થ:—તે સાંવત્સરી દાનમાં પ્રભુ ત્રણસો અઠ્યાસી કોઠ ને એંસી લાખ સોનેયા (૫૮) ચાચકોને આપે છે. ત્યાર પછી પ્રભુ પશ્ચિમ વયે એટલે પાછલી વયમાં (૫૯) ચૈત્ર મહિનાની વદ આઠમને દિવસે (૬૦) ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્ર (૬૧) અને ધનુરાશિમાં (૬૨) દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે. તે વખતે પ્રભુએ છકુને તપ (૬૩) કરેલો હતો. દીક્ષા લેવા જતી વખતે પ્રભુજી સુદર્શના નામની શિખિકા એટલે પાલખીમાં (૬૪) બેસે છે. તે વખતે તેમની સાથે દીક્ષા લેનારા બીજા ચાર હજાર માણસોનો (૬૫) સમુદાય હતો. ૨૦૮

અયોધ્યા૬૬ સિદ્ધાર્થ વનના૬૭ અશોક૬૮ નીચે આવતા,
અપરાહ્નમાં૬૯ ચઉમુષ્ટિ૭૦ લોએ સંયમી પ્રભુજી થતા;

મણુનાણુ^{૭૧} ઉપજે તે કાણે સુર દ્વંધ્ય^{૭૨} સ્કંધે સ્થાપતા,
જવજીવ સ્થિતિ^{૭૩} તેહની ત્યાંથીજ ગજપુર^{૭૪} આવતા.

૨૦૬

રૂપાર્થ:—પાલખીમાં બેસીને ભગવાન અયોધ્યા નગરીની (૬૬) બહાર આવેલ સિદ્ધાર્થ નામના વનમાં (૬૭) અશોક વૃક્ષની (૬૮) નીચે આવે છે. પછી અપરાહ્ન એટલે પાછલા પહોરમાં (૬૯) ચાર મુષ્ટિ (મૂઠી) લોચ (૭૦) કરીને પ્રભુ સંયમી થયા હતા. એટલે પ્રભુ પોતાની મેળે દીક્ષા લે છે. તે વખતે પ્રભુને ચોથું મન:પર્યંવ નામનું જ્ઞાન (૭૧) ઉત્પન્ન થાય છે. દરેક તીર્થંકર જ્યારે દીક્ષા બ્રહ્મ કરે, ત્યારે તેમને મન:પર્યંવ જ્ઞાન ઉપજે છે. કારણ કે બીજાં જ્ઞાનો તો સાધુ લિંગમાં અને ગૃહસ્થાદિ અન્ય લિંગમાં પણ થાય છે, પરંતુ મન:પર્યંવ જ્ઞાન તો સાધુ દ્રવ્યલિંગ એટલે સાધુના વેશમાં જ થાય છે. પ્રભુ દીક્ષા લે છે તે વખતે દેવતા દેવ દ્વંધ્ય વસ્ત્ર (૭૨) પ્રભુના ખભા ઉપર સ્થાપન કરે છે. તે દેવદ્વંધ્ય વસ્ત્ર જવજીવ (૭૩) સુધી એટલે પ્રભુ મોક્ષે ભય ત્યાં સુધી રહે છે. પ્રભુ સ્વયં દીક્ષા લઈને ગજપુર એટલે હસ્તિનાપુર નગરમાં (૭૪) આવ્યા હતા. ૨૦૬

દીક્ષા સમયથી વર્ષ^{૭૫} વીત્યે ઇક્ષુરસ^{૭૬} શ્રેયાંસથી,^{૭૭}
બહોરી જિનેશ્વર કરત પહેલું પારણું ત્યાં એહથી;
દિવ્ય પ્રકટ્યા પાંચ^{૭૮} સાડી બાર કોડી^{૭૯} હેમની,
થાય વસુંધારા હકીકત બેઉ સમ ત્રેવીસની.

૨૧૦

રૂપાર્થ:—દીક્ષા લીધા પછી પ્રભુને પ્રથમ બાંધેલ અંતરાય કર્મ ઉદયમાં આવેલું હોવાથી સાધિક એક વર્ષ સુધી આહાર મળ્યો નહિ. એક વર્ષ ઉપર થોડોક કાલ ગયા પછી (૭૫) બાહુબલિના પુત્ર શ્રેયાંસકુમારે (૭૬) તેમને ઇક્ષુરસ (૭૭) એટલે શેરડીનો રસ વહોરાવીને પારણું કરાવ્યું તે વૈશાખ સુદ ત્રીજનો દિવસ હતો. પ્રભુએ તે દિવસે પારણું કર્યું તેથી તે દિવસ અક્ષયતૃતીયા અથવા અખાત્રીજ નામે પ્રસિદ્ધ થયો. અને ત્યારથી લોકોમાં વર્ષીતપની તપશ્રીયા શરૂ થઈ. જ્યારે પ્રભુએ પારણું કર્યું ત્યારે પાંચ દિવ્ય (૭૮) પ્રગટ થયા. તે વખતે સાડા બાર કોડ સોનેયાની વૃષ્ટિ થઈ. (૭૯) આ ૭૮મી અને ૭૯મી બાબત બાકીના ત્રેવીસ જિનેશ્વરોને વિષે પણ સરખી બાબતી. ૨૧૦

શ્રેયાંસ દાને તેજ ભવમાં પામતા શિવશર્મને,^{૮૦}
ઋષભતીર્થે વર્ષ તપ^{૮૧} ઉત્કૃષ્ટ અભિગ્રહ^{૮૨} ચારને;
પ્રભુ ધારતા દેશે અનાર્યે આર્ય દેશે વિચરતા,^{૮૩}
છઝસ્થ વર્ષ હજાર^{૮૪} ઉપસર્ગો વૃષભને ના થતા.^{૮૫}

૨૧૧

સ્પષ્ટાર્થ:—ત્રેયાંસકુમાર (તેમણે આપેલા) રત્નપાત્ર સમાન સુપાત્ર દાનના પ્રભાવથી તેજ ભવમાં શિવશર્મ એટલે મોક્ષસુખને (૮૦) પામ્યા. પ્રભુ ઋષભદેવના તીર્થમાં ઉત્કૃષ્ટથી એક વરસ સુધીનો તપ થતો હતો. (૮૧) પ્રભુ શ્રીઆદિનાથ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ અને ભાવ એમ ચાર પ્રકારના (૮૨) અભિગ્રહને ધારણ કરતા હતા. પ્રભુ આર્ય દેશમાં તેમજ અનાર્ય દેશમાં (૮૩) વિચરતા હતા. આ ભરત ક્ષેત્રમાં સાડી પચીસ આર્ય દેશો ગણાય છે અને તે સિવાયના બાકીના અનાર્ય દેશો બાણુવા, દીક્ષા લીધા પછી એક હજાર વર્ષો સુધી પ્રભુ છદ્મસ્થપણે વિચર્યાં (૮૪) એટલે એક હજાર વર્ષો દીક્ષા લીધા પછી ગયા ત્યારે પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયું. પ્રભુને કોઈ પણ જાતના એટલે દેવ, મનુષ્ય કે તિર્થંચ તરફથી ઉપસર્ગો થયા નહોતા. (૮૫) ૨૧૧

પ્રમત્ત ભાવે ઋષ પ્રભુજી એક અહોરાત્રી^{૮૬} રહ્યા,
ફાગણ વદી અગિઆરસે^{૮૭} અદ્દમ તપે^{૮૮} કેવલ લહ્યા;
પુરિમતાલાભિધ નગરના^{૮૯} શકટમુખ ઉઘાનમાં,^{૯૦}
વટ^{૯૧} તલે પૂર્વાર્દ^{૯૨} ઉત્તરાષાઢમાં^{૯૩} ધનુરાશિમાં.^{૯૪} ૨૧૨

સ્પષ્ટાર્થ:—શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન પ્રમત્ત ભાવે એક અહોરાત્રી કાલ (૮૬) સુધી રહ્યા હતા. દીક્ષા લીધા પછી એક હજાર વર્ષો ગયા પછી ફાગણ વદ અગિઆરસને દિવસે (૮૭) અદ્દમ તપને વિષે (૮૮) રહેલા પ્રભુને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. તે વખતે પ્રભુ પુરિમતાલ નામના નગરના (૮૯) શકટમુખ નામના ઉઘાનમાં (૯૦) વટવૃક્ષની (૯૧) નીચે રહેલા હતા. તે વખતે દિવસનો પૂર્વાર્દ કાલ (પહેલા બે ખેડોરની અંદરનો કાલ) (૯૨) હતો. તે વખતે ઉત્તરાષાઢા નામનું નક્ષત્ર (૯૩) ચાલતું હતું અને ધનુરાશિ (૯૪) હતી. ૨૧૨

બાર ગુણુ' જિન દેહથી એ જ્ઞાનતરૂને^{૯૫} જાણીએ,
દોષે અઢાર^{૯૬} ન અતિશયો ચોત્રીશ^{૯૭} મનમાં ભાવીએ;
વાણી ગુણો પાંત્રીશ^{૯૮} આઠે પ્રાતિહાર્ય^{૯૯} વિચારીએ,
તીર્થની ઉત્પત્તિ પહેલા સમવસરણે^{૧૦૦} માનીએ; ૨૧૩

સ્પષ્ટાર્થ:—જેની નીચે રહેલા પ્રભુ શ્રીઋષભદેવ કેવલજ્ઞાનને પામ્યા, એ જ્ઞાન તરૂ (૯૫) પ્રભુના શરીરથી બાર ગુણુ' ઉંચું જાણવું. કેવલી શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ અઢાર દોષોથી રહિત (૯૬) હતા. વળી તે વખતે ભગવાન ૩૪ અતિશયોથી (૯૭) શોભતા હતા. આ ચોત્રીસ અતિશયમાંથી ચાર અતિશય તો પ્રભુને જન્મની સાથે જ હોય છે. ૧૯ અતિશયો દેવોના કરેલા હોય છે. અને અગિઆર અતિશયો ધાતી કર્મના ક્ષયથી પ્રકટ થાય છે. એ પ્રમાણે ૩૪ અતિશયો જાણવા. વળી પ્રભુની વાણી પાંત્રીસ ગુણોએ કરી (૯૮)

સહિત હતી. તે સાથે અશોક વૃક્ષ, દેવકૃત-ફૂલની વૃષ્ટિ, દિવ્ય ધ્વનિ, ચામર, સિંહાસન, ભામંડલ, છત્ર, હુંડુભી એ આઠ પ્રાતિહાર્ય (૯૯) પ્રભુની સાથે હંમેશાં રહેતા હતા. પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થાય તે વખતે દેવો સમવસરણુની રચના કરે છે, પ્રથમ સમવસરણુ વખતે જ પ્રભુ તીર્થની સ્થાપના (૧૦૦) કરે છે. ૨૧૩

અજિત તીર્થોત્પત્તિ કાલ સુધી પ્રવૃત્તિ^{૧૦૧} તીર્થની,

તીર્થનો વિચ્છેદ ના^{૧૦૨} શ્રીવૃષભસેન પ્રથમ ગણી;^{૧૦૩}

આઘીજ પહેલી સાહુણી^{૧૦૪} શ્રેયાંસ ધુર શ્રાવક^{૧૦૫} અને,

ધુર સુભદ્રા શ્રાવિકા^{૧૦૬} તિમ ભક્ત નૃપ શ્રી ભરત^{૧૦૭} એ. ૨૧૪

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુએ સ્થાપેલા તીર્થની પ્રવૃત્તિ બીજા શ્રીઅજિતનાથના તીર્થની ઉત્પત્તિ (૧૦૧) સુધી જાણવી. એટલે ત્યાં સુધી પ્રથમ તીર્થ કરે સ્થાપેલ તીર્થ ચાલુ રહ્યું. તથા પ્રભુએ સ્થાપેલ તીર્થ અને બીજા શ્રીઅજિતનાથ સ્વામીએ સ્થાપેલ તીર્થની વચ્ચે તીર્થ પ્રવૃત્તિ નિરંતર ચાલુ હોવાથી પ્રભુના તીર્થનો વિચ્છેદ (૧૦૨) થયો નથી. પ્રભુ ઋષભદેવના વૃષભસેન નામના (૧૦૩) પ્રથમ ગણધર હતા. અને પ્રથમ સાધ્વી (પ્રભુની પુત્રી) આઘી (૧૦૪) જાણવી. અને પ્રભુને શેરડીના રસનું પાણું કશવનાર શ્રેયાંસકુમાર પ્રથમ શ્રાવક (૧૦૫) જાણવા. સુભદ્રા નામે પ્રથમ શ્રાવિકા (૧૦૬) જાણવી. તથા ભરત ચક્રવર્તી પ્રભુના પ્રથમ ભક્ત રાજા (૧૦૭) જાણવા. ૨૧૪

યક્ષ ગોમુખ^{૧૦૮} ચક્ષુણી ચક્રેશ્વરી^{૧૦૯} સંભારીએ,

ચોરાસી ગણધર^{૧૧૦} તિમ ગણો^{૧૧૧} સર્વિ મુનિ^{૧૧૨} સહસ ચોરાસી એ:

લાખ ત્રણ સાધ્વી^{૧૧૩} તથા ત્રણ લાખ પાંચ સહસ અને,

શ્રાવકો^{૧૧૪} વળી શ્રાવિકા લખ પાંચ ચોપન સહસ^{૧૧૫} ને. ૨૧૫

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુના તીર્થનો રક્ષક ગોમુખ નામે (૧૦૮) ચક્ષુ હતા. તથા ચક્રેશ્વરી દેવી (૧૦૯) પ્રભુના તીર્થની ચક્ષિણી હતી. વળી પ્રભુને ચોરાસી ગણધરો (૧૧૦) હતા. તેમજ ગણો (ગણધરોનો પરિવાર) પણ ચોરાસી (૧૧૧) હતા. બધા મળીને ચોરાસી હજાર સાધુઓનો (૧૧૧) પરિવાર હતો. પ્રભુની સાધ્વીઓનો પરિવાર ત્રણ લાખ પ્રમાણ (૧૧૩) હતો. વળી ત્રણ લાખ અને પાંચ હજાર શ્રાવકોનો પરિવાર (૧૧૪) હતો. તેમજ શ્રાવિકાઓની સંખ્યા પાંચ લાખ ને ચોપન હજાર (૧૧૫)ની હતી. ૨૧૫

સહસ વીસ^{૧૧૬} પ્રભુ કેવલી તિમ નાણ ચોથું ધારતા,

મુનિ સહસ ખારજ સાતસો પચાશ^{૧૧૭} જિન જેવા હતા;

અન્યત્ર બાર હજાર પટ શત ને પચાસ મતાંતરે,

બાણવા નવ સહસ અવધિ નાણવંતા^{૧૧૮} ઉચ્ચરે.

૨૧૬

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુને વીસ હજાર કેવલી (૧૧૬) એટલે કેવલજ્ઞાની સાધુઓનો પરિવાર હતો. તથા ચોથા મન:પર્યવજ્ઞાનને ધારણ કરનારા સાધુ મહારાજ બાર હજાર સાતસો પચાસ (૧૧૭) હતા. તેમને બીજા પ્રકારના જિન કહ્યા છે. ત્રણ પ્રકારના જિન છે—અવધિ જિન, ૨ મન:પર્યવ જિન અને ૩ કેવલી જિન. માટે મન:પર્યવ જ્ઞાનીને બીજા જિન કહ્યા. આ મન:પર્યવજ્ઞાનીની સંખ્યાની બાબતમાં બીજે ઠેકાણે મતાંતરે બાર હજાર છસો ને પચાસ મન:પર્યવજ્ઞાનીઓ (૧૧૮) કહેલા છે. તથા અવધિજ્ઞાન જે ત્રીજું જ્ઞાન કહેલું છે તેવા અવધિજ્ઞાનીઓ નવ હજાર હતા એમ કહેલું છે. ૨૧૬

ચૌદ પૂર્વી^{૧૧૯} ચઉ સહસ ને સાતસો પચ્ચાસ એ,

તેમ વૈકિય લઙ્ઘિધર મુનિ વીસ સહસ છસો^{૧૨૦} અને;

વાદી મુનિજી બાર સહસ તથા છસો પચાસ એ,

અન્યત્ર ચોછા ચારસો ભાખ્યા વચન મતભેદ એ.

૨૧૭

સ્પષ્ટાર્થ:—જે ઉત્પાદ પૂર્વ વગેરે ચૌદ પૂર્વોને બાણનારા હોય તે ચૌદપૂર્વી કહેવાય. તેવા ચૌદ પૂર્વીઓની સંખ્યા ચાર હજાર સાતસો ને પચ્ચાસની (૧૧૯) હતી. તેમજ વૈકિય લઙ્ઘિવાળા મુનિઓની સંખ્યા વીસ હજાર અને છસો (૧૨૦) ની હતી. જેઓ પોતાનું ઔદારિક શરીર હોવા છતાં તે દ્વારાએ જે લઙ્ઘિથી નવાં નવાં નાનાં મોટાં, દશ્ય અદશ્ય અનેક પ્રકારનાં રૂપો કરવાની શક્તિ ધરાવે તે વૈકિય લઙ્ઘિધર બાણવા. વળી વાદી મુનિ એટલે બીજા મતના પંડિતોને વાદમાં જીતવાની શક્તિવાળા મુનિઓની સંખ્યા બાર હજાર છસો ને પચાસની (૧૨૧) હતી. આ બાબતમાં બીજે ઠેકાણે ઉપરની સંખ્યામાંથી ચારસોની સંખ્યા ચોછી કહી છે એટલે બાર હજાર બસો ને પચાસ કહ્યા છે તે મતાંતર છે. ૨૧૭

સામાન્ય મુનિ^{૧૨૨} ચઉ સહસ ઇગિ શત તેમ છાસક બાણીએ,

અનુત્તર વિમાન જનાર બાવીશ સહસ નવસો^{૧૨૩} ધારીએ;

મત્યેકબુદ્ધ^{૧૨૪} પ્રકીર્ણકો^{૧૨૫} ચોરાશી સહસ વિચારીએ,

અનેકધા^{૧૨૬} આદેશ મુનિવ્રત પાંચ^{૧૨૭} એ ના ભૂલીએ.

૨૧૮

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુશ્રી ઋષભદેવના સામાન્ય મુનિઓ ૪૧૬૬ હતા. (૧૨૨) આ બાબતમાં એમ સંભવે છે કે પહેલાં ૮૪૦૦૦ મુનિઓ જે કહ્યા, તે પ્રભુ શ્રીઋષભદેવના હાથે દીક્ષિત થયેલા બાણવા. અને આ ૪૧૬૬ સામાન્ય મુનિઓ તે ગણુધરજિના હાથે દીક્ષા પામેલા

જાણવા. અને ભવિષ્યમાં અનુત્તર વિમાનવાસી દેવપણાને પામનારા (અને વર્તમાન કાલે નિર્મલ સંયમની પરમ ઉદ્ધાસથી સાર્વિકી આરાધનાને કરનારા) મુનિઓ ૨૨૯૦૦ જાણવા. (૧૨૩) તથા પ્રત્યેક પુદ્ગલ (૧૨૪) અને પ્રકીર્ણકો (પચત્રા) ૮૪૦૦૦ જાણવા (૧૨૫) તેમજ પ્રભુશ્રી ઋષભદેવના તીર્થમાં અનેક (ઘણાં) પ્રકારના આદેશ હતા. (૧૨૬) વળી સાધુઓને પાળવાના મહાવ્રતો પાંચ હતા. (૧૨૭) શ્રમણ ભગવાન મહાવીર દેવના તીર્થના સાધુઓ પણ પાંચ મહાવ્રતો પાળે છે. એમ આગળ કહેવાશે. ૨૧૮

આર ૧૨૮ વ્રત શ્રાવક તથા જિનકલ્પીના ઉપકરણ એ,
આર તિમ ઉપકરણ ચઉદસ સ્થવિરકલ્પી તથા જ એ;
પચ્ચીસ ૧૨૯ સાધ્વી વર્ગના ચારિત્ર ૧૩૦ પાંચે જાણીએ;
તત્ત્વ ૧૩૧ નવ ત્રણ તેમ સામાયિક ચતુષ્ક ૧૩૨ વિચારીએ. ૨૧૯

સ્પષ્ટાર્થ:—આ પહેલાં ઋષભદેવ પ્રભુના તીર્થમાં શ્રાવકના વ્રતો આર (૧૨૮) હતા. જિનકલ્પી એટલે જેમાં ગચ્છની બહાર નીકળી સાધુઓને એકલા વિહાર કરવાનો હોય, અને અપવાદ માર્ગનું સેવન કરવાનું ન હોય, તથા જિનકલ્પી સાધુઓ સિંહ વગેરે હિંસક પ્રાણીઓ સામે આવતાં હોય તો પણ તેને દેખીને પાછા ન ફરે. આવા જિનકલ્પને પાળનારા જિનકલ્પી સાધુઓના ઉપકરણો આર હોય છે. તથા સ્થવિરકલ્પી સાધુઓના ચૌદ ઉપકરણો હોય છે, તે આ પ્રમાણે:—૧ પાત્રાં, ૨ પાત્રબંધન (ઝોળી) ૩ પાત્રસ્થાપનક (ઉપરનો ગુચ્છો) ૪ પાય કેસરીઆ, (પુંજણી) ૫ પદલા, ૬ રજઆણ, ૭ ગોચ્છગ, ૮-૯ વસ્ત્રના બે કપડા (તે સાડા ત્રણ હાથ લાંબા ને ૨૫ હાથ પહોળા જાણવા) ૧૦ કામળી, ૧૧ રજોહરણ, ૧૨ મુહપત્તિ, ૧૩ માત્રક, ૧૪ ચોલપટ્ટ. તેમજ સાધ્વીઓના પચ્ચીસ ઉપકરણો હોય છે, (૧૨૯) તે આ પ્રમાણે:—સાધુના ૧૪ ઉપકરણોમાંથી ચોલપટ્ટ વિના બાકીના ૧૩, ૧૪ કમઠક, ૧૫ અવશ્યહણાનંતક, ૧૬ પટ્ટો, ૧૭ અર્ધોર (તંગીઓ) ૧૮ ચોલણી, ૧૯ અભ્યંતર નીચસણી, ૨૦ બાહ્યાસણી, ૨૧ કંચુક, ૨૨ ઉપકક્ષિકા, ૨૩ વિકક્ષિકા, ૨૪ ચાદર ચાર, ૨૫ સ્કંધ કરણી. વળી સામાયિક, ૨ છેદોપસ્થાપનીય, ૩ પરિહાર વિશુદ્ધિ ૪ સૂક્ષ્મ સંપ્રસાય અને ૫ યથાજ્યાત ચારિત્ર. આ રીતે પાંચ ચારિત્ર (૧૩૦) હતા. તત્ત્વ નવ જાણવા, તે આ પ્રમાણે:—૧ જીવ તત્ત્વ, ૨ અજીવ તત્ત્વ, ૩ પુણ્ય તત્ત્વ, ૪ પાપ તત્ત્વ, ૫ આશ્રવ તત્ત્વ, ૬ સંવર તત્ત્વ, ૭ નિર્જરા તત્ત્વ, ૮ બંધ તત્ત્વ, ૯ મોક્ષ તત્ત્વ. અથવા ત્રણ તત્ત્વ (૧૩૧) જાણવા. તે આ પ્રમાણે:—જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર તથા ચાર સામાયિક (૧૩૨) જાણવા. તે ૧ શ્રુત સામાયિક, ૨ સમ્યક્ત્વ સામાયિક, ૩ દેશ-વિરતિ સામાયિક તથા ૪ સર્વવિરતિ સામાયિક જાણવાં. ૨૧૯

તત્ત્વ સામાયિક વિચારો એક સરખા સર્વના,
પ્રતિક્રમણ પંચક ૧૩૩ સમૂહે મૂલ ગુણના રાત્રિના;

ભોજન નિયમ ગણના થતી^{૧૩૪} સ્થિતકલ્પ દશવિધ^{૧૩૫} જાણીએ,
કલ્પ અસ્થિત ના^{૧૩૬} તથા દુર્બોધ્ય કલ્પ^{૧૩૭} તિહાં અને. ૨૨૦

સ્પષ્ટાર્થ:—ઉપર કહેલા નવ તત્ત્વ અથવા ત્રણ તત્ત્વો તથા ચાર સામાયિકો સર્વ તીર્થકરોના તીર્થમાં એક સરખા જાણવા. ઋષભદેવ પ્રભુના તીર્થમાં પ્રતિક્રમણ પાંચ (૧૩૩) હતા તે આ પ્રમાણે:—(૧) દેવસી પ્રતિક્રમણ—તેથી દિવસના લાગેલા પાપની શુદ્ધિ થાય છે, (૨) રાત્રિ પ્રતિક્રમણ—તેથી રાત્રીમાં લાગેલા પાપની શુદ્ધિ થાય છે, (૩) પકળી (પાક્ષિક) પ્રતિક્રમણ—તેથી પખવાડીયામાં લાગેલા પાપની શુદ્ધિ થાય છે, (૪) ચોમાસી પ્રતિક્રમણ—તેથી ચાર માસમાં લાગેલા પાપની શુદ્ધિ થાય છે, અને (૫) પાંચમું સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ તેથી એક વર્ષમાં લાગેલા પાપની શુદ્ધિ થાય છે. (૧) દેવસી પ્રતિક્રમણ સાંજની સંધ્યા વખતે કરાય છે. (૨) રાત્રી પ્રતિક્રમણ સવારમાં કરાય છે. (૩) પકળી પ્રતિક્રમણ દર મહિનામાં બે વખત સુદ ચૌદશે અને વદ ચૌદશે સાંજે કરાય છે. ૪ ચોમાસી પ્રતિક્રમણ કારતક સુદ ચતુર્દશીએ, ફાગણ સુદ ચતુર્દશીએ અને અશાઠ સુદ ચતુર્દશીએ સાંજે કરાય છે. તે એક વર્ષમાં ત્રણ વાર કરવામાં આવે છે. છેલ્લું સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ ભાદરવા સુદ ચોથે સાંજે કરાય છે. શ્રીઋષભદેવના તીર્થમાં રાત્રી ભોજનના નિયમની ગણતરી મૂલ ગુણના સમૂહની અંદર (૧૩૪) થતી હતી. તથા પ્રથમ પ્રભુના તીર્થમાં દશ પ્રકારનો સ્થિત કલ્પ (૧૩૫) હતો. તે કલ્પ (મુનિઓનો આચાર)ના દશ ભેદો આ પ્રમાણે:—૧ અચેલકપણું, ૨ ઉદેશિક, ૨ શર્યાતરપિડ, ૪ રાજપિડ, ૫ કૃતિકર્મ, ૬ વ્રત, ૭ જ્યેષ્ઠ, ૮ પ્રતિક્રમણ, ૯ માસ કલ્પ, ૧૦ પર્યૂષણ કલ્પ. એમ દશ પ્રકારનો સ્થિત કલ્પ પ્રથમ જનના તીર્થમાં હતો. પ્રભુ ઋષભદેવના વખતમાં અસ્થિત કલ્પ (૧૩૬) નહોતો. અસ્થિત કલ્પ એટલે શર્યાતર, વ્રત, જ્યેષ્ઠ અને કૃતિકર્મ એ ચાર અવશ્ય પાળવાના હોય ને બાકીના ૬ કલ્પો અનિયત હોય તે અસ્થિત કલ્પ જાણવો. તથા આ પ્રથમ પ્રભુના તીર્થમાં કલ્પ દુર્બોધ્ય (દુઃખે સમજાય તેવો) હતો (૧૩૭) કારણ કે ઋષભદેવ લગવંતના તીર્થમાં સાધુઓ ઋણુ એટલે સરલ અને જડ સ્વભાવવાળા હતા, તેથી તેઓ કલ્પનું સ્વરૂપ મહામહેનતે સમજતા હતા. ૨૨૦

આવશ્યકો પટ ઉભય^{૧૩૮} કાલે મુનિવરો ઋણુ જડ^{૧૩૯} હતા,

તેમ સંયમભેદ સત્તર^{૧૪૦} જેહ મુનિઓ સાધતા;

ધર્મના બે ચાર ભેદો શ્વેત માનોપેતતા^{૧૪૧},

વસ્ત્રની તિમ લાખ ત્રાશી પૂર્વ વૃષભ ગૃહસ્થતા. ^{૧૪૩} ૨૨૧

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી શ્રીઋષભદેવના તીર્થમાં ૬ આવશ્યકો હતા (૧૩૮) ઋષભદેવ પ્રભુના તીર્થમાં સાધુઓ ઋણુ જડ હતા. ઋણુ એટલે સરલ અને જડ એટલે ઓછી

સમજવાળા (૧૩૯) હતા તથા મુનિઓ સત્તર પ્રકારે સંયમને (૧૪૦) સાધતા હતા. તે આ પ્રમાણે:—૧-૫ પાંચ મહાવ્રતો, ૬-૧૦ પાંચ ઈંદ્રિયોનો જય, ૧૧-૧૪ ચાર કષાયોનો જય, ૧૫-૧૭ મનોદંડ વગેરે ત્રણ દંડથી નિવૃત્તિ. વળી ધર્મ બે ભેદે હતો—૧ દેશવિરતિ ધર્મ તે શ્રાવકનો ધર્મ, અને બીજો સર્વવિરતિ ધર્મ તે સાધુનો ધર્મ બાબતો. અથવા ધર્મના દાન, શીયલ, તપ અને ભાવ એમ ચાર પ્રકાર (૧૪૧) પણ કહેલા છે. અને સાધુઓ શ્વેત વર્ણના તથા માનોપેત વચ્ચે ધારણ કરતા હતા. (૧૪૨) તેમજ વૃષભદેવ ભગવાનનો ૮૩ લાખ પૂર્વ પ્રમાણ ગૃહસ્થ પર્ચાય હતો. (૧૪૩) ત્યાર પછી ભગવતે દીક્ષા લીધી. ૨૨૧

સહસ્ર વર્ષે ઉણુ ઇગ લખ પૂર્વ પ્રભુજી કેવલી, ૧૪૪

વ્રતકાલ પૂરવ લાખ ૧૪૫ ચતુરાશી સકલ આયુ ૧૪૬ વલી;

ત્રણ વર્ષ સાડી આઠ મહિના શેષ ૧૪૭ ત્રીજા આરના,

અંતમાં ૧૪૮ ઉપવાસ પટકે ૧૪૯ નાથ પર્યકાસના. ૧૫૦

૨૨૨

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રીઋષભદેવનો જેમાં એક હજાર વર્ષો બાદ કરેલા છે તેવા એક લાખ પૂર્વ પ્રમાણ કેવલી પર્ચાય (૧૪૪) બાબતો. એટલે પ્રભુ શ્રીઋષભદેવ કેવલજ્ઞાન થયા પછી કંઈક ન્યૂન એક લાખ પૂર્વ સુધી કેવલીપણે વિચર્યા હતા અને પ્રભુનો દીક્ષા પર્ચાય એક લાખ પૂર્વ પ્રમાણ (૧૪૫) બાબતો. એટલે દીક્ષા લીધા પછી ઋષભદેવ ભગવાન તેટલો કાલ સાધુપણે વિચર્યા હતા. તથા પ્રભુનું ૮૪ લાખ પૂર્વ (૧૪૬) પ્રમાણ સંપૂર્ણ આયુષ્ય હતું. તેમજ પ્રભુ ઋષભદેવ મોક્ષે ગયા તે વખતે અવસર્પિણી કાલના ત્રીજા આરના ત્રણ વરસ અને સાડી આઠ મહિના (૧૪૭) બાકી રહ્યા હતા. વળી તે પ્રભુએ નિર્વાણ વખતે (૧૪૮) ૬ ઉપવાસ (૧૪૯) કરેલા હતા. અને મોક્ષે જતી વખતે પ્રભુ પર્યકાસને (૧૫૦) એટલે પલાંડી વાળીને કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહેલા હતા. ૨૨૨

માહ વહની તેરસે ૧૫ પૂર્વાહ્ન ૧૫ અભિજિત ૧૫૩ મકરમાં, ૧૫૪

દશ સહસ્ર પરિવાર ૧૫૫ સહ અષ્ટાપદ ૧૫૬ પ્રભુ મોક્ષમાં;

જતા શરીર ત્રણ ભાગમાંના ભાગ બે અવગાહના, ૧૫૭

મુક્તિમાર્ગ વહ્યો પ્રવાહે ૧૫૮ અસંખ્યાત પુરૂષતણા. ૧૫૯

૨૨૩

સ્પષ્ટાર્થ:—જ્યારે પ્રભુ સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરીને મોક્ષે ગયા, ત્યારે મહા વહ તેરસને દિવસ (૧૫૧) હતો. અને તે વખતે પૂર્વાહ્ન એટલે દિવસનો પહેલો ભાગ (૧૫૨) વર્તતો હતો, તથા અભિજિત નક્ષત્ર (૧૫૩)ને મકર રાશિ (૧૫૪) હતી. તેમજ પ્રભુ મોક્ષે ગયા ત્યારે તેમની સાથે દશ હજાર મુનિઓનો પરિવાર (૧૫૫) મોક્ષે ગયો હતો. અને પ્રભુ શ્રીઆદિનાથ અષ્ટાપદ પર્વત (૧૫૬) ઉપર મોક્ષે ગયા હતા. મોક્ષે જતી વખતે પ્રભુના શરીરની અવગાહના બે તૃતીયાંશ ભાગ પ્રમાણ (૧૫૭) હતી. સામાન્ય નિયમ

એવો છે કે જે જીવની જેટલી અવગાહના હોય તેનો મોક્ષે જતી વખતે એક તૃતીયાંશ ભાગ શરીરના પોલાણ પૂરવામાં વપરાતો હોવાથી શરીરની અવગાહના બે તૃતીયાંશ ભાગ જેટલી બાકી રહે છે. આથી પ્રભુ આદિનાથના શરીરની અવગાહના ૫૦૦ ધનુષ્યની હતી તેમાંથી ત્રીજો ભાગ એટલે ૧૬૬૩ ધનુષ્ય ઓછી થાય. ત્યારે બાકી બે તૃતીયાંશ એટલે ૩૩૩૬ ધનુષ્ય પ્રમાણ મોક્ષે જતી વખતે પ્રભુની અવગાહના હોય છે. પ્રભુ મોક્ષે ગયા પછી તેમની પાટે અસંખ્યાતી (૧૫૮) પરંપરા સુધી મોક્ષ માર્ગ વહેતો રહ્યો. આ યુગાન્તકૃતભૂમિ કહેવાય છે. યુગાન્તકૃત એટલે જેમાં પ્રભુની પદ્મપરંપરામાં થયેલા ક્રમસર મોક્ષે જનારા મહાપુરૂષોની વિચારણા કરી હોય, તે યુગાન્તકૃદ્ભૂમિ કહેવાય. ૨૨૩

અંતર્મુદ્ધર્ત કેવલી^{૧૫૬} શિવમાર્ગ^{૧૬૦} મુનિ શ્રાવકપણે,

રત્નત્રયા અથવા વિનય^{૧૬૧} નિર્વાણનો આચારને;

શ્રાદ્ધ મુનિ કિરિયા સ્વરૂપ દ્યો બેઉમાંથી એકને,

૧૬૨ પૂર્વ પ્રવૃત્તિ અસંખ્યાતો કાલ તસ વિચ્છેદ એ.^{૧૬૩}

૨૨૪

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રીઆદિનાથને કેવલજ્ઞાન થયા પછી અન્તર્મુદ્ધર્તે મરૂદેવા માતા કેવલી થઈને મોક્ષે ગયા છે (૧૫૬) એ પર્ચાયાન્તભૂમિ કહેવાય છે. તે વખતે શિવમાર્ગ એટલે મોક્ષે જવાનો માર્ગ (૧૬૦) બે પ્રકારે હતો. એક સાધુ માર્ગ એટલે સર્વવિરતિ અને બીજો શ્રાવક માર્ગ એટલે દેશવિરતિ. અથવા રત્નત્રયી રૂપે એટલે જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રની આરાધના એમ બે રીતે મોક્ષમાર્ગ હતો. મોક્ષ વિનય (૧૬૧) તે જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર અને વીર્યાચાર એમ પાંચ પ્રકારે હતો. અથવા તો શ્રાદ્ધ એટલે શ્રાવકની ક્રિયા રૂપ અને મુનિ એટલે સાધુની ક્રિયા રૂપ મોક્ષ વિનય હતો. વળી પૂર્વ પ્રવૃત્તિ એટલે ચૌદ પૂર્વની જ્ઞાન પ્રવૃત્તિ (૧૬૨) પ્રભુના નિર્વાણ પછી અસંખ્યાતો કાલ સુધી થઈ હતી. તેમજ ચૌદ પૂર્વનો વિચ્છેદ કાલ (૧૬૩) પણ અસંખ્યાતો કાલ સુધીનો બાણવો. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે પ્રભુના નિર્વાણ પછી અસંખ્યાતો કાલ ગયો ત્યાં સુધી ચૌદ પૂર્વનું જ્ઞાન ચાલુ હતું. ને ત્યાર પછી ચૌદ પૂર્વનો વિચ્છેદ થયો. તે વિચ્છેદ પણ અસંખ્યાતો કાલ સુધી ચાલુ રહ્યો. ત્યાર પછી બીજા શ્રી અજિતનાથ પ્રભુના તીર્થમાં ફરીથી ચૌદ પૂર્વનું જ્ઞાન શરૂ થયું. ૨૨૪

નિજ તીર્થની સત્તા સુધી શ્રુત પ્રવૃત્તિ કાલ^{૧૬૪} વિચારીએ,

પચાસ લખ કોડી અચર અંતર^{૧૬૫} પ્રથમ બીજા જિને;

મરીચિ આદિક ભાવિ જિનજીવ^{૧૬૬} તીર્થમાં આદીશના,

૩૬^{૧૬૭} ભીમાવલિ થયા ત્રણ દર્શનો^{૧૬૮} જિન આદિના.

૨૨૫

સ્પષ્ટાર્થ:—જ્યાં સુધી પ્રભુએ સ્થાપેલા તીર્થની સત્તા હોય ત્યાં સુધી શ્રવણપ્રવૃત્તિ કાલ એટલે શ્રુતજ્ઞાનની પ્રવૃત્તિનો કાલ (૧૬૪) બાણવો. વળી પહેલા શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન અને બીજા શ્રી અજિતનાથ ભગવાનની વચ્ચે પચાસ લાખ કોડી સાગરોપમનું આંતરું (૧૬૫) બાણવું. શ્રી આદીશ્વર પ્રભુના તીર્થને વિષે મરીચિ વગેરે ભાવી તીર્થ કરના છવો (૧૬૬) થયા હતા. આ પ્રભુના વખતમાં ભીમાવલિ નામના રૂદ્ર (૧૬૭) થયા હતા. તેમજ શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુના વખતમાં જૈન દર્શન, શૈવ દર્શન અને સાંખ્ય દર્શન એમ ત્રણ દર્શનો હતા. ૨૨૫

આ શ્લોકમાં ઋષભદેવ સંખંધી ૧૭૦ બાબતો પૂરી કરી બીજા શ્રી અજિતનાથ સંખંધી ૧૭૦ બાબતો ૨૧ શ્લોકોમાં બાણાવે છે.

સિદ્ધિ એક સો આઠની^{૧૬૮} ચક્રી ભરત^{૧૭૦} ઉત્તમ નરા,
ધમિ અજિત પ્રભુની હક્રીકત પણ સાંભળો ત્રણ ભવો ખરા;
દીપ જંબૂ તાસ પૂર્વ વિદેહ^{૧૭૧} શીતા દક્ષિણ,^૪
વત્સા વિજય^૫ નગરી સુસીમા^૬ વિમલવાહન^૭ નૃપ^૮ તણા. ૨૨૬

સ્પષ્ટાર્થ:—આ શ્રીઋષભદેવ પ્રભુની સાથે એક સમયે એક સો ને આઠ મોક્ષે ગયા હતા, તે 'આશ્ચર્ય' (અછેરું) થયું હતું. (૧૬૮) તથા તેમના પુત્ર ભરત ચક્રવર્તી ઉત્તમ પુરૂષ એટલે ૬૩ શલાકા પુરુષ માંહેના એક શલાકા પુરુષ થયા હતા. (૧૭૦) એ પ્રમાણે ઋષભદેવ ભગવાંતની ૧૭૦ બાબતો બાણાવવાની કહી હતી તે પૂરી થઈ. હવે બીજા શ્રીઅજિતનાથ પ્રભુના જીવનની ૧૭૦ બાબતો બાણાવાય છે. તેમાં પ્રથમ શ્રીઅજિતનાથ પ્રભુ જે ભવમાં સમ્યક્ત્વ પામ્યા, તે ભવથી ત્રણ ભવો (૧) બાણવા. જંબૂદ્વીપને વિષે (૨) આવેલ પૂર્વ મહાવિદેહમાં (૩) શીતા નામે નદી આવેલી છે તેની દક્ષિણ (૪) બાણુએ વત્સા નામની વિજય (૫) આવેલી છે. તેમાં સુસીમા નામની (૬) નગરી આવેલી છે. આ નગરીમાં વિમલવાહન (૭) નામે રાજા (૮) છે. ૨૨૬

અરિહમન ગુરૂ^૯ તસ કને અગીઆર અગો^{૧૦} બાણતા,
એકાદિ સ્થાનક^{૧૧} સેવતા જિન નામ કર્મ નિકાયતા;
તેત્રીસ સાગર આયુ^{૧૨} વિજયે^{૧૩} દૈવસુખને પામતા,
પૂર્વના બે ભવતણા એ દ્વાર તેર પ્રકાશતા. ૨૨૭

સ્પષ્ટાર્થ:—તે વિમલવાહન રાજાએ અરિહમન નામના ગુરૂ પાસે (૯) દીક્ષા ગ્રહણ

૧ મધ્યમ અવગાહનવાળા એક સાથે ૧૦૮ મોક્ષે જાય છે. પરંતુ અહીં પ્રાચે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના-વાળા ૧૦૮ એક સાથે મોક્ષે ગયા માટે આશ્ચર્યમાં ગણેલ છે.

કરી. તેમની પાસે અગિઆર અંગોનો (૧૦) અભ્યાસ કર્યો. વીસ સ્થાનકો માંહેનાં એકાદિ સ્થાનકો(૧૧)ની સેવના કરી જિનનામ કર્મનો નિકાચિત બંધ કર્યો. આરિત્રનું સુંદર રીતે પાલન કરીને અંતે વિજય વિમાનને વિષે (૧૨) અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ થયા. ત્યાં તેત્રીસ સાગરોપમ (૧૩) સુધી દેવલવનાં સુખો ભોગવ્યાં. એ રીતે અજિતનાથ પ્રભુના ત્રણ લવ પૈકીના બે લવ સંબંધી ૧૩ આખતો જણાવી દીધી. ૨૨૭

વૈશાખ સુદની તેરસે^{૧૪} વૃષભ રોહિણી^{૧૬} અધરાતમાં,^{૧૭}
 વ્યવન પ્રભુનું ચૌદ સ્વપ્નો^{૧૮} માત દેખે નિંદમાં;
 સ્વપ્નપાઠક જનક સ્વપ્ન વિચારકો^{૧૯} ગર્ભ સ્થિતિ,
 માસ અડ ને પચીસ દિવસો^{૨૦} માહ સુદ આઠમ^{૨૧} મિતિ. ૨૨૮

જન્મની આરક ચતુર્થક તાસ મધ્યે^{૨૨} રોહિણી,^{૨૩}
 વૃષભાશિ^{૨૪} કોશલની^{૨૫} અયોધ્યા^{૨૬} ભૂપ જિતશત્રુ^{૨૭} તણી;
 વિજયા^{૨૮} દીએ અધરાત^{૨૯} પ્રભુને જન્મ ચોથા આરનો,
 અવશિષ્ટ કાલ અજિત જનમથી તે તમે હમણાં સુણો. ૨૨૯

સ્પષ્ટાર્થ:—તેત્રીસ સાગરોપમનું વિજય દેવનું આયુષ્ય પૂરું થયા બાદ વૈશાખ સુદ તેરસના દિવસે (૧૪) વૃષ રાશિમાં (૧૫) રોહિણી નક્ષત્રને (૧૬) વિષે અર્ધી રાતના (૧૭) વખતે પ્રભુનું વ્યવન થયું એટલે પ્રભુ દેવલોકમાંથી વ્યવ્યા. તે વખતે માતાએ નિશ્ચિતે વિષે ચૌદ મહાસ્વપ્નો બોયાં. (૧૮) આ પ્રસંગે સ્વપ્નના વિચારકો એટલે સ્વપ્નનું કૃણ જણાવનારા (૧૯) સ્વપ્નપાઠકો તેમજ જનક એટલે પિતા જાણવા. શ્રી ઋષભદેવના વખતમાં સ્વપ્ન પાઠકો નહોતા માટે ત્યાં એકલા પિતા શ્રીનાભિરાજ સ્વપ્નનું કૃણ જણાવનારા હતા. પ્રભુ શ્રીઅજિતનાથની ગર્ભ સ્થિતિ એટલે ગર્ભમાં રહેવાનો કાળ આઠ માસ ને પચીસ દિવસનો (૨૦) જાણવો. વળી જન્મની તિથિ મહા માસની સુદ આઠમ (૨૧) હતી. તે વખતે અવસર્પિણી કાલનો ચોથો આરો ચાલતો હતો. તે આરાની અંદર મહા સુદ આઠમના દિવસે (૨૨) જ્યારે રોહિણી નામનું નક્ષત્ર (૨૩) ચાલતું હતું અને વૃષ નામની રાશિ (૨૪) હતી ત્યારે કોશલ નામે દેશમાં (૨૫) અયોધ્યા નામે નગરીમાં (૨૬) જિતશત્રુ (૨૭) નામના રાજાની વિજયા નામે (૨૮) રાણીએ અડધી રાત્રીનાં (૨૯) વખતે પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે અજિતનાથના જન્મથી ચોથા આરાનો કેટલો કાળ બાકી હતો તે હવે જણાવું છું તે તમે સાંભળો. ૨૨૮-૨૨૯

પચાસ લાખ કોડી અતર તિમ લાખ બોતેર પૂર્વમાં,
 વર્ષ બેતાલીસ સહસ ઉણ તિમ ઉમેરો તેહમાં;

પક્ષ નબ્યાશી^{૩૦} ઇશાને^{૩૧} તાત માતા મુક્તિમાં,^{૩૨}

દિકકુમારી સ્થાન^{૩૩} કૃત્યો^{૩૪} ઈંદ્ર સંખ્યા^{૩૫} કૃત્યમાં.^{૩૬} ૨૩૦

મેવાદિ બીના એક સરખી જાણુજે ચોવીશમાં,

ઇક્ષ્વાકુ^{૩૭} કાશ્યપ^{૩૮} અજિત^{૩૯} પ્રભુનું અક્ષ કેરી રમતમાં;

જીતી શક્યા ના માતને ભૂપ^{૪૦} તેમ રાગાદિક બલે,

જીતાય ના^{૪૧} પ્રભુ તિણ અજિત ગજ^{૪૨} ચિહ્ન પ્રભુને સાધજો. ૨૩૧

સ્પષ્ટાર્થ:—તે ચોથા આશમાં પચાસ લાખ કોઠ અતર એટલે સાગરોપમ તેના ઉપર ગોતેર લાખ પૂર્વ તેમાં ખેંતાલીસ હજાર વર્ષ ઓછાં હતાં. તેટલા કાલમાં નેબ્યાસી પખવાડીયાં ઉમેરા તેટલો કાલ ચોથો આરા પૂરો થવામાં ઓછો હતો. (૩૦) આ અજિતનાથ પ્રભુના પિતા કાલધર્મ પામીને ઇશાન દેવલોકમાં (૩૧) ગયા અને તેમની માતા વિજયા રાણી તેજ ભવમાં મોક્ષના મુખોને (૩૨) પામ્યા હતા. પ્રભુના જન્મ પ્રસંગે સૂતિકા કર્મને કરવા માટે આવનારી દિકકુમારીકાઓનાં મેડૂ વગેરે સ્થાન (૩૩) તેમનાં ૮ કાર્યો (૩૪) ઈન્દ્રની સંખ્યા (૩૫) તથા પ્રભુના સ્નાત્રમાં ઈન્દ્રોના ૧૦ કર્તવ્યો (૩૬) આ બાબતો ચોવીસે જિનેશ્વરોમાં એક સરખી હોય છે. માટે તે હકીકત ઋષભદેવ ભગવાનની ૩૩ થી ૩૬ મી બાબત પ્રમાણે લેવી. આ શ્રીઅજિતનાથ પ્રભુનો ઇક્ષ્વાકુ વંશ (૩૭) હતો, અને કાશ્યપ નામે ગોત્ર (૩૮) હતું. જ્યારે રાજરાણી (પ્રભુજી ગર્ભમાં આવ્યા પહેલા), પાસાની રમત રમતા હતા, ત્યારે રાજ એટલે પ્રભુ શ્રીઅજિતનાથના પિતા જિતારિ રાજ તેમાં જીતતા હતા અને પ્રભુની માતા હારતા હતા. પરંતુ જ્યારથી પ્રભુ ગર્ભને વિષે આવ્યા ત્યારથી રાજ હારવા લાગ્યા અને માતા જીતવા લાગ્યા. તેથી પ્રભુનું અજિતનાથ નામ (૩૯-૪૦) પાડયું. આ અજિત શબ્દનો વિસ્તારથી અર્થ જાણવો. તેમજ રાગાદિકના બલથી અધિક બલવાન અજિત પ્રભુ કોઈથી જીતાયા નહોતા તેથી અજિત (૪૧) નામ પાડયું આ રીતે અજિત શબ્દનો સામાન્યાર્થ જાણવો. તથા પ્રભુના સાધજને વિષે ગજ એટલે હાથીનું ચિન્હ હતું. (૪૨) ૨૩૦-૨૩૧

ન ક્ષણ^{૪૩} ગૃહસ્થ જ્ઞાન^{૪૪} લક્ષણ^{૪૫} વર્ણ^{૪૬} રૂપ^{૪૭} બલ^{૪૮} વૃષભની,

એમ જાણો ચારસો પચ્યાશ^{૪૯} ઉત્સેધ ધનુ તણી;

ઉંચાઈ એકસો વીસ^{૫૦} એકસો આઠ^{૫૧} અંગુલ જાણીએ,

આત્મ પ્રમાણાંગુલ થકી આહાર^{૫૨} અન્નનો માનીએ. ૨૩૨

સ્પષ્ટાર્થ:—આ શ્રી અજિતનાથના મસ્તક ઉપર ન ક્ષણ એટલે સર્પની ફેણ જેવો આકાર નહોતો. તથા પ્રભુને ગૃહસ્થપણમાં મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એમ

ત્રણ સ્નાન હતા. આ બે બાબતો તેમ જ લક્ષણ, વર્ણ, રૂપ અને બલ એમ ૪૩ થી ૪૮ સુધીની ૬ બાબતો પ્રભુ ઋષભદેવની પેઠે એક સરખી બાબતી. તથા પ્રભુના શરીરની ઉંચાઈ ઉત્સેધાંશુલના માપથી ચારસો પરચાસ ધનુષ્ય (૪૯) પ્રમાણ હતી. અને આત્મા-શુલની અપેક્ષાએ એકસો આઠ આંશુલ (૫૧) પ્રમાણ ઉંચાઈ બાબતી. વળી પ્રભુ શ્રીઅન્નિ-તનાથ ઉત્તમ અન્નનો આહાર કરતા હતા. (૫૨) અહીં સમજવાનું એ છે કે-શ્રીઋષભદેવ પ્રભુ કદપવૃક્ષના ફલોનો આહાર કરતા હતા કારણ કે તે વખતે યુગલિયાની પરિસ્થિતિ ચાલુ હોવાથી અગ્નિની ઉત્પત્તિ થઈ નહોતી, ને બાકીના તેવીશ તીર્થકરો બાલ્યાદિ અવસ્થામાં ઉત્તમ અન્નનો આહાર કરતા હતા. ૨૩૨

અજિત લગ્ન^{૫૩} કુમાર ભાવે^{૫૪} પૂર્વ લાખ અહારને,
એક પૂર્વાંગે અધિક લાખ પૂર્વ ત્રેપન રાજ્યને;
કરતા અજિત ચક્રી^{૫૬} ન વાર્ષિક દાન^{૫૭} લોકાન્તિક અને,
ઋષભની જિમ બાણવા ને માહ સુદ નવમી દિને.^{૫૮}

૨૩૩

સ્પષ્ટાર્થ:—અજિતનાથ પ્રભુએ માતાપિતાના આગ્રહથી લગ્ન (૫૩) કર્યા હતાં. પ્રભુ શ્રી અજિતનાથ કુમાર ભાવમાં એટલે કુમાર અવસ્થામાં અહાર લાખ પૂર્વ (૫૪) સુધી રહ્યા હતા તથા ત્રેપન લાખ પૂર્વોની ઉપર એક પૂર્વાંગ સુધી પ્રભુએ રાજ્ય (૫૫) કર્યું. તેમજ અજિતનાથ પ્રભુ ચક્રી (૫૬) નહોતા. વળી તે પ્રભુએ પણ દીક્ષા લીધા પહેલાં ઋષભદેવ પ્રભુની પેઠે વાર્ષિકદાન (૫૭) આપ્યું હતું તે વખતે નવ લોકાન્તિક દેવો (૫૮) આચાર હોવાથી તીર્થ પ્રવર્તાવવાની વિનંતિ કરવાને આ પ્રભુની પાસે પણ આવ્યા હતા. આ રીતે આ ૫૬-૫૭-૫૮મી બાબતો (ત્રણ બાબતો) ઋષભદેવ પ્રભુની પેઠે બાબતી. અને જ્યારે એક વર્ષ સુધી સાંવત્સરી દાન આપ્યા પછી પ્રભુએ પોતાની મેળેજ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું, તે વખતે મહા સુદ નવમીનો (૫૯) દિવસ હતો. ૨૩૩

રોહિણી^{૬૦} વૃષઃ^{૬૧} સહસ્રર સાથે પાછલી વયઃ^{૬૩} છટુ^{૬૪} કરી,
સુપ્રભા^{૬૫} શિખિકા અયોધ્યા^{૬૬} સહસ્રાવ્રવને^{૬૭} વળી;
અશોક^{૬૮} નીચે પશ્ચિમાહે^{૬૯} પંચ મુષ્ટિ^{૭૦} વડે કરી,
લોચ કરતા અજિત દીક્ષા લેત ભવ સાગર તરી.

૨૩૪

સ્પષ્ટાર્થ:—અજિતનાથ પ્રભુએ દીક્ષા લીધી તે વખતે રોહિણી નક્ષત્ર (૬૦) અને વૃષ (૬૧) રાશિ હતી. તેમજ પ્રભુની સાથે એક હજાર પુરૂષોએ દીક્ષા (૬૨) લીધી હતી. વળી આ પ્રભુએ પોતાની પાછલી વયમાં (૬૩) દીક્ષા ગ્રહણ કરી તે વખતે છટુનો (૬૪) તપ કર્યો હતો. દીક્ષા મહોત્સવ વખતે સુપ્રભા (૬૫) નામની પાલખીમાં ખેરીને અયોધ્યા નગરીના (૬૬) સહસ્રાવ્ર (૬૭) નામના વનને વિષે ગયા હતા. તે વનમાં અશોક વૃક્ષની

(૬૮) નીચે પશ્ચિમાફને (૬૯) એટલે દિવસના પાછલા ભાગમાં પ્રભુ અજિતનાથે પોતાના હાથે પંચમુષ્ઠી લોચ (૭૦) કર્યો. અને ભવસાગર તરી એટલે આ સંસાર સમુદ્રમાંથી તરવાને તરી એટલે હોડી સમાન દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ૨૩૪

સુરદ્વંષ્ય^{૭૧} ચાવજીવ^{૭૨} ચોથું નાણુ^{૭૩} ઋષભ તણી પરે,
બીજે દિને^{૭૪} દીક્ષાપુરીમાં^{૭૫} બ્રહ્મદત્ત^{૭૬} તણા ધરે;
પરમાત્મ^{૭૭} બહોરી પારણું પહેલું કરે દાતા વરે,
મુક્તિને^{૭૮} તિમ દિવ્ય^{૭૯} વસુ ધારા^{૮૦} ઋષભ પ્રભુની પરે. ૨૩૫

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુએ દીક્ષા લીધી ત્યારે ઇન્દ્ર મહારાજે પ્રભુના ખભા ઉપર સૂરદ્વંષ્ય એટલે દેવદ્વંષ્ય વસ્ત્ર (૭૧) સ્થાપન કર્યું હતું. આ દેવદ્વંષ્ય વસ્ત્ર પ્રભુના ખભા ઉપર ચાવજીવ એટલે જીવન પર્યંત (૭૨) રહ્યું હતું. અને શ્રીઅજિતનાથે દીક્ષા લીધી તેજ વખતે તેમને ચોથું મન:પર્યવસાન ઋષભદેવ પ્રભુની જેમ ઉત્પન્ન થયું. ત્યાર પછી બીજે દિવસે (૭૪) દીક્ષાપુરીમાં (અયોધ્યામાં) (૭૫) બ્રહ્મદત્ત નામના (૭૬) રાજાના ધરે પ્રભુએ પરમાત્મ (૭૭) એટલે ખીર વહોરીને પ્રથમ પારણું કર્યું. પ્રભુને દાન આપનાર બ્રહ્મદત્ત રાજા તેજ ભવમાં મોક્ષને (૭૮) પામ્યા. પ્રભુએ દાન ગ્રહણ કર્યું તે વખતે પાંચ દિવ્ય (૭૯) પ્રગટ થયા હતા. તેમજ શ્રીઋષભદેવ પ્રભુની પેઠે વસુધારા (૮૦) એટલે સૌનેચાની વૃદ્ધિ થઈ હતી. ૨૩૫

માસ અડ ઉત્કૃષ્ટ તપ^{૮૧} અભિગ્રહ^{૮૨} વિચરતા આર્યમાં,^{૮૩}
છન્નસ્થ વર્ષો બાર^{૮૪} ઉપસર્ગો ન^{૮૫} ન રજ પ્રમાદમાં;
પોષ સુદ અગીઆરસે^{૮૬} વૃષ^{૮૮} રોહિણી^{૮૯} પૂર્વાર્ધમાં,^{૯૦}
છટુમાં^{૯૧} પ્રભુ સપ્તપર્ણે^{૯૨} અયોધ્યા^{૯૩} સહસ્ત્રાત્રમાં.^{૯૪} ૨૩૬

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રી અજિતનાથના સમયે ઉત્કૃષ્ટ તપ આઠ મહિનાનો (૮૧) હતો. સંયમધારી પ્રભુ અજિતનાથ અભિગ્રહોને ધારણ કરવા (૮૨) પૂર્વક આર્યક્ષેત્રોમાં (૮૩) વિચરતા હતા. પ્રભુ શ્રી અજિતનાથનો ૧૨ વર્ષ પ્રમાણુ છન્નસ્થકાલ (૮૪) હતો. એટલે પ્રભુને દીક્ષા લીધા પછી બાર વર્ષે કેવલજ્ઞાન થયું. તથા આ પરમ કૃપાળુ પ્રભુ દેવને ઉપસર્ગો (૮૫) થયા નહોતા. તેમજ પ્રભુએ પ્રમાદમાં (૮૬) જરા પણ કાળ ગુમાવ્યો નહોતો. જ્યારે પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયું તે વખતે પોસ સુદી અગીઆરસનો (૮૭) દિવસ હતો. અને વૃષ રાશિ હતી. (૮૮) તથા રોહિણી (૮૯) નક્ષત્ર વર્તતું હતું. અને તે વખતે પૂર્વાર્ધન (૯૦) એટલે દિવસનો પ્રથમ ભાગ વર્તતો હતો. તથા પ્રભુએ તે વખતે છટુનો (૯૧) તપ કર્યો હતો. અને અયોધ્યા નગરીના (૯૩) સહસ્ત્રાત્ર નામના (૯૪) વનમાં સપ્તપર્ણ નામના બ્રાહ્મ (૯૩)ની નીચે રક્ષા હતા. ૨૩૬

કેવલી પ્રભુ જ્ઞાન તરૂં નહિ દોષદ્વં અતિશયદ્વં વચનના,
 ગુણદ્વં પ્રાતિહાર્યદ્વં વિચાર તીર્થોત્પત્તિ^{૧૦૦} તીર્થ પ્રવૃત્તિના;^{૧૦૧}
 વ્યુચ્છેદની^{૧૦૨} બીના ઋષભ જિમ ધુર ગણી સિંહસેનને ^{૦૩},
 આદ્ય સાધ્વી ફદગુની^{૧૦૪} ધુર શ્રાવક શ્રાવકી ન વિહિત એ. ૨૩૭

સ્પષ્ટાર્થ:—એ પ્રમાણે પ્રભુના કેવલજ્ઞાનની હકીકત કહી. પ્રભુ અજિતનાથનું જ્ઞાન તરૂં (૬૫) તેમજ દોષરહિતપણું, (૬૬) અતિશયો, (૬૭) વચનના ગુણો, (૬૮) આઠ પ્રાતિહાર્યોનો વિચાર, (૬૯) તીર્થોત્પત્તિ (૧૦૦) તેમજ તીર્થપ્રવૃત્તિ (૧૦૧) અને તીર્થ-વિચ્છેદ (૧૦૨) આ ૭ દ્વારોની સઘળી બીના ઋષભદેવ પ્રભુની પેઠે જાણવી. શ્રી અજિતનાથ પ્રભુના સિંહસેન નામના પ્રથમ ગણધર (૧૦૩) હતા. તથા ફદગુની નામના પ્રથમ સાધ્વી (૧૦૪) હતા. પ્રથમ શ્રાવક (૧૦૫) તથા પ્રથમ શ્રાવિકાની (૧૦૬) હકીકત પ્રસિદ્ધ નથી. ૨૩૭

ભક્ત રાજ સગર ચક્રી^{૧૦૭} મહાયક્ષ^{૧૦૮} જિનેશનો,
 યક્ષણી અજિતા^{૧૦૯} ગણધરો^{૧૧૦} પાંચ નેત્રું તિમ ગણો;^{૧૧૧}
 ઇગ લાખ સવિ મુનિ^{૧૧૨} લાખ ત્રણ ત્રીસ સહસ સાધ્વી^{૧૧૩} જાણીએ,
 બે લાખ અટ્ટાણું સહસ શ્રાવક^{૧૧૪} પ્રમાણ ન ભૂલીએ. ૨૩૮

સ્પષ્ટાર્થ:—સગર નામના બીજા ચક્રવર્તી (૧૦૭) પ્રભુના પરમ ભક્ત રાજ હતા. શ્રી અજિતનાથના શાસનનો મહાયક્ષ નામે (૧૦૮) અધિકાયક ચક્ષ હતા. અજિતા (૧૦૯) નામની યક્ષિણી શાસનદેવી હતી. પ્રભુના પંચાણુ ગણધરો (૧૧૦) હતા. તેમ પંચાણું ગણો (૧૧૧) હતા. પ્રભુના હાથે દીક્ષિત થયેલા સર્વ મુનિવરોની સંખ્યા એક લાખની (૧૧૨) હતી. અને ત્રણ લાખ ને ત્રીસ હજાર સાધ્વીની સંખ્યા (૧૧૩) હતી. તથા શ્રાવકોની સર્વ સંખ્યા બે લાખ અટ્ટાણું હજારની (૧૧૪) હતી એ વાત ભૂલવી નહિ. ૨૩૮

લખ પાંચ પિસ્તાલીસ સહસ એ શ્રાવિકા^{૧૧૫} અવધારીએ,
 વીસ સહસ જિન કેવલી^{૧૧૬} અન્યત્ર બાવીસ સહસ એ;
 મણુપર્યવી^{૧૧૭} બારજ સહસ ને પાંચસો અન્યત્ર એ,
 પચ્ચાશ અધિકા ભાખિયા ઇમ જાણુજે મતભેદ એ. ૨૩૯

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી પાંચ લાખ ને પિસ્તાલીસ હજાર શ્રાવિકાઓનો પરિવાર (૧૧૫) જાણવો. પ્રભુને વીસ હજાર કેવલી મુનિવરોનો (૧૧૬) પરિવાર હતો. બીજા ગ્રંથોમાં બાવીસ હજાર કેવલજ્ઞાની મુનિવરો હતા એમ કહ્યું છે. પ્રભુના મનઃપર્યવ જ્ઞાની મુનિવરોની (૧૧૭) સંખ્યા બાર હજાર ને પાંચસોની હતી. બીજા ગ્રંથોમાં કહ્યું છે કે મનઃપર્યવ જ્ઞાનીની

સંખ્યા બાર હબર પાંચસો ને પચાસ હતી. એ પ્રમાણે મનઃપર્યાવ જ્ઞાની મુનિવરોની સંખ્યાની બાળતમાં મતાંતર બાણવો. ૨૩૬

ચોરાણું સો શ્રીઅવધિ નાણી^{૧૧૮} ચૌદપૂર્વી મુનિવરા,^{૧૧૯}

ત્રણ સહસ સત સાત વીસ વૈક્રિય કરણ^{૧૨૦} લઙ્ગિધરા;

વીસ સહસ ને ચારસો દશ બે સહસ ને ચારસો,

વાદી શ્રમણ^{૧૨૧} ઠગિવીસ સહસ પંચાશી અધિકા ચારસો. ૨૪૦

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રીઅજિતનાથના અવધિજ્ઞાની મુનિવરોની સંખ્યા નવ હબર ને ચારસોની (૧૧૮) હતી. વળી પ્રભુના ચૌદ પૂર્વના બાણકાર મુનિવરોની સંખ્યા ત્રણ હબર સાતસો ને વીસની (૧૧૯) હતી. અને પ્રભુના વૈક્રિય શરીર કરવાની લઙ્ગિધવાળા મુનિઓની સંખ્યા વીસ હબર ને ચારસોની (૧૨૦) હતી. બાર હબર ને ચારસો વાદી સાધુઓની (૧૨૧) સંખ્યા હતી, તેમજ સામાન્ય મુનિવરોની સંખ્યા એકવીસ હબર ચારસો ને પંચાસી કહી છે. (૧૨૨) ૨૪૦

સામાન્ય મુનિ^{૧૨૨} સંખ્યા કહી અનુત્તર મુનીશ^{૧૨૩} અજ્ઞાત છે,

પ્રત્યેક^{૧૨૪} બુદ્ધ પ્રકીર્ણકો^{૧૨૫} આદેશ^{૧૨૬} ઋષભ સમાન છે;

સાધુ^{૧૨૭} શ્રાવકના^{૧૨૮} વ્રતો ઉપકરણ^{૧૨૯} અણુગારાદિના,

તેમ બાણો એક સરખા વર્ણને જિમ વૃષભના. ૨૪૧

સ્પષ્ટાર્થ:—અનુત્તર મુનિઓ એટલે ચાલુ ભવનું આયુષ્ય પૂરું કરી તરતજ અનુત્તર વિમાન (દેવલોક)માં ઉત્પન્ન થનારા મુનિઓની સંખ્યા (૧૨૩) અજ્ઞાત છે એટલે કહેલી નથી. પ્રત્યેક બુદ્ધ (૧૨૪) પ્રકીર્ણકો (પચસા) (૧૨૫) તેમજ આદેશ (૧૨૬) ઋષભ પ્રભુની પેઠે બાણવા. વળી સાધુના મહાવ્રતો ચાર (૧૨૭) બાણવા. તથા શ્રાવકના વ્રતો બાર (૧૨૮) બાણવા. અણુગારાદિ એટલે સાધુ સાધ્વી વગેરેના ઉપકરણોની સંખ્યા પણ તેજ પ્રમાણે એટલે જેમ ઋષભદેવ ભગવંતના વર્ણનમાં (જીવનમાં) કહી છે તે પ્રમાણે બાણવી. (૧૨૯) ૨૪૧

ચારિત્ર^{૧૩૦} ત્રણ ને તત્ત્વ^{૧૩૧} ત્રણ નવ ચાર સામાયિક^{૧૩૨} કહ્યા,

પ્રતિક્રમણ^{૧૩૩} બે રાત્રિ ભોજન ત્યાગ ઉત્તર ગુણ^{૧૩૪} ગણ્યા;

સ્થિત કલ્પના ચઉ ભેદ^{૧૩૫} અસ્થિત કલ્પ પટ^{૧૩૬} ભેદે મુણો,

કલ્પ શુદ્ધિ વિશુદ્ધ તેમ સુખાનુપાલ્ય^{૧૩૭} તથા મૂણો. ૨૪૨

સ્પષ્ટાર્થ:—તથા આ પ્રભુ શ્રીઅજિતનાથના તીર્થમાં સામાયિક, સૂક્ષ્મ સંપરાય અને યથાખ્યાત એ ત્રણ ચારિત્રો (૧૩૦) બાણવા. કારણકે બીજું છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર તથા ત્રીજું પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્ર એ બે ચારિત્ર વચ્ચે (શ્રી ઋષભદેવ તથા વીર પ્રભુ સિવાયના) બાવીસ પ્રભુના તીર્થમાં હોતા નથી. કારણકે નવીન સાધુને લઘુ દીક્ષા દીધા પછી વડી

દીક્ષા આપવામાં આવે ત્યારે તેને છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર કહેવાય છે. તે વચલા બાવીસ તીર્થંકરોના તીર્થમાં તે પહેલેથીજ સામાયિક ચારિત્ર સ્વીકારે છે, ત્યાર પછી વડી દીક્ષા હોતી નથી, માટે છેદોપસ્થાપનીય કહ્યું નથી, તેમજ પ્રથમ કહ્યા પ્રમાણે ત્રણ અથવા નવ તત્વો (૧૩૧) અને ચાર સામાયિક (૧૩૨) જાણવા. આ શ્રીઅજિતનાથ તીર્થમાં દૈવસિક પ્રતિક્રમણ તથા રાત્રી સંબંધી પ્રતિક્રમણ એમ બે જ પ્રતિક્રમણ (૧૩૩) હોય છે. રાત્રિ લોજનના ત્યાગનું મત, મૂલ ગુણમાં ગણાતું નથી પણ ઉત્તરગુણમાં (૧૩૪) ગણાય છે. ઋષભજિનના વારામાં ગણાવેલ દશ પ્રકારના સ્થિત કલ્પમાંથી અજિતનાથ પ્રભુના તીર્થમાં શબ્દાતર, મત, જ્યેષ્ઠ અને કૃતિકર્મ એ ચાર કલ્પો સ્થિત કલ્પ (૧૩૫) કહેવાય છે ને બાકીના છ (૬) કલ્પો અસ્થિત કલ્પમાં (૧૩૬) ગણ્યા છે. કલ્પની શુદ્ધિ એટલે કલ્પ-આચારનું સ્વરૂપ સમજીને પાલન કરવું તે વિશુદ્ધ એટલે અતિચારાદિ વિનાનું હોય છે. (૧૩૭) કારણ કે આ વચલા બાવીસ તીર્થંકરોના સાધુઓ ઋણ એટલે સરલ તેમજ પ્રાણ એટલે બુદ્ધિશાળી હોય છે, તેથી તેઓ કલ્પોનું સ્વરૂપ સહેલાઈથી સમજીને તે કલ્પોની આરાધના કરે છે. ૨૪૨

આવશ્યકો પદ૧૩૮ કારણે ઋણ પ્રાણ૧૨૬ મુનિઓ માનીએ,
લેહ સંયમ૧૪૦ ધર્મના૧૪૧ જિમ ઋષભના તિમ જાણીએ;
વસ્ત્ર વર્ણાદિક નિયત૧૪૨ ના લાખ પૂર્વ એકોત્તેર ને,
પૂર્વાંગ ગૃહિતા કાલ૧૪૩ જાણો હવે કેવલી કાલને. ૨૪૩

સ્પષ્ટાર્થ:—આ શ્રીઅજિતનાથના તીર્થમાં ૬ આવશ્યકોની આરાધના થતી હતી. અને તે આવશ્યકોની આરાધના કારણ હોય ત્યારેજ (૧૩૮) કરાતી હતી. શ્રી-અજિતનાથ પ્રભુના તીર્થના સાધુઓ ઋણ પ્રાણ (૧૩૯) એટલે સરલ-કપટભાવ વિનાના તેમજ પ્રાણ એટલે બુદ્ધિશાળી હતા. સંયમના લેહ (૧૪૦) તથા ધર્મના લેહ (૧૪૧) ઋષભદેવ પ્રભુના જીવનની જેમ જાણવા, અને સાધુઓના વસ્ત્રના વર્ણાદિક નિયત એટલે અમુક ચોક્કસ પ્રકારના (૧૪૨) હોતા નથી. શ્રીઅજિતનાથ પ્રભુનો ગૃહસ્થપણનો કાલ-ધકોતેર લાખ પૂર્વ ને ઉપર એક પૂર્વાંગ એટલે ચોરાસી લાખ વર્ષ જેટલો જાણવો. (૧૪૩) હવે આગળના શ્લોકમાં કેવલિપણનો કાલ જણાવે છે. ૨૪૩

પૂર્વાંગ ઇગ ને બાર વર્ષે ઉણ પૂરવ લાખ એ,
કેવલી પર્યાય૧૪૪ તિમ પૂર્વાંગ ઉણ લખ પૂર્વ એ;
મત કાલ૧૪૫ જાણો આયુ પૂરું લાખ બોતેર૧૪૬ પૂર્વ એ,
ચતુર્થારિક મધ્યમાં૧૪૭ ચૈતર સુદી પાંચમ દિને.૧૪૮ ૨૪૪

મૃગશિર૧૪૯ વૃષભ૧૫૦ પૂર્વાશ્વિમાં૧૫૧ સમ્મેત૧૫૨ કાર્તિક૧૫૩
માસ તપ૧૫૪ ઇગિ સહસ૧૫૫ સહ શિવ તિલાગૂણ અવગાહમાં;૧૫૬

વર્ષ ભેંતાલીસ સહસ્ર ગણ પચ્ચાસ કોડી લાખ એ,
અચર નવ્યાશીજ પક્ષો ચતુર્થારક શેષ^{૧૫૭} એ.

૨૪૫

સ્પષ્ટાર્થ:—એક લાખ પૂર્વોભાંથી એક પૂર્વાંગ અને બાર વર્ષ ઓછા કરતાં, જે બાકી રહે તેટલા પૂર્વાદિકાલ સુધી પ્રભુનો કેવલી પર્યાય (૧૪૪) જાણવો. એટલે આટલા કાલ સુધી પ્રભુ કેવલીપણે વિચર્યાં. તથા એક પૂર્વાંગ ન્યૂન એક લાખ પૂર્વ પ્રમાણ પ્રભુનો વતનો કાલ એટલે પ્રભુ શ્રીઅજિતનાથનો દીક્ષા પર્યાય (૧૪૫) જાણવો. પ્રભુનું સંપૂર્ણ આયુષ્ય ભાંતેર લાખ પૂર્વ પ્રમાણ (૧૪૬) હતું. એથા આરાના મધ્ય ભાગમાં (૧૪૭) એટલે એથો આરો લગભગ અર્ધો ગયા પછી જ્યારે ચૈતર સુદ પાંચમ (૧૪૮) નો દિવસ હતો અને મૃગશિર નામે નક્ષત્ર (૧૪૯) તથા વૃષભ નામે રાશિ (૧૫૦) વર્તતી હતી, તેમજ પૂર્વાક્ષ એટલે દિવસનો પ્રથમ ભાગ (૧૫૧) આલતો હતો ત્યારે સમ્મેતશિખર નામના ગિરિ ઉપર (૧૫૨) કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહેલા (૧૫૩) પ્રભુ એક મહિનાનું અનશન તપ (૧૫૪) કરીને એક હજાર મુનિઓની સાથે (૧૫૫) મોક્ષે ગયા. તે વખતે પ્રભુની અવગાહના ત્રીજો ભાગ ઓછી થઈ હતી. (૧૫૬) તે વખતે એથા આરાના ભેંતાલીસ હજાર વર્ષે ઓછા પચાસ કોડ લાખ અચર એટલે સાગરોપમ તેમજ નેવ્યાસી પખવાડીયા (૧૫૭) બાકી રહ્યા હતા. ૨૪૪-૨૪૫

અજિત પ્રભુ નિર્વાણથી એ શેષકાલ વિચારીએ,
સંખ્યાત પુરૂષ સુધી^{૧૫૮} વહ્યો શિવમાર્ગ એક દિનાદિએ,
કેવલી^{૧૫૯} પથ^{૧૬૦} મોક્ષ કરે વિનય^{૧૬૧} બે આદીશ પરે,
અસંખ્યાત સમય સુધી પૂર્વ પ્રવૃત્તિ^{૧૬૨} રહેદ^{૧૬૩} એ.

૨૪૬

સ્પષ્ટાર્થ:—ઉપરના શ્લોકમાં જણાવેલો એથા આરાનો બાકીનો કાલ બીજા અજિતનાથ ભગવાન મોક્ષે ગયા ત્યારથી માંડીને જાણવો. પ્રભુના મોક્ષે ગયા પછી સંખ્યાતા પદ્ધતર પુરૂષો સુધી મોક્ષ માર્ગ (૧૧૮) ચાલુ રહ્યો. તે યુગાન્તકૃત ભૂમિ જાણવી. એકાદિ દિવસના અંતરે કેવલી એટલે પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયા પછી કોઈને એકાદિ દિવસ ગયા પછી કેવલજ્ઞાન થયું હતું. તે પર્યાયાન્તભૂમિ (૧૫૬) જાણવી. મોક્ષનો માર્ગ (૧૬૦) તથા મોક્ષનો વિનય (૧૬૧) એ બે બાબતો જેમ આદીશ્વર પ્રભુના જીવનમાં કહી હતી તેમ જાણવી. તેમજ ચૌદ પૂર્વોની પ્રવૃત્તિ એટલે પૂર્વોનું જ્ઞાન અસંખ્યાત કાલ સુધી ચાલુ રહ્યું હતું. (૧૬૨) ત્યાર પછી પૂર્વોના જ્ઞાનનો વિરોધ થયો. (૧૬૩) તેનો કાલ પણ અસંખ્યાતો જાણવો. ૨૪૬

નિજ તીર્થના છેડા સુધી^{૧૬૪} એ શ્રુત પ્રવૃત્તિ માનીએ,
અજિત સંભવ આંતરૂં તોસ લાખ કોડી સાગરે;^{૧૬૫}

ભાવિ જિનના જીવ નથી^{૧૧૬} જિતશત્રુ^{૧૧૭} રૂદ્ર વિચારીએ,
આશ્ચર્ય^{૧૧૮} ને દર્શન^{૧૧૯} તણી ઉત્પત્તિ નહિ ઇમ ધારીએ. ૨૪૭

સ્પષ્ટાર્થ:—અજિતનાથ પ્રભુના તીર્થનો છેડો આવ્યો ત્યાં સુધી શ્રુતજ્ઞાનની પ્રવૃત્તિ (૧૬૪) ચાલુ હતી. બીજા અજિતનાથ પ્રભુની અને ત્રીજા સંભવનાથ પ્રભુની વચ્ચે અંતર-કાલ (આંતર) ત્રીસ લાખ કોડી સાગરોપમ (૧૬૫) પ્રમાણે જાણવું. આ પ્રભુના તીર્થમાં ભાવી તીર્થકરનો કોઈ જીવ (૧૬૬) થયો નથી અને જિતશત્રુ નામના રૂદ્ર (૧૬૭) થયા હતા. તથા શ્રીઅજિતનાથ પ્રભુના કાળમાં કોઈ આશ્ચર્ય (અછેડ) (૧૬૮) ઉત્પન્ન થયું નથી. તેમજ કોઈ નવીન દર્શનની (૧૬૯) પણ ઉત્પત્તિ થઈ નથી. ૨૪૭

આરૂ ગણધર અજિતનાથ પ્રભુના ૧૭૦ દ્વારની બીના કહીને હવે ત્રીજા સંભવનાથ પ્રભુના ૧૭૦ દ્વારની બીના ૨૪ શ્લોકમાં કહે છે:—

સગર ચક્રી^૧ પુરૂષ ઉત્તમ અજિત વર્ણન પૂર્ણતા,
એમ મુજ સંભવ પ્રભુનું સાંભળો રાજી થતા;
ત્રણ ભવો સમ્યક્ત્વ ભવથી દ્વીપ^૨ જંબૂ તેહની,
શ્રેષ્ઠ પૂર્વ વિદેહ^૩ શીતા^૪ દક્ષિણ રમણીયની.^૫ ૨૪૮

સ્પષ્ટાર્થ:—તેમજ શ્રીઅજિતનાથ પ્રભુના કાકાના પુત્ર સગર નામના ચક્રવર્તી ભક્ત રાજા હતા. પ્રભુના (૧૭૦) એ શલાકા પુરૂષ જાણવા. એ પ્રમાણે બીજા અજિતનાથ પ્રભુની ૧૭૦ બીના કહીને આરૂ ગણધરે કહ્યું કે હવે હું હર્ષપૂર્વક મારા નાથ શ્રીસંભવનાથની ૧૭૦ બીનાઓ કહું છું તે તમે સાંભળો—સંભવનાથ પ્રભુ તીર્થકર થયા તે પૂર્વે ત્રીજા ભવે સમક્ષિત પામ્યા હતા. (૧) હવે જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપના (૨) શ્રેષ્ઠ પૂર્વ મહાવિદેહમાં (૩) શીતા નામની નદીના (૪) દક્ષિણ ભાગમાં રમણીય નામની (૫) વિજય હતી ૨૪૮

નગરી શુભાના^૬ નૃપ^૭ વિપુલ^૮ બલ પૂજ્ય ગુરૂ સંબ્રાંતના,^૯
ઉપદેશથી દીક્ષા લહી એકાદશાંગી^{૧૦} શ્રુત તણા;
ધારક બની એકાદિ સ્થાનક^{૧૧} સાધતા અંતે ગયા,
સાતમા ત્રૈવેયકે^{૧૨} નવવીસ^{૧૩} સાગર સુખ લહ્યા. ૨૪૯

સ્પષ્ટાર્થ:—તે રમણીય નામની વિજયમાં શુભા નામની નગરીના (૬) રાજા (૭) વિપુલબલ (વિપુલવાહન) (૮) નામે હતા. તેમણે સંબ્રાંત નામના ગુરૂના (૯) ઉપદેશથી દીક્ષા લીધી. ત્યાર પછી આચારાંગ વગેરે અગિયાર અંગો રૂપ (૧૦) શ્રુતનો અભ્યાસ કરી અગિયાર અંગના ધારક થયા. ત્યાર પછી વીસ સ્થાનકોમાંથી એકાદિ સ્થાનકોની

(૧૧) આરાધના કરીને છેવટે સાતમી શ્રેયેયક્રમાં (૧૨) ૨૬ સાગરોપમ પ્રમાણ આયુષ્ય સુધી (૧૩) દેવલોકનાં સુખ ભોગવ્યા. ૨૪૬

અયવન ફાલ્ગુન શુક્લ આઠમી^{૧૮} મિથુન^૫ મૃગશીર્ષ^{૧૯} અને,
અધરાત^{૧૭} સ્વપ્નો ચૌદ^{૧૯} સ્વપ્ન વિચારકો તે બે ૬ અને;

નવ માસ ૫૮ દિન^{૨૦} ગર્ભના તિમ ચતુર્થારિક ઉત્તરે,^{૨૧}

કુણ્ડલા^{૨૨} શ્રાવસ્તિ^{૨૩} ભૂપ જિતારિ^{૨૪} સેના^{૨૫} જનની એ. ૨૫૦

સ્પષ્ટાર્થ:—તે સાતમી શ્રેયેયક્રમાં ૨૬ સાગરોપમ પ્રમાણ આયુષ્ય પૂરું કરીને ત્યાંથી પ્રભુ શ્રીસંભવનાથનો જીવ (દેવ) ફાલ્ગુ માસની આઠમને (૧૪) દિવસે વ્યવ્યો. તે વખતે મિથુન નામે રાશિ (૧૫) વર્તતી હતી. અને મૃગશીર્ષ (૧૬) નામે નક્ષત્ર વર્તતું હતું. તે વખતે અર્ધ રાત્રીનો (૧૭) સમય હતો. તે વખતે પ્રભુની માતાએ ચૌદ (૧૮) મહા સ્વપ્નો જોયા. તે સ્વપ્નોનો અર્થ કહેનારા (૧૯) બે જણા હતા. એક રાજા અને બીજા સ્વપ્ન-પાઠકો. પ્રભુ શ્રીસંભવનાથ નવ મહિના ને છ દિવસ (૨૦) ગર્ભાવાસમાં રહ્યા. તે વખતે ચોથા આરાનો ઉત્તરાર્ધ એટલે પાછલો અર્ધ ભાગ (૨૧) ચાલતો હતો. કુણ્ડલા નામે દેશમાં (૨૨) શ્રાવસ્તિ નામની નગરીના (૨૩) જિતારી નામે રાજા (૨૪) પ્રભુના પિતા હતા. તથા માતાનું નામ સેના (૨૫) રાણી હતું. અહીં ૨૪૮-૨૪૯-૨૫૦-મા શ્લોકોમાં ત્રણ ભવો-માંના શરૂઆતના બે ભવોની બીના શ્રીસતિશતસ્થાનક પ્રકરણાદિને અનુસારે જણાવી છે. ને આ શ્રંથની શરૂઆતમાં તે બીના ત્રિપષ્ટિશલાકા પુરૂષ ચરિત્રાદિને અનુસારે જણાવી છે, તેને જ મુખ્ય ગણવી. ને સત્સતિશત સ્થાનકાદિની બીના મતાંતર તરીકે છે એમ સમજવું. ૨૫૦

માગશર સુદ ચૌદશે^{૧૬} અધરાત^{૧૭} મૃગશીર્ષે^{૨૮} અને,

મિથુન રાશી^૫ જન્મ આપ્યો જન્મથી પ્રભુના અને;

વર્ષ બેતાલીશ સહસ્ર ઉણ સાઠ લખ પૂર્વે અને,

અધિક વીસ લખ કોડી સાગર ચતુર્થારિક શેષ એ.^{૩૦} ૨૫૧

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુનો ગર્ભકાળ પૂર્ણ થતાં જ્યારે માગશર સુદ ચૌદશનો દિવસ હતો (૨૫) અર્ધ રાત્રીનો સમય (૨૭) હતો. અને તે વખતે મૃગશીર્ષ નામે નક્ષત્ર (૨૮) અને મિથુન નામે (૨૯) રાશી વર્તતી હતી. તે વખતે સેના માતાએ પ્રભુ શ્રીસંભવનાથને જન્મ આપ્યો. જ્યારે પ્રભુનો જન્મ થયો ત્યારે ચોથા આરાના વીસ લાખ કોડ સાગરોપમ તથા ઉપર જેમાં બેતાલીસ હજારઅર્ધો ઓછા છે, તેવા સાઠ લાખ પૂર્વ બેટલો કાલ (૩૦) (ચોથા આરાનો) બાકી રહ્યો હતો. ૨૫૧

સેના^{૩૧} ગયા છે મોક્ષમાં જિતશત્રુ^{૩૨} હશિાને અને,

દિકકુમારી^{૩૩} સ્થાન કૃત્યો^{૩૪} હંદ્ર સંખ્યા^{૩૫} કૃત્ય^{૩૬} એ;

અજિતની જિમ જાણવા ઇક્ષ્વાકુ^{૩૭} કાશ્યપ^{૩૮} ધારીએ,
નામ સંભવ^{૩૯} સંભવે શુભ^{૪૦} અતિશયાન^{૪૧} તણા અને. ૨૫૨

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રીસંભવનાથના સેના માતા મોક્ષમાં (૩૧) ગયા છે. અને પિતાશ્રી જિતશત્રુ રાજા (૩૨) ઇશાન દેવલોકમાં ગયા છે. દિશાકુમારીઓનાં સ્થાન (૩૩) અને તેમનાં કૃત્યો (૩૪) તથા ઇન્દ્રની સંખ્યા (૩૫) અને તેમનાં કાર્યો (૩૬) એ ચારે ખીનાઓ જેમ શ્રીઅજિતનાથ પ્રભુના વર્ણનમાં કહી છે તેમ જાણવી. આ પ્રભુ દેવનો ઇક્ષ્વાકુ નામે વંશ હતો (૩૭) તેમજ તેમનું કાશ્યપ નામે (૩૮) ગોત્ર હતું. પ્રભુનું સંભવનાથ (૩૯) એવું નામ થવામાં શુભ અતિશયોનો સંભવ (૪૦) તથા હુબ્બાળમાં અન્નનો સંભવ (ઉત્પત્તિ) (૪૧) એમ બે કારણો જાણવાં. ૨૫૨

અશ્વ^{૪૨} ચિહ્ન કૃણા^{૪૩} ન લક્ષણ^{૪૪} ગૃહિ જ્ઞાન^{૪૫} અજિત પરે,
વર્ણ પીળો^{૪૬} રૂપ^{૪૭} સર્વોત્કૃષ્ટ શક્તિ^{૪૮} અનંત એ;
ઉત્સેધથી ધનુ ચારસો^{૪૯} આત્મ પ્રમાણાંગુલ થકી,
એકસો વીસ^{૫૦} છન્નુ^{૫૧} અંગુલ એમ ત્રિવિધાંગુલ થકી. ૨૫૩

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રીસંભવનાથની સાથળને વિષે અશ્વ એટલે થોડાનું ચિહ્ન (૪૨) એટલે લાંછન જાણવું. તેમને મસ્તક પર કૃણા (૪૩) હોતી નથી. પ્રભુનાં લક્ષણ (૪૪) તથા પ્રભુનું ગૃહસ્થપણાનું જ્ઞાન (૪૫) એ બે બાબતો શ્રીઅજિતનાથ પ્રભુની પેઠે જાણવી. પ્રભુના શરીરનો વર્ણ પીળો (૪૬) તથા પ્રભુનું સર્વોત્કૃષ્ટ રૂપ (૪૭) તથા અનંત શક્તિ (૪૮) જાણવી. ઉત્સેધાંગુલના માપથી પ્રભુનું શરીર ચારસો ધનુષ્ય (૪૯) ઉંચું જાણવું. આત્માંગુલના માપથી એકસો વીસ આંગલ પ્રમાણ ઉંચું શરીર હતું (૫૦) અને પ્રમાણાંગુલના માપથી પ્રભુનું શરીર છત્રુ આંગલ પ્રમાણ ઉંચું હતું એમ જાણવું. (૫૧) આ રીતે ત્રણ પ્રકારના આંગુલથી પ્રભુ શ્રીસંભવનાથના શરીરનું પ્રમાણ જાણવું. ૨૫૩

વર અન્ન ભોજન^{૫૨} કૃતોદ્ધાહ^{૫૩} કુમારતા^{૫૪} પ્રભુની અને,
લાખ પૂર્વ પંદર તેમ ચુમ્માલીસ લાખ પૂરવ અને,
પૂર્વાંગ ચાર મહીશતા^{૫૫} પ્રભુ ચક્રવર્તી^{૫૬} ન જાણીએ,
વાર્ષિકાન^{૫૭} પ્રમાણ લોકાંતિક^{૫૮} અજિત જિમ માનીએ. ૨૫૪

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ ઉત્તમ પ્રકારના અન્નનું ભોજન (૫૨) કરતા હતા. પ્રભુએ વિવાહ (લગ્ન) (૫૩) કર્યો હતો. પ્રભુ શ્રીસંભવનાથ કુમારપણે પંદર લાખ પૂર્વો સુધી રહ્યા. અને ચુમ્માલીસ લાખ પૂર્વ અને ચાર પૂર્વાંગો સુધી રાજપણે (૫૫) રહ્યા. આ શ્રીસંભવનાથ પ્રભુ ચક્રવર્તી (૫૬) નહોતા. પ્રભુએ ચારિત્ર લીધા પહેલાં એક વર્ષ સુધી વાર્ષિક દાન

આપ્યું તેનું પ્રમાણ (૫૭) તથા લોકાંતિક દેવો (૫૮) પ્રભુને તીર્થ પ્રવર્તાવવાને વિનંતિ કરવા આવે છે તે બે બાબતો શ્રીઅન્વિતનાથ પ્રભુની પેઠે સમજવી. ૨૫૪

શ્રાવસ્તી^{૧૬} સહસ્રાષ્ટ્રે^{૧૭} અશોકે^{૧૮} માગસર સુદ પુનમે,^{૧૯}
 મૃગશીર્ષે^{૨૦} મિથુને^{૨૧} પશ્ચિમાર્દ્રે^{૨૨} છટ્ટે^{૨૩} તપ પાશ્વિમવયે,^{૨૪}
 શ્રેષ્ઠસિદ્ધાર્થે^{૨૫} સહસ્રયુતે^{૨૬} પાંચ મુષ્ટિ^{૨૭} લોચને,
 કરતા ગ્રહી ચારિત્ર પામ્યા તેજ ક્ષણ મણનાણને. ૭૧ ૨૫૫

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રીસંભવનાથે શ્રાવસ્તી નગરીના (૫૬) સહસ્રાષ્ટ્ર નામના (૬૦) ઉદ્યાનમાં અશોક વૃક્ષની નીચે (૬૧) માગસર સુદ પુનમને દિવસે (૬૨) જ્યારે મૃગશીર્ષ નામે નક્ષત્ર (૬૩) અને મિથુન રાશિ (૬૪) નો ચંદ્રમા હતો, ત્યારે પશ્ચિમાર્દ્ર (૬૫) એટલે દિવસના પાછલા અર્ધ ભાગમાં ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. તે વખતે તેમણે છટ્ટ તપ એટલે બે ઉપવાસનો (૬૬) તપ કર્યો હતો. પ્રભુએ આયુષ્યના પાછલા ભાગમાં (૬૭) દીક્ષા લીધી. તે વખતે ઉત્તમ સિદ્ધાર્થો (૬૮) નામની પાલખીમાં બેસીને એક હજાર પુરુષોની (૬૯) સાથે દીક્ષા લીધી હતી. અને તે વખતે તેમણે પોતાના હાથેજ પાંચમુષ્ટિ લોચ (૭૦) કર્યો તથા પ્રભુએ જે વખતે ચારિત્ર લીધું તેજ વખતે તેમને ચોથું મનઃપર્યવસાન (૭૧) ઉત્પન્ન થયું હતું. ૨૫૫

સુરેન્દ્ર^{૭૨} ચાવજીવ^{૭૩} શ્રાવસ્તીપુરી^{૭૪} ખીજે^{૭૫} દિને,
 સુરેન્દ્રદત્ત^{૭૬} પરમાત્મ^{૭૭} દાને તેજ ભવ લહે મુક્તિને;^{૭૮}
 આદ્યભિક્ષા દિવ્ય^{૭૯} વસુધારા^{૮૦} પ્રમાણ અન્નિત પરે,
 ઉત્કૃષ્ટ તપ અડ^{૮૧} માસ દ્રવ્યાદિ ચઉ અભિગ્રહને ધરે. ૨૫૬

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુએ દીક્ષા લીધી તે વખતે ઇન્દ્ર મહારાજે પ્રભુના ખલા ઉપર દેવદૂત્ય (૭૨) વસ્ત્ર મૂક્યું. તે વસ્ત્ર પ્રભુના ખલાને વિષે ચાવજીવ (૭૩) એટલે પ્રભુ જીવ્યા ત્યાં સુધી રહ્યું. શ્રાવસ્તી નગરીમાં (૭૪) દીક્ષાના દિવસથી પછીના ખીજે દિવસે (૭૫) પ્રભુએ સુરેન્દ્રદત્ત રાજાએ (૭૬) બહોરાવેલ પરમાત્મ એટલે ખીર વડે (૭૭) પારણું કર્યું. તે દાનના પ્રભાવથી સુરેન્દ્રદત્ત રાજા તેજ ભવમાં મોક્ષના સુખોને (૭૮) પામ્યા. પ્રભુએ ભિક્ષા ગ્રહણ કરી તે વખતે પાંચ દીવ્યો (૭૯) તથા વસુધારા એટલે સૌનૈયા વગેરેની વૃષ્ટિનું પ્રમાણ (૮૦) એ બે બાબતો શ્રીઅન્વિતનાથ પ્રભુની પેઠે સમજવી. અને પ્રભુ શ્રીસંભવનાથના સમયે આઠ માસ (૮૧) પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ તપ હતું એમ જાણવું. તથા પ્રભુએ દ્રવ્યાદિક ચાર એટલે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ એમ ચાર પ્રકારે અભિગ્રહો (૮૨) ધારણ કર્યા હતા. ૨૫૬

આર્ય ભૂમિ^{૮૩} વિહાર વર્ષો ચૌદ ૪ છવ્વસ્થત્વના,
ઉપસર્ગ^{૮૫} તેમ પ્રમાદ ના^{૮૬} સહસ્રામ્રમાં^{૮૭} શ્રાવસ્તિના;^{૮૮}
શાલતરૂ^{૮૯} તલ છટું તપ^{૯૦} કાર્તિક વદી પાંચમ દિને,^{૯૦}
મૃગશીર્ષ મિથુને^{૯૩} કેવલી પૂર્વાર્દ્રમાં^{૯૪} નમું નાથને. ૨૫૭

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી પ્રભુ શ્રીસંભવનાથે આર્ય દેશોમાં વિહાર (૮૩) કરીને અનેક ભવ્ય જીવોને ઉપદેશ કર્યો હતો. અને દીક્ષા લીધા પછી પ્રભુ ચૌદ વર્ષો સુધી છવ્વસ્થપણે (૮૪) વિચર્યા. તથા પ્રભુને ઉપસર્ગ (૮૫) થયા નથી તેમજ પ્રભુને પ્રમાદ ભાવ લગાર થયો (૮૬) નથી. પ્રભુ સંભવનાથ દીક્ષા લીધા પછી ચૌદ વર્ષો સુધી વિચર્યા બાદ શ્રાવસ્તી નગરીના (૮૭) સહસ્રામ્ર નામના (૮૮) વનમાં શાલ વૃક્ષની (૮૯) નીચે છટું એટલે એ ઉપવાસનો (૯૦) તપ કરીને જ્યારે કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહ્યા હતા તે કારતક વદ પાંચમને દિવસે (૯૧) મૃગશિર નક્ષત્ર અને (૯૨) મિથુન રાશિનો (૯૩) ચંદ્ર યોગ વર્તતો હતો, ત્યારે પૂર્વાર્દ્રમાં એટલે (૯૪) દિવસના પ્રથમ ભાગમાં (૯૫) તે પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયું. આ રીતે કેવલજ્ઞાનને પામેલા પ્રભુ શ્રીસંભવનાથને હું પ્રણામ કરું છું. ૨૫૭

નાથ તરૂ^{૯૫} દાદશ ગુણુ દોષો અઢાર^{૯૬} ન તિમ ગુણો,^{૯૭}
વચનના વળી પ્રાતિહાર્યા^{૯૮} તિશય^{૯૯} તીર્થ પ્રવૃત્તિનો;^{૧૦૦}
કાલ તીર્થોત્પત્તિ^{૧૦૧} તીર્થચ્છેદ^{૧૦૨} કાલ અજિત પરે,
આઠ ગણુધર ચાડૂ^{૧૦૩} શ્યામા^{૧૦૪} સાધવી શિવમુખ વરે. ૨૫૮

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુથી બાર ગણુ ઉંચું જ્ઞાનતરૂ (૯૫) જાણવું. અને પ્રભુને અઢાર દોષો (૯૬) નાશ પામ્યા હતા. તથા પ્રભુની વાણી પાંત્રીસ ગુણોથી (૯૭) શોભાયમાન હતી. આઠ પ્રાતિહાર્ય, (૯૮) ચોત્રીસ અતિશય, (૯૯) તીર્થ પ્રવૃત્તિનો કાલ, (૧૦૦) તીર્થની ઉત્પત્તિ (૧૦૧) તેમજ તીર્થ વિચ્છેદનો કાલ આ પાંચ બાબતો શ્રીઅજિતનાથ પ્રભુના વર્ણનની પેઠે જાણવી. તેમના પ્રથમ ગણુધરનું નામ (૧૦૩) ચાડૂ (તે હું પોતે) તથા મુખ્ય સાધવીનું નામ (૧૦૪) શ્યામા. તે બેઉમાં જે શ્રીચાડૂગણુધર દેશના આપી રહ્યા છે, તે નિશ્ચયે મોક્ષમાં જવાના છે, ને શ્યામા સાધવી પણ મોક્ષના સુખોને પામ્યા હતા. એવો નિયમ છે કે મુખ્ય ગણુધરાદિ ઉત્તમ જીવો તેજ ભવમાં જરૂર મુક્તિ પહેને પામે. ૨૫૮

અપ્રસિદ્ધ આદિમ^{૧૦૫} શ્રાદ્ધ શ્રાદ્ધી ભક્ત ૧૦ મૃગસેન નરપતિ,
સંભવ જિનેશ્વર તીર્થમાં શ્રી ત્રિમુખ^{૧૦૬} ચક્ષ મહામતિ;
શ્યામ વર્ણુ નેત્ર મુખ ત્રણુ જાસ પટ કર શોભતા,
મોર વાહન જે જિનેશ્વર ભક્ત વિધનો વારતા. ૨૫૯

* આદી ગણુધરના મુખે કહેલાં વચનો કેટલાક ભૂતકાળમાં તથા કેટલાક ભવિષ્યકાળમાં જોષ્ઠ્યે તે પ્રમાણે સમજી લેવાં.

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રીસંલવનાથના પ્રથમ શ્રાવકનું નામ (૧૦૫) અને ખેડેલી શ્રાવિકાનું નામ (૧૦૬) અપ્રસિદ્ધ છે એટલે જણાવ્યું નથી. મૃગસેન (૧૦૭) નામના રાજા પ્રભુના સેવક એટલે ભક્ત રાજા હતા. આ શ્રીસંલવનાથ જિનના તીર્થમાં મહાબુદ્ધિશાળી ત્રિમુખ (૧૦૮) નામે શાસન રક્ષક દેવ હતા. આ ચક્ષુના શરીરનો વર્ણ શ્યામ હતો. વળી તેને ત્રણ નેત્ર એટલે ત્રણ આંખો તથા ત્રણ મુખ તેમજ છ હાથ હતા. અને મોરનું વાહન હતું. વળી આ ચક્ષુ પ્રભુના ભક્ત ભવ્ય જીવોના વિશ્વોનો નાશ કરતો હતો. ૨૫૯ નકુલ તેમ ગદા અભય ને ત્રણ ભુજ જમણી અને,

ડાબી ભુજ ત્રણ જેહની માળા બીજેરૂં ફલ અને;

અક્ષસૂત્રજ ધારતા દુરિતારિ^{૧૦૯} દેવી ચક્ષુણી,

અક્ષસૂત્ર વરદ સહિત દક્ષિણ ભુજ બે જેહની.

૨૬૦

સ્પષ્ટાર્થ:—આ ત્રિમુખ ચક્ષુની જમણી બાજુની ત્રણ ભુજઓએ અનુક્રમે નકુલ, ગદા તથા અભય (શસ્ત્ર વિશેષ) ધારણ કરેલાં છે. તથા ડાબી તરફની ત્રણ ભુજઓએ અનુક્રમે માળા, બીજેરૂં ફળ અને અક્ષસૂત્ર ધારણ કરેલાં છે. તથા પ્રભુના શાસનમાં દુરિતારી નામે (૧૦૯) ચક્ષુણી શાસન રક્ષક દેવી હતી. તે ચક્ષુણીની જમણી બાજુની બે ભુજઓએ અક્ષમાલા તથા વરદ ધારણ કરેલા છે. ૨૬૦

ડાબી ભુજ બે સર્પ અભયે શોભતી જસ દેહનો,

વર્ણ ગૌરજ મેષ વાહન જેહનું શાસન તણો;

ઉદ્યોત કરતા આત્મરક્ષક દેવની જિમ પ્રભુ કને,

શોભતા ગણુ^{૧૧૦} ગણુધરો^{૧૧૧} ચઉનાણુ એકસો બે અને.

૨૬૧

સ્પષ્ટાર્થ:—તે ચક્ષુણી દુરિતારિ દેવીએ ડાબી તરફની બે ભુજઓએ અનુક્રમે સર્પ અને અભય નામ શસ્ત્રને ધારણ કર્યા છે. એટલે એક ભુજમાં સર્પ અને બીજી ભુજમાં અભય નામનું શસ્ત્ર ધારણ કરેલ છે, વળી જેના શરીરનો વર્ણ ગૌર છે એટલે પ્રવેત છે. આ દેવીનું મેષ એટલે બોકડાનું વાહન છે. આ ત્રિમુખ નામનો ચક્ષુ તથા દુરિતારિ નામે ચક્ષુણી જેન શાસનનો ઉદ્યોત કરે છે એટલે પ્રભાવ વધારે છે. અને તે બંને (ચક્ષુ-ચક્ષુણી) ઈન્દ્રના આત્મરક્ષક દેવની જેમ પ્રભુની પાસે ભક્તિનો લાભ લઈ રહ્યા હતા. પ્રભુના ગણુધરો અને (૧૧૦) ગણુની (૧૧૧) સંખ્યા એક સો બેની બજાવી. ૨૬૧

સાધુ^{૧૧૨} સર્વે લાખ બે ને સાધવી^{૧૧૩} ત્રણ લાખ ને,

છત્રીસ સહસ તથા સુશ્રાવક^{૧૧૪} વર્ગ લખ બેઉ અને,

ત્રાણું સહસ તિમ શ્રાવિકા^{૧૧૫} ષટ લાખ છત્રીસ સહસ એ,

સહસ પંદર કેવલી^{૧૧૬} મણુ નાણુવંતા^{૧૧૭} જાણીએ.

૨૬૨

* આર ગણુધર તો તે જાણતા હતા પરંતુ હાલમાં તે ઉપગ્રન્થ નથી એમ સમજાયું.

સ્પષ્ટાર્થ:—શ્રી સંભવનાથ પ્રભુને સર્વ મળીને બે લાખ સાધુઓનો (૧૧૨) પરિવાર હતો. અને સાધ્વીઓની સંખ્યા (૧૧૩) ત્રણ લાખ ને છત્રીસ હજારની બહુવી. તથા સુશ્રાવક એટલે ઉત્તમ શ્રાવકોની સંખ્યા (૧૧૪) બે લાખ અને ત્રણ હજારની હતી. તેમજ શ્રાવિકાની સંખ્યા (૧૧૫) છ લાખ અને છત્રીસ હજારની બહુવી. પ્રભુ શ્રીસંભવનાથના કેવલજ્ઞાનીઓની સંખ્યા (૧૧૬) પંદર હજાર હતી. તથા મનઃપર્યવ જ્ઞાનીઓની સંખ્યા (૧૧૭) કેટલી હતી તે આગળના શ્લોકમાં જણાવાય છે. ૨૬૨

બાર સહસ્રે દોઢસો તિમ અવધિનાણી^{૧૧૮} છન્નુસો,

ચૌદ પૂર્વી સાધુઓ^{૧૧૯} બે સહસ્રમાંહી દોઢસો;

ઓગણીસ હજારે આઠસો વરલખધિ વૈક્રિયધર^{૧૨૦} અને,

સહસ્ર બાર જ વાદિ મુનિ^{૧૨૧} સામાન્ય મુનિ સંખ્યા^{૧૨૨} અને. ૨૬૩

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રીસંભવનાથને બાર હજાર એકસો પચાસ મનઃપર્યવજ્ઞાનીઓની સંખ્યા બહુવી. અને અવધિજ્ઞાનીઓની સંખ્યા છત્રસો એટલે નવ હજાર અને છસોની (૧૧૮) હતી. તથા ચૌદપૂર્વી એટલે ચૌદ પૂર્વના જ્ઞાનવાળા સાધુઓની સંખ્યા (૧૧૯) બે હજાર અને એકસો પચાસ હતી. તેમજ વૈક્રિય લખિધવંત મુનિરાજોની સંખ્યા ઓગણીસ હજાર અને આઠ સોની (૧૨૦) હતી. વળી વાદી મુનિ એટલે વાદ કરવામાં કુશળ સાધુઓની સંખ્યા (૧૨૧) બાર હજારની બહુવી. હવે સામાન્ય મુનિઓની સંખ્યા (૧૨૨) કેટલી હતી તે ૨૬૪મા શ્લોકમાં જણાવે છે. ૨૬૩

ધગ લાખ ઓગત્રી સહસ્ર ને એકસો અઠાણું એ,

અનુત્તર મુનીશ^{૧૩૩} અજ્ઞાત બે લખ પ્રકીર્ણક^{૧૨૪} સંખ્યા અને;

પ્રત્યેકપુદ્ધ પણ તેટલા^{૧૨૫} આદેશ^{૧૨૬} શ્રાવક^{૧૨૭} મુનિતણા,

વ્રત ઉપકરણ સંખ્યા^{૧૨૮} ત્રણની જેમ ભાખ્યા અજિતના. ૨૬૪

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રી સંભવનાથના એક લાખ ઓગણત્રીસ હજાર એકસો ને અઠાણું સામાન્ય મુનિઓ બહુવા. અને અનુત્તરવિમાન (૧૨૩) નામના દેવલોકમાં જનાર મુનિવરોની સંખ્યા અજ્ઞાત છે એટલે તેમની સંખ્યા જણાવવામાં આવેલી નથી. પ્રકીર્ણકોની સંખ્યા (૧૨૪) બે લાખની બહુવી. તેમજ પ્રત્યેક પુદ્ધની સંખ્યા (૧૨૫) પણ તેટલી જ એટલે બે લાખ બહુવી. અહીં આદેશ (૧૨૬)ની બીના અને શ્રાવકના મતોની બીના (૧૨૭) તથા સાધુ સાધ્વીઓના ઉપકરણની સંખ્યા (૧૨૮) એ ચાર બાબતો જેમ અજિતનાથ પ્રભુના વર્ણનમાં જણાવી છે તેજ પ્રમાણે બહુવી. ૨૬૪

ચારિત્ર^{૧૩૦} ત્રણ તત્ત્વો નવ ત્રણ^{૧૩૧} ચાર સામાયિક^{૧૩૨} વલી,

પ્રતિકમણ ને^{૧૩૩} રાત્રિભોજન^{૧૩૪} ત્યાગ બે કહ્યો^{૧૩૫-૧૩૬} વલી;

કલ્પશુદ્ધિ^{૧૩૭} મુનિ સ્વરૂપ^{૧૩૮} આવશ્યકો^{૧૩૯} સંયમ^{૧૪૦} તણા,
ધર્મના^{૧૪૧} ભેદો વસનવર્ણાદિ^{૧૪૨} જેમ અજિતતણા. ૨૬૫

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રી સંલવનાથના તીર્થમાં સામાયિક ચારિત્ર, સૂક્ષ્મ સંયમ ચારિત્ર અને યથાખ્યાત ચારિત્ર (૧૩૦) એમ ત્રણ ચારિત્રો હતા અને જીવાદિક નવ તત્ત્વો અથવા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર એમ ત્રણ તત્ત્વો (૧૩૧) હતા. તથા સમ્યક્ત્વ સામાયિક શ્રુતસામાયિક, દેશવિરતિ સામાયિક અને સર્વવિરતિ સામાયિક એમ ચાર સામાયિકો (૧૩૨) હતા, એમ પ્રતિક્રમણની ખીના (૧૩૩) રાત્રી લોજન ત્યાગની (૧૩૪) ખીના, રિચતકલ્પ તથા અસ્થિતકલ્પની ખીના (૧૩૫-૧૩૬) વળી કલ્પની શુદ્ધિની ખીના (૧૩૭) મુનિનું સ્વરૂપ (૧૩૮) આવશ્યકોની હકીકત (૧૩૯) તથા સંયમના ભેદો (૧૪૦) તેમજ ધર્મના ભેદો (૧૪૧) વસ્ત્રના વર્ણ (૧૪૨) વિગેરે એમ ૧૩૨ થી ૧૪૨ સુધીની ખીનાઓ ખીજા અજિતનાથ પ્રભુના તીર્થમાં જે રીતે જણાવી છે તેમ અહીં પણ જાણવી. ૨૬૫

લાખ પૂર્વ પંદર કુંવરભાવે ચાર પૂર્વાંગે કરી,
સહિત ચુમ્માલીસ લાખ પૂરવ જિને નૃપતા વરી;
એમ ગૃહિતા કાલ^{૧૪૩} પૂરવ લાખ ઓગણસાઠ ને,
પૂર્વાંગ ચારે જાણવો પૂર્વાંગ ચઉ ચૌદ વર્ષને. ૨૬૬

એ એઉથી ઉણ લક્ષ પૂરવ એક પ્રભુ કેવલિપણે,^{૧૪૪}
વિચરતા પૂર્વાંગ ચઉથી ઊણ લખ પૂરવ જિને;
દીક્ષા તણી આરાધના કીધી^{૧૪૫} પૂરવ લખ^{૧૪૬} સાઠ એ,
સર્વાયુ ચોથા આરકે ત્યાં પશ્ચિમાર્ધે^{૧૪૭} કાઉરસગે^{૧૪૮}. ૨૬૭

સમ્મેત શૈલો^{૧૪૯} માસખમણે^{૧૫૦} ઇગ સહસ્ર^{૧૫૧} પરિવારથી,
પરિવરેલા નાથ ચૈતર શુક્લ પાંચમ^{૧૫૨} નિયમથી;
મિથુન^{૧૫૩} આર્દ્રા^{૧૫૪} પશ્ચિમાર્ધે^{૧૫૫} દેવ ગુરૂ સંલવ જિના,
સિદ્ધ હોવે ઉણ ત્રિભાગે સિદ્ધની અવગાહના.^{૧૫૬} ૨૬૮

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રી સંલવનાથજી પંદર લાખ પૂર્વ વર્ષ સુધી કુંવરભાવમાં એટલે કુંવરપણામાં રહ્યા. તેમજ ચુમ્માલીસ લાખ પૂર્વ તથા ઉપર ચાર પૂર્વાંગ એટલો કાલ રાખપણે રહ્યા. એ ખંને મળીને કુલ ઓગણસાઠ લાખ પૂર્વો અને ચાર પૂર્વાંગ એટલો ગૃહિતા કાલ (૧૪૩) એટલે ગૃહસ્થપણાનો કાળ જાણવો. તથા પ્રભુ શ્રીસંલવનાથનો કેવલી પચીસ જણાવવાને માટે કહે છે કે ચાર પૂર્વાંગ તથા ઉપર ચૌદ વર્ષો ને એક લાખ પૂર્વોમાંથી બાદ કરતાં એટલો કાલ બાકી રહે, તેટલો વખત પ્રભુ સંલવનાથ કેવલીપણે

(૧૪૪) વિચર્યા હતા અને પ્રભુ શ્રીસંભવનાથે એક પૂર્વમાંથી ચાર પૂર્વાંગ ઓછા કરતાં જેટલો કાલ બાકી રહે તેટલો કાલ દીક્ષાની આરાધના (૧૪૫) કરી હતી. આ રીતે બધું મળીને ત્રીજા તીર્થકરનું સાઠ લાખ પૂર્વોત્તું કુલ આયુષ્ય (૧૪૫) બાબુવું. હવે પ્રભુ શ્રી સંભવનાથ મોક્ષે ક્યારે ગયા તે જણાવે છે—ચોથા આરાનો અરધો ભાગ ગયા પછી પશ્ચિમાર્ધ એટલે પાછલા અર્ધો ભાગને વિષે (૧૪૭) શ્રી સમ્મેતશિખર પર્વત ઉપર (૧૪૮) કાયોત્સર્ગમાં (૧૪૯) રહેલા પ્રભુ શ્રીસંભવનાથ માસખમણ (૧૫૦) એટલે એક મહિનાના ઉપવાસ કરીને (૧૫૧) એક હજાર મુનિઓના પરિવાર સાથે ચૈત્ર મહિનાની સુદ પાંચમને દિવસે (૧૫૨) મિથુન રાશિ (૧૫૩) તેમજ આદ્રાં (૧૫૪) નક્ષત્રની સાથે ચંદ્રયોગ થતાં પાશ્ચિમાર્ધને (૧૫૫) એટલે દિવસના પાછલા ભાગમાં મારા દેવ અને શુદ્ધ સ્વરૂપ દેવાધિદેવ શ્રીસંભવનાથ તીર્થંકર સિદ્ધ થશે. એટલે આઠે કર્મોનો ક્ષય કરીને મોક્ષના અનંત સુખોને પામશે. ત્યાં તેમની અવગાહના (૧૫૬) અહીંની અવગાહના કરતાં ત્રીજા ભાગે કરીને ઓછી એટલે કે બે તૃતીયાંશ ભાગ જેટલી બાબુવી. ૨૬૬-૨૬૭-૨૬૮

સંભવ તણા નિર્વાણથી ખેતાલી સહસ વરસ ઉણા;

વીસ કોડી લાખ સાગર પક્ષ નંચાશી તથા;

અતુથારિક કાલ બાકી ૧૫૭ એટલો અવધારીએ,

૧૫૮ યુગાંતકૃત્પર્યાય અંતકૃદ્ભૂમિ ૧૫૯ શિવપંથ ૧૬૦ વિનય ૧૬૧ એ. ૨૬૯

સ્પષ્ટાર્થ:—શ્રી સંભવનાથ પ્રભુ મોક્ષે ગયા, તે વખતે ખેંતાલીસ હજાર વર્ષે જીણા વીસ લાખ કોડ સાગરોપમ તથા ઉપર નેચાસી પખવાડીયા પ્રમાણુ (૧૫૭) ચોથા આરાનો કાલ બાકી હતો. હવે તે વખતે યુગાંતકૃદ્ભૂમિ (૧૫૮) એટલે પ્રભુના મોક્ષે ગયા પછી કેટલી પાટ સુધી મોક્ષ માર્ગ ચાલુ રહ્યો તે, તેમજ પર્વાયાંતકૃદ્ભૂમિ (૧૫૯) એટલે પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયા પછી જેટલા કાલે બીજા કોઈ જીવને કેવલજ્ઞાન થયું હોય, તેના આંતરનો કાલ. તેમજ પ્રભુના કેવલજ્ઞાન પછી કેટલા કાલે મોક્ષ માર્ગ શરૂ થયો તે (૧૬૦) બીના તથા વિનયની (૧૬૧) બીના જેમ અજિતનાથ પ્રભુના વર્ણનમાં કહી છે તેમ અહીં પણ સમજવી. એજ પ્રમાણુ ૨૭૦મા શ્લોકમાં જે ત્રણ બીના કહેવાશે, તે પણ બીજા તીર્થંકરોના વર્ણનમાં એક સરખી રીતે સમજવી. એ જ હવે જણાવે છે. ૨૬૯

પૂર્વ પ્રવૃત્તિ ૧૬૨ પૂર્વવિચ્છેદ ૧૬૩ કાલ શ્રુતની ૧૬૪ પ્રવૃત્તિ એ,

એ સાત બાબત જિમ અજિતની તેમ અહિંયાં જાણીએ;

અજિત પ્રભુનિર્વાણથી ત્રીસ લાખ કોડી સાગરે,

સંભવતણું નિર્વાણ ૧૬૫ જિન જીવ ૧૬૬ ૩૬ ના ૧૬૭ ઇમ ઉચ્ચરે. ૨૭૦

સ્પષ્ટાર્થ:—પૂર્વ પ્રવૃત્તિ (૧૬૨) એટલે ચૌદ પૂર્વના જ્ઞાનની પ્રવૃત્તિનો કાળ તથા પૂર્વ જ્ઞાનના વિસ્તેહનો કાલ (૧૬૩) તથા શ્રુતજ્ઞાનની પ્રવૃત્તિનો (૧૬૪) કાલ તથા ૨૬૯મા પ્રલોકમાં કહેલી ૪ બીના, એમ ૧૫૮ થી ૧૬૪ સુધીની કુલ સાત બીનાઓ અજિતનાથ પ્રભુના વર્ણનની પેઠેજ બાણવી. અજિતનાથ પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયા પછી ત્રીસ લાખ કોડી સાગરોપમ ગયા પછી શ્રીસંભવનાથ નિર્વાણ (૧૬૫) પદને પામ્યા તથા પ્રભુના વખતમાં કોઈ બાવી તીર્થકરનો જીવ (૧૬૬) નહોતો. તેમજ કોઈ રૂદ્ર (૧૬૭) પણ થયેલ નથી. એમ શ્રીચારંગબુધરે દેશના દેતાં જણાવ્યું. ૨૭૦

તીર્થમાં દર્શન અને આશ્ચર્યની ઉત્પત્તિ ના,
ઉત્તમ પુરૂષ ન થયા ૧૭૦ જ પૂરા સ્થાનકો સંભવતણા;
પ્રભુ જીવન ઉપયોગી તિણુ એ સ્થાનકો ત્રણ નાથના,
મેં કહ્યા લઈ ઓધ ગુણ સાધક થજે તીર્થપતણા. ૨૭૧

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રીસંભવનાથના તીર્થમાં કોઈ અન્ય દર્શનની (૧૬૮) ઉત્પત્તિ થઈ નથી. તથા કોઈ પણ પ્રકારનું આશ્ચર્ય (અછેડ) પણ (૧૬૯) થયું નથી. તેમજ આ સંભવનાથ પ્રભુના તીર્થમાં કોઈ ઉત્તમ પુરૂષ એટલે શલાકા પુરૂષ (૧૭૦) પણ થયા નથી. એ પ્રમાણે સંભવનાથ પ્રભુના જીવનના ૧૭૦ સ્થાનકો પૂરા થયા. હે ભગ્વ જીવો ! શ્રી તીર્થકર પ્રભુના જીવનને સંપૂર્ણ રીતે જાણવામાં બહુજ ઉપયોગી બાણીને આ વર્તમાન શેાવીશીના પ્રથમના ત્રણ તીર્થકરોના જે એકસો સીત્તેર સ્થાનકો કહ્યા તેમાંથી બોધને શ્રદ્ધા કરીને તમે તે શ્રીઋષભદેવ અજિતનાથ અને સંભવનાથ તીર્થકરના ગુણોને સાધનારા થજો. ૨૭૧

નવકાર મંત્ર સ્મરણ કરજો સર્વસુખદાયક ગણી,
કાલના દુર્લભપણાને દીલ ધરી જિનધર્મની;
સાધના કરજો તમે તપ બાર ભેદે સાધજો,
ધર્મ કરતાં હંભ પાપ સ્થાનકોને વર્જજો. ૨૭૨

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી હે ભગ્વ જીવો ! ચૌદ પૂર્વોના સારભૂત સર્વ પ્રકારના સુખોને દેનાર મહાપ્રભાવશાલી પંચમંગલ મહાશ્રુતસ્કંધના નામે સુપ્રસિદ્ધ શ્રી નમસ્કાર (નવકાર) મહામંત્રનું નિરંતર સ્મરણ (ધ્યાન જપ વગેરે) જરૂર કરજો. અને દુર્લભ માનવજીવનનો ગચ્છેલો કાલ (સમય) પાછો કદી પણ પાછો આવતો નથી માટે કાલની દુર્લભતા છે એવું બાણીને અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી ત્રિકાલાબાધિત શ્રી જિનધર્મની આરાધના સાત્ત્વિક-ભાવે નિરંતર કરજો. તથા ૬ પ્રકારના બાહ્ય તપ અને ૬ પ્રકારના અભ્યંતર તપ મળી બાર પ્રકારના તપની સાધના કરજો. તેમજ શ્રી જિનધર્મની આરાધના કરવાના પ્રસંગે

ફાંલનો-માયા કપટનો ત્યાગ કરજો. અને પ્રાણાતિપાત મૃષાવાદ વગેરે ૧૮ પાપનાં સ્થાન-કોનો ત્યાગ કરજો. પૂજ્ય શ્રીચારૂ ગણધરે આ શ્લોકની શરૂઆતમાં કહેલ મહાપ્રભાવક શ્રી નવકાર મંત્રના સ્મરણાદિકેતુ સ્વરૂપ—(૧) જિનદાસ (૨) શિવકુમાર (૩) ચોર, (૪) શ્રીમતી (૫) ગોવાળ (શીલવીર શ્રી સુદર્શન શેઠનો પૂર્વજવનો જીવ), અને (૬) હુંડિક ચક્ષના દષ્ટાંતો સાથે ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવું.

નવકાર ગણવાનો કાળ અને તેનું ફળ કહે છે.

તુર્યે યામે ત્રિયામાયા, બ્રાહ્મે મુહૂર્તે કૃતોઘમઃ ।
મુચેન્નિદ્રાં સુધીઃ પંચ-પરમેષ્ઠિસ્તુતિ પઠેત ॥

અર્થ:—“ રાત્રિના ચોથા પહોરે બ્રાહ્મ મુહૂર્તમાં (ચાર ઘડી રાત્રિ બાકી હોય તે વખતે) સદ્ગુણિવાળા પુરૂષે ઉઠવાનો ઉઘમ કરી નિદ્રા છોડી દેવી અને પંચપરમેષ્ઠિની સ્તુતિ કરવી. ”

શ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે નિદ્રાના વશપણથી કદી રાત્રિના ચોથે પહોરે ઉઠી ન શકાય તો પંદર મુહૂર્તની રાત્રિમાં જઘન્યપણે ચૌદમા બ્રાહ્મ મુહૂર્તમાં તો ઉઠવું. પછી શર્યાનાં વસ્ત્ર તથા દર્ધ બીજાં શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરવાં. પછી પવિત્ર ભૂમિ ઉપર ઉભા રહી અથવા બેસી યા પદ્માસન કરી શ્રાવકે ઈશાન દિશા તરફ રહીને જાપ કરવો. જાપના ત્રણ પ્રકાર છે—૧ ઉત્કૃષ્ટ ૨ મધ્યમ અને ૩ જઘન્ય. તેમાં પદ્માદિ વિધિવડે કરવામાં આવે તે ઉત્કૃષ્ટ છે, અને જપમાળાથી કરવામાં આવે તે મધ્યમ છે. પદ્માદિ વિધિ આ પ્રમાણે—ચિત્તની એકાગ્રતા થવાને માટે હૃદયમાં અષ્ટદળ કમળ સ્થાપિત કરવું, તેની મધ્ય કર્ણિકામાં પ્રથમ પદ, પૂર્વાદિ ચાર દિશાઓમાં બીજાં ત્રીજાં ચોથાં અને પાંચમું એ ચાર પદ, અને અગ્નિ વિગેરે ચાર વિદિશાઓમાં બાકીના ચાર પદની સ્થાપના કરવી. પછી તે કમળ પ્રમાણે જાપ કરવો તે ઉત્કૃષ્ટ જાપ કહેવાય છે. જપમાળા (નવકારવાળી) વિગેરેથી જે જાપ કરવો તે તેથી ન્યૂન મધ્યમ જાપ કહેવાય છે. ઉત્કૃષ્ટ જાપનું મોટું ફળ છે. તે વિષે યોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

ત્રિશુદ્ધયા ચિંતયન્નસ્ય, શતમષ્ટોત્તરં મુનિઃ ।
ભુંજનોઽપિ લભત્યેવ, ચતુર્થતપસઃ ફલં ॥ ૧ ॥

“ ત્રિકરણ શુદ્ધિવડે એકસો આઠ વાર ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે (અષ્ટદળ કમળની સ્થાપના કરીને) જાપ કરનાર મુનિ લોજન કરતાં છતાં પણ ચતુર્થ તપ (ઉપવાસ)નું ફળ પામે છે. ”

હવે જઘન્ય જાપનું સ્વરૂપ કહે છે—

વિના મૌનં વિના સંખ્યાં, વિના ચિત્તનિરોધનં ।

વિના સ્નાનં વિના ધ્યાનં, જઘન્યો જાયતે જપઃ ॥

“મૌન વિના, સંખ્યા વિના, મનનો રોધ કર્યા વિના, સ્નાન વિના અને ધ્યાન વિના જે જપ કરવામાં આવે તે જઘન્ય જપ કહેવાય છે.”

જપ કરવાથી આ લોક આશ્રી કૃણ શુ થાય તે કહે છે. “વિંછી સર્પ વિગેરે ડસેલ હોય અથવા દાનવ^૧ તરફથી ઉપદ્રવ થયો હોય તો પંચનમસ્કાર (નવકાર મંત્ર) ધ્યાવાથી સર્વ દુઃખમાંથી મુક્ત થવાય છે.” અહીં એટલું વિશેષ સમજવાતું છે કે વીંછી વિગેરેનું વિષ ઉતારવા માટે પશ્ચાત્તુપૂર્વીએ એકવીશ વિગેરે વાર નવકાર મંત્રનો જપ કરવો ઇત્યાદિ આમ્નાય છે તે શુદ્ધમથી જાણી લેવો. નવકાર મંત્રના જપવડે રાક્ષસના ઉપદ્રવથી રક્ષા થવા વિષે નીચે પ્રમાણે કથા છે—

નવકારના જપ ઉપર કથા.

ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરમાં બલ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એક વખતે નવીન મેઘ વર્ષવાથી નદીમાં પૂર આવ્યું. એટલે તે જોવાને માટે લોકો એકઠા મળ્યા. તેવામાં જળની અંદર એક મોટું બીજોર પાણી ઉપર તરતું જોવામાં આવ્યું. કોઈ તરીઆ પુરુષે જળમાં પડીને તે લઈ લીધું, અને તે રાજાને અર્પણ કર્યું. સુગંધી અને મધુર રસવાળું તે બીજોરાતું કૃણ રાજાએ ચાખ્યું, એટલે બહુ હર્ષિત થઈ રાજાએ તેને પૂછ્યું—“આ કૃણ તમને ક્યાંથી મળ્યું?” તેણે કહ્યું—“સ્વામી! નદીના પૂરમાંથી તણાઈ આવતું આ કૃણ મળેલું છે.” તે સાંભળી રાજાએ કહ્યું—“અરે પુરુષ! તે નદીના તટ ઉપર જ્યાંથી આ કૃણ આવ્યું છે ત્યાં તું જા અને બીજાં કૃણ લાવ.”

પેલો પુરુષ તે તટ પૂછતો પૂછતો ત્યાં ગયો. પછી જેવો તેમાં પ્રવેશ કરવા તે તત્પર થયો એટલે નજીકના લોકોએ કહ્યું—“અરે ભદ્ર! અહીં પ્રવેશ કરીશ નહિ. જે કોઈ પુરુષ અહીં પ્રવેશ કરી કૃણ પુષ્પાદિ લેવા જાય છે તે ત્યાંજ મૃત્યુ પામી જાય છે.” લોકોનાં આવાં વચન સાંભળી તે પાછો વળ્યો, અને તે વૃત્તાંત રાજા પાસે આવી નિવેદન કર્યું. તે સાંભળી રસલંપટ રાજા બોલ્યો—“અરે કોટવાલ! તું નગરમાં જઈ સર્વ મનુષ્યોનાં નામની ચિઠ્ઠીઓ લખી લાવ, અને તે સર્વ ચિઠ્ઠીઓ એક ઘડામાં મૂકી પ્રભાતકાળે કોઈ કુમારિકા પાસે તેમાંથી એક ચિઠ્ઠી કઢાવ. પછી જેની ચિઠ્ઠી આવે તેને કૃણ લેવા મોકલ.” રાજાની આવી આજ્ઞા થવાથી તેણે તેમ કર્યું. પછી જેના નામની ચિઠ્ઠી ઘડામાંથી નીકળે તે જીવવાની આજ્ઞા છોડી કંપવા લાગે. કોટવાળના પુરુષો ભયભ્રાંત એવા તેને પકડી પેલા નદીના તટની વાપિકામાં મોકલે તે ત્યાંથી એક બીજોર છેદી નદીમાં તરતું મૂકે, એટલે તે વખતે નગરના દ્વાર આગળ રહેલો કોટવાલ તે લઈ રાજાને આપે અને પેલો પુરુષ તો ત્યાંજ મૃત્યુ પામી જાય. આ પ્રમાણે પ્રવર્તન થવાથી તે નગરના રહેનારાઓને તે

૧ જીવનપતિ અંતરાદિ તુચ્છ દેવો.

નગર ઝેર જેવું થઈ ગયું. પણ રાજના હૃદયમાં કાંઈ પણ દયા આવી નહિ, અને વિષ મપણું ટંબું નહિ.

એકદા તે નગર નિવાસી જિનદાસ શ્રાવકના નામની પત્રિકા નીકળી. તે પત્રિકા લઈ જિનદાસ નિર્જયપણે પોતાને ઘેર આવ્યો, અને સ્નાન કરી ઘરના દેવાલયમાં તથા મોટા મંદિરમાં દેવપૂજા કરી. પછી સર્વ સ્વજન વર્ગને ખમાવી સાગારી અન્નશન અંગીકાર કરી તે વનમાં ગયો. ત્યાં ઉંચે સ્વરે નવકાર મંત્રનું ઉચ્ચારણ કરતાં કરતાં તેણે પ્રવેશ કર્યો. તે અવસરે વનના અધિષ્ઠાયક વ્યંતરદેવે નવકાર મંત્ર સાંભળી વિચાર્યું કે ‘અહો! આવા અક્ષરો મેં પૂર્વે સાંભળ્યા છે.’ પછી જ્ઞાનનો ઉપયોગ દેતાં તેણે પોતાનો પૂર્વભવ દીકો, એટલે વિચારવા લાગ્યો કે “અહો! મેં પૂર્વભવે દીક્ષા લીધી હતી પણ તે ખરાબર આ-રાધી નહિ તેથી મૃત્યુ પામીને હું વ્યંતર થયો છું. પ્રમાદને વશ થઈ હું વૃથા દીક્ષા હારી ગયો.” આ પ્રમાણે પશ્ચત્તાપ કરી તે જિનદાસ શ્રાવકની સમક્ષ આવ્યો, અને બે હાથ જોડી તેની પાસે ઉભો રહી ચરણમાં નમીને જોડ્યો—‘હે સત્પુરુષ! તમે મને ધર્મસ્થાને જોડ્યો તેથી તમે મારા ગુરુ છો; માટે કાંઈક વરદાન માગો.’ શ્રેષ્ઠી જોડ્યો—“હે ભદ્ર! તમે સર્વ જીવની હિંસા નિવારો એજ મારો વર છે. જે પ્રસન્ન થયા હો તો તે વર આપો.” રાક્ષસ જોડ્યો—“હે શ્રેષ્ઠી! તમે જે વરદાન તો મારા આત્માનું હિત થવા માટે માગ્યું છે. જૈનધર્મથી વાસિત અંતઃકરણવાળા તમારા જેવા ગુરુના દર્શન વિના મેં આટલો વખત ફક્ત વિનોદ માટેજ અનેક જીવોની હિંસા કરી અને કરાવી. હવે હું હિંસા કરીશ નહિ અને કરાવીશ પણ નહિ. ફળ શ્રદ્ધા કરવાના મિથથી તમે અહીં આવીને મારા હૃદયમાં અનેકાંત ધર્મને દંઢ કરાવ્યો છે. પણ અવિરતિના ઉદયથી દેવતાને શ્રાવક-ધર્મ ઉદય આવતો નથી. તથાપિ તમારા દર્શનથી મારા અંતઃકરણમાં સમકિત ગુણ ઉદયમાં આવ્યો છે; તેથી સર્વ સાફ થશે. હે પૂજ્ય ગુરુ! તમારે હવે અહીં આવવાનો પ્રયાસ લેવો નહિ. હું દરરોજ પ્રભાતે તમારા દર્શન માટે આવીશ, અને તે વખતે વૃક્ષ ઉપરથી જે ફલ પડવ થઈને તાબું ઉતરેલું હશે તે તમારી આગળ ભેટ કરીશ.” આ પ્રમાણે કહી તેણે એક ક્ષણમાં શ્રેષ્ઠીને એક ફલ સહિત તેને ઘેર મૂકી દીધો. શ્રેષ્ઠીએ રાજ પાસે જઈ તે ફલ રાજને આપ્યું. તેને જોઈ રાજએ પૂછ્યું—‘હે ભદ્ર! તું અક્ષત શરીરે શી રીતે આવ્યો?’ શેઠે કહ્યું—‘હે સ્વામી! નવકારમંત્રના મહિમાથી શું શું સિદ્ધ નથી થતું?’ રાજ જોડ્યો—‘મને તે મહામંત્ર શીખડાવો. તે જોડ્યો—‘યોગ્ય અવસરે જણાવીશ.’

અન્યદા કોઈ જ્ઞાની આચાર્ય ત્યાં સમોસર્યા. શ્રેષ્ઠી રાજને લઈને તેમને વાંઢવા ગયો. પછી શ્રેષ્ઠીએ ગુરુને કહ્યું—‘હે પૂજ્ય! અમારા રાજને નવકારમંત્રનું ફલ સંભળાવો.’ ગુરુએ આ પ્રમાણે નવકારમંત્રનું ફળ કહ્યું—“નવકારનો એક અક્ષર સાત સાગરોપમનું પાપ ટાળે છે, નવકારનું એક પદ પચાસ સાગરોપમનું પાપ ટાળે છે, અને સમગ્ર નવકાર પાંચસો સાગરોપમનું પાપ ટાળે છે. જે પ્રાણી એક લાખ નવકાર ગણે અને નવકારમંત્રની

વિધિથી પૂજા કરે તે તીર્થંકર નામ ગોત્રને બાંધે છે તેમાં જરાપણ સંદેહ નથી. જે કોઈ આઠ કરોડ, આઠ ટાળ, આઠ હજાર, આઠશો ને આઠ નવકાર ગણે તે ત્રીજે ભવે સિદ્ધિ-પદને પામે છે.” હંમેશાં નવકારની છુટી પચાસ માળા ગણે તો સાડાપાંચ વર્ષે એક કોટી જાપ થાય છે; અને બાંધેલી છ માળા ગણે તો પાંચ વર્ષે એક કોટી જાપ થાય છે^૧. તેની સંખ્યાની ધારણા બરાબર કરવી.

આ લોક સંબંધી કૃણ આ પ્રમાણે છે-અવળી રીતે (પશ્ચાત્તુર્પૂર્વી વડે) એક લાખ નવ-કાર ગણવાથી તત્કાળ સાંસારિક કલેશનો નાશ થઈ જાય છે. જે માત્ર હાથવડે જાપ વિગેરે કરવામાં અશક્ત હોય તો તેણે સૂત્ર વા રત્નાદિકની જપમાળા (નવકારવાળી) હૃદયની સમશ્રેણીએ રાખી, પહેરવાના વસ્ત્રને ફરસે નહિ તેમ, મેરુતું ઉલ્લંઘન કર્યા વગર ઈત્યાદિ વિધિવડે જાપ કરવો. પૃથ્વી પ્રમાણ^૨, કટાસણે બેસી અને મુખે વસ્ત્ર રાખી જે જાપ કર્યો હોય તો તે જાપ સ્વાધ્યાયની ગણનામાં આવે છે. જાપના સંબંધમાં કહ્યું છે કે “અંગુલીના અગ્ર ભાગવડે, મેરુતું ઉલ્લંઘન કરીને અને વ્યથ ચિત્તે જે જાપ કર્યો હોય તેનું ફલ પ્રાપ્તિ અલ્પ થાય છે.”

“જાપ કરતાં થાકી જવાય તો ધ્યાન કરવું, ધ્યાન કરતાં થાકી જવાય તો જાપ કરવો, અને બંનેથી થાકી જવાય તો સ્તોત્રપાઠ કરવો એમ શુરુએ કહેલું છે. અનાતુ-પૂર્વીવડે નવકાર ગણવાથી ક્ષણમાં છમાસી તપ વિગેરેનું પુણ્ય પ્રાપ્ત કરે છે.”

આ પ્રમાણે નવકારમંત્રના જાપનું ફલ મુનિ મહારાજના મુખેથી સાંભળી રાજા શ્રાવક થયો. પછી નવકારમંત્રને ગણવામાં તત્પર રહેતો સતો તે સ્વર્ગે ગયો. (૧)

જેમાં શ્રી જિનેશ્વર ભગવંત પહેલે પદ વિરાજે છે એવો નવકાર મંત્ર આ લોક અને પરલોકમાં સુખદાયક છે. આ પ્રમાણે જાણીને જે લબ્ધિલ્પે નવકારમંત્રના પદને જપે છે તેઓ આખા વિશ્વને વંદન કરવા યોગ્ય થાય છે. શ્રીશિવકુમારની માફક ભયંકર કષ્ટોને દૂર કરીને અતિ શુભ ગતિને પણ જરૂર પામે છે. તે શિવકુમારની બીના ટૂંકામાં આ રીતે જાણવી—

કુસુમપુરમાં ધન નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તેનો શિવકુમાર નામનો પુત્ર ઘટાદિકના વ્યસનવાળો થયો. વ્યસનમાંજ તેણે ધનનો ક્ષય કર્યો. તેના પિતાએ વાર્તા છતાં પણ તે સ્વેચ્છાથી વિચરતો હતો. એકઠા પિતા વ્યાધિથી ઘેરાયો, ત્યારે તેણે પુત્રને બોલાવી શીખામણ આપી કે—“હે પુત્ર ! મારા પરલોકમાં ગયા પછી તું ઘણો દુઃખી થઈશ. તેથી માફ એક જ વચન તું અંગીકાર કર. તે એ કે પાંચ પરમેષ્ઠી મંત્રને તું અહણ કર. પછી તને કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તું તેનું સ્મરણ કરજે. તેથી તારું કષ્ટ દૂર થશે.” તે સાંભળી પુત્ર પિતાના સુખથી તે મંત્ર અહણ કર્યો. પછી તેનો પિતા પરલોકમાં ગયો. શિવે પિતાની

૧ આ ગણતરીમાં પદ પ્રમાણ જાપ બધેલી હોવા નોંધવું. તેમ ગણવામાંજ સંખ્યાપૂર્ત થાય છે.

પરલોક સંબંધી ક્રિયા કરી. ત્યાર પછી પ્રથમ સેવેલા વ્યસનમાં દેવું થવાથી તેની ચિતાને લીધે નગરની બહારજ લમવા લાગ્યો. કોઈ વનવાસી ત્રિહંડીએ તેને પૂછ્યું કે—“હે ભદ્ર ! તું ખેદ પામેલો અને દીન સુખવાળો થઈને વનમાં કેમ ભમે છે ?” ત્યારે શિવે પોતાનું સત્ય વૃત્તાંત કહ્યું. તે સાંભળી ત્રિહંડીએ કહ્યું કે—“તું ખેદ ન કર. જો તું મારા કહેવા પ્રમાણે કરે તો તને અખુટ સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય.” શિવે કહ્યું—“તે શી રીતે ?” ત્રિહંડીએ કહ્યું કે—“એક સંપૂર્ણ અવયવવાળું શબ લાવ. બીજી સર્વ સામગ્રી મારી પાસે જ છે” ત્યારે લોભથી પરાભવ પામેલા તે શિવે કોઈ ઠેકાણેથી તેવું શબ લાવીને તેને આપ્યું, પછી ત્રિહંડીએ તેલથી ભરેલી એક મોટી કડાઈ ચૂલા ઉપર મૂકી, અને નીચે અગ્નિ સળગાવ્યો. પછી તે અધમ તાપસે શિવને કહ્યું કે—“તું આ શબને આખે શરીરે તેલ મસળ.” શિવે પણ તેના કહેવા પ્રમાણે કર્યું. તે વખતે ત્રિહંડી અરીઠાની માળા લઈ મંત્રનો જપ કરવા લાગ્યો. ત્યારે શિવે વિચાર્યું કે—“આ ત્રિહંડી મને ઓળખતો પણ નથી, મેં પણ પ્રથમ કાંઈ પણ સેવા કરી નથી, તો તે મારા ઉપર અનુગ્રહ કરવા કેમ તત્પર થશે ? કદાચ મને જ ઉપદ્રવ કરી તે પોતાનું કાર્ય સાધશે તો પછી મારું રક્ષણ કરનાર અહીં કોણ છે ? હા ! હા ! હું મહાકષ્ટમાં પડ્યો છું, હવે શું કરું ?” આ પ્રમાણે વિચારતાં તેને પિતાનું વચન સ્મરણમાં આવ્યું, તેથી કષ્ટનો નાશ કરવાના હેતુથી તે મનમાં પંચપરમેષ્ઠી (નમસ્કાર) મંત્રનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો. કેટલીક વેળાએ હંડીના મંત્રનો જપ પૂર્ણ થયો, તે વખતે તે શબ ઉજું થવા લાગ્યું, પરંતુ નવકાર મંત્રના પ્રભાવથી પાછું તે જ સ્થિતિએ નીચે પડી ગયું. તે જોઈ હંડીએ શિવને કહ્યું કે—“અરે ! તું શું ધ્યાન કરે છે કે જેથી કાર્યની સિદ્ધિમાં વિઘ્ન થયું ?” શિવે કહ્યું કે—“હું તો કાંઈ કરતો નથી.” પછી ફરીથી હંડી જપ કરવા લાગ્યો. શિવ પણ નવકાર મંત્રના પ્રભાવની પ્રતીતિ થવાથી તેને ગળુવામાં અત્યંત સાવધાન થયો. પછી હંડીનો જપ પૂર્ણ થયો, ત્યારે પણ તે શબ ઉજું થઈ તેજ રીતે પડી ગયું. હંડીએ શિવને ઉપાલંબ દીધો. પરંતુ શિવે તો ‘હું કાંઈ કરતો નથી.’ એવો જ જવાબ દીધો. ફરીથી ત્રીજી વાર હંડીએ જપ કરવા માંડ્યો. શિવ પણ નવકારનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો. જપ પૂર્ણ થયો, ત્યારે તે શબે ઉભા થઈ હંડીને જ તેલની કડાઈમાં નાંખ્યો. તેનો સુવર્ણ પુરૂષ થયો. તે લઈ શિવકુમાર પોતાને ઘેર આવ્યો, અને તે અખુટ સંપત્તિ પામીને સુખી થયો. સર્વ વ્યસનનો ત્યાગ કરી ધર્મમાં આસક્ત થઈ સફળિતિ પામ્યો.

॥ ઇતિ શિવકુમાર દષ્ટાંત. ॥

(૩) હવે ફરીથી નવકાર મંત્રના માહાત્મ્ય ઉપર આકાશગામિની વિદ્યા સાધનાર ચોરની બીના ટૂંકમાં આ રીતે જાણવી—

શ્રીપુરમાં ધનપાળ નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તેને ધનમિત્ર નામે પુત્ર હતો. તે કૌતુકથી આકાશગામિની વિદ્યા સાધવા ઉત્સુક થયો, તેથી તેણે કોઈ આચાર્ય મહારાજને પૂછ્યું.

ત્યારે શુદ્ધ સર્વ વિદ્યા મંત્રના બીજરૂપ તવકાર મંત્રને જાણીને તેને તે મંત્ર આપ્યો. અને તેની સાધનાનો વિધિ પણ આ પ્રમાણે કહ્યો-કૃષ્ણ પક્ષની ચૌદશને દિવસે ઉપવાસ કરી તે દિવસે અર્ધી રાત્રિએ વનમાં જઈ વડ વૃક્ષ ઉપર કાચા સૂત્રનું શીકું બાંધવું, તેની નીચે પૃથ્વી પર કુંડ કરી તેમાં અગ્નિ સળગાવવો. પછી વડની શાખા ઉપર બેસી આ મંત્રનો એકસો ને આઠ વાર જપ કરવો. જપ થઈ રહે ત્યારે સાહસને ધારણ કરી કૂંડકો મારી શીકા ઉપર પડવું. આટલું કરવાથી આકાશ ગામિની વિદ્યા સિદ્ધ થશે. આ પ્રમાણે સર્વ વિધિ મનમાં ધારીને ધનમિત્ર વનમાં જઈ વડની શાખા ઉપર કાચા સૂત્રનું શીકું બાંધી તેની નીચે પૃથ્વીપર કુંડ કરી તેમાં અગ્નિ સળગાવી વડની શાખા ઉપર બેસી મંત્રનો જપ પૂર્ણ કર્યો. પછી શીકા ઉપર પડવાને વખતે તેને ભય લાગ્યો-“હા! હા! મહાકષ્ટ છે. જો કદાચ આ કાચા સૂત્રનું શીકું ટુટી જાય તો હું અગ્નિમાં જ પડું.” આમ વિચારી વિદ્યા સાધ્યા વિના જ તે વડ ઉપરથી નીચે ઉતર્યો. ફરીથી સાહસનું અવલંબન કરી ઉપર ચડી જપ પૂર્ણ કરી શીકા ઉપર પડવાનો વખત આવ્યો. ત્યારે ફરીથી ભય પામ્યો, તેથી ફરીથી નીચે ઉતર્યો. એમ ત્રણ વાર તે ચડ્યો અને ઉતર્યો. આ અવસરે કોઈ ચોર કોઈક ધનિકના ઘરમાં પેટ્રી રત્નના અલંકારોની પેટી લઈને નાહો. તરતજ તે વૃત્તાંત જાણી કોટવાળ તેની પાછળ દોડ્યો. તેને આવતો જોઈ ચોર નાસીને વનમાં આવ્યો. ત્યાં વડની નીચે પ્રકાશ જોઈ તેની પાસે આવ્યો. ત્યાં તેણે ધનમિત્રને વારંવાર વડ ઉપર ચડવાનું ને ઉતરવાનું કારણ પૂછ્યું. ધનમિત્રે તેને વિદ્યા સાધવાનું કારણ કહ્યું. તે સાંભળી ચોરે વિચાર્યું કે-“આ અત્યંત બીકણ જણાય છે. ઉપકારીના વચન ઉપર પણ સંશય કરે છે.” એમ વિચારીને તેણે ધનમિત્રને કહ્યું કે-“તમે મારા શુદ્ધ થાઓ. મને વિદ્યા આપો. આ અલંકારની પેટી શુદ્ધ દક્ષિણ તરીકે તમે રાખો.” તે સાંભળી મંત્રની પ્રતીતિ કરવાના હેતુથી ધનમિત્રે તેને મંત્ર આપ્યો. તે ચોરે તે દિવસે કાંઈ પણ ખાધું નહોતું, તેથી તરતજ શાખા પર ચડી મંત્રનો જપ કરી શીકા ઉપર અંખાપાત કર્યો. તરતજ આકાશ-ગામિની વિદ્યા સિદ્ધ થઈ. તે આકાશમાં રહીનેજ જોવા લાગ્યો. તેટલામાં કોટવાળે આવી ‘આજ ચોર છે.’ એમ ધારી ધનમિત્રને પકડ્યો, અને બાંધીને વિટંબણા પૂર્વક તેને લઈ જવા લાગ્યો. તે ચોરે જોયું. તેથી તે આકાશમાં રહીનેજ બોલ્યો કે-“હે હોકો! આ ધનમિત્ર મારો શુદ્ધ છે. તેને કષ્ટ આપવાથી હું તમને સર્વને કષ્ટ આપીશ. તેથી તેને છોડી મૂકો. મેં ચોરેલું ધન મેં તેનેજ આપ્યું છે. તો પણ જો તે અર્ધ ધન આપે તો તે ભલે આપે.” તે સાંભળી કોટવાળ ભય પામ્યો. તેથી ધનમિત્રને સત્કાર પૂર્વક ગામમાં લાવ્યો.

॥ ઈતિ આકાશ ગામિની વિદ્યાને સાધનાર ચોરનું દૃષ્ટાંત ॥

(૪) નમસ્કારના મહાત્મ્ય ઉપર શ્રીમતીની કથા.

સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં કોઈ ગામને વિષે એક શ્રાવક હતો. તેની પુત્રી શ્રીમતી નામની

હતી. તે કોઈ મિથ્યાત્વીને પરણાવી. તે જિનેશ્વરની ભક્ત હોવાથી હંમેશ પંચ પરમેષીના મહામંત્રનું સ્મરણ કરતી હતી. તેના સર્વ સાસરીયાઓ ના કદા છતાં તેણે જૈન ધર્મ મૂક્યો નહીં. ત્યારે તેઓએ કોપ પામી વિચાર કર્યો કે—“ જો આ મરે તો આપણે બીજા વડુ લાવીએ. તેના પતિએ પણ તે વિચાર પસંદ કર્યો. પછી તેના પતિએ કોઈ ગાર્હિક પાસેથી કૃષ્ણ સર્પને લઈ એક ઘડામાં નાખી તેનું મુખ બંધ કરી (ઢાંકી) ગાઢ અંધકારમાં તે ઘડો મૂક્યો. બીજે દિવસે તેનો પતિ વિષ્ણુની પૂજા કરવા બેઠો. તે વખતે તેણે શ્રીમતીને આજ્ઞા કરી કે ચોરડામાં ઘડો છે, તેમાં મેં પુષ્પની માળા મૂકી છે તે લાવ, કે જેથી પુષ્પ પૂજા થાય.” તે સાંભળી તેનું વચન અંગીકાર કરી શ્રીમતી ચોરડામાં ગઈ. ઘડાનું ઢાંકણું ફર કરી “ ઐં નમો અરિહંતાળં ” એમ બોલી ઘડામાં હાથ નાંખી પુષ્પની માળા લાવીને જેટલામાં તે પતિને આપે છે, તેટલામાં તે પતિએ કૃષ્ણ સર્પજા જોયો. તેથી તે ભય પામીને મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે—“ અહો ! આનો ધર્મજ શ્રેષ્ઠ છે.” એમ વિચારી તેણે પ્રિયાના મુખથીજ જૈનધર્મ અંગીકાર કર્યો.

॥ શ્રીમતીનું દષ્ટાંત પૂરું થયું ॥

(૫) નવકાર મંત્રના માહાત્મ્ય ઉપર ગોવાળની કથા.

પાટલીપુર નામના નગરમાં શ્રીકાંત નામે શ્રેષ્ઠી હતો, તેને એક બાલ્યવયવાળો દાસ હતો, તે વનમાં શ્રેષ્ઠીની ગાયોના વાછરડા ચારતો હતો. એકદા તે ગોપાળે વનમાં કાચોત્સર્ગે રહેલા એક ચારણ મુનિને જોયા, તરતજ તે મુનિ કાચોત્સર્ગને પારી બે હાથવડે જંધાનો સ્પર્શ કરી “ ઐં નમો અરિહંતાળં ” એમ બોલી આકાશમાં ઉડ્યા, તે વૃત્તાંત જોઈ બાળક ગોવાળે બોલ્યું કે—“ મને આકાશગામિની વિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ.” પછી તે બાળક કીડા કરતો નદીને સામે કાંઠે ગયો. વાછરડાઓ આ તરફને કાંઠેજ ચરતા હતા, તેવામાં યવંતના શિખર ઉપર વૃષ્ટિ થવાથી અકસ્માત નદીમાં પૂર આવ્યું, તે જોઈ દાસે વિચાર્યું કે—“ અહીંથી ઉડી સામે કાંઠે જઈ વાછરડાઓને ઘેર લઈ બાંધ.” એ પ્રમાણે બાળબુદ્ધિથી વિચાર કરી નવકારનું પદ બોલી નદીમાં ઝંપાપાત કર્યો, તે વખતે પૂરમાં તણાઈને આવેલા કાંટાના સમૂહમાં તે પડ્યો, તેનું શરીર ચાતરકથી વીંધાઈ ગયું, અને તે મરણ પામ્યો, ત્યાંથી મરીને તે શ્રીકાંત શ્રેષ્ઠીનાજ પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. તેનું નામ સુદર્શન પાડ્યું. વૃદ્ધિ પામી તે સુદર્શન શેઠ શીળવાન, રૂપવાન અને ધનવાન તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો. તેને રાજના પુરોહિતની સાથે મૈત્રી હતી. એકદા પુરોહિતની સ્ત્રીને સુદર્શનનું રૂપ જોઈ તેની કામના થઈ, તેથી તેણીએ દાસીને મોકલી. “ તમારો મિત્ર તમને બોલાવે છે.” એમ કપટ કરી શ્રેષ્ઠીને પોતાને ઘેર બોલાવ્યો. તેને એકાંતમાં લઈ જઈ તેણીએ ભોગને માટે પ્રાર્થના કરી. શ્રેષ્ઠીએ પોતાના શીળની રક્ષા માટે જવાબ દીધો કે—“ હે ભદ્રે ! હું તો નપુંસક છું. મારે પુત્રો છે. પરંતુ તે કોઈક માયાથી થયેલા છે. (બીજા પુરુષથી થયેલા છે.) તે સાંભળી પુરોહિતની પ્રિયાએ ખેદ પામી તેને રજા આપી.

એકલા કોઈ મહોત્સવ હોવાથી ઉદ્ઘોષણ કરાવીને રાજાએ સર્વ પુરોહિતોને વનમાં બોલાવ્યાં. તે વખતે સુદર્શન શેઠે પોતાના પુત્રોને રાજાની આજ્ઞા પાળવા માટે હુકમ કર્યો. ત્યારે તેઓ આડંબર પૂર્વક વનમાં જવા નીકળ્યા. તેમને રાજાની પટ્ટરાણી અલય્યાએ જોયા, અને પોતાની પાસે બેઠેલી પુરોહિતની પત્ની કે જે પોતાની સખી હતી તેને કહ્યું કે-હે સુખી ! સુદર્શન શેઠના સર્વ પુત્રો અત્યંત રૂપવાળા છે. કારણ કે પુત્રો પોતાના જેવા હોય છે. એમ કહેવાય છે.” તે સાંભળી પુરોહિતની પત્નીએ કહ્યું કે “આ પુત્રો તો જાન પુરુષથી ઉત્પન્ન થયા છે. કારણ કે શેઠ તો નપુંસક છે. તેથી તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલા આ પુત્રો નથી.” રાણીએ પૂછ્યું-“એ તેં શી રીતે જાણ્યું ?” તેણીએ કહ્યું-“મેં તેની પરીક્ષા કરી છે. તેણે પોતાના સુખથી જ પોતાનું નપુંસકપણું કહ્યું છે.” તે સાંભળી રાણી હસીને બોલી કે-“હે સખી ! તેણે તને છેતરી છે. તું તેનું રહસ્ય જાણતી નથી. તે તો મહા પુરુષાથી છે. હું તને પ્રત્યક્ષ દેખાડીશ.” એમ કહી રાણીએ દાસી-ઓને મોકલી. તે વખતે શ્રેષ્ઠી પોતાને ઘેર જ સામાયિક લઈને કાચોત્સર્ગે રહેલો હતો. તેનું હરણ કરી દાસીઓ તેને રાજમંદિરમાં લઈ ગઈ. રાણીએ ભોગને માટે પ્રાર્થના કરી, તથા તેને આલિંગન કર્યું, તોપણ તેણે શીળરૂપી બખતર પહેલું હતું, તેથી તે લેશ પણ ક્ષોભ પામ્યો નહીં. રાણી અનેક પ્રકારે તેને ક્ષોભ પમાડવા લાગી, પરંતુ તે તો મેરૂ પર્વતની જેમ જરા પણ કંપાયમાન થયો નહીં. આ પ્રકારે કરતાં છતાં રાણીની ઇચ્છા પૂર્ણ ન થઈ, ત્યારે સ્ત્રી ચરિત્રમાં કુશળ તે રાણીએ પોતાના નખ વડે પોતાનું શરીર વિદારી ‘અરે ! સીપાઈઓ ! દોડો દોડો.’ એ પ્રમાણે જીમ પાડી. તે કોલાહલ સાંભળી રાજા તત્કાળ ત્યાં આવ્યો. તેણે શ્રેષ્ઠીને અપરાધ સાંભળી ક્રોધ પાત્રીને શૂળી પર ચડાવવાની આજ્ઞા આપી. રાજાના સેવકોએ તેને શૂળી પર ચડાવ્યો. તે વખતે શાસનદેવતાઓએ તે શૂળીને જ સિંહાસન રૂપ કરી આકાશમાં રહી અલય્યા રાણીનોજ દોષ પ્રગટ કર્યો. તે વૃત્તાંત જાણી રાજા તત્કાળ શૂળી પાસે આવ્યો, શ્રેષ્ઠીને સત્કાર કર્યો, અને તેની પાસે ક્ષમા માગી. પછી સુદર્શન શ્રેષ્ઠીએ ઘેર આવી તરતજ દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે નિરતિચાર ચારિત્ર પાળી કેવળજ્ઞાન પાત્રી મોક્ષે ગયો.

॥ વાછરડાને ચારનાર ગોવાળનું દૃષ્ટાંત પૂરું થયું. ॥

આ શ્રી નવકાર મંત્રના જ પ્રભાવ ઉપર હુંડિક યક્ષની કથા.

કુસુમપુર નામના નગરમાં આરમદન નામે રાજા હતો. તે નગરમાં અર્હંદાસ નામે શ્રેષ્ઠી અતિધાર્મિક હતો. તે નગરમાં અંડપિંગલ નામનો ચોર હતો. તે દિવસે શાહુકારના વેશે ભ્રમતો અને રાત્રે ચોરી કરતો. તેને એક શુષ્કિકાની સાથે પ્રીતિ હતી, તેથી તે જે જે વસ્તુ ચોરીને લાવતો તે તેનેજ આપતો હતો. એકલા તે ચોર કાંઈ પણ મિષથી રાજમંદિરમાં પેઠો. ત્યાંથી પટ્ટરાણીનાં રત્ન જડિત આભૂષણોની ભરેલી એક પેટી ચોરીને ઉપાડી. તે લઈને તેણે વેશ્યાને આપી. રાણીએ રાજાને પેટી ચોરાયાની વાત કરી.

રાજ્યે ઘણી રીતે ચોરની તપાસ કરી, પરંતુ કાંઈ પણ પત્તો લાગ્યો નહી. એકઠા કોઈ ઉત્સવ હોવાથી નગરની સર્વ સ્ત્રીઓ પોતપોતાના અલંકારો વડે શરીરને શણગારી ગીત ગાતી બહાર નીકળી. તે અવસરે તે વેશ્યા પણ રાણીનાં આભૂષણો પહેરી બહાર જતી હતી, તેવામાં રાણીની દાસીઓએ તેને જોઈ, અને તે ઘરેણાં ઓળખી તેઓએ પોતાની સ્વામિનીને કહ્યું. રાણીએ રાજને કહ્યું. રાજ્યે વેશ્યાને યોદાવી ધમકી આપી, ત્યારે વેશ્યાએ ચંડપિંગલ નામના ચોરને બતાવ્યો. તેથી રાજ્યે તે ચંડપિંગલને પકડી શૂળીએ ચડાવવાનો હુકમ કર્યો. રાજસેવકોએ તેને શૂળી પર ચડાવ્યો. તે ચોરના બીજા સહાયકો કોણ કોણ છે? તે જાણવા માટે રાજ્યે શુભ રીતે સેવકોને રાખ્યા હતા. તે વખતે અર્ધદાસ કોઈ કાર્યને માટે બહાર જતો હતો. તેને જોઈ ચોરે દીનવાણી વડે પોકાર કરી કહ્યું કે—“હે મહાત્મા ! તમે દયાળુ છો. માટે મને પાણી પાઓ.” શ્રેષ્ઠીએ તેની અત્ય અવસ્થા જાણીને ‘આની સફળિતિ થાઓ’ એવી ઇચ્છાથી તેને કહ્યું કે—“અરે ! જો તું મારા કહ્યા પ્રમાણે કરે તો હું તને પાણી પાઉં.” તેનું વચન ચોરે અંગીકાર કર્યું. ત્યારે શ્રેષ્ઠીએ તેની સમીપે આવી તેને નવકાર મંત્ર આપ્યો. ચોરે શ્રેષ્ઠીને નમસ્કાર કર્યો, અને તે પાણી પીને મરણ પામ્યો. તે મરીને નમસ્કારના પ્રભાવથી હુંડિકે નામનો ચક્ષ થયો. આ સર્વ વૃત્તાંત શુભ રહેલા રાજસેવકોએ જોઈ રાજને જણાવ્યું કે—“હે સ્વામી ! તે ચોરે અર્ધદાસને ઘેર કાંઈક ધન મૂક્યું હતું, તેથી તે ચોરે તેની સાથે ઘણા વખત સુધી ખાનગી વાતો કરી છે.” તે સાંભળી રાજને ક્રોધ આવ્યો અને શેઠને પણ શૂળીએ ચડાવવાનો હુકમ કર્યો. ત્યારે રાજસેવકો શ્રેષ્ઠીને વધસ્થાન તરફ લઈ ચાલ્યા. તે વખતે તત્કાળ ઉત્પન્ન થયેલા તે દેવે અવધિજ્ઞાન વડે જાણ્યું કે—“અહો ! મને સફળિતિ પમાડનાર મારા ગુરૂને મારા અપરાધથી શૂળીએ ચડાવે છે.” તે જોઈ તેણે આખા નગર ઉપર એક મોટી શિલા વિકુવી આકાશમાં રહી કહ્યું કે—“આ શ્રેષ્ઠી મને સફળિતિ આપનાર મારા ગુરૂ છે. હું ચોર છું. આ શ્રેષ્ઠીએ મને મંત્ર આપ્યો હતો, તેના પ્રભાવથી હું દેવ થયો છું. જો આને કાંઈ પણ કષ્ટ આપશે તો હું આ શિલાથી આખા નગરને ઢાળી મારીશ.” તે સાંભળી ભય પામેલા રાજ્યે શ્રેષ્ઠીના પગમાં પડી તેમને સત્કાર કરી પોતાનો અપરાધ ખમાવ્યો. તે જોઈ દેવ પોતાને સ્થાને ગયો. ત્યાર પછી શ્રેષ્ઠી પ્રમજ્જાને અર્પણ કરી સફળિતિ પામ્યો.

॥ હુંડિકે ચક્ષુનું દષ્ટાંત પૂરું થયું ॥

નમસ્કાર મંત્રના સ્તોત્રાદિમાં બીજાં પણ ઘણાં દષ્ટાંતો દર્શને આ મહામંત્રની અલૌકિક પ્રભાવ વગેરે જણાવેલા હોવાથી ભવ્ય જીવોએ તેના જપ વગેરે એકાગ્ર ચિત્તે જરૂર કરવા જોઈએ. બાકીની બીના સરલ છે. ૨૭૨

શ્રી ચાર્ ગણધરનો હિતોપદેશ ત્રણ શ્લોકમાં જણાવે છે—

૫૪ દુકારો ને સંકારો પૂર્ણતા ને મગ્નતા,
સ્થિરતા ધરી મદવચન તજજો ધારજો નિત સહનતા;

ઉપશમ વિવેકી સંવરી થઈ ભાવના શુભ ભાવજો,
કર્મ બંધ કરાવનારા નિમિત્ત દૂરે છ'ડજો.

૨૭૩

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી હે ભવ્ય જીવો ! તમે જેનો પહેલો અક્ષર દ આવે છે તેવા ૬ દ્વારોને ધારણ કરજો. (સેવજો) તે છ દ્વાર આ પ્રમાણે:—૧ દેવપૂજા, ૨ દયા, ૩ દાન, ૪, દાક્ષિણ્ય, ૫ દમ એટલે ઇન્દ્રિય દમન, ૬ દક્ષતા. (ધારેલ કાર્યને સાધવાની કુશળતા) વળી તમે છ સ્કારો એટલે જેનો પહેલો અક્ષર સ આવે છે તેને ધારણ કરજો. તે છ આ પ્રમાણે:—૧ શીલ એટલે પ્રદાયર્થ, ૨ સમતા એટલે રાગદ્વેષ રહિતપણું, ૩ સંયમ એટલે ઇન્દ્રિયોને કબજે રાખવી અથવા ચારિત્ર, ૪ સન્તોષ એટલે લોભનો ત્યાગ ૫ સરલતા એટલે કપટ રહિતપણું. ૬ સાદાર્થ એટલે ટાપટીપનો (મોજશોખ વગેરેનો) ત્યાગ. વળી પૂર્ણતા એટલે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રાદિ ગુણોથી આત્માને પૂર્ણ કરવા રૂપ ગુણને તથા મગ્નતા એટલે નિજગુણ રમણતા તેમજ મોક્ષની આરાધનામાં સ્થિરતાને ધારણ કરીને અભિમાન ભરેલા વચનો બોલશો નહી. અને સહનતા ગુણને ધારણ કરજો. વળી ઉપશમી બનજો એટલે કષાયોને શાંત કરજો અને વિવેકી એટલે ચોગ્ય અચોગ્યનો વિચાર કરનારા થજો, તથા સંવરી એટલે આશ્રવોને તજીને શુભ ભાવનાઓ-અનિત્ય ભાવનાદિ બાર, તથા મૈત્રી વગેરે ચાર ભાવનાઓ ભાવજો. તથા જે જે કારણોથી જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મો બંધાય છે, તે કારણોનો જરૂર ત્યાગ કરજો. ૨૭૩

નિઃસ્પૃહી થઈ એક છંડી એકને આરાધજો,
બે તજ બે સાધજો ત્રણને તજ ત્રણ સાધજો;
ચારને છંડી નિરંતર ચાર ગુણને સેવજો,
પાંચ છંડી પાંચ સેવી મુક્તિ મહેલે મહાલજો.

૨૭૪

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી હે ભવ્ય જીવો ! તમે નિઃસ્પૃહી એટલે કોઈ પણ જાતના પૌદ્ગલિક પદાર્થોને મેળવવાની ઇચ્છા રહિત થઈને એકનો ત્યાગ કરજો. અહીં એક કહેવાથી એક અસંયમનો અથવા અવિરતિનો ત્યાગ કરજો. તેમજ એકની એટલે સંયમની આરાધના કરજો. વળી બેને એટલે રાગ દ્વેષને તજીને બેને એટલે જ્ઞાન ક્રિયાને સાધજો. વળી ત્રણનો ત્યાગ કરજો એટલે મનદંડ વચનદંડ તથા કાયદંડનો ત્યાગ કરજો. અથવા કામરાગ રનેહ-રાગ અને દષ્ટિરાગ એ ત્રણ પ્રકારના રાગનો ત્યાગ કરજો. તેમજ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રની સાધના કરજો. વળી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચારનો નિરંતર ત્યાગ કરજો. તેમજ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ એ ચાર ગુણોનું સેવન કરજો. અથવા દાન, શીલ તપ અને ભાવનારૂપ (ચાર પ્રકારના) કર્મને આરાધજો. વળી પાંચનો ત્યાગ કરજો. તે પાંચ આ પ્રમાણે:—સ્પર્શેન્દ્રિયાદિ પાંચ ઇન્દ્રિયોના પાંચ વિષયો તે ક્રમસર સ્પર્શ, રસ, ગંધ, રૂપ અને શબ્દ બાજુવા. તે પાંચ વિષયોની આસક્તિનો ત્યાગ કરજો અને પાંચનું

સેવન કરજો. એટલે પાંચ મહાવતો અથવા પાંચ આહુતોનું શક્તિ પ્રમાણે આરાધન કરજો. કારણ કે તેનું આરાધન કરવાથી સુક્તિ મહેલમાં શાશ્વતા આત્મિક આનંદને મેળવશો અથવા તમે મોક્ષનાં સુખોને પામશો. ૨૭૪

પ્રત્યક્ષ પ્રભુન દેખનારા દેશના સુણતાં જનો,
પ્રભુ કને શિવમાર્ગ કેરી સાધના કરતા જનો;
પ્રભુ ગુણોજ વિચારનારા બોલનારા ગુણિજનો,
પ્રકૃત પ્રભુના ધન્ય માનું ધન્ય દિન મુજ આજનો. ૨૭૫

સ્પષ્ટાર્થ:—જે મહાપુણ્યવંતા લબ્ધી જીવે પ્રભુની દેશના સાંભળે છે અને જેઓ પ્રભુ શ્રી સંલવનાથને પ્રત્યક્ષ (નજર સામે) જુએ છે. તથા જે લબ્ધી જીવે પ્રભુની પાસે ચારિત્ર શ્રદ્ધા કરીને મોક્ષ માર્ગની એટલે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રની સાધના કરે છે. તેમજ જે આસન્નસિદ્ધિક પુણ્યશાલી જીવે પ્રભુ શ્રી સંલવનાથના ગુણોનો વિચાર કરે છે અને પ્રભુ દેવના ગુણોની સ્તવના કરે છે અથવા પ્રભુના ગુણોની પ્રશંસા કરે છે. તથા આ પ્રભુદેવના જેઓ ભક્ત (ભક્તિ કરનારા) છે તે તમામ લબ્ધીજીવોને હું ધન્ય માનું છું. અને હું મારા આજના આ દિવસને ધન્ય માનું છું. ૨૭૫

ગણધરની દેશનાની પૂજાંતા પછી પ્રભુનો વિહારકાલ જણાવે છે:—

એમ આપી દેશના શ્રી ચાડ ગણધર વિરમિયા,
બેઉ પ્રભુમી સુર નૃપાદિક નિજ નિજ સ્થાને ગયા;
ચોત્રીશ અતિશયવંત પ્રભુ પરિવાર સહ અન્ય સ્થલે,
વિચરતા સાધિક પૂરવ લખ એક વિહરણુ ભૂતલે. ૨૭૬

સ્પષ્ટાર્થ:—શ્રી ચાડ ગણધર મહારાજ આ રીતે દેશના આપીને વિરામ પામ્યા, ત્યારે બીજી પોરિસી પણ પૂરી થઈ. પછી પ્રભુ શ્રીસંલવનાથ તથા શ્રીચાડગણધર એ બંનેને પ્રજ્ઞામ કરીને એટલે સપરિવાર પ્રભુદેવને નમીને ઇન્દ્રાદિક દેવો તથા રાજા વગેરે પોતપોતાના સ્થાનકે ગયા. ત્યાર પછી ચોત્રીસ અતિશયોને ધારણ કરનારા પ્રભુ શ્રીસંલવનાથ ભગવાન પરિવાર સાથે અન્ય સ્થળે વિહાર કરી ગયા. એ પ્રમાણે પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરીને લબ્ધી જીવોને પ્રતિજ્ઞા કરતા કરતા શ્રીસંલવનાથ પ્રભુ કંઈકે અધિક એક લખ પૂર્વો સુધી વિચર્યા. આ પ્રસંગે પ્રભુના પરિવાર વગેરેની સંખ્યા કેટલી હતી ? અને કેટલા કેવલી મુનિવરો હતા ? તથા કેટલા ચૌદ પૂર્વીઓ હતા ? તેમજ કેટલા મનઃપર્થવજ્ઞાનીઓ હતા ? વગેરે તમામ હકીકતો પહેલાં શ્રીચાડગણધરે શ્રી સંલવનાથ પ્રભુના ૧૭૦ બોલની અંદર વિસ્તારથી કહી છે તેથી અહીં ફરી જણાવી નથી. ૨૭૬

પ્રભુ સંલવનાથની સમૈતશિષ્યર ઉપર નિવાર્ણની બીના,

અંત સમયે સહસ્ર મુનિ સહ સમેતગિરિ નિર્વાણને,
પામતા સાદિ અનંતે ટાળતા જન્માદિને;
ઈન્દ્રાદિ શોક ભરેલ હૃદયે અગ્નિ સંસ્કારાદિને,
કરત દાઢા બહેંચતા દેવો ગ્રહે દંતાસ્થિને.

૨૭૭

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે પ્રભુ શ્રીસંભવનાથ પોતાનો અંત સમય નજીક આવ્યો છે એમ જાણીને એક હજાર મુનિવરોના પરિવાર સાથે શ્રી સમેતશિખર ગિરિ ઉપર આવ્યા. ત્યાં કાઉસસગ્ગ ધ્યાનમાં રહેલા દેવાધિદેવ શ્રી સંભવનાથ યોગને રૂંધીને અયોગી અવસ્થા પામ્યા. શૈલેશી અવસ્થામાં અ-ઈ-ઉ-ઋ-લૂ ના ઉચ્ચારણ પ્રમાણ કાલ સુધી રહીને બાકી રહેલા ચાર અઘાતી કર્મોનો સંપૂર્ણ ક્ષય કરીને જન્મ મરણ દેહ કર્મોદિને દૂર કરીને સાદિ અનંત સ્થિતિવાળા મોક્ષના અનંત સુખોને પામ્યા. પ્રભુ શ્રી સંભવનાથ જે વખતે મોક્ષે ગયા ત્યારે સાદિ થઈ અને તેમને તે સ્થાન છોડીને કદી પણ ત્યાંથી ફરીથી સંસારમાં આવવાનું નથી, માટે તે અનંત સ્થિતિ કહેવાય. એમ મોક્ષમાં સાદિ અનંત ભાંગે રહેવાનું હોવાથી પ્રભુની મોક્ષમાં સાદિ અનંત સ્થિતિ (કાળ) કહી. તે વખતે ઇન્દ્રાદિક દેવોએ શોક ભરેલા હૃદય વડે (ખિન્ન ચિત્તે) પ્રભુ શ્રીસંભવનાથ વિગેરેના શરીરનો અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. (તીર્થંકર વગેરેના શરીરોના અગ્નિસંસ્કાર વગેરેની સવિસ્તર ખીના દેશના ચિંતામણિના ખીજ ભાગમાંથી જાણી લેવી.) પછી સૌધર્મેન્દ્ર મહારાજ વગેરે પ્રભુ શ્રીસંભવનાથ વગેરેની દાઢા વગેરે અવયવો વહેંચી લે છે. અને ખીજ દેવો પ્રભુ શ્રીસંભવનાથ વગેરેના દાંત તથા અસ્થિ (હાડકા) વહેંચી લે છે. ૨૭૭

પ્રભુના નિર્વાણ અંગે દેવો નંદીશ્વર દ્વીપે જઈને અષ્ટાક્તિકા ઓચ્છવ કરે છે વગેરે ખીના જણાવે છે:—

નંદીશ્વરે ઓચ્છવ કરી જઈ સ્વર્ગ દાઢા આદિને
પૂજતા નિત વિધન છેદી અનુભવે સુખ શાંતિને;
વર્ણવ્યા કલ્યાણકો ઇમ પાંચે સંભવનાથના,
કલ્યાણ કારણ એહને આરાધ્યો હે ભવિજના !

૨૭૮

સ્પષ્ટાર્થ:—ત્યાર પછી ઇન્દ્રાદિક દેવો આઠમા નંદીશ્વર નામના દ્વીપને વિષે જઈને ત્યાં પ્રભુ શ્રીસંભવનાથના નિર્વાણ કલ્યાણકોનો (મોક્ષ ગમન નિમિત્તે) ઓચ્છવ કરે છે. ઓચ્છવ કરીને ત્યાંથી સ્વર્ગમાં પોતપોતાના સ્થાનકે જાય છે. ત્યાં તેઓ પ્રભુની દાઢા અસ્થિ વગેરેને પૂજે છે. કારણ કે દાઢા વગેરેના પૂજનાદિથી દેવલોકમાં તમામ વિધ્નોપદ્રવોનો નાશ થાય છે અને સુખ શાન્તિની વૃદ્ધિ થાય છે. એ પ્રમાણે મેં સંભવનાથ પ્રભુના પાંચે કલ્યાણકોનું બહુજ ટૂંકામાં વર્ણન કર્યું છે. હે ભવ્ય જીવો! તમે પણ તમારા (આત્માના) કલ્યાણકોને માટે પરમ ઉદ્ધાસથી આ કલ્યાણકોની સાત્ત્વિકી આરાધના કરજો.

શ્રીતપોરત્ન મહોદધિ વગેરે ઘણાં ગ્રંથોમાં કલ્યાણકોને આરાધવાનો વિધિ વિસ્તારથી જણાવ્યો છે. ૨૭૮

તીર્થંકરોનું જીવન શા માટે જાણવું જોઈએ તે જણાવે છે:—

તીર્થંકરોના જીવન ઉત્તમ આત્મદૃષ્ટિ જગાવતા,

કર્મ શત્રુ હઠાવતા હિમ પુણ્યશાલી ભાવતા;

એને વિચારી ચિત્તને પર પાસ બોલી જીભને,

તે પ્રમાણે વર્તતા પાવન બનાવે કાયને.

૨૭૯

સ્પષ્ટાર્થ:—પરમ પૂજ્ય શ્રી તીર્થંકર દેવોના જીવન બહુજ ઉત્તમ અને ભવ્ય જીવોને અપૂર્વ બોધદાયક હોય છે, કારણ કે તે પ્રભુ દેવોનાં જીવન આત્મદૃષ્ટિને જગાવે છે એટલે નિજગુણરમણતાને કરાવે છે. અને ૮ કર્મો રૂપી શત્રુઓને હઠાવે છે એટલે કર્મોનો નાશ કરાવે છે. આ પ્રમાણે પુણ્યશાલી આસન્નસિદ્ધિ ભવ્ય જીવો વિચારણા કરે છે. આવી વિચારણા કરીને તેઓ પોતાના ચિત્તને પવિત્ર બનાવે છે. તેમજ પ્રભુના જીવનને તથા પ્રભુના સમજણશાલી ગુણોને બીજા જીવોની પાસે બોલીને પોતાની જીભને પવિત્ર કરે છે. તેમજ પ્રભુ શ્રી તીર્થંકરોએ આરાધેલા માર્ગને આરાધીને પોતાની કાયાને પવિત્ર બનાવે છે. ૨૭૯

કઈ ભાવનાથી તીર્થંકર ગોત્ર બાંધે તે જણાવે છે:—

એ પૂજ્ય પુરૂષો પૂર્વ ભવના તીવ્ર શુભ સંસ્કારથી,

શાસનરસિક સવિને બનાવું એહ ઉત્તમ ભાવથી;

વીસ સ્થાનક આદિ તપને સાધતા સંયમી બની,

દેવસુખમાં રાચતા ન શમે સહે પીડ નરકની.

૨૮૦

સ્પષ્ટાર્થ:—આ પૂજ્ય પુરૂષો એટલે શ્રી તીર્થંકર દેવો પૂર્વ ભવના સારા સંસ્કારને લીધે, તથા સર્વ જીવોને શાસન રસિક બનાવું એવી ઉત્તમ ભાવનાને લીધે, વીસ સ્થાનકોમાંના કોઈ પણ એક, બે આદિ (ઓછા વધારે) કે પૂરા વીસ સ્થાનકોને સંયમી બનીને એટલે ચારિત્રને ગ્રહણ કરીને સાધે છે. તેથી તેઓ દેવલોકનાં સુખોને લોગવે છે અથવા, પણ તેમાં રાચતા નથી. અને કદાચ પહેલાં બાંધેલા આયુષ્યના ઉદયથી નરકે ગયા હોય, તો ત્યાં પણ તેઓ નરકની પીડાને ઉપશમ ભાવે સહન કરે છે. એટલે જેમણે પહેલાં (મિથ્યાદૃષ્ટિપણામાં) નરકનું આયુષ્ય બાંધ્યું નથી તેઓ તો દેવલોકમાં જ બચે છે, પરંતુ જેમણે પહેલાં નરકનું આયુષ્ય બાંધી દીધું હોય તેવા તીર્થંકરોના જીવો પછીથી સમ્યક્ત્વાદિને પામીને વીસ સ્થાનકાદિ તપની આરાધના કરી તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધે છે, છતાં તેઓ નરકનું આયુષ્ય પહેલું બાંધી દીધેલું હોવાથી જ્યારે નરકમાં જાય છે ત્યારે ઉપશમ ભાવે દુઃખને સહન કરે છે. ૨૮૦

તીર્થંકરોનું છેલ્લા ભવનું સ્વરૂપ જે શ્લોકમાં જણાવે છે:—

અંત્ય ભવમાં આલ્યથી પણ જ્ઞાન આદિ ગુણો ધરે,
પ્રૌઢતાદિક દીપતા મુરકેલીઓ પરની હરે;
યૌવને આસક્તિ ટાળી શુદ્ધ સંયમ પાલતા,
પરીષદો સહતા સમ અને માન અપમાનો થતા. ૨૮૧

સ્પષ્ટાર્થ:—તે શ્રીભાવી તીર્થંકરોના જીવો અંત્ય એટલે જે છેલ્લા ભવમાં તીર્થંકર થઈને મોક્ષે જાય છે તે ભવમાં જન્મથી જ્ઞાન આદિ એટલે મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન તથા અવધિજ્ઞાન તેમજ સમ્યક્ત્વ વગેરે ગુણોને ધારણ કરે છે. અને પ્રૌઢતાદિક એટલે પ્રૌઢપણું વગેરે ગુણોથી દીપે છે અને બીજા જીવોની મુરકેલીઓને ફર કરે છે અને જ્યારે તે તીર્થંકર દેવો યુવાવસ્થાને પામે છે, ત્યારે જૃઢસ્થપણામાં પણ વિષયાસક્તિ ભાવને ફર કરે છે. અને યોગ્ય સમયે શુદ્ધ સંયમનું પાલન કરે છે. તથા પરીષદાદિને સહન કરે છે. તેમજ કોઈ તેમનું બહુમાન કરે અથવા કોઈ તેમનું અપમાન કરે તો પણ તેઓ અને ઉપર સમભાવ રાખે છે. પરંતુ એકના ઉપર રાગ ને બીજાની ઉપર દ્રેષ રાખતા નથી. ૨૮૧

છન્નસ્થભાવે મૌન ધરતા સ્વપરતારક થઈ અને,
વિચરતા પુણ્યપ્રભાવે દેશના ઉપસર્ગને;
ટાળે સ્વભાવે શાંતિ સમતાદિક ગુણોને ધારતા,
શત્રુને પણ બોધ આપી મુક્તિમાર્ગે જોડતા. ૨૮૨

સ્પષ્ટાર્થ:—દીક્ષા લીધા પછી પ્રભુ શ્રી તીર્થંકર દેવો જ્યાં સુધી છન્નસ્થપણે વિચરે છે અથવા જ્યાં સુધી તેમને કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થતું નથી ત્યાં સુધી મૌનને ધારણ કરે છે એટલે કેવલજ્ઞાન થયા પહેલાં કોઈને ઉપદેશ આપતા નથી. ત્યાર પછી કેવલજ્ઞાન પામીને સ્વપર તારક થાય છે. એટલે પોતે તરે છે અને બીજા ભવ્ય જીવોને દેશનાદિથી તારે છે. તથા અચિંત્ય પુણ્યના પ્રભાવે તે મહાપુરુષો જ્યાં જ્યાં વિચરે છે, તે દેશ નગરાદિન રોગાદિ ઉપદ્રવોને ફર કરે છે. તેમજ સ્વભાવથીજ શાંતિ તથા સમતા વગેરે ગુણોને ધારણ કરે છે. વળી શત્રુઓને પણ બોધ એટલે ઉપદેશ આપીને મોક્ષમાર્ગમાં જોડે છે. ૨૮૨

પ્રભુ જીવન વાંચીને તેમાંથી સાર લેવાઈ જણાવે છે:—

પ્રભુ જીવનને વાંચજો ને શાંતિથી જ વિચારજો,
તત્ત્વ ચિત્તે ધારજો પ્રભુ માર્ગ માંહે વિચરજો;
આત્મગુણરંગી બની બીજા જનોને તારજો,
પ્રભુજીવનના લાભ ઇમ મારી શીખામણ માનજો. ૨૮૩

સ્પષ્ટાર્થ:—હે ભવ્ય જીવો ! તમે આ રીતે ખડુંજ સંક્ષેપે જણાવેલા શ્રી સંભવનાથ પ્રભુના જીવનને વાંચજો, અને વાંચીને શાંતિ પૂર્વક તેમાં કહેલી હકીકતનો વિચાર કરજો. તથા વિચારીને પ્રભુના જીવનમાંથી મેળવેલા સારને હૃદયમાં ધારણ કરજો. તેમ પ્રભુએ આચરીને દેખાડેલા (જણાવેલા) માર્ગને વિષે વિચરજો એટલે પ્રભુએ પ્રરૂપેલા માર્ગ પ્રમાણે ચાલજો (આચરણુ-પ્રવૃત્તિ કરજો) ને આત્મગુણરંગી એટલે આત્માના જ્ઞાનાદિક ગુણોને વિષે રમણતા કરવામાં લીન બનીને બીજા ભવ્ય જીવોને પણ તારજો. આ પ્રમાણે પ્રભુ જીવનને વાંચવાના વિવિધ લાભ જાણીને મેં તમને પ્રભુ શ્રી સંભવનાથના જીવનને વાંચવાની, ને ઉપલક્ષણથી બીજા ભવ્ય જીવોને સંભળાવવાની જે હિતશિક્ષા આપી છે, તેને જરૂર માનજો. જરૂર ચાહ રાખજો કે—આત્મ ઉત્તમ વાંચન ભવબ્રમણને અને લાંબા કાળનાં આંધેલા પાપોને ટાળવાનું અસાધારણ કારણ છે. ૨૮૩

આ ત્રીજા ભાગની પૂર્ણતા જણાવે છે:—

દેશના ચિંતામણિનો ભાગ ત્રીજો પૂર્ણતા,

પામે અહીં વાચક લાહો નિજ આત્મગુણની રમણતા;

ધરણેન્દ્ર વિમલેશ્વર સુરી ચક્રેશ્વરી પદ્માવતી,

સંઘના વિઘ્નો હરીને પૂરજો વાંછિતતાંતિ.

૨૮૪

સ્પષ્ટાર્થ:—આ પ્રમાણે ત્રીજા શ્રી સંભવનાથની દેશના ગર્ભિત જીવન ચરિત્રની પૂર્ણતાની સાથે આ દેશના ચિંતામણિ નામના ગ્રંથનો ત્રીજો ભાગ પૂરો થાય છે. તે વાંચીને વાંચનાર તથા સાંભળનાર વગેરે ભવ્ય જીવો પોતાના આત્માના ગુણોની રમણતાને પ્રાપ્ત કરે. ધરણેન્દ્ર ચક્ષુ તથા વિમલેશ્વર ચક્ષુ તેમજ ચક્રેશ્વરી અને પદ્માવતી નામે ચક્ષિણીઓ રત્નની ખાણો જેવા શ્રી સંઘના સંકટોને (વિઘ્નોપદ્રવોને) દૂર કરીને સર્વ મનોરથોને પૂરજો. ૨૮૪

આ ગ્રંથની રચના ક્યારે કરી તથા શાથી કરી તે જણાવે છે:—

લેશ્યા ગગન આકાશ નયન પ્રમિત વિક્રમ વર્ષના,

ઋષભપ્રભુ પારણહિને ગુરુ નેમિસૂરીશ્વરતણા;

પદ્મસૂરિ દેશના ચિંતામણિના તૃતીય એ,

ભાગ જેસંગભાઈ આદિ તણી સ્વીકારી વિનતિને.

૨૮૫

રાજનગરે વિરચતા ભૂલચૂક માફી માગતા,

ભાવ ભક્તિ કરી જિણંદની જીવન સંકલ્પ માનતા;

દેશના વિસ્તારમાં પ્રભુ શેષ જીવન ટૂંકમાં,

વર્ણવ્યું આ ગ્રંથ જનહિતહેતુ બનજો વિશ્વમાં.

૨૮૬

સ્પષ્ટાર્થ:—જૈનપુરી શ્રીરાજનગર (અમદાવાદ)માં લેશ્યા એટલે ૬, ગગન એટલે શૂન્ય (૦) આકાશ એટલે શૂન્ય, (૦) તથા નયન એટલે ૨. આ આંકોને પશ્ચાત્તુપૂર્વીએ

(ઉલ્લાસ ક્રમે) ભોગા કરવાથી ૨૦૦૬ આવે, એટલે વિક્રમ સંવત ૨૦૦૬મા વર્ષ(સાલ)માં ઋષભપ્રભુના પારણાના દિવસે (વૈશાખ સુદ ત્રીજે) તપોગચ્છાધિપતિ પરમોપકારી શુદ્ધ મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજીના શિષ્ય વિજયપદ્મસૂત્રિએ દેવ શુદ્ધ ભક્તિકારક દાનાદિધર્માધક શરદલાલ સુશ્રાવક જેસીંગભાઈ કાલીદાસ, અને તેમના સુપુત્રો સારાભાઈ તથા મનુભાઈ વગેરેની વિનંતિને સ્વીકારીને આ દેશનાચિંતામણિ નામના મહાગ્રંથના ત્રીજા ભાગની રચના કરી છે. ગ્રંથકાર (વિજયપદ્મસૂત્રિ) આ ગ્રંથની રચના કરતાં અનુપયોગાદિમાંના કોઈપણ કારણથી જે કોઈ ભૂલચૂક થઈ ગઈ હોય તેની માફી માગે છે. અને આ ગ્રંથ રચના કરવાના પહેલાં શ્રીસંભવનાથની ભાવથી ભક્તિ કરીને પોતાના જીવનને સફળ માને છે. અહીં આ પ્રભુ શ્રીસંભવનાથની દેશનાતું સ્વરૂપ વિસ્તારથી જણાવ્યું છે. અને શેષ જીવન એટલે શ્રીસંભવનાથનું બાકીનું જીવન ટુંકાણમાં જણાવ્યું છે. ભવ્ય જીવોથી વંચાતો આ ગ્રંથ જગતને વિષે તમામ જીવોને આત્મહિત કરવામાં કારણભૂત થશે. ૨૮૫-૨૮૬.

આ ગ્રંથની રચનાતું ફલ જણાવે છે:—

રચના કરીને પુણ્ય બાંધ્યું તાસ ફલરૂપ ચાહના,
એજ ભારી સર્વ જીવ સાધક બનો જિનધર્મના;
મોક્ષના સુખને લહો હેજે પમાડો અન્યને,
જૈન શાસન વિજય પામો વિજય પામો પ્રતિદિને. ૨૮૭

સ્પષ્ટાર્થ:—મેં આ ગ્રંથની રચના કરવાથી જે કોઈ પુણ્ય બાંધ્યું હોય તેના કૃપા રૂપે ભારી એજ ઈચ્છા છે કે સર્વ જીવો આ શ્રેષ્ઠ જૈનધર્મને ઉલ્લાસથી સાધનારા થાઓ. અને તે ધર્મના પ્રતાપે મોક્ષના સુખને મેળવનારા થાઓ. તેમજ બીજા જીવોને મોક્ષની પ્રાપ્તિમાં હર્ષથી મદદગાર થાઓ. તથા હું ચાહું છું કે આ જિનેશ્વરે પ્રરૂપેલું જૈનશાસન સદા વિજય પામો, દરરોજ વિજય પામો. ૨૮૭

હવે ચોથા ભાગમાં કોતું ચરિત્ર આવશે તે જણાવે છે:—

દેશના ચિંતામણિના હવે ચોથા ભાગમાં,
સ્વામી અભિનંદન જિણુંદની દેશના વિસ્તારમાં;
હું કહીશ ઈમિ અનુક્રમે ઇગવીસ પ્રભુની દેશના,
ઇગવીસ ભાગોમાં જણાવીશ એહવી મુજ ભાવના. ૨૮૮

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે હું (આ ત્રીજા ભાગની પછી શરૂ થનાર) શ્રી દેશનાચિંતામણિના ચોથા ભાગમાં ચોથા શ્રી અભિનંદન સ્વામીની દેશના વિસ્તારપૂર્વક કહીશ. એ પ્રમાણે બાકીના ૨૧ ભાગોમાં શ્રી અભિનંદનસ્વામી વગેરે એકવીસ જિનેશ્વરોની દેશના વિસ્તાર પૂર્વક જણાવવાની ભાવના વર્તે છે. ૨૮૮

ઈતિ તપોગચ્છાધિપતિ-શાસનસમાર-સૂર્યચક્રવર્તિ-જગદ્ગુરુ-આચાર્ય

શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરવિતયાણુ-શાસ્ત્રવિશારદ-કવિદિવાકર

આચાર્ય શ્રી વિજયપદ્મસૂરીશ્વર વિરચિત દેશના

ચિંતામણિ મહાગ્રંથસ્ય

તૃતીયા વિભાગ:

॥ श्री हितोपदेश द्वात्रिंशिका ॥

॥ कर्ता-विजयपद्ममूरिः ॥

॥ आर्याच्छन्दः ॥

पणमिय थंभणपासं, पासद्वियपासजक्खकयसेवं ॥
 गुरुनेमिपायपढं, हिओवएसं भणेमि सुया ॥ १ ॥
 कोऽहं किं मे किच्चं, किं सेसं केरिसा पवित्ति मे ॥
 वट्ठंति के वियारा, केरिसवयणाइ भासेमि ॥ २ ॥
 संसारनासगाइं, काइं सेवेमि कारणाइं हं ॥
 अप्पा आयसहावे, वट्ठइ किं परसहावे वा ॥ ३ ॥
 जीव ! तए संपत्तो, मणुषभवो दुल्लहो सुरेहिं पि ॥
 जं पप्प चेव मोक्खो, लब्भइ पुण्णेहि पुण्णेहि ॥ ४ ॥
 तं कुज्जा न पमायं, पमायसंगा विसिद्धगुणहाणी ॥
 चउदसपुव्वोवि गया, कयभूरिभवा निगोयम्मि ॥ ५ ॥
 मणपज्जवनाणाई, तप्परिहारा लहंति गुणिमणुया ॥
 तम्हप्पत्तभावो, विहरिज्जा काउमप्पहियं ॥ ६ ॥
 विसयकसाया हेऊ, दुग्गइगमणम्मि संति तोसहरा ॥
 इह पत्तगुणविणासा, अवजसघायाइदुरूखदया ॥ ७ ॥
 विसयवियारूच्चार, चउत्थनिरयम्मि रावणो तिव्वं ॥
 दुक्खं पत्तो एवं, अणेगजीवा दुही जाया ॥ ८ ॥
 रूवे मूढपयंगो, हत्थी फरिसे रसे तहा मच्छो ॥
 भमरो गंधे सदे, लुद्धो मरणं मिओ पत्तो ॥ ९ ॥
 पंचिंदिया अणेने, कंदप्पनिवाइरागिजीवगणा ॥
 मरणंतं घायाई, इह पत्ता परभवे निरयं ॥ १० ॥
 एवं णाउं विहिओ, विसयच्चाओ जहप्पसंतिदओ ॥
 सिरिमल्लिनेमिजंबू, सामीहिं थूलभदेगं ॥ ११ ॥
 सिरिवज्जेणं विजया-विजयसुदंसणमहाबलाईहिं ॥
 तह कायव्वो भच्चा !, तुम्भेहिं भइभावीहिं ॥ १२ ॥

मणुयभवो विसयाणं, सेवाण मुत्तिमुक्खपज्जंतो ॥
 तम्हा विसयच्चाओ, हियओ दीहाउतेयवलो ॥ १३ ॥
 किंपागसमा विसया, सच्चसुहं नत्थि तत्थ छेसावि ॥
 जं भासइ तत्थ सुहं, मोहाओ णेव परमत्था ॥ १४ ॥
 असुइखाणी नारीओ, रागी तासुं जहा तहा धम्मे ॥
 जइ तं रागी होज्जा, नियमा तुह होज्ज मुत्तिपयं ॥ १५ ॥
 कोहो दुग्गइजणगो, नाणाइविणासगो पसंतिहरो ॥
 तच्चाओ मुत्तिओ, पसण्णचंदस्स दिट्ठंता ॥ १६ ॥
 माणो हयसुइसाणो, दोसाइ बिबडढणो महादोसो ॥
 केवलनाणी जाया, बाहुबली माणपरिहारा ॥ १७ ॥
 इत्थित्तं तिरियत्तं, मायाइ फलं तदेव लोइस्स ॥
 सप्पाइयतिरियत्तं, निरयमइ धम्ममइणासो ॥ १८ ॥
 इय णाउं बीसासो, विसयकसायाण णेव कायव्वो ॥
 तच्चाया धिरसंती, मुत्ती पत्ता गुणिनरेहि ॥ १९ ॥
 विसयकसायचाई, गयमुकुमालो विरागिवरसमणो ॥
 मुत्तिं केवलनाणी, दिक्खा दियहम्मि संपत्तो ॥ २० ॥
 उवओगिणो वियारा, कायव्वा णिप्फळा असुइभावा ॥
 हेया हियरसिण्हि, तत्तवियारेहि मणथिज्जं ॥ २१ ॥
 निक्कारणत्तसमए, मोणं सइ कारणे परिमियत्तं ॥
 वयणाणं कायव्वं, मोणं मुणिभूसणं परमं ॥ २२ ॥
 उवओगिणी पविस्ती, कायव्वा मुत्तिमग्गपोसदया ॥
 तव्वइरित्ता हेया, भव्वेहिं भइदिट्ठीहिं ॥ २३ ॥
 जस्स वियारा धम्मा, धम्मा भासा हिया मिया सच्चा ॥
 धम्माणुगा पविस्ती, सो धण्णो लइइ मुत्तिमुहं ॥ २४ ॥
 परनिंदापरिहारो, नियनिंदासवणकोहवइरेगो ॥
 नियमलसोहणकालो, सो सोइइ नियजळाईहिं ॥ २५ ॥
 न सुमरिअव्वं वेरं, पुव्वं न नवं कयावि कायव्वं ॥
 अभओ वेरच्चाई, निवसइ परमाइसंतीए ॥ २६ ॥

मिच्छी पमोय करुणा, मज्झत्यवियारणा सया कुज्जा ॥
 भाविज्ज भावणाओ, अणिच्चसरणाइया सययं ॥ २७ ॥
 खमिअव्वं सुहभावा, खमाविअव्वं सुओवएसेणं ॥
 खामणखमावणाओ, विमला आराहणा होज्जा ॥ २८ ॥
 साहम्मियवच्छल्लं, कायव्वं जेण तित्थयरनामं ॥
 बंधिज्जा दिट्ठंतो, सिरिसंभवनाहणिणयस्स ॥ २९ ॥
 जगडूखेमाइनरा, चंदावइवासिणो महासट्ठा ॥
 साहम्मियवच्छल्लं, किच्चा सुगइं गया हिययं ॥ ३० ॥
 दाणं सीलं च तवं, अनियाणं भावओ सुहविहाणा ॥
 कायव्वं निभवो जं, पत्तो तुह होइ जह सहळो ॥ ३१ ॥
 वरुखाणं सुयभत्ति, परोवयारो सभइओ णिच्चं ॥
 दंसणसवणं कुज्जा, उवओगि परं विवज्जिज्जा ॥ ३२ ॥
 दीणे समुद्धरिज्जा, नियगुणरइनंदणे विहारेणं ॥
 मयतण्हापरिहारा, योगवियारस्स विलयाओ ॥ ३३ ॥
 मोक्खसुहं साणुहवो, होज्जा तम्हा सयप्पदिट्ठीए ॥
 आराहिज्जा धम्मं, दुविहं दोसे परिहरिज्जा ॥ ३४ ॥
 सरखागासल्लिखमिए, विक्रमवरिसीयमगसिरमासे ॥
 मोणेमारसीदियहे, जइणउरीरायनयरम्मि ॥ ३५ ॥
 तवगच्छगयणदिणयर, गुरुवरसिरिनेमिसूरिसीसेजं ॥
 पउमेणायरिणं, हिओवएसाणुगा परमा ॥ ३६ ॥
 दार्तिसिया विरइया, सुहंकरा होज्ज भव्वधम्माणं ॥
 पढणायण्णजोगा, भवियाणुवएसजुग्गाणं ॥ ३७ ॥

॥ श्री सिद्धचक्र द्वात्रिंशिका ॥

॥ कर्त्ता-विजयपद्मसूरिः ॥

॥ आर्याल्लम्हः ॥

वंदिय विमलजिणिंदं, गुरुवरसिरिनेमिसूरिपयपउमै ॥
 सिरिसिद्धचक्रदार्ति-सियं रएमि पमोयययं ॥ १ ॥

तिहुयणविक्खायमहं, अचित्तमाहप्पमणहभावयरं ॥
 सिरिसिद्धचकमणहं, थुणेमि बहुमाणभत्तीए ॥ २ ॥
 सिरिसिद्धचक ! भंते !, सुहभावविहियतईयसरणस्स ॥
 मह कल्लणं होही, नियमा बहुमाणसहियस्स ॥ ३ ॥
 अइदुकरं मणोनि-चलत्तणं तं पि सिद्धचकस्स ॥
 आराहणप्पसाया-इच्छं होज्जाणुभूयमिणं ॥ ४ ॥
 विसयकसाएहिंतो, दुहाणुभूई तिकालिया जाया ॥
 तन्विबल्लभो सुहझाणा, सिरिनवपयसिद्धचकस्स ॥ ५ ॥
 कयकम्महया केई, सहंति तिव्वामयप्पपीडं च ॥
 दारिदाइविपत्तिं, नवपयसंसाहणाभावा ॥ ६ ॥
 केई धणसुयरामा, दुइपीडियचित्तभावणा विहुरा ॥
 धम्माराहणवियळा, नवपयसंसाहणाभावा ॥ ७ ॥
 इह लद्धदेवियसुहा, सग्गऽपवग्गे सुहाइ पुहवंति ॥
 केई संपतचित्ता, नवपयसेवाणुभावाओ ॥ ८ ॥
 विगयाहंगीण सया, जायइ सिरिसिद्धचकभत्तिपिई ॥
 बहुमाणं विहिरागो, अपमाओ साहणा समए ॥ ९ ॥
 अरिहंतसिद्धसूरी, वायगमुणिसम्मदंसणं नाणं ॥
 चरणतवे पइदियहं, खणे खणे सरमि हियअम्मि ॥ १० ॥
 स्त्रीणद्वारसदोसे, बारसगुणसंजुए पवरकरुणे ॥
 अरिहंते भगवंते, वंदमि बहुमाणभत्तीए ॥ ११ ॥
 अरुहंते अरुहंते, पबोहिया जेसि गुणजुया वाणी ॥
 चउतीसइसयकळिए, ते हं झाएमि थिरचित्ता ॥ १२ ॥
 नामाइवियारगए, झेए परमद्वपत्तनियरूवे ॥
 पणदसभेयपसिद्धे, अप्पियकच्छीइसंपुण्णे ॥ १३ ॥
 पुज्जे सिद्धपयत्थे, कम्मद्वगनाससाहियद्वगुणे ॥
 रूवाईयसहावे, सिद्धे समरामि भत्तीए ॥ १४ ॥

सिरिजिणसासणगयणे, रवितुल्ले सारणाइउज्जुत्ते ॥
 गच्छाहिर्वई समए, समणनियरमुत्तगत्यदए ॥ १५ ॥
 छणवइत्तर बारस, सयगुणकलिण पणाइसयसहिण ॥
 आयरिए सुद्धिदए, करुणइडे सइ पणिवयामि ॥ १६ ॥
 समणाहारे धीरे, वरसमिगणमुत्तवायणादाई ॥
 चउविहसंपहियत्थे, दग्वायरिए मुजुवराए ॥ १७ ॥
 पणवीसगुणविहूसे, आयरियसहायणे सुसज्जाए ॥
 उवएएद्धरणए, पवरोज्जाए सरेमि सया ॥ १८ ॥
 समिए गुत्ते दंते, दसविहधम्मी पसत्थसम्मगए ॥
 समयइडे निग्गंथे, भावियसुहभावणे कुसल्ले ॥ १९ ॥
 सगवीसगुणे विमए, पवयणजणणीपसाहणालीणे ॥
 साहू चत्तविहावे, सहावनिरए नमामि सया ॥ २० ॥
 जिणपणत्तं सच्चं, सम्मत्तं सत्तपयडिभावतिगा ॥
 जायं सुहपरिणामं, समाइल्लिगं जणियसइदं ॥ २१ ॥
 एगविहाइयभेयं, नाणचरणफलपसाहगं गुणयं ॥
 निव्वाणहम्मथंभं, भवपरिमिइकारगं वंदे ॥ २२ ॥
 जो जिणतत्तपबोहो, तं नाणं वित्ति तारगा सच्चं ॥
 किच्चाइविषेययरं, दंसणसरयाहभावगयं ॥ २३ ॥
 विरइफलं कम्महरं, इगवणपभेय मूलपणभेयं ॥
 नासियविसयकसायं, सम्मण्णाणं नममि सययं ॥ २४ ॥
 सगदसभेय पभेयं, चियाहसंहारगं पसमसोहं ॥
 निव्वाणपरमकरणं, विसयकसायाइपरिहीणं ॥ २५ ॥
 तब्भवनिव्बुइनाणा, जं सेवन्ते जिणेसरावि मुया ॥
 तं चारित्तं भावा, सेवमि सययं महामहिमं ॥ २६ ॥
 बारभेयतवं तं, नाणी जं तवइ तित्थनाहाऽवि ॥
 विलओ जेणं होज्जा, निकाइयाणंपि कम्माणं ॥ २७ ॥
 वियडविपत्तिहरं जं, जिणसासणभावमंगलं परमं ॥
 भूसियचारित्तगुणं, अहिवंदे तं तवं हरिसा ॥ २८ ॥

एवं नवहि पण्हि, निष्फण्णो सिद्धचक्रवरमंतो ॥
 सोहइ मणम्मि जेसि, तेसि सया कज्जसिद्धीओ ॥ २९ ॥
 जिणसासणणिस्संदं, संतिदयं लद्धिदाणसामत्थं ॥
 उवसग्गहरं सुहयं, वंदे सिरिसिद्धचक्रमहं ॥ ३० ॥
 सिरिसिद्धचक्रभत्ती, अनियाणा नाणपुव्विया विहिया ॥
 निव्ववहाणा सुद्धा, सयल्लिच्छियदाणकप्पलया ॥ ३१ ॥
 सिरिनवपयपसाया, भवे भवे मिलउ विहियकल्लाणा ॥
 सव्वत्थ जओ विजओ, बोही निव्वानसुक्खदया ॥ ३२ ॥
 अब्भहिओ चक्काओ, निवसेहरचक्रवट्ठिणो एसो ॥
 सिरिसिद्धचक्रमंतो, हरउ सया सयल्लविग्घाइं ॥ ३३ ॥
 नहसुण्णजुयक्खिमिए, वरिसे सिरिनेमिनाहजम्मदिणे ॥
 सिरिसूरिमंतसरणं, किच्चा सव्वोवसग्गहरं ॥ ३४ ॥
 पवरम्मि थंभतित्थे, अहुणा खंभायनामसुपसिद्धे ॥
 भव्वजिणालयकल्लिए, पवरायरियाइजम्मथळे ॥ ३५ ॥
 तवगच्छंवरदिणयर, जुगवरसिरिनेमिसूरिसीसेणं ॥
 पउमेणायरिएणं, सिरिथंभणपासभत्तेणं ॥ ३६ ॥
 सिरिसिद्धचक्रभावा, रइया दातिसिया विसालत्था ॥
 लच्छीप्पहपढणट्ठं, पढणाइपरायणा भव्वा ॥ ३७ ॥
 सिरिसिद्धचक्रभत्ति, लहिऊणं नट्टकम्मवावाहा ॥
 जिणसासणपसत्ता, सिद्धिसुहाइं पसाहंतु ॥ ३८ ॥

॥ समाप्ता श्रीसिद्धचक्रद्वार्त्रिशिका ॥

॥ ओं ह्रीं अर्हं नमः श्रीजगदल्लभपार्श्वनाथाय ॥

॥ भावस्तनत्रयीदायक-मकीयात्मोद्धारक-परमोपकारिशिरोमणि
परमगुरु-आचार्य-महाराज श्रीविजयनेमिसूरीश्वरेभ्यो
नमो नमः ॥

સુગૃહીતનામધેય સદ્ગુરુ તપોગચ્છાધીશ આચાર્ય મહારાજ
શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વર ચરણુકિંકરં વિનેયાશુ
“આચાર્ય શ્રીવિજયપદ્મસૂરિ” વિરચિત

શ્રી દેશનાચિંતામણિ

ભાગ ચોથો.

.....

(શ્રી અભિનંદન સ્વામિની દેશના)

અન્યકાર શરૂઆતમાં મંગલાચરણ તથા ચાર અનુબંધ વગેરે જણાવે છે:—

॥ મંગલાચરણ ॥

॥ હરિગીત છંદ ॥

વિશ્વ ચિંતામણિ સમા શંખેશ્વરાધિપ પાર્શ્વને,
પ્રણામી જિનેશ્વર વચનને ગુરુરાજ નેમિસૂરીશને;
દેશના ચિંતામણિના પ્રવર ચોથા ભાગને,
હેજે રચું શ્રોતા સુણી કરજો વિમલ નિજ જીવનને. ૧

સ્પષ્ટાર્થ:—હું ત્રણ જગતમાં ચિંતામણિ રત્ન જેવા શ્રીશંખેશ્વર નામના ગામમાં
ખિરાજમાન પરમ પ્રભાવશાલિ સર્વ વિધનોપદ્રવોને દૂર કરનાર શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથને
પ્રણામ કરીને, અને જિનેશ્વર ભગવંતના વચનોરૂપી શ્રુતજ્ઞાનને પ્રણામ કરીને તથા મારા
પૂજ્યપાદ પ્રાતઃસ્મરણીય નિર્મલ બ્રહ્મચર્યાદિ સદ્ગુણુ નિધાન પરમોપકારી ગુરુ મહારાજ
શ્રીવિજયનેમિસૂરીશ્વરજીને પ્રણામ કરીને જેમાં ચોવીશે તીર્થંકરોની દેશના વગેરે ક્રમસર
જણાવાય છે—કહેવાય છે, તે શ્રી દેશનાચિંતામણિ મહાત્રાંથના ઉત્તમ ચોથા ભાગને
આનંદથી રચું છું. આ શ્લોકમાં પ્રથમ મહાપ્રભાવક શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ વગેરેને

વંદન કરીને મંગલાચરણ જણાવ્યું. અને (૧) જેમાં ચોથા તીર્થંકર શ્રી અભિનંદન સ્વામીની દેશના વિસ્તારથી કહેવાય છે, તે દેશનાચિંતામણિના ચોથા ભાગને રચ્યું છું. આ પ્રમાણે જણાવતાં અભિધેય (આ ગ્રંથમાં કહેવાની ખીના) જણાવ્યું છે. (૨) હે શ્રોતાજનો ! આ દેશના સાંભળીને તમે પોતાના જીવનને વિમલ એટલે નિર્મલ બનાવજો. અહીં જે ભવ્ય શ્રોતાજનો કહ્યા તે અધિકારી જાણવા. અહીં ભવ્ય જનો માનવજીવનને નિર્મલ બનાવે, અને ગ્રંથકાર તેમના ઉપર તેવા પ્રકારનો ઉપકાર કરે, તે (જીવન નિર્મલતાદિ સ્વરૂપ) પ્રયોજન જાણવું. તેમજ વાચ્ય વાચક ભાવરૂપ સંબંધ જાણવો એટલે દેશના વાચ્ય (કહેવા-લાયક) છે અને આ ગ્રંથ તે દેશનાનો વાચક (કહેનાર) છે. આ ચાર અનુબંધાદિની વિશેષ ખીના શ્રી દેશનાચિંતામણિના પ્રથમના ત્રણ ભાગોમાંથી જાણવી. ૧

ચોથા તીર્થંકર શ્રીઅભિનંદન સ્વામીની સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિનું સ્વરૂપ વગેરે ખીનાને બે શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

ત્રણ ભાગમાં ઋષભાદિ ત્રણ તીર્થંકરોની દેશના,
ભાખીશ ચોથા ભાગમાં ચોથા જિનેશ્વર દેશના;
સમ્યક્ત્વથી ગણના લેવાની ત્રણ ભવો પ્રભુ દેવના,
પાછલા ત્રીજે ભવે જિનરાજ જંખૂદ્રીપના. ૨

સ્પષ્ટાર્થ:—મેં આ દેશનાચિંતામણિના પ્રથમના ત્રણ ભાગોમાં વર્તમાન ચોવીશીના પ્રથમના ત્રણ તીર્થંકરો એટલે (૧) શ્રીઋષભદેવ (૨) શ્રીઅજિતનાથ તથા (૩) શ્રીસંભવ-નાથની દેશના અનુક્રમે કહેલી છે. હવે ચોથા ભાગમાં ચોથા શ્રીઅભિનંદન સ્વામી નામના તીર્થંકરની દેશના કહીશ. શ્રીઅભિનંદન સ્વામી જે ભવમાં પહેલી વાર સમ્યક્ત્વ પામ્યા હતા, તે ભવથી માંડીને આ ચોથા તીર્થંકર દેવના ત્રણ ભવો (૧) જાણવા. એટલે પ્રથમ સમ્યક્ત્વ પામ્યા પછી પ્રભુ શ્રી અભિનંદનસ્વામી ત્રીજે ભવે મોક્ષે ગયા છે. તેમાં છેલ્લા ભવથી વિચારતાં પાછળના ત્રીજે ભવે એટલે જે ભવમાં પ્રભુ શ્રીઅભિનંદન સ્વામીને પહેલીજ વાર સમક્ષિત પ્રાપ્ત થયું તે ભવમાં પ્રભુ શ્રીઅભિનંદન સ્વામી આ જંખૂદ્રીપ (૨)ને વિષે કયે સ્થળે ઉત્પન્ન થયા ? તે વગેરે ખીના ત્રીજા શ્લોકમાં જણાવે છે. ૨

પ્રવર શીતા દક્ષિણે^૩ વર કાલ પૂર્વ વિદેહમાં,
સકલ મંગલ સાર્થ શોભિત મંગલાવતી^૪ વિજયમાં;
રત્નાદિ નગરી સંચયા^૫ સાગર સમી પૃથ્વી શિરે,
રત્ન રૂપ ત્યાં પૂર્વ ભવ રાજા^૬ મહાબલ^૭ નામ રે. ૩

સ્પષ્ટાર્થ:—તમામ દ્વીપ સમુદ્રોના ખરેખર મધ્ય ભાગમાં એક લાખ યોજન પ્રમાણ લાંબો પહોળો અને ગોળાકાર જંખૂદ્રીપ આવેલો છે. આ દ્વીપમાં પૃથ્વીકાયમય જંખૂદ્રી

આવેલું હોવાથી આ દ્વીપનું નામ 'જંબૂદ્વીપ' કહેવાય છે. આ જંબૂદ્વીપમાં ખરેખર મધ્ય ભાગમાં એક લાખ યોજન ઉંચો મેરૂ પર્વત આવેલો છે. આ મેરૂ પર્વતથી પૂર્વ દિશામાં પૂર્વ મહાવિદેહ ક્ષેત્ર આવેલું છે. આ ક્ષેત્રમાં સદા કાળ અવસર્પિણીના ચોથા આરાના આદિ કાળ જેવો ઉત્તમ કાળ પ્રવર્તે છે. આ પૂર્વ મહાવિદેહમાં ૧૬ વિજયો (ક્ષેત્ર વિભાગો) આવેલી છે. તેમાં આઠ વિજયો શીતા નદીની (૩) દક્ષિણ દિશામાં અને આઠ વિજયો ઉત્તર દિશામાં આવેલી છે. આવા પૂર્વ મહાવિદેહમાં (૪) સર્વ પ્રકારના માંગલિકોના સમુદાયથી શોભાયમાન મંગલાવતી (૫) નામે વિજય આવેલી છે. તે વિજયમાં રત્નસંચયા નામે (૬) નગરી આવેલી છે. આ નગરી સમુદ્રના જેવી શોભી રહી લાગે છે. કારણ કે સમુદ્રમાં જેમ રત્નો હોય છે તેમ આ નગરી પણ અનેક પ્રકારના ઉત્તમ પુરૂષાદિ રૂપ રત્નોથી શોભતી હતી. વળી આ નગરી પૃથ્વીના મસ્તકને વિષે રત્ન સરખી જણાય છે. આ રીતે કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે પૃથ્વીને વિષે આ નગરી ઘણી શ્રેષ્ઠ છે. આ નગરીમાં પાછલા ત્રીજે ભવે જે ચોથા અભિનંદન સ્વામીનો જીવ છે તે શ્રીમહાબલ રાજા રાજ્ય કરતા હતા. ૩

મહાબલ રાજાનું સ્વરૂપ એ શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

ઉત્સાહ મંત્ર પ્રભુત્વ ત્રણથી તે હિમાચલની પરે,

તેમ ચાર ઉપાયથી દીપેજ હાથીની પરે;

ચઉ બુદ્ધિના ભંડાર રાજા દેવ શ્રીઅરિહંતને,

ગુરૂ તરીકે સાધુને તિમ ધર્મ જિનના ધર્મને.

૪

સ્પષ્ટાર્થ:—જેમ હિમાચલ અથવા હિમવંત પર્વત જે ભરતક્ષેત્રની ઉત્તરમાં આવેલો છે, તે હિમવંત ગંગા નદી, સિંધુ નદી અને રોહિતાંશા નદી એમ ત્રણ નદીઓ વડે શોભે છે, તેમ આ મહાબલ રાજા ઉત્સાહ, મંત્ર, (રાજ્યતંત્રને ચલાવવાને અંગે વિચારણા) અને પ્રભુત્વ (સ્વામિપણું) એ ત્રણ શક્તિઓ વડે શોભે છે. જેમ હાથી પોતાના ચાર હાંતવડે શોભે છે તેમ આ શ્રીમહાબલ રાજા શત્રુ વગેરેને વશ કરનાર સામ, દામ, ભેદ અને દંડ એ ચાર ઉપાયથી શોભે છે. ઔત્પાતિકી બુદ્ધિ વગેરે ચાર પ્રકારની બુદ્ધિના ભંડાર એટલે મહાબુદ્ધિશાળી આ શ્રીમહાબલ રાજા દેવ તરીકે અરિહંત ભગવંતનેજ માનતા હતા. કારણ કે બીજા કહેવાતા દેવો રાગ દ્રવ્ય સહિત હોવાથી તે સાચા દેવ ન કહેવાય એમ તે (રાજા) સમજતા હતા. વળી પાંચ મહાવ્રતોને આરાધનારા સાધુ (મુનિ-વરો)ને જ સાચા ગુરૂ તરીકે માનતા હતા. કારણ કે બીજા કહેવાતા ગુરૂઓ કંચન કામિર્નાના ત્યાગી નહીં હોવાથી તે સાચા ગુરૂ ન કહેવાય એવી આ મહાબલ રાજાની શ્રદ્ધા હતી. તેમજ જિનેશ્વર ભગવંતે કહેલો અહિંસા સંચમ અને તપમય ધર્મ, તેજ સાચો ધર્મ છે એમ તે માનતા હતા. કારણ કે દુર્ગતિમાં પડતા જીવને દુર્ગતિમાંથી

અચાવે તે ધર્મ કહેવાય. બીજા કહેવાતા ધર્મો હિંસાદિ પાપ કર્મોને કરવાનો ઉપદેશ કરનાર હોવાથી તે સાચા ધર્મ ન કહેવાય એવી શ્રી મહાબલ રાજાની શ્રદ્ધા હતી. આ શ્લોકમાં જણાવેલ ચાર પ્રકારની બુદ્ધિમાં પ્રથમ કહેલ ઔત્પાતિકી બુદ્ધિના સ્વરૂપને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવનારું ‘રોહક’ (રોહા)નું દષ્ટાંત દૂકામાં આ પ્રમાણે બાબુનું—

ઔત્પત્તિક્યાદિબુદ્ધિજ્ઞો, રોહકો જનતાસુ યત્ ।

સન્માન્યોઽભૂતથા ધાર્યો, ધર્મવર્તિર્ગુણીત્તરઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ:—“ ઔત્પાતિકી વિગેરે બુદ્ધિને બાબુનાર રોહક જેમ લોકોમાં અતિ માન્ય થયો તેમ ધર્મી માણસોએ તે શ્રેષ્ઠ ગુણને ધારણ કરવો.”

॥ રોહકનું દષ્ટાંત ॥

અવન્તી નગરીની પાસે નટ નામના ગામમાં ભરત નામે એક નટ રહેતો હતો. તેની પહેલી સ્ત્રી મરણ પામી હતી, પણ તે સ્ત્રીથી ઉત્પન્ન થયેલો ઔત્પાતિકી બુદ્ધિવાળો રોહક નામે એક પુત્ર હતો. તે ભરત નટ બીજી સ્ત્રી સાથે પરણ્યો હતો. તે સ્ત્રી રોહકને ખાવા પીવાનું બરાબર આપતી નહીં; તેથી એક વખત રોહકે તેને કહ્યું કે “હે મા! તું મને સારી રીતે રાખતી નથી, તેનું ફલ હું તને બતાવીશ.” ત્યારે તે બાલી કે “હે શોકના પુત્ર! તું મને શું કરવાનો હતો?” તે બાલ્યો કે “હું એવું કરીશ કે જેથી તું મારા પગમાં પડીશ.” આમ કહ્યા છતાં પણ તે રોહકને ગણકારતી નહીં. એક દિવસ રાત્રે રોહકે એકદમ ઉઠીને તેના પિતાને કહ્યું કે “રે રે પિતા! આ કોઈ પુરુષ આપણા ઘરમાંથી નીકળીને નાસી જાય છે, જુઓ!” તે સાંભળીને ભરતે શંકા લાવીને વિચાર્યું કે “જરૂર મારી સ્ત્રી કુલટા છે.” એમ વહેમ લાવીને તે તેના પર પ્રીતિ રહિત થયો. અને તેની સાથે બોલવું પણ બંધ કર્યું; તેથી તે સ્ત્રીએ ‘આ રોહકનું કામ છે’ એમ બાબુને પુત્રને કહ્યું કે “હે પુત્ર! આ તે શું કર્યું કે જેથી તારા પિતા એકદમ મારાથી પરાડૂં મુખ (નારાજ) થયા? હે પુત્ર! મારો અપરાધ ક્ષમા કર.” રોહક બાલ્યો કે “ત્યારે ફીક છે, હવે તું જેઠ કરીશ નહીં, હું પાછું કેકાણે લાવીશ.” પછી તે સ્ત્રી રોહકની મરજી બરાબર સાચવવા લાગી. કેટલાક દિવસો વીત્યા બાદ એક દિવસ રાત્રે તેના પિતા ચાંદનીમાં બેઠા હતા, તે વખતે તેની શંકા દૂર કરવા માટે રોહકે બાલ્યેષ્ટાથી પોતાના શરીરની છાયાને આંગળી વતી બતાવીને પિતાને કહ્યું કે “હે પિતા! આ કોઈ માણસ જાય છે, જુઓ!” તે સાંભળીને ભરતે હાથમાં ખડ્ગ લઈને પૂછ્યું કે “અરે ક્યાં જાય છે? બતાવ.” ત્યારે રોહકે આંગળીવડે પોતાની છાયા બતાવીને કહ્યું કે “આ રહ્યો, મેં તેને રોકી રાખ્યો છે.” તે જોઈને ભરતે વિચાર્યું કે “બરેબર, પહેલાં પણ આવોજ માણસ તેણે ફીકો હશે; તેથી મેં મારી સુશીલ પ્રિયાપર શંકા કરી તે ફીક કર્યું નહીં.” એમ નિશ્ચય કરીને તે પાછો પોતાની સ્ત્રી પર પ્રેમી થયો. પછી રોહકે વિચાર્યું કે “મેં

મારી અપર માનું અપ્રિય કૃત્યું છે, તેથી કોઈક વખત તે મને ઝેર વિગેરેથી મારી નાંખશે, માટે તેનાથી ચેતતા રહેવું.” એમ વિચારીને તે હંમેશાં પોતાની સાથેજ જમવા લાગ્યો.

એકદા રોહક તેના પિતાની સાથે અવંતીનગરીએ ગયો. આ નગરીની શોભા જોઈને તે વિસ્મય પામ્યો. પછી પિતાની સાથે ઘેર જવા તે નગરી બહાર નીકળ્યો. બહાર આવતાં કાંઈ ચીજ ભૂલી જવાથી રોહકને ત્યાં ક્ષિપ્રાનદીને કાંઠે મૂકીને ભરત પાછો નગરીમાં ગયો. રોહકે નદીની વાલુકામાં બેઠા બેઠા કિલ્લા સહિત આખી અવંતીનગરી આજેખી (ચિત્રી). તેવામાં અશ્વ ઉપર ચડીને તેજ નગરીનો રાજ ત્યાં આવ્યો. તે રોહકે ચિત્રેલી નગરીની વચ્ચે થઈને ચાલવા લાગ્યો, એટલે રોહકે તેને કહ્યું કે “ અરે ! આ રાજદરબારને તમે જોતા નથી ? ” રાજએ નીચે ઉતરીને આખી નગરી યથાર્થ (ખરોખર) ચિત્રેલી જોઈને પૂછ્યું કે “ અરે બાળક ! પહેલાં તેં આ નગરી જોઈ હતી, કે આજેજ પ્રથમ જોઈ ? ” તે બોલ્યો કે “ ના, મેં કોઈ વખત જોઈ નથી, માત્ર આજેજ નટગામથી અહીં આવ્યો છું.” તે સાંભળીને રાજએ આશ્ચર્ય પામીને વિચાર્યું કે “ અહો ! આ બાળકની બુદ્ધિ તેવી તીવ્ર છે ? ” પછી રાજએ તેનું નામ પૂછ્યું. ત્યારે તે બોલ્યો કે “ મારું નામ રોહક છે.” તેવામાં રોહકનો પિતા ગામમાંથી આવ્યો, એટલે તેની સાથે રોહક પોતાને ગામ ગયો.

અહીં રાજએ વિચાર્યું કે “ મારે ચારસો ને નવાણું મંત્રીઓ છે; પરંતુ સર્વેની બુદ્ધિ એકજ મંત્રીમાં હોય એવો એક મંત્રી જોઈએ, જેથી રાજ્યનું તેજ વૃદ્ધિ પામે.” એમ વિચારીને રોહકની પરીક્ષા કરવા માટે રાજએ નટગામના મુખ્ય માણસોને ઉદેશીને હુકમ કર્યો કે “ તમારા ગામની બહાર એક મોટી શિલા છે, તે શિલાને ઉપાડ્યા વિનાજ રાજને બેસવા યોગ્ય એક મંડપ કરી તેનું ઢાંકણ તે શિલાનું કરો.” આ પ્રમાણે રાજની આજ્ઞા સાંભળીને સર્વ લોકો અનેક પ્રકારની ચિંતા કરવા લાગ્યા. વિચાર કરતાં મધ્યાહ્ન સમય થયો. તેવામાં રોહકે આવીને તેના પિતાને કહ્યું કે “ હે પિતા ! મને બહુ ભૂખ લાગી છે, તેથી ભોજન કરવા માટે ઘેર ચાલો.” ભરત બોલ્યો કે “ હે વત્સ ! તું તો નિશ્ચિત છે, ગામના કદને તું કાંઈ બાણતો નથી.” રોહક બોલ્યો કે “ શું કદ છે ? ” ત્યારે ભરતે રાજની આજ્ઞા કહી દેખાડી. તે સાંભળીને રોહક બોલ્યો કે “ ચિંતા ન કરો, તમે રાજને યોગ્ય મંડપ કરવા માટે તે શિલાની નીચે બોલો. પછી જ્યાં જ્યાં ઘટે ત્યાં ત્યાં તેની નીચે થાંભલાઓ ગોઠવો, અને તે શિલાને ઉપાડ્યા વિનાજ ભોંયરાની જેમ ફરતી ભીંત વિગેરે કરો.” તે સાંભળીને સર્વ લોકો હર્ષ પામી જમવા ઉઠ્યા. પછી ભોજન કરીને રોહકના કહેવા પ્રમાણે મંડપ તૈયાર કર્યો. રાજ પણ તે મંડપને જોઈને પ્રસન્ન થયો. પછી તેણે ગામના લોકોને પૂછ્યું કે “ આ કેની બુદ્ધિથી મંડપ કર્યો ? ” લોકો બોલ્યા કે “ ભરતના પુત્ર રોહકની બુદ્ધિથી આ મંડપ બનાવ્યો છે.”

એકદા રાજએ તે ગામમાં એક મેંઢો મોકલીને હુકમ કર્યો કે “ આ મેંઢો અત્યારે

-ՍԳԻՅԵԼԵԿԻՆԵՐ [և]

આવવું નહી, છાયામાં અથવા તડકે આવવું નહી, અદ્ધર રહીને અથવા પગે ચાલીને આવવું નહી, માર્ગે કે ઉન્માર્ગે આવવું નહી, અને સ્નાન કરીને અથવા સ્નાન કર્યા વિના આવવું નહી.” આ પ્રમાણેનો હુકમ સાંભળીને રોહકે કંઈ સુધી સ્નાન કર્યું, અને ગાડાના પેડાંના બે ચીલાના મધ્ય ભાગને રસ્તે, નાના ઘેટા ઉપર બેસીને માથે ચાલણીનું છત્ર ધારણ કરીને, સંધ્યા સમયે અમાવાસ્યા ઉપરાંત પડવાને દિવસે તે રાજાની પાસે ગયો. ત્યાં “ખાલી હાથે રાજાનું, દેવનું અને ગુરુનું કથન કરવું નહી.” એવી લોકશ્રુતિ (લોકમાં ચાલતો વ્યવહાર) જાણીને માટીનો એક પિંડ હાથમાં રાખીને રાજાને પ્રણામ કરી તે પિંડ રાજાની પાસે ભેટ તરીકે ધર્યો. રાજાએ પૂછ્યું કે “હે રોહક ! આ તું શું લાવ્યો ?” તેણે જવાબ આપ્યો કે “હે દેવ ! તમે પૃથ્વીના પતિ છો, તેથી હું પૃથ્વી લાવ્યો છું.” તે સાંભળીને રાજા પ્રસન્ન થયો. તે રાત્રે રાજાએ રોહકને પોતાની પાસે સુવાડ્યો. રાત્રીનો પહેલો પ્રહર ગયો ત્યારે રાજાએ તેને બોલાવ્યો કે “અરે રોહક ! તું જાગે છે કે ઉઘે છે ?” તે બોલ્યો કે “દેવ ! જાગું છું.” રાજાએ પૂછ્યું કે “શું વિચાર કરે છે ?” રોહક બોલ્યો કે “હે દેવ ! હું એવો વિચાર કરતો હતો કે—પીપળાના પાંદડાનું ડીંટ મોટું કે તેની શિખા મોટી ?” તે સાંભળીને રાજાને પણ સંશય થયો. તેથી તેણે કહ્યું કે “તે ઠીક વિચાર કર્યો, પણ તેનો નિર્ણય શો કર્યો ?” તે બોલ્યો કે “જ્યાં સુધી શિખાનો અથા ભાગ સૂકાઈ ન જાય ત્યાં સુધી બન્ને સરખાં હોય છે.” પછી બીજો પ્રહર પૂર્ણ થતાં રાજાએ પૂછ્યું કે “અરે ! જાગે છે કે ઉઘે છે ?” રોહક બોલ્યો કે “દેવ ! જાગું છું.” રાજાએ પૂછ્યું કે “શું વિચાર કરે છે ?” ત્યારે તે બોલ્યો કે “હે દેવ ! બકરીના પેટમાંથી જાણે સરાણું ઉતારેલી હોય તેવી તેની લીંડીઓ બરાબર ગોળ થઈને બહાર નીકળે છે, તેનું શું અરણું ?” રાજાએ રોહકનેજ તેનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે તે બોલ્યો કે “બકરીના ઉદરમાં સંવર્તક નામનો વાયુ રહે છે, તેના પ્રભાવથી લીંડીઓ એવી ગોળ થાય છે.” પછી રોહક સુઈ ગયો. રાજાએ ત્રીજો પ્રહરે રોહકને બોલાવ્યો કે “અરે જાગે છે કે ઉઘે છે ?” તે બોલ્યો કે “જાગું છું.” રાજાએ પૂછ્યું કે “શું વિચાર કરે છે ?” તે બોલ્યો કે “હે દેવ ! ખીસકોલીનું જેટલું મોટું પૂંછડું છે તેટલુંજ તેનું શરીર પણ હશે કે કાંઈ નાનું મોટું હશે ?” રાજાએ તેનો નિર્ણય તેનેજ પૂછ્યો, ત્યારે તે બોલ્યો કે “હે દેવ ! બંને સરખાં હોય છે.” પછી રોહક સૂઈ ગયો. રાજા પ્રાતઃકાળે જાગ્યો, ત્યારે રોહકને બોલાવ્યો, પણ નિદ્રાવશ હોવાથી તેણે જવાબ આપ્યો નહી. ત્યારે રાજાએ ક્રીડાથી રોહકને સોટી લગાડી, એટલે રોહક જાગી ગયો. રાજાએ પૂછ્યું કે “અરે કેમ ઉઘે છે ?” તે બોલ્યો કે દેવ જાગું છું. રાજાએ કહ્યું “કે ત્યારે કેમ ઘણીવારે બોલ્યો ? રોહકે જવાબ આપ્યો કે “હે દેવ ! હું વિચાર કરતો હતો કે રાજા કેટલા પુરુષોથી ઉત્પન્ન થયો હશે ? (રાજાને કેટલા બાપ હશે ?) તે સાંભળીને રાજા લજ્જા પામીને જરાવાર મૌન રહ્યો. પછી થોડીવારે પૂછ્યું કે “અરે, બોલ ! હું કેટલા પુરુષથી ઉત્પન્ન થયો છું ? “પાંચ પુરુષથી.” ફરીથી રાજાએ પૂછ્યું કે “કયા કયા પાંચથી ?” તે બોલ્યો કે “એક-

તો કુબેર ભંડારીથી, કેમકે કુબેર ભંડારીના જેવી તમારામાં દાનશક્તિ છે. બીજા ચંડાળથી, કેમકે શત્રુના સમૂહ પ્રત્યે તમે ચંડાળની જેવો કોપ કરો છો. ત્રીજા ધોળીથી, કેમકે જેમ ધોળી વજ્ર નીચોવીને પાણી કાઢી નાંખે છે તેમ તમે પણ માણસોને નીચોવીને તેનું ધન લઈ લ્યો છો. ચોથા વીંછીથી, કેમકે તમે ભરનિદ્રામાં સૂતેલા બાળકને પણ નિર્દય વીંછીની જેમ સોટી મારીને પીડા ઉપજાવો છો, અને પાંચમા તમારા પિતાથી તમે ઉત્પન્ન થયા છો, કે જેણે રાજ્યમાં અને ન્યાયમાં તમને સ્થાપન કર્યો છે.” તે સાંભળીને રાજા બહુ આશ્ચર્ય પામ્યો. પછી રાજાએ પોતાની મા પાસે એકાંતમાં જઈને નમન કરી પૂછ્યું કે “હે માતા ! કહો, હું કેટલા પુરૂષોથી ઉત્પન્ન થયો છું ?” માતાએ કહ્યું કે “હે વત્સ ! એ તું શું પૂછે છે ? તારા પિતાથીજ તું ઉત્પન્ન થયો છે.” ત્યારે રાજાએ રોહકે કહેલી વાત કરીને કહ્યું કે “હે માતા ! તે રોહકે કહ્યું કરીને જોટી બુદ્ધિવાળો નથી, માટે સાચું જોડો.” એમ બહુ આશ્ચર્યથી રાજાએ પૂછ્યું, ત્યારે તેની માતાએ કહ્યું કે “હે વત્સ ! જ્યારે તું ગર્ભમાં હતો ત્યારે એક દિવસ હું ગામ બહાર ઉદ્યાનમાં કુબેર દેવની પૂજા કરવા ગઈ હતી. તે પ્રતિમાનું અત્યંત સ્વરૂપ જોઈને મેં તેનો હાથવડે સ્પર્શ કર્યો, તેથી મને કામવાસના વ્યાપ્ત થવાથી ભોગની ઇચ્છા થઈ હતી. ત્યાંથી પાછા આવતાં માર્ગમાં એક ઉત્તમ રુપવંત ચંડાલને જોઈને તેની સાથે ભોગની ઇચ્છા થઈ હતી. આગળ ચાલતાં એક રુપવંત ધોળીને જોઈને પણ તેવીજ ઇચ્છા થઈ હતી. પછી ઘેર આવી ત્યારે ઉત્સવ હોવાથી ખાવાને માટે લોટનો વીંછી કર્યો હતો, મેં તેને હાથમાં લીધો. તેના સ્પર્શથી કામોદીપન થવાને લીધે તેની સાથે પણ ભોગની ઇચ્છા થઈ હતી. એ પ્રમાણે ઇચ્છા માત્રથી તારે બીજા ચાર પિતા થયા હતા, બાકી પરમાર્થથી તો એક તારો પિતાજ સત્ય પિતા છે.” તે સાંભળીને રાજા માતાને નમન કરીને રોહકની બુદ્ધિથી વિસ્મય પામ્યો, અને તેને સર્વ મંત્રીઓમાં પ્રથમ પદ આપ્યું.

આ દષ્ટાંતનો ઉપનય (ઘટના) એવો છે કે “પૂર્વે પોતે નહીં સાંભળેલું અને મનમાં પણ નહીં ચિંતવેલું ગૂઢ કાર્ય પણ બુદ્ધિના પ્રભાવથી જાણી-સમજી શકાય છે. તેવી રીતેજ શ્રી જિન ધર્મની આરાધના કરવામાં પણ સૂક્ષ્મ અર્થને ગ્રહણ કરવામાં બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવો; જેથી આ લોકમાં ને પરલોકમાં અત્યંત સુખશાંતિમય જીવન ગુજારી અને મોક્ષ-માર્ગને નિર્દોષભાવે આરાધી સંસારસમુદ્રને પાર કરી શકાય. ૪

માનતા દાનાદિ ધર્મારાધને તસ મન રમે,
પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય ઉદયે સુજનને સાઈ ગમે;

ભૂપ ગુણ મણિ હાર પહેરી શોભતા તે નરપતિ,
જાણી ક્ષણિક દેહાદિને ભવથીજ કંટાળે અતિ. ૫

સ્પષ્ટાર્થ:—દાનાદિ એટલે દાન, શીયલ, તપ અને ભાવ એ ચાર પ્રકારના ધર્મની આરાધના કરવામાં તેમનું ચિત્ત હંમેશાં રમણ કરતું હતું. કારણ કે સુજન એટલે સજ્જન

પુરૂષોને પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનો ઉદય હોય છે. એટલે તેઓ પૂર્વે આંધેલું પુણ્ય આ ભવમાં ભોગવતા હોવાથી સુખી હોય છે અને પુણ્ય ભોગવતાં નવું પુણ્ય આંધતા હોવાથી તેઓ પરભવમાં પણ સર્વ પ્રકારના સુખને ભોગવે છે. એ પ્રમાણે જેઓ પુણ્ય ભોગવે છે અને નવું પુણ્ય કર્મ આંધે છે તે પુણ્યાનુબંધી પુણ્યવાળા ભવ્ય જીવો જાણવા. બ્યાજખીજ છે કે આવા પ્રબલ પુણ્યશાલી જીવોને જે સારું એટલે આત્માને હિતકર હોય તેજ ગમે. તથા આ મહાબલ રાજા ભૂપગુણ એટલે રાજાના દયા વગેરે ગુણો રૂપી હારને પહેરીને શોભતા હતા. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે આ રાજામાં ખરા રાજાના દયા વગેરે તમામ ગુણો હતા. આ રીતે શાંતિથી રાજ્ય કરતાં આ મહાબલ રાજાનો કેટલોક કાળ ચાલ્યો ગયો. ત્યાર બાદ એક વખત રાજાએ શાંતિથી શરીર, ધન, કુટુંબ વગેરે પદાર્થોને અનિત્ય એટલે નાશવંત જાણ્યું. અને તેથી તેમને પોતાના આ રાજ્યાદિની ઉપાધિથી ભરેલા ભવ ઉપર કંટાળો આવ્યો. તેથી તે મહાબલ રાજાએ વિચાર્યું કે મારે રત્નચૂડ નામના એક શેઠિયાના દીકરાની માફક કષાયાદિ ધૂતારાઓથી સાવચેત રહીને સર્વ વિરતિ ચારિત્ર રૂપી બહાણમાં બેસીને સંસાર સમુદ્રને તરી જવો, એમાં જ ખરી બહાદુરી છે. આ પ્રસંગે મહાબલ રાજાએ વિચારેલ રત્નચૂડની ખીના ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી—

યથા ન્યાયપુરે રત્નચૂડો ન મુહ્યતાં ગતઃ ।

મોહાદિબંધને તદ્વત્ ધર્મધીર્નૈવ લુભ્યતે ॥ ૧ ॥

અર્થ:—“જેમ ન્યાયપુરમાં રત્નચૂડ મુંઝાયો નહિ, તેમ ધર્મબુદ્ધિવાળા પુરૂષો મોહાદિકતા બંધનમાં લોભાતા નથી.”

રત્નચૂડની કથા.

આ ભરત ક્ષેત્રને વિષે તામ્રલિપ્તી નામની નગરીમાં રત્નાકર નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તેને સરસ્વતી નામે સ્ત્રી હતી. તેમને રત્નચૂડ નામે એક પુત્ર થયો હતો. તે યુવાન પુત્ર નગરના ઉપવન વિગેરેમાં સ્વેચ્છાથી વિહાર કરતો હતો. એક વખતે રાજમાર્ગે જતાં સન્મુખ આવતી સૌભાગ્યમંજરી નામની વેશ્યા રત્નચૂડના ખભા સાથે અથડાઈ; તેથી મનમાં કથવાઈને તે બોલી—“અરે ! આવા વિશાલ રાજમાર્ગમાં પણ મને સન્મુખ આવતી તું જોતો નથી ? આટલો બધો લક્ષ્મીમદ્દ કરવો તને ઘટિત નથી.” કારણ કે—

પિત્રોપાર્જિતવિત્તેન, વિલાસં કુરુતે ન કઃ ।

સઃ શ્લાઘ્યો યઃ સ્વયં લક્ષ્મી—મુપાજ્ય વિલસત્યહો ॥

“પિતાએ ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યથી કોણ વિલાસ ન કરે ? પણ જે સ્વોપાર્જિત દ્રવ્યથી વિલાસ કરે તે પુરૂષજ પ્રશંસાને પાત્ર છે.” આ પ્રમાણે કહી વેશ્યા સ્વસ્થાને ચાલી ગઈ. તે સાંભળી રત્નચૂડે મનમાં વિચાર્યું કે ‘આ વેશ્યાનું વચન મારે સત્ય

કરવું.’ આ પ્રમાણે વિચાર કરતો અને મનમાં ખેદ પામતો રત્નચૂડ ઘેર આવ્યો. પુત્રનું ખિન્ન વદન જોઈ તેના પિતાએ પૂછ્યું-‘વત્સ! તારે શી ખોટ છે જેથી તારું મુખ સખેદ અને નિસ્તેજ જણાય છે? જે તારી ઇચ્છા હોય તે કહે, હું તારી ઇચ્છા ક્ષણમાં પૂરી કરીશ.’ રત્નચૂડ બોલ્યો-‘પિતાશ્રી! તમારા ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યથી મારે મુખ જોઈતું નથી, તેથી તમારી આજ્ઞા મેળવી સ્વભુજથી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવા દેશાંતરે જવા ઇચ્છું છું.’ પિતાએ કહ્યું-“વત્સ! તું માનણ જેવા કોમલ શરીરવાળો છે, તું દેશાંતરમાં જઈને શું કરીશ?” કહ્યું છે કે-

ઈંદ્રિયાણિ વશે यस્ય, સ્ત્રીભિર્યો ન વિલુપ્યતે ।
વડતું યશ્ચ વિજનાતિ, યાતિ દેશાંતરાણિ સઃ ॥

“જેને ઈંદ્રિયો વશ હોય, જે સ્ત્રીઓથી લુપ્ત થાય તેમ ન હોય અને જે બોલવામાં પ્રવીણ થયેલ હોય તે દેશાંતરમાં જઈ શકે છે.” હે પુત્ર! “મેં જે લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરી છે તે તારે માટેજ છે.” આ પ્રમાણે કહ્યાં છતાં પણ રત્નચૂડે આગ્રહ છોડ્યો નહિ એટલે તેના પિતાએ આજ્ઞા આપી. તત્કાળ રત્નચૂડ ઘણા વહાણોમાં વિવિધ પ્રકારનાં ખડું કિંમતી કરિયાણાં ભરી તૈયાર થયો. ચાલતી વખતે ઐષ્ઠીએ આ પ્રમાણે શીખામણ આપી-
“વત્સ! તું કહી પણ અન્યાયનગર (અનીતિપુર) માં જઈશ નહિ. કારણ કે ત્યાં અન્યાયાપ્રિય નામે રાજા છે, અવિચારી નામે મંત્રી છે, ગૃહીતભક્ષક નામે નગરશેઠ છે, યમઘંટા નામે વેશ્યા છે, અને બીજા ઘૂતકાર, ચોર, પારદારિક (વ્યભિચારી) વિગેરે અનેક ઠગ લોકો ત્યાં રહે છે. તેમનું સ્વરૂપ જાણ્યા વિના જે ત્યાં જાય છે તેનું સર્વસ્વ ત્યાંના લોકો હરી લે છે; તેથી તે નગર છોડીને બીજે ગમે ત્યાં તું સ્વેચ્છાએ જાજે.” આ પ્રમાણે પિતાની શીખામણ સ્વીકારી શુભ દિવસે માંગલ્ય ઉપચાર કરી રત્નચૂડ વહાણમાં બેસી આવ્યો.

અનેક ગામ, નગર, ક્ષીપ વિગેરેમાં ફરતો ફરતો રત્નચૂડ ભવિતવ્યતાના થોગે અનિતિનગરેજ આવી ચડ્યો. તે નગરમાં વસનારા ધૂર્ત લોકો તે વહાણને આવતું જોઈ હર્ષ પામ્યા, અને તેની સન્મુખ આવ્યા. તેમને જોઈ રત્નચૂડ શંકા પામ્યો. પછી બંદરને કાંઠે આવ્યો એટલે તેણે કોઈ પુરૂષને પૂછ્યું-‘ભદ્ર! આ ક્ષીપનું નામ શું?’ તે પુરૂષે કહ્યું-‘ચિત્રકૂટ નામે આ ક્ષીપ છે, અને આ અનીતિપુર નામનું નગર છે.’ તે સાંભળી રત્નચૂડ વિચાર કરવા લાગ્યો કે “પિતાએ જે સ્થલે જવાની ના કહી હતી તેજ સ્થળે હું દૈવથોગે આવી ચડ્યો; આ વાત સારી થઈ નહિ. પણ મારા વાંછિતનો લાભ મને અહીં થશે એમ જણાય છે.” કહ્યું છે કે-

પ્રશસ્તશકુના યત્રાનુકૂલપવનસ્તથા ।
ઉત્સાહો મનસશ્ચૈતત્, સર્વ લાભસ્ય સૂચક ॥

“ જે સ્થલે જતાં સારાં શુકન થાય, અનુકુલ પવન વાય અને મનમાં ઉત્સાહ આવે એ સર્વ લાભને સૂચવે છે.” આપું વિચારી રત્નચૂડ વહાણમાંથી ઉતર્યો અને બંદર ઉપર ઉતારો કર્યો. તેવામાં નગરમાંથી ચાર વણિક-વેપારીઓ આવ્યા. તેઓએ ખુશી બજાર પૂછીને કહ્યું ‘તમારું સર્વ કરિયાણું અમે લઈશું અને જ્યારે તમે પોતાને નગર જવા ઇચ્છશો ત્યારે તમે કહેશો તે વસ્તુ તમારા વહાણમાં ભરી આપશું.’ રત્નચૂડે તે કબુલ કર્યું, એટલે તે પૂર્ત વણિકો તેનું સર્વ કરિયાણું વહેંચી લઈ પોતપોતાને ઘેર લઈ ગયા. પછી રત્નચૂડ પરિવાર સહિત વસ્ત્રાદિકનો આડંબર કરી અનીતિપુર જોવા આવ્યો. માર્ગમાં કોઈ કારીગરે સુવર્ણ અને રૂપાથી સુશોભિત એવા બે ઉપાન (જોડા) તેને ભેટ કર્યા. તેને તાંબુલ આપી શ્રેષ્ઠીપુત્રે કહ્યું-“ તને હું ખુશી કરીશ.” પછી આગળ આવ્યો, ત્યાં કોઈ કાણો પૂર્ત મળ્યો. તેણે રત્નચૂડને કહ્યું-“ હે શ્રેષ્ઠીપુત્ર ! મેં એક હજાર દ્રવ્ય (રૂપિયા) માં મારું એક નેત્ર તારા પિતાને ઘેર ગીરા મૂક્યું છે તે હું તારી પાસેથી લઈશ, માટે આ તમારું દ્રવ્ય લઈ લ્યો.” રત્નચૂડ વિચારવા લાગ્યો કે ‘અહીં ! આ અઘટતું બોલે છે, તથાપિ આ પ્રાપ્ત થયેલું દ્રવ્ય તો સ્વાધીન કરું, પછી તેને યોગ્ય ઉત્તર આપીશ.’ આમ ચિંતવી તેણે તેનું દ્રવ્ય ગ્રહણ કર્યું અને કહ્યું-“ તું મારે ઉતારે આવજે.” એમ કહી રત્નચૂડ આગળ આવ્યો. તેને આવતો જોઈ ચાર ઠગારા પરસ્પર વાતો કરવા લાગ્યા. એક બોલ્યો-‘સમુદ્રના જળનું પ્રમાણ અને ગંગા નદીની રેતીના કણની સંખ્યા તો જ્ઞાની પુરુષ જાણી શકે છે, પણ સ્ત્રીઓનું હૃદય કોઈ જાણી શકતું નથી.’ બીજો બોલ્યો-‘સ્ત્રીઓના હૃદયને જાણનારા ઘણા પુરુષો છે, પણ સમુદ્રના જલનું પ્રમાણ ને રેતીના કણની સંખ્યા જાણનાર કોઈ નથી.’ ત્રીજો બોલ્યો-‘પૂર્વાચાર્યોએ જે કહેલું છે તે અસત્ય નથી, તે સર્વ બાબત સર્વજ્ઞ પુરુષો જાણે છે.’ એટલે ચોથો બોલ્યો કે ‘આ શ્રેષ્ઠીપુત્ર સર્વ જાણે છે.’ તે સાંભળી બીજા બોલી ઉઠ્યા કે ‘ગંગાનદી તો અહીંથી દૂર છે, પણ આ સમુદ્રના જલનું પ્રમાણ તો તું શ્રેષ્ઠીપુત્રની પાસે કરાવ.’ આ પ્રમાણે હઠ કરી તેઓએ રત્નચૂડને ઉત્સાહિત કર્યો, એટલે રત્નચૂડે તે વાત અંગીકાર કરી. પછી તે પૂર્તોએ રત્નચૂડ સાથે એવો કોલકશર કર્યો કે “જે તમે સમુદ્રના જલનું પ્રમાણ કરી આપો તો અમારી લક્ષ્મી તમારે આધીન છે, અને નહિ તો અમે ચારે જણ (પૂર્તો) તમારી લક્ષ્મી લઈ લેશું.” રત્નચૂડ તે વાત કબુલ કરી આગળ આવ્યો. રત્નચૂડે ચિંતવ્યું કે ‘આ બધા કાર્યનો નિર્વાહ શી રીતે થશે ? માટે અનેક નરરત્નોના ચિત્તને રંજન કરવામાં ચતુર એવી વેશ્યાને ઘેર જાઉં.’ આપું વિચારી તે રણઘંટા વેશ્યાને ઘેર ગયો. વેશ્યાએ બહુમાન પૂર્વક અભ્યુત્થાન, અભ્યંગ, ઉદ્દર્શન, સ્નાન અને ભોજનાદિ ક્રિયા કરી. જ્યારે સંધ્યાકાળ થયો ત્યારે રત્નચૂડ તેની સાથે વાસગૃહમાં જઈ મનોહર શય્યા ઉપર બેઠો. પછી એ ચતુર નાયિકા ચતુર પુરુષને યોગ્ય એવી ગોષ્ઠી કરવા લાગી, એટલે શ્રેષ્ઠીપુત્રે પોતાની વાતો ચલાવી કે ‘અરે પ્રિયા ! તું આ તારા નગરની સર્વ ચંપ્રા જાણે છે તો મારે આજે માર્ગમાં જે વિવાદો થયેલા છે તેના ઉત્તર

કહે. મારી એ ચિંતા દૂર થયા પછી હે સુંદરી ! હું તારી સાથે રંગભોગની વાતો કરીશ.’ વેશ્યા બોલી-“પ્રિય ! સાંભળો. દેવયોગે જે કોઈ ગૃહસ્થ અહીં આવી ચડે છે તેનું સર્વસ્વ અહીંના ધૂર્ત લોકો ડગી લે છે. એ દ્રવ્યનો એક ભાગ રાજાને મળે છે, બીજો ભાગ મંત્રીને, ત્રીજો ભાગ નગરશેઠને, ચોથો ભાગ કોટવાલને, પાંચમો ભાગ પુરોહિતને અને છઠ્ઠો ભાગ મારી માતા ચમઘંટાને આપે છે. અહીંના સર્વ લોકો અનાચારપ્રિય છે, તો તેમના ઘરમાં રહીને મારાથી શું થઈ શકે ? તથાપિ હું તમને મારી માતા પાસે લઈ જઈશ. ત્યાં બેસીને તમે તમારા બધા પ્રશ્નોના ઉત્તર સાંભળજો.” આ પ્રમાણે કહી રત્નચૂડને સ્ત્રીના વેષ પહેરાવીને તે ચતુરા પોતાની અક્ષા (માતા) પાસે લઈ ગઈ. માતાની સમીપે પ્રજ્ઞામ કરીને તે બેઠી, એટલે તેની માતા બોલી-‘વત્સે ! આ કોની પુત્રી છે ?’ ત બોલી-‘માતા ! આ રુપવતી નામે શ્રીદત્ત શ્રેષ્ઠીની પુત્રી છે. તે મને મળવા આવી છે.’

આ સમયે જેઓએ રત્નચૂડનું સર્વ કરિયાણું લઈ લીધું હતું તે ધૂર્ત વેપારીઓ ચમઘંટાની પાસે આવ્યા. તેઓએ બધો વૃત્તાંત કહ્યો. તે સાંભળી કુટિની (માતા) બોલી-આમાં તમારા સર્વ મનોરથ વ્યર્થ થશે, કોઈ પણ લાભ થશે નહિ; કારણકે તેની ઈષ્ટ વસ્તુથી વહાણ પૂરી આપવું તમે કબુલ કરેલું છે તો ઈચ્છા તો અનેક પ્રકારની થાય છે, તેથી તે કદી મચ્છરના અસ્થિથી વહાણ પૂરી આપવા કહેશે તો પછી તમે શું કરશો ?’ તેઓ બોલ્યા-‘તેનામાં તેવી બુદ્ધિ ક્યાંથી હશે ? કારણ કે તે બાળક છે, વળી પ્રથમ વયમાં છે.’ કુટિની બોલી-‘કોઈ બાળક છતાં બુદ્ધિમાન હોય છે, અને કોઈ વૃદ્ધ છતાં મૂર્ખ હોય છે.’ તે સાંભળી તેઓ ચારે સ્વસ્થાને ગયા.

થોડીવાર પેલો કારીગર હસ્તે મુખે આવી વેશ્યાને કહેવા લાગ્યો-“આ નગરમાં કોઈ શ્રેષ્ઠપુત્ર આવેલો છે, તેને મેં બે શ્રેષ્ઠ ઉપાન (બેડા) ભેટ ક્યાં છે. તેણે મને કહ્યું છે કે ‘હું તને ખુશી કરીશ.’ તેથી જ્યારે હું તેનું સર્વસ્વ લઈ લઈશ ત્યારેજ ખુશી થઈશ.” તે સાંભળી અક્ષા બોલી-“અરે કારીગર ! કદી જો તને તે એવું પૂછશે કે ‘રાજાને ત્યાં પુત્રનો જન્મ થયો છે તેથી તું ખુશી છે કે નહિ ?’ કહે, ત્યારે તું શું કરીશ ? અને પછી તારી શી ગતિ થશે ?” આ પ્રમાણે સાંભળી તે ચાલ્યો ગયો.

પછી પેલો કાણો જુગારી આવ્યો. તેણે પણ પોતાની ધૂર્તતાની હકીકત વેશ્યા પાસે જણાવી. તે સાંભળી ચમઘંટા હસીને બોલી-‘તેં તેને ધન આપ્યું તે સારું કયું નહિ.’ કાણો બોલ્યો-‘કેમ ?’ ત્યારે ફરી અક્ષા (વૃદ્ધ વેશ્યા) બોલી-“તે જો બીજા કોઈનું નેત્ર તારી આગળ મૂકશે ત્યારે તો તું એમ કહીશ કે ‘એ નેત્ર મારું નથી.’ પણ તે સાંભળી તે તને એમ કહેશે કે ‘તેં જે એક નેત્ર મારા પિતાને ત્યાં ગીરો મૂક્યું છે તેની બેડતું બીજું નેત્ર તારી પાસે છે તે લાવ, એટલે બંને કાંટામાં મૂકીએ. જો તોલમાં સરખાં થાય તો આ નેત્ર તારે ગ્રહણ કરવું, નહિ તો નહિ.’ આમ કહેશે તો પછી તું શું કરીશ ?”

દૂતકાર બોલ્યો—“આવી બુદ્ધિની કુશળતા તમારામાંજ છે, તેનામાં નથી; તેથી તેનું સર્વ-સ્વ મારા હાથમાં આવેલુંજ છે, એમ હું સમજું છું. આ પ્રમાણે કહી તે ચાલ્યો ગયો.

થોડી વાર પછી પેલા ચાર ધૂતોએ આવી પોતાની કથા કહી સંભળાવી. તે સાંભળી ચમઘંટા બોલી—“આ પ્રપંચમાં તમને કાંઈ લાભ થાય એવું મારા જોવામાં આવતું નથી; કારણ કે તે એમ બોલશે કે ‘હું સમુદ્રના જળનું પ્રમાણ કરી આપું, પણ તમારે પ્રથમ તેમાં ભળતી નહીંઓતું જળ જુદું કરી દેવું પડશે.’ તો પછી તેમ કરવાને તમે અશક્ત છો, એટલે તમે તમારા ઘરનું સર્વસ્વ હારી બેસશો.” તે સાંભળી તે ધૂત લોકો ગ્લાન મુખ કરી (નારાજ થઈને) પોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા.

શ્રેષ્ઠીપુત્ર રત્નચૂડ આ બધા યુક્તિવાળા ઉત્તર સાંભળી તે ચિત્તમાં ઠસાવી ત્યાંથી ઉઠીને રણઘંટા વેશ્યાપુત્રીની સાથે તેના ઘરમાં ગયો; અને તેની આજ્ઞા લઈ પોતાને સ્થાને આવ્યો. પછી અક્કાએ બતાવેલી યુક્તિઓથી તેણે સર્વ કાર્ય સાધવા માંડ્યાં. પેલા કરિયાલું લઈ જતારા વેપારી પાસેથી અને સમુદ્રજળનું પ્રમાણ કરાવનારા ધૂત પાસેથી તેણે બળાત્કારે ચાર લાખ દ્રવ્ય લીધું. આ વૃત્તાંત સાંભળી તે નગરનો રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો. તેણે કહ્યું—“આ પુરૂષનું મહાત્મ્ય અદ્ભુત છે, કે જેણે આ ધૂતનગરના લોકો પાસેથી પણ દ્રવ્ય લીધું.” આ પ્રમાણે વિસ્મય પામેલા રાજાએ રત્નચૂડને બોલાવીને કહ્યું—“ભદ્ર ! હું તારી ઉપર સંતુષ્ટ (રાજી) થયો છું, તેથી તારી જે ઇચ્છા હોય તે કહે.” રત્નચૂડે રાજા પાસે રણઘંટા ગણિકા માગી. રાજાએ આજ્ઞા આપવાથી તે તેની સ્ત્રી થઈને રહી.

આ પ્રમાણે લાભ મેળવી રત્નચૂડ કરિયાણાથી વહાણ ભરીને પોતાની નગરીએ આવ્યો, અને માતાપિતાના ચરણમાં પ્રણામ કરી સર્વ વૃત્તાંત પિતાને જણાવ્યું. તે સાંભળી શ્રેષ્ઠીના મનમાં અધિક હર્ષ થયો.

રત્નચૂડની ખ્યાતિ સાંભળી સૌભાગ્યમંજરી વેશ્યા તેને જોવા આવી. રત્નચૂડે તે વેશ્યાને કહ્યું—“ભદ્ર ! તારા ઉપદેશથીજ દેશાંતર જઈને આ લક્ષ્મી મેં સંપાદન કરેલી છે.” પછી રાજાની આજ્ઞા મેળવીને સૌભાગ્યમંજરી પણ રત્નચૂડની પત્ની થઈ. ત્યાર પછી રત્નચૂડ બીજી ઘણી સ્ત્રીઓ પરણી સ્વોપાર્જિત દ્રવ્યવડે દાન અને ઉપભોગ કરવા લાગ્યો.

ચિરકાળ સાંસારિક ભોગ ભોગવી, પોતાના પુત્રોને શૃલભાર સોંપી, સદ્ગુરૂની પાસે અહિંસામૂલ જિનધર્મ સાંભળી, વૈરાગ્ય પામીને રત્નચૂડે દીક્ષા ગ્રહણ કરી; અને રૂડી રીતે દીક્ષા પાળી સમાધિથી મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગ ગયો. અનુક્રમે મહાનંદપદ (મોક્ષ)ને પામશે.

આ કથાનો ઉપનય આ પ્રમાણે છે—“વણિકપુત્ર રત્નચૂડ તે ભવ્યજીવ સમજવો. તેના પિતા તે ધર્મદાયક શુરુ જાણવા. સૌભાગ્યમંજરી વેશ્યાનાં વચન તે સાધર્મિકનાં વચનો સમજવાં. તેથી થયેલા ઉત્સાહથી તે પુણ્યલક્ષ્મીનો સંચય કરવાને ઉદ્યમવંત થયો. તેના પિતાએ જે મૂળ દ્રવ્ય આપ્યું તે શુરુદત્ત ચારિત્ર સમજવું. અનીતિપુરે જવાનો

નિષેધ કર્યો તે અનીતિમાર્ગે જવાનો નિષેધ સમજવો. વહાણુ તે સંયમ જાણવું; તેનાથી આ સંસારરૂપી સમુદ્ર તરી શકાય છે. ભવિતવ્યતાના યોગથી અથવા પ્રમાદથી અનીતિપુરે ગમન તે અનાચારમાં પ્રવૃત્તિ જાણવી. અન્યાયપ્રિય રાજા તે મોહ સમજવો. કરિયાણાને ખરીદ કરનારા ચાર વણિક તે ચાર કષાય સમજવા. પ્રાણીને સુમતિ આપનારી પૂર્વે કરેલાં કર્મની પરિણતિ તે અક્ષા સમજવી. તેના પ્રભાવથી સર્વ અશુભને ઉલ્લંઘન કરી રત્નચૂડ જન્મભૂમિએ આવ્યો તેમ પ્રાણી ધર્મમાર્ગમાં પાછો આવે છે એમ સમજવું.” આ પ્રમાણે બુદ્ધિમાન પુરુષોએ યથાયોગ્ય ઉપનય ઉતારવો.

આ પ્રબંધનો ઉપનય વિચારી અજ્ઞાનવડે થયેલા વિકાર ભાવને છોડી જીવ પુનઃ ધર્મમાર્ગે આવે છે, અને તે માર્ગે ગમન કરવાવડે મનુષ્ય જન્મને સફળ કરે છે. ૫

સંતુષ્ટ ન થતા શ્રાદ્ધ ધર્મે વિમલ વાહનઃ ગુરુ કને,

દીક્ષા ગ્રહી આરાધતા ને પાલતાં ગુરુ વચનને;

વિમલ સૂરિ ગુરુ નામ બીજા અંથમાં રાજર્ષિ એ,

નિંદા સુણી રાજી થતા શરમાય સ્તવના પૂજને. ૬

સ્પષ્ટાર્થ:—એ પ્રમાણે રત્નચૂડના દૃષ્ટાંતને વિચારતાં સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય ભાવ આવવાથી આ સર્વ વિરતિ ચારિત્રને આહનારા મહાબલ રાજા શ્રાવક ધર્મની આરાધના કરવાથીજ સંતોષી થયા નહિ. એટલે શ્રાવકપણામાં રહેવાથી લાંબા કાળે મોક્ષના સુખોની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને સર્વવિરતિ ચારિત્રથી જલ્દી મોક્ષનાં સુખો મળે છે, એમ જાણી સંસાર ઉપરથી વૈરાગ્યને પામેલા શ્રીમહાબલ રાજાએ શ્રી વિમલવાહન (૬) નામના ગુરુની પાસે દીક્ષા લીધી. દીક્ષા લઈને તેનું સારી રીતે આરાધન કરે છે અથવા ચારિત્રનું રૂઢી રીતે પાલન કરે છે. બીજા અંથમાં વિમલવાહનને બદલે ગુરુનું વિમલસૂરિ એવું નામ કહ્યું છે. આ મહાબલ રાજર્ષિ કોઈ દુર્જન માણસ પોતાની નિંદા કરે તો પણ રાજી થાય છે. અને જો કોઈ પણ તેમની સ્તવના એટલે વખાણ કરે તેમજ પૂજન કરે તો તેથી શરમાતા હતા. ૬

મહાબળ રાજર્ષિએ ચારિત્રનું પાલન કેવી રીતે કર્યું તે ચાર શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

ઉપસર્ગ ને સહતા જરા પણ ના ધરે ઉદ્વેગને,

મોટા જનો કરે ભક્તિ તોપણ ના ધરે મન ગર્વને;

વર બગીચા આદિમાં વિચરે ધરે ના રાગને,

વિચરે ભયંકર જંગલોમાં તોય ન ધરે ખેદને. ૭

સ્પષ્ટાર્થ:—તથા પૂજ્યશ્રી મહાબલ રાજર્ષિ ચારિત્ર પાલનમાં થતા અનેક પ્રકારના ઉપસર્ગોને શમતા ભાવે સહન કરતા હતા. અને ઉપસર્ગ તથા પરીવહો થયા છતાં પણ ચારિત્રમાં જરા પણ ઉદ્વેગ એટલે ખેદ ધરતા નથી. એટલે મેં રાજ્યસુખ તજીને આવું

દુઃખદ્રાવી ચારિત્ર ન લીધું હોત તો સાઈ એવા વિચાર બીલકુલ લાવતા નથી. તેમજ રાજ વગેરે મોટા માણસો તેમની ભક્તિ કરે છે છતાં પણ તેથી પોતાના મનમાં જરા પણ ગર્વને ધારણ કરતા નથી એટલે અભિમાન કરતા નથી. ઉત્તમ ઉદ્યાન (બગીચા) વગેરે સ્થળોમાં વિચરે છે તો પણ તેના ઉપર રાગ અથવા મમત્વ લાવ રાખતા નથી. વળી તે મહાબલ રાજર્ષિ જેમાં વાઘ સિંહ વગેરે ભયાનક પ્રાણીઓ ફરતા હોય, તેવા જંગલોમાં વિહાર કરે તો પણ તેવા વિહારથી કંટાળો પામતા નહોતા. ૭

હિમ પડે હેમંતમાં તેથી ગહન ગુરૂ રાતને,
આલાન સ્તાંભની જેમ નિશ્ચલ શ્રમણ કાયોત્સર્ગને;
કરત પૂરી તિમ ઉન્હાળે આ તપે કાઉસગ્ગ કરે,
તોય વસ્ત્ર પરેજ ચળકે નિઃસ્પૃહી મહીતલ કરે. ૮

સ્પષ્ટાર્થ:—અને તે મહાબલ રાજર્ષિ હેમંત એટલે શિયાળામાં હિમ પડતું હોય, કડકડતી ઠંડી પડતી હોય તેથી ગહન એટલે આકરી લાગતી તથા લાંબી રાતને કાઉસગ્ગમાં રહીને પસાર કરે છે. તે વખતે હાથીના આલાન સ્તાંભ એટલે હાથીને બાંધવાના થાંભલાની જેમ નિશ્ચલ રહેતા હતા. કહેવાનો લાવાર્થ એ છે કે સખત ઠંડીમાં પણ તે મુનિરાજ કાઉસગ્ગમાં સ્થિર રહીને શીત પરીષહને સમભાવે સહન કરતા હતા. વળી તે રાજર્ષિ જ્યારે સૂર્યના તાપથી ધરતી બહુજ તપી ગઈ હોય તેવી લાગે છે તેવા ઉન્હાળાના સખત તાપમાં પણ ઉભા રહીને કાઉસગ્ગ કરતા હતા. પરંતુ તાપને લીધે અકળાતા નહોતા અને સમભાવે ઉજળ પરીસહને સહન કરતા હતા. તે ગરમીના વખતે તે રાજર્ષિ અગ્નિના સંબંધવાળા વસ્ત્રની જેમ ચળકતા હતા. એ પ્રમાણે નિઃસ્પૃહી એટલે કોઈ પણ સાંસારિક પદાર્થની ઈચ્છા રહિત તે રાજર્ષિ પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરતા હતા. ૮

વર્ષા સમયમાં કરિ પરે કરી ધ્યાન નેત્રા સ્થિર કરી,
તડ તલે પ્રતિમા ધરત એકાદશાંગી^{૧૦} શ્રુત વરી;
ઝણ હીન જન વ્યાપારમાં જિમ દ્રવ્યનો સંચય કરે,
રાજર્ષિ તપ રત્નાવલી એકાવલી આદિક કરે. ૯

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે જ્યારે વર્ષા સમય એટલે ચોમાસું આવે ત્યારે તેઓ કરી પરે એટલે હાથીની પેઠે પોતાનાં ચક્ષુઓને સ્થિર કરીને કોઈ વૃક્ષની નીચે સાધુની પ્રતિમા ધારણ કરીને કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહેતા હતા. એ પ્રમાણે અનેક પ્રકારના પરીષહોને સહન કરતા તે રાજર્ષિ નિરતિચારપણે ચારિત્ર પાળતા હતા. આ પ્રમાણે ચારિત્ર પાળતાં તેઓ અગિઆર અંગના શ્રુતના ધરનાર થયા અથવા તેઓએ અગિઆર અંગોનો અભ્યાસ કર્યો. તે સાથે તેઓએ રત્નાવલી, એકાવલી વગેરે અનેક પ્રકારનાં તપ કર્યાં. (આ એકાવલી, રત્નાવલી વગેરે તપોનું સ્વરૂપ બાણવા માટે તપાવલિ વગેરે પુસ્તકો જુઓ) અને તેથી

જેમ દેવા રહિત મનુષ્ય વ્યાપારમાં ધનને એકઠું કરે છે તેવી રીતે તેમણે તપ કરીને શુભ પુણ્ય કર્મનો સંચય કર્યો. આ શ્લોકમાં કહેલ કાયોત્સર્ગ અને ધ્યાનનું સ્વરૂપ દૃષ્ટાંત સાથે ટૂંકામાં આ રીતે જાણવું.

પ્રાયો વાહ્મનસોરેવ, સ્યાધ્યાને હિ નિયંત્રણા ।

કાયોત્સર્ગો તુ કાયસ્યાપ્યતો ધ્યાનાત્ ફલં મહત્ ॥ ૧ ॥

ઉર્ધ્વસ્થશયિતાદૈશ્વ, કાયોત્સર્ગઃ ક્રિયારતૈઃ ।

એકાનવિંશતિદોષૈર્મુક્તઃ કાર્યો યથાવિધિ ॥ ૨ ॥

અર્થ—“ધ્યાનમાં ઘણું કરીને વાણી અને મનનીજ નિયંત્રણા (કળજે રાખવાપણું) થાય છે, પણ કાયોત્સર્ગમાં તો કાયાની પણ નિયંત્રણા થાય છે, માટે ધ્યાન કરતાં કાયોત્સર્ગનું મોટું ફલ છે. (૧) ક્રિયામાં આસક્તિવાળા પુરુષોએ ઉભા રહેવાવડે તથા શયન પિગેરેએ કરીને ઓગણીશ દોષે કરીને રહિત એવો કાયોત્સર્ગ યથાવિધિ કરવો. ૨.”

એકાંત સ્થાનમાં લાંબા હાથ રાખીને જે કાયોત્સર્ગ કરવામાં આવે છે તે કાયોત્સર્ગનિયુક્તિમાં કહેલી ઘોડગલચખંભાઈ એ ગાથામાં કહેલા ઓગણીશ દોષ રહિત, ઉભા રહીને અથવા શયનાદિકવડે કાઉત્સર્ગ કરવો. આદિ શબ્દનું અહણ કયું છે માટે બેઠા બેઠા પણ કાઉત્સર્ગ કરી શકાય છે. તેમાં છદ્મસ્થ અવસ્થામાં તીર્થંકર અને જિન-કલ્પી મુનિ વગેરે તો ઉભા રહીનેજ કાયોત્સર્ગ કરે છે, કેમકે તેઓ બેસવું, સુવું વગેરે કાંઈ કરતા નથી. જો કે કોઈવાર જિનકલ્પી બેસે છે, ત્યારે પણ તે ઉત્કટિક આસનેજ બેસે છે, અને સુવે તોપણ તેજ આસને રાત્રીના ત્રીજા પ્રહરે સુવે છે. સ્થવિરકલ્પીએ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે કાયોત્સર્ગ કરવો, પણ તેના ઓગણીશ દોષ તજવા. હું આ હકીકતને સુસ્થિતમુનિનાં દૃષ્ટાંત સાથે વિસ્તારથી જણાવું છું. તે આ પ્રમાણે—

શ્રી રાજગૃહી નગરમાં ઠઠુર નામના દેવતાએ ઐષ્ટિક રાજના સમકિતની પરીક્ષાથી પ્રસન્ન થઈને તેને આદાર સરને એક હાર, દિવ્ય વસ્ત્રયુગળ તથા બે કુંડળ આપ્યાં હતાં. રાજાએ હાર ચેલણાને આપ્યો, અને વસ્ત્ર તથા કુંડલ સુનંદાને આપ્યાં. તે બેઠને ચેલ-ણાએ બેઠ પાસીને કહ્યું કે “જો તમે મને તે વસ્તુઓ નહીં આપો તો હું મારું જીવિત તજી દઈશ.” રાજાએ કહ્યું કે “તને જેમ રુચે તેમ કર.” તે સાંભળીને ચેલણાને ઘણો રોષ ચડ્યો. તેથી મહેલના ગોખમાં એકલી આર્તધ્યાન કરતી બેઠી. રોષનો આવેશ હોવાથી રાત્રી છતાં તેને નિદ્રા ન આવી. તે વખતે તે ગોખ નીચે સેચનક હાથીનો મહાવત અને મગધસેના નામની દાગી પરસ્પર વાતો કરતા હતા. તેમાં દાગીએ પોતાના જાર મહાવતને કહ્યું કે “કાલે દાગીઓનો મહોત્સવ છે, તેથી તું મને આ ચંપકમાળા હાથીના કંઠમાંથી ઉતારીને આપ, જેથી તે પહેરીને હું મારી જાતિમાં અધિક શોભા પામું.” મહાવત બોલ્યો કે “રાજાની આજ્ઞાના ભંગનું દુઃખ સહન કરવા હું સમર્થ

નથી.” દાસીએ કહ્યું કે “ત્યારે હું પ્રાણ તજીશ.” મહાવત બોલ્યો કે “હું બ્રહ્મહત્ત ચક્રીની જેવો મૂઠ નથી, કે જેથી સ્ત્રીના વચનથી ચિતામાં પ્રવેશ કરવા તૈયાર થાઉં.” (તે બ્રહ્મહત્તને બકરાએ બોધ આપ્યો હતો, વિગેરે કથા પૂર્વે લખાઈ ગઈ છે.) તે સાંભળીને દાસી બોલી—“હું મરું તો મારા જીવની બાંધ, તેમાં તારું શું ગયું? તું તો બીજી સ્ત્રીમાં આસક્ત થઈ મારું નામ પણ નહીં લે; પરંતુ તારું મન પથ્થર કરતાં પણ વધારે કઠણ દેખાય છે.” ઇત્યાદિક તેમની વાતો સાંભળીને ચેલણાએ વિચાર્યું કે “હું જો પ્રાણનો ત્યાગ કરું તો તેમાં રાજાને કાંઈ પણ હાનિ થવાની નથી, તેને તો બીજી પાંચસો રાણીઓ છે, પણ હું તપ સંયમાદિક કર્યા વિના મનુષ્યજન્મથી બ્રહ્મ થાઉં.” એમ વિચારીને તે પાછી રાજા ઉપર અનુરાગવાળી થઈ.

એકદા તે હારનો દોરો તૂટી ગયો. પેલા દુર્હરાંક દેવતાએ હાર આપતી વખતે કહ્યું હતું કે “આ હાર તુઝ્યા પછી તેને જે સાંધશે તે મસ્તક ફાટવાથી મરણ પામશે.” રાજાએ શહેરમાં પટલ વગડાવ્યો કે “જે આ અહાર સરનો હાર સાંધી આપશે તેને રાજા એક લાખ દિનાર આપશે.” તે સાંભળીને એક વૃદ્ધ મણિકારે (ઝવેરીએ) પોતાના કુટુંબના સુખ માટે તે પટલ ગ્રહણ કર્યો. તે વખતે રાજાએ તેને અર્ધો લાખ દ્રવ્ય પ્રથમ આપ્યું અને કહ્યું કે “જ્યારે હાર પૂરો સંધાશે ત્યારે બાકીનું દ્રવ્ય આપીશ.” પછી તે હાર લઈને તે મણિકારે પોતાના ઘરના બાગમાં એક સરળી જૂમિપર તે હાર મૂક્યો, પછી એક સૂક્ષ્મ દોરી ધી તથા મધથી વાસિત કરીને મોતીનાં છિદ્રમાં પરોવવા લાગ્યો, પણ મોતીનાં છિદ્ર વાંકા હોવાથી તેને સાંધવાને સમર્થ થયો નહીં. તેવામાં મધની ગંધથી ઘણી કીડીઓ ત્યાં આવી. તે દોરીનો છેડો પકડીને ધીમે ધીમે મોતીનાં છિદ્રમાં ચાલી, એટલે તે દોરી પરોવાઈ ગઈ. પછી તે મણિકારે ગાંઠ વાળીને હાર સાંધી દીધો; પરંતુ તત્કાળ તેનું મસ્તક ફાટી ગયું, તેથી તે મૃત્યુ પામીને તેજ ગામમાં વાનર થયો. તેને એકદા ઈરેક ઘેર ફરતાં ફરતાં પોતાનું ઘર તથા પુત્રાદિકને જોઈને જાતિસ્મરણ થયું. તે જોઈને પુત્રો ઉપરની અનુકંપાથી તેણે ‘હું તમારો પિતા છું’ એવા અક્ષર પુત્રની પાસે લખ્યા. તે જોઈને તેના સર્વે સ્વજનોએ આશ્ચર્ય પામી વિચાર્યું કે “અહો! કર્મની ગતિ કેવી વિચિત્ર છે!” પછી તે વાનરે અક્ષર લખ્યા કે “બાકીનું દ્રવ્ય રાજાએ તમને આપ્યું કે નહીં?” પુત્રો બોલ્યા કે “નથી આપ્યું.” તે સાંભળીને તેને રાજા ઉપર દ્રેષ ઉત્પન્ન થયો, પછી તે હારની ચોરી કરવા માટે છિદ્ર જેવા લાગ્યો. એકદા ચેલણા રાણી સાયં-કાળે વાવમાં સ્નાન કરતી હતી, તે વખતે તેણે સર્વ અલંકારો ઉતારીને બહાર મૂક્યાં હતાં, તેમાં તે હાર દેખીને લાગ જોઈ વાનરાએ તે હાર શુભ રીતે ઉપાડી લીધો અને પોતાના પુત્રને આપ્યો. રાણી નહાઈને અલંકાર પહેરવા લાગી તે વખતે હાર જોયો નહીં, તેથી તે વિલખી થઈ ગઈ. તેણે તે બીના રાજાને કહી. રાજાએ અભયકુમારને બોલાવીને કહ્યું કે “આ હાર સાત દિવસમાં શોધી લાવ, તે સિવાય તારો જીવવાનો ઉપાય દેખાતો નથી.” પછી અભયકુમાર મંત્રીએ તે હારની નિરંતર શોધ કરવા માંડી.

હવે તે નગરમાં કોઈ આચાર્યના પાંચ શિષ્યો આવ્યા હતા, તેમનાં શિવ, સુમત, ધન્ય, ભોજુક અને સુસ્થિત એવાં નામ હતાં. તેમાંથી સુસ્થિત મુનિ જિનકલ્પીપણું અંગીકાર કરવાની ઈચ્છાથી તેની પાંચ પ્રકારની ભાવના ભાવતા હતા, (તુલના કરતા હતા) તેનાં નામ આ પ્રમાણે—

તવેણુ સત્તેણુ સુત્તેણુ, એગત્તએણુ ખલેણુ ય ।

તુલણુ પંચહા વુત્તા, જિણુકલ્પં પડિવજ્જએ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“જિનકલ્પ સ્વીકારવાને ઈચ્છનાર મુનિને માટે તપ, સત્ત્વ, સૂત્ર, એકત્વ અને બળ એ પાંચ પ્રકારની તુલના કહી છે.”

(૧) પહેલી તપભાવના આ પ્રમાણે છે કે—પ્રથમ તે પોરસી વગેરે તપનો અભ્યાસ કરે છે. તેમાં ગિરિનદીમાં ઉતરતા સિંહની જેમ ભૂખનો વિજય કરવાને માટે ત્રણ ગાળું તપ કરવું. જેમ કોઈ પર્વતમાંથી નીકળતી નદી જલથી ભરપૂર હોય, તે નદીને ઉતરતો સિંહ સરલ માર્ગ આવે ત્યાંસુધી વક્ર ગતિએ ચાલે, તેવીજ રીતે એક એક ઉપવાસની વૃદ્ધિ કરતાં કાંઈ પણ હાનિ ન થાય તેમ છ માસના ઉપવાસ કરવા સુધી તપને વધારે. (૨) બીજી સત્ત્વ ભાવના આ પ્રમાણે છે કે—રાત્રીને વખતે પ્રથમ ઉપાશ્રયમાં રહીને કાયેત્સર્ગ કરતાં સર્પ, ચોર, ગોપાળ તથા ભયંકર સંગ્રામ વિગેરેથી ભય પામે નહીં, અને રાત્રીના પહેલા ત્રણ પ્રહર સુધી ધ્યાનમાંજ લીન રહે, બીજાકુલ નિદ્રા લે નહીં. તે કાયેત્સર્ગ કરવાનાં પાંચ સ્થાન છે. તેમાં પ્રથમ ઉપાશ્રયમાં, બીજું ઉપાશ્રય બહાર, ત્રીજું ચૌટામાં, ચોથું શૂન્ય ઘરમાં અને પાંચમું સ્મશાનમાં. આ સ્થાનોમાં ધ્યાનમગ્ન રહેતાં ભયંકર સ્વરૂપવાળા દેવતાઓ બીવડાવે તોપણ લગાર પણ ભય પામે નહીં; સર્વત્ર નિર્ભય રહે. (આ ભાવનામાં ભય ને નિદ્રાનો જય કરવાનો છે). (૩) ત્રીજી સૂત્ર ભાવના એવી રીતે છે કે—નંદીસૂત્ર વિગેરે સર્વ શાસ્ત્ર પોતાના નામની જેમ કોઈ પણ વખતે ભૂલે નહીં, કંઠે રાખે અને કાળના પ્રમાણને સૂત્રને આધારે બરાબર બણે. શ્વાસોચ્છ્વાસ, પ્રાણ, સ્તોક, મુહૂર્ત તથા પોરસી વિગેરે કાળના પ્રમાણને, દિવસે તથા રાત્રીએ મેઘાદિકથી આકાશ છવાયું હોય તોપણ સત્યસ્વરૂપ બણે, તથા પડિલેહણનો કાળ, બે ટંકના પ્રતિક્રમણનો કાળ, ભિક્ષાનો કાળ તથા વિહારાદિકનો કાળ પણ દેહની છાયા ન દેખાતી હોય ત્યારે પણ બરાબર બણે. (૪) ચોથી એકત્વ ભાવના એવી રીતે છે કે—જે કે પ્રથમ ગૃહસ્થીપણાનું સ્ત્રીધનાદિ સંબંધી મમત્વ સાધુઓએ છોડી દીધું છે, તોપણ પાછળથી આચાર્યોદિક પદ પ્રાપ્ત થવાથી ગચ્છ વિગેરે ઉપર મમત્વ ઉત્પન્ન થાય છે; તેવો મમત્વ ન કરવો, અને દષ્ટિપાત, આલાપ, પરસ્પર કુશળ (સુખશાતા) પૃચ્છા અને કથાવ્યતિકર (વાતચીત કરવી, પ્રશ્નાદિની બીના) કહેવા વિગેરેની જે પ્રથમ પ્રવૃત્તિ હતી, તે સર્વનો ત્યાગ કરવો. છેવટે દેહ અને ઉપધિ આદિકનો મમત્વ પણ તજવો. (૫) પાંચમી બળ ભાવના આ પ્રમાણે છે કે—તપ પ્રમુખના વશથી જો શરીરનું બળ ક્ષીણ થયું હોય તોપણ

ચિંતના ધૈર્યને ત્યાગ કરે નહી. મહા ઘોર પરિવહ ઉત્પન્ન થાય, અથવા બીજાં દુર્ધર પ્રાણીઓના ભયજનક ઉપસર્ગો થાય તોપણ પોતાનું ધૈર્ય મૂકે નહી. આ પ્રમાણે પાંચ ભાવનાથી જો કાંઈ પણ ક્ષોભ ન પામે તો પછી જિનકલ્પને અંગીકાર કરી શકાય છે. સુસ્થિત મુનિ બીજી સર્વ ભાવનાએ કરીને આત્માને ભાવતા હતા. તેમાં પણ ઉપાશ્રય બહાર રહીને કાયોત્સર્ગ કરવારુપ બીજા સર્વ યોગની ભાવના કરતા હતા.

તે પાંચે મુનિઓ અભયકુમાર મંત્રીની ચાનશાળામાં માસકલ્પ રહ્યા હતા. હવે અભયકુમારે ઘણી શોધ કરી તોપણ હાર મળ્યો નહી, તેથી “છ દિવસ વીતી ગયા અને સાતમો દિવસ છે, કેણુ બાણે કાલે શું થશે?” ઈત્યાદિ વિચારથી શોકાતુર થયેલા તે મંત્રી ‘આજે તો સાધુ પાસે જઈને તેમની પર્યુષાસના કરું.’ એવો વિચાર કરીને ઉપાશ્રયમાં આવી રાત્રિપોસહ લઈ ત્યાંજ રાત્રિ રહ્યા. તે સમયે સુસ્થિત મુનિ પ્રતિક્રમણ કરીને ઉપાશ્રયની બહાર જઈ કાયોત્સર્ગે રહ્યા.

અહીં પેલા મણિકારના પુત્રને વિચાર થયો કે “જો કદાચ રાજાને આ હાર મારી પાસે છે એમ ખબર પડશે, તો આખા કુટુંબ સહિત મારા જીવિતની હાનિ થશે.” પછી તેણે તે હાર વાનરને પાછો આપ્યો. માણસો ઉપર કૃપાવાન વાનર તે હાર બીજે કાંઈ ન મૂકતાં સાધુના ઉપાશ્રય પાસે આવ્યો, ત્યાં મુનિને ઉપાશ્રયની બહાર એકલા કાયોત્સર્ગે રહેલા જોઈને તેણે તે હાર મુનિના કંઠમાં પહેરાવી દીધો. હવે ઉપાશ્રયમાં રહેલા બીજા ચાર સાધુઓ એક એક પ્રહરના વારા પ્રમાણે સુસ્થિત મુનિના શરીરને પ્રમાજવા (તેની સંભાળ લેવા) આવતા હતા. તેમાં પ્રથમ શિવસાધુ પહેલે પ્રહરે કાયોત્સર્ગે રહેલા સુસ્થિત મુનિનાં દેહનું પ્રમાજન કરવા માટે આવ્યા. તે વખતે તેમના કંઠમાં દિવ્ય કાંતિવાળો હાર જોઈને તેણે ધાયું કે “જરૂર જોને માટે અભય મંત્રી ચિંતાતુર છે તેજ આ હાર જણાય છે.” પછી સુસ્થિત મુનિના દેહનું પ્રમાજન કરીને પહેલો પ્રહર પૂરો થયે ઉપાશ્રયની અંદર નિસ્સિદ્ધિ પ્રવેશ કરતાં તેને બદલે (નિસ્સિદ્ધિ એમ કહેવાને બદલે) શિવસાધુ બોલ્યો કે “અહો! મહાભય પ્રાપ્ત થયું.” તે સાંભળી અભયે પૂછ્યું કે “નિર્ભય એવા મુનિઓને ભય ક્યાંથી હોય?” સાધુએ કહ્યું કે “પૂર્વે અનુભવેલા ભયનું સ્મરણ થયું.” અભયે કહ્યું કે “હો પૂજ્ય! તે વૃત્તાન્ત જાણુવા ઇચ્છું છું.” ત્યારે મુનિ બોલ્યા કે—

અવન્તી નગરીમાં સોમ અને શિવદત્ત નામે બે બાઈઓ રહેતા હતા. તે બન્ને ધન મેળવવાની ઇચ્છાથી વ્યાપાર કરવા માટે સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં ગયા. ત્યાં અનેક પ્રકારના અધમ તથા કર્મોદ્ધાનના વ્યાપાર કરીને તેમણે ઘણું દ્રવ્ય મેળવ્યું. પછી પોતાના ઘર તરફ આવવા તૈયાર થયા. તે વખતે સર્વ ધન એક વાંસળીમાં ભરીને મોટા બાઈએ તે વાંસળી પોતાની કેટે બાંધી. માર્ગમાં આવતાં તેને વિચાર થયો કે “જો હું નાના બાઈને મારી નાંખું

તો આ ધનનો ભાગીદાર કોઈ રહે નહીં, અને સર્વ ધન મારા હાથમાં જ રહે. ” એમ વિચાર કરતો કરતો તે નાના ભાઈ સહિત ગન્ધવતી નદી પાસે આવી પહોંચ્યો; એટલે તેણે વિચાર્યું કે “ આ દ્રવ્યના પ્રભાવથી પ્રતિક્ષણે મને રૌદ્રધ્યાન થયા કરે છે, માટે આ અનર્થ કરનારી વાંસળીને નદીના મોટા દ્રહમાં જ નાંખી દઉં. ” એમ વિચારીને તેણે તરતજ નદીના મોટા ધરામાં તે વાંસળી નાંખી દીધી. તે જોઈને નાના ભાઈએ કહ્યું કે “ અરે ભાઈ ! આ તમે શું કર્યું ? ” મોટો ભાઈ જોલ્યો કે “ દુષ્ટ બુદ્ધિ સહિત મેં વાંસળીને અગાધ જળમાં નાંખી દીધી છે. ” એમ કહીને તેણે પોતાના દુષ્ટ વિચારો નાના ભાઈને કહ્યા. તે સાંભળીને નાનો ભાઈ પણ જોલ્યો કે “ તમે બહુ સારું કર્યું, મારી પણ તેવીજ દુષ્ટ બુદ્ધિ થતી હતી, તે પણ નાશ પામી. ” પછી તે બન્ને ભાઈઓ પોતાને ઘેર આવ્યા. અહીં તે વાંસળી એક ક્ષુધિત મત્સ્ય (ભૂખ્યું માછલું) ગળી ગયો. તે મત્સ્ય ભારે થઈ જવાથી તરતજ કોઈ એક મચ્છીમારની જાળમાં પકડાયો. તેને મારીને મચ્છીમાર ચૌટામાં વેચવા આવ્યો. તે બન્ને ભાઈઓની માતાએ મૂલ્ય આપીને તે મત્સ્ય વેચાતો લીધો, અને ઘેર આવીને પોતાની દીકરીને વિદારવા આપ્યો. તે દીકરીએ મત્સ્ય કાપતાં તેમાં વાંસળી લીધી. તેને છાની રીતે લઈને પોતાના ખોળામાં સંતાડી. તે જોઈને માતાએ પૂછ્યું કે “ તે શું સંતાડ્યું ? ” પુત્રી જોલી કે “ કાંઈ નહીં. ” માતા ખાત્રી કરવા માટે તેની પાસે ગઈ, એટલે પુત્રીએ તેને હાથમાં રહેલા છરાવડે મર્મસ્થાનમાં પ્રહાર કર્યો, તેથી તે ડોશી મૃત્યુ પામી. પછી ગભરાઈને તે અમારી બહેન એકદમ ઉઠી, એટલે તેના ખોળામાંથી તે વાંસળી ભૂમિપર પડતી અમે નજરે જોઈ, તેથી અમને બન્ને ભાઈઓને વિચાર થયો કે “ અહો ! તેજ આ અનર્થ કરનાર ધન છે કે જેને અમે ફેંકી દીધું હતું ! ” ઈત્યાદિ વિચારીને માતાની ઉર્ધ્વક્રિયા (મૃત્યુ થયા પછીની ક્રિયા) કરીને અમે બન્ને ભાઈઓએ વૈરાગ્યથી તે વાંસળીનો ત્યાગ કરી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. માટે હે શ્રાવક ! તે ભય અત્યારે મને યાદ આવ્યું. તમેજ જુઓ કે તે અર્થ (ધન) કેવું ભયકારી છે ? ” અભયકુમાર જોલ્યો કે “ હે પૂજ્ય ! આવતું વાક્ય સત્ય છે. ધન સ્નેહવાળા ભાઈઓમાં પણ પરસ્પર વૈર કરાવનારું છે, સેંકડો દોષ ઉત્પન્ન કરનારું છે અને હજારો દુઃખોને આપનારું છે. તેના ભયથી આપે જે આ ચારિત્ર લીધું તે બહુ સારું કર્યું છે; કેમકે દુઃખને આપનારા એવા અનેક વિકલ્પોને કરાવનારું ધન છે. ”

આ દૃષ્ટાંત સાંભળી અભયકુમાર ધનનું દુઃખદાયી પરિણામ જાણ્યા છતાં પોતે ધનનો આદર કર્યો છે એમ વિચારીને તે શિવસાધુની તથા કાયોત્સર્ગો રહેવા સુસ્થિત સુનિની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો.

તયૈવ સુસ્થિતં સાધુ, કાયોત્સર્ગાનુષં મુદા ।

દેહપ્રમાર્જનાથયિ, દિયામે સુવ્રતો યયૌ ॥૧॥

અર્થ:—“તેજ પ્રમાણે હર્ષપૂર્વક કાયોત્સર્ગને સેવનારા સુસ્થિત મુનિના દેહતું પ્રમાર્જન કરવા માટે બીજે પ્રહરે સુવ્રત સાધુ ગયા.” આ શ્લોકમાં સૂચવેલા સુવ્રત મુનિનો સંબંધ આ પ્રમાણે છે—

હવે બીજે પ્રહરે સુસ્થિત મુનિના દેહને પ્રમાર્જવા માટે સુવ્રત સાધુ ઉપાશ્રયની ખહાર નીકળ્યા. તે પશુ પોતાનું કાર્ય કરીને હાર જોઈ બીજે પ્રહર પૂરો થયે પાછા વળ્યા, અને “અહીં ! મહાભય ઉત્પન્ન થયું” એમ બોલ્યા. તે સાંભળીને અભયકુમાર મંત્રીએ પૂછ્યું કે “હે પૂજ્ય ! જેમણે ગૃહકાર્યોનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો છે એવા મુનિને મોટું ભય શું ?” સાધુ બોલ્યા કે “પૂર્વે અતુલવેલું ભય સ્મરણમાં આવ્યું.” મંત્રીએ તેનું સ્વરૂપ પૂછ્યું, એટલે સુવ્રત મુનિ બોલ્યા કે “અંગદેશને વિષે મજ નામના ગામમાં મહાહર વાણિયાનો યુવ હું સુવ્રત નામે હતો. મારે સીરિભટ્ટા નામની પત્ની હતી. એકદા તે ગામમાં ચોરો પેઠા. તેમના ભયથી સર્વ લોકો નાસી ગયા. હું એકાન્ત સ્થળમાં સંતાઈ ગયો. તે વાતથી અબાણી મારી સ્ત્રીએ ચોરોને કહ્યું કે “તમે સ્ત્રીઓને કેમ હરી જતા નથી ?” તેના આવા વાક્યથી ચોરોએ તેનો અભિપ્રાય બાણીને તેનું હરણ કર્યું, અને પોતાના પક્ષીપતિને અર્પણ કરી. પછી મારા સ્વજનો મને વારંવાર કહેવા લાગ્યા કે “તું વધુને બંધનથી કેમ છોડાવતો નથી ?” તોપણ હું તેની શોધ કરતો નહોતો. અન્યદા સ્વજનોનો બહુ આશ્રય થવાથી હું એકલો ચોરની પક્ષીમાં શુભ રીતે ગયો. ત્યાં એક વૃદ્ધ ડોશીને ઘેર રહ્યો. એક દિવસ મેં તે ડોશીને મારી સ્ત્રીનું હરણ થયેલું જણાવ્યું. તેથી તે વૃદ્ધાએ પક્ષીપતિને ઘેર જઈને તે સ્ત્રીને કહ્યું કે “તારે માટે તારો પતિ અહીં આવ્યો છે.” તે સાંભળી સીરિભટ્ટા બોલી કે “આજે પક્ષીપતિ ખહાર જવાનો છે, તેથી તેના ગયા પછી સાંજે મારા પતિને મારી પાસે મોકલજો.” પછી તે વૃદ્ધાના કહેવાથી હું મારી સ્ત્રી પાસે ગયો. તેણે માફ સારી રીતે આસનાદિકથી સન્માન કર્યું. તેવામાં પક્ષીપતિ અપશુકન થવાથી પાછો આવ્યો, તેથી મારી સ્ત્રીએ મને પલંગની નીચે સંતાડી દીધો. પક્ષીપતિ પશુ આવીને તેજ પલંગ ઉપર બેઠો, તેથી હું ભયભીત થયો. પછી મારી સ્ત્રીએ પક્ષીપતિને પૂછ્યું કે “હે પક્ષીશ ! જો કદાચ મારો પતિ અહીં આવે તો તમે મને શું કરો ?” તેણે જવાબ આપ્યો કે “સત્કારપૂર્વક તને તારા પતિને પાછી સોંપી દઉં.” તે સાંભળીને તેણે વક્ર ભૂકટી કરીને સંજ્ઞા કરી, એટલે તે ફરીથી બોલ્યો કે—“જો હું તારા પતિને જોઉં, તો તેનો વધ કરું.” એટલે મારી સ્ત્રીએ નેત્રની સંજ્ઞાથી મને દેખાડ્યો કે તરતજ તેણે મારા કેશ પકડીને મને ખહાર કાઢ્યો અને લીલી વાઘરથી મને બાંધી લીધો. પછી પક્ષીપતિ વગેરે સર્વ જનો સૂઈ ગયા. મને બાંધ્યો હતો ત્યાં કેટલાએક કુતરા આવ્યા, તેમણે મારાં સર્વ બંધન ભક્ષણ કર્યાં, તેથી હું બંધનમુક્ત થયો. પછી તે ચોરનાજ ખડગવતી મેં પક્ષીપતિને મારી નાંખ્યો, અને મારી સ્ત્રીના કેશ પકડીને ખેંચી અને કહ્યું કે “જો ખૂંસ પાડીશ તો હું તારૂં શિર પશુ છેદી નાખીશ.”

એટલે તે સ્ત્રી મૌન ધરી રહી. પછી તેને લઈને હું બહાર નીકળી ચાલવા માંડ્યો. તે મારી સ્ત્રીએ માર્ગમાં કંબલ ફાડીને તેના કકડા નાંખવા માંડ્યા. પ્રાતઃકાળે હું તેની સાથે એક વાંસની જાળમાં બિસામો ખાવા માટે રોકાયો. થોડી વારે મારી સ્ત્રીએ નાંખેલા કંબલના કકડાને અનુસારે તે પહ્લીપતિના અનુચરો આવી પહોંચ્યા, અને મને ખૂબ માર માર્યો. પછી મારાં પાંચ અંગોને પાંચ ખીલાથી જડી લઈ મને પૃથ્વી સાથે ચોંટાડી દીધો, અને મારી ભાયાને લઈને તેઓ પાછા ચાલ્યા ગયા. થોડી વારે એક વાનર મારી પાસે આવ્યો. તે મને જોઈને મૂછાં પામ્યો. કેટલીક વારે સાવધ થઈને તે શલ્યોદ્ધરણી (શલ્યનો ઉદ્ધાર કરનારી) અને સંરોહણી (ધા રૂઝાવનારી) ઔષધિ લઈને મારી પાસે આવ્યો. તેનાથી તેણે મને શલ્ય રહિત કર્યો. પછી મારી સમીપે તેણે અક્ષરો લખ્યા કે-“ હું તારા ગામમાં સિદ્ધકર્મા નામનો વૈદ્ય હતો; તે વખતે પણ મેં તને સાજો કર્યો હતો, તે હું મરીને આ વનમાં વાનર થયો છું. આ વનમાં કોઈ એક વાનરે મને પ્રહાર કરીને મારો સર્વ પરિવાર લઈ લીધો છે, યુધ્ધથી બ્રહ્મ થયેલો અહીં તારી પાસે આવ્યો છું. તને જોઈને મને જાતિસ્મરણ થયું તેથી મેં તને શલ્યથી મુક્ત કર્યો છે. હવે તું પણ મારો સહાયભૂત થા, જેથી મારા શત્રુ વાનરનો હું પરાજય કરું. ” તે સાંભળીને હું તે મર્કટની સાથે ગયો. ત્યાં બંને મર્કટોનું યુદ્ધ શરૂ થયું. તેમાં મારી સાથેના મર્કટનો પરાજય થયો, ત્યારે તેણે મને કહ્યું કે “તે મને મદદ કેમ ન કરી?” મેં કહ્યું કે “તમે બન્ને રૂપ અને વર્ણાદિકે કરીને સમાન દેખાઓ છો, તેથી મારો મિત્ર કોણ અને તેનો શત્રુ કોણ તે હું જાણી શક્યો નહીં.” તે સાંભળીને તે મર્કટ નિશાની માટે પોતાના કંઠમાં પુષ્પમાળા નાંખીને ફરીથી યુદ્ધ કરવા ગયો. તે વખતે મેં બીજા વાનરને પથરવડે મર્મસ્થાનમાં પ્રહાર કર્યો, જેથી તે મૃત્યુ પામ્યો. પછી હું મારા મિત્ર વાનરની રજા લઈને પાછો ચોરની પહ્લીમાં ગયો. ત્યાં મારી ભાયા સાથે આલિંગન કરીને સુતેલા પહ્લીપતિના ભાઈને મેં ખડ્ગવડે મારી નાંખ્યો અને બળાત્કારથી મારી સ્ત્રીને લઈને મારે ઘેર આવ્યો; પરંતુ સર્વ પ્રકારનાં દુઃખનો અનુભવ થવાથી મને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. તેથી મેં તત્કાળ સંસાર છોડીને ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. હે મંત્રી! આજે ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરતાં તે ભયનું સ્મરણ થયું. ” તે સાંભળી મંત્રી બોલ્યો કે “હે મુનિ! આપે તે સ્ત્રીનો સંગ છોડીને ચારિત્ર લીધું તે ઘણું ઉત્તમ કામ કર્યું છે.”

પછી ત્રીજે પ્રહરે ધન્યમુનિ સુસ્થિત મુનિના દેહને પ્રમાર્જવા ગયા. તે પણ તેવીજ રીતે હાર જોઈને “અહો! મોટું ભય ઉત્પન્ન થયું” એમ બોલતા ઉપાશ્રયમાં આવ્યા. અભયકુમારે પૂછ્યું કે “હે પૂજ્ય! વીતરાગના માર્ગમાં રહેલાને અતિ ભય ક્યાંથી હોય?” મુનિ બોલ્યા કે “પૂર્વે અનુભવેલ ભવ ચાદ આવ્યો.” મંત્રીએ કહ્યું “હે સ્વામી! તે વૃત્તાન્ત પ્રકાશિત કરો.” ત્યારે મુનિ કહેવા લાગ્યા કે-“અવન્તી નગરી સમીપે એક ગામડાના રહીશ કોઈ કુલપુત્ર (કણ્ણી)નો પુત્ર હું ધનક નામનો છું. મારા માતાપિતા એ મને અવન્તીમાં પરણાવ્યો હતો. એકદા હું સાયંકાળને વખતે મારે સાક્ષરે જતો

હતો. સંધ્યા સમય થતાં હું અવનતી નગરીના સ્મશાને જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં એક યુવતીને રોતી સાંભળીને મેં તેને પૂછ્યું કે “તું કેમ રુએ છે ?” તે બોલી કે “જે માણસ કદી દુઃખ પામ્યો નથી અથવા જે દુઃખ લાંગવા સમર્થ નથી અથવા જે બીજાનું દુઃખ જાણી દુઃખી થતો નથી તેવા માણસને દુઃખનું વૃત્તાંત કહેવું નહીં અને જે દુઃખ પામ્યો છે, જે દુઃખનો નિગ્રહ કરવા સમર્થ છે અથવા જે પારકા દુઃખે દુઃખીઓ થાય છે તેને દુઃખની વાત કહેવી.” તે સાંભળીને મેં કહ્યું કે “હું તારા દુઃખનું નિવારણ કરીશ.” ત્યારે તે બોલી કે “આ શૂળી ઉપર ચડાવેલો માણસ મારો સ્વામી છે. તે નિર્દોષ છતાં તેને રાજાએ આવી દશા પમાડી છે. હું રાજપુરોથી લય પામતી ‘મને કોઈ જાણે નહીં’ એમ વિચારીને આ સંધ્યાસમયે મારા સ્વામીમાટે ભોજનાદિક લઈને આવી છું, પણ મારું શરીર નાનું હોવાથી હું તેને ભોજન કરાવવા શક્તિમાન થતી નથી, તેથી હું રુદ્ધન કરું છું.” તે સાંભળીને મેં તેને કહ્યું કે “મારી પીઠપર ચડીને તું તારા પતિને ભોજન કરાવ.” ત્યારે તેણે મને કહ્યું કે “તારે નીચી દષ્ટિજ રાખવી, ઉંચું જોવું નહીં; જો ઉંચું જોઈશ તો હું પતિવ્રતા હોવાથી લજ્જા પામીશ.” એમ કહીને તે મારી પીઠપર ચડી પોતાના કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થઈ. થોડીવારે મારા પૃથ ઉપર રુધિરનાં બિંદુઓ પડવા લાગ્યા. તેથી મેં કાંઈક ઉંચી દષ્ટિ કરી જોયું તો છરાવડે તે માણસનું માંસાદિક લેતી અને તેને કાપી કાપીને પાત્રમાં નાંખતી મેં તેને જોઈ. આવા બિભત્સ કર્મને જોઈને મેં તેને પડતી મૂકી અને લયથી હું ગામના દરવાજા પાસે આવેલા એક ચક્ષુના દેરામાં પેઠો. મારી પાછળજ દોડતી આવતી તેણીએ મને જોયો; એટલે મારો એક પગ દેરાના ઉમરાની બહાર અને એક પગ અંદર હતો, તેજ વખતે તેણે બહારના પગ ઉપર તેજ અસિવડે પ્રહાર કર્યો અને તેનાથી કપાયેલો મારો ઉરપ્રદેશ લઈને તે નાસી ગઈ. પછી હું દ્વારદેવીની પાસે કરુણ સ્વરે રુદ્ધન કરવા લાગ્યો; તેથી દેવીને કરુણા ઉત્પન્ન થઈ; એટલે કોઈ શૂળીએ ચડાવેલા સ-જીવન માણસનો ઉરપ્રદેશ કાપી લાવીને મારા પગ સાથે સાંધી તેણે મને સાંભળે કયો. પછી હું રાત્રીનેજ વખતે મારા સસરાને ઘેર ગયો, ત્યાં ઘરમાં દીવો બળતો હોવાથી દ્વારના છિદ્રમાંથી ઘરની અંદર શું થાય છે તે હું જોવા લાગ્યો, તો તેજ સ્ત્રીને અને તેની માને મધ માંસ ખાતી મેં જોઈ. તેની માએ તેને પૂછ્યું કે “અહો પુત્રી ! આવું સુંદર તાનું માંસ તું ક્યાંથી લાવી ?” તે બોલી “હિ માતા ! આ માંસ તારા જમાઈનું છે.” એમ કહીને તેણે સર્વ વૃત્તાન્ત કહ્યો, ત્યારે તેની માતા બોલી કે “એમ કરવું તને યોગ્ય નહોતું.” પુત્રી બોલી કે “હું શું કરું ? તેણે મારા વચન પ્રમાણે કર્યું નહીં, અને ઉંચું જોયું, તેથી મેં તેમ કયું.” આ પ્રમાણે તે બન્નેની વાતો સાંભળીને હું પાછો ફરી દેવીના ચૈત્યમાં આવ્યો અને ત્યાં રાત્રી નિર્ગમન કરી, કોઈ સાધુ પાસે ધર્મોપદેશ સાંભળીને મેં દીક્ષા ગ્રહણ કરી. હાલમાં આ સુસ્થિત મુનિની સેવા કરું છું. આજે તે પૂર્વનું અનુભવેલું લય સ્મરણમાં આવ્યું.” તે સાંભળીને અલયકુમારે તેમની અતિ પ્રશંસા કરવી.

હવે થોથે પ્રહરે જોષ્ઠક મુનિ પ્રમાજન કરવા નિમિત્તે ગયા. તેઓ પણ હાર જોઈને ‘મહા ભય ઉત્પન્ન થયું’ એમ જોડ્યા. અભયકુમારે પૂછતાં તે જોષ્ઠક સાધુ પોતાનું પૂર્વ ચરિત્ર કહેવા લાગ્યા કે-“અવનતીનગરીમાં જોષ્ઠક નામનો હું સાર્થવાહ હોતો. મારી સ્ત્રી ઉપર હું અતિ રાગવાન હતો.” એક વખત મારી ભાર્યાએ મને કહ્યું કે “તમે મને મૃગપુચ્છ લાવી આપો.” મેં કહ્યું કે “હું ક્યાંથી લાવી આપું?” તે જોડી કે “રાજગૃહી નગરીના રાજાને ઘેર મૃગો છે, ત્યાંથી લાવી આપો.” પછી હું રાજગૃહી નગરીના ઉદ્યાનમાં ગયો, ત્યાં સ્વરૂપવાન વેશ્યાનો સમૂહ છેલ પુરુષોની સાથે ક્રીડા કરતો મેં જોયો, તેમાંથી એક મુગ્ધસેના નામની સુંદર યુવતીને કોઈ વિદ્યાધરે હરણ કરી. મેં તે વિદ્યાધરને બાણથી વીધી નાખ્યો, એટલે તેના હાથમાંથી છુટીને તે યુવતી સરોવરમાં પડી, તેમાં ઉગેલા કમળો લઈને તે બહાર નીકળી અને મને કમળનું લેટણું કરી મારી સાથે રનેહ કરવા લાગી. ત્યાર પછી તેણે મને આગમનનું કારણ પૂછ્યું, એટલે મેં પણ સ્ત્રીની પ્રેરણાથી કરેલા પ્રયાણનું વૃત્તાન્ત જણાવ્યું. તે વૃત્તાન્ત સાંભળીને તે યુવતીએ મને કહ્યું કે “ખરેખર તમારી સ્ત્રી અસતી જણાય છે. કપટ કરીને તમને છેતર્યા છે.” તે યુવતીનું આ વાક્ય મને સત્ય લાગ્યું નહીં. મને એવો ભાસ થયો કે “સ્ત્રીઓ બીજી સ્ત્રીના શુષ્ક સાંભળીને ખુશી થતી નથી, પણ ઈર્ષ્યાનું શાય છે.” પછી હું મુગ્ધસેના વેશ્યાને ઘેર ગયો. તેણે ઘણા ઉપચારોથી મારી સેવા કરી. એક દિવસ તે વેશ્યાએ શ્રેષ્ઠિક રાજા પાસે નૃત્ય કરવાનો આરંભ કર્યો, તે વખતે હું તેની સાથે હતો. સર્વ જનોનાં હૃદય નૃત્યમાં લીન થયેલાં જોઈને મેં મૃગપુચ્છ હરણ કર્યું; પણ તેના રક્ષકે મને ઠીકા એટલે તેણે રાજા પાસે જાહેર કર્યું. તે શુન્હામાંથી મને મુગ્ધસેનાએ છોડાવ્યો. અન્યથા તે મુગ્ધસેનાને લઈને હું મારા ગામ તરફ ચાલ્યો અને ગામની બહાર ઉદ્યાનમાં તે વેશ્યાને મૂકીને રાત્રે હું શુભ રીતે મારે ઘેર ગયો. તે વખતે મારી ભાર્યાને એક જર પુરુષની સાથે ભોજન કરતી મેં જોઈ. ત્યાર પછી મારી સ્ત્રી કાંઈ કામ માટે બહાર ગઈ અને તે જર સૂઈ ગયો, ત્યારે તેને મેં મારી નાંખ્યો. મારી સ્ત્રીએ આવીને તેને મરેલો જોયો, એટલે તરતજ તેને ઉચકીને ઘરના વાડામાં એક ખાડો ખોદી તેમાં ઢાટી દીધો. તે સર્વ સ્ત્રીચરિત્ર જોઈને પાછો હું ઉદ્યાનમાં પેલી વેશ્યા પાસે આવ્યો અને તેને સર્વ વાત કહી. પછી વેશ્યા સાથે હું રાજગૃહી નગરીમાં આવી તેને ઘેર ઘણા કાળ સુધી રહ્યો. પછી વેશ્યાની રજા લઈને હું ફરીથી મારી સ્ત્રીનું ચરિત્ર જોવાની ઉત્કંઠાથી ઘેર ગયો. મારી સ્ત્રી નિરંતર મારી સેવા કરવા લાગી, મેં પણ તેનું ચરિત્ર પ્રગટ કર્યું નહીં. હવે તે હમેશાં પેલા જાને જ્યાં ડાટ્યો હતો તે સ્થાનની ભોજનાદિક નૈવેદ્યથી પ્રથમ પૂજા કરી પછી જમતી હતી. એક દિવસે મારી સ્ત્રીએ મારે માટે ઘેબર વિગેરે મિષ્ટ ભોજન તૈયાર કર્યું, તે વખતે મેં તેને કહ્યું કે “આજે પ્રથમથી કોઈને તારે આ ભોજન આપવું નહીં; જે તને અધિક પ્રિય હોય તેનેજ પ્રથમ આપવું.” ત્યારે તે જોડી કે “મારે તમારાથી બીજા કોઈ અધિક પ્રિય નથી.” એમ કહીને તે મારી દષ્ટિ ચૂકાવીને પેલા જાનેવાળા સ્થળની પૂજા કરવા ગઈ. મેં તે જાણીને તેને કહ્યું કે “હે અપ્રાચ્ય પ્રાર્થિકે ! (મૃત્યુને

માગનારી !) હજી સુધી તું તારું ચરિત્ર છોડતી નથી. ” ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે “ મેં કોઈ પણ વખત તમારી આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કર્યું નથી, હું કોઈ વખત કડવું વચન પણ બોલી નથી, અને શા માટે કારણ વિના મને ઠપકો આપો છો ? ” એમ બોલીને ક્રોધથી અશ્રુપાત કરતી તેણે તપાવેલા તેલથી ભરેલો લોહનો તવો મારી ઉપર ફેંક્યો. તેમાંથી ઉછળતા તેલના બિંદુઓ એટલાં બધાં મારા શરીર ઉપર પડ્યાં કે મારા શરીરની બધી ચામડી નાશ પામી ગઈ. પછી હું ભયથી એકદમ નાસીને મહા મુશ્કેલીએ મારી માના ઘરમાં પેસી ગયો. ત્યાં જતાંજ હું મૂછાં ખાઈને પડી ગયો. મારા સ્વજનોએ મને શતપાક તૈલ વિગેરે ઉપચારો કરીને સાજો કર્યો. પછી મેં સર્વ કુટુંબને સત્ય વૃત્તાન્ત કહીને સાધુ પાસે આવી ધર્મોપદેશ સાંભળી વૈરાગ્યથી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. અત્યારે પણ તે ભયનું મને સ્મરણ થયું. ” તે સાંભળી અભયકુમાર બોલ્યો કે “ હે પૂજ્ય ! તમે તો બાહ્ય અને અભ્યંતર બંને પ્રકારના ભયથી રહિત છો, પણ અમેજ કર્મના સમૂહથી ભારે થતા સર્વ ભયની મધ્યે રહીએ છીએ. ” પ્રત્યાદિ ઘણી રીતે તેમની પ્રશંસા કરીને અભયકુમારે રાત્રીપોસહ પૂર્ણ કર્યો.

સૂર્યોદય થયો ત્યારે મંત્રી ઉપાશ્રયની બહાર નીકળ્યા. ત્યાં કાયોત્સર્ગમાં તત્પર અંતઃકરણવાળા સુસ્થિત મુનિના કંઠમાં પેલો હાર બેઠને તેણે વિચાર્યું કે “ અહો ! રાત્રીના દરેક પ્રહરે તે ચારે મુનિઓ “ મહાભય પ્રાપ્ત થયું ” એમ બોલ્યા હતા તે સત્ય છે; કેમકે નિઃસ્પૃહ મુનિઓને તો કાંચન મહાભય રૂપજ છે. અહો ! સાધુઓની નિલોભતા કેવી છે ! રાજ્ય સમાન દિવ્ય હાર બેઠને પાંચેમાંથી કોઈએ લગાર પણ લોભ કર્યો નહી. ખરેખર સર્વ ભયો લોભમાંજ રહેલાં છે. ” આ પ્રમાણે વિચરી સુસ્થિત મુનિને ત્રણ પ્રહરણપૂર્વક વાંદીને તથા સ્તુતિ કરીને અભયકુમાર બોલ્યો કે “ અહો ! તમેજ ખરેખરો લોભને છુટ્યો છે. ” પછી તે હાર મુનિના ગળામાંથી પોતેજ ઉતારીને હર્ષ પામતા રાજસભામાં જઈ શ્રેણિક રાજાને આપ્યો અને રાતે બનેલી તમામ ખીના જણાવી. તે સાંભળીને રાજાએ મંત્રીને કહ્યું કે-મુનિઓના ગુણોની પ્રશંસા વગેરે કરવાથી અનંત ભવોના દુઃખ ચિંતાદિકનો અને આ ભવના પણ દુઃખ ચિંતાદિકનો જરૂર નાશ થાય છે. આ રીતે મેં ટૂંકામાં જે કાયોત્સર્ગનું સ્વરૂપ જણાવ્યું, તે પ્રમાણે શ્રીમહાબલ રાજર્ષિ કાયોત્સર્ગ તપને ઉલ્લાસથી આરાધતા હતા. અને ચોમાસામાં સ્થિરતાથી ધ્યાન કરતા. અહીં ધ્યાન શબ્દના અર્થ સ્વરૂપ વગેરેનું ટૂંકામાં આ રીતે જણવું—“ અન્તર્મુદ્ધર્ત માત્ર જે એકાગ્ર ચિત્તપણું તે ધ્યાન કહેવાય છે. તેવું ધ્યાન ઘણા કાળનાં બાંધેલાં કર્મોનો ક્ષય કરવામાં કારણભૂત છે. ”

આ અર્થને પુષ્ટિ કરનારું સિદ્ધાન્તનું વાક્ય પણ છે કે—

અંતોમુહુત્તમિત્તં, ચિત્તાવત્યાણમેગવત્થુમિ ।

છઉમત્યાણું આણું, બેગનિરોહો જિણાણું તુ ॥ ૧ ॥

અર્થ:—“ એકજ વસ્તુમાં અંતર્મુદ્ધૃતં માત્ર જે ચિત્તની એકાગ્રતા તે છદ્મસ્થ જીવોનું ધ્યાન છે અને યોગનિરોધ તે જિનેશ્વરોનું ધ્યાન છે.

આ ધ્યાન ઘણા કાળનાં સંચિત કરેલાં અનન્ત કર્મોનો પણ તત્કાળ ક્ષય કરે છે. તે વિષે ભાષ્યકાર કહે છે કે—

જહ ચિરસંચિત્તમિધમણુલો પવણુણિણ્યો દુઅં હહમ્ ।

તહ કમ્મિધણુમમિઅં ખણેણુ જાણુણુલો હહમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ:—“ જેમ ચિરકાળનાં એકઠાં કરેલાં કાષ્ટોને પવનની સાથે રહેલો અગ્નિ તત્કાળ બાળી નાખે છે, તેમ અનન્ત કર્મ રૂપી દંધિનને એક ક્ષણમાત્રમાંજ ધ્યાનરૂપી અગ્નિ બાળી નાખે છે.”

અહવા ધણુસંધાયા, ખણેણુ પવણુહયા વિલિન્નંતિ ।

જાણુપવણુવહૂઆ, તહ કમ્મધણુ વિલિન્નંતિ ॥ ૧ ॥

અર્થ:—“ અથવા જેમ પવનથી હણાયેલો મેઘસમૂહ એક ક્ષણમાત્રમાં વીંખાઈ જાય છે (નાશ પામી જાય છે), તેમ ધ્યાનરૂપી પવનથી હણાયેલો કર્મરૂપી મેઘ ક્ષણમાત્રમાં વેરાઈ જાય છે.

હવે પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત નિમિત્તો ધ્યાનને અનુસારેજ કળા આપે છે. તે વિષે કહ્યું છે કે—

પ્રશસ્તકારણાનિ સ્યુઃ, શુભાનિ ધ્યાનયોગતાઃ ।

અનર્હાણ્યપિ તાન્યેવ, અનર્હધ્યાનપુષ્ટિતઃ ॥ ૧ ॥

અપ્રશસ્તનિમિત્તાનિ, શુભાનિ ધ્યાનશુદ્ધિતઃ ।

તદ્રૂપાણિ ભવન્ત્યેવ, અશુભાશ્રવસંશ્રયાત્ ॥ ૨ ॥

અર્થ:—“ શુભ ધ્યાનના યોગથી પ્રશસ્ત એવાં કારણો શુભ થાય છે અને તેજ કારણો અશુભ ધ્યાનની પુષ્ટિથી અશુભ (અયોગ્ય) પણ થાય છે. તેમજ ધ્યાનની શુદ્ધિથી અપ્રશસ્ત નિમિત્તો શુભ થાય છે, અને અશુભ આશ્રવનો આશ્રય કરવાથી તેજ (અશુભ) કારણો અશુભ થાય છે.”

આ બે શ્લોકોનું તાત્પર્ય એવું છે કે શ્રી જિનેશ્વરના મતમાં જેટલા સુકૃત્યોના પ્રકારો છે તે સર્વે જો કે સુક્તિના હેતુઓ છે, પરંતુ તે સત્કૃત્યો શુભ ધ્યાનસંયુક્ત હોય તોજ સુક્તિનાં કારણ બને છે, નહીં તો સુક્તિનાં કારણ બનતા નથી. તે ઉપર ઘણા વખત સુધી ચારિત્રનું આરાધન કરનાર અંગારમર્દક નામના આચાર્યનું દૃષ્ટાંત ઔપદેશિક ગ્રંથોમાંથી જાણી લેવું. અને શુભ ધ્યાનના પ્રતાપે સ્ત્રી ધનાદિક જે કાંઈ ભવવૃદ્ધિના કારણભૂત છે તે પણ સુક્તિનાં કારણ થાય છે. કહ્યું છે કે—

અહો ધ્યાનસ્ય માહાત્મ્યં, યેનૈકાપિ હિ કામિની ।

અનુરાગવિરાગાભ્યાં, ભવાય ચ શિવાય ચ ॥ ૧ ॥

અર્થ:—“ અહો ! ધ્યાનનું કેવું માહાત્મ્ય છે કે જેથી એકજ સ્ત્રી અનુરાગ અને વૈરાગ્યે કરીને અનુક્રમે ભવને માટે તથા મોક્ષને માટે થાય છે, એટલે અનુરાગથી ભવને માટે થાય છે અને વૈરાગ્યથી મોક્ષને માટે થાય છે. ” સૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—

જે જતિઆ ય હેડિ, ભવસ્સ તે એવ તત્તિઆ મુકખે ।

ગણુણાઠિઆ લોગા, દુણ્હવિ પુના ભવે તુલ્લા ॥ ૧ ॥

અર્થ:—“ જે જેટલા સંસારના હેતુઓ છે તેજ તેટલા ભાવનાને અનુસારે મોક્ષના હેતુઓ છે; અસંખ્ય લોકના પ્રદેશ જેટલા તે બંનેના હેતુઓથી આ લોક ભરેલો છે.

આ વિગેરે અનેક યુક્તિએ કરીને ધ્યાનનું માહાત્મ્ય ઘણું શાસ્ત્રોમાં વર્ણવ્યું છે. તે સાંભળીને અપ્રશસ્ત અનેક નિમિત્તો મળે તોપણ વસુભૂતિની જેમ શુભ ધ્યાન તજવું નહીં.

વસુભૂતિની કથા.

વસંતપુરમાં શિવભૂતિ અને વસુભૂતિ નામના બે ભાઈઓ હતા. એકદા મોટા ભાઈ શિવભૂતિની સ્ત્રી કમલશ્રીએ કામદેવ જેવા વસુભૂતિ દિયરને જોઈને રાગ ઉત્પન્ન થવાથી ભોગને માટે તેની પાસે યાચના કરી; ત્યારે વસુભૂતિ બોલ્યો કે “ હે મુગ્ધા ! (ભોળી) ‘ મોટા ભાઈની પત્ની માતા સમાન બાણવી ’ એમ નીતિશાસ્ત્રમાં કહેલું છે. ” તે સાંભળીને કમલશ્રી બોલી કે “ હે સ્વામી ! મારા અંગમાં વ્યાપેલી કામજ્વરની વ્યથા શાંત કર, નહીં તો તને મોટું પાપ લાગશે. તું લોકવ્યવહારથી અજાત છે, તેથી શાસ્ત્રના વાક્યથી બ્રાન્તિ પામ્યો છે. વ્યવહારને નહીં બાણનારાનું એક દેદાન્ત તને કહ્યું તે સાંભળ.

હરિસ્થળ નામના ગામમાં ન્યાય, જ્યોતિષ, વ્યાકરણ અને વૈદ્યક શાસ્ત્રમાં કુશળ થયેલા પણ વ્યવહારમાં અકુશળ ચાર બ્રાહ્મણના પુત્રો પરસ્પર પ્રીતિવાળા હતા. એક દિવસ તે ચારે જણ પોતપોતાની વિદ્યાથી ગર્વિત થયેલા પરદેશના કૌતુકો જેવા માટે પોતાના ગામથી નીકળ્યા. માર્ગમાં કોઈ ગામ આવ્યું ત્યાં લોજન માટે રોકાયા. પછી જે નૈયાયિક હતો તેણે ઘી લાવવાનું કામ માથે લીધું. જોતિષીએ બળદ ચારવાનું, વૈયાકરણીએ રસોઈ કરવાનું અને વૈદ્યે શાક લાવવાનું કામ માથે લીધું. પછી પોતપોતાનું કાર્ય કરવા માટે ચારે જણા તૈયાર થયા. તેમાં નૈયાયિક ઘી લઈને આવતાં માર્ગમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે ‘ ધૂતાધારં પાત્રં પાત્રાધારં ધૂતં વા, ’ ધ્રીને આધારે પાત્ર છે કે પાત્રને આધારે ઘી રહ્યું છે ? એમ વિચારીને ખાત્રી કરવા માટે તે ધૂતપાત્રને (ધીના વાસણને) ઉંધું વાળ્યું, એટલે તેમાનું બધું ઘી પૃથ્વીપર પડી ગયું. પછી આગળ આવતાં સામેથી હાથી આવતો જોઈને તેણે વિચાર્યું કે “ આ હાથી પ્રાપ્ત

(અડકનાર) ને મારે કે અપ્રાપ્તને મારે ? જો અપ્રાપ્તને હણે તો તો કોઈ પણ જીવે નહી, અને તેવી રીતે જોવામાં પણ આવતું નથી. જો કદાચ પ્રાપ્તને હણે તો તેના મહાવતને કેમ હણતો નથી ? હું તો અતિ દૂર છું, અને તેને અડકતો પણ નથી.” ઇત્યાદિ વિચાર કરે છે, તેવામાં હાથીએ તેને તત્કાળ સૂઢથી પકડયો. હવે બીજો જે જોઈ હતા તે બળદ ચારવા ગયો, ત્યાં બળદો લીલાં ઘાસ ચરતા ચરતા દૂર નીકળી ગયા. તેથી તેની શોધ કરવાને માટે તે જ્યોતિષ શાસ્ત્રનું રહસ્ય વિચારવા લાગ્યો કે “આ મારા બળદો અંધ નક્ષત્રમાં ગયા છે ? કે કાષ્ઠ નક્ષત્રમાં ગયા છે ? ચીખ્પટ નક્ષત્રમાં કે દિવ્ય (ચક્ર) નક્ષત્રમાંથી કયા નક્ષત્રમાં ગયા છે ? વળી તેઓ કઈ દિશામાં ગયા છે ? અને ચર લગ્નમાં ગયા છે કે સ્થિર લગ્નમાં ગયા છે ?” ઇત્યાદિ વિચાર કરવા લાગ્યો, તેટલામાં તો તે બળદો અતિ દૂર નીકળી ગયા. હવે ત્રીજો જે વૈદ્યકરણી હતો તે રસોઈ કરતો હતો, તેણે ચૂલા પર ખીચડી મૂકી હતી. તેમાં ‘ખદબદ’ શબ્દ થવા લાગ્યો. તે સાંભળીને તેણે વિચાર્યું કે “અહો ! આ ‘ખદબદ’ શબ્દ કયા વ્યાકરણમાં કયા સૂત્રથી સિદ્ધ થયો છે ?” ઇત્યાદિ વિચાર કરવા લાગ્યો, એટલે ખીચડી દાઝી ગઈ. હવે ચોથો જે વૈદ્ય હતો, તે શાક લેવા ગયો હતો. ત્યાં કેળાં, કેરી, કેકોડાં, લાજ, લીંબુ વિગેરે ઘણાં શાક જોઈને તેણે વિચાર્યું કે આ સર્વે શાક વાત, પિત્ત, કફ, રક્તેષ્ઠ અને ત્રિદોષ વિગેરે મહા વ્યાધિઓને ઉત્પન્ન કરવાના કારણભૂત છે, માટે તે શાક તો લેવાં નહી. પણ આ લીંબડાનું શાક ઠીક છે, કેમકે વૈદ્યશાસ્ત્રમાં લીંબડાના વખાણ આ રીતે કર્યા છે કે—

નિંબો વાતહરઃ કલૌ સુરતરઃ શાખાપ્રશાખાકુલઃ

પિત્તનનઃ કૃમિનાશનઃ કફહરો દુર્ગન્ધનિર્નાશનઃ ।

કુષ્ઠવ્યાધિવિષાપહો પ્રણુહરો દ્રાક્ષપાચનઃ શોધનો

બાલાનાં હિતકારકો વિજયતે નિંબાય તસ્મૈ નમઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“શાખા પ્રશાખાએ કરીને યુક્ત એવો આ લીંબડો કલિયુગને વિષે કલ્પ-વૃક્ષ સમાન વિજય પામે છે, તે વાતનું હરણ કરે છે, પિત્તને હણે છે, કૃમિનો નાશ કરે છે, કફનું હરણ કરે છે, દુર્ગન્ધનો નાશ કરે છે, કુષ્ઠ (કોઢ)ના વ્યાધિનો અને વિષનો નાશ કરે છે, પ્રણુ-ચાંદા વિગેરેનું હરણ કરે (રુઝાવે) છે, ખાધેલા અનાજને શીઘ્ર પાચન કરનાર છે, કોઠાને શુદ્ધ કરે છે, વળી બાળકોને વિશેષ હિત કરનાર છે, માટે તે નિંબ-વૃક્ષને નમસ્કાર છે.”

આમ વિચારીને તે વૈદ્યશાસ્ત્રને આધારે લીંબડાનું શાક લઈને આવ્યો. આ પ્રમાણે તેઓ શાસ્ત્ર ભણેલા હતા છતાં લોકવ્યવહારને નહીં જાણવાથી પોતપોતાના કાર્યને સાધી શક્યા નહી. માટે હે દિવર ! તું પણ શાસ્ત્રની જડતા છેડીને મારી સાથે કીડા કર, નહી તો તને મોટો દોષ પ્રાપ્ત થશે.” આ પ્રમાણે આગ્રહવાળાં લાલીનાં વચન સાંભળી

વસુભૂતિ વૈરાગ્ય પામી ઘર તજી દહને સાધુ થયો. કહ્યું છે કે—

અપસર સખે દૂરાદસ્માત્ કટાક્ષવિધાનસાત્,

પ્રકૃતિવિષમાધોપિત્સર્પાદિલાસલસત્કણાત્ ।

ઇતરક્ષણિના દષ્ટઃ શક્યશ્ચિકિત્સિતુર્મૌપયૈ—

શ્વદ્વલવનિતાભોગિયસ્તં ત્યજન્તિ હિ મંત્રિણઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“હે મિત્ર ! જેમાં કટાક્ષરૂપી ઝેરી અગ્નિ રહેલો છે, અને જેને વિલાસ-રૂપી ઉછળતી ફણ છે, તથા જે સ્વભાવથીજ વિષમ (લયંકર દુઃખ દેનર) છે એવા આ સ્ત્રી રૂપી સર્પથી તું દૂર ખસી જા; કેમકે ખીજા લૌકિક સર્પથી ડસાયેલા માણસની ઔષધાદિકથી ચિકિત્સા કરી શકાય છે, પણ સ્ત્રીરૂપી ચપળ સર્પથી ડસાયેલા જીવોને તો મંત્રીઓ પણ છોડી દે છે, તેઓ પણ મંત્રાદિથી તેની ચિકિત્સા કરી શકતા નથી.”

આ પ્રમાણે સ્ત્રીનો સંગ વિષમ જાણીને તે મહાત્મા વસુભૂતિ સર્વથા સ્ત્રીસંગનો ત્યાગ કરીને વિહાર કરવા લાગ્યા. તેની ભાણી પણ તેણે દીક્ષા લીધાના બખર જાણીને રાગના ઉદયથી આર્તધ્યાને મૃત્યુ પામી કોઈક ગામમાં કૂતરી થઈ. ત્યાં તે વસુભૂતિ મુનિને ગોચરી માટે ફરતા જોઈને પૂર્વ લવના રાગના વશથી તે કૂતરી શરીરની છાયાની જેમ તે મુનિની સાથેજ ચાલવા-રહેવા લાગી. સર્વ કાળે અને સર્વ સ્થાને તે કૂતરીને સાથે રહેતી જોઈને લોકો તે મુનિને શુનીપતિ (કૂતરીનો સ્વામી) કહેવા લાગ્યા. આવા લોકનાક્રયથી લગ્ન પામીને વસુભૂતિ મુનિ કોઈ પ્રકારે તે કૂતરીની દષ્ટિને ભૂલાવી ત્યાંથી જતા રહ્યા. મુનિને નહીં જોવાથી તે કૂતરી આર્તધ્યાનથી મૃત્યુ પામી કોઈ વનમાં વાનરી થઈ. ત્યાં પણ કોઈ વાર વસુભૂતિ મુનિને માર્ગમાં વિચરતા જોઈને કૂતરીની જેમ તેમની પાછળ પડી ને સાથેજ ફરવા લાગી. તેવી રીતે જોઈને લોકો મુનિને વાનરીપતિ કહેવા લાગ્યા. જેમ જેમ લોકો મુનિને વાનરીપતિ કહેતા, તેમ તેમ તે વાનરી અત્યંત હર્ષ પામતી, અને હમેશાં મુનિની પાસે વિષયની ચંપટા કર્યા કરતી. આ સર્વ જોઈને તે મુનિ વિચારતા કે “અહો ! મારા કર્મની ગહન ગતિ છે !” પછી શુનીની જેમ આ વાનરીને પણ કોઈ પ્રકારે ભૂલાવેા ખવરાવીને મુનિ જતા રહ્યા, એટલે તે વાનરી પણ આર્ત ધ્યાનથી મૃત્યુ પામીને કોઈ જળાશયમાં હંસી થઈ. તે જળાશય પાસે તે મુનિ એકદા શીતપરિષદ સહન કરવા માટે પ્રતિમા ધારણ કરીને કાઉસગગમાં ઉભા હતા, તેને જોઈને હંસી કામાતુર થઈ ગઈ, તેથી બે હાથવડે સ્ત્રીની જેમ પાણીથી બીંજાયેલી બન્ને પાંખોવડે તેણે મુનિને આલિંગન કર્યું, અને વારંવાર કંઈક સ્વરે અવ્યક્ત મધુર અને વિરહ વેદનાવાળી વાણી બોલવા લાગી. પણ મુનિ તો શુભ ધ્યાનમાંજ મગ્ન રહ્યા અને પછી ત્યાંથી ખીજા સ્થલે વિહાર કર્યો. મુનિને નહીં જોવાથી તે હંસી આર્ત ધ્યાનવડે તેનુંજ

૧ સર્પના પક્ષમાં મંત્ર જાણનાર અને સ્ત્રીના પક્ષમાં મહાશુદ્ધિશાલિ પ્રધાન વિગેરે.

સ્મરણ કરતી મૃત્યુ પામીને વ્યન્તર નિકાયમાં દેવી થઈ. ત્યાં તેણે વિલંગ જ્ઞાનથી પોતાનો અને મુનિનો સર્વ સંબંધ બાણીને “આ મારા દિવરે મારું વચન માન્યું નથી.” એ વાત સંભારી ક્રોધાયમાન થઈને તે મુનિને હણવા તૈયાર થઈ; પણ મુનિના ધ્યાનતપના પ્રભાવથી તે દેવી તે મુનિને મારી શકી નહિ. પછી તે દેવી મુનિની પાસે પોતાની દિવ્ય શક્તિથી અનેક સ્ત્રીઓનાં રૂપો વિકૃતીને બોલી કે “હે મુનિ ! તમે શું વિચારે છે ? તમારું સંયમ જલ્દી સફળ થયું છે, માટે આ દિવ્ય ભોગ ભોગવો. હવે શા માટે ફેાગટ તપ કરો છો ? તમારી ઉંમરને યોગ્ય પ્રત્યક્ષ પ્રાપ્ત થયેલું સુખ અંગીકાર કરો.” ઈત્યાદિ પ્રતિકૂળ અનેક ઉપસર્ગો તે દેવીએ કર્યા. પણ મુનિ લગાર પણ ક્ષોભ પામ્યા નહિ. તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે “સંસારમાં આસક્ત થયેલા બાહ્ય દષ્ટિવાળા જીવોને સુંદર સ્ત્રી અમૃતના ઘડા જેવી લાગે છે, તે સ્ત્રીને માટે ધન ઉપાર્જન કરે છે, અને તેનેજ માટે મોહનિમગ્ન થઈને (મૂઠ્ઠા જેવા બનીને) રાવણાદિકની જેમ પ્રાણુનો પણ ત્યાગ કરે છે; પરંતુ જેઓ નિર્મળ અને એકાન્ત આનંદમય આત્મસ્વરૂપને જોવામાં હક્ષ થયેલ છે તેઓને તો આ સ્ત્રીઓ મળ, મૂત્ર, માંસ, મેદ, અસ્થિ, મજ્જા અને શુક વગેરે અશુચિ પદાર્થનું ભાજન માલમ પડે છે. તેવી સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કરનાર મહાપુરુષોજ સર્વોત્તમ છે. ઈત્યાદિ નિર્મળ ધ્યાનમાં આરૂઢ થયેલા તે મુનિને અનુક્રમે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. પછી સર્વ લોકોની સમક્ષ પોતાનો અને તે દેવીનો સર્વ સંબંધ કહીને અનુક્રમે તે મુક્તિપદને પામ્યા.

“ક્ષમા શુભ ધારણ કરનાર મુનિને ધ્યાનથી ચલિત કરવા માટે રાગથી વિક્ષેપ થયેલી તે સ્ત્રી કોઈ પણ ભવમાં સમર્થ થઈ નહી, અને તે મુનીધર પણ અનેક પ્રકારના પરિષદો ઉત્પન્ન થયા છતાં એકાગ્ર ધ્યાનથી બ્રહ્મ થયા નહી.” શ્રી વિમલવાહન ગુરૂની પાસેથી આ રીતે ધ્યાનના સ્વરૂપને સમજનારા શ્રી મહાબલ રાજર્ષિ પરમ ઉદ્ધાસથી ધ્યાનમગ્ન રહીને ઘણાં આકરાં કર્મોનો પણ ક્ષણ વારમાં નાશ કરતા હતા. બાકીની બીના સરલ-સમબય એવી છે. ૯

એકાદિ સ્થાનકો^{૧૧} સાધતા જિન નામ કર્મ નિકાયતા,

દીર્ઘ સંયમ પાલતા પર્યંત વિધિ આરાધતા;

છંડી શરીર અનુત્તરે વિજયે વિમાને સુર થતા,

અન્યત્ર દેવ જ્યંતમાં^{૧૨} તેત્રીસ^{૧૩} સાગર દેવતા. ૧૦

સ્પષ્ટાર્થ:— વળી આ રાજર્ષિએ તીર્થંકર નામ કર્મનો બંધ કરાવનારા શ્રી અરિહંત-પદ વગેરે વીસ સ્થાનકોમાંના કેટલાક સ્થાનકોની વિધિપૂર્વક આરાધના કરી અને તેથી તીર્થંકર નામ કર્મનો નિકાચિત બંધ કર્યો. એ પ્રમાણે રાજર્ષિએ ઘણા લાંબા વખત સુધી આચિત્રનું પાલન કર્યું. ત્યાર પછી મરણ સમય નજીક બાણીને તેઓએ પર્યંત વિધિની આરાધના કરી એટલે અનશ્વન કરી સમાધિપૂર્વક કાલધર્મને પામીને શરીરનો ત્યાગ કરીને

પાંચ અનુત્તર વિમાનોમાંના વિજય વિમાનને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. આ બાબતમાં બીજે સ્થળે જ્યંત નામના વિમાનને વિષે (૧૨) દેવ થયા એમ કહ્યું છે. ત્યાં તેમનું આયુષ્ય તેત્રીસ સાગરોપમ પ્રમાણુ (૧૩) હતું. અહીં જણાવેલ અંત સમયની આરાધનાની બીના ટૂંકામાં આ રીતે જાણવી-હવે જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રની આરાધના કરવામાં તત્પર થયેલો અંતરાત્મ સ્વરૂપ હું આહાર ઉપધિ દેહાદિને વોસિરાવું છું. અને રાગ દ્વેષ કષાયાદિ રૂપ ભાવ મલને દૂર કરીને વિશુદ્ધ થયેલ હું હાલ સમાધિમાં રહીને સ્નાતક ભાવે વર્તું છું. તથા હું સર્વ જીવોને ખમાવું છું. ને હું આહું છું કે સર્વ જીવો મને ખમાવે (ક્ષમા કરે.) તેમજ મારે કોઈ પણ જીવની ઉપર લગાર પણ વેરભાવ છે જ નહીં. તેથી મારો આત્મા નિજ સ્વભાવમાં રમણતા કરીને પરમ શાંતિને અનુભવે છે. તથા ભૂતકાલમાં અંતરાત્મ દશામાં રહેલા એવા મેં અજ્ઞાનાદિમાંના કોઈ પણ કારણે બાહ્ય પદાર્થને પોતાનો માન્યો હોય, તે બધું હવે હું વોસિરાવું છું. અને (૧) શ્રી અરિહંત પરમાત્મા, (૨) આઠે કર્મોને નાશ કરનારા શ્રી સિદ્ધ ભંજવતો, (૩) પંચ મહાવ્રતાદિને ધારણ કરનારા સર્વ સાધુઓ, (૪) અને અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી ત્રિકાલાબાધિત શ્રીજિનેશ્વરદેવે કહેલ નિર્દોષ અહિંસાદિમય જિનધર્મ, આ ચારે પદાર્થો શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનમાં પરમ મંગલિક અને ઉત્તમ છે. એમ હું માનું છું. ને તે ચારે પદાર્થોના શરણને અંગીકાર કરું છું. તથા તમામ બાહ્ય-ચ્છાનો, અને બીનજરૂરી વિચાર કરવાનો ત્યાગ કરીને સર્વ જીવોના ભાઈ જેવો ને તમામ સ્ત્રીઓના પુત્ર જેવો હું સર્વ સાવધ યોગથી રહિત નિર્મલ સામાયિકમાં સર્વ ચેષ્ટાને છાંડીને રહ્યો છું. આ રીતે સામાયિકમાં રહેલા મારા આત્માને સિદ્ધ પરમાત્મા જીવ્યો એવી ભાવના હું રાખું છું. તથા સંવેગ ભાવમાં રહેલા મેં મનથી વચનથી ને કાયાથી અનુક્રમે ખરાબ વિચાર, ભાષા કે પ્રવૃત્તિ કરી જે પાપ બાંધ્યું હોય, તે સંબંધી મિચ્છામિ દુક્કડ માણું છું. અને નિંદા ગહાં કરું છું. તેમજ હાલ હું તમામ ઉપાધિથી રહિત થયો છું. મારી હાલની પરિસ્થિતિ આ પ્રમાણે છે. તેમાં વધુ બીના શ્રી કેવલી ભગવંતો જાણે છે. તથા તમામ સંસારિક પ્રપંચોથી વિરક્ત અને મોક્ષનીજ ઇચ્છાવાળા એવા મેં જન્માદિનો નાશ કરનાર જિનેશ્વર દેવના ચરણે આ (મારો) આત્મા સમર્પિત કર્યો છે. (સોંપ્યો છે.) હવે મારી અંતિમ ભાવના એજ છે કે તે અરિહંત દેવના પસાયથી હું સર્વ કર્મોનો નાશ કરી મુક્તિપદને પામું.

ચાર ગતિના જીવોને ખામણાં.

આ અધ્યાર ભવ સમુદ્રમાં ભટકતા એવા મને અપૂર્વ ચિન્તામણિ સમાન જિનેશ્વર-ભાષિત ધર્મ પ્રાપ્ત થયો તેથી હું ધન્ય-કૃતપુન્ય છું. ૧

ચાર ગતિરૂપ ભવચક્રમાં ભટકતાં મોહવશ થઈને મેં જે કોઈ જીવને દુઃખ દીધું હોય તેને હું મન વચન કાયાથી ખમાવું છું. ૨

સાતે નારકીમાં નારકીપણે ઉત્પન્ન થઈ ત્યાં જે કોઈ જીવને મેં દુઃખ દીધું હોય તેને પણ ખમાવું છું. ૩

વળી નારકીના ભવમાં મેં કર્મવશથી નારકીના જીવોને ' પરસ્પર મસજવા, ચૂરવા, ફેંકવા, મારવા ' વિગેરે દુઃખ દીધાં હોય તેને પણ હું ખમાવું છું. ૪

નિર્દય પરમાધામીના રૂપને ધારણ કરનારા પરમાધામીના ભવમાં મૂઢ-અજ્ઞાન એવા મારા જીવે નારકીના જીવોને જે જે દુઃખ દીધાં હોય તે પણ હું ખમાવું છું. ૫

હા ! હા ! પરમાધામીના ભવમાં મૂઢ એવા મારા જીવે ક્રીડા નિમિત્તે કરવત-તલવાર ભાલાદિકથી છેદન તાડન મારણ ચંત્રપીલન વૈતરણીતારણ કુંભીપાત્રનરુપ ઘણાં દુઃખો નારકીના જીવોને દીધાં હશે તે દુઃખોને હું બાણતો પણ નથી. (તે પાપમાંથી ક્યારે છૂટાશે ?) ૬

પરમાધામીના ભવમાં તામસ ભાવમાં વર્તતા એવા મારા જીવે નારકીના જીવોને જે કાંઈ દુઃખ દીધાં હોય તેને હું મન વચન કાયાએ કરી ખમાવું છું. ૭

તિર્થંચ ગતિને વિષે ક્ષારાદિક પૃથ્વી-પાણી-અગ્નિ-વાયુ-પ્રત્યેક અને સાધારણ વન-સ્થતિકાચના ભવમાં મેં સ્વ-અન્ય અને પરસ્પર શસ્ત્રથી પૃથ્વીકાયાદિક જીવોનો વિનાશ કર્યો હોય તેને પણ હું ખમાવું છું.

શંખ પ્રમુખ ગેઈન્દ્રિય, જૂ પ્રમુખ તેઈન્દ્રિય અને માખી પ્રમુખ ચૌરિન્દ્રિયના ભવોમાં મેં જે જીવોને આધા હોય તેમજ તેમને દુઃખ ઉપજાવ્યું હોય તેને પણ હું ખમાવું છું. ૮

ગર્ભજ તથા સંમૂર્છિમ જળચર પંચેન્દ્રિયના ભવોમાં મચ્છ, કચ્છપ (કાચખા) અને સુસુમાર પ્રમુખ અનેક રુપને ધારણ કરનારા મેં આહારને માટે અનેક જીવોનો વિનાશ કર્યો હોય તેને પણ હું ખમાવું છું. ૧૦

વળી જળચરના ભવોમાં ઉત્પન્ન થયેલા મેં ઘણા પ્રકારના જીવોને દેખીને છેદન-ભેદન કીધાં હોય તેને પણ હું ખમાવું છું. ૧૧

ગર્ભજ તથા સંમૂર્છિમ સર્પ પ્રમુખ ઉરપરિસર્પ મધ્યે, ઘો નોળીઆ પ્રમુખ ભુજપરિ સર્પ મધ્યે અને વાનર કુતરા બિલાડા પ્રમુખ થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્થંચના ભવોમાં મેં જે જીવોને છિન્નભિન્ન કરી દુઃખી કીધાં હોય આવત પ્રાણ રહિત કર્યાં હોય તેને પણ હું ખમાવું છું. ૧૨

જીવધાતકાદિક અશુભ કર્મથી શાહૂંલ-સિંહ, સંડક, વાઘ, ચિત્તા, ગેંડા, રીંછ આદિ હિંસક જાતિમાં ઉત્પન્ન થયેલા મારા જીવે જે જીવોને છિન્નભિન્ન કરી વિણુરચ્યા હોય તેમને હું ખમાવું છું. ૧૩

હોલા, ગીધ, કુકડા, હંસ, બગલા, સારસ, કાગડા, બાજ, ચકલાદિ સેંકડો સંમૂર્છિમ અને ગર્ભજ ખેચર પંચેન્દ્રિયના ભવો વિષે મેં ભૂખને વશ થઈ કૃમિ પ્રમુખ અનેક જાતિના જીવોને આધા હોય તેમને પણ હું ખમાવું છું. ૧૪

મનુષ્યના ભવોમાં રસેન્દ્રિયલંપટ મૂઢ પારધીની કીડા(શીકાર)ને કરનારા મેં જે જીવોનો નાશ કીધો હોય તેને પણ હું ખમાવું છું. ૧૫

વળી રક્ષમાં ગૃહ થયેલા શરીરની પુષ્ટિના લોભથી મેં (ખડેલાં) મધ માંસ સેત (મધ) માખણ જોળ અથાણું વાસી રોટલી આદિ અભક્ષ્ય વસ્તુનું ભક્ષણ કરવાથી તેમાં રહેલા બેઇન્દ્રિયાદિક જીવોનો વિનાશ કીધો હોય તેને પણ હું ખમાવું છું. ૧૬

વળી સ્પર્શેન્દ્રિયમાં લંપટ થયેલા મેં પૂર્વે ગૃહસ્થ ભાવે કન્યા, સધવા વિધવા રૂપ પરત્વી અને વેશ્યાદિકને વિષે ગમન કરવાથી જે જીવોને હુઃખી કર્યો હોય અને વિનાશ પમાડ્યા હોય તેને પણ હું ખમાવું છું. ૧૭

વળી અક્ષુધન્દ્રિય, દ્રાણેન્દ્રિય તથા શ્રોત્રેન્દ્રિયના વશમાં પડેલા મેં જે જીવોને હુઃખી કર્યો હોય તેને પણ હું ખમાવું છું. ૧૮

વળી મારે જીવે માનભંગથી, ક્રોધના વશથી આક્રમણ (દખાવી) કરીને જે જીવોને મારી આજ્ઞા મનાવી હોય તેને પણ ખમાવું છું. ૧૯

સ્વામી(રાજ્યાદિ અધિકારી)પણ પામીને, મેં અપરાધી તથા નિરપરાધી જીવોને બાંધ્યા, ઘાયલ કર્યો, માર્યો હોય તેને પણ હું ખમાવું છું. ૨૦

દુષ્ટ એવા મેં ક્રોધથી અથવા લોભથી કોઈ પણ મનુષ્યને કૂડા કલંક દીધા હોય તેને પણ હું ખમાવું છું. ૨૧

ઈર્ષ્યાભાવને પ્રાપ્ત થયેલા મેં કોઈ પણ જીવ સાથે પર પરિવાદાદિ (નિંદા વગેરે) દીધાં હોય, કોઈની ચાડીચુગલી કીધી હોય તેને પણ હું ખમાવું છું. ૨૨

અનેક મ્લેચ્છ જાતિઓમાં રૌદ્ર અને ક્રુદ્ધ સ્વભાવવાળા મેં જ્યાં ધર્મ એ શબ્દ કાનેથી પણ ન સાંભળ્યો, વળી પરલોકની પિપાસાવાળા મેં અનેક જીવોનો ઘાત કર્યો જેથી હું અનેક જીવોના હુઃખનો હેતુ થયો તેને પણ હું ખમાવું છું ૨૩-૨૪

આચર્ય દેશમાં પણ કસાઈ, પારધી, હુંબ ધીવરાદિ હિંસક જાતિમાં ઉત્પન્ન થઈ મેં જે જીવોનો નાશ કર્યો હોય તેને પણ હું ખમાવું છું. ૨૫

મિથ્યાત્વથી મોહિત થયેલા અધિકરણના કારણભૂત મેં ધર્મની બુદ્ધિએ જે જીવોના વધ કરાવ્યા હોય તેને પણ હું ખમાવું છું. ૨૬

વેલડી આદિ અનેક વૃક્ષોવાળા વનને દાવાગ્નિ દઈને તેમાંનાં અસંખ્ય જીવોને મેં ખાળ્યા હોય, દ્રહ-તલાવ આદિ જલસ્થાનને શોષાવીને જે જીવોનો વિનાશ કર્યો હોય તેને પણ હું ખમાવું છું. ૨૭

મેં ઉલ્લંઘપણે અકર્મભૂમિ, અંતરદ્વીપાદિને વિષે જે જીવોનો વિનાશ કર્યો હોય તેને પણ હું ખમાવું છું. ૨૮

દેવના ભવોને વિષે પશુ મેં કીડાના પ્રયોગથી કે લોભબુદ્ધિથી જે જીવોને દુઃખી કર્યા હોય તેને પશુ હું ત્રિવિધે ખમાવું છું. ૨૯

ભવનપતિને વિષે તામસ ભાવમાં વર્તતા છતાં નિર્દય થયેલા એવા મેં જે જીવોને દુઃખી કીધાં હોય તેમને પશુ હું ખમાવું છું. ૩૦

અંતરના ભવમાં પશુ મેં કીડાના પ્રયોગથી જેઓને દુઃખ ઉત્પન્ન કર્યું હોય તેને પશુ હું ખમાવું છું. ૩૧

જ્યોતિષમાં ગયેલા અને વિષયમાં મોહિત-મૂઢ એવા મેં જે કોઈ જીવોને દુઃખી કીધાં હોય તેને પશુ હું ખમાવું છું. ૩૨

આભિયોગિક દેવપણાને પ્રાપ્ત થયેલા અને પરબ્રહ્મમાં મત્સરવાળા લોભથી પરાભવ પામેલા તેમજ મોહને વશીભૂત થયેલા એવા મેં જે જીવોને દુઃખ ફીકું હોય તેમને પશુ હું ખમાવું છું. ૩૩

આ ચાર ગતિમાં ભટકતાં મેં જે જીવો પ્રાણ થકી સુક્ત કીધાં, દુઃખમાં પાડ્યા તે બધાંને હું ખમાવું છું. ૩૪

મેં જે જે અપરાધ કીધાં હોય તે તે બધાં અપરાધોને હે જીવો ! મધ્યસ્થ થઈને, વૈરને મૂકીને તમે ખમો અને હું પશુ તમને ખમું છું. તથા મહાવતાદિને આરાધતાં જે કંઈ દોષ લાગ્યો હોય, તેને ત્રિવિધે ખમાવું છું. ૩૫

આ સંપૂર્ણ જીવલોકમાં મારે કોઈ પશુ જીવની સાથે દ્રેષ નથી, હું જ્ઞાન, દર્શન સ્વભાવવાળો એક નિત્ય ને મમત્વભાવ રહિત છું. ૩૬

મને અરિહંત તથા સિદ્ધનું શરણ થાઓ ! સાધુ અને કેવલીભાષિત ધર્મ મને પરમ મંગલિકકારી થાઓ ! કર્મક્ષયના કારણે પંચ પરમેષ્ઠીનું શરણ મને પ્રાપ્ત થાઓ. ૩૭

આ ક્ષામણા ચાર ગતિમાં રહેલા જીવોને ભાવશુદ્ધિ અને મહાકર્મક્ષયનું કારણ થાય છે. શ્રી મહાબલ રાજર્ષિ આ રીતે આરાધના કરી અનુત્તર વિમાનવાસી દેવપણું પામ્યા. ૧૦

હવે અનુત્તર દેવલોકમાંથી તે મહાબલનો જીવ તીર્થંકરપણે અયોધ્યા નગરીમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે અયોધ્યા નગરીનું વર્ણન ત્રણ પ્રલોકમાં કરે છે:—

તેર સ્થાનક સાથે ભાખી બેઠે ભવની ભાવના,

અંત્ય ભવમાં એકસો પચ્ચાશ સગની ભાવના;

આજ જંબૂદીપ ભરતે કોશલાય ચોધ્યાય ભલી,

મુક્તિગામિ ભૂરિ ભવ્ય સ્થાન એ અલકાપુરી. ૧૧

સ્પષ્ટાર્થ:—એ પ્રમાણે શ્રીઅભિનંદન સ્વામીના સમ્યક્ત્વવાળા ભવથી બે ભવ

સંબંધી તેર સ્થાનકોની ભાવના (હકીકત) જણાવી. હવે ત્યાર પછીના છેલ્લા ભવમાં એટલે જે ભવમાં પ્રભુ અભિનંદન સ્વામી નામના ચોથા તીર્થંકર થયા, તે સંબંધિ ભવમાં એકસો ત્રીસેર બોલ પૈકી બાકી રહેલા એકસો સત્તાવન બોલ (સ્થાનકો)ની બીના જણાવું છું. આ જંબૂદ્વીપના ભરત ક્ષેત્રને વિષે કોશલ નામના દેશમાં (૧૪) અયોધ્યા નામની (૧૫) નગરી આવેલી છે. આ નગરી ઘણી સુંદર છે. તેથી ઈન્દ્રની અલકાપુરી સરખી લાગતી આ નગરી ઘણા મોક્ષગામી ભવ્ય જીવોના જન્મ સ્થાનરૂપ હતી. એટલે આ નગરીમાં જન્મેલા ઘણાં ભવ્ય જીવો મોક્ષે ગયા છે. ૧૧

જ્યાં પ્રતિગૃહ સ્તંભ પ્રતિબિંબિત શશી દર્પણ સમા,
ધર આંગણાંના તરૂવરો વર હારથી સુરતરૂ સમા;
ચૈત્ય ગ્રેણિ ગિરિ સમી ચૈત્યાગ્ર ભૂમીમાં પડ્યા,
તારા તણા પ્રતિબિંબ પુષ્પાંજલિ સમા દીપી રહ્યા. ૧૨

સ્પષ્ટાર્થ:—આ અયોધ્યા નગરીમાં દરેક ઘરમાં રહેલા મણિ રત્ન જડિત થાંભલાઓમાં પ્રતિબિંબરૂપે દેખાતો ચંદ્રમા સ્થાવર પદાર્થોને પણ શૃંગારરૂપ દર્પણ (ચાટલા)ની શોભા આપે છે એટલે તે થાંભલાઓ ચાટલા જેવા શોભે છે. વળી ત્યાં દરેક ઘરના આંગણામાં રહેલા વૃક્ષો ઉપર કીડાની મયૂરીઓએ ખેંચી ખેંચીને હારો લટકાવેલા છે, તેથી તે વૃક્ષો સુરતરૂ એટલે કલ્પવૃક્ષ જેવા જણાય છે. તથા આ નગરીમાં રહેલી ચૈત્યની ગ્રેણીઓ એટલે લાઈનસર રહેલા જિનમંદિરો ઝરતાં ચંદ્રકાંત મણિઓથી ઝરણાંવાલા મોટા પર્વતોની લીલાને વિસ્તારે છે. આમ કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે આ જિનમંદિરો ઉંચા પર્વતોની પેઠે ઘણાં ઉંચા હતા, તેમજ એ ચૈત્યોની અગ્રભૂમિ એટલે આંગણામાં પડતા તારાના પ્રતિબિંબો દેવતાઓએ જાણે પુષ્પાંજલિ મૂકી હોય તેવા શોભે છે. ૧૨

ધર વાવડીમાં બાલિકાઓ ખેલતી ને નીકળતી,
ક્ષીરાબ્ધિ લક્ષ્મીને હરંતી કમળવંતી દીસતી;
ઉદ્ધાનથી તસ બાહ્ય ભૂમી શ્યામવર્ણી લાગતી,
તસ વપ્રની ચારે તરફ ગુરૂ બાઈ સુંદર દીસતી. ૧૩

સ્પષ્ટાર્થ:—જેમાં બાલિકાઓ ખેલી રહેલી છે, એવી દરેક ઘરની વાવડીઓ, જેમાંથી અપ્સરાઓ નીકળે છે, એવા ક્ષીર સમુદ્રની શોભાને હરી લે છે. એટલે વાવડીઓ ક્ષીર સમુદ્રથી પણ વધારે શોભતી જણાય છે અને બાલાઓ અપ્સરાઓથી પણ અધિકરૂપવાળી જણાય છે. અને આ વાવોને વિષે પાણી ઉપર જણાતાં કંઠ સુધી પાણીમાં ડૂબેલી તે બાલિકાઓના મુખો જાણે સુવર્ણના કમળો હોય તેવી જણાય છે, તેથી તે વાવો જાણે સોનાના કમળોથી શોભતી ન હોય તેવાં જણાય છે. તથા આ નગરીની બહાર આવેલાં મોટાં ઉદ્ધાનોને લીધે એટલે બાગ બગીચાઓને લીધે તે નગરી

ની બહારની ભૂમિએ જાણે શ્યામવર્ણી હોય તેવી જણાય છે. વળી આ નગરીની આરે બાજુએ કિલ્લો આવેલો છે અને તે કિલ્લાની ફરતી પાણીથી ભરેલી બાઈ શોભી રહી છે. ૧૩

આ અયોધ્યા નગરીમાં સંવર નામે રાજા રાજ્ય કરે છે તેમનું વર્ણન ત્રણ શ્લોકમાં કરે છે:-

હાતાર ઘર ઘર સુલભ યાચક દુલ્લહા અહીં દીસતા,
ભૂપ સંવર૧૬ રાજ્ય કરતા તેહ શશિ સમ શોભતા;
ભુવન તળને સાધનારા આણુથીજ તે નૃપ હતા,
કૃપણ ધન જિમ મ્યાનથી તરવાર બહાર ન કાઢતા. ૧૪

સ્પષ્ટાર્થ:-આ નગરીમાં હાતારો ઘર ઘર હોવાથી સુલભ હતા. એટલે લોકો પૈસા-
હાર હોવાથી દાન કરનારા તો ઘણા હતા. પરંતુ અહીં યાચકો એટલે દાન લેનારા જીવો
દુર્લભ હતા એટલે મુશ્કેલીથી મળે તેમ હતા. કારણ કે આ નગરીમાં દુઃખી લોકો ઘણા
થોડા હતા. સામાન્ય રીતે યાચકો ઘણા હોય છે અને હાતારો થોડાક જ હોય છે, પરંતુ
આ નગરીના લોકો ઘણા સુખી હતા તેથી હાતાર ઘણા હતા, પરંતુ તે દાનને લેનારા
જીવો થોડા જણાતા હતા. આ સુંદર અયોધ્યા નગરીમાં સંવર નામના (૧૬) રાજા રાજ્ય
કરતા હતા. આ રાજા પૃથ્વી ઉપર ચંદ્રની જેમ શોભતા હતા. વળી આ રાજા પોતાની
આજ્ઞાથીજ ભુવનતળને એટલે પૃથ્વીને સાધનારા હતા એટલે તેમને પૃથ્વી સાધવામાં યુદ્ધ
કરવાની જરૂર પડી નહોતી. આ વાતને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવે છે કે જેમ કૃપણના લડાઈમાં
ગએલું ધન પાછું નીકળતું નથી તેમ આ રાજાએ કદી પણ પોતાની તરવાર બહાર
કાઢી નહોતી. ૧૪

નિજ ગુણે કરે કેહ લક્ષ્મી દંડનું ધન બહુ છતાં,
જલધિ જિમ ના ગર્વ ધારે ધરત દીલ પ્રસન્નતા;
અપ્રમત્ત સંતોષધારી ધનિકમાં ને રંકમાં,
મુનિ પરે સમ દૃષ્ટિ રાખે રાગ જિનના ધર્મમાં. ૧૫

સ્પષ્ટાર્થ:-આ શ્રીસંવર રાજાએ અપલ લક્ષ્મીને પણ પોતાના ગુણો વડે કેહ કરી
હતી એટલે લક્ષ્મી આ રાજાને ત્યાં સ્થિર થઈને રહી હતી. જેમ સમુદ્ર ઘણી નદીઓના
પાણી મળવા છતાં ગંભીરતા છોડતો નથી, તેમ આ રાજા પાસે અનેક ગુન્હેગાર રાજા
ઓને દંડ કરવાથી ધન આવતું હતું તે છતાં પણ તે ગર્વ ધરતો નથી. વળી આ
રાજા હંમેશાં મનમાં પ્રસન્નપણું ધારણ કરે છે. તથા આ રાજા અપ્રમત્ત એટલે પોતાના
રાજ્યાધિના કાર્યો કરવામાં પ્રમાદ કરતા નથી. તેમજ સંતોષને ધરતા હતા એટલે નિર્દોષી
હતા. અને ધનવાન ઉપર તેમજ ગરીબ ઉપર સાધુ મુનિરાજની જેમ સમાન દૃષ્ટિ રાખતા
હતા. એટલે શ્રીસંવર રાજાને ધનવાન તરફ પક્ષપાત નહોતો તેમજ ગરીબ તરફ ઉપેક્ષા

નહોતી. બંનેને સરખો ન્યાય આપતા હતા તથા જિનેશ્વર પ્રભુના કહેલા ધર્મ ઉપર આ રાજાને રાગ હતો. કારણ કે આ રાજા સાચા ધર્મને સમજતા હતા. ૧૫

અપરાધીને શિક્ષા કરે નૃપ ધર્મ પાલન કાજ એ,
શત્રુને શિક્ષા કરે નિજ પ્રજા રક્ષણ કાજ એ;
એક બાબતુ સર્વ કાર્યો રાજ્યના ને ધર્મના,
તાજવાની જેમ સમ ગણે તેહ રાત્રી ન્યાયના. ૧૬

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી આ શ્રીસંવર રાજા રાજાની ફરજને પાલવા માટે જ અપરાધીને એટલે ગુન્હેગારને સજા કરતા. કારણ કે અપરાધીને સજા ન કરે તો રાજ્યમાં અપરાધ કરનારી પ્રજા વધતી જાય અને તેથી પ્રજાને ઉપદ્રવ થાય. વળી આ સંવર રાજા દ્વેષબુદ્ધિથી શત્રુને સજા કરતા નહોતા, પરંતુ પોતાની પ્રજાનું રક્ષણ કરવાની પોતાની ફરજ છે એવું જાણીને શત્રુઓને સજા કરતા હતા. એક તરફ રાજ્યનાં સઘળાં કામકાજ અને એક તરફ ધર્મનાં કાર્યો એમ બંનેને તાજવાની જેમ સરખા ગણતા હતા. વળી આ રાજાને ન્યાય આપવા તરફ રાગ હતો. એટલે કોઈને અન્યાય ન થાય તે તરફ ખાસ કાળજી રાખતા હતા. ૧૬.

સંવર રાજાની સિદ્ધાર્થો રાણીનું સ્વરૂપ ત્રણ શ્લોકમાં જણાવે છે:—

તેહની રાણી સિદ્ધાર્થો^{૧૭} શુદ્ધવંશે જન્મતી,
અંત:પુરે ભૂષણ સમી તે સદ્ગુણોને ધારતી;
દેખાવ સુંદર મંદ ગતિ તસ વેણ મીઠાં બોલતી,
રાજહંસીના સમી લાવણ્ય સરિતા દીપતી. ૧૭

સ્પષ્ટાર્થ:—આ સંવર રાજાને સિદ્ધાર્થો નામની રાણી હતી. તે ઉત્તમ વંશમાં જન્મેલી હતી. અને રાજાના અંત:પુરને ભૂષણ (ધરણી) ની જેમ શોભાવનારી હતી એટલે સર્વ રાણીઓમાં શ્રેષ્ઠ હતી, તેનામાં અનેક સદ્ગુણો રહેલા હતા. તેમજ આ રાણી દેખાવમાં સુંદર હતી એટલે ઉત્તમ રૂપવંતી હતી. તેની ગતિ (ચાત્ર) હાથીની જેવી મનોહર અને ધીમી હતી. અને તે મીઠાં વચન બોલતી હતી અથવા તેણીની વાણીમાં મીઠાશ રહેલી હતી. રાજહંસીના જેવી તે રાણી જાણે સૌન્દર્ય રૂપી પાણીની નદી હોય, તેવી શોભતી હતી. ૧૭.

મુખ નયન કર ચરણ પંકજ જેહવા સુંદર હતા,
ઈંદ્રનીલાદિક સ્વરૂપ રાણી મનોહર લાગતા;
જિમ અયોધ્યા નયરીમાં વિદ્યા વિષે જિમ રોહિણી,
નદીઓ વિષે ખંડા તથા સતી વર્ગમાં રાણી ગુણી. ૧૮

સ્પષ્ટાર્થ—વળી તે સિદ્ધાર્થો રાણીનું વિશેષ વર્ણન કરતાં જણાવે છે કે તે રાણીનું મુખ, અને આંખ તથા હાથ તેમજ યગ કમળના જેવા સુંદર હતા. રાણીના નેત્ર, હાંત, હોઠ, નખ, વગેરે અવયવો જાણે ઇંદ્રનીલાદિ મણિમય હોય તેવા શોભતા હતા. તેથી સર્વ અંગે જાણે તે રાણી રત્નમય હોય તેવી મનોહર દીપતી હતી. તથા જેમ સઘળી નગરીઓમાં અયોધ્યા નગરી શ્રેષ્ઠ છે, જેમ સર્વ વિદ્યાઓમાં રોહિણી વિદ્યા ઉત્તમ ગણાય છે, તથા જેમ સર્વ નદીઓમાં ગંગા નદી શ્રેષ્ઠ છે, તેમ આ ઉત્તમ ગુણવંતી રાણી સર્વ સતીઓમાં શિરોમણિ—અગ્રેસર હતી. ૧૮

પ્રેમથી પણ પતિ ઉપર તે ના કદી ગુસ્સે થતી,
કુલીન નારી વ્રત પરે પતિવ્રતપણાને પાલતી,
અનુકૂલ એ રાણી વિષે નૃપ રાગ ગળી જેવો હતો;
તે સાથ નૃપ સુખિયો છતાં પણ ધર્મ સાચવતો હતો. ૧૯

સ્પષ્ટાર્થ:—આ શ્રી સિદ્ધાર્થો રાણી પ્રેમથી પણ કદાપિ પતિ ઉપર ગુસ્સે થતી નહોતી, એટલે આ રાણી પતિ ઉપર કૃત્રિમ ગુસ્સો પણ કરતી નહોતી. અને જેમ કુલીન શ્રી પોતાના વ્રતનું પાલન કરે તેમ આ સિદ્ધાર્થો રાણી પોતાના પતિવ્રતનું પાલન કરતી હતી. એટલે નિર્મલ શિયલ પાળતી હતી. સર્વ રીતે અનુકૂળ એટલે રાજાની ઈચ્છા પ્રમાણે વર્તનાર તે રાણીને વિષે સંવર રાજાનો ગળીના રંગ જેવો રાગ હતો. આ કારણથી શ્રી સંવર રાજા આ સફુણી રાણીને લીધે પરમ સુખી હતા, તો પણ તે શ્રી જિન ધર્મને સાચવતા હતા એટલે જિન ધર્મની સાત્ત્વિકી આરાધના પરમ ઉલ્લાસથી કરતા હતા. કારણ કે શ્રી સંવર રાજા સમજતા હતા કે અંતર્મુહૂર્ત જેવા અલ્પ કાલમાં પણ શ્રીમદ્-દેવી માતા વગેરે ઘણાં લગ્ય જીવોને મુક્તિ પદને દેનાર મહાદુર્લભ માનવ જન્મની ખરી સફલતા ઘાનાદિ ચાર પ્રકારના ધર્મની આરાધનાથી જ થઈ શકે છે. ચાલુ આખાદી કે ભવિષ્યની આખાદી પણ તેનાથી જ ટકાવી શકાય છે, કે પાતી શકાય છે. ૧૯.

પ્રભુ જીવ તેત્રીસ અતર સુરસુખ ભોગવી વૈશાખની,^{૧૮}
શુકલ ચોથ પુનર્વસુને^{૧૯} મિથુન^{૨૦} સિદ્ધાર્થ તણી;
કુક્ષિ માંહી અવતરે અધરાત^{૨૧} ઉઘોત ત્રિભુવને,
નારકોને પણ થયું ક્ષણ વાર સુખ એ રાત્રિએ. ૨૦

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે ભવિષ્યમાં અભિનંદન સ્વામી નામે ચોથા તીર્થંકર થનાર એટલે શ્રીમહાબલ રાજાનો જીવ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવપણામાં તેત્રીસ સાગરોચ્ચ સુધી દેવલોકનાં ઉત્તમ સુખો ભોગવીને વૈશાખ મહિનાની શુકલ ચોથના દિવસે જ્યારે (૧૮) પુનર્વસુ નામનું નક્ષત્ર (૧૯) અને મિથુન રાશિ (૨૦) વર્તતી હતી તે વખતે આ સંવર

રાજની સિદ્ધાર્થો રાણીની કુક્ષીને વિષે અવતર્યો. આ વખતે અધરાત (૨૧) મધ્ય રાત્રી હતી. એ રાત્રીએ પ્રભુના અવન કલ્યાણક્રમ પ્રભાવે ત્રણે ભુવનમાં એટલે સ્વર્ગ મૃત્યુ અને પાતાળને વિષે ઉદાત થયો એટલે પ્રકાશ થયો. અને નિરંતર દુઃખી એવા નારકીના જીવોને પણ થોડી વાર મુખનો અનુભવ થયો. ૨૦

સિદ્ધાર્થો માતા ચૌદ સ્વપ્નો જુએ છે તે એ શ્લોકમાં જણાવે છે:—

અર્ધ જાગ્રત માત અંતિમ પ્રહરમાં નિજ મુખ વિષે,
પેસતા સ્વપ્નો અતુર્દશર દેખતા જે સિત દીસે;
જસ ચાર દાંતો તે કરી ડોલર કુસુમ સિત વૃષભર એ,
પહોળું વદન જસ કેસરીસિંહ તેમ લક્ષ્મી માળને. ૨૧

સ્પષ્ટાર્થ:—તે વખતે રાત્રીના છેલ્લા પહોરે સિદ્ધાર્થો માતાએ અર્ધ જાગ્રત અવસ્થામાં એટલે અરધા જાગતા અને અરધા ઉંઘતાં એવી અવસ્થામાં પોતાના મુખને વિષે પેસતા ચૌદ મોટા સ્વપ્નો (૧૨) જોયા. તેમાં પ્રથમ સ્વપ્નને વિષે જેના ચાર દાંતો શ્વેત વર્ણવાલા છે એવો હાથી (૧) જોયો. અને બીજા સ્વપ્નમાં ડોલર જાતિના ફૂલ જેવો સફેદ વૃષભ (૨) એટલે જળદ જોયો. તથા ત્રીજા સ્વપ્નને વિષે પહોળા મુખવાળો કેસરીસિંહ (૩) જોયો. તેમજ ચોથા સ્વપ્નમાં લક્ષ્મીદેવી (૪) તથા પાંચમા સ્વપ્નમાં ફૂલની માળા (૫) જોઈ. ૨૧

પરિપૂર્ણ ચંદ્ર પ્રકાશ કરતો સૂર્ય, ધ્વજ તિમ કુંભર એ,
કમળભૂષિત સરવૈ ઉછળતા તરંગવાળો જલધિ એ;
વર વિમાન પ્રવર રણુનો રાશિ નિર્ધૂમ અગ્નિ એ,
માત જાગીને કહે નૃપને વિચારી તે કહે. ૨૨

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી શ્રી સિદ્ધાર્થો માતાએ છઠ્ઠા સ્વપ્નમાં સંપૂર્ણ કળાવાળા ચંદ્રને (૬) જોયો. તથા સાતમા સ્વપ્નમાં પ્રકાશ કરતા સૂર્યને (૭) જોયો. તેમજ આઠમા સ્વપ્નમાં ધ્વજ એટલે ધ્વજ (૮) જોઈ. અને નવમા સ્વપ્નમાં કુંભ એટલે પૂર્ણ કળશ (૯) જોયો. તથા દશમા સ્વપ્નમાં ખીલેલા કમળોથી સુશોભિત સરોવરને (૧૦) જોયું. તેમજ અગ્નિ-આરમા સ્વપ્નમાં જેમાં અનેક મોજાં (જલતરંગો) ઉછળી રહ્યા છે એવા સમદ્રને (૧૧) જોયો. વળી બારમા સ્વપ્નમાં ઉત્તમ દેવવિમાન (૧૨) જોયું. અને તેરમા સ્વપ્નમાં ઉત્તમ રત્નોનો સમૂહ (૧૩) જોયો. તેમજ છેલ્લા ચૌદમા સ્વપ્નને વિષે નિર્ધૂમ એટલે ધૂમાડા વિનાના અગ્નિને (૧૪) જોયો. આ રીતે ૧૪ સ્વપ્નોને જોઈને જાગ્રત થયેલા (જાગેલા) શ્રી સિદ્ધાર્થો રાણીએ તે સ્વપ્નોની વાત શ્રીસંવર રાજને કહી. તે વખતે રાજાએ વિચાર કરીને શ્રી સિદ્ધાર્થો રાણીને જે વચનો કહ્યા, તે બીના તેવીસમા શ્લોકમાં જણાવે છે. ૨૨

ઈન્દ્ર મહારાજ સ્વપ્નનું ફલ જણાવે છે:—

ત્રણ ભુવનનો નાથ સુત હોશે તરત ઈંદોર^{૨૩} કહે,
 સુત તમારા તીર્થપતિ ચોથા થશે સુણી જનની એ;
 ખૂબ આનંદિત બનીને શેષ રાત્રી બગતા,
 પૂરી કરી માતા સુખેથી ગર્ભને પરિપાલતા. ૨૩

સ્પષ્ટાર્થ:—સંવર રાત્રિ સિદ્ધાંતો રાણીને કહે છે કે તમે જોયેલા આ ચૌદ સ્વપ્નોના ફલરૂપે તમને પુત્રનો લાભ થશે. તે તમારો પુત્ર ત્રણ ભુવનનો સ્વામી થશે. ત્યાર પછી ત્યાં તરત આવેલા ઈન્દ્રોએ રાણીને કહ્યું કે—હે માતાજી ! તમારા પુત્ર ભવિષ્યમાં આ ભરત ક્ષેત્રને વિષે ચોથા તીર્થંકર થશે. આ સાંભળીને આનંદ પામેલ માતાએ બાકીની રાત્રી બગીને પૂરી કરી. કારણ કે સારાં સ્વપ્નને જોઈને ઉઘી જનાર જીવને સ્વપ્નનું ફળ મળતું નથી. ત્યાર પછી માતા સુખ પૂર્વક ગર્ભનું પાલન કરવા લાગ્યા. આ ત્રણ શ્લોકોમાં જણાવેલા સ્વપ્નોના વર્ણન પ્રસંગે તેના પ્રકારાદિની બીના ટૂંકામાં આ રીતે બાણવી—૧ દિવસે અતુલવેલા (૨) સાંભળેલા (૩) અને જોયેલા પદાર્થો સંબંધી સ્વપ્ન આવે છે. તથા (૪) શારીરિક પ્રકૃતિમાં વિકાર (કફ પિત્તાદિના પ્રકોપાદિ) થવાથી (૫) સ્વભાવથી (૬) તેમજ અનેક પ્રકારની ચિંતાથી પણ સ્વપ્ન આવે છે. (૭) ઇષ્ટ દેવાદિના ઉપદેશથી (૮) ધર્મ ક્રિયાના પ્રભાવથી (૯) અને પ્રબલ પાપ કર્મોના ઉદયથી પણ સ્વપ્ન આવે છે. આ રીતે સ્વપ્નના નવ પ્રકારોમાંથી શરૂઆતના ૬ સ્વપ્નોમાંનું શુભ કે અશુભ સ્વપ્ન જેને આવે, તેને તેનું કંઈ પણ ફલ મળતું નથી. પણ છેલ્લા ત્રણ પ્રકારના સ્વપ્નોનું ફળ જરૂર મળે છે. ૧-૨-૩. રાત્રિના પહેલા પહોરે જોયેલા સ્વપ્નનું ફળ બાર મહિને મળે છે, અને બીજા પહોરે જોયેલા સ્વપ્નનું ફળ ૬ મહિને મળે છે. તથા ત્રીજા પહોરે જોયેલા સ્વપ્નનું ફળ ત્રણ મહિને મળે છે, તેમજ ચોથા પહોરે જોયેલા સ્વપ્નનું ફળ એક મહિને તો જરૂર મળે. ૪ રાત્રિની છેલ્લી એ ઘડીની અંદર જોયેલા સ્વપ્નનું ફળ દશ દિવસમાં મળે છે. પરંતુ સૂર્યોદયે જોયેલા સ્વપ્નનું ફળ જલ્દી નિશ્ચયે મળે છે. ૫ દિવસે જોયેલા માળાના સ્વપ્નનું ફળ અને આધિ વ્યાધિ મલ મૂત્રાદિની પીડાથી આવેલા સ્વપ્નોનું ફળ મળતું નથી. ૬ જે જીવો ધર્મી હોય અને જેમના દેહે રસ રૂચિરાદિ ધાતુઓ સમાન ભાવે વર્તે છે એટલે લોહીનું દબાણ વગેરે ઉપદ્રવોથી રહિત સાત ધાતુઓ વર્તે છે, તથા જેઓનું મન સ્થિર છે, તેમજ જેઓ ઇન્દ્રિય દમન દયાદિ ગુણોને ધારણ કરે છે. તે સર્વ પ્રકારના જીવોને આવેલા સ્વપ્નો ઘણું કરીને ઇષ્ટ અર્થોને આપે છે. ૭ ખરાબ સ્વપ્ન આવ્યું હોય, તો તે કોઈને પણ કહેવું નહીં. પણ સાચું સ્વપ્ન શ્રી આચાર્ય લગવંત વગેરે શુદ્ધ આદિની આગળ કહેવું જોઈએ. જે શુદ્ધ આદિ ન મળે, તો છેવટે ગાયના કાનની નજીક જઈને પણ સ્વપ્નની બીના સાંભળાવવી. ૮ ઇષ્ટ સ્વપ્નને જોઈને બાકીની રાત્રિ જિનેશ્વર દેવના સ્તવનાદિ કરી પૂરી કરવી. પણ સૂવું નહીં. કારણકે સૂઈ બાથ, ને નિદ્રા વગેરે તો તે ઇષ્ટ સ્વપ્નનું ફળ મળતું નથી. ૯ અનિષ્ટ (અશુભ) સ્વપ્નને જોયા બાદ જે રાત્રિ અધૂરી (અપૂર્ણ) હોય, તો સૂઈ જવું જોઈએ, ને તેવું અશુભ સ્વપ્ન કોઈની પણ આગળ ન કહીએ તો તે અશુભ

સ્વપ્નનાં અશુભ ફલ ન મળે. ૧૦ પહેલાં અનિષ્ટ સ્વપ્નને જોયા બાદ શુભ સ્વપ્ન આવે, તો તે શુભ સ્વપ્ન જ શુભ ફળને આપે છે. એજ પ્રમાણે શુભ સ્વપ્નને જોયા બાદ અશુભ સ્વપ્ન આવે, તો તે અશુભ સ્વપ્ન જ અશુભ ફળને આપે છે. ૧૧ જે કોઈ માણસ સ્વપ્નમાં એમ જુઓ કે હું-મનુષ્ય સિંહ ઘોડો હાથી બળદ કે સિંહજી જેને (જે સ્થને) ચલાવે છે, એવા સ્થમાં બેસીને જઈ છું, તો આવા સ્વપ્નને જોનાર તે જીવ રાજ થાય, ૧૨. સ્વપ્નમાં એમ જુઓ કે મારા ઘોડા હાથી વાહન (સ્થ વગેરે) આસન ઘર વસ્ત્ર વગેરેની ચોરી થઈ, તો તેવા સ્વપ્નને જોનાર જીવની ઉપર રાજાને (ચોર, ગુન્હેગાર આદિ રૂપે) શંકા થાય, ને તે જીવના હૃદયમાં શોક (દીલગીરી) પ્રકટે, તથા સગાંઓમાં વિરોધ (કજીઓ) તેમજ ધનની હાનિ (ઓછાશ) થાય. ૧૩. જે પુરૂષ સ્વપ્નમાં હું સૂર્ય ચંદ્રમાના સંપૂર્ણ (આખા) બિંબને ગળી ગયો, એમ જુઓ, તે પુરૂષ પહેલાં દીન હોય, છતાં સુવર્ણ (સૈનૈયા-ધન) અને સમુદ્ર સહિત પૃથ્વીને પામે છે એટલે તેનો માલીક બને છે. ૧૪ મારાં શસ્ત્ર, ઘરેણાં, મણિ, મોતી, સુવર્ણ, રૂપું, વાસણ વગેરેમાંની કોઈ પણ ચીજની ચોરી થઈ, આવું સ્વપ્ન જે જીવ જુઓ, તે ધનની અને માનની હાનિ (ઓછાશ) કરે છે, અને ઘણી વાર ખૂબી હાલતે મરણ પામે છે. ૧૫ જે માણસ સ્વપ્નમાં એમ જુઓ કે-હું સફેદ હાથી ઉપર બેસીને શાલિ (ઓદન; ભાત) ખાઉં છું, તે ધર્મી માણસ પહેલાં ભલેને દીન (હલકી) જાતિનો હોય, તો પણ તમામ પૃથ્વીનો રાજા થાય છે. ૧૬ મારી સ્ત્રીનું કોઈએ હરણ (ઉપાડી જવું) કર્યું, આવા સ્વપ્નને જોનાર પુરૂષના ધનનો નાશ થાય છે, અને કોઈએ પોતાની સ્ત્રીનો અપમાન તિરસ્કારાદિ રૂપ પરિભવ કર્યો, આવા સ્વપ્નને જોનાર જીવ સંકલેશને પામે છે. તથા જે પોતાના ગૌત્રની સ્ત્રીઓના હરણ (ઉપાડી જવું) પરિભવાદિને સ્વપ્નમાં જુઓ, તે પુરૂષના બંધુઓ વધ બંધનને પામે છે. ૧૭ મારી ભુજમાં સર્પે ડાંખ માર્યો, જે પુરૂષ આવા સ્વપ્નને જુઓ, તે પાંચ રાતની અંદર હજાર સોના મહોરોને મેળવે છે. ૧૮ કોઈએ મારા શયન (સૂવાનાં સાધન-પથારી પલંગ વગેરે) અને જોડાંની ચોરી કરી, આવા સ્વપ્નને જે જીવ જુઓ, તેની સ્ત્રી મરણ પામે છે, ને તે જીવ ભયંકર માંદગીની પીડા ભોગવે છે. ૧૯ જે જીવ સ્વપ્નમાં મનુષ્યના માથું પગ અને ભુજનું ભક્ષણ કરે છે, તે અનુક્રમે રાજ્યને, હજાર સોનામહોરને, અને ૫૦૦ સોનામહોરોને મેળવે છે. ૨૦ મારા બારણાંની ભુંગળ (હુલારીયો) શયન, હીંચકો, પાદુકા (પાવડી, જોડા વગેરે), ઘરમાંની કોઈ પણ ચીજ ભાંગી ગઈ, આવા સ્વપ્નને જોનાર પુરૂષની સ્ત્રીનો નાશ થાય છે. ૨૧ જે પુરૂષ સ્વપ્નમાં તળાવ, સમુદ્ર, પાણીથી ભરપૂર નદી, અને મિત્રનું મરણ જુઓ તેને ઘણું ધન મળે છે. ૨૨ જે પુરૂષ સ્વપ્નમાં એમ જુવે કે-મેં છાણ અને ઔષધવાળું તથા ડહોળાએહું બહુજ ગરમ પાણી પીધું, તે મરડાના વ્યાધિથી મરણ પામે છે. ૨૩ જે સ્વપ્નમાં જિનેશ્વર દેવની પૂજા સ્નાત્ર યાત્રા ઉપહાર (મુકુટાદિની ભેટ) વગેરેને કરે, ને તીર્થયાત્રાદિ કરે, તેને સર્વ પ્રકારે ધનાદિની વૃદ્ધિ થાય છે. ૨૪ મારા હૃદયરૂપી તળાવડીમાં કમળો ઉગ્યા, આવા સ્વપ્નને જે જુઓ, તે જીવ કોઢિયો થઈને જલદી મરે

છે. ૨૫ મેં ઘણું ધી મેળવ્યું, આવા સ્વપ્નને જે જૂએ, તે પુરૂષ જશ કીર્તિને પામે છે, ને મેં ક્ષીર (ખીર)ની સાથે ધી ખાધું, આવું સ્વપ્ન પ્રથમ (સાડું) ગણાય છે. ૨૬ સ્વપ્નમાં હસવાથી જલ્દી શોક (દીલગીરી) થાય છે, ને પ્રવૃત્તિ (ગમન આગમનાદિ કાચિક ક્રિયા) કરવાથી વધને પામે છે, અને નાચતાં બંધનને પામે છે. બણતાં તે જીવોને કલેશ થાય, એમ પંડિતોએ જાણવું. ૨૭ સ્વપ્નમાં કાળી ગાય, થોડો રાજા હાથીને દેવ સિવાયની જોએલી કાળી ચીજો સારી ગણાતી નથી, અને સદેહ કપાસને મીઠું વગેરે સિવાયના ધોળા પદાર્થો સ્વપ્નમાં જોયા હોય, તો તે સારા ગણાય છે. ૨૮ પોતાની બાબતમાં જોએલા શુભ-અશુભ સ્વપ્નોતું ફલ પોતાને મળે નહીં. ૨૯ જ્યારે ખરાબ સ્વપ્ન આવે, તે વખતે દેવ ગુરુની ભક્તિ અને તપ વગેરે કરવાથી તે અશુભ સ્વપ્ન પણ સુસ્વપ્ન બની જાય છે. એટલે તે ખરાબ સ્વપ્ન દુર્બલ થવાથી તેનું અનિષ્ટ ફળ મળતું નથી પણ તે સારા સ્વપ્નરૂપે પરિણામ પામીને સારા ફળને આપે છે. ૩૦

તથા સર્વાંતુયોગમય પંચમાંગ શ્રીભગવતી સૂત્રાદિ જિનાગમો પણ જણાવે છે કે-સ્ત્રી કે પુરૂષ સ્વપ્નમાં એક મોટા દૂધના ઘડાને અથવા દહીં ધી કે મધના ઘડાને (ચાર પ્રકારના કુંભમાંથી કોઈ પણ કુંભને) જૂવે ને ઉપાડે, એટલે મેં એ પૂર્વે કહેલા કુંભને ઉપાડ્યો, આવા સ્વપ્નને જે દેખે, તે પુણ્ય-શાલી જીવ તેજ ક્ષણે બોધ પામે છે, ને તેજ ભવમાં મોક્ષમાર્ગને આરાધીને સિદ્ધિપદને પામે છે એટલે ભવ સમુદ્રને તરી જાય છે. ૧ સ્ત્રી કે પુરૂષ સ્વપ્નમાં એક મોટા હિરણ્યના રાશિને (દગલાને), અથવા રત્નના કે સુવર્ણના કે વજ્ર (હીરા)ના રાશિને જૂએ, ને તેની ઉપર ચઢે એટલે હું ચઢ્યો આવું જૂએ, તે તત્કાળ બોધ પામે છે, ને તે જ ચાલુ ભવમાં સિદ્ધિપદને પામે છે. ૨ એજ પ્રમાણે જે સ્ત્રી કે પુરૂષ લોહાના, કલાઈના, તાંબાના, સીસાના રાશિને જૂએ, તે બીજે ભવે સિદ્ધિપદને પામે છે. (ભ૦ પૃટી ૧)

પ્રભુ શ્રીઅભિનંદન સ્વામીની માતા શ્રીસિદ્ધાથી રાણી પૂર્વે કહેલી સ્વપ્નની તમામ બીના બાબત હતા. તેથી સારા સ્વપ્નોને જોઈને જાગતા રહ્યા, ને શ્રીજિનેશ્વર દેવનું સ્તવનાદિ કરીને શેષ રાત્રી પૂરી કરી. ૨૩

પ્રભુનો જન્મ ક્યારે થયો તે બે શ્લોકમાં જણાવે છે:—

પૂજ્યનો અવતાર જગને સૌખ્ય હાયક થાય છે,
અનુક્રમે અડ માસ દિન અડવીસરજ્યારે જાય છે;
ચતુર્થારિક ઉત્તરાર્ધેરપ માહ સુદ બીજરજ રજનીએ,
અર્ધરાતર પુનર્વસુનેર મિથુનરજ આપે જન્મને. ૨૪

સ્પષ્ટાર્થ:—આવા પૂજ્ય પુરૂષોનો અવતાર જગતને સુખ આપનારો થાય છે. એટલે પુણ્યવંત પુરૂષનો પૃથ્વી ઉપર જન્મ થવાથી જગતના લોકો જરૂર સુખી થાય છે. ગર્ભનું

પાલન કરતા માતાને જ્યારે આઠ મહિના ને અઠાવીસ દિવસ (૨૪) પૂરા થયા તે વખતે આ અવસર્પિણી કાલના ચોથા આરાના ઉત્તરાર્ધ (૨૫) એટલે પાછલના અર્ધા ભાગમાં મહા મહિનાની સુદ બીજની (૨૬) રાત્રીમાં અર્ધ રાત્રીના (૨૭) વખતે પુનર્વસુ નામના (૨૮) નક્ષત્રમાં મિથુન નામની રાશિનો ચંદ્ર યોગ (૨૯) વર્તતાં સિદ્ધાર્થા માતાએ પ્રભુને જન્મ આપ્યો. ૨૪

અન્યત્ર મહિના નવ અને દિન સાડી સાત પ્રમાણુ એ,
ગર્ભ કેરો કાલ ભાખ્યો વ્યવન જનુ કલ્યાણુકે;
નક્ષત્ર અભિજિત ઉચ્ચર્યું એ ખેડ સાચા માનીએ,
છદ્મસ્થ નિર્ણય ના કરે સર્વજનો અધિકાર એ. ૨૫

સ્પષ્ટાર્થ:—આ પ્રભુની ગર્ભ સ્થિતિની બાબતમાં બીજા ગ્રંથોમાં નવ મહિના અને સાડા સાત દિવસો કહ્યા છે. તેમજ પ્રભુના વ્યવન કલ્યાણુક વખતે અને જનુ એટલે જન્મ કલ્યાણુક વખતે અભિજિત નામે નક્ષત્ર હતું એમ બીજા ગ્રંથોમાં કહેલ છે. પરંતુ આપણે આ બંને વિચારોને સાચા માનવા. કારણ કે છદ્મસ્થ જીવો આ બે વચનોમાં કયું વચન સાચું છે તેનો નિર્ણય કરી શકતા નથી. એ તો સર્વજ પ્રભુજ જાણી શકે છે. ૨૫.

પ્રભુનો જન્મ થયો ત્યારે ચોથા આરાનો કેટલો કાલ બાકી રહ્યો હતો તે જણાવે છે:—

પ્રભુ જન્મથી ચોથા અરકનો શેષ^{૩૦} કાલ વિચાર આ,
વર્ષ ખેતાલીસ સહસ ઊણુ પચાસ લખ પૂરવ તથા;
દશકોડ લખ સાગર કનક વર્ણા^{૩૧} કુંવર અતિ દીપતા,
કપિ ચિહ્ન^{૩૨} જન્મ પ્રભાવથી ત્રણ લોક પણ ઉઘોતતા. ૨૬

સ્પષ્ટાર્થ:—જ્યારે પ્રભુનો જન્મ થયો ત્યારે આ અવસર્પિણી કાલના ચોથા આરાનો આ પ્રમાણે કાલ બાકી (શેષ કાલ) હતો. દશ કોડ લાખ સાગરોપમ તથા પચાસ લાખ પૂર્વમાં ખેતાલીસ હજાર વર્ષ ચોછાં હતાં. (૩૦) તથા પ્રભુના શરીરની કાંતિ સોના જેવી હતી. (૩૧) તથા પ્રભુની સાથબને વિષે કપિ એટલે વાંદરાતું ચિહ્ન (૩૨) અથવા લાંછન હતું. અને આ પ્રભુ શ્રીઅસિનંદન સ્વામીના જન્મના પ્રભાવથી ત્રણે લોકમાં પ્રકાશ થયો. ૨૬

દિશાકુમારીકાઓ સુતિકા કર્મ કરે છે તથા શકેન્દ્રનું આગમન જણાવે છે:—

નારકો પણ સુખ લહે નિજ નિજ^{૩૩} થલેથી આવતી,
દિકકુમારી સૂતિ કર્મો અડ^{૩૪} કરંતી હરખતી;
શક આસન કંપથી પ્રભુ જન્મ જાણી સુરગણે,
આવે અહીં ભાવે નમે જિનરાજને પ્રભુ માતને. ૨૭

સ્પષ્ટાર્થ:—તથા આ પ્રભુ શ્રીઅભિનંદન સ્વામીના જન્મ વખતે નારકીના છવો પણ થોડી વાર સુખને અનુભવે છે. તે વખતે છાપન દિકકુમારિકાઓ પોતપોતાના સ્થાનેથી પ્રભુના જન્મ સ્થાને આવે છે. અને પ્રસુતિના પ્રસંગે પોતાને કરવા યોગ્ય કાર્યો હર્ષ પૂર્વક કરે છે. પછી સૌધર્મેન્દ્રનું આસન કંપવાથી તે (ઈંદ્ર) પ્રભુનો જન્મ જાણીને દેવોના પરિવાર સાથે આ ભરત ક્ષેત્રમાં આવીને પ્રભુને તથા પ્રભુની માતાને ભાવપૂર્વક નમસ્કાર કરે છે. ૨૭

જે શ્લોકમાં પ્રભુનો સ્નાત્ર મહોત્સવ જણાવે છે:—

અવસ્વાપિની મૂકી તથા પ્રતિબિંબ^૧ પણ જનની કર્ને,
રાખી વિકુર્વિત પંચરૂપે મેરૂ ઉપર સિંહાસને;
અંકમાં^૨ લઈ બેસતા ત્યાં શેષગૃહ^૩ ઈંદ્રો આવતા,
નહવરાવતા પ્રભુને કંમે શકેન્દ્ર અતે આવતા. ૨૮

સ્પષ્ટાર્થ:—ત્યાર પછી સૌધર્મેન્દ્ર મહારાજે પ્રભુ શ્રી અભિનંદનસ્વામીની માતાને અવસ્વાપિની નિદ્રા દૂધને માતાની પાસે પ્રભુનું પ્રતિબિંબ (૧) સ્થાપન કર્યું. અવસ્વાપિની નિદ્રા દેવાનું કારણ એ છે કે પ્રભુનો સ્નાત્ર મહોત્સવ કરીને ઈંદ્ર બાળ પ્રભુને લઈને પાછા આવે ત્યાં સુધી માતા ઉઘમાં રહે, તેથી પોતાનું બાળક કોણ લઈ ગયું તેવી ચિન્તા માતાને થાય નહિ. પ્રતિબિંબ મૂકવાનું કારણ એ છે કે માતાની પાસે કોઈ દાસી વગેરે કદાચ આવે તો પ્રભુના પ્રતિબિંબને જોવાથી તેને પ્રભુ નથી એવી શંકા થાય નહિ. ત્યાર પછી સૌધર્મેન્દ્ર મહારાજ પોતાના પાંચ રૂપ (૨) વિકુર્વીને એટલે બતાવીને પ્રભુને મેરૂ ઉપર લઈ જઈને ત્યાં આવેલી શીલા ઉપર રહેલા સિંહાસનમાં બેસે છે અને બાળ પ્રભુને પોતાના ખોળામાં (૩) રાખે છે. ત્યાં આગળ સૌધર્મેન્દ્ર સિવાયના બાકીના ત્રેસઠ ઈંદ્ર.(૩૫) બારોબાર આવે છે. ને દરેક ઈંદ્ર કંમ પ્રમાણે પ્રભુને અભિષેક કરે છે એટલે પ્રથમ અચ્યુતેન્દ્ર પ્રભુને સ્નાન કરે છે પછી નવમા આઠમા વિગેરે પશ્ચાત્તુર્વર્વી કંમે સૌથી છેલ્લા સૌધર્મેન્દ્ર પ્રભુને અભિષેક કરે છે. ૨૮

ઈશાન હરિ કરી પાંચ રૂપ પ્રભુ અંકમાં લઈ બેસતા.
શક ચાર વૃષભ વિકુર્વી નાથને નહવરાવતા;^૪
લેપ પૂજાર્દિ વસના^૫ લંકાર^૬ પણ પહેરાવતા,
અતે ઉતારી આરતી શકેન્દ્ર સ્તુતિ લલકારતા. ૨૯

સ્પષ્ટાર્થ:—પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે જ્યારે છેવટે સૌધર્મેન્દ્રનો સ્નાત્ર કરવાનો વારો આવે છે, ત્યારે ઈશાનેન્દ્ર પ્રભુ શ્રીઅભિનંદન સ્વામીને ખોળામાં લઈને બેસે છે. અને શક એટલે સૌધર્મેન્દ્ર ચાર વૃષભ એટલે બળદના રૂપ વિકુર્વીને પોતાના આઠ શિંગડામાં પાણી ભરીને પ્રભુને નહવરાવે છે. (૪) પછી અનુક્રમે પ્રભુને વિલેપન (૫) કરે છે. પ્રભુની

પૂજા (૬) વગેરે કરે છે. પછી વચ્ચે (૭) તથા અલંકાર એટલે ઘરેણાં (૮) પણ પ્રભુને પહેરાવે છે. છેવટે પ્રભુની આરતી ઉતારીને શકેન્દ્ર પ્રભુ શ્રીઅભિનંદન સ્વામીની સ્તુતિ નીચે પ્રમાણે ગાય છે એટલે પ્રભુની આ રીતે સ્તુતિ કરે છે. ૨૬.

ઇન્દ્ર મહારાજ ચાર શ્લોકમાં પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે :-

હે દેવ ! ચોથા તીર્થંકર છો ચતુર્થારિક ગગનમાં,
સૂર્ય જેવા આપ છો ને પુરૂષ ઉત્તમ જગતમાં;
મુક્તિ લક્ષ્મીના પ્રકાશક નાથ ! જ્ય પામો સદા,
આપથીજ સનાથ સર્વે પામતા ના આપદા. ૩૦

સ્પષ્ટાર્થ :-હે પ્રભુ ! આપ આ ભરત ક્ષેત્રને વિષે ચોથા તીર્થંકર છો. અને આ અવસર્ષિણી કાળના ચોથા આરા રૂપ આકાશમાં આપ સૂર્ય જેવા છો. તથા આપ આ જગતમાં સૌથી લોકોત્તમ (શ્રેષ્ઠ પુરૂષ) છો. તેમજ હેનાથ ! આપ મોક્ષને પામેલા જીવોની અનંત જ્ઞાનાદિ લક્ષ્મીના પ્રકાશ કરનાર છો એટલે જ્ઞાન દર્શન આસ્ત્રિ રૂપ મોક્ષ માર્ગને સમજાવનારા હે શ્રીઅભિનંદનસ્વામી ! તમે હંમેશાં જયવંતા વર્તો. તથા આપના હીધે જ હું વગેરે જગતના સર્વે જીવો સનાથ એટલે નાથવાળા બન્યા છીએ. તેમજ આપના આશરે રહેલા તે જીવો હવેથી કોઈ પણ આપત્તિને પામશે નહીં એટલે આપના શરણે રહેનાર પુણ્યશાલી ભગ્ય જીવોની સઘળી આપત્તિઓ જરૂર સર્વથા નાશ પામશે. ૩૦.

વિવેક સદ્ગુણ ચોરતા મોહાદિ શત્રુ કદર્થના,
ટાળશે જસ શીર્ષ લોટે પાદ પીઠે આપના;
તે દાસ કેરા મસ્તકે તુજ ચરણ રજ સ્થાપિત બને,
હે ઇશ ! તુજ મુખ દેખતા મુજ નયન બહુ વિકસિત બને. ૩૧

સ્પષ્ટાર્થ :-તે ભાગ્યશાળી જીવોના મસ્તકો આપના ચરણ કમળને વિષે આજોટે છે એટલે જેઓ આપને નમે છે તેઓની વિવેક વગેરે સદ્ગુણોને ચોરનારા અથવા નાશ કરનારા રાગ દ્વેષાદિ રૂપી શત્રુઓ તરફથી થતી કદર્થનાઓ એટલે પીડાઓ નાશ પામે છે. હે પ્રભુ ! આપના આ (સૌધમેન્દ્ર રૂપ) દાસના મસ્તકને વિષે તમારા ચરણ કમલની રજ સ્થાપિત થાય (ચોંટી જાય) એમ હું આહું છું. વળી હે નાથ ! તમારા મુખરૂપ કમળને ભેતાં મારાં આ બે નયનો (આંખો) બહુજ વિકસવર બને છે. ૩૧

કુરૂપ ભેતાં નયન કેરા જનિત મળ હર્ષાશ્રુએ,
ધોઈ નાંખું બહુ સમયથી દેખવા હું આપને;
ચાહ્તો આશા ફલી તે આજ નિરખી આપને,
સુરજન્મ માનું ધન્ય મુજ રોમાંચ સવિ વિકસિત બને. ૩૨

સ્પષ્ટાર્થ:—તથા હે નાથ ! હું આપને જોવાથી ઉપજેલા હર્ષના આંસુઓ વડે કુરૂપ એટલે આંખને જોવા ન ગમે તેવા ખરાબ રૂપને કે રૂપવંત પદાર્થોને જોવાથી ઉત્પન્ન થએલા મલને ધોઈ નાખું છું. હર્ષનાં આંસુ આવવાનું કારણ એ છે કે હું ઘણા વખતથી આપને જોવાની ઈચ્છા રાખતો હતો તે મારી આશા પુણ્યોદયે આજે આપને જોવાથી સફળ થઈ. માટેજ હું મારા દેવના લવને ધન્ય માતું છું. કારણ કે મને આ દેવ જન્મને લઈને આપના જેવા ઉત્તમ પુરુષનાં દર્શન થયાં. વળી આજે આપના દર્શનથી મારી સર્વ રોમરાણ વિકસ્વર બની છે. એટલે આપના દર્શનથી ઉત્પન્ન થએલો હર્ષ શરીરમાં માતો નહિ હોવાથી તે જાણે મારી રોમરાણ દ્વારા બહાર નીકળતો ન હોય, તેવી પ્રસન્નતા લાસે છે. ૩૨

મુજ હાથ તુજ પૂજ કરે મુજ કર્ણ તુજ ગુણ સાંભળે,
મુજ બુદ્ધિ તુજ ગુણ ગ્રાહિણી તિણ માનતો હું ધન્ય એ;
હું આપનો છું દાસ ઈમ સ્વીકારજો આ વિનતિ,
બહુ કહું શું આપને ઝટ તારજો હે જિનપતિ! ૩૩

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી હે પ્રભુ ! આ મારા હાથ નવ અંગે આપની પૂજ કરે છે તેથી આ હાથને હું ધન્ય માતું છું. અને મારા કાન તમારા શુભોને સાંભળે છે તેથી તે બંને કાનને પણ હું ધન્ય માતું છું. વળી મારી બુદ્ધિ તમારા શુભોને ગ્રહણ કરે છે તેથી તેને પણ હું ધન્ય માતું છું. હે પ્રભુ ! હું આપનો દાસ છું અથવા ભક્ત છું માટે વધારે શું કહું ? મને આ સંસાર સમુદ્રમાંથી જલદી તારો. આપ આ મારી વિનતિનો જરૂર સ્વીકાર કરજો. ૩૩

ઈમ સ્તવીને પાંચ રૂપે શક પ્રભુને લેઈને,
આવી જિનેન્દ્રવાસ હરતા નિંદ તિમ પ્રતિબિંબને,
માતા કને મૂકી જિનપ અંગુઠમાં અમી ઠાવતા;
નંદીશ્વરે ભેગા મળી અષ્ટાહિકાદિ કરી જતા. ૩૪

સ્પષ્ટાર્થ:—એ પ્રમાણે બાળ પ્રભુની આગળ સ્તુતિ કરીને ફરીથી શક એટલે સૌધ-મેન્દ્ર પાંચ રૂપો કરે છે. તેમાં (૧) એક રૂપે પ્રભુને ગ્રહણ કરે છે. ને (૨) એક રૂપે પ્રભુની આગળ વજ્ર લઈને આલે છે. (૩) તથા એક રૂપે પ્રભુના મસ્તક ઉપર છત્ર ધારણ કરે છે. તેમજ (૪-૫) બે રૂપે પ્રભુની બે બાજુએ આમર ઢાળે છે. એમ પાંચ રૂપ કરીને પ્રભુને લઈને મેરૂ પર્વત ઉપરથી પ્રભુના સ્થાને એટલે સંવર રાજના મહેલમાં આવે છે. અને માતાની અવસ્થાપિની નિદ્રાને તથા પ્રતિબિંબને સંહરી લઈને પ્રભુ શ્રીઅભિનંદન સ્વામીને માતાની પાસે મૂકે છે. પછી ઈન્દ્ર મહારાજ પ્રભુના અંગુઠમાં અમૃત સ્થાપન (૬) કરે છે. તે અમૃતને ચૂસીને પ્રભુ વૃદ્ધિ પામે (અનુક્રમે મોટા થાય) છે. પછી ઈન્દ્ર

મહારાજ નંદીશ્વર દ્વીપે જાય છે. અહીં સમજવાનું એ છે કે બાકીના ૬૩ ઇંદ્રો તથા દેવાદિ પરિવાર મેરૂ પર્વત ઉપરથી સીધા નંદીશ્વર દ્વીપે જઈને પ્રભુના જન્મ કલ્યાણક નિમિત્તે અષ્ટાક્ષિકા મહોત્સવ કરે છે. ઇંદ્રાદિકે કરેલા આ જન્મ કલ્યાણકના પ્રસંગે ખાસ સમજવા જેવી કલશ વગેરેની બીના પ્રશ્નોત્તર રૂપે ટૂંકામાં આ રીતે જાણવી.

પ્રશ્ન—તીર્થંકર દેવોનો જન્મઅલિષેક ઇંદ્રાદિ દેવો મેરૂ પર્વત ઉપર કરે છે, તે વખતે જલાદિથી ભરેલા એક કરોડ સાઠ લાખ કલશોથી અલિષેક કરે છે એમ શ્રી કલ્પકિરણાવલી વગેરેમાં જણાવ્યું છે. આ સંખ્યા સમજવાનો ઉપાય શો ?

ઉત્તર—કલશોની ૬૪૦૦૦ સંખ્યાનો અલિષેકની ૨૫૦ સંખ્યાએ ગુણાકાર કરવાથી ૧૬૦૦૦૦૦ સંખ્યા આવે. કલશોની ૬૪૦૦૦ સંખ્યા લાવવાનો ઉપાય ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવો—૧ સોનાના કળશો, ૨ રૂપાના કળશો, ૩ રત્નના કળશો, ૪ માટીના કલશો, ૫ સોના રૂપાના કળશો, ૬ સોના રત્નના કળશો, ૭ રૂપા રત્નના કળશો, ૮ સોનું રૂપું રત્ન આ ત્રણેના કળશો, આ આઠ જાતિના કળશો અલિષેકમાં વધરાય છે. તે દરેક જાતિના આઠ આઠ હજાર કલશો જાણવા. તેથી આઠ હજારને આઠે ગુણતાં ૬૪૦૦૦ થાય. હવે ૨૫૦ અલિષેકની સંખ્યા આ રીતે જાણવી. ભુવનપતિના ૨૦ ઇંદ્રો હોય છે, કારણ કે દરેક નિકાયમાં દક્ષિણ ઐશ્વિનો અને ઉત્તર ઐશ્વિનો એકેક ઇંદ્ર હોય છે. એ જ પ્રમાણે વ્યંતરના ૧૬ ઇંદ્રો અને વાણવ્યંતરના ૧૬ ઇંદ્રો હોય છે. વૈમાનિકના બે ભેદમાં કલ્પોપપન્ન બાર દેવલોકના ૧૦ ઇંદ્રો હોય છે. કારણ કે છેલ્લા ચાર દેવલોક (આનત-પ્રાણત-આરણ-અચ્યુત)માં બબે દેવલોકે એકેક ઇંદ્ર હોય છે. એટલે નવમા-દશમા દેવલોકનો એક ઇંદ્ર અને અગીઆરમા બારમા દેવલોકનો એક ઇંદ્ર તથા શરૂઆતના આઠ દેવલોકના આઠ ઇંદ્ર આ રીતે વૈમાનિકના ૧૦ ઇંદ્રો જાણવા. ૨૦+૩૨+૧૦=૬૨ ઇંદ્રોના ૬૨ અલિષેક થાય છે. તથા મનુષ્ય લોકના ૧૩૨ સૂર્ય ચંદ્રોના ૧૩૨ અલિષેક અલગ અલગ થાય છે. તે ૧૩૨ સૂર્યોદિ આ રીતે જાણવા. જ'બૂદ્ધીપના ૨ સૂર્ય ૨ ચંદ્રમા, લવણ સસુદ્રના ૪ સૂર્ય ૪ ચંદ્રમા, ઘાતકી ખંડના ૧૨ સૂર્ય ૧૨ ચંદ્રમા, કાલોદધિ સસુદ્રના ૪૨ સૂર્ય ૪૨ ચંદ્રમા, અડધા પુષ્કરવર દ્વીપના ૭૨ સૂર્ય ૭૨ ચંદ્રમા. આ રીતે ૨+૪+૧૨+૪૨+૭૨=૧૩૨ થાય. તથા અસુરકુમાર નિકાયની દક્ષિણોત્તર દિશાની દશ ઇંદ્રાણીઓના દશ અલિષેક જાણવા, ને નાગ-કુમારાદિ નવ નિકાયની બાર ઇંદ્રાણીઓના ૧૨ અલિષેક જાણવા. વ્યંતરની ચાર ઇંદ્રાણીઓના ચાર અલિષેક, જ્યોતિષીની ચાર ઇંદ્રાણીઓના ચાર, પ્રથમના બે દેવલોક (સૌધર્મ-ઈશાન)ની સોલ ઇંદ્રાણીઓના ૧૬ અલિષેક જાણવા. આ રીતે ૧૬૪ ઇંદ્રોના અલિષેક, ને ૪૬ ઇંદ્રાણીઓના ૪૬ અલિષેક થાય. સામાનિક (ઇંદ્રની સરખી ઋદ્ધિવાળા) દેવોનો ૧ અલિષેક, ત્રાયશ્વિક (ગુરુસ્થાનીય) દેવોનો ૧ અલિષેક, ચાર લોકપાલ દેવોના ચાર અલિષેક, અવ્યંતર મધ્યમ બાહ્યસલાના દેવોનો ૧ અલિષેક, સૈન્યાધિપતિ દેવોનો ૧ અલિષેક તથા પ્રકીર્ણક દેવોનો ૧ અલિષેક—આ રીતે સામાનિકાદિ દેવોના ૧૦ અલિષેક

જાણવા. અને ૧૯૪+૪૬+૧૦=૨૫૦ અભિષેક આ રીતે થાય છે. ૩૪

પ્રભુનું અભિનંદન નામ પાડવાનું કારણ એ શ્લોકમાં જણાવે છે:—

ઈંદ્રો તણા દશ કાર્ય^{૩૬} સરખા વિશ્વ તીર્થપ જન્મમાં,
જનક સંવર જાણતા સુત જન્મ ઇષ્ટ પ્રભાતમાં;
હર્ષના એક છત્ર જન્મોત્સવ કરે વિસ્તારથી,
ઈંદ્રો બધા અભિનંદતા એ અર્થ છે સામાન્યથી.^{૩૭} ૩૫

રમણાર્થ:—પૂર્વના શ્લોકોમાં જણાવેલા ઈંદ્રોના દશ કાર્યો, (૩૬) દરેક તીર્થકરના જન્મને વિષે સરખા જાણવા. પ્રભુના પિતા સંવર રાજાએ શુભ એવા પુત્રનો જન્મ જાણ્યો. તેથી સવારમાં વિસ્તારપૂર્વક હર્ષના એક છત્ર સમાન એટલે ઘણા હર્ષને જણાવનારો પુત્રનો જન્મ મહોત્સવ કર્યો. બધા ઈંદ્રો પ્રભુને આ કલ્યાણકાદિ પ્રસંગે અભિનંદતા એટલે પ્રભુની સ્તુતિ કરતા હતા. આ ચોથા તીર્થકરનું “અભિનંદન” નામ (૩૭) પાડવાનું સામાન્ય કારણ જાણવું. ૩૫

ગર્ભમાં આવેલ પ્રભુને ઈંદ્ર આવી નિત્ય સ્તવે,
અર્થ એહ વિશેષ^{૩૮} ખેથી નામ અભિનંદન^{૩૯} હવે;
ઈક્ષ્વાકુ^{૪૦} કાશ્યપ^{૪૧} વંશ ગોત્રો પ્રભુ તણા અવધારિએ,
ન કૃણા^{૪૨} સહસ ઇગિ આઠ લક્ષણુ^{૪૩} ધારતા ત્રણ^{૪૪} જ્ઞાનને. ૩૬

રમણાર્થ:—હવે પ્રભુનું અભિનંદન નામ પાડવાનું બીજું વિશેષ કારણ એ હતું કે જ્યારથી આ ચોથા તીર્થકર માતાના ગર્ભમાં આવ્યા, ત્યારથી ઈંદ્ર તેમની હંમેશાં સ્તવના કરતા હતા. એ પ્રભુનું ‘અભિનંદન’ નામ પાડવાનું વિશેષ કારણ જાણવું. વળી પ્રભુ માતાના ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે પ્રભુનું કુલ, રાજ્ય તથા નગરી અભિનંદ એટલે સર્વ પ્રકારના હર્ષને સમૃદ્ધિને પામ્યા હતા, તેથી પણ માતાપિતાએ પ્રભુનું અભિનંદન નામ (૩૬) પાડ્યું. આ શ્રીઅભિનંદન પ્રભુનો ઈક્ષ્વાકુ નામનો વંશ (૪૦) હતો અને કાશ્યપ નામનું ગોત્ર (૪૧) હતું. આ પ્રભુને શ્રી પાર્શ્વનાથાદિની જેમ કૃણા (૪૨) હોતી નથી. તથા આ પ્રભુના શરીરને વિષે એક હજાર ને આઠ લક્ષણો (૪૩) હતા. તેમજ આ પ્રભુ જન્મથીજ મતિ-જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન ને અવધિજ્ઞાન એમ ત્રણ જ્ઞાનને (૪૪) ધારણ કરતા હતા. ૩૬

પ્રભુની બાલ્યાવસ્થા કેવી રીતે જાય છે:—

અમૃત પાને ઉછરતા દેવાંગના ધાત્રી બની,
પાલતી કમસર વધંતા પ્રભુ સુરાસુર કુમરની;
સાથે રમંતા સુર વિકુર્વિત રમકડાંને ખેલતા,
બાલ્ય વય ઉલ્લંઘતા સુંદર જુવાની પામતા. ૩૭

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે બાલ પ્રભુ અમૃતનું પાન કરીને મોટા થાય છે એટલે સ્તનપાન કરતા નથી. તથા દેવાંગનાઓ આ પ્રભુનું પાલન કરવાને ધાત્રી (ધાવમાતા) બને છે. આ રીતે અનુક્રમે પ્રભુ ઉંમરમાં વધે છે. બાલ્યવયમાં રહેલા આ પ્રભુની સાથે રમવાને વૈમાનિક દેવો તથા ભુવનપતિ વગેરે દેવો બાળકોનાં રૂપ કરીને આવે છે. અને બાલ પ્રભુની સાથે વિવિધ પ્રકારની ક્રીડા કરે છે. વળી દેવો અનેક પ્રકારનાં રમકડાં પ્રભુને રમવાને માટે વિકુર્વે છે. એ પ્રમાણે દેવોની સાથે ક્રીડા કરતા શ્રીઅભિનંદન સ્વામી વયોવૃદ્ધિને પામે છે. એટલે બાલ્યાવસ્થા પૂરી થતાં આ શ્રીઅભિનંદન સ્વામી સુંદર યુવાવસ્થાને પામ્યા. ૩૭

પ્રભુના શરીરની ઉંચાઈ તથા પ્રભુના શરીરના અવયવોનું વર્ણન બે શ્લોકમાં કરે છે:—

ત્રણસો પચાસ ધનુષ્ય૪૧ કાયા એકસો વીસ અંગુલો, ૪૧

તેમ ચોરાશીજ અંગુલ૪૭ ત્રણ પ્રકારે અંગુલો;

૩૫૪ સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રભુનું બલ૪૯ અનંતું બાણીએ,

આહાર૫ ઉત્તમ અન્નનો લાંબી ભુજ બે માનીએ. ૩૮

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રીઅભિનંદનસ્વામીના શરીરની ઉંચાઈ ત્રણસો પચાસ ધનુષ્ય (૪૫) પ્રમાણ હતી. આ ઉંચાઈ ઉત્સેધાંગુલના માપથી બાણવી. પરંતુ આત્માંગુલની અપેક્ષાએ એકસો વીસ આંગળ પ્રમાણ ઉંચાઈ બાણવી. (૪૬) અને પ્રમાણાંગુલની અપેક્ષાએ ચોરાસી આંગળ પ્રમાણ (૪૭) ઉંચાઈ બાણવી. એમ ત્રણ પ્રકારના આંગુલની અપેક્ષાએ આ ઉંચાઈ બાણવી. તથા આ પ્રભુનું ૩૫ સર્વોત્કૃષ્ટ (૪૮) હોય છે. તેમજ પ્રભુનું બલ અનંતું (૪૯) બાણવું. પ્રભુનો આહાર ઉત્તમ પ્રકારના અન્નનો હોય છે. (૫૦) તથા શ્રીઅભિનંદન પ્રભુની બંને ભુજાઓ લીંચણ સુધી લાંબી હતી. ૩૮

અર્ધ ચંદ્ર સમા લલાટે પૂર્ણ ચંદ્ર સમાનને,

સુરગિરિશિલા છાતી ઉદર કૃશ તેમ પુષ્ટ ખલા અને;

મૃગલી સમી જંઘા સમુન્નત ચરણ કૂર્મ સમા અને,

પ્રવર અંગોપાંગ પ્રમુખે શોભતા જિનવર અને. ૩૯

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રીઅભિનંદન સ્વામીનું કપાળ અર્ધ ચંદ્ર જેવું અને પૂનમના ચંદ્ર જેવું હીપતું હતું. તથા આ પ્રભુની છાતી સુરગિરિ એટલે મેરૂ પર્વતની શિલા જેવી વિશાલ હતી. તેમજ બંને ખલા પુષ્ટ હતા. તેમજ આ પ્રભુની બંને સાથળો મૃગલી- (હરિણી) ના જેવી હતી. અને આ પ્રભુના બંને ચરણો એટલે પગ કૂર્મસમા એટલે કાચબાના જેવા ઉન્નત હતા. તથા બીજા અંગોપાંગો પણ સરખા પ્રમાણવાળા અને શ્રેષ્ઠ હોવાથી શ્રીઅભિનંદન સ્વામી સમચતુરસ નામના ઉત્તમ સંસ્થાનથી, ને વજ્રર્ષભનારાચ સંઘચણાદિથી બહુજ સંદર આકૃતિ (દેખાવ) વાળા હતા. ૩૯

પ્રભુએ પાણિચહણ સ્વીકાર્યું તેમાં કારણ જણાવે છે:—

ભોગ સ્પૃહા નવિ રાખતા પ્રભુ ભોગ્ય કર્મ પિછાણતા,
 માતાપિતાની પ્રાર્થનાથી પાણિગ્રહણની સ્વીકારતા;
 રાજકુમરી સાથે અભિનંદન કુંવર ગિરિ આદિમાં,
 ઇચ્છાનુસારે વિચરતા પણ લીન હતા વૈરાગ્યમાં. ૪૦

સ્પષ્ટાર્થ:—જો કે પ્રભુ શ્રીઅભિનંદન સ્વામી ભોગની સ્પૃહાથી રહિત હતા, તે છતાં અવધિજ્ઞાનથી પોતાને ભોગાવલિ કર્મ ભોગવવાનાં બાકી છે એવું બાણતા હોવાથી અને માતાપિતાનો બહુજ આગ્રહ થતો હોવાથી પ્રભુએ પાણિગ્રહણનો એટલે લગ્નનો (૫૧) સ્વીકાર કર્યો. અને અનેક રાજકુમારીઓ સાથે લગ્ન કર્યા. પ્રભુ જો કે રાજકુમારીકાઓ સાથે ગિરિ આદિ એટલે પર્વત, ઉદ્યાન, વાવ, સરોવર વગેરેમાં કીડા કરતા હતા, તો પણ આ ચોથા તીર્થકર પ્રભુ તો વૈરાગ્યમાંજ લીન હતા. એટલે તેમનું મન તો વૈરાગ્યમાંજ રમતું હતું. ૪૦

પ્રભુ શ્રીઅભિનંદન સ્વામી રાજ ક્યારે થયા ? તથા પ્રભુના માતાપિતા કઈ ગતિમાં ગયા ? તે બીના જણાવે છે:—

અહમિન્દ્ર પેરે પૂર્વ સાડી બાર લખપર ઇમિ વીતતા,
 જનક પ્રભુને રાજ્ય સોંપી પ્રવર દીક્ષા સાધતા;
 ઇશાનમાં^{૫૨} અતે જતા માતા^{૫૪} લહે સુખ સિદ્ધિના,
 જનકની જિમ રાજ્ય કરતા દેવ રક્ષક વિશ્વના. ૪૧

સ્પષ્ટાર્થ:—એ પ્રમાણે અહમિન્દ્ર દેવની પેઠે સાડી બાર લખ પૂર્વ સુધીનો કાલ (૫૨) અભિનંદન પ્રભુને કુમારપણામાં વીતી ગયો. તે પછી પિતા સંવર રાજ્યએ પ્રભુને સમ-જાવીને તેમને રાજ્ય સોંપ્યું અને પોતે ઉત્તમ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ચારિત્રનું પાલન કરીને તે શ્રી સંવર રાજર્ષિ છેવટે ઇશાન દેવલોકમાં મહર્દિક દેવપણાને (૫૩) પામ્યા. તેમજ પ્રભુની માતા શ્રીસિદ્ધાર્થા રાણી સિદ્ધિ સુખને પામ્યા એટલે મોક્ષે ગયા. (૫૪) આખા વિશ્વનું રક્ષણ કરનાર પ્રભુ શ્રીઅભિનંદન સ્વામી પિતાની પેઠે (પુત્ર જેવી) પ્રજનનું સારી રીતે પાલન કરતા હતા. ૪૧

પ્રભુ રાજપણામાં કેટલા કાલ સુધી રહ્યા તે જણાવે છે:—

આઠ પૂર્વાંગે અધિક સાડી છત્રીસ લખ પૂર્વ એ,
 રાજ્યકાલ પ્રમાણુ^{૫૫} જિન ચક્રી ન^{૫૬} ઇમિ અવધારીએ;
 લોકાન્તિકો^{૫૭} પ્રભુ ભાવ બાણી આવતા ને વિનવતા,
 તીર્થ પ્રવર્તાવો જિનેશ્વર ! ઇમિ કહી સ્વર્ગે જતા. ૪૨

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રીઅભિનંદન સ્વામીએ રાજ બન્યા પછી સાડી છત્રીસ લખ પૂર્વ

અને ઉપર આઠ પૂર્વાંગ એટલા વર્ષો (સમય) સુધી રાજ્ય કર્યું. એ (કાલ) તેમનો રાજ્ય કાલ (૫૫) બાણવો. અહીં ૮૪ લાખ વર્ષે એક પૂર્વાંગ થાય. અને તેવા ૮૪ લાખ પૂર્વાંગોનું એક પૂર્વ થાય એમ બાણવું. વળી આ શ્રીઅભિનંદન સ્વામી અકવતી (૫૬) ન હતા એમ બાણવું. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે રાજ્ય કર્યા પછી નવ લોકાન્તિક દેવો (૫૭) પ્રભુનો દીક્ષાનો અવસર અવધિજ્ઞાને બાણીને પ્રભુની પાસે આવીને વિનંતિ કરવા લાગ્યા કે “હે જિનેશ્વર ! આપ ધર્મ તીર્થને પ્રવર્તાવો.” એ પ્રમાણે પ્રભુને વિનંતિ કરીને તે દેવો સ્વર્ગમાં પોતાને સ્થાનકે ગયા. ૪૨

પ્રભુનું વાર્ષિક દાન તથા દીક્ષા વિધિ ત્રણ શ્લોકમાં જણાવે છે:—

દીક્ષા દિવસથી વર્ષ પહેલાં દાન વાર્ષિક આપતા,

ઝૂંભકો દ્રવ્યાદિ પૂરે દીક્ષાભિષેકે આવતા;

ઈન્દ્રાદિ અભિષેકાદિ વિધિએ નાથને શણગારતા,

અર્થસિદ્ધાપદ પાલખીમાં મધ્ય આસન ખેસતા. ૪૩

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુએ દીક્ષા લીધા પહેલાં એક વર્ષ સુધી વાર્ષિક દાન (૫૮) આપ્યું. તે વખતે ઝૂંભક જાતિના બ્યંતર દેવો પ્રભુને દાન આપવા માટે દ્રવ્યાદિક લાવીને આપતા હતા. (પૂરતા હતા, હાજર કરતા હતા) એક વર્ષ પૂરું થયું ત્યારે ઈન્દ્રાદિક દેવો પ્રભુના દીક્ષાભિલાષને બાણીને પ્રભુની પાસે આવ્યા. ત્યાર પછી પ્રભુનો દીક્ષા માટેનો અભિષેક વિધિ એટલે પ્રભુને સ્નાન વગેરે કરાવવાનો સંપૂર્ણ વિધિ કરીને પ્રભુના શરીરે અલંકારો પહેરાવે છે. એ પ્રમાણે પ્રભુને શણગાર્યા પછી પ્રભુ શ્રીઅભિનંદન સ્વામી અર્થસિદ્ધા (૫૯) નામની પાલખીમાં મધ્ય આસન એટલે તેમાં મૂકેલા વચલા સિંહાસન ઉપર બેઠા. ૪૩

મનુજદેવ ઉપાડતા સહ સાજ પૂર્ણ મહોત્સવે,

અયોધ્યામાં સહસ્રામ્ર ઉદ્યાને અશોક તલે હવે;

આભૂષણાદિક છાંડતા સુરદ્વય પ્રભુસ્કંધે હવે;

હરિ માહ સુદ બારસ પુનર્વસુ મિથુન શશિયોગે સવં. ૪૪

સ્પષ્ટાર્થ:—ત્યાર પછી તે અર્થસિદ્ધા પાલખીને પ્રથમ મનુષ્યો અને પછી દેવોએ ઉપાડી. તે પછી બધી સામગ્રી સાથે મોટા મહોત્સવ પૂર્વક અયોધ્યા નગરીમાંથી (૬૦) નીકળીને પ્રભુનો વરઘોડો સહસ્રામ્ર (૬૧) નામના ઉદ્યાનમાં આવ્યો. તે ઉદ્યાનમાં અશોક વૃક્ષની નીચે (૬૨) પ્રભુ શ્રીઅભિનંદન સ્વામી પાલખીમાંથી નીચે ઉતર્યો. તે પછી પ્રભુએ પોતાના શરીર ઉપરના સઘળા આભૂષણોનો ત્યાગ કર્યો. તે વખતે ઈન્દ્ર મહારાજે પ્રભુના ખભાને વિષે દેવદ્વય (૬૩) વચ્ચેને ઠંડું. (સ્થાપન કર્યું) તે વખતે મહાસુદ બારસનો (૬૪) દિવસ (દીક્ષાદિન) હતો. અને પુનર્વસુ નામના નક્ષત્રનો (૬૫) અને મિથુન નામની રાશિનો (૬૬) ચંદ્ર સાથે યોગ હતો. ૪૪

પશ્ચિમોક્તે^{૧૭} છદ્મૈ^{૧૮} તપ સાથે સહસ્રૈ^{૧૯} પશ્ચિમ^{૨૦} વયે,
 પંચ^{૨૧} મુષ્ટિ લોચ કરતા ઈંદ્ર તે ક્ષીર સાગરે;
 ઠાવી ઇહાં ઝટ આવતા ઘોંઘાટ શાંત કરાવતા,
 શ્રુત પાઠ બોલી નાથ દીક્ષા હર્ષભેર સ્વીકારતા. ૪૫

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુએ દીક્ષા લીધી તે વખતે દિવસના પાછલના ભાગનો કાળ (૬૭) ચાલતો-વર્તતો હતો. તે વખતે પ્રભુએ છદ્મને એટલે ચોવિહાર બે ઉપવાસનો તપ (૬૯) કર્યો હતો. તથા તે વખતે પ્રભુની સાથે એક હજાર મનુષ્યોએ દીક્ષા (૬૯) લીધી હતી. તેમજ તે વખતે પ્રભુની પશ્ચિમ વય (૭૦) એટલે પાછલી વય ચાલતી હતી. જ્યારે પ્રભુએ પાંચ મુઠી વડે (૭૩) પોતાની મેળેજ લોચ કર્યો, ત્યારે પ્રભુના વાળને ઈન્દ્ર મહારાજ પોતાના ખેસના છેડામાં ગ્રહણ કરીને તરતજ ક્ષીર સમુદ્રમાં નાખીને પાછા આવે છે અને બધો ઘોંઘાટ શાંત કરાવે છે. પછી સિદ્ધિને નમસ્કાર કરીને અને શ્રુતપાઠ એટલે ‘કરેમિ સામાધય’ નો પાઠ બોલીને પ્રભુ શ્રીઅભિનંદન સ્વામીએ ઘણા આનંદ પૂર્વક દીક્ષાને ગ્રહણ કરી એટલે સર્વવિરતિ ચારિત્રને સ્વીકાર્યું. ૪૫

પ્રભુને મનઃપર્યવજ્ઞાન આ વખતે થાય છે તે જણાવી દેવો નંદીશ્વર ક્ષીપને વિષે અષ્ટાક્ષિકા મહોત્સવ કરે છે, તે બીના જણાવે છે:—

નાણુ ચોથું^{૨૨} પામતા મુરદ્ધૃષ્ય યાવજજીવ^{૨૩} રહે,
 ત્રીજા ચરણ કલ્યાણકે ક્ષણવાર નારક સુખ લહે;
 નંદીશ્વર ઓચ્છવ કરી ઇંદ્રાદિ સ્વર્ગે સંચરે,
 બીજે દિને^{૨૪} ત્યાં^{૨૫} ઈન્દ્રહત^{૨૬} પરમાત્મથી^{૨૭} પારણું કરે. ૪૬

સ્પષ્ટાર્થ:—જ્યારે પ્રભુએ દીક્ષા લીધી તેજ વખતે પ્રભુને ચોથું અપ્રતિપાતી વિપુ-લમતિ નામે મનઃપર્યવજ્ઞાન (૭૨) ઉત્પન્ન થયું હતું. અહીં યાદ રાખવું કે મનઃપર્યવ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવામાં દ્રવ્ય ચારિત્ર અને ભાવચારિત્ર બંનેથી જરૂર હોવાથી કોઈને પણ (સાધુ વેષ વિના) ગૃહસ્થપણમાં મનઃપર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતું નથી. આ વખતે ઈન્દ્રે પ્રભુના ખભા ઉપર મૂકેલું દેવદ્ધૃષ્ય વસ્ત્ર યાવજજીવ (૭૩) એટલે પ્રભુ જીવ્યા ત્યાં સુધી પ્રભુના ખભા ઉપર રહ્યું હતું. આ ત્રીજા દીક્ષા કલ્યાણક વખતે (તેના પ્રભાવે) નારકીના જીવો પણ થોડી વાર સુખને અનુભવે છે. પ્રભુનો દીક્ષા મહોત્સવ પૂરો કરીને ઈન્દ્ર વગેરે દેવો નંદીશ્વર ક્ષીપમાં જઈને ત્યાં ઓચ્છવ કરીને સ્વર્ગમાં પોત પોતાના સ્થાને જાય છે. ત્યાર પછી પ્રભુ શ્રીઅભિનંદન દેવે બીજા દિવસે (૭૪) ત્યાં એટલે અયોધ્યામાં (૭૫) ઈન્દ્રહત નામના (૭૬) રાજાને ત્યાં પરમાત્મથી (૭૭) એટલે ક્ષીરથી પારણું કર્યું. ૪૬

પ્રભુના પારણાને વિષે પ્રકટેલ પંચ દિવ્યની બીના જણાવે છે:—

દ્રવ્ય પુષ્પ સુગંધિ જળની વૃષ્ટિ દુઠ્ઠભિનાદ ને,
વસ્ત્રનો ઉત્ક્ષેપ^{૧૮} તે સમયે કરત દેવો અને;
માનવોએ અહોદાન સુદાન ઈમિ ઉદ્ધોષણા,
હરખે કરી તિમ સાડી બાર કરોડ માને^{૧૯} સુરજના. ૪૭

સ્પષ્ટાર્થ:—તે વખતે દેવતાઓએ પંચ દિવ્યો પ્રકટાવ્યા, તે આ પ્રમાણે—શ્રી તીર્થંકર પ્રભુ જે સ્થલે પારણું કરે તે સ્થલે દ્રવ્યની વૃષ્ટિ કરે. ૧ અને પુષ્પની એટલે સુગંધીદાર ફૂલની વૃષ્ટિ કરે. ૨. તથા સુગંધિદાર પાણીની વૃષ્ટિ કરે ૩ તેમજ આકાશમાં દુઠ્ઠભી વગાડે. ૪ તથા વસ્ત્રનો ઉત્ક્ષેપ કરે એટલે સુંદર વસ્ત્રોને નાંખે. એ પ્રમાણે પ્રભુના પારણાને વિષે પાંચ દીવ્યો (૭૮) જાણવા. તે વખતે મનુષ્યોએ અહો દાન ! સુપાત્રદાન ! એ પ્રમાણે મોટે સ્વરે દાનની અનુમોદના કરી. અને દેવે હર્ષ પૂર્વક સાડા બાર કરોડ સોનેચાની વૃષ્ટિ (૭૯) કરી. ૪૭

પ્રભુના વિહાર વગેરેનું વર્ણન કરે છે:—

હેમ વૃષ્ટિ કરંત પ્રભુ ત્યાંથી પરસ્થલ વિચરતા,
ઈંદ્રદત્ત પારણુ થલે વર રત્નપીઠ કરાવતા;
તેજ ભવમાં ઈંદ્રદત્ત નૃપ મુક્તિ^{૮૦} પામ્યા દાનથી,
આર્ય દેશે^{૮૧} વિચરતા પ્રભુ પરીષદો સહે ધૈર્યથી. ૪૮

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રીઅભિનંદનસ્વામી પારણું કરીને ખીજે ઠેકાણે વિહાર કરી ગયા. પ્રભુના ગયા પછી ઈન્દ્રદત્ત રાજાએ પ્રભુના પારણાના સ્થલે ઉત્તમ રત્નજડિત પીઠિકા કરાવી. આ પ્રભુને દાન આપવાના પ્રભાવથી ઈન્દ્રદત્ત રાજા તેજ ભવમાં મોક્ષને (૮૦) પામ્યા. આ શ્રીઅભિનંદન પ્રભુ આર્ય દેશે (૮૧) એટલે સાડી પચીસ આર્ય દેશોમાં વિચર્યા હતા. અને ધૈર્ય રાખીને પરિષદોને સહન કરતા હતા. ૪૮

દ્રવ્યાદિ ભેદ અભિચહી^{૮૨} નિજ ગુણુ રમણુતા ધારતા,
છદ્મસ્થભાવ અદાર^{૮૩} વર્ષો રહત શુભ ધ્યાને રતા;
ઉત્કૃષ્ટ તપ અડ માસ^{૮૪} ઉપસર્ગો થયા નહી^{૮૫} નાથને,
અપ્રમાદ^{૮૬} પ્રભુ આવી અયોધ્યા^{૮૭} બહાર સહસ્રાગ્રે^{૮૮} વને. ૪૯

સ્પષ્ટાર્થ:—વિહારની અંદર છદ્મસ્થ પ્રભુ શ્રીઅભિનંદન સ્વામી દ્રવ્યાદિ ભેદથી એટલે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવને આશ્રીને ચાર ભેદે અભિચહો (૮૨) ગ્રહણ કરીને નિજ ગુણુ રમણુતા એટલે પોતાના જ્ઞાનાદિક ગુણોમાં રમણુતા કરતા હતા. એટલે પોતાના આત્મ સ્વરૂપની વિચારણામાં લીન રહેતા હતા. પ્રભુનો દીક્ષા લીધા પછીનો છદ્મસ્થ કાલ (૮૩) અદાર વર્ષનો જાણવો. એટલે પ્રભુએ દીક્ષા લીધા પછી અદાર વર્ષે તેમને કેવલજ્ઞાન પ્રકટ

થયું. તે છદ્મસ્થપણાના કાલમાં પ્રભુ હંમેશાં શુભ ધ્યાનમાં રહેતા હતા. પ્રભુના સમયમાં ઉત્કૃષ્ટ તપ આઠ માસનો (૮૪) હતો. વળી આ પ્રભુને કોઈ પણ જાતના ઉપસર્ગો (૮૫) થયા નહોતા. એ પ્રમાણે લબ્ધ જીવોને બોધ પમાડતા પ્રભુ શ્રીઅભિનંદનસ્વામી અપ્રમાદ ભાવે (૮૬) પૃથ્વી તલ ઉપર ૧૮ વર્ષ સુધી વિચરીને એકદા તેજ અયોધ્યા નગરીની (૮૭) બહાર આવેલા સહસ્રાશ્ર વનને વિષે (૮૮) સમોસર્ચા. ૪૯

વર પ્રિયંગુ^{૮૯} તલે કરી છદ્મ^{૯૦} કાઉસ્સગ્ગા ધ્યાને રહે,

શુક્લના બે ભેદ અંતે ઘાતી કર્મો ચઉ દહે;

પોષ શુક્લ ચતુર્દશી^{૯૧} પૂર્વાહ્ન^{૯૨} કાલે મિથુનનો,^{૯૩}

તિમ પુનર્વસુનો^{૯૪} શશિ થતાં લાલ કેવલનાણુનો. ૫૦

સ્પષ્ટાર્થ:—તે ઉદ્યાનને વિષે ઉત્તમ પ્રિયંગુતલે એટલે રાયણુના વૃક્ષની નીચે (૮૯) છઠ્ઠો તપ (૯૦) કરીને પ્રભુ શ્રીઅભિનંદન સ્વામી કાઉસ્સગ્ગા ધ્યાનમાં રહ્યા હતા. અને યોથા શુક્લ ધ્યાનના પ્રથમના બે ભેદના ધ્યાનને અંતે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય એ ચાર ઘાતી કર્મોનો ક્ષય થતાંની સાથે જ ઉત્તમ એવા કેવલ-જ્ઞાનને અને કેવલ દર્શનને પામ્યા. એટલે સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી થયા. પ્રભુને જ્યારે કેવલજ્ઞાન થયું તે વખતે પોષ સુદ ચૌદશ(૯૧)નો દિવસ અને પૂર્વાહ્નનો (દિવસના ખેલા ભાગનો) સમય (૯૨) હતો. તથા મિથુન નામની રાશિ (૯૩) તેમજ પુનર્વસુ નામના નક્ષત્રનો (૯૪) ચંદ્રમાની સાથે યોગ ચાલતો હતો. ૫૦

પામતા સર્વજ્ઞ બનતા નારકો પણ આ ક્ષણે,

સુખ લહતા બાણુતા સવિ ઈંદ્રિ આવી પ્રભુ કને;

સમવસરણ બનાવતા કંચન કમલ પર ચાલતા,

ચોથા જિનેશ્વર પૂર્વના દ્વારે કરીને પેસતા. ૫૧

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રીઅભિનંદન સ્વામી કેવલજ્ઞાનને પામવાથી સર્વજ્ઞ બન્યા એટલે ધર્મોસ્તિકાયાદિ સર્વ દ્રવ્યોના ભૂત, વર્તમાન તથા ભાવી એમ ત્રણે કાલના સર્વ પર્ચાયોના પણ બાણુનારા થયા. આ વખતે નારકીના જીવો પણ સુખનો અનુભવ કરે છે. પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયું છે એવું અવધિજ્ઞાનના ઉપયોગથી બાણીને તમામ ઈંદ્રો દેવાદિ પરિવાર સાથે પ્રભુની પાસે આવ્યા. ત્યાર પછી દેવો પ્રભુનો ઉપદેશ સાંભળનારને માટે ત્રણ ગઠવાળા સમવસરણની રચના કરે છે. ત્યાર પછી દેવોએ રચેલા કમલ ઉપર પોતાના ચરણ કમલ મૂકીને ચોથા શ્રીઅભિનંદન પ્રભુ સમવસરણની પાસે આવીને પૂર્વ દિશાના દ્વારથી અંદરના ગઠમાં આવે છે. ૫૧

ચૈત્યવૃક્ષે પ્રદક્ષિણા કરતા નમંતા તીર્થને,
દેવછંદા મધ્યમાં પૂર્વાભિવદન સિંહાસને;
એસતા પ્રભુદેવ સુર નર સંઘ યોગ્ય દારથી,
પેસતા યોગ્ય સ્થલે સૌ એસતા બહુમાનથી. ૫૨

સ્પષ્ટાર્થ:—ત્યાં આગળ પ્રભુ ચૈત્યવૃક્ષને (૬૫) પ્રદક્ષિણા કરે છે. તે પછી તીર્થને નમીને એટલે ‘તીર્થાય નમઃ’ એ પ્રમાણે બોલીને અંદરના ગઢના મધ્યભાગમાં રહેલા સિંહાસન ઉપર પૂર્વ દિશા તરફ સુખ રાખીને બેસે છે. તે વખતે દેવ અને મનુષ્યોના સમુદાય પણ પોત પોતાને પ્રવેશ કરવા યોગ્ય દારથી (દરવાજેથી) પ્રવેશ કરીને ઉચિત સ્થાને પ્રભુ શ્રી અભિનંદન સ્વામીને બહુમાન પૂર્વક વંદન કરીને બેસે છે. ૫૨

સૌધર્મેન્દ્ર પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે તે પાંચ શ્લોકમાં જણાવે છે:—

શક રેભાંચિત બની પ્રભુમી પ્રભુ સ્તવના કરે,
હે દેવ! આજે ધન્ય હું જે આપના દર્શન કરે;
પુણ્યશાલી પુણ્ય અવસર પુણ્યયોગે પામતા,
આપ પુણ્યાકર્ષણે અહીંયા અમે ઝટ આવતા. ૫૩

સ્પષ્ટાર્થ:—તે વખતે શક એટલે સૌધર્મેન્દ્ર ભક્તિ અને બહુમાનથી રેભાંચિત બનીને પ્રભુને પ્રણામ કરીને આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરે છે:—હે દેવ! હું આજે મારા આત્માને ધન્ય માનું છું, કારણ કે આજે મને આપ શ્રી સર્વજ્ઞ તીર્થંકર પ્રભુના દર્શન થયાં છે. બ્યાજબીજ છે કે પુણ્યવંતા જીવો પ્રબલ પુણ્યના યોગે (ઉદયે) પુણ્ય (પવિત્ર) અવસરને પામે છે. આપના પ્રબલ પુણ્યના પ્રભાવથી આકર્ષાએલા અમે આપની ભક્તિને માટે અહીંયાં જઈને આબ્યા છીએ ૫૩.

દેવસુખ આનંદથી પણ આપના સાન્નિધ્યનો,
આનંદ ચઢીયાતોજ માનું સંગ સારો આપનો;
કુમતિ ટાળી ચિત્તને નિર્મલ કરે દોષો હરે,
કરુણાદિ સદ્ગુણ કમલને વિકસાવનારો રવિ પરે. ૫૪

સ્પષ્ટાર્થ:—હે પ્રભુ! હું મારા દેવ ભવ સંબંધિ વિવિધ સુખના આનંદ કરતાં પણ આપના સાન્નિધ્યને એટલે આપની પાસે રહેવાથી મળતા આનંદને અધિક માનું છું, કારણ કે આપનો સંગ અથવા સોબત દેવ સુખના કરતાં વધારે સારો (સારી) લાગે છે. વળી તમારી સોબત મારી કુમતિ એટલે ખરાબ બુદ્ધિને (મોહ વાસનાદિને) દૂર કરે છે, તેમજ મારા ચિત્તને નિર્મલ બનાવે છે. વળી આપની સોબત રાગાદિ દોષોને દૂર કરે છે. કારણ કે આપના ગુણોની વિચારણા કરતાં ભાવ શત્રુઓનું જોર જરૂર ઘટે છે. આ રીતે આપની

સોબત દોષોને દૂર કરે છે એટલું જ નહિ, પરંતુ કંઠેથી એટલે દયા વગેરે સારા ગુણો રૂપી કમલોને સૂર્યની જેમ વિકસિત કરે છે. જેમ સૂર્યના ઉદયથી કમલો પ્રકુદિત થાય છે તેમ આપની સોબત રૂપી સૂર્યના સુંદર પ્રકાશથી દયા વગેરે ઉત્તમ ગુણો રૂપી કમલો વિકસવર બને છે, ૫૪

પર્ષદા બારે કૃતારથ દેશના હિતકારિણી,
આપની હમણાંજ મુશુરો ત્રિવિધ દુઃખ સંહારિણી;
અપકારી પર પણ ભાવ કંઠે રાખનારા આપ છો,
વિશ્વ ચિંતામણિ જિનેશ્વર ! વિશ્વ તારક આપ છો. ૫૫

સ્પષ્ટાર્થ—હે પ્રભુ ! આજે બારે પ્રકારની પર્ષદા કૃતાર્થ થશે. કારણ કે તે આપની હિતને કરનારી દેશના હમણાં જ સાંભળશે. આ દેશના ત્રિવિધ એટલે મન, વચન અને કાયાના એમ ત્રણ પ્રકારના દુઃખોને નાશ કરનારી છે. આ પ્રસંગે સાધુ, સાધ્વીઓ, ભુવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક એમ ચાર પ્રકારના દેવો તથા ચાર પ્રકારની તેમની દેવીઓ એમ ૧૦ પ્રકાર થયા. તથા મનુષ્યો અને તેમની સ્ત્રીઓની બે પર્ષદા એમ કુલ બાર પ્રકારની પર્ષદા બાજીવી. વળી હે પ્રભુ ! આપ અપકારી ઉપર પણ ભાવ કંઠે રાખનારા છો. એટલે જેઓ તમારા ઉપર અપકાર કરનારા છે, તેઓના ઉપર પણ તમે દયાભાવ રાખીને તેમને તારો છો. કારણ કે તમને એવી ભાવના થાય છે કે મને દુઃખ આપનાર આ જીવની ધોર કમો ખાંધવાથી કેવી દશા થશે ? અને માફ અનિષ્ટ કરનાર જીવોનું પણ કદયાણ થાવ. આવી ભાવના રૂપી ભાવ કંઠે રાખનારા ભંડાર જેવા આપ છો ને હે પ્રભુ ! તમે જગતના બધા જીવોના મનોવાંછિત પૂરવાને ચિંતામણિ રત્ન સમાન છો. વળી સદુપદેશ આપીને આપ જગતનો ઉદ્ધાર કરો છો માટે આપ વિશ્વના તારક (તારનારા) પણ છો. ૫૫.

હિંસકો પર પણ કરો ઉપકાર ભક્ત જનો તણી,
કરતા ઉપેક્ષા આપ એજ વિચિત્રતા તુજ જીવનની;
સમજી જનો સમજી શકે ઉત્તમ સમાધિ આપની,
દેખતા પ્રકટાવતો સમૃદ્ધિને નિજ ગુણ તણી. ૫૬

સ્પષ્ટાર્થ—હે પ્રભુ ! તમે હિંસક પુરુષોની ઉપર ઉપકાર કર્યો, અને જે બધા જીવો તમારા આશરે (શરણે) રહ્યા હતા તેમની ઉપેક્ષા કરી, એવા આપના વિચિત્ર ચરિત્રને કોણ અનુસરી શકે ? એટલે તમારા અલૌકિક જીવન ચરિત્ર તરફ જોતાં વિચિત્રતા એ જણાય છે કે બીજા સંસારી જીવો તો હિંસા કરનારા અથવા દુઃખ આપનારા જીવોને મરવાની ભાવના રાખે છે, પરંતુ તમે તો તેમના ઉપર પણ મારવાની લગાર ભાવના પણ ન રાખતા ઉપકાર

કરવાની ભાવના રાખો છો. વળી બીજા સંસારી જીવો પોતાના ભક્ત તરફ પક્ષપાત કરે છે, ત્યારે તમે તમારા ભક્તની ઉપેક્ષા કરો છો. આવી ઉત્તમ પ્રકારની આપના જીવનની વિચિત્રતાને વિરલા સમજી પુરૂષોત્તમ સમજી શકે છે. તથા હે પ્રભુ ! આપની ઉત્તમ પ્રકારની સમાધિ અથવા ચિત્તની સ્થિરતા દેખીને સમજી પુરૂષશાલી ભવ્ય જીવો આપના સ્વરૂપની વિચારણામાં લીન બનીને નિજ ગુણ રમણતાના અપૂર્વ આનંદને અનુભવે છે. આ રીતે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—પ્રભુ શ્રી અભિનંદન સ્વામીએ પોતાના આત્માને પરમ સમાધિમાં એવો જોડી દીધો છે કે જેથી પ્રભુદેવને ‘હું સુખી છું’ કે ‘દુઃખી છું’ અથવા ‘સુખી કે દુઃખી નથી’ આવો સંકલ્પ પણ મનમાં થતો નથી. તથા હે પ્રભુ ! જે (યોગ)માં ધ્યાતા (ધ્યાન કરનાર), ધ્યેય (ધ્યાન કરવા લાયક જ્ઞાનમૂર્તિ વગેરે પ્રશસ્ત આલંબનો) અને ધ્યાન, આ ત્રિપુટી એકતા (એકસ્વરૂપ)ને પામેલી છે. આવા પ્રકારના—આપના મહા-પ્રભાવક યોગને—મહાત્મ્યને વિરલા સમ્યગ્દષ્ટિ પુરૂષશાલી ભવ્ય જીવો જ શ્રદ્ધાપૂર્વક યથાર્થ સ્વરૂપે સમજી શકે છે. પણ બીજા સામાન્ય જીવો તો તે સંબંધી વિચારણા કરી શકતા નથી. આ રીતે પરમ સમાધિ અને યોગ સામ્રાજ્યને પામેલા હે અભિનંદન સ્વામી ! આ સેવક આપના ચરણ કમલમાં બે હાથ જોડીને વારંવાર મસ્તક નમાવે છે. ૫૬.

મારે તમારો આશરો આ દાસને ઉદ્ધારજો,

ભૂલની ઠંઠ માફ કિંકર પર દયા નિત રાખજો;

મુક્તિને દેનાર ભક્તિ પુણ્યના યોગે મળી,

આવો સમય મલજો ભવોભવ આજ મુજ આશા ફળી. ૫૭

સ્પષ્ટાર્થ:— વળી હે પ્રભુ ! મારે તો તમારો જ આશરો એટલે આધાર છે. આવી ભાવનાથી આપના શરણે આવેલા (તમારા) આ દાસનો અથવા ભક્તનો ઉદ્ધાર કરજો. અને મારી કોઈ પણ ભૂલચૂક થઈ હોય તેની માફી આપજો તથા આપના આ સેવક ઉપર હંમેશાં દયા ભાવ રાખજો. તેમજ હું ચોક્કસ માનું છું કે મારા ઉત્તમ પ્રકારના પ્રબલ પુણ્યના ઉદ્ધે જ સંસારના સઘળા દુઃખથી મૂકાવનારી—મોક્ષના સુખોને આપનારી આપની ભક્તિ આજે મને મળી છે. છેવટે મારી ભાવના એજ છે કે—આવો શુભ અવસર મને ભવોભવ મળજો. આપના પુણ્ય પ્રભાવે આજે મારી આશા સફળ થઈ છે. તેથી હું મારા આત્માને ધન્ય માનું છું. ૫૭.

પ્રભુની દેશનાનું સ્વરૂપ જણાવતાં પ્રથમ ચાર પ્રકારના શરણ ત્રણ શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

ઇમ સ્તવી શકેન્દ્ર વિરમ્યા એક યોજન પ્રસરતી,

ગંભીર ગિરાએ કેવલી ઘે દેશના સુખ આપતી;

હે ભવ્ય જીવો ! આપહાની ખાણ રૂપ સંસારમાં,

વસતા જનોને શરણરૂપ ના કોઈ પણ સ્વજનાદિમાં,

૫૮

સ્પષ્ટાર્થ:—શકેન્દ્ર એટલે સૌધર્મ નામના પહેલા વૈમાનિક દેવલોકના ઇન્દ્ર આ રીતે પ્રભુની સ્તુતિ કરીને વિરમ્યા એટલે અટક્યા અથવા તેમણે સ્તુતિ પૂરી કરી. ત્યાર પછી કેવલ જ્ઞાન પામેલા ચોથા તીર્થંકર શ્રીઅભિનંદન સ્વામીએ મેઘ સરખી ગંભીર વાણી વડે આત્મિક સુખને આપનારી દેશના આ પ્રમાણે શરૂ કરી—હે ભવ્ય જીવો ! આપણા એટલે અનેક પ્રકારના દુઃખોની ખાણ સરખા આ સંસારમાં રહેલા દુઃખી જીવોને સ્વજન્નાદિ એટલે પોતે માનેલાં સગાં સંબંધી વગેરેમાંથી કોઈ પણ શરણ રૂપ થતું નથી. અથવા દુઃખમાંથી કોઈ પણ છોડાવી શકતું નથી. ૫૮.

દુઃખથી બચાવી સત્ય સુખને જે દીએ તે શરણના,
ચાર નિક્ષેપા સુગમ ત્યાં નામ શરણ સ્થાપના;
દ્રવ્ય શરણ નૃપાદિનું ને દ્રવ્યથી જે પામીએ,
અરિહંત સિદ્ધ મુનિ ધર્મ શરણાં ભાવ શરણ વિચારીએ. ૫૯

સ્પષ્ટાર્થ:—જે સંસારના વિવિધ પ્રકારના આધિ વ્યાધિ ઉપાધિના દુઃખોમાંથી બચાવીને મોક્ષના સાચા સુખને આપે તે શરણ કહેવાય છે. તે શરણ શબ્દના ચાર નિક્ષેપા આ રીતે જાણવા:-૧ નામ શરણ, ૨ સ્થાપના શરણ, ૩ દ્રવ્ય શરણ અને ૪ ભાવ શરણ. આ ચાર શરણમાંથી નામ શરણ અને સ્થાપના શરણ સુગમ છે. એટલે કોઈ પણ બાલક વગેરેનું શરણ એવું નામ પાડ્યું હોય, તે નામ શરણ કહેવાય. શરણ એવા અક્ષર લખવા તે સ્થાપના શરણ કહેવાય. તથા દ્રવ્ય શરણ એટલે જે પોતાથી વધારે બળ વગેરેને ધારણ કરતા હોય, તેવા રાજા વગેરેના બળનું શરણ તે દ્રવ્ય શરણ જાણવું. અને અરિહંત ભગવંતોનું શરણ, સિદ્ધોનું શરણ અને સાધુઓનું શરણ તથા કેવલી ભગવંતે કહેલા ધર્મનું શરણ એમ ચાર પ્રકારે ભાવ શરણ જાણવું. આ અરિહંતાદિ ચાર પદાર્થોનું શરણ તેજ સાચું શરણ જાણવું. કારણ કે તેમનું જ શરણ ભવ્ય જીવોને આ સંસારના દુઃખોમાંથી છોડાવીને સાચા સુખના સ્થાન રૂપ મોક્ષપદને આપે છે. ૫૯.

દ્રવ્ય શરણે અદ્ય કાલીન સુખ ઇહાંજ વિચારીએ,
ભાવ શરણે નિત્ય સુખ પણ પરભવે પણ પામીએ;
ખેડિમાં પણ ભાવ શરણ પ્રધાનતા ના ભૂલીએ,
સદ્ગતિનો લાભ એથી મુક્તિ સુખ પણ પામીએ ૬૦

સ્પષ્ટાર્થ:—દ્રવ્ય શરણને લીધે ઇહાંજ એટલે આ ભવમાં થોડા વળતનું સુખ મળે છે એમ જાણવું. તે સુખ પણ ખરૂં સુખ નથી. પરંતુ ભાવ શરણને લીધે નિત્ય સુખ મળે છે અથવા કદાપિ નાશ ન પામે તેવું શાશ્વત સુખ મળે છે. વળી આ સુખ આ ભવ તેમજ પરભવ એમ બંને ભવમાં મળે છે. માટે જ આ દ્રવ્ય શરણ અને ભાવ

શરણુમાં ભાવ શરણુની મુખ્યતા છે આ વાત ભૂલવી નહિ. એ ભાવશરણુથી દેવગતિ વગેરે સારી ગતિના લાભ મળે છે અને અંતે મોક્ષના મુખ રૂપ પાંચમી ગતિ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. ૬૦

ભાવ શરણુ રહિત જીવો કેવી રીતે મરણુ શરણુ ધાય છે તે સાત શ્લોકોમાં જણાવે છે:-

જેઓ અસાધારણ બલે ષટ ખંડ ધરણી જીતીને,
મહાસત્તા ને અનુભવતાં સ્વર્ગના આનંદને;
બાહુબલના મદ બલે ઉન્મત્ત થઈને ચાલતા,
દિન રાત મોજ ઉડાવનારા શરણુ વિણ ચાલ્યા જતા. ૬૧

સ્પષ્ટાર્થ:-જેઓ અસાધારણ એટલે બીજા સર્વ જીવોથી વધારે બળવાન હોવાથી પોતાના બળ વડે ભરત ક્ષેત્ર વગેરે ક્ષેત્રોની ૬ ખંડ રૂપ પૃથ્વીને જીતતા હતા, અને તેથી જેઓ ચક્રવર્તી મહારાજા કહેવાતા હતા. તથા જે મહર્ષિ કે દેવો સ્વર્ગના સુખોને ભોગવવાથી થતા આનંદને અનુભવ કરતા મહાલી રહ્યા હતા, તેમજ જે જીવો પોતાના બુદ્ધિના બલના અભિમાનથી મદોન્મત્ત થઈને ચાલે છે. અને રાત અને દિવસ મોજ-શોખમાં જ પસાર કરે છે આવા પરાક્રમી ચક્રવર્તી વગેરે જીવો પણ ચાર પ્રકારના ભાવ શરણુની આરાધના કર્યા સિવાય દુર્ગતિમાં ચાલ્યા જાય છે. એટલે વ્યવહારથી સુખી ગણાતા ચક્રવર્તી જેવા સમર્થ જીવો પણ શ્રીઅરિહંતાદિ ભાવ શરણુને પ્રમાદી બની આરાધતા નથી, તેથી તેઓ આ સંસાર રૂપી સમુદ્રમાં રખડ્યા કરે છે. ૬૧

મરણુ ક્ષણમાં તે બધાને કોઈનો ના આશરો,
દીન વદને દશ દિશાએ શરણુ દેખે તે નરો;
જ્યાં સુધી તેઓ અચાનક નિરંકુશ યમરાજની,
નજરે ચઢે ના ત્યાં સુધી હદ તેમના અભિમાનની. ૬૨

સ્પષ્ટાર્થ:-વળી તેઓ અભિમાનને લીધે કોઈના ઉપદેશને સ્વીકારતા નથી, પણ જ્યારે મરણુ ક્ષણ આવે છે એટલે તેઓને જ્યારે આયુષ્ય પૂર્ણ થવાથી મરવાનો વખત આવે છે ત્યારે ળહાલા શ્રી પુત્રાદિમાંથી કોઈનો આશરો મળતો નથી. એટલે તેઓ બીજા જીવોને તો મરણુના પંજમાંથી બચાવી શકતા નથી જ. પણ જ્યારે પોતાનો મરણુ કાળ નજીક આવે છે ત્યારે પણ તેની આગળ તેમનું કાંઈ ચાલતું નથી. એટલે તેમના પરિવાર કે અનેક પ્રકારની ઋદ્ધિ વગેરેમાંનું કોઈ પણ તેમને મરણુના ભયથી બચાવી શકતું નથી. આવા જીવો મરણુ વખતે દશ દિશા તરફ એટલે પૂર્વાદિ ચાર દિશાઓ તથા ઈશાનાદિ

ચાર વિદિશાઓ તથા અને ઉપર નીચે એમ દશે દિશા તરફ દીન વદને શરણુને માટે જોઈ રહે છે, (નજર ફેરવે છે) પરંતુ તેઓને કોઈનું પણ શરણુ મળતું નથી. એટલે મરણુના બચથી સ્વજનાદિમાં કોઈ પણ તેમનું રક્ષણ કરી શકતું નથી. માટે આવા અભિમાની મનુષ્યોના અભિમાનની હદ જ્યાં સુધી તેઓ અંકુશ વગરના આ ચમરાજની નજરે અચાનક આવી યદયા નથી ત્યાં સુધીજ હોય છે. આ રીતે કહેવાનું રહસ્ય એ છે કે ચમરાજની (મરણુની) આગળ ગમે તેવા બળવાન જીવોનું બળ પણ કાંઈ કામમાં આવતું નથી. તેથી જ તેઓને ઉદેશીને કહ્યું કે—તેઓ ચમરાજની આગળ દીન વદનવાળા થઈ જાય છે. અહીં જણાવેલા ચમરાજ શબ્દથી મરણુ સમય અથવા આયુષ્યનો છેડો સમજવો. ૬૨

મોહાદિને વશ થઈ બધા તે અશુભ રાખી ભાવના,

આકરા વચ્ચે વદે કામો ખરાબ કરે યશ્ન;

કર્મ બાંધે ચીકણાં પોતેજ ફલ તે કર્મના,

ભોગવે રીઆઇને ત્યાં ઢાલ વાગે મરણુના.

૬૩

સ્પષ્ટાર્થ:—પૂર્વે જણાવેલી બીનાને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવતા કહે છે કે—પહેલાં જણાવેલા આ બધા સંસારી જીવો મોહાદિ એટલે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ દ્વેષ વગેરેને વશ થઈને અશુભ ભાવના ભાવે છે એટલે આત્મધ્યાન તથા શૌરધ્યાન ધ્યાવે છે અને આકરાં વચ્ચે ભોલે છે. તથા અનેક જાતના ખરાબ કામો કરે છે તેથી કરીને ચીકણાં અશુભ કર્મો બાંધે છે. અને પોતે બાંધેલા તે અશુભ કર્મોનાં અશુભ ફલોને પણ તેઓ (પોતે) રીઆતાં રીઆતાં ભોગવે છે. એવામાં તેમના મરણુનો ઢાલ અચાનક વાગે છે એટલે મરણુનો સમય નજીક આવી પહોંચે છે. ૬૩

મનના મનોરથ મન રહ્યા સાથે ન કંઈ પણ લઈ ગયા,

કર્મને અનુસાર મળતી ગતિ વિષે સુખ દુઃખ લહ્યા;

સોપકમાયુષ જીવ સૌ પામે અચાનક મરણુને,

ઉપક્રમ તણી જેવી અસર જસ જીવનમાં તેણું બને. ૬૪

સ્પષ્ટાર્થ:—પૂર્વે કહ્યા મુજબ જ્યારે મરણુ સમય નજીક આવે છે ત્યારે તેઓના મનના મનોરથો એટલે મનમાં વિચારેલી અનેક ઇચ્છાઓ મનમાં જ રહી જાય છે. વળી તેઓ તે મરણુ વખતે બીજાઓને અનેક રીતે છેતરીને અથવા બળજબરીથી એકદુન કરેણું ધન વગેરેમાંનું કાંઈ પણ સાથે લઈ જતા નથી. એટલે જેવી રીતે ખાલી હાથે આવ્યા હોતો તેવી જ રીતે ખાલી હાથે જ તેઓ ચાલ્યા જાય છે. અહીં સમજાવતું એ છે કે—

તે જીવો બાંધેલા કર્મોને અનુસારે શુભાશુભ ગતિમાં જાય છે. એટલે શુભ કર્મોને કરનારા જીવો દેવ ગતિ વગેરે સારી ગતિમાં જાય છે અને અશુભ કર્મો કરનારા જીવો નરક, તિર્યચ ગતિરૂપ અશુભ ગતિમાં જાય છે. અને ત્યાં તેઓ શુભાશુભ કર્મોદયને અનુસારે સુખ દુઃખને ભોગવે છે. સોપકમાયુષી એટલે જેમણે આયુષ્ય બાંધતાં તથા પ્રકારના પરિણામે કરીને આયુષ્ય શિથિલ બાંધ્યું છે, તેમનું તે આયુષ્ય ઉપક્રમ લાગવાથી ઘટી પશુ જાય છે તેવા સોપકમી આયુષ્યવાળા જીવો અચાનક પશુ મરણને પામે છે. એટલે જે જીવોને ઉપક્રમની જેવી અસર થાય છે તે પ્રમાણે તેમના આયુષ્યમાં ઘટાડો થાય છે. ૬૪

નિરૂપકમાયુષમાં અસર ના તેહવી પણ જીવનના,
અંતને જ્ઞાની જ જાણે તેહવા વિરલા જના;
બીજા જનો તે જ્ઞાનના જ અભાવથી ના જાણતા,
તેથી અચાનક મરણના પંજા વિષે સપડાઈ જતા. ૬૫

રૂપરથાર્થ:—તથા નિરૂપકમાયુષમાં એટલે જેમણે આયુષ્ય બાંધતાં તેવા પ્રકારના ગાઢ પરિણામને લઈને દૈવ આયુષ્ય બાંધ્યું છે, તેમનું (તે બાંધેલું) આયુષ્ય કોઈ પણ પ્રકારે ઓછું થતું નથી. તેવા આયુષ્યવાળાને વિષે જો કે ઉપક્રમોની અસર થતી નથી અથવા તેમનું આયુષ્ય ઘટતું નથી તો પણ પોતાનું કેટલું આયુષ્ય બાકી રહ્યું છે, તે બીના જ્ઞાની પુરૂષો સિવાય બીજા સામાન્ય જીવો જાણી શકતા નથી. કારણ કે તેવા જીવો તો એકદમ મરણના પંજામાં સપડાઈ જાય છે. આ પ્રસંગે ખાસ સમજવા જેવી આયુષ્યકર્મની બીના દષ્ટાંતાદિ સાથે દૂકામાં આ રીતે જાણવી—

બે પ્રકારના આયુષ્ય.

વર્તમાનભવાયુષ્કં, દ્વિવિધં તત્ત્વ કીર્તિતમ્ ॥
સોપકમં ભવેદાવં, દ્વિતીયં નિરૂપકમમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ:—સોપકમ આયુષ્ય અને નિરૂપકમ આયુષ્ય એમ બે પ્રકારે આલું ભવતું આયુષ્ય કહ્યું છે. ઘણાં કાળ સુધી ભોગવવા લાયક આયુષ્ય પણ આગળ કહેવામાં આવશે, તેવા અધ્યવસાય વગેરે ઉપક્રમોથી થોડા કાળમાં ભોગવી લેવાય, તે સોપકમ આયુષ્ય કહેવાય છે. જેમ લાખી કરેલી દોરીને એક છેડે અગ્નિ સળગાવ્યો હોય તો તે દોરી અતુકમે લાંબી મુદતે બળી રહે છે. અને તેજ દોરીને એકઠી કરીને તેમાં અગ્નિ મૂક્યો હોય તો તે એકદમ જલદીથી બળી જાય છે; તેવી જ રીતે સોપકમ આયુષ્ય થોડા કાળમાં પૂરું થઈ જાય છે, અને જે આયુષ્ય તેના બાંધ સમયે ગાઢ નિકાચિત બાંધ્યું હોય તે અતુકમે જ ભોગવાય છે. સંકટો ઉપક્રમથી પણ તે સીધું થઈ શકતું નથી. તેવું આયુષ્ય નિરૂપકમ કહેવાય છે.

સાત ઉપક્રમનું સ્વરૂપ ટુંકામાં આ રીતે જાણવું—પોતાના જ મનમાં ઉત્પન્ન થયેલા અધ્યવસાયાદિકથી અને બીજાએ ઉત્પન્ન કરેલા વિષ તથા શસ્ત્રાદિકથી જે પોતાના જીવનનો અંત આવે તે તમામ ઉપક્રમો કહેવાય છે. તે ઉપક્રમના અધ્યવસાય વિગેરે સાત ભેદો કહેલા છે, તે આ પ્રમાણે—

અજઞવસાણુ નિમિત્તે, આહારે વેયણા પરાધાયે ।

કાસે આણુપ્પાણુ, સત્તવિહં ઝિજ્ઞઝયે આઉ ॥ ૧ ॥

અર્થ:—(૧) અધ્યવસાન, (૨) નિમિત્ત, (૩) આહાર, (૪) વેદના, (૫) પરાધાત, (૬) સ્પર્શ અને (૭) શ્વાસોશ્વાસ એ સાત પ્રકારે આયુષ્યનો ક્ષય થાય છે.”

વિવરણુ:—અધ્યવસાયના ત્રણ પ્રકાર છે—રાગનો લયનો અને સ્નેહનો અધ્યવસાય. તેમાં રાગનો અધ્યવસાય પણ મરણનો હેતુ થાય છે. જેમ કોઈ એક અતિ રૂપવાન યુવાન મુસાફર અરણ્યમાં તરસ્યો થવાથી પ્રપા (પાણીની પરબ)ને સ્થાને ગયો. ત્યાં પાણી પાનારી સ્ત્રીએ જળ લાવીને તેને પાયું. પછી મુસાફર પેલી સ્ત્રીએ ના કહ્યાં છતાં પણ ત્યાંથી ચાલતો થયો. તે સ્ત્રી તેની સામું જ જોઈ રહી, અને જ્યારે તે મુસાફર અદૃશ્ય થયો, ત્યારે તે સ્ત્રી તેની ઉપરના પ્રબલ રાગના અધ્યવસાયથી તરત જ મૃત્યુ પામી. (૧)

(૨) લયના અધ્યવસાયથી કૃષ્ણ વાસુદેવને જોઈને સોમલ બ્રાહ્મણ હૃદયસ્ફોટ (હાર્ટફેલ) થવાથી મરી ગયો; તેમજ મૃગાવતીનો સ્વામી શતાનિક રાજા અંડપ્રધોત રાજાને સૈન્ય સહિત આવતો સાંભળીને તેના લયથી મરણ પામ્યો.

(૩) સ્નેહના અધ્યવસાયથી મરણ પામેલાનું દૃષ્ટાંત એ છે કે “તુરંગપુરમાં નરવર નામે રાજા હતો. તેને ભાતુ નામે મંત્રી હતો. તે મંત્રીને સરસ્વતી નામની પત્ની હતી. તે દંપતીને પરસ્પર અત્યંત સ્નેહ હતો. તે વાત રાજાના સાંભળવામાં આવવાથી તેની પરીક્ષા કરવાનો રાજાને વિચાર થયો. એક વખત રાજા મંત્રી સહિત શીકાર રમવા માટે વનમાં ગયો, ત્યાં કોઈ પ્રાણીનું રુધિર મંત્રીના વસ્ત્ર તથા ઘોડા પર લગાડીને રાજાએ તે અશ્વ ગામમાં તેને ઘેર મોકલી દીધો. પોતાના પ્રિય સ્વામી વિના તેનાં વસ્ત્ર તથા અશ્વને રુધિરવાળાં જોઈને “હાય ! હાય ! શીકાર રમવા ગયેલા મારા પતિને કોઈ સિંહાદિકે મારી નાંખ્યા ” એમ ધારીને સરસ્વતી જાણે વજ્રથી હજુાયડી હોય તેમ ભૂમિપર પડીને મરણ પામી. તે વાત જાણીને રાજાને અત્યંત ખેદ થયો. પછી તે ભાતુમંત્રી પ્રિયાવિયોગના દુઃખથી યોગી થઈને ગંગા કિનારે ગયો. તે સરસ્વતી મૃત્યુ પામીને ગંગાનદીને કિનારે આવેલા મહારથપુરના રાજાની પુત્રી થઈ. ભાતુ યોગી બાર વર્ષ વ્યતીત થયા પછી ભિક્ષાને માટે ફરતાં ફરતાં તે રાજામંદિરે ગયો. ત્યાં તે કન્યા તેને જોઈને ભિક્ષા લઈ તેને આપવા આવી પણ તે યોગીના દર્શનથી જાણે ચિત્રમાં ચિત્રેડી હોય તેમ સ્તબ્ધ થઈ ગઈ.

તેના હાથમાં રહેલું અન્ન કાગડા લઈ ગયા, પણ તે યોગીને આપી શકી નહી. યોગી તો કાંઈક ભેઈ વિચારીને અન્યત્ર ચાલ્યો ગયો. પછી તે કન્યાએ પોતાની બે સખીઓ સાથે સંકેત કર્યો કે “આ ભવમાં તો એ યોગી જ મારા પતિ છે, બીજા કોઈને હું ઈચ્છતી નથી.” તે બીના રાજના બાણવામાં આવવાથી તેણે સર્વ યોગીઓને એકઠા કર્યો, તેમાંથી તે કન્યાએ તે મંત્રી યોગીને ઓળખી કાઢ્યો. પછી તે કન્યાને ભતિસ્મરણ થવાથી તેણે પોતાના પૂર્વ ભવની વાત કહી બતાવી. તે સાંભળીને રાજના કહેવાથી યોગીએ તે કન્યાનો સ્વીકાર કર્યો; તે વખતે અવસરને બાણનાર પડિતો બોલ્યા કે—

ભાનુશ્ચ મંત્રી દ્વિતા સરસ્વતી, મૃત્યુ ગતા સા નૃપકૈતવેન ।
ગંગાગતસ્તાં પુનરેવ લેભે, જીવન્નરો ભદ્રશતાનિ પશ્યતિ ॥ ૧ ॥

અર્થ:—“ભાનુમંત્રીને સરસ્વતી નામે સ્ત્રી હતી. તે રાજના કપટથી મૃત્યુ પામી હતી. તે સ્ત્રીને ગંગાકિનારે ગયેલો મંત્રી ફરીથી પણ પામ્યો, માટે જીવતો માણસ સંકડો કલ્યાણોને બુએ છે.”

આ દષ્ટાંત સ્ત્રીને આશ્રીને કહ્યું. હવે પુરૂષને આશ્રીને બીજુ દષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે. —“કોઈ વણિકને રૂપવતી યુવતી હતી. તે બન્નેને પરસ્પર ગાઢ રનેહ હતો. એકદા વ્યાપારને માટે પરદેશ જવાની ઈચ્છાથી તેણે સ્ત્રીની રજા માગી. તે સાંભળીને જ તે સ્ત્રી મૂર્છા પામી. તેને શીત ઉપચારવડે સજ્જ કરી, ત્યારે તેણે પતિને કહ્યું કે “જો તમારે અવશ્ય પરદેશ જવું જ હોય તો તમારી એક પ્રતિમા કરીને મને આપો, જેથી તેને આધારે હું દિવસો વીતાવું.” તે સાંભળીને તે શ્રેષ્ઠ પોતાની મૂર્તિ કરીને પ્રિયાને આપી દેશાંતર ગયો. તે સ્ત્રી તે પ્રતિમાની નિરંતર દેવથી પણ અધિક આરાધના કરવા લાગી. એક વખત તે ગામમાં ચોતરફ અગ્નિનો ઉપદ્રવ થયો, તે વખતે તે સ્ત્રી પોતાના પતિની પ્રતિમાને હાથમાં રાખીને સ્થિર બેસી રહી. પોતાનું શરીર બળીને ભસ્મ થઈ ગયું, તોપણ તેણે હાથમાંથી પ્રતિમા મૂકી નહી. કેટલાએક દિવસો પછી તે વણિક પરદેશથી ઘેર આવ્યો. તે વખતે પોતાની પ્રિયાને ભેઈ નહી, એટલે તેણે તેની સખીને પૂછ્યું કે—

નવસતસરિસમવયણિ, હરહારાહારવાહનાનયણિ ।

જલસુચરિઉગતિગમણિ, સા સુંદરિ કત્થ હે સયણિ ॥ ૧ ॥

“હે સખી ! સોળ કળાયુક્ત ચંદ્રના જેવા મુખવાળી, મૃગ સરખાં નેત્રવાળી અને હંસ જેવી ગતિવાળી મારો મનોહર પ્રિયા ક્યાં છે ?” સખીએ જવાબ આપ્યો કે “હે

નવ ને સાત સોળ કળાયુક્ત ચંદ્ર. હર એટલે શીવ, તેનો હાર સર્પ, તેનો આહાર પવન, તેનું વાહન હરણ અને જળ એટલે સમુદ્ર તેના પુત્ર મોતી, તેના શત્રુ-તેનો આહાર કરનાર હંસ આ પ્રમાણે અર્થ સમજવો.

સખીના નાથ ! સાંભળો, આ નગરમાં ચોતરફથી અગ્નિ લાગ્યો હતો, તે વખતે ભયને લીધે તમારી મૂર્તિને ઝાલીને તે બેસી રહી હતી. તેમાં તેનું શરીર બળીને લસમ થઈ ગયું, એટલે તેના પ્રાણ છૂટ્યા; પણ તમારી મૂર્તિને વળગેલા તેના પાણિ એટલે હાથ છૂટ્યા નહીં. ” આ પ્રમાણે સખીની વાણી સાંભળતાંજ તે વણિકના પ્રાણ ચાલ્યા ગયા.

અહીં કોઈને શંકા થાય કે રાગ અને રનેહમાં શો તફાવત છે ? તો તેનો જવાબ એ છે કે રૂપાદિક ભેવાથી જે પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય તે રાગ; અને સામાન્ય રીતે સ્ત્રી પુત્રાદિક ઉપર જે પ્રીતિ થાય તે રનેહ કહેવાય છે.

આ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારના અધ્યવસાયથી આયુષ્યનો ક્ષય થાય છે (૧). નિમિત્તથી એટલે દંડ, શસ્ત્ર, રંજી, અગ્નિ, જળમાં પતન, મૂત્ર તથા પુરોષનો રોધ અને વિષતું બક્ષણ વગેરે કારણોથી પણ આયુષ્યનો ક્ષય થાય છે (૨). આહારથી એટલે ઘણું ખાવાથી, થોડું ખાવાથી અથવા બિલકુલ આહાર નહીં કરવાથી આયુષ્યનો ક્ષય થાય છે. સંપ્રતિ રાજના પૂર્વ ભવનો જીવ દ્રમક કે જે સાધુ થયો હતો તે દીક્ષાનેજ દિવસે અતિ આહારથી મૃત્યુ પામ્યો હતો (૩). વેદનાથી એટલે શૂળ વગેરેથી તથા નેત્રાદિકના વ્યાધિથી આયુષ્યનો ક્ષય થાય છે (૪). પરાધાતથી એટલે બીજા વગેરે પડવાથી અથવા વીજળી પડવાથી આયુષ્યનો ક્ષય થાય છે (૫). સ્પર્શથી એટલે ત્વક્ વિષાદિના સંબંધથી (વિષકન્યાદિને અડકવાથી) તથા સર્પ વિગેરેના સ્પર્શથી (ડંશથી) આયુષ્યનો ક્ષય થાય છે. ઘ્રાણદન્ત ચક્રીના મૃત્યુ પછી તેના પુત્રે ચક્રીના સ્ત્રીસ્ત્રને કહ્યું કે “ મારી સાથે ભોગવિલાસ કર. ” ત્યારે સ્ત્રીને કહ્યું કે “ હે વત્સ ! મારો સ્પર્શ તું સહન કરી શકીશ નહીં. ” તે વાત તેણે સાચી માની નહીં. ત્યારે તે સ્ત્રીને એક ઘોડાને તેના પૃષ્ઠથી કટી સુધી સ્પર્શ કર્યો, એટલે તરતજ તે ઘોડો સર્પ વીર્યના ક્ષયથી તત્કાળ મૃત્યુ પામ્યો. એજ પ્રમાણે એક લોહાના પુરુષને સ્પર્શ કર્યો તો તે પણ લય પામી ગયો (ગળી ગયો) (૬). શ્વાસોશ્વાસથી એટલે દમ વગેરેના વ્યાધિને લીધે ઘણા શ્વાસોશ્વાસ લેવાથી અથવા શ્વાસ રુંધાવાથી આયુષ્યનો ક્ષય થાય છે (૭). આ સાત પ્રકારના ઉપક્રમે સોપક્રમી આયુષ્યવાળાને લાગે છે.

ત્રેસક શલાકા પુરુષ વિગેરે ઉત્તમ પુરુષો, ચરમ દેહધારી,^૧ અસંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા (બુગલીયા) મનુષ્ય અને તિર્થંચો, દેવતાઓ તથા નારકી જીવો નિરુપક્રમ આયુષ્યવાળા હોય છે. તે સિવાય બીજા સર્વ જીવો સોપક્રમ અને નિરુપક્રમ એવા બન્ને પ્રકારના આયુષ્યવાળા હોય છે. અહીં કોઈને શંકા થાય કે “ સ્કન્દકાચાર્યના પાંચસો શિષ્યો તથા અર્જુનપુત્ર આચાર્ય, ઝાંઝરિયા મુનિ વિગેરે મુનિઓ ચરમશરીરી હોવાથી નિરુપક્રમ આયુષ્યવાળા હોવા જોઈએ, છતાં તેઓ ઉપક્રમથી કેમ મૃત્યુ પામ્યા ? ” તેનો ઉત્તર એ છે કે “ તે મુનિઓને જે જે ઉપક્રમે થયા તે માત્ર તેમને કદને અર્થે સમજવા; પણ તે ઉપક્રમે આયુષ્યના ક્ષયમાં કારણભૂત થયા નથી. તે વખતે જ તેમનું આયુષ્ય તો પૂર્ણ થયું હતું, માટે તેમને નિરુપક્રમ આયુષ્યવાળા જ જાણવા. ”

૧ તેજ ભવમાં મોક્ષે જવાવાળા હોવાથી છેલ્લાજ શરીરવાળા.

સોપકમ આયુષ્યવાળા જીવો પોતાના આયુષ્યને ત્રીજે ભાગે, નવમે ભાગે કે સત્તાવીશમે ભાગે અથવા છેવટે મરણ વખતે છેલ્લા અંતર્મુહૂર્તે જરૂર આવતા ભવતું આયુષ્ય બાંધે છે. (અહીં કોઈ આચાર્યો સત્તાવીશમા ભાગથી ઉપર પણ આવતા ભવના આયુષ્યના બંધની કલ્પના કરે છે, તેમજ ત્રણ ત્રણ ભાગની કલ્પના પણ છેલ્લા અંતર્મુહૂર્ત સુધી કરે છે).

નિરુપકમ આયુષ્યવાળા જીવોને માટે આયુષ્યના બંધનો કાળ એવો છે કે દેવતાઓ, નારકીઓ તથા અસંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા તિર્થંચ અને મનુષ્યો (ભુગલિકો) પોતાનું આયુષ્ય છ માસ બાકી રહે ત્યારે આગામી ભવતું આયુષ્ય બાંધે છે. તે શિવાચના બીજા નિરુપકમ આયુષ્યવાળા (ચરમશરીરી શિવાચના ચકવર્તી, બળદેવાદિક શલાકા પુરુષો) જીવો પોતાના આયુષ્યને ત્રીજે ભાગે અવશ્ય આગામી ભવતું આયુષ્ય બાંધે છે.

અહીં સોપકમ આયુષ્યની બાબતમાં કદાચ કોઈ આવો પ્રશ્ન કરે કે “જો કોઈ પણ કર્મ તેનો કાળ પ્રાપ્ત થયા વિના ભોગવાય, તો કૃતનાશ^૧ અને અકૃતાગમ^૨ એ બંને દુષણો પ્રાપ્ત થશે; કેમકે પૂર્વે ઘણી સ્થિતિવાળું કર્મ (આયુષ્ય કર્મ) બાંધ્યું હતું તે તેટલી મુદત સુધી ભોગવાયું નહીં માટે કૃતનાશ નામનો દોષ આવ્યો; તથા આત્માએ અદ્યપસ્થિતિવાળું કર્મ (આયુષ્યકર્મ) બાંધ્યું નહોતું તે ભોગવ્યું, માટે અકૃતાગમ નામનો દોષ પ્રાપ્ત થયો.” આ પ્રશ્નનો જવાબ આ રીતે છે કે “મોટી સ્થિતિવાળા કર્મનો કાંઈ ઉપક્રમે કરીને નાશ થતો નથી, પરંતુ અધ્યવસાય વિશેષથી તે કર્મ ઉતાવળે થોડી મુદતમાં ભોગવી લેવાય છે. અહીં યુક્તિથી એમ સમજવાનું છે કે સોપકમ આયુષ્યવાળા જીવો જેમ ઘણા કાળ સુધી ભોગવવા લાયક આયુષ્યકર્મને એકઠું કરીને થોડા કાળમાં ભોગવી લે છે તેમ બધા કર્મોને ઉપક્રમ લાગે છે; કેમકે ઘણું કરીને સારાં માઠાં અનિકાચિત એવાં સર્વ કર્મોની શુભાશુભ પરિણામાદિના વશથી (સ્થિતિ અને રસનો ઘટાડો) થાય છે, તથા નિકાચિત કર્મોની પણ તીવ્ર તપ પ્રભાવે પ્રકટ થતા શુભ પરિણામના વશથી અપવર્તના થાય છે. એટલે ઘણું કરીને અનિકાચિત સર્વ કર્મપ્રકૃતિનો એજ પ્રમાણે પરિણામના વશથી ઉપક્રમ થાય છે, અને નિકાચિત પ્રકૃતિનો પણ ઉચ્ચ તપથી ઉપક્રમ થાય છે.”

જેમ ઘણા કાળ સુધી ચાલે તેટલું ઘણું ધાન્ય પણ કોઈ માણસ ભરમક વાતના વ્યાધિથી થોડા કાળમાં જ ખાઈ બચ છે, એટલે તે ધાન્યની વર્તમાન સ્થિતિનો નાશ થઈ ગયો એમ ધારવું નહીં; પરંતુ વ્યાધિના બળથી ઘણું ધાન્ય થોડા કાળમાં ખવાઈ ગયું; તેવી જ રીતે લાંબી મુદત સુધી ભોગવવા લાયક કર્મ થોડી મુદતમાં ભોગવી લીધું તેમ બાણવું; અથવા જેમ આગ્રકૃણ વિગેરેને ખાડામાં નાંખી ઉપર ઘાસ વિગેરે ઢાંકી રાખીએ તો તે ફક્ત થોડી મુદતમાં પાકી બચ છે, તેવી રીતે તેવાં અનિકાચિત કર્મ પણ થોડી મુદતમાં ભોગવાઈ બચ છે.”

૧. કરેલાનો નાશ. ૨ નહીં કરેલાની પ્રાપ્તિ.

વળી કાંઈ પ્રશ્ન કરે છે કે “અપવર્તના કરવાથી થોડા કાળમાં અથવા અપવર્તના ન કરે તો જેટલી સ્થિતિવાળું હોય તેટલા ચિરકાળે પણ જે કર્મ બાંધ્યું હોય તે સર્વ જો આપના કહેવા પ્રમાણે અવશ્ય ભોગવવું જ પડતું હોય તો પ્રસન્નચંદ્ર વિગેરેએ સાતમી નરકને યોગ્ય કર્મ બાંધ્યું હતું, તેને તેવા પ્રકારના દુઃખવિપાકનો ભોગ તો સાંભળવામાં આવતો નથી. તે તો શુભ ભાવથી થોડા કાળમાંજ કેવળજ્ઞાન પામ્યા છે, તો ‘સર્વ કર્મ ભોગવવું જ પડે છે’ એમ જે આપે કહ્યું તે કઈ રીતે ઘટાવવું ?”

આ પ્રશ્નનું સમાધાન એ છે કે “જે કર્મ બાંધેલું છે તે કર્મને પ્રદેશથી તો સર્વ જીવો અવશ્ય ભોગવે છેજ; પણ રસથી તો કોઈક કર્મ ભોગવાય છે, અને કોઈક કર્મ નથી પણ ભોગવાતું. તેનું કારણ એ છે કે શુભ પરિણામના વશથી તે કર્મના રસની અપવર્તના (ક્ષય) થાય છે; તેથી પ્રસન્નચંદ્રાદિકે સાતમી નરક યોગ્ય કર્મોના પ્રદેશો નીરસ (રસ વિનાના) ભોગવ્યા છે, પણ વિપાક ઉદયથી ભોગવ્યા નથી.”

વળી કોઈ પૂછે છે કે “જ્યારે પ્રસન્નચંદ્રાદિકે જે કર્મ રસવાળું બાંધ્યું હતું તે કર્મને નીરસપણે ભોગવ્યું, ત્યારે તો પૂર્વનીજ જેમ કૃતનાશ અને અકૃતાગમ નામના બંને દોષો પ્રાપ્ત થયા.”

તેનો ખુલાસો આ રીતે સમજવો—“તથાપ્રકારના ઉત્તમ પરિણામથી જો કર્મનો રસ ક્ષય પામે તો તેમાં શું અનિષ્ઠ થયું ? જેમ સૂર્યના ઉગ્ર તાપથી શેલડીના સાંકામાં રહેલો રસ સૂકાઈ જાય, તો તેમાં કૃતનો નાશ ને અકૃતનો આગમ શું થયો ? વળી જો કદાચ જે કર્મ જેવી રીતે બાંધ્યું, તે કર્મ તેવીજ રીતે અવશ્ય ભોગવવું પડતું હોય, તો પાપનો ક્ષય નહીં થતો હોવાથી સર્વ તપનો વિધિ વગેરે ધર્મ ક્રિયાઓ વ્યર્થ થશે, તેમજ તેજ ભવમાં સિદ્ધિ પામનારા જીવોને પણ કર્મ અવશેષ રહેશે, એટલે કોઈની પણ મુક્તિ થશે નહીં, માટે કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિવાળું કર્મ પણ પ્રદેશ કરીને નીરસપણે ભોગવાય છે એમ જરૂર માનવું જ જોઈએ. વળી અસંખ્ય ભવમાં બાંધેલું ભિન્ન ભિન્ન ગતિને આપનારું કર્મ તે ભવે પણ સત્તામાં હોય છે; તેથી જો સર્વ કર્મનો વિપાકવડેજ અનુભવ હોવો પડતો હોય તો તે એક ભવમાં ભિન્ન ભિન્ન ભવના અનુભવનો સંભવ થવો જોઈએ, પરંતુ તેમ થતું નથી. વળી ઔષધથી સાધ્ય રોગનો જેમ નાશ થાય છે તેમ જો કર્મ બાંધતી વખતે તેવા પ્રકારના મંદ પરિણામવડે બાંધ્યું હોય તે કર્મ ઉપક્રમથી સાધ્ય થાય છે; અને અસાધ્ય રોગ જેમ ઔષધથી જતો નથી તેમ તેવા પ્રકારના તીવ્ર અધ્યવસાય (પરિણામ) થી જો કર્મ બાંધ્યું હોય તે યોગ્ય કાળે વિપાકવડે ભોગવવાથી જ નાશ પામે છે; કેમકે કર્મબંધના અધ્યવસાયસ્થાનકો વિચિત્ર છે, અને તે અધ્યવસાય સ્થાનકો અસંખ્ય લોકાકાશના પ્રદેશ પ્રમાણુ છે. તે સ્થાનકોમાંના કેટલાંક એક સ્થાનકો સોપક્રમ કર્મને બંધાવનારા છે, અને કેટલાંક એક સ્થાનકો નિરુપક્રમ કર્મના

બંધને કરાવનારાં છે; તેથી જેવા અધ્યવસાયથી જે કર્મ બાંધ્યું હોય તે કર્મ તેવી રીતે ભોગવવું પડે છે. આ પ્રમાણે હોવાથી પહેલાં જણાવેલા દોષનો અહીં જરા પણ અવકાશ નથી. વળી જેમ ઘણા શિષ્યો એકજ શાસ્ત્ર સાથેજ ભણતા હોય તેમાં બુદ્ધિની તરતમતાથી ભેદ પડે છે; તથા જેમ અમુક યોજન લાંબા માર્ગમાં ઘણા માણસો એક સાથે ચાલ્યા હોય છતાં તેમની ગતિની તરતમતાથી જવાને સ્થાને પહોંચવાના કાળમાં ભેદ દેખાય છે, (કોઈ વહેલા પહોંચે છે, કોઈ વિલંબે પહોંચે છે) તેવીજ રીતે એક સરખી સ્થિતિ-વાળું કર્મ ઘણા જીવોએ બાંધ્યું હોય, તેમાં પણ પરિણામના ભેદથી તેનો ભોગકાળ ભિન્ન ભિન્ન થાય છે. એટલે જેમ બીનું લૂગડું ભેગું કરીને મૂક્યું હોય તો તે લાંબી મુદતે સૂકાય છે, અને તેજ લૂગડું લાંબું કર્યું હોય તો જલદી સૂકાઈ જાય છે, તેવીજ રીતે કર્મ પણ ઉપક્રમોથી જલદી ક્ષય પામે છે. ”

આ તમામ બીના ઉપરથી સમજવાનું એ છે કે જે ભવમાં પ્રથમ કહેલા આયુષ્યને ઘટાડનારા સાત ઉપક્રમો નિરંતર રહેલા છે, તેથી તે આયુષ્યનો વિશ્વાસ નથી કે તે ક્યારે પૂરું થશે ? માટે કામભોગાદિકનો ત્યાગ કરીને એક ધર્મજ સારજૂત છે એમ સમજી તેના શરણને ગ્રહણ કરવું જોઈએ તથા—

યસ્મિન્નાયુષિ સુસ્નેહં, પ્રત્યહં ધાર્યતે નરઃ ।

પ્રતિક્ષણં ક્ષયં તસ્ય, મત્વા મા મુન્ય સન્મતિમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ મનુષ્ય જે આયુષ્યના ઉપર નિરંતર સ્નેહ રાખે છે તે આયુષ્ય પ્રતિક્ષણે ક્ષય પામે છે એમ જાણીને હે ભગ્ય પ્રાણી ! તું સારી મતિને છોડીશ નહીં. ” તેમજ

ક્ષણ્યામદિવસમાસચ્છલેન, ગચ્છન્તિ જીવિતહલાનિ ।

ઇતિ જનન્નપિ કથમિહ, ગચ્છસિ નિદ્રાવશં રાત્રૌ ॥ ૧ ॥

અર્થ—હે જીવ ! “ ક્ષણ, પ્રહર, દિવસ અને માસના બહાને આયુષ્યનાં ફળિયાં (ભાગો) ચાલ્યાંજ જાય છે, એમ જાણતા છતાં પણ રાત્રિએ નિદ્રાને વશ કેમ થાય છે ? ” (જિથે છે)

પ્રવૃત્ત ચક્રીને આયુષ્યની ચંચળતાનો પ્રતિબોધ કરવા માટે મુનિએ કહ્યું હતું કે—

ઇહ જીવિએ રાય અસાસયંમિ, ધડિયં તુ પુણ્ણાઈ અકુવ્વમાણો ।

સે સોઅઈ મચ્ચુમુહોવણીએ, ધમ્મં અકાગિણ પરમિ લોએ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ હે રાજન ! આ આયુષ્ય અશાશ્વત છે. તેમાં એક ઘડી પણ જેણે પુણ્ય-દિક કાર્ય કર્યું નથી તે મૃત્યુના મુખને પામીને ધર્મ નહીં કરવાથી પરલોકમાં જઈ શોક કરે છે. ”

આ પ્રમાણે શાસ્ત્રનાં વચનોથી આયુષ્ય ક્ષણભંશુર છે એમ જાણીને ભગ્ય જીવોએ

સારે વગરના આ સંસારનો મોહ તબીને મોક્ષમાર્ગને આરાધી જરૂર સિદ્ધિપદને પામવું જોઈએ. આ પ્રસંગે સંસારની અસારતાનું સ્વરૂપ દૃષ્ટાંત સાથે ટુંકામાં આ રીતે બાણી.

સંસારાસારતાં વીક્ષ્ય, કેચિત્સુલભ્યોધિનઃ ।

શીઘ્રં ગૃહ્ણન્તિ સામ્યત્વં, શ્રીહત્તશ્રેષ્ઠિવદ્યથા ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ કેટલાએક સુલભ્યોધી જીવો સંસારની અસારતાને જોઈને શ્રીહત્ત શ્રેષ્ઠીની જેમ તત્કાળ સમતાભાવને ધારણ કરે છે. ” તે બીના ટુંકામાં આ રીતે બાણી.

મંદિરપુરમાં સુરકાંત નામે રાજા હતો. તે ગામમાં સોમશ્રેષ્ઠી નામે નગરશેઠ હતો. તે રાજાનો માનીતો હતો. તેને સોમશ્રી નામની પત્ની હતી. તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલો શ્રીહત્ત નામે તેમને પુત્ર હતો. એકદા સોમશ્રેષ્ઠી પોતાની ભાર્યા સાથે વનમાં કીડા કરવા ગયો હતો. ત્યાં પાછળથી સુરકાંત રાજા પણ આવ્યો. રાજા સોમશ્રીને જોઈને તેનાપર આસક્ત થયો. તેથી તેને બળાત્કારથી લઈ જઈને પોતાના અંતઃપુરમાં રાખી. સોમશ્રેષ્ઠી પ્રિયાના વિરહથી બહુ જ ખેદ પામીને ઘેર આવ્યો. પછી તેણે પ્રધાનમંડળ પાસે તે વૃત્તાંત કહી રાજાને સમજાવવાનું કહ્યું. તે પ્રધાનોએ પણ રાજાને ઘણી રીતે સમજાવ્યો, પરંતુ રાજાએ માન્યું નહીં. તેથી પ્રધાનોએ આવીને શેઠને કહ્યું કે—

માતા યદિ વિષં દદ્યાત્, પિતા વિક્રયતે સુતમ્ ।

રાજા હરતિ સર્વસ્વં, કા તત્ર પ્રતિવેદના ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ જ્યારે માતાજી પુત્રને ઝેર આપે, પિતાજી તેને વેચે, અને રાજાજી સર્વસ્વ (તમામ માલ મીલકત) હરી લે, ત્યારે તેનો શો ઇલાજ ? કાંઈ નહીં. ”

પછી શ્રેષ્ઠીએ ઘેર આવીને પોતાના પુત્રને કહ્યું કે “ વત્સ ! આપણા ઘરમાં છ લાખ દ્રવ્ય છે તેમાંથી સાડા પાંચ લાખ દ્રવ્ય લઈને હું જાઉં છું. તે કોઈ બળવાન રાજાને સેવીને તે રાજાના બળથી તારી માતાને હું છોડાવીશ. ” એમ કહીને શ્રેષ્ઠી તેટલું ધન લઈ કોઈ દિશામાં ચાલ્યો, શ્રીહત્ત ઘરે રહ્યો. તેને કેટલેક કાળે એક પુત્રી થઈ. તે વખતે તેણે વિચાર કર્યો કે “ માતા-પિતાનો વિરહ, ધનનો નાશ, પુત્રીનો જન્મ અને ગામનો રાજા વિરુદ્ધ-અહો દૈવ ! અવળું હોય ત્યારે શું શું ન થાય ? ” પછી પુત્રી જ્યારે દસ દિવસની થઈ ત્યારે શ્રીહત્ત શંખહત્ત નામના મિત્રની સાથે વેપાર કરવા માટે વહાણમાં બેસીને પરદેશ ચાલ્યો. કેમે કરીને બન્ને મિત્રો સિંહલદ્વીપ આવ્યા. ત્યાં નવ વર્ષ સુધી વેપાર કરીને વિશેષ લાભની ઈચ્છાથી તે બન્ને મિત્રો કટાહદ્વીપ ગયા. ત્યાં પણ બે વર્ષ રહ્યા. એકંદર આઠ કરોડ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરીને ઘણી જાતનાં કરીયાણાં, હાથી, ઘોડા વિગેરે લઈને પોતાના દેશ તરફ ચાલ્યા. માર્ગમાં એક વખત તે બન્ને મિત્રો વહાણની ઉપલી બૂમિપર બેઠા બેઠા સમુદ્રની શોભા જોતા હતા, તેવામાં સમુદ્રના જળમાં તરતી

એક પેટી તેમણે જોઈ. તે જોઈને બન્ને બોલ્યા કે “ આ પેટીમાં જે કંઈ હોય તે આપણે બન્નેએ વહેંચી લેવું. ” પછી તેણે પોતાના સેવકો પાસે તે પેટી કઢાવીને ઉઘાડી, તો તેમાં લિખડાનાં પાંદડાંમાં ભારેલી કાંઈક શ્યામ વર્ણવાળી એક અચેતન થઈ ગયેલી કન્યા દીડી. તેને જોઈને “ આ શું ! ” એમ સર્વે બોલ્યા. ત્યારે શંખદત્તે કહ્યું કે “ ખરેખર આ બાળાને સર્પદંશ થવાથી મરેલી ધારીને કોઈએ પેટીમાં નાંખી સમુદ્રમાં મૂકી દીધી, છે, પણ બૂચો ! હું તેને હમણાજ જીવતી કરું છું. ” એમ કહીને જળ મંત્રીને તેના પર છાંટયું કે તરતજ તે કન્યાને ચેતન આવ્યું. પછી તેને ખાન, પાન, સ્નાન અને અંગ-લેપન વિગેરે ઉપચારો કર્યા, એટલે તે સર્વ અંગે સુંદર દેખાવા લાગી. એકદા શંખદત્તે શ્રીદત્તને કહ્યું કે “ મેં આને જીવતી કરી છે, માટે હું તેને પરણીશ. ” ત્યારે શ્રીદત્ત બોલ્યો કે “ એમ બોલ નહીં, એમાં આપણા બન્નેનો ભાગ છે, માટે તું મારી પાસેથી તેનું જે મૂલ્ય થાય તેના અર્ધા નાણા લે. તેને તો હુંજ પરણીશ. તે તો તેને જીવિત દાન આપ્યું છે, માટે તું તો તેનો પિતાતુલ્ય થયો. ” એ પ્રમાણે તે બન્ને મિત્રો વિવાહ કરવા લાગ્યા. કહ્યું છે કે—

હા ! નાર્યો નિર્મિતાઃ કેન, સિદ્ધિસ્વર્ગાર્ગલાઃ ખલુ ।

યત્ર સ્ખલન્તિ તે સૂતાઃ, સુરા અપિ નરા અપિ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ અહો ! મોક્ષની અને સ્વર્ગની અર્ગલારૂપ સ્ત્રીઓને કોણે બનાવી કે જ્યાં દેવતાઓ અને માણસો મૂખ બનીને સ્ખલનાને પામે છે ? ” (ભાન ભૂલી જાય છે).

તે બન્નેનો વિવાહ જોઈને વહાણના માલીકે કહ્યું કે “ હે શેઠિયાઓ ! આ વહાણ આજથી બે દિવસે સુવર્ણપુરને કાંઠે પહોંચશે, ત્યાં ડાહ્યા માણસો તમારા વિવાહનો નિર્ણય કરી આપશે, માટે ત્યાં સુધી તમે ઝઘડો બંધ રાખો. ” તે સાંભળીને બન્ને જણ મૌન રહ્યા. પછી શ્રીદત્તે વિચાર્યું કે “ આ મારા મિત્ર આ કન્યાને જીવિતદાન આપ્યું છે, માટે લોકો તો તેનેજ તે કન્યા આપવાનું કહેશે, તેથી હું અત્યારથીજ તે કન્યાને મેળવવાનો ઉપાય કરું. ” એમ વિચારીને નાવની ઉપલી ભૂમિપર બેસીને તેણે એકદમ આ રીતે મિત્રને બોલાવ્યો કે “ હે મિત્ર ! જલદી અહીં આવ, અહીં આવ, મોટું કૌતુક બેવાનું છે. બે સુખવાળો મત્સ્ય વહાણની નીચે જાય છે. ” તે સાંભળીને શંખદત્ત આવીને નીચે જીવ્યો છે. તેટલામાં તેને શ્રીદત્તે સમુદ્રમાં નાંખી દીધો. પછી નાવના લોકોને વિશ્વાસ પમાડવા માટે તે ફેગટનો પોકાર કરવા લાગ્યો. અનુક્રમે તેના વહાણો હેમકુશળ સુવર્ણ-પુરે પહોંચ્યા. ત્યાં શ્રીદત્ત તે કન્યાને લઈને રહ્યો. પછી ત્યાંના રાજા પાસે જઈને તેણે મોટી ભેટ કરી, એટલે રાજાએ તેનું ઘણું સન્માન કર્યું. પછી શ્રીદત્ત તે કન્યાની સાથે લગ્ન કરવા માટે સારું મુહૂર્ત શોધવા લાગ્યો.

હવે તે હમેશાં રાજસભામાં જતો હતો; ત્યાં એકદા તેણે રાજાની ચમરધારિણીને જોઈ, એટલે તેનાં સૌન્દર્યથી મોહ પાતીને તેણે કોઈ માણસને તેનું સ્વરૂપ પૂછ્યું. ત્યારે

તે માણસ બોલ્યો કે “ આ સુવર્ણરેખા નામની વેશ્યા છે. આ વેશ્યાની સામે એકવાર વાત પણ તે કરી શકે છે કે જે તેને એક સાથે પચાસ હજાર દ્રવ્ય આપે છે. ” તે સાંભળીને તેના પર આશક્ત થયેલા શ્રીહત્તે પચાસ હજાર દ્રવ્ય મોકલીને તે સુવર્ણરેખાને પોતાને ત્યાં બોલાવી. પછી પેલી કન્યાને તથા વેશ્યાને—બંનેને એક રથમાં બેસાડીને તે શ્રીહત્ત કીડા કરવા માટે વનમાં ગયો. ત્યાં એક વાનર ઘણી વાનરીઓ સાથે કીડા કરતો હતો તે વનમાં આવ્યો. તેને જોઈને શ્રીહત્ત બોલ્યો કે—

ધિજન્મ પશુજન્તૂનાં, યત્ર નાસ્તિ વિવેકતા ।
કૃત્યાકૃત્યવિભાગેન, વિના જન્મ નિરર્થકમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ:—“ પશુઓના જન્મને ધિક્કાર છે કે જેનામાં બિલકુલ વિવેક રહેલો નથી. કાર્ય અને અકાર્યના વિવેચન વિના તેમનો જન્મ નિરર્થક છે. ”

અહો ! માતા, બહેન વિગેરેના વિવેકરહિત એવો આ પશુઓનો જન્મ શા કામનો ?” તે સાંભળીને ક્રોધાયમાન થયેલ તે વાનર ક્રાંત પીસીને બોલ્યો કે “ રે દુરાચારી ! તું દૂર સળગતા પર્વતને જુઓ છે, પણ પગની નીચે રહેલા અગ્નિને જોતો નથી ? સુધ અને સરસવ જેવડાં પરનાં છિદ્રોને જુઓ છે પણ પોતાના મોટાં બીલાં જેવડાં દોષોને જોતો નથી ? અરે અધમમાં પણ અધમ ! મિત્રને સમુદ્રમાં નાંખીને ભોગને માટે પોતાનીજ માતાને તથા પુત્રીને પડખામાં રાખી બેઠો છે અને મારી નિંદા કરે છે ? ” એ પ્રમાણે તે વાનર તેની નિર્ભર્ત્સના (તિરસ્કાર) કરીને કુદકા મારતો પોતાના યુથમાં દાખલ થઈ ગયો. શ્રીહત્ત વિચાર કરવા લાગ્યો કે “ આ વેશ્યા મારી માતા શી રીતે ? અને આ કન્યા મારી પુત્રી શી રીતે ? તે તો સમુદ્રમાંથી મળી છે, અને મારી માતા તો કાંઈક શ્યામ વર્ણવાળી અને શરીરે ઉંચી હતી, અને આ વેશ્યા તો ગૌર વર્ણવાળી અને શરીરે નીચી છે. ” એમ વિચારીને તેણે વેશ્યાને પૂછ્યું, ત્યારે તે બોલી કે “ અરે શેઠ ! હું તો તમને ઓળખતીએ નથી. પશુના વચનથી તમે કેમ જ્ઞાતિમાં પડો છો ? ” તો પણ શ્રીહત્તની શંકા મટી નહીં, તેથી તે વાનરને શોધવા માટે આમ તેમ ફરવા લાગ્યો, તેવામાં ત્યાં તેણે એક મુનિને જોયા. તેમને વંદના કરીને શ્રીહત્તે પોતાનો સંદેહ પૂછ્યો, એટલે મુનિ બોલ્યા કે “ હું અવધિજ્ઞાનથી જાણું છું તેથી કહું છું કે વાનરે જે કહ્યું છે તે સત્ય છે. પ્રથમ તારી પુત્રીની વાત કહું છું—તું તારી પુત્રીને દશ દિવસની મૂકીને વહાણમાં બેસી પરદેશ ગયો હતો. ત્યારપછી તારા ગામમાં શત્રુના સૈન્યનો ઉપદ્રવ થયો. તે વખતે તારી સ્ત્રી પુત્રીને લઈને ભાગી, તે ગંગાને કિનારે આવેલા સિંહપુરમાં પોતાના ભાઈને ઘેર ગઈ. ત્યાં તે ૧૧ વર્ષ સુધી રહી. એકદા તે કન્યાને સર્પ ડસ્યો. તેની માતાએ તથા મામાએ તેના અનેક ઉપાયો કર્યા, પણ વિષ ઉતર્યું નહીં, તેથી તેને મરેલી ધારીને માતાએ રોહને લીધે એક પેટીમાં નાંખીને ગંગાનદીમાં વહેતી મૂકી. તે પેટી તને મળી; તેથી

આ કન્યા તારી પુત્રી છે. હવે તારી માતાનું વૃત્તાંત સાંભળ—સૂરકાંત રાજાએ તારી માતાને અંતઃપુરમાં રાખી હતી. તેને છોડાવવા માટે તારો પિતા સાડા પાંચ લાખ દ્રવ્ય લઈને શુભ રીતે સમર નામના પદ્મીપતિ પાસે જઈ તેની સેવા કરવા લાગ્યો. તેનાં કહેવાથી પદ્મીપતિએ મોટા સૈન્ય સાથે આવીને તે ગામ ભાંગ્યું. સૂરકાંત રાજા ત્યાંથી નાસી ગયો. પછી તારા પિતાને આગળ કરીને તે પદ્મીપતિ પુરમાં પ્રવેશ કરતો હતો, તેવામાં તારા પિતાના કપાળમાં એક બાણ લાગવાથી તરતજ મૃત્યુ પામ્યો.

અન્યથા ચિંતિતં કાર્યં દૈવેન કૃતમન્યથા ।

વર્ષન્તિ જલદાઃ શૈલે, જલમન્યત્ર ગચ્છતિ ॥ ૧ ॥

અન્યથા ચિંતિતં કાર્યં દૈવેન કૃતમન્યથા ।

પ્રિયાકૃતે હિ પ્રારંભઃ, સ્વાત્મઘાતાય સોડભવત્ ॥ ૨ ॥

“અન્યથા પ્રકારે ચિંતવેલું કાર્ય દૈવયોગે અન્યથા (વિપરીત) થયું. કેમકે વરસાદ તો પર્વતપર વરસે છે, પણ પાણી અન્ય સ્થાને જતું રહે છે, તેવીજ રીતે જે કાર્ય જુદી રીતે ચિંતવ્યું હતું તે કાર્ય દૈવયોગે વિપરીત થયું; કેમકે પ્રિયાને છોડાવવા માટે કરેલો પ્રારંભ પોતાનાજ ઘાતને માટે થયો.”

પછી તારી માતા કોઈ લિલ્લના હાથમાં પકડાઈ. ત્યાંથી પણ નાસીને વનમાં ભટકતાં તેણે કોઈ વૃક્ષના ફળનું ભક્ષણ કર્યું. તે ફળના પ્રભાવથી તેનું શરીર કાંઈક નીચું અને ગૌર વર્ણવાળું થયું. કારણ કે ‘મણિ, મંત્ર તથા ઔષધિનો મહિમા અચિંત્ય છે.’ ત્યાંથી કોઈ દેશ તરફ વ્યાપાર કરવા માટે જતા કોઈ વણિક ઢોકોએ તેને જોઈને “આ કોઈ વનદેવતા છે” એમ જાણી પામીને “તું કોણ છે?” એમ પૂછ્યું, ત્યારે તે બોલી કે “હું કોઈ દેવી નથી, પણ મનુષ્ય સ્ત્રી જાતિ છું.” તેથી તે વણિક ઢોકોએ તેને લઈને સુવર્ણપુરમાં વેચી. તે સ્વપ્નવાળી હોવાથી વિભ્રમવતી નામની વેશ્યાએ એક લક્ષ દ્રવ્ય આપીને તેને વેચાતી લીધી. પછી તેને નૃત્ય વિગેરે શીખવી તેનું સુવર્ણરેખા એવું નામ રાખ્યું. તે કંમે કરી રાજાની આમર વીંઝનારી થઈ. તે આ સુવર્ણરેખા તારી માતા છે. તેણે તને ઝોળખ્યો છે, પણ લજ્જાથી તથા હોશથી તેણે પોતાપણું પ્રગટ કર્યું નથી.” તે સાંભળીને શ્રીહત્તે પૂછ્યું કે “હે સ્વામી! આપનું વચન સત્ય છે, પરંતુ વાનરને આ વાતની ક્યાંથી ખબર?” મુનિએ કહ્યું કે “તારો પિતા તારી માતાના ધ્યાનથીજ મરીને વ્યંતર થયો છે. તેણે અહીં ભમતાં તને તથા સોમશ્રીને જોઈને અકાર્ય કરવા પ્રવૃત્ત થયેલા એવા તને વાનરના શરીરમાં પ્રવેશ કરીને તે કાર્યનો નિષેધ કર્યો છે.” તે સાંભળીને શ્રીહત્તે વિચાર્યું કે “અહો! કર્મની કેવી વિષમ ગતિ છે!” ફરીથી મુનિ બોલ્યા કે “તે વ્યંતર ફરીથી પાછો આવીને પૂર્વના મોહને લીધે પોતાની પ્રિયાને લઈ જશે.” તેવામાં તેજ વાનર આવીને સોમશ્રીને ઉપાડી બીજા વનમાં ચાલ્યો ગયો. તે જોઈ શ્રીહત્ત માથું ધૂણાવતો મુનિને નમી કન્યા સહિત સ્વસ્થાને ગયો.

અહીં વૃદ્ધ વેશ્યાએ દાસીને પૂછ્યું કે “સુવર્ણરેખા ક્યાં છે?” દાસીએ કહ્યું કે “પચાસ હજાર દ્રવ્ય આપીને શ્રીહત્ત એથી તેને લઈ વનમાં ગયો છે.” વૃદ્ધ વેશ્યાએ કહ્યું કે “તેને બોલાવી લાવ.” એટલે દાસીએ આવીને હુકાને બેઠેલા શ્રીહત્તને પૂછ્યું કે “અમારી સ્વામિની ક્યાં છે?” શ્રીહત્ત બોલ્યો કે “હું જાણતો નથી.” તે સાંભળીને દાસીએ વૃદ્ધ વેશ્યાને તે શ્રીહત્તનું વચન જણાવ્યું. એટલે વૃદ્ધ વેશ્યાએ રાજા પાસે જઈ પોકાર કરીને કહ્યું કે “હે સ્વામી! હું છેતરાણી છું, શ્રીહત્તે સુવર્ણરેખાને લઈ જઈને કાંઈક સંતાડી લીધી છે.” તે સાંભળીને રાજાએ શ્રીહત્તને બોલાવીને પૂછ્યું. ત્યારે “હું સત્ય વાત કહીશ તો કોઈ માનશે નહીં” એમ જાણીને તેણે કાંઈ પણ જવાબ આપ્યો નહીં. તેથી રાજાએ તેને કેદખાનામાં નાંખ્યો અને તેની પુત્રીને દાસી કરવાના હેતુથી પોતાને ઘેર રાખી. પછી કારાગૃહમાં રહેલા શ્રીહત્તે વિચાર્યું કે “સત્ય વાત કહેવાથી જ કોઈ પણ રીતે હું છૂટી શકીશ.” એમ ધારીને કારાગૃહના રક્ષકદ્વારા તેણે રાજાને વિગ્રમિ કરી કે “હે સ્વામી! હું સત્ય વાત કહું છું.” ત્યારે રાજાએ તેને સભામાં બોલાવ્યો. એટલે તેણે વાનર ઉપાડી ગયા સંખંધી વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું. તે સાંભળીને સર્વ જન હસવા લાગ્યા કે—અહો! કેવું સત્ય બોલ્યો? કહ્યું છે કે—

અસંભાવ્યં ન વક્તવ્યં, પ્રત્યક્ષં યદિ દશ્યતે ।

યથા વાનરગીતાનિ, તથા તરતિ સા શિલા ॥ ૧ ॥

અર્થ:—“જો કે પ્રત્યક્ષ જોયેલ હોય તો પણ અસંભવિત વાત બોલવી નહીં. જેવી રીતે વનમાં વાનરાઓ ગીત ગાય છે એ અસંભવિત હતું, તેમ જળમાં શિલા તરે છે તે પણ અસંભવિત છે.” આ દૃષ્ટાંત અન્ય સ્થળેથી જાણી લેવું.

પછી તે સાંભળીને “આ વણિક હજી પણ સત્ય બોલતો નથી.” એમ ધારીને ક્રોધ પામેલા રાજાએ તેને મારવાનો હુકમ કર્યો. એટલે શ્રીહત્તે વિચાર્યું કે “પૂર્વે કરેલા અશુભ કર્મનો ઉદય થયો છે, તો હવે બેઠ કરવાથી શું થાય?” તે અવસરે ઉદ્યાન પાળે આવીને રાજાને કહ્યું કે “હે દેવ! ઉદ્યાનમાં મુનિચંદ્ર કેવળી પધાર્યો છે.” તે સાંભળીને રાજા પરિવાર સહિત ઉદ્યાનમાં ગયો. મુનિને વાંદીને રાજાએ દેશનાની માંગણી કરી. ત્યારે કેવળી બોલ્યા કે “હે રાજા! સત્યવાદી શ્રીહત્તને મારવાનો તેં હુકમ આપ્યો છે તે તને ધર્મશ્રવણની અભિલાષાવાળાને યોગ્ય નથી.” તે સાંભળીને રાજા લજ્જા પામ્યો. પછી શ્રીહત્તને બોલાવી પોતાની પાસે બેસાડીને રાજા તેનું સ્વરૂપ પૂછતો હતો, તેવામાં તે વાનર સુવર્ણરેખાને પૃષ્ઠપર રાખીને ત્યાં આવ્યો, અને પૃષ્ઠપરથી તેને ઉતારીને તે સભામાં બેઠો. તે જોઈને સર્વ માણસો આશ્ચર્ય પામી શ્રીહત્તની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. પછી શ્રીહત્તે કેવળીને પૂછ્યું કે “હે સ્વામી! કયા કર્મને લીધે મને માતા તથા પુત્રી સાથે વિષયની અભિલાષા ઘટી?” મુનિ બોલ્યા કે “પૂર્વના સંખંધથી થઈ છે, તે હકીકત સાંભળ—કાંપિલ્યપુરમાં ચૈત્ર નામનો એક પ્રાક્ષણ હતો. તેને ગૌરી અને ગંગા નામની

એ સ્ત્રીઓ હતી. તે એકઠા મૈત્ર નામના મિત્રની સાથે બિજાવૃત્તિને માટે કોકણ દેશમાં ગયો. ત્યાં બંને મિત્રોએ ઘણું ધન મેળવ્યું. એકઠા ચૈત્રને સૂતેલો જોઈને મૈત્રે વિચાર્યું કે “આને હણીને હું સર્વ ધન લઈ લઉં.” ફરીથી પાછો તેને વિચાર થયો કે “મને વિશ્વાસઘાતીને ધિક્કાર છે!” એમ વિચારીને તે પાછો સ્વસ્થ થયો. પછી તે બંને મિત્રો લોભથી ભમતા ભમતા એક વનમાં પેઠા. તે વનમાં વૈતરણી નદી હતી. તેની બંધર નહીં હોવાથી તે બંને તેને ઉતરવા લાગ્યા; એટલે તેમાં ઝૂડીને મરણ પામ્યા. ત્યાંથી અનેક ભવમાં જન્મણ કરીને ચૈત્રનો જીવ તું થયો, અને મૈત્રનો જીવ શંખદત્ત થયો. તે શંખદત્તે પૂર્વભવે તને મારવાનું ધાર્યું હતું. તે કર્મથી તે તેને આ જન્મમાં સમુદ્રમાં નાંખ્યો. ચૈત્રની સ્ત્રીઓ જે ગૌરી અને ગંગા હતી તે પતિના વિયોગથી વૈરાગ્ય પામીને તાપસજી થઈ. એકઠા ગૌરીએ અતિ તૃષ્ણા લાગવાથી સેવા કરનારી પાસે પાણી માગ્યું. તે વખતે તે દાસીને નિદ્રા આવતી હતી, તેથી આળસને લીધે તેણે ઉત્તર આપ્યો નહીં. ત્યારે ગૌરી ક્રોધથી બોલી કે “અરે! શું તને સાપ કરડ્યો છે કે મરેલા જેવી થઈને ઉત્તર પણ આપતી નથી?” તે વચનવડે ગૌરીએ દૈવ પાપકર્મ ખાંધ્યું. ગંગાએ પણ એકઠા પોતાની કામ કરનારીને કાંઈ કાર્ય માટે મોકલી હતી, તે બહુવારે પાછી આવી ત્યારે ગંગાએ તેને કહ્યું કે “અરે! આટલી વાર તને કોઈએ ખંદીખાને નાંખી હતી?” એમ બોલતાં તે ગંગાએ પણ દુષ્ટ કર્મ ખાંધ્યું. ત્યારપછી એક દિવસ કોઈ વેશ્યાને ઘણા પુરુષો સાથે વિલાસ કરતી જોઈને ગંગાએ વિચાર્યું કે “આ વેશ્યાને ધન્ય છે કે જે જન્મરોથી પુષ્પલતાની જેમ અનેક કામી પુરુષોથી વીંટાયેલી છે, હું તો મંદભાગી છું કે જેનો પતિ પણ તજીને દૂર દેશ ગયો છે.” આવા વિચારથી તેણે દુષ્ટ કર્મ ઉપાજન કર્યું. ત્યાંથી મરણ પામીને તે બંને જ્યોતિષી દેવીઓ થઈ. ત્યાંથી ચ્યવીને ગૌરીનો જીવ તારી પુત્રી થયો અને ગંગાનો જીવ તારી માતાપણે ઉત્પન્ન થયો. તેમની સાથે પૂર્વભવે પત્નીનો સંબંધ હોવાથી તને તેનાપર કામરાગ ઉત્પન્ન થયો.” આ પ્રમાણેનું સંસારનું સ્વરૂપ સાંભળી વૈરાગ્ય પામેલો શ્રીદત્ત બોલ્યો કે “હે સ્વામી! મને પાપીને મારા મિત્રનો મેળાપ થશે કે નહીં?” શુરુએ કહ્યું કે “ખેદ ન કર, એક ક્ષણવારમાંજ તે અહીં આવશે.” એમ વાતો કરે છે તેવામાં ત્યાં શંખદત્ત આવ્યો. શ્રીદત્તને ત્યાં જોડેલો જોઈને શંખદત્તની આંખો ક્રોધથી લાલ થઈ ગઈ. તે જોઈને શુરુએ શંખદત્તને કહ્યું કે “હે ભદ્ર! કેપ ન કર; કેમકે ક્રોધરૂપી અગ્નિથી શુણ્ણરૂપી રત્નો બળી જાય છે. તે અગ્નિને જે ઊપશમરૂપી જળવડે યુગાવતો નથી તે સેંકડો દુઃખ સહન કરે છે. દેહરૂપી ઘરમાં ક્રોધરૂપી અગ્નિ પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે ત્રણ દોષ (ત્રિદોષ) ઉત્પન્ન કરે છે. પોતાને તપાવે, પરને તપાવે, અને પરસાથેના સ્નેહનો નાશ કરે.” તે સાંભળીને શંખદત્ત કાંઈક શાંત-ચિત્ત થયો. પછી શ્રીદત્તે ઉઠીને તેને પોતાની પાસે બેસાડી કેવળી પ્રત્યે પૂછ્યું કે “આ મારો મિત્ર સમુદ્રમાંથી શી રીતે નીકળીને અહીં આવ્યો?” શુરુ બોલ્યા કે “સમુદ્રમાં તેને એક કાષ્ઠનું પાટીયું હાથમાં આવ્યું. તેને આધારે તરીને તે સાત દિવસે સારસ્વત નગર પાસે નીકળ્યો. ત્યાં તેને તેનો મામો મળ્યો. તેણે તેને સ્વસ્થ કર્યો. પછી તેણે તેના

મામાને “સુવર્ણકૂળ અહીંથી કેટલું દૂર છે?” એમ પૂછ્યું ત્યારે તેના મામાએ કહ્યું કે—“અહીંથી વીસ યોજન દૂર છે; ત્યાં હાથીઓથી ભરેલાં બહાણો આવ્યાં છે, એમ સંભળાય છે.” તે સાંભળીને મામાની રજા લઈને તે અહીં આવ્યો, અને અહીં તને ભેઈને તેને ક્રોધ પ્રકટયો. આ રીતે કહીને ગુરૂએ શંખદત્તને ફરીથી પૂર્વલવની બીના કહીને બોધ પમાડ્યો—આ પ્રમાણે કેવળીની દેશના સાંભળીને રાજાએ ખાર પ્રતો ગ્રહણ કર્યો. અને શ્રીદત્તે શંખદત્તની સાથે પોતાના ઘેર જઈને અધું દ્રવ્ય તથા પુત્રી આપીને પોતાના ધનને સાત ક્ષેત્રોમાં વાપરી દીક્ષા લીધી. તેને પાળીને તે શ્રીદત્ત મુનિ મોક્ષે ગયા. ૬૫

તે ક્ષણેજ પ્રભાવ વધતી દેહકાંતિ વિણાસતી,

ઉદ્યોગ બંધ થતા હૃદયની પૂર્ણ અસ્થિરતા થતી;

દેહ શીર્ણવિશીર્ણ બનતો તેમ તસ દ્રવ્યાદિને,

સ્વાધીન કરતા તસ સગાંઓ નહિ સ્મરે મરનારને. ૬૬

સ્પષ્ટાર્થ:—જ્યારે જીવો મરણના પંખમાં સપડાઈ જાય છે ત્યારે તેના પ્રભાવનો તથા શરીરની વધતી એવી કાંતિનો વિનાશ થાય છે અને તેના ઉદ્યોગ (ખાલવું, ચાલવું વગેરે) બંધ થઈ જાય છે તથા હૃદયની પૂરેપૂરી અસ્થિરતા થાય છે. તેમજ આ પોતાનું પાળી પોષીને સાચવેલું શરીર પણ શીર્ણ-વિશીર્ણ (દુર્બલ, નિસ્તેજ) બને છે એટલે જન્મરિત થઈ જાય છે. વળી તેના સગાંઓ—તે મરણ પામનારા જીવે સાચવી સાચવીને એકઠાં કરેલા ધન વગેરેને પોતાને તાબે કરી લે છે, અને સ્વાર્થ સર્વો પછી તેઓ મરનારા જીવને સંભારતા પણ નથી. ૬૬

સ્વાર્થ પૂરતા તે સગાં સંબંધિઓ આ જીવને,

રાજી કરે સર્વ પ્રકારે દેઈ સુખના હેતુને;

તે બધાં પણ મરણભયથી ના બચાવે તેહને,

મરનાર મરતાં સ્વાર્થ તૂટતાં સૌ રહે છે તેહને. ૬૭

સ્પષ્ટાર્થ:—ખરી રીતે વિચારતાં આ સ્ત્રી-પુત્ર વગેરે સર્વ સગાં સંબંધિઓ તે સ્વાર્થનાં જ સગાં છે. એમ ચોક્કસ સમજવું. કારણ કે તેઓ પોતાના સ્વાર્થને સાધવાને માટે તેને (મરનાર જીવને) સુખના હેતુઓ (લોજનાદિ) આપીને રાજી કરે છે. પરંતુ તે બધા સગાં વગેરેમાંથી કેઈ પણ માણસ મરણના ભયમાંથી તેને બચાવી શકતું નથી. પરંતુ જ્યારે તે જીવ મરણ પામે છે ત્યારે તે સઘળાં સગાંઓનો સ્વાર્થ પણ તૂટી જાય છે. ને આજ કારણથી તેઓ તેની પાછળ રૂઢન (રોવું) વગેરે કરે છે. અથવા તેના મરણથી રૂઢન કુદન (રોવું, કૂટવું) વગેરે પ્રકારે ઉદ્દાસ થઈને દુઃખી થવાનો ડોળ કરે છે. ૬૭

જેહની ચાર તરફ અશ્વાદિ વીંટાઈ રહ્યા,

જેહનું બલ પણ ઘણું તે મરણકાલ બની ગયા;

રંક જેવા તેમને પણ શીઘ્ર યમ નૃપ લઈ જતા,
સ્ત્રી આદિમાંનાં કોઈ પણ ત્યારે ન તેને રક્ષતા. ૬૮

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી હે ભગ્ય જીવો ! જે બળવાન ગણાતા પુરૂષોની પાછળ ચારે બાજુ અશ્વાદિ એટલે ઘોડા વગેરે વીંટાઈને રહેલા હતા. વળી જેમનામાં ઘણું બળ હતું તેવા મહા મહા પરાક્રમી પુરૂષો પણ મરણ સમયે રંક ગરીબ જેવા થઈને તેનો કોળીયો બની ગયા છે. એટલે તેઓનું પણ મરણની આગળ કાંઈ પણ જોર ચાલી શક્યું નથી. આ રીતે—નિર્ધન કે રંક તમામ સંસારિજીવોને પણ ચમરાજ નલદી લઈ ગયા છે અથવા તેમને પણ મરણને શરણ થવું પડ્યું છે. તે વખતે તેમના સ્ત્રી વગેરે પરિવારમાંથી કોઈ પણ તેનું રક્ષણ કરી શક્યું નથી. આ શ્લોકનું અર્થ રહસ્ય એ છે કે ભલે કોઈ મોટો ચક્રવર્તી રાજા હોય કે કોઈ તદ્દન ગરીબ માણસ હોય, કે કોઈ મહા પરાક્રમી હોય કે કોઈ તદ્દન દુબળો હોય, કોઈ મોટો પૈસાદાર હોય કે કોઈ ગરીબ હોય અથવા કોઈ મહા અભિમાની હોય કે કોઈ નમ્ર હોય આ દરેકને પણ ચમરાજ તેના કોઈપણ સદ્ગુણ કે દુર્ગુણ, મોટાઈ કે હલકાઈ વગેરે જોયા સિવાય જ લઈ જાય છે અને તે વખતે તેના પરિવારમાંના કોઈનું કાંઈ પણ ચાલી શકતું નથી. આ વાત તો આ દુનિયામાં આપણે દરરોજ પ્રત્યક્ષ નજરે પણ જોઈએ છીએ. ૬૮

કોઈ પેસે વજ્ર ધરમાં કોઈ મુખ તરણું ગ્રહ,
શીઘ્ર બચવા મરણથી તોએ ન તે જીવતો રહે;
ચમરાજ નિર્દય અહંકારી તિરસ્કરણીય સર્વને,
સરખા ગણે નૃપ રંક પંડિત મૂર્ખ કિંકર આદિને. ૬૯

સ્પષ્ટાર્થ:—તથા હે ભગ્ય જીવો ! કોઈ માણસ મરણથી બચવાને માટે બહુ મજબૂત ગણાતા વજ્રધરમાં (વજ્ર જેવા મજબૂત ધરમાં) પેસી જાય તો પણ જેમ મજબૂત કિલ્લામાં છુપાઈ રહેલ નબળા શત્રુને બળવાન રાજા કબજે કરી લે છે તેવી રીતે આ ચમરાજ પણ તેને પકડ્યા વિના રહેતો નથી. અથવા તો ગમે તેવા બળવાન જીવને પણ મરણને શરણ થવું જ પડે છે. જેમ યુદ્ધમાં એવો નિયમ હોય છે કે શત્રુ રાજા મુખમાં તરણું લઈને આવે તો જિતનાર રાજા તેને જીવતો જવા દે છે તેમ કોઈ માણસ મરણ-રૂપિ ચમરાજ આવે ત્યારે મુખમાં તરણું ગ્રહણ કરે (રાખે) તો પણ ચમરાજ તેને છોડતો નથી. માટે જ કહ્યું છે કે—આ દયા રહિત, અભિમાનવાળો અને સર્વથી તિરસ્કાર કરાવેલો ચમરાજ રાજા અને રંક, પંડિત અને મૂર્ખ, શેઠ અને નોકર એ બધા જીવોને સરખો જ ગણે છે. કારણ કે કોઈની પણ પરવા રાખતો નથી. ૬૯

જે મંત્રવિદ્યા ઔષધિને જાણતા વરદેવને,
વશ કરે બળને વધારે જેહ શ્રેષ્ઠ રસાયણ;

તેહને પણ મરણ ન તજે મરણ દુઃખને ટાળવા,

ચાર અર્થ સમર્થ તે અરિહંત આદિક જાણવા. ૭૦

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી જેઓ વિવિધ પ્રકારના મંત્ર, વિદ્યાઓને જાણનારા હતા, અને ઉત્તમ પ્રકારની ઔષધિઓને જાણતા હતા તથા જેમણે મંત્રાદિથી ઉત્તમ દેવોને પણ પોતાને વશ કર્યા હતા તેમજ જેઓએ ઉત્તમ રસાયણો ખાઈને શરીર બળ ઘણું વધાર્યું હતું. તે તમામ જીવોને પણ આ મરણ છોડતું નથી. આવા પ્રકારના મનુષ્યોને પણ આયુષ્ય પૂરું થાય કે તરતજ આ ઔદારિક શરીરનો ત્યાગ કરીને બીજી ગતિમાં જવું પડે છે. માટે જેઓને મરણનો ભય લાગ્યો હોય અને જેઓ મરણને ટાળવા એટલે દૂર કરવાને ઇચ્છતા હોય તે ભવ્ય જીવોએ પહેલાં જણાવેલા શ્રી અરિહંત પ્રભુ, સિદ્ધ ભગવંતો, સાધુઓ અને કેવલી ભગવંતે કહેલો ધર્મ એ ચાર પદાર્થોનો આશરો (શરણ) જરૂર ગ્રહણ કરવા (લેવા) યોગ્ય છે. કારણ કે એ ચાર પદાર્થોનો આશ્રય કરનાર ભવ્ય જીવોના મરણના હેતુભૂત સર્વ કર્મોનો નાશ થતો હોવાથી તેમના કર્મજન્ય મરણનો પણ નાશ થાય છે. કારણ કે જ્યાંસુધી કર્મો હોય ત્યાંસુધી જ મરણ થાય છે. આ રીતે તમામ કર્મોનો નાશ કરવાથી પ્રાપ્ત થયેલ મોક્ષ (મુક્તિદશામાં) આ જીવ આદિ અનંતકાળ સુધી રહે છે. માટે તમારે આ ચાર પદાર્થોનું શરણ જરૂર સ્વીકારીને પરમ ઉદ્ધાસથી મોક્ષ માર્ગની સાત્વિકી આરાધના કરવી જોઈએ. આ રીતે તમે મરણના ભયને ટાળીને નિર્ભય બની શકશો. ૭૦

તનમાં પવનને દીર્ઘ કાલ સુધી કદી થંભાવીએ,

અથવા જલધિ તીર વાસ કરીએ ગિરિશિખર આરોહીએ;

તોયે જરાથી જર્ણુ થઈએ તે ન છોડે કોઈને,

મરણ નિશ્ચિત જન્મીને ન જરા વિનિશ્ચિત કોઈને. ૭૧

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે જરા એટલે વૃદ્ધાવસ્થામાંથી બચવું મુશ્કેલ છે તે જણાવે છે:— કેટલાક માણસો પોતાની જીવાની ટકાવી રાખવા માટે શરીરમાં પવનને લાંબા કાળ સુધી રોકી રાખે છે અથવા તો પ્રાણાયામ વગેરે ક્રિયા કરે છે અને કેટલાક લોકો જલધિ તીર એટલે સમુદ્રના કાંઠે વાસ કરે છે એટલે રહે છે, તથા કેટલાક લોકો ગિરિશિખર એટલે પર્વતના શિખર ઉપર ચઢે છે તો પણ તેઓ જરાથી અથવા ઘડપણથી બચી શકતા નથી, કારણ કે તે ઘડપણ કોઈને છોડતું નથી. પરંતુ જેમ જન્મેલા મનુષ્યને મરણ અવશ્ય હોય છે તેમ આ ઘડપણ દરેકને નિશ્ચિત નથી કારણ કે વૃદ્ધાવસ્થામાં જ મરણ આવે તેવો નિયમ નથી. કેટલાક જીવો એવા છે કે જેઓ જન્મીને થોડા વખતમાં જ અથવા બાલ્યાવસ્થામાં મરણ પામે છે. ને કેટલાક જીવો એવા પણ છે કે જેઓ ભરજીવાનીમાં પણ મરણ પામે છે. ત્યારે કેટલાક જીવો એવા પણ છે કે જેઓ ઘડપ-

જુમાં પણ મરણ પામે છે. માટે દરેક સંસારિ જીવને વૃદ્ધાવસ્થા (ઘડપણ આવવા)નો નિયમ નથી. ૭૧

ઘડપણમાં જીવની કેવી દશા થાય છે ? તે પાંચ શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

વાળને ઘોળા બનાવે કાંતિ રસ હીન તનુ કરે,
ઘડપણ ઘણાંને ત્રણ લકાર વધારતું સુખને હરે;
પુણ્ય યોગે ધર્મના સંસ્કારથી સુખ પામતા,
બીજા જનો પુત્રાદિથી પણ મદદ આદિ ન પામતા. ૭૨

સ્પષ્ટાર્થ:—પરંતુ જેઓને વૃદ્ધાવસ્થા આવે છે તેવા જીવોની કેવી દશા થાય છે તે જણાવતાં કહે છે કે જ્યારે ઘડપણ આવે છે ત્યારે માણસના વાળ પહેલાં કાળા હતા, તે ઘોળા બની જાય છે. કે જેને પળીયા આવ્યા એમ કહેવાય છે. અને આ ઘડપણને લીધે માણસનું શરીર કાંતિ (શોભા, તેજ) વિનાનું તેમજ રસ વિનાનું બની જાય છે. તથા આ ઘડપણને લીધે ઘણાં જીવોમાં ત્રણ લકારની વૃદ્ધિ થાય છે, તે ત્રણ લકાર આ પ્રમાણે જણાવ્યા:—૧ લોભ એટલે વધારે વધારે મેળવવાની ઇચ્છા રહ્યા કરે છે. ૨ લાલચ એટલે સાડું સાડું ખાવાની ઇચ્છા થાય છે. ૩ લવલવ એટલે અધિક લવારો કરે છે. એટલે આ ઘડપણ વારે ઘડીએ બીનજરૂરી બોલબોલ કર્યા કરે છે. તેમજ સુખનું હરણ કરે છે. કેટલાક ભાગ્યશાળી (ગણ્યા ગાંઠ્યા) જીવોજ ધર્મના પહેલાંના દઢ સંસ્કારને લીધે ઘડપણમાં પ્રાપ્ત સુખ શાંતિને અનુભવે છે. પરંતુ બીજા ઘણાં વૃદ્ધ જીવો તો પોતાનાજ પુત્ર વગેરે કુટુંબીઓની મદદને પણ મેળવી શકતા નથી. કારણ કે પુત્રાદિક સર્વ સ્વાર્થનાં સગાં હોવાથી જ્યાંસુધી તે વૃદ્ધની પાસેથી દ્રવ્યાદિક મળતાં હોય ત્યાંસુધી સારવાર કરે છે. પરંતુ જ્યારે તેની પાસેથી કંઈ (ધન વગેરે) મળતું નથી, ત્યારે તે પુત્રાદિક સામું પણ જોતાં નથી. પરંતુ જે સપૂત (ખાનદાન હીકરા) હોય તે તો ઠેઠ સુધી વૃદ્ધનું પાલન-પોષણ કરે છે. બાકી બીજા સ્વાર્થિ જીવો તો તે વૃદ્ધની બીલકુલ સંભાળ પણ રાખતા નથી. તેથી વૃદ્ધાવસ્થામાં તેવા જીવો ઘણું દુઃખ પામે છે. માટેજ કહ્યું કે—સંસારિ જીવોને ઘડપણમાં પણ કોઈનું શરણ હોતું નથી. તેથી વહેલાસર ચેતીને સાચા શરણરૂપ શ્રી જિન ધર્મની પરમ ઉદ્ધાસથી સારિવકી આરાધના કરવી, એજ મુક્તિનું અદ્વિતીય સાધન છે. ૭૨

પૂર્વે કરેલી શીલ કેરી સાધના આરોગ્યને,
આપતી પણ કેમ વૃદ્ધો ભોજનાદિક કષ્ટને;
બહુ સહે ધનના અભાવે ભાવ પૂછે કોઈ ના,
સ્વાર્થનીજ સગાઈ સ્વાર્થે ભાવ પૂછે વૃદ્ધના. ૭૩

સ્પષ્ટાર્થ:—જેમણે પૂર્વે શીલની સાધના કરી હોય અથવા બ્રહ્મચર્યનું સારી રીતે

પાલન કર્યું હોય તેવા મનુષ્યોને તે સાધના વૃદ્ધાવસ્થામાં આરોગ્ય આપે છે. અથવા સામાન્ય રીતે વૃદ્ધાવસ્થામાં તે શરીર માંડુ સાબુ રહ્યા કરે છે પરંતુ જેઓએ સુંદર શીયલ પાળ્યું હોય તેઓનું જ શરીર વૃદ્ધાવસ્થામાં જરૂર નિરોગી રહી શકે છે. બાકીના વૃદ્ધ જીવો તે ભોજન વગેરેના ઘણા કષ્ટોને સહન કરે છે. અને તેમના દાંત પડી જવાથી તેઓને ખાઈ શકાય તેવો આહાર પણ મળતો નથી. તથા તેઓની પાસે ધન ન હોય તે કોઈ તેમનો ભાવ પણ પૂછતું નથી. અથવા તેમને શું ચીજ જોઈએ છે? તેની પુત્રાદિમાં કોઈ પણ દરકાર (ધ્યાન) પણ રાખતું નથી. કારણ કે દુનિયામાં સ્વાર્થનીજ સગાઈ કહેલી છે. માટે જ્યાંસુધી વૃદ્ધની પાસેથી પોતાનો કાંઈ પણ સ્વાર્થ સરે તેમ હોય ત્યાંસુધીજ તેઓ વૃદ્ધનો ભાવ પૂછે છે. તે સિવાય તેમની સામે પણ તે સગાઓ જોતાં નથી. ૭૩

સ્વાર્થ સરતા વૃદ્ધ જો રોગાદિથી માંદો પડે,
કોઈ શાતા પૂછતા નહી શરીરે પણ ના અડે;
સાર વાર કરે નહીં જિમ ચંદ્ર ગ્રહણ કદર્થના,
એકલોજ સહન કરે તિમ હાલ જાણો વૃદ્ધના. ૭૪

સ્પષ્ટાર્થ—વળી જ્યારે વૃદ્ધ પાસેથી ધન ખલાસ થઈ જાય છે ત્યારે અથવા જ્યારે તેની ગરજ રહેતી નથી અથવા પોતાનો સ્વાર્થ સધાઈ જાય છે ત્યારે પુત્રાદિક પરિવાર તે વૃદ્ધ તરફ બેદરકાર બને છે. જો તે વૃદ્ધ કદાચ અચાનક કોઈ રોગ વગેરેને લીધે માંદો પડે તો પણ કોઈ તેની ખબર અંતર પૂછતું નથી અને તેને સાજો કરવાને માટે ક્ષમા વિગેરેનો ખર્ચ પણ કરતા નથી. તથા તે વૃદ્ધના શરીરને કોઈ અડતું પણ નથી. તેમજ તે પુત્ર વગેરે તેની કોઈ પણ પ્રકારની સારવાર અથવા સેવા ચાકરી પણ કરતા નથી. આ બાબતમાં દષ્ટાંત આપતાં જણાવે છે કે જ્યારે ચંદ્રનું ગ્રહણ થાય છે ત્યારે તેની પીડાને તે ચંદ્ર એકલો સહન કરે છે. બીજું કોઈ તે વખતે તેને સહાય કરતું નથી તેમ વૃદ્ધ બનેલાના પણ તેવાજ હાલ થાય છે એટલે તેને પણ પુત્રાદિમાંથી કોઈ તે વખતે સહાય કરતું નથી અને તે એકલોજ અનેક પ્રકારની વિટંબનાઓ સહન કરે છે. અને અંતે ઘણા દુઃખી થઈને રીબાઈ રીબાઈને તે મરણને શરણ થાય છે. એટલે મરણ પામે છે. ૭૪

પુત્રાદિ કેરો સાથ પણ તેઓ કહું કરતા નથી,
જેને નથી તે એકલો બધું કામ કરી શકતો નથી;
તેમાં કદી રોગાદિ પીડા થાય મુંઝવણ તે ઘણી,
બહુ આકરા કષ્ટો ભરેલી પરિસ્થિતિ ઘડપણ તણી. ૭૫

સ્પષ્ટાર્થ—જો વૃદ્ધને પુત્રાદિક પરિવાર હોય છે છતાં પણ તે વૃદ્ધ દુઃખી થાય છે. કારણ કે તે પુત્રાદિક તે વૃદ્ધનું કહું (વેણુ, કામકાજ) કરતા નથી અથવા વૃદ્ધનું કહું

ગણુકારતા નથી. અને તેઓ આ પ્રમાણે બોલે છે કે-તેને તો ટક ટક કથાની ટેવ પડી છે. સાઠ વર્ષ થવાથી તેની બુદ્ધિ નાશી ગઈ છે. એને એક ખુણામાં એકલો પડ્યો રહેવા દો એવાં એવાં વચનો સંભળાવીને ઉલટો તેને વધારે હેરાન કરે છે. અને જેને પુત્રાદિક પરિવાર હોતો નથી તે એકલો હોવાથી તેનાથી પોતાની જરૂરીઆતનું બધું કામ બની શકતું નથી તેથી દુઃખી થાય છે. અધુરામાં પૂરું તે બે તે વૃદ્ધ (ઘરડા પુરૂષ વગેરે) માંદો પડે છે તો તેની મુંઝવણનો પણ પાર રહેતો નથી. એટલે માફ હવે શું થશે ? મારી સારવાર કોણ કરશે ? અને મને ખાવાનું કોણ કરી આપશે ? એમ અનેક રીતે તે મુંઝાય છે. માટે જ કહ્યું છે કે ઘડપણ બહુ દુઃખદાયી છે. કારણ કે ઘડપણમાં અનેક પ્રકારનાં આકરાં કષ્ટો સહન કરવાં પડે છે. તેથી તે વૃદ્ધ ઘડપણને લીધે ઘણો અકળાઈ જાય છે અને તેથી હવે તો મરણ જલદી આવે તો સાફ. મરણ આવે તો મારો આ દુઃખમાંથી છુટકારો થઈ જાય એમ બોલ્યા કરે છે. અને હવે તો મારાથી આ દુઃખ સહન થઈ શકતું નથી. એમ વારંવાર અફસોસ કર્યા કરે છે. અને તે જીવ અનેક પ્રકારના કુધ્યાન વડે નવાં ચીકણાં કમોને બાંધે છે. ૭૫

આવી જરા નહિ દેવગતિમાં દેવને નિર્જર કહ્યા,
તે અપેક્ષા વચન પણ ન જરા રહિત દેવો ભણ્યા;
જરા લક્ષણ અંતકાલાદિક વિષે સવિ દેવને,
ચ્યવન ચિહ્ન વિચારથી સાચા ગણું જિનવચનને. ૭૬

સ્પષ્ટાર્થ:—વાળ ઘોળા થઈ જાય, આમડી લબડી પડે, શરીરમાં શક્તિ રહે નહિ, કાંત પડી જાય, મોમાંથી નાનાં બાળકની પેઠે લાળ નીકળ્યા કરે આવી વૃદ્ધાવસ્થા દેવગતિમાં હોતી નથી. એટલે દેવો આવી વૃદ્ધ અવસ્થા પામતા નથી માટે તેમને નિર્જર કહ્યાં છે. નિર્જર એટલે મનુષ્યના જેવી જરા-(વૃદ્ધાવસ્થા) વિનાના જે હોય, તે નિર્જર કહેવાય. પરંતુ આ રીતે દેવ વૃદ્ધ થતા નથી એ વચન પણ ઉપર જણાવેલી અપેક્ષાવાળું જાણવું. કારણ કે પૂર્વે કહેલી વૃદ્ધમનુષ્યના જેવી ભોગવળી પડતી વૃદ્ધાવસ્થા દેવોને હોતી નથી તો પણ ખરી રીતે દેવો જરારહિત એટલે ઘડપણ વિનાના કહ્યા નથી અથવા દેવોમાં પણ જરા કહેલી છે. કારણ કે સર્વ દેવતામાં પણ અંત કાલ વખતે જરાના લક્ષણો જણાય છે એમ તે દેવોને ચ્યવન કાલના જે લક્ષણો કહ્યા છે તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. તે લક્ષણો આ પ્રમાણે જાણવાં:—જ્યારે દેવોનો ચ્યવન કાલ નજીક આવે છે ત્યારે હ'મેશાં પ્રકુલિત રહેતી તેમની કૂલની માળા કરમાવા માંડે છે, તેમના દેહની કાંતિ ઓછી થતી જાય છે. તે દેવોમાં ચિંતાનો વધારો થાય છે વગેરે વૃદ્ધાવસ્થાનાં લક્ષણો જણાય છે. આ રીતે દેવોને પણ જરા હોય છે, આવા-જિનેશ્વર દેવનાં વચનો સાચાં જ છે. એમ ચોક્કસ માનવું જોઈએ. ૭૬

મરણ કોને કહેવાય છે? તે જણાવે છે:—

અંત કાલે યમ ઉપાડી જાય ઇમ પરદર્શિને;

પાપથીજ બચાવવા કહ્યું એમ ના જિનદર્શિને;

જીવનદોરી તૂટતા કે અંત તેનો આવતા,

હોય પરભવગમન પ્રાણવિયોગ મરણ જણાવતા. ૭૭

સ્પષ્ટાર્થ:—પરદર્શનમાં મરણ વિષે એમ કહ્યું છે કે જ્યારે મરણ કાળ નજીક આવે છે ત્યારે યમરાજ અથવા યમના દૂતો આવીને તે જીવને ઉપાડી જાય છે અને યમરાજના દરબારમાં તેને ખડો કરે છે. ત્યાં તેને પુણ્ય-પાપનાં શા શા કામો કર્યાં છે વગેરે પૂછવામાં આવે છે. યમરાજના ચોપડામાં તેના પુણ્ય-પાપની નોંધ થાય છે. પછી તેણે કરેલાં પુણ્ય-પાપને અનુસારે તેને સુખ દુઃખ આપવામાં આવે છે. પરંતુ જૈનદૃષ્ટિથી-આ બધું વિચાર કરતાં વ્યાજબી જણાતું નથી. પૂર્વે જણાવેલ-અન્યમતના વચનો તો જીવને પાપ કરતાં બચાવવાને માટે એટલે તેને પાપનો ભય બતાવવા માટે કહ્યાં છે. આવી માન્યતા જિનદર્શનમાં એટલે જિનેશ્વર લગવતે કહેલા જિનશાસનને અનુસારે છેજ નહિ. પરંતુ મરણ કોને કહેવાય અને મરણ ક્યારે આવે તેને માટે જિનેશ્વર દેવે જણાવ્યું છે કે જીવનદોરી તૂટતાં એટલે બાંધેલા આયુષ્યમાં ઉપક્રમ લાગવાથી આયુષ્યની દોરી ટૂટી જાય અથવા આયુષ્યની અપવર્તના થવાથી તે આયુષ્ય જલદી લોગવાઈ જાય, કે સામાન્ય રીતે બાંધેલું આયુષ્ય સ્વાભાવિક રીતે લોગવાઈને પૂરું થઈ જાય એમ બેમાંથી ગમે તે એક પ્રકારે જ્યારે આયુષ્ય ક્રમ લોગવાઈ જાય ત્યારે તે જીવ પરભવમાં જાય છે એટલે તે જીવ પૂર્વે બાંધ્યા પ્રમાણે શુભાશુભ ગતિમાં આવ્યો જાય છે. એટલે તે વખતે બાંધેલા નવા આયુષ્યનો અભાધાકાલ પૂરો થવાથી તે નવા બાંધેલા આયુષ્યનો ઉદય થાય છે અને એક આયુષ્ય પૂરું થવાથી તરત બીજા આયુષ્યનો જે ઉદય થાય, તેજ મરણ કહેવાય છે. પરંતુ આ વખતે યમના દૂતોનું આવવું વગેરે બનાવોમાંનો કોઈ પણ બનાવ બનતોજ નથી. હવે સંસારિ જીવ જ્યારે એક ભવમાંથી બીજા ભવમાં જાય ત્યારે પ્રથમના આયુષ્યની સાથે સંબંધવાળા (સંનિ પંચેદ્રિયની અપેક્ષાએ) જે નવ પ્રાણો હતા તેનો વિયોગ થાય છે. અને આ પ્રાણોનો જે વિયોગ થવો તેને જ જિનેશ્વર દેવોએ મરણ કહેલું છે. ૭૭

કોઈને પણ મરણ ગમતું નથી તે જણાવે છે:—

મરણ ગમે ના કોઈને માંકડ તણા દૃષ્ટાંતથી,

જીવન બહાલું સર્વને મુરઠદને લઈ કીટથી;

ક્યારે અને ક્યાં મરણ શાથી એહ સૌ જાણે નહી,

મરણભયથી મિષ્ટ ભોજન ખાય પણ ભાવે નહી. ૭૮

સ્પષ્ટાર્થ:—કોઈને પણ મરવાનું ગમતું નથી. અહીં આં માંકડનું દષ્ટાંત જાણવું. માંકડને પણ પોતાનો જીવ ધણો વહાલો છે. કારણ કે જ્યારે તેને પકડવા જઈએ છીએ ત્યારે તે નાશી જવા માટે ફાંફાં મારે છે. તરતજ દોડી જાય છે. માટે જ કહ્યું છે કે ઈન્દ્ર મહારાજથી માંડીને નાનામાં નાના કીડા સુધીના તમામ જીવોને પોતાનું જીવન વહાલું છે. પરંતુ મરણ ક્યારે થશે અને કયે સ્થળે થશે, તેની સામાન્ય જીવોમાંના કોઈને પણ ખબર પડતી નથી. પરંતુ મરણનો ભય તો સર્વ જીવોને રહેલો જ છે. કારણ કે મરણના ભયથી કંપતા જીવોને સ્વાદિષ્ટ ભોજન ખાવા આપીએ, તો તે પણ તેમને ભાવતું નથી. ૭૮

પુણ્યવંત જીવોની જન્મથી માંડીને મરણ પર્યંત કેવી સ્થિતિ હોય તે સાત શ્લોકોમાં જણાવે છે :—

જીવ જ્યારે જન્મ પામે તે સમે પોતે રૂએ,
સુતજન્મથી હરખાઈ માત-પિતા પ્રમુખ લોકો હસે;
પણ તેજ જીવ કાલક્રમે વયમાં વધતો ધર્મને,
આરાધતાં દીન-દુઃખિજનના દુઃખ હરે દઈ દાનને. ૭૯

સ્પષ્ટાર્થ:—જ્યારે જીવ મનુષ્યરૂપે જન્મે છે તે વખતે તે પોતે તો રૂઢન કરે છે (રડે છે) પરંતુ પુત્રનો જન્મ થવાથી માત-પિતા વગેરે સગાંઓ તો રાજી થઈને હસે છે. તેજ પુણ્યશાળી જીવ જ્યારે અનુક્રમે વયમાં વધે છે ત્યારે પુણ્યવાન હોવાથી ધર્મનું ચથાર્થ સ્વરૂપ સમજી તેની આરાધના કરે છે. વળી પોતાની શક્તિ અનુસાર દુઃખી મનુષ્યોને જોઈને તેમના ઉપર દયાભાવ લાવીને દાન આપે છે અને તેમનાં દુઃખોને દૂર કરવાને માટે પ્રયત્ન (તનતોડ મહેનત) કરે છે. ૭૯.

દ્રવ્યના પણ ભોગથી રોગી તણા રોગો હરે,
હિત વેણુ બોલી ધર્મમાં ડગતા જનોને થીર કરે;
યોગ્ય અવસર સ્મારણાદિક સાધનો ના વિસ્મરે,
કલ્યાણ મિત્ર બની અવરને મદદ હિતમાર્ગે કરે. ૮૦

સ્પષ્ટાર્થ:—અને આ પુણ્યશાળી જીવ પોતાના દ્રવ્યનો ભોગ આપીને એટલે પોતાના ખર્ચે પણ રોગથી પીડાતા જીવોના રોગોને હરણ કરે છે. વળી ધર્મમાં ડગતા જીવો એટલે જિન ધર્મની આરાધના કરવામાં અસ્થિર બનેલા પ્રમાદિ મનુષ્યોને હિતનાં વચનો અથવા શિખામણ આપીને જિનધર્મની આરાધના કરવામાં સ્થિર કરે છે. તેમજ યોગ્ય જીવને સમજાવવાનો પ્રસંગ હોય તે વખતે સ્મારણાદિક એટલે સ્મરણ કરાવવું, વારણા, ચોચણા, પડિચોચણા વગેરે સાધનોને તે ભૂલતો નથી. અથવા બીજા જીવોને ધાર્મિક પ્રસંગાદિનું સ્મરણ વગેરે કરાવીને પણ બીજા ભવ્ય જીવોને ધર્મ કાર્યમાં જોડે છે. વળી કલ્યાણ મિત્ર બનીને બીજા જીવોને તેના હિતકારી ભોક્ષ માર્ગની આરાધનામાં જોડે છે. ને મદદ

પણ કરે છે. કેઈ પણ જાતના સ્વાર્થ વિના ફક્ત બીજા જીવોનું કલ્યાણ કરવાની ભાવના રાખી તેવો પ્રયત્ન કરનારા મિત્ર જેવા જે જીવો તે કલ્યાણ મિત્ર કહેવાય. ૮૦.

કર્મના યોગે જતાં ઉન્માર્ગથી અટકાવતા,
નિજયોગને અનુસાર સંયમ અણુવ્રતો આરાધતા;
પ્રભુ દેવના હિતકારિ વચનો સાંભળી આરોગતા,
દ્રવ્ય ક્ષેત્રાદિક વિચારી વિવિધ સુકૃતો સાધતા. ૮૧

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી પૂર્વે કહેલા ધર્મી પુણ્યશાળી જીવો કદાચ બીજા જીવો અશુભ પાપકર્મોના ઉદયે ઉન્માર્ગે જતા હોય એટલે ધર્મ માર્ગનો ત્યાગ કરીને અધર્મના માર્ગે જતા હોય, તો તેમને સમજાવીને જિનધર્મની આરાધના કરવા બેડે છે. વળી પોતાની શક્તિ પ્રમાણે સંયમ માર્ગ એટલે સર્વવિરતિરૂપ સાધુ ધર્મને અથવા અણુવ્રતો એટલે દેશવિરતિરૂપ શ્રાવક ધર્મની આરાધના કરે છે. આ દેશવિરતિ ધર્મની આરાધના કરતા તેઓ સુશુરૂના મુખે પ્રભુદેવશ્રી તીર્થંકર પરમાત્માના હિતકારી વચનોને હંમેશાં સાંભળીને ભોજન કરે છે. વળી દ્રવ્ય ક્ષેત્રાદિક એટલે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવનો વિચાર કરીને વિવિધ પ્રકારનાં એટલે જુદી જુદી જાતનાં સુપાત્રદાનાદિ ઉત્તમ કાર્યોને પરમ ઉલ્લાસથી કરે છે. ૮૧.

સાધર્મિ વાત્સલ્યાદિ કરતા વિપુલબલ આદિ સ્મરી,
પાંચ દૂષણ પરિહરીને પાંચ ભૂષણ આદરી;
પાંચ ભેદ દાન આપે તિમ મદદ ભણનારને,
નિત કરે ઉત્સાહ આપે જાણતા બહુ લાભને. ૮૨

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી તે ભવ્ય જીવો, વિપુલ બલ (શ્રી સંભવનાથ પ્રભુનો પૂર્વભવનો જીવ; તેમનું બીજું નામ વિપુલવાહન) વગેરે ભવ્ય જીવોએ કરેલા સાધર્મિક વાત્સલ્યાદિનું સ્મરણ કરીને સાધર્મિક વાત્સલ્ય એટલે સાધર્મિક જીવોની યથાશક્તિ જરૂર ભક્તિ કરે છે. અને સુપાત્રદાન અનુકંપાદાન વગેરે પાંચ પ્રકારનાં દાન આપે છે. તે પાંચ પ્રકારનાં દાન આ પ્રમાણે:—૧ સુપાત્રદાન, ૨ અભયદાન, ૩ ઉચિતદાન, ૪ અનુકંપાદાન, ૫ કીર્તિદાન. આ પાંચ માંહેના પ્રથમના બે દાન મોક્ષને પણ આપે છે. અને પાછળનાં ત્રણ દાન સાંસારિક સ્વર્ગોદિ સુખના પણ કારણ થાય છે. વળી દાન આપતાં દાનનાં પાંચ ભૂષણોનો આદર કરે છે, (સાચવે છે) અને પાંચ દૂષણોનો ત્યાગ કરે છે. તેમાં પ્રથમ પાંચ ભૂષણો આ પ્રમાણે:—

“આનન્દાશ્રુણિ રોમાંશ્ચ, बहुमानं प्रियं वचः ।

किं चानुमोदना पञ्च, सहानं भूषयन्त्यमी ॥ ૧ ॥”

અર્થ:—દાન આપતાં થતા હર્ષને લીધે આનન્દનાં આંસુ આવે તે પ્રથમ ભૂષણ ૧,

દાન આપતાં રોમરાણ વિકસ્વર થાય એ બીજું ભૂષણ ૨, બહુ માનપૂર્વક દાન આપે તે ત્રીજું ભૂષણ ૩, દાન આપતાં પ્રિય વચન બોલવાં એ ચોથું ભૂષણ ૪, તથા દાન આપીને અનુમોદના કરવી તે પાંચમું ભૂષણ ૫. હવે પાંચ દ્રૂષણો આ પ્રમાણે :—

“ અનાદરો વિલમ્બશ્ચ, વૈમુલ્યં વિપ્રિયં વચઃ ।

પશ્ચાત્તાપશ્ચ પશ્ચેતિ, સદ્દાનં દૂષયન્ત્યમી ॥ ૨ ॥ ”

અર્થ:—આદર સત્કાર વિના દાન આપવું તે પ્રથમ દ્રૂષણ ૧, દાન આપવામાં વિલમ્બ કરવો તે બીજું દ્રૂષણ ૨, મુખ ફેરવીને (અર્થે દર્શાવીને) દાન આપવું તે ત્રીજું દ્રૂષણ ૩, દાન આપતાં અપ્રિય વચન બોલવાં તે ચોથું દ્રૂષણ ૪, તથા દાન આપ્યા પછી પશ્ચાત્તાપ કરવો તે પાંચમું દ્રૂષણ ૫. આ પાંચ સદાનમાં દ્રૂષણો જાણવાં. આ રીતે તે ભવ્ય જીવો પાંચ ભૂષણોને સાચવીને, અને પાંચ દ્રૂષણોને તજીને દાન આપે છે, અને શ્રી જિનાગમાદિના અભ્યાસાદિ કરનાર મુનિવરાદિને ઉત્સાહ આપીને તેમના પઠન-પાઠનાદિ કાર્યોમાં વિવિધ પ્રકારે મદદ કરે છે. એટલે આ રીતે મદદ કરનારા ભવ્ય જીવો—કર્મનિર્જરાદિ ઘણાં લાભને પામે છે—એમ સમજીને ભણનારા જીવોને ઉત્તેજન ધર્મને જરૂર તન-મન-ધનથી મદદ કરે છે. ૮૨.

ભરતાદિના દૃષ્ટાંતથી શુભ ભાવનાને ભાવતા,

નિંદા કરે ના સાંભળે ના અશુભ ભાવ નિવારતા;

આત્મપ્રશંસા ના કરે પરના ગુણો દીક્ષમાં ધરે,

ક્ષમાદિક ગુણને ધરી સુખ શાંતિમય જીવન વરે. ૮૩

સ્પષ્ટાર્થ:—તથા આ પુણ્યશાળી ભવ્ય જીવો ભરત ચક્રવર્તી વગેરેના દૃષ્ટાંતોને યાદ કરીને અનિત્ય ભાવના વગેરે શુભ ભાવનાઓને ભાવે છે. એટલે અનિત્ય ભાવના વગેરે બાર ભાવનાઓને અને મૈત્રી, પ્રમોદ, કાર્ણવ્ય અને માધ્યસ્થ્ય એમ ચાર ભાવનાઓને પણ ભાવે છે. આ ભાવનાઓ ભાવવાથી જીવના પરિણામની શુદ્ધિ થાય છે અને તેથી તેઓ થોડા વખતમાં ઘણાં કર્મોની નિર્જરા કરે છે, એટલું જ નહિ પરંતુ કેટલાએક હલુકર્મિ જીવોને તો આ ભાવનાને ભાવતાં એટલી બધી ચિત્તની નિર્મળતા થાય છે કે જેથી કરીને તેઓ ક્ષપક શ્રેણિ માંડીને અંતર્મુદ્ધૃતમાં જ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. આવી ભાવનામાંની અનિત્ય ભાવના ભાવતાં ભરત ચક્રવર્તીને આરિસાંભુવનમાં કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થયું. અને એકત્વ ભાવના ભાવતાં મરૂદેવા માતા કેવલજ્ઞાન પામી મોક્ષે ગયા. આ પ્રમાણે ભાવનાની અગાધ શક્તિ જાણીને તે ભવ્ય જીવો શુભ ભાવનાઓ ભાવે છે. વળી આ પુણ્યશાળી ભવ્ય જીવો પોતે કોઈની નિંદા કરતા નથી. એટલું જ નહિ પરંતુ બીજા જીવો પોતાની આગળ કોઈની નિંદા કરે તો તે સાંભળતા પણ નથી. વળી જેનાથી આત્મધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન થાય છે અને જે નરકાદિ અશુભ ગતિમાં લઈ જાય છે તેવી અશુભ ભાવનાઓનું નિવારણ કરે છે અથવા અશુભ ભાવના (ધ્યાન) માં જતા પોતાનાં મનને

રોકે છે. તથા આત્મપ્રશંસા એટલે પોતાના મુખે પોતાના વખાણ (આપ બહાઈ) કરતા નથી. કારણ કે પોતાના મુખે પોતાના ગુણોને વખાણનાર જીવો હલકા ગણાય છે. તેમજ તેઓ બીજા જીવોમાં રહેલા ગુણોને ગ્રહણ કરે છે. એટલે પારકા જીવોમાં રહેલા દુર્ગુણો તરફ ન જોતાં તેનામાં રહેલા સદ્ગુણોને ગ્રહણ કરે છે. અને તેઓ ક્ષમા વગેરે ગુણોને ધારણ કરે છે—એટલે બીજા જીવો ઉપર ક્રોધ વગેરે કરતા નથી. અભિમાન રાખતા નથી. અને કપટ ભાવનો ત્યાગ કરે છે. તથા સંતોષ, તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ, શીલાદિ ગુણો ધારણ કરે છે. આવી રીતે રહીને તેઓ પોતાના જીવનને સુખ શાંતિમય બનાવે છે. ૮૩.

લેખનાદિ પ્રકારથી જિન વચનને વિસ્તારતા,

સર્વ જીવ ખમાવતા કૃત પાપને આલોચતા;

આરાધના છેલ્લી કરતા ચાર શરણાંને ગ્રહી,

ઉત્તમ સમાધિ વિષે સ્મરી નવકાર શુભભાવે રહી. ૮૪

બાંધેલ પરભવ આયુ ઉદયે કેઈ સદ્ગતિ પામતા,

આસન્નસિદ્ધિકે કેઈ આહુ ભવે જ શિવપદ પામતા;

આવા જનો હસતા મરે કરી યાદ સદ્ગુણ તેમના,

બીજા જનો રડતા મરણ એલું જ ઉત્તમ ભવિજના ! ૮૫

કૃપ્યાર્થ:—વળી આ પુણ્યવંતા ભવ્ય જીવો લેખનાદિ પ્રકારથી એટલે પુસ્તકો લખવાં, પુસ્તકો લખાવવાં વગેરે પ્રકારથી જિનેશ્વરે કહેલાં વચનોને વિસ્તારે છે એટલે પ્રભુ શ્રી જિનેશ્વર દેવોનાં વચનોનો ફેલાવો કરે છે. અને સર્વ જીવોને ખમાવે છે એટલે કોઈ પણ જીવ પ્રત્યે પોતાથી બાજુતાં કે અબાજુતાં કોઈ પણ અપરાધ થયો હોય તેની શુભ મન, વચન અને કાયાવડે ક્ષમા માગે છે અને બીજા જીવોએ કરેલા, પોતાના અપરાધોની ક્ષમા કરે છે. વળી પોતે જે જે પાપકાર્યો કર્યાં હોય તેની આલોચના લે છે એટલે શુદ્ધિ પાસે પોતાનાં કરેલાં પાપ કોઈ પણ બાતના સંકોચ વગર પ્રગટ કરે છે. આ પ્રમાણે પોતાનાં પાપ પ્રગટ કરીને પ્રાચશ્રિતાદિ કરવાથી આત્મામાંથી પાપરૂપી શદ્ધ દૂર થાય છે અને તેથી આત્મા હજીવો થાય છે. તથા મરણ વખતે કરવા યોગ્ય છેલ્લી આરાધના સંલેખના કરે છે અને ચાર શરણાં એટલે અરિહંતનું શરણ, સિદ્ધનું શરણ, સાધુઓનું શરણ અને કેવલી ભગવંતે કહેલા ધર્મનું શરણ ગ્રહણ કરે છે. તેમજ ઉત્તમ સમાધિ એટલે મનની સ્થિરતાપૂર્વક નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરીને શુભ ભાવમાં રહે છે. પરંતુ મરતી વખતે મારી પાછળ મારી ઐરી કે છંયાં છોકરાં, ધન, દોલત વગેરેનું શું થશે. એવી ખોટી ચિંતા કરતા નથી. કારણ કે તેઓ સમજે છે કે આ બધી વસ્તુઓ જન્મતાં કોઈ સાથે લાવતું નથી અને મરણ વખતે કોઈ સાથે લઈ જઈ શકતું નથી માટે તેની ફાગટ ચિંતા કરવી નકારી છે. પરંતુ તેઓ મરણ વખતે વિચારે છે કે હું એકલો આંખે છું, ને એકલો જવાનો છું. આ ધન દોલત, કુટુંબ કબીલા વગેરે પદાર્થો

તો કેવલ ઉપાધિરૂપ અને નાશવંત છે. મારે એ બાહ્ય વસ્તુઓ સાથે કાંઈ દેવા દેવા નથી. જે માફ છે અથવા જે મારામાં છે તે મારા જ્ઞાનાદિક ગુણો તો મારી સાથે જ રહેવાના છે. આવી શુભ ભાવના રાખનારા તે પુણ્યશાલિ ભવ્ય જીવો જ્યારે પોતાનું વર્તમાન ભવનું આયુષ્ય પૂરું થાય છે ત્યારે પૂર્વે બાંધેલા પરભવના શુભ આયુષ્યનો ઉદય થવાથી સફળિતમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કારણ કે તે જીવોનું શુભ આચારાદિ સ્વરૂપ જીવને સારા પરિણામમાં જીવન ગાળ્યું હોવાથી તેઓ આયુષ્ય પણ દેવાદિ શુભ ગતિનું બાંધે છે. વળી કોઈક આસન્નસિદ્ધિક ભવ્ય જીવો એટલે તેજ ભવમાં મોક્ષે જનારા અને જેમણે કોઈ પણ ગતિનું આયુષ્ય બાંધ્યું નથી તેવા જીવો તો તેજ ચાલુ મનુષ્ય જન્મમાંજ શિવપદ (મોક્ષ)ને પામે છે. આવા ઉત્તમ પ્રકારના જીવો હસતાં હસતાં જ મરણ પામે છે. કારણકે તેઓને મરણનો ભય લગાર પણ હોતો નથી. એટલે પાપકર્મોને કરનારા જીવો જ મરણથી ભય પામે છે, અને મરવાના નજીક સમયે રૂદ્ધ કરે છે. પરંતુ આ પુણ્યવંતા ધર્મી જીવો તો હસતા હસતા મરે છે અને મરતી વખતે બીજા જીવોને રડાવે છે. કારણ કે બીજા જીવો તેના સફળિતને સંભારીને તેની પાછળ શોક કરે છે. આ રીતે કહેવાનો સાર એ છે કે જે જીવોના મરણ વખતે બીજા જીવો ઉપકારાદિ ગુણોને યાદ કરીને રોતા હોય, શોક કરતા હોય, તેમનું જ મરણ હે ભવ્ય જીવો ! તમારે ઉત્તમ જાણવું. ૮૪-૮૫

પુણ્યવંતાના મરણ પાછળ લોકો શું બોલે છે, તે ત્રણ શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

એહથી વિપરીત જીવો મરણ પૂરું પામતા,
કોઈ ના સંભારતા ગુણિને જ સૌ સંભારતા;
ગરીબના બેલી ગયા ધર્મપ્રભાવક એ ગયા,
ભાવથી શ્રીસંઘસેવા સાધનારા એ ગયા. ૮૬

સ્પષ્ટાર્થ—જેલાંના શ્લોકોમાં જણાવેલા ભાગ્યશાળીજીવોના જીવનથી વિપરીતપણે એટલે ઉલટી રીતે જીવન જીવનારા અધર્મી જીવો ખૂરી રીતે મરણ પામે છે. તેમની પાછળ કોઈ શોક કરતું નથી. અને કોઈ પણ તેમને સંભારતું પણ નથી. પરંતુ પુણ્યવંત ધર્મરાધક જીવોને જ તેમના મરણ પછી ગુણાનુરાગિ સૌ કોઈ સંભારે છે. તે મરણ પામેલ ભાગ્યવંત જીવોને વારંવાર યાદ કરતાં ગુણાનુરાગિ લોકો બોલે છે કે અરેરે ! ગરીબના બેલી એટલે જેઓ ગરીબના આધાર હતા, તેઓ આલ્યા ગયા. તથા જિનધર્મની પ્રભાવના કરનારા તેઓ જતા રહ્યા, વળી ભારપૂર્વક ચાર પ્રકારના સંઘની સેવા કરનાર એ ભાગ્યવંત જીવો આલ્યા ગયા. તેમના મરણથી તેમની ભારે ખોટ પડી ગઈ. ૮૬

દુષ્કાલ પીડિત લોકપીડા ટાળનારા એ ગયા,
પરના દુઃખે દુઃખ પામનાર દયાળુ એ આલ્યા ગયા;
ચારિત્ર પાલી અન્યને દેનાર પણ આલ્યા ગયા,
બહુ તીથના ઉદ્ધારને કરનાર પણ આલ્યા ગયા. ૮૭

સ્પષ્ટાર્થ—વળી શુભાનુરાગિ લોકો બોલે છે કે—દુકાળમાં પીડિત એટલે દુઃખી થતા લોકોની પીડાને દૂર કરનારા એ મહાપુરૂષો આલ્યા ગયા. હવે આ દુઃખી લોકોને કોણ સહાય (મદદ) કરશે ? અરેરે ! બીજા લોકોના દુઃખ જોઈને દુઃખી થનારા એ પુણ્ય-શાળી જીવો આલ્યા ગયા. તથા પોતે આસ્ત્રિતનું પાલન કરીને બીજાને પણ ઉપદેશ આપીને આસ્ત્રિતનું પાલન કરાવનારા એ પરોપકારી પુરૂષ આલ્યા ગયા. તેમજ ઘણા તીર્થ સ્થાનોના ઉદ્ધાર કરનારા એ ધર્મિષ્ઠ મહાપુરૂષો આલ્યા ગયા. તેથી હવે તીર્થોનો ઉદ્ધાર કોણ કરાવશે. ૮૭

કષ્ટમાં પણ ધર્મરક્ષક જીવ પણ આલ્યા ગયા,
સાત ક્ષેત્રો પોષનારા પુણ્યવંતા પણ ગયા;
જિનશાસનાંબર સૂર્ય પૂજ્ય પ્રભાવકો આલ્યા ગયા,
સુગુણ કૂલની વાસ મૂકી તે જનો આલ્યા ગયા. ૮૮

સ્પષ્ટાર્થ—અને મહા કષ્ટના પ્રસંગે પણ જિનધર્મનું રક્ષણ કરનારા એ મહાપુરૂષો આલ્યા ગયા. વળી સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, જિનખિંબ, જિનચૈત્ય તથા શ્રુતજ્ઞાન (જૈનાગમો વગેરે) એમ સાત ક્ષેત્રોનું પોષણ કરનારા એ પુણ્યશાળી જીવો પણ જતા રહ્યા. તથા શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના શાસનરૂપી આકાશમાં સૂર્ય જેવા મહાપ્રભાવ-શાલી અને ઘણાં તેજસ્વી લોકોને પૂજવા યોગ્ય તથા ધર્મની પ્રભાવના કરનારા પ્રભાવક મહાપુરૂષો આલ્યા ગયા. વળી પોતાના સફળુણો રૂપી કૂલોની સુવાસને મૂકીને (ખેડેકાવીને) એટલે જો કે તેઓ તો આલ્યા ગયા છે પરંતુ પોતાની પાછળ તેઓ જશ કીર્તિ આદિ શુભોદ્ધિ કૂલોની સુગંધને મૂકીને આલ્યા ગયા. આવા મહાપુરૂષો ફરીથી ક્યારે ઉત્પન્ન થશે. આ રીતે શુભાનુરાગિ લોકો ધર્મિજીવોના શુભોને વારંવાર યાદ કરે છે. ૮૮

પુણ્યવંત જીવો હસતાં હસતાં અને યાપી જીવો રીખાઈને મરે છે તે વાત જણાવે છે:—

નિષ્પાપ જીવો અંતકાલ હસંત મરતા પામતા,
આહુ સ્થિતિથી પુણ્યસ્થિતિને અંતમાં શિવ પામતા;
તેહથી પાપીજનોમાં સંપન્ને વિપરીતતા,
રીખાઈ મરતા તેમને ના કોઈ પણ સંભારતા. ૮૯

સ્પષ્ટાર્થ—તથા જે નિષ્પાપ એટલે પાપ રહિત ભવ્ય જીવો પોતાના આહુ માનવ-જીવનમાં પાપનાં કાર્યો કરતાં નથી તેવા ઉત્તમ જીવો અંતકાલે એટલે મરવાના સમયે હસતાં હસતાં મરે છે, કારણ કે તે જીવો મરણ પામીને પોતાની આહુ સ્થિતિ કરતાં જીવી સ્થિતિવાળી સ્વર્ગોદિ સફળતિને પામે છે. અને છેવટે શિવ એટલે મોક્ષના સુખોને પણ જરૂર પામે છે. અને યાપી પુરૂષો પોતાની જાંઠગી પાપ કાર્યો કરીને પૂરી કરે છે,

તેવા જીવો મરતી વખતે તે મરણ પામનાર-પૂર્વે કહેલ પુણ્યશાલી જીવોના મરણથી વિપરીત રીતે મરણ પામે છે એટલે કે તે જીવો હવે અમારી કેવી દશા થશે ? પરભવમાં અમારે કેવા કેવા દુર્ગતિના દુઃખો ભોગવવાં પડશે ? એવો પશ્ચાત્તાપ કરીને રડતાં રડતાં મરણ પામે છે. અને તેઓ મરણ વખતે પણ ઘણા રીભાય છે એટલે દુઃખી થઈને મરણ પામે છે. આવા જીવોને અહીંના કોઈ પણ જીવો સંભારતા પણ નથી. ૮૬.

આ ચાર શરણોનો સ્વીકાર કરવાથી કોણ કોણ તરી ગયા ? તે અને બીજી પણ જરૂરી બીના દષ્ટાંત પૂર્વક પાંચ શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

પુત્રો સગર ચક્રી તણા અશરણપણે મૃત્યુ લહ્યા,

તેમને સ્વાધીન દેવો પણ બચાવી ના શક્યા;

આચાર્ય સ્કંદકસૂરિ શિષ્યો પાંચસો અશરણદશા,

ભાવતાં સર્વજ થઈને સાધતા સિદ્ધની દશા.

૯૦

સ્પષ્ટાર્થ:—બીજા તીર્થપતિ શ્રી અજીતનાથના વખતમાં થએલા સગરનામના બીજા ચક્રવર્તી જેમને ૬૦ હજાર પુત્રો હતા. તેમણે અષ્ટાપદ તીર્થની રક્ષા કરવા માટે તેને ફરતી ખાઈ બનાવી હતી તેઓ મહાપરાક્રમી હતા તો પણ નાગરાજ ભુવનપતિ દેવના કોપને લીધે બળીને ભસ્મ થઈ ગયા તે વખતે તેમને કોઈ શરણરૂપ થયું નથી. જો કે તેમના તાબામાં દેવો પણ રહેલા હતા તો પણ તેઓ અકાલ મરણને પામ્યા અને સ્કંદક નામના આચાર્યના પાંચસો શિષ્યોને રાજાએ મંત્રીના કહેવાથી ઘાણીમાં પીલવા માંડ્યા હતા તે બધા શિષ્યો અશરણ ભાવનાને ભાવતાં ભાવતાં સાચા શરણરૂપ અરિહં-તાદિકનાં શરણાં અંગીકાર કરીને શુભ ભાવનાના પ્રભાવે મરણ પામતી વખતે કેવલજ્ઞાન પામીને એટલે અંતગડ કેવલી થઈને તરતજ મોક્ષના સુખોને પામ્યા. આ મોક્ષની પ્રાપ્તિમાં અશરણ ભાવનાની સુખ્યતા જાણવી. અહીં તથા આગળ જણાવેલા સ્કંદક સૂરિના શિષ્યા-દિના દષ્ટાંતો પ્રભુશ્રી અભિનંદન સ્વામીએ દેશનામાં કહ્યા નથી. છતાં અશરણપણાના ચથાર્થ રહસ્યાદિને જણાવવાના મુદ્દાથી જણાવ્યા છે. અને સત્ય શરણના પ્રભાવાદિને ચથાર્થ સ્વરૂપે સમજાવવાનું પરમ સાધન દષ્ટાંતો જ છે. તેવા પ્રાચીન દષ્ટાંતો આ શ્રી અભિનંદન સ્વામીના સમયના કે પૂર્વકાલના જે બહુજ થોડાં દષ્ટાંતો મલી શક્યા છે, તે પણ જ્યાં ખાસ જરૂરિયાત જણાઈ, ત્યાં જણાવ્યા છે. આજ કારણ હવે પછીના શ્લોકોમાં પણ સમજવું. આ શ્લોકોમાં કહેલા સગર ચક્રવર્તિના પુત્રોની બીના ટુંકામાં આ રીતે જાણવી—

પિતૃમાતૃકલત્રાયુર્વૈધમંત્રસુરાદિકાઃ ।

નૈવ રક્ષન્તિ જીવાનાં, કૃતાન્તસ્ય ભયે સતિ ॥ ૧ ॥

અર્થ:—“ જ્યારે ચમરાજનો ભય પ્રાપ્ત થાય છે, એટલે મૃત્યુ આવે છે ત્યારે પ્રાણીઓનું માતા, પિતા, સ્ત્રી, આયુ, વૈધ, મંત્ર કે દેવાદિક પણ રક્ષણ કરી શકતા નથી. ”

ઉપરના શ્લોકમાં કહ્યા પ્રમાણે દેવો પણ મૃત્યુથી રક્ષણ કરી શકતા નથી. તે વિષે કહ્યું છે કે—

સ્નેહાદ્દાશ્લિષ્ય શક્તેષાધાસનેડધ્યાસ્યતે સ્મયઃ ।

ત્રેણિકઃ સોડધ્યશરણો-ડશ્રોતવ્યાં પ્રાપ્તતાં દશામ્ ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—“ ઈન્દ્રે સ્નેહથી આલિંગન કરીને જેને પોતાના અર્ધા આસન પર બેસાડ્યા હતા તેવા ત્રેણિક રાજા પણ શરણ રહિત થઈને ન સાંભળી શકાય તેવી તે (મૃત્યુ) દશાને પામ્યા. ” વળી

વૈરાદ્દાસ્કન્દકાચાર્ય, મુનિપંચશતીં ધ્વનતઃ ।

ન કશ્ચિદ્ભવત્રાતા, પાલકાદન્તકાદિવ ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—“ સ્કન્દાચાર્ય સહિત પાંચસો મુનિને હજીનારા યમરાજ જેવા પાલક પુરોહિતથી તેમણે રક્ષણ કરવાને કોઈ પણ સમર્થ થયું નહીં. ”

પષ્ટિપુત્રસહજાણિ, સગરસ્યાપિ ચક્રિણઃ ।

તૃણવત્રાણુરહિતાન્યદહજ્જવલનપ્રભઃ ॥ ૩ ॥

અર્થઃ—“ સગરચક્રીના પણ શરણ રહિત સાઠ હજાર પુત્રોને તૃણની જેમ જ્વલનપ્રભે (ભુવનપતિના ઈન્દ્રે) બાળી નાંખ્યા હતા. ” તે બીના આ પ્રમાણે જણાવી—

અયોધ્યા નગરીમાં જિતશત્રુ નામે રાજા હતા. તેને વિજયા નામે પત્ની હતી. તે થકી અજિતનાથ સ્વામી ઉત્પન્ન થયા હતા. જિતશત્રુ રાજાનો નાનો ભાઈ સુમિત્રવિજય નામે હતો. તેને યશોમતી નામની સ્ત્રીથી સગર નામે પુત્ર ઉત્પન્ન થયો હતો. તે સગર ચક્રવર્તી થયા હતા. તેને સાઠ હજાર પુત્રો હતા. તેમાં સૌથી મોટો જન્હુકુમાર નામે હતો. તેણે એકદા ચક્રીને પ્રસન્ન કર્યા. ત્યારે ચક્રીએ તેને વરદાન આપ્યું. એટલે જન્હુકુમાર બોલ્યો કે “ આપની કૃપાથી સર્વ ભાઈઓ સહિત દંડાદિ રત્નને લઈને સમગ્ર પૃથ્વી જોવાની મારી ઈચ્છા થઈ છે. ” તે સાંભળીને ચક્રીએ સૈન્ય સહિત તેને જવાની રજા આપી.

જન્હુકુમાર આગળ જતાં ચાર યોજન વિસ્તારવાળા અને આઠ યોજન ઉંચા અષ્ટાપદ પર્વતને જોઈને ભાઈઓ સહિત તેના ઉપર ચડ્યો. ત્યાં તેણે બે કોશ પહોળું, ત્રણ કોશ ઉંચું અને ચાર કોશ લાંબું, તથા ચાર દ્વારવાળું રત્નમય ચૈત્ય બંધ્યું. તેમાં રહેલી પોતપોતાના દેહ સરખા પ્રમાણવાળા ઋષભદેવ વિગેરે ચોવીશે તીર્થંકરોની પ્રતિમાનું પૂજન કરીને ભરત વિગેરે સો ભાઈઓના સો સ્તૂપોને વંદના કરી. પછી તે પર્વતની શોભા જોઈને સગરનો પુત્ર જન્હુકુમાર ઘણો હર્ષ પામ્યો. પછી “ આ ચૈત્ય કોણે કરાવેલું છે ? ” એમ તેણે મંત્રીને પૂછ્યું. મંત્રીએ કહ્યું કે “ હે કુમાર ! તમારા પૂર્વજ ભરતચક્રીએ આ ચૈત્ય કરાવ્યું છે. ” તે સાંભળીને જન્હુએ સેવકોને આજ્ઞા કરી કે “ આ ભરતક્ષેત્રમાં આવો બીજો પર્વત તમે શીઘ્ર શોધી લાવો કે જેથી આપણે પણ તેના ઉપર આવું ચૈત્ય

કરાવીએ. ” તેની આજ્ઞા થતાં અનેક સેવકોએ ચારે દિશામાં જોઈ જોઈને પાછા આવી કહ્યું કે “ હે કુમાર ! આવો પર્વત બીજે કયાંઈ પણ નથી. ” ત્યારે જન્હુકુમાર બોલ્યો કે “ ઠીક છે ત્યારે આપણે આ પર્વતની જ રક્ષા કરીએ આગળ ઉપર પડતા કાળના દોષથી લોકો લોભિયા થશે. તેથી તેઓ અહીં આવીને ઉપદ્રવ કરશે, માટે આની રક્ષા કરવી તે પણ મહા ફલદાયી છે. ” એમ કહીને જન્હુકુમારે હંડરતનવડે તે પર્વતની ફરતી એક હજાર ચોજન ઉંડી ખાઈ ક્ષણવારમાં ખોદી. તે હંડરતનવડે પૃથ્વી ખોદતી વખતે નાગકુમારોના કીડાગ્રહો માટીના વાસણની માફક ભાંગી ગયા. તે જોઈને ઉપદ્રવથી ભય પામેલા નાગદેવોએ પોતાના ઈંદ્ર જ્વલનપ્રભ પાસે જઈને તે વાત કહી સંભળાવી. તે સાંભળીને કૌપાયમાન થયેલા જ્વલનપ્રભે સગરચક્રીના પુત્રો પાસે આવીને કહ્યું કે “ હે મૂર્ખો ! આ પૃથ્વીને શા માટે ખોદી નાંખી ? નાગકુમાર દેવો ક્રોધ પામશે તો તમને બધાને હણી નાંખશે. ” તે સાંભળીને જન્હુકુમાર બોલ્યો કે “ તીર્થની રક્ષા કરવા માટે અમે આ કામ કર્યું છે, માટે હે જ્વલનપ્રભ ! અજ્ઞાનથી થયેલા આ અપરાધને આપ ક્ષમા કરો. ” તે સાંભળીને “ હવે આતું કામ કરશો નહીં. ” એમ કહીને જ્વલનપ્રભ સ્વસ્થાને ગયો.

ઈંદ્રના ગયા પછી જન્હુકુમારે પોતાના ભાઈઓ સાથે વિચાર કર્યો કે “ આ ખાઈ પાણી વિના કાળે કરીને પૂજાથી પૂરાઈ જશે માટે તેને ગંગાનદીના જળથી ભરી દઈએ તો ઠીક. ” તે વાત બધાએ કબૂલ કરી, એટલે જન્હુકુમારે હંડરતન વડે ખેંચીને ગંગાનદીને પ્રવાહ લાવી તે ખાઈમાં નાંખ્યો. તેથી તેના જળવડે સર્પના ઘરોમાં ફરીથી વિશેષ ઉપદ્રવ થયો. ફરીથી સર્વ દેવોને ક્ષોભ પામેલા જોઈને ક્રોધાયમાન થયેલા જ્વલનપ્રભે તેમના વધને માટે મોટા દષ્ટિવિષ સર્પોને મોકલ્યા. તેઓએ બહાર આવીને સગરના પુત્રો સામું વિષની વૃષ્ટિ કરનારી દષ્ટિવડે જોયું કે તરતજ તે સગરચક્રીના સર્વ પુત્રો ભસ્મીભૂત થઈ ગયા. તે જોઈને શોક કરતા સૈન્યને આશ્વાસન આપીને મંત્રી બોલ્યા કે “ હવે શોક કરવાથી સર્થ ! કારણકે કોઈ પણ ભાવિભાવને ઉલ્લંઘન કરી શકતું નથી. ”

પછી તે સર્વ સામન્તાદિક સૈન્ય સહિત અયોધ્યા તરફ આવતાં તેમણે વિચાર્યું કે “ સ્વામીના સર્વ પુત્રો ભસ્મ થયા અને આપણે અખંડ શરીરવાળા આવ્યા તે ઘણુંજ શરમભરેલું છે, તેથી ચક્રીની પાસે આપણાથી આ વાત શી રીતે કહેવાશે ? ” એમ વિચારીને તેઓ નિરંતર શોકાતુર રહેતા હતા. તે વાત જાણીને કોઈ એક બ્રાહ્મણ^૧ તેમને તે હકીકત પૂછી; એટલે તેઓએ સર્વ વાત કહી બતાવી. તે સાંભળીને પેલા બ્રાહ્મણે તેમને તે હકીકત પૂછી; એટલે તેઓએ સર્વ વાત કહી બતાવી. તે સાંભળીને પેલા બ્રાહ્મણે તેમને કહ્યું કે “ તમારે કાંઈ ફિક્કર કરવી નહીં, હું રાજાને એ વાત નિવેદન કરીશ. ” પછી તે બ્રાહ્મણ કોઈ અનાથ મહાદુર્ગ ઉપાડીને રાજમંદિર પાસે લઈ ગયો. ત્યાં તે શબ્દને મૂકીને મોટે સ્વરે વિલાપ કરવા લાગ્યો. તે સાંભળીને ચક્રીએ તેને રોવાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તે બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે “ મારે આ એકજ પુત્ર છે. તેને મોટો સર્પ ડર્યો છે. તેથી તે

૧ આ બ્રાહ્મણનું રૂપ લઈને આવેલ સૌધર્મેદ્ર હતા એમ બીજે સ્થળે કહેલું છે.

બેભાન થઈ ગયો છે. માટે હે દેવ ! તમે તેને જીવાડો. ” તે સાંભળીને રાજાએ વિષવૈદ્યોને બોલાવી તેનો ઉપાય કરવા ફરમાવ્યું. તેવામાં કોઈ માણસે ત્યાં આવીને કહ્યું કે “ જેના ઘરમાં આજ સુધી કોઈ માણસ મરણ પામ્યું ન હોય તેના ઘરમાંથી ભસ્મ લાવો, તો હું આને જીવતો કરું. ” તે સાંભળીને રાજાએ આખા નગરમાં સર્વ ઘેર તેવી ભસ્મ લાવવાને માટે માણસો મોકલ્યા તેઓ યાછા આવીને બોલ્યા કે “ હે સ્વામી ! અમે આખી નગરી જોઈ, પણ જ્યાં કોઈ માણસ મરણ પામ્યું ન હોય એવું એક પણ ઘર મળ્યું નહીં. ” તે સાંભળી ચક્રી પણ બોલ્યા કે “ અમારા ઘરમાં પણ ઘણા પૂર્વજો મરણ પામેલા છે; તો સર્વને વિષે સામાન્ય રીતે પ્રવર્તનારું જે મૃત્યુ તેની પ્રાપ્તિથી હે બ્રાહ્મણ ! તું શા માટે ખેદ કરે છે ? મરેલા પુત્રનો તું શા માટે શોક કરે છે ? શોક તજી દઈને કાંઈક આત્મ સાધન કર; કેમકે તું પણ અજરામર નથી. ” તે સાંભળી પેલો બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે “ હે દેવ ! તે સર્વ હું જાણું છું, પણ આ પુત્ર વિના આજે જ મારા કુળનો ક્ષય થશે, માટે હે સ્વામી ! કોઈ પણ પ્રકારે આને જીવાડીને મને પુત્રવિક્ષા આપો. ” રાજા બોલ્યો કે “ હે બ્રાહ્મણ ! મંત્ર, તંત્ર તથા શાસ્ત્રોને અગોચર અને અદૃશ્ય શત્રુરૂપ વિધિના ઉપર કયો પંડિત પુરુષ પણ પરાક્રમ કરી શકે ? કોઈ ન કરી શકે, માટે તું શોકને તજી દે. ” બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે “ સ્વામી ! સર્વ વસ્તુનો વિરહ સહન થઈ શકે છે, પણ કુળને ઉદ્યોત કરનાર પુત્રનો વિરહ કોઈ સહન કરી શકતું નથી. ” ચક્રીએ કહ્યું કે “ અનન્તા લવોમાં અનન્તા પુત્રો થયા છે. પોતે પણ અનન્તીવાર અનન્ત કુળોમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો છે. તેમાં કોનું કુળ દીપાવ્યું અને કોનું નહીં ? માટે હે બ્રાહ્મણ ! ફોગટ શામાટે શોક કરે છે ? કહ્યું છે કે—

અશરણ્યમહો વિશ્વમરાજકમનાયકમ્ ।

યદેતદપ્રતીકારં, યસ્યતે યમરક્ષસા ॥ ૧ ॥

“ અહો ! આ વિશ્વ શરણ વિનાનું, રાજા વિનાનું અને નાયક વિનાનું છે. કેમકે જેનો કાંઈ ઉપાયજ નથી, એવી રીતે આ વિશ્વને યમરૂપી રાક્ષસ ગળી જાય છે. ”

યોઽપિ ધર્મપ્રતીકારો, ન સોઽપિ મરણું પ્રતિ ।

શુભાં ગતિં દદાનસ્તુ, પ્રતિકર્તેતિ કીર્ત્યતે ॥ ૨ ॥

“ જે ધર્મરૂપ ઉપાય છે તે પણ મરણનો ઉપાય નથી; પરંતુ તે શુભ ગતિને આપનાર છે માટે તેની પ્રશંસા થાય છે. ”

તે સાંભળીને બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે “ હે સ્વામી ! બીજાને દુઃખી જોઈને ઘણા લોકો વૈરાગ્યનું વર્ણન કરે છે, પણ જ્યારે તેવું દુઃખ પોતાનેજ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જેનું ચિત્ત સ્થિરતા ન મૂકે તેજ પ્રશસ્ય કહેવાય. ” ચક્રીએ કહ્યું કે “ જેઓ પોતાનું વચન પાળે નહીં

તેઓને કપટી જ બાણવા.” બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે “ત્યારે હે રાજા ! તમારા સાથે હજાર પુત્રો એકજ સમયે મૃત્યુ પામ્યા છે. માટે તમે પણ શોક કરશો નહીં.” તે સાંભળીને એકદમ ખાંતિમાં પડેલો રાજા કાંઈક વિચાર કરે છે, તેટલામાં તો પ્રથમથી સંકેત કરી રાખેલા તે સામન્તાદિકે આવીને સર્વ વૃત્તાંત કહ્યું. તે સાંભળીને ચકી બાણે વજ્રથી હથેલી હોય તેમ તત્કાળ મૂર્છા પામીને પૃથ્વીપર પડ્યો. પછી સેવકોના કરેલા અનેક ઉપચારોથી સાવધ થયો છતાં અનેક પ્રકારે વિલાપ કરવા લાગ્યો. ત્યારે તે બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે “હે સ્વામી ! મને ‘શોક’ કરવાનો નિષેધ કરીને અત્યારે આપજ કેમ શોક કરો છો ? વિયોગ કેને દુઃસહન હોય ? પરંતુ જેમ વડવાણિને સમુદ્ર સહન કરે છે. તેમ ધીર પુરુષ તેવા વિરહના દુઃખને સહન કરે છે. બીજાને શિખામણ આપવી ત્યારેજ શોકો છે કે જ્યારે સમય આવે ત્યારે પોતાના આત્માને પણ શિખામણ આપે.” આ પ્રમાણેનાં તે બ્રાહ્મણનાં વાક્યોથી બહુવારે ચકીએ ધૈર્ય લાવીને તે પુત્રોની મરણાયિત ક્રિયા કરી.

એવા અવસરે અષ્ટાપદ પાસેના પ્રદેશોમાં રહેનારા મનુષ્યોએ આવીને ચકીને વિનંતિ કરી કે “હે સ્વામી ! આપના પુત્રોએ જે ગંગાનદીનો પ્રવાહ અષ્ટાપદની ખાંધમાં લાવીને નાંખ્યો છે તે ખાંધને પૂર્ણ કરીને હવે ગામોને ડુબાવવા લાગ્યો છે. માટે તેનું નિવારણ કરી અમારું રક્ષણ કરો.” તે સાંભળીને રાજાએ જન્ડુના પુત્ર ભગીરથને તે કાર્ય માટે આજ્ઞા કરી; તેથી ભગીરથે ત્યાં જઈને અદ્દમ તપ કરવાવડે સર્પરાજને પ્રસન્ન કરી તેની આજ્ઞાથી દંડવડે ખેંચીને તે પ્રવાહને ગંગાનદીમાં પાછો લઈ જઈ પૂર્વ તરફના સમુદ્રમાં ઉતાર્યો. ત્યારથી ગંગા અને સાગરના સંગમનું તે સ્થળ તીર્થરૂપ થયું, અને ગંગા નદી પણ જન્ડુના લઈ જવાથી બલ્લવી અને ભગીરથે તેને સમુદ્રમાં ઉતારી, તેથી ભાગીરથી એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થઈ. પછી ભગીરથે પાછા આવીને મોટા ઉત્સવથી અયોધ્યામાં પ્રવેશ કર્યો.

ત્યાર પછી ચકીએ શત્રુજયગિરિનો સાતમે ઉદ્ધાર કરી અજિતનાથ સ્વામી પાસે દીક્ષા લઈ ઉચ્ચ તપ કર્યું. અનુક્રમે કેવળજ્ઞાન પામીને ઘોંતેર લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી મોક્ષપદને પામ્યા.

અન્યદા ભગીરથ રાજાએ શ્રી જિનેશ્વરને પૂછ્યું કે “હે સ્વામી ! જન્ડુકુમાર વિગેરે સાથે હજાર ભાઈઓ સર્વે સમાન આયુષ્યવાળા કેમ થયા ?” સ્વામીએ કહ્યું કે “પૂર્વે કોઈ મોટો સંઘ યાત્રાને માટે સમ્મેતશિખર તરફ જતાં માર્ગમાં કોઈ નાના ગામડા પાસે આવ્યો. ત્યાં સાઠ હજાર ચોરો રહેતા હતા. તેમને કોઈ એક કુંભારે ઘણા વાર્યા, તોપણ તેઓએ તે સંઘને લૂંટ્યો. ત્યાંથી સંઘ મહાક્રોધે આગળ ગયો. તે વખતે એ સાઠ હજાર લૂંટારાઓએ એક સાથે નિકાચિત પાપકર્મ ખાંધ્યું. એકદા તે ગામના રહીશ કોઈ ચોરે બીજા ગામમાં જઈને ચોરી કરી. તે ચોરને પગલે પગલે ગામના રક્ષકો તે ચોરના ગામ સુધી આવ્યા. પછી આ ગામમાં બધા ચોરજ વસે છે, એમ નિશ્ચય થવાથી તેમણે તે ગામના દરવાજા બંધ કરીને ચોતરફથી અગ્નિ સળગાવ્યો. તે દિવસે પેલો કુંભાર કાર્ય

માટે બીજે ગામ ગયો હતો, તેથી તેના વિના બીજ સર્વે મૃત્યુ પામ્યા. ત્યાંથી મરીને તે સર્વે અરણ્યમાં ચુડેલના ગુચ્છ^૧ રૂપે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં સર્વે એકત્ર થઈને પડેલા હતા. તેવામાં કોઈ હસ્તીએ આવીને તેમને પગવડે ચાંપી નાંખ્યા. તેથી મરણ પામીને અનેક કુયોનિમાં ચિરકાળ સુધી પરિભ્રમણ કર્યું. છેવટે આ ભવના આગલા ભવમાં કાંઈક પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું, તેના પ્રભાવથી તે સાડે હજાર ચક્રીના પુત્ર થયા. પરંતુ પૂર્વે કરેલા પાપ-કર્મના કાંઈક અવશેષ રહેવાથી તેઓ એક સાથેજ મરણ પામ્યા. પેલો જે કુંભાર હતો તેનો જીવ અનેક ભવો ફરીને આ તું ભગીરથ થયો છે.” આ પ્રમાણે જન્મકુમારદિનો તથા પોતાનો પૂર્વભવ સાંભળીને ભગીરથે પ્રતિજ્ઞાધ પામી શ્રાવકધર્મ અંગીકાર કર્યો. તેનું પ્રતિપાલન કરીને અનુક્રમે તે સદ્ગતિને પામ્યો. ત્રણ લોકને ભયંકર એવા યમરૂપિ રાક્ષસ આ અનાથ જગતને હણવા માટે નિરંતર ઈચ્છા કર્યો કરે છે, તેથી હે જીવ ! તું નિર્ભય જીવન ગુબ્ધરવાને માટે હંમેશાં આ અશરણ ભાવનાને જરૂર ભાવજે. કારણકે આ ભાવના વૈરાગ્યાદિ સદ્ગુણોને પણ જરૂર યમાડે છે. ૯૦.

બળવંત પણ દશમુખ અશરણી નરક ચોથી સંચર્યો,
શાંતિપ્રભુના જીવ શરણ પ્રતાપ પારેવો અચ્યો;
મેઘ જીવ ગજ શશકને ઉમારતા દઈ શરણને,
પુત્ર શ્રેણિકના થયા બહુલાભ દેતા શરણને. ૯૧

સ્પષ્ટાર્થ:—અશરણી એટલે અરિહંતાદિના સાચા શરણને નહિ પામનારો મહા બળવંત રાવણ પ્રતિવાસુદેવ મરીને ચોથી પંકપ્રભા નામની નરકને વિષે ઉત્પન્ન થયો. અને પ્રભુ શ્રીશાંતિનાથ નામના સોળમા તીર્થંકર પૂર્વભવે શ્રી મેઘરથ નામે રાજા હતા. તેમના શરણને સ્વીકારનાર પારેવાનો જીવ બાજ પક્ષીના ભયમાંથી બચી ગયો. કારણ કે મેઘરથ રાજાએ બાજની પોતાના ભક્ષરૂપ પારેવા માટે ઘણી માગણી છતાં પણ તેને સોંપ્યા નહિ અને પોતાને શરણે આવેલા તે પારેવાના રક્ષણને માટે તે પારેવાના વજન પ્રમાણ માંસ પોતાના શરીરમાંથી કાપી કાપીને ત્રાજવામાં મૂકતાં મૂકતાં પોતાનું આયુ શરીર પણ ત્રાજવામાં મૂક્યું પણ પારેવાને સોંપ્યો નહિ. આ અનુપમ દયા વગેરે કારણોથી તેમણે તીર્થંકર નામ કર્મ આંધ્યું. અને ત્યાંથી દેવ થઈને સોલમા તીર્થપતિ શ્રીશાંતિનાથ પ્રભુ થયા. તથા શ્રેણિક રાજાના પુત્ર મેઘકુમારે પ્રભુ શ્રી મહાવીર સ્વામીની પાસે દીક્ષા લીધી હતી. તે પૂર્વ ભવે હાથી (રૂપે) હતા. તે હાથીએ વનમાં દાવાનળ લાગ્યો ત્યારે પોતે ઉત્પન્ન થએલ ભતિરમરણજ્ઞાનને લીધે તે જંગલમાં એક ગોળાકાર મંડલ રચ્યું હતું તેમાં આવીને તેણે આશરો લીધો હતો. તે વખતે તે જંગલના બીજાં પણ ઘણા પશુઓએ ચારે તરફથી આવીને તે મંડલમાં આશરો લીધો હતો. તે હાથીને શરીરે ખરજ

૧ માતૃવાહક નામના બેઈંદ્રિજીવો.

આવવાથી તેણે ખજુવાને માટે પોતાનો પગ ઉંચો કર્યો, તે વખતે પગ મૂકવાની જગાએ એક સસલું ખીબ પ્રાણીઓના હડસેલાથી ભરાયું. ખણી રહ્યા પછી તે હાથી જમીન ઉપર પગ મૂકવા બચ છે ત્યારે પગ મૂકવાની જગાએ સસલાને જુએ છે તે વખતે તે હાથીને વિચાર થયો કે જો હું મારો પગ નીચે મૂકીશ તો આ સસલું જરૂર મરણ પામશે. આવા દયાના પરિણામથી તે હાથીએ એક પગ અદ્ધર રહેવા દીધો. બે દિવસ પછી જ્યારે દાવાનળ શાંત થઈ ગયો ત્યારે એકઠાં થએલાં તે પશુઓ આદ્યા ગયા ને સસલું પણ આદ્યું ગયું. તે વખતે તે હાથીએ પગ નીચે મૂકવા માંડ્યો. પરંતુ બે દિવસ સુધી એક અદ્ધર અવસ્થામાં રહેવાથી તે પગ અકડાઈ ગયો હતો તેથી હાથી એકદમ નીચે પડી ગયો અને ત્યાંજ શુભ ભાવમાં મરણ પામીને શ્રેષ્ઠિક રાજના મેઘકુમાર નામે પુત્ર થયા. આ પ્રમાણે હાથીના ભવમાં સસલાને શરણુ આપવાથી તે હાથી રાજપુત્ર થયા. તે દયા ભાવનો પ્રભાવ જણવો. આ શ્લોકમાં જણાવેલા છેલ્લાં બે દષ્ટાંતો ખીબ દુઃખિજીવોને શરણે રાખવાનો બોધ આપે છે. ૯૧

મત્સ્યની જિમ તરફડે ન સહાય પીડા આંખની,
સર્વે સગાં કરતા ઇલાજે લાગણીને વશ બની;
તોએ થતી ના શાંત પીડા ચરણુ લેવા આહતા,
સાજ થતા ચારિત્ર પાળી અનાથી મુનિવર થતા. ૯૨

સ્પષ્ટાર્થ—વળી એક રાજના પુત્રને આંખની એવી આકરી પીડા થઈ કે જેથી તે પાણી વિના માછલું તરફડે તેમ તરફડતા હતા. લાગણીવશ થએલાં સર્વે સગાં વહાલાં આંખની પીડા મટાડવાને માટે અનેક પ્રકારના ઇલાજે કરે છે. તે છતાં પણ જ્યારે આંખની પીડા શાંત થતી નથી. તેથી છેવટે તે કુમાર ચારિત્રનું શરણુ સ્વીકારે છે. એટલે એવો નિશ્ચય કરે છે કે જો મારી આ આંખની પીડા શાંત થશે તો હું ચારિત્ર ગ્રહણ કરીશ. આ રીતે ચારિત્ર ધર્મના શરણુને સ્વીકાર્યા પછી તે કુમારની વેદના શાંત થઈ ગઈ. ત્યાર પછી તેમણે ચારિત્રને ગ્રહણ કર્યું અને તેનું શુદ્ધ રીતે પાલન કરવા લાગ્યા, તે અનાથી મુનિ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા. આ શ્લોકમાં ચારિત્ર ધર્મનો પ્રભાવ જણાવ્યો. અનાથી મુનિની માફક શ્રી જિન ધર્મના શરણુથી જરૂર સફળતિના સુખોને, અને અતે મોક્ષના પણ સુખોને પામી શકાય છે. ૯૨

વીર પ્રભુનું શરણુ લઈ ચમરેન્દ્ર પણ ઉગરી ગયો,
ચંડકૌશિક વીર વચ્ચે સહસ્રારે સુર થયો;
સિદ્ધપ્રભુના શરણુથી જીવો અનંત તરી ગયા,
મુનિ શરણુથી તાપસાદિ અનંત જીવ તરી ગયા. ૯૩

સ્પષ્ટાર્થ:—તથા શ્રી વીર પ્રભુનું શરણ સ્વીકારવાથી ચમરેન્દ્ર પણ બચી ગયા. તે આવી રીતે :—ભુવનપતિ દેવોમાં દશ પ્રકારના ભેદ છે. તેમાં પ્રથમ અસુરકુમાર નામે ભેદ છે. તે અસુરકુમારના બે ઈન્દ્રો છે. તેમાં દક્ષિણ દિશાનાં ઈન્દ્રનું નામ ચમરેન્દ્ર છે. આ ચમરેન્દ્ર જ્યારે ઉત્પન્ન થયા ત્યારે તેણે અવધિજ્ઞાનના ઉપયોગથી પોતાની ઉપર સીધી લાઈનમાં આવેલ સૌધર્મેન્દ્રને જોયા. તે વખતે મારા માથા ઉપર રહેનાર આ કોણુ ? એવું બોલીને ક્રોધથી ધમધમીને મોટું શરીર વિકુર્વીને લયંકર બનેલો. તે ચમરેન્દ્ર પોતાનું હથીયાર લઈને સૌધર્મેન્દ્ર તરફ દોડ્યો. તેનું લયંકર રૂપ જોઈને લય પામેલા બીજા દેવો તો ચારે તરફ નાસી ગયા. અને તે સૌધર્મેન્દ્ર સન્મુખ આવી પહોંચ્યો. તે વખતે શકેન્દ્ર પણ આવા સ્વરૂપે આવતા એવા તેને જોઈને પોતાનું વજ્ર લઈને તેના તરફ દોડ્યા. અવધિજ્ઞાનથી ચમરેન્દ્રને જાણ્યો. અગ્નિના તણુખા જેમાંથી ચારે બાજુ ઉછળી રહ્યા છે એવા વજ્રવાળા શકેન્દ્રને પોતાની સામે આવતા જોઈને લય પામેલો ચમરેન્દ્ર ત્યાંથી નાઠો. શકેન્દ્ર પણ તેની પાછળ દોડ્યા. નાસતા નાસતા ચમરેન્દ્ર ભરતક્ષેત્ર નજીક આવી પહોંચ્યો. નાસીને ક્યાં જવું એવી ચિંતામાં પડેલા ચમરેન્દ્ર પ્રભુ મહાવીરને જોઈને નાનું રૂપ કરીને તેમનું શરણ સ્વીકારી તેમના ચરણ વચ્ચે પેસી ગયો. મહાવીર પ્રભુનું શરણ સ્વીકારનારને કેવી રીતે સજા કરી શકાય એવું વિચારી શકેન્દ્ર પણ શાંત પડ્યા. આ પ્રમાણે પ્રભુ મહાવીરનું શરણ સ્વીકારવાથી ચમરેન્દ્ર શકેન્દ્રના ક્રોધમાંથી બચી શક્યો.

ચંડકૌશિક નામે સર્પ તે પણ પ્રભુ શ્રી મહાવીરનાં “ હે ચંડકૌશિક યુજ્જ યુજ્જ ” એવાં વચનો સાંભળી બોધ પામીને સહસ્રાર નામના આઠમા દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય જીવો ઉત્કૃષ્ટથી આઠમા દેવલોક સુધીજ જઈ શકે છે. આ ચંડકૌશિકનું સ્વરૂપ ટુંકાણમાં આ પ્રમાણે જાણવું:—એક ગુરૂ અને શિષ્ય ગોચરી જતા હતા. તે વખતે ગુરૂના પગ નીચે એક દેડકી કચરાઈ ગઈ. ઉપાશ્રયમાં આવીને ઈરિયાવહી કરતાં ગુરૂએ તે પાપ આલોચ્યું નહિ. તેથી શિષ્યે તે ચાહ કરાવ્યું, છતાં ગુરૂએ આલોચ્યું નહિ. સાંજે પ્રતિક્રમણમાં શિષ્યે ચાહ કરાવ્યું છતાં પણ આલોચ્યું નહિ. છેવટે રાત્રીએ સંધારાપોરિસી વખતે પણ આલોચ્યું નહિ. તે વખતે ફરીથી શિષ્યે ચાહ કરાવ્યું. તે વખતે ગુરૂ શિષ્ય ઉપર અતિ ગુસ્સે થઈને મારવા દોડે છે, વચમાં થાંભલા સાથે માથું કૂટવાથી મરીને ક્રોધને લઈને ચંડકૌશિક નામે દદિવિષ નામે સર્પ થાય છે. જેની દદિ પડવાથી પણ જીવો મરણ પામે એવી શક્તિ આવાં સર્પમાં હોય છે. આ સર્પને લીધે તે માર્ગેથી જનારા ઘણા પશુ, પક્ષી તથા માણસો મરણ પામવાથી તે માર્ગે કોઈ જઈ શકતું નથી. તેથી તે માર્ગે ઉજ્જડ થઈ ગયો હતો, પણ પ્રભુ શ્રી વીર ભાવિ લાભ જાણીને આ માર્ગે થઈને નીકળ્યા. પ્રભુને જોઈને સર્પ તેમના તરફ ધસ્યો. અને પગે ડાંગ્યો. તે વખતે લોહીને બહારે દૂધ નીકળતું જોઈને વિચારમાં પડેલા તે ચંડકૌશિકને પ્રભુએ કહ્યું કે ‘ હે ચંડકૌશિક! યુજ્જ યુજ્જ ’ પ્રભુના વચનથી બોધ પામેલા તે સર્પને જાતિસ્મરણ થવાથી તેણે પ્રભુને પ્રણામ કર્યા અને હવેથી કોઈ જીવને મારવો નહિ

એવો નિશ્ચય કરી પોતાની દૃષ્ટિથી જીજ્ઞાસુ જીવો મરે નહિ તે હેતુથી જીવમાં મોં નાંખીને તે સર્પ રહ્યો છે. સર્પ કોઈને ઉપદ્રવ કરતો નથી એવું જાણીને તે માર્ગે થઈને જતી ગોવાલણીઓ તેને પીવાને માટે દૂધ મૂકે છે. તેને લીધે એકઠી થએલી કીડીઓ તે સર્પને ડાંખ મારે છે તેથી અત્યંત પીડા થવા છતાં પણ તે સમતા પૂર્વક સહન કરે છે અને શુભ-લાવમાં મરીને સહસ્રાર દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રમાણે વીર પ્રભુનું શરણ પામીને તિર્થંચ જાતિનો સર્પ પણ દેવગતિ પામ્યો. વ્યાજખી છે કે મહાપુરુષોના શરણનો પ્રભાવ અલૌકિક હોય છે તથા સિદ્ધ પ્રભુના શરણને અંગીકાર કરીને પણ અનંતા જીવો આ સંસાર સમુદ્રને તરી ગયા છે. તેમજ સાધુ મહારાજનું શરણ અંગીકાર કરીને પણ ઘણા જીવો સંસારસમુદ્રને તરી ગયા છે. જેવી રીતે ગૌતમ સ્વામીને અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર ચઢતા જોઈને ચમત્કાર પામેલા પંદરસો તાપસો તેમના શરણે આવીને તેમના શિષ્ય બન્યા અને તે બધા તાપસોને પ્રભુ શ્રી મહાવીર સ્વામીના સમવસરણમાં જતાં સુધીમાં તો કેવલ-જ્ઞાન પામીને તેજ ભવમાં મોક્ષના સુખોને પામ્યા. ૯૩

તેમ જિનવર ધર્મના શરણે ઘણાં જીવો તર્યા,
શરણ સાચું તે ન જાણે મોહ જાલે જે કસ્યા;

નિઃસ્પૃહી ગુણવંત ગુરૂના વચનથી ચકિસરણને,
અવધારીએ આરાધીએ તો મુક્તિના સુખ પામીએ. ૯૪

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી ચોથા શરણરૂપ શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતે કહેલા ધર્મનું શરણ સ્વી-કારીને પણ ઘણાં જીવો આ સંસાર સમુદ્રને તરી ગયા છે. માટે આ ચાર શરણો તેજ સાચાં શરણો જાણવા, જેઓ મોહ જાળમાં ફસાએલા છે તેઓ આ સાચાં શરણને જાણી શકતા નથી પરંતુ જેઓ નિઃસ્પૃહી એટલે કોઈ પણ જાતની સાંસારિક પદાર્થોની ઈચ્છા રહિત થઈને પર જીવોની ઉપર ઉપકાર કરનારા છે એવા ગુણવંત ગુરૂદેવોના વચનો સાંભળીને આ ચાર શરણને સમજે છે. અને સમજીને તે ચારે શરણાં સ્વીકારે છે તેવા મોક્ષમાર્ગના સાધક ભવ્ય જીવો મોક્ષના સુખને પામે છે. માટે આ ધર્મનું શરણ પણ અવશ્ય અંગી-કાર કરવું જોઈએ. ૯૪

સાચાં શરણરૂપ જિન વચનોને સાંભળવાથી શા શા લાભ થાય ? તે પાંચ શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

પરિવાર લેશે ભાગ ધનનો ભાગ દુઃખમાં ના લીએ,
સ્વાર્થમય દુનિયા વિષે અશરણ શરણરૂપ માનીએ;
મોહ અજ્ઞાનાદિ કારણ તેહના ના ભૂલીએ,
જિન વચન અનુસાર સાચાં શરણને સ્વીકારીએ. ૯૫

રૂપશ્ચાર્થ:—મરનાર પાસે જે ધન હોય છે તેમાંથી તેનો અન્ન-પુત્રાદિ પરિવાર ભાગ લે છે પરંતુ તેના (મરનાર જીવ)ના દુઃખમાંથી કોઈ ભાગ લેતું નથી. આ સ્વાર્થમય એટલે સ્વાર્થથી ભરેલી અને કૃત્ર સ્વાર્થની જ સગી એવી દુનિયાને વિષે ધનને અશરણુ (શરણુરૂપ નહિ) એવા ધનને જે શરણુ રૂપ માનવામાં આવે છે તેમાં મોહ અને અજ્ઞાન આ બે કારણુ રૂપ જાણવાં. એટલે ધનને લીધે માણસ ધારેલું કાર્ય કરી શકે છે, અને સુખમય જીવન ગુજરાય છે, એવી માન્યતામાં મોહ તથા અજ્ઞાન, એ જ બે દોષો કારણુ છે. પરંતુ જ્યારે મોહ તથા અજ્ઞાન દૂર થાય છે ત્યારે તે ધન ઉપરનો મમત્વ આદ્યો જાય છે અને આ ધન, કે જે અર્થ કહેવાય છે તે અર્થ નહિ પરંતુ અનર્થરૂપ (અનર્થનું કારણુ) છે એવું જાણીને આ ધનને લાત મારીને મહાપુરૂષોએ તેનો ત્યાગ કર્યો છે. અને તેમણે જિનેશ્વર ભગવંતે કહેલાં વચનને અનુસારે સાચા શરણુરૂપ અરિહંતાદિક ચાર પદાર્થોનું શરણુ સ્વીકાર્યું છે. તથા તેના જ પ્રતાપે તેઓ મોક્ષમાર્ગને સાધીને આ સંસાર સમુદ્રનો પાર પામી ગયા છે. હે ભવ્ય જીવો! આ બીનાને લક્ષ્યમાં રાખીને તમે પણ સાચા શરણુને સ્વીકારીને મોક્ષમાર્ગને પરમ ઉલ્લાસથી આરાધીને મુક્તિના સુખોને પામજો. ૯૫

પારમાર્થિક સ્થિર સ્વાધીન શુદ્ધ સુખ એથી મળે,
શાંતિથી નિદોષ જીવન વીતરાગ દશા રળે;
અરૂપ નિજ ગુણુ રમણુતાએ જ્યોતિમાં જ્યોતિ ભળે,
ધર્મ સાધન સાધ્ય સરતા કર્મ મેલ બધો ટળે. ૯૬

રૂપશ્ચાર્થ:—વળી આ અરિહંતાદિક ચાર પદાર્થોના સાચા શરણુને સ્વીકારવાથી પારમાર્થિક એટલે વાસ્તવિક અથવા સાચા સ્વરૂપવાળું અને સ્થિર એટલે નાશ ન પામે તેવું તથા સ્વાધીન એટલે પરતંત્રતા વિનાનું તેમજ જેનામાં બીજાની સહાયની અપેક્ષા નથી એવું તેમજ શુદ્ધ સુખ મળે છે. અને તેથી શાંતિ પૂર્વક અને દોષ રહિત જીવન જીવાય છે. જેથી છેવટે વીતરાગ દશા રળે છે એટલે રાગદ્વેષ રહિતપણા રૂપ વીતરાગ દશા (અવસ્થા) પ્રાપ્ત થાય છે. એટલે અરૂપ એટલે રૂપ રહિત અથવા રૂપાતીત એવી આત્મ શુણુની રમણુતા વડે જ્યોતિમાં જ્યોતિ મળે છે. આ રીતે કહેવાતું રહસ્ય એ છે કે—આત્મા પોતાના નિર્માણ આત્મિક શુણુને પ્રાપ્ત કરે છે. એ પ્રમાણે ધર્મના સાધનો (હેતુઓ) વડે સાધ્ય (ઈષ્ટકાર્ય—મોક્ષની પ્રાપ્તિ) ની પૂર્ણતા થવાથી કર્મોરૂપી ભાવ મેલ ટળી જાય છે એટલે આત્માને લાગેલાં આત્માના શુણુને મલીન કરનારાં સધળાં કર્મોનો મૂલથી નાશ થાય છે. આ બે શ્લોકોમાં સાચા શરણુની ઓળખાણુ, પ્રભાવ વગેરે હકીકત જણાવી છે, તે ખાસ યાદ રાખવા જેવી છે. ૯૬

જિન વચન શિવમાર્ગ સાધન બાધકોને દૂર કરે,
આરાધનામાં વૃદ્ધિ થીરતા શુદ્ધિ પણ તેથી વરે,

આત્મવીર્યોદ્ધાસ વૈરાગ્યાદિ સદ્ગુણ જલધિને,
ચંદ્ર જેવા એ વિણારો ચીકણાં બહુ કર્મને.

૯૭

રૂપાર્થ:—શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુના વચનો-શિવમાર્ગ સાધન એટલે મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરવામાં સાધન રૂપ બાણવાં. અને આ જિનેશ્વરદેવનાં વચનો પ્રમાદાદિ બાધકોને એટલે મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરવામાં અડચણ કરનારા દોષોને દૂર કરે છે. તથા આ વચનોથી જૈનધર્મની આરાધનામાં વૃદ્ધિ થાય છે. તેમજ ધર્મની આરાધના કરવામાં સ્થિરતા એટલે નિશ્ચલપણું થાય છે. વળી તેનાથી આત્મશુદ્ધિને પણ પામે છે. તેમજ આ જિનેશ્વર દેવે કહેલાં વચનો આત્મવીર્યોદ્ધાસ એટલે આત્માની શક્તિને ઉદ્ધાસ પમાડે છે. એટલે વધારે છે તથા વૈરાગ્ય વગેરે સદ્ગુણો રૂપી સમુદ્રના કલ્લોલોને વધારવામાં ચંદ્ર જેવા જિનવચનો છે. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે જેમ પૂર્ણિમાના ચંદ્રને લીધે સમુદ્રમાં ભરતી આવે છે તેમ આ જિનવચનરૂપી ચંદ્રવડે આત્માની શક્તિ, વૈરાગ્ય ગુણોરૂપી સમુદ્રમાં પણ ભરતી આવે છે એટલે તેવા આત્મિક ઉત્તમ ગુણોનો વધારો થાય છે. તેમજ આ જિનરાજનાં કહેલાં વચનોથી ઘણાં ચીકણાં કર્મોનો પણ નાશ થાય છે.

ભાન ચૂકેલા સુધારે ધ્યાનધારા સાંધતા,
દુર્ગતિ અટકાવતા સદ્ગતિ સુખો શિવ આપતા;
શીલ સમતા સંયમે શાંતિ અપૂર્વ જગાવતા,
નિજ ગુણાનંદી બનાવે ભાવ રોગ મટાડતા.

૯૮

રૂપાર્થ:—વળી આ જિનેશ્વરદેવે કહેલાં વચનો ભાન ભૂલેલા એટલે આત્મ-સ્વરૂપને ભૂલી ગએલા જીવોને સુધારે છે-એટલે ધર્મ માર્ગે જોડે છે. અને શુભ ધ્યાનની ધારાને સાંધે છે. એટલે કે જિનેશ્વર દેવનાં વચનોની સહાયવડે ધ્યાનદ્વારા એટલે શુભ ધ્યાનની ધારા સંધાય છે-એટલે તૂટતી નથી પણ ચાલુ રહે છે. તથા દુર્ગતિ એટલે નરકગતિ તથા તિર્યચગતિમાં જતાં જીવોને અટકાવીને દેવગત્યાદિક શુભ ગતિનાં સુખોને તથા મોક્ષનાં સુખોને આપે છે. તેમજ શ્રી જિનવચનો શીલ ગુણવડે, સમતા ભાવવડે તથા સંયમ એટલે ચારિત્રવડે અપૂર્વ આત્મિક શાંતિને જગાડે છે એટલે પ્રાપ્ત કરાવે છે. વળી આ જિનવચનો નિજગુણાનંદી બનાવે છે. નિજગુણ એટલે આત્માના જ્ઞાન-દર્શનાદિ ગુણોના અપૂર્વ આનંદને પમાડે છે. એટલે જિનવચનોને સાંભળનારા જીવો પોતાના ગુણોમાંજ રમણતા કરનારા થાય છે અને આત્માનું પુદ્ગલાનંદીપણું મટાડે છે. વળી આ જિનવચનો રાગ-દ્વેષ અજ્ઞાન વગેરે ભાવ રોગનો નાશ કરે છે. આ રીતે કહેવાનું રહસ્ય એ છે કે જિનેશ્વરનાં વચનોને અનુસારે ચાલવાથી આત્માના ખરા શત્રુ અને ભાવરોગ સ્વરૂપ આઠ કર્મોનો જરૂર નાશ થાય છે. ને તેથી આત્માની શુદ્ધ નિર્મળ દશા પ્રગટ થાય છે, પ્રભુશ્રી અભિનંદન સ્વામીએ શ્રી જિન ધર્મના પ્રભાવાદિને જણાવવાના

પ્રસંગે જિન વચનોના શ્રવણાદિથી થતા લાભને પણ જણાવ્યા. હવે દેશના પૂર્ણ કરવાના ઇરાદાથી અંતે જિનધર્મની આરાધના કરવામાં ઉજમાલ થવા માટે ભવ્ય જીવોને શું કહે છે ? તે બીજા ૯૯ માં શ્લોકમાં જણાવે છે. ૯૮

મરણુ સુધરે ધર્મથી તેથી ટળે ચારે ગતિ,
મોક્ષ પણ જિનધર્મથી તસ સાધને ધારે મતિ;
મમતા હરી સમતા ધરે અરિહંત આદિક ચારના,
શરણે રહી માનવ જીવનને સફલ કરજો ભવિજના ! ૯૯

સ્પષ્ટાર્થ:—હે ભવ્ય જીવો ! આ દેશનાને અંતે તમારે સમજવું જોઈએ કે—મોક્ષના સાધનરૂપ આ શ્રી જિનધર્મની આરાધના કરવાથી મરણુ સુધરે છે કહેવાનો સાર એ છે કે જેમણે જિનેશ્વર દેવે કહેલા ધર્મની સાધના કરી છે તે જીવો જરૂર સમાધિપૂર્વક શાંતિથી મરણુ પામે છે. અને આજ ધર્મની આરાધના કરવાથી નરકગતિ, તિર્યચગતિ, મનુષ્યગતિ અને દેવગતિમાં રખડવાનું બંધ થાય છે. વળી આજ જિનધર્મની સાધનાવડે છેવટે મોક્ષની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે. માટે આ મોક્ષમાર્ગનાં સાધનોને વિષે મતિ ધારણ કરજો એટલે તમે આ મોક્ષનાં સાધનોને આરાધવામાં જરૂર ઉદ્યમ કરજો. તથા મમતા એટલે મમત્વ ભાવ અથવા માફ ધર, માફ કુટુંબ, માફ ધન, મારો પુત્ર, મારી સ્ત્રી એવા પ્રકારના મમતાભાવનો ત્યાગ કરજો. તેમજ સમતાને ધારણ કરજો. કારણ કે સમતાભાવ વિના કરેલી ધર્મકરણી મુક્તિના સુખોને દેતી નથી. વળી શ્રી અરિહંત ભગવંત આદિ ચાર એટલે અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ તથા કેવલી ભાષિત ધર્મ એ ચાર પદાર્થોનાં શરણાનો સ્વીકાર કરીને ઘણી મહેનતે મેળવેલ મનુષ્ય જીવનને સફલ કરજો. અહીં શ્રી અભિનંદન સ્વામીની દેશના પૂર્ણ થઈ. ૯૯

પ્રભુની દેશનાનું કૃણ જણાવી પ્રભુ તીર્થની સ્થાપના કરે છે તે બે શ્લોકોમાં જણાવે છે—

દેશનાને સાંભળી બહુ ભવ્ય જીવો પામતા,
દીક્ષાદિને ઉદ્ભાસથી શિવમાર્ગને આરાધતા;
સદ્ધર્મ તીર્થ સ્થાપતા એક સોને સોલ ગણીયા થતા,
તેટલાજ ઘણાણા અનુજા ગણ પ્રમુખની આપતા. ૧૦૦

સ્પષ્ટાર્થ:—આ પ્રમાણે પ્રભુ શ્રી અભિનંદન સ્વામીની ધર્મદેશના સાંભળીને ઘણા ભવ્ય જીવો દીક્ષાદિકને પામ્યા. એટલે કેટલાક ભવ્ય જીવોએ સર્વવિરતિ ચારિત્રને ગ્રહણ કર્યું. અને જેઓ ચારિત્ર ગ્રહણ કરવાને શક્તિમાન નહોતા તેઓએ દેશવિરતિ અથવા આવક ધર્મ સ્વીકાર્યો. તથા બીજા કેટલાક ભવ્ય જીવો આ બંને ગ્રહણ કરવાને

અશક્ત હતા તેઓએ સમ્યક્ત્વને ગ્રહણ કરીને ઉદ્ધાસથી ઘણા આનંદ પૂર્વક મોક્ષ માર્ગની આરાધના કરવા લાગ્યા. દેશના પૂર્ણ થયા પછી પ્રભુએ ધર્મ તીર્થ રૂપ ચતુર્વિંધ સંઘની સ્થાપના કરી. પ્રભુ શ્રી અભિનંદન સ્વામીને એકસોને સોળ ગણી એટલે ગણુધરો (૯૬) થયા તેમજ તેટલા જ એટલે એકસોને સોળ ગણો (૯૭) થયા. આ પ્રસંગે પ્રભુએ આ ગણુધરોને ગણુ વગેરેની અનુસા આપી. ૧૦૦

ગણુધરોને તીર્થરક્ષા કાજ હિતશિક્ષા દીએ,
ત્રિપદી સુણાવે તે સુણીને દ્વાદશાંગીને રચે;
પૌરૂષી પૂરી થતાં પ્રભુ દેશનાથી વિરમતા,
રાજ બલી ઊડાડતા દેવાદિ તેને લઈ જતા. ૧૦૧

સ્પષ્ટાર્થ:—ત્યાર પછી પ્રભુએ ગણુધરોને તીર્થની રક્ષા કરવાને માટે હિતશિક્ષા એટલે હિતકારી ઉપદેશ આપ્યો. તેમજ ત્રિપદી એટલે આ જગતના દરેક દ્રવ્યો ઉત્પાદ વગેરે ત્રણ ધર્મવાળા છે એટલે તે પદાર્થો ઉત્પાદ (ઉત્પન્ન થવું), વ્યય (નાશ પામવું), અને ધ્રુવસ્વરૂપે રહેવાવાળા બાણવા. આ રહસ્યને જણાવનારા ઉપવ્ગ્નેહ વા વિગમેહ વા ધ્રુવેહ વા ' એવા પ્રભુના વચનો સાંભળીને તે ગણુધરોએ દ્વાદશાંગીની (બાર અંગોની) રચના કરી. પ્રભુશ્રી અભિનંદન સ્વામી એ પ્રથમ એક પહોર સુધી દેશના આપીને દેશના પૂરી કરી. ત્યાર પછી રાજ બલિને ઊડાડે છે અને દેવાદિ એટલે દેવો તથા મનુષ્યો તે બલિને બહેંચીને લઈ બચ છે. ૧૦૧

પ્રભુની દેશના પૂરી થયા પછી પ્રથમ ગણુધર શ્રીવજનાભ દેશના આપે છે. તે છ શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

દેવચ્છંદ વિરાજતા પ્રભુ ચરણપીઠે બેસતા,
વજનાભ પ્રથમ ગણીલ જે કેવલી સરખા હતા;
તેહ બીજી પૌરૂષીએ દેશના ઇમ આપતા,
પ્રભુ કદપ પેરે અહીં નિમિત્ત ગણિ કદપ એમ જણાવતા. ૧૦૨

સ્પષ્ટાર્થ:—દેશનાની વિધિ પૂરી થઈ રહ્યા પછી પ્રભુ શ્રી અભિનંદનસ્વામી બીજા ગઢમાં દેવોએ બનાવેલા દેવચ્છંદમાં વિરાજમાન થયા. ત્યાર પછી વજનાભ નામના પ્રભુના પહેલા ગણુધર (૯૮) પ્રભુના ચરણપીઠે એટલે પ્રભુના પગ મૂકવાના પીઠ (બાજેઠ) ઉપર બેસે છે. આ ગણુધર જો કે કેવલી નથી તો પણ કેવલી સરખા હતા, કારણ કે સર્વ ગણુધરો શ્રુતકેવલી કહેવાય છે. હવે શ્રી વજનાભ ગણુધર તે બીજી પોરસીમાં ઉપદેશ આપે છે તે એમ જણાવવાને કે જેમ પ્રભુશ્રી તીર્થંકરોને કેવલજ્ઞાન થાય છે ત્યારે તેમને પ્રથમ દેશના આપવાનો કદપ એટલે આચાર છે તેમ પ્રભુશ્રી તીર્થંકરદેવોની પ્રથમ દેશના પૂરી થાય ત્યારે પ્રભુના પ્રથમ ગણુધર દેશના આપે એવા ગણુધરમહારાજનો

આચાર છે. આ આચાર પ્રમાણે પ્રથમ ગણધર શ્રી વજ્રનાભમહારાજે આ રીતે દેશનાને આપવાની શરૂઆત કરી. ૧૦૨

હે ભગ્ય જીવો ! પ્રબલ પુણ્યે સાંભળી પ્રભુ દેશના,
તાસ આજ્ઞા માનજો ધારક થજો સમ્યક્ત્વના;
આવશ્યકે ઉદ્યુક્ત બનજો નિત્ય તિમ પૌષધવ્રતી,
પર્વમાં હોજો જરૂર દાનાદિને સાધો અતિ. ૧૦૩

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રથમ વજ્રનાભ ગણધરે દેશના શરૂ કરતાં જણાવ્યું કે હે ભગ્ય જીવો ! તમે આજે પ્રબલ પુણ્યના ઉદયથી પ્રભુની દેશના સાંભળી છે. કારણ કે પ્રત્યક્ષ વિચરતા તીર્થંકર પ્રભુની દેશના સાંભળવાનું ભાગ્ય પરમ પુણ્યના ઉદય સિવાય પ્રાપ્ત થતું નથી. માટે આ પ્રભુ શ્રીસંભવનાથનો ઉપદેશ સાંભળીને હૃદયમાં ઉતારી મનન કરીને પ્રભુની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન કરજો. અને તમે સમ્યક્ત્વને ધારણ કરજો. કારણ કે સમ્યક્ત્વ વિના કરેલી ધર્મકરણી વિશિષ્ટ અને પૂર્ણફલને દેતી નથી. માટે સમ્યક્ત્વને શ્રી જિન ધર્મનો પાયો કહેલો છે. જેમ પાયા વિના મકાન રહી શકતું નથી તેમ સમ્યક્ત્વરૂપી પાયા વિના જિનધર્મરૂપી મંદિર ટકી શકતું નથી. વળી પ્રભુએ જણાવેલા સામાયિક વગેરે છ આવશ્યકોમાં ઉદ્યમવાળા બનજો. આવશ્યક શબ્દનો અર્થ એ છે કે—અવશ્ય કરવા લાયક હોવાથી આવશ્યક કહેવાય છે. તથા તમે વધારે સમય પૌષધ, ન બને તો પર્વ-તિથિઓમાં, એટલે અષ્ટમી, ચતુર્દશી, પંચમી વગેરે મોટી તિથિઓમાં તેમજ પ્રભુના કંદ્યાણક, પર્યુષણસાંવત્સરિકદિન વગેરે પર્વોના દિવસોમાં પૌષધવ્રતી એટલે પૌષધવ્રતની આરાધના કરજો. તેમજ તમારી શક્તિ અને ભાવના પ્રમાણે દાન, શીયલ, તપ અને ભાવ સ્વરૂપ ચાર પ્રકારના ધર્મની ઉમંગથી આરાધના કરજો. ૧૦૩

પાંચવિધ સ્વાધ્યાય કરજો એ સમો તપ પર નહીં,
ચૌદપૂર્વ રહસ્ય શ્રી નવકાર સંભારો સહી;
એ ભેદ પરઉપકાર કરજો તેમ ચતના પાલજો,
નિત્ય જિનપૂજ કરી ત્રણ કાલ શિવસુખ પામજો. ૧૦૪

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી હે ભગ્ય જીવો ! તમે પાંચ પ્રકારનો સ્વાધ્યાય કરજો. નવું ભણવું, વાંચવું, પૂછવું, ભણેલા સૂત્ર-અર્થોદિને યાદ કરવા, વગેરે પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાયને કરજો. કારણ કે ત્રણ પ્રકારના યોગોની એકાગ્રતાથીજ થનાર સ્વાધ્યાય જેવું બીજું ઉત્તમ અભ્યંતર તપ નથી. અને હે ભગ્ય જીવો ! તમારે હંમેશાં નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરવું. કારણ કે નવકાર મંત્ર એ ચૌદ પૂર્વોના સાર રૂપ છે. તથા દ્રવ્યભાવથી એ પ્રકારનો પરોપકાર કરજો. તેમજ તમે ચતના(જયણા ધર્મ)નું પાલન કરજો. ચતના અહીં જયણાનો

અર્થ આ છે—જીવહિંસાદિક પાપનાં કાર્ય ન થઈ જાય તે માટે બરાબર કાળજી રાખવી તે જયણા કહેવાય છે. હંમેશાં ત્રિકાળ પૂજા એટલે સવારે, બપોરે તેમજ સાંજે જિનપૂજા (વગેરે પ્રકારે ધર્મારાધન) કરીને અતે શિવસુખ એટલે મોક્ષનાં સુખને પ્રાપ્ત કરજો. ૧૦૪

મન સુધારે પૂજના વરભાવના પ્રકટાવતી,
પ્રભુતા પમાડે સાત્ત્વિકાનંદી કરે પ્રભુની સ્તુતિ;
દેવ ગુરુ ગુણને સ્તવો સાહગ્મિવચ્છલ નિત કરો,
વ્યવહારશુદ્ધિ સાચવીને તીર્થ—રથયાત્રા કરો. ૧૦૫

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રીજિનેશ્વરદેવની કરેલી પૂજા મનને સુધારે છે. અથવા પ્રભુની પૂજા કરવાથી મનની નિર્મળતા થાય છે. તેથી પ્રભુની પૂજા કરવાના સમયે ઉત્તમ ભાવના પ્રગટ થાય છે. અને પ્રભુની સ્તુતિ પ્રભુતાને (પ્રભુદેવના સ્વરૂપને) પમાડે છે અથવા સ્તુતિ કરનાર ભવ્ય જીવોને પ્રભુતા જેવા સાત્ત્વિકાનંદી બનાવે છે. જે આત્માના ગુણોમાં રમણુતા કરવા રૂપ આનંદ, તે સાત્ત્વિક આનંદ કહેવાય છે. અને હે ભવ્ય જીવો! તમે દેવના તથા ગુરુના ગુણોની સ્તવના (વખાણુ, ચિંતવના) કરજો. તથા હંમેશાં સાધર્મિક એટલે સમાન ધર્મ પાળવાવાળા ભવ્યજીવોનું વાત્સલ્ય (સ્નેહથી ભક્તિ) હંમેશાં કરજો. એટલે તેમને ધર્મારાધન કરવામાં બનતી દરેક પ્રકારની સહાય કરજો. કારણકે શ્રી જિનેશ્વરભગવંતે સાધર્મિકની સગાઈનેજ સાચી સગાઈ કહી છે. વળી વ્યવહારની શુદ્ધિ સાચવવા પૂર્વક તીર્થયાત્રા તથા રથયાત્રાના મહોત્સવોને કરજો. કારણ કે એ બંને જિનશાસનની પ્રભાવનાદિના પરમ સાધનો છે. ૧૦૫

ઉપશમ વિવેક ગુણો ધરી સંવર ક્રિયાદિક સેવજો,
આઠ પ્રવચન ભાત જીવ દયા ઉમંગે પાલજો;
ધર્મિજનનો સંગ ઈન્દ્રિય દમ ચરણ આરાધજો,
સંધ પર બહુમાન રાખી ભક્તિ તેની ન ભૂલજો. ૧૦૬

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી હે ભવ્યજીવો! ઉપશમ ભાવ એટલે ક્રોધાદિક કષાયોને દબાવવા-પૂર્વક વિવેક ગુણને ધારણ કરજો અને પ્રમાદાદિ નિમિત્તે આવતા કર્મોને રોકવા રૂપ સંવર ક્રિયા(ચારિત્રાદિ)નું પ્રશસ્ત આલંબનોનું સેવન કરજો. આત્માના કર્મ બંધને રોકનારા શુદ્ધ પરિણામ અને શુદ્ધ પ્રવૃત્તિ તે સંવર કહેવાય છે. તેમજ મોક્ષને માટે જે કરણી (ઉત્તમ જ્ઞાનાદિની આરાધના) કરવી તે ક્રિયા બાણુવી. વળી પાંચ સમિતિઓ તેમજ ત્રણ ગુણોને સાચવવા પૂર્વક જીવદયાનું ઘણા ઉમંગથી પાલન કરજો. અને ધર્મી પુરુષોની સોબત કરજો. કારણ કે ‘જેવી સોબત તેવી અસર’ એવી કહેવતને અનુસારે ધર્મી પુરુષોની સોબત ભવ્ય જીવોને ધર્મિષ્ઠ બનાવે છે. તથા ઈન્દ્રિય દમન એટલે પાંચ ઈન્દ્રિયોને વશ કરવા રૂપ સહાયારનું પાલન કરજો. તેમજ સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ, આ

રીતે રત્નની ખાણ જોવા ચાર પ્રકારના શ્રી સંઘની બહુ માન સાથે ભક્તિ કરવાના ઉત્તમ પ્રસંગને કદાપિ પણ ભૂલશે નહિ. કારણ કે આ શ્રી સંઘની ભક્તિ ભવ્ય જીવોને જિનનામ કર્મનો બંધ નિકાચિત બંધ કરાવી અંતે મુક્તિના શાશ્વત સુખોને પણ આપે છે. ૧૦૬

શ્રુતજ્ઞાનારાધના તિમ જૈન તીર્થ પ્રભાવના,
પરમ ઉલ્લાસે કરી જિનનામ કર્મ નિકાચના;
પ્રભુદેવની જિમ તીર્થપતિ થઈ સ્વપર તારક પણ બની,
મુક્તિના સુખ પામજો ગણિ દેશના પૂરી થઈ.

૧૦૭

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી હે ભવ્ય જીવો! તમે સ્વપર પ્રકાશક શ્રુતજ્ઞાનની આરાધના કરજો. કારણ કે શ્રુતજ્ઞાનની આરાધના કરવાથી ધર્મનું યથાર્થ સાચું સ્વરૂપ જાણીને તેની આરાધના કરી શકાય છે. અને જૈનશાસન પ્રભાવના કરજો. આ પ્રમાણે કહેલાં કાર્યોને ઉલ્લાસ પૂર્વક કરીને જિનનામ કર્મની નિકાચના (નિકાચિત બંધ) કરજો. કારણ કે જિનનામને નિકાચિત કરનારા જીવો પ્રભુદેવ એટલે શ્રી અભિનંદન સ્વામીની પેઠે જરૂર તીર્થંકર થાય છે અને સ્વ એટલે પોતાના તેમજ પર એટલે બીજા ભવ્ય જીવોના પણ તારક (તારનારા) થાય છે. અને છેવટે મોક્ષના પરમ સુખને પણ મેળવે છે. આ પ્રમાણે દેશના આપીને શ્રી વ્રજનાભ ગણધર મહારાજે બીજી પૌરૂષી પૂર્ણ થતાં દેશનાનો અધિકાર પૂર્ણ કર્યો. ૧૦૭

પ્રભુનાં અતિશય વિગેરે જણાવે છે:—

પ્રભુમી જિનેશ્વરને સુરાદિક સર્વ સ્વસ્થાને ગયા,
નિર્દોષલ્લ પ્રભુ ચોત્રીસ અતિશય ૧૦૦ વાણી ૧૦૧ ગુણ શોભિત થયા;
પ્રાતિહાર્યો ૧૦૨ તીર્થની ઉત્પત્તિકાલ ૧૦૩ પ્રવૃત્તિનો ૧૦૪,
તીર્થવિચ્છેદકાલ ૧૦૫ ભાખ્યો જેમ શ્રી સંભવ તણો. ૧૦૮

સ્પષ્ટાર્થ:—જિનેશ્વરને પ્રભુમ કરીને દેવ વગેરે બારે પર્વદાના જીવો પોત પોતાને સ્થાનકે ગયા. તેમાં ઇદ્રાદિદેવો નંદીશ્વરદ્વીપે કેવલજ્ઞાનનો આસ્થા કરીને સ્વર્ગે જાય છે. પ્રભુશ્રી અભિનંદનસ્વામી અઢાર પ્રકારના દોષોથી (લલ) રહિત હતા. અને ચોત્રીસ અતિશયો (૧૦૦)ને ધારણ કરનારા હતા. આ ચોત્રીસ અતિશયોમાંના ચાર અતિશયો પ્રભુને જન્મથીજ હોય છે. અને ઓગણીસ અતિશયો દેવોના કરેલા હોય છે. તથા બાકીના અગિઆર અતિશયો જ્ઞાનાવરણીય વગેરે ચાર ધાતિ કર્મોનો ક્ષય થવાથી પ્રકટે છે એમ બધા મળીને પ્રભુને ચોત્રીસ અતિશયો જાણવા. વળી પ્રભુ શ્રી અભિનંદન સ્વામી પાંત્રીસ (૧૦૧) ગુણવાળી મધુરવાણી બોલતા હતા. અને અશોક વૃક્ષ વગેરે આઠ પ્રાતિહાર્યોથી (૧૦૨) શોભતા હતા. હવે તીર્થની ઉત્પત્તિનો કાલ (૧૦૩) અને તીર્થની પ્રવૃત્તિનો કાલ (૧૦૪)

તથા તીર્થનો વિચ્છેદ કાલ (૧૦૫) આ ત્રણે કાલની ખીના જે પ્રમાણે શ્રી સંભવનાથની દેશનામાં કહી છે, તે પ્રમાણે આ પ્રભુ શ્રી અભિનંદન સ્વામીના જીવનમાં પણ જાણી લેવી. ૧૦૮

પ્રભુના ચક્ષુનું સ્વરૂપ જણાવે છે:—

યક્ષ યક્ષેશ્વર ૧૦૬ કરી પર ખેસતો તસ દેહની,
શ્યામ કાંતિ તેમ જમણી બે ભુજઓ તેહની;

અક્ષસૂત્ર બીજેરૂં ધારે નકુલ અંકુશ રાખતી,
ડાબી ભુજ બે નાથ ભક્તિ તાસ ચિત્તે ચળકતી. ૧૦૬

સ્પષ્ટાર્થ:—તથા આ પ્રભુ શ્રી અભિનંદન સ્વામીના શાસનનો રક્ષક યક્ષ યક્ષેશ્વર (૧૦૬) નામનો દેવ હતો. અને તે પોતાના વાહનરૂપ હાથી ઉપર ખેસતો હતો. અથવા તેને વાહન તરીકે હાથી હતો. તથા તે દેવના શરીરનો વર્ણ કાળો હતો. તેમજ તે યક્ષને ચાર ભુજઓ હતી. તેમાંની બે જમણી ભુજઓએ કમસર અક્ષસૂત્ર તથા બીજેરૂં ધારણ કર્યા હતા અને ડાબી તરફની બે ભુજઓ કમસર નકુલ (નોળીયો) તથા અંકુશને ધારણ કરતી હતી. તથા આ યક્ષના ચિત્તને વિષે પ્રભુની ભક્તિ ચળકતી હતી એટલે આ યક્ષ પ્રભુ શ્રી અભિનંદન સ્વામીની ભક્તિમાં સદા તત્પર રહેતો હતો. ૧૦૬

કાલિકા ચક્ષિણીનું સ્વરૂપ જણાવે છે:—

શ્યામ વર્ણી કાલિકા ૧૦૭ પંકજ વરાસન ખેસતી,
તેહની દક્ષિણ ભુજ બે વરદ પાશે શોભતી;
ડાબી ભુજ બે નાગ અંકુશ ધારતી પ્રભુ ભક્તના
ઠાઠ પૂરે વિઘ્ન ચૂરે ગાય ગુણ પ્રભુ દેવના. ૧૧૦

સ્પષ્ટાર્થ:—વર્ણી પ્રભુ શ્રી અભિનંદન સ્વામીના શાસનની રક્ષિકા દેવી કાલિકા નામની (૧૦૭) હતી તે પંકજ એટલે કમળના (કમળરૂપ) ઉત્તમ આસન ઉપર વિરાજમાન (શોભતી) હતી. અને આ ચક્ષિણીને પણ ચાર ભુજઓ હતી. તેમાં જમણી બાજુની બે ભુજઓ અનુક્રમે વરદ તથા પાશથી શોભાયમાન હતી. તથા તેની ડાબી બાજુની બે ભુજઓ અનુક્રમે નાગ તથા અંકુશથી શોભતી હતી. તેમજ આ ચક્ષિણી પ્રભુના ભક્ત જીવોના મનોવાંછિત પૂરા કરતી હતી. ને તેમના ઉપદ્રવાદિ તમામ વિઘ્નોને પણ ચૂરતી હતી એટલે મૂલમાંથી નાશ કરતી હતી. તથા તે દેવી પ્રભુ શ્રી અભિનંદન સ્વામીના ગુણોને ગાતી હતી. (પ્રશંસા કરતી હતી.) ૧૧૦

પ્રભુના પરિવાર વગેરેની સંખ્યા પાંચ શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

કેવલી પ્રભુ ગ્રામ નગરાદિક પ્રદેશે વિચરતા,
ત્રણ લાખ ૧૦૮સાધુ હસ્ત દીક્ષિત નાથ પરિવારે હતા;

અજિતાદિ^{૧૦૯} ૫૮ લાખ ત્રીસ ૧૧૦ સહસ સાધ્વી તથા ૧૧૧ કેવલિજિના,
સહસ ચૌદ તિમ નવસહસ ને આહસો ૧૧૨ અવધિજિના. ૧૧૧

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે ઘાતિ કર્મોનો ક્ષય કરી કેવલજ્ઞાન તથા કેવલદર્શન પામેલા પ્રભુ શ્રી અભિનંદન સ્વામી અનેક ગામ તથા નગર વગેરેમાં વિહાર કરતા હતા અને અનેક જીવોને પ્રતિજોષ કરતા હતા. તથા આ પ્રભુ દેવના હાથે દીક્ષા પામેલા ત્રણ લાખ સાધુઓ (૧૦૮) ભગવાનના પરિવારમાં હતા. તેમજ અજિતા (૧૦૯) વગેરે છ લાખ અને ત્રીસ હજાર (૧૧૦) સાધ્વીઓનો પરિવાર હતો તથા કેવલી જિન એટલે ચૌદ હજાર સામાન્ય કેવલજ્ઞાનીઓ (૧૧૧) હતા. તથા અવધિજિના એટલે અવધિજ્ઞાનીઓની સંખ્યા (૧૧૨) નવ હજારને આહસોની હતી. ૧૧૧.

ચૌદ પૂર્વી^{૧૧૩} ઇગ સહસ તિમ પાંચસો નિત વંદીએ,
મણુપજ્જવી^{૧૧૪} અગિયાર સહસ છસો પચાશ ન ભૂલીએ;
ઓગણીશ હજાર વૈક્રિય^{૧૧૫} લઙ્ઘિધર મુનિ જાણીએ,
વાદલઙ્ઘિધરા^{૧૧૬} શ્રમણુ વર ચૌદ સહસો માનીએ. ૧૧૨

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી ચૌદ પૂર્વના જ્ઞાનવાળા જે ચૌદ પૂર્વીઓની એક હજાર ને પાંચસોની (૧૧૩) સંખ્યા હતી. હે ભગ્ય જીવો! તમે તેમને હંમેશાં વંદન કરજો. અને ચોથા મનઃપથવજ્ઞાનીઓની સંખ્યા (૧૧૪) અગિયાર હજાર છસો ને પચાસની (૧૧૪) હતી તે ભૂલવું નહિ. તથા વૈક્રિય લઙ્ઘિવાળા મુનિઓની સંખ્યા ઓગણીસ હજારની (૧૧૫) હતી. તેમજ વાદલઙ્ઘિધરા એટલે બીજા મતવાળા પંડિતોની સાથે વાદ કરવામાં નિપુણ વાદિ મુનિવરોની સંખ્યા ચૌદ હજારની (૧૧૬) જાણવી. ૧૧૨

આઘ શ્રાવક^{૧૧૭} શ્રાવિકા^{૧૧૮} અભિધાન અવિહિત જાણીએ,
જે લાખ અઠ્યાશી હજાર શ્રાવકો^{૧૧૯} સંભારીએ;

શ્રાવિકા^{૧૨૦} પંચ લાખ સત્યાવીશ સહસ ના ભૂલીએ,
દુ લખની બત્રીશ સહસ નવસો ચોત્રીસ મુનિ^{૧૨૧} સામાન્ય એ ૧૧૩

સ્પષ્ટાર્થ:—તથા આ પ્રભુ દેવના પ્રથમ શ્રાવક (૧૧૭) તથા પ્રથમ શ્રાવિકાના (૧૧૮) નામ સપ્તતિશતસ્થાનકાદિમાં કહ્યા નથી એમ જાણવું. તેમજ શ્રાવકોની કુલ સંખ્યા (૧૧૯) જે લાખ ને અઠ્યાશી હજારની હતી અને શ્રાવિકાઓની સંખ્યા (૧૨૦) પાંચ લાખ ને સત્યાવીસ હજારની જાણવી. તથા કોઈ પણ જાતની લઙ્ઘિ વિનાના સામાન્ય સાધુઓની સંખ્યા જે લાખ બત્રીસ હજાર નવસો ને ચોત્રીસ (૧૨૧) જાણવી. પ્રભુ શ્રી અભિનંદન સ્વામીના કુલ સાધુઓની સંખ્યા ત્રણ લાખની કહી છે. તેમાંથી ઉપર જણાવેલા સામાન્ય કેવલી, ચૌદ પૂર્વી, વૈક્રિયલઙ્ઘિવાળા, વગેરે બાદ કરીએ ત્યારે બાકી રહેલી સામાન્ય સાધુઓની સંખ્યા જાણવી. ૧૧૩

સંખ્યા અનુત્તર૧૨૨ મુનિ તણી અજ્ઞાત છે ઇમ જાણીએ,
મિત્રવીર્ય નૃપતિ હતા પ્રભુ ભક્ત૧૨૩ નૃપ ઇમ ધારીએ;
પ્રત્યેક૧૨૪ બુદ્ધ પ્રકીર્ણ૧૨૫ સંખ્યા લાખ ત્રણુ અવધારીએ,
આદેશ૧૨૬ મુનિ૧૨૭ શ્રાવક૧૨૮ તણા વ્રત જાણવા સંભવપરે. ૧૧૪

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી આ પ્રભુ શ્રી અભિનંદન સ્વામીના અનુત્તર મુનિ એટલે અહીંથી અનંતરપણે (તરતજ) પાંચ અનુત્તર દેવલોકમાં જનારા સાધુઓની સંખ્યા (૧૨૨) અજ્ઞાત છે એટલે પ્રકરણાદિમાં કહી નથી એમ જાણવું. અને આ પ્રભુ દેવના ભક્ત રાજ (૧૨૩) મિત્રવીર્ય નામના હતા. પ્રત્યેકબુદ્ધ (૧૨૪) તથા પ્રકીર્ણ એટલે પદ્મજાઓની સંખ્યા (૧૨૫) તે બંને પોતાના શિષ્યોની સંખ્યા પ્રમાણે જાણવા એટલે અહીંમાં તેમની સંખ્યા ત્રણુ લાખની જાણવી. આદેશ (૧૨૬) મુનિનાં વ્રતોની સંખ્યા (૧૨૭) તથા શ્રાવકના વ્રતોની સંખ્યા (૧૨૮) ત્રીજા તીર્થપતિ શ્રી સંભવનાથના પ્રસંગે કહ્યા પ્રમાણે જાણવા. ૧૧૪

ઉપકરણ૧૨૯ તિમ ચારિત્ર૧૩૦ તત્ત્વો ૧૩૧ તેમ સામાયિક૧૩૨ અને,
પ્રતિક્રમણ૧૩૩ નિશિભોજ્ય૧૩૪ કલ્પો૧૩૫, બેઉ૧૩૬ તસ૧૩૭ શુદ્ધિ અને;
પડાવશ્યક૧૩૮ મુનિસ્વરૂપ૧૩૯ પ્રકાર સંયમ૧૪૦ ધર્મના૧૪૧,
વસ્ત્ર૧૪૨ વર્ણાદિક સમજવા જિમ કહ્યા સંભવ તણા. ૧૧૫

સ્પષ્ટાર્થ:—શ્રી સંભવનાથ પ્રભુના તીર્થમાં તથા શ્રી અભિનંદન સ્વામીના તીર્થમાં કયી કયી બાબતો સરખી હોય છે તે જણાવતાં કહે છે કે જિનકલ્પકાદિ સાધુ-સાધ્વીનાં ઉપકરણોની સંખ્યા (૧૨૯) તેમજ ચારિત્રના પ્રકાર (૧૩૦) તથા તત્ત્વોના ભેદો (૧૩૧) તેમજ સામાયિકની સંખ્યા આ ચાર સ્થાનકો (૧૩૨) બંને તીર્થકરોના સરખા જાણવા. વળી પ્રતિક્રમણ (૧૩૩) રાત્રી ભોજનની ગણના (૧૩૪) બંને પ્રકારના કલ્પો એટલે સ્થિતકલ્પ તથા અસ્થિતકલ્પ (૧૩૫-૧૩૬) તેમની શુદ્ધિ (૧૩૭) છ આવશ્યકો (૧૩૮) મુનિનું સ્વરૂપ (૧૩૯) સંયમ અથવા ચારિત્રના પ્રકાર (૧૪૦) તેમજ ધર્મના પ્રકાર (૧૪૧) વસ્ત્રના વર્ણુ વગેરેની બીના (૧૪૨) જેમ શ્રી સંભવનાથના જીવનમાં કહી છે, તેજ પ્રમાણે પ્રભુ શ્રી અભિનંદન સ્વામીના પણ જાણવા. ૧૧૫

પ્રભુએ કેવલી પર્ચાય જણાવી પ્રભુ સમ્મેતશિખર ઉપર નિર્વાણ પામ્યા વગેરે હકી-કત બે શ્લોકોમાં જણાવે છે :—

પૂજ્ય અભિનંદન જિનેશ્વર આઠ પૂર્વાંગે અને,
આઠ દસ વર્ષેજ ઊણુ ધગિ પૂર્વ લખ કેવલિપણે૧૪૩;
વિચરતા પ્રતિબોધતા નિર્વાણ પંથે જોડતા,
બહુ જનોને તારતા નિર્વાણ નજીક પિછાણતા. ૧૧૬

સ્પષ્ટાર્થ:—પૂજ્ય પ્રભુ શ્રી અભિનંદનસ્વામી જિનરાજ કેવલીપણે કેટલો કાલ વિચર્યા તે જણાવતાં કહે છે કે એક લાખ પૂર્વોમાંથી આઠ પૂર્વોગ તથા અઠાર વર્ષો (૧૪૩) આઠ કરતાં બાકીનો જે કાલ રહે, તેટલા કાલ સુધી પ્રભુદેવ-કેવલીપણે પૃથ્વી ઉપર વિચર્યા હતા, અને અનેક લબ્ધ જીવોને પ્રતિજ્ઞા પમાડીને તેમને મોક્ષના માર્ગમાં જોડ્યા હતા, તથા ઘણાં લબ્ધ જીવોને આ સંસાર સમુદ્રનો-પાર પમાડ્યો હતો. અંતે જ્યારે શ્રી અભિનંદનસ્વામીએ પોતાનો નિર્વાણ કાલ એટલે મોક્ષે જવાનો સમય નજીક આવ્યો છે એવું જાણ્યું. ૧૧૬

સમ્મેતશિખરે ૧૪૪ સહસ્રમુનિ ગણ ૧૪૫ સાથ મોક્ષિક અનશને ૪,

ચતુર્થારક પશ્ચિમાર્ધે ૧૪૭ કાય ઉત્સર્ગસને ૧૪૮;

વૈશાખ સુદની આઠમે ૧૪૯ પૂર્વાર્ધે ૧૫૦ કર્કટ ૧૫૧ પુષ્યમાં ૧૫૨,

મોક્ષ પામ્યા મહાલતા નિજગુણરમણતાનંદમાં.

૧૧૭

સ્પષ્ટાર્થ:—ત્યારે આ શ્રી ચોથા તીર્થંકર શ્રી પ્રભુ અભિનંદન સ્વામી-શ્રી સમ્મેત-શિખર (૧૪૪) તીર્થને વિષે પધાર્યા. તે વખતે તેમની સાથે એક હજાર મુનિરાજો (૧૪૫) પણ આવ્યા હતા. આ પવિત્ર તીર્થની ઉપર પ્રભુએ એક મહિનાનું (૧૪૬) અનશન કર્યું. તે વખતે ચોથા આરાનો પશ્ચિમાર્ધ એટલે પાછળનો અર્ધો ભાગ (૧૪૭) આલતો હતો. અહીં કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં (૧૪૮) રહેલા પ્રભુશ્રી અભિનંદન સ્વામી વૈશાખ મહિનાની સુદ આઠમે (૧૪૯) પૂર્વાર્ધે (૧૫૦) એટલે તે દિવસના અર્ધો ભાગમાં કર્કટ રાશિ (૧૫૧) તથા પુષ્ય નક્ષત્રના (૧૫૨) ચંદ્રયોગમાં આ પ્રભુશ્રી અભિનંદન સ્વામી નિર્વાણપદને પામ્યા. ૧૧૭

ઇન્દ્રાદિક પ્રભુના મોક્ષ કલ્યાણક્રમે મહોત્સવ કરે છે :—

૧૫૩ અવગાહના ગિણી ત્રિભાગે અગ્નિ સંસ્કારાદિને,

ઇન્દ્રાદિ કરતા પૂર્વ પેરે લઈ જતા દંતાદિને;

નંદીશ્વરે અષ્ટાદ્વિનકોત્સવ પૂર્ણ ઉત્સાહે કરી,

કરતા જતા નિજઠાણ સર્વે સાચવી આ તક ખરી.

૧૧૮

સ્પષ્ટાર્થ:—આ રીતે સિદ્ધ થયેલા આ પ્રભુશ્રી અભિનંદન સ્વામીની અવગાહના (૧૫૩) પોતાના સ્વશરીરના ત્રીજા ભાગે ઓછી થઈ ગઈ હતી. આ પાંચમા નિર્વાણકલ્યાણક્રમે અવસરે ઇન્દ્ર વગેરે દેવોએ શ્રી અભિનંદન સ્વામીનું નિર્વાણ જાણીને ત્યાં આવીને પ્રભુ વગેરેના શરીરોની અગ્નિસંસ્કાર વગેરે ક્રિયા કરી. પૂર્વે શ્રી સંજવનાથની કરેલી અન્ય ક્રિયાની પેઠે સર્વ ક્રિયા કરીને પ્રભુના દાંત, અસ્થિ વગેરે લઈને સર્વે ઇન્દ્ર વગેરે

દેવો નંદીશ્વર દ્વીપને વિષે ગયા. ત્યાં અઠ્ઠાઈ-મહોત્સવ બહુજ ઉલ્લાસથી કર્યો. આ રીતે નિર્વાણ કલ્યાણકની અપૂર્વ તક સાચવીને દેવલોકમાં પોતપોતાના સ્થાને ચાલ્યા ગયા. ૧૧૮

પ્રભુ શ્રી અભિનંદન સ્વામીની કુમારાવસ્થાનો તથા ગૃહસ્થાવસ્થાનો કાળ જણાવે છે :-

લાખ સાડી બાર પૂર્વો કુંવરભાવે નાથને,
સાડી છત્રીશ લાખ પૂર્વો આઠ પૂર્વાંગો અને;
ભૂપતા ખેડે મળી ગૃહિકાલ ૧૫૪ અડ પૂર્વાંગને,
ઐગણ પચાસ લાખ પૂર્વાંતિમ કહું વ્રત કાલને ૧૫૫. ૧૧૯

સ્પષ્ટાર્થ :- પ્રભુ શ્રી અભિનંદન સ્વામી સાડી બાર લાખ પૂર્વો સુધી કુંવર અવસ્થામાં રહ્યા અને નૃપતા એટલે રાજપણાનો કાલ સાડી છત્રીશ લાખ પૂર્વો તથા ઉપર આઠ પૂર્વાંગ જેટલો (રાજ્યકાલ) જાણવો. આ કુંવરપણાનો તથા રાજપણાનો કાલ ભેગો કરીએ ત્યારે આ ચોથા તીર્થંકર પ્રભુનો ગૃહિકાલ (૧૫૪) એટલે ગૃહસ્થપણાનો કાલ સમજાય છે. એટલે બંને કાલ ભેગો કરીએ ત્યારે ઐગણ પચાસ લાખ પૂર્વો અને ઉપર આઠ પૂર્વાંગ જેટલો કાલ ગૃહસ્થપણાનો જાણવો. હવે પ્રભુનો વ્રતકાલ (૧૫૫) એટલે દીક્ષા લીધા પછીનો કાલ કેટલો જાણવો ? તે આગળના શ્લોકમાં જણાવે છે. ૧૧૯

પ્રભુનો દીક્ષા કાલ વગેરે જણાવે છે :-

આઠ પૂર્વાંગ ઊણુ ઇગ લખ પૂર્વ દીક્ષા નાથની,
પૂર્ણાણુ લાખ પચાસ ૧૫૬ પૂરવ મુક્તિથી સંભવતણી;
દશ લાખ કોડી સાગરે નિર્વાણુ ૧૫૭ અભિનંદનતણું,
આંતરં એ નાથ સંભવ દેવ અભિનંદનતણું. ૧૨૦

સ્પષ્ટાર્થ :- પ્રભુ શ્રી અભિનંદન સ્વામીનો દીક્ષાકાલ એક લાખ પૂર્વોમાં આઠ પૂર્વાંગ બાદ કરતાં જેટલો બાકી કાલ એટલો પ્રભુનો કાલ રહે, તેટલા કાલ પ્રમાણ જાણવો. આ દીક્ષા લીધા પછી મોક્ષે ગયા ત્યાંસુધીનો (એટલે કેવલીપણાના કાલ સહિત આ કાલ જાણવો. અને બધું મળીને ભગવાન શ્રી અભિનંદન સ્વામીનું પચાસ લાખ પૂર્વનું (૧૫૬) સંપૂર્ણ આયુષ્ય જાણવું. અહીં સમજવાનું એ છે કે-ગૃહસ્થ પર્યાયમાં સાધુ પર્યાય ઉમેરવાથી આ ચોથા તીર્થંકર પ્રભુનો સંપૂર્ણ આયુષ્યકાળ આવે છે. તથા ત્રીજા શ્રીસંભવ નાથના મોક્ષે ગયા પછી દશ લાખ કોડ સાગરોપમ પ્રમાણકાલ વીત્યા બાદ શ્રી અભિનંદન સ્વામીનું નિર્વાણુ (૧૫૭) એટલે મોક્ષગમન થયું છે. એટલે ત્રીજા શ્રી સંભવનાથનો અને ચોથા શ્રી અભિનંદન સ્વામીનો દશ લાખ કોડ જેટલો આંતરનો કાલ જાણવો. ૧૨૦

પ્રભુ મોક્ષે ગયા ત્યારે ચોથા આરાનો કાલ કેટલો હતો તે જણાવી જે શ્લોકોમાં બાકીના દ્વાર પુરાં કરે છે :-

વર્ષ બેતાલીસ સહસ્ર ઉણ કોડી લખ દસ સાગરે,

પક્ષ નબ્યાશી ૧૫૮ ચતુર્થે આરકે બાકી જ એ;

કાલમાન ચતુર્થ પ્રભુના મોક્ષથી ઇમ બાણીએ,

બે ૧૫૬ ભૂમિ ૧૬૦ શિવપથ ૧૬૧ વિનય ૧૬૨ પૂર્વ પ્રવૃત્તિ ૧૬૩ છેદ ૧૬૪ સમય અને. ૧૨૧

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે પ્રભુ શ્રી અભિનંદન સ્વામી જ્યારે મોક્ષે ગયાત્યારે ચોથા આરાનો કેટલો કાળ બાકી રહ્યો હતો ? તે જણાવે છે :—ચોથા આરાનો કુલ કાલ બેતાલીસ હજાર વર્ષે હીન એક કોડીકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે, તેમાંનો બેતાલીસ હજાર વર્ષે હીન અને ૮૯ પક્ષો (પખવાડીયા) સહિત દશ લાખ કોડ સાગરોપમ પ્રમાણ કાલ બાકી રહ્યો હતો. (૧૫૮) અને બે પ્રકારની ભૂમિ એટલે યુગાન્તકૃત ભૂમિ (૧૫૬) એટલે પ્રભુના મોક્ષ ગમન પછી તેમની કેટલી પાટ સુધી મોક્ષગમન ચાલુ રહ્યું તેમજ પર્વાય અન્તકૃત ભૂમિ (૧૬૦) એટલે પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયા પછી અનંતરપણે કોઈ જીવ મોક્ષે જાય તેની વચ્ચેનો કાળ એમ બે દ્વાર તથા શિવપથ (૧૬૧) વિનય (૧૬૨) તથા પૂર્વપ્રવૃત્તિ (૧૬૩) અને પૂર્વવિચ્છેદ સમય (૧૬૪) આ છ દ્વારો જેવી રીતે શ્રી સંભવનાથના જીવનમાં કહ્યા, તેજ પ્રમાણે આ ચોથા શ્રી અભિનંદન સ્વામીના પણ તે છ દ્વારોની બીના સમજવી. ૧૨૧

શ્રુત પ્રવૃત્તિ કાલમાન ૧૬૫ કહ્યા યથા સંભવજિને,

તીર્થ પ્રસિદ્ધજિનજીવ ૧૬૬ રૂદ્ર ૧૬૭ ન દર્શનોત્પત્તિ ૧૬૮ અને;

આશ્ચર્ય ૧૬૯ ઉત્તમ પુરૂષ ૧૭૦ પણ આ તીર્થમાં ઉપજ્યા નથી,

એકસો સિત્તર દ્વારે જીવન કહ્યું સંક્ષેપથી.

૧૨૨

સ્પષ્ટાર્થ:—શ્રી અભિનંદન સ્વામીના તીર્થમાં જ્ઞાનની પ્રવૃત્તિના કાલનું પ્રમાણ (૧૬૫) શ્રી સંભવનાથના તીર્થમાં ત્રીજા ભાગમાં જે પ્રમાણે કહ્યું છે તે પ્રમાણે અડી જાયુવું. અને આ પ્રભુશ્રી અભિનંદન સ્વામીના તીર્થમાં કોઈ પ્રસિદ્ધ ભાવિ તીર્થકરનો જીવ થયો નહોતો (૧૬૬) તથા કોઈ રૂદ્ર (૧૬૭) પણ થયેલ નથી. તેમજ દર્શનોત્પત્તિ (૧૬૮) એટલે નવા કોઈ દર્શનની ઉત્પત્તિ પણ થઈ નથી. તેમજ દશ પ્રકારના આશ્ચર્ય અથવા અચ્છેરામાંનું (૧૬૯) કોઈ આશ્ચર્ય થયું નથી. તેમજ ઉત્તમ પુરૂષ (૧૭૦) એટલે કોઈ શલાકા પુરૂષ પણ આ ચોથા તીર્થકરના તીર્થમાં ઉત્પન્ન થયેલ નથી. એ પ્રમાણે એકસો સિત્તર (૧૭૦) દ્વારોની બીના જણાવવા પૂર્વક શ્રી અભિનંદન સ્વામીનું જીવન અથવા ચરિત્ર દુઃકાષ્ઠમાં જણાવું. ૧૨૨

તીર્થકરોના જીવન જાણવાથી શા શા લાભ થાય ? તે બીના ચાર શ્લોકોમાં જણાવે છે.

તીર્થકરોના જીવન ઉત્તમ આત્મદૃષ્ટિ જગાવતા,

કર્મશત્રુ હઠાવતા ઇમ પુણ્યશાલી ભાવતા;

એને વિચારી ચિત્તને પર પાસ ખોલી જીભને,

તે પ્રમાણે વર્તીતા પાવન બનાવે કાચને.

૧૨૩

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે અંધકાર-પ્રભુ શ્રી તીર્થંકરદેવોના પવિત્ર ચરિત્રને જાણવાની ખાસ જરૂરિયાત જણાવતાં કહે છે કે તીર્થંકરોનું ઉત્તમ ચરિત્ર જાણવાથી, વાંચવાથી અને સાંભળવાથી આત્મદષ્ટિ સતેજ બને છે. એટલે આત્મા કેને કહેવાય? આત્મા એ શું છે? એનામાં કયા ગુણો રહેલા છે? આ આત્મા સંસારમાં શાથી રખડે છે? આત્માને દુઃખનાં આપનારા ખરાં કારણો કયા કયા છે? તીર્થંકરોની જેમ મારે આત્મા પણ કર્મરહિત થઈને ક્યારે મોક્ષને મેળવશે? એ મોક્ષ મેળવવાને મારે શા શા પ્રયત્ન કરવા જોઈએ? વગેરે પ્રશ્નોના ઉત્તરો મેળવીને તે પ્રમાણે પોતાના આત્મસ્વરૂપને નિર્મલ બનાવવાને માટે આત્મદષ્ટિને જરૂર સતેજ રાખવી જોઈએ. કારણ કે આત્મદષ્ટિને સતેજ રાખીએ, તોજ આપણે પરમાત્મસ્વરૂપને પામી શકીએ. આવા અનેક મુદ્દાઓથી કહ્યું છે કે તીર્થંકરોના જીવન ચરિત્રને જાણીને, અને બહુજ વિચારીને જીવનમાં ઉતારવા જોઈએ. કારણ કે—તે (તીર્થંકરો)ના જીવન-ચરિત્ર આઠ કર્મો રૂપી આંતર શત્રુઓને હઠાવે છે. અને આત્માના કષાયાદિથી મલિન બનેલા પરિણામને શુદ્ધ કરે છે. ને અંતે ચીકણાં કર્મોની નિર્જરા પણ જરૂર થાય છે. તેમજ નવા અંધાતા કર્મો પણ રોકાય છે. આ પ્રમાણે પુણ્ય-શાળી જીવો વિચારણા કરે છે. જે ભગ્ય જીવો તે શ્રી તીર્થંકરદેવોના જીવનચરિત્રને વિચારે છે તેમનું મન પવિત્ર બને છે. અને જેઓ ધીમ્ જીવોને તેમનું ચરિત્ર સંભળાવે છે તેઓ (પોતાની) જીભને પવિત્ર કરે છે. તથા જેઓ તેમના ઉપદેશને સાંભળીને તે પ્રમાણે વર્તન કરે છે તે જીવો પોતાની કાચાને અને માનવજીવનને પવિત્ર બનાવે છે. ૧૨૩

એ પૂજ્ય પુરૂષો પૂર્વ ભવના તીવ્ર શુભ સંસ્કારથી,

‘શાસન રસિક સવિને બનાવું’ એહ ઉત્તમ ભાવથી;

વીસ સ્થાનક આદિ તપને સાધતા સંયમી બની,

દેવ સુખમાં રાચતા ન શમે સહે પીડ નરકની. ૧૨૪

સ્પષ્ટાર્થ:—એ પૂજ્ય પુરૂષો એટલે તીર્થંકરો પોતાના પૂર્વભવના અતિ વિશુદ્ધ સંસ્કારને લીધે ‘સર્વ જીવોને જૈન શાસનના રસિક’ બનાવવાની ભાવનાવાળા હોય છે. કારણ કે સર્વ જીવોને શાસન રસિક બનાવવાની ભાવનાવાળા ઉત્તમ જીવોજ તીર્થંકર નામ કર્મનો નિકાચિત અંધ પણ કરે છે. આ પ્રસંગે એ પણ સમજવાની ખાસ જરૂરિયાત છે કે—જે જીવો પોતાના કુટુંબને શાસનરસિક બનાવવાની ભાવનાવાળા હોય છે તેઓ ગણધર નામ કર્મને બાંધે છે. આવા જીવોથી ચઢીચાતા અને સર્વ જીવને સુખી બનાવવાની ભાવનાવાળા તે ભાવિ તીર્થંકરના જીવો વીસ સ્થાનક પદનો સંપૂર્ણ તપ અગર તે વીસ

સ્થાનકોમાંહેથી એક જો વગેરે પદોની આરાધના કરવા પૂર્વક ચારિત્રની સાત્ત્વિક આરાધના કરીને અતે દેવલોકના સુખોને અનાસક્ત ભાવે ભોગવે છે. અને પરંતુ જેમણે પૂર્વભવમાં સમક્ષિત પામ્યા પહેલાં નરકનું આયુષ્ય આંધ્યાં પછી સમક્ષિત પામીને સર્વ જીવોને શાસન-રસિક બનાવવાની ભાવના વગેરે સાધનોથી જિન કર્મ આંધ્યું હોય, તેવા જીવો નરક ગતિમાં જાય છે, ને ઉપશમ ભાવે નરકની પીડાને સહે છે. તથા તેઓ છેવટે મનુષ્ય ભવાદિ શુભ સામગ્રીને પામીને મોક્ષે જાય છે. અહીં સમજવાનું એ કે તીર્થંકર થનારા જીવો દેવગતિ-માંથી કે નરકગતિમાંથી છેલ્લા મનુષ્યભવમાં આવેલ હોય. પરંતુ મનુષ્યગતિમાંથી કે તિર્થંકરગતિમાંથી આવીને છેલ્લા ભવમાં મનુષ્ય થનારા જીવો પ્રાયઃ તીર્થંકર થાય નહિ. ૧૨૪

અંત્ય ભવમાં આલ્યથી પણ જ્ઞાન આદિ ગુણો ધરે,
પ્રૌઢતાદિક દીપતા મુશ્કેલીઓ પરની હરે;
યૌવને આસક્ત ટાળી શુદ્ધ સંયમ પાળતા,
પરીષદો સહતા સમ અને માન અપમાનો થતા. ૧૨૫

સ્પષ્ટાર્થ:—આ રીતે તે પૂજ્યભાવિ તીર્થંકરના જીવો છેલ્લા માનવભવમાં આલ્ય-કાળમાં (જન્મકાલથી) પણ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન તથા અવધિજ્ઞાનને ધારણ કરે છે. વળી પ્રૌઢતા, ગંભીરતા વગેરે અનેક ગુણોથી શોભે છે. તેમજ કાર્કશ્યાદિ ભાવના રંગી તેઓ બીજા જીવોની અનેક મુશ્કેલીઓને દૂર કરે છે. તથા ભર જીવાનીમાં પણ ભોગતૃષ્ણાને દૂર કરીને સાત્ત્વિકભાવે શુદ્ધ સંયમનું પાલન કરે છે. અને તે વખતે અનેક પ્રકારના પરીષદોને સહન કરે છે. તથા કોઈ જીવ તેમનું માન સાચવે એટલે આદર સત્કાર કરે, કે અપમાન કરે, કે કડવાં વચનોને કહે તો પણ તેના પ્રત્યે દ્રેષ કયાં સિવાય તે અપમા-નાદિને સમભાવથી સહન કરે છે. ૧૨૫

છન્નસ્થભાવે મૌન ધરતા સ્વપર તારક થઈ અને,
વિચરતા પુણ્યપ્રભાવે દેશના ઉપસર્ગને;
ટાળે સ્વભાવે શાંતિ સમતાદિક ગુણોને ધારતા,
શત્રુને પણ બોધ આપી મુક્તિમાર્ગે જોડતા. ૧૨૬

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી આ પૂજ્ય તીર્થંકરદેવો જ્યાંસુધી છન્નસ્થ અવસ્થામાં વર્તતા હોય છે એટલે જ્યાંસુધી તેમને કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થતું નથી ત્યાંસુધી મૌન ધારણ કરે છે. અને જ્યારે તેમને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે સ્વપરતારક એટલે પોતાને તેમજ બીજા જીવોને તારવાની ભાવનાથી આ પૃથ્વી ઉપર વિચરે છે તથા અચિંત્ય પુણ્યના પ્રભાવથી દીપતા એવા તેઓ જે સ્થાનમાં વિચરે છે તે દેશ નગર વગેરેના રોગાદિ તમામ ઉપસર્ગોને

ફર કરે છે. તેમજ સ્વભાવથી જ તેઓ શાંતિ તથા સમતા વગેરે ગુણોને ધારણ કરે છે. અને જો કે પ્રભુ શ્રી તીર્થંકર દેવો કોઈને શત્રુરૂપ માનતા નથી પરંતુ જેઓ પ્રભુને શત્રુરૂપ માનતા હોય છે, તેવા ભારે કર્મિં જીવોને પણ બાધ આપીને સમન્વયીને મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરવામાં જોડે છે. ૧૨૬.

અન્યકાર શિખામણુ આપે છે:—

પ્રભુ જીવનને વાંચજો ને શાંતિથીજ વિચારજો,
તત્ત્વ ચિત્તે ધારજો પ્રભુમાર્ગમાંહે વિચરજો;
આત્મગુણ રંગી બની બીજા જનોને તારજો,
પ્રભુ જીવનના લાલ ઇમ મારી શિખામણુ મનજો. ૧૨૭

સ્પષ્ટાર્થ:—હે ભવ્યો જીવો ! તમે આવા પ્રકારના ઉત્તમ પ્રભુના ચરિત્રને વાંચજો. અને શાંતિને તે દરેક બાબતમાં શાંતિથી વિચાર કરજો. તથા વિચાર કરીને તેમાંથી તત્ત્વને એટલે સારને ચિત્તમાં ગ્રહણ કરજો. તેમજ પ્રભુએ આરાધીને કહેલા સાચા માર્ગમાં વિચરજો એટલે પ્રભુએ કહેલા સાચા મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરજો. આ પ્રમાણે આત્મગુણરંગી એટલે પોતાના આત્માના ગુણોમાં રમણતા કરવાથી થતા આનંદને અનુભવીને બીજા જીવોને પણ ભવસમુદ્રમાંથી તારજો. આ પ્રમાણે પ્રભુ શ્રી તીર્થંકર દેવોના જીવનને બાણવાથી ઘણાં લાલ સમજીને તમારે તેમણે ચરિત્ર જરૂર વાંચવું જોઈએ, ને સમજવું જોઈએ. તેમજ તેમના કહ્યા પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ. હે ભવ્ય જીવો ! તમે આ મારી શિખામણુને અવશ્ય માનજો. ૧૨૭

અન્યની સમાપ્તિ જણાવે છે:—

દેશના ચિંતામણિનો ભાગ ચોથો પૂર્ણતા,
પામે અહીં વાચક લાહો નિજ આત્મગુણની રમણતા;
ધરણેન્દ્ર વિમલેશ્વર સુરી ચક્રેશ્વરી પદ્માવતી,
સંઘના વિઘ્નો હરીને પૂરજો વાંછિતતતિ. ૧૨૮

સ્પષ્ટાર્થ:—આ શ્રી દેશનાચિંતામણિ નામના મહા ગ્રંથનો આ ચોથો ભાગ આ રીતે અહીં પૂરો થાય છે. હું આહું છું કે—તેના વાંચનારા ભવ્ય જીવો પોતાના આત્માના ગુણોની રમણતાને પામે. અને શ્રી ધરણેન્દ્ર તથા શ્રી વિમલેશ્વર દેવ (વિગરે) ચક્ષો તથા ચક્રેશ્વરી તથા પદ્માવતી દેવી વગેરે જિનશાસન રક્ષક દેવ-દેવીઓ રત્નની ખાણ જેવા શ્રી ચતુર્વિધ સંઘના વિઘ્નો(સંકટો)ને ફર કરીને તમામ વાંછિતોને પૂર્ણ કરજો. ૧૨૮.

આ ગ્રંથની પૂર્ણતા કયારે થઈ તે જણાવે છે:—

લેશ્યાઃ ગગનર આકાશં નયનં પ્રમિત વિક્રમ વર્ષના,
નેમિ પ્રભુના જન્મ દિવસે નેમિસૂરીશ્વર તણા;

પદ્મસૂરિ ભાગ ચોથો દેશના ચિંતામણિ,
વીનતિ સ્વીકારી શ્રાદ્ધ જેસંગભાઈ આદિક સંવની. ૧૨૯

સ્પષ્ટાર્થ:— વિક્રમ વર્ષ એટલે વિક્રમ સંવતના લેશ્યા એટલે ૬, ગગન એટલે શૂન્ય (૦) અને આકાશ એટલે શૂન્ય (૦), તથા નયન એટલે જે એટલે સંવત ૨૦૦૬ (જે હળર છની સાલ) માં નેમિનાથ પ્રભુના જન્મ દિવસે એટલે શ્રાવણ સુદ પાંચમના દિવસે તપગચ્છાધિપતિ સૂરિ સમ્રાટ પરમોપકારી શ્રી ગુરૂમહારાજ આચાર્ય શ્રી વિજયનેમિસૂરી-શ્વરજી મહારાજના શિષ્ય આચાર્ય શ્રી. વિજયપદ્મસૂરિએ શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસન રસિક-દેવ-ગુરૂ-ધર્મારાધક સુશ્રાવક શેરહલાલ જેસીંગભાઈ કાલીદાસ, અને તેમના ચિરંજીવી શેરહલાલ સારાભાઈ તથા મનુભાઈ વગેરેની, અને સુશ્રાવક શા ઈશ્વરદાસ મૂલચંદ, શા સૌભાગ્યચંદ ચુનીલાલ, તથા શા ચંદુલાલ (ખુદાભાઈ) ચુનીલાલ વગેરે શ્રી સંવની વિનંતિ સ્વીકારીને આ શ્રી દેશનાચિંતામણિના ચોથા ભાગની રચના કરી. ૧૨૯

અન્યકાર પોતાની ભૂલચૂકની ક્ષમા ચાહે છે:—

રાજનગરે વિચરતા ભૂલચૂક માફી માગતા,
ભાવભક્તિ કરી જિણુંદની જીવન સફળ માનતા;
દેશના વિસ્તારમાં પ્રભુ શેષ જીવન ટુંકમાં,
વર્ણવ્યું આ અંથ હોજો મુક્તિદાયક વિશ્વમાં. ૧૩૦

સ્પષ્ટાર્થ:—મેં આ ચોથા ભાગની રચના રાજનગર એટલે અમદાવાદ શહેરમાં કરી છે. આ અંથની રચનામાં અનુપયોગાદિથી કાંઈ ભૂલ ચૂક થઈ હોય એટલે છદ્મસ્થ-પણાથી જિનાશા વિરૂદ્ધ કાંઈ પણ લખાણ હોય તેની હું માફી માગું છું. અને આ અંથની રચના રૂપ શ્રી તીર્થંકર પ્રભુની ભાવભક્તિ કરીને હું મારા જીવનને સફળ માનું છું. મેં આ અંથમાં પ્રભુ શ્રી અભિનંદન સ્વામીની દેશના વિસ્તારથી જણાવી છે, અને તે પ્રભુદેવનું પવિત્ર જીવન ટુંકાણમાં વર્ણવ્યું છે. હું ચાહું છું કે-આ અંથ વિશ્વમાં એટલે જગતના તમામ જીવોને મુક્તિના અન્યાબાધ સુખોને પમાડવામાં નિમિત્ત કારણ બનો. ૧૩૦

અન્ય રચનાના ફલરૂપે પોતાની ઈચ્છા જણાવે છે:—

રચના કરીને પુણ્ય બાંધ્યું તાસ ફલરૂપ આહના,
એજ ભારી સર્વ જીવ સાધક બનો જિનધર્મના;
મોક્ષના મુખને લહો હોજો પમાડો અન્યને;
જૈન શાસન પરમ મંગલ વિજય પામો પ્રતિદિને. ૧૩૧

સ્પષ્ટાર્થ:—મેં આ અંથની રચના કરીને જે કાંઈ પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય મેં ખાંધું હોય તે પુણ્યના ફળ રૂપે હું એજ ચાહું છું કે—સર્વ જીવનધર્મની સાધના કરનારા થાઓ, ને આંતે હર્ષથી મોક્ષનાં અવ્યાખ્યાય સુખને પામો, અને ખીજા જીવોને પણ મોક્ષના સુખોને પમાડો. તેમજ ઉત્કૃષ્ટ મંગલોત્તું પરમકારણ શ્રીજીન શાસન દરરોજ જય-વંતુ વર્તો. ૧૩૧

દેશનાચિંતામણિના બાકીના ભાગોની રચના કરવાની ભાવના જણાવે છે:—

દેશનાચિંતામણિના હવે પાંચમ ભાગમાં,

સુમતિનાથ જિણુંદની વરદેશના વિસ્તારમાં;

હું કહીશ ઇમ અનુક્રમે ઓગણીશ પ્રભુની દેશના,

ઓગણીશ ભાગે જણાવીશ એહવી મુજ ભાવના. ૧૩૨

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે હું વર્તમાન ચોવીશીના તીર્થંકરોની દેશના વગેરે અપૂર્વ ખીનાને જણાવનાર શ્રી દેશનાચિંતામણિના પાંચમા ભાગમાં પાંચમા પ્રભુશ્રી સુમતિનાથ તીર્થંકરની ઉત્તમ દેશના વિસ્તારથી જણાવીશ. અને એ પ્રમાણે અનુક્રમે ઓગણીશ ભાગોમાં બાકીના શ્રીપદપ્રભસ્વામી તીર્થંકર આદિની દેશના વગેરે ખીનાને જણાવવાની (મારી) ભાવના વર્તે છે. ૧૩૨

કવિ તપોગચ્છાધિપતિ-શાસનસમાદ-સરિચક્રચક્રવર્તિ-જગદ્ગુરુ-આચાર્ય

શ્રી વિજયનેમિસૂરીધરવિનેયાણુ-શાસ્ત્રવિશારદ-કવિદ્વિવકર-

આચાર્યશ્રી વિજયપદ્મસૂરીધરવિરચિત-દેશના-

ચિંતામણિમહાઅંથસ્ય

ચતુર્થો વિભાગ:

॥ श्रीस्तंभनपार्श्वनाथस्तोत्रम् ॥

॥ कर्ता-विजयपद्मसुरिः ॥

॥ आर्यावृत्तम् ॥

पणिचइऊणं सुमइं, सुमइदयं नेमिसूरिगुरुचरणं ॥	
सिरिथंभणपासथवं, पणेमि परमप्पभोएणं	॥ १ ॥
सिरिथंभणपहुविंव, गयचउवीसाइ सोळसजिणस्स ॥	
तित्थेसरस्स समए, आसादीसावयवरेणं	॥ २ ॥
कारवियं तह केई, कहंति सिरिकुंथुनाहजिणसमए ॥	
धणिएण मम्मणेणं, कारविया पासपहुपडिमा	॥ ३ ॥
उवएससित्तरीए, कहिय मिणं रामविहियझाणेणं ॥	
जळहिजळथंभणाओ, विहियं जं थंभणक्खाए	॥ ४ ॥
तं सिरिथंभणपासं, पणमंताणं पमोयमरियाणं ॥	
सिद्धी रिद्धी बुद्धी, नियमा होज्जऽच्चगाणं च	॥ ५ ॥
धरणिंदकहियविहिणा, ऽऽयरियाभयदेवसूरिणा विंव ॥	
पयदिय मेयं सेट्ठी-तढाउ तहंसणेण तया	॥ ६ ॥
देहामओ पण्हो, गुरुणो गुरुसुणियपासवुत्तंतो ॥	
संघो थंभणयपुरं, तहिं पमोया निवासीअ	॥ ७ ॥
तत्तो थंभणपासो, ति नाम विइयंति कारणाइ दुवे ॥	
तं समरामि हरिसा, सिरिथंभणपास मणुदियइं	॥ ८ ॥
धण्णा भन्वा पासं, पूअंति थुणंति भत्तिभरहिअया ॥	
पासपयंथुयलीणा, धण्णा सरणागया धण्णा	॥ ९ ॥
सा जीहा सहला ये, जीए थवणं कयं तुह पयाणं ॥	
तं चित्तं मुकयत्थं, तईयझाणं कयं जेणं	॥ १० ॥
सहलाइं नयणाइं, ताइं जेहिं च तं पहु दिहो ॥	
तं पूइओ पमोया, जेण करो दाहिणो धण्णो	॥ ११ ॥
भत्तिमरियहियएणं, दिट्ठी विणिवेसिया मए विंव ॥	
थंभणपासप्पहुणो, वियसियदेहो तओ जाओ	॥ १२ ॥

सम्मण्णाणजलेणं, विमलं विहियं च चित्तरयण मिणं ॥
 भवयकसायविरत्ती, जाया जिणमग्गमावरई ॥ १३ ॥
 सयणुट्ठाणं सप्पी, कय मप्पा भावणाहि पवरारि ॥
 तह भाविओ मुणीणं, भत्तीए वासियं दिअयं ॥ १४ ॥
 सप्पीभूया मित्ती, समत्तभूएसु मज्झ नाहऽज्ज ॥
 अंगंगीभावगओ, गुणाहिअसु प्पमोओ य ॥ १५ ॥
 बहसो चित्ते धरिअं, किळिस्समाणेसु तिब्बकारुणं ॥
 जीवेसु दढीभूयं, उवेक्खणं दुन्विणीएसुं ॥ १६ ॥
 वेसइय सुक्खदुक्खे, ओयासिणं च निच्चलीभूयं ॥
 परिणइमओ चि पसमो, परिचिइपगओ य संवेगो ॥ १७ ॥
 परिसंथुओ य सिग्घं, भवनिव्वेओ दयागुणो पगुणो ॥
 अत्थिकं सणुगुणियं, गुरुभत्ती बुद्धीसंगत्ता ॥ १८ ॥
 खेत्तीभूया संजम-तव ति पढिमाविलोयणे सुगुणा ॥
 सिरिथंभणपहुपडिमा, तारिसगुणदाइणी मज्झं ॥ १९ ॥
 सिरिहेमचंदगुरुणो, दिक्खाठाणम्मि थंमतित्थम्मि ॥
 बत्तीसहिया छस्सया, बिकमवरिसाण ठियविंव ॥ २० ॥
 तं जगगुरु पासपहु, भवसायरपवहणं मए पत्तो ॥
 तत्तो भग्गो मोढो, जाया संती मणम्मि थिरा ॥ २१ ॥
 जह मंतपद्दावेणं, सप्पाइविसं पणासए सिग्घं ॥
 थंभणपासपलोया, नासइ तह विसयविसपसरं ॥ २२ ॥
 विक्खिस्वप्पह मेहघटा, जहा निळेणं तहेव झाणेणं ॥
 थंभणपासपहुणं, कोहाइकसायमेहघटा ॥ २३ ॥
 थंभणपास ! तुहा णा, मह पाणा मे तवो महाजोगो ॥
 परमपयं पि तुहाणा, ऽभिद्रुत्थपयाणकप्पलया ॥ २४ ॥
 सिरिथंभणपास ! सया, तुह नायं सन्धविग्घसोयहरं ॥
 अब्बुअयदया पूया, समाहिसंपायणं सरणं ॥ २५ ॥
 निम्मलदंसणकरणं, तुह मुह कमलप्पलोअणं सुहयं ॥
 पणिवाओ पावहरो, थवणं घणकम्मसत्थहरं ॥ २६ ॥

તેસિં જમ્મં સહલં, જે પૂણ્તિ પ્પમોયમત્તિભરા ॥
 સુમરંતિ પલોણ્તિ ત્થુણંતિ પ્પણમંતિ પડદિયદં ॥ ૨૭ ॥
 તુહ સાસણરાગેણં, જદ મહ પરિરંજિયાડ સગધાજ ॥
 તદ મદ રાગો કિઝ્જલં, સિવલચ્છી સાસયા સગુણા ॥ ૨૮ ॥
 તદ્ દેવમ્મિ વિસુદ્ધે, ગુરુમ્મિ તુહ સાસણે પરા મલી ॥
 હોઝ્જા તુહ પ્પસાયા, મથે મથે ભાવણા મઝ્જ ॥ ૨૯ ॥
 સરણાગઓઽમ્મિ મીઓ. કુઝ્જા તાણં તદ્દિયદાસસ્સ ॥
 નેહ પરત્થ વિ નાહો, તમં તર ણ્ણો મણ મણ્ણો ॥ ૩૦ ॥
 તુઝ્જ પઠાવા હીણા, ચિતામણિકામધેણુકપ્પલયા ॥
 કપ્પહમા ઽત્તિ જમ્મા, ન તે સમત્થા સિવપયાણે ॥ ૩૧ ॥
 થંમણપાસં સયયં, તિક્કાલં ક્કાઅણ પવરસીલો ॥
 વિઠ્ઠિણા જો થિરહિયઓ, સો નિયપરમહઓ હોઝ્જા ॥ ૩૨ ॥
 નહમ્મુણ્ણજુયવિવમિણ, તિદે પક્કલે સિણ ચડત્થીણ ॥
 સોલલરિસવવહાણા, દિદ્દં તુહ પાસ ! મુહકમલં ॥ ૩૩ ॥
 ધણ્ણા પેક્કલંતિ નરા, થુણંતિ ધણ્ણા કુણંતિ પયમત્તિ ॥
 ધણ્ણા સરંતિ ભાવા, ધણ્ણા સઝ્જાણસંલીણા ॥ ૩૪ ॥
 નહમ્મુણ્ણજુયવિવમિણ, વરિસે સિરિનેમિનાહજમ્મદિણે ॥
 સિરિમૂરિમંતસરણં, કિચ્ચા સન્નોવસગ્ગહરં ॥ ૩૫ ॥
 પાર્ણથંમતિત્થે, અહુણા, સ્વંભાયનામસુપતિદ્ધે ॥
 મન્નોવજિણાલ્લયકલિણ, પવરાયરિયાહજમ્મથલ્લે ॥ ૩૬ ॥
 તવગચ્છંબરદિણયર-જુગવરસિરિનેમિમૂરિસીસેણં ॥
 પડમેણાયરિણં, સિરિથંમણપાસમત્તેણં ॥ ૩૭ ॥
 સિરિથંમણપાસથવો, રહઓ લલ્લપ્પહસ્સ પઠ્ઠણં ॥
 મન્નોવા પઠ્ઠિય પમોયા, લલ્લંતુ પહુસેવણા સિદ્ધિં ॥ ૩૮ ॥

॥ સમાપ્તં શ્રીસ્તંભનપાર્શ્વનાથસ્તોત્રમ્ ॥

॥ ओं नमः श्रीगौरैया (मूछेवा) पार्श्वनाथपादपद्मेभ्यः ॥

॥ नमो नमः

लोकोत्तरकल्पवृक्षाद्यधिकप्रभाव श्रीजैनैन्द्रशासनगगनदिनमणि-प्रभूत-
तीर्थोद्धारक-बालब्रह्मचारिपरमोपकारि-सद्गुरुवर्यश्रीमद्विजय
नेमिसूरीश्वरेभ्यः ॥

पूज्यपाद-प्रातःस्मरणीय-तपोगच्छाधिपति-आचार्य श्री
विजयनेमिसूरीश्वरविनेयाण्ड-“आचार्य श्री विजय-
पद्मसूरीश्वर” विरचित -

श्री देशनायिकाभण्डि

भाग पांचमो

(श्री सुमतिनाथप्रभुनी देशना)

अंधकार-अंधनी शङ्खातमां भगलाचरण तथा चार अनुबन्धनुं स्वप्न ज्ञानवे छे—

॥ भगलाचरण ॥

॥ हरिगीत छंद ॥

श्री सुमतिनाथ जियुं वंदी नेमिसूरीश चरणने,

देशनायिकाभण्डिना प्रवर पांचम भागने;

हुं रघुं तेमां कहीश श्री सुमतिप्रभुनी देशना,

त्रय लवोना तत्त्वने साधी लहो शिव गुणिजना ! १

स्पष्टार्थः—हुं वर्तमान बोधीशीना श्री सुमतिनाथ नामना पांचमा तीर्थकर तथा
भारा परमोपकारि पूज्यपाद गुरुवर्य आचार्य महाराज श्री विजयनेमिसूरीश्वरजीने वंदन
करीने आ श्री देशनायिकाभण्डि नामना महा अंधना उत्तम पांचमा भागनी रचना कइं
छुं. हुं आ पांचमा भागनी अंदर पांचमा तीर्थकर श्री सुमतिनाथप्रभुनी देशना
विस्तारथी कहीश. ते साथे तेमना जवनने अनुसरीने सम्यक्त्वनी प्राप्तिथी मांडीने टूंकामां
त्रय लवोनुं पक्ष (१) वर्णन करीश. छे गुणवता बन्ध लवो ! तमे ते त्रय लवोना
सारने समजने अने ते प्रमाणे वृत्तीने मुक्तिना सुखोने अनुभवजो.

આ શ્લોકમાં અંધની શરૂઆતમાં અંધની નિર્વિઘ્નપણે સમાપ્તિ કરાવનાર મંગલાચરણ છે. આ ઇરાદાથી મંગલાચરણ શ્રી સુમતિનાથ તીર્થંકરને તથા મારા ગુરૂને વંદન કરવા-રૂપ મંગલાચરણ કર્યું છે. અને શ્રી સુમતિનાથપ્રભુની દેશના આ અંધમાં કહીશ. આ વચનથી અંધમાં અભિધેયતા એટલે કહેવાની હકીકત જણાવી છે. તથા “ ગુણીજના ” આ પદથી જિજ્ઞાસાદિ ગુણોવાળા ભવ્ય જીવોને આ અંધના અધિકારી (૨) તરીકે જણાવ્યા છે. તથા શિવ પદવડે આ અંધની રચના કરવાનું ફલ (૩) જણાવ્યું છે. તથા સાધ્ય-સાધનરૂપ સંબંધ (૪) જણાવે. એ પ્રમાણે દુઃકાણુમાં અનુબંધ ચતુષ્ઠય જણાવા. આ સંબંધિ વિશેષ ખીના આ દેશનાચિંતામણિ મહાઅંધના ત્રીજા ભાગમાં વર્ણવી છે. ૧.

શ્રી વિજયસેન રાજનું સ્વરૂપ જે શ્લોકોમાં જણાવે છે—

આજ જંબૂદ્વીપ પૂર્વ વિદેહ વર પુષ્કલાવતી,
શંખપુરમાં વિજયસેન નરેશ નામે નરપતિ;
અન્યત્ર ધાતકીખંડ પૂર્વવિદેહની શીતોત્તરા,
પુષ્કલાવતી પુંડરીકિણ્ણી ભૂપતિ અતિબલ ગુણધરા. ૨

સ્પષ્ટાર્થ:—તમામ દ્વીપ અને સમુદ્રોની મધ્યમાં રહેલ જંબૂદ્વીપની મધ્યમાં મહાવિદેહ ક્ષેત્ર આવેલું છે તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રની વચમાં મેરૂ નામનો એક લાખ યોજન ઉંચો પર્વત આવેલો છે. તેની પૂર્વ દિશામાં પૂર્વ મહાવિદેહ આવેલ છે. તે પૂર્વ મહાવિદેહમાં ઉત્તર દિશાની આઠ અને દક્ષિણ દિશાની ૮ મળીને સોળ વિજયો આવેલી છે. તેમાં દક્ષિણ દિશામાં આવેલી આઠ વિજયોમાંની છેલ્લી પુષ્કલાવતી નામની ઉત્તમ વિજય આવેલી છે. તે વિજયમાં શંખપુર નામનું નગર છે. તે નગરમાં વિજયસેન નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. આ પ્રમાણે ત્રિષ્ઠી શલાકા પુરૂષ ચરિત્રમાં કહેલું છે.

આ બાબતમાં ખીજા સપ્તતિશત સ્થાનક પ્રકરણાદિ ગ્રંથોમાં એમ કહ્યું છે કે જંબૂદ્વીપને ફરતો લવણ સમુદ્ર આવેલો છે અને તેને ફરતો ધાતકીખંડ આવેલો છે. આ ધાતકીખંડમાં (૨) પૂર્વ તરફના મહાવિદેહમાં (૩) શીતોત્તરા (૪) એટલે શીતા નદીની ઉત્તરમાં આવેલ પુષ્કલાવતી (૫) નામની પુંડરીકિણ્ણી (૬) નામની નગરી આવેલી છે. તે નગરીમાં દાનાદિગુણોથી શોભાયમાન રાજા (૭) અતિબલ (૮) રાજ્ય કરતો હતો. ૨.

ભુજવીર્ય ભૂષિત એહ ભૂપને સૈન્ય કેવલ રાજ્યની,
શોભાર્ય પણ ના યુદ્ધ કાળે ધર્મભતિ અતિ તેહની;
રાણી સુશીલ સુદર્શના વરદર્શના શુભદર્શના,
દેખતી ઉદ્યાનમાં જતા જનોને નગરના. ૩

સ્પષ્ટાર્થ:—અહ્મુત બાહુબલથી શોભાયમાન આ વિજયસેન(અતિબલ)રાજાને સૈન્ય તો ફક્ત રાજ્યની શોભા માટે જ હતું. પરંતુ યુદ્ધ કરવાને માટે નહોતું. કારણ કે આ રાજાની ધર્મમાં ઘણી બુદ્ધિ હતી. યુદ્ધ મનુષ્યોના નાશ માટે થાય છે માટે આ રાજા યુદ્ધને આહતો નહોતો. છતાં પ્રજાના રક્ષણ માટે સૈન્ય ઉપયોગી હોવાથી આ રાજાએ સૈન્ય રાખ્યું હતું. આ વિજયસેન રાજાને સારા શીયલ આદિ શુભોથી શોભાયમાન અને જેતું દર્શન (જેતું) મહા મંગલકારી છે, તથા સારા સમ્યક્દર્શન ગુણને ધારણ કરનારી સુદર્શના નામે રાણી હતી. તે સુદર્શના રાણીએ એક વખત નગરના લોકોને ઉદ્યાન (બગીચા) તરફ જતા જોયા. ૩.

સુદર્શના નામે રાણી ઉદ્યાનમાં જતી આઠ નારીથી સેવા કરાતી સ્ત્રીને જુવે છે તેનું સ્વરૂપ બે શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

હાથિણી પર બેસતી ઉદ્યાનમાં તે ઠાઠથી,
આવતી જોતી અચાનક ભવ્ય આઠે નારથી;
પરિવરેલી નારને પૂછાવતી નાજર કને,
પૂછી વિનયથી તેહ રાણીને કહે વૃત્તાંતને. ૪.

સ્પષ્ટાર્થ:—રાણીએ બગીચા તરફ જતા નગરના લોકોને જોવાથી તેનું કારણ દાસી મારફત પૂછાવતાં બહુ ડે લોકો આવે ઉત્સવનો દિવસ હોવાથી ઉદ્યાનમાં બધ છે. આ બહુને સુદર્શના રાણી પણ હાથિણી ઉપર બેસીને મોટા ઠાઠમાંથી ઉદ્યાનમાં આવી પહોંચી. તે વખતે રાણીએ અચાનક એક સુંદર સ્ત્રીને જોઈ. તે સ્ત્રીની આઠ સ્ત્રીઓ સેવા કરી રહેલી હતી. તે આઠ સ્ત્રીઓએ સુંદર વસ્ત્રાભૂષણો ધારણ કરેલા હતા. આ પ્રમાણે સેવા કરાતી તે સ્ત્રીને જોઈને રાણીને તે સ્ત્રી કોણ છે ? વગેરે બીનાને બહુવાની તીવ્ર ઈચ્છા થઈ. તેથી રાણીએ પોતાના એક નાજર એટલે હજૂરીઆની મારફત તેની હકીકત પૂછાવી. તેથી તે હજૂરીઆએ પણ ત્યાં જઈને વિનયપૂર્વક તે સ્ત્રીની હકીકત પૂછીને રાણી પાસે આવીને તેની હકીકત આ પ્રમાણે કહી. ૪

અહીનાં પ્રતિષ્ઠિત શેઠ નંદીપેણની પત્ની ભણી,
નામ તાસ સુલક્ષણા બે પુત્રની માતા વળી;
મત્યેકને સ્ત્રી ચાર ગણતા આઠ બનેની થતી,
ભક્તિ કરવા સાસુની તે સર્વ અહીંયા આવતી. ૫

સ્પષ્ટાર્થ:—આજ નગરમાં નંદીપેણ નામના એક પ્રસિદ્ધ શેઠ રહે છે, તે શેઠની આ સુલક્ષણા નામની સુંદર ગુણવંતી પત્ની છે. તે સુલક્ષણા બે પુત્રોની માતા છે. તે બંને પુત્રોમાંના દરેકને ચાર ચાર પત્નીઓ છે. એટલે આ સુલક્ષણાને કુલ આઠ પુત્રવપુ(વહુ)ઓ છે. તે સઘળી વહુઓ પોતાની સાસુની દાસીની પેઠે હંમેશાં સેવા કરે છે. તે

આકે પુત્રવધૂઓ આજે આ ઉદ્યાનમાં ઉત્સવનો પ્રસંગ હોવાથી આવી છે. અને પોતાની સાસુની સેવા કરે છે. આ પ્રમાણે તે હજૂરીઆઓ આવીને સુદર્શના રાણીને હકીકત જણાવી. ૫

સુદર્શના રાણીને પુત્ર નહિ હોવાથી તેને થયેલા ખેદ ગર્ભિત વિચારાદિની ખીના ચાર સ્થોકોમાં જણાવે છે:—

સાંભળી ઇમ ચિંતવે અતિ ખિન્ન હૃદય સુદર્શના,
સર્વ સ્ત્રીમાં ધન્ય આજ સુલક્ષણા મુખ પુત્રના;
દેખતી તસ સુત વધૂઓ જેહના પદ સેવતી,
ધિક્કાર છે મારા સમીને જે સુતાદિ ન પામતી. ૬

સ્પષ્ટાર્થ:—સુદર્શના રાણી—તે હજૂરીઆઓ કહેલી ખીનાને સાંભળીને હૃદયમાં ખેદ પામીને આ પ્રમાણે વિચારવા લાગી કે—સર્વ સ્ત્રીઓમાં આ સુલક્ષણા સ્ત્રી ધન્ય છે કારણ કે જેણે પુત્રના મુખ જોયા છે. એટલું જ નહિ પરંતુ જેની વિનયાદિ શુભવંતી પુત્રવધૂઓ પણ સેવા કરે છે. જેણે પુત્રનું મુખ પણ જોયું નથી, તે મારા જેવી સ્ત્રીઓને ધિક્કાર છે. કારણ કે પુત્ર વિનાની સ્ત્રીનું જીવિત ફાગટ છે. ૬

મુજ ઉપર પતિ પ્રેમ પુષ્કલ તોય મુજ જીવિત વૃથા,
પુણ્યવંતીનાજ અકે ખેલતા સુત હરે વ્યથા;
ફળ વિનાની વેલડી જલ હીન ગિરિના જેહવી,
તનય વિણ નિંદનીય નારી શોચનીય વિચારવી. ૭

સ્પષ્ટાર્થ:—જો કે મારા ઉપર પતિનો ઘણો પ્રેમ છે તો પણ માફ જીવતર નકામું છે, કારણ કે મારે એક પણ પુત્ર નથી. જે લાગ્યશાળી સ્ત્રી હોય તેના જ ખોળામાં પુત્ર કીડા કરે છે અને તેની પીડાને દૂર કરે છે. જે સ્ત્રીને એક પણ પુત્ર નથી તે સ્ત્રી ફળ વિનાની વેલડી પેઠે શોભતી નથી. તેમજ પાણી વિનાના ઉજડ પર્વતની જેમ શોભા વિનાની લાગે છે. માટે પુત્ર વિનાની સ્ત્રી સ્થોકોમાં નિંદાને પામે છે. તેમજ તે શોચનીય એટલે શોક કરવા લાયક છે. એમ જણવું. ૭

જે ન પામે તનય જન્માદિક—મહોત્સવ તેહને,
શા કામના ? બીજા મહોત્સવ ઇમ હૃદયમાં ખેહને;
ધારી સ્વભુવને આવતી સખિ આદિનેય વિસર્જતી,
શય્યા વિષે આળોટતી મૂકે નીસાસા પણ અતિ. ૮

સ્પષ્ટાર્થ:—જે સ્ત્રી પુત્રના જન્મ મહોત્સવ વગેરે એટલે પુત્રનું નામ પાડવાનો મહોત્સવ, પુત્રના વિવાહનો મહોત્સવ વગેરે શુભ પ્રસંગોને જોવા પામતી નથી તેથી સ્ત્રીને

ખીજા મહેલસેવો શા કામના ? આવા વિચારથી આ સુદર્શના રાણીના હૃદયમાં ઘણો શોક થયો. શોકાતુર થએલી અને તેજ કારણથી કરમાએલા (ઉદાસીન) મુખવાળી તે સુદર્શના રાણીએ પોતાના મહેલમાં આવીને પોતાની સખીઓ વગેરેને વિસર્જન કર્યા એટલે સ્વસ્થાને જવા રજા આપી. પછી તેમના ગયા બાદ તે રાણી જળ વિનાની માછલીની જેમ પથારીમાં પડીને આળોટવા લાગી. તેમજ પુત્ર નહિ હોવાના દુઃખને લીધે ઘણા નીસાસા નાખવા લાગી. ૮

હીમ પીડિત પદ્મિની જિમ મ્હાન તે ના બોલતી,
ખાતી ન કંઈ ચુંગાર તજતી રૂન્યતા ધરતી હતી;
પરિવાર વચને ભૂપ જાણી તાસ મહેલે આવતા,
પ્રશ્નોત્તરોથી અંતમાં સુત હેતુને અવધારતા. ૯

સ્પષ્ટાર્થ:—હીમ (હાર) પડવાથી કરમાએલી કમલિની જેમ નિસ્તેજ (કાળી) જણાય છે તેવી રીતે પુત્ર નહિ હોવાથી થએલા શોકને લીધે કરમાઈ ગએલા મુખવાળી તે સુદર્શના રાણી કંઈ પણ બોલતી નથી, ને ખાતી પણ નથી. તથા પહેરેલાં શણગારોનો (ઘરેણાંનો) ત્યાગ કરે છે અને મૂઢની પેઠે બેભાન બની જાય છે. જ્યારે વિજયસેન રાજાએ દાસી વગેરે પરિવારના કહેવાથી સુદર્શના રાણીના આવા સમાચાર જાણ્યા, ત્યારે તે રાજા રાણીના મહેલમાં આવ્યા, ને ત્યાં તેમણે રાણીને અનેક રીતે સમજાવીને ‘પૂછયું’ કે શું તને કોઈએ ખરાબ વચનો કહ્યાં છે ? કે શું કોઈએ તારી આજ્ઞા માની નથી ? વગેરે પ્રશ્નો પૂછીને છેવટે રાજાએ રાણીના કહેવાથી જાણ્યું કે પોતાને પુત્ર નહિ હોવાથી રાણી આ પ્રમાણે શોકાતુર થએલ છે. ૯

વિજયસેન રાજાએ રાણીને આપેલ આશ્વાસન આદિની ખીના જણાવે છે—

કાર્યસિદ્ધિ દેવથી હે દેવિ ! નિશ્ચય જાણજો,
તેહની આરાધનાથી ઇષ્ટ સિદ્ધિ માનજો;
એમ નૃપ આશ્વાસતા કુલદેવીને આરાધતા,
પુત્રનું વરદાન આપી દેવી અંતર્હિત થતા. ૧૦

સ્પષ્ટાર્થ:—તે વખતે રાણીને સમજાવતાં રાજાએ કહ્યું કે પુત્ર થવો કે ન થવો તે ભાગ્યાધીન છે છતાં પણ હે દેવી ! દેવની સેવાથી તેમની પ્રસન્નતાથી કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે એ તમે નહીં જાણજો. કારણ કે દેવની ભાવપૂર્વક આરાધના કરવાથી પોતાના મનો-વાંછિત કાર્યની સિદ્ધિ અવશ્ય થાય છે. આવી રીતે રાણીને આશ્વાસન આપ્યું. ત્યાર પછી રાજાએ પુત્રની પ્રાપ્તિ માટે પોતાની કુલદેવીની આરાધના કરી. આહાર પાણીનો ત્યાગ કરીને રાજા કુલદેવીના ધ્યાનમાં રહ્યો. રાજાને ૬ ઉપવાસ થયા. તે વખતે રાજાની દંડતા

જાણીને કુલદેવી રાજા ઉપર પ્રસન્ન થઈ. તેથી દેવીએ પ્રગટ થઈને રાજાને કહ્યું કે હે રાજા તમે વરદાન માગો. તે વખતે રાજાએ નમસ્કાર કરીને દેવીને કહ્યું કે મને એક ઉત્તમ પુત્ર આપો. આ સાંભળીને દેવી ઉત્તમ પુત્ર થવાનું વરદાન આપી અદૃશ્ય થઈ ગઈ. ૧૦

કુલદેવીએ આપેલું પુત્ર લાભનું વરદાન જાણીને રાણીને પ્રકટ થયેલ હર્ષાદિની ખીના જણાવે છે—

નૃપ કને રાણી સુણી આ વાત બહુ રાજી થતા,

ખીજે દિને તસ કુક્ષિમાં વર સુર ચ્યવીને ઉપજતા;

કેસરીસિંહ સ્વપ્ન દેખી નાથને ફલ પૂછતા,

‘હોશે તનય બલવંત તારે’ એમ તેહ જણાવતા. ૧૧

સ્પષ્ટાર્થ:—ત્યાર પછી સંતોષ અને હર્ષને પામેલા રાજાએ રાણી પાસે આવીને આ વાત જણાવી. તેથી રાણી ઘણો હર્ષ પામી. અને ખીજે જ દિવસે તે સુદર્શના રાણીની કુખને વિષે કોઈ ઉત્તમ દેવ દેવલોકમાંથી ચ્યવીને ઉત્પન્ન થયો. તે વખતે રાણીએ સ્વપ્નને વિષે પોતાના મુખમાં પ્રવેશ કરતા કેસરીસિંહને જોયો. આવા સ્વપ્નને જોઈને જાગ્રત થયેલી (જાગેલા) રાણીએ રાજાને આ સ્વપ્નનું ફલ પૂછ્યું. તે વખતે રાજાએ જણાવ્યું કે આ સ્વપ્ન એમ જણાવે છે કે તારી કુખને વિષે મહા બળવાળો પુત્ર ઉત્પન્ન થયો છે. ૧૧

બે શ્લોકોમાં ઉત્તમ ગર્ભથી થતા ઉત્તમ દોહલાઓ વગેરે ખીના જણાવે છે:—

રાણી સુણી રાજી થતા રજની વીતાવે જગતા,

ગર્ભ વધતા તેમને વર દોહલાઓ ઉપજતા;

અભય આપું સર્વને નગરે અમારી ઘોષણા,

જિનમંદિરે ઉત્સવ કરાવું એહવી મુજ ભાવના. ૧૨

સ્પષ્ટાર્થ:—રાજાએ કહેલી આ વાત સાંભળીને રાણી સુદર્શના ઘણો હર્ષ પામી. ત્યાર પછી રાણીએ બાકીની રાત જાગીને પસાર કરી. કારણ કે સારું સ્વપ્ન આવ્યા પછી જો ઉઘી બચે તો તે સારા સ્વપ્નનું ફળ મળે નહિ. અનુક્રમે રાણીની કુક્ષીને વિષે ગર્ભ વધવા લાગ્યો. તે વખતે રાણીને બે ઉત્તમ દોહલાઓ થવા લાગ્યા. તે આ પ્રમાણે—હું સર્વ જીવોને અભયદાન આપું અને આખા નગરની અંદર અમારી એટલે કોઈ પણ જીવને મારવો નહિ એવી ઘોષણા કરાવું. (દોહલ વગડાવીને પ્રગળને જાહેર કરાવું) તથા જિન મંદિરોમાં એટલે દેરાસરમાં મોટા ઉત્સવો કરાવું એવી એવી શુભ ભાવનારૂપ દોહલાઓ રાણીને થવા લાગ્યા. ૧૨

ગર્ભ ઉત્તમ હોય તો ઉત્તમ પ્રકટતા દોહલા;

સ્વપ્નાર્થને વરદાનને સાચા કરાવે દોહલા;

એમ બોલી ભૂપ પૂરે તેહ સર્વે દોહલા,

ઉચિત સમયે સુતરયણુને જન્મ આપે તે ભલા.

૧૩

સ્પષ્ટાર્થ:—આ પ્રસંગે યાદ રાખવું જોઈએ કે—જો ગર્ભમાં ઉત્તમ જાતિનો છવ આળ્યો હોય તો જ ઉપર જણાવ્યા તેવા પ્રકારના ઉત્તમ દોહલાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. અને આ દોહલાઓ સ્વપ્નના અર્થને તેમજ દેવતાના વરદાનને સાચા જણાવે છે. એમ જ્યારે રાણીએ રાજાને પોતાના દોહલાઓ જણાવ્યા ત્યારે સંજોએ રાણીને જણાવ્યું. આ પ્રમાણે રાણીને જણાવીને રાજાએ તે સર્વે દોહલાઓ પૂરા કર્યાં કર્યાં કે—દોહલાઓ પૂરા કરવામાં ન આવે તો ગર્ભવતીને તેની ઉલટી અસર થાય છે અને તેથી શરીર સુકાતું જાય છે. આ સ્થિતિમાં કેટલોક કાલ વીત્યાબાદ યોગ્ય અવસરે ઉત્તમ ગુણવંતી રાણીએ ઉત્તમ પુત્ર રત્નને જન્મ આપ્યો. ૧૩

વિજયસેન રાજાએ કરેલ પુત્રનો જન્મોત્સવ વગેરે ખીનાં જણાવે છે—

ભૂપ ઇચ્છિત દાન આપી પુત્ર જન્મોત્સવ કરે,

તે પ્રમાણે નગરવાસિ લોક પણ ઉત્સવ કરે;

સ્વપ્નાનુસારે પુરૂષસિંહ સુત નામ પાડે નરપતિ,

અનુક્રમે તે વૃદ્ધિ પામી રૂપથી શોભે અતિ.

૧૪

સ્પષ્ટાર્થ:—જ્યારે રાજાએ વધામણી દેનાર પાસેથી પુત્રનો જન્મ થયો છે એવું જાણ્યું, ત્યારે ઘણા હર્ષથી તેને દાન દઈને પુત્રનો જન્મ-મહોત્સવ કર્યો. તે પ્રસંગે નગરના લોકોએ પણ રાજપુત્રનો જન્મ-મહોત્સવ આનંદપૂર્વક ઉજવ્યો. ત્યાર પછી રાજાએ રાણીએ સ્વપ્નમાં સિંહ જોયો હતો તેને અનુસારે પુત્રનું પુરૂષસિંહ એવું નામ પાડ્યું. અનુક્રમે જોમ જોમ તે પુત્ર વૃદ્ધિ પામતો ગયો તેમ તેમ પુત્રનું બલ વગેરે વધવા લાગ્યા. તેની સાથે રૂપ તેજ વગેરે પણ વધવા લાગ્યા. તેથી કુમાર રૂપાદિગુણોથી ઘણા શોભવા લાગ્યા. રાજાએ રાજપુત્રને જણાવીને બધી રાજાને યોગ્ય કળાઓ શીખવી. ૧૪

પુરૂષસિંહકુમારનાં લગ્ન વગેરેની હકીકત જણાવે છે:—

જનક સુતને આઠ નૃપ કન્યા પ્રવર પરણાવતા,

કુંવર કીડાદિક તણા સુખમાં દિવસ વીતાવતા;

એકદા કીડાકરણ ઉદ્યાનમાં તે આવતા,

ભવ્યરૂપ શમાદિ ભૂષિત વિનયનંદન દેખતા.

૧૫

સ્પષ્ટાર્થ:—ત્યાર પછી જ્યારે રાજકુમાર પુરૂષસિંહ યુવાવસ્થાને પામ્યા ત્યારે રાજાએ પુત્રને આઠ રાજકુમારીઓ સાથે મોટી ધામધૂમપૂર્વક પરણાવ્યો, ત્યાર પછી રાજકુંવર પણ તે રાજકન્યાઓ સાથે કીડા કરવી વગેરે સુખમાં પોતાનો કાળ આનંદપૂર્વક પસાર કરવા

લાગ્યા. એક વખત રાજકુમાર ક્રીડા કરવાને માટે નગર બહાર ઉદ્યાનને વિષે આવ્યા. તે વખતે તે કુમારે સુંદર રૂપવાળા તથા શમાદ્રિ એટલે શીલ, શમતા, સંયમ, ગંભીરતા, સરલતા વગેરે ગુણોથી શોભાયમાન શ્રીવિનયનંદન નામના આચાર્ય મહારાજને જોયા. ૧૫

ક્રીડા કરવા ગયેલા પુરૂષસિંહકુમાર સૂરિ મહારાજને જોઇને જે વિચારો કરે છે તે ત્રણ શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

કુંવર રોમાંચિત બની ક્ષણવાર એમ વિચારતા,
શિયલ વેશ્યાની કને ને ચોર પાસે નિવસતા;
નિધિતણું છૂપાવવું યુવાન બીલાડા કને,
અમૃતરક્ષણ જેમ ન બને ક્ષેમ ડાકણની કને. ૧૬

સ્પષ્ટાર્થ:— આચાર્ય મહારાજને જોઇને ક્ષણવાર રોમાંચિત થઇને રાજકુંવર પુરૂષ-સિંહ કુમાર આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા. કે—આ મુનિ સુંદર રૂપવાળા અને પૂરી જીવાનીથી દીપે છે. આવી જીવાનીમાં વિષયવાસનાઓ રોકવી તે કાર્ય ઘણું મુશ્કેલ જણાય છે. કારણ કે આ અવસ્થામાં વિષય વાસનાઓને છૂટવી તે કાર્ય તો વેશ્યાની પાસે શિયલવતના પાલન જેવું બહુજ મુશ્કેલ છે. અને ચોરની હાજરીમાં નિધિ એટલે દ્રવ્યના ભંડારને છૂપાવી રાખવાની પેઠે તથા યુવાન એટલે જોરાવર બીલાડાની પાસે અમૃતનું રક્ષણ કરવાની જેવું તેમજ ડાકણના પંજમાં સપડાઇને પોતાનું રક્ષણ કરવાના કાર્ય જેવું બહુજ મુશ્કેલ (આ કાર્ય) છે. ૧૬

તેમ મુનિનું રૂપ યૌવન કામદેવે જણાય છે,
તોય ગુરૂવ્રત ધારણા મુશ્કેલ તિમ દેખાય છે;
હેમંતમાં હિમ તાપ ગ્રીષ્મે તેમ ઝંઝાવાત એ,
વર્ષા ક્ષણેજ સહાય પણ ના કામના તોફાનને. ૧૭

સ્પષ્ટાર્થ:—ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે આ મુનિનું રૂપ તથા યૌવન કામના એટલે વિષય ક્રીડાના કારણરૂપ જણાય છે. તેથી તેમને આ મોટા મહાવ્રતોનું ધારણ કરવું. તે મુશ્કેલ જણાય છે. કારણ કે ભર શિયાળામાં સખત ટાઢ સહન થઈ શકે, સખત ઉનાળાની અંદર સૂર્યનો આકરો તાપ પણ સહન કરી શકાય, તેમજ ચોમાસાની અંદર ઝંઝાવાત એટલે પવનના સપાટાની સાથે પડતા ઘોઘમાર વરસાદનું તોફાન સહન કરી શકાય, પરંતુ ભર જીવાન અવસ્થાને વિષે આ કામદેવના તોફાનને સહન કરી શકાતું નથી. કહેવાનો સાર એ છે કે યુવાવસ્થામાં વિષયોને છૂટવાનું કામ ઘણું મુશ્કેલ છે. ૧૭

તોય તેને છૂટનારા સૂરિ દીડા પુણ્યથી,
માતા-પિતાદિકની પરે હિતહેતુ એ ખોટું નથી;

હમિ વિચારી તેમની પાસે કુંવર જટ આવતા,
ઉદ્લાસથી કર સીસ નામી પૂજ્ય ગુરૂને વંદતા. ૧૮

સ્પષ્ટાર્થ:—જેલાં કહ્યા પ્રમાણે કામદેવને જીતવો મુશ્કેલ છે છતાં પણ આવા હુજ્ય કામદેવને જીતનારા સૂરિ મહારાજને આજે મેં મારા પ્રબલ પુણ્યના ઉદયથી જોયા. આ આચાર્ય મહારાજ માતા પિતાની પેઠે હિતહેતુ એટલે કલ્યાણના કારણ છે એમાં કાંઈ ખોટું નથી અથવા આ વાત તદ્દન સાચી છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને શ્રી પુરૂષસિંહ રાજકુમાર જલ્દી ગુરૂની પાસે આવ્યા. અને તેમણે અતિ હોંસપૂર્વક પોતાના મસ્તકને તથા હાથને નમાવીને ગુરૂ મહારાજને વંદન કર્યું. ૧૮

ગુરૂએ આપેલા ધર્મલાભનું ખરું રહસ્ય જણાવે છે:—

ધર્મલાભાશીર્વચનથી કુંવર આનંદિત બને,
કલ્યાણ અંકુર મેઘ જેવો ધર્મલાભ વિચારીએ;
જિન ધર્મ સાચો તેહ પામી શિવ લહો તસ તત્ત્વ એ,
લાભ અર્થાદિકતણા તે સત્ય લાભ ન જાણીએ. ૧૯

સ્પષ્ટાર્થ:—રાજકુમારે ગુરૂને વંદન કર્યું ત્યારે આચાર્ય મહારાજે કુમારને ધર્મલાભ રૂપી આશીર્વાદનાં વચન કહ્યાં. તેથી કુમારને ઘણો આનંદ થયો. કારણ કે આ ધર્મલાભ રૂપી આશીર્વાદ જીવને પોતાના કલ્યાણ અથવા કુશળરૂપી અંકુરને અંકુરિત કરવામાં મેઘ (વરસાદ) જેવો છે. જેમ મેઘના પાણીથી વનસ્પતિનું બીજ અંકુરિત થાય છે તેમ આ ધર્મલાભ રૂપી મેઘના પાણીથી જીવનું કલ્યાણ થાય છે. ગુરૂના ધર્મલાભના વચનથી સમજવાનું એ કે તમે શ્રીજિનધર્મને પામીને અને તેની ઉદ્લાસથી આરાધના કરીને મોક્ષના શાશ્વતા સાચા સુખને પામો. આ ધર્મલાભનું એ રહસ્ય જાણવું. આથી સમજાય છે કે ધર્મનો જે લાભ તેજ ખરો લાભ છે, કારણ કે અર્થાદિકને એટલે ધન ધાન્ય વગેરેનો જે લાભ (મળવું) તેનાથી આત્માનું કલ્યાણ થતું નથી. પરંતુ શ્રીજિનધર્મને આરાધવાથી જ આત્માનું કલ્યાણ થાય છે, માટે તેજ (શ્રી જિનધર્મનો લાભ, એજ) સાચો લાભ કહેવાય. ૧૯

ગુરૂને વાંદીને કુમાર મુનિરાજને સંસાર સમુદ્રને તરવાનું કારણ બે શ્લોકોમાં પૂછે છે:—

કુંવર વંદી બોલતા મુનિરાજ ! નવયૌવન છતાં,
આશ્ચર્ય એ જે આપ દુષ્કર ચરણને આરાધતા;
ભોગ તૃષ્ણા પરિહરી માણં વિપાકો તેહના,
નિઃસાર ભવ જાણે છતાં ત્યાગી વિરલ છે તેહના. ૨૦

સ્પષ્ટાર્થ:—ત્યાર પછી રાજકુમાર પુરૂષસિંહે ગુરૂને વંદન કરીને પૂછ્યું કે હે મુનિ-રાજ ! આપ ભરજીવન છો તે છતાં ભોગતૃષ્ણાને છોડીને આ દુષ્કર ચારિત્રનું ઉદ્લાસથી

આરાધન કરો છો તેથી મને ઘણું આશ્ચર્ય થાય છે. કારણ કે અહીં સૌથી પહેલાં ભોગ-તૃષ્ણા એટલે ઇન્દ્રિયોના વિષયોની તૃષ્ણા (ઇચ્છા) તજવીજ જોઈએ ને જો ન તજે તો તેનાં પરિણામે દુર્ગતિના દુઃખો ભોગવવાં પડે છે. આ કામ બહુજ દુષ્કર છે. તેમજ આ ભવ એટલે સંસાર પણ સાર રહિત છે એવું જાણવા છતાં પણ તેનો ત્યાગ કરનારા પુણ્યાત્માઓ તો જગતમાં વિરલા જ હોય છે. એટલે ભોગતૃષ્ણાનો ત્યાગ અને સંસારના સ્ત્રીપુત્રાદિની મમતા તજીને પરમ ઉદ્ધાસથી ચારિત્રાદિની આરાધના આ બે સાધનો સર્વ જીવોને રહેજો મળતા નથી, પણ લઘુકર્મી આસન્નસિદ્ધિક્ષક ભવ્યજીવોજ તે પામી શકે છે. ૨૦

સંસાર સાગર તરણ સાધન આપ હર્શાવો મને,
આપે ગ્રહેલા મુક્તિ કેરાં પંથમાં ચોજો મને;
ગિરિ ઉપર જિમ કાંકરાને શોધતાં માણિક મળે,
તેમ કીડા કાજ આવેલા મને હર્શન ફળે.

૨૧

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે રાજકુંવર ગુરૂ મહારાજને પૂછે છે કે હે ગુરૂજી ! આપ કૃપા કરીને આ સંસાર સમુદ્રને તરવાનાં સાધનો અને જણાવો. અને આપે ગ્રહેણુ કરેલા મોક્ષના માર્ગની આરાધનામાં મને જોડો. જેમ કોઈ માણસ પર્વત ઉપર ચઢીને કાંકરાને શોધતો હોય અને તેને અચાનક માણિકની એટલે તે નામના રતનની પ્રાપ્તિ થાય તેવી રીતે અહીં આ કીડા કરવાને માટે આવેલા મને આપના અણુધાર્યા રત્નાદિથી પણ વધારે કીંમતી હર્શન થયાં છે. તેથી મને નક્કી જણાય છે કે આપના હર્શન મને ઉત્તમ ગુણોના લાભરૂપ ફળને જરૂર આપશે. ૨૧

આચાર્ય મહારાજ હશ પ્રકારનો સાધુધર્મ વગેરે બીના ચાર પ્રલોકોમાં જણાવે છે:—

• સૂરિ ખોલે જેમ માંત્રિકને પિશાચાદિક હુએ,
શાંતિ કાજ વિરાગીને રૂપાદિ તિમ તેવા ભવે;
સંસાર સાગર તરણ સ્ટીમર સાધુ ધર્મ ન ભૂલીએ,
હશ પ્રકારો તેહના સંયમ પ્રમુખ ધમ જાણીએ.

૨૨

સ્પષ્ટાર્થ:—ઉપર પ્રમાણેનાં કુંવરનાં વચન સાંભળીને ગુરૂ મહારાજે જણાવ્યું કે જેમ માંત્રિક એટલે મંત્રોને જાણનાર માણસની આગળ ભૂત પિશાચ વગેરે શાંત થઈ જાય છે તેવી રીતે સંસાર ઉપર વૈરાગ્યવાળા જીવની આગળ રૂપ, યૌવન, ઐશ્વર્ય વગેરે કે જેઓ સામાન્ય જીવોને ઉન્માદનાં કારણ થાય છે તે વ્યાવહારિક ગુણો પણ આત્મિક શાંતિને પ્રકટાવે છે. હવે સંસાર સમુદ્રને તરી જવાનાં સાધનોના સ્વરૂપને જણાવતાં ગુરૂ મહારાજ કહે છે કે હે રાજકુંવર ! આ સંસાર રૂપી સમુદ્રને તરવાને માટે સાધુઓનો સર્વવિરતિ

આશિષ ધર્મ સ્તીમર એટલે આગખોટ જેવો જાણવો. જેમ આગખોટમાં ખેસીને સમુદ્રને કાંઠે જલદી જઈ શકાય છે તેમ આ સર્વવિરતિ રૂપી આગખોટમાં ખેસનારા એટલે સર્વ વિરતિ રૂપી ધર્મને સાધનારા ભવ્ય જીવો જલદીથી આ સંસાર સમુદ્રનો પાર પામી શકે છે. આ સાધુ ધર્મના સંયમ વગેરે દશ પ્રકાર કહેલા છે. એટલે આ દશ પ્રકારના સાધુ ધર્મને આચરીને ભવ્ય જીવો આ સંસાર રૂપી સમુદ્રને જલદી તરી શકે છે. ૨૨

દોષની નિવૃત્તિ સંયમ સત્ય સાચું બોલવું,
હૃદયશુદ્ધિ શૌચ મૈથુનત્યાગ શીલવ્રત જાણવું;
બ્રહ્મચર્ય વિચાર ભાષા તેમ નિજ આચારની,
નિર્દોષતા ઈન્દ્રિય દમન વ્યાખ્યા ત્રણે એ શીલની. ૨૩

સ્પષ્ટાર્થ:—તેમાં પ્રથમ સંયમ ધર્મ એટલે હિંસાદિ દોષોનો ત્યાગ કરવો અથવા અહિંસા એટલે કોઈ પણ જીવનો ઘાત કરવો નહિ. ૧. બીજો ચતિધર્મ તે સાચું વચન બોલવું અથવા જૂઠું બોલવું નહિ. ૨. ત્રીજો હૃદયશુદ્ધિ એટલે આત્માના પરિણામની નિર્મળતા તે શૌચ ધર્મ જાણવો. ૩. તેમજ મૈથુનનો એટલે વિષય કીડાનો સર્વથા ત્યાગ કરવો તે શીલવ્રત નામનો ચોથો ધર્મ જાણવો. ૪. આ શીલની ખેડેલી વ્યાખ્યા એ છે કે—વિચાર એટલે મનથી, ભાષા એટલે વચનથી તેમજ આચાર એટલે કાયાથી શીલનું પાલન કરવું તે બ્રહ્મચર્ય કહેવાય. બીજી વ્યાખ્યા એ છે કે—નિર્દોષતા એટલે રાગાદિથી રહિતપણું તથા ત્રીજી વ્યાખ્યા એ છે કે પાંચે ઇન્દ્રિયોને વશ કરવી. એમ શીલની ત્રણ પ્રકારની વ્યાખ્યા જાણવી. ૨૩

દેહાદિ નિર્મમતા અકિંચનભાવ દીલમાં ધારીએ,
તપ તપાવે કિલ્લેટ કર્મો બાર ભેદ વિચારીએ;
ક્રોધ નિગ્રહ તે ક્ષમા અભિમાનજય મૃદુતા લલી,
માયા વિજય આર્જવ અને તૃષ્ણાવિલય મુક્તિ લલી. ૨૪

સ્પષ્ટાર્થ:—દ્રવ્યથી ધન ધાન્યાદિનો જે ત્યાગ, અને ભાવથી શરીર ઉપર તેમજ દ્રવ્યાદિકની ઉપર થતા મમતા ભાવનો જે ત્યાગ કરવો તે અકિંચન ભાવ કહેવાય. ૫ જે અશુભ કર્મોને તપાવે અથવા કર્મોની નિર્જરા કરાવે તે તપ કહેવાય છે. આ તપના મુખ્ય બે ભેદ છે. તેમાં ૬ ભેદો બાહ્ય તપના અને ૬ ભેદો અભ્યન્તર તપના એમ તપના બાર પ્રકારો જાણવા. તે તપ ધર્મ સાધુ ધર્મનો છદો ભેદ જાણવો. ૬ તથા ક્રોધને કબજે રાખવો એટલે બીજાનો કોઈ અપરાધ હોય તો પણ તેના ઉપર ક્રોધ ન કરતાં તેને સહન કરવારૂપ ક્ષમા રાખવી તે ક્ષમા ધર્મ સાતમો ભેદ જાણવો. ૭ તેમજ અહંકારનો જય કરવો એટલે અભિમાન ન કરતાં નમ્રતા રાખવી તે આઠમો ભેદ. ૮ કપટનો વિજય કરવો એટલે કપટનો ત્યાગ કરવો તે આર્જવ એટલે સરલતા નામે નવમો

લેઈ જાણવો. ૯ તથા તૃષ્ણા વિલય એટલે લોભનો ત્યાગ કરવો અથવા સંતોષ ધારણ કરવો તે સુક્તિ નામનો ૧૦મો લેઈ જાણવો. એ પ્રમાણે દશ પ્રકારનો શ્રમણધર્મ હુંકાણમાં જાણવો. ૨૪

એહ દશ વિધ ધર્મ સ્ટીમર ભવજલધિમાં જાણીએ,
પુણ્ય પૂરા હોય તો ચિંતામણિને પામીએ;
એમ વાણી સાંભળીને પુરૂષસિંહ ગુરૂને કહે,
દરિદ્રીને ધન લાભ જેવો ધર્મ ધન્યજનો લહે.

૨૫

સ્પષ્ટાર્થ:—શુરૂ મહારાજ પુરૂષસિંહ કુમારને જણાવે છે કે આ દશ પ્રકારનો સાધુનો ધર્મ આ સંસાર સમુદ્ર તરી જવાને માટે સ્ટીમર એટલે આગબોટ જેવો જાણવો. જેમ કોઈ પૂણું ભાગ્યશાળી જીવને જ ચિંતામણિ રત્ન મળે છે, તેમ આ સાધુ ધર્મની પ્રાપ્તિ પણ પૂરા પુણ્યના ઉદયવાળા જીવને જ થાય છે. આ પ્રમાણે શુરૂ મહારાજની દેશના સાંભળીને પુરૂષસિંહ રાજકુમાર આચાર્ય મહારાજને કહેવા લાગ્યા કે આપનું કહેવું સાચું છે. કારણ કે દરિદ્રી (નિર્ધન) જીવને ધનના લાભ જેવો આ ધર્મનો લાભ પણ ધન્ય જીવોને જ થાય છે એટલે ચારિત્ર મોહનીયાદિ કર્મોના ક્ષયોપશામાદિને કરનારા અબલ પુણ્યશાલી ભવ્ય જીવો જ તે દશવિધ શ્રમણધર્મની પરમ ઉલ્લાસથી સાત્ત્વિકી આરાધના કરીને ભવ સમુદ્રને તરી ભય છે. આવા (શ્રી આદિનાથ પ્રભુના પુત્રો વગેરે ભાગ્યશાલી જીવોની જેવા) મહાપુરૂષો શુણ્ણહારાગી બીજા જીવોને પ્રશંસનીય (વખાણવા લાયક) અને એમાં નવાઈ શી ? ૨૫

પુરૂષસિંહ કુમાર શુરૂને પોતાની દીક્ષા લેવાની અભિલાષા જણાવે છે :—

આપે કહેલો એ સધાય ન આધિમય ગૃહવાસમાં,
ભવતરૂનો દોહલો ગૃહવાસ કલેશો એહમાં;
તેહથી ઉદ્દેગ પામ્યો આજ દીક્ષા લે મને,
શુરૂ કરી અનુમોદના શિક્ષા દીએ ઇમ તેહને.

૨૬

સ્પષ્ટાર્થ:—રાજકુમારે વિશેષમાં કહ્યું કે આપ સાહેબે કહેલો આ શ્રમણ ધર્મ આધિ (સ્ત્રીપુત્રાદિની ઘણી વિવિધ ચિંતાઓ)થી ભરેલા આ ઘરવાસમાં રહીને સાધી શકાય તેવો નથી. કારણ કે આ ગૃહવાસ સંસારરૂપી ઝાડના દોહલા જેવો છે એટલે ભવશ્રમણને વધારનાર છે, અને તેમાં અનેક બીજાના કલેશો રહેલા છે. તેથી હું આ અસાર સંસારથી ઉદ્દેગ પામ્યો છું અથવા વૈરાગ્ય ભાવને પામેલો છું. માટે હે દયાળુ શુરૂ દેવ ! આપ આજે મને દીક્ષા આપો. તે વખતે શુરૂ મહારાજે કહ્યું કે હે કુમાર ! આ તમારો વિચાર ઘણો ઉત્તમ છે, માટે હું તમારા વિચારને અનુમોદન આપું છું. કારણ કે

તમે સર્વ રીતે દીક્ષાને લાયક છો. પરંતુ તે પહેલાં તમે મારી આ શિખામણ સાંભળો. શીખામણનું વર્ણન આગળ ૨૭મા શ્લોકમાં જણાવે છે. ૨૬

ગુરૂ મહારાજ રાજકુમારને માતાપિતાની રજા મેળવી લાવવાનું જણાવે છે:—

આજ્ઞા જનક જનની તણી લઈને ઇહાં ઝટ આવજો,
પ્રથમ ગુરૂ માતા પિતા ઉપકારકર ના ભૂલજો;
માતાપિતાની પાસે તે કરી અંજલિ વિનતિ કરે,
ચારિત્ર લેવા લાવના આપો રજા ઇમિ ઉચ્ચરે.

૨૭

સ્પષ્ટાર્થ:—હે રાજકુમાર! તમે પ્રથમ તો અહીંથી ઘેર જઈને તમારા માતાપિતાની દીક્ષા લેવા માટે રજા મેળવો. પછી અહીં જલદી આવજો. યાદ રાખવું કે-દરેક જીવને માતા પિતા એ પ્રથમ ગુરૂ છે, કારણ કે તેઓજ પ્રથમ ખરા ઉપકાર કરનારા છે એ વાત ભૂલવી જોઈએ નહિ. આવાં ગુરૂના વચન સાંભળીને શ્રી પુરૂષસિંહ કુમાર માતાપિતાની પાસે આવ્યા. તે પછી તેમણે એ હાથ જોડીને માતાપિતાની આગળ વિનતિ કરતાં જણાવ્યું કે મારી ચારિત્ર લેવાની ઇચ્છા છે માટે આપ બંને મને દીક્ષા લેવાની રજા આપો. ૨૭

માતાપિતા રાજકુમારને ચારિત્રની દુષ્કરતા ચાર શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

સાંભળી આ વંણુ સુતના ઇમિ કહું માતાપિતા,
ગુરૂ વ્રતોનું વહન દુષ્કર તિણુ ન તારી યોગ્યતા;
ચારિત્રમાં નિજ દેહ પર પણ મોહ નિશિભોજન નહીં,
ધર્મસાધન દેહ પાલન શુદ્ધ ભોજન વિધિ અહીં.

૨૮

સ્પષ્ટાર્થ:—રાજકુમારનાં પોતાની દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા જણાવનારાં વચનો સાંભળીને પુત્રની ઉપર ઘણાં સ્નેહવાળા માતા પિતાએ પુત્રને જણાવ્યું કે દીક્ષામાં પાંચ મહાવ્રતોનું પાલન કરવું ઘણું મુશ્કેલ છે માટે તેનું પાલન કરવામાં તારી યોગ્યતા નથી. વળી ચારિત્રમાં તો પોતાના શરીર ઉપરના મોહનો પણ ત્યાગ કરવાનો છે. તથા આ ચારિત્રમાં રાત્રીએ ભોજન પણ કરાય નહી. તેમજ આ શરીર ચારિત્ર ધર્મની સાધના કરવામાં મદદગાર છે. તેથી નિદ્રોપ આહારાદિથી તેનું પાલન કરવાનું કહ્યું છે. વળી ચારિત્રમાં જે ભોજન કરવાનું છે તે ભોજન પણ મિક્ષા લાવીને કરવાનું છે. તેમાં વળી ગોચરીના જે દોષો કહ્યા છે, તે દોષોનો ત્યાગ કરીને શુદ્ધ આહાર ગ્રહણ કરવાનું કહ્યું છે. પરંતુ દોષવાળો આહાર લેવાય નહી. ૨૮

અષ્ટ પ્રવચન માતની હંમેશ નિર્મલ સાધના,
માસિકાદિક આર પ્રતિમા અભિગ્રહો દ્રવ્યાદિના;

જીવતાં સુધી ભૂશયન સ્નાન ત્યાગ લોચ વિહાર ને,
દેહ શોભા ત્યાગ ગુરુકુલવાસ ઉપસર્ગાદિને.

૨૯

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી સાધુ પુરૂષોને પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ રૂપી આઠ પ્રવચન માતાનું હમેશાં નિર્મલપણે એટલે અતિચારાદિ દોષો લગાડ્યા સિવાય સારી રીતે પાલન કરવું પડે છે. ઇર્ષ્યાસમિતિ, ભાષા સમિતિ, એપણા સમિતિ, આદાનભંડમત્ત નિકળેવણા સમિતિ અને પારિધાયનિકા સમિતિ એમ પાંચ સમિતિ જાણવી. સારી એટલે ઉપયોગ પૂર્વકની ચેષ્ટા જેને વિષે રહેલી હોય તે સમિતિ જાણવી. મનગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિ એ ત્રણ ગુપ્તિઓ કહી છે. અહીં મન વચન અને કાયાના અશુભ યોગને રોકવારૂપ અને શુભ યોગને પ્રવર્ત્તાવવા રૂપ ગુપ્તિ જાણવી. આ જે આઠ ભેદો એજ અષ્ટ પ્રવચન માતા કહેવાય છે. કારણ કે જેમ માતા બાલકનું રક્ષણ વગેરે કરે છે તેમ આ પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિઓ ચારિત્રનું સારી રીતે પાલન વગેરે કરવામાં મદદ કરે છે. વળી હે પુત્ર! દીક્ષામાં એક માસની પ્રતિમા વગેરે બાર પ્રતિમાઓ વહન કરવાની હોય છે. તે ઉપરાંત દ્રવ્યાદિના એટલે દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાલથી અને ભાવથી અભિગ્રહો કરવાના હોય છે. અત્યાર સુધી પલંગમાં સૂતેલા એવા તારે જીવન પર્યંત ભૂમિ ઉપર સૂઈ રહેવું પડશે. અને દીક્ષામાં સ્નાન કરાય નહીં, તેમજ આ મસ્તકાદિના વાળનો લોચ કરવાનો હોય છે. તથા એક ગામથી બીજે ગામ પગે ચાલીને વિહાર કરવાનો હોય છે. વળી દીક્ષામાં શરીરને ઘરેણાં વગેરેથી શોભાવવાનો ત્યાગ કરવાનો છે એટલે શરીરે કોઈ પ્રકારનું વિલેપન કરાતું નથી. અને ગુરુકુલવાસ એટલે ગુરૂની સાથે તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવાનું હોય છે. વળી દીક્ષામાં ટાઢ, તડકો વગેરે પરીષદો તથા અનેક પ્રકારના ઉપસર્ગો સહન કરવાના હોય છે. ૨૯

સામ્ય ભાવે સહન તિમ શીલાંગ રથ સંધારણા,
ધ્યાદિ નિયમો જિમ ચણાનું આવણું છે લોહના;
સાગર તરણ બે હાથથી અસિધાર પર જિમ ચાલણું,
અગ્નિ જવાળા પાન કરણું ત્રાજવે ગિરિ તોળણું. ૩૦

સ્પષ્ટાર્થ:—તથા હે પુત્ર! ચારિત્રમાં જે હુઝ સહન કરવાનાં છે તે સમતા ભાવે એટલે ક્રોધાદિક ક્રયા સિવાય સહન કરવાં જોઈએ. વળી અઢાર હજાર શીલાંગ રથને સારી રીતે ધારણ કરવાનાં હોય છે. વગેરે બીજાં પણ અનેક જાતના નિયમો પાળવાના હોય છે. માટે આ ચારિત્રનું પાલન કરવું તે લોહના ચણા આવવા જેવું અતિ મુશ્કેલ છે. જેમ બે હાથથી સમુદ્ર તરી જવાનું કામ ઘણું મુશ્કેલ છે તેમ આ ચારિત્રનું પાલન પણ ઘણું મુશ્કેલ છે. વળી આ ચારિત્ર પાલન ઘણું મુશ્કેલ છે તે બાબતમાં દૃષ્ટાંતો જણાવતાં કહે

છે કે તરવારની તીક્ષ્ણ ધાર ઉપર ચાલવાનું કામ જેમ ઘણું દુષ્કર છે તથા જેમ અગ્નિની જ્વાલાનું પાન કરવું ઘણું અઘરું છે તથા ત્રાજવા વડે પર્વતને તોળવાનું કામ જેમ અતિ આકર્ષ છે તેમ ચારિત્રનું પાલન પણ ઘણું મુશ્કેલ છે. ૩૦

સરિતા તણા સામેજ પૂરે તરણ શત્રુ સમૂહને,
એક હાથે જીતવું ને ગહન રાધાવેધને;
સાધવો જિમ કઠીન તેથી બહુ કઠીન દીક્ષા કહી,
દીક્ષા વિચાર તજી લહો સુખ શાંતિને અહિંઆં રહી. ૩૧

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી માતાપિતા પુરૂષસિંહ કુંવરને ચારિત્રની દુષ્કરતા જણાવવાનાં પ્રસંગે બીજાં પણ દૃષ્ટાન્તો આપતાં જણાવે છે કે નદીમાં ભારે પૂર આવેલું હોય તે વખતે તે નદીનાં પૂરમાં સામે જવું જેમ મુશ્કેલ છે તેમ ચારિત્રનું પાલન પણ બહુ દુષ્કર છે, એમ જણાવું. વળી શત્રુના સમૂહને એટલે ઘણા દુશ્મનોને એકલા હાથે જીતવાનું કામ જેમ ઘણું મુશ્કેલ છે તેવું જ આ ચારિત્રનું પાલન મુશ્કેલ જણાવું. તથા ગહન એટલે અતિમુશ્કેલીવાળા રાધાવેધને સાધવાનું કામ જેમ ઘણું આકર્ષ છે તેમ તેનાથી પણ દીક્ષાનું પાલન ઘણું કઠણ કહેવું છે. માટે હે પુત્ર! તું દીક્ષા લેવાનો વિચાર છોડી દે અને તને મળેલાં આ રાજ્ય વગેરેનાં સુખોને અહીંઆં રહીને શાંતિથી ભોગવ. ૩૧

રાજકુંવર માતા પિતાને આ સંસારમાં ભોગવવાં પડતાં દુઃખો બે શ્લોકોમાં જણાવે છે—

કુંવર બોલે જનક જનની ! જેહ કષ્ટો ભવ વિષે,
તાસ આગળ ચરણ કષ્ટો અલ્પ તિમ હિતકર દીસે;
પીડા ભયંકર નરકની ન કહી શકાએ વચનથી,
સુણતાં પમાડે ત્રાસ કંપે હૃદય પણ મુજ નિયમથી. ૩૨

સ્પષ્ટાર્થ:—તે વખતે પોતાના માતા પિતાને સમજાવતાં રાજકુંવર પુરૂષસિંહ કહે છે કે હે જનક ! જનની ! આ સંસારમાં રહીને જે કષ્ટો સહન કરવાં પડે છે તેની આગળ આ ચારિત્રમાં સહન કરવાનાં કષ્ટો કાંઈ હિસાબમાં નથી, એટલું જ નહિ પરંતુ આ કષ્ટો તો સંયમી જીવને કર્મની નિજરા કરવામાં બહુ જ મદદગાર થાય છે. એટલે આ ચારિત્રનાં કષ્ટો સમતા ભાવે સહન કરવાથી જીવનાં ઘણાં કર્મો ભોગવાઈ જાય છે, માટે સંસાર ભીડ જીવને આ ચારિત્રનાં કષ્ટો ખરી રીતે કષ્ટ રૂપે લાગતાં નથી. આ સંસારમાં ભોગવવાં પડતાં દુઃખો કેવાં ભયંકર છે તે જણાવતાં કહે છે કે નરકની અંદર ગએલા જીવને જે ભયંકર પીડાઓ ભોગવવી પડે છે તેનું વર્ણન વચનથી પણ કરી શકાતું નથી. તેમજ વચનથી તેનું વર્ણન સાંભળતાં પણ આપણને ત્રાસ થાય છે અથવા ભય ઉપજે છે. અને માફ હૃદય પણ તે સાંભળીને કંપાયમાન થાય છે. નારકીમાં ત્રણ પ્રકારની વેદના કહી છે.

એક તો અન્યોન્યકૃત એટલે નારકીના જીવો હંમેશાં એક બીજાની સાથે લડયા કરે છે. તે લડવામાં એક તો પૂર્વ જાવતું વૈર કારણ હોય છે અથવા તો વૈર ન હોય તો પણ તેમનો એવો સ્વભાવ જ હોય છે, તેથી તેઓ વૈકલ્ય લગ્નિધવાળા હોવાથી અનેક પ્રકારના સિંહ વાઘ વગેરેનાં રૂપ કરીને તથા અનેક પ્રકારના શસ્ત્રો વિકુર્વાને લડયા કરે છે અને માંહોમાંહે દુઃખી થાય છે. બીજી પરમાધામીકૃત વેદના નારકીના જીવોને ભોગવવી પડે છે. આ પરમાધામી દેવોને આ નારકીઓને દુઃખ આપવામાં ઘણો આનંદ આવે છે. તેથી તેઓ નારકીઓના શરીરના ટુકડે ટુકડા કરી નાખે છે, પરંતુ વૈકલ્ય શરીરનો એવો સ્વભાવ હોય છે કે તેથી નારકીના જીવો મરી જતા નથી. પરંતુ તેમનાં શરીર પાછાં મળી જાય છે. અને ઉકળતા તેલમાં નાંખીને તપાવવું, વૈતરણી નદીમાં ડૂબાડવું, શસ્ત્રમાં પરાવવું, કુંભી પાકમાં પકાવવું એમ અનેક રીતે નારકીના જીવોને તે પરમાધામી દેવો દુઃખ આપે છે. ત્રીજી ક્ષેત્રકૃત વેદના તે નારકીના જીવો ભોગવે છે. તે ક્ષેત્રકૃત વેદના દશ પ્રકારની છે. અત્યંત ટાઢ, અત્યંત તાપ, ભૂખ, તરસ વગેરે વેદનાઓ જાણવી. એ પ્રમાણે નારકીના જીવો હંમેશાં દુઃખો ભોગવે છે. મારેજ અતિ દુઃખ ભોગવતાં મનુષ્યને તે નારકીનાં દુઃખો ભોગવે છે એવી ઉપમા અપાય છે. એ પ્રમાણે નરકગતિનાં દુઃખો દુઃખાણમાં જાણવાં. ૩૨

બંધનાદિક પીડા દુઃસહ નિરપરાધિ ખરાદિને,
રોગ છેદન ગુપ્તિ આદિક કષ્ટ રોગી નરાદિને;
અવનાદિ દુઃખવિયોગ અરિનો ત્રાસ સ્વર્ગે દેવને,
ચારિત્રમાં જે કઠીનતા શિવદાયિની નિશ્ચય મને. ૩૩

રૂપાર્થ:—બીજી તિર્યચ ગતિની અંદર પણ જીવોને અનેક પ્રકારનાં આકરાં દુઃખો ભોગવવાં પડે છે, તે આ રીતે ટૂંકામાં જાણવા—માલીક મનુષ્યો ગાય, ભેંસ, હાથી, ઘોડા વગેરેને બાંધી રાખે છે. જ્યારે તે મનુષ્યો તેમને ખાવાનું આપે ત્યારેજ તેઓને ખાવાનું મળે છે નહિ તો ભૂખે રહેવું પડે છે. વળી તેઓ (માલિકો) પીવાને પાણી આપે ત્યારેજ તે પશુ વગેરે પાણી પી શકે છે નહિ તો તરસ્યા રહે છે. આ રીતે તેમને બંધનની સાથે સાથે ભૂખ તરસની વેદનાઓ પણ ભોગવવી પડે છે. તે ઉપરાંત આજુક વગેરેના માર પણ સહન કરવા પડે છે. અને ગધેડાં બળદ વગેરેને આખો દિવસ બાર ઉપાડવો પડે છે, તે ઉપરાંત માર ખાવો પડે છે. તથા અપરાધ વિના પણ ભૂખ તરસ વેઠવી પડે છે. તે ઉપરાંત તે તિર્યચો જાતિ વૈરથી એક બીજાની સાથે લડે છે અને તેથી તેઓ અનેક પ્રકારની વેદનાઓ સહન કરીને રીબાઈ રીબાઈને મરે છે. આ રીતે તિર્યચ ગતિમાં પણ અનેક જાતની બચંકર વેદનાઓ સહન કરવી પડે છે. ત્રીજી મનુષ્ય ગતિની અંદર પણ અનેક જાતનાં દુઃખો ભોગવવાં પડે છે. જીવો—આ મનુષ્ય જાવમાં અનેક પ્રકારનાં બચંકર રોગો થાય છે તેથી તેમજ છેદન, બંધિખાનામાં પૂરાવું, તથા આજીવિકા ચલાવવા

માટે ધન પેઢા કરવામાં ને સાચવવા વગેરેમાં અનેક જાતનાં દુઃખો સહન કરવા પડે છે. ચોથી દેવ ગતિમાં પણ અનેક પ્રકારનાં દુઃખો રહેલાં છે. કારણ કે દેવોને પણ જ્યારે વ્યવવાનો કાલ નજીક હોય છે ત્યારે હવે મારે આ બધો વૈભવ આનંદ મૂકીને જવું પડશે એવું જાણવાથી દુઃખ થાય છે. અને પોતાના પ્રિય દેવ દેવીનું વ્યવન થાય ત્યારે પણ દુઃખ થાય છે. તથા પોતાથી વધારે બળવાળા તથા ઋદ્ધિવાળા દેવને જોઈને ઈર્ષ્યા વગેરે થવાથી પણ મનમાં દુઃખ થાય છે. એવી રીતે દેવગતિમાં પણ ત્રાસ એટલે ભય, શોક વગેરે દુઃખો રહેલાં છે. આ પ્રમાણે ચારે ગતિ રૂપી સંસાર બહુજ દુઃખોથી ભરેલો હોવાથી આ સંસારમાં રહીને ખરી રીતે સાચા સુખી થવાની આશા રાખવી નકારી છે. માટે જ ચારિત્રમાં પરિષદો તથા ઉપસર્ગોને લોગવવાં વગેરે સ્વરૂપ મુશ્કેલીઓ પડે છે તે સર્વેને હું હિતકારી માનું છું. કારણ કે તે મુશ્કેલીઓ તો મને નક્કી શિવશર્મની એટલે મોક્ષ રૂપી સુખને જરૂર આપનારી છે. ૩૩

રાજકુંવર માતાપિતાને કર્મબંધના અને કર્મથી છુટવાના કારણો સમજાવે છે—

ભાવને અનુસાર બંધન મોક્ષ સારા ભાવથી,
કર્મનિર્જરણા પરમ પદ તેમ માઠા ભાવથી;
કર્મબંધન બાહુબલિ તિમ મત્સ્યના દૃષ્ટાંતથી,
ચારિત્રમાં સારા નિમિત્તો ભાવ નિર્મલ નિયમથી. ૩૪

સ્પષ્ટાર્થ:—તથા હે પૂજ્ય માતાપિતા ! જીવના પરિણામને અનુસાર કર્મોનો બંધ તથા કર્મથી મૂકાવું થાય છે. જો જીવના સારા ભાવ એટલે અધ્યવસાય હોય તો જીવને કર્મોની નિર્જરા થાય છે એટલે ઘણાં કર્મફલ લોગવાઈને ખરી જાય છે. તેમજ જો જીવના પરિણામ અશુભ વર્તતા હોય તો તે જીવને કર્મોનો બંધ થાય છે. જો કે જીવને સમયે સમયે કર્મ બંધ તથા કર્મની નિર્જરા તો થયા કરે છે, પરંતુ જેમ જેમ શુભ પરિણામની વૃદ્ધિ થાય છે તેમ તેમ નવાં કર્મોનો બંધ ઓછો ઓછો થતો જાય છે અને તેથી કર્મની નિર્જરા અનુક્રમે વધતી જાય છે. અને જેમ જેમ જીવના અશુભ પરિણામની વૃદ્ધિ થતી જાય છે તેમ તેમ કર્મબંધ વધતો જાય છે અને નિર્જરા ઓછી ઓછી થાય છે. આ પ્રસંગે શુભ પરિણામથી થતા કર્મફલની બાબતમાં બાહુબલિની બીના-દૃષ્ટાંત અને અશુભ પરિણામથી થતા કર્મબંધની બાબતમાં તંદુલિયા મત્સ્યની બીના ટૂંકામાં અનુક્રમે આ રીતે જાણવી.—બાહુબલિ પ્રથમ તીર્થપતિ શ્રીઋષભદેવના પુત્ર અને ભરત ચક્રવર્તીના નાના ભાઈ હતા. બંને ભાઈઓ વચ્ચે મોટું યુદ્ધ થયું. તેમાં બંને ભાઈઓના પરસ્પર યુદ્ધમાં ચક્રવર્તી હાર્યા અને બાહુબલિ જીત્યા. છેવટે ભરત ચક્રવર્તીએ બાહુબલિને મારવા માટે પોતાનું ચક્રરત્ન નાનાભાઈ ઉપર મૂક્યું. પરંતુ એક (સરખા) ગોત્રના જીવની ઉપર ચક્રની અસર થતી નથી તેથી ચક્ર બાહુબલિની ચારે તરફ પ્રકક્ષિણા થઈને પાછું ફર્યું. ત્યાર

પછી બાહુબલિએ પોતાની મૂઠી ભરત રાખના મસ્તક ઉપર મારવાને ઉગ્રામી. તેજ વખતે બાહુબલિના વિચારમાં મોઢું પરિવર્તન (ફેરફાર) થયું. તેથી તેમણે આ રીતે વિચાર્યું કે આ મૂઠીથી મોટા ભાઈનો નાશ થશે. ઋષભદેવના પુત્ર થઈને પોતે નાશવંત રાખ્યને માટે મોટાભાઈને માર્યો એવી મારી નિંદા થશે. આવો વિચાર લાવીને અને મહાપુરૂષે ઉગ્રામૈત્રી મૂઠી નિષ્ક્રમ જવી જોઈએ નહિ, તેથી તેમણે તે મૂઠી પોતાના મસ્તક ઉપર મૂકીને લોચ કર્યો. ને ચારિત્રને સ્વીકાર્યું. પછી દેવોએ આપેલો સાધુવેશ ધારણ કરી ત્યાંજ કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહ્યા. તેમની ભાવના પોતાના પિતા ઋષભદેવ પ્રભુની પાસે જવાની હતી. પરંતુ તે વખતે તેમને અભિમાનનો (માન મોહનીય કર્મનો) ઉદય થયો. તેથી વિચાર કરવા લાગ્યા કે “મારાથી નાના બીજા અટૂંકા ભાઈઓએ પ્રભુની પાસે મારી પહેલાં દીક્ષા લીધી છે. તેથી હાલ જો હું ત્યાં (પ્રભુની પાસે) જઈ તો મારે તે ચારિત્રવંત નાના ભાઈઓને વંદન કરવું પડે. માટે હું કેવલજ્ઞાન મેળવીને પ્રભુ પાસે જઈશ, જેથી તે નાના ભાઈઓને વંદન કરવું પડે નહિ”. આવા વિચારથી તે બાહુબલી મુનિરાજ ત્યાંજ કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહ્યા.

એ પ્રમાણે એક વર્ષ સુધી રહ્યા છતાં તેમને કેવલજ્ઞાન થયું નહિ. કારણ કે જ્યાં સુધી અભિમાન રહ્યું હોય ત્યાં સુધી મોહનીય કર્મનો સંપૂર્ણ ક્ષય થાય નહિ અને મોહનીય કર્મનો ક્ષય ન થાય તો બાકીના જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાય એ ત્રણ ઘાતી કર્મોનો પણ ક્ષય ન થાય. અને ઘાતી કર્મોનો ક્ષય ન થાય ત્યાં સુધી કેવલજ્ઞાન પણ થાય નહિ.

તે વખતે ઋષભદેવ પ્રભુએ બ્રાહ્મી અને સુંદરી નામની પોતાની બે પુત્રીઓ કે જેમણે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી હતી, તે બંને સાધ્વીઓને બાહુબલિને બોધ કરાવવાને માટે મોકલી. તેથી તે બંને સાધ્વીઓ પોતાના ભાઈ બાહુબલિ જ્યાં કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહ્યા હતા ત્યાં આવ્યા. પ્રથમ તો તે બંને સાધ્વીઓ ભાઈને ઓળખી પણ શક્યા નહિ કારણ કે ત્યાં એક વર્ષથી કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહેલા બાહુબલિની દાઢીમાં પક્ષીઓએ માળા કર્યા હતા. અને તેમના આખા શરીર ઉપર વેલડીઓ વીંટાઈ વળી હતી. તેથી મહા મહેનતે ભાઈને ઓળખ્યા. તે વખતે ભાઈને વંદન કરીને પિતાએ કહેવાને કહેલાં વચનો આ પ્રમાણે કહ્યાં ‘હે વીરા ગજ ઉપરથી હેઠા ઉતરો’ એ પ્રમાણે કહીને બંને સાધ્વીઓ વાંદીને સુખ શાતા પૂછી ચાલ્યા ગયા.

બહેનોએ (સાધ્વીઓએ) કહેલા વચનો સાંભળીને બાહુબલિ મુનિએ વિચાર કર્યો કે “હું હાથી ઉપર બેઠો નથી છતાં મને બહેનોએ આ પ્રમાણે કેમ કહ્યું? અને તે સાધ્વીઓ જુઠું તો લગાર પણ બોલે નહિ.” વિચાર કરતાં સમજાયું કે અરે! દીક્ષા પર્ચાયથી મોટા એવા નાના ભાઈઓને વંદન કેમ કરાય? મારા મનમાં રહેલો આ જે અહંકાર એજ ખરો હાથી છે. અને જ્યાં સુધી અભિમાન રૂપી હાથી ઉપર હું રહેલો છું ત્યાં સુધી મને કેવલજ્ઞાન પણ કઈરીતે થાય? માટે મારે હવે પિતાની પાસે જઈને દીક્ષા

પર્ચાયથી મોટા એવા નાના ભાઈઓને વંદન કરવું જોઈએ. આવો વિચાર કરી પ્રભુ પાસે જવાને જ્યાં પગ ઉપાડયો, કે તરત જ તેમને કેવલજ્ઞાન થયું. કારણ કે કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહીને તેમણે ઘાતી કર્મો ઘણાં બોગવી કાઢ્યાં હતાં. તેથી જ્યારે અભિમાન ગળી ગયો કે તરત જ ક્ષપકશ્રેણી શરૂ થઈ અને તે ક્ષપકશ્રેણીના પ્રભાવથી આરે ઘાતી કર્મોનો અંતમુહૂર્તમાં ક્ષય થઈ ગયો. આ ક્ષપકશ્રેણિ એ પણ ઉત્તમ ભાવનાદિ સ્વરૂપે જ જાણવી. આ ખીનાથી સચોટ સમજાય છે કે-ઉત્તમ ભાવનાથી કર્મબંધ રોકાય છે અને નિર્જરા ઘણી થાય છે.

હવે તાંદુલીયા મત્સ્યની ખીના ટુંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી.-લવણ સમુદ્ર વગેરેમાં એક હજાર યોજન પ્રમાણ લાંબા મગરમત્સ્ય થાય છે. તે મત્સ્યની આંખની પાંપણમાં આ નાનો તાંદુલીયો મત્સ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. મોટો મત્સ્ય પોતાના મોઢાંમાં પેસીને બહાર નીકળી જતાં નાનાં માછલાઓને ગળી ન જતાં જવા દે છે તે જોઈને આ તાંદુલીયો મત્સ્ય વિચારે છે કે-જો હું આવો મોટો મત્સ્ય હોઉં તો એક પણ માછલાને જવા દઉં નહિ એટલે બધાનું ભક્ષણ કરી જાઉં. આવા હિંસાના ધોર પરિણામ રૂપ અશુભ ભાવનાથી તે તાંદુલીયો મત્સ્ય મરીને સાતમી નારકી સુધી ઉત્પન્ન થાય છે. એમ કોઈ પણ જીવની દ્રવ્ય હિંસા કયાં વિના પણ રૂક્ત અશુભ ભાવ રૂપ ભાવહિંસાથી આ મત્સ્ય નારકીનાં ધોર હુઃખોને બોગવે છે. આ ટુંકે ખીના ઉપરથી સમજવાનું એ છે કે ચારિત્ર્ય પાલન કરતા પુણ્યશાલી મુનિવરોને નિશ્ચયે નિમિત્તોની આરાધનામાં મન પરોવાય છે, તેથી તેમની ભાવના પણ નિર્મલ હોય છે. આજ મુદ્દાથી સાધુ જીવન પરમ શાંતિનો અનુભવ કરાવનાર છે, એમ હે પરમ પૂજ્ય માતા પિતાજી ! તમારે ચોક્કસ માનવું જ જોઈએ. ૩૪

આજ ભવમાં નિશ્ચયે મુજ મુક્તિ ઇંમ જાણે છતાં,
તીર્થપતિ સવલા ગ્રહી ચારિત્રને આરાધતા;

સત્ય સુખ દેનાર સંયમ હું લહીને આપને,
ચારિત્રના સાધક બનાવું ઇચ્છિ ચહું ચારિત્રને. ૩૫

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી હે પરમ પૂજ્ય માતાપિતા ! તમામ તીર્થંકરો પણ અવધિજ્ઞાનથી એમ જાણે છે કે “ આ વર્તમાન ભવમાં અમે મોક્ષે જઈશું ” તે છતાં પણ તે લોકોત્તર મહાપુરૂષો ચારિત્રને ગ્રહણ કરીને તેની પરમ ઉદ્ધાસથી સાત્ત્વિકી આરાધના કરે છે એટલે જ્યારે તેઓ પણ રાજ્ય તથા સાંસારિક સુખોનો ત્યાગ કરીને ચારિત્રની આરાધના કરે છે તો પછી મારા જેવા જીવે તો જરૂર તેની (સર્વ વિરતિ ચારિત્રની) આરાધના કરવીજ જોઈએ. વળી હું આવા સુખ શાંતિને આપનાર ચારિત્રને ગ્રહણ કરીને પરમોપકારી એવા તમને પણ ચારિત્રના સાધનારા બનાવું. આવી શુભ ભાવનાથી હું ચારિત્ર ગ્રહણ

કરવાને ચાહું છું. આ મારી વિનતિને સ્વીકારીને કૃપાળુ એવા આપ બંને મને ચારિત્ર લેવાને માટે રજા આપો. ૩૫

રાજકુમારે માતાપિતાની રજા મેળવી શુદ્ધ પાસે દીધેલ દીક્ષા વગેરે બીના બે શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

પુત્રના દદ ભાવ જાણી તે અનુજ્ઞા આપતા,
ભાવના અનુમોદતા ઉત્સવ કરે રંગે પિતા;
ફલાથી તરૂં પાસે આવે આવતા શુદ્ધની કને,
હાથ જોડી શુદ્ધ ભાવે માગતા ચારિત્રને.

૩૬

સ્પષ્ટાર્થ:—પુત્રના ચારિત્ર લેવાના દદ ભાવને એટલે અડગ નિશ્ચયને જાણીને માળાપે રાજકુંવરને દીક્ષા લેવાની રજા આપી. અને તેની આ શુભ ભાવનાની પ્રશંસા કરીને આનંદથી મોટા ઉત્સવ પૂર્વક પુત્રનો તેમણે દીક્ષામહોત્સવ કર્યો. આ રીતે અનુક્રમે રાજકુમાર પુરૂષસિંહ જેમ ફલ મેળવવાની ઇચ્છાવાળો પુરૂષ ઝાડની પાસે જાય છે તેમ વિજયનંદન શુદ્ધની પાસે ઉદ્યાનમાં આવ્યા. ને તેમને વાંદીને વિનયથી બે હાથ જોડીને ચારિત્રને દેવા માટે માગણી કરી. એટલે હે શુદ્ધેવ! મને કૃપા કરીને ચારિત્ર આપો આ રીતે પોતાની ઇચ્છા જણાવી. ૩૬

સૂરિ વિધિએ આપતા દીક્ષા કુંવરને યોધતા,
દુવિધ શિક્ષા દિવસ ચર્ચા સાધુની સમજવતા;
અપ્રમાદી ચરણમાં એકાદિ સ્થાનક^{૧૦} સાધતા,
જિનનામ કર્મ નિકાચતા એકાદશાંગી^{૧૧} જાણતા.

૩૭

સ્પષ્ટાર્થ:—ત્યાર પછી આચાર્ય મહારાજે રાજકુંવરને વિધિપૂર્વક દીક્ષા આપીને દુવિધ શિક્ષા એટલે ગ્રહણશિક્ષા તથા આસેવન શિક્ષા એમ બે પ્રકારની શિક્ષાનો ઉપદેશ આપ્યો. તેમાં ગ્રહણશિક્ષા એટલે ગ્રહણ કરેલા વ્રતનું સારી રીતે પાલન કરાવનારી શિક્ષા જાણવી. તે પછી સાધુની દિવસચર્ચા એટલે દિવસે કયારે કયારે શું શું કરાય તેની સમજણ આપી. સુસાધુ થએલા રાજકુંવર પુરૂષસિંહ મુનિએ પણ અપ્રમાદી એટલે પ્રમાદને તણને ચારિત્રનું પાલન કર્યું અને યોગ્ય સમયે તેમણે વીસ સ્થાનક તપ માંડેના એકાદિ એટલે બે ત્રણ આદિ સ્થાનકોની (૧૦) સારી રીતે સાધના કરી. ને જિનનામ કર્મનો નિકાચિત બંધ કર્યો. આ પ્રસંગે યાદ રાખવું જોઈએ કે “ જિનનામ કર્મનો નિકાચિત બંધ પૂર્વના ત્રીજા મનુષ્ય બહેજ કરાય છે. ત્યાર પછી દેવ અથવા નારકોનું આયુષ્ય લોગવીને તીર્થંકર થાય છે. પણ પ્રાયે મનુષ્યમાંથી મનુષ્ય થએલા તીર્થંકર થાય નહિ. ” વળી તે પુરૂષસિંહ મુનિરાજે આચારાંગ વગેરે અગિયાર અંગોનો (૧૧) અભ્યાસ કર્યો. ૩૭

ચારિત્ર પાલીને રાજકુમારનું વૈજયંત વિમાનમાં અનુત્તરવાસી દેવપણે ઉપજનું વગેરે ખીના જણાવે છે—

અંતકાલે અનશનાદિક ભાવ શુદ્ધારાધના,
કરતા થતા સુર વૈજયંતે જ્યાં સુખો સુરનાં ધણાં;
અન્યત્ર સીમંધર કહ્યું ગુરુ નામ દેવ જયંતમાં,^{૧૨}
અતર તેત્રીસ ^{૧૩} આયુ ઇમિ ભવ ખેઉ તેર દારમાં. ૩૮

સ્પષ્ટાર્થ:—એ પ્રમાણે પુરુષસિદ્ધ મુનિરાજે ધણા કાલ સુધી નિર્મલ ચારિત્રનું પાલન કર્યું. પછી અંત સમય આવ્યો ત્યારે અનશન વગેરે કરવા પૂર્વક શુદ્ધ ભાવથી આરાધના કરીને અનુત્તરવાસી દેવના પાંચ ભેદો માંહેના ખીજા વૈજયંત વિમાનને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. અને ત્યાં દેવ સંખંધી ધણાં સુખોને ભોગવ્યા. આ બાબતમાં ખીજા પ્રથોમાં જયંત (૧૨) નામના ત્રીજા અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા એમ કહેલું છે. તેમજ અહીં જે ગુરુનું નામ વિનયનંદન કહ્યું, તેને ખદલે ગુરુનું નામ ‘સીમંધરસૂરિ’ કહેલું છે. આ અનુત્તર દેવલોકમાં તેમનું આયુષ્ય તેત્રીસ (૧૩) અતર એટલે સાતરોપમ પ્રમાણ હતું. એ પ્રમાણે તેર સ્થાનકોમાં પાંચમા સુમતિનાથ પ્રભુના પાછળના બે ભવોનું સ્વરૂપ કહ્યું. ૩૮

મેઘ રાજનું વર્ણન બે શ્લોકોમાં કરે છે:—

આજ જંબૂદ્વીપ ભરતે કોશલા^{૧૪} વિનીતા^{૧૫} ભલી,
જસ કિલ્લો રૂપ્યનો જિનમંદિરો જ્યાં ખહુ વલી;
લોક દાનાદક ગુણી ત્યાં મેઘ^{૧૬} નામે નૃપવરા,
ઇક્ષ્વાકુ વંશે તિલક જેવા સત્ય નીતિ દયાધરા. ૩૯

સ્પષ્ટાર્થ:—આજ જંબૂદ્વીપને વિષે તેના દક્ષિણ ભાગમાં ભરત નામનું ક્ષેત્ર આવેલું છે. તેમાં કોશલ (૧૪) નામે દેશની વિનીતા (૧૫) નામે સુંદર નગરી છે. આ નગરીને ફરતો રૂપાનો મનોહર કિલ્લો આવેલો છે. વળી તે નગરીને વિષે ધણાં સુંદર અને ભવ્ય જિનમંદિરો શોભે છે. આ નગરીના લોકો પણ દાન વગેરે સદ્ગુણોને ધારણ કરનારા હતા. હવે આ નગરીને વિષે મેઘ (૧૬) નામના રાજા રાજ્ય કરતા હતા. આ મેઘરાજા ઇક્ષ્વાકુ વંશને વિષે તિલક જેવા શોભતા હતા. અને સત્ય, નીતિ એટલે ન્યાય તથા દયા વગેરે સારા ગુણોને ધારણ કરતા હતા. ૩૯

મેઘની જિમ હર્ષદાયક યાચકો સંતોષતા,
તોય નીકના જલ પરે લક્ષ્મી વધેલી દેખતા;
ખીજા નૃપો તેને નર્મી વચ્ચાદિથી પણ અર્ચતા,
સમૃદ્ધિ આદિક બેધ પાંસકમો સુરાધિપ કદપતા. ૪૦

રૂપાર્થ:—જેમ મેઘ જગતના જીવોને હર્ષ આપે છે તેમ મેઘ સમાન આ મેઘ રાજા પણ સર્વ જીવોને હર્ષ આપતા હતા. વળી આ રાજા પોતાની લક્ષ્મી ચાચકોને જ્ઞાન આપીને સંતોષ પમાડવામાં વાપરતા હતા તો પણ તે લક્ષ્મી ઓછી થતી નહોતી, પરંતુ નીકળા પાણીની જેમ હંમેશાં વધતી જતી હતી અને જ્યારે બીજા રાજાઓ આ શ્રી મેઘ રાજાને નમતા હતા, ત્યારે નમસ્કાર કરીને વસ્ત્રાદિથી એટલે ઉત્તમ પ્રકારનાં વસ્ત્રો તથા ધન વગેરે ભેટમાં આપીને તેમની (મેઘરાજાની) સેવા કરતા હતા. આથી આ મેઘ રાજાની લક્ષ્મી ધણી વૃદ્ધિ પામી હતી તેથી લોકો તેમને પાંસઠમા ઈન્દ્ર જેવા માનતા હતા. ૪૦

મંગલા રાણીનું વર્ણન બે શ્લોકોમાં કરે છે:—

તાસ રાણી મંગલા^{૧૭} મંગલ કરણ ને શીલવતી,
દેહધારી કુલરમા સમ પતિ હૃદયમાં નિવસતી;
ભૂપ વસતો તાસ હૃદયે ગૃહાદિક વિચરે છતાં,
નિજ પતિને ધ્યાવતી રાણી ગુણોથી દીપતા. ૪૧

રૂપાર્થ: - આ મેઘ રાજાને મંગલ એટલે કલ્યાણ કરનારી તથા શીલને ધારણ કરનારી મંગલા નામે રાણી હતી. આ રાણી બધે સાક્ષાત્ શરીરને ધારણ કરનારી કુલલક્ષ્મી હોય તેમ પતિના હૃદયમાં રહેલી હતી એટલે કે રાજાનો તેના ઉપર ધણો સ્નેહ હતો. જો કે તે બંને રાજા રાણી વાસગૃહ વગેરેમાં બહારથી જુદા જુદા જણાતા હતા છતાં મંગલા રાણીના હૃદયમાં રાજાનો હંમેશાં વાસ હતો. અથવા તો રાણી જ્યારે જ્યારે એકલી ફરતી હોય ત્યારે ત્યારે પણ તેના હૃદયમાં તો ગુણોથી શોભાયમાન તે રાજાના ગુણોનું જ સ્મરણ ચાલતું હતું. ૪૧

રૂપ લાવણ્યાદિથી દેવાંગના દાસી કરે,
સુંદર વહનથી દાસ કરતી ચંદ્રને મોઝે ફરે;
ભૂપ શીતલ છાંયમાં સઘલા સુખોને ભોગવે,
જ્ઞાન શીલ તપ ભાવ સાધી પ્રશમ જીવન અનુભવે. ૪૨

રૂપાર્થ:—આ મંગલા રાણીનું રૂપ અને લાવણ્ય એટલે સૌંદર્ય એવું હતું કે જેની આગળ દેવાંગના એટલે સ્વર્ગની અપ્સરાઓ પણ દાસી જેવી જણાતી હતી. વળી તે રાણીનું સુખ એવું સુંદર હતું કે જેની આગળ ચંદ્રમા પણ દાસ જેવો લાગતો હતો. અથવા ચંદ્રમાની અંદર તો ડાઘ છે અને આ રાણીના સુખને વિષે કોઈ પણ પ્રકારનો ડાઘ જણાતો નથી. આવી આ મંગલા રાણી રાજાની શીતળ છાયામાં આનંદ-પૂર્વક સઘળા પ્રકારનાં સાંસારિક સુખો ભોગવતા હતા. તે છતાં વળી જ્ઞાન, શીલ, તપ

અને ભાવના રૂપી ચાર પ્રકારના ધર્મને પરમ ઉદ્ધાસથી સાધીને શાંતિમય જીવનને અનુભવ કરતા હતા. ૪૨

તીર્થંકરની માતાની વિશેષતા દેખાડી વૈજયંત વિમાનમાં દેવરૂપે ઉપજેલ ભાવી તીર્થંકરના જીવની ભાવનાદિ બે શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

પુણ્ય પ્રખલતા અન્ય સ્ત્રીથી તીર્થપતિ જનની તણી,
ભવ્ય નિશ્ચય મોક્ષ સદ્ગતિ એમ જનકાદિક તણી;
અતર તેત્રીશ વૈજયંતે દેવ સુખને અનુભવે,
જિન નામ કર્મ પ્રભાવથી આસક્તિ ના ધરે ભવે. ૪૩

સ્પષ્ટાર્થ—જે સ્ત્રી તીર્થંકરની માતા હોય છે તે સ્ત્રીની પુણ્યની પ્રખલતા બીજી સ્ત્રીઓ કરતાં વધારે હોય છે. કારણ કે ત્રણ જીવનમાં વંદનીય તીર્થંકરની માતાપણાની પ્રાપ્તિ પણ ઘણો પુણ્યોદય હોય તોજ થાય છે. પ્રભુના માતાપિતા ભવ્યજ હોય છે અને તેઓ મોક્ષે જાય છે અથવા તો સદ્ગતિ એટલે દેવગતિમાં જાય છે. હવે પુરૂષગ્રિહ રાજ-કુમારનો જીવ વૈજયંત નામના બીજા અનુત્તર વિમાનને વિશે તેત્રીસ સાગરોપમ વર્ષો સુધી દેવના સુખો લોગવી રહ્યા છે. તે (સુમતિનાથના જીવ) દેવ જિનનામ કર્મના પ્રભાવથી તે દેવ સંબંધી સુખોમાં આસક્તિ રાખતા નથી. ૪૩

સિદ્ધિના સુખ પામવાને મનુજ ભવને ચાહતા,
ભાવ જિનના જીવ ઉંચા યોગ રંગે મહાલતા;
સમવસરગે ચઉ મુખે હું દેશના દદ સર્વને,
ક્યારે પમાડીશ સિદ્ધિ માનીશ ધન્ય એવા દિવસને. ૪૪

સ્પષ્ટાર્થ:—દેવલોકમાં રહેલા આ પાંચમા તીર્થંકરના જીવ મોક્ષનાં સુખ મેળવવાને માટે મનુષ્યભવને મેળવવાની ઇચ્છા રાખતા હતા. કારણ કે મનુષ્યગતિ ત્રિવાય બીજી કોઈ પણ ગતિમાંથી મોક્ષે જઈ શકાતું નથી. આ ભાવી તીર્થંકરના જીવ ઉંચા પ્રકારના નિર્મલ માનસિકાદિ યોગના અપૂર્વ આનંદમાં લીન રહેતા હતા. અને એવી ભાવના ભાવતા હતા કે હું સમવસરજીમાં જોસીને ચાર મુખે ધર્મનો ઉપદેશ આપીને સર્વ જીવોને ક્યારે સિદ્ધિના સુખોને પમાડીશ. જે દિવસે મારા આ મનોરથો પૂરા થશે, તેજ દિવસને હું ધન્ય (વખાણવા લાયક) માનીશ. ૪૪

ભાવી તીર્થંકરના જીવનું વૈજયંત વિમાનથી ચ્યવીને મંગલા રાણીની કુક્ષીમાં ઉપજીવું, વગેરે બીજાને જણાવે છે:—

ત્યાંથી ચ્યવીને તેહ આવણુ શુકલ બીજા^{૧૮} અથ રસણીએ,^{૧૯}
સિંહર^{૨૦} મધાર^{૨૧} શશિ શ્રેષ્ઠ સમયે મંગલા કૂખ અવતરે;

માતા તદા જિન જન્મ સૂચક ચૌદ સ્વપ્નોઃ દેખતા,
ભૂ નિધાનતણી પરે જિન ગર્ભને સંધારતા.

૪૫

સ્પષ્ટાર્થ:—વૈજયંત વિમાનમાં અનુત્તરવાસી દેવ પુરુષસિંહ રાજાનો જીવ પોતાનું તેત્રીસ સાગરોપમનું આયુષ્ય પૂરું લોગવીને ત્યાંથી ચ્યવીને મંગલા રાણીની કૂખને વિષે ઉત્પન્ન થયા. તે વખતે શ્રાવણ મહિનાનો સુદ બીજનો (૧૮) દિવસ અને અર્ધ રાત્રીનો (૧૯) સમય તથા સિંહરાશિ (૨૦) તથા મધારાશિનો (૨૧) ચંદ્ર સાથે શુભ યોગ ચાલતો હતો. આ શુભ અવસરે મંગલા માતાએ તીર્થંકરના જન્મને જણાવનારા ચૌદ મોટા સ્વપ્નો જોયા. (૨૨) ત્યાર પછી પૃથ્વી જેમ નિધાનને ધારણ કરે તેમ મંગલા માતા જિનેશ્વરના ગર્ભને ધારણ કરતા હતા. ૪૫

પ્રભુ ગર્ભમાં હતા ત્યારે મંગલા માતાને ઉપજેલી સારી બુદ્ધિનો પ્રસંગ વગેરે બીના ૧૫ શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

જનકરૂપ પાઠક સાંભળી તે સ્વપ્ન સુત ફલ ઉચ્ચરે,
એકદા કોઈક ધનિક બે સ્ત્રી સહિત દેશાંતરે;
બીજા માર્ગે એક સ્ત્રીએ જન્મ આપ્યો પુત્રને,
મોટો કરે બંને ઉછેરી તેહને સમદષ્ટિએ.

૪૬

સ્પષ્ટાર્થ:—શ્રીમંગલા રાણીએ રાત્રીમાં પોતાને આવેલાં સ્વપ્નોની હકીકત રાખને જણાવી. તે સાંભળીને રાજાએ કહ્યું કે—તમને ઉત્તમ પુત્રનો લાભ થશે. રાજાએ સ્વપ્ન પાઠકોને બોલાવી તેનું ફળ પૂછ્યું તે વખતે તેમણે પણ આવા મોટાં શુભ સ્વપ્નોના ફળ રૂપે તીર્થંકરના જીવ રૂપ પુત્રનો લાભ જણાવ્યો. પ્રભુ જે વખતે માતાની કૂખમાં ગર્ભ રૂપે રહેલા હતા તે દરમિયાન કોઈ એક ધનવાન વાણિયો પોતાની બે સ્ત્રીઓને સાથે લઈને પરદેશ જતો હતો. માર્ગમાં એક સ્ત્રીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો, તેને તે બંને સ્ત્રીઓએ સમાન દષ્ટિથી ઉછેરીને મોટો કર્યો. ૪૬

ધન ઉપાઈ કરત પાછા માર્ગમાં તે વાણિયો,
મરણ પામ્યો દેવની ગતિ કોઈ ના જાણી શક્યો;
અગ્નિસંસ્કારાદિ કરતી બેઉ પણ કપટી રમા,
તનય ધન મુજ ઈમ કહે આસક્ત થઈને બેઉમાં.

૪૭

સ્પષ્ટાર્થ:—તે વેપારીએ પરદેશમાં રહીને ઘણું ધન પેદા કર્યું. તે પછી તે વાણિયો પોતાના દેશમાં પાછો જવાને માટે ત્યાંથી નીકળ્યો, પરંતુ ભાવિભાવ પ્રમાણે તે રસ્તામાં જ મરણ પામ્યો. કારણ કે દેવ અથવા નસીબની ગતિ કોઈ જાણી શકતું નથી. તે બંને

શ્રીઓએ પોતાના પતિનો અગ્નિસંસ્કાર વગેરે મરણ ક્રિયા કરી. ત્યાર પછી તે બે સ્ત્રીઓ માંની એક પુત્ર રહિત સ્ત્રીની દાનત બગડવાથી તે (કપટી) સ્ત્રી ધન તથા પુત્રમાં આસક્ત થઈને કહેવા લાગી કે આ પુત્ર મારો છે તેમજ ધન પણ મારું છે. ૪૭

માતા ખરી જે તાર સાથે કરત કલ્પ્યો પણ ખરી;
માતા તનય ધન ક્ષેમ આહે નહિ અપર તેવી જરી;
આવી અયોધ્યા સ્વપર કુલમાં નૃપ કચેરીમાં અને,
બીના કહીને ન્યાય માગે કોઈ ન દીએ ન્યાયને. ૪૮

સ્પષ્ટાર્થ:—આ બાબતમાં જે ખરી માતા હતી તેણે તે ખોટી માતા સાથે અગડો કર્યો. લોકો આ બાબતમાં કોઈ નિર્ણય કરી શક્યા નહિ. પરંતુ જે ખરી માતા પુત્ર અને ધનનું જેટલું કુશળ ચાહતી હતી તેટલું અપર માતા એટલે બીજી ખોટી માતા ચાહતી નહોતી. આથી તે બંને સ્ત્રીઓ અયોધ્યા નગરીમાં પાછી આવી. ત્યાં સ્વપર કુલ એટલે પોતાના કુળના સ્વજનાદિ વડીલોની પાસે આ બાબતનો ફેંસલો કરાવવા ગઈ. પણ ત્યાં ફેંસલો થયો (ન્યાય મળ્યો) નહિ, તેથી પર કુલના આગેવાનોની પાસે ફેંસલો માટે ગઈ. ત્યાં પણ કોઈ પ્રકારનો ફેંસલો મળ્યો નહિ, તેથી છેવટે થાકીને રાજાની કચેરીમાં બંને માતાઓ ફેંસલો કરાવવા (ન્યાય મેળવવા) આવી. ત્યાં તે બંને સ્ત્રીઓએ પોતાની હકીકત જણાવી ને ન્યાયની માગણી કરી. બંનેએ કહ્યું કે પુત્ર મારો છે માટે ધન પણ મારું છે. આ બાબતનો કોઈ સાક્ષી નહિ હોવાથી રાજાની કચેરીમાં પણ આ અગડાનો નીકાલ આવી શક્યો નહિ. ૪૮

વાદ કરતી બેઉ વિધવા આવતી રાજા કને,
ભૂપ પૂછે બેઉને બોલો વિવાહ નિમિત્તને;
અપર માતા ઇમ કહે હે ભૂપ ! નગરીમાં અમે,
સર્વ સ્થલે ભાખ્યો વિવાહ ન ન્યાય પામ્યા તે સમે. ૪૯

સ્પષ્ટાર્થ:—જ્યારે રાજાની કચેરીમાં પણ આનો ન્યાય થઈ શક્યો નહિ ત્યારે બંને વિધવાઓ રાજા પાસે ન્યાય મેળવવાને આવી. જ્યારે રાજાએ બંને સ્ત્રીઓને અગડાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે અપર માતા એટલે બીજી ચોરમાન માતાએ કહ્યું કે ‘હે રાજા ! અમે આ નગરીમાં સઘળે ઠેકાણે અમારા વિવાદની બીના જણાવી. પરંતુ કોઈ પણ ઠેકાણે અમારા અગડાનું સમાધાન થઈ શક્યું નહિ. ૪૯

થાય દુઃખિયો કોણ બીજો જોઈ પરના દુઃખને,
એક જાણું આપ તેવા પરદુઃખે ધરે દુઃખને;

એમ જાણી હું અહીં લેવાજ આવી ન્યાયને,
મારોજ ઔરસ પુત્ર આ છે મેં ઉછેર્યો જેહને. ૫૦

સ્પષ્ટાર્થ:—આ દુનિયામાં ઘણું કરીને વધારે પ્રમાણમાં એવું દેખાય છે કે—પારકાના દુઃખને જોઈને બીજે કોણ દુઃખી થાય? અથવા તો પારકાના દુઃખની બીજા કોઈને ચિંતા હોતી નથી. પરંતુ તમે તો પ્રજ્ઞતા પાલક હોવાથી પારકાના દુઃખે દુઃખને ધરનારા છો. આવું જાણીને હું આપની પાસે ન્યાય મેળવવાને આવી છું. આ મારો ઔરસ પુત્ર છે એટલે મારાથી જન્મ પામેલો હોવાથી મારો સાચો પુત્ર છે અને મેંજ એને ઉછેરીને મોટો કર્યો છે. ૫૦

તેહથી આ દ્રવ્ય સઘળું માહરંજ છે આપને,
ઇમ કહું જસ પુત્ર હોવે તેહ પામે દ્રવ્યને;
માતા ખરી સુતની કહે ઇમ હે દયાળુ નરપતિ!
મારાજ આ સુત દ્રવ્ય બંને શોકયને ના સંતતિ. ૫૧

સ્પષ્ટાર્થ:—આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી આ સઘળું ધન પણ મારું છે. માટે હું આપને કહું છું કે જેનો પુત્ર હોય તેને આ સઘળું ધન મળવું જોઈએ. તે વખતે પુત્રની જે સાચી માતા છે તે રાજાને આ પ્રમાણે કહે છે કે—હે રાજા! આ પુત્ર અને ધન બંને મારાંજ છે, કારણ કે મારી આ શોકયને પુત્ર થયો જ નથી. માટે તેની માગણી ખોટી છે. ૫૧

દ્રવ્ય લોભે માહરી સાથે કરે અતિકલેશને,
પ્રથમ સુતપાલન કરે મુજ સાથ એ પણ તેહને;
હું સરલ અટકાવતી ના તિણ ચહું છું ન્યાયને,
તેહ દેવા સજ્જ થાઓ માન્ય નરપતિ સર્વને. ૫૨

સ્પષ્ટાર્થ:—જેનો પુત્ર હોય તે શેઠની સીલકતનો માલિક બને, માટે દ્રવ્ય મેળવવાના લોભથી તે મારી સાથે પુત્ર બાબતમાં કલ્પ્યો કરે છે. પ્રથમ તો એ પણ મારી સાથે બાળકતું પાલન કરતી હતી. હું સરલ સ્વભાવવાળી હોવાથી તેને મારા પુત્રનું પાલન કરતાં રોકતી નહોતી. હું તમારી પાસેથી ન્યાય મેળવવાને ઇચ્છું છું, માટે તમે ન્યાય આપવાને તૈયાર થાઓ. કારણ કે રાજાનો ન્યાય સર્વને માનવા લાયક ગણાય છે. ૫૨

ભૂપે કરેલો ફેંસલો તે ઉચિત કે અનુચિત ભલે,
પ્રાયે ફેરે ના એમ નરપતિ વાત બેની સાંભળે;
ને વિચારે એમ આકૃતિ પુત્રની બેની સમી,
રૂપાદિમાં પણ બેઉ રમણી પણ જણાયે છે સમી. ૫૩

સ્પષ્ટાર્થ:—રાજાએ આપેલો ફેંસલો ઉચિત એટલે યોગ્ય હોય અથવા અયોગ્ય હોય તે પણ પ્રાપ્તિ તે ફરતો નથી. સર્વને તે માન્ય કરવો પડે છે. એ પ્રમાણે સાચી માતાએ પોતાની હકીકત રાજાને સંભળાવી. આ પ્રમાણે તે બંને સ્ત્રીઓની વાતો સાંભળીને રાજા વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ પુત્રની આકૃતિ બંને માતાઓની આકૃતિઓ સાથે સરખાવતાં મળતી આવે છે. વળી રૂપ રંગ વગેરેમાં પણ આ બંને સ્ત્રીઓ લગભગ સરખી જણાય છે. ૫૩

ઘણું ન નિર્ણય સત્ય ભાસે એમ કરત વિચારને,
નિત્ય કૃત્ય સમય થયો સભ્યો કહે ઇમ ભૂપને;
આનો ન નિર્ણય સત્ય અર્ધા વત્સરે ન કરી શક્યા,
માટે જમીજ વિચારને એથી નૃપતિ જમવા ગયા. ૫૪

સ્પષ્ટાર્થ:—માટે રાજા સાચો નિર્ણય કરી શકતો નથી અને તેનો વિચાર કરતાં નિત્ય કાર્ય એટલે લોજન વગેરેનો સમય થયો. તે વખતે સભામાં બેઠેલા લોકો રાજાને કહેવા લાગ્યા કે છ મહિનાથી આનો સાચો નિર્ણય થઈ શક્યો નથી. માટે તમે જમી લીધા પછી આ બાબતનો વિચાર કરજો. સભ્યોની આ વાત સાંભળીને રાજા સભામાંથી ઉઠીને જમવા ગયા. ૫૪

ત્યાંથી ગયા અંતઃપુરે રાણી નૃપતિને પૂછતા,
મોડા જમ્યા કિમ ? ઉત્તરે બીના બધીજ જણાવતા;
ગર્ભપ્રભાવે સુમતિ ગુણને ધારતા રાણી કહે,
સ્ત્રી વિવાદો સ્ત્રી પતાવે ઇમ ઉચિત મુજ મન ચહે. ૫૫

સ્પષ્ટાર્થ:—સભામાંથી ઉઠીને રાજા પોતાના અંતઃપુરમાં ગયા. તે વખતે મંગલા રાણી રાજાને પૂછવા લાગી કે આજે તમને જમવા આવવાનું આટલું બધું મોડું કેમ થયું ? રાણીને આનો ઉત્તર આપતાં રાજાએ તે બે સ્ત્રીઓના પુત્રના ઝગડાની બધી હકીકત કહી સંભળાવી. તે વખતે ગર્ભના પ્રભાવથી સુમતિગુણ એટલે સારી બુદ્ધિ રૂપી ગુણને ધારણ કરનાર મંગલા રાણીએ રાજાને જણાવ્યું કે સ્ત્રીઓ સંબંધી ઝગડાનો નિકાલ સ્ત્રી જાતિજ કરે એ મને ઠીક લાગે છે. ૫૫

નિર્ણય કરીશ વિવાદનો હું ભૂપ તેહ સ્વીકારતા,
રાણી સહિત આવી સભામાં બેઠિને બોલાવતા;
વાદની બીના ફરીને બોલતી તે પૂછતા,
રાણી વિચારી તાસ ઉત્તર બેઠિને ઇમ આપતા. ૫૬

સ્પષ્ટાર્થ:—માટે તમારી રજા હોય તો હું આ ઝગડાનો ફેંસલો આપીશ. રાજાએ

પણ રાણીના વચન યોગ્ય લાગવાથી આ વાતને કબૂલ રાખી. પછી રાજા મંગલા રાણીને સાથે લઈને સભાની અંદર ગયા. પછી તે બંને સ્ત્રીઓને બોલાવવામાં આવી. ત્યાર પછી રાણીની આગળ તે બંનેને ઝગડો થવાનું કારણ ફરીથી પૂછવામાં આવ્યું. તે વખતે બંને સ્ત્રીઓએ રાજાને જે હકીકત જણાવી હતી તેજ હકીકત ફરીથી જણાવી. ત્યાર પછી રાણીએ વિચાર કરીને તે બંને સ્ત્રીઓને આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો. ૬૬

હે બાઈઓ ! મારા ઉદરમાં મતિશ્રુતાવધિ ધારતા,
તીર્થપતિ ઉપજેલ છે તે ઉચિત સમયે પ્રસવતા;
અશોક નીચે બેસીને તે યોગ્ય નિર્ણય આપશે,
રાહ જો જો ત્યાં સુધી ને સત્યનો નિર્ણય થશે. ૫૭

રૂપણાર્થ:—હે બંને સ્ત્રીઓ ! તમે સાંભળો. મારા ઉદરને વિષે હાલમાં મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન તથા અવધિજ્ઞાન એમ ત્રણ જ્ઞાનને ધારણ કરનારા તીર્થપતિ ઉપજેલ છે. તેમનો યોગ્ય કાલે જન્મ થયા બાદ અતુકમે તે જ્યારે મોટા થશે ત્યારે અશોક વૃક્ષ નીચે બેસીને આ તમારા ઝગડાનો સાચો નિર્ણય કરી આપશે. માટે તમારે સાચો ન્યાય જોઈતો હોય તો તમારે બંને સ્ત્રીઓએ તેટલા વખત સુધી આનો સાચો નિર્ણય બાણવાને રાહ જોવી. કારણ કે આ બાબતનો સાચો નિર્ણય આપવાને તેજ સમર્થ છે. આ રીતે રાણીએ તે બંને સ્ત્રીઓને રાહ જોવાને જણાવ્યું. ૫૭

અપર માતા તે કબૂલે પણ ખરી માતા કહે,
હું સમય પણ પુત્ર વિણ ન રહી શકું ને કુણ ચહે;
શોક્ય આધીન પુત્ર કરવા માત છો સર્વજ્ઞના,
કરૂણા કરી આજે જ આપો ન્યાય એ મુજ ભાવના. ૫૮

રૂપણાર્થ:—મંગલા રાણીના આ વેણુ સાંભળીને અપર માતાએ (એરમાન માતાએ) તો તે વાત તરતજ કબૂલ કરી. કારણ કે તેનો દાવો ખોટો હોવાથી ત્યાં સુધી રાહ જોવામાં તેને વાંધો નહોતો. પરંતુ ખરી માતાએ તો તેજ વખતે કહી દીધું કે હું પુત્ર વિના ક્ષણ વાર પણ રહી શકું જ નહીં. વળી પોતાના પુત્રને શોક્યને સોંપવાની વાત કોણ કબૂલ રાખે. અને તમે તો સર્વજ્ઞ પ્રભુના પૂજ્ય માતાજી છો માટે તમે મારા ઉપર દયા લાવીને મને આજે જ આનો ન્યાય આપો એવી મારી ઇચ્છા છે. ૫૮

ધમિ સુણી નિર્ણય વિચારી બોલતા ધમ મંગલા,
આ જનની સત્ય સુતની જસ વચનો નિર્મલા;
જે ન કાલક્ષેપ સહતી પુત્ર છે તેનો જ આ,
જે વિલંબ કબૂલતી સુતની ખરી માતા ન આ. ૫૯

સ્પષ્ટાર્થ:—આ પ્રમાણેની સાચી માતાની વિનંતિ સાંભળીને મંગલા રાણીએ આ બાબતનો નિર્ણય જણાવતાં કહ્યું કે આજ પુત્રની સાચી માતા છે, એમ તેના સરલ અને નિર્મલ વચનોથી સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય છે. તથા જે કાલકેષ એટલે કાલનો વિલંબ સહન કરી શકતી નથી તેજ પુત્રની સાચી માતા છે. અને જે વિલંબ કરવામાં કબૂલ (સંમત) થાય છે તે સાચી માતા નથી. ૫૬

સત્ય માતાને કહે તું ઘેર જા લઈ પુત્રને,
નૃપ સભા આશ્ચર્ય પામે સાંભળી આ ન્યાયને;
ઘેર ગઈ બંને સપત્ની ઇમ સુમતિ પ્રભુ માતાને,
પ્રકટતી પ્રભુ નામ સ્થાપન હેતુ જાણો એહને. ૬૦

સ્પષ્ટાર્થ:—રાણીએ ઉપર પ્રમાણે જણાવીને સાચી માતાને કહ્યું કે તું આ તારા પુત્રને લઈને ઘેર જા. આ પ્રમાણે જેનો કોઈ ઘણા કાલ સુધી નિર્ણય (ન્યાય, ફેસલો) કરી શકતું નહોતું તેનો રાણીએ તરત નિર્ણય કર્યો તેથી રાજા તથા સભાજનો ઘણા જ રાજી થયા. ત્યાર પછી બંને શોકયો ઘેર ગઈ. આ પ્રમાણે પ્રભુની માતાને જે સુમતિ એટલે સારી બુદ્ધિ અથવા સમજણ પ્રગટ થઈ તે ગર્ભમાં રહેલા પ્રભુનો મહિમા જાણવો, આજ કારણથી આ હકીકત પ્રભુતું (સુમતિ) નામ પાડવામાં કારણભૂત થઈ. એટલે કે પ્રભુ ગર્ભમાં હતા તેથી પ્રભુની માતાની બુદ્ધિ નિર્મલ બની હતી તેથી માતાપિતાએ પ્રભુતું સુમતિ એવું નામ પાડ્યું. તે આગળ જણાવાશે. ૬૦

પાંચમા તીર્થંકરના જન્મ વગેરેની ખીનાને બે સ્લોકોમાં જણાવે છે:—

માતાને પીડા નહિ ઉપજવતો પ્રભુગર્ભ એ,
શુકલ પક્ષ શશી પરે વધતો ક્રમે નવ માસ ને;
દિવસ સાડી સાતર હોતાં ચતુર્થારિક ઉત્તરે ૨૫,
વૈશાખ સુદ આઠમર મધ્યારે સિંહનાર ૨૮ રજની કરે. ૬૧

સ્પષ્ટાર્થ:—માતાના ગર્ભમાં રહેલા તે પ્રભુ માતાને જરા પણ પીડા ઉપજાવતા નહોતા. કાલક્રમે શુકલપક્ષ એટલે સુદીના પંચવાડીઆમાં વૃદ્ધિ પામતા ચંદ્રની જેમ નવ મહિના ને ઉપર સાડી સાત દિવસ (૨૪) પ્રમાણ ગર્ભ સ્થિતિ પૂરી થઈ, ત્યારે થોડા આરાનો ઉત્તર કાલ (૨૫) વર્તતો હતો એટલે થોડો આરો ઘણો ખરો પૂરો થઈ ગયો હતો અને થોડો કાલ બાકી હતો. તે સમયે એટલે વૈશાખ સુદ આઠમે મઘા નામના નક્ષત્રનો (૨૬) તથા સિંહ નામની (૨૮) રાશિનો ચંદ્રમા વર્તતો હતો. ૬૧

અર્ધરાતે ૨૬ પૂર્વ શશી જિમ કોંચ ૩૦ લંછન ધારતા,
કનકવર્ણી ૩૧ પુત્રને ઘે જન્મ માતા હરખતા;

વર્ષ જેતાલીશ સહસ ઊણુ લક્ષ ચાલીશ પૂર્વને,
એક કોટી લક્ષ સાગર પદ્મ નઝ્યાશીજ એ.

૬૨

સ્પષ્ટાર્થ:—તે વૈશાખ સુદ આઠમને દિવસે અર્ધ રાત્રીના વખતે (૨૬) જેમ પૂર્વ દિશા ચંદ્રનો ઉદય કરે, તેમ મંગલા માતાએ કૌંચ નામના પક્ષીના લાંછનને (૩૦) સાથગમાં ધારણ કરતા પુત્રને હર્ષ સાથે જન્મ આપ્યો. આ પુત્રના દેહની કનકવર્ણી એટલે સોના સરખી પીળા વર્ણવાળી કાંતિ હતી. પ્રભુનો જન્મ થયો તે વખતે જેતાલીસ હજાર વર્ષ ઓછા એક કોટાકોટી સાગરોપમ પ્રમાણ ચોથા આરાના એક કોટી લાખ સાગરોપમ ઉપર જેતાલીસ હજાર વર્ષે ન્યૂન (ઓછા) ચાલીસ લાખ પૂર્વ તથા ૮૬ પખવાડીઆ (જેટલો કાલ) બાકી હતા. (૩૨) ૬૨

દિકકુમારીકાઓએ કરેલ સ્તુતિકર્મ તથા ઇન્દ્રોએ કરેલો પ્રભુનો સ્નાત્ર મહોત્સવ વગેરે બીના ત્રણ શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

ચતુર્થાર્ધક શેષ^{૩૨} પ્રભુના જન્મથી અવધારિએ,
જન્મથી ઉદ્યોત ભુવને નારકીને સુખ હુએ;
મેર્વાદિની^{૩૩} આવી કુમારી કરત અડનિજ કાર્યનેગ,
શક અહીંથી મેરૂ પર જતા લઈ પ્રભુ બાલને.

૬૩

સ્પષ્ટાર્થ:—જ્યારે પ્રભુનો જન્મ થયો, ત્યારે ૬૨મા શ્લોકમાં જણાવેલા પ્રમાણવાળા કાલરૂપ ચતુર્થાર્ધક શેષ સમય જાણવો, એટલે ચોથા આરાનો તેટલો કાલ બાકી હતો (તે ટાઈમ પ્રભુ જન્મ્યા) એમ સમજવું. હવે જ્યારે પ્રભુનો જન્મ થયો ત્યારે ત્રણ શ્લોકમાં વિજળીના ઝબકારા જેવો પ્રકાશ ફેલાઈ ગયો. અને પ્રભુના તે જન્મ કલ્યાણકના પ્રભાવથી અતિ દુઃખી નારકીના જીવોને પણ પ્રભુના જન્મકાલે થોડી વાર સુખનો અનુભવ થયો. તે વખતે મેરૂ પર્વતમાં રહેનારી તથા રૂચક પર્વત તથા રૂચક દ્વીપમાં રહેનારી છાપન દિશાકુમારીઓ (૩૩) સ્તુતિ કર્મ કરવાને આવી અને તે પ્રસંગને ઉચિત પોતપોતાના આઠ કાર્યો (૩૪) કરીને પોતાને સ્થાને ચાલી ગઈ. આ શુભ અવસરે સૌધર્મેન્દ્રનું આસન કંપાચમાન થવાથી અવધિજ્ઞાનના ઉપયોગથી પ્રભુનો જન્મ જાણીને તેમને વંદન કરી મંગલા માતાની પાસે આવીને તે શકેન્દ્ર બાલ પ્રભુને પોતાની સાથે લઈને મેરૂ પર્વત ઉપર સ્નાત્ર કરાવવાને લઈ ગયા. ૬૩

શેષ ઇન્દ્રોગ્ધ સ્વર્ગથી સીધા તિહાં ઝટ આવતા,
પૂર્વની જિમ તીર્થ જલથી બાલજિન નહવરાવતા;
ધશાન હરિ અકે રહેલા બાલજિનને હર્ષથી,
નહવરાવતા હરિ શક અંતે વૃષભજલ વિસ્તારથી.

૬૪

સ્પષ્ટાર્થ:—તે વખતે બાકીના ૬૩ ઈન્દ્રો પણ તેમના આસનો કંપાયમાન થવાથી પ્રભુનો જન્મ જાણીને પ્રભુનો સ્નાત્ર મહોત્સવ કરવાને પોત પોતાના સ્થાનથી સીધા નીકળીને મેરૂ પર્વત ઉપર જલદીથી આવ્યા. ત્યાર પછી પૂર્વે (દેશના ચિંત્ર પ્રથમ ભાગમાં) કહ્યા પ્રમાણે સોના વગેરે આઠ જાતના કલશોમાં દેવો પાસે મંગાવેલા ક્ષીર સમુદ્રના તથા માગધ વગેરે તીર્થોનાં પાણી ભરીને બાલ પ્રભુને નહવરાવ્યા. તે વખતે સૌધર્મેન્દ્ર મેરૂ પર્વતની શિલા ઉપર આવેલા સિંહાસન ઉપર પ્રભુને પોતાના બોળામાં લઈને બેસે છે. પ્રથમ અચ્યુતેન્દ્ર અભિષેક કરે છે. ત્યાર પછી પત્રાનુપૂર્વીના ક્રમે અભિષેક કરતા કરતા છેવટે ઈશાનેન્દ્ર સ્નાત્ર કરે છે. તે પછી જ્યારે છેલ્લો સૌધર્મેન્દ્રનો સ્નાત્ર કરવાનો વારો આવે છે, ત્યારે શકેન્દ્ર પોતાના બોળામાં રહેલા બાળપ્રભુને ઈશાનેન્દ્રના બોળામાં મૂકે છે. પછી સૌધર્મેન્દ્ર વૃષભનું રૂપ કરીને શિંગડામાં પાણી ભરીને વિસ્તારથી અભિષેક કરે છે. ૬૪

લેપ વસ્ત્રાદિક વિધાને આરતીજ ઉતારતા,
ભક્તિ બહુમાને પ્રભુની એમ સ્તવના બોલતા;
હે દેવ ! તુજ શુભ જન્મ કલ્યાણક બલે આ મેદિની,
કલ્યાણવંતી થઈ જરૂર હમ ભાવના આ હાસની. ૬૫

સ્પષ્ટાર્થ:—સ્નાત્ર કર્યા પછી શકેન્દ્ર પ્રભુને સુગંધી વિલેપન કરીને વસ્ત્રાદિકનું પહેરાવવું વગેરે કાર્યો કર્યા પછી અંતે આરતી ઉતાર્યા પછી ભક્તિ અને બહુમાન પૂર્વક પ્રભુની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા—હે દેવ ! આપના આ શુભ જન્મ કલ્યાણકના પ્રભાવે આ પૃથ્વી (પૃથ્વી પર રહેનારા જીવો) જરૂર કલ્યાણવંતી એટલે કલ્યાણને (પરમ સુખને) પમાડનારી થઈ છે એવી આ હાસની શુભ ભાવના (માન્યતા) છે. કારણ કે આપના કલ્યાણકે સર્વ જીવોને દ્રવ્યથી ને ભાવથી કલ્યાણ કરવાવાળા છે. વળી તેના પ્રભાવે આ સંસારના દુઃખી જીવોના પણ મન વચન અને કાયાના કષ્ટો નાશ પામે છે એટલે આધિ વ્યાધિ ઉપાધિ દૂર થાય છે અને પરંપરાએ આરાધક જીવોને મોક્ષ દાયક પણ થાય છે. એમ આપનું જન્મકલ્યાણક વિવિધ પ્રકારે ભવ્ય જીવોનું જરૂર કલ્યાણ જ કરે છે. આવા અનેક મુદ્દાઓથી સ્થવનાદિ પાંચે શુભ પ્રસંગો કલ્યાણક શબ્દથી ઓળખાય છે. ૬૫

૬ શ્લોકોમાં ઈન્દ્ર મહારાજે કરેલ પ્રભુની સ્તુતિનું વર્ણન કરે છે:—

વિચરશેા જ્યારે મહીપર ત્યારની તો વાત શી,
કરવી ? પ્રભો ! તુજ દર્શને મુજ ધન્ય દૃષ્ટિ ઉલ્લસી;
આપની પૂજા કરતા કર કૃતાર્થ બન્યા અને,
સ્વર્ગમાં નહિ શાંતિ તેવી જે મળે અહિંઆં મને. ૬૬

સ્પષ્ટાર્થ:—હે પ્રભુ ! જ્યારે તમે પૃથ્વી પર વિચરશો તે વખતની તો વાતજ શી કરવી ? કારણ કે તે વખતે આપનાં દર્શન આત્મિક આનંદને આપનારાં થાય જ. અને હે પ્રભુ ! આજે આપના દર્શન થવાથી મારી દષ્ટિ (નેત્ર, આંખ) વિકસ્વર થઈ છે. તથા આપની નવે અંગે પૂજા કરવાથી મારા બંને હાથ પવિત્ર થયા છે. તેમજ મને સ્વર્ગમાં પણ જે સુખ અને શાંતિ મળતાં નથી તે અપૂર્વ સુખ અને શાંતિનો અનુભવ આજે આપના દર્શનથી મને અહીં આજ થયો છે. ૬૬

હે જિનેશ્વર ! આ મહોત્સવ મુજ મનોરથ મહેલની,
ઉપર કલશ સમાન માનું એ નિશાની પુણ્યની;
જેમાં થયું નિર્વાણ કારણ આપનું દર્શન મને,
હાલ તે સંસારને પણ હું વખાણું છું અને. ૬૭

સ્પષ્ટાર્થ:—હે જિનેશ્વર ! હું આ સ્નાત્ર મહોત્સવને મારા મનોરથ એટલે અભિ-
લાષાઓ રૂપી મહેલની ઉપર કળશ જેવો માનું છું. જેમ મહેલની ઉપર કળશ તેના
શ્રેષ્ઠપણાને જણાવે છે તેમ હું મારા સર્વ પ્રકારના મનોરથ રૂપી મહેલ ઉપર આ સ્નાત્ર
મહોત્સવને કળશ સમાન શ્રેષ્ઠ માનું છું. વળી હું પ્રબલ પુણ્યોદયે મળેલા આ શુભ
અવસરને પુરા પુણ્યોદયની નિશાની માનું છું. જો કે સંસાર પ્રશંસનીય નથી, તોપણ
જે સંસારમાં રહેલા મને આપનું મહાપ્રભાવશાલી ને મોક્ષદાયક દર્શન થયું તે સંસા-
રને પણ હું હાલ વખાણું છું. ૬૭

મોટા સમુદ્રે ઉર્મિઓ કદિ ગણી શકાયે પણ ગુણો,
આપના મારા સમા જન ગણી શકે ના આપનો;
અનુભાવ અનુપમ અનુભવો પ્રત્યક્ષ મેં આજે અહીં,
આનંદ અનહદ ઉછળતો અન્યત્ર મન જાએ તહીં. ૬૮

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી હે પ્રભુ ! મોટા સમુદ્રમાં થતી ઉર્મિઓ એટલે પાણીની લહેરો
કદાચ ગણી શકાય, પરંતુ મારા જેવો મનુષ્ય આપના ગુણોને ગણી શકવાને સમર્થ
નથી. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે આપનામાં રહેલા ગુણોની સંખ્યા થઈ શકે તેમ નથી.
મેં આજે આ મેરૂ પર્વત ઉપર રહીને આપના અનુપમ પ્રભાવને પ્રત્યક્ષપણે અનુભવ્યો છે,
તેથી કરીને મારામાં અનહદ એટલે ઘણો આનંદ ઉછળી રહ્યો છે. અથવા મને જે આનંદ
થયો છે તે કહી શકાય એમ નથી. આ કારણ મારું મન બીજે કોઈ કંઠાણે જતું નથી.
પરંતુ તે આપના ગુણોની વિચારણા કરવામાં જ લીન રહે છે. ૬૮

ધર્મ રૂપી માંડવાના સ્તાંભ જેવા આપ છો,
વિશ્વમાં ઉદ્યોત કરવા સૂર્ય જેવા આપ છો;

દયા રૂપી વહિલના આધાર તરૂં સમ આપ છો,
વિશ્વ વાંચિછત પૂરનારા અમર તરૂં સમ આપ છો.

૬૯

સ્પષ્ટાર્થ:—હે પ્રભુ ! આપ ધર્મ રૂપી માંડવાને ટકાવવામાં થાંભલા સમાન છો. જેમ માંડવો એટલે મંડપ મજબૂત સ્તંભ વિના ટકી શકતો નથી, તેમ આપની જેવા ઉત્તમ પુરૂષ રૂપી સ્તંભ વિના ધર્મ રૂપી માંડવો ટકી શકે નહિ. વળી આપ આ વિશ્વમાં પ્રકાશ કરવાને માટે સૂર્ય સમાન છો. જેમ સૂર્યની આગળ અંધારૂં નાશ પામી જાય છે અને સઘળે ઠેકાણે પ્રકાશ ફેલાઈ જાય છે તેમ આપ સરખા સૂર્યનો ઉદય થવાથી આ વિશ્વમાંથી મિથ્યાત્વ રૂપી અંધકારનો નાશ થયો છે અને ભવિષ્યમાં કેવળજ્ઞાન રૂપી પ્રકાશ ફેલાઈ જવાનો છે. તથા જેમ વેલડીને ઝાડનો આધાર હોય છે એટલે ઝાડને આધારે વેલ વૃદ્ધિ પામે છે તેમ આ દયા રૂપી વેલડીને વધવા માટે આપ ઝાડ જેવા છો. વળી આપ કલ્પવૃક્ષ સમાન છો, કારણ કે જેમ કલ્પવૃક્ષ મનોવાંછિત પૂરા કરે છે તેમ આપ આ વિશ્વના તમામ જીવોના વાંછિતોને પૂરનારા હોવાથી કલ્પવૃક્ષ જેવા છો. ૬૯

વિશ્વપતિ! આ વિશ્વની રક્ષા કરો પ્રભુ! આપની,
દેશના નર ધન્ય સાંભળશે સકલ દુઃખ હારિણી;
મુક્તિદાર ઉઘાડવા કુંચી સમી તે દેશના,
સુણવા સમય બહેલો મળો આ દાસની એ ભાવના. ૭૦

સ્પષ્ટાર્થ:—હે વિશ્વના પતિ ! આપ આ વિશ્વની રક્ષા કરનારા છો. કારણ કે આપ ભવિષ્યમાં વિશ્વના જીવોને સદુપદેશ દઈને રાગ દ્વેષ રૂપી શત્રુના પંખામાંથી છોડાવી તેમનું રક્ષણ કરનારા જરૂર થશો. વળી હે પ્રભુ ! જ્યારે આપ કેવલજ્ઞાની થશો, ત્યારે જે ભવ્ય જીવો સઘળાં દુઃખોનો નાશ કરનારી આપની દેશનાને સાંભળશે તેઓને પણ હું ધન્ય માનું છું. કારણ કે આપની તે દેશના મોક્ષ રૂપી નગરના બારણાં ઉઘાડવાને માટે કુંચી જેવી છે. આપની દેશનાને કુંચીની ઉપમા આપવાનું કારણ એ છે કે—જ્યાં સુધી કુંચી મળે નહિ ત્યાં સુધી બારણું ઉઘાડીને અંદર પ્રવેશ કરી શકાતો નથી તેમ જ્યાં સુધી તમારી દેશના સાંભળી ન હોય અને તે દેશના સાંભળ્યા છતાં તેમાં કહ્યા પ્રમાણે વર્તન કર્યું ન હોય ત્યાં સુધી મોક્ષ રૂપી નગરના દરવાજા ઉઘાડી શકાતા નથી અને દરવાજા જો ઉઘડે નહિ તો નગરમાં પ્રવેશ કરી શકાય નહીં. માટે મારી એવી ભાવના છે કે આવી આપની ઉત્તમ દેશનાને સાંભળવાનો શુભ અવસર મને વહેલો મળજો. ૭૦

તુજ શ્રુતિનું પ્રતિબિંબ મારા વિમલ ચિત્તે જે પડે,
તે મને શિવ હેતુ થાયો જ્યાં ન મરણાદિક નડે;

ઇમ સ્ત્રીને શક પ્રભુને લેઇ માત કને ગયા,
પ્રતિબિંબ આદિક સંહરી સૌધર્મ સુરલોકે ગયા. ૭૧

સ્પષ્ટાર્થ:—હે પ્રભુ ! મારા નિર્મલ હૃદયને વિષે આપની મૂર્તિનું જે પ્રતિબિંબ પડે છે તે મને આપના પસાયથી શિવહેતુ એટલે (તે) મોક્ષના સુખોને દેનાર થાઓ કે જે મોક્ષને વિષે જન્મ મરણ વગેરે કોઈ જાતની લગાર પણ પીડા હોતી નથી, એટલે જ્યાં ગયા પછી જન્મ મરણ કરવા પડતા નથી. આ પ્રમાણે પ્રભુ શ્રી સુમતિનાથની સ્તુતિ કરીને શક એટલે સૌધર્મેન્દ્ર મેરૂ પર્વત ઉપરથી પ્રભુને પોતાના હાથમાં લઈને મંગલા માતાની પાસે ગયા. પછી ત્યાં પ્રભુનું જે પ્રતિબિંબ મૂક્યું હતું તેને સંહરી લીધું તથા માતાને જે અવસ્થાપિની નિદ્રા આપી હતી તેને પણ સંહરી લીધી. ત્યાર પછી પ્રભુને તથા માતાને વંદન કરીને ઈન્દ્ર મહારાજ સૌધર્મ દેવલોકમાં ગયા. ૭૧

પ્રભુનું 'સુમતિ' નામ પાડવાનું કારણ વગેરે બીના જે શ્લોકમાં જણાવે છે:—

એમ કૃત્યો ઈન્દ્રના દશઃ સ્વભાવે પ્રભુ સન્મતિ,^{૩૭}
ગર્ભ પ્રભાવે સુમતિ માતા ન્યાય છે ધરી સન્મતિ;^{૩૮}
જે નિમિત્તે જનક પ્રભુનું નામ સુમતિ^{૩૯} સ્થાપતા,
ઈક્ષ્વાકુ^{૪૦} કાશ્યપ^{૪૧} વંશ ગોત્ર ગગન રવિ પ્રભુ શોભતા. ૭૨

સ્પષ્ટાર્થ:—જે પ્રમાણે પ્રભુના જન્મ કલ્યાણક વખતે પ્રભુનો સ્નાત્ર મહોત્સવ કરતાં ઈન્દ્ર મહારાજના કુલ દશ કૃત્યો (૩૬) ત્રીજા ચોથા ભાગમાં કહ્યા મુજબ જાણવા. અથવા ઈન્દ્રનો આ દશ પ્રકારનો આચાર જાણવો. પ્રભુનું સુમતિ નામ પાડવાનાં જે કારણ હતાં તે આ પ્રમાણે—એક તો પ્રભુદેવ સ્વભાવે સન્મતિ (૩૭) એટલે સારી બુદ્ધિવાળા હતા તેથી પ્રભુના પિતાજીએ સુમતિ નામ પાડ્યું. અને બીજું કારણ એ હતું કે જ્યારે પ્રભુ ગર્ભમાં હતા ત્યારે પ્રભુની માતાએ ગર્ભના પ્રભાવથી સન્મતિ (૩૮) એટલે સારી બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને જે સ્ત્રીના ઝઘડાને યોગ્ય ન્યાય આપ્યો હતો. જે બે શોક્યો ને એક પુત્રના ઝઘડાની હકીકત અહીંજ પહેલાં જણાવી છે. તેથી પિતાએ પ્રભુનું 'સુમતિ' નામ પાડ્યું. એમ બે કારણોથી પ્રભુના પિતા મેઘરથ રાજાએ પુત્રનું સુમતિ (૩૯) એવું નામ સ્થાપન કર્યું. તથા પ્રભુનો ઈક્ષ્વાકુ (૪૦) નામે વંશ હતો અને કાશ્યપ નામનું ગોત્ર હતું. તેથી પ્રભુ શ્રી સુમતિનાથ ઈક્ષ્વાકુ વંશ રૂપી આકાશને વિષે તથા કાશ્યપ ગોત્ર રૂપી આકાશમાં સૂર્યની જેમ શોભતા હતા. ૭૨

ઈંદ્રવચને ધાત્રીઓ જોડાય લાલન પાલને,
અનુક્રમે શિશુ વય ઉલ્લંઘી વર્તતા વર યૌવને;

બાહ્યથી પ્રભુ જ્ઞાન ત્રણુર ઇગિ સહસ ને અડ લક્ષણો, ૪૩;
ધારતા ઉત્કૃષ્ટ ૩૫૪૪ બલ અનંત૪૫ ઉત્તમ અન્નનો. ૪૬ ૭૩

સ્પષ્ટાર્થ:—ઈન્દ્ર મહારાજના કહેવાથી પ્રભુનું લાલન પાલન કરવાને માટે ધાત્રીઓ એટલે ધાવ માતાઓ તરીકે દેવીઓ રહેલી હતી. હવે અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામતા (મોટા થતા) પ્રભુ બાળ વયને ઓળંગીને ઐષ યુવાન અવસ્થાને (જુવાની) પામ્યા. પ્રભુને બચપણથી જ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એમ ત્રણ જ્ઞાન (૪૨) હતાં. વળી પ્રભુના અંગને વિષે એક હજાર અને આઠ શુભ લક્ષણો (૪૩) હતા. પ્રભુનું ૩૫ ઉત્કૃષ્ટ એટલે સર્વ જીવોના ૩૫ કરતાં ચઢીઆતું હતું. (૪૪) કારણ કે દેવતાના ૩૫ કરતાં ગણધરના શરીરનું ૩૫ અધિક હોય છે અને તેનાથી તીર્થંકર ભગવાનનું ૩૫ અધિક હોય છે. તીર્થંકરથી અધિક ૩૫ કોઈનું પણ હોતું નથી. તથા પ્રભુનું બળ અનંતુ (૪૫) હતું. અથવા પ્રભુના બળનું પ્રમાણ કોઈનાથી પણ થઈ શકતું નથી. એટલે તીર્થંકરનું બળ સર્વ જીવોથી અધિક હોય છે. તથા પ્રભુનો આહાર ઉત્તમ અન્નનો (૪૬) હતો. ૭૩

પ્રભુની બાહ્યાવસ્થા તથા યુવાવસ્થા વગેરે બીના બે શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

આહાર ન દ્રણુ ૪૭ કાય ત્રણુસો ધનુષ ઉત્સેધાંગુલે, ૪૮
એક સો વીશ ૪૯ આત્મઅંગુલ ૫૦ દુસયરિ પ્રમાણાંગુલે;
લાંબી લુબ્ધ તિમ પુષ્ટ સ્કંધો પ્રવર લાવણ્યે કરી,
યૌવને પ્રભુ દીપતા જનકાદિના વયને કરી. ૭૪

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુના મસ્તક ઉપર દ્રણુ (૪૭) હોતી નથી. પ્રભુના શરીરનું પ્રમાણ ઉત્સેધાંગુલના માપથી માપીએ તો ત્રણુસો ધનુષ્ય પ્રમાણ (૪૮) હતું. પરંતુ આત્માંગુલના માપથી માપીએ તો એકસો વીસ આંગળ પ્રમાણ (૪૯) હતું. જે જે કાલે જે તીર્થંકર હોય તેમનો આંગલ તે આત્માંગુલ ગણાય છે એટલે કે આત્માંગુલનું ઉત્સેધાંગુલ કે પ્રમાણાંગુલની પેઠે ચોક્કસ માપ હોતું નથી. પરંતુ તે તે તીર્થંકરના સમયમાં તેમના આંગલનું જે પ્રમાણ હોય તે આત્માંગુલ કહેવાય છે. તથા પ્રમાણાંગુલના માપની અપેક્ષાએ પ્રભુનું શરીર બોંતેર પ્રમાણાંગુલ પ્રમાણ (૫૦) જણવું. કારણ કે ઉત્સેધાંગુલથી પ્રમાણાંગુલ ચારસો ગુણો લાંબો હોય છે. માટે ઉત્સેધાંગુલના માપથી ત્રણુસો ધનુષ્યનું પ્રમાણ છે તેને ચારસો વડે ભાગતાં પોણો ધનુષ્ય પ્રમાણાંગુલના માપે આવે અને તેના આંગલ કરના માટે પોણાને છત્રુથી ગુણીએ ત્યારે બોંતેર પ્રમાણાંગુલ આવે છે. તથા પ્રભુ શ્રી સુમતિનાથની બંને લુબ્ધો ઢીંચણ સુધી લાંબી હતી. તથા સ્કંધો એટલે ખભાઓ પુષ્ટ હતા. જ્યારે પ્રભુ યુવાવસ્થાને પામ્યા, ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ લાવણ્ય વગેરે ગુણોથી શોભતા હતા. તે વખતે માતપિતાએ પ્રભુને પરજીવા માટે આજ્ઞા કર્યો. ૭૪

ભોગ્યકર્મે રાજકન્યા પરણતાંપણ પ્રભુ જન્મથી,
 દશ લાખ પૂર્વ પર ગયા પછી નિજ તાત આગ્રહ વચનથી;
 રાજ્યને સ્વીકારતા લખ પૂર્વ ઓગણત્રીસ અને,
 પૂર્વાંગ ખારખ સુધી કરત વર ન્યાયથી તે રાજ્યને. ૭૫

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુએ પોતાને માતાપિતાનો યરણાવવા માટેનો આગ્રહ જોઈને અને પોતાને લોગાવણિ કર્યો લોગાવવાનાં હજી બાકી છે એવું જાણીને રાજકન્યા (૫૧) સાથે લગ્ન કર્યો. જ્યારે પ્રભુ દશ લાખ પૂર્વ વરસોની ઉંમરવાળા (૫૨) થયા ત્યારે પિતાના અતિ આગ્રહને લીધે પ્રભુએ રાજ્યનો સ્વીકાર કર્યો એટલે કે પ્રભુ તે વખતે રાજા થયા. ત્યાર પછી પ્રભુ ન્યાયથી રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે પ્રભુએ ઓગણત્રીસ લાખ પૂર્વ અને ઉપર ખાર પૂર્વાંગ (૫૩) સુધી ઉત્તમ ન્યાયથી રાજ્ય કર્યું, તેથી લોકો ઘણી સુખ શાંતિમાં રહીને પરમ ઉદ્ધાસથી ધર્મની આરાધના કરતા હતા. ૭૫

પ્રભુના માતા પિતાની ગતિ, વાર્ષિક દાન, દીક્ષા વગેરે બીના ત્રણ શ્લોકોમાં જણાવે છે—

ચક્રી૫૪ ન પ્રભુ માતા૫૫ શિવે જતા ઇશાને૫૬ પ્રભુ પિતા,
 સ્વયંબુદ્ધ જિનેશને લોકાન્તિકો૫૭ પ્રતિબોધતા;
 દાન વાર્ષિક૫૮ આપતા અભિષેક ઈદ્રાદિક કરે,
 અભયંકરામાં૫૯ બેસતા લેશ્યા વિમલ ધારણ કરે. ૭૬

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ ચક્રવર્તી (૫૪) નહોતા. પ્રભુના માતા મંગલારાણી (૫૫) મોકલે ગયા છે. અને પ્રભુના પિતા મેઘ રાજા અંત સમયે આરાધના કરીને ઇશાન દેવલોકમાં (૫૬) મહર્ષિક દેવ થયા. પ્રભુ સ્વયંબુદ્ધ હતા એટલે પોતાની મેળેજ બોધ પામેલા હતા. તેથી તેમણે પોતાની મેળેજ દીક્ષા લીધી છે પરંતુ કોઈના ઉપદેશથી બોધ પામીને દીક્ષા લીધી નથી. તે છતાં પણ પોતાનો આચાર હોવાથી લોકાન્તિક દેવો પ્રભુને પ્રતિબોધ કરવાને આવે છે, અને પ્રભુને તીર્થ પ્રવર્તાવવાની વિનંતિ કરે છે. ત્યાર પછી પ્રભુ એક વર્ષ સુધી વરસીદાન (૫૮) આપે છે માટે તે દાન “સાંવત્સરિક દાનના” નામથી ઓળખાય છે. પ્રભુના દીક્ષા મહોત્સવ વખતે ઈન્દ્ર વગેરે પુણ્યવંતા ભગ્ય જીવો પ્રભુને અભિષેક કરે છે. તે પછી મહોત્સવાદિ ધામધૂમ પૂર્વક અભયંકરા (૫૯) નામની પાલખીમાં બેસીને પ્રભુ દીક્ષા લેવાને નીકળે છે. તે વખતે પ્રભુ તેજો પદ્મ અને શુકલ એ ત્રણ શુભ લેશ્યામાંથી કોઈ એક લેશ્યાને ધારણ કરતા હતા, એટલે પ્રભુદેવના હૃદયમાં અધ્યવસાયો સારા વર્તતા હતા. ૭૬

ત્રેષ્ટ ઉત્સવ સપરિવારે વિનીતા૬૦ ચત્વર થઈ,
 સહસ્રાબ્ર૬૧ અશોક૬૨ તરૂ તલ આવતા પ્રભુ ભવતરી;

પશ્ચિમ^{૬૩} વયે વૈશાખ સુદ નવમી^{૬૪} મઘા^{૬૫} સિંહ^{૬૬} વિધુવરે;
નિત્યભક્તિક^{૬૭} સહસ નૃપની^{૬૮} સાથ મધ્યાહ્ને વરે. ૭૭

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે જ્યારે પ્રભુ દીક્ષા લેવાને નીકળે છે તે વખતે મોટા ઉત્સવપૂર્વક તથા પરિવાર સાથે વિનીતા નગરીના ચૌટામાં (મોટા ચોકમાં) થઈને એટલે રાજમાર્ગમાં થઈને પ્રભુનો દીક્ષાનો વરચોડો નીકળે છે. તે વરચોડામાં ફરતા ફરતા પ્રભુ છેવટે વિનીતા નગરની બહાર આવેલા સહસ્રાન્ન નામના ઉદ્યાનને વિષે (૬૧) અશોક વૃક્ષની નીચે આ સંસાર સમુદ્રને તારનારી હોડી જેવી દીક્ષાને સ્વીકારવા આવે છે. તે વખતે પ્રભુની પશ્ચિમ વય (૬૩) એટલે પાછલી અવસ્થા વર્તેલી હતી. અને વૈશાખ સુદ નવમીને (૬૪) શુભ દિવસે મઘા નામના (૬૫) નક્ષત્ર તથા સિંહ (૬૬) નામની રાશિ સાથે ચન્દ્રમાનો યોગ ચાલતો હતો. આવા શુભ અવસરે નિત્યભક્તિક (૬૭) એટલે જેમણે ખીજા તીર્થ કરેાની માફક ચતુર્થભક્તાદિ તપ કર્યો નથી, એવા પ્રભુ શ્રી સુમતિનાથે એક હજાર રાજઓની (૬૮) સાથે મધ્યાહ્ન (૬૯) સમયે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ૭૭

પંચમૌષ્ટિક^{૭૦} લોચ કરતા હર્ષથી દીક્ષા લીએ,
દેવદૂષ્ય^{૭૧} હવે ઉમંગે ઈંદ્ર યાવજજીવ^{૭૨} રહે;
પ્રભુ લહે મણુનાણુને^{૭૩} ઈંદ્રાદિ પ્રણુમી નાથને,
નાંદીશ્વરે થઈ જાય સ્વર્ગે ધન્ય માની સમયને. ૭૮

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રીસુમતિનાથે દીક્ષા લેતી વખતે ઉલ્લાસથી પંચ મુઠી લોચ કર્યો. તે વખતે ઈન્દ્ર મહારાજે હર્ષથી પ્રભુના ખભા ઉપર દેવદૂષ્ય (૭૧) વસ્ત્ર સ્થાપન કર્યું અને તે વસ્ત્ર પ્રભુના ખભા ઉપર યાવજજીવ (૭૨) એટલે પ્રભુ જીવ્યા ત્યાં સુધી રહ્યું. જ્યારે પ્રભુએ દીક્ષા લીધી તે વખતે પ્રભુને ચોથું મન:પર્યવ (૭૩) નામનું જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. આ જ્ઞાનથી પ્રભુ અઢી દ્વીપમાં રહેલા સંજી પંચેન્દ્રિય જીવેાના મનોગત ભાવ જાણી શકતા હતા. આ મન:પર્યવ જ્ઞાનના ઋણુમતિ મન:પર્યવ અને વિપુલમતિ મન:પર્યવ એવા ત્રે ભેદ છે. તેમાં ઋણુમતિ મન:પર્યવજ્ઞાન ઓછી વિશુદ્ધિવાળું હોય છે તેથી આવીને ચાલ્યું પણ જાય છે. પણ ખીજું વિપુલમતિ મન:પર્યવજ્ઞાન થયા પછી જતું નથી. એટલે તે વિપુલમતિ મન:પર્યવ જ્ઞાનવાળાને કેવલજ્ઞાન તેજ ભવમાં થાય છે ત્યાં સુધી તે રહે છે. પ્રભુને પણ આ વિપુલમતિ મન:પર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રભુની દીક્ષા થઈ રહ્યા પછી ઈન્દ્ર વગેરે દેવો પ્રભુને પ્રણામ કરીને ત્યાંથી નાંદીશ્વર દ્વીપે જાય છે. ત્યાં મહોત્સવ કરીને આ સમયને ધન્ય માનતા તેઓ પોત પોતાના સ્વર્ગમાં જાય છે. ૭૮

પ્રભુનું પ્રથમ પારણું તથા તે સ્થલનો મહિમા જણાવે છે:—

ખીજે દિન^{૭૪} વિજય^{૭૫} પુરે નૃપ પદ્મ ધર^{૭૬} પરમાન્નથી,^{૭૭}
પારણું પ્રભુએ કર્યું ત્યાં દિવ્ય^{૭૮} પ્રકટયા દેવથી;

સાડીબાર કોડ સોનૈયા તણી વૃષ્ટિજલ કરે;

ભય પૂજન કાજ તે સ્થલ રત્નપીઠ સહિત કરે. ૭૬

સ્પષ્ટાર્થ:—દીક્ષા લીધા પછી બીજે દિવસે (૭૪) પ્રભુએ વિજયપુર નામના નગરમાં (૭૫) પદ્મ નામના રાજાને ત્યાં (૭૬) પરમાજ્ઞથી (૭૭) એટલે ખીરથી 'પારણું' કચું. તે વખતે દેવોએ ત્યાં પાંચ પ્રકારના દીવ્યો (૭૮) પ્રગટ કર્યાં. અને દેવોએ સાડી બાર કરોડ સોનૈયાની વૃષ્ટિ (૭૯) કરી. રાજાએ પણ જ્યાં સોનૈયાની વૃષ્ટિ થઈ હતી ત્યાં (પારણું કરવાની જગ્યાએ) પૂજા કરવાને માટે રત્નની પીઠિકા બંધાવી.

પ્રભુને દાન આપનાર પદ્મરાજની મુક્તિ જણાવીને પ્રભુની છદ્મસ્થાવસ્થાનું સ્વરૂપ જણાવે છે:—

દાનદાતા પદ્મ રાજ તેજ ભવ શિવપદ્મ લહે,

ઉત્કૃષ્ટ તપ અહ માસ ૮૧ દ્રવ્યાદિક અભિગ્રહ પ્રભુ ગ્રહે;

પરીપહો સહતા વિચરતા આર્ય ૮૩ ભૂપર જિનવરા,

વીશ ૮૪ વર્ષ સુધી પ્રમાદ ન ૮૫ સેવતા શુભ ગુણધરા. ૮૦

સ્પષ્ટાર્થ:—શ્રીપદ્મરાજ પ્રભુને દાન આપવાના પ્રભાવથી તેજ ભવમાં શિવપદ્મ (૮૦) એટલે મોક્ષને પામ્યા. પ્રભુ દેવના સમયે ઉત્કૃષ્ટથી આઠ માસનો (૮૧) તપ કરાતો હતો. વળી શ્રીસુમતિનાથ પ્રભુએ દ્રવ્યાદિક એટલે દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાલથી અને ભાવથી એમ ચાર પ્રકારે અભિગ્રહો (૮૨) ગ્રહણ કર્યાં. અને ક્ષુધા, તરસ વગેરે બાવીસ પ્રકારના પરીપહોને સહન કરતા પ્રભુ આર્ય ક્ષેત્રોમાં (૮૩) વિચર્યા હતા. એ પ્રમાણે પ્રભુ વીસ વર્ષ સુધી (૮૪) છદ્મસ્થપણે વિચર્યા. પરંતુ સમતાદિ ગુણોને ધારણ કરતા પ્રભુએ પ્રમાદને (૮૫) સેવ્યો નથી. ૮૦

પ્રભુને કેવળજ્ઞાન કઈ અવસ્થામાં થાય છે તે જણાવે છે:—

એક પણ ઉપસર્ગ ન થયો ૮૬ ગ્રામ આદિક વિચરતા,

દીક્ષા સ્થલે નયરી અયોધ્યા ૮૭ સહસ્રાન્ને ૮૮ આવતા;

વર પ્રિયગુ તલે ૮૯ કરી છટૂ ૯૦ કપક શ્રેણિમાં રહી,

ધ્યાન શુક્લ ધ્યાવતા અઉ ધાતી કમેનિ દહી. ૮૧

સ્પષ્ટાર્થ:—આ દીક્ષા લીધા પછીની છદ્મસ્થ અવસ્થા દરમિયાન પ્રભુને એક પણ ઉપસર્ગ (૮૬) થયો નહોતો. અનેક ગામ, નગર વગેરેમાં વિહાર કરતા સ્વપર તારક પ્રભુ શ્રીસુમતિનાથ પોતાની દીક્ષા ભૂમિ અયોધ્યા નગરીના (૮૭) સહસ્રાન્ન વનમાં (૮૮) આબ્યા. તે ઉદ્યાનમાં ઉત્તમ પ્રિયગુતલે (૮૯) એટલે રાયણ વૃક્ષની નીચે છટૂ(૯૦)નો

તપ કરીને પ્રભુ ધ્યાનમાં રહ્યા હતા. શુભ ધ્યાન તે ધર્મધ્યાન તથા શુકલધ્યાન બન્નું. તેમાં શુકલ ધ્યાનમાં પ્રભુએ ક્ષપક શ્રેણિ શરૂ કરી. આ ક્ષપકશ્રેણિમાં પ્રથમ મોહનીય કર્મનો ક્ષય કરીને પછી બારમે શુભઠાણે આવેલા પ્રભુદેવ શુકલ ધ્યાનના એ ભેદોને ધ્યાવીને બાકી રહેલા જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાય એ ત્રણ ધાતી કર્મોનો ક્ષય કરીને લોકાલોક પ્રકાશક કેવલજ્ઞાનને પામી સર્વજ્ઞ થયા. ૮૧

પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયા પછી દેવોએ કરેલ સમવસરણુ વગેરે બીના એ શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

ચૈત્ર સુદ એકાદશીએ૧ મધ્યાહ્ન સિંહ૬૩ ચંદ્રે વરે,
પૂર્વાહ્ન કાલે૬૪ કેવલી સર્વજ્ઞતા પદવી વરે;
વૃત્તાંત જાણી વાસવાદિક સમવસરણુ બનાવતા,
ચૈત્ય વૃક્ષ પ્રદક્ષિણા થે પૂર્વ દ્વારે પેસતાં. ૮૨

સ્પષ્ટાર્થ:—એ દિવસે પ્રભુને કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થયું તે ચૈત્ર મહિનાની સુદ અગ્નિ-ર-સના દિવસે (૬૧) મધ્યા (૬૨) નામના નક્ષત્રનો અને સિંહ નામની (૬૩) રાશિને. ચંદ્રની સાથે યોગ ચાલતો હતો. અને અગ્નિઆરસના પૂર્વાર્ધનો (૬૪) (પહેલા એ પહોરની અંદરનો) સમય હતો. કેવલજ્ઞાન થવાથી પ્રભુ કેવલીની તથા સર્વજ્ઞપણાની પદવીને પામ્યા. પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થવાથી ઈન્દ્રોના આસન કંપાયમાન થયા. તેથી ઈન્દ્રો પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયું તે બીના જાણીને સહસ્રાઝ નામના ઉદ્યાનમાં આવ્યા. પછી દેવોએ ત્યાં સમ-વસરણુની રચના કરી પછી પ્રભુ શ્રી સુમતિનાથે ધર્મોપદેશ દેવાને માટે પ્રથમ ચૈત્યવૃક્ષને પ્રદક્ષિણા આપીને પૂર્વના દ્વારથી સમવસરણુમાં પ્રવેશ કર્યો. ૮૨

છત્રીશ સો ધનુષ્ય તેહ ઉંચું બાર ગુણું પ્રભુ દેહથી,
તીર્થ પ્રણુમી પૂર્વ સન્મુખ સુમતિ બેઠા કલ્પથી;
ત્રણ દિશાએ સ્થાપતા પ્રતિબિંબ ત્રણ ઉત્તમ સુરો,
ચોગ્ય સ્થાને બેસતી તે પર્ષદા ક્ષણ ગુણુકરો. ૮૩

સ્પષ્ટાર્થ:—તે ચૈત્યવૃક્ષ છત્રીશ સો ધનુષ્ય (૬૫) પ્રમાણુ ઉંચું હતું. એટલે પ્રભુના ત્રણસો ધનુષ્ય ઉંચા શરીરની અપેક્ષાએ બાર ગણું હતું. સમવસરણુની અંદર આવેલા ત્રીજા ગઢમાં પેસીને ‘નમો તિત્થસ્સ’ એ પદ બોલી તીર્થને નમસ્કાર કરીને સુમતિનાથ પ્રભુ પૂર્વ દિશા તરફ મુખ રાખીને સિંહાસન ઉપર બેઠા. તે વખતે તેવા પ્રકારનો દેવાનો કલ્પ અથવા આચાર હોવાથી ઉત્તમ દેવોએ પૂર્વ સિવાયની બાકીની ત્રણ દિશાઓમાં પ્રભુના ત્રણ પ્રતિબિંબ સ્થાપન કર્યા. એટલે સુમતિનાથ લગવાન જાણે ચાર મુખવાળા હોય, તેવા જણાતા હતા. જ્યારે આ પ્રભુજી સિંહાસન ઉપર બેઠા તે વખતે સાધુ સાધ્વી

દેવ દેવી તથા સ્ત્રી પુરૂષની ખાર પર્ષદા પોતપોતાના ઉચિત સ્થાને ગોઠવાઈ ગઈ. આ રીતે પ્રભુશ્રી સુમતિનાથના કેવલજ્ઞાન કલ્યાણક્રમે પવિત્ર અવસર બબ્બે જીવોને સમ્યક્દર્શનાદિ સદ્ગુણોને પમાડતો હોવાથી અપૂર્વ લાભદાયક કહેવાય, એમાં નવાઈ શી ? ૮૩.

ઈન્દ્ર મહારાજએ કરેલી પ્રભુની સ્તુતિનું વર્ણન આઠ શ્લોકોમાં કરે છે:—

નિર્દોષદઃ પ્રભુજી પાંચમા વાણીજી ગુણે અતિશયદઃ ગણે,
પ્રાતિહાર્યેદઃ શોભતા પ્રભુને સ્તવે હરિ શુભ મને;
હે જિનેશ્વર ! તરૂં અશોક ભ્રમર તણાં ગુંબરવે,
ગાતો જ જાણે હોયની ? ને પાંદડાંના હાલવે. ૮૪

નાચ કરતો હોય ની ? જાણે તમારા ગુણ વિષે,
રાગી થવાથી રક્ત હોયની ? તેમ ખૂશ થતો દીસે;
ડીંટ નીચાં જેમના કૂલો સુરો ઢીંચણ સુધી,
વર્ષાવતા તુજ દેશના સ્થલ પુણ્ય સમૃદ્ધિ ખધી. ૮૫

સ્પષ્ટાર્થ:—પર્ષદા પોત પોતાના સ્થાને ગોઠવાઈ (બેસી) ગયા પછી પાંચમા શ્રી સુમતિનાથ ભગવાને નિર્દોષ (૯૬) એટલે વાણીના કોઈ પ્રકારના દોષ રહિત એવા વાણી ગુણે (૯૭) એટલે પાંત્રીસ ગુણો વાળી વાણીથી અપૂર્વ દેશના આપવાની શરૂઆત કરી પહેલાં તે ઈન્દ્ર મહારાજ—ચોત્રીસ અતિશયોના સમૂહ વડે વિરાજમાન તથા આઠ પ્રાતિહાર્યો વડે શોભતા પ્રભુની આ રીતે સ્તુતિ કરી કે ‘ હે જિનેશ્વર દેવ ! આ અશોક વૃક્ષ ભ્રમરાના ગુંબરવ શબ્દ વડે જાણે તમારા ગુણોને ગાતો હોય તેવો જણાય છે. અને પાંદડાંના હાલવા વડે જાણે નાચ કરતો હોય તેવો જણાય છે. તથા તમારા ગુણોને વિષે રાગવાળો થવાથી જાણે રક્ત (રાતો) થયો હોય તેમ ખુશી થતો દેખાય છે. તે વખતે દેવતાઓ સમવસરણને વિષે કૂલોની વૃષ્ટિ કરે છે. તે કૂલો ઢીંચણ સુધી ઉંચા પથરાયેલાં હોય છે અને તેનાં ડીંટાં નીચે રહેલાં હોય છે. હું માનું છું કે આ રીતે થવામાં આપના પુણ્યની સમૃદ્ધિ જ અસાધારણ કારણ છે. ૮૪-૮૫

ગ્રામ રાગ પવિત્ર દિવ્ય ધ્વનિ હરિણ ગણ પણ સુણે,
ઉંચી કરીને ડોક ચામર ઐણિ તુજ મુખ કમલને,
સેવવા આવેલ હંસ ઐણિ જાણે હોય ની,
તિમ જણાય સમૃદ્ધિ ઉત્તમ માનું વર જિનનામની. ૮૬

સ્પષ્ટાર્થ:—આ આકાશમાં થતા ગ્રામ અને રાગવડે પવિત્ર દેવ હુંડલીના શબ્દને હરણિયાના સસુદાઓ (ટોળાં) પણ ડોક ઉંચી રાખીને સાંભળે છે. તે વખતે જાણે તેઓ

ગાયન સાંભળવામાં લીન થઈ ગયા હોય તેવા જણાય છે. તથા આપની બંને બાજુએ વીંઝાતી ચામરની શ્રંગિ તે ચામરો શ્વેત વર્ણના હોવાથી જાણે તમારા ગુપ્ત રૂપી કમલની સેવા કરવાને માટે હંસનો સમૂહ આવ્યો હોય તેવા જણાય છે. આથી હું માનું છું કે આ બધી સમૃદ્ધિ આપના ઉત્તમ જિનનામ કર્મના ઉદયાદિ અપૂર્વ પ્રભાવને જણાવે છે. ૮૬

પ્રભુજી સિંહાસન બેસીને ઘોં આપ જ્યારે દેશના,
સુણુવા તદા આવે હરિણુગણુ ભક્ત જાણે સિંહના;
હોયની તેવા જણાયે વૈર વિસરે જન્મના,
વૈર તરસા ભૂખ ના અવદાત અનુપમ આપના. ૮૭

સ્પષ્ટાર્થ:—હે પ્રભુજી ! જ્યારે આપ સિંહાસન ઉપર બેસીને દેશના આપો છો એટલે ધર્મોપદેશ કરો છો તે વખતે હરણોનાં ટોળે ટોળાં તે દેશના સાંભળવાને આવે છે. તે વખતે તે હરણો જાણે સિંહના ભક્તો હોય તેવા જણાય છે. એટલે તે વખતે હરણિયાઓને સિંહનો ભય લાગતો નથી. તેમજ સિંહ પશુ તે હરણાંઓને મારતો નથી. આ રીતે કહેવાનું રહસ્ય એ છે કે આપના તેવા પ્રકારના પવિત્ર અતિશયને લીધે જન્મથી જ પરસ્પર વૈરવાળા તે પ્રાણીઓ એક બીજાના વૈર ભાવને છોડી દે છે એટલું જ નહિ પરંતુ તેઓ તે વખતે ભૂખ અને તરસને પશુ વિસરી (ભૂલી) જાય છે. આ બધો પ્રભાવ આપનો જ છે. એમ હું ચોક્કસ માનું છું. ૮૭

શીત તેજે વ્યાપ્ત વિધુ જિમ હર્ષ ઘેજ ચકોરને,
આપ કાંતિ વ્યાપ્ત તિમ આનંદ આપો સર્વને;
વિશ્વપતિ ! આગળ તમારી દેવ દુંદુભી વાજતા,
આપ ગણમાં તુજ વિપુલ સામ્રાજ્યને વિસ્તારતા. ૮૮

સ્પષ્ટાર્થ:—જેવી રીતે શીત તેજ એટલે શીતળ પ્રકાશવાળો ચંદ્ર ચકોર પક્ષીને હર્ષ આપે છે (રાજી કરે છે) તેવી રીતે કાંતિ રૂપી તેજવાળા આપ પ્રભુ પશુ સર્વ જીવોને આનંદ આપો છો. હે વિશ્વના પતિ ! તમારી આગળ આજ દેવદુંદુભિ વગેરે વાજિત્રો વાગી રહેલા છે તે બધા વાજાંઓ આપ જનોના સમૂહને વિષે આપના વિશાળ સામ્રાજ્યને વિસ્તાર કરે છે, એટલે તમામ આપ (અરિહંત) પુરૂષોમાં આપ ચક્રવર્તી રાજાની જેવા શ્રેષ્ઠ છો, એમ તે વાજિત્રો જણાવે છે. ૮૮

મસ્તકે ત્રણુ છત્ર શોભે આપ પુણ્ય સમૃદ્ધિના,
ક્રમ સમા તિમ તેહ શાપક ભુવન વર પ્રભુતાતણા,
આવી તમારી અષ્ટ પ્રાતિહાર્ય લક્ષ્મી જોઈને,
મિથ્યાત્વીઓ પણ જરૂર પામે ચિત્તમાં આશ્ચર્યને. ૮૯

સ્પષ્ટાર્થ:—હે પ્રભુ ! આપના મસ્તકના ઉપર ત્રણ છત્રો શોભી રહ્યા છે તે જાણે આપની કમસર મળેલી પુણ્યરૂપી સમૃદ્ધિની પરંપરાને જણાવતા હોય તેવા શોભે છે. અને ત્રણ ભુવનને વિષે આપની ઉત્તમ પ્રભુતાને જાણે જણાવતા હોય તેવા શોભે છે. આપની આવા પ્રકારની અશોક વૃક્ષથી માંડીને ત્રણ છત્ર સુધીની આઠ પ્રતિહાર્થ રૂપ જાણ લક્ષ્મીને જોઈને આપના પ્રબલ પુણ્યને અનુમોદનારા મિથ્યાત્વી જીવો પણ જરૂર ચિત્તમાં આશ્ચર્ય પામે છે. આ રીતે કહેવાનો સાર એ છે કે જેમને તમારા ઉપર કોઈ જાતનો ભક્તિભાવ નથી તેવા મિથ્યાત્વી જીવોને પણ તમારી આ આઠ પ્રતિહાર્થની ઋદ્ધિ જોઈને આશ્ચર્ય થાય છે તો તમારા ઉપર બહુમાન સહિત ભક્તિભાવને ધારણ કરનારા જીવોને આશ્ચર્ય થાય, તેમાં કાંઈ નવાઈ જેવું છેજ નહીં. ૮૯

હે નાથ ! ના ચારિત્રની આરાધના મારે અહીં,
તરણ સાધન ભક્તિ પ્રભુની પુણ્યથી આજે લહી;
લાભ અનહદ મેળવ્યો મેં મેલ મનના દૂર કર્યા,
ભક્તિસુખ આગળ સકલ સુખ સ્વર્ગના તૃણસમ ગણ્યા. ૯૦

સ્પષ્ટાર્થ:—હે નાથ ! આ દેવપણના ભવને વિષે મારાથી ચારિત્રની આરાધના થઈ શકે તેમ નથી. કારણ કે દેવોને વધારેમાં વધારે યોગ્ય અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણઠાણું હોય છે. પરંતુ તેમનાથી દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિ પાળી શકાતી નથી. કારણ કે તેમને અપ્રત્યા-
જ્યાનાવરણીય કષાયનો ઉદય હોય છે અને જ્યાં સુધી આ કષાયનો ઉદય હોય ત્યાં સુધી દેશવિરતિ પણ આવે નહિ તો સર્વવિરતિ તો ક્યાંથીજ આવે ? તો પણ આ સંસાર સમુદ્રથી તરવામાં સાધન રૂપ આપની ભક્તિ કરવાનો પ્રસંગ આજે મને મારા પ્રબલ પુણ્યના ઉદયથી મળ્યો છે. વળી આપની ભક્તિ કરીને મેં અનહદ એટલે હદ વિનાનો અથવા ઘણો લાભ મેળવ્યો છે કારણ કે આપની ભક્તિ કરવાથી મારા મનનો મેલ દૂર થયો છે અથવા મનની નિર્મળતા થઈ છે. તેમજ હું આપની ભક્તિ કરવાથી મળેલ સુખ શાંતિની આગળ સ્વર્ગની સઘળી સુખ સાહિબીને પણ ઘાસ જેવી માનું છું. ૯૦

તે દેવપણું શા કામનું ? જેમાં ન ભક્તિ આપની,
વિનતિ સ્વીકારો માહરી બહુમાન ભક્તિ આપની;
મળજો ભવોભવ દાસને સ્તવના કરી વિરમ્યા હરિ,
સુમતિ પ્રભુ છે દેશના ઈશ સકલ ભાષા અનુસરી. ૯૧

સ્પષ્ટાર્થ:—હે પ્રભુ ! જેમાં આપની ભક્તિ કરવાનો પ્રસંગ મળે નહીં અથવા દેવ-
પણનો ભવ મળ્યા છતાં જો આપની ભક્તિ કરવાને પ્રસંગ ન મળે તો તે દેવપણું પણ નકામું જ છે; એમ હું માનું છું. માટે હે પ્રભુ ! હું નમ્ર ભાવે બે હાથ જોડીને વિનંતિ

કરું છું કે આ તમારા દાસને (મને) ભવોભવ બહુમાન પૂર્વક તમારી ભક્તિ કરવાનો પ્રસંગ મળજો. એ પ્રમાણે પાંચમા શ્રીસુમતિનાથ ભગવાનની સ્તુતિ પૂરી કરીને ઈન્દ્ર મહારાજ અટક્યા. તે પછી શ્રીસુમતિનાથ ભગવાને દેશના આપવાનો આરંભ કર્યો. અને તે દેશના સભાના બધા જીવો સમજી શકે એ પ્રમાણે શરૂ કરી. પ્રભુ જો કે અર્ધ માગધી ભાષામાં દેશના આપે છે, પરંતુ તે ભાષા પ્રભુના પ્રબલ પુણ્યના પ્રભાવે અથવા પ્રભુના વચનાતિશયના પ્રભાવે બધા જીવોને પોત પોતાની ભાષાએ પરિણમે છે. તેથી તમામ જીવો પોત પોતાની ભાષામાં સારી રીતે સમજી જાય છે. ૯૧

શ્રીસુમતિનાથ તીર્થંકરની દેશના ૪૨ શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

હે ભવ્ય જીવો ! પ્રબલ પુણ્યે મનુજ ભવને પામીને,
ન પ્રમાદ કરજો હર્ષથી આરાધજો જિનધર્મને;
જાણી જ કાર્યાકાર્યને કર્તવ્યને ના ભૂલજો,
સ્વપર કાર્ય વિવેક પામી આત્મકાર્યો સાધજો. ૯૨

સ્પષ્ટાર્થ:—હે ભવ્ય જીવો ! તમે આ મનુષ્ય ભવને ઘણા પુણ્યના ઉદ્ભવથી પામ્યા છો. કારણ કે આ મનુષ્યપણું પામવું એ કથ દષ્ટાન્તે કરીને ઢોહલું કહેલું છે. માટે આવું ઉત્તમ મનુષ્યપણું પામીને તમે શ્રીજિનેશ્વરે કહેલા ધર્મની પરમ ઉદ્દાસથી આરાધના કરજો, પરંતુ આરાધના કરવામાં જરા પણ પ્રમાદ કરશો નહિ. વળી કાર્યાકાર્ય એટલે કરવા લાયક કર્તવ્યો કયાં કયાં છે ? તે જાણીને તે કાર્યને કરજો અને અકાર્ય એટલે કયું કાર્ય કરવા લાયક નથી તે જાણીને તેવા કાર્યનો ત્યાગ કરજો. તેમજ જે કરવા લાયક હોય તે કર્તવ્યોને તમે ભૂલશો નહિ. વળી સ્વકાર્ય કેને કહેવાય અને પરકાર્ય કેને કહેવાય તેનો વિવેક કરીને એટલે સારી રીતે સમજીને તેમાંથી આત્મકાર્યો એટલે પોતાના આત્માને હિત કરનારા (ભવસમુદ્રથી તારનારા) કાર્યો (સંચમાદિની આરાધના) પરમ ઉદ્દાસથી કરજો. ૯૨

પુત્રાદિ કાળે જે કરે પર કાર્ય તે સવિ જાણીએ,
પરકાર્યમાં મુંઝાઈને નિજ કાર્યને ના ભૂલીએ;
પર વસ્તુ મોહ નિવારણી શુભ એકતાની ભાવના,
આત્મ તત્ત્વ કમલ વિકાસ દિનેશ સમ આ ભાવના. ૯૩

સ્પષ્ટાર્થ:—પરકાર્ય કેને કહેવાય તે સમજાવતાં જણાવે છે કે તમે પુત્રાદિ કાળે એટલે પુત્ર, પુત્રી, સ્ત્રી, બાઈ, ખંડેન, સ્ત્રી વગેરે કુટુંબને માટે જે કાર્યો કરો તે સઘળાં પર કાર્યો જ જાણવાં. અહીં સ્વકાર્ય એટલે પોતાના આત્માના હિતને માટે જે કાર્ય કરવામાં આવે તે કાર્ય સિવાય બીજા બધાંના માટે જે કાર્ય કરવામાં આવે તે પરકાર્ય

જાણું. માટે પરકાર્યમાં એટલે કુટુંબ કળીલા માટે કરવાનાં કાર્યમાં મોહ રાખીને નિજ કાર્ય એટલે પોતાના આત્માના હિતકારી કાર્યોને ભૂલી જવાં નહિ. વળી તમારે સારી એકતાની ભાવના ભાવવી. કારણ કે આ ભાવના પર વસ્તુના અથવા પૌદ્ગલિક વસ્તુના મોહને નિવારણ કરનાર છે અથવા પૌદ્ગલિક મોહને દૂર કરાવનારી આ ભાવના છે, તેમ જ આત્મતત્ત્વ એટલે આત્મામાં રહેલા નિર્મલ ચારિત્રાદિ ગુણો રૂપી કમલોને વિકસ્વર કરવા માટે આ એકત્વ ભાવના સૂર્ય જેવી છે. એટલે જેમ સૂર્યના ઉદયથી કમળો પ્રકુલિલ થાય છે તેવી રીતે આ એકત્વ ભાવના આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણો રૂપી કમલોને વિકસ્વર કરે છે. ૯૩

કરવી તમારે એમ પ્રતિદિન એકતાની ભાવના,
હે જીવ ! જન્મ્યો એકલો તું મરત તુજ સહ કોઈ ના;
જ્યાં મરીને જાય ત્યાં પણ કોઈ પણ ના સાંભરે,
ભોગવે પણ એકલો કૃતકર્મ અત્ર ભવે પરે. ૯૪

સ્પષ્ટાર્થ:—હે જીવ્ય જીવો ! તમારે આ એકતાની ભાવના (એકત્વભાવના) આ રીતે જરૂર હંમેશાં ભાવવી જોઈએ. હવે આ ભાવના કેવી રીતે ભાવવી ? તેનો ઉત્તર સ્પષ્ટ રીતે જણાવતાં કહે છે કે હે જીવ ! જ્યારે તું જન્મ્યો ત્યારે તું એકલો જ જન્મ્યો હતો, પરંતુ તે વખતે તારી સાથે પુત્રાદિમાંનું કોઈ પણ જન્મ્યું ન હતું. તેવી રીતે તું મરીશ ત્યારે પણ તું એકલો જ પરભવમાં જવાનો છે, તે વખતે પણ તારી સાથે બીજું કોઈ પણ મરીને આવનાર નથી. વળી જ્યારે જીવ અહીંથી મરીને પરભવમાં જાય છે ત્યારે અહીંનાં કોઈ સગાં સંબંધી પુત્ર વગેરે યાદ પણ આવતા નથી. તેવી જ રીતે તેં જે કર્મો બાંધ્યાં હોય છે તે પણ તું એકલો જ ભોગવે છે. તેં જે કુટુંબાદિકને માટે આરંભાદિ પાપ કાર્યો કરીને જે પાપકર્મો બાંધ્યા હશે તે પણ તારે એકલાને જ આ ભવમાં કે પરભવમાં ભોગવવાનાં છે. તેમાં પુત્રાદિમાંથી બીજો કોઈ પણ ચાલુ દુઃખમાં ભાગ લઈ શકતાં જ નથી. ૯૪

ચોરે કરી ચોરી ઉપાજ્યું ધન સુતાદિક તેહના,
ભેગા મળી ખઈ જાય પણ દુઃખ કેદ ફાંસી નરકના;
ચોરનાર જ ભોગવે હ્યે અંશ ના રજ દુઃખનો,
ખાનાર તેઓ તિણ કરીશ વિશ્વાસ ના તું અન્યનો. ૯૫

સ્પષ્ટાર્થ:—જેમ ચોરે ચોરી કરીને ધન ભેગું કર્યું. તે ધનને તેના પુત્ર પુત્રી સ્ત્રી વગેરે ભેગા થઈને ભોગવે છે. એટલે એ પૈસાથી તેઓ મોજ ઉઠાડે છે, પરંતુ કેદનું ફાંસીનું કે નરકનું દુઃખ તો ચોરી કરનાર ચોર એકલો જ ભોગવે છે. તે વખતે તેના પુત્ર

વગેરે (ખાનારાઓ) તે દુઃખમાંથી લગાર પણ ભાગ લઈ શકતા નથી. આવી રીતે જે કરે તે ભોગવે એવો કુદરતનો નિયમ હોવાથી તું બીજા પુત્રાદિનો વિશ્વાસ કરીશ નહિ. બીજા પુત્ર વગેરે મને દુઃખના સમયે મદદ કરશે એવી આશા તું રાખીશ નહિ. કારણ કે એવી આશા રાખવી, તે તદ્દન નકામી જ છે. ૯૫

દુઃખ રૂપ હવથી સળગતું ભવ અરણ્ય તિહાં ભમે,
નરકાદિ ગતિમાં એકલો તું વિવિધ પીડાને ખમે;
પસ્તાય બહુ પીડા સહંતા બંધ કાલે ભૂલતા,
તે સમયમાં ચેતનારા ના કદી દુઃખિયા થતા. ૯૬

સ્પષ્ટાર્થ:—આ ભવ અરણ્ય એટલે સંસાર રૂપી વન અનેક પ્રકારના દુઃખરૂપી દાવા-નળથી સળગી રહ્યું છે. તે સંસાર રૂપી અરણ્યમાં આવેલ નરકગતિ તિર્થંચગતિ વગેરે ગતિઓમાં અનેક પ્રકારની પીડાઓને સહન કરતો તું એકલો રખડે છે. ને વિવિધ પ્રકારની વેદનાને ભોગવે છે. અહીં સમજવાતું એ છે કે જેઓ બંધકાલે એટલે કમોનો બંધ કરતી વખતે ભૂલ કરે છે એટલે ચેતતા નથી, તેઓ જ્યારે દુઃખને ભોગવવાનો વખત આવે છે ત્યારે ઘણો પસ્તાવો કરે છે. પરંતુ અશાતા વેદનીયાદિ કમોને બાંધ્યા પછી શોક કરવો શા કામનો ? અહીં સત્ય બીના એ છે કે જેઓ બંધ કરતી વખતે ચેતીને ચાહે છે તેઓ કદાપિ દુઃખીઆ થતા નથી. કારણ કે કહેવત છે કે ચેતતા નર સદા સુખી. માટે હે જીવ ! તું કર્મબંધના કારણોને સેવીશ નહી. ૯૬

ભવમાં ભમંતા જીવને ના સહાય કરતો દેહ આ,
તેહ સુખ દુઃખ ભોગ સાધન જાય ના પરભવ જતાં;
પૂર્વ ભવથી સાથ નિજની આવતો ના તેહથી,
સહાયને કરનાર તે નહિ જાણુજે ઇમિ નિયમથી. ૯૭

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી હે ભવ્ય જીવો ! તમે તમારા આત્માને આ રીતે હિતશિક્ષા દેજો કે—હે જીવ ! તું જે શરીરને તારૂં માને છે અને તું જેને સાચવવાને માટે અનેક પ્રકારનાં દુઃખો સહન કરે છે, તે તારૂં બહાતું શરીર પણ આ સંસારમાં રખડતા સુખ શાંતિને ચાહનારા આ જીવને જરા પણ સહાય કરતું નથી. ખરી બીના એ છે કે આ શરીર તો જીવને સુખ અથવા દુઃખ ભોગવવાનું સાધન છે. એટલે શરીર દ્વારા પણ જીવ સુખ દુઃખને ભોગવે છે. પરંતુ પરભવમાં જતી વખતે આ શરીર સાથે જતું નથી. વળી સંસારી જીવ પૂર્વ ભવથી આ ભવમાં આવતી વખતે પણ તે શરીરને સાથે લઈને આવતો નથી. તેથી આ શરીર સહાય કરનારૂં નથી, એમ તું નક્કી માનજે, માટે મોહથી આ શરીરના રક્ષણાદિને માટે આરંભ વગેરે અનેક પ્રકારના દુઃખો ભોગવીને બાંધેલા ચીકણાં કમોના ઉદયે દુર્ગતિની ભયંકર

વેદનાઓ જરૂર રીબાઈ રીબાઈને સહન કરવી પડે છે. આ મુદ્દાને લક્ષ્યમાં રાખીને તમે જરૂર ચેતતા રહેજો, ને મોક્ષમાર્ગને આરાધજો. ૯૭

એથી જ સાબીત એ શુભાશુભ કર્મ કરતો જીવ આ,
એકલો ભટકે ભવે ને ભોગવે ફલ કર્મના;
મોક્ષ સુખને અનુભવે પણ એકલો તે જ્યાં નહી,
પુત્રાદિનો સંબંધ તિણુ બ્રમણાદિમાં એકલ સહી. ૯૮

સ્પષ્ટાર્થ:—પૂર્વે (૯૭ માં શ્લોકમાં) કહેલી ખીના ઉપરથી એમ સાબીત થાય છે કે આ જીવ જ શુભાશુભ કર્મોનો અથવા પુણ્ય પાપ કર્મોદિનો કરનારો છે. તે એકલો જ ભવમાં ભટકે છે તેમજ તે એકલોજ વિવિધ કર્મોના ફલોને પણ ભોગવે છે. અને મોક્ષમાં એકાંત સાચા સુખને પણ તે એકલોજ અનુભવે છે. તે વખતે ત્યાં તેને પુત્રાદિક પર ભાવનો સંબંધ હોતો નથી. આતું રહસ્ય એ છે કે સંસારમાં રખડવું વગેરેમાં પણ આ જીવ એકલો જ હોય છે એ વાતમાં લગાર પણ સંદેહ કરવા જેવું છે જ નહીં. ૯૮

હસ્તાદિ છૂટા જેહના તે શીઘ્ર ભવ રૂપ જલધિનો,
પાર પામે ઇતર જિમ ના તેમ નિર્મોહી જનો;
ભવ જલધિનો પાર પામે અન્યના તિણુ ભવતણા,
સર્વ સંબંધો તજી તું સાધ પથને મોક્ષના. ૯૯

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રીસુમતિનાથ ચાહુ પ્રસંગે દષ્ટાંત દેતાં જણાવે છે—જેમના હાથ પગ વગેરે અવયવો છૂટા હોય એટલે બંધાએલા ન હોય તે જીવો જેમ સમુદ્રને તરીને જલદી કાંઠે પહોંચી શકે છે. પરંતુ ઇતર એટલે જેઓના હાથ પગ બંધાએલા હોય છે, તેઓ આ સમુદ્રનો પાર પામી શકતા નથી. તેવી રીતે આ સંસાર રૂપી સમુદ્ર તરવાને માટે પણ નિર્મોહી એટલે મોહ વિનાના જીવો સમર્થ થાય છે. પરંતુ જેઓ મોહ રૂપી બંધનથી બંધાએલા હોય છે તેઓ કદી પણ આ સંસાર સમુદ્રના પારને પામી શકતા નથી. માટે સર્વ પ્રકારના સંબંધો દુઃખદાયી છે એવું સમજીને હે જીવ ! સર્વ સંબંધોનો ત્યાગ કરીને તું મોક્ષના માર્ગની સાધના કર એટલે મોક્ષના માર્ગરૂપ સમ્યગ્ દર્શન, સમ્યગ્ જ્ઞાન તેમજ સમ્યગ્ ચારિત્રની આરાધના કર. જો તું આ રીતે વર્તીશ, તો જરૂર સંસાર રૂપી સમુદ્રને તરી જઈશ. એટલે તારે આ સંસારમાં રખડવું પડશે જ નહિ. એમ હે ભવ્ય જીવો ! તમે આત્માને જરૂર સમજાવજો. ૯૯

જ્ઞાન સંયમના તરંગોમાં વિનાંસી આત્મા,
એક શાશ્વત રૂપ વિણુ તે સર્વ મોહક વિશ્વમાં;

પરભાવ રંગી મૂઠ જીવો કરણ વિષયાવેશથી,
પર વસ્તુ પોતાની ગણે પણ સત્ય રૂપે તિમ નથી. ૧૦૦

સ્પષ્ટાર્થ:—ઉત્તમ જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્રના તરંગોમાં (પર્યાયમાં) વિલાસ કરનારે આ મારો આત્મા છે, તે આત્મત્વ ધર્મની અપેક્ષાએ એક છે એટલે એકલો છે અને શાશ્વત રૂપ એટલે સદા કાળ રહેનારો છે. પણ કદાપિ નાશ પામનારો નથી. માટે આ જ્ઞાન દર્શન સ્વરૂપ આત્મા વિના આ વિશ્વમાં રહેલા બીજા સર્વ પદાર્થો મોહને લીધે જ મારા છે એમ લાગે છે, પરંતુ ખરી રીતે તે આત્માથી જૂદા જ છે એમ ચોક્કસ સમજવું જોઈએ. અજ્ઞાનાદિથી આ રીતે નહિ સમજનારા પરભાવરંગી એટલે આત્માથી જૂદા બીજા સ્ત્રી આદિ પૌદ્ગલિક પદાર્થોમાં આસક્ત એવા મૂઠ એટલે મૂર્ખ જીવો ઇન્દ્રિયોના શબ્દાદિ વિષયોના આવેશ (વેગ) થી પર વસ્તુઓને પોતાની માને છે. પરંતુ આત્મ દૃષ્ટિથી સાચી વિચારણા કરતાં જરૂર સમજશે કે તે પદાર્થો આત્માથી જૂદા જ છે. ૧૦૦

જેમ પરની વસ્તુને મુજ વસ્તુ છે ઇમિ માન્યતા,
દુઃખદ તિમ પરભાવમાં મારાપણાની માન્યતા;
પીડા અને ભય આપતી ઇષ્ટિ એક લવ્યાત્મા કહે,
હે ચિત્ત ! તજ પર ભાવને જેથી સ્વભાવ રતિ વહે. ૧૦૧

સ્પષ્ટાર્થ:—જેમ કોઈ પારકાની વસ્તુને પોતાની વસ્તુ છે એમ માનવાથી પરિણામે દુઃખી થાય છે તેવી રીતે પરભાવ એટલે આત્માથી જૂદા ધન, દોલત, સ્ત્રી, જમીન વગેરે પૌદ્ગલિક પદાર્થોમાં પોતાપણાની માન્યતા એટલે એ મારાં છે એવી માન્યતા તે જીવને પીડા તથા ભયને આપનારી થાય છે. કારણ કે કોઈ તે વસ્તુઓ લઈ લે અથવા વસ્તુઓનો નાશ થાય ત્યારે તે મોહી જીવને પીડા એટલે દુઃખ થાય છે. તેમજ તે વસ્તુઓ કોઈ બીજો મારી પાસેથી લઈ લેશે આવો ભય પણ રહ્યા કરે છે. માટે એક આત્મજ્ઞાની ભગ્ન જીવ મનને કહે છે “હે ચિત્ત ! તું પરભાવમાં રહેલા મમત્વનો ત્યાગ કર કે જેથી તને સ્વભાવ રતિ એટલે પોતાના જ્ઞાનાદિક ગુણોમાં રમણતા થશે. અને તેવી રમણતા તને પરંપરાએ જરૂર મોક્ષ આપશે. ૧૦૧

ચંદન તરૂને અડકતો જિમ પવન આનંદિત કરે,
આત્મ તત્ત્વ વિચાર તિમ નિજ ચિત્તને હર્ષિત કરે;
સમતા સહિત આ એકતાની ભાવનાને ભાવજે,
રાજર્ષિ નમિની જેમ પરમાનંદ મહેલે મહાલજે. ૧૦૨

સ્પષ્ટાર્થ:—જેવી રીતે ચંદનના વૃક્ષને અડકતો સુગંધીદાર પવન તે સ્થલે રહેલા

જીવોને આનાંદિત (રાજી) કરે છે, તેવી રીતે આત્મ તત્ત્વનો વિચાર એટલે આ આત્માનું સ્વરૂપ શું છે? એના ગુણો કયા કયા છે? વગેરે તત્ત્વની વિચારણા કરનારો જીવ પોતાના ચિત્તને હર્ષવાળું બનાવે છે. હે જીવ! આ રીતે જરૂર વિચારજો કે-મારો આ જીવ એકલો જવાનો છે અને સુખ દુઃખ પણ પોતે એકલો જ ભોગવે છે વગેરે સ્વરૂપે એકતાની ભાવનાને સમતા ભાવે નિરંતર વિચારજો. અને યથાર્થ સ્વરૂપે એકતાની ભાવના ભાવનારા શ્રી નમિ રાજર્ષિની જેમ પરમાનંદ મહેલ એટલે પરમ આનંદના સ્થાન રૂપ મોક્ષ રૂપી મહેલમાં જઈને પરમ આનંદને ભોગવજો.

અહીંયાં શ્રી નમિ રાજર્ષિની ખીના ટુંકામાં આ પ્રમાણે જણાવી—

મિથિલા નામની પ્રસિદ્ધ નગરી હતી. તે નગરીમાં નમિ નામના રાજા રાજ્ય કરતા હતા. આ રાજા પરાક્રમી તથા ન્યાયી હતા. કેટલાક વર્ષો સુધી સુખે રાજ્ય કર્યા પછી તે નમિ રાજાને એક વખતે શરીરને વિષે બહુ જ આકરો દાહ જ્વર થયો. તેની શાંતિને માટે અનેક ઔષધો કર્યા છતાં તે દાહજ્વર શાંત થયો નહિ. વૈદના કહેવા મુજબ રાણીઓ દાહજ્વરની શાંતિ માટે નમિરાજાને ચંદન ઘસીને ચોપડતી હતી. તે વખતે રાણીઓએ હાથને વિષે પહેરેલાં કંકણોના શબ્દ (ખડખડાટ) થી રાજાના કાનને આઘાત લાગતો હતો, તેથી અધિક પીડા થતી હતી. આ રીતે રાજાને કંકણોના શબ્દથી અધિક પીડા થતી જાણીને રાણીઓએ હાથનાં વધરાનાં કંકણ અતુકમે કાઢી નાખ્યાં; ફક્ત મંગલને માટે (સૌભાગ્યવંતીના ચિહ્ન તરીકે) એક એક વલય રહેવા હીધું. આમ કરવાથી કંકણોનાં એક બીજા સાથે અથડાવાથી પહેલાં જેવો થતો તેવો અવાજ બંધ થઈ ગયો. આથી રાજાને કાંઈક શાંતિનો અનુભવ થવા લાગ્યો. રાજાએ પૂછ્યું કે હવે અવાજ કેમ સંભળાતો નથી. ત્યારે રાણીઓએ જણાવ્યું કે આપને અમારા હાથના કંકણોના શબ્દથી અધિક દુઃખ થાય છે એમ જાણીને અમે એક એક કંકણ હાથમાં રહેવા હીધું અને બીજા કંકણો કાઢી નાખ્યા તેથી હવે અવાજ થતો નથી.

આ સાંભળીને રાજાને વિચાર થયો કે-ઘણા પદાર્થોના સંયોગો જ દુઃખદાયી છે. ઘણાં કંકણોથી દુઃખ થતું હતું, અને ઓછા કંકણોથી દુઃખ પણ ઓછું ઓછું થાય છે. આ દૃષ્ટાંતથી જણાય છે કે એકાકીપણામાં જ ખરું સુખ અને શાંતિ છે. જો આ રાત્રે મારો દાહ શાંત થઈ જાય તો મારી ભાવના છે કે હું સર્વ સંગનો ત્યાગ કરીને ચારિત્ર ગ્રહણ કરું. આવી વિચારણામાં નમિ રાજા ઉઘી ગયા.

અશાતા વેદનીય કર્મનો ઉદય તેજ રાત્રીમાં બંધ થવાથી નમિ રાજા પીડા રહિત થયા. પોતાની ઈચ્છા સફળ થવાથી (પીડા રહિત થવાથી) સ્વયં પ્રતિબોધ પામેલા સ્વયંબુદ્ધ નમિ રાજાએ પુત્રને ગાદીએ બેસાડી પોતાના હાથે હીક્ષા લીધી. આ વખતે ઇન્દ્રે બ્રાહ્મણના વેષે આવીને નમિરાજાને અનેક પ્રશ્નો પૂછીને રાજ્યનો ત્યાગ ન કરવા માટે

ખડું જ સમજાવ્યા. પરંતુ દેહ વૈરાગ્યવાળા નમિ રાજર્ષિએ ઇંદ્રના પ્રશ્નોના સચોટ જવાબ આપી રાજ્યનો ત્યાગ કર્યો. ઇન્દ્રે નમિ રાજર્ષિની દેહતાના વખાણ કર્યો. ત્યાર પછી પોતાની મેળે બોધ પામેલા હોવાથી પ્રત્યેક ખુદ એવા નમિ રાજર્ષિએ નિરતિચારપણે ચારિત્ર્ય પાલન કર્યું. ને કર્મોના ક્ષય કરી કેવલી થઈને મોક્ષે ગયા. ૧૦૨

વસ્તુ કેરા તત્ત્વને હે જીવ ! ખૂબ વિચારજો,
આ વિશ્વમાં કઈ ચીજ તારી કયાં સુધી ઈમિ ધારજો;
ભવ પદાર્થો કોઈના હોતા નથી હોશે નહી,
માઈ તાઈ મોહ મિથ્યા રત્ન ત્રણ સાચા સહી. ૧૦૩

સ્પષ્ટાર્થ:—હે જીવ ! તું વસ્તુ એટલે દ્રવ્ય શુષ્ક પર્યાયના સ્વરૂપનો ખૂબ વિચાર કરજો. કયું દ્રવ્ય કેવા સ્વરૂપવાળું છે, નાશવંત છે કે નાશ રહિત છે વગેરે બાબતનો તું સારી રીતે વિચાર કરજો. આ દુનિયામાં વર્તતી કઈ ચીજ તારી કયાં સુધી રહેવાની છે ? તેનો પણ તું વિચાર કરજો. અથવા કોઈ ચીજ તારી સાથે કાયમ રહેનારી નથી, કારણ કે એ પદાર્થો પોતે નાશવંત છે માટે તેનો જ્યારે નાશ થાય ત્યારે અથવા જ્યારે તાઈ આયુષ્ય પૂરું થાય ત્યારે તે પદાર્થો તારી સાથે આવવાના નથી, આ રીતે તે પદાર્થો તારી સાથે કાયમ રહી શકતા નથી. માટે જ કહ્યું છે કે આ સંસારના પુત્રાદિ સર્વ પદાર્થો કોઈના થયા નથી ને થવાના પણ નથી. માટે આ માઈ ધન, આ માઈ ઘર, આ મારો બંગલો, આ મારો છોકરો વગેરે (માઈ તાઈ) ની માન્યતા મિથ્યા મોહ રૂપ છે. અથવા એ બધું તાઈ નથી છતાં તાઈ માનવું તે જ તારી ખોટી ભ્રમણા છે અને તે ભ્રમણા કરાવનાર મોહ છે, મોહને લીધે તાઈ નથી તે તને તાઈ લાગે છે. અને તાઈ શું છે તે તને સમજાતું નથી. પણ શાંત ચિત્તે બરાબર વિચાર કરતાં જરૂર સમજાશે કે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રૂપી ત્રણ રત્નો તે જ તારાં છે અને તે જ હૃદયમાં તારી પાસે રહેનારાં છે. ૧૦૩

પૂર્વ ભવનું સર્વ છંડી જીવ જન્મે એકલો,
ધન આદિ સર્વ પદાર્થ છંડી મરણ પામે એકલો;
કર્મ સારાં તેમ નરસાં જીવ બાંધે એકલો,
શુભ અશુભ ફલ તેહના તે અનુભવે પણ એકલો. ૧૦૪

સ્પષ્ટાર્થ:—જ્યારે જીવ મરીને નવો જન્મ પામે છે ત્યારે તે પૂર્વ ભવના સર્વ ધન, કુટુંબ, બંગલા, ઘર વગેરે પદાર્થોને છોડીને એકલો નવો જન્મ પામે છે. તેવી રીતે જ્યારે મરણ પામે છે ત્યારે પણ ધન વગેરે સર્વ પદાર્થોને અહીંયાં જ છોડીને એકલો જ મરીને પરભવમાં જાય છે. સારાં કર્મોને (પુણ્ય કર્મોને) તેમજ નરસાં કર્મોને (પાપ કર્મોને) પણ આ જીવ એકલો જ બાંધે છે. તેમજ તે બાંધેલાં શુભાશુભ કર્મોનાં ફલોને

પણ તે (કર્મોને બાંધનારો) જીવ એકલો જ લોગવે છે. આ કર્મોને લોગવવામાં પુત્રાદિ-
માંથી કાંઈ પણ દુઃખમાં ભાગીદાર થતું નથી ને થઈ શકતું નથી. ૧૦૪

સંસારી જીવનું મમતાથી ભવ સમુદ્રમાં ડૂબવું વગેરે ખીના જણાવે છે:—

વિવિધ મમતા વજનથી ભારે બનેલા જીવડા,
સાગરે જિમ ભારવાળું બહાણ તિમ જીવો જડા;
પરભાવ સંગી જીવ તિમ દાડડિયો સરખા જ એ,
ભાન ભૂલી રખડતા જ્યાં ત્યાં પડે પણ બેઉ એ. ૧૦૫

સ્પષ્ટાર્થ:—અનેક પ્રકારના મમત્વ (મારાપણું) ભાવ રૂપ ઘણાં વજન (ભાર) થી
ભારે બનેલા જીવો આ સંસાર સમુદ્રમાં ડૂબે છે. જેમ ઘણા ભારથી વજનદાર બનેલું
વહાણ સમુદ્રમાં ડૂબી જાય છે, તેથી તે સમુદ્રની પેલે પાર (સામા કાંઈ) જઈ શકતું નથી,
તેવી રીતે માઈં ઘર, મારાં છોકરાં, મારી ખેરી, માઈં ધન, માઈં કુટુંબ એવા મારાપણાને
હીધે ભારે બનેલો જીવ આ મારાપણાનો ત્યાગ ન કરે ત્યાં સુધી આ સંસાર સમુદ્રમાં
ડૂબેલો રહે છે એટલે તેનો પાર પામી શકતો નથી. વળી આ પરભાવ સંગી એટલે
આત્માથી પર એવા શરીરાદિકને વિષે આસંગી એટલે આસક્તિવાળો. જીવ અને દાડ
ખીનારો જે દાડડિયો કહેવાય છે તે બંને સરખા સમજવા. કારણ કે દાડ ખીનારો જીવ
ભાન ભૂલે છે તેવી રીતે આ મમતાવાળો જીવ પણ પોતે કોણ છે? તેનું ભાન ભૂલી
જાય છે. જેમ દાડડિયો જ્યાં ત્યાં રખડયા કરે છે, તેવી રીતે આ મમતાવાળો જીવ
પણ ચાર ગતિઓમાં રખડયા કરે છે. તથા જેમ દાડડિયો લથડીયાં ખાતો ખાતો જ્યાં
ત્યાં પછડાય છે તેમ આ મમતાવાળો જીવ પણ સંસારમાં રખડતો થકો- અનેક જાતની
મુશીબતોને લોગવે છે. ૧૦૬

આત્માના મૂલ સ્વરૂપાદિની ખીના ત્રણ શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

મૃત્તિકાદિક યોગથી કંચન વિવિધ રૂપો ધરે,
કર્મયોગી જીવ ભવમાં વિવિધ રૂપે સંચરે;
મેલ ટળતાં સ્વર્ણ ચોખ્ખું સર્વને દેખાય છે,
કર્મ વિરહે આત્મા પણ શુદ્ધ રૂપ જણાય છે. ૧૦૬

સ્પષ્ટાર્થ:—જેમ માટી તાંબુ વગેરેનો સંયોગ થવાથી સોનાનાં બૂદા બૂદા સ્વરૂપો
જણાય છે, તેવી રીતે કર્મોના સંયોગને હીધે જીવ આ સંસારને વિષે જુદા જુદા સ્વરૂપે
રખડતો જણાય છે એટલે કર્મોના સંગથી જીવની મનુષ્ય, તિર્યચ દેવ, નારક, સુખી,
દુઃખી, ધનવાન, ધનહીન, વગેરે અનેક પ્રકારની અવસ્થાઓ દેખાય છે, જેમ સોનાને

લાગેલો મેલ એટલે માટી વગેરે જ્યારે દૂર થાય છે ત્યારે અસક્ત રૂપે શુદ્ધ સોનું દેખાય છે તેવી જ રીતે જ્યારે કર્મોનો આત્માની સાથેનો સંયોગ દૂર થાય છે ત્યારે આ આત્મા પણ પોતાના અસક્ત શુદ્ધ સ્વરૂપમાં જણાય છે. માટે મોક્ષના સુખને મેળવવા માટે આત્માને લાગેલા વિવિધ પ્રકારનાં કર્મોને જરૂર દૂર કરવાં જોઈએ. ૧૦૬

ધન ઘટાયે જેમ રવિ શશિ કિરણ ગણ અવરાય છે,
વાયુ યોગે વિખરતા તે ખેડ પ્રકટ જણાય છે;
કર્મ રૂપી વાદળાં શિવ માર્ગ પવને વિઘટતાં,
આત્મ દિનકર સ્વગુણ કિરણો સ્પષ્ટ રૂપે ભાસતા. ૧૦૭

સ્પષ્ટાર્થ:—જેમ ગાઢ મેઘના સમૂહથી સૂર્ય અને ચંદ્રના કિરણોનો સમૂહ અવરાઈ જાય છે એટલે તેનું તેજ ઢંકાઈ જાય છે. પરંતુ જ્યારે વાયરના યોગથી તે વાદળાં વિખરાઈ જાય છે ત્યારે તે સૂર્ય અને ચંદ્ર પોતાના સંપૂર્ણ તેજથી (મૂલ સ્વરૂપે) પ્રગટ થાય (ચળકે) છે. તેવી રીતે આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણોને ઢાંકનારાં કર્મો રૂપી વાદળાં શિવ માર્ગ એટલે મોક્ષ માર્ગની સાત્ત્વિકી આરાધના રૂપી પવન વડે વિખરાઈ જાય છે, ત્યારે આત્મ દિનકર એટલે આત્મા રૂપી સૂર્ય પોતાના અનંત ગુણો રૂપી કિરણો વડે સ્પષ્ટ રૂપે પ્રગટ થાય છે. ૧૦૭

ધન ઘટાના વિખરવામાં હીનતા વૃદ્ધિ ધણી,
કર્મના ક્ષય આદિમાં પણ હીનતા વૃદ્ધિ ધણી;
તેહને અનુસાર તેના વિવિધ ભેદ વિચારીએ,
આત્મા ઉપર હોવે અસર તસ તેહ પણ ના ભૂલીએ. ૧૦૮

સ્પષ્ટાર્થ:—જેમ વાદળાંના સમૂહના વિખરવામાં અનેક પ્રકારની વૃદ્ધિ હાનિ થાય છે અને તેથી સૂર્ય ચંદ્રના પ્રકાશમાં પણ અનેક પ્રકારની વૃદ્ધિ હાનિ જણાય છે, તેવી રીતે કર્મના ક્ષય આદિમાં એટલે ક્ષય, ક્ષયોપશમ, ઉપશમ, ઉદય વગેરેમાં અનેક પ્રકારની વૃદ્ધિ હાનિ જણાય છે. અને તે કર્મના અનેક પ્રકારના ક્ષયોપશમાદિકને લીધે જીવના પણ અનેક પ્રકારના સ્વરૂપો જણાય છે. કારણ કે કર્મના ક્ષયોપશમાદિકની આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણોની ઉપર અસર પડે છે તે વાત બૂલવી નહિ. આ રીતે કહેવાનો સાર એ છે કે બધા જીવો મૂળ સ્વરૂપે તો સૂર્ય ચંદ્રની પેઠે નિર્મળ જ્ઞાનાદિ ગુણોવાળા છે. પરંતુ સૂર્ય ચંદ્રને આડું જૂઠું જૂઠું સ્વરૂપે વાદળું આવે છે, ત્યારે તેના તેજમાં અનેક પ્રકારની તરતમતા (ઓછાઈ, વૃદ્ધિ) જણાય છે તેવી રીતે શુદ્ધ સ્વરૂપી આ આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણોનાં સ્વરૂપમાં પણ કર્મો રૂપી આવરણોને લીધે અને તે આવરણોમાં

ક્ષયોપશમાદિથી થતા અનેક જાતના ફેરફારોને લીધે અનેક પ્રકારની તરતમતા (હાનિ વૃદ્ધિ વગેરે) જણાય છે. ૧૦૮

આત્મ તત્ત્વની વિચારણા કેવી રીતે કરવી ? તેનો ઉત્તર ચાર શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

પરમાત્મ તત્ત્વે લક્ષ્ય રાખી આત્મતત્ત્વ વિચારણા,
હે જીવ ! તું કરજે તજી ચાળા સકલ બહિરાત્મના;
અંતરાત્મ સ્વરૂપ થઈ પરમાત્મ સ્થિતિને પામવા,
આલંબનો શુભ સેવજે તે આ પ્રમાણે જાણવા. ૧૦૯

સ્પષ્ટાર્થ:— પરમાત્મ તત્ત્વ એટલે આત્માનું શુદ્ધ નિર્મલ પ્રગટ થએલું સ્વરૂપ તેને લક્ષ્યમાં રાખીને એટલે આપણે પણ તેવી શુદ્ધ દશા પ્રાપ્ત કરવી છે તે ધ્યાનમાં રાખીને હે જીવ ! તું આત્મ તત્ત્વની વિચારણા આ રીતે કરજે. એટલે તું તે પરમાત્મામાં અને તારામાં શો તફાવત છે તેનો વિચાર કરજે. આત્માની ત્રણ દશાઓ કહેલી છે. તેમાં પહેલી બહિરાત્મ દશા, બીજી અંતરાત્મ દશા અને ત્રીજી પરમાત્મ દશા. તેમાં જે જીવ એમ માને છે કે—રૂપ, ધન, દોલત, ઘર, બંગલા વગેરે સ્વરૂપ બાહ્ય પદાર્થો મારાં છે તેમજ શરીર વગેરે મારાં છે. એવી માન્યતાથી પર પદાર્થોમાં રાચનારો પુફ્ફલાનંદી જે જીવ તે બહિરાત્મા જાણવો, અને જે જીવે આત્માનું સ્વરૂપ જાણ્યું છે અને જે એમ સમજે છે કે—શરીર અને જીવ બે જુદા દ્રવ્યો છે. મારો આત્મા જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર સ્વરૂપ છે. ધન કુટુંબ વગેરે આત્માથી જુદા (પર વિભાવ) છે. તથા જે જીવ સુદેવ, સુશુર તથા સુધર્મનું સ્વરૂપ સમજીને પરમાત્મ પંથે પ્રયાણ કરે છે, તે અંતરાત્મા જાણવો. તેમજ સકલ કર્મોથી રહિત પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરનાર અનંત જ્ઞાન, દર્શનમય આત્મા તે પરમાત્મા જાણવો. હે જીવ ! તું આ બીજાને લક્ષ્યમાં રાખીને બહિરાત્મ દશાના સઘળા ચાળાઓનો ત્યાગ કરજે, અને તું અંતરાત્મ દશામાં રહીને પરમાત્મ દશા પામવાને માટે શુદ્ધ આલંબનોનું સેવન કરજે. આ રીતે કહેવાનો સાર એ છે કે જ્યાં સુધી બહિરાત્મ દશાનો ત્યાગ કરવામાં આવતો નથી, ત્યાં સુધી જીવ માનવ જીવનની ઉચ્ચ કોટી મેળવી શકતો નથી. માટે પ્રથમ તો બહિરાત્મ દશાનો ત્યાગ કરવા માટે અંતરાત્મ દશાનું સ્વરૂપ જાણીને તે અંતરાત્મ દશામાં પોતાના આત્માને તબલીન બનાવવો જોઈએ. એમ અનુક્રમે અંતરાત્મ દશા મેળવનાર લબ્ધ જીવો જ, પરમાત્મ દશાને પમાડનારા શુદ્ધ આલંબનોને સ્થિર ચિત્તે પરમ ઉલ્લાસથી આરાધતાં અંતે પરમાત્મ સ્વરૂપને જરૂર પામી શકે છે. ૧૦૯

નિત્ય ગુરૂકુલ વાસ જે જ્ઞાનાદિ સાધન જાણીએ,
ચારિત્ર દર્શન વૃદ્ધિ સ્થિરતા શુદ્ધિ સાધન માનીએ;

શીલ સમતા સંયમ તથા દેશ સર્વાધના,

સરલતા સંતોષ તિમ સાદાઈ પટના ગુણ ઘણા. ૧૧૦

સ્પષ્ટાર્થ:—ટૂંકામાં તે આલંબનોની ખીના જણાવતાં કહે છે કે પ્રથમ (૧) ગુરુ-કુલવાસ હંમેશાં કરવો એટલે સહગુરુની (શ્રી આચાર્યોદિની) સોખત કરવી. ગુરુની પાસે વિનયાદિ સાચવીને વ્યાખ્યાન વગેરે સાંભળવું, તેમની આજ્ઞાઓ પાળવી. અહીં (ગુરુ-કુલવાસમાં) જે જે જ્ઞાનને આરાધવાનાં સાધનો હોય તેનું સેવન કરવાથી જ્ઞાનનો લાભ મળે, અને દર્શન તથા જ્ઞાન ચારિત્રાદિ ગુણોની વૃદ્ધિ, સ્થિરતા, અને શુદ્ધિનાં જે જે સાધનો હોય તે દરેક સાધનની આરાધના કરી શકાય છે. વળી ૧. શીલ ગુણ ૨. સમતા ગુણ તેમજ સંયમની દેશથી અને સર્વથી આરાધના એટલે ૩. દેશવિરતિ ૩૫ શ્રાવક ધર્મ તથા સર્વવિરતિ ૩૫ સાધુ ધર્મની આરાધના, ૪. સરળતા, ૫. સંતોષ તથા ૬. સાદાઈ એ ૬ ગુણોની સેવના કરવી. કારણ કે એથી ખીજા ગુણો પણ અનાયાસે પામી શકાય છે. જેમ ગુરુકુલવાસ વગેરે સાધનો પરમાત્મ દશાને પમાડે છે, તેમ દાનાદિની આરાધના પણ પરમાત્મ સ્વરૂપને પામવાનું અપૂર્વ આલંબન છે, તે ૧૧ માં શ્લોકમાં જણાવે છે. ૧૧૦

દાનાદિ ચારે દેવ ગુરુ તિમ ધર્મની આરાધના,

જ્ઞાન પૂર્વક નિર્નિદાના તેમ સોલે ભાવના;

ભવ પદાર્થો ન સ્પૃહા વર્તે વિકાર ન યોગના,

પરમાત્મ માર્ગ વિચારણા યુત સાત્ત્વિકી આરાધના. ૧૧૧

સ્પષ્ટાર્થ:—દાનાદિ ચાર એટલે દાન, શીલ, તપ તથા ભાવના એ ચારે પ્રકારે ધર્મની અથવા દેવ, ગુરુ અને ધર્મની આરાધના કરવી. તે આરાધના જ્ઞાન પૂર્વક એટલે સમજીને કરવી. તેમજ નિર્નિદાના એટલે કોઈ પણ પ્રકારના નિયાજા રહિત કરવી. અમુક તપનું મને અમુક જ પૌદ્ગલિક ફળ મળજો એવી ઇચ્છાથી જે તપ કરવું તે નિદાન કહેવાય. તે નિદાન વિના આરાધના કરવી તે નિર્નિદાન આરાધના કહેવાય. તેમજ સોલ ભાવનાઓ ભાવવી. (અનિત્ય વગેરે બાર ભાવનાઓનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી દેશના ચિંતા મણિના ત્રીજા ભાગમાંથી જાણવું અને મૈત્રી વગેરે ૪ નું સ્વરૂપ શ્રી સંવેગમાલામાંથી જાણવું.) વળી ભવ પદાર્થો એટલે સંસારની વૃદ્ધિ કરાવનારા પદાર્થોની કોઈ પણ જાતની સ્પૃહા એટલે ઇચ્છા રાખવી નહિ. તેમજ યોગ એટલે મન, વચન કાયાના યોગના વિકારોનો ત્યાગ કરવો એટલે શુદ્ધ આચારાદિને પાળવા. અને પરમાત્માના સ્વરૂપને પમાડનારા માર્ગની વિચારણા કરવા પૂર્વક સ્થિર ચિત્તે ઉદલાસથી જે આરાધના કરાય તે સાત્ત્વિકી આરાધના (પરમાત્મ દશાને પમાડનાર) અપૂર્વ આલંબન છે. ૧૧૧.

દેવ ગુરુના વચનને અનુસાર ભાવાદિક ત્રણે,

નિજ ગુણ રમણતા પૂર્ણ રંગ અખંડ ધારે ખતિને;

નમ્રતાદિ ગુણો પમાડે શ્રેષ્ઠ પરમાત્મત્વને,
પરમાત્મા તેથી લહંતા અનંતા જ્ઞાનાદિને.

૧૧૨

સ્પષ્ટાર્થ:— દેવ ગુરૂના વચનને અનુસારે જેના બાવાદિક ત્રણ એટલે મનના પરિણામ, વચન તથા કાયાની પ્રવૃત્તિ વળી નિજગુણ રમણતા એટલે પોતાના જ્ઞાનાદિક ગુણોની પૂર્ણ અને અખંડ રમણતાના આનંદનો અનુભવ તથા ક્ષમાને ધારણ કરવી, અને નમ્રતા એટલે અભિમાનનો ત્યાગ વગેરે ઉત્તમ ગુણોની સાત્ત્વિકી આરાધના પરમાત્મપણાને પમાડે છે. અહીં આદિ (વગેરે)થી સરલતા, નિર્લોભતા, તપ વગેરે ગુણો સમજવા. આ ગુણોવાળા આત્માઓ પરમાત્મ દશા જ્યારે મેળવે છે ત્યારે તેઓ અનંતા જ્ઞાન, દર્શન, આસ્ત્રિને મેળવે છે. ૧૧૨

હવે આત્માના ત્રણ લેહાદિની બીના વિસ્તારથી જણાવે છે:—

શુદ્ધરૂપ તે એક છે સામાન્ય સત્તા ધર્મથી,
નિત્ય અનુભવ મંદિરે મારા રમો સહભાગ્યથી;
આત્મા તણા ત્રણ લેહ પહેલો લેહ ત્યાં બહિરાતમા,
અંતરાત્મ પરાત્મ તેમાં એહ છે બહિરાતમા.

૧૧૩

સ્પષ્ટાર્થ:—તે પરમાત્મા શાશ્વત છે કારણ કે આત્મા પોતાની શુદ્ધ નિર્મળ દશા જ્યારે મેળવે છે ત્યારે તેનાં સમ્રાજ્ય કર્મોનો નાશ થાય છે. અને કર્મોનો નાશ થયો હોવાથી તેમને સંસારમાં લાવનાર કોઈ કારણ રહ્યું નથી. કારણ ન હોય તો કાર્ય બને નહિ. માટે પરમાત્મા શાશ્વત છે. સામાન્ય સત્તા ધર્મથી તે એક છે. જો કે જે જે આત્મા પરમાત્મ દશાને પામે છે તે દરેક પરમાત્મા થાય છે એટલે વ્યક્તિ રૂપે તે પરમાત્મા અનંતા છે, કારણ કે અનંતા જીવો પરમાત્મ દશાને પામ્યા છે, પામે છે, ને પામશે. તો પણ તે બધા પરમાત્માઓ અનંત જ્ઞાનાદિ એક જ સ્વરૂપવાળા છે એટલે બધાની પરમાત્મપણા રૂપ સત્તા એક સરખી છે. અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શનમય હોવાથી. આ કારણથી અનંતા પરમાત્મા છતાં સત્તા રૂપે સમાન હોવાથી પરમાત્મા એક છે, એમ કહ્યું છે. હે ભગ્ય જીવો ! મારા સહભાગ્યથી એટલે પુણ્યોદયે તે પરમાત્મા મારા અનુભવ રૂપી મંદિરમાં રમણ કરો. અથવા પરમાત્મ દશાનું મને અનુભવ જ્ઞાન થાયો, એમ હંમેશાં વિચારજો. તથા આત્માના ત્રણ લેહ કહેલા છે. તેમાં (૧) પ્રથમ લેહ ‘બહિરાતમા’ બહુવો. (૨) બીજો લેહ અંતરાત્મા બહુવો અને ત્રીજો લેહ પરમાત્મા બહુવો. તેમાં બહિરાતમા જે પ્રથમ લેહ છે તેના સ્વરૂપને જણાવવાની શરૂઆત ૧૧૪ માં શ્લોકથી કરે છે. ૧૧૩.

આ આત્મા કેવો છે ? તે બીના જણાવે છે:—

હું એકલો છું જન્મતાં પણ સાથ કંઈ લાવ્યો નથી,
કુટુંબ ધન પુત્રાદિમાંનું કોઈ પણ મારું નથી;
શુદ્ધાત્મ શાશ્વત દ્રવ્ય હું છું દર્શન જ્ઞાનાદિએ,
સદ્ગુણો છે માહરા ને શેષ અર્થો બાહ્ય છે. ૧૧૪

સ્પષ્ટાર્થ:—હું એકલો છું કારણ કે જન્મ વખતે ધન દોલત વગેરે સાથે લાવ્યો નથી. એટલે હું એકલો જ આવ્યો છું. આ યુક્તિથી પણ વિચારીએ તો કુટુંબ, સગાં વહાલાં, ધન, પુત્ર વિગેરેમાંનું કોઈ પણ મારું નથી. એટલે તે મારાં નથી અને હું પણ તેમનો નથી. પરંતુ હું તો શુદ્ધ આત્મ દ્રવ્ય છું. સત્તા રૂપે મારું સ્વરૂપ સિદ્ધ પરમાત્મા જેવું છે. હું વળી શાશ્વત છું એટલે સદા કાળનો આ જીવ હોવાથી કોઈએ આ જીવને ઉત્પન્ન કર્યો નથી, તેમજ કોઈ તેનો નાશ પણ કરી શકતું નથી, તેથી શાશ્વત દ્રવ્ય રૂપે હું રહેલો છું. અને દર્શન, જ્ઞાન, વગેરે સદ્ગુણો જ મારા છે કારણ કે અનાદિ કાળથી આ ગુણો મારી સાથે રહેલા છે અને અનંતો કાળ રહેશે તો પણ કોઈ વખત મારો ને આ ગુણોનો વિયોગ થવાનો નથી. તે સિવાયના બીજા બધા જે બાહ્ય ભાવો છે એટલે ધન, ધાન્ય, કુટુંબ, કળીદો, બંગલા, મોટરો વગેરે પદાર્થો મારાથી જુદા છે માટે તે મારા નથી. ૧૧૪

બહિરાત્માનું સ્વરૂપ જણાવે છે:—

લક્ષાધિપતિ હું શેઠિયો છું મહેલ મીલકત માહરા,
સ્રી બગીચા પુત્ર મારા વાહનો પણ માહરા;
સાચી નહીં એ માન્યતા પણ એ ઉછાળા મોહના,
તેથી જ દુઃખ મેં લોગવ્યા બહુ વાર પણ નરકાદિના. ૧૧૫

સ્પષ્ટાર્થ:—હું લક્ષાધિપતિ અથવા લાખ રૂપીઆનો માલિક છું. હું મોટો શેઠિયો છું. આ મહેલ એટલે બંગલા તથા માલ મીલકત મારા છે. આ સ્રી, આ બગીચો, આ પુત્ર, અને આ મોટરો, ગાડીઓ મારા છે. આવા પ્રકારની જીવની માન્યતા સાચી નથી. કારણ કે આ પદાર્થોમાંનું કંઈ પણ જીવનું છે જ નહીં. તે છતાં જીવને પોતાનું લાગે છે માટે તે માન્યતા ખોટી કહી છે. પોતાનું નથી તે છતાં જીવને પોતાનું કેમ લાગે છે? તેનો ઉત્તર જણાવતાં કહે છે કે આવી માન્યતા કરાવનાર મોહના ઉછાળા જ છે, એમ જાણવું. જેમ દારૂ પીનારને ભાન રહેતું નથી તેથી તે જેમ આવે તેમ જાય છે, અને દારૂના ઘેનમાં પારકાને પોતાનું માને છે તેવી રીતે મોહના કેદમાં ચઢેલા જીવને રૂપીઆ વગેરે બધી વસ્તુઓ પોતાની નથી તો પણ મારી છે એવું લાગે છે. અને આવી ખોટી માન્યતાને લીધે જીવે ઘણી વાર નરક વગેરે દુર્ગતિના લયંકર દુઃખો લોગવ્યા છે.

કારણ કે ગાઢ મોહમાં મુંઝાએલો જીવ નરક વગેરે દુર્ગતિનાં આયુષ્ય તથા અશાતા-વેદનીયાદિ પાપ કર્મોનો બંધ કરે છે. ૧૧૫

અંતરાત્માનું સ્વરૂપ ૧૩ શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

એમ જાણી જિન વચનથી ભૂલને સ્વીકારતો,
હું કરીશ વિશ્વાસ તસ ના બુદ્ધ તસ સંભારતો;
પુત્રાદિ પણ મારા ન હું પણ તેમનો ન થયો નથી,
મોહ નાશક ભાવથી તેને તજું હું આજથી. ૧૧૬

સ્પષ્ટાર્થ:—ઉપર જણાવેલ બંધલા, બાગ બગીચા, મોટર વગેરે પોતાના નથી પરંતુ આત્માથી બુદ્ધ હોવાથી બાહ્ય ભાવો છે એવું જિનેશ્વર ભગવંતનું વચન સાંભળનાર આસન્નસિદ્ધિક ભવ્ય જીવ પોતાની ભૂલનો સ્વીકાર કરે છે એકલે કે ધન વગેરે પદાર્થો મારાં છે એવી મારી માન્યતા ઝોટી છે. માટે હવે હું આ વસ્તુઓનો વિશ્વાસ કરીશ નહિ. અને પહેલાં તેમ કરવાથી ભોગવવાં પડેલાં બુદ્ધમોને સંભારીને તેના મમત્વ ભાવને દૂર કરીશ, તથા વિચારે છે કે પુત્ર, પુત્રી, સ્ત્રી વગેરે પણ મારા નથી તેમ હું પણ તેમનો નહોતો અને નથી. આવા જિનેશ્વરના વચનથી પ્રકટ થએલા મોહનો નાશ કરનાર શુભ અધ્યવસાયોને ધારણ કરનાર હું આજથી મારા બાહ્ય ભાવોની ઉપર મમત્વભાવનો ત્યાગ કરું છું. ૧૧૬

આત્મા મુજ મૂલ રૂપે શુદ્ધ છે પણ કર્મના,
સંયોગથી જ મલિન જણાયે વિવિધરંગી સૂત્રના;
યોગથી જિમ વિવિધ રંગ કલાય નજરે સ્ફટિકના,
જીવના તિમ વિવિધ રંગો યોગથી કૃતકર્મના. ૧૧૭

સ્પષ્ટાર્થ:—આ મારો આત્મા મૂલ રૂપે એટલે સ્વભાવથી તો નિર્મલ છે. પરંતુ આ આત્માને જે કર્મોનો સંયોગ થયો છે, ને થાય છે, તે સંયોગને લીધે આ આત્મા વિવિધરંગી એટલે જૂદા જૂદા સ્વરૂપવાળો જણાય છે. જેમ કે અનંતાનુબંધી વગેરે કોધના સંયોગથી આત્મા કોધી લાગે છે, અને અનંતાનુબંધી આદિ માનના ઉદયથી આત્મા માની લાગે છે. તથા તેવી માયાના ઉદયથી આત્મા માયી લાગે છે અને તેવા પ્રકારના લોભના ઉદયથી આત્મા લોભી જણાય છે. પરંતુ મૂલ સ્વરૂપે જીવ તો અકોધી, અમાની, અમાયી અને અલોભી છે. તેવી જ રીતે કોઈ જીવ સુખી તો કોઈ જીવ દુઃખી, કોઈ સૌભાગ્યવાળા તો કોઈ દૌર્ભાગી, કોઈ સુરૂપવાન તો કોઈ કુરૂપવાન, કોઈ વંદનીય તો કોઈ નિંદનીય, કોઈ યશસ્વી તો કોઈ અપજશવાળા, કોઈ તંદુરસ્ત તો કોઈ રોગી એમ

આ જીવ અનેક સ્વરૂપવાળો જણાય છે તે બધાનું મૂળ કારણ તે જીવના પોતાનાં જ કર્મો છે. આત્મા નિર્મળ છે. પણ કર્મના સંયોગથી વિવિધરંગી જણાય છે. તે બાબતમાં દૃષ્ટાન્ત આપીને સમજાવતાં કહે છે કે જેમ સ્ફટિક રત્ન મૂળ સ્વરૂપે તો સફેદ વર્ણવાળું છે, છતાં પણ જૂદા જૂદા પ્રકારના રંગવાળા (રંગબેરંગી) સૂતરના સંયોગથી તે જૂદા જૂદા રંગવાળું જણાય છે. તે સ્ફટિકની અંદર લાલ દોરો પડેલીએ તો તે સ્ફટિક લાલ લાગે. તેમાં કાળો દોરો પડેલીએ તો કાળું લાગે, પીળો દોરો પડેલીએ તો પીળું લાગે છે. જો કે આવા રંગવાળા દોરાના સંયોગથી સ્ફટિક લાલ, પીળું કે કાળું લાગે છે, પરંતુ તેથી તે સ્ફટિકનું જે મૂળ સ્વરૂપ છે તે કાઢી રીતે બદલાતું નથી. તેવી જ રીતે આ આત્મા પણ નિર્મળ સ્વરૂપવાળો છે છતાં પણ કરેલા કર્મોના સંયોગને લીધે જૂદી જૂદી અવસ્થાવાળો દેવાદિ રૂપે જણાય છે, પરંતુ તેનું અસલ સ્વરૂપ બદલાતું નથી, તે તો નિર્મળ છે છતાં કર્મના સંયોગથી બાહ્ય બાવે જૂઠું જુઠું જણાય છે. ૧૧૭

સંસાર થીએટર સમો સંસારો જીવો નટસમા,
નૃત્ય જેવું ભવ ભ્રમણ કૃત કર્મ ગણ નાટક સમા;
નાયક તણા આદેશથી જિમ વિવિધ નૃત્યો નટ કરે,
કર્મના આદેશથી ભવિ જીવ વિવિધ ભ્રમણ કરે. ૧૧૮

સ્પષ્ટાર્થ:—આ આર ગતિ રૂપી સંસાર નાટક કરવાના થીએટર જેવો છે. તેમાં રહેનારા બધા સંસારી જીવોને નાટક કરનાર નટના જેવા જાણવા. જેમ થીએટરને વિષે નટ લોકો નાયકના કહ્યા મુજબ જૂદા જૂદા રૂપ કરીને આવે છે ને પોતાનો વેશ (પાટ) બજવીને આલ્યા જાય છે, તેવી રીતે જીવ પણ મનુષ્ય, તિર્થંક, નારકી, દેવ વગેરે રૂપે થઈને પોત પોતાનું કાર્ય રૂપી નૃત્ય કરીને આલ્યો જાય છે એટલે તે તે અવસ્થાઓને બદલ્યા કરે છે. માટે નૃત્ય સરખું ભવ ભ્રમણ જાણવું. તથા કૃતકર્મગણ એટલે પૂર્વે બાંધેલા કર્મોના સમૂહ તે નાયક (મુખ્ય ઉપરી) સરખો જાણવો, જેમ નાટકમાં નાયક હોય છે તેના કહેવા પ્રમાણે નટ લોકો નાટક બજાવે છે, તેમ જીવ પણ કરેલા કર્મના ઉદયથી વિવિધ પ્રકારની અવસ્થાઓ ભોગવતો સંસારમાં રજાળ્યા કરે છે. માટે જીવો નટ સરખા જાણવા. અને સંસાર ભ્રમણ નૃત્ય જેવું, તથા સંસાર થીએટર જેવો અને બાંધેલા કર્મોના ઉદય નાયક જેવો જાણવો. ૧૧૮

સર્વદા ઇમ દ્રવ્ય રૂપે શાશ્વતો પર્યાયથી,
અધિર છે મુજ આત્મા જ્ઞાનાદિધારક નિયમથી;
જ્ઞાન દર્શન ચરણ તિમ વીર્ય વળી ઉપયોગ એ,
આત્મ લક્ષણ એ કરણથી આત્મલક્ષ્ય વિચારીએ. ૧૧૯

સ્પષ્ટાર્થ:—જેમ એક નટ નાટકમાં રાજાનો, પુરુષનો, સ્ત્રીનો વગેરે રૂપે જુદા જુદા વેશ લગવે છે પરંતુ તેથી તે નટ જેમ પોતાના મૂળ રૂપથી જુદો નથી હોતો, તેમ સંસારમાં લામતો આ જીવ પણ અનેક રૂપો કરે છે, તો પણ પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ તે તજતો નથી. માટે દ્રવ્ય રૂપે જીવ શાશ્વતો અથવા નાશ નહિ પામનારો છે એમ જાણવું. કારણ કે જીવ મરીને મનુષ્ય થાય કે તિર્યચ થાય પરંતુ તેમાં તે જીવ રૂપે મટી જતો નથી, પરંતુ સદાકાળ જીવ રૂપે તો કાયમ રહે છે. માટે જીવને દ્રવ્યની અપેક્ષાએ નિત્ય અથવા શાશ્વતો જાણવો. અહીં જેમ નટે ધારણ કરેલા જુદા જુદા રૂપો (વેશ) તે તેની પર્ચાયો અથવા અવસ્થાઓ છે, તેમ જીવની મનુષ્ય, તિર્યચ, નારકી વગેરે અવસ્થાઓ (પર્ચાયો) તે તેના પર્ચાયો જાણવા. અને આ પર્ચાયો અધિર એટલે નાશવંત જાણવા. માટે જ દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ ફરેક આત્માને નિત્ય કહ્યો છે અને પર્ચાયાર્થિક નયની અપેક્ષાએ ફરેક આત્માને અનિત્ય કહ્યો છે. આ રીતે સ્યાદ્વાદ શૈલીથી આત્માને એકાંત નિત્ય કે એકાંત અનિત્ય માન્યો નથી પણ નિત્યાનિત્ય માન્યો છે. માટે મારો આત્મા નિશ્ચય નયની અપેક્ષાએ જ્ઞાનાદિને ધારણ કરનાર છે એટલે મારો આત્મા સંસારમાં જન્મજીવ કરતાં ગમે તેવી અવસ્થાઓ પામે તો પણ તેના લક્ષણ રૂપ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય અને ઉપયોગ સદા કાળ તેનામાં ઓછા વધતા પ્રમાણમાં રહેલા હોય છે. કારણ કે કોઈ પણ દ્રવ્ય તેના લક્ષણથી કોઈ કાળે જૂઠું પડતું નથી. માટે જ આત્માના જ્ઞાનાદિક ગુણો સદા કાળ આત્મામાં રહેલા હોય છે. પરંતુ કોઈ પણ કાળે તે ગુણો આત્માથી જૂદા પડતા જ નથી. માટે આ જ્ઞાનાદિક લક્ષણો રૂપી કરણ (સાધન, અસાધારણ કરણ) વડે આત્મા રૂપી લક્ષ્યનો વિચાર કરવો જોઈએ, ને વિભાવ રમણતાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ૧૧૯

મારા ગુણો મારી કને છે અન્યથી ન મળી શકે,
સત્ય વસ્તુ એજ મુજ છંડી મને ન રહી શકે;
શેષ છે પર મુજ નથી એ એમ પ્રવચનથી લહી,
રાચીશ ના પરભાવમાં નિજ ગુણ રમણતામાં રહી. ૧૨૦

સ્પષ્ટાર્થ:—પૂર્વે કહ્યા મુજબ જે જ્ઞાનાદિક ગુણો છે તેજ મારા છે. પરંતુ તે ગુણો બીજાની પાસેથી મળી શકતા નથી. માટે આ જ્ઞાનાદિક ગુણો છે, તેજ મારી સાચી વસ્તુ અથવા સાચું ધન છે. અને એ માઈ સાચું ધન મને છોડીને એકલું રહી શકતું નથી. અથવા આ માઈ જ્ઞાનાદિ રૂપી ધન કોઈ કાળે મારાથી જૂઠું થવાનું નથી. એટલે માઈ આ સાચું ધન કોઈ ચોર પણ ચોરી શકે નહીં એવું છે. માટે આ જ્ઞાનાદિક સિવાયના બાકીના જે ભાવો એટલે ધન હોલત કુટુંબ વગેરે પદ્ધતિઓ એ મારા નથી, અને તેમાં મારાપણાની માન્યતા ઓટી છે. હે જીવ ! તું આ વાત જિનેશ્વરે કહેલાં વચનથી જાણીને પરભાવમાં રાચીશ નહિ એટલે હોલત ઘર બંગલા વગેરેની મોહ જાલમાં ફસાઈશ

નહિ. જો તેમાં રાચનારો થઈશ તો તેથી અવશ્ય દુર્ગતિમાં જઈશ. માટે તે પરભાવનો ત્યાગ કરીને નિજ શુભ રમણતા એટલે આત્માના જ્ઞાનાદિક શુભોની વિચારણામાં જ પરમ લીન થજો. ૧૨૦

અજ્ઞાન મોહાદિક બલે એ આત્મ સ્થિતિને વિસ્મરી,
જ્યાં સુધી છે બાહ્ય ને અનુકૂલ દૃષ્ટિ દીલ ધરી;
સ્ત્રી આદિના મોહેજ જે આરંભ આદિક આચરે,
જૂઠું બોલે જીવ વધ માયા પ્રપંચાદિક કરે. ૧૨૧

સ્પષ્ટાર્થ:—આ જીવ અજ્ઞાન એટલે અણસમજણ તથા મોહ વગેરેના બળથી એટલે અજ્ઞાનની તથા મોહની પ્રબળતાને લીધે પોતાનું આત્મ સ્વરૂપ વિસરી બાંધ છે. એટલે હું કૈણ છું? મારા કયા શુભો છે? મારાથી શરીર કુદુંબ, ધન વગેરે જૂઠા છે વગેરે આત્માના મૂલ સ્વરૂપને ભૂલી બાંધ છે. વળી જ્યાં સુધી જીવની દૃષ્ટિ (માન્યતા) બાહ્ય એટલે ધન, દોલત, સ્ત્રી, પુત્ર પરિવાર વગેરેમાં આસક્તિ પૂર્વક અનુકૂળ છે. એટલે જ્યાં સુધી ઉપર જણાવેલા બાહ્ય પદાર્થોમાં જીવને ભ્રમતા ભાવ રહેલો છે. વળી જે સ્ત્રી વગેરેના મોહમાં ફસાએલો છે તે આરંભ એટલે જીવહિંસાના કાર્યો આચરે છે. એટલે પાપનાં કાર્યો કરતાં ડરતા નથી. જૂઠું બોલે છે, જીવનો વધ એટલે હિંસા કરે છે. વળી તે અનેક પ્રકારનાં છળ પ્રપંચો કરે છે. આવા પ્રકારની બહિરાત્મ ભાવવાળા જીવની સ્થિતિ જાણવી. ૧૨૧

યુદ્ધાદિ રંગે વિવિધ પાપો આચરીને નિર્વાહે,
મહારંભ પરિગ્રહી માંસાદિ ભોજન રતિ વહે;
પંચેન્દ્રિયો પુષ્કલ હણુતાં હર્ષ મનમાં બહુ ધરે,
વિષય તીવ્ર કષાય આદિક કર્મ કારણ આચરે. ૧૨૨

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી આ બહિરાત્મ ભાવવાળો જીવ યુદ્ધ વગેરે વિવિધ પ્રકારનાં પાપોને આચરીને તેમાં રાહ થાય છે અને મહા આરંભના કાર્યો કરે છે કે જેમાં ઘણાં જીવોનો ઘાત થાય છે તથા મહાપરિગ્રહ રાખે છે. ગમે તેટલું ધન લેશું થાય તો પણ લોકોને અનેક રીતે ઠગીને તથા દુઃખી કરીને પણ વધારે વધારે મેળવવાના પ્રયત્ન કર્યા કરે છે. તેમજ માંસ, દારૂ વગેરે અભક્ષ્ય પદાર્થોનું ભોજન પણ કરે છે. ઘણાં પંચેન્દ્રિય જીવોનો ઘાત કરતાં પણ મનમાં અચકાતો નથી, ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં આસક્તિ રાખે છે. તેમજ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ રૂપી કષાયની તીવ્રતા વગેરે સ્વરૂપ નવાં ચીકણાં કર્મોનો બંધ થવાનાં કારણોને પણ સેવે છે. આ કારણથી તે બહિરાત્મીઓ બિચારામાં ઘણાં કાલ સુધી દુર્ગતિનાં બચકર દુઃખો લોગવે છે. ૧૨૨

બહિરાત્મા તે પર ઉપાધિ પૂર્ણતા એ પૂર્ણતા,
 સત્ય ન છતાં સત્ય માને જિનવચન સાધન રતા;
 મૈત્રી પ્રમુખ શુભ ભાવનાઓ ભાવતા દાનાદિને,
 સાધતા વિશ્વસાવતા બહિરાત્મતા સ્થિતિ દોષને. ૧૨૩

સ્પષ્ટાર્થ:—આ બહિરાત્મ દશાવાળો જીવ પર ઉપાધિ પૂર્ણતા એટલે ધન અંત્રી પુત્રાદિ રૂપ ઉપાધિની પૂર્ણતા વડે પોતાની પૂર્ણતા માને છે. અને તેની પૂર્ણતામાં સુખ ન છતાં પણ સુખ માને છે. અથવા તેમાં સાચું સુખ નથી તો પણ સાચું સુખ માને છે. અહીં બહિરાત્માનું બહુનં પૂરું કરીને ફક્ત અંતરાત્માનું સ્વરૂપ જણાવે છે—જેઓ જિનેશ્વર ભગવાનનાં કહેલાં વચનોની આરાધના કરવામાં લીન થઈને મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય તથા માધ્યસ્થ્ય ભાવના વગેરે તેમજ અનિત્યાદિ ભાવનાઓ ભાવે છે અને દાનાદિ એટલે દાન, શીલ, તપ અને ભાવનાને સાત્ત્વિક ભાવે આરાધીને બહિરાત્મ દશાને પોષનારા વિષય કષાયાદિ દોષોને દૂર કરે છે. ૧૨૩

દોષો કહેલા દૂર કરતા અંતરાત્મ દશા ધરે,
 તે ભવ્ય જીવો ભાવનાદિક નિર્મલા પ્રતિદિન વરે;
 આર્ત રૌદ્ર વિચાર છંડી કરત વિશદ વિચારણા,
 ચિંતવે ન અનિષ્ટ કદિ પણ કોઈનું પણ તે જના. ૧૨૪

સ્પષ્ટાર્થ:—ઉપર બહિરાત્મ દશાવાળા જીવના જે કષાય વગેરે દોષો કહ્યા તે દોષોને દૂર કરવાથી અંતરાત્મ દશા પ્રગટ થાય છે. આવી અંતરાત્મ દશાને મેળવનારા જે પુણ્યવંતા ભવ્ય જીવો, તે અંતરાત્મા કહેવાય. તેઓ નિર્મલ ભાવના વગેરેને દરરોજ વરે છે એટલે ભાવે છે. અને આર્તધ્યાન તથા રૌદ્રધ્યાનના પરિણામો જે જીવને નરક ગતિ તિર્યચ ગતિ રૂપ અશુભ ગતિમાં લઈ જાય છે તેવા પરિણામોનો ત્યાગ કરે છે. તથા વિશદ વિચારણા એટલે આત્માની નિર્મળ દશા (ચારિત્રાદિના સ્વરૂપ)ની વિચારણા કરે છે. તેમજ આવી અંતરાત્મ દશાવાળા જીવો કદી પણ કોઈનું અનિષ્ટ કરતા નથી એટલું જ નહિ પરંતુ અનિષ્ટ (બૂરું) કરવાની વિચારણા પણ કરતા નથી. ૧૨૪

ધર્મ વિચારે અહિત કરવા જે ચહે તસ નિશ્ચયે,
 ખૂરંજ હોવે પર અહિત ભજના ઇહાં ધર્મ ધારીએ;
 કલ્યાણ થાઓ સર્વનું પરહિત રતા સર્વે બનો,
 સર્વ દોષો નાશ પામો જન બધા સુખિયા બનો. ૧૨૫

સ્પષ્ટાર્થ:—કારણ કે આ અંતરાત્મ દશાવાળા જીવો એવો વિચાર કરે છે કે જેઓ બીજાઓનું અનિષ્ટ કરવા એટલે નુકશાન કરવા ઇચ્છે છે, તેઓ બીજાનું ખૂરું ન કરે,

પણ તેઓનું પોતાનું તો નહીં અહિત (નુકશાન, ખૂડ) થાય છે. આવી શુભ ભાવનાવાળા તેઓ બીજાનું અહિત કદાપિ કરતા નથી. તેઓ તો એવી ભાવના રાખે છે કે સર્વ જીવોનું કલ્યાણ થાઓ. અને સર્વે જીવો બીજા જીવોનું હિત એટલે કલ્યાણ કરવામાં તત્પર બનો. તથા સર્વ જીવોના દોષોનો નાશ થાઓ અને બધા જીવો સુખી થાઓ. અંતરાત્મ દશા પામેલા બધા જીવોની આવી નિર્મલ ભાવના નિરંતર વર્તે છે. (હોય છે) ૧૨૫

જૈનેન્દ્ર શાસનની કરી વર સાધના સર્વે જનો,
ભવો ભવ તેને લહે પર્યંતમાં શિવ સવિ જનો;
સવિને ખમાવે ને ખમે રાખે ન સાથે કોઈની,
વૈર તસ કારણુ ન સેવે મિત્રતા સહ સર્વની. ૧૨૬

રૂપાર્થ:—સઘળા જીવો શ્રી જિનેશ્વર દેવે કહેલા જૈનેન્દ્ર શાસનની ઉત્તમ સાધના કરીને ભવો ભવ તે શાસનને પામે (મેળવે) અને છેવટે મોક્ષના સુખોને મેળવે. તથા આ અંતરાત્મ દશાવાળા જીવો સર્વ જીવોને ખમાવે છે અથવા પોતે પણ બીજા જીવોનો કાંઈ અપરાધ કયો હોય, તો તેની માફી માગે છે તે સાથે પોતે પણ બીજા જીવોને પોતાના કરેલા અપરાધની માફી આપે છે. તેમજ તેઓ કોઈ પણ જીવોની સાથે વૈર ભાવ રાખતા નથી. વળી બીજાની સાથે વૈર થવાના કારણોને પણ સેવતા નથી. આ પ્રમાણે અંતરાત્મ દશાવાળા પુણ્યવંતા જીવો અન્ય જીવોની સાથે નિરંતર મૈત્રીભાવ રાખે છે. ૧૨૬

હિત મિત પ્રિય બોલનારા સર્વ સંયમ આદિની,
સાત્ત્વિક આરાધના કરનાર ભીતિ ભવ તણી;
ચિત્તે ધરી પરગુણુ ગ્રહી નિંદા વચન ના સાંભળે,
નિંદા કરે ના અન્યની અપ્રમાદ ભાવે પણ પળે. ૧૨૭

રૂપાર્થ:—આ અંતરાત્મ દશાને પામેલા બધા જીવો જે ઉત્તમ વાણી બોલે છે, તે (વાણી) હિત એટલે અન્ય જીવોનું કલ્યાણ કરનારી હોય છે, ને મિત એટલે ખપ પૂરતી-જેટલી જરૂરિયાત જણાતી હોય તેટલી તથા બીજાને સાંભળતાં પ્રિય લાગે તેવી વાણીને બોલનારા હોય છે. અને તે બધા જીવો સર્વ સંયમ એટલે સર્વ વિરતિ ચારિત્રની સાત્ત્વિકી આરાધના કરે છે, તથા તેઓના દિલમાં આ સંસારનો ભય રહેલો હોય છે એટલે તેઓ સંસારની રખડપટ્ટીથી કંટાળે છે. વળી તેઓ પારકામાં રહેલા ગુણોને ગ્રહણ કરનારા છે. અને બીજાથી કરાતી નિંદાને સાંભળતા નથી. તથા બીજાની નિંદા કરતા પણ નથી. તેમજ તેઓ અપ્રમાદ ભાવ તરફ તીવ્ર લાગણી રાખીને પ્રમાદનું સેવન કરતા નથી. ૧૨૭

અંતરાત્મા તે કહ્યા તે પુણ્યશાલી ગુણિજનો,
શાસન રસિક કરી સર્વ ભવિને પાર ભવસાગર તણો;
હું પમાડું એમ ભાવી તેમ નિત્ય પ્રવર્તતા,
નિજ ગુણાનંદી બનીને સ્વપર તારક પણ થતા. ૧૨૮

રૂપાર્થ:—આ રીતે જેઓ ઉપર કહેલા બધા ગુણોને ધારણ કરે, તે પુણ્યશાલી જીવો અંતરાત્મ દશામાં રહેલા (અંતરાત્મા) બાણવા. આવા પુણ્યશાળી ગુણુવંત બધા જીવો એવી ભાવના ભાવે છે કે હું સર્વ જીવોને જિનશાસનની આરાધનામાં રસિક બનાવીને એટલે જિનશાસનની ભક્તિ કરનારા બનાવીને તેમને આ સંસાર સમુદ્રમાંથી પાર પમાડું એટલે તેમને મોક્ષ નગરમાં પહોંચાડું. આવી વિચારણા કરીને તેઓ હંમેશાં તેથી પ્રવૃત્તિ કરે છે એટલે યથાશક્તિ ઉદ્યમ કરે છે. તેથી અંતે પોતે નિજગુણાનંદી એટલે પોતાના જ્ઞાનાદિક ગુણોમાં આનંદી બનીને પોતાને તથા પરને તારનારા થાય છે. અહીં અંતરાત્માનો અધિકાર પૂર્ણ થાય છે. ૧૨૮

પરમાત્માનું સ્વરૂપ ત્રણ શ્લોકમાં જણાવે છે:—

ક્ષપક શ્રેણિમાં હજી ધન ધાતી ચારે કર્મને,
કેવલજ્ઞાની બન્યા પરમાત્મા તું તેમને;
જાણજે યોગી અયોગી કેવલી પરમાત્મા,
તેમના ધ્યાન પ્રતાપે આત્મા પરમાત્મા. ૧૨૯

રૂપાર્થ:—હવે પરમાત્માનું સ્વરૂપ જણાવતાં કહે છે કે—તેઓએ ક્ષપક શ્રેણિ માંડીને ધનધાતી એટલે આત્માના જ્ઞાનાદિક ગુણોને હજીનાર જે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય એ ચાર ધાતી કર્મોનો સંપૂર્ણ ક્ષય કર્યો હોય છે. આ પરમાત્મા તેરમા સયોગી કેવલી ગુણુસ્થાને તથા ચૌદમા અયોગી કેવલી ગુણુસ્થાનમાં રહેલા હોય છે. આ પરમાત્મ દશાને પામેલા પરમ યોગીનું ધ્યાન કરવાથી આ આત્મા તે પરમાત્મ દશાને મેળવે છે. માટે જ પરમાત્મા ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે એમ ચોક્કસ સમજવું. ૧૨૯

કેવલીના વિવિધ ભેદો તીર્થપતિ સર્વે વલી,
અરિહંત રૂપે સર્વ સમ પરમાત્મા સિદ્ધો વલી;
પરમાત્મ માર્ગ પ્રયાણ કારણ આત્મ ભેદ વિચારણા,
પરમાત્મતાને પામવા પરમાત્મ માર્ગ પ્રસાધના. ૧૩૦

રૂપાર્થ:—કેવલીના અનેક પ્રકારના ભેદો છે. જેમકે સામાન્ય કેવલી, જિન કેવલી, મુંડ કેવલી વગેરે. તેમાં જે તીર્થપતિ એટલે તીર્થંકર અથવા જિનેશ્વર કહેવાય છે તે સધળા

અરિહંત કહેવાય છે. જો કે આ બધા સર્વજ્ઞોએ ધાતી કરીને ક્ષય કર્યો છે માટે સરખા છે અને પરમાત્મા કહેવાય છે. તેમજ જેઓ આઠે કરીને ક્ષય કરીને ત્રિદ્વ યયા છે તે પણ પરમાત્મા કહેવાય છે. આ પ્રમાણે આત્માના ત્રણ ભેદની જે વિચારણા અહીં જણાવવામાં આવી છે તે પરમાત્માનું સ્વરૂપ જાણીને તે પરમાત્માના માર્ગ તરફ પ્રયાણ કરવા અથવા પ્રયાસ કરવા માટે જણાવી છે. કારણ કે પરમાત્મ દશાને પામવા માટે તે પરમાત્માનો માર્ગ જાણીને તે માર્ગની સાધના કરવી જોઈએ. ૧૩૦

બાહ્ય આત્મ દશા તજીને અંતરાત્મદશા લહી,
વીતરાગ દશા પ્રવર નિજ ગુણ રમણતા લીન રહી;
ભરત ચક્રી આદિ જીવો જિમ વર્યા પરમાત્મતા,
તિમ વર્યા વરશે વરે છે બહુ જનો પરમાત્મતા. ૧૩૧

રમણાર્થ:—હે ભગ્ય જીવો ! એ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારના આત્માનું સ્વરૂપ જાણીને તેમાંથી સાર એ લેવો કે—બહિરાત્મ દશાનો ત્યાગ કરવો, કારણ કે તે દશામાં રહેલા જીવો સંસારમાં રખડયા કરે છે પરંતુ ઉચ્ચ કોટીમાં આવી શકતા નથી. માટે એ દશાનો ત્યાગ કરીને અને અંતરાત્મ દશા મેળવીને તે અંતરાત્મ દશાના ક્ષય રૂપે ઉત્તમ એવી વીતરાગ પરમાત્માની દશા મેળવવા માટે નિજ ગુણ રમણતા રૂપ પોતાના ગુણોની અંદર રમણતામાં લીન થએ. આ પ્રમાણે વર્તનારા ભરત ચક્રવર્તી વગેરે જીવો જેમ પરમાત્મ દશાને પામ્યા છે, અને ભવિષ્યમાં અનંતા જીવો પરમાત્મ દશાને પામશે, તથા હાલ મહાવિદેહમાં ઘણાં જીવો આ પરમાત્મ દશાને પામે છે. અહીં પરમાત્મ દશાને પામવાના મોહત્યાગ રૂપ અસાધારણ કારણની ખીના ટૂંકામાં દૃષ્ટાન્ત સાથે આ રીતે જાણવી—

સ્વરૂપાનવબોધેન, મોહમૂઢા મમત્વગાઃ ।
બ્રમન્તિ ભવકાન્તારે, હેયો મોહસ્તતોઽશુભઃ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ:—“ આત્મસ્વરૂપના અજ્ઞાનને લીધે મોહમાં મૂઢ થયેલા અને સંસારમાં મમતાવાળા જીવો ભવાટવીમાં બ્રમણ કર્યા કરે છે, માટે એ અશુભ મોહ ત્યાગ કરવા લાયક છે.”

આ શ્લોકના અર્થનું સમર્થન કરવા માટે અહીં એવી ભાવના કરવાની કે જ્ઞાનાદિક ગુણના સુખનો રોધ કરનારા, ચંચળ સ્વભાવવાળા, અનન્ત જીવોએ અનન્ત વાર લોગવી લોગવીને મૂકી લીધેલા, જડ અને અગ્રાહ્ય એવા પુદ્ગલોમાં ગ્રહણ રૂપ જે વિકલ્પ (પુદ્ગલો ઉપર જે મમતા) તે મોહ કહેવાય છે. આવા મોહમાં આસક્ત થયેલા જીવો ભવાટવીમાં પરિબ્રમણ કરે છે, તેથી તે મોહનો ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે. કહ્યું છે કે—

અપ્પા નાણસહાવી, હંસણસીલો વિસુદ્ધસુહરુવો ।

સો સંસારે ભમઈ, એસો દોસો ખુ મોહસ્સ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ:—“ જ્ઞાન દર્શનના સ્વભાવવાળો અને વિશુદ્ધ સુખરૂપ એવો આત્મા પણ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે, તે દોષ મોહનોજ છે. ”

મોહનો ત્યાગ શુદ્ધ આત્મજ્ઞાને કરીને થઈ શકે છે. “ જ્ઞાનાદિક અનન્ત શુષ્ક પચીય-વાળો, નિત્યાનિત્ય વગેરે અનન્ત સ્વભાવવાળો, અસંખ્ય પ્રદેશી, સ્વભાવપરિણામી (આત્મ ભાવના પરિણામવાળો) પોતાના સ્વભાવનો જ કતાં અને લોકતા ઇત્યદિ શુષ્કવાળો શુદ્ધ આત્મા તેજ હું છું. હું અનન્ત સ્યાદ્વાદ સત્તાનો રસિક છું. એક સમયમાં ત્રણ કાળમાં અને ત્રણ દોષમાં રહેલા સર્વ દ્રવ્ય પચાંચોની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને નાશને જણાવનારું જે જ્ઞાન તે મારો (આત્માનો) શુષ્ક છે. ” ઇત્યાદિક આત્મસ્વરૂપને જાણનારો મનુષ્યજ મોહનો જય કરે છે, ખીજો જય કરી શકતો નથી. કેમકે મોહનીય કર્મ અતિ દુર્જય છે. આ સંબંધમાં અહંદત્તની કથા છે તે નીચે પ્રમાણે—

અહંદત્તની કથા

અચલપુરના રાજાનો પુત્ર સુવરાજ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી દીક્ષા ગ્રહણ કરીને વિહાર કરતાં અવન્તિ નગરીમાં આવ્યો. ત્યાં મધ્યાહ્ન કાળે ભિક્ષા માટે રાજમંદિર તરફ જતા તે મુનિને જોઈને લોકેષ્યે કહ્યું કે “ આ ગામમાં રાજાનો પુત્ર અને પુરોહિતનો પુત્ર સાધુને જોઈને તેને પીડા કરે છે; માટે આપે આ ગામમાં રહેવા જેવું નથી. ” આ પ્રમાણે સાંભળ્યા છતાં પણ ભય રહિત મુનિ ત્યાં જઈને ઉંચે સ્વરે ‘ધર્મલાભ’ એમ બોલ્યા. તે સાંભળીને એક સ્થાનમાં રહેલા જાણે બે પાપથહો હોય તેવા તે બન્ને જણા મુનિ પાસે આવીને બોલ્યા કે “ હે સાધુ ! તું અમારી પાસે નૃત્ય કર, અમે વાજિંત્ર વગાડીએ. ” ત્યારે સાધુએ કહ્યું કે ‘બહુ સારું.’ પછી સાધુ નૃત્ય કરવા લાગ્યા અને તે બન્ને વાજિંત્ર વગાડવા લાગ્યા. થોડી વારે સાધુએ તે બન્નેને તિરસ્કારથી કહ્યું કે “ અરે ! કૌળિકો (કૌળીના પુત્રો !) તમને વાજિંત્ર વગાડતાં બરાબર આવડતું નથી, કેમકે તમે મૂખ છો. ” આ પ્રમાણે સાંભળીને તે બન્ને ક્રોધથી મુનિને મારવા ડોડ્યા, એટલે યુદ્ધકુશળ મુનિએ તેમના શરીરના અવયવોને સંધિમાંથી ઉતારી નાંખ્યા. આ પ્રમાણે મુનિના દ્વેષીઓને શિક્ષા આપીને તે સુવરાજ મુનિ ત્યાંથી નગર બહાર ચાલ્યા ગયા. પછી રાજા તથા પુરોહિતને તે વાતની ખબર થતાં પોતાના પુત્રાની અતિ દુઃખી અવસ્થા જોઈને અત્યંત ખેદ પામ્યા સતા તત્કાળ સુવરાજ સુધિની પાસે આવ્યા. ત્યાં તેમને ઓળખીને રાજા વિજ્ઞપ્તિ કરવા લાગ્યો કે “ હે બાઈ ! તમારા ભત્રીજાને સાજો કરો. ” મુનિ બોલ્યા કે “ હે રાજા ! જો તે બન્ને પુત્રો હિતકારી એવા વ્રતને આદરે તો તરતજ તે બન્નેને હું સાજા કરું તે સિવાય તેમને સાજા નહીં કરું. ” તે સાંભળીને તે બન્ને કુમારોને મુનિ પાસે લાવવામાં

આવ્યા. તેઓએ મુનિનું વચન અંગીકાર કર્યું. તેથી મુનિએ પ્રથમ તેમનો હોય કર્યો, અને પછી તેમને સાબ કરીને દીક્ષા આપી.

ત્યાર પછી રાજપુત શંકા રહિત વ્રતનું પાલન કરવા લાગ્યો. પણ પુરોહિતનો પુત્ર જાતે બ્રાહ્મણ હોવાથી ચારિત્રનું પાલન કરતાં છતાં પણ “ મને આ મુનિએ બળાત્કારે દીક્ષા આપી છે ” એમ મનમાં તેમના પર અભાવ રાખવા લાગ્યો. અનુક્રમે તે જાને મરણ પામીને દેવતા થયા.

કૌશાંબી નામની નગરીમાં કોઈ એક તાપસ નામનો શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તે મરણ પામીને પોતાના ઘરના ઉકરડામાંજ શૂકર (હુંડ) થયો. તેને પોતાનો મહેલ વિગેરે બેવાથી જાતિસ્મરણ થયું. અન્યદા તેના છોકરાઓએ તેનાજ શ્રાદ્ધને દિવસે તેનેજ (તે શૂકરને) માર્યો. તે મરીને પોતાના ઘરમાં સર્પ થયો. એકદા તે સર્પ ઘરમાં ફરતો હતો, તેને જોઈને તેના પુત્રાએ મારી નાંખ્યો, તે પોતાના પુત્રનોજ દીકરો થયો. તેને પૂર્વની જેમ જાતિસ્મરણ થયું. તેથી ‘ પુત્રની વહુને મા અને પુત્રને પિતા શી રીતે કહું ? ’ એમ વિચારીને તેણે મૌન ધારણ કર્યું. તેથી તેનું નામ અશોકદત્ત પાડયું હતું, છતાં મૂક નામ સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ થયું. એકદા તે નગરીમાં ચાર જ્ઞાનને ધારણ કરનાર કોઈ સૂરિ સમવસર્યો. તેમણે પોતાના બે સાધુને નીચેની ગાથા શીખવીને મૂકને ઘેર મોકલ્યા.

તાવસ કિમિભિણા મૂઅવ્વએણ, પડિવજ્જ જાણિઉં ધમ્મં ।

મરિઉણ સુઅરોરગ, જાએ પુત્તસ્સ પુત્તોસિ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“ હે તાપસ શ્રેષ્ઠી ! આ મૌનવ્રતે કરીને શું ? માટે ધર્મને જાણીને તેનો આદર કર. તું મરીને શૂકર અને પછી સર્પ થયો હતો, અને હમણાં પુત્રનો પુત્ર થયો છે. ”

આ ગાથા સાંભળીને વિસ્મય પામેલા મૂકે તે મુનિને નમીને પૂછ્યું કે “ આ વાત તમે શી રીતે જાણી ? ” તે સાધુએ બોલ્યા કે “ અમારા ગુરુ ગામ બહાર ઉદ્યાનમાં રહેલા છે, તેમના વચનથી અમે જાણીએ છીએ. ” તે સાંભળીને મૂક તેમની સાથે ઉદ્યાનમાં ગયો. ત્યાં ગુરુ પાસે દેશના સાંભળીને તેણે મૌનયણું મૂકી શ્રાવક ધર્મ અંગીકાર કર્યો.

અહીં દેવલોકમાં જાતિમદ્વાળો પુરોહિતનો પુત્ર જે દેવ થયેલો છે તેણે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જઈ જિનેશ્વરને પ્રશ્ન કર્યો કે હું સુલભબોધિ છું કે દુર્લભબોધિ છું ? ” પ્રભુએ જવાબ આપ્યો કે “ તું દુર્લભબોધિ છે; પણ સ્વર્ગથી ચલીને કૌશાંબી નગરીમાં મૂકને બાઈ થવાનો છે; તેનાથી તને ધર્મની પ્રાપ્તિ થશે. ” આ પ્રમાણે સાંભળીને દેવે કૌશાંબીમાં આવીને મૂકને કહ્યું કે “ હું સ્વર્ગમાંથી ચલીને તારી માતાના ઉદરમાં ઉત્પન્ન થઈશ. તેને અકાળે આમ ક્ષણ બાવાનો દોહદ થશે. તેને માટે મેં આજથી આ સમીપના પર્વત પર હમેશાં ક્ષણ આપે તેવો આમ્રવૃક્ષ રોપ્યો છે. તેથી જ્યારે તે માતા તારી પાસે ઘણા આમ્રહથી આમ્રક્ષ માગે ત્યારે તેની પાસે તારે એટલા અક્ષરો લખવા કે “ હે માતા !

ગર્ભમાં રહેલો પુત્ર જો તું મને આપે તો હું તારો દોહદ પૂર્ણ કરું” આ તારું વચન જ્યારે તે સ્વીકારે, ત્યારે તારે તેને આમ્રફળ લાવી આપવાં. મારા જન્મ પછી મને તારે સ્વાધીન રાખીને જૈન ધર્મનો ઘોષ આપવો. વળી વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર પુષ્કરિણી(વાવ)માં મેં મારા નામથી અંકિત જો કુંડળો ગોપવ્યાં છે, તે મને ખાત્રીને માટે બતાવવાં. કહાચ તું મરીને સ્વર્ગમાં જાય, તોપણ મારી ઉપેક્ષા કરવી નહીં.” આ પ્રમાણેના તે દેવના વચનને મૂકે અંગીકાર કર્યું, એટલે તે દેવ સ્વસ્થાને ગયો.

અનુક્રમે આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં તે દેવ અવીને મૂકની માતાની કુક્ષિમાં અવતર્યો. તેને ઋતુ વિના કેરી ખાવાનો દોહદ થયો, તે વખતે દેવની વાણીનું સ્મરણ કરીને મૂક બોલ્યો કે “હે માતા ! જો તું મને આ ગર્ભમાં રહેલા પુત્રને આપે, તો હું તને આમ્રફળ લાવી આપું.” માતાએ તેમ કરવાનું કળૂલ કર્યું, એટલે તે મૂકે દેવે કહેલા પર્વતપરથી આમ્રફળ લાવી આપીને માતાનો દોહદ પૂર્ણ કર્યો. સમય પૂર્ણ થતાં તેણે પુત્ર પ્રસવ્યો. માતા પિતાએ હર્ષથી તે પુત્રનું અર્હદત્ત એવું નામ પાડ્યું. પછી મૂક પોતાના બાઈનું બાલ્યાવસ્થાથીજ લાલનપાલન કરવા લાગ્યો અને ચૈત્યમાં તથા ઉપાશ્રયમાં સાથે લઈ જવા લાગ્યો. પણ તે બાળક મુનિઓને જોઈને મોટેથી રોવા લાગતો, અને તેમને વંદના પણ કરતો નહીં. મૂકે તેને ઘણી રીતે સમજાવ્યો, પણ તે બાળક સાધુના ગન્ધને પણ સહન કરતો નહીં. છેવટે તેને સમજાવતાં મૂક થાકી ગયો, તોપણ તે (અર્હદત્ત) ધર્મ પામ્યો નહીં. એટલે મૂક તો સાધુ પાસે દીક્ષા લઈને અનુક્રમે આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં સ્વર્ગે ગયો. ત્યાં તેણે અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ દીધો તો પોતાના નાના બાઈ અર્હદત્તને ચાર શ્રી સાથે પરણેલો જોયો. મૂક દેવે તેણે કહેલું અને પોતે સ્વીકાર કરેલું પૂર્વ ભવનું વાક્ય સંભાળ્યું, અને તેને પ્રતિજ્ઞા કરવા માટે પ્રથમ તેના શરીરમાં જલોદરનો વ્યાધિ ઉત્પન્ન કર્યો. તે વ્યાધિના ભારથી અર્હદત્ત ઊઠી પણ શકતો નહીં. સર્વે વૈદ્યો તેની ચિકિત્સા કરી કરીને થાક્યા, પણ કોઈથી સારું થયું નહીં, તેથી સર્વ વૈદ્યોએ તેનો ત્યાગ કર્યો. પછી તે મૂક દેવ પોતે વૈદ્યનો આડંબર કરીને અર્હદત્તની પાસે આવ્યો. અર્હદત્ત તેને જોઈને દીન મુખે બોલ્યો કે “હે વૈદ્યરાજ ! મને રોગથી મુક્ત કરો.” વૈદ્ય બોલ્યો “તારો આ વ્યાધિ અસાધ્ય છે, તોપણ વિવિધ પ્રકારના ઔષધોથી હું તને નિરોગી કરું; પરંતુ સારું થયા પછી તારે આ મારો ઔષધ તથા શાસ્ત્રોનો કેથળો ઉપાડીને જીવતાં સુધી મારી સાથે ફરવું પડશે.” તે સાંભળીને અર્હદત્તે તે વાત કળૂલ કરી, એટલે તે માયાવી વૈદ્યે ઔષધો આપીને તેને સારો કર્યો. પછી અર્હદત્ત તેની સાથે આવ્યો. દેવવૈદ્યે તેને વૈદ્યને યોગ્ય એવાં શાસ્ત્રોથી ભરેલો કેથળો ઉપાડવા આપ્યો. તે કેથળાને માયાવડે અત્યંત ભારવાળો કર્યો. અર્હદત્ત તેવા અસહ્ય ભારને હંમેશાં વહન કરતો વિચારવા લાગ્યો કે “આટલો ભાર હું નિરંતર શી રીતે વહન કરી શકીશ ?” એક દિવસ કોઈક સ્થાને તેણે સંયમધારી સાધુઓને જોયા. તે વખતે અર્હદત્તના મનમાં વિવિધ

પ્રકારનો ઉદ્દેગ થતો હતો. તે બાણીને દેવવૈદ્યે તેને કહ્યું કે “જે તું દીક્ષા ગ્રહણ કરે તો હું તને છોડી દઉં.” તે સાંભળીને મહાભારથી પીડા પામતો અહંદત્ત બોલ્યો કે “હું વળ જોવા આ ભારને હંમેશાં ઉપાડી ઉપાડીને કુળ ગયો છું; તેથી આવા ભાર કરતાં તો મારે મત લેવું તેજ સારું છે.” પછી તે દેવ તેને મુનિ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરાવીને સ્વસ્થાને ગયો.

દેવના ગયા પછી અહંદત્ત મત તણને પાછો પોતાને ઘેર ગયો. દેવે અવધિજ્ઞાનથી તેને ચારિત્રથી બ્રષ્ટ બાણ્યો; એટલે ફરીથી જલોદરનો વ્યાધિ ઉત્પન્ન કર્યો; અને પૂર્વનીજ જેમ તેને ફરીથી દીક્ષા અપાવી. એ પ્રમાણે ત્રણ વાર દીક્ષા લઈને તેણે મૂકી દીધી. પછી ચોથી વાર દીક્ષા અપાવીને તેને મતમાં સ્થિર કરવા માટે તે દેવ હંમેશાં તેની પાસેજ રહેવા લાગ્યો. એકદા માથે તૃણનો ભારો લઈને ચાલતો તે દેવ કોઈ અગ્નિથી બળતા ગામમાં પેસવા લાગ્યો. તે જોઈને અહંદત્તે તેને કહ્યું કે “ધાસનો ભારો લઈને આ અગ્નિથી બળતા ગામમાં કેમ પેસે છે?” દેવ બોલ્યો કે “જ્યારે તું આમ જાણે છે, ત્યારે ક્રોધાદિક અગ્નિથી બળતા ગૃહવાસમાં જઈને તું કેમ પ્રવેશ કરે છે?” તે સાંભળીને પણ બોધ નહીં પામેલા અહંદત્તને સાથે લઈને આગળ ચાલતાં તે દેવ સારો માર્ગ મૂકીને ભયંકર અરણ્ય તરફ ચાલ્યો. તે જોઈને અહંદત્ત બોલ્યો કે “સારો માર્ગ મૂકીને ઉન્માર્ગમાં કેમ ચાલે છે?” દેવ બોલ્યો કે “જ્યારે તું એમ જાણે છે, ત્યારે મુક્તિમાર્ગને મૂકીને ભવાટવીમાં પેસવાની કેમ ઇચ્છા કરે છે?” આવી રીતે કહ્યા છતાં પણ અહંદત્ત બોધ પામ્યો નહીં, તો પણ ‘કાયર ન થવું એજ સંપત્તિનું સ્થાન છે’ એમ જાણીને તે દેવ તેની સાથેજ આગળ ચાલ્યો. માર્ગમાં કોઈ એક ચૈત્યમાં લોકોથી પૂજાતાં છતાં નીચે મુખે પડતા એક ચક્ષુને તેણે દિવ્ય શક્તિથી બતાવ્યો. તે જોઈને અહંદત્તે કહ્યું કે “આ બંતર જેમ લોકોથી પૂજાય છે તેમ તેમ અધોમુખ થઈને નીચે પડતો જાય છે, માટે આ ચક્ષુના જેવો બીજો કોઈ અધન્ય પૃથ્વી પર જણાતો નથી.” તે સાંભળી તેને દેવે કહ્યું કે “સંયમ સ્વપી ઉચે સ્થાને સ્થાપન કર્યા છતાં પણ તું વારંવાર નીચે પડે છે, માટે હે મૂર્ખશિરોમણિ ! તું તેના કરતાં વિશેષ અધન્ય છે.” તે સાંભળીને અહંદત્તે તેને પૂછ્યું કે “વારંવાર આવી રીતે બોલનાર તમે કોણ છો?” ત્યારે તે દેવે પોતાનું મૂકના ભવવાળું સ્વરૂપ દેખાડી તેના પૂર્વ ભવનું સર્વ વૃત્તાન્ત કહ્યું. તે સાંભળીને અહંદત્તે તેને પૂછ્યું કે “હું પૂર્વે દેવ હતો તેની ખાત્રી શી?” એટલે દેવ તેને વૈતાલ્ય પર્વતપર લઈ ગયો, અને પુન્કરિણી(વાવ)માં ગોપવેલાં તેના નામથી અંકિત એવાં બે કુંડળો કાઢીને તેને દેખાડ્યાં, તે જોઈને અહંદત્તને જાતિસ્મરણ થયું, તેથી પ્રતિજોધ પામીને તે ભાવચરિત્ર પામ્યો. આ રીતે તેને ધર્મમાં સ્થિર કરીને તે મૂક દેવ સ્વસ્થાને ગયો.

“સર્વ કર્મમાં શ્રી જિનેશ્વરે મોહને અતિ દુર્જય કહેલો છે, તે મોહનો મૂક દેવ ત્યાગ કરાવ્યો. ત્યારેજ અહંદત્ત ધર્મ પામીને મોક્ષે ગયો.” ૧૩૧.

પ્રભુની દેશનાતું કળ જણાવે છે:—

ભાવના ઇમ એકતાની દેશનામાં પ્રભુ તણી,
સાંભળી ચારિત્ર કે સમ્યકત્વ લેતા જન ગુણી;
તીર્થ ઇવતા નાથ પહેલા સમવસરણે^{૧૦૦} તેહની,
જાણે પ્રવૃત્તિ જ્યાં સુધી ના પદ પ્રભુ કેવલી.^{૧૦૧} ૧૩૨

સ્પષ્ટાર્થ:—આ રીતે પ્રભુ શ્રીસુમતિનાથની દેશનામાં એકત્વ ભાવનાતું સ્વરૂપ સાંભળીને કેટલાક આસન્ન સિદ્ધિક જીવો સર્વ વિરતિ રૂપ ચારિત્રને આરાધવા લાગ્યા, અને કેટલાક જીવો દેશવિરતિ રૂપ શ્રાવકના ધર્મને પામ્યા તથા કેટલાક ગુણવાન પુરૂષો સમ્યકત્વને પામ્યા. પ્રભુ શ્રીસુમતિનાથે આ પ્રથમ સમવસરણને વિષે (૧૦૦) તીર્થની સ્થાપના કરી અને તે તીર્થની પ્રવૃત્તિ જ્યાં સુધી પદપ્રભુ નામના છઠ્ઠા તીર્થકર કેવલી (૧૦૧) થતા નથી, ત્યાં સુધી ચાલે છે. ૧૩૨.

સુમતિનાથ પ્રભુના બીજા દ્વારો જણાવે છે:—

તીર્થનો વિચ્છેદ^{૧૦૨}ના તે કારણે ઇમ માનીએ,
એમ એક સો બેઉ દ્વારે સુમતિ પ્રભુ સંભારીએ;
ચરમ આદિ ગણધરો^{૧૦૩} સો ત્રણ પદો પ્રભુથી સુણી,
દાદશાંગી વિરચતા જે સર્વને હિત કારણી. ૧૩૩

સ્પષ્ટાર્થ:—પદ પ્રભુતું તીર્થ સ્થાપન થયું ત્યાં સુધી પાંચમા સુમતિનાથ ભગવાનનું તીર્થ નિરંતર ચાલુ રહ્યું હોવાથી તીર્થનો વિચ્છેદ (૧૦૨) થયો નથી. એ પ્રમાણે અહીં સુધીમાં સુમતિનાથ પ્રભુને આશ્રીને એક સો ને બે દ્વારો (બોલો) કહ્યા. હવે બાકીના દ્વારોને (બોલોને) જણાવતાં કહે છે કે આ સુમતિનાથ પ્રભુને ચરમ વગેરે સો ગણધરો (૧૦૩) હતા. તેઓએ પ્રભુની પાસેથી ‘ઉચ્ચન્નેર્ધ વા વિગમેર્ધ વા ધ્રુવર્ધ વા’ એ ત્રણ પદોને સાંભળીને બાર અંગોની રચના કરી. તે રચના સર્વ જીવોના હિતને કરનારી છે. કારણ કે તેની અંદર ૬ દ્રવ્યાદિનું સ્પષ્ટ રીતે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. ૧૩૩.

સુમતિનાથ પ્રભુના ચરમ નામના પ્રથમ ગણધરની દેશના ૪૦ સ્ત્રોતોમાં જણાવે છે:—

નાથના ગણ^{૧૦૪} સો હતા ઇમ પૌરૂષી પૂરી થતા,
પાદ પીઠે બેસતા ગણિ ચરમ^{૧૦૫} ઇમ ઉપદેશતા;
વિચરતા તીર્થેશ દર્શન દેશના શ્રવણાદિને,
પામી તમે બહુ પુણ્ય યોગે સાધજો જિન ધર્મને. ૧૩૪

સ્પષ્ટાર્થ:- આ સુમતિનાથ ભગવાનને બધા મળીને સો ગણો (૧૦૪) હતા. એ પ્રમાણે ઉપદેશ આપતાં પહેલી પોરસી કાળ પૂરો થયો ત્યારે પ્રભુશ્રી સુમતિનાથ સમવ-સરણુના બીજા ગઢમાં ઈશાન ખૂણામાં દેવોએ રચેલા દેવછંદાને વિષે પધાર્યો. તે પછી બીજી પોરસીમાં પ્રભુના ચરમ નામના (૧૦૫) પ્રથમ ગણધરે પ્રભુના પાદ પાંકે બેસીને આ પ્રમાણે દેશના આપવા માંડી. હે ભગ્ય જીવો ! તમે હાલ વિદ્યમાન તીર્થંકર શ્રી સુમતિ-નાથ પ્રભુના દર્શન કર્યો, તથા તેમની નિર્મલ દેશનાને સાંભળી. આ પ્રમાણે તમને ઘણો સારો પુણ્યનો યોગ પ્રાપ્ત થયો છે. આ મુદ્દાને લક્ષ્યમાં રાખીને તમે પરમ ઉલ્લાસથી જિનધર્મને સારી રીતે આરાધ્યો. ૧૩૪

આ જગતમાં આશ્ચર્ય રૂપે શું જણાય છે ? તેનો ઉત્તર જણાવે છે:-

આશ્ચર્ય એ જગમાં જણાયે ધર્મના ફલ સૌ ચહે,

પણ ધર્મને આરાધવાની સદ્ગુરુને ના કહે;

પાપના ફલ ના ચહે પણ મૂઠ જીવો પાપને,

કરતાં ડરે ના તિણ તજ તે મોહ અજ્ઞાનાદિને. ૧૩૫

સ્પષ્ટાર્થ:- વળી આ જગતમાં એ મોટું આશ્ચર્ય જણાય છે કે સઘળા જીવો ધર્મના ફલને ચાહે છે અથવા સુખને ઇચ્છે છે. અને સુખ એ ધર્મનું ફલ છે. માટે ધર્મના ફલને ઇચ્છે છે ખરા, પરંતુ કારણ વિના કાર્ય બનતું નથી. ધર્મરૂપી કારણને સેવ્યા સિવાય સુખરૂપી કાર્ય અથવા ફલ કેવી રીતે મળી શકે ? અથવા નજ મળે. તે છતાં એટલે ધર્મના ફળને ઇચ્છવા છતાં પોતાના હિત ચિંતક સદ્ગુરુ આદિને ધર્મને આરાધવાની ના કહે છે. વળી આ જીવો પાપનાં ફળને ચાહતાં નથી. કારણ કે પાપનું ફલ દુઃખ છે. એ દુઃખ ભોગવવાનું કોઈને ગમતું નથી. છતાં આ મૂઠ એટલે અજ્ઞાની મોહવાસિત જીવો પાપને કરતાં ડરતાં નથી. આ પ્રમાણે બનવાનું કારણ મોહ તથા અજ્ઞાન દશા છે. બંનેનો ત્યાગ કરવાથી અને વૈરાગ્યાદિ ગુણોને પ્રકટ કરવાથી તમે આત્માદિ પદાર્થોના ચથાર્થ સ્વરૂપને જરૂર સમજશો, ને મોક્ષમાર્ગની સાર્વિકી આરાધના પણ જરૂર કરી શકશો. ૧૩૫

સર્વે સંસારી જીવોનું કર્મોધીનપણું વગેરે બીના જણાવે છે:-

આપ સ્વભાવે લીન રહો સવિ જીવ જાણો વિશ્વના,

કર્મને આધીન તેથી ભવ ભમે દેવાદિના;

અહિંયા નથી કોઈ તમારો ના તમે પણ કોઈના,

જે તમારું તે તમારી પાસ જાણો ભવિજના ! ૧૩૬

સ્પષ્ટાર્થ:—હે ભવ્ય જીવો ! ૧૩૫મા શ્લોકમાં જે જણાવ્યું તે પ્રમાણે મોહ તથા અજ્ઞાનનો ત્યાગ કરીને આપ સ્વભાવમાં એટલે પોતાના ઉત્તમ જ્ઞાનાદિક ગુણોની રમણતા કરવામાં એકાગ્ર થજો. અને આ સંસારના તમામ જીવો કર્મને આધીન છે એમ સમજજો. એટલે તમામ જીવો કર્મને વશ પડેલા દેવાદિના એટલે દેવ, નારકી, તિર્યચ, મનુષ્ય સ્વરૂપે ભવમાં ભમે છે. ને તેઓ તે ભવોમાં નવા કર્મોને બાંધે છે અને કર્મોને અનુસારે ચારે ગતિમાં ફરી પણ વારંવાર ભટક્યા કરે છે. એમ કર્મોને બાંધવાની અને ભોગવવાની ઘટમાળ આ સંસારી જીવોમાં ચાલ્યા કરે છે. પ્રભુએ સાચે જ કહ્યું છે કે—આ સંસારમાં કોઈ તમારું નથી તેમ તમે પણ કોઈના નથી. કારણ કે ધન દોષત કુટુંબ વગેરેમાંથી જેને તમે તમારું માનો છો તે તો મોહને લીધે પોતાનું માનો છો પણ ખરી રીતે વિચારતાં તેમાંનું કંઈ પણ તમારું નથી. તેથી હે ભવ્ય જીવો ! જે તમારું જ્ઞાનાદિ સ્વરૂપ છે તે તો તમારી પાસે જ છે. અને તેને બીજે કોઈ લઈ શકતો નથી. કારણ કે તમારું જે જ્ઞાન દર્શન વગેરે આત્માના જે ગુણો સ્વરૂપ ધન છે તેને બીજે કોઈ લેવાને સમર્થ છે જ નહીં. અને જે તમારું છે તે તો તમારી પાસે જ રહેવાનું છે. જીવ આ ભવનું આયુષ્ય પૂરું ભોગવીને પરભવમાં જાય છે ત્યારે પોતાનું માનેલું ધન વગેરે તો અહીં મૂકીને જ જાય છે એટલે તેમાંનું કંઈ પણ સાથે લઈ જતો નથી તેનું કારણ એ છે કે તે તેનું છે જ નહિ. પરંતુ પોતાના જ્ઞાનાદિક ગુણોને સાથે લઈને જ પરભવમાં જાય છે. ૧૩૬

જીવના કદા શત્રુ રૂપ રાગ દ્રેષનું સ્વરૂપ ચાર શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

વિશ્વાસ ના કરશેા તમે તે રાગ દ્રેષાદિક તણે,
શત્રુ કદા જે તમારા સંગ ન કરે તેહનો;
નરકાદિના દુઃખ આકરા રાગાદિ સંગે અનુભવ્યા,
તે તજ ચારિત્ર સાધક જીવ શિવ રસિયા બન્યા. ૧૩૬

સ્પષ્ટાર્થ:—તથા હે ભવ્ય જીવો ! તમે જે રાગ અને દ્રેષ તમને સંસારમાં રખડાવે છે તે બંનેનો જરા પણ વિશ્વાસ કરશેા નહિ. કારણ કે તે રાગ દ્રેષ તો તમારા કદા શત્રુ છે. હાલ તમે જે ચોર વગેરેને શત્રુ માન્યા છે તે તો ચાલુ ભવમાં જ દુઃખને દેનારા બાહ્ય શત્રુ જાણવા. પરંતુ આ રાગાદિક તો ભાવ શત્રુરૂપ હોવાથી અનેક ભવોમાં તીવ્ર દુઃખોને દેનારા ખરા શત્રુ છે અને જ્યાં સુધી તે ભાવ શત્રુ દૂર ન થાય ત્યાં સુધી બહુ શત્રુનેા નાશ થવાનો નથી. માટે તમે તમારા કદા શત્રુ જેવા આ રાગ અને દ્રેષની સોખત કરશેા નહિ, અને આ વાત બૂઝશેા નહિ કે—તમે આ રાગ અને દ્રેષની સોખત કરીને ઘણું કાલ સુધી નરકગતિ તિર્યચગતિ વગેરેનાં આકરાં દુઃખોનેા અનુભવ કર્યો છે. માટે રાગ તથા દ્રેષને ખરા અંતરંગ શત્રુ સમજીને જેઓએ તેમનેા ત્યાગ કર્યો છે અને સર્વ વિરતિ રૂપ ચારિત્રની સાધના કરી છે તે ભવ્ય જીવો શિવરસિયા એટલે મોક્ષના મુખોને

ભોગવવામાં કાયમ રસિક થયા છે એટલે નિર્મલ ચારિત્રની આરાધના કરીને સાદિ અનંત ભોગે ભોક્ષે ગયા છે. ૧૩૭

રાગ કરતાં રોગમાં માત્રા અધિક છે બોધને,
રાગ સંગે રોગ પ્રગટે તિણુ તજે ઝટ તેહને;
સત્ય બંધન બેઉ જાણો એહ રાગ દેષને,
બેઉ ભવમાં દુઃખ પુષ્કલ બેઉથી ભવિ જીવને. ૧૩૮

સ્પષ્ટાર્થ:—રાગ શબ્દ કરતાં રોગ શબ્દમાં એક માત્રા અધિક છે. તેના ઉપરથી બોધ એ મળે છે કે જેઓ રાગનો સંગ કરે છે તેમનામાં રોગની માત્રા વધે છે. એટલે રાગ કરવાથી રોગો પ્રગટ થાય છે. તે કારણથી તમે તે રાગનો જલદી ત્યાગ કરો. વળી તમે આ રાગ અને દેષને સાચાં બંધન તરીકે જાણો. કારણ કે બીજાં બંધનમાંથી જલદી છૂટી શકાય છે, પરંતુ રાગ અને દેષ રૂપી બંધનથી જેઓ બંધાયેલા છે તેઓ તેમાંથી એકદમ છૂટી શકતા નથી. આ રાગ અને દેષને લીધે ભગ્ય જીવોને આ ભવમાં તથા પરભવમાં એમ બંને ભવમાં અનેક પ્રકારનાં પુષ્કલ દુઃખોને ભોગવવાં પડે છે. ૧૩૮

બાહ્યથી છૂટો છતાં આ જીવ બાંધ્યો બેઉથી,
વિવિધ ગતિમાં વિવિધ દુઃખો ભોગવે બહુ દૈન્યથી;
દેવ પણ કેઇક વ્યવન ક્ષણ રાગથી મન દુઃખ ધરે,
નર ઘણાંએ રાગથી ઝટ દુર્ગતિમાં સંચરે. ૧૩૯

સ્પષ્ટાર્થ:—બાહ્ય દૃષ્ટિથી જોતાં તો આ જીવ છૂટો જણાય છે, કારણ કે કોઈને દોરડાથી બાંધ્યો હોય તો તે હરી ફરી શકતો નથી. તેનાં બંધન છોડવામાં આવે તો જ તે હરી ફરી શકે છે, તેમ દેહમાં રહેલ જીવ પણ હરતો ફરતો જણાય છે, આ રીતે બાહ્ય દૃષ્ટિથી તે છૂટો છે, એમ દેખાય છે, પરંતુ તે (જીવ) આ રાગ અને દેષ વડે બંધાયેલો હોવાથી નરક તિર્યંચ વગેરે જુદી જુદી ગતિઓમાં બહુ દીનતા પૂર્વક અનેક પ્રકારનાં દુઃખો ભોગવે છે. તે આ રીતે—દેવોને પણ જ્યારે વ્યવવાનો વખત આવે છે ત્યારે તેના મનમાં દુઃખ થાય છે, તેનું ખરૂં કારણ રાગ છે. કારણ કે પોતે જે દીવ્ય સુખ તથા ઋદ્ધિને ભોગવતો હતો તેના ઉપર તેનો રાગ રહેલો છે. હવે તે સુખ તથા ઋદ્ધિને છોડીને ચાલ્યા જવાનું છે, એવું જણાતાં તેના મનમાં રાગને લીધે દુઃખ થાય છે. તેવી રીતે મનુષ્ય ગતિમાં પણ રાગને લીધે ઘણાં મનુષ્યો અહીં દુઃખી થતાં નજરે જોઈએ છીએ. કારણ કે જે ધન, કુટુંબ, બંગલા, મોટરો વગેરે ઉપર તેમનો રાગ રહેલો છે, તેને લીધે તે બધું માડું છે એવું તેઓ માની રહ્યા છે અને તે જોઈને ઘણાં ખૂશી-ખૂશી થઈ જાય છે. પરંતુ જ્યારે તે પદાર્થોનો અગ્નિ ચાર વગેરેમાંના કોઈ પણ કારણને લીધે

નાથ થાય છે અગર તો પોતાને મરણ કાલ નજીક આવેલો જણાતાં આ બધી પોતાની માનેલી વસ્તુઓ છોડીને ચાલ્યા જવાનું છે એવું જણાતાં રાગને લીધે દુઃખી થાય છે. તેમજ રાગને લીધે ચીકણાં કર્મો બાંધીને મરીને દુર્ગતિમાં પણ જાય છે. માટે આ રીતે મનુષ્ય ગતિમાં પણ રાગને લીધે લાંબા કાળ સુધી તીવ્ર દુઃખો ભોગવવાં પડે છે. ૧૩૯

ખેલાં કરેલા રાગથી નારક ઘણાં દુઃખ ભોગવે,
તિર્યચ પણ તે કારણે મરણાદિ દુઃખ બહુ અનુભવે;
પરબવાળી નાર પામે મરણ આયુ હીન થતા,
ધમ દીએ દુઃખ આકરા એ રાગ તિણ બુધ છડતા. ૧૪૦

રૂપાર્થ:—નારકીના જીવો પણ રાગથી તીવ્ર દુઃખો અનુભવે છે, તે જણાવતાં કહે છે કે નારકીના જીવો બીજા જીવો કરતાં ઘણાં વધારે દુઃખો ભોગવે છે તેમાં અનેક કારણોમાંથી ખડું કારણ તે જીવે પૂર્વ ભવમાં કરેલો રાગ જ છે. કારણકે રાગને લીધે જીવ નરકગતિ વગેરે અશુભ કર્મ પ્રકૃતિઓ બાંધે અને તે બાંધેલી અશુભ પ્રકૃતિઓને તે જીવ નારકી રૂપે ઉત્પન્ન થઈને ભોગવે છે. માટે નારકીમાં પણ જે દુઃખો ભોગવે છે તેનું કારણ પૂર્વ ભવનો રાગ જ છે. તિર્યચ ગતિમાં પણ રાગને લીધે સર્પાદિ રૂપે જીવ ઘણાં દુઃખો ભોગવે છે. રાગને લીધે અસમાધિ મરણને પામે છે તે જણાવતાં કહે છે કે એક પરબવાળી સ્ત્રીની પાસે કોઈક જીવાન પુરૂષ પાણી પીવા આવ્યો. તે વખતે પાણી પાતાં તે સ્ત્રીને તે પુરૂષ ઉપર બહુ જ રાગ થયો કે જેથી તે પુરૂષ પાણી પીને ચાલ્યો ગયો, ત્યારે દેખાતો બંધ થતાં તે પરબવાળી સ્ત્રી રાગથી જલ્દી આયુષ્ય પૂરું થવાથી મરણ પામી. આ પ્રમાણે આ રાગ સંસારી જીવોને આકરાં દુઃખો આપે છે, તેથી સમજી પુરૂષો વૈરાગ્ય ભાવનાથી તે રાગનો ત્યાગ કરે છે. ૧૪૦

રાગી જીવોના અને વૈરાગી જીવોના આનંદનો તફાવત ત્રણ શ્લોકોમાં જણાવે છે:-

રાગીના આનંદમાં વૈરાગીના આનંદમાં,
ભેદ તેવો જેહવો છે ભેદ ગર્હલ હસ્તિમાં;
કાચ ને ચિંતામણિમાં સૂર્ય ને ખડોતમાં,
કદપતરૂ તિમ બોરડીમાં અશુચિ અમૃત આદિમાં. ૧૪૧

રૂપાર્થ:—એક બાજુ રાગી પુરૂષનો આનંદ અને બીજી તરફ વૈરાગ્યવાળા પુરૂષનો આનંદ એ બંનેની જો સરખામણી કરવામાં આવે તો તે બંનેના આનંદમાં ગંધડા અને હાથીના જેટલો ભેદ છે. કારણ કે વૈરાગીનો આનંદ સ્વાભાવિક હોવાથી સાત્ત્વિક આનંદ છે અને તે કાચમ રહેનારો છે, ત્યારે રાગી પુરૂષનો આનંદ વાસ્તવિક (ખરો)

નથી, અને સ્થિર પણ નથી તેથી તે થોડો વખત રહે છે. વળી ફરીથી ખંનેની સરખામણી કરતાં કહે છે કે કાચમાં અને ચિંતામણીમાં અથવા ખદોત એટલે આગીઓ (કીડા) જીવડો કે જેનું તેજ અંધારામાં કાંઈક પ્રકાશ આપે છે તેમાં અને સૂર્યમાં જેટલો તક્ષવત છે તેટલો તક્ષવત તે ખંનેમાં જાણવો, અથવા એક બાજુ કલ્પવૃક્ષ જે ઇચ્છિત વસ્તુને આપનાર છે તેમાં અને કાંટાવાળી ઊરડીમાં જેટલો તક્ષવત છે તેટલો ખંનેના આનંદમાં તક્ષવત છે. વળી અશુચિ એટલે અપવિત્ર વિષાદિ પદાર્થોમાં અને અમૃતમાં જેટલો તક્ષવત છે તેટલો તે ખંને પ્રકારના આનંદમાં તક્ષવત છે. ૧૪૧

રાગથી ભય આધિ આદિક બહુ વધંતા નિશ્ચયે,
બલ તેજ યશ વિશ્વાસ થીરતા ધર્મરંગ ઘટાડીએ;
વૈરાગ્ય ઈન્દ્રિય હમન સાધન વચનની આદેયતા,
એહથી થોર શાંતિ સમતા હર્ષ સાત્ત્વિક દક્ષતા. ૧૪૨

સ્પષ્ટાર્થ:—રાગ તથા વૈરાગ્યમાં તક્ષવત જણાવતાં કહે છે કે રાગને લીધે (એટલે ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં આસક્તિને લીધે) ભય, આધિ એટલે મનની ખીડા વગેરે નિશ્ચયે બહુ વધતા જાય છે. વળી તે રાગને લીધે શરીરના બલમાં તથા તેજમાં ઘટાડો થાય છે. તે સાથે જશ, વિશ્વાસ, સ્થીરતા તથા ધર્મ ઉપરનો રાગ પણ ઘટતો જાય છે. વૈરાગ્ય ઇન્દ્રિયોને વશ કરવાનું અપૂર્વ સાધન છે. તથા વૈરાગ્યથી વચનની આદેયતા થાય છે એટલે વૈરાગ્યવાળા જીવોનું વચન સૌ કોઈને માનવા લાયક થાય છે. વળી વૈરાગ્યથી સ્થીરતા શુષ્ણની તથા શાંતિ અને સમતા તથા સાત્ત્વિક હર્ષ એટલે આત્માના ગુણો સંબંધી વિચારણા કરવામાં દક્ષતા અથવા હોંશિયારી વગેરે સફળતાની પ્રાપ્તિ, અને ઘણાં ચીકણાં કર્મોને નાશ પણ જલ્દી થાય છે. આ શ્લોકમાં કહેલ ઇન્દ્રિય હમન કરાવનાર વૈરાગ્યનું ચથાર્થ સ્વરૂપ સમજવા માટે ઇન્દ્રિયોના સ્વરૂપાદિની બીના દષ્ટાંતાદિ સાથે જરૂર જણાવવી જોઈએ, તે શ્રી ગણધરદેવે નહિં કહેલી છતાં અપૂર્વ બોધદાયક હોવાથી હું ટૂંકામાં જણાવું છું—

શ્રુત્યેન્દ્રિયસ્વરૂપાણિ, શ્રીજ્ઞાતનંદનાસ્યતઃ ।
સ સુભદ્રોડનુચાનોડભૂતઃ; પંચાક્ષવિષયોન્મુખઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ શ્રી મહાવીરસ્વામીના મુખથી પાંચ ઇન્દ્રિયોના સ્વરૂપને સાંભળી પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયથી પરાડ્મુખ થયેલ તે સુભદ્ર અણગાર (મુનિ) થયા. ” તેનું દષ્ટાંત આ પ્રમાણે—

સુભદ્રની કથા

શ્રી રાજગૃહ નગરમાં કોઈ શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર સુભદ્ર નામે હતો. તે જન્મથીજ દરિદ્રીપણું પામેલો હોવાથી નિરંતર ભિક્ષાવૃત્તિથી ઉદરનિર્વોહ કરતો હતો. એકદા તે નગરમાં શ્રી

મહાવીરસ્વામી શુભશીલ વનમાં સમવસર્થો. તે પરમાત્માને વાંદવા માટે રાજા તથા સર્વ પૌરજનો જતા હતા, તે જોઇને તે સુભદ્ર પણ સર્વ જનની સાથે પ્રભુ પાસે ગયો. ત્રણ ભુવનને તારવામાં સમર્થ અને જેને કોઈની ઉપમા ન આપી શકાય એવી શ્રી જિનેશ્વરની વાણી સાંભળીને આશ્ચર્ય પામેલા સુભદ્રે વિચાર કર્યો કે “ અહો ! આજ મેં નિઃસીમ શુભતા નિધિ સમાન કર્મ કલમ્બ રહિત એવા પ્રભુને જોયા. આજે મારો જન્મ સફળ થયો.” પછી સમગ્ર જગતના જીવોનો ઉદ્ધાર કરનાર અને યોધીબીજને આપનાર એવા શ્રી પ્રભુએ તે સુભદ્રને ઉદેશીને ઇન્દ્રિયો સંબંધી વ્યાખ્યાન શરુ કર્યું. તે આ પ્રમાણે—

**જિતાન્યક્ષાણિ મોક્ષાય, સંસારાયાજિતાનિ ચ ।
ભવેત્તદન્તરં જ્ઞાત્વા, યદ્યુક્તં તત્સમાચર ॥ ૧ ॥**

ભાવાર્થ—“ જીતેલ ઇન્દ્રિયો મોક્ષને માટે થાય છે, અને નહીં જીતેલ ઇન્દ્રિયો સંસારને માટે થાય છે; માટે તે બંનેનું અંતર જાણીને જે યુક્ત લાગે તેનું આચરણ કર.”

ઇન્દ્રિયો પાંચ છે—શ્રોત્ર, નેત્ર, નાસિકા, જિહ્વા અને સ્પર્શન (કાયા). તે દરેક ઇન્દ્રિય દ્રવ્ય અને ભાવથી બને પ્રકારની છે. દ્રવ્યેન્દ્રિયના પણ બે પ્રકાર છે. એક નિવૃત્તિ ઇન્દ્રિય અને બીજી ઉપકરણ ઇન્દ્રિય. નિવૃત્તિ એટલે ઇન્દ્રિયનો આકાર. તે પણ બાહ્ય અને અભ્યંતર ભેદે કરીને બે પ્રકારનો છે. તેમાં બાહ્ય આકાર સ્ફુટ છે. તે દરેક જાતિને વિષે જૂદા જૂદા સ્વરૂપવાળો કાનની પાપડી વિગેરે જે બહાર દેખાય છે તે જાણવો. બાહ્ય આકાર વિચિત્ર આકૃતિવાળો હોવાથી અથ, મનુષ્ય વિગેરે જાતિમાં સમાન રૂપવાળો નથી. અભ્યંતર આકાર સર્વ જાતિમાં સમાન હોય છે. તે આ પ્રમાણે—શ્રોત્રનો અભ્યંતર આકાર કદંબ પુષ્પના આકાર જેવા માંસના ગોળારૂપ છે, નેત્રોનો અભ્યંતર આકાર મસૂરના ધાન્યની જેવો હોય છે, નાસિકાનો અભ્યંતર આકાર અતિયુક્તનાં પુષ્પ જેવો હોય છે, જિહ્વાનો આકાર અન્ના જેવો હોય છે, અને સ્પર્શન ઇન્દ્રિયની આકૃતિ બિન્ન બિન્ન પ્રકારની હોય છે, પણ તે બાહ્ય અભ્યંતર એકજ સ્વરૂપ હોય છે. આ પ્રમાણે નિવૃત્તિ ઇન્દ્રિયનું સ્વરૂપ જાણવું. ઉપકરણ ઇન્દ્રિયનું સ્વરૂપ એવું છે કે જેમ ખડ્ગની ધારામાં છેદન કરવાની શક્તિ છે, તેમ શુદ્ધ પુદ્ગલમય શબ્દાદિ વિષયને શ્રવણ કરવાની જે શક્તિ વિશેષ તે ઉપકરણ ઇન્દ્રિય જાણવી. તે ઇન્દ્રિયનો અતિ કઠોર મેઘ ગર્જનાદિક વડે ઉપધાત થાય તો બહેરાપણું વિગેરે પ્રાપ્ત થાય છે, એ પ્રમાણે દ્રવ્ય ઇન્દ્રિયના નિવૃત્તિ અને ઉપકરણ એવા બન્ને ભેદનું સ્વરૂપ જાણવું. હવે ભાવ ઇન્દ્રિયના પણ બે પ્રકાર છે. લઘિ અને ઉપયોગ. તેમાં શ્રોત્ર વિગેરે ઇન્દ્રિયોના વિષયવાળા સર્વ આત્મપ્રદેશને આવરણ કરનારાં કર્મોને જે ક્ષયોપશમ તે લઘિ ઇન્દ્રિય જાણવી, અને પોત પોતાના વિષયમાં લઘિરૂપ ઇન્દ્રિયને અનુસારે આત્માનો જે વ્યાપાર—પ્રશ્નિધાન તે ઉપયોગ ઇન્દ્રિય જાણવી.

પાંચે ઉપકરણ ઇન્દ્રિયો અંશુલના અસંખ્યેય ભાગ પ્રમાણ સ્થૂલ (જડાર્થમાં) છે. તેમાં શ્રોત્ર, નાસિકા અને નેત્ર અંશુલના અસંખ્યાતમા ભાગે પૃથુ છે, જિહ્વા ઇન્દ્રિય બેથી નવ અંશુલ વિસ્તારવાળી છે, અને સ્પર્શનેન્દ્રિય ઢેહ પ્રમાણ વિસ્તારવાળી છે.

પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયનું માન આ પ્રમાણે છે—નેત્ર વિના બીજી ચાર ઇન્દ્રિયો જઘન્યથી અંશુલના અસંખ્યાતમા ભાગમાત્રમાં રહેલા વિષયને જાણે છે, તેથી વધારે નજીક રહેલાને જાણતી નથી. નેત્ર ઇન્દ્રિય જઘન્યથી અંશુલના સંખ્યાતા ભાગમાં રહેલા પદાર્થને જોઈ શકે છે, પણ અતિ સમીપે રહેલાં અંજન, રજ, મેલ વિગેરેને જોઈ શકતી નથી. નાસિકા, જિહ્વા અને સ્પર્શન એ ત્રણ ઇન્દ્રિયો ઉત્કૃષ્ટ નવ યોજનથી આવતા ગંધ, રસ તથા સ્પર્શને અનુક્રમે ગ્રહણ કરે છે. કર્ણ ઇન્દ્રિય ઉત્કૃષ્ટ બાર યોજન દૂરથી આવતા શબ્દને સાંભળે છે, અને ચક્ષુરિન્દ્રિય સાધિક લાખ યોજન દૂર રહેલા રૂપને જોઈ શકે છે. વળી—

એકાક્ષાદિવ્યવહારો, ભવેદ દ્રવ્યેન્દ્રિયૈઃ કિલ ।

અન્યથા બકુલઃ પંચાક્ષઃ સ્યાત્પંચોપયોગતઃ ॥ ૧ ॥

રણુન્નૂપુરશૃંગારચારુલોલેક્ષણામુખાત્ ।

નિર્યાત્સુગન્ધિમહિરાગંડૂષાદેષ પુષ્પતિ ॥ ૨ ॥

અર્થ—“ એકેન્દ્રિયાદિક વ્યવહાર દ્રવ્ય ઇન્દ્રિયોએ કરીનેજ થાય છે, નહીં તેા બકુલ વૃક્ષ પાંચે ઇન્દ્રિયોના ઉપયોગવાળું હોવાથી પંચેન્દ્રિય કહેવાય. પણ તે એકેન્દ્રિયજ છે, (૧) પગમાં શબ્દ કરતા નૂપુર વિગેરે શૃંગાર ધારણ કરેલી સુંદર અને અપળ નેત્રવાળી સ્ત્રીના મુખથી નીકળતા સુગંધી મહિરાના કેાગળાથી બકુલ વૃક્ષ પુષ્પિત થાય છે.

અહીં બકુલ વૃક્ષને પાંચે ભાવ ઇન્દ્રિયોના ઉપયોગ આ પ્રમાણે સમજવો—

નૂપુરના શબ્દવાળા પાદનો સ્પર્શ કરવાથી પ્રકુલિત થાય છે તેથી કર્ણ અને સ્પર્શ એ બે ઇન્દ્રિયોના ઉપયોગ, સુંદર નેત્રવાળી સ્ત્રીને લીધે પ્રકુલિત થાય છે તેથી નેત્રઇન્દ્રિયનો ઉપયોગ અને સુગંધી મહિરાના રસથી પ્રકુલિત થવાને અંગે રસેન્દ્રિય ને શ્રાણેન્દ્રિયનો ઉપયોગ—એમ પાંચે ઇન્દ્રિયના વિષયનો ઉપયોગ જાણવો.

આ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયોના સ્વરૂપને જાણીને તેના શબ્દાદિ વિષયોમાં ક્ષણમાત્ર પણ મનની પ્રવૃત્તિ કરવી નહીં. કહ્યું છે કે—

ઈદિઅધુતાણુ અહો, તિલતુસમિતં પિ દેસુ મા પસરં ।

અહ દિત્તો તો નીઓ, જત્ય ખણેા વરિસકોડિસમો ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ અહો ! ઇન્દ્રિય રૂપી પૂર્તને તલના ફેતરા જેટલો પણ પ્રસાર (અવકાશ) આપીશ નહી. જો કહાય તેને એક ક્ષણમાત્ર પણ અવકાશ આપીશ તો તે જરૂર કોટી વર્ષ સુધી જશે નહી. ”

ઈન્દ્રિયો ગોપવના વિષયમાં બે કાચબાની બીના ટૂંકામાં આ પ્રમાણે બાણવી—

વિસચ્ચેસુ ઈન્દ્રિયાઈ, રૂબંતા રાગદોસનિમ્મુક્કા ।

પાવંતિ નિવ્વુઈસુહં, કુમ્મુવ મયંગહહસુહં ॥ ૧ ॥

અવરે ઉ આશુત્થપરંપરાચ્ચો પાવંતિ પાવકમ્મવસા ।

સંસારસાગરગયા, ગોમાઉ અ ગસિચ્ચ કુમ્મુવ ॥ ૨ ॥

અર્થ—“ રાગદ્વેષથી રહિત થઈને ઈન્દ્રિયના વિષયોને રોકનારા પ્રાણીઓ મૃદંગ દ્રહના સુખને પામનારા કાચબાની જેમ નિવૃત્તિ સુખને પામે છે અને બીજા સંસાર-સાગરમાં પડેલા પ્રાણીઓ પાપકર્મના વશથી શિયાળે અસિત કરેલા કાચબાની જેમ અનર્થ પરંપરાને પામે છે. ”

તે બે કાચબાની કથા નીચે પ્રમાણે—

વારાણસી પુરીને વિષે ગંગા નદીને કાંઠે મૃદંગ નામના દ્રહમાં શુપ્તેન્દ્રિય અને અશુપ્તેન્દ્રિય નામના બે કાચબાઓ રહેતા હતા. તે બન્ને સ્થલચારી કીડાઓનું માંસ ખાવામાં પ્રીતિવાળા હતા. તેથી એકઠા તેઓ દ્રહની બહાર નીકળ્યા હતા, તેવામાં બે શિયાળીયાઓ તેમને જોયા. તે કાચબાઓ પણ શિયાળને જોઈને ભય પામ્યા. તેથી તેમણે પોતાના ચારે પગ તથા ઓવાને સંકોચીને પૃથ્વીની ઢાલમાં ગોપવી દીધા, અને કાંઈ પણ એટલા કર્યા વિના બાણે મરી ગયેલા હોય તેમ પડ્યા રહ્યા. બન્ને શિયાળે પાસે આવીને વારંવાર ઉંચા ઉપાડીને પછાડ્યા, ગુલાંટો અવરાવી તથા ઘણા પાદપ્રહાર કર્યા, પરંતુ તે કાચબાઓને કાંઈ પણ ઈજા થઈ નહીં. પછી થાકી ગયેલા તે બન્ને શિયાળ થોડે દૂર જઈને સંતાઈ રહ્યા એટલે પેલા અશુપ્તેન્દ્રિય કાચબાએ ચપળતાને લીધે એક પછી એક એમ ચારે પગ તથા ઓવાને બહાર કાઢી. તે જોઈ બન્ને શિયાળે તત્કાળ દોડી આવીને તેની ઠોક પકડીને મારી નાંખ્યો. બીજે શુપ્તેન્દ્રિય કાચબાે તે અચપળ હોવાથી ચિરકાળ સુધી તેમનો તેમ પડ્યો રહ્યો. પછી ઘણી વાર સુધી બેસી રોકાઈને થાકી ગયેલા તે શિયાળ બ્યારે ત્યાંથી જતા રહ્યા, ત્યારે તે કાચબા ચોતરફ જોતો જોતો કુદીને જલદીથી દ્રહમાં જતો રહ્યો, તેથી તે સુખી થયો.

પાંચે અંગોને ગોપવનાર કાચબાની જેમ પાંચે ઈન્દ્રિયોને ગોપવનાર પ્રાણી સુખી થાય છે, એવું આ દષ્ટાંતનું તાત્પર્ય છે.

આ પાંચે ઈન્દ્રિયોનો પ્રયોગ પ્રશસ્ત પરિણામ અને અપ્રશસ્ત પરિણામે કરીને બે પ્રકારનો છે. તેમાં શ્રવણ ઈન્દ્રિયનો દેવ શુરના શુભગ્રામ અને ધર્મદેશનાદિકના શ્રવણ કરવામાં શુભ અધ્યવસાયથી જે ઉપયોગ કરાય તે પ્રશસ્ત કહેવાય છે અને ઈષ્ટ તથા અનિષ્ટ શબ્દો શ્રવણ કરીને રાગ દ્વેષનું જે નિમિત્ત થાય તે અપ્રશસ્ત ઉપયોગ કહેવાય

છે. ચક્ષુ ઇન્દ્રિયનો દેવ, ગુરુ, સંઘ તથા શાસ્ત્રો જોવામાં અને પડિલેહણ, પ્રમાજન વિગેરેમાં, ઈર્થાસમિતિમાં તથા ધર્મસ્થાનાદિક જોવામાં જે ઉપયોગ કરાય તે પ્રશસ્ત છે અને હાસ્ય, નૃત્ય, કીડા, રહેન, ભાંડચેષ્ટા, ઇન્દ્રજાલ, પરસ્પર યુદ્ધ, તથા સ્ત્રીના સુરુપ કુરુપ અંગોપાંગ વિગેરે જોવામાં જે ઉપયોગ કરાય તે અપ્રશસ્ત છે. નાસિકાનો અરિહંતની પૂજામાં ઉપયોગી પુષ્પો, કેસર, કપૂર, સુગંધી તેલ વિગેરેની પરીક્ષામાં, ગુરુ અને ગ્લાન મુનિ વિગેરેને માટે પથ્ય કે ઔષધ આપવામાં, તથા સાધુઓને અન્ન, જળ, ભક્ષ્ય, અભક્ષ્ય વિગેરે જાણવામાં ઉપયોગ કરાય તે પ્રશસ્ત કહેવાય છે, અને રાગ દ્વેષ ઉત્પન્ન કરનાર સુગંધી તથા દુર્ગંધી પદાર્થોમાં ઉપયોગ કરાય તે અપ્રશસ્ત છે. જિહ્વા ઇન્દ્રિયનો સ્વાધ્યાય કરવામાં, દેવ ગુરુની સ્તુતિ કરવામાં, પરને ઉપદેશ આપવામાં, ગુરુ વિગેરેની ભક્તિ કરવામાં અને મુનિઓને આહાર પાણી આપતાં તે વસ્તુઓની પરીક્ષા કરવામાં ઉપયોગ કરાય તે પ્રશસ્ત છે અને સ્ત્રી વગેરે ચાર પ્રકારની વિકથા કરવામાં, પાપશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવામાં, પરને તાપ ઉપજાવવામાં અને રાગદ્વેષ ઉત્પન્ન કરનાર ઈષ્ટ અનિષ્ટ આહારાદિકમાં જે ઉપયોગ કરાય તે અપ્રશસ્ત છે. સ્પર્શ ઇન્દ્રિયનો જિનપ્રતિમાનું સ્નાનાદિક કરવામાં તથા ગુરુ અને ગ્લાન સાધુ વિગેરેની વૈયાવચ્ચ કરવામાં જે ઉપયોગ કરાય તે પ્રશસ્ત છે, અને સ્ત્રીને આલિંગન વિગેરે કરવામાં જે ઉપયોગ કરાય તે અપ્રશસ્ત છે. આ પ્રમાણે સર્વ વસ્તુઓમાં શુભ તથા અશુભ અધ્યવસાય અને ક્ષણપ્રાપ્તિને અનુસારે પ્રશસ્ત તથા અપ્રશસ્ત ભાવ જાણવો. તેવી રીતે વિચારતાં અહીં ચાર ભાંગા થાય છે. તે આ પ્રમાણે—કેટલાકે જીવોને શુભ અધ્યવસાયના કારણ (સાધક કારણ) ભૂત જિન-જિનાદિક પ્રશસ્ત વસ્તુ જોઈને કાલકશૌકરિક વિગેરેની જેમ અપ્રશસ્ત બાધક ભાવ ઉદય પામે છે. કેટલાક જીવોને શુભ અધ્યવસાયને સાધનાર સાધક કારણ ભૂત સમવસરણાદિક પ્રશસ્ત વસ્તુ જોઈને પંદરસો તાપસોની જેમ પ્રશસ્ત સાધકભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. કેટલાક જીવોને બાધક કારણભૂત અપ્રશસ્ત વસ્તુ જોઈને પણ આપાઠ નામના નર્તક ઋષિની જેમ પ્રશસ્ત એવો સાધકભાવ વૃદ્ધિ પામે છે, અને કેટલાક જીવોને અપ્રશસ્ત બાધક વસ્તુ જોઈને સુભૂમ ચક્રી, બ્રહ્મહત્ત ચક્રી વિગેરેની જેમ અપ્રશસ્ત બાધકભાવ ઉત્પન્ન થાય છે.”

આ પ્રમાણે શ્રી વીરપ્રભુના મુખથી ધર્મદેશના સાંભળીને જેણે શેરીમાં પડેલા ચીંથરાની કંઠા ઓઢેલી છે, અને જેના હાથમાં મૃત્તિકાનું રામપાત્ર રહેલું છે એવો દરિદ્રી સુભદ્ર પ્રતિબોધ પામ્યો, તેથી તેણે તરતજ સર્વ મૂર્ચ્છાનો ત્યાગ કરીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી. આકાશની પેઠે અસ્પષ્ટિત વિહારવાળો થયો, અને પ્રભુની કૃપાથી તે અગિયાર અંગના સૂત્રાર્થનો જ્ઞાતા થયો. એકઠા પૌરલોકો તે મુનિની પૂર્વાવસ્થા સંભારીને હાંસી કરવા લાગ્યા કે “ અહો ! આ સુભદ્ર કેવી રાજસમૃદ્ધિ તણે મુનિ થયો છે ! હવે તો સારી રીતે આહારાદિક મળવાથી તે પૂર્વની અવસ્થા કરતાં વધારે સુખી થયો છે. પહેલાં તો આ રંક રંકપુરુષોવડે પણ નિંદ (નિંદવા લાચક) હતો, અને હવે તો ઇન્દ્રાદિક દેવોને પણ વંદ (વંદન કરવા યોગ્ય) થયો છે. પહેલાં તો તેને ઉચ્છિષ્ટ (એકાં) લોજનની

પ્રાપ્તિ પણ દુર્લભ હતી, અને હવે તો થથેચ્છ ભોજન મળે છે. આના વૈરાગ્યનું વૃત્તાંત ને તેનું કારણ આપણે બરાબર સમજ્યા છીએ.”

ઈત્યાદિક નિંદા કરતા પૌરહોઠોને જોઈને શ્રેણિક રાજના પુત્ર અભયકુમાર મંત્રીએ વિચાર્યું કે “ અહો ! આ પૌરજનો વિના કારણ મહા વૈરાગ્યવાન ને ત્યાગીમાં શ્રેષ્ઠ એવા આ મુનિની નિંદા કરે છે. પરમાર્થ તત્ત્વને નહીં જાણનારા આ મૂઠ લોકો આ નિઃસ્પૃહ મુનિ ઉપર ફાગટ વૈર રાખીને તેના ગુણોને દોષપણે વહન કરે છે. તેમજ મુનિની નિંદા કરવાથી તેઓ દૈવતર પાપકર્મના સમૂહને ઉપાર્જન કરે છે. માટે મારે આ સર્વ લોકોને કોઈ પ્રકારે પ્રતિબોધ કરવો જોઈએ.” એમ વિચારીને અવસરસ અભયકુમારે એકઠા રાજભાગમાં સર્વ પૌરજનો એકઠા મળેલા હતા, તે વખતે દ્વરથી સુલદ્ર મુનિને આવતા જોઈને પોતાના વાહન પરથી નીચે ઉતરી ત્રણ પ્રદક્ષિણા પૂર્વક તેમને નમીને પૂછ્યું કે “ હે પૂજ્ય ! એક કાળે કેટલી ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ હોઈ શકે ? ” ગુરુએ જવાબ આપ્યો કે “ એક કાળે એકજ ઇન્દ્રિયનો ઉપયોગ હોઈ શકે.” ફરીથી મંત્રીએ પૂછ્યું કે “ એક એક ઇન્દ્રિય સેવી સતી દુઃખદાયી થાય કે નહીં ? ” મુનિ બોલ્યા કે “ એક એક ઇન્દ્રિય પણ મુગાદિકની જેમ આ લોકમાં તથા પરલોકમાં મહા અનર્થનું કારણ થાય છે, તો પછી પાંચે ઇન્દ્રિયોનું સેવન કરવાથી કેટલો અનર્થ થાય ? કહ્યું છે કે—

કુરંગમાતંગપતંગભૃંગમીના હતાઃ પંચભિરેવ પંચ ।

એકપ્રમાદી સ કથં ન હન્યાધઃ સેવતે પંચભિરેવ પંચ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ મૃગ, હાથી, પતંગ, જમર અને મત્સ્ય એ પાંચ પ્રાણીઓ પાંચ ઇન્દ્રિયોમાંથી અકેકના સેવવાવડે હણ્યા, એટલે પાંચથી પાંચ હણ્યા તો જે પ્રમાદી મનુષ્ય એકલો પાંચે ઇન્દ્રિયવડે પાંચેના વિષયોને સેવે છે તે કેમ ન હણાય ? તે તો અવશ્ય હણાય.”

મૃગો સ્વેચ્છાએ અરણ્યમાં અટન કરે છે, તેને પકડવા માટે પારધીઓ સારંગી, વીણા વિગેરેનો નાદ કરે છે, તેથી કર્ણના વિષયમાં લુપ્થ થયેલા મૃગો મોહ પામીને તે સંગીત સાંભળવા આવે છે. તે વખતે પારધીઓ તેને જલદીથી હણી નાખે છે.

હાથીને પકડવા માટે દુષ્ટ પુરુષો એક મોટા ખાડામાં કાગળની હાથણી બનાવીને રાખે છે. તે હાથણીને જોઈને તેનો સ્પર્શ કરવાને ઉત્સુક થયેલો હાથી તે ખાડામાં પડે છે, ત્યાંથી તે નીકળી શકતો નથી. પછી ક્રુધા અને તૃષ્ણા વિગેરેથી પીડા પામેલા તે હાથીને નિર્બળ થયેલો જાણીને કેટલેક દિવસે તેને બાંધે છે, અથવા મારી પણ નાંખે છે.

નેત્રના વિષયમાં આસક્ત થયેલું પતંગીયું દીવાની જ્યોતિમાં મોહ પામીને તેમાં પોતાના દેહને હોમે છે-તેથી મરણ પામે છે.

શ્રાણુ ઇન્દ્રિયના વિષયમાં આસક્ત થયેલો જમર કમળની સુગંધીથી મોહ પામીને

દિવસે તે કમળમાં પેસે છે. પછી રાત્રે તે કમળ ખીડાઈ જાય છે, એટલે તે આખી રાત્રી મહા દુઃખ પામે છે.

જીલ્લા ઇન્દ્રિયને વશ થયેલા મત્સ્યો લોહના કાંટાના અથ ભાગપર રાખેલી લોટની ગોળીઓ જોઈને તેમાં લુપ્થ થઈ માંસની ભુદ્ધિથી તે ગોળીઓ ખાવા જાય છે, એટલે તરતજ લોહના કાંટાથી વીંધાઈને મરણ પામે છે.

આ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયોત્તુ સ્વરૂપ સુભદ્ર મુનિના મુખથી સાંભળીને અભયકુમારે સર્વ પૌરલોકોને કહ્યું કે “હે પૌરજનો ! તમારામાંથી જે કોઈ માત્ર એક એક ઇન્દ્રિયને વશ કરે, અને તેનું પ્રભુની સાક્ષીએ પચ્ચખખાણુ લે તેને હું આ મહામૂલ્યવાળું રત્ન આપું.” તે સાંભળીને તે લોકોમાંથી કોઈ પણ તેમ કરવાને તૈયાર થયો નહીં, સર્વ જનો મૌન ધરી રહ્યા. ત્યારે અભયકુમારે મુનિને કહ્યું કે “હે સ્વામી ! આપે તો શ્રી વીર પ્રભુની સાક્ષીએ પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયોત્તુ પ્રત્યાખ્યાન કર્યું છે, તેથી આ પાંચ રત્નો આપ ગ્રહણ કરો.” મુનિ જોલ્યા કે “એ રત્નોને હું શું કરું ? મને તો કાંચન અને પાષાણમાં સમાન ભુદ્ધિ છે. મેં તો ત્રિવિધે ત્રિવિધે શરીરની સુશ્રુષા કરવાનો અને પરિચર્ય માત્રનો ત્યાગ કરેલો છે. ઇન્દ્રાદિકના મુખમાં પણ મને ત્રિકાળે પણ ઈચ્છા નથી.” તે સાંભળીને સર્વ પૌરલોકો વિસ્મય પામી કહેવા લાગ્યા કે “અહો ! આ મુનિ ખરેખસ નિઃસ્પૃહ છે. આપણે મૂખોએ આજ સુધી તેની ફેગટ નિંદા કરી.” આ પ્રમાણે તેમના મુખથી મુનિની સ્તુતિ સાંભળીને કૃતાર્થ થયેલો અભયકુમાર મુનિને નમન કરીને જૈન-ધર્મનો મહિમા વધારીને પોતાને ઘેર ગયો, અને સુભદ્ર મુનિ શુભ ઉપયોગથી પૂર્ણ થયા સતા આત્મકાર્ય સાધવામાં તત્પર થયા.

“ઇન્દ્રિયોના વિષયો પ્રાપ્ત થાય ત્યારે શ્રી વીરપ્રભુના વાક્યોત્તુ સ્મરણ કરીને તે વિષયો પર જરા પણ વિશ્વાસ કરવો નહીં. જુઓ ! ઇન્દ્રિયોને વશ કરવાથી સુભદ્ર મુનિએ એકાંતે રહીને આત્મભાવ પ્રગટ કર્યો.” આ પ્રસંગે શબ્દાદિની અનિષ્ટતા વિસ્તારથી આ રીતે બહુવી—

આત્માનં વિષયૈઃ પારૈર્ભવવાસપરાડ્મુખમ્ ।

ઇન્દ્રિયાણિ નિબંધનન્તિ, મોહરાજસ્ય કિંકરાઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ભવવાસથી એટલે સંસારમાં રહેવાથી પરાડ્મુખ થયેલા એવા ઉદ્ધિગ્ન વૈરાગી આત્માને પણ મોહરાજના કિંકર રૂપ ઇન્દ્રિયો વિષય રૂપી પાશ વડે બાંધી લે છે, અને તેને પાછા સંસારમાં ભ્રમવે છે.” તે ઉપર સુકુમારિકાનો સંબંધ છે તે આ પ્રમાણે—

સુકુમારિકા સાધ્વીની કથા

વસંતપુરના રાજાના સસક અને ભસક નામના પુત્રોએ વૈરાગ્યથી દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે

તેઓ ગીતાર્થ થયા. પછી તેમણે પોતાની બેન સુકુમારિકાને પ્રતિબોધ પમાડી દીક્ષા આપી. તે સુકુમારિકા અત્યંત સ્વરુપમાન હોવાથી અનેક યુવાન પુરુષોનાં ચિત્તનું આકર્ષણ કરતી હતી. તેથી તે યુવાન પુરુષો સાધ્વીના ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરીને સુકુમારિકાના રુપને રાગદષ્ટિથી જોતા હતા. તે ઉપદ્રવનો વૃત્તાંત મહત્તર સાધ્વીએ તેના ભાઈઓને કહ્યો. એટલે તેઓ સુકુમારિકાને એક જૂદા મકાનમાં રાખીને તેની રક્ષા કરવા લાગ્યા. સુકુમારિકાને ગુપ્ત રાખેલી જાણીને યુવાન પુરુષોએ તે બંને ભાઈઓની સાથે યુદ્ધ કરવા માંડ્યું. તે જોઈને સુકુમારિકાને વિચાર થયો કે “મારા માટે મારા ભાઈઓ મોટો કલેશ પામે છે. માટે અનર્થ કરનારા એવા આ મારા શરીરને ધિક્કાર છે !” ઇત્યાદિ વિચાર કરીને વૈરાગ્યથી તેણે અનશન ગ્રહણ કર્યું, તેથી કેટલેક દિવસે તેનું શરીર એટલું બધું ક્ષીણ થઈ ગયું કે તેના ભાઈઓએ અતિશય મોહના વશથી તેને મૃત્યુ પામેલી જાણી એટલે તે બંનેએ ગામ બહાર તેને અરણ્યમાં પરકવી દીધી. ત્યાં શીતળ વાયુના સ્પર્શથી તેને શુદ્ધિ આવી. તેવામાં કોઈ સાર્થવાહે તેને જોઈ એટલે ‘આ કોઈ સ્ત્રીરત્ન છે’ એમ જાણી તે તેને પોતાના મુકામમાં લઈ ગયો. પછી અભ્યંગ, ઉદ્વર્તન તથા ઔષધ વિગેરે કરીને તેણે અનુક્રમે તેને પૂર્વની જેવી સુંદર રુપવતી કરી. પછી સુકુમારિકા તે પ્રકારની ભવિ- તવ્યતાથી અને કર્મની વિચિત્રતાને લીધે “આ સાર્થવાહ મારો અનુપમ ઉપકારી અને વત્સલ છે” એમ માનવા લાગી. તેથી સાર્થવાહના કહેવા પ્રમાણે તેની સ્ત્રી થઈને કેટલોક કાળ તેને ઘેર રહી. એકદા તેણે પોતાના બંને ભાઈઓ (મુનિ) ને જોયા. એટલે તેમને વંદના કરીને તેણે પોતાનો સર્વ વૃત્તાન્ત નિવેદન કર્યો. તે સાંભળીને તેઓએ સાર્થવાહ પાસેથી તેને છોડાવીને ફરીથી પ્રતિબોધ આપ્યો કે—

સરિત્સહસ્રદુઃપૂર-સમુદ્રોદરસોદરઃ ।

તૃપ્તો નૈવેન્દ્રિયગ્રામો, ભવ તૃપ્તોઽન્તરાત્મના ॥ ૧ ॥

અર્થ—“હે ભવ્ય પ્રાણી ! હજારો નદીઓના જળથી પણ જેતું ઉદર પૂર્ણ થતું નથી એવા સમુદ્રની જેવો ઇન્દ્રિય સમૂહ કદાપિ તૃપ્તિ પામતો નથી. માટે અન્તરાત્માએ કરીનેજ તું તૃપ્ત થા.”

સ્પષ્ટાર્થ—હે ભવ્ય ! આ ઇન્દ્રિયો કોઈ પણ વખત તૃપ્ત થતી જ નથી. કેમકે નહીં ભોગવેલા ભોગની ઇચ્છા રહે છે, ભોગવતી વખતે તેમાં આસક્તિ રહે છે, અને ભોગવાયેલા ભોગનું સ્મરણ રહ્યા કરે છે. એટલે ત્રણે કાળમાં ઇન્દ્રિયોની અશુદ્ધ પ્રવૃત્તિ છે, અને ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં આસક્ત થયેલા જીવની તેના ભોગ વડે કદાપિ તૃપ્તિ થતી જ નથી. ઇન્દ્રિયોનો સમૂહ કેવો છે ? હજારો નદીઓના પ્રવાહવડે પણ નહીં પૂરાતા સમુદ્ર જેવો છે. તે ઇન્દ્રિયોનો અભિલાષ શમ સંતોષ વડેજ પૂરી શકાય તેમ છે. તેને માટે આ હિત કથન છે. તેથી હે ઉત્તમ જીવ ! તું તારા આત્મસ્વરુપે કરીનેજ તૃપ્ત થા.

આ જીવ સંસાર ચક્રમાં રહેલા પરભાવોને આત્મપણે (પોતાપણે) માનીને ‘ આ શરીરજ આત્મા છે ’ એવી રીતના બાહ્ય ભાવને વિષે આત્મબુદ્ધિ ધારણ કરી બાહ્યાત્મ-પણાને પામવાથી મોહમાં આસક્ત થવાથી અનન્ત પુફ્ફલ પરાવર્ત સુધી સંસારચક્રમાં પથંટન કરે છે. તેજ જીવ નિર્સર્ગથી (સ્વયમેવ) અથવા અધિગમથી (પરના ઉપદેશથી) આત્મરૂપ તથા પરરૂપનો વિભાગ કરીને ‘ હું શુદ્ધ છું ’ એવો નિશ્ચય કરી સમ્યક્ રત્નત્રય સ્વરૂપવાળા આત્માનેજ આત્મરૂપે જાણી તથા રાગાદિકનો પરભાવપણે નિશ્ચય કરી સમ્યગ્દષ્ટિવાળો અન્તરાત્મા થાય છે, (તેજ અન્તરાત્મા કહેવાય છે), અને તેજ અન્તરાત્મા સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિને અવસરે નિર્ધાર કરેલા સંપૂર્ણ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થવાથી પરમાત્મા બને છે, માટે ઈન્દ્રિયોના વિષયોનો (તેની આસક્તિનો) ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે. કહ્યું છે કે—

પુરઃ પુરઃ સ્ફુરતૃષ્ણામૃગતૃષ્ણાનુકારિષુ ।

ઈન્દ્રિયાર્થેષુ ધાવન્તિ, ત્યક્ત્વા જ્ઞાનામૃતં જડાઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ જડ પુરુષો જ્ઞાનરૂપી અમૃતનો ત્યાગ કરીને આગળ આગળ સ્ફુરણાયમાન થતી ભોગપિપાસા (વિષયતૃષ્ણા) રૂપી મૃગતૃષ્ણા જેવા રૂપ રસ ગંધ સ્પર્શ શબ્દલક્ષણ ઈન્દ્રિયોના વિષયો તરફ દોડે છે, આતુર થાય છે. ” તેને અર્થે અનેક પ્રકારનાં ચત્ન, દંભ, વ્યાપાર, મુંડન વિગેરે કર્મ કરે છે.

તત્ત્વને નહી જાણનારા (તત્ત્વવિકળ) લોકો ઈન્દ્રિયોના ભોગને સુખરૂપ માને છે, પરંતુ તે સુખ નથી પણ ખ્રાંતિજ છે. કહ્યું છે કે—

વારમણ્યંતં ભુક્તા, વંતા ચત્તા ય ધીરપુરિસેહિં ।

તે ભોગા પુણ્ય ઈચ્છઈ, ભોક્તું તિહણાઉલો જીવો ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ ધીર પુરુષોએ અનન્તી વાર ભોગવેલા વમન કરેલા અને ત્યાગેલા ભોગોને તૃષ્ણાથી આકુલ બાકુલ થયેલો જીવ ફરી ફરીથી ભોગવવાને ઇચ્છે છે. ”

તેથીજ ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, માંડલિક રાજાઓ અને કંડરીક વિગેરે અનેક પુરુષો વિષયોમાં મોહ પામવાથી નરકમાં દીન અવસ્થાને પામ્યા છે. ઘણું કહેવાથી શું ? વિષયનો જરા પણ વિશ્વાસ કરવો નહી. અહો ! પૂર્વ ભવે આસ્વાદન કરેલા સમતા સુખનું સ્મરણ કરીને લવસત્તમ દેવતાઓ અતુત્તર વિમાનના સુખને પણ તૃષ્ણ સમાન ગણે છે. ઈન્દ્રાદિક પણ વિષયનો ત્યાગ કરવામાં અસમર્થ હોવાથી મુનિઓના ચરણ કમળમાં પૃથ્વીપર આજોડે છે, માટે અનાદિ કાળથી અનેક વાર ભોગવેલા વિષયોનો ત્યાગજ કરવો; તેનો કિંચિત્ માત્ર પણ સંગ કરવો નહી. પૂર્વપરિચિત (પૂર્વે ભોગવેલા) વિષયનું સ્મરણ પણ કરવું નહીં. નિર્ઘ્રય મુનિજનો તત્ત્વ જાણવાની ઈચ્છાથી શાસ્ત્ર અવલોકન વડેજ કાળ નિર્ગમન કરે છે; અને ‘ નિર્મળ નિઃસંગ તથા નિષ્કલંક એવા સિદ્ધભાવનો અમે ક્યારે સ્પર્શ કરશું ’ ઈત્યાદિક ધ્યાનમાંજ મગ્ન રહે છે. ”

આ પ્રમાણેના બંધુ મુનિનાં ઉપદેશનાં વાક્યો સાંભળી સુકુમારિકાએ ફરીથી ચારિત્ર શ્રદ્ધા કર્યું, અને નિર્મળ અંતઃકરણથી તેનું પ્રતિપાલન કરીને અનુક્રમે સ્વર્ગે ગઈ.

“ ધીર પુરૂષોને વિષે મુખ્ય એવા તે મુનિએ વિવિધ પ્રકારના વિષયરૂપી રજ્જુથી બંધાયા વિનાજ બ્રહ્મ થયેલી પોતાની યોગ્યતા શીઘ્ર ઉદ્ધાર કર્યો, અને તે પછી પાપને આલોવીને સ્વર્ગસુખને પામી. ”

સ્વાદક્ષણાં જ્યો ત્યાગાત્યાગોઽન્ન પરવસ્તુષુ ।

જનન્યાદિષ્વલિષ્વંગં, સ એવ નિર્જરાં શ્રયેત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ ઇન્દ્રિયોનો જય ત્યાગ કરવાથી થાય છે. ત્યાગ એટલે માતા વિગેરે પરવસ્તુને વિષે અલિષ્વંગ જે રાગ તેથી રહિત થવું તે. તે ત્યાગજ નિર્જરાનો આશ્રય કરે છે, અર્થાત્ તેના ત્યાગથીજ નિર્જરા થાય છે.” આ પ્રસંગ ઉપર સુભાનુકુમારની બીના ટૂંકામાં આ રીતે જાણવી—

આ ભરતક્ષેત્રને વિષે મગધ દેશમાં સુવપ્રા નામે પુરી છે, તેમાં અશ્વિમન નામે રાજા હતો. તેને ધારિણી નામે પટ્ટરાણી હતી. તેને દેવસમાન ક્રાંતિવાળો સુભાનુ નામે કુમાર થયો હતો. તે કુમાર યુવાવસ્થા પામ્યો ત્યારે તેના પિતાએ રૂપ, લાવણ્ય અને કળાવાળી એકસો કન્યાઓ તેને પરણાવી. તે સ્ત્રીઓની સાથે વિષયસુખ ભોગવતો ભાનુકુમાર સુખે સુખે દિવસો નિર્જમન કરતો હતો. એકદા શ્રીસંભવનાથ સ્વામી તે નગરીના ઉદ્યાનમાં સમવસર્યાં. તે વૃક્ષાંત વનપાળે આવીને ભાનુકુમારને જણાવતી કહ્યું કે “અનેક કેવળી, અનેક વિપુલમતિ, અનેક ઋણુમતિ, અનેક અવધિજ્ઞાની. અનેક પૂર્વધર, અનેક આચાર્ય, અનેક ઉપાધ્યાય, અનેક તપસ્વી, અનેક નવદીક્ષિત મુનિઓ તથા અનેક દેવ-દેવીઓથી પરિવરેલા સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી અને આકાશમાં જેમની આગળ ધર્મચક્ર ચાલે છે એવા શ્રી સંભવનાથ સ્વામી આપણા ઉદ્યાનમાં સમવસર્યાં છે.” તે સાંભળી ભાનુકુમાર પોતાની સોએ સ્ત્રીઓ સહિત મોટી સમૃદ્ધિથી વાંદવા નીકળ્યો, અને સમવસરણમાં રહેલા પ્રભુને વંદના કરીને વિનયપૂર્વક યોગ્યસ્થાને જોઠો. તે વખતે સ્વામીએ દેશનાનો આરંભ કર્યો કે—“ સર્વ ધર્મને વિષે મુખ્ય હેતુ પરભાવનો ત્યાગ કરવો તેજ છે. તેમાં સ્વ-દ્રવ્ય, સ્વ-ક્ષેત્ર, સ્વ-કાલ અને સ્વ-ભાવ પણાએ કરીને સ્વાદસ્તિ નામના પહેલા ભાંગાથી શ્રદ્ધા કરેલો જે આત્માનો પરિણામ તે પોતાના આત્માને વિષે રહેલો સ્વધર્મ છે. તેનો સમવાય સંબંધ કરીને અલેદ હોવાથી તે આત્મ ધર્મ તજવા યોગ્ય નથી; પણ અનાદિ કાળથી ચાલ્યા આવતા મિથ્યાદષ્ટિપણાએ કરીને કુદેવાદિકને વિષે આસક્તિ વિગેરે જે અપ્રશસ્ત ભાવ છે તેના શ્રદ્ધાને ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે. તેમાં નામથી ત્યાગ-શબ્દના આલાપ (ઉચ્ચાર) રૂપ છે. અને શાસ્ત્ર, યતિધર્મ અને જિનપૂજા વિગેરેમાં સ્થાપન કરેલો જે ત્યાગ તે સ્થાપના ત્યાગ કહેવાય છે. તથા બાહ્ય વૃત્તિથી ઇન્દ્રિયોના અભિલાષનો આહારનો

અને ઉપધિ વગેરેનો જે ત્યાગ કરવો તે દ્રવ્યત્યાગ કહેવાય છે. તેમજ જે અંતરંગ વૃત્તિથી રાગ, દ્વેષ તથા મિશ્રતાવ વિગેરે આશ્રવ પરિણતિનો ત્યાગ કરવો તે ભાવ-ત્યાગ કહેવાય છે.

વિષ ગરલ અનુષ્ઠાનવડે કરીને જે ત્યાગ કરવો, તે નૈગમ, સંઘ્રહ ને વ્યવહાર નયે ત્યાગ સમજવો, અને કડવા વિપાકની ભીતિથી જે ત્યાગ તે ઋણુસૂત્ર નયે ત્યાગ જાણવો, તદ્દેતુક્રિયાપણે ત્યાગ તે શબ્દ ને સમભિરૂઢ નયે સમજવો, અને વર્જવાના ચત્તવડે સર્વથા વર્જન તે એવંભૂત નયે સમજવું.^૧ ” ઇત્યાદિ અનેક યુક્તિવાળા ઉપદેશને સાંભળીને ચારિત્રમોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમવડે સર્વવિરતિ ગ્રહણ કરવાની જેની બુદ્ધિ થઈ છે એવો ભાનુકુમાર પ્રભુના ચરણકમળમાં વંદના કરીને બોલ્યો કે “ શરણુરહિત પ્રાણીઓને શરણુ આપવામાં સાર્થવાહ સમાન, અને ભવસમુદ્રથી તારનાર એવા હે પ્રભુ ! હે સ્વામી ! મને સર્વવિરતિ સામાયિકનો ઉપદેશ કરો (આપો) કે જેથી વિષય કષાયાદિકનો ત્યાગ વૃદ્ધિ પામે. ” તે સાંભળીને ભગવાને તેને સામાયિક ચારિત્ર આપ્યું. તેણે મહામત ગ્રહણ પૂર્વક સાધુપણું અંગીકાર કર્યું. તેજ વખતે તેનું આયુષ્ય પૂર્ણ થવાથી તે કુમાર મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગે ગયો. તેવામાં તે કુમારનો પિતા પરિવાર સહિત પ્રભુને વાંદવા આવ્યો. ત્યાં પોતાના પુત્રને મરેલો જોઈને તેને અતિ ખેદ થયો. તેની માતા પણ પુત્રવિયોગથી વિલાપ કરતી રહન કરવા લાગી. તે વખતે ભાનુકુમારનો જીવ તત્કાળ દેવપણું પામીને પ્રભુની પાસે આવ્યો. ત્યાં પોતાના માતાપિતાને વિલાપ કરતાં જોઈને તે દેવે તેમને કહ્યું કે “ તમને એવું શું દુઃખ પડ્યું છે કે પરમ સુખદાયક એવા શ્રી જિનેશ્વરના ચરણકમળને પામીને પણ તમે રહન કરો છો ? ” તે સાંભળીને રાજા તથા રાણી બોલ્યાં કે “ અમારો અત્યંત પ્રિય પુત્ર મૃત્યુ પામ્યો, તેનો અમારે વિયોગ થયો, તે દુઃખ અમારાથી સહન થતું નથી ” દેવ બોલ્યો કે “ હે રાજા ! તે પુત્રનું શરીર તમને પ્રિય છે કે તેનો જીવ પ્રિય છે ? જો તેનો જીવ પ્રિય હોય તો તે હું છું, માટે મારા પર પ્રીતિ કરો, અને જો તેનું શરીર પ્રિય હોય તો આ તેના પડેલા શરીર પર પ્રીતિ કરો. હે માતા ! તમે કેમ વારં-વાર વિલાપ કરો છો ? તમારો પુત્ર કયે ઠેકાણે—શરીરમાં કે જીવમાં કયાં રહેલો છે ? તેનું શરીર અને જીવ એ બન્ને તમારી પાસેજ છે, માટે રહન કરવું યુક્ત નથી. ” તે સાંભળીને રાજા બોલ્યા કે “ તારે વિષે અથવા આ પડેલા શરીરને વિષે (ખેમાંથી) એકે ઉપર અમને પ્રીતિ થતી નથી. ” દેવ બોલ્યો કે “ ત્યારે તો સ્વાર્થજ સર્વ પ્રાણીને ઈષ્ટ છે, અને પરમાર્થ કોઈને ઈષ્ટ નથી એવું થયું. આ જગતના સર્વ પદાર્થ અનિત્ય છે, અસત્ય એવો સર્વ સંબંધ અવાસ્તવિક છે. તેમાં તમે કેમ મોહ-પામે છો ? સર્વ લૌકિક સંબંધ બ્રાંતિરુપજ છે. હે માતાપિતા ! વિરતિ રહિત પ્રાણીઓનો સંબંધ અનાદિ કાળથી હોય છે, પણ તે અદ્રુવ છે, માટે હવે શાશ્વત રહેનારા અને શુદ્ધ એવા શીલ શમ

૧ આ સાત નયે ત્યાગ યુગ્મમયો બરાબર સમજવા યોગ્ય છે.

દમ્ભાદિ બન્ધુઓનો સંબંધ કરવા યોગ્ય છે. મારો ને તમારો સંબંધ પણ અનાદિ છે; પરંતુ તે અનિત્ય હોવાથી હવે હું નિત્ય એવા શમ દમ્ભાદિ બન્ધુઓ સાથે સંબંધ બેડવા ઇચ્છું છું—તેનો આશ્રય કરું છું. એક સમતા રૂપી કાંતનેજ હું અંગીકાર કરું છું, અને સમાન ક્રિયાવાળી જ્ઞાતિ (શ્રમણ વર્ગ) ને હું આદરું છું. બીજા સર્વ બાહ્ય વર્ગનો (બાહ્ય કુટુંબનો) ત્યાગ કરીને હું ધર્મસંન્યાસી થયો છું. ઔદયિક સંપદાઓનો ત્યાગ કરવાથીજ ક્ષાયોપશમિક સ્વસંપદા પ્રાપ્ત થાય છે, અને ત્યાર પછી ક્ષાયિક ભાવની રત્નત્રયરૂપ સંપદા પ્રાપ્ત થાય છે.” ઇત્યાદિ દેવના કરેલા ઉપદેશથી રાજા પોતાના સમગ્ર કુટુંબ સહિત પ્રતિબોધ પામ્યો; એટલે તેમણે શ્રીમાન્ સંભવનાથ સ્વામી પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને મહાનપદ (મોક્ષપદ) ની સાધનામાં પ્રવર્ત્યો. અનુક્રમે મહાન પદ (સિદ્ધિપદ) પ્રાપ્ત કર્યું.

“ પોતાનો આત્મધર્મ તિરોહિત થયો હોય તે વૈરાગ્યાદિ પ્રશસ્ત યોગના સેવનથી સમ્યક્ પ્રકારે આવીર્ભાવને પામે છે—પ્રગટ થાય છે, એમ સમજીને સુભાનુકુમારની જેમ સ્થિર વૈરાગ્યવંતા થઈને પોતાનો અને પરનો ઉદ્ધાર કરવો. ૧૪૨

સૌભાગ્ય લબ્ધિ વિશિષ્ટ સિદ્ધિક ઋદ્ધિઓ વૈરાગ્યથી,

સ્વપર તારકતાદિ જિનપદ મોક્ષ સુખ વૈરાગ્યથી;

વૈરાગ્યવંતા સગર આદિક શ્રાવકોની ભાવના,

ભાવના તે યાદ કરજો પલ પલે હે ભવિજના! ૧૪૩

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી આ વૈરાગ્યને લીધે સૌભાગ્ય એટલે સર્વ જીવને વહાલો લાગે તેવી સુભગતા આવે છે. અને અનેક પ્રકારની લબ્ધિઓ તથા વિશેષ પ્રકારની સિદ્ધિઓને પમાડનાર ઋદ્ધિઓ પણ વૈરાગ્યથી પ્રાપ્ત થાય છે. તેમજ આ વૈરાગ્યથી સ્વપર તારકતા એટલે પોતાને તથા પરને તારવાની શક્તિ, જિનપદ એટલે તીર્થંકરની પદવી તથા મોક્ષના સુખો પણ મેળવી શકાય છે. હે ભવ્ય જીવો! વૈરાગ્યવાળા સગર ચક્રવર્તી વગેરે અનેક શ્રાવકોએ ભાવેલી પવિત્ર આ વૈરાગ્યની ભાવનાને ઘડીએ ઘડીએ યાદ કરજો. કારણ કે આ વૈરાગ્ય ભાવના ભવ્ય જીવોને જરૂર મોક્ષના સુખોને આપે છે. અહીં ઠહેલા સગર ચક્રવર્તીની બીના દેશનાચિતામણીના ચોથા ભાગમાંથી જાણવી. ૧૪૩

પૂર્વ કાલના શ્રાવકોની ભાવના વગેરે બીના જણાવે છે—

સર્વ દોષ નિવારનારા દેવ જેમાં દીસતા,

મોટા વ્રતોને ધારનારા ત્યાગી સદ્ગુરુ છાજતા;

તીર્થંકરે ભાખેલ કર્ણાધર્મ જેમાં દીપતો;

તે ઐષ્ઠ શ્રાવક ધર્મને ડાહ્યો કયો ન વખાણતો. ૧૪૪

રૂપાર્થ:—ચારિત્રને સાધવામાં અસમર્થ જીવોને ઉદ્દેશીને શ્રાવક ધર્મની ઉત્તમતા જણાવતાં કહે છે કે જે શ્રાવક ધર્મમાં સર્વ દોષો એટલે અદારે દોષોથી રહિત વીતરાગ દેવ જેવા સુદેવને દેવ તરીકે માનવામાં આવે છે. અને મોટા મતો એટલે મહા-મતોને ધારણ કરનારા તથા પાલન કરનારા અને કંચન કામિનીનો ત્યાગ કરનારા સુશુદ્ધ ને શુદ્ધ તરીકે માનવામાં આવે છે. તેમજ સર્વજ્ઞ તીર્થંકર ભગવાને કહેલો કઠણા ધર્મ એટલે સર્વ જીવો પ્રત્યે દયા ભાવ રાખવાને જણાવનારો અહિંસા સંયમ તથા રૂપ ધર્મ જેમાં દ્વીપી રહ્યો છે. આવા સર્વ રીતે શ્રેષ્ઠ શ્રાવક ધર્મને કયો સમજી પુરૂષ વખાણે નહિ? આવો ઉત્તમ શ્રાવક ધર્મ ખરેખર વખાણવા લાયક છે. તેમજ પોતાનું હિત ઈચ્છનાર ભવ્ય જીવોએ આરાધવા લાયક છે. ૧૪૪

પામતા ભવિ જીવ પુરૂષે તેહ શ્રાવક ધર્મને,
હિત શીખામણુ આપતા દરરોજ ઇમ નિજ જીવને;
હે જીવ! ચેતી ચાલજે જિન ધર્મને આરાધજે,
ટંકશાલી આદિ પ્રભુના હિત વચન સંભારજે. ૧૪૫

રૂપાર્થ:—આવો ઉત્તમ પ્રકારનો શ્રાવક ધર્મ પ્રખલ પુરૂષના ઉદ્દેશવાળા ભવ્ય જીવોનેજ પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ એકાંત મિથ્યાદષ્ટિ અભવ્ય જીવોને ભાવથી આ શ્રાવક ધર્મ પ્રાપ્ત થતો નથી. આ શ્રાવક ધર્મને પાળનારા ભવ્ય જીવો દરરોજ પોતાના જીવને આ પ્રમાણે હિતકારી શિખામણુ આપે છે કે—હે જીવ! તું ચેતીને ચાલજે, કારણ કે સંસારની અંદર મુંઝવનારા શ્રી વગેરે ઘણાં પદાર્થો (સાલચો) રહેલાં છે તેમાં ક્ષમાઈ જવાય નહિ, તેની સંભાળ રાખજે. વળી ઘણી સુશીખતે મેળવી શકાય તેવા આ જિનધર્મને પામીને મોક્ષના સુખોને પામવા માટે તું તે જિનધર્મની આરાધના કરજે. તું આવા શ્રી આદીશ્વર પ્રભુના ટંકશાળી એટલે તદ્દન સાચા હિતકારી વચનોને નિરંતર યાદ કરજે. ૧૪૫

સુખનો સમય કે દુઃખનો દિન જાણુ જલ કલ્લોલ એ,
“ઓ દીન બી વીત જયગા” નો અર્થ ખૂબ વિચારીએ;
સાવધાન બની નિરંતર દુઃખમાં તન મન બલે,
કરતાં વિશેષે ધર્મ ભાવે આપદા દૂર ટલે. ૧૪૬

રૂપાર્થ:—વળી હે જીવ! તું નિરંતર આ રીતે જરૂર વિચાર કરજે કે સુખનો વખત અથવા દુઃખનો વખત જલ કલ્લોલ એટલે પાણીના મોજા જેવો છે. જેમ પાણીમાં એક મોજા પછી બીજું મોજું આવે છે ને જાય છે, એ પ્રમાણે સુખ પછી દુઃખ અને દુઃખ પછી સુખ આવ્યા કરે છે. માટે સુખ હોય ત્યાં તેનું અભિમાન કરીને છલકાઈ જવું નહિ. અને દુઃખ આવે ત્યારે ગભરાઈ જવું નહિ. કારણ કે સુખ દુઃખ તો જીવે

પૂર્વે બાંધેલા કર્મોના ફલરૂપ છે. આ પ્રસંગે ‘ઓ દીન બી વીત બચગા’ એ વાક્યના ભાવાર્થને જરૂર વિચારવો. આ વાક્યનું રહસ્ય એ છે કે ગમે તેવા દુઃખના દિવસો હશે તો પણ તે કાયમ રહેવાના નથી. માટે દુઃખ આવે ત્યારે તેને સમભાવે સહન કરીને ભોગવી લેવો. અને ફરીથી તેવું દુઃખ ભોગવવાનો સમય ન આવે, માટે તેવાં દુઃખો જેનાથી ભોગવવા પડે છે, તેવાં કર્મોને બાંધવાના સમયે જરૂર સાવધાની રાખવો. અને દુઃખના સમયે શરીર તથા મનથી વિશેષતાથી (વધારે પ્રમાણમાં) ધર્મ કરવામાં આવે તો પુણ્યનું જોર વધવાથી આપત્તિઓ જરૂર દૂર થાય છે. એટલે તન મનથી ધર્મ કરવાથી તે આહુ દુઃખનો જલદી નાશ થાય છે. આ શ્લોકમાં કહેવા “ઓ દીન બી વીત બચગા” આ વાક્યવાળા દૃષ્ટાંતની બીના બીજી આવૃત્તિવાળી શ્રી શ્રાવક ધર્મ જાગરિકામાં ૨૨૮મા શ્લોકના અર્થમાં ૨૧૩ મા પાને વિસ્તારથી જણાવી છે. તેનો સાર ટૂંકામાં આ રીતે બાજુવો—એક રાજાનો મહાબુદ્ધિશાલી દીવાન હતો. તે રાજ્ય ચલાવવામાં તેમજ રાજા અને પ્રજા વચ્ચેનો પ્રેમભાવ બાળવવામાં બહુજ હોંશિયાર હતો. આ ગુણને લઈને રાજાની પ્રસન્નતા તેની ઉપર સંપૂર્ણ હતી. એક વખત કોઈ દુર્જન (વિદ્વંસંતોષી) માણસે રાજાને કહ્યું કે—“આ દીવાન તમને પદ્મપદ કરવાને કોશીશ કરી રહ્યો છે.” “રાજાને કાન હોય, પણ સાન ન હોય” આ કહેવતને અનુસારે આ ખોટી વાતને પણ માની લીધી. દીવાન હંમેશના નિયમ મુજબ જ્યારે બીજો દિવસે સવારે કચેરીમાં આવ્યા, તે વખતે કોધ કરીને રાજાએ હુકમ કરમાવ્યો કે—હે સીપાઈ ! આ દીવાનને કેદમાં પૂરી દો. હુકમ પ્રમાણે સીપાઈ દીવાનને કેદમાં લઈ ગયા. અહીં દીવાન વિચારે છે કે—નમ્મી કોઈ દુષ્ટ માણસે રાજાના કાન ખોટી રીતે ભાલેયાં છે. નહિ તો મને બીનગૂનેગારને ગૂનો પણ જણાવ્યા વિના કેદમાં કેમ પૂરે ?

રાજાએ દીવાનને ભોજન પણ ન આપવું એવો હુકમ કર્યો હતો. આથી દીવાનને ખાવાનું પણ મલતું નથી. આવો દુઃખનો સમય છે, તો પણ જ્ઞાની દીવાન લગાર પણ ખેદ કરતા નથી. અને આત્માને આશ્વાસન દેવા માટે આનંદ પૂર્વક એજ શબ્દો વારંવાર બોલે છે કે—‘ઓ દીન બી વીત બચગા.’ દીવાનના મોઢાં ઉપર લગાર પણ ઉઠાસીનતા (ખેદ) દેખાતી નથી. સિપાઈઓ દરરોજ દીવાને કહેલા શબ્દો સાંભળે છે ખરા, પણ તેનો અર્થ સમજતા નથી. કેટલોક સમય વીત્યા બાદ રાજાએ દીવાનની ખબર પૂછી, ત્યારે સીપાઈઓએ કહ્યું—કે હે રાજન્ ! દીવાન તો બહુજ આનંદમાં રહે છે, ને ‘ઓ દીન બી વીત બચગા’ આવું બોલે છે. રાજા વિચારે છે કે—આ વાક્યનો અર્થ શો હશે ? દીવાનને બોલાવીને પૂછું, તો આનો ખુલાસો મળે. રાજાએ સીપાઈને કહ્યું કે—દીવાનને બોલાવો. રાજાના હુકમથી સીપાઈ તેને કચેરીમાં રાજાની આગળ લાવ્યો. રાજાએ પૂછ્યું કે—“ઓ દીન બી વીત બચગા” આ વાક્યનો અર્થ શો ? દીવાને કહ્યું કે—હે રાજન્ ! આનો અર્થ કહેતાં આપનો અવિનય થાય, માટે હું અર્થને કહેવાને આહતો નથી.

રાજાએ કહ્યું કે—અવિનયની શીકર કરવી નહીં. ખરે અર્થ નીકરપણે જણાવો. હવે તમને કેદમાં નહિ રાખીએ. આવાં નિર્જન વચન સાંભળીને દીવાને કહ્યું કે—“ઓ દિન બી વીત જાયગા” આનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. કોઈને સુખના દહાડા હોય, કે કોઈને દુઃખના દહાડા હોય, બંને જણાએ સમજવું જોઈએ—‘ઓ દિન બી વીત જાયગા’ એટલે સુખના દહાડા કે દુઃખના દહાડા જરૂર મોડા કે જલ્દી વીતી (ચાલ્યા) જશે. આ નિયમ પ્રમાણે હે રાજન્ ! તમારે સુખના દહાડા છે, તે પણ કાયમ રહેવાના નથી; અને મારે દુઃખના દહાડા છે, તે પણ કાયમ રહેવાના નથી. જ્યારે સુખના દહાડા હોય, ત્યારે સમજી માણસે મગરૂર ન થવું જોઈએ અને અન્યાય ન કરવો જોઈએ. કારણ કે અન્યાય કરવાથી ખાંધેલાં પાપ કર્મો પોતાને જ લોગવવા પડે છે. અને જ્યારે દુઃખના દહાડા હોય, ત્યારે મુંઝાતું નહીં, કારણ કે આવા સમયે મનથી વિશેષ લાગણી રાખીને કાયાથી ધર્મારાધન કરવામાં આવે, સમતા ભાવ રાખીએ, આત્મસ્વરૂપની ચિંતવના નિરંતર કરીએ, તો જરૂર પુણ્યનું જોર વધે છે. આ વખતે એમ બને છે કે—જેમ વધારે બળવાન માણસ નબળા માણસને દબાવી શકે, તેમ પુણ્ય બળિયું બને ત્યારે અલ્પબળવાળા પાપનું જોર ટકી શકતું નથી. એ તો જગજાહેર છે કે પાપના ઉદયથી દુઃખ લોગવવું પડે છે. હે રાજન્ ! મેં પાછલા જીવમાં તમારું અનિષ્ટ કર્યું હશે, તેનું મને આ ફલ મળ્યું છે. આમાં ડાહ્યા માનવે એકલા બાહ્ય નિમિત્તો (તમે વગેરે) ને મુખ્ય નિમિત્ત તરીકે નજ માનવા જોઈએ. કર્મ રાજા જે સ્થિતિમાં મૂકે, તેમાં આનંદ માનવો, એ જ જીવન કહેવાય, અને તે સિવાયનું મરણ સમજવું. દીવાને કહેલી આ બીના સાંભળીને રાજાએ પોતાની બૂલ કબૂલ કરી. અને આ દષ્ટાંતમાંથી બોધ લઈને જીવનમાં ઉતાર્યો. તથા દીવાનને કેદખાનામાંથી છૂટો કર્યો. અહીં દીવાનની ટૂંક બીના પૂર્ણ થાય છે. તેમાંથી સમજવાનું એ મળે છે કે—રાજાની માફક સત્તાના મદથી છલકાઈને અન્યાયાદિ કરવા નહીં. અને દીવાનની માફક દુઃખના સમયમાં ધૈર્ય રાખીને શાંતિથી દુઃખને લોગવતાં નવા કર્મો અંધાતા નથી. અને અશાતા વેદની-યાદિ કર્મોનો પણ ક્ષય થાય છે. ૧૪૬

પરનાર કેરી ચાહના તું સ્વપ્નમાં પણ કરીશ ના,

પૂર્ણ શીલધર શ્રાવકોને નિત્ય કરજે વંદના;

મુનિને કનડતાં હોય બહુ દુઃખ તાસ સેવા ભાવથી,

કરનાર હોવે કેવલી ભરતાદિના દષ્ટાંતથી.

૧૪૭

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી હે જીવ ! તું પર સ્ત્રીની ઈચ્છા સ્વપ્નમાં પણ કરીશ નહિ. કારણ કે તેથી પર સ્ત્રીની ઈચ્છા કરનાર લંબટ પુરૂષને ઘણાં પ્રકારનાં દુઃખો લોગવવાનો પ્રસંગ આવે છે. માટે પરસ્ત્રીની ઈચ્છાનો ત્યાગ કરીને પૂર્વે થઈ ગયેલા શીલવ્રતને ધારણ કરનારા શ્રાવકોને તું વંદના કરજે. કારણ કે તેવા મહા પુરૂષોને વંદના કરવાથી પણ

મનની પવિત્રતા થાય છે. વળી જેઓ મુનિને પીડા કરે છે, તે જીવો અનેક પ્રકારના દુઃખોને લોગવે છે, અને જેઓ ભાવથી સેવા કરે છે, તેઓ કેવલી પણ થાય છે. આ બાબતમાં ભરત ચક્રવર્તી, બાહુબલી, બ્રાહ્મી, સુંદરી વગેરેના પૂર્વ ભવના દૃષ્ટાન્ત બાજુમાં. ૧૪૭

વાણી કઠોર વદીશ ના તેના વિપાકો જો જરા,
પ્રિયમિત્ર તેણે બોલતા કર્મો નિકાચે આકરા;
પરજન્મમાં લટકાય ઉંધા મસ્તકે નૃપ સુત છતાં,
અંધ સમયે ભૂલનારા વિવિધ વિપદા પામતા. ૧૪૮

સ્પષ્ટાર્થ:--વળી હે જીવ ! તું કઠોર વાણી એટલે બીજાને દુઃખદાયી-શોક કરાવનારા વચન બોલીશ નહિ કારણ કે તેવા વચનો બોલનારને તેનાં કેવાં આકરાં પરિણામ લોગવવા પડે છે તેનો તું જરા શાંતિપૂર્વક વિચાર કરજે. આહીઆં દૃષ્ટાન્ત આપતાં જણાવે છે કે પ્રિયમિત્ર નામે રાજકુંવર તેવાં કઠોર વચન બોલવાથી બહુ આકરાં એટલે દુઃખદાયી કર્મોને નિકાચિત કરે છે. તેથી કરીને બીજા જન્મને વિષે રાજાનો પુત્ર થવા છતાં પણ તેને ઉંધા મસ્તકે લટકવું પડે છે. માટે જેઓ અંધના વખતે ભૂલ કરે છે એટલે વગર વિચારે મરજીમાં આવે તેવાં આકરાં વચનો બોલી કાઢે છે તેઓ જ્યારે બાંધેલાં નિકાચિત કર્મોનો ઉદય થાય છે ત્યારે તેનાં ફલ રૂપે અનેક વિપત્તિઓને લોગવે છે, અને તે લોગવતી વખતે ઘણો શોક અગર વિલાપ કરે છે, પરંતુ તેથી બાંધેલાં કર્મો લોગવ્યાં વિના છૂટકારો થતો નથી. તેથી વગર વિચારે વચન કહી પણ બોલીશ નહિ. ૧૪૮

હે જીવ ! સત્તર પાંચ પંચાણું ગણી બે છૂટના,
લાવો પટેલ ! દુગિણ રૂપિયા સો કહી માયા તણા;
કાર્યો કરી બેસી બળરે ફોગ વસુ કહી વેહને,
લક્ષ્મી ઘણી તેં મેળવી પણ કર્મ ના તજશે તને. ૧૪૯

સ્પષ્ટાર્થ:--વળી હે જીવ ! તેં કેવાં કેવાં કપટ કાર્યો કર્યાં ને બીજા વિશ્વાસુ લોકોને ઠગ્યા તેનો વિચાર કરજે. તે કપટ કાર્યને જણાવતાં કહે છે કે એક પટેલ કોઈ શેઠને પોતાના દેવા તરીકે નીકળતા રૂપીઆ આપવા ગયો. તે વખતે તે શેઠે સત્તર પંચા પંચાસી થાય તે છતાં સત્તર પાંચ પંચાણું કહીને રૂપીઆ દશ વધાર્યા. યજ્ઞી તેમાંથી બે રૂપિયા છૂટના મૂકું છું એમ કહીને કહ્યું કે સોમાં બે રૂપિયા ઓછા એટલે અઢાણું રૂપીઆ આપો. બે રૂપીઆ છૂટના મૂક્યા તે પંચાણુંમાંથી બાઢ કરવાને બદલે પંચાણુંમાં ઉમેર્યો એટલે સતાણું કર્યાં. સતાણું એટલે સોમાં ત્રણ રૂપિયા ઓછા હોવા છતાં સોમાં બે ઓછા એટલે અઢાણું રૂપીઆ આપો એ પ્રમાણે કહ્યું. પટેલ બણેલા નહોતા. પરંતુ શેઠના ઉપર

વિશ્વાસ હોવાથી તેમણે શેઠના કહ્યા પ્રમાણે ૯૮ રૂપિયા આપ્યા. એ પ્રમાણે પંચાસીમાંથી બે છુટના મૂકવાથી ત્યાંસી રૂપિયા લેવા બેઠાંએ તેને બદલે કપટ કરી અઠાણું રૂપિયા લીધા એટલે પંદર રૂપિયા વધારે લીધા. આથી શેઠ રાજ થઈ ગયા. પણ વિશ્વાસુને ઠગીને જે અશુભ કર્મો બાંધ્યાં તેનું ખરાબ ફળ તો તેનેજ લેગવવાનું છે. આવી રીતે હે જીવ ! બજારમાં બેસીને ફેગ, વસુ (૮), વેદ (૪) વગેરે સંજ્ઞાઓ વડે ઘરાકને છેતરીને તેં ઘણી લક્ષ્મી મેળવી. પરંતુ યાદ રાખજે કે—કપટ કરીને બાંધેલા કર્મો તને છોડવાનાં નથી, તે નક્કી જાણજે. ૧૪૯

હે જીવ ! તારામાં સમભાવ વગેરે ક્યારે આવશે તેની વિચારણા સાત શ્લોકમાં જણાવે છે:—

હે જીવ ! શત્રુ મિત્રમાં સમભાવ ક્યારે જાગશે ?,
 ઘાસમાં રમણી વિષે સમભાવ ક્યારે જાગશે ?;
 પત્થર વિષે સોના વિષે સમભાવ ક્યારે જાગશે ?,
 મણિમાં અને માટી વિષે સમભાવ ક્યારે જાગશે ? . ૧૫૦

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી હે જીવ ! તું આવા પ્રકારના વિચારો ન કર કરજે કે મને શત્રુ ઉપર દ્રેષ ભાવ થાય છે અને મિત્ર ઉપર રાગ થાય છે તેને બદલે બંને તરફ સમભાવ (સરખી દૃષ્ટિ, સમતા ભાવ) મારામાં ક્યારે આવશે ? (પ્રકટ થશે) અને એક તરફ ઘાસ અને બીજી તરફ રમણી એટલે સ્ત્રી એ બંનેના ઉપર સમાન ભાવ ક્યારે આવશે ? તથા એક તરફ પત્થર ઉપર અને બીજી તરફ સોનાને વિષે મારામાં સમભાવ અથવા રાગદ્વેષનો અભાવ ક્યારે પ્રકટશે. તેવીજ રીતે એક તરફ મણિ—રત્ન અને બીજી તરફ માટીને વિષે પણ મારામાં સમભાવ ક્યારે જાગત થશે ? આવી સમાન દૃષ્ટિ થયા વિના તારાથી મોક્ષ માર્ગની આરાધના થઈ શકશે નહીં, મટે તું નિરંતર સમભાવમાં રહેજે. ૧૫૦

માલા વિષે ને સર્પમાં સમભાવ ક્યારે જાગશે ?,
 માનમાં અપમાનમાં સમભાવ ક્યારે જાગશે ?;
 લાલ તેમ અલાલમાં નિંદક પ્રશંસક જન વિષે,
 ક્યારે થશે સમવૃત્તિ તારી મોક્ષમાં ને ભવ વિષે. ૧૫૧

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી હે જીવ ! કુલની માળાને વિષે તથા લયંકર સર્પને વિષે પણ તને સમાન દૃષ્ટિ ક્યારે પ્રકટ થશે. અને કોઈ માન આપે એટલે આદર સત્કાર કરે અથવા કોઈ અપમાન કરે તે છતાં તે બંનેના ઉપર પણ તને સમાન ભાવ ક્યારે આવશે ? તથા કોઈ પણ જાતનો લાલ થાય કે અલાલ એટલે નુકસાન થાય તો પણ તને બંનેને

વિષે સમાન દષ્ટિ ક્યારે થશે ? તેમજ કોઈ નિવૃત્ત એટલે નિંદા કરનારો હોય કે કોઈ પ્રશંસા કરનારો હોય તે બંનેને વિષે સમાન ભાવ ક્યારે પ્રગટ થશે. વળી મોક્ષને વિષે તથા આ સંસારને વિષે તારી એક સરખી ભાવના (સમતા) ક્યારે પ્રગટ થશે, તેનો તું નિરંતર વિચાર કરજે. ૧૫૧

જિનરાજ નામ સ્મરણમાં લય ભાવ ક્યારે જાગશે ?;

ચારિત્ર સાધન સમય સમતા ભાવ ક્યારે જાગશે ?;

શ્રીસિદ્ધચક્ર સ્વરૂપચિંતન લીનતા ક્યારે થશે ?;

કર્મરિપુની સાથ સ્પર્ધા કરણુ મતિ ક્યારે થશે ? ૧૫૨

સ્પષ્ટાર્થ:—હે જીવ ! શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુના નામનું સ્મરણ કરવામાં તારી લીનતા ક્યારે થશે. અથવા તું સાચા ભાવ પૂર્વક જિનેશ્વર પ્રભુના નામનો જાપ ક્યારે કરીશ ? વળી ચારિત્રની સાધના કરવાના વખતે તારામાં અપૂર્વ સમતા ભાવ ક્યારે પ્રગટ થશે ? વળી સિદ્ધ ચક્ર અથવા નવપદજીના સ્વરૂપની ચિંતવના અથવા વિચારણા કરવામાં તારી લીનતા અથવા એકાગ્રતા ક્યારે થશે ? અને તને આ સંસારમાં રખડાવીને ભયંકર દુઃખો આપનાર કર્મો રૂપી ભાવ શત્રુઓની સાથે સ્પર્ધા કરવાની એટલે કર્મોને હટાવીને તેનો નાશ કરવાની બુદ્ધિ તારામાં ક્યારે જાગશે ? આ બધી બાબતનો તું સમતા ભાવે વિચાર કરજે. ૧૫૨

અપવિત્ર જીવને પવિત્ર કરવા ભાવના ક્યારે થશે ?;

શત્રુનું પણ શ્રેય કરવા ભાવના ક્યારે થશે ?;

દુઃખિયાં તણા દુઃખ ટાળવાની ભાવના ક્યારે થશે ?;

શાસન રસિક કરવા બધાને તીવ્ર મતિ ક્યારે થશે ? ૧૫૩

સ્પષ્ટાર્થ:—અને હે જીવ ! આ કર્મરૂપી મેલથી તેમજ તે કર્મના ઉદયથી થએલ મલિન પરિણામોથી અપવિત્ર બનેલા આ સંસારી જીવોને પવિત્ર કરવાની એટલે તેને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં લાવવાની ભાવના તારામાં ક્યારે આવશે ? તથા શત્રુ અથવા દુશ્મનનું પણ કલ્યાણ કરવાની ઇચ્છા રૂપી ભાવના ક્યારે થશે ? તેમજ આ સંસારમાં અનેક પ્રકારના દુઃખોથી પીડાતા દુઃખી જીવોના દુઃખોને દૂર કરવાની ભાવના પણ તને ક્યારે પ્રગટ થશે ? વળી બધા જીવોને આ જૈન શાસનની આરાધનામાં રસિક બનાવવાની તીવ્ર બુદ્ધિ (ભાવના) પણ ક્યારે પ્રગટ થશે ? તેનો હે જીવ ! તું શાંતિથી નિરંતર વિચાર કરજે. ૧૫૩

ક્ષાંતિ સરલતા નમ્રતા સંતોષ ક્યારે પ્રગટશે ?;

પરનારમાં મા બેન પુત્રી ભાવના ક્યારે થશે ?;

ભરત સૂર્યચંદ્ર સમી શુભ ભાવના ક્યારે થશે ?;

પૂર્ણ શીલવ્રત પાલવાની ભાવના ક્યારે થશે ? ૧૫૪

રૂપરૂપાર્થ:—વળી હે જીવ ! તારામાં ક્ષાંતિ એટલે ક્ષમા અથવા ક્રોધનો અભાવ અને સરલતા એટલે કપટ રહિતપણું, તથા નમ્રતા એટલે અભિમાનનો અથવા અક્રોધતાનો ત્યાગ, તેમજ સંતોષ એટલે દોષનો નાશ આવા સદ્ગુણો ક્યારે પ્રગટ થશે ? અને પરસ્ત્રીને જોઈને તેના પ્રત્યે મા, બેન અથવા પુત્રી સરખી ભાવના તારામાં ક્યારે આવશે ? તથા ભરત ચક્રવર્તી જેવી અને તેમના પુત્ર સૂર્યવંશી રાજા સરખી શુભ ભાવના તારામાં ક્યારે પ્રકટ થશે ? તેમજ સંપૂર્ણ રીતે શીયલ મત એટલે બ્રહ્મચર્ય પાળવાની શુભ ભાવના તારામાં ક્યારે આવશે ? ૧૫૪

હે જીવ ! સુકૃત કાર્યને અનુમોદજે ને પાપને,
ગર્હજે પ્રભુ સિદ્ધ સાધુ ધર્મકેરા શરણને;
નિત્ય અંગીકાર કરજે એહ ત્રણના સાધને,
તથાભવ્યત્વાદિ કારણ પામીએ રહેજે અને. ૧૫૫

રૂપરૂપાર્થ:—વળી હે જીવ ! તું સુકૃત કાર્ય એટલે પોતે કરેલાં તીર્થ યાત્રા વગેરે શુભ કામોની અનુમોદના કરજે ને પાપના કર્મોની નિંદા કરજે. અને તું પ્રભુ એટલે શ્રી અરિહંત દેવનું, અને પરમાત્મા સિદ્ધનું એટલે આઠ કર્મ અપાવીને મોક્ષમાં ગએલા ભગવંતોનું તથા સાધુ એટલે પાંચ મહામતને ધારણ કરનાર મુનિરાજનું તથા કેવલિભાષિત શ્રીજિન ધર્મનું શરણ હંમેશાં અંગીકાર કરજે, કારણ કે આ સંસારમાં જીવને એ ચાર પદાર્થોજ સાચા શરણ રૂપ છે. એ પ્રમાણે સુકૃતની અનુમોદના, દુષ્કૃતની ગર્હા તથા ચાર શરણોનો સ્વીકાર એ ત્રણની સાધના કરવાથી તથાભવ્યત્વ વગેરે ભવબ્રમણને ટાળવાના કારણોને રહેજે પામે છે. ૧૫૫

હોય દુષ્કૃત નાશ તેથી સાધના શુભ ધર્મની,
તેહથી ભવનાશ હોવે એમ શિક્ષા પ્રભુતણી;
તું અનાદિ ભવ અનાદિ ભવબ્રમણ તુજ કર્મથી,
કર્મના રાગાદિ કારણ તેહ વિણસે ધર્મથી. ૧૫૬

રૂપરૂપાર્થ:—જ્યારે જીવ તથાભવ્યત્વાદિ કારણને પામે છે, ત્યારે દુષ્કૃત નાશ એટલે પૂર્વે કરેલાં અશુભ કર્મોનો નાશ થાય છે. તે પછી શુભ ધર્મની અથવા પુણ્યની સાધના થાય છે. જ્યારે અશુભ કર્મોનો નાશ થાય છે અને ધર્મની નિર્મલ સાધના થાય છે ત્યારે ભવનાશ એટલે સંસારની રખડપટ્ટીનો પણ નાશ થાય છે. એ પ્રમાણે કેવલી શ્રીતીર્થંકર દેવોએ કહ્યું છે. તું અનાદિ કાલનો છે અને આ સંસારમાં પરિબ્રમણ તે તને લાગેલાં કર્મોને લીધે છે. અને તે કર્મોને બાંધવાના રાગ દ્વેષ વગેરે (મિથ્યાત્વ અવિરતિ કષાય તે) કારણો છે. આ કર્મબંધ થવાનાં જે કારણો છે, તેનો નાશ જિન

ધર્મને સાધવાથી ધાય છે. માટે આ સંસારની રખડપટ્ટી દૂર કરવાનું મુખ્ય કારણ શ્રીજિન ધર્મ છે. આ રીતે મોક્ષે જવાનું મુખ્ય સાધન શ્રીજિનની સાત્ત્વિકી આરાધના છે, એમ બાણીને તે ધર્મની સાધના તું પૂર્ણ ઉદ્ધાસથી કરજે. ૧૫૬

રાજાએ યોગીને પૂછેલા પ્રશ્ન તથા ઉત્તર બે શ્લોકમાં જણાવે છે:—

કેસી વીતી ઇમ દુઃકમાં નૃપ પૂછતો યોગી કહે,
તારી સમી અધ રાત સારી અર્ધ વિસ્તારી કહે;
અર્ધ રાત ઉપાધિ તારે પ્રભુગુણોને હું સ્મરૂં,
ઉંઘ્યાં પછી તો બેડિને ના દીસતું રજ આંતરૂં. ૧૫૭

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે સાચા મુખને દષ્ટાંત સાથે સમજાવવાના ઇરાદાથી કહે છે કે:—
એક વાર એક રાજાએ કચેરીમાં બોલાવીને એક યોગીને પૂછ્યું કે કેસી વીતી ? (તમારી રાત કેવી રીતે પસાર થઈ.) તે વખતે યોગીએ જવાબ આપતાં જણાવ્યું કે મારી અર્ધી રાત તો તારી રાતના જેવી ચાલી ગઈ, ને મારી બાકીની અર્ધી રાત તારી શેષ રાત્રી કરતાં ઘણી સારી રીતે ગઈ છે. આવો જવાબ સાંભળીને રાજાએ પૂછ્યું કે ‘આધી તેરી જેસી, ને આધી તેરેસે અચ્છી’ આનો ભાવાર્થ શો છે ? ત્યારે જવાબમાં યોગીરાજે જણાવ્યું કે અર્ધી રાત સુધી તારે અનેક પ્રકારે ઉપાધિ હોય છે, કારણ કે તારા માથે રાજ્યની અનેક પ્રકારની જવાબદારીઓ હોવાથી તારી અર્ધી રાત તો તેની ચિંતામાં ચાલી જાય છે. તે વખતે હું પ્રભુના ગુણોનું સ્મરણ કરું છું અને આત્માદિ પદાર્થોની વિચારણા કરું છું. આ રીતે મારી અર્ધી રાત તો તારી અર્ધી રાત કરતાં સારી રીતે પસાર થઈ ગઈ. ને બાકીની ઉંઘમાં ગયેલી અડધી રાત તો આપણા બંનેની સરખી રીતે ગઈ છે. કારણ કે બાકીની રાત આપણે બંને ઉંઘમાં કાઢી છે માટે તેમાં તો આપણ બંનેમાં જરા પણ આંતરૂં (ફેરફાર) નથી. ૧૫૭

વૈરાગીના મન ભુવન કે વન અલગ ન કદી ભાસતા,
પરગુણી તે ભવ્યજનને શાંત વચને તારતા;
જે શાંતિમુખ છે ત્યાગમાં તે ભોગમાં ના નરપતિ !,
લક્ષાપતિ ભિક્ષાપતિમાં શ્રેષ્ઠ છે ભિક્ષાપતિ. ૧૫૮

સ્પષ્ટાર્થ:—જે જીવોને સંસારના પદાર્થોમાં વૈરાગ્ય ભાવ બળેલો છે તે વૈરાગી જીવોને તો રહેવા માટે ભુવન એટલે મોટો મહેલ હોય કે વન હોય તે બંનેમાં લગાર પણ તકાવત જણાતો નથી. આવા તે વૈરાગી મહાપુરુષો પરગુણી એટલે પારકાને શુભ એટલે ઉપકાર કરનારા અથવા પરગુણી એટલે પારકાના શુભને જોનારા ભવ્ય જીવોને શાંતિથી એટલે શાંત વચનો વડે સમજાવીને તારે છે. હે રાજા ! ત્યાગમાં જે સાચી શાંતિ

અને સાચું સુખ રહેલું છે તેવા શાંતિ અને સુખ ભોગોમાં નથી. માટે જ કહ્યું છે કે—
લક્ષાધિપતિ એટલે પૈસાદાર તથા ભિક્ષાપતિ એટલે ભિક્ષા માગીને જીવન ચલાવનાર સાધુ.
યોગીરાજ તે બંનેમાં વૈરાગ્યવાંત ભિક્ષાપતિ ઉત્તમ છે. કારણ કે સંસારમાં આસક્ત એવા
ધનપતિને અનેક પ્રકારની ઉપાધિઓ હોવાથી તે રાત્રીએ પણ શાંતિથી સૂઈ શકતો નથી.
જ્યારે ભિક્ષાપતિ પૂજ્ય મુનિવરો સંસારની ઉપાધિ વિનાના હોવાથી તેમને ઉત્તમ
કહ્યા છે. ૧૫૮

આત્માને પૂછવા લાયક પ્રશ્નોની ળીના આઠ શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

ધોળા થયા તુજ વાળ પણ તુજ બુદ્ધિ સિત થઈ કે નહીં ?,

ઉંમર વધી પણ ધર્મ કેરી સાધના વધી કે નહીં ?:

હાંતો પડ્યા પણ આત્મચિંતા રજ પડી છે કે નહીં ?,

તન બલ ઘટ્યું પણ ભોગ તૃણા તેં ઘટાડી કે નહીં. ? ૧૫૯

રૂપાર્થ:—વળી હે જીવ! તું હંમેશાં આ રીતે જરૂર વિચાર કરજે કે—તારા વાળ
ધોળા થયા છે એટલે તને માથામાં ઘડપણને જણાવનારાં પળીયાં આવી ગયાં છે, પરંતુ
તારી બુદ્ધિ ધોળી-નિર્મળ થઈ છે કે નહીં? આ રીતે કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે
ઘડપણમાં તો તારી બુદ્ધિ જરૂર નિર્મલ થવી જ જોઈએ. અને તારી ઉંમર વધી છે પરંતુ
ધર્મની સાધના વધી છે કે નથી વધી તેનો વિચાર કરજે. જેમ જેમ ઉંમર વધે તેમ તેમ
ધર્મ બુદ્ધિ વધવી જ જોઈએ કારણ કે ઘડપણમાં મનુષ્ય ભવમાં જીવવાનો કાળ થોડો બાકી
રહ્યો છે, ત્યાં સુધીમાં જેટલું બની શકે તેટલું ધર્મ સાધન કરી લેવું જોઈએ. તારા હાંત
પડી ગયા છે પરંતુ તને તારા આત્મા સંબંધી વિચારણા કદી પણ જરા થઈ છે કે નહિ
તેનો વિચાર કરજે, વળી તારા શરીરનું બળ ઘટી ગયું છે પરંતુ તારી ભોગતૃણા એટલે
વિષય વાસનાઓ ઘટી છે કે નહિ? તેનો તું વિચાર કરજે. આ રીતે કહેવાનો ભાવાર્થ
એ છે કે કદાચ યુવાન અવસ્થામાં ઈન્દ્રિયોના વિષયોમાં આસક્ત થઈને તેં કોઈ પણ
પ્રકારનું ધર્મ સાધન ન કર્યું હોય તો હવે જ્યારે ઘડપણ આવ્યું (વનમાં ખેંચાયો) ત્યારે
તો જેટલું અને તેટલું પરભવ જતાં ભાતાં જેવું નિર્મલ ધર્મ સાધન જરૂર કરી
લેવું જ જોઈએ. ૧૫૯

કરજે વિચારો એમ જોયાં તેં સવારે જેમને,

આલ્યા ગયા તેઓ બપોરે યાદ નહિ શું તે તને;

જોયા બપોરે જેમને પરભવ ગયા તેઓ ધણાં,

એવા બધા ભવના પદાર્થો બાળુજો હે ભવિજના. ? ૧૬૦

સ્પષ્ટાર્થ:— વૃદ્ધાવસ્થા આળ્યા છતાં તને હજી એમ લાગતું હોય કે હજી તો ધર્મ સાધના કરવાનો ઘણો વખત છે તો તે તારો વિચાર બ્યાજબી છે જ નહીં. આટલા વખત સુધીમાં તને આવો અનુભવ થયો નથી કે જેમને તેં સવારમાં જોયાં હતાં, તેઓ ખપોરે તો ચાલ્યા ગયા (મરી ગયા) અને જેમને તેં ખપોરે સાળ તાળ જોયા છે તેઓ પણ સાંજે પરભવમાં ચાલ્યા ગયા. એજ પ્રમાણે આ સંસારના બધા પદાર્થો ક્ષણભંગુર છે એટલે ક્ષણવારમાં નાશ પામી જાય છે એવું તેં શું ઘણી વાર જોયું નથી. માટે હે જીવ ! તમે આ સંસારના બધા પદાર્થોને નાશવંત જાણીને, તેમજ આયુષ્ય પણ ક્યારે પૂરું થઈ જશે તેની કોઈને અગાઉથી ખબર પડતી નથી એમ જાણીને તું આ બધી બાબતોનો ખરાબર વિચાર કરી જો. અને હવે જરા પણ આળસ ક્યો સિવાય ધર્મ સાધનામાં ઉઘમી થજે. ૧૬૦

ઉત્કટ બલાદિધિધારનારા પણ જનો ચાલ્યા ગયા,

તેવી સ્થિતિ ના તાહરી તો હાલ જીવ ! તારા કયા;

જિમ બિલાડી દૂધ પીતાં લાકડીના મારને,

વિષયરાગી જીવ પણ તિમ મરણુ ભયને ના ગણે. ૧૬૧

સ્પષ્ટાર્થ:— વળી હે જીવ ! તું આ બાબતનો પણ નિરંતર જરૂર વિચાર કરજે કે જે કોઈથી પરાભવ ન પામે એવા બલ વગેરેને ધારણ કરનારા મનુષ્યો પણ પરભવમાં ચાલ્યા ગયા છે, તેમના જેવી તો તારી સ્થિતિ નથીજ, તો તારા શા હાલ થશે ? તેનો તું વિચાર કરજે. તથા જેમ બિલાડી દૂધ પીતી હોય છે તે વખતે લાકડીનો પ્રહાર તેને કરવામાં આવે તો પણ તે લાકડીના મારને ગણુકારતી નથી, તેમ વિષયના ભોગોમાં આસક્ત થએલા જીવો પણ પોતાના માથા ઉપર ભમી રહેલા મરણના ભયને જોઈ શક્તા નથી અથવા વિચારતા નથી એટલે તું મનમાં મરણનો ભય રાખીને વિષય કષાયોદિને સેવીશ નહીં, ને મોક્ષમાર્ગની આરાધનામાં સાર્વિક ભાવે હંમેશાં જરૂર લીન બનજે. કારણ કે પોતાના આયુષ્યના એક પણ ક્ષણને જેઓ પ્રમાદમાં ગુમાવતા નથી, તેઓજ ખરા સમજી કહેવાય છે. ૧૬૧

ક્ષણવારમાં શું કર્મ કરશે ? ખબર તેની ના તને,

છોડ આળસ થઈ ઉમંગી સાધી લે ઝટ ધર્મને;

લગ્નમાં પેદાશમાં તો ના કરે કદિ વાયદા;

ધર્મ કરવામાં કરંતા વાયદા શા ફાયદા. ૧૬૨

સ્પષ્ટાર્થ:— આ કર્મ (રાજ) ક્ષણ વારમાં તને શું શું કરશે (કઈ સ્થિતિમાં મૂકી દેશે) તેની તને ખબર નથી. કારણ કે શુભ કર્મનો ઉદય ચાલતો હોય તે બદલાઈને અચાનક થોડા વખતમાં પણ અશુભ કર્મનો ઉદય થઈ જાય છે, તે વખતે બધી ચાલુ

પરિસ્થિતિમાં ફેરફાર થઇ જાય છે. માટે આજસને ત્યાગ કરીને ઉમંગી બનીને તું ઝટ જિન ધર્મની સાધના કરી લેજે. કારણ કે આ બાબતમાં આજસ કરવી, એ તને કોઈ રીતે શોભેજ નહીં અને આ ધર્મનું કામ કાલે કરીશું કે બે દિવસ પછી કરીશું એવા વાયદા કરવા, તે તનેજ તુકસાન કરનારા થશે. હજી પણ ચેતીને આ રીતે વિચાર કરજે કે—પેદાશમાં એટલે નફો મેળવવાનો હોય ત્યારે તો કદાપિ વાયદા કરતો નથી. ત્યાં તને એમ લાગે છે કે આ બાબતમાં વાયદા કરીશું તો આપણને જ તુકસાન થવાનું છે તો પછી તને અત્યંત હિતકારી (મોક્ષદાયક) ધર્મની સાધના કરવામાં વાયદા કરવાથી શા ફાયદા છે. એમ સમજીને તું ધર્મના કાર્યમાં લગાર પણ ઢીલ કરીશ નહિ. ૧૬૨

હું કાણ છું? મારું સ્વરૂપ શું? ભવભ્રમણ શા કારણે,
નિજ ગુણ રમણતા હાલ વર્તે કે વિભાવ રમણ મને;
નિષ્ફલ વિચાર વચન પ્રવૃત્તિ આત્મચિંતા વિસ્મરી,
પુષ્કલ કરી દૃઢ કર્મ બાંધ્યાં કર્મ ક્ષપણા શી કરી? ૧૬૩

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી હે જીવ! તું માનવ જીવનમાં બહુજ જરૂરી આ બાબતોનો પણ વિચાર કરજે કે—હું કાણ છું? મારું સ્વરૂપ કેવું છે? અને મારે શા કારણથી આ સંસારમાં રખડપટ્ટી કરવી પડે છે. હાલમાં મારામાં નિજ ગુણ રમણતા એટલે મારા જ્ઞાન દર્શનાદિ ગુણોમાં રમણતા વર્તે છે કે નહિ? અથવા તો મારી વિભાવ રમણતા શાથી વર્તે છે? અહીં વિભાવ એટલે આત્માથી ઉલટા ભાવ રૂપ પૌદ્ગલિક પદાર્થોને વિષે રમણતા એટલે પૌદ્ગલિક સુખમાં રાચી માચીને રહેવું તે વિભાવ રમણતા બાજુથી. જો વિભાવ રમણતા વર્તતી હોય તો તું તરત સાવધાન બનીને આ રીતે વિચાર કરજે કે તે અત્યાર સુધીમાં નકામા વિચારો કરવામાં, તથા ફેગટની વચન (બોલવું) પ્રવૃત્તિ (દોડધામ) કરવામાં ઘણો કાલ ફેગટ ગુમાવ્યો છે અને આત્માની ચિંતાને વિસારી મૂકી છે તેથી તે ઘણું નિકાચિત કમોનો બંધ કર્યો છે અને આત્માને વધારે ભારે કર્મો ખનાવ્યો છે. એમ વિચારી વિભાવ રમણતાને દૂર કરી નિજ ગુણ રમણતામાં જરૂર લીન થજે. વળી અત્યાર સુધીમાં તે કર્મની નિજરા પણ કેટલી કરી? તેનો પણ જરૂર વિચાર કરીને સંવર માર્ગને સેવજે. યાદ રાખજે કે—કમોને બાંધવામાં બહાદુરી નથી. ખરી બહાદુરી તો કમોથી બચવામાંજ રહેલી છે. ૧૬૩

પ્રબલ પુણ્યે લબ્ધ સાધન સાધના કરી કેટલી?,
દાન શીલ તપ ભાવના આરાધના કરી કેટલી?;
દોષ ટાળી આત્મગુણ સંચય કર્યો તે કેટલો?,
દિવસ માસ વરસ વિષે ઇમિ આય વ્યય કર્યો કેટલો?. ૧૬૪

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી હે જીવ ! તું આ બાબતોનો પણ નિરંતર જરૂર વિચાર કરજે કે પ્રબળ પુણ્યના ઉદયથી ધર્મને સાધવાનાં સાધનો મળ્યા છતાં તેં તે ધર્મની કેટલી સાધના કરી છે? અને જ્ઞાન, શીલ, તપ અને ભાવના એ ચાર પ્રકારના ધર્મમાંથી તેં કયા ધર્મની કેટલી આરાધના કરી છે? વળી તેં તારામાં રહેલા અનેક દોષોને દૂર કરીને આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણોના સમૂહનો કેટલો સંચય (એકઠું કરવું) કર્યો છે? એટલે તેં તારા આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણોને વધાર્યો છે કે નહિ? આ રીતે તેં દરેક દિવસે દરેક માસે અને દરેક વરસે ધર્મોપાધનરૂપ આવકમાં કેટલો વધારો કે તોટો થયો છે? તું આ બધી બાબતોનો વિચાર કરીને આત્મહિતની દૃષ્ટિએ લાભ તોટાનો નિર્ણય કરજે, ને આત્મ લાભના માર્ગે પ્રવૃત્તિ કરજે, ને તોટા (તુકશાન)ના રસ્તે નજર પણ કરીશ નહીં. ૧૬૪

આત્મતત્ત્વ પ્રબોધિની પ્રશ્નાવલીના ઉત્તરો,
વૈરાગ્યપોષક દ્વેષોષક આત્મને શુભ આશરો;
ભય હેતુ ગુણ સંહાર કારણ દ્વેષ ધર્મોપાધને,
વિધન રૂપ અશાંતિદાયક જાણ તું એ દેષને. ૧૬૫

સ્પષ્ટાર્થ:—આત્મતત્ત્વ પ્રબોધિની એટલે આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણરૂપ તત્ત્વનો બોધ કરાવનારી પ્રશ્નાવલી એટલે પૂર્વે કહેલા પ્રશ્નોના સમૂહના ઉત્તરો વૈરાગ્યને પોષણ કરનારા છે. અને દ્વેષ રૂપી કાદવને સુકવી નાખનાર એટલે દ્વેષનો નાશ કરનાર હોવાથી આત્માને સારા આશરા રૂપ છે. આ રીતે રાગતું વર્ણન પૂરું કરીને દ્વેષતું સ્વરૂપ જણાવે છે—હે જીવ ! તું રાગને આત્માના જ્ઞાન દર્શનાદિ ગુણોનો સંહાર કરનાર છે, એમ જરૂર સમજજે. વળી તું ધર્મનું આરાધન કરવામાં આ દ્વેષ વિધન એટલે અડચણ કરનાર છે, તથા અશાંતિદાયક એટલે આત્માને અશાંતિ ઉપભવનાર દ્વેષ છે એમ જાણજે. આવા સ્વરૂપવાળો દ્વેષ છે તેથી હે જીવ ! તું કોઈની પણ ઉપર લગાર પણ દ્વેષ કરીશજ નહીં. ૧૬૫

રાગ દ્વેષથી આકરાં દુઃખો આ જીવે ભોગવ્યાં છે તે જણાવે છે:—

દુઃખ અગણિત ભોગવ્યાં સંસારિ જીવે બેઉથી,
સત્ય સ્થિર સુખ શાંતિજીવન રાગ દ્વેષ ભાવથી;
ક્ષણિક રમણી દેહ ધનના રાગથી દુઃખ આકરા,
વૈરાગ્યથી નિર્દોષ સુખ તિમ શાંતિ પામે મુનિવરા. ૧૬૬

સ્પષ્ટાર્થ:—આ રાગ અને દ્વેષને લીધે સંસારમાં આ સંસારી જીવોએ અગણિત એટલે જેની ગણતરી થઈ શકે તેમ નથી તેવાં અથવા અનંતા દુઃખો ભોગવ્યાં છે. પરંતુ જ્યારે જીવને રાગ તથા દ્વેષ એ બંનેનો અભાવ થાય છે એટલે જ્યારે જીવ રાગ

તથા દ્વેષનો સત્તામાંથી પણ ક્ષય કરે છે ત્યારે સાચું (એટલે બહારથી દેખાવ રૂપ લાગે તેવું નહિ પરંતુ વાસ્તવિક) તથા સ્થિર (એટલે હંમેશાં કાયમ રહેનારું) સુખ છે જેમાં એવું) જીવન તેમજ પરમ શાંતિવાળું જીવન જીવી શકે છે. આ રીતે કહેવાનું રહસ્ય એ છે કે-ક્ષણ વારમાં નાશ પામનાર સ્ત્રીના શરીર વગેરેના રાગથી તથા ક્ષણમાં નાશ પામનાર ધન દોલત વગેરે પદાર્થોના રાગને લીધે રાગી જીવો ઘણાં ભયંકર દુઃખો ભોગવે છે. અને વૈરાગ્યને લીધે ઉત્તમ મુનિઓ નિર્દોષ એટલે અશાંતિ આદિમાંના કોઈ પણ દોષ વિનાના સુખને તેમજ શાંતિને મેળવે છે. આ મુદ્દાને લક્ષ્યમાં રાખીને હે જીવ ! તું દ્વેષનો સંગ તજીને વૈરાગ્ય લાવે પરમ ઉલ્લાસથી મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરજે. ૧૬૬

આત્મા તથા પુત્રગલ જુદા છે વગેરે સ્વરૂપ ચાર શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

હે જીવ ! તું ના કોઈનો તારું ન કોઈ છતાં સદા,
મોહાદિથી પુત્રાદિને મારા ગણુંતા આપદા;
પામ્યો ઘણી સ્વાર્થી સગાઈ તરૂં ઉપર પંખી પરે,
સ્વાર્થી મળ્યા સૌ તેહ સરતા આપ પંથે સંચરે. ૧૬૭

સ્પષ્ટાર્થ:—હે જીવ ! તું કોઈનો નથી તેમજ તારું પણ કોઈ નથી, તે છતાં પણ તું મોહાદિથી એટલે મોહ તથા અજ્ઞાનને લીધે પુત્ર મારો છે, ધન મારું છે, ઘર મારું છે એ પ્રમાણે જે તારું નથી, તેમાં મારાપણું માનવાથી તેં ઘણી આપત્તિઓને ભોગવી છે. જે માત પિતા, પિતા પુત્ર, ભાઈ બહેન વગેરેની સગાઈ સંસારમાં ગણવામાં આવે છે તે સ્વાર્થનીજ સગાઈ છે. કારણ કે જ્યાં સુધી તારી પાસેથી કોઈ મળવાની આશા હશે ત્યાં સુધીજ તે સગાંઓ તારા કામમાં આવવાના છે. પરંતુ જે તારી પાસેથી કોઈ મળવાનું નહિ રહે, તો તો તેઓ તારો જરૂર ત્યાગ કરવાના છે. વળી તે સગાઈ પણ એક ભવનીજ છે. એવી અનેક જાતની સગાઈઓ તારે ભવે ભવે થએલી છે, માટે એવી જે સગાઈ તે તો આડ ઉપર જુદી જુદી દિશાથી આવીને ઘેરેલા પંખીઓના મેળા જેવી છે. જેમ આડ ઉપર ફળાદિ કોઈ ખાવાનું હશે ત્યાં સુધી પંખીઓ તે વૃક્ષનો આશરો લેશે. પરંતુ જ્યારે વૃક્ષ પાસેથી કોઈ મળવાનું નહિ હોય ત્યારે તે પંખીઓ ત્યાંથી ઉડી જશે અને બીજે જાંતે બેસશે. એવીજ રીતે તું આ સગાંઓની સગાઈને પણ જાણજે. તે બધાના મોહમાં ફસાઈને તારા આત્માનું બગાડીશ નહીં. ૧૬૭

જ્ઞાનાદિ ત્રણ છે તાહરા તારી કનેજ તપાસજે,
કર્મમેધે તે તિરોહિત આત્મદૃષ્ટિ વિચારજે;
આત્મતત્ત્વ વિચારણા નિજ ગુણ રમણતા રંગથી,
કર્મ વાદળ વિખરતા પોતે પ્રકાશે તેજથી. ૧૬૮

સ્પષ્ટાર્થઃ—હે જીવ ! તું નક્કી સમજજે કે—જ્ઞાનાદિ ત્રણ એટલે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણ ગુણો તારા છે. તે ગુણો તારી પાસે છે કે નહિ તેની તપાસ કરજે. જો તે તને તારામાં જણાતા ન હોય, તો તે કર્મ રૂપી વાદળાંથી તિરોહિત થયાં છે એટલે ઢંકાઈ ગયા છે એવું તું આત્મદૃષ્ટિથી વિચારજે. આત્માના સ્વરૂપની વિચારણાવાળી દૃષ્ટિ તે આત્મદૃષ્ટિ જાણવી. જેમ સૂર્ય ગાઢ વાદળાંનાં સમૂહથી ઢંકાઈ જાય છે ત્યારે તેનું તેજ ખીલકુલ નાશ પામતું નથી. પરંતુ આડાં વાદળાં આવવાથી પ્રગટ રૂપે જણાતું નથી. તેવી રીતે સૂર્ય સમાન આ આત્માનું જ્ઞાનાદિ રૂપ તેજ કર્મરૂપી વાદળને લીધે તિરોહિત થવાથી એટલે ઢંકાઈ જવાથી જણાતું નથી. પરંતુ તે જ્ઞાનાદિ ગુણોનો અભાવ રૂપ નાશ કદાપિ થતો નથી. કારણ કે જો જ્ઞાનનો સંપૂર્ણ અભાવ થતો હોય તો પછી જીવ પણ સંભવતો નથી. કારણ કે ગુણ વિનાનો ગુણી હોય જ નહિ. એટલે જ્ઞાનાદિ ગુણો ગુણી જીવમાંજ રહી શકે છે. માટે આત્માના સ્વરૂપની વિચારણા રૂપ નિજ ગુણ રમણુતાના આનંદથી જ્યારે કર્મ રૂપી વાદળો વિખરાઈ જશે અથવા કર્મ રૂપી આવરણો વિનાશ પામશે ત્યારે આ આત્માનું જ્ઞાનાદિ રૂપી તેજ સંપૂર્ણપણે પ્રગટ થશે. ૧૬૮

નિજ ગુણ થકી જે અન્ય તે પર તુજ ન લિજ સ્વભાવથી,
છે વિનશ્વર દેહ આદિક નિત્ય તું સ્થિર ધર્મથી;
દેહાદિ સંગે તસ વિલાસો મુક્તિદા નિઃસંગતા,
નિઃસંગ જન ગુણ ભાવનાથી નિજગુણાનંદી થતા. ૧૬૯

સ્પષ્ટાર્થઃ—પોતાના ગુણોથી જે અન્ય એટલે જુદા છે તે પર એટલે પારકાં જાણવાં. તારાં ન જાણવાં. આ પ્રસંગે જીવ અને શરીરનો તફાવત જણાવતાં કહે છે કે જીવ અને શરીરમાં જુદા જુદા સ્વભાવો છે માટે તે બંને જુદાં જાણવાં. તે આ પ્રમાણે—શરીર વગેરે નાશવંત છે માટે અનિત્ય છે. અને તું (જીવ) સ્થિરતા ધર્મવાળો હોવાથી નિત્ય છે. તથા જીવ શરીર વગેરેની સોબતથી પુદ્ગલના વિલાસોમાં આસક્ત થાય છે. માટે નિઃસંગતા એટલે સંગ રહિતપણું તે મોક્ષને આપનારું છે. માટેજ સંગ રહિત મનુષ્યો પોતાના ગુણોની વિચારણા કરવાથી નિજગુણાનંદી એટલે પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણોમાં આનંદ મેળવનારા થાય છે. ૧૬૯

આશ પરની પાશ જેવી ધર્મસાધન વિઘટતી,
યોગ અસ્થિરતા વધારે આપતી દુર્ગતિ મતિ;
શુભ નિમિત્તાભ્યાસથી જે ધન્ય તેને પરિહરે,
પૂજ્ય થઈ પૂજક બનાવી મોક્ષ નંદનવન ફરે. ૧૭૦

સ્પષ્ટાર્થઃ—ધન વગેરે પર વસ્તુઓને પામવાની આશા પાશ એટલે જાળ જેવી છે.

કારણ કે જેઓ પોતાનું કાર્ય પોતે કરતા નથી, પરંતુ બીજા પુત્ર વગેરે કામ કરી દેશે તેવી આશામાં રહે છે તેમનું કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી. જેમ પાશમાં સપડાયેલો પશુ (હરણ આદિ) તેમાંથી નીકળી શકતો નથી તેવી રીતે આશા રૂપી પાશમાં સપડાયેલો જીવ પણ તેમાંથી નીકળી શકતો નથી. વળી આ પરની આશા ધર્મની સાધનામાં ઘટાડો કરાવે છે, કારણ કે બીજા પદાર્થોની આશાએ તે જીવ પોતાનું ધર્મ સાધનરૂપ કાર્ય સાધી શકતો નથી. તેથીજ કહેવત છે કે પારકી આશા સદા નિરાશ. જે પારકી આશામાં રહે છે તેને હંમેશાં નિરાશા મળે છે. અહીં પરનો બીજો અર્થ પૌદ્ગલિક પદાર્થો પણ થઈ શકે અને જે જીવ તે પદાર્થોની આશામાં રહે છે તેને સદા નિરાશા જ મળે છે એટલે તેનાથી પોતાનું આત્મહિત સાધી શકાતું નથી. આ આશા મન વચન કાયાના યોગની અસ્થિરતામાં વધારો કરે છે. અને તેથી દુર્ગતિમાં લઈ જાય તેવી બુદ્ધિ અથવા પરિણામ કરાવે છે. માટે સારા નિમિત્તના અભ્યાસથી જેઓ તે આશાનો પરિહાર એટલે ત્યાગ કરે છે તેઓ ધન્ય છે. આ રીતે વિચારીને તે આશાનો ત્યાગ કરનારા જીવો પોતે પૂજ્ય બને છે અને બીજા જીવોને પૂજક (મોક્ષ માર્ગના સાધક) બનાવે છે. છેવટે તેઓ મોક્ષ રૂપી નંદનવનમાં કાયમ રહે છે એટલે સાદિ અનંત ભાંગે મોક્ષનાં સુખોને મેળવે છે. ૧૭૦

પાપકર્મના ઉદયથી જીવની કેવી હાલત થાય છે તે બે શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

કાજી બનેલો પણ અશુભના ઉદયથી પાજી બને,

જન યશસ્વી પાપ ઉદયે તેમ અપભ્રાજી બને;

રંક હોયે ભૂપ પણ ધીમંત જડ જેવો બને,

વર રૂપવંત વિરૂપ બને ધનવંત પણ ભિશ્ચુક બને. ૧૭૧

રૂપ્યાર્થ:—હે જીવ ! તું કોઈ વખત પુણ્યોદયથી કાજી એટલે બીજાઓનો ન્યાય કરનારો બને છે છતાં જ્યારે પાપકર્મનો ઉદય થાય છે ત્યારે તું પાજી (પાગલ) બને છે. તેવીજ રીતે પુણ્યના ઉદયથી યશઃકીર્તિ મેળવીને દુનીયામાં પોતાની નામના કરનારા જીવો પણ જ્યારે પાપનો ઉદય થાય છે ત્યારે અપજ્ઞાના ભાગી થાય છે. અને જે રંક એટલે ગરીબ હોય તે પુણ્યોદયે રાજા પણ બની જાય છે. અને રાજા હોય છતાં પણ પાપના ઉદયથી રંક બની જાય છે. તથા બુદ્ધિશાળી હોય તે જડ જેવો (બુદ્ધિ વિનાનો) પાપના ઉદયથી બને છે. તેમજ જે જીવ ઉત્તમ રૂપવાળો હોય તે સુંદર રૂપ વિનાનો કદરૂપો બની જાય છે. તથા ધનવાળો હોય તો પણ પાપના ઉદયથી ધન વિનાનો અથવા ગરીબ બની જાય છે. આ પ્રમાણે પાપનો ઉદય જાગે ત્યારે સાફ હોય તે સઘળું ઉલટું બની જાય છે. અને પુણ્યનો ઉદય જાગે તો ખરાબ હોય તો પણ સાફ બની જાય છે. ૧૭૧

બલવંત પણ દુર્બલ અને નીરોગ પણ રોગી અને,
 અનુકૂલ પણ પ્રતિકૂલ ક્ષણમાં સુભગ પણ દુર્ભાગ અને;
 નરાદિકપણું તુલ્ય તોએ ભિન્નતા કર્મોદયે,
 કર્મથી છે સિદ્ધ કર્તા જીવ સિદ્ધિ વિભાસીએ. ૧૭૨

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી હે જીવ! જ્યારે પાપ કર્મોનો ઉદય થાય છે ત્યારે બળવાન માણસો પણ દુર્બળ એટલે બળ વિનાના બની જાય છે. અને જેઓ નીરોગી એટલે રોગ વિનાના હોય તેઓ પણ ક્ષણ વારમાં રોગવાળા-રોગિષ્ઠ થઈ જાય છે. તથા જેને હાલ બધી જાતની અનુકૂળતા હોય તેને પાપનો ઉદય થાય ત્યારે ક્ષણ વારમાં બધી જાતની પ્રતિકૂળતા પણ થાય છે. અથવા જેઓ અનુકૂળ હોય છે તેઓ પણ પ્રતિકૂળ એટલે વિરોધી બની જાય છે. તેમજ સૌભાગી એટલે જે જીવ બધાને વહાલો લાગતો હોય તે પણ પાપના ઉદયથી દૌર્ભાગી એટલે અળખામણો થાય છે. આ બધા જીવોમાં નરાદિકપણું એટલે મનુષ્યની અપેક્ષાએ મનુષ્યપણું, તિર્યંચની અપેક્ષાએ તિર્યંચપણું વગેરે ધર્મો સમાન હોવા છતાં શુભ અશુભ કર્મોના જુદા જુદા પ્રકારના ઉદયને લીધે તે જીવોના સ્વરૂપમાં ભિન્નતા એટલે જુદાપણું જણાય છે. આ પ્રમાણે જીવપણું સમાન છતાં પણ જીવોમાં જે વિચિત્રપણું છે તેમાં કર્મોની વિચિત્રતાનું કારણ છે. એ પ્રમાણે કર્મની સિદ્ધિ થતી હોવાથી તે કર્મોનો કર્તા પણ સિદ્ધ થાય છે. કારણ કે કર્મ એ કાર્ય રૂપે છે અને કારણ વિના કાર્ય હોય નહિ. આ રીતે કર્મના કર્તા જીવની સાબીતી થઈ શકે છે. ૧૭૨

આ મનુષ્ય ભવની દુર્લભતા જણાવી ગણધર મહારાજ દેશના પૂરી કરે છે તે વગેરે બીના બે શ્લોકમાં જણાવે છે:—

પામવો દુર્લભ ફરી આ મનુજ ભવ પણ યતનથી,
 છે વિપાક ભયંકર કૃતકર્મના તે હેતુથી;
 વિષમતા આ કાલની ને દેહનું દુર્બલપણું,
 પરાધીનતા વડપણે જાણી શરણ લઈ ધર્મનું. ૧૭૩

સ્પષ્ટાર્થ:—હે ભગ્ય જીવો! તમે હંમેશાં પળે પળે આ રીતે જરૂર વિચારજો કે આ મનુષ્ય જન્મ ઘણો પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ ફરીથી મેળવવો ઘણો મુશ્કેલ છે. કારણ કે કૃતકર્મનો એટલે પોતે બાંધેલાં કર્મોનો વિપાક અથવા ઉદય ભયંકર છે. અથવા મનુષ્યપણું પામ્યા છતાં જેઓ તે મનુષ્ય ભવમાં ધર્મસાધન વગેરે સારાં કાર્યો કરતા નથી અને મનુષ્યપણું આગસ વગેરેમાં ફાગટ ગુમાવે છે તેવા મનુષ્યોને ફરીથી મનુષ્યપણું મહામહેનતે પણ મળતું નથી. અને મનુષ્યપણું મળ્યા સિવાય મોક્ષે જઈ શકાતું નથી. માટે મનુષ્યપણું મેળવવું દુર્લભ કહ્યું છે. વળી મનુષ્યપણું

મળ્યા છતાં આ પાંચમા આરા રૂપી કાળતું વિષમપણું છે તેથી કાલક્રમે શરીરનું દુર્બલપણું વગેરે પણ દેખાય છે. હીન હીનતર સંઘયણુવાળા જીવોનું શરીર ઓછા બળવાળું પણ હોય છે માટે તેની દુર્બલતા કહી છે. વળી મનુષ્ય ભવમાં જ્યારે ઘડપણ આવે છે ત્યારે તે જીવની પરાધીન દશા થાય છે. કારણ કે શરીર તથા ઇન્દ્રિયોની શક્તિઓ ઘડપણમાં ઓછી થઈ જાય છે. માટે રૂરીથી આવી દશા પ્રાપ્ત ન થાય માટે શ્રીજિન ધર્મનું શરણ સ્વીકારવું, ને તેની આરાધના કરવી તેજ આત્મહિતકર છે. આ રીતે વિચારીને તમે પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને મોક્ષ માર્ગને આરાધ્યો તો જરૂર સિદ્ધિપદને પામશો. યાદ રાખજો કે—શ્રીજિનશાસન અને જિનવાણી કલ્પવૃક્ષ વગેરેના પ્રભાવથી પણ ચઢીચાલી મહાપ્રભાવશાલી છે. પુણ્યોદયે તેના આરાધક જીવો જરૂર સિદ્ધિપદને પામેજ. એમાં લગાર પણ અતિશયોક્તિ છેજ નહી. ૧૭૩

ભારંડની જિમ અપ્રમાદી મુક્તિ પથે ચાલજો,
અન્યના તારક થઈને મુક્તિ મહેલે મહાલજો;
એમ બીજી પૌરૂષી પૂરી થઈ ગણી વિરમતા,
ઈદ્રાદિ વંદી નાથને ઉલ્લાસથી સ્વર્ગે જતા. ૧૭૪

સ્પષ્ટાર્થ:—હે ભવ્ય જીવો ! આ રીતે જેમ ભારંડ પક્ષી સદા કાળ અપ્રમાદી એટલે પ્રમાદ વિનાનું હોય છે તેવા અપ્રમાદી બનીને મોક્ષના માર્ગમાં ચાલજો એટલે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રૂપ મોક્ષ માર્ગની સાધના કરજો. આ પ્રમાણે મોક્ષ માર્ગની આરાધના કરનાર પુણ્યશાલી ભવ્ય જીવો બીજા જીવોને પણ આ સંસાર સમુદ્રમાંથી તારે છે એમ તમે પણ અન્ય જીવોના તારનારા થઈને મોક્ષ રૂપી મહેલમાં જઈને આત્માના શુભોની રમણતાનો અનુભવ કરજો. એ પ્રમાણે દેશના આપતાં બીજી પોરસી પૂરી થઈ એટલે સુમતિનાથ ભગવાનના પ્રથમ ગણધરે દેશના પૂરી કરી. ત્યાર પછી પ્રભુના કેવલજ્ઞાન કલ્યાણકરને માટે આવેલા ઇન્દ્ર વગેરે દેવો પ્રભુ શ્રીસુમતિનાથ વગેરેને ઉલ્લાસથી વાંદીને સ્વર્ગમાં ગયા. ૧૭૪

પ્રભુના ભક્ત તુંબડૂ યક્ષનું સ્વરૂપ જણાવે છે:—

આદ્ય સાધ્વી કાશ્યપી^{૧૦૬} શ્રાદ્ધ^{૧૦૭} શ્રાદ્ધી^{૧૦૮} અવિહિતા,
ભક્ત નૃપ સત્યવીર્ય^{૧૦૯} તુંબડૂ યક્ષ^{૧૧૦} દેહે સ્થિતતા;
ગરૂડ વાહન વરદ શક્તિ સુંદરા દક્ષિણ ભુજ,
વર ગદા તિમ પાશ શોભિત જસ ડાહી બે ભુજ. ૧૭૫

સ્પષ્ટાર્થ:—સુમતિનાથ ભગવાનના તીર્થમાં કાશ્યપી નામના પ્રથમ સાધ્વી (૧૦૬) થયા હતા. અને પ્રથમ શ્રાવક (૧૦૭) તથા પ્રથમ શ્રાવિકા (૧૦૮) કેણુ થયા તે નામ

અવિદિતા એટલે અસ્તિત્વ શ્રંધાદિમાં જણાવેલા નથી. તેમજ સત્યવીર્ય (૧૦૬) નામે રાજા પ્રભુનો પરમ ભક્ત હતો. પ્રભુના શાસનની રક્ષા કરનાર તુંબરૂ (૧૧૦) નામે યક્ષ હતો. આ યક્ષના શરીરનો વર્ણ ધોળો હતો. અને તેનું વાહન ગરૂડ પક્ષી હતું. આ યક્ષને ચાર ભુજઓ હતી. તેમાં જમણી બાજુની બે ભુજઓ વરદ અને શક્તિ વડે સુંદર જણાતી હતી. અને ડાબી તરફની બે ભુજઓ ઉત્તમ ગદા તથા પાશ વડે શોભતી હતી. ૧૭૫

મહાકાલી શાસન દેવીનું સ્વરૂપ બે શ્લોકમાં જણાવે છે:—

નિત રહે પ્રભુ પાસ તે રૂચિવંત શાસન દેવ એ,
મહાકાલી^{૧૧૧} યક્ષિણી પદ્માસના ના ભૂલીએ;

કનકવર્ણ વરદ પાશે યુક્ત જમણી બે ભુજ,
માતુલિંગે અંકુશે સંયુક્ત ડાબી બે ભુજ. ૧૭૬

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રીસુમતિનાથની ઉપર અપૂર્વ ભક્તિવાળો આ તુંબરૂ શાસનદેવ હંમેશાં પ્રભુની પાસે રહેતો હતો. તથા શાસનની રખવાલિકા મહાકાલી (૧૧૧) નામની યક્ષણી હતી. આ યક્ષિણી પદ્માસના એટલે કમલના ઉપર આસન કરતી (બેસતી) હતી. એ વાત ભૂલવી નહિ. આ મહાકાલી દેવીનો સુવર્ણ સરખો વર્ણ હતો. અને તે દેવીને પણ ચાર ભુજઓ હતી. તેમાંની જમણી બાજુની બે ભુજઓ વરદ અને પાશ વડે શોભતી હતી. અને ડાબી બાજુની બે ભુજઓ અનુક્રમે માતુલિંગ (ખીન્નેર) તથા અંકુશ વડે શોભાયમાન હતી. ૧૭૬

પ્રભુભક્તિ કરતી ને હરંતી વિઘ્ન સંધ તણા સદા,
અન્યત્ર વિચરે નાથ સૌને આપતા સુખ સંપદા;

બહુ કાલ વિચરંતા સુમતિ પરિવારમાં ત્રણ લાખ ને,
સહસ્ર વીસ મુનિગણ^{૧૧૨} સહસ્ર ત્રીસ સાધ્વીઓ^{૧૧૩} પંચ લાખ ને. ૧૭૭

સ્પષ્ટાર્થ:—આ મહાકાલી નામની શાસનદેવી હંમેશાં પ્રભુની ભક્તિ કરતી હતી. તથા અતુર્વિધ સંધના સંકટોને દૂર કરતી હતી. સર્વજ્ઞ પ્રભુ શ્રીસુમતિનાથ અહીંથી ખીન્ને ઠેકાણે વિહાર કરી ગયા. માર્ગમાં અનેક જીવોને પ્રતિબોધ પમાડીને આત્મિક સુખ ફાળી સંપત્તિ આપતા હતા. આ રીતે કેવલજ્ઞાન પામ્યા પછી શ્રીસુમતિનાથ ભગવાન ઘણા કાલ સુધી કેવલીપણે વિચર્યા. હવે શ્રી સુમતિનાથ ભગવાનનો પરિવાર જણાવતાં કહે છે કે તેમને ત્રણ લાખ ને વીસ હજાર ઉત્તમ સાધુ મુનિરાજનો (૧૧૨) પરિવાર હતો. તેમજ પાંચ લાખ ને ત્રીસ હજાર સાધ્વીઓનો (૧૧૩) પરિવાર હતો. ૧૭૭

પ્રભુના પરિવારનું સ્વરૂપ ત્રણ શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

ચૌદપૂર્વી^{૧૧૪} એ સહસ્રતિમ ચારસો નિત વંદીએ,
સહસ્ર ઇગિહસ અવધિનાણી^{૧૧૫} મુનિવરો ના ભૂલીએ;
દશ સહસ્ર સાડી ચારસો મણુપજ્જવી^{૧૧૬} અવધારીએ,
પૂજ્ય કેવલ નાણુવંતા^{૧૧૭} તેર સહસ્ર વિભાસીએ. ૧૭૮

સ્પષ્ટાર્થ:—ચૌદ પૂર્વને જાણનાર એવા ચૌદ પૂર્વી સાધુઓ એ હજાર ને ચારસો (૧૧૪) હતા. અમે તેમને હંમેશાં વંદન કરીએ છીએ. વળી અવધિજ્ઞાની મુનિરાજોની સંખ્યા અગિઆર હજારની હતી (૧૧૫) એ વાત ભૂલવી નહિ. તથા સંજી પંચેન્દ્રિય જીવેના મનના ભાવને જાણનાર મનઃપર્યવેશી સાધુઓની સંખ્યા દશ હજાર ને સાડી ચારસો (૧૧૬) જાણવી. તથા પરમ પૂજ્ય એવા કેવલજ્ઞાની મુનીશ્વરોની સંખ્યા તેર હજારની (૧૧૭) જાણવી. ૧૭૮

શ્રેષ્ઠ વૈક્રિય લબ્ધિ ધારી^{૧૧૮} શ્રમણુ સહસ્ર અઢાર ને,
ચારસો તિમ વાદિ^{૧૧૯} મુનિઓ જાણીએ દશ સહસ્ર ને;
સાડી ચઉ શત તિમ દુલખ ચોપન સહસ્ર ખરસો અને,
સામાન્ય મુનિઓ^{૧૨૦} તિમ અનુત્તરગામિ^{૧૨૧} મુનિ અજ્ઞાત છે. ૧૭૯

સ્પષ્ટાર્થ:—ઉત્તમ પ્રકારની વૈક્રિય લબ્ધિને ધારણ કરનારા મુનિરાજોની (૧૧૮) સંખ્યા અઢાર હજાર ને ચારસોની હતી. તથા પરવાદીઓની સાથે વાદ કરવામાં હોંશિઆર એવા વાદી મુનિઓની (૧૧૯) સંખ્યા દશ હજાર ને સાડી ચારસોની જાણવી. તથા સામાન્ય મુનિઓ એટલે કોઈ પણ જાતની લબ્ધિ વગેરેથી રહિત એવા મુનિઓની સંખ્યા બે લાખ ચોપન હજાર અને ખરસોની (૧૨૦) જાણવી. તથા લબ્ધિમાં અનુત્તર વિમાન વાસી દેવ થનારા સાધુઓની સંખ્યા (૧૨૧) અજ્ઞાત એટલે ચરિત્ર ગ્રંથાદિમાં કહેલી નહિ હોવાથી જણાવી નથી. ૧૭૯

દુલખ એકવીશ સહસ્ર શ્રમણોપાસકો^{૧૨૨} પંચ લક્ષ ને,
સહસ્ર સોલ શ્રાવિકાઓ^{૧૨૩} પ્રભુ કને ત્રત ધરત એ;
પ્રત્યેકબુદ્ધ^{૧૨૪} પ્રકીર્ણકો^{૧૨૫} પણ લક્ષ ત્રણ વીસ સહસ્ર ને,
ચોથા જિણુંદ પરેજ કહીએ આદેશાદિ દારને.^{૧૨૬-૧૪૨} ૧૮૦

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રીસુમતિનાથની પાસે દેશવિરતિને શ્રદ્ધા કરનારા શ્રમણોપાસકો એટલે શ્રાવકોની (૧૨૨) સંખ્યા બે લાખ અને એકવીસ હજારની હતી. તથા શ્રાવિકાઓની

સંખ્યા (૧૨૩) પાંચ લાખ ને સોલ હજારની હતી. હવે પ્રત્યેક બુદ્ધની સંખ્યા (૧૨૪) તથા પ્રકીર્ણકની સંખ્યા (૧૨૫) એ બંને સંખ્યા ત્રણ લાખ ને સોલ હજાર બાજુવા. અહીંથી આગળ આદેશ વગેરે ૧૭ દ્વારે (૧૨૬-૧૪૨) જેવી રીતે ચોથા અભિનંદન સ્વામીના જીવનને વિષે કહ્યા છે તેજ પ્રમાણે અહીં પણ બાજુવા. ૧૮૦

પ્રભુનો કેવલી પચાંચ તથા સમ્મેત શિખરને વિષે જવું વગેરે બીના જણાવે છે:—

વર્ષ વીસ પૂર્વાંગ બારે ઊણુ ધગ લખ પૂર્વ એ, ૧૪૩
કેવલી પ્રભુ વિચરતા બાણી નજીક નિજ મુક્તિને;
સમ્મેતશિખરે^{૧૪૪} સહસ્ર^{૧૪૫}મુનિ સહ રહત માસિક^{૧૪૬} અનશને,
ચતુર્થારક પશ્ચિમાર્ધે^{૧૪૭} ચૈત્ર સુદ નવમી દિને. ૧૪૮ ૧૮૧

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રીસુમતિનાથ એક લાખ પૂર્વમાં વીસ વર્ષ અને ૧૨ પૂર્વાંગ બોધા (૧૪૩) કરતાં જે રહે, તેટલા કાલ સુધી કેવલીપણે વિચર્યા. અને તે કાલમાં તેમણે અપૂર્વ દેશના આપીને ઘણાં જીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો. ત્યાર પછી પ્રભુ પોતાનો મોક્ષે જવાનો કાલ નજીક છે એમ જાણીને સમ્મેતશિખર (૧૪૪) પર્વત ઉપર વિહાર કરીને આવ્યા. પછી એક હજાર (૧૪૫) મુનિઓની સાથે એક માસનું અનશન (૧૪૬) કર્યું. તે વખતે ચોથા આરાના પશ્ચિમાર્ધ ૩૫ (૧૪૭) કાળ વર્તતો હતો. આવા શુભ અવસરે ચૈત્ર સુદ નવમીનો દિવસ (૧૪૮) હતો. બાકીનો સંબંધ આગળની ગાથામાં ૧૮૧.

પ્રભુનું મોક્ષ ગમન ક્યારે થયું? તે જણાવે છે:—

પૂર્વાર્ધ^{૧૪૯} કર્કટ^{૧૫૦} પુનર્વસુ^{૧૫૧} શશિયોગ કાયોત્સર્ગમાં, ૧૫૨
સાથ સાધુ હજાર^{૧૫૩} ત્રીજા ભાગ ઉણુ અવગાહમાં; ૧૫૪
ભવોપગ્રહ કર્મ વિલયે અયોગી ગુણુકાણુમાં;
સુમતિ સિદ્ધ થયા નિરંજન લીન નિજ ગુણુ રમણુમાં. ૧૮૨

સ્પષ્ટાર્થ:—તે ચૈત્ર સુદ નવમીને દિવસે પૂર્વાર્ધ એટલે દિવસનો પહેલો ભાગ (૧૪૯) ચાલતો હતો તે વખતે કર્કટ નામની રાશિ (૧૫૦) અને પુનર્વસુ નામના નક્ષત્રનો (૧૫૧) ચંદ્રમાની સાથે યોગ ચાલતો હતો. તે વખતે પ્રભુ કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં (૧૫૨) રહેલા હતા. અને તે વખતે તેમની સાથે મોક્ષે જનારા બીજા એક હજાર (૧૫૩) સાધુઓ હતા. આ વખતે તેરમા ગુણુકાણુનો અંત ભાગ હતો. તે વખતે પ્રભુ સુમતિનાથ શરીરની અવગાહનામાંથી ત્રીજો ભાગ ઓછો કરીએ તેટલી એટલે બે તૃતીયાંશ અવગાહનામાં (૧૫૪) વર્તતા હતા. અનુક્રમે તેરમું ગુણુકાણુ પૂરું થયા પછી અયોગી નામના પાંચ હસ્વાક્ષર પ્રમાણુ ચૌદમા ગુણુકાણુમાં ભવોપગ્રાહી એટલે ભવના અંત સમયે જેનો અંત આવે છે

એવા આયુ, નામ, ગોત્ર તથા વૈદનીય નામના ચાર કર્મોનો સંપૂર્ણ ક્ષય કરીને સુમતિનાથ પ્રભુ નિરંજન નિરાકાર ઘડને પોતાના અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન આદિ ગુણોની રમણતામાં લીન થયા એટલે મોક્ષે ગયા. ૧૮૨

પ્રભુનું કુલ આયુષ્ય વગેરે બીના જણાવે છે:—

કુંવર ભાવે પૂર્વ દશ લાખ ઓગણત્રીશ લાખ પૂર્વે ને,
બાર પૂર્વાંગો નૃપતિતા બેઉ ગૃહિતા^{૧૫૫} જાણીએ;
આયુ ચાલીશ લાખ પૂરવ પૂર્ણ આયુષ^{૧૫૬} પ્રભુ તણું,
ચોથા પ્રભુ નિર્વાણથી શ્રીસુમતિ શિવ પદ આંતરૂં. ૧૮૩

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુ શ્રીસુમતિનાથ કુમાર અવસ્થામાં દશ લાખ પૂર્વો સુધી રહ્યા. તથા ઓગણત્રીશ લાખ પૂર્વો ને ઉપર બાર પૂર્વાંગ જેટલો કાળ નૃપતિતા એટલે રાજપણામાં રહ્યા. એ બંને મળીને પ્રભુનો ઓગણચાલીસ લાખ પૂર્વ અને ઉપર બાર પૂર્વાંગ પ્રમાણકાળ, તે ગૃહસ્થપણાનો કાળ (૧૫૫) જાણવો. ત્યાર પછી બાર પૂર્વાંગે ઓછા એક લાખ વર્ષો જેટલો કાળ સાધુપણામાં પસાર કર્યો. એ પ્રમાણે બધું મળીને પ્રભુનું સંપૂર્ણ આયુષ્ય ચાલીસ લાખ પૂર્વ (૧૫૬) પ્રમાણ જાણવું. હવે ચોથા શ્રી અભિનંદન સ્વામીના નિર્વાણ ગયા પછી શ્રીસુમતિનાથ પ્રભુને કેટલું આંતરૂં હતું તે ૧૮૪ માં શ્લોકમાં જણાવે છે. ૧૮૩

અભિનંદન પ્રભુના સરખા કયા કયા દ્વારો છે ? તે બીના જણાવે છે:—

નવ લાખ કોડી સાગરોપમ^{૧૫૭} પૂજ્ય અભિનંદન પરે,
બાર^{૧૫૮} ઈંદ્ર આદિક અંત્ય વિધિ પૂરણ કરે;
નંદીશ્વરે નિર્વાણ ઉત્સવ કરત સ્વર્ગે સંચરે,
ધન્ય ઈંદ્રાદિક સુરો પ્રભુ ભક્તિથી ભવ ચુલુ કરે. ૧૮૪

સ્પષ્ટાર્થ:—અભિનંદન સ્વામી અને સુમતિનાથ પ્રભુનું આંતરૂં નવ લાખ કોડી સાગરોપમ પ્રમાણ જાણવું. ત્યાર પછીના (૧૫૮ થી ૧૬૯ સુધીના) બાર દ્વારો અભિનંદન સ્વામીની પેઠે જાણવાં. હવે સુમતિનાથ પ્રભુનું નિર્વાણ થયું તે વખતે ઈન્દ્રો સહિત દેવો ત્યાં આવે છે અને પ્રભુની નિર્વાણ સમયની બધી સંપૂર્ણ વિધિ કરે છે. (આ નિર્વાણ વખતની વિધિનું વર્ણન શ્રી દેશના ચિંતામણીના પ્રથમ ભાગમાં વિસ્તારથી કર્યું છે માટે અહીં જણાવવામાં આવ્યું નથી.) પ્રભુની અંત્ય ક્રિયા કરીને ઈન્દ્રો તથા દેવો નંદીશ્વર દ્વીપે જઈને ત્યાં પ્રભુનો નિર્વાણ ઉત્સવ કરે છે. ત્યાર પછી તેઓ પોતપોતાના સ્થાને સ્વર્ગમાં જાય છે. આવી ભક્તિ કરનારા ઈન્દ્રાદિક દેવોને ધન્ય છે. કારણ કે તેઓ પ્રભુની ભક્તિ કરીને આ ભવ સમુદ્રને ચૂલુ પ્રમાણ એટલે ઘણું ઓછો કરે છે. એટલે થોડાજ ભવોમાં તેમનો મોક્ષ થાય છે. ૧૮૪

પ્રભુના મોક્ષ ગમન વખતે થોથો આરો કેટલો બાકી હતો તે બીના જણાવે છે:—

સહસ્ર એંતાલીશ વર્ષે ઉણુ સાગર જાણીએ,
એક કોડ લખ પક્ષ નવ્યાસી ઉપર ના ભૂલીએ;
સુમતિ પ્રભુના મોક્ષ સમયે ચતુર્થારક શેષ^{૧૭૦} એ,
એક સો સિત્તેર દારે સુમતિ પ્રભુ ગુણ સમરીએ. ૧૮૫

સ્પષ્ટાર્થ:—તે વખતે થોથા આરાનો શેષ કાળ આ પ્રમાણે હતો—એંતાલીસ હજાર વર્ષે એછા એક કોડ લખ સાગરોપમ તથા ઉપર નેવ્યાસી પખવાડીયા પ્રમાણ કાળ બાકી(૧૭૦) રહ્યો હતો એ વાત ભૂલવી નહિ. એટલે જ્યારે શ્રીસુમતિનાથ પ્રભુ મોક્ષે ગયા ત્યારે થોથા આરાનો ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેનો કાલ રહ્યો હતો. એ પ્રમાણે પાંચમા શ્રીસુમતિનાથ પ્રભુના પવિત્ર જીવનનું વર્ણન (બધાં મળીને) એકસો સિત્તેર દારે ગોઠવીને ટૂંકામાં કર્યું, લઘ્ય જીવેએ તેનું સ્મરણ કરીને જરૂર પ્રભુના માર્ગે ચાલી મોક્ષનાસુખોને મેળવવા, એમાંજ મહાદુર્લભ માનવ જીવનની ખરી સાર્થકતા છે. આ પ્રસંગે કાળની બીના ટૂંકામાં આ રીતે જાણવી—

અવસર્પિણ્યુત્સર્પિણ્યોઃ, સ્વરુપં જિનનાયકૈઃ ।
યથા પ્રોક્તં તથા વાચ્યં, લઘ્યાનાં પુરતો મુદા ॥

ભાવાર્થ—“ શ્રીજિનેશ્વર લગવતે અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણી કાળનું સ્વરૂપ જેવું કહેલું છે તેવું લઘ્યજનની આગળ હર્ષથી કહેવામાં આવે છે. ”

કાળનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે—અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણી મળીને એક કાલચક્ર થાય છે. તે કાળચક્રમાં બાર આરા હોય છે. તેમાં પહેલા આરાની આદિમાં પૃથ્વી ઉપર પ્રથમ પ્રવર્તેલા કાલચક્રના અગિયારમા આરાને પ્રાંતે જુદા જુદા સાત સાત દિવસ સુધી વિદ્યુત અને વિષાદિકના થયેલા વર્ષાદિથી તૃણ અને અન્નાદિકનો નાશ થએલો હોય છે; અને મનુષ્યો રથના માર્ગે જેટલા વિસ્તારવાળી, ઘણા મત્સ્યથી આકુળ એવી ગંગા તથા સિંધુ નદીના કિનારા પર રહેલા વૈતાલચગિરિની બંને બાજુ આવેલા નવ નવ બીલ મળી કુલ જાંતેર બહુ રોગાદિથી વ્યાપ્ત એવા બીલમાં વસેલા હોય છે. તેઓ માંસાહારી હોવાથી પ્રાચે દુર્ગતિગામી, નિર્લજ્જ, નગ્ન, દુર્ભાષી, કુળધર્મ રહિત, ક્રૂરકર્મો, સોળ વર્ષના આયુષ્યવાળા અને એક હાથના શરીરવાળા હોય છે. શ્રીઓ પણ છ વર્ષની વયે ગર્ભ ધારણ કરનારી, ઘણાં સંતાનવાળી અને દુઃખે પ્રસવનારી થાય છે. ઉત્સર્પિણીના પહેલા આરામાં હજવે હજવે તે બીલમાંથી મનુષ્યો બહાર નીકળે છે. એમ કાળ નિર્ગમન થતાં પહેલા આરાને અંતે પુષ્કરસ, ક્ષીરસ, ધૂતરસ, અમૃતરસ અને સર્વરસ નામે પાંચ જાતિના મેઘ જુદા જુદા સાત સાત દિવસ સુધી વર્ષે છે. તેથી પૃથ્વી સર્વ પ્રકારના ધાન્યાદિના રસવાળી થાય છે.

ઉત્સર્પિણીના પ્રારંભથી માણસોના દેહ તથા આયુષ્ય ધીમે ધીમે વધવા માંડે છે; તે ત્યાં સુધી વધે છે કે પહેલા આરાના પ્રાંતે તેમના શરીર બે હાથના પ્રમાણવાળા અને આયુષ્ય વીશ વર્ષનું થાય છે.

એવી રીતે એકવીશ હજાર વર્ષનો પહેલો દુષમ દુષમ નામનો આરો વીત્યા પછી બીજા આરાનો આરંભ થાય છે. તેના પ્રારંભમાં તો મનુષ્યનાં શરીર બે હાથનાં અને આયુષ્ય વીશ વર્ષનું હોય છે. પણ તે હળવે હળવે વૃદ્ધિ પામતા બીજા આરાના પ્રાંત ભાગે માણસનાં શરીર સાત હાથ પ્રમાણ અને આયુષ્ય એક સો વીશ વર્ષનું થાય છે. બીજા આરામાં જાતિસ્મરણથી નગર વસાવવા વિગેરે સર્વ મર્યાદાના કરનારા સાત કુલકરો થાય છે.

એવી રીતે એકવીશ હજાર વર્ષ પ્રમાણ બીજો દુષમ નામનો આરો વ્યતીત થયા પછી ત્રીજા આરાનો આરંભ થાય છે. તે ત્રીજા આરાના નેવ્યાશી પખવાડીઆં વ્યતીત થયાં પછી પહેલા તીર્થંકર સાત હાથની કાયાવાળા અને ઊંતેર વર્ષના આયુષ્યવાળા થાય છે. તે સર્વ પ્રકારના સ્વાતિશયવંત અને સુવર્ણ જેવી કાંતિવાળા વીર પ્રભુ જેમ કુંડામમાં ઉત્પન્ન થયા હતા તેવા થાય છે. અહીં નગરનું નામ વર્તમાન ચોવીશીના ચરમ તીર્થંકરને આશ્રીને કહેલું છે, બાકી તેની નગરીનું નામ તો અન્ય પણ હોય છે. દીવાલી કદંપમાં પદ્મનાભ જિનની ઉત્પત્તિનું સ્થાન શાતદ્વાર નામે નગર કહેલું છે. એવી રીતે આગળ બીજા તીર્થંકરો માટે પણ જાણી લેવું. તે પહેલા જિનેશ્વર પાંચમા કલ્યાણકે મુદ્રિત પામ્યા પછી અમુક અંતરે બીજા તીર્થંકર નવ હાથના શરીરવાળા નીલ વૈડૂથ મણિ જેવા શરીરના વર્ણને ધરનારા અને સો વર્ષના આયુષ્યવાળા થાય છે. તે પ્રભુ પહેલા તીર્થંકરની ઉત્પત્તિના સમયથી બસો ને પચાસ વર્ષ જતાં જાણે શાંત રસની મૂર્તિ હોય તેવા ઉત્પન્ન થાય છે. તે પ્રભુ પણ વારાણસી નગરીમાં પાર્શ્વ પ્રભુએ તીર્થ પ્રવર્તાવ્યું હતું તેમ તીર્થ પ્રવર્તાવી અનુક્રમે મોક્ષે ગયા પછી કેટલોક કાળ જતાં સાત ધનુષની કાયાવાળા, સાતસો વર્ષના આયુષ્યવાળા અને સુવર્ણના જેવી કાંતિવાળા પ્રથમ ચક્રવર્તી જેવા કાંપિલ્ય નગરમાં બ્રહ્મહત્ત ચક્રી થયા હતા તેવા ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ ભરતક્ષેત્રના છ ખંડને સાધે છે, નવ મહાનિધિ અને ચૌદ રત્નોના સ્વામી થાય છે. પચવીશ હજાર ચક્ષો તેને સેવે છે, એક લાખ ને અઠ્યાવીશ હજાર વારાંગનાઓ તેને આનંદ આપે છે, અને છન્દુ કેટિ ગામના અધિપતિ હોય છે. તેમના મરણ પામ્યા પછી બીજા તીર્થંકરના જન્મથી ત્રાશી હજાર ને સાડાસાતસો વર્ષ વીત્યા પછી ત્રીજા તીર્થંકર શૌર્યપુરમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેઓ એક હજાર વર્ષના આયુષ્યવાળા દશ ધનુષ્યની કાયાવાળા અને શ્યામ કાંતિવાળા હોય છે. એ સમયે પહેલા વાસુદેવ ઉદ્ભવે છે. તેઓ ચક્રથી વૈતાઢ્યગિરિ પર્યંત ત્રિખંડ પૃથ્વીને સાધે છે. તેઓ અર્ધચક્રીના-પ્રતિવાસુદેવના ચક્ર વડેજ તેનો અંત કરે છે. સોળ હજાર મુગટબદ્ધ રાજાઓ તેમના ચરણને સેવે છે. જ્યારે

તે ગર્ભમાં આવે છે ત્યારે તેની માતા સાત સ્વપ્ન બુદ્ધિ છે. તે વાસુદેવ ચક્ર વિગેરે સાત રત્નોના અધિપતિ, એક હજાર વર્ષના આયુષ્યવાળા, પીતામ્બરધારી, ધ્વજમાં ગરુડના ચિહ્નવાળા, શ્યામ મૂર્તિ અને દશ ધનુષ્યની કાયાવાળા હોય છે. તેના જ્યેષ્ઠ અંધુ બલદેવ હોય છે. તે ઉન્નવલવણી કાયાવાળા, ગર્ભમાં આવે ત્યારે ચાર સ્વપ્નથી સુચિત થનારા, નીલ વસ્ત્ર ધરનારા, ધ્વજમાં તાલવૃક્ષના ચિહ્નવાળા, હજી મુશલાદિ શસ્ત્રને ધારણ કરનારા, બારસો વર્ષના આયુષ્યવાળા, મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગ કે મોક્ષે જનારા અને પોતાના અનુજ અંધુ સાથે પરમ સ્નેહાકુળ એવા ઉત્પન્ન થાય છે. તે સમયે પ્રથમ નારદ મુનિ પણ થાય છે કે જે ઘણા કલહપ્રિય, આકાશગામી વિદ્યાવાળા, સર્વ રાજાઓ વિગેરેથી પૂજા સત્કાર મેળવનારા અને દૃઢ શીલવાળા હોય છે. તે સંયમે તથા કેવલજ્ઞાને કરીને તેજ ભવે મોક્ષગામી થાય છે; એવી રીતે ત્રીજા તીર્થ કરના વારામાં ચાર ઉત્તમ પુરુષો થાય છે.

ત્રીજા જિન મુક્તિ પામ્યા પછી કેટલોક કાલ વ્યતીત થતાં રાજગૃહ નગરમાં બીજા ચક્રવર્તી ઉત્પન્ન થાય છે. તેની સુવર્ણ જેવી કાંતિ, બાર ધનુષ્યની કાયા અને ત્રણ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય હોય છે. તેના સર્વ વૈભવનો વિસ્તાર પહેલા ચક્રવર્તી જેવો હોય છે.

ત્રીજા તીર્થ કરના જન્મથી પાંચ લાખ વર્ષ વીત્યા પછી ચોથા તીર્થ કર ઉત્પન્ન થઈ મિથિલાપુરીને પવિત્ર કરે છે. તેમનું આયુષ્ય દશ હજાર વર્ષનું, કાયા પંદર ધનુષ્યની અને દેહનો વર્ણ સુવર્ણના જેવો હોય છે. એ અવસરે કાંપિલપુરમાં ત્રીજા ચક્રવર્તી થાય છે. તેનો વૈભવ વિગેરે સર્વ પહેલા ચક્રવર્તી પ્રમાણે હોય છે. એવી રીતે આગળ થનારા ચક્રવર્તીઓ માટે પણ સમજી લેવું. તે ચક્રવર્તીઓની ગતિ આશ્રીને એમ સમજવું કે જે પરિચલની અત્યંત આસક્તિથી અંત અવસ્થા સુધી ચક્રવર્તીપણું છોડતા નથી તે મરણ પામીને અવશ્ય અધોગતિમાં (નર્ક) જાય છે; અને જેઓ ધર્મદેવપણું અંગીકાર કરે છે એટલે કે આરિત્ર ધર્મને આચરે છે તેઓ અવશ્ય સ્વર્ગ કે મોક્ષમાંથી એક ગતિને પામે છે.

ચોથા તીર્થ કર મોક્ષે ગયા પછી કેટલોક કાળ જતાં બીજા પ્રતિવાસુદેવ, વાસુદેવ, બલદેવ તથા નારદમુનિ થાય છે. તેમનો વૈભવ તથા મૃત્યુ પછીની ગતિ વગેરે પૂર્વવત્ બાણી લેવાં. સર્વે અર્ધચક્રી (વાસુદેવ) પૂર્વ જન્મે ઉપાર્જન કરેલ સુકૃતમાં નિચાણું કરવાથી તેવી સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરી મૃત્યુ પછી નરકે જાય છે. પ્રતિવાસુદેવ પણ તેજ રીતે નરકે જાય છે, અને બલદેવ પૂર્વ ભવે નિચાણા વિના ધર્મોત્તમ કરવાથી સમૃદ્ધિના વિસ્તારને સંપાદન કરી સંયમ લઈ ઉર્ધ્વ ગતિમાં જ જાય છે. સર્વ નારદ પ્રાંતે શુદ્ધ આરિત્ર લઈ મોક્ષે જ જાય છે.

ઉપર કહેલા બીજા અર્ધચક્રીનું શરીર સોળ ધનુષ્ય પ્રમાણ હોય છે, અને આયુષ્ય બાર હજાર વર્ષ પ્રમાણ હોય છે; અને બલદેવનું આયુષ્ય પંદર હજાર વર્ષનું હોય છે.

એ ચાર પુરુષો ક્રીતિશેષ થયા પછી ચોથા તીર્થકરના જન્મથી છ લાખ વર્ષ વીતતાં રાજગૃહ નગરમાં પાંચમા તીર્થકર થાય છે. તેઓ શ્યામ કાંતિવાળા, ત્રીશ હજાર વર્ષના આયુષ્યવાળા અને વીશ ધનુષ્યની કાયાવાળા હોય છે. તે અવસરે વારાણસી નગરીમાં વીશ ધનુષ્યની કાયાવાળા અને ત્રીશ હજાર વર્ષના આયુષ્યવાળા ચોથા ચક્રવર્તી થાય છે.

પાંચમા તીર્થકર મોક્ષે ગયા પછી તેમની ઉત્પત્તિના સમયથી ચોપન લાખ વર્ષ વ્યતીત થતાં છઠ્ઠા તીર્થકર મિથિલાનગરીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેમની કાયા પચવીશ ધનુષ્યની, આયુષ્ય પંચાવન હજાર વર્ષનું અને શરીરની કાંતિ મરકત મણીના જેવી હોય છે. તે પણ પ્રથમના પાંચ પ્રભુની જેમ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્યરૂપ અનંત ચતુષ્થયને પ્રાપ્ત કર્યા પછી કેટલોક કાળ જતાં ત્રીજા વાસુદેવાદિ ચાર પુરુષો ઉદ્ભવે છે. તેમનું સર્વ સ્વરૂપ પૂર્વની જેમ જાણી લેવું. વિશેષ એટલું કે તે ત્રીજા વાસુદેવનું શરીર છવીશ ધનુષ્ય પ્રમાણને આયુષ્ય છપ્પન હજાર વર્ષનું હોય છે, અને બલરામનું આયુષ્ય પાંસઠ હજાર વર્ષનું હોય છે. તે ચાર પુરુષો વ્યતીત થયા પછી કેટલોક કાળ જતાં પાંચમા ચક્રવર્તી હસ્તિનાપુરમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેના શરીરનું પ્રમાણ અઠ્ઠાવીશ ધનુષ્યનું અને આયુષ્ય સાઠ હજાર વર્ષનું હોય છે, તે પાંચમા ચક્રવર્તી થયા પછી કેટલોક કાળ વ્યતીત થતાં ચોથા બલદેવાદિ ચાર પુરુષો થાય છે, તેમનું સ્વરૂપ પૂર્વ પ્રમાણે જાણવું. વિશેષ એટલું કે ચોથા અર્ધચક્રીના શરીરનું પ્રમાણ ઝોગણત્રીશ ધનુષ્યનું અને આયુષ્યનું પ્રમાણ પાંસઠ હજાર વર્ષનું હોય છે. બલદેવના આયુષ્યનું માન પંચાશી હજાર વર્ષનું હોય છે.

તે ચાર પુરુષ કાળ કરી ગયા પછી છઠ્ઠા તીર્થકરના જન્મથી એક હજાર કોટી વર્ષ વ્યતીત થતાં દિલ્લી નગરમાં સુવર્ણવર્ણી સાતમા તીર્થકર ઉદ્ભવે છે. તે અવસરે તેજ નગરમાં ચક્રવર્તીનો પણ પ્રસવ થાય છે. તે ચક્રવર્તી અને ભગવંતના શરીરનું પ્રમાણ ત્રીશ ધનુષ્યનું અને આયુષ્યનું પ્રમાણ ચોરાશી હજાર વર્ષનું હોય છે.

તે સાતમા તીર્થકર મોક્ષે ગયા પછી તેમના જન્મથી એક હજાર કોડ વર્ષ ન્યૂન પદ્યોપમના ચોથા ભાગ જેટલો કાળ વ્યતીત થતાં આઠમા તીર્થકર હસ્તિનાપુરને પોતાના અવતારથી પવિત્ર કરે છે. તેમના શરીરનું પ્રમાણ પાંત્રીશ ધનુષ્યનું, આયુષ્યનું પ્રમાણ પંચાણ્ણ હજાર વર્ષનું અને શરીરની કાંતિ સુવર્ણ જેવી હોય છે. તેજ અવસરે તેજ નગરમાં સાતમા ચક્રવર્તી પણ થાય છે. તેમના શરીર તથા આયુષ્યનું પ્રમાણ તે સમયના તીર્થકર જેટલું હોય છે.

આઠમા તીર્થંકર મોક્ષે ગયા પછી તેમના જન્મથી અર્ધ પદ્યોપમ સમય વ્યતીત થતાં તેજ નગરમાં નવમા તીર્થંકર ઉત્પન્ન થાય છે. તેજ સમયે તેજ નગરમાં આઠમા ચક્રવર્તી પણ ઉત્પન્ન થાય છે. તે બંનેના શરીરનું પ્રમાણ ચાલીશ ધનુષ્યનું અને આયુષ્યનું પ્રમાણ એક લાખ વર્ષનું હોય છે. તેમના શરીરનું માન સાડી એકતાલીશ ધનુષ્યનું અને આયુષ્યનું માન ત્રણ લાખ વર્ષનું હોય છે, તે નવમા ચક્રવર્તી કથાશેષ થયા પછી કેટલોક સમય જતાં સાવત્રી નગરીમાં દશમા ચક્રવર્તી ઉત્પન્ન થાય છે. તેના શરીરનું માન સાડી બેતાલીશ ધનુષ્યનું અને આયુષ્યનું માન પાંચ લાખ વર્ષનું હોય છે.

દશમા ચક્રવર્તી થઈ ગયા પછી રત્નપુર નગરમાં સુવર્ણ કાંતિવાળા દશમા તીર્થંકર નવમા તીર્થંકરના જન્મથી પોણા પદ્યોપમે ન્યૂન ત્રણ સાગરોપમે થાય છે, તેમના શરીરનું પ્રમાણ પીસ્તાળીસ ધનુષ્યનું અને આયુષ્યનું પ્રમાણ દશ લાખ વર્ષનું હોય છે તે સમયે બલદેવાદિ ચાર પ્રધાન પુરુષ અવતરે છે, તેમનું સ્વરૂપ પૂર્વની જેમ બાણી લેવું. વિશેષ એટલું કે પાંચમા વાસુદેવના આયુષ્ય તથા શરીરનું માન તે સમયના જિનના જેટલું બાણી; અને બલદેવના આયુષ્યનું પ્રમાણ ત્રીશ લાખ વર્ષનું બાણી.

દશમા તીર્થંકર મુક્તિ રૂપ પતિવ્રતાના સ્વામી થયા પછી તેમના જન્મથી ચાર સાગરોપમ જેટલો સમય વીત્યા બાદ અયોધ્યા નગરીમાં અગિયારમા તીર્થંકર ઉત્પન્ન થાય છે. તેમના શરીરની કાંતિ સુવર્ણના જેવી હોય છે, શરીરનું પ્રમાણ પચાશ ધનુષ્યનું હોય છે અને આયુષ્યનું પ્રમાણ ત્રીશ લાખ વર્ષનું હોય છે. એમના સમયમાં છઠ્ઠા બલદેવ વિગેરે ચાર પુરુષો ઉદ્ભવે છે. તેમાં અર્ધચક્રીના શરીર ને આયુનું પ્રમાણ તે સમયના જિનની જેટલું સમજવું; અને બલદેવનું આયુષ્ય પંચાવન લાખ વર્ષનું બાણી.

અગિયારમા તીર્થંકર પોતાના આત્મસ્વરૂપને પ્રાપ્ત થયા પછી તેમના જન્મથી નવ સાગરોપમ પ્રમાણ કાળ વીત્યા બાદ કંપિલપુરમાં બારમા તીર્થંકર ઉદ્ભવે છે. તેમના શરીરનું પ્રમાણ સાઠ ધનુષ્યનું અને આયુષ્યનું પ્રમાણ સાઠ લાખ વર્ષનું હોય છે. એ સમયે સાતમા બલદેવાદિ ચાર પુરુષ ઉત્પન્ન થાય છે. તેમનું સર્વ સ્વરૂપ પૂર્વની જેમ બાણી લેવું. વિશેષ એટલું કે સાતમા અર્ધચક્રીના શરીર ને આયુનું પ્રમાણ તે સમયના જિનના જેટલું અને બલદેવના આયુષ્યનું પ્રમાણ પાંસઠ લાખ વર્ષનું બાણી.

બારમા જિનેશ્વર મુક્તિ પામ્યા પછી તેમના જન્મથી ત્રીશ સાગરોપમ ગયા પછી તેરમા તીર્થંકર અંપાનગરીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એમનું શરીર સિત્તર ધનુષ્યનું અને આયુ બેતાલે લાખ વર્ષનું હોય છે. દેહનો વર્ણ સુવર્ણ સમાન હોય છે. તેમના સમયમાં આઠમા બલદેવાદિ ચાર પુરુષો પ્રગટે છે. તેમાં વાસુદેવના આયુષ્ય તથા શરીરનું પ્રમાણ

તે કાલના જિનની જેટલું હોય છે, અને બલદેવના આયુષ્યનું પ્રમાણ પંચોતેર લાખ વર્ષનું હોય છે.

તેરમા તીર્થંકર મહાનંદ પદની મહર્દિને પ્રાપ્ત થયા પછી તેમના જન્મથી ચોપન સાગરોપમ જેટલો સમય વ્યતીત થતાં સિંહપુરમાં ચૌદમા તીર્થંકર ઉદ્ભવે છે. તેમના શરીરની શોભા સુવર્ણની પ્રભાને હસી કાઢે તેવી હોય છે. તેમના આયુષ્યનું પ્રમાણ ચોરાશી લાખ વર્ષનું હોય છે; અને શરીરનું પ્રમાણ એંશી ધનુષ્યનું હોય છે. એ અવસરે નવમા બલદેવ વિગેરે ચાર શ્રેષ્ઠ નરો ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાં અર્ધચક્રીના શરીર તથા આયુષ્યનું પ્રમાણ તે સમયના તીર્થંકરના જેટલું હોય છે; અને તેના અગ્રજ બંધુના આયુષ્યનું પ્રમાણ પંચાશી લાખ વર્ષનું હોય છે.

ચૌદમા તીર્થંકરે મુક્તિ રૂપ નવોઢાને આલિંગન કરવા રૂપ અતિ રમણીય સુખને પ્રાપ્ત કર્યા પછી તેમના જન્મથી છાસઠ લાખ ને છવીશ હજાર વર્ષે અધિક એવા સો સાગરોપમે ન્યૂન એક કોટિ સાગરોપમનો કાળ વીત્યા પછી પંદરમા તીર્થંકર ભદ્રિપુરમાં અવતરે છે. તેમના આયુષ્યનું પ્રમાણ એક લાખ પૂર્વનું, શરીરનું પ્રમાણ નેવું ધનુષ્યનું અને શરીરની કાંતિ સુવર્ણના જેવી હોય છે.

છ જીવ નિકાયના સ્વામી એવા તે પ્રભુ શિવપદને પામ્યા પછી નવ કોટિ સાગરોપમ કાળ વ્યતીત થતાં સોળમા તીર્થંકર કાકંદી નગરીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેમના શરીરનો વર્ણ ચંદ્ર જેવો, કાયાનું પ્રમાણ સો ધનુષ્યનું, ને આયુષ્યનું પ્રમાણ બે લાખ વર્ષનું હોય છે.

તે બ્રાહ્મણીજ દાયક પ્રભુ મુક્તિ પામતાં તેમના જન્મથી નેવું કરોડ સાગરોપમ કાળ જતાં ચંદ્રપુરીમાં સત્તરમા તીર્થંકર ઉત્પન્ન થાય છે. તેમનું આયુષ્ય દશ લાખ પૂર્વનું, શરીર મૂર્તિમાન ચંદ્ર જેવું અને શરીરનું પ્રમાણ દોઢસો ધનુષ્યનું હોય છે.

તે ભગવાંત તીર્થને પ્રવર્તાવી કર્મમલને દૂર કરી મહાનંદને પ્રાપ્ત થતાં તેમની ઉત્પત્તિના સમયથી નવસો કોટિ સાગરોપમ પ્રમાણ કાળ જતાં વારાણસી નગરીમાં અઠારમા તીર્થંકર ઉત્પન્ન થાય છે. તે સુવર્ણવર્ણી પ્રભુના આયુષ્યનું પ્રમાણ વીશ લાખ પૂર્વનું અને કાયાનું પ્રમાણ બસો ધનુષ્યનું હોય છે.

તે પ્રભુ પશુ સૂર્યની જેમ યથાર્થ મોક્ષમાર્ગનો પ્રકાશ કરી શિવસુખને પ્રાપ્ત થતાં તેમની પછી નવ હજાર કોડ સાગરોપમ વ્યતીત થતાં કૌશાંબી નગરીમાં બોગણીશમા તીર્થંકર ઉત્પન્ન થાય છે. તેમના શરીરનું પ્રમાણ અઠીસો ધનુષ્યનું અને આયુષ્યનું પ્રમાણ ત્રીશ લાખ પૂર્વનું હોય છે.

સર્વ પૃથ્વીમંડલને પ્રબોધ આપીને તે પ્રભુ સિદ્ધિ રુપ મહેલનું સુખ સંપાદન કરતાં તેમની પછી નેવું હજાર કોડ સાગરોપમ કાળ વ્યતીત થતાં વીશમા તીર્થંકર અવતરી કૌશલા નગરીને પવિત્ર કરે છે. તે જગત્પત્સલ અને સુવર્ણવર્ણી પ્રભુના શરીરનું માન ત્રણસો ધનુષ્યનું અને આયુષ્યનું પ્રમાણ ચાલીશ લાખ પૂર્વનું હોય છે.

તે ત્રિકાલવેત્તા અને કેવલ જ્ઞાન વડે સર્વ ભૂત અમૂત પદાર્થને પ્રકાશિત કરનારા પ્રભુ મુક્તિપુરીના પતિ થતાં તે પછી નવ લાખ કોટિ સાગરોપમનો કાળ જતાં વિનીતા નગરીમાં મોટા રાજાના કુળમાં એકવીશમા તીર્થંકર ઉત્પન્ન થાય છે. અજ્ઞાન રુપ અંધકારનો નાશ કરવામાં સૂર્ય રુપ એવા તે પ્રભુના શરીરનું પ્રમાણ સાઠાત્રણસો ધનુષ્યનું અને આયુષ્યનું પ્રમાણ પચાશ લાખ પૂર્વનું હોય છે. દેહ સુવર્ણવર્ણી હોય છે.

એ પ્રભુ પણ જ્ઞાનાદિ ત્રણ રત્નના દાનથી અનેક લબ્ધ જનને ઉપકાર કરી સિદ્ધિપદને પામ્યા પછી દશ લાખ કોટિ સાગરોપમ કાળ જતાં શ્રાવસ્તી નગરીમાં સુવર્ણ સમાન કાંતિવાળા આવીશમા તીર્થંકર ઉત્પન્ન થાય છે. તેમના શરીરનું પ્રમાણ ચારશો ધનુષ્યનું અને આયુષ્યનું પ્રમાણ સાઠ લાખ પૂર્વનું હોય છે.

તે પ્રભુ પણ જન્મ મૃત્યુનો ઉચ્છેદ કરી મુક્તિને પ્રાપ્ત થતાં તેમના જન્મથી ત્રીશ લાખ કોટિ સાગરોપમનો સમય વીત્યા પછી અયોધ્યા નગરીમાં સુવર્ણ સમાન કાંતિવાળા તેવીશમા તીર્થંકર ઉત્પન્ન થાય છે. તેમના શરીરનું પ્રમાણ સાઠ ચારસો ધનુષ્યનું ને આયુષ્યનું પ્રમાણ એાંતેર લાખ પૂર્વનું હોય છે. તે સમયમાં અગિયારમા ચક્રવર્તી તેજ નગરીમાં અવતરે છે. તેમના દેહ તથા આયુષ્યનું પ્રમાણ તે સમયના જિનના જેટલું હોય છે.

અજીતનાથ સમાન એ પ્રભુ સર્વ લવ પ્રપંચને દૂર કરી મોક્ષે જતાં તેમની ઉત્પત્તિના સમયથી પચાશ લાખ કોટિ સાગરોપમનો સમય વીત્યા પછી દુષ્પમ સુષ્પમા નામે ત્રીજો આરો સમાપ્ત થાય છે. એ આરામાં ત્રેવીશ તીર્થંકરો, અગિયાર ચક્રવર્તીઓ અને છત્રીશ પ્રતિવાસુદેવ વગેરે કુલ સિત્તર ઉત્તમ પુરુષો ઉત્સર્પિણી નામના કાલચક્રના દળમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ ત્રીજા આરાના પ્રારંભ સમયે મનુષ્યનું આયુષ્ય એકસો વીશ વર્ષનું હોય છે, તે ત્યાં સુધી વધે છે કે આ આરાને પ્રાંતે કોડ પૂર્વનું આયુષ્ય થાય છે. આ ત્રીજા આરાનું પ્રમાણ એાંતાળીશ હજાર વર્ષે ઉણા એક કોટાકોટિ સાગરોપમનું પૂજ્ય પુરુષોએ કહેલું છે.

“દુષ્પમ સુષ્પમા નામે ત્રીજા આરામાં ઉત્સર્પિણીને વિષે ત્રેવીશ તીર્થંકરો થશે, તેઓ સદા સંધને ઉત્તમ લક્ષ્મીના આપનારા થાઓ.”

ભાવી યોથા આરાની બીના ટૂંકામાં આ રીતે જાણવી—

સુષ્પમ દુષ્પમા સંજ્ઞા, તુર્યારકો નિગદ્યતે ।

નાભેયસંનિભો ભાવી. ચતુર્વિંશતિમો જિનઃ ॥

અર્થ—“ ઉત્સર્પિણીમાં સુખમદુષ્મા નામે ચોથો આરો કહેવાય છે. તેમાં શ્રીઋષભદેવ ચોવીશમા તીર્થકર થશે. ”

ઉત્સર્પિણીના ચોથા આરાના સાડા આઠ માસે અધિક ત્રણ વર્ષ વીત્યા પછી સુવર્ણવર્ણી ચોવીસમા તીર્થકર વિનીતા નગરીને અલંકૃત કરશે. તેમના શરીરનું માન પાંચસો ધનુષ્યનું અને આયુષ્યનું માન ચોરાશી લાખ પૂર્વનું હોય છે. ત્રણ જગતના લોકને પૂજવા યોગ્ય એવા એ પ્રભુના વારમા ખારામાં ચક્રવર્તી થાય છે, તેમના શરીર તથા આયુષ્યનું પ્રમાણ જિનેશ્વર ભગવંતના જેટલું જ હોય છે. એ પ્રભુ મુક્તિ રૂપી સ્ત્રીના ભર્તા થયા પછી તેમની પદ પરંપરાએ શ્રીજિનપ્રવચનના તત્ત્વ વિચારને કરનારા શ્રીયુગ પ્રધાન મુનિપતિ ઘણા સમય સુધી આ ભરતખંડના ભૂમંડળને પવિત્ર કરશે. પછી હળવે હળવે સુખી સમય વૃદ્ધિ પામતાં યુગલીયા મનુષ્ય ઉત્પન્ન થવાનો સમય નજીક આવવાને લીધે સુખના પ્રચુરપણાથી પ્રથમ સાધુ સંતતિનો ઉચ્છેદ થઈ છેવટે તીર્થનો પણ ઉચ્છેદ થશે યુગલીયા મનુષ્યના સમયમાં અગ્નિનો પણ અભાવ થાય છે. તે સાથે સ્વામી સેવક, વર્ણ વ્યાપાર અને નગરાદિકની વ્યવસ્થા પણ ઉચ્છેદ પામે છે.

યુગલીયાનું સ્વરૂપ શ્રીપ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્રમાં ચોથા આશ્રવ દ્વારને વિષે વર્ણવેલું છે. ત્યાં લખે છે કે “ તે કાળમાં ભોગસુખ ઘણું હોવા છતાં અને તેને ભોગવિષય કર્યા છતાં પણ યુગલીયા જીવો તૃપ્તિ પામ્યા વગરજ કાળધર્મના આસ થઈ પડે છે. ” દેવકુરુ તથા ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રના યુગલીયા સંખ્યા વર્ણન કરતાં લખે છે કે “ દેવકુરુ તથા ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રમાં યુગલીયાઓ વનમાં વિચરે છે, પગે ચાલે છે, તેઓ ભોગીમાં શ્રેષ્ઠ હોય છે, ભોગનાં લક્ષણને ધરનારા હોય છે. તેમનાં રૂપ વર્ણન કરવા યોગ્ય અને ચંદ્રની જેમ નિરખવા યોગ્ય હોય છે, અને તેઓ સર્વ અંગમાં સુંદર હોય છે ” ઇત્યાદિ પાઠ ત્યાંથી જોઈ લેવો.

વળી તે યુગલીયા [સ્ત્રીઓ અને પુરુષો] આદ્ય સંહનન તથા આદ્ય સંસ્થાનવાળા હોય છે. તેમના અંગ ઉપાંગના ભાગ ક્રાંતિવડે પ્રકાશિત હોય છે. તેમના શ્વાસમાં કમળ જેવી સુગંધ હોય છે. તેમના શુદ્ધ ભાગ ઉત્તમ અશ્વની પેઠે શુભ હોય છે. તેઓને ક્રોધ લોભાદિ કષાય અત્યંત પાતળા હોય છે. મણિ મૌક્તિકાદિક પદાર્થો તથા હાથી ઘોડા વિગેરે છતાં તેના ઉપભોગથી પરાડ્મુખ હોય છે. વળી જવર વિગેરે રોગ, ગ્રહ, ભૂત, મારી અને વ્યસનથી વર્જિત હોય છે. તેમનામાં સ્વામી સેવક ભાવ ન હોવાથી તેઓ બધા અહમિદ્ર હોય છે. તે ક્ષેત્રમાં વાવ્યા કર્યા સિવાય સ્વભાવેજ ભતિવંત શાલિ વિગેરે ધાન્ય પુષ્કળ થાય છે, પણ તે તેમના ભોગમાં આવતા નથી. તે ક્ષેત્રમાં પૃથ્વી સાગરથી પણ અનંતગણા માધુર્યવાળી હોય છે. તેઓ કલ્પવૃક્ષના પુષ્પ ફળનું આસ્વાદન કરે છે. તે ચક્રવર્તીના ભોજનથી પણ અત્યંત અધિક માધુર્યવાળું હોય છે. તેઓ પૃથ્વીનો તેમજ કલ્પવૃક્ષનાં ફળાદિકનો તથા પ્રકારનો આહાર ગ્રહણ કરીને પ્રાસાદિના આહારવાળા જે ગૃહાકાર

કલ્પવૃક્ષો હોય છે તેને વિષે સુખે કરીને રહે છે. તેમને ખાન, પાન, પ્રેક્ષણ વિગેરે દશ પ્રકારનાં કલ્પવૃક્ષોથી પ્રાપ્ત થયા કરે છે. ત્યાં ડાંસ, જૂ, માંકડ અને મક્ષિકા વિગેરે દેહને ઉપદ્રવ કરનારા જંતુઓ ઉત્પન્ન થતાં નથી. વાઘ સિંહાદિ હિંસક પશુઓ ત્યાં હિંસ્ય હિંસક બાવે વર્તતા નથી. તે ક્ષેત્રમાં ઘોડા હાથી વિગેરે ચોપગાં પ્રાણી, ઘો વિગેરે જીવપરિસર્પ, સર્પ વિગેરે ઉરપરિસર્પ તથા ચક્રોર વિગેરે પક્ષીઓ સર્વે યુગલીયા રુપે જ થાય છે. આ બધા જીવલીયાઓ મરણ પામીને પોતાના આયુષ્ય જેટલા આયુષ્યવાળા અથવા તેથી ઓછા આયુષ્યવાળા દેવતા થાય છે; પરંતુ અધિક આયુષ્યવાળા દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થતા નથી.

ઉત્સર્પિણીના ચોથા આરામાં થયેલા યુગલીયાના દેહની જિંદગી તે આરાને પ્રાંતે એક ગાઉની હોય છે, અને આયુષ્યનું પ્રમાણ એક પલ્લોપમનું હોય છે. તેઓ એકાંતરે આમળાના ફલ જેટલો આહાર કરે છે. તેમને ચોસઠ પાંસળીઓ હોય છે. એ આરામાં યુગલીયા એકાશી દિવસ સંતતિનું પાલન કરે છે, પછી શ્વાસોશ્વાસ, બગાસું, ખાંસી કે છીંક વિગેરેથી પ્રાણ છોડી દે છે અને દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

આવી રીતે બે કોટાકોટિ સાગરોપમનો સુખમ દુષમા નામે ચોથો આરો વ્યતીત થયા પછી સુખમા નામે પાંચમો આરો ઉદ્ભવે છે. તે આરાની આદિમાં જીવલીયાઓ ચોથા આરાના પ્રાંત સમયે ઉત્પન્ન થયેલા જીવલીયા જેવા હોય છે. પરંતુ હળવે હળવે તેમનાં શરીર તથા આયુષ્ય ત્યાં સુધી વધે છે કે ચાવત શરીરનું પ્રમાણ બે ગાઉનું અને આયુષ્યનું પ્રમાણ બે સાગરોપમનું થાય છે. તેમની પૃથ્થ ભાગની પાંસળીઓ પણ ત્યાં સુધી વધે છે કે તેની સંખ્યા એકસો ને અઠ્ઠાવીશની થાય છે. તેમનો આહાર ઘટતો ઘટતો ત્યાં સુધી ઘટે છે કે બે દિવસને આંતરે બઢરી ફળ (બોર) જેટલો આહાર કરે છે, અને સંતતિને તેઓ ચોસઠ દિવસ સુધી પાળે છે. આ પ્રમાણે ત્રણ કોટાકોટિ સાગરોપમ પ્રમાણવાળો પાંચમો આરો વ્યતીત થયા પછી છઠ્ઠો આરો આવે છે.

આ છઠ્ઠા આરાના પ્રારંભમાં જીવલીયાઓના શરીર વિગેરેનું પ્રમાણ પાંચમા આરાના અંતે જન્મેલા જીવલીયાના જેટલું હોય છે. પરંતુ તેમના શરીર તથા આયુષ્યનું પ્રમાણ ત્યાં સુધી વૃદ્ધિ પામે છે કે ચાવત તે આરાને અંતે શરીરનું પ્રમાણ ત્રણ ગાઉનું અને આયુષ્યનું પ્રમાણ ત્રણ પલ્લોપમનું થાય છે. તેમના પૃથ્થની પાંસળીઓની સંખ્યા બસો ને છપ્પનની થાય છે. તેમના આહારની હાનિ તેટલે સુધી થાય કે ત્રણ દિવસને આંતરે તુવરના ફળ (દાણુ) જેટલો આહાર કરે છે. તેઓ સંતતિનું પાલન ઓગણપચાસ દિવસ સુધી કરે છે.

આ આરામાં હાથીનું આયુષ્ય મનુષ્ય જેટલું, અશ્વાદિકનું આયુષ્ય મનુષ્યના ચોથે ભાગે, મેંઢા વિગેરેનું આઠમે અંશે; ગાય, ભેંસ, ખર, ઉંટ વિગેરેનું પાંચમે અંશે, શ્વાન વિગેરેનું દશમે અંશે, જીવપરિસર્પ તથા ઉરપરિસર્પનું એક કોડ પૂર્વનું, પક્ષીઓનું

પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગનું અને જલચરોનું એક પૂર્વ કોટિનું હોય છે. તિથ્ય પંચેદ્રીયનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય આજ આરામાં હોય છે.

ભુજપરિસર્પના શરીરનું માન ગાઉ પૃથક્ત્વ, ઉરપરિસર્પના શરીરનું પ્રમાણ એક હજાર યોજનનું, ખેચરોનું ધનુષ્ય પૃથક્ત્વ અને હાથી વિગેરેના શરીરનું પ્રમાણ છ ગાઉનું હોય છે. આહારનું ગ્રહણ બે દિવસને આંતરે હોય છે. તિથ્ય પંચેદ્રીયના શરીરનું ઉત્કૃષ્ટ માન આજ આરામાં જાણવું. બાકી રહેલનાં શરીર તથા આયુષ્યાદિનું પ્રમાણ સૂત્રથી જાણી લેવું.

આ પ્રમાણેનો છઠ્ઠો સુષમસુષમા નામનો આરો ચાર કોટાકોટિ સાગરોપમ વડે સમાપ્ત થાય છે. એવી રીતે ઉત્સર્પિણી કાળ સંબંધી છ આરા જાણવા.

અવસર્પિણી કાળના પણ છ આરા હોય છે. તેમાં એટલું વિશેષ કે તે આરા પ્રથમના આરાથી વિપરીત હોય છે. તે આ પ્રમાણે—જે ઉત્સર્પિણીને છઠ્ઠે આરે કહેલું છે તે અવસર્પિણીના પહેલે આરે, જે પાંચમે આરે કહેલ છે તે બીજે આરે, જે ચોથે આરે કહેલ છે તે ત્રીજે આરે, જે ત્રીજે આરે કહેલ છે તે ચોથે આરે, જે બીજે આરે કહેલ છે તે પાંચમે આરે અને જે પહેલે આરે કહેલ છે તે છઠ્ઠે આરે એમ જાણી લેવું. વળી તીર્થંકર વિગેરેનું દેહ તથા આયુનું પ્રમાણ વિગેરે કહેલું છે તે પણ વિપરીત રીતે જાણવું. તે આ પ્રમાણે:—ઉત્સર્પિણીમાં જે ચોવીશમા તીર્થંકરનું સ્વરૂપ તે અવસર્પિણીમાં પહેલા તીર્થંકરનું જાણવું. એવી રીતે બીજામાં પણ વિપરીતપણે સમજવું. ચક્રવર્તી વિગેરેમાં પણ એમજ સમજવું. એવી રીતે બાર આરા મળીને એક કાળચક્ર થાય છે. આ કાળની વ્યવસ્થા પાંચ ભરત ક્ષેત્ર અને પાંચ ઐરવત ક્ષેત્રમાં સરખીજ જાણવી; વિદેહ ક્ષેત્રમાં એ પ્રમાણે સમજવી નહિ. ત્યાં ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી પ્રમાણે કાળની વર્તના નથી. ત્યાં તો સર્વદા મનુષ્યોનાં શરીરનું પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ પાંચસો ધનુષ્યનું અને આયુષ્યનું પ્રમાણ પૂર્વ કોટિનું હોય છે. ત્રીશ અકર્મ જૂમિમાં પણ સનાતન એક સરખો સમય વર્તે છે. તેનું વર્ણન અન્ય સ્થાનકથી જાણી લેવું.

ચાલુ કાલ સ્વરૂપના અધિકારે હાલમાં વર્તતા પાંચમા દુષમા નામના આરાની બીના ખાસ જાણવા જેવી હોવાથી હું ટૂંકામાં જણાવું છું—

વર્તમાનારકે ભાવિ-સ્વરૂપં જ્ઞાનિનોદિતમ્ ।

સ્વપ્નાદિભિઃ પ્રબંધૈશ્ચ, વિજ્ઞેયં શ્રુતચક્ષુષા ॥

અર્થ—“વર્તમાન આરાનું જે ભાવિસ્વરૂપ જ્ઞાની મહારાજે કહેલું તે સ્વપ્નાદિ પ્રબંધવડે આગમદષ્ટિથી જાણવું.”

સોળ સ્વપ્નનો પ્રબંધ વ્યવહાર ચુલિકામાં કહેલો છે તે આ પ્રમાણે. તે કાળ તે

સમયને વિષે પાટલીપુર નગરમાં શ્રાવક ધર્મમાં તત્પર ચંદ્રગુપ્ત નામે રાજા હતો. એક વખતે તે રાજા પાખીનો પોસહ અહોરાત્રનો લઈ રાત્રિએ ધર્મભગવણાએ બગતો હતો, તેવામાં મધ્ય રાત્રે અલ્પ નિદ્રા આવતાં સુષે સુતેલા એવા તે રાજાને સોળ સ્વપ્ન જોવામાં આવ્યાં, એટલે તે તત્કાળ બગી ઉઠ્યો. તેને ચિંતા થઈ કે આ શું? પછી અનુક્રમે સૂર્યોદય થતાં તેણે પોસહ પાર્યો. હવે તે સમયને વિષે સંભૂતિવિજયના શિષ્ય યુગપ્રધાન ભદ્રબાહુ સ્વામી પાંચસો સાધુ સાથે વિચરતા પાટલીપુરના ઉદ્યાનમાં સમવસર્યાં. રાજા તેમને વાંદવા નીકળ્યો. તેણે કૌણિક રાજાની જેમ છત્ર ચામરાદિ દૂર કરી પાંચ અભિગમ સાચવી ગુરૂ મહારાજને વાંદીને ધર્મ સાંભળ્યો. પછી તેણે સ્વપ્નમાં કલ્પવૃક્ષની શાખા ભાંગી વિગેરે સોળ સ્વપ્ન દીઠાં હતાં તેનો અર્થ સ્વામીને પૂછ્યો હતો કે હે ભગવંત! મેં આ સ્વપ્ન જોયાં છે, તેને અનુસારે શાસનમાં શું શું થશે? તે કહો. શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુસ્વામી સર્વ સંઘની સમક્ષ બોલ્યા “હે ચંદ્રગુપ્ત રાજા! તેનો અર્થ સાંભળ—

“પ્રથમ સ્વપ્ને તેં કલ્પવૃક્ષની શાખા ભાંગેલી જોઈ, તેનું ફળ એવું છે કે આજ પછી કેઈ રાજા ચારિત્ર હેશે નહિ. બીજે સ્વપ્ને તેં સૂર્યને અસ્ત થતો જોયો, તેનું ફળ એવું છે કે હવે કેવળજ્ઞાન ઉચ્છેદ પામશે, ત્રીજે સ્વપ્ને તેં ચંદ્રમાં છિદ્ર થયેલાં જોયાં, તેનું ફળ એવું છે કે એક ધર્મમાં અનેક માર્ગ ચાલશે. ચોથે સ્વપ્ને તેં ભૂતને નાચતાં જોયાં, તેનું ફળ એ છે કે કુમતિ લોકો ભૂતની જેમ નાચશે. પાંચમે સ્વપ્ને તેં બાર-દશવાળો કાળો સર્પ જોયો, તેનું ફળ એ છે કે બારવર્ષી દુકાળ પડશે, કાલિકસૂત્ર પ્રસુખને વિચ્છેદ થશે, ‘દેવદ્રવ્ય ભક્ષી’ સાધુઓ થશે, લોભથી માલાનું આરોપણ, ઉપધાન, ઉજમણું પ્રસુખ ઘણું તપના ભાવ પ્રકાશશે, અને જે બરા ધર્મના અર્થી સાધુઃ હશે તે વિધિ માર્ગને પ્રરૂપશે. છઠ્ઠે સ્વપ્ને તેં આવતું વિમાન અલિત થતું જોયું તેનું ફળ એ કે ચારણ લગ્નિધવંત સાધુ ભરત ઐરવત ક્ષેત્રમાં આવશે નહિ. સાતમે સ્વપ્ને કમળને ઉકરડા ઉપર ઉગેલું જોયું, તેનું ફળ એ છે કે ચાર વર્ષમાં વૈશ્યને હાથે ધર્મ રહેશે, તે વણિકજનો અનેક માર્ગે ચાલશે, સિદ્ધાંત ઉપર રુચિવાળા અલ્પ જનો થશે. આઠમે સ્વપ્ને આગીયાને ઉદ્યોત કરતો જોયો, તેનું ફળ એ છે કે રાજમાર્ગ (જૈન માર્ગ) મૂકી બીજા માર્ગે ખજુવાની જેમ પ્રકાશ કરશે, અને શ્રમણ-નિર્થકનો પૂજાસત્કાર ઓછો થશે. નવમે સ્વપ્ને મોટું સરોવર સુકું જોયું અને તેમાં દક્ષિણ દિશાએ થોડું જળ જોયું, તેનું ફળ એ છે કે જ્યાં જ્યાં કલ્યાણક થયા છે તે તે દેશમાં પ્રાચે ધર્મની હાનિ થશે, અને દક્ષિણ દિશાએ જિનમાર્ગની પ્રવૃત્તિ રહેશે. દશમે સ્વપ્ને સુવર્ણના થાળમાં શ્યાનને દૂધ પીતો જોયો, તેનું ફળ એ છે કે ઉત્તમ કુળની સંપત્તિ મધ્યમને ઘેર જશે અને કુળાચાર કર્મને તણ દઈને ઉત્તમ લોકો નીચ માર્ગે પ્રવર્તશે (હિંસામાં ધર્મ માનશે), અગિયારમે સ્વપ્ને હાથી ઉપર બેઠેલા વાનર જોયો, તેનું ફળ એ છે કે પારધી વિગેરે અધમ લોક સુખી થશે અને સુજન દુઃખી થશે, વળી ઉત્તમ એવા ઇક્ષ્વાકુ તથા હરિવંશ કુળમાં રાજ્ય રહેશે નહિ. બારમે સ્વપ્ને સમુદ્રે મર્ચાદા મૂકી એમ જોયું, તેનું ફળ એ છે કે રાજા ઉન્માર્ગચારી થશે અને ક્ષત્રિયો

વિશ્વાસઘાત કરશે. તેરમે સ્વપ્ને મોટે રથે નાનાં વાછરડાં જોડેલાં જોયાં, તેનું કળ એ છે કે પ્રાચે વૈરાગ્ય ભાવે કોઈ સંયમ લેશે નહિ, જે વૃદ્ધ થઈને લેશે તે મહાપ્રમાદી થશે અને ગુરુકુળવાસને તણ દેશે, અને જે બાળભાવે સંયમ લેશે તે લજ્જાથી ગુરુકુળવાસને છોડશે નહિ. ચૌદમે સ્વપ્ને મોટા મૂલ્યવાળું રત્ન તેજ રહિત જોયું, તેનું કળ એ છે કે ભરત તથા ઐરવત ક્ષેત્રમાં સાધુઓ કલેશ કરનારા, ઉપદ્રવ કરનારા, અસમાધિ ઉપજાવનારા, અવિનયી અને ધર્મ ઉપર અદ્ય સ્નેહવાળા થશે. પંદરમે સ્વપ્ને રાજકુમારને પોઠીયા ઉપર ખેઠેલો જોયો, તેનું કળ એ છે કે રાજકુમારો રાજ્યભ્રષ્ટ થશે અને હલકાં કાર્ય કરશે. સોળમે સ્વપ્ને જે કાળા હાથીને ઝુઝતાં દીઠા, તેનું કળ એ છે કે આગામી કાળમાં પુત્રો તથા શિષ્યો અદ્ય બુદ્ધિવાળા અને અવિનયી થશે, દેવ ગુરૂ અને માતા પિતાની સેવા કરનારા થશે નહિ, અને ભાઈઓ માંડોમાંડે ઈર્ષ્યા કલહ કરશે. હે રાજા! એ પ્રમાણે સોળ સ્વપ્નનું કળ છે. શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતનાં કહેલાં વચન અન્યથા થતાં નથી, તેમણે કહ્યું છે કે આ દુષ્પ્રભ આરો લોકોને મહા દુઃખદાયક થશે. ”

આ પ્રમાણે સાંભળી ચંદ્રગુપ્ત રાજા વૈરાગ્યથી સંયમ લઈ દેવલોકને પ્રાપ્ત થયો, એ સ્વપ્ન પ્રબંધ જાણવો; આદિ શબ્દથી બીજું ભાવિસ્વરૂપ કલકીના સંબંધથી જાણવું તે નીચે પ્રમાણે છે—

શ્રીવીર પ્રભુના નિર્વાણ પછી ચારસો ને સિત્તેર વર્ષ ગયા બાદ વિક્રમ રાજાનો સંવત્સર થયો. તે પછી ઓગણીશસેં ને ચૌદ વર્ષ જતાં પાટલીપુર નગરમાં મ્લેચ્છ કુળને વિષે યશા નામની ચાંડાલિનીની કુક્ષિમાં તેર માસ રહીને ચૈત્ર શુદ્ધ આઠમને દિવસે કલકીનો જન્મ થયો. તે કલકી રુદ્ર અને ચતુર્મુખ એવાં ત્રણ નામને ધારણ કરશે. તેનું શરીર ત્રણ હાથ હોયું થશે. તેના મસ્તક પરના કેશ કપિલવર્ણી [કાળરા] અને નેત્ર પીળાં થશે. જન્મથી પાંચમે વર્ષે તેના ઉદરમાં રોગ ઉત્પન્ન થશે. અઢારમે વર્ષે કાર્તિક માસના શુકલ પડવાને દિવસે તેનો રાજ્યાભિષેક થશે. તે મૃગાંક નામે મુગટ, અદંત નામે અશ્વ, દુર્વાસ નામે ભાલો અને દૈત્યસૂદન નામે ખડ્ગ ધારણ કરશે. તેને સૂર્ય, ચંદ્ર નામે બે પગનાં કડાં અને ત્રૈલોક્યસુંદરી નામે સુંદર વાસગૃહ થશે. તે સુવર્ણનું પુષ્કળ દાન આપી વિક્રમના સંવત્સરને ઉઘાડી પોતાનો સંવત્સર ચલાવશે. તેને ચાર પુત્રો થશે. તેમાં દત્ત નામનો પુત્ર રાજગૃહ નગરીમાં, વિજય નામનો પુત્ર અલ્હિલપુર પાટણમાં, મુજ નામનો પુત્ર અવંતી દેશમાં અને અરણ્ય નામનો પુત્ર બીજા દેશમાં પોતપોતાની રાજધાની સ્થાપિત કરશે. તે કલકીના રાજ્ય સમયમાં આ પૃથ્વી મ્લેચ્છોના અને ક્ષત્રિય રાજાઓના રુધિર પ્રવાહથી સ્નાન કરશે. તેના દ્રવ્ય ભંડારમાં નવાણું કોટિ સોનૈયા એકઠા થશે. તેની સેનામાં ચૌદ હજાર હાથી, ચારસો પચાશ હાથણી, સત્પાશી લાખ ઘોડા અને પાંચ કોટિ પેદાજ થશે. આકાશમાં ખેલે તેવા ત્રિશૂલને ધારણ કરનારો, પાષાણના અશ્વનું વાહન કરનારો અને અતિ નિર્ઘંચ એવો એ કલકી છત્રીશ વર્ષની વયે ત્રિખંડ ભરતનો

સ્વામી થશે. તેના રાજ્યના સમયમાં મથુરા નગરીમાં વાસુદેવ તથા બલદેવના પ્રાસાદ અકસ્માત પડી જશે. અનુક્રમે તે કલ્કી અતિલોભથી પોતાના નગરને ખોદાવી સર્વ તરફથી દ્રવ્ય કઢાવીને ગ્રહણ કરશે. એ પ્રમાણે ખોદતાં લોકોની ભૂમિમાંથી પાષાણમય લવણુદેવી નામે પ્રભાદિક ગાય નીકળશે. તેને ચૌટામાં સ્થાપન કરશે. ત્યાં ઉભી રહી સતી તે ભિક્ષા માટે ફરતા સાધુઓને દિવ્ય શક્તિ વડે પોતાનાં શીંગડાં વડે મારવા ધસશે. તે જોઈ સાધુઓ તે નગરમાં જળનો ભાવી ઉપસર્ગ બણી વિહાર કરી જશે. ત્યારપછી સત્તર અહોરાત્ર સુધી અખંડ મેઘવૃષ્ટિ થશે. તેથી કલ્કીનું નગર ડુબી જશે. કલ્કી નાશીને કોઈ ઉંચે સ્થળે જતો રહેશે. પછી જળના પૂરથી ઉપરની માટી ધોવાઈ જવાથી નંદરાજએ કરાવેલા સુવર્ણના ગિરિ ઉઘાડા થયેલા જોઈ તે અર્થનો અત્યંત લોભુપી થશે. તેથી પુનઃ ત્યાં નવું નગર વસાવી બ્રાહ્મણ વિગેરે સર્વના કર લેશે. તે સમયે પૃથ્વી પરથી સુવર્ણ નાણું નાશ પામશે અને ચામડાના નાણાથી તે વ્યવહાર ચલાવશે. લોકો કંબલ તથા ઘાસનાં વસ્ત્ર પહેરશે. કલ્કીના સંજ્ઞાંત થયેલા લોકો પત્રાવલી વિગેરેમાં ભોજન કરશે.

એક વખતે કલ્કી રાજમાર્ગમાં ફરતા સાધુઓને જોઈ તેમની ભિક્ષામાંથી છટ્ટો ભાગ માગશે, એટલે સાધુએ કાયેત્સર્ગ કરીને ધોલાવેલી શાસનદેવી તેને તેમ કરતાં નિવારશે. પછી પચાસમે વર્ષે તેને ડાબી જાંઘમાં અને જમણી કુક્ષીમાં પ્રહાર થશે. તથાપિ પાછો કલ્કી સાધુઓની ભિક્ષાનો છટ્ટો ભાગ લેવા માટે તેમને ગાયના વાડામાં પૂરશે. તેમાં પ્રાતિપદ નામના આચાર્ય પણ આવી જશે. પછી સર્વ સંઘના સ્મરણથી શાસન દેવી આવી તેને સમજાવશે. તથાપિ તે સમજશે નહિ, એટલે આસન કંપથી તે હકીકત બહુ ઇંદ્ર વૃદ્ધ બ્રાહ્મણને રૂપે ત્યાં આવી તેને આ પ્રમાણે કહેશે-‘હે રાજા ! આવા નિઝંથને પીડવા તે તને યોગ્ય નથી.’ ત્યારે કલ્કી કહેશે કે ‘મારા રાજ્યમાં બીજા સર્વ ભિક્ષુકો કર આપે છે અને સાધુઓ કાંઈ પણ કર આપતા નથી, મેં તેમને વાડામાં રોક્યા છે.’ પછી ઇંદ્ર તેને બે ત્રણ વાર સમજાવશે; તે છતાં જ્યારે તે નહિ સમજે ત્યારે ઇંદ્ર ક્રોધથી લપડાક મારી તેને હણી નાખશે. કલ્કી છાશી વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી મરણ પામીને નરકે જશે. પછી ઇંદ્ર તેના પુત્ર દત્તને કેટલીક શિષ્યામણુ દઈ રાજ્યે બેસારી ગુરુને નમીને સ્વર્ગે જશે. દત્ત પિતાને મળેલા તેના પાપના ફળને બહુને બધી પૃથ્વીને જિનચૈત્યથી મંડિત કરશે તથા શત્રુજયનો ઉદ્ધાર કરશે. ત્યાર પછી જિનધર્મનો મહિમા ઘણો વૃદ્ધિ પામશે.

આવા સમયમાં પણ કેટલાએક ધર્મના રાગી થશે. કહ્યું છે કે “જેમ શૃંગી મત્સ્ય ખારા સમુદ્રમાં રહ્યા સતા પણ મિષ્ટ જળ પીવે છે તેમ આવા કાળમાં પણ પ્રાણ પુરુષો ધર્મતત્ત્વમાં તત્પર હોય છે.”

એ દુષ્કાળ આરામાં યુગપ્રધાન સૂરિવરો થશે, અતુર્વિધ સંઘ ધર્મમાં વર્તશે, અને

રાજાઓ ધર્મકર્મમાં તત્પર થશે. યુગપ્રધાન વિગેરેની સંખ્યા દેવેન્દ્રસૂચિત કાલસિત્તરી પ્રકરણમાં આ પ્રમાણે કહેલી છે—

“ દુષમા કાળમાં અગિયાર લાખ અને સોળ હજાર રાજાઓ જિનેન્દરના ભક્ત થશે અને અગિયાર કોડ જૈનશાસનના પ્રભાવક થશે. તથા સુધર્માસ્વામીથી છેલ્લા દુષ્પસહ સૂરિ પર્થત ત્રેવીશ ઉદયમાં બે હજાર ને ચાર યુગપ્રધાન^૧ થશે અને અગિયાર લાખ ને સોળ હજાર આચાર્ય થશે.” બે હજાર ને ચાર યુગપ્રધાનમાં સુધર્મા સ્વામી અને જંબૂ સ્વામી તે બંને સિદ્ધિપદને પામશે અને બાકીના સર્વ એકાવતારી થશે. તે પ્રભાવકના આઠ શુણ્ણને ધારણ કરનાર મુનિ મહારાજો જ્યાં વિહાર કરશે ત્યાં ચારે દિશામાં અઢી અઢી યોજન પર્થત દુષ્કાલ, મરકી પ્રમુખ ઉપદ્રવ નાશ પામશે. તથા અગિયાર લાખ ને સોળ હજાર આચાર્યો પ્રાવચની ધર્મકથા ઇત્યાદિ જ્ઞાન ક્રિયા શુણ્ણવાળા અને યુગપ્રધાન જેવા થશે. દીવાલી કલ્પમાં ત્રણ પ્રકારના સૂરિ થશે એમ કહેલું છે. તેમાં પંચાવન કેટિ, પંચાવન લાખ, પંચાવન હજાર અને પાંચસો સૂરિ ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયાવાલા ઉત્તમ સમજવા. તેત્રીશ લાખ, ચાર હજાર, ચારસો ને એકાણું સૂરિ મધ્યમ ક્રિયાવાળા હોવાથી મધ્યમ સમજવા; અને પંચાવન કેટિ, પંચાવન હજાર, પાંચસો ને પંચાવન સૂરિ પ્રમાદી અને અનાચારી હોવાથી જઘન્ય સમજવા. હવે ઉપાધ્યાયની સંખ્યા કહે છે—પંચાવન કોડ, પંચાવન લાખ ને પંચાવન હજાર ઉત્તમ, ચોપન કોડ મધ્યમ અને ચુંભાળીશ કોડ, ચુંભાળીશ લાખ ને ચુંભાળીશ હજાર જઘન્ય—એટલા ઉપાધ્યાય પાંચમા આરામાં થશે એમ સમજવું. હવે સાધુઓની સંખ્યા કહે છે—સીતેર લાખ કોડ અને નવ હજાર કોડ ઉત્તમ, સો કોડ મધ્યમ અને એકત્રીશ કેટિ, એકવીશ લાખ ને સાઠ હજાર જઘન્ય એટલા સાધુઓ થશે. હવે સાધ્વીની સંખ્યા કહે છે—દશ હજાર નવશે^૨ ને બાર કોડ, છપ્પન લાખ, છત્રીશ હજાર, એકસો ને નવાણું એટલી ઉત્તમ સાધ્વીઓ થશે. હવે શ્રાવકની સંખ્યા કહે છે—સોળ લાખ ત્રણ હજાર ત્રણશે^૩ ને સત્તર કોડ અને ચોરાશી લાખ એટલા શ્રાવકો થશે. હવે શ્રાવિકાની સંખ્યા કહે છે—પચવીશ લાખ બાણુ હજાર પાંચશે^૪ ને બત્રીશ કોડ ઉપર બાર એટલી શ્રાવિકા થશે. આ પ્રમાણે દુષમા આરામાં ચતુર્વિધ સંઘનું પ્રમાણ કહેલું છે.^૨

અહીં ફેટલાએક કહે છે કે આ પ્રમાણ જંબુદ્વીપના ભરતક્ષેત્ર સંખંધી જાણવું. ફેટલાએક કહે છે કે આ પ્રમાણ શ્રીવીર પ્રભુએ પ્રતિબોધ પમાડેલા ચતુર્વિધ સંઘ સહિત જાણવું. તેનો ખુલાસો દુષમ આરાના ચંત્રપટથી તથા બહુશ્રુતના મુખથી જાણી લેવો.

૧ તે સમયમાં વર્તતા સર્વ સૂત્રના પારગામી તે યુગપ્રધાન જાણવા.

૨ આમાં જણાવેલી સંખ્યા દીવાલીકલ્પ સાથે બરાબર મળતી નથી, વળી આ બાષાંતર જેના ઉપરથી થાય છે તે પ્રત પણ અશુદ્ધ ને સંખ્યા અસ્તાવ્યસ્ત હોવાથી આ સંખ્યા ઉપર આધાર રાખી શકાય તેમ નથી.

હવે પાંચમા આરાને અંતે ઉત્પન્ન થનારા ચતુર્વિંશ સંઘના નામ કાલસીત્તરીને અનુસારે લખવામાં આવે છે. “સ્વર્ગથી ચ્યવીને થયેલા દુષ્પસહસૂરિ નામે સાધુ ક્ષુદ્રશ્રી નામે સાધ્વી, નાગિલા શ્રેષ્ઠી નામે શ્રાવક અને સત્યશ્રી નામે શ્રાવિકા એ ચરમ સંઘ બાબુવો.” સંબોધસત્તરીમાં કહ્યું છે કે “એક સાધુ, એક સાધ્વી, એક શ્રાવક અને એક શ્રાવિકા-આજ્ઞાયુક્ત હોય તો તેને સંઘ બાબુવો અને શેષ આજ્ઞા રહિતને અસ્થિનો સંઘ^૧ બાબુવો.” તે કાળે મુનિ દશવૈકાલિક, જિતકંઠપ, આવશ્યક, અનુયોગદ્વાર અને નંદી એટલા સૂત્રના પાઠી થશે. તેમને ઇંદ્ર નમસ્કાર કરશે. ઉત્કૃષ્ટ છઠું તપના કરનારા થશે. દુષ્પસહસૂરિ બે હાથના દેહવાળા, બાર વર્ષ સુધી ગૃહસ્થપણે રહી, ચાર વર્ષ સુધી વ્રતધારી થઈ, ચાર વર્ષ આચાર્યપદ ધારણ કરી, અંતે અદ્દમ તપ વડે કાળધર્મ પામી સાગરોપમતા આયુષ્યવાળા દેવપણાને પામી ત્યાંથી ચ્યવી આ ભરત ક્ષેત્રમાંજ સિદ્ધિપદને પામશે.

પાંચમા આરાના પ્રાંત સમયે પૂર્વકાળે શ્રુત, સૂરિ, સંઘ ને ધર્મ વિચ્છેદ પામશે. રાજા વિમલવાહન, મંત્રી સુધર્મા અને ન્યાયધર્મ મધ્યાનહે નાશ પામશે અને અગ્નિ સાથંકાલે નાશ પામશે. શ્રીવીરસ્વામીથી જેટલા કાળ સુધી પાંચમા આરામાં શ્રીજિનધર્મની પ્રવૃત્તિ રહેશે તે આ પ્રમાણે-વીશ હજાર ને નવસો વર્ષ, ત્રણ માસ, પાંચ દિવસ, પાંચ પહોર, એક ઘડી, બે પળ અને અડતાળીશ અક્ષર એટલે. કાળ જિનધર્મની પ્રવૃત્તિ રહેશે.

“આ પ્રમાણે સોળ સ્વપ્ના પ્રબંધથી અને કલ્કી રાજાની કથાથી કાળનું સર્વ સ્વરૂપ બાણીને પ્રાણ પુરુષો શ્રી યુગપ્રધાન મુનીશ્વરોની તથા શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાનું વિશદન કરતા નથી.”

કાળસ્વરૂપના અધિકારમાં ભવિષ્યમાં થનારા શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોની બીના ટૂંકામાં આ રીતે બાબુવી—

ભાવિનાં પદ્મનાભાદિ-જિનાનાં પ્રાગલવાસ્તથા ।

નામાનિ સ્તૂયંતેઽસ્માભિઃ, પ્રાપ્ય પૂર્વોક્તાશાસ્ત્રતઃ ॥

અર્થ—“ભવિષ્યમાં થનારા પદ્મનાભ વિગેરે તીર્થંકરોના પૂર્વ ભવ અને નામ પૂર્વોક્ત શાસ્ત્રથી બાણીને અહીં સ્તવવામાં આવે છે.” ભાવિજિનના પૂર્વ ભવ વિગેરેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે—

ઉત્સર્પિણીને બીજે આરો શ્રાવણુવદી એકમે બેસશે. ત્યારથી અનુક્રમે સાત સાત દિવસ સુધી પાંચ જાતના મેઘ વરસશે. તેમાં પ્રથમ પુષ્કરાવર્ત નામે મેઘ પૃથ્વીના સર્વ તાપને દૂર કરશે, બીજો ક્ષીરોદમેઘ સર્વ ઔષધિનાં બીજને ઉપજાવશે. ત્રીજો ઘૃતોદમેઘ સર્વ ધાન્યાદિમાં રનેહ-રસ ઉત્પન્ન કરશે. ચોથો શુદ્ધોઃક સર્વ ઔષધિને

પરિપકવ કરશે. પાંચમો રસોદકમેઘ પૃથ્વી ઉપર ઈંદ્ર વિગેરેમાં રસ ઉપભવશે. એવી રીતે પાંચ મેઘ પાંચીશ દિવસ સુધી વૃષ્ટિ કરશે. તેથી વૃક્ષ લતા ઔષધિ ધાન્ય વિગેરે સર્વ પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થશે. તે બેઈને બિલમાં જઈને વસેલા સર્વ જીવો બહાર નીકળશે. અનુક્રમે બીજા આરાના અંત ભાગે મધ્ય દેશની પૃથ્વીમાં સાત કુલકર થશે. તેઓમાં પહેલા કુલકર વિમળવાહન બતિસ્મરણથી રાજ્ય વિગેરેની સ્થિતિને સ્થાપિત કરશે.^૧ તે પછી ત્રીજા આરાના નેવાથી પખવાડિયા ગયા પછી શતદ્વાર નગરમાં સાતમા કુલકર સમુચિ નામે રાજાની ભદ્રા રાણીની કુક્ષિમાં શ્રેણિક રાજાનો જીવ પહેલા નરકમાંથી ચવી શ્રીવીર પ્રભુના ચવવાને દિવસે અને તેજ વેળાએ અવતરશે અને શ્રીવીર પ્રભુના જન્મ દિવસેજ તેનો જન્મ થશે. તે શ્રીપદનાભજિન મહાવીર જેવા પહેલા તીર્થંકર થશે, શ્રીવીરપ્રભુ અને પદનાભ પ્રભુનું અંતર શ્રીપ્રવચન સારોદ્ધારમાં આ પ્રમાણે કહેલ છે “ઓરાશી હજાર વર્ષ, સાત વર્ષ અને પાંચ માસનું શ્રીવીર તથા પદનાભ પ્રભુનું અંતર બાણવું.” તેમનું નિર્વાણ કલ્યાણક હીવાળીને દિવસે થશે.

બીજા તીર્થંકર સુરદેવ નામે થશે. તેમના શરીરનો વર્ણ, આયુષ્ય, લાંછન, દેહની ઊંચાઈ અને પંચ કલ્યાણકના દિવસ વિગેરે પાર્શ્વનાથ પ્રભુની પ્રમાણે થશે. શ્રીવીરસ્વામીના કાકા સુપાર્શ્વનો જીવ બીજા તીર્થંકર થશે.

ત્રીજા સુપાર્શ્વ નામે તીર્થંકર શરીર કાંતિ વિગેરેથી બાવીશમા જિન શ્રીનેમિનાથના જેવા થશે. તે પાટલીપુત્રના રાજા ઉદાયનનો જીવ બાણવો. તે શ્રેણિક રાજાના પૌત્ર અને કૌણિક રાજાના પુત્ર જેનો પૌષ્ઠગૃહમાં વિનયરત્ન નામના અભવ્ય સાધુથી ઘાત થયો હતો તેનો જીવ ત્રીજા તીર્થંકર થશે.

ચોથા સ્વયંપ્રભ નામે તીર્થંકર એકવીશમા નમિ જિનના જેવા થશે. તે પોટલ મુનિનો જીવ બાણવો. પાંચમા સર્વાનુભુતિ નામે તીર્થંકર કે જે દહાયુ શ્રાવકનો જીવ છે તે વીશમા મુનિસુત્રત પ્રભુની સમાન થશે. છઠ્ઠા તીર્થંકર દેવસુત નામે થશે, તે કાર્તિક શેઠનો જીવ બાણવો. તેમાં વિશેષ બાણવાતું એટલું કે હમણાં જે કાર્તિક શ્રેષ્ઠીનો જીવ એ સાગરોપમને આઉંમે સૌધર્મે દ્રવણું અનુભવે છે તેનો જીવ એ નહીં. એ સરખા આંતરામાં કોઈ બીજા કાર્તિક શેઠ થયેલા છે તેનો જીવ સમજવો. તે દેવસુત જિન મહિનાથની જેવા થશે પણ સ્ત્રીવેદે યુક્ત થશે નહિ.

સાતમા ઉદય નામે તીર્થંકર શંખ શ્રાવકનો જીવ થશે, પણ તે ભગવતીમાં વર્ણવેલો શંખ શ્રાવક નહિ, આ કોઈ બીજો જીવ છે. તે તીર્થંકર અઠારમા અરનાથ પ્રભુની જેવા થશે. અહીં વિશેષ એટલું છે કે તેમના ચક્રવર્તીપણાનો નિશ્ચય બાણવો નહિ. આઠમા પેઢાક નામે તીર્થંકર થશે. તે આનંદ નામના શ્રાવકનો જીવ છે. અહીં વિશેષ એટલું બાણવાતું છે કે સાતમા અંગમાં કહેલ આનંદ શ્રાવક તે આ નહિ. તે તો મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધિને પામનાર છે. એથી કુંથુનાથ પ્રભુના જેવા આ તીર્થંકર તે કોઈ બીજા

૧ વચ્ચે પાંચ કુલકર સુધર્મ, સંગમ, સુપાર્શ્વ, દત્ત અને સુમુખ એ નામના થશે.

આનંદનો જીવ જાણવો. નવમા તીર્થંકર પોટિલ નામે સુનંદા શ્રાવિકાનો જીવ થશે. તે શાંતિનાથ પ્રભુની સમાન થશે. દશમા શતકીર્તિ નામે તીર્થંકર થશે. તે શતક શ્રાવકનો જીવ અને ધર્મનાથ પ્રભુની સમાન થશે. આ શતકનો જીવ પુષ્કલી એવા બીજા નામથી ભગવતીજીમાં કહેલ શ્રાવકનો જીવ સમજવો. અગિયારમા સુમત નામે તીર્થંકર દશારસિંહ જે કૃષ્ણ તેની માતા દેવકીનો જીવ થશે. તે અનંતનાથની તુલ્ય થશે. બારમા અમમ નામે ભગવંત નવમા વાસુદેવ કૃષ્ણનો જીવ થશે. તે તેરમા વિમલનાથ પ્રભુની સમાન થશે સમવાયાંગ સૂત્રમાં કહેલું છે કે કૃષ્ણ બાવી ચોવીશીમાં તેરમા તીર્થંકર થશે. તેથી તત્ત્વ બહુશ્રુત જાણે.

તેરમા નિષ્કાયા નામે તીર્થંકર સત્યકી વિદ્યાધરનો જીવ થશે. તે સુજ્યેષ્ઠા સાધ્વીના પુત્ર અને જે લોકમાં રુદ્ર (સદાશિવ) એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલા છે તેનો જીવ જાણવો. સમવાયાંગ સૂત્રમાં તે બારમા જ્ઞાન થશે એમ કહેલું છે; તત્ત્વ બહુશ્રુત જાણે. તે પ્રભુ વાસુપૂજ્ય સ્વામીની સમાન થશે. ચૌદમા તીર્થંકર નિપુલાક નામે બલદેવનો જીવ થશે. પશુ આ બળદેવ કૃષ્ણનાં બંધુ બલભદ્ર સમજવા નહિ. કારણ કે તે બલદેવ માટે શ્રીહેમચંદ્રસૂરિએ શ્રીનેમિચરિત્રમાં કહ્યું છે કે બલભદ્રનો જીવ કૃષ્ણના તીર્થમાં સિદ્ધિ પામશે. તેથી આ બલદેવ બીજા સમજવા. તે તીર્થંકર શ્રેયાંસ પ્રભુની સમાન થશે. પંદરમા તીર્થંકર નિર્મમ નામે સુલસાનો જીવ થશે. આ સુલસા શ્રાવિકા તે સમજવા કે જેની પ્રત્યે શ્રીવીરપ્રભુએ અંબડને મુખે ધર્મલાભ કહેવરાવ્યો હતો. તે પ્રભુ શીતલનાથની સમાન થશે. સોળમા ચિત્રગુપ્ત નામે તીર્થંકર બલભદ્રની માતા રોહિણીનો જીવ થશે. તે સુવિધિનાથજી સમાન થશે; સત્તરમા સમ્માધિ નામે તીર્થંકર થશે. તે દેવતી શ્રાવિકાનો જીવ જાણવો; જે દેવતીએ બીજેરા પાક વહોરાવીને ગોશાલે મૂકેલી તેજોજેશ્વરાશ્રી શ્રીવીરપ્રભુના દેહમાં થયેલ વ્યાધિને શમાવ્યો હતો. તે તીર્થંકર ચંદ્રપ્રભુની સમાન થશે. અઠારમા સંવર નામે તીર્થંકર શતાલી શ્રાવકનો જીવ થશે. તે સુપાર્શ્વ પ્રભુની તુલ્ય થશે. ઓગણીશમા યશોધર નામે તીર્થંકર દ્વીપાયનનો જીવ થશે. તે પદ્મપ્રભુની સમાન થશે. આ દ્વીપાયન લોકમાં વેદવ્યાસ એવા નામે પ્રસિદ્ધ છે. વીશમા વિજય નામે પરમેષ્ઠી કર્ણરાજનો જીવ થશે, તે સુમતિનાથની સમાન થશે. કેટલાએક આ કર્ણને પાંડવ કૌરવનો ભાઈ કહે છે, અને કેટલાએક તેને અંબાનગરીના પતિ વાસુપૂજ્યના વંશનો કહે છે. તત્ત્વ કેવળી જાણે.

એકવીશમા મહુ નામે તીર્થંકર નારદનો જીવ થશે. તે અભિનંદન પ્રભુની સમાન થશે. કેટલાએક આ નારદને ભગવતી સૂત્રમાં વર્ણવેલ નિર્ગ્મ્ય કહે છે અને કેટલાએક રામ લક્ષ્મણના સમયમાં થયેલા નારદ કહે છે. બાવીશમા દેવ નામે તીર્થંકર અંબડનો જીવ થશે. તે સંભવનાથની સમાન થશે. ઉપપાતિક સૂત્રમાં જે અંબડને વર્ણવ્યો છે તે તો મહાવિદેહમાં સિદ્ધિ પામશે એમ કહેલું છે. તેથી આ અંબડ સુલસાની પરીક્ષા કરનાર જણાતો નથી. તત્ત્વ કેવળી જાણે. ત્રેવીશમા અનંતવીર્ય નામે તીર્થંકર અમરનો જીવ થશે; તે અજીતનાથની સમાન થશે. ચોવીશમા ભદ્રંકર નામે તીર્થંકર બુદ્ધભવાનો જીવ થશે. તે શ્રીઋષભ પ્રભુની સમાન થશે.

એ સર્વ તીર્થંકરોના દેહનું અને આયુષ્યનું પ્રમાણ, કલ્યાણક તિથિઓ, લાંછન, વર્ણ અને અંતર વિગેરે પશ્ચાત્તુર્વર્તી વર્તમાન તીર્થંકરોની સમાન જણવું. ૧૮૫

પ્રભુના પાંચે કલ્યાણકો પૂજનીય થાથી છે તે બીના પાંચ શ્લોકમાં જણાવે છે:—

કલ્યાણકો પાંચે કહ્યા શ્રીસુમતિનાથ જિણુંદના,
જિનશાસને કલ્યાણકારક જીવન સાર્ત્ત્વકો તણા;
તીર્થપતિના જીવન ઉત્તમ આત્મ દૃષ્ટિ જગાવતા,
કર્મ શત્રુ હઠાવતા પુણ્યશાલી ભવ્ય વિચારતા. ૧૮૬

સ્પષ્ટાર્થ:—એ પ્રમાણે પાંચમા શ્રીસુમતિનાથ જિનેશ્વરનાં ચ્યવન કલ્યાણક, જન્મ કલ્યાણક, દીક્ષા કલ્યાણક, કેવલજ્ઞાન કલ્યાણક અને નિર્વાણ કલ્યાણક એમ પાંચે કલ્યાણકો કહ્યા. શ્રીજૈન શાસનને વિષે સાર્ત્ત્વકો એટલે સત્ત્વશાળી તીર્થંકરોના જીવનને પરમ કલ્યાણકના (મોક્ષના) કારણ કહેલાં છે. કારણ કે તીર્થંકરોના ઉત્તમ જીવનચરિત્રો આત્મદૃષ્ટિ એટલે આત્માની રમણતાવાળી દૃષ્ટિ (ભાવના) જગાડે છે. વળી તે ચરિત્રો કર્મ રૂપી શત્રુને હઠાવે છે. એ પ્રમાણે પુણ્યવંતા ભવ્ય જીવો વિચારે છે. ૧૮૬

એ પૂજ્ય પુરૂષો પૂર્વ ભવના તીવ્ર શુભ સંસ્કારથી,
શાસન રસિક સૌને બનાવું એહ ઉત્તમ ભાવથી;
વીસ થાનક આદિ તપને સાધતા સંયમી બની,
દેવ ભવમાં રાચતા ન શમે સહે પીડ નરકની. ૧૮૭

સ્પષ્ટાર્થ:—આ પૂજ્ય તીર્થંકર ભગવંતો પૂર્વ ભવના સારા સારા સંસ્કારોને લીધે ‘સર્વ જીવોને જૈન શાસનના રસિકા બનાવું’ એવી ઉત્તમ ભાવનાથી વીસ સ્થાનક આદિ તપ એટલે વીસ સ્થાનકમાંથી ઓછામાં ઓછું એક સ્થાનક, કોઈ બે સ્થાનક અને કોઈ ઉત્કૃષ્ટપણે વીસે સ્થાનક વગેરે તપની આરાધના કરે છે. તે સાથે ચારિત્રને પણ શ્રદ્ધા કરે છે. અને તે ભવનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને દેવભવમાં જઈને આનંદપૂર્વક રહે છે ખરા, પણ તેમાં આસક્ત થતા નથી. કદાચ કોઈ ભાવિ જિનનો જીવ નરકમાં જાય, તો ત્યાં સમતા ભાવમાં રહીને નરકની વેદનાને સહન કરે છે. ૧૮૭

અંત્ય ભવમાં બાહ્યથી જ્ઞાન આદિ ગુણો ધરે,
મૌઠ જેવા દીપતા મુશ્કેલીઓ પરની હરે;
યૌવને આસક્તિ ટાળી શુદ્ધ સંયમ પાળતા,
પરીપહો સહતા સમ બને માન અપમાનો થતા. ૧૮૮

સ્પષ્ટાર્થ:—અને જ્યારે છેલ્લો તીર્થંકર થવાનો ભવ પામે છે, એટલે જે ભવમાં

મોક્ષે જવાના હોય છે તે વખતે બાળપણથી જ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન વગેરે જ્ઞાનો તથા અવધિ દર્શન વગેરે ગુણોને ધારણ કરે છે. અને બાલ્યાવસ્થામાં પણ પ્રૌઢ જેવા એટલે મોટી ઉંમરવાળામાં જણાતું ઠરેલપણું, સમજણ વગેરે ગુણો વડે બાળે મોટા હોય તેવા જણાય છે. તથા તેઓ બીજા દુઃખી પુરુષોની પીડાઓને દૂર કરે છે. તેમજ યુવાન અવસ્થામાં સંસારના પદાર્થોની આસક્તિને દૂર કરીને શુદ્ધ ભાવે નિર્મળ ચારિત્રનું પાલન કરે છે, વળી અનેક પ્રકારના પરિષ્કોને સહન કરે છે. તેમજ કોઈ આદર સત્કાર કરે, અથવા કોઈ અપમાન કરે તથા અનેક પ્રકારે હેરાન કરે તે છતાં બંને જીવોની તરફ સમભાવ રાખે છે. માન કરનાર જીવની ઉપર રાગ કરતા નથી. અને અપમાન કરનાર જીવની ઉપર દ્વેષ કરતા નથી. ૧૮૮

છદ્મસ્થ ભાવે મૌનધારી સ્વપર તારક થઈ અને,
વિચરતા પુણ્ય પ્રભાવે દેશના ઉપસર્ગને;
ટાળે સ્વભાવે શાંત સમતાદિક ગુણોને ધારતા,
શત્રુને પણ બોધ આપી મુક્તિ માર્ગે જોડતા. ૧૮૯

સ્પષ્ટાર્થ:—વળી જ્યાં સુધી આ તીર્થંકર ભગવાન છદ્મસ્થ ભાવમાં વિચરતા હોય છે એટલે કેવલજ્ઞાન થાય નહિ ત્યાં સુધી મૌન ભાવને ધારણ કરે છે. એટલે ત્યાં સુધી કોઈને ઉપદેશ આપતા નથી. પરંતુ પછીથી પુણ્યના ઉદયથી કેવલજ્ઞાન પામીને સ્વપર તારક એટલે પોતાને તથા પરને તારનારા બનીને એટલે ઉપદેશ આપતા છતાં મહીતલ પર વિચરે છે અને શાંત એવા તેઓ દેશ નગરાદિના ઉપસર્ગોને દૂર કરે છે. કારણ કે તેમનો એવો અપાચાપગમાતિશય નામનો અતિશય હોય છે, કે જે મારી, મરકી વગેરે લયોને દૂર કરે છે. અને તેઓ સમતા વગેરે ગુણોને ધારણ કરે છે. એટલે દુશ્મન ઉપર પણ દ્વેષ રાખતા નથી. વળી શત્રુને પણ આત્મ હિતકર બોધ આપીને મોક્ષ માર્ગમાં જોડે છે. એટલે તેમના પસાયથી તેઓ પણ જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્રની આરાધના કરી સ્વર્ગે કે મોક્ષે જાય છે. ૧૮૯

પ્રભુ જીવનને વાંચજો ને અન્યને સમજાવજો,
તત્ત્વ ચિત્તે ધારજો પ્રભુ માર્ગ માંહી વિચરજો;
આત્મગુણ રંગી બની બીજા જનોને તારજો,
પ્રભુ જીવનના લાભ એ મારી શીખામણ માનજો. ૧૯૦

સ્પષ્ટાર્થ:—હે ભવ્ય જીવો! તમે આ પાંચમા શ્રીસુમતિનાથ ભગવાનના ચરિત્રને વાંચજો. તેમજ બીજા જીવોને તેનો અર્થ સમજાવજો. અને તત્ત્વને એટલે સારને ચિત્તમાં ધારણ કરજો એટલે ગ્રહણ કરીને પ્રભુએ ઉપદેશેલા માર્ગમાં વિચરજો. વળી આત્મ ગુણ રંગી એટલે આત્માના જ્ઞાનાદિક ગુણોમાં રમણતા કરીને તમે ભવ સમુદ્રને તરજો,

અને બીજા જીવોને પણ તારાજો. શ્રીતીર્થંકરોના જીવન ચરિત્રના આવા અપૂર્વ લાભ છે એવું જાણીને તમે પૂર્વે કહેલી મારી શિખામણને માનજો એટલે મારા કહેવા પ્રમાણે ચાલજો. ૧૬૦

પાંચમા ભાગની પૂર્ણતા જણાવે છે—

દેશના ચિંતામણિનો ભાગ પાંચમ પૂર્ણતા,

પામે અહીં વાચક લહો નિજ આત્મ ગુણગણુરમણતા;

દેવ વિમલેશ્વર તથા ચક્રેશ્વરી પદ્માવતી,

વિન્ન હરજો સંઘના પૂરો સકલ વાંછત તતિ. ૧૬૧

રૂપરથાર્થ:—એ પ્રમાણે આ દેશના ચિંતામણિ નામના અંથનો પાંચમો ભાગ અહીં પૂરો થાય છે. હે ભગ્ય જીવો! તે વાંચીને તમે પોતાના આત્માના ગુણોના સમૂહમાં રમણતા ગુણને ધારણ કરજો. શ્રી સિદ્ધચક્રના અધિષ્ઠાયક વિમલેશ્વર નામના યક્ષ દેવ તથા ચક્રેશ્વરી અને પદ્માવતી નામની દેવીઓ કે જેઓ જ્ઞાનશાસનનું રક્ષણ કરનારી ચક્ષિણીઓ છે, તેઓને હું વિનંતિ કરું છું કે—શ્રી ચતુર્વિધ સંઘના વિધનોનો નાથ કરજો અને બધા વાંછિતોની એટલે ઇષ્ટ પદાર્થોના સમુહને પામવાના મનોરથોને પૂરણ કરજો. ૧૬૧

અંથકાર અંથની રચના ક્યારે કરી તે બીના જણાવે છે:—

કરણ ગગનાકાશ નયન પ્રમિત વિક્રમ વર્ષના,

નેમિ પ્રભુના જન્મ દિવસે નેમિ સૂરીશ્વર તણા;

પદ્મસૂરિ દેશના ચિંતામણિના પાંચમા,

ભાગને શ્રી વિનયી સંઘની વિનતિ ધરી ચિત્તમાં. ૧૬૨

રૂપરથાર્થ:—કરણ એટલે ઇન્દ્રિયો પાંચ છે માટે પાંચની સંખ્યા (૫) લેવી. ગગન એટલે શૂન્ય (૦) આકાશ એટલે શૂન્ય (૦) તથા નયન એટલે જે એટલે વિક્રમ સંવતના જે હજારને પાંચ વર્ષે સં. ૨૦૦૫ મા વર્ષે શ્રી નેમિનાથ નામના બાવીસમા તીર્થંકરના જન્મ દિવસે એટલે વિ. સં ૨૦૦૫ શ્રાવણ સુદી પાંચમે પરમોપકારી ગુરૂમહારાજ આચાર્યશ્રી [વજ્રચનેમિસૂરીશ્વરના શિષ્ય શ્રીવિજયપદ્મસૂરિએ વિનયાદિ ગુણસંપન્ન પન્થાસ શ્રીકમલવિજય ગણિ-શિષ્ય સુનિશ્ચીવિદ્યાપ્રભવિજય વગેરેની અને શેર દલાલ જેસંગભાઈ કાલીદાસ, તથા તેમના સુપુત્રો-સારાભાઈ, મનુભાઈ વગેરેની, તથા શા. ઇશ્વરદાસ મૂલચંદ વગેરે વિનયવંત શ્રી સંઘની વિનંતિને ચિત્તમાં ધારણ કરીને આ શ્રીદેશના ચિંતામણિ મહાઅંથના પાંચમા ભાગની રચના કરી. ૧૬૨

અંથની રચના ક્યાં કરી વગેરે બીના જે શ્લોકમાં જણાવે છે:—

રાજનગરે વિચરતા ભૂલચૂક માફી માગતા,

ભાવ ભક્તિ કરી પ્રભુની જીવન સફળ માનતા;

દેશના વિસ્તારમાં પ્રભુ શેષ જીવન ટૂંકમાં,
વર્ણવ્યું શશિ રવિ પરે હો અંથ વિજયી વિશ્વમાં. ૧૯૩

સ્પષ્ટાર્થ:—મેં આ શ્રી દેશના ચિંતામણિના પાંચમા ભાગની રચના જૈનપુરી (શ્રી રાજનગર) અમદાવાદમાં કરી છે. તે રચનાની અંદર અનુપયોગાદિથી કાંઈ બુદ્ધચક્ર થઈ હોય એટલે શ્રીજિનેશ્વર દેવના વચનથી કાંઈ પણ વિરૂદ્ધ કહેવાયું હોય તેની હું માફી માગું છું. અને હું પ્રભુ શ્રીસુમતિનાથની જીવન ચરિત્ર ગર્ભિત દેશનાને રચવા રૂપ ભાવ ભક્તિ કરીને મારા જીવનને સફળ માનું છું. આ પ્રભુ શ્રીસુમતિનાથના ચરિત્ર ગર્ભિત દેશનામાં તેમની દેશના વિસ્તારથી જણાવી છે અને બાકીનું જીવન ચરિત્ર ટૂંકમાં જણાવ્યું છે. આ દેશના ચિંતામણિ અંથ અંદર તથા સૂર્યની પેઠે આ જગતની અંદર વિજયી થાઓ. જયવંતો વતો. ૧૯૩

રચના જનિત જે પુણ્ય અર્જ્યું તાસ ફલ રૂપ ચાહના,
એજ મારી સર્વ જીવ સાધક બની જિન ધર્મના;
મોક્ષના સુખને લહો હેજે પમાડો અન્યને,
જૈન શાસન વિજય પામો વિજય પામો પ્રતિદિને. ૧૯૪

સ્પષ્ટાર્થ:—આ દેશના ચિંતામણિના પાંચમા ભાગ રૂપ અંથની રચના કરવાથી મેં ઉપાર્જન કરેલા પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય રૂપી ફળ પુણ્યના ફલ રૂપે હું એજ ચાહું છું કે તમામ જીવો શ્રીજૈનધર્મના સાધક બનીને મોક્ષના અવિનાશી સુખને અનુભવો. તેમજ બીજા જીવોને પણ આનંદપૂર્વક તે સુખની પ્રાપ્તિ કરાવો, અને શ્રીજિનેશ્વર દેવે સ્થાપેલું આ શ્રી જૈનશાસન દરરોજ વિજય પામો, વિજય પામો. એજ મારી પરમ ભાવના નિરંતર વર્તે છે. ૧૯૪

અંથકાર પોતાની ભાવના જણાવે છે:—

દેશના ચિંતામણિના હવે છઠ્ઠા ભાગમાં,
પદ્મપ્રભ સ્વામી જિણુંદની દેશના વિસ્તારમાં;
હું કહીશ અઢાર પ્રભુની દેશના પણ અનુક્રમે,
ઉચ્ચરોશ અઢાર ભાગે એ મને પુણ્યે ગમે. ૧૯૫

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે પછી હું આ શ્રી દેશના ચિંતામણી નામના મહાઅંથના છઠ્ઠા ભાગને વિષે છઠ્ઠા તીર્થંકર શ્રી પદ્મપ્રભ સ્વામીની દેશના વિસ્તારથી જણાવીશ. એ પ્રમાણે બાકીના અઢાર તીર્થંકરોની દેશના પણ અનુક્રમે અઢાર ભાગોની અંદર જણાવીશ. મને પ્રપલ્લ પુણ્યોદયને લીધે આ અંથરચના કરવાનું કાર્ય ગમે છે. ૧૯૫

॥ શ્રી દેશના ચિંતામણિ મહાઅંથસ્ય પંચમો ભાગ સમાપ્ત: ॥

॥ तत्त्वामृतभावना ॥

(अनुष्ठुप्बृत्तम्)

मणम्य स्तंभताधीशं नेमिसूरीश्वरं मुदा । कुर्वे स्वान्योपकाराय श्रीतत्त्वामृतभावनाम् ॥१॥
 उन्मीलिताऽऽत्मदृष्टिर्मे श्रीजिनेन्द्रप्रसादतः । विभावतिमिरं नष्टं तदद्यानंदवासरः ॥२॥
 फलितो धर्मफलपट्टः प्रसन्नाः परमेश्वराः । यतोऽद्यात्मगुणारामे विहरामि प्रमोदतः ॥३॥
 दर्शनज्ञानचारित्राराधनोत्साहदायकाः । सांनिध्याधायकास्तत्र ये वंदे तानहर्निशम् ॥४॥
 स्वभावात्परनिष्ठासहोषान्पश्यन्ति ये सदा । मध्यस्थभावना तेषु द्वेषलेशोऽपि नास्ति मे ॥५॥
 समीहे मद्रमेतेषां सहोपोच्चारकारिणाम् । मत्वोपकृतिमातन्वे दोषशुद्धिं हितावहाम् ॥६॥
 स्वर्चिता हितदा तथ्या परर्चिता न शांतिदा । उभयोर्हन्ति भद्रं सा तत्सुतं परर्चितया ॥७॥
 एकोऽहं नास्ति मे कश्चिन्नाप्यहं कस्यचिद्भवे । यन्मदीयं च मालिन्यं तज्ज्ञेयं कर्मबंधनैः ॥८॥
 रागद्वेषाविति प्रोक्ते कर्मबंधनकारणे । सरलत्वतोषतः शीघ्रं नश्यते रागबंधनम् ॥९॥
 समानम्रत्वहेतुस्यां द्वेषनाशो भवेद् ध्रुवम् । रागद्वेषविहीनात्मा नमस्यार्हः फलप्रदः ॥१०॥
 ज्ञानदर्शनचारित्रैर्युतोऽहं शाश्वतः सदा । द्रव्यार्थिकेन चानित्यः पर्यायस्थितिभावतः ॥११॥
 देहे वर्णादयो धर्मा नैते वर्तन्ते आत्मनि । तस्मान्नैक्यं द्वयोरेवमुच्चरन्ति मनीषिणः ॥१२॥
 मया संयोगजन्याऽऽप्ता दुःखश्रेणिर्भवे भवे । तेन संयोगसंसर्गं व्युत्सृजामि त्रिधा मुदा ॥१३॥
 संसारे ममताहेतुः संयोगः परिहारतः । तस्य सौख्यं भवेत्सत्यं प्रशमादिसमन्वितम् ॥१४॥
 कदाऽहं समतालीनः सर्वोपाधिविवर्जितः । तीर्थकृद्भ्यानसंपन्नः मविष्यामि प्रमोदमाक् ॥१५॥
 कोऽहं किं मे कथं वर्त्तेऽधुना मे कीदृशी स्थितिः । कः कालः कीदृशं क्षेत्रमित्यालोचयति प्रधीः ॥१६॥
 मेऽधुना मानसे कीदृग् भाव आत्महितं कियत् । कृतं मयाऽवशिष्टं च किमेतदवधारयेत् ॥१७॥
 अनंतशक्तिसंपन्नोऽप्ययमात्मा विमोहतः । मजते विविधं भावं संसाराखेटकेऽनिशम् ॥१८॥
 जीव ! जानीहि स्वल्पस्मादधमान्मोहपाशतोऽ ।

नन्ताङ्गिनो नारकत्वं प्राप्तास्तत्त्यागतः सुखम् ॥१९॥

महापुण्योदयेनाप्तो नृभवो देवदुर्लभः । गतक्षणार्पणे नैव कोऽपि शक्तो धनैरपि ॥२०॥
 आसन्नसिद्धिकास्तत्र लभन्ते धर्ममार्हतम् । यत्प्रभावेण सिद्ध्यन्ति सिद्धाः सेत्स्यन्ति भाविनः ॥२१॥
 नेहे विधर्मसाम्राज्यं रंकत्वं धर्मसंयुतम् । वरं मन्ये यतो नाशः तस्य स्याद्धर्मसाधनात् ॥२२॥
 जीव ! केशाः सिता जाता न जाता मतिशुक्लता ।

विषयेषु कषायेष्वासक्तिस्तन्मोहजृम्भितम् ॥२३॥

त्यक्त्वा तान्विषयादीन्ये सिद्धशूराः समाश्रिताः ।

सत्संयमं बाल्यकाळे वंदे तत्पादपङ्कजम् ॥२४॥

संजातस्य ध्रुवं मृत्युः चारित्र्योत्कर्षशालिनाम् ।

प्रशस्यं मरणं प्रोक्तं सर्वगोत्कर्षभूषितम् ॥२५॥

पावनं शासनं जैनं पावनाशयशालिनः । समाराध्य समीहन्ते भावतस्तद्भवे भवे ॥२६॥
आराधिता जिना देवा भावतो गुरवोऽपि यैः ।

साधितो जैनधर्मश्च तेषां मृत्योर्भयं कथम् ? ॥२७॥
पंचापि विषयास्त्यक्ताः कषाया यैर्विरागिभिः ।

क्षामिताः सकला जीवा भाविता भावनाः शुभाः ॥२८॥
जिनागमाः समभ्यस्ता विधिना गुरुसंनिधौ ।

तत्प्रधानप्रयोगा ये तेषां मृत्योर्भयं कथम् ? ॥२९॥
सत्पात्रेभ्यो ददानानां दानं सद्ब्रह्मचारिणाम् ।

तपस्यासाम्ययोगानां तेषां मृत्योर्भयं कथम् ? ॥३०॥
उद्दिश्यात्मानमाचारसाधनाऽध्यात्ममीरितम् ।

तत्र निश्चलचित्तानां तेषां मृत्योर्भयं कथम् ? ॥३१॥
धर्मकर्ता गुरुर्वैद्यः धर्मज्ञो धर्मदेशकः । सद्दोषधं मोक्षमार्गसाधना ज्ञानपूर्विका ॥३२॥
पथ्यं सद्भावनायोगात् त्रयाणां च प्रणश्यति । भावामयो मिलन्तु मे त्रये एते भवे भवे ॥३३॥
(युग्मम्)

भुताभ्यासो नतिर्देवे सत्कथाचार्यसंगतिः । दोषप्रकाशने मौने प्रियावागात्मभावना ॥३४॥
वैराग्यं गुणदृष्टिश्च विंशतिस्थानसेवना । अंतरालभवेज्ज्वेते संपद्यन्तां भवे भवे ॥३५॥
आत्मवादादिभिस्त्वचैर्जयति जिनशासनम् ।

उत्कृष्टं सर्वधर्मेषु साधकाः संतु निर्मलाः ॥३६॥
निर्लेपाः पद्मवज्जाता अनंता अधुनाङ्गिनः ।

भवन्ति च भविष्यन्ति जैनधर्मस्य साधनात् ॥३७॥
जैनधर्मो रत्नतुल्यो धर्माक्षान्ये न तादृशाः ।

यथार्थकरणं जैने धर्मेऽन्यत्रैव भाषणम् ॥३८॥
जैनधर्मरताः सर्वे भवन्तु सुखिनः सदा ।

मैत्रीप्रमोदकारुण्यसन्माध्यस्थयान्वितास्तथा ॥३९॥
मंगलं तीर्थराजो मे मारुदेवप्रभुस्तथा । शान्तिनेमिपार्श्वरीरा देवाः कुर्वन्तु मंगलम् ॥४०॥
वर्षेऽत्र वैक्रमे श्रेष्ठे निधिनंदनवेन्दुगे । फाल्गुने सितपञ्चम्यां ग्रामे बोटादनामनि ॥४१॥
नेमिसूरीशशिष्येण कृतेयं पद्मसूरिणा ।

लक्ष्मीप्रभस्य विह्वल्यया श्रीतत्त्वामृतभावना (युग्मम्) ॥४२॥

